Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani
105988

H. Sienkiewicz,

Z OGNJEM IN MEČEM

ZABAVNA KNJIŽNICA.

ZALOŽILA IN NA SVETLO DALA

„MATICA SLOVENSKA".

VII. ZVEZEK:

Z OGNJEM IN MEČEM.

DEL I. IN II.

V LJUBLJANI.
NATISNIL F. ŠIMÁČEK V PRAGI.
1892.

HENRIK SIENKIEWICZ:

Z OGNJEM IN MEČEM.

POVEST IZ DAVNIH LET.

IZ POLJŠČINE PRELOŽIL

M. M.

ILUSTROVAL

VIKTOR OLIVA.

DEL I. IN II.

V LJUBLJANI.
ZALOŽILA IN NA SVETLO DALA »MATICA SLOVENSKA«.
NATISNIL F. ŠIMÁČEK V PRAGI.
1892.

105988

105988

~~73630~~

F2C 350/1957

Z ognjem in mečem.

PRVI DEL.

I.

Leto 1647. je bilo ono čudovito leto, ko so mnogoteri znaki na nebu in na zemlji naznanjali nekake poboje in nenavadne dogodke.

Istodobni letopisci omenjajo, da je spomladi strašna sila kobilic vzrojila z Divjih Poljan*) in vničila posevke in travo, kar je napovedavalo tatarske napade. Po letu mrknilo je solnce popolnoma, in v kratkem potem se je pokazala repatica na nebu. V Varšavi se je videvala nad samim mestom mogila in ognjen križ v oblakih; postili so se torej in dajali miloščino, ker so nekateri trdili, da pade pomor na pokrajino in pogubi človeški rod. Naposled je nastopila tako lahka zima, da najstarejši ljudje niso pámetovali take. Po južnih vojvodstvih led ni do cela popenjal vodâ, ki so, vsako jutro napojene s tajajočim se snegom, izstopale iz strug in zalivale pobrežje. Deževalo je često. Stepa se je razmočila in izpremenila v veliko kalužo, solnce pa je na jugu tako močno prigrevalo, da je, — čudo nad čudo — v vojvodstvu Braclavskem**) in na Divjih Poljanah zelena ozimina pokrivala stepe in planjave uže v polovici grudna meseca. Roji po čebelnjakih so začeli vrveti in šumeti, živina je mukala po ogradah. Ker je uže ta nerednost v prirodi kazala, da mora biti nekaj narobe, obračali so v Rusiji vsi, pričakujoč neobičnih dogodkov, nemirni pozornost in oči le na Divje Poljane, od koder se je mogla prej pokazati opasnost negoli od kod drugod.

Mej tem se pa ni vršilo na Poljanah nič nenavadnega in ni bilo nobenih drugih bojev in spopadkov razun takih, ki so se tam navadno godili, o katerih so pa vedeli le orli, jastrebi, gavrani in poljanska zverina.

Tako je bilo po teh Poljanah. Poslednji sledovi obljudenosti so se končavali, proti jugu, ne daleč za Čehrinom od Dnjepra, a od Dnjestra ne daleč za Umanom, — a potem tja do zaliva in do morja sama stepa in stepa mej dvema rekama, kakor bi jo bil dejal v okvir. Na ovinku Dnjeprovem, na Niži vršelo je za slapovi še kozaško življenje; na Poljanah samih pa ni nihče bival, le po obrežji je tičalo tam pa tam kako »polanko«*) kakor ostrov sredi morja.

Zemlja je bila po imenu Poljska, toda pušča, na kateri je Poljska Tatarjem pašo dovolila, a ker so jo Kozaki često branili, bila je pašnik in pobojišče ob jednem.

Koliko se je tam bojev bilo, koliko je ljudij poleglo, nihče ni seštel, nihče pomnil. Le orli, jastrebi in gavrani so to vedeli; a kdor je izdaleka začul šum kril in krakanje, kdor je uzrl ptičje vrtloge, krožeče nad jednim mestom, vedel je, da ležé tam trupla ali pa nezakopane kosti... Prežalo se je v travi na ljudi kakor na volkove ali na suhake (antilope). Lovil je, kdor je hotel Človek, ki ga je pravica zasledovala, živil se je na divji stepi, pastir je oborožen pasel čredo, vitez je tam iskal prigod, rozbojnik plena, Kozak Tatarja, Tatar Kozaka. Dogajalo se je, da so cele čete branile črede proti tolpam napadovalcev. Bila je to stepa, prazna in polna ob jednem, tiha in grozna, mirna in polna prež, divja z divjimi polji, pa tudi z divjimi — dušami.

Včasih pa jo je velika vojska napolnila. Tačas so kakor vzburkano valovje viharile po njej tolpe tatarske, polki kozaški, prapori poljski ali vlaški; po noči je odgovarjalo konjsko hrzanje volčjemu tuljenju, zvok kotlov in mede-

*) Divje Poljane so stepa ob reki Dnjepru.

**) Braclav = mesto na Litavskem.

*) Majhna naselbina.

nih tromb se je razlegal do samega Ovidovega jezera in k morju, a na Črni Poti, na Kučmanskem — rekel bi — povoden človeška. Poljske meje so čuvali od Kamjenca pa tja do Dnjepra gradiči in »polanka« — in kjer so se imela pota strniti, poznalo se je po nebrojnih ptičjih jatah, ki so, splašene po tolpah tatarskih, letele na sever. Toda Tatar se ti je pojavil, bodi si da si je upal iz Črnega Lesa, ali da je prebredel Dnjester od vlaške strani, v južnih vojvodstvih naglo kakor ptica.

Vso ono zimo ptiči niso z vriščem leteli na Poljsko. Na stepi je bilo tihotneje nego navadno. V hipu, ko se začenja naša povest, je solnce baš zahajalo in rdečkasti njegovi žarki so razsvetljevali popolnoma prazno okolico. Na severnem robu Divjih Poljan, nad Omelničkom, pa do ustja njegovega niti najbistrejše oko ne bi bilo moglo uzreti žive duše, niti najlahnejšega gibanja v temni, osehli in zveneli stepni travi. Solnce je le še s polovico ploče gledalo izza obzorja. Nebo je bilo uže temno, in potem se je tudi po stepi zlagoma bolj in bolj mračilo. Na levem bregu, na nevelikem holmu, podobnejšem mogili nego griču, svetlile so se razvaline zidanega gradiča, ki ga je bil nekdaj še Teodorik Bučacki postavil, kateri so pa potem napadi strli. Od te podrtine je padala dolga senca. Dalje so se lesketale vode široko razlitega Omelnička, ki na tem mestu krene k Dnjepru. Toda bleski so čimdalje hitreje gasneli na nebu in na zemlji. Z neba so povreščavali le žrjavi, leteči k morju, sicer ni noben glas motil tihote.

Noč se je spustila na pustinjo, a z njo je nastopila ura duhov. Vitezi, ki so stražili po gradovih, pravili so si v onih časih, da po noči na Divjih Poljanah vstajajo sence pokojnikov, ki so tam v grehu nagle smrti poginili in da vodijo kolo, česar jim noben križ in nobena cerkev ne ubrani. Ko so torej jeli dogorevati motvozi, kažoč polnočno uro, začeli so moliti po gradéh molitve za pokojnike. Govorilo se je tudi, da sence jezdecev, prhajoč po pustinji, zastopajo cesto popotnikom ter ječe in prosijo znamenja svetega križa. Mej njimi se je naletelo tudi na volkodlake, ki so se gonili za ljudmi ter tulili. Vajeno uho je uže z daleka razločevalo tuljenje volkodlačje od volčjega. Videle so se kar cele vojske senc, ki so se včasih tako približale gradovom, da so straže trobile k orožju. To je navadno napovedavalo veliko vojno. Srečanje pojedinih senc sicer ni nič dobrega pomenilo, toda vselej ni da bi se v zlo tolmačilo, kajti tudi živ človek se je često pojavil in prhnil kakor senca pred popotniki, radi tega so tudi često lahko mislili, da je duh.

Nič ni bilo torej čudnega, če se je koj, ko se je noč razgrnila nad Omelničkom, ob opustošenem gradu pojavil duh ali človek. Baš se je pomolil mesec izza Dnjepra in pobelil puščo, njen osat in dáljno stepo. V tem so se pokazale niže na stepi tudi nekake nočne pošasti. Drveči se oblački so pozaslanjali mesečni svit, in one potvare so pobleščevale iz sence, pa zopet gasnele. Včasih so popolnoma izginile, kakor bi se bile potopile v mrak. Pomikajoč se proti holmu, na katerem je stal prvi jezdec, plazile so se tiho, oprezno, polahko, sedaj pa sedaj tudi postajale.

Kakor na vsej tej stepi, na videz tako mirni, bilo je tudi v njih kretanji nekaj pretresujočega. Veter je poveval od Dnjepra in vzbujal žalosten šelest po sesehlem osatu, ki se je klanjal in tresel, kakor bi bil osupel. Naposled so prikazni izginile in se zaklonile v senco podrtine. V bledem nočnem svitu videl se je le jeden jezdec, stoječ na holmu. Oni šelest mu je vzbudil pozor. Približal se je do konca vzgorja in se jel pozorno ozirati po stepi. V tem hipu je prenehal veter, šelest tudi, in stemnilo se je popolnoma.

Iznenagla se začuje rezek žvižg. Zmešani glasovi so začeli rezko vreščati: »Hola! hola! Jezus Krist! otmi! bij!« Razlegel se je pok samopalov,*) rdečkaste luči so prodrle temo. Topot konj se je mešal z žvenkom železa. Nekaki novi jezdeci so vzrastli na stepi, kakor bi se bili iz zemlje vzeli. Rekel bi: burja je naglo završala v tej tihi zlovražni pustinji. Potem so se človeški jeki ponavljali s strahotnim krikom, in znova je vse potihnilo: boj je bil skončan. —

Gotovo, da se je odigral prizor, kokoršni so na Divjih Poljanah navadni.

Jezdeci so se zbrali na holmu; nekateri so razjahali in nekaj pozorno ogledovali.

V tem se je oglasil v temi močan in zapovednjoč glas.

»Hej tam, ukrešite in zapalite ogenj!«

V tem hipu so švignile najprej iskre, potem pa je buhnil plamen suhega trstičja in lučiva, ki so ga popotniki čez Divje Poljane vedno jemali s seboj.

---

*) Samopal = stare vrste puška.

Koj so zapičili plamenico v tla, in iskriva luč, padajoča od zgoraj, je razločno obsvetila kakih deset ljudij, sklonjenih nad človekom, ki je ležal mirno na tleh. (Str. 5.)

Koj so zapičili plamenico v tla, in iskriva luč, padajoča od zgoraj, je razločno obsvetila kakih deset ljudij, sklonjenih nad človekom, ki je ležal mirno na tleh.

Bili so vojniki, v rdeči dvorski obleki, in z volčjo čapko. Podoba je bila, da je izmej teh jeden, ki je sedel na čilem konji, drugim veleval. Razjahavši konja, približal se je oni ležeči človeški postavi ter vprašal:

»Kaj je, stražnik, je živ, ali ni živ?«

»Živ, gospod namestnik, toda hrope; zanjka ga je zdavila.«

»Kdo je neki?«

»Tatar ni, kak imenitnik je.«

»Boga zahvalite.«

Tu pogleda namestnik pozorneje na ležečega moža.

»Kakor kak hetman!« reče.

»In konj pod njim je vrl tatar, da lepšega niti pri hanu ne dobodeš,« odgovori stražnik. »Pa glej, tam ga drže.«

Poročnik pogleda in obličje se mu razjasni. Na strani sta držala dva vojaka res čilega konja, ki je skomizgal z ušesi, razpahaval nozdrvi, stezal glavo ter se z osuplimi očmi oziral na gospodarja svojega.

»Bode-li konj naš, gospod namestnik?« pristavi vprašaje stražnik.

»Pasja vera, ti bi hotel na stepi kristjanu konja vzeti!«

»Ker je priplenjen...«

Daljši razgovor pretrga močnejše hropenje zdavljenega moža.

»Vlijte mu žganja v usta,« reče gospod namestnik, »odpnite mu pas!«

»Ostanemo tukaj črez noč?«

»Da, konje razsedlajte, zanetite ogenj!«

Vojaki skočijo kakor živo srebro. Nekateri jamejo oživljati in drgniti ležečega človeka, drugi gredo trstičja iskat, zopet drugi pa razgrnejo po tleh velblodje in medvedje kože za nočevanje.

Gospod namestnik, ne meneč se več za zdavljenega moža, odpne pas ter se zlekne po plašči poleg ognja. Bil je to še mlad človek, suhljat, ogorel, lepe postave, drobnega lica in napetega orlovskega nosa. V očeh se mu je slikala okrutna fantazija in zadirčnost, toda na obličji je imel izraz poštenosti. Bujne brke in uže dolgo neostrižena brada so mu dajale resnobo nad njegova leta.

Mej tem sta se bavila dva dečka s pripravljanjem večerje. Pekla sta na ognji četvrti bravine; vzela sta s konj nekoliko dropelj, nalovljenih še za dne, nekoliko jerebic in suhaka, katerega je jel deček takoj devati iz kože. Ogenj se je razgorel, razsvetljujoč stepo v ogromnem rdečem krogu. Zdavljenec se je začel polagoma zavedati.

Nekaj časa je begal z očmi, zalitimi s krvjo, po navzočih, motreč njih lica, naposled pa poskusil vstati. Vojnik, ki se je prej razgovarjal z namestnikom, prijel ga je pod pazduho in postavil na noge; drugi mu je dal oporo v dlan, na katero se je neznanec oprl z vso silo. Obraz mu je bil še rdeč, žile nabrekle. Naposled je z zamolklim glasom izvil prvo besedo:

»Vode!«

Dali so mu žganja, katero je pil in pil, kar mu je očividno dobro delo, kajti ko je odmaknil steklenico od ust, vprašal je uže s čistim glasom:

»V čegavih rokah sem?«

Načelnik vstane in se mu približa.

»V rokah tistih, ki so te oteli.«

»Torej me niste vi vjeli v zanjko?«

»Gospod, naša stvar je sablja ne zanjka. S sumničenjem delaš krivico poštenim vojnikom. Zatekli so te neki lupeži, katere si lahko ogledaš, ako hočeš; tam-le ležé pobiti kakor dróbnica.«

To govoreč pokaže z roko nekoliko temnih teles, ležečih pod holmom.

Neznanec na to:

»Dovolite mi torej, da si počijem.«

Podložili so mu klobučinasto plahto, na katero je sédel ter se zamislil.

Bil je to mož v najlepših letih, srednje rasti, širokopleč, prav orjaškega telesa in odločnih obrisov. Glavo je imel veliko, zelo ogorélo, oči temne in nekoliko poševne, kakor tatarske in nad drobnima ustnama so se mu prevéšale tanke brke, ki so se stoprv na koncih razcepile v dva široka čopa. Strogo obličje njegovo je kazalo odločnost in ponos. Na njem je bilo nekaj mikavnega in odurnega ob jednem, — značaj hetmana, združen s tatarsko lokavostjo, — dobrosrčnost in divjost.

Posedevši malo na plahti, vstal je in, česar bi se nikdar ne bilo nadejati, šel ogledavat trupov, ne da bi se bil zahvalil.

»Prostak!« zamomlja namestnik.

Neznanec je pozorno ogledal vsako lice, kimajoč z glavo, kakor človek, kateremu se je vse izjasnilo, potem pa se je počasi vrnil do namestnika, trepajoč se po boku in nehoté iščoč pasu, za kateri je očividno hotel zatakniti roko.

Mlademu namestniku tako vedenje človeka, katerega je bil pred hipom otel vrvi, ni bilo po volji, zato reče zbadljivo:

»Gospod, skoro bi mislil, da mej onimi lupeži iščeš znancev, ali pa da moliš za njih duše.«

Neznanec mu ravnodušno odvrne:

»In ne motiš se, gospod, in motiš se: ne motiš se, kajti iskal sem znancev, a motiš se, kajti to niso lupeži, temveč sluge znanega šlahčiča, soseda mojega.«

»Torej gotovo z onim sosedom ne pijeta iz jednega vodnjaka.«

Nekak čuden posmeh je preletel tanke ustne neznančeve.

»Gospod, tudi v tem se motiš,« zamomlja skozi zobe.

Po hipu doda glasneje:

»Oprosti, velemožni gospod, da te prejenisem zahvalil za pomoč in tako uspešno rešitev, ki me je tako nagle smrti otela. Tvoji ljudje so se pognali za mojo neopreznost, ko sem se od svoje čete odločil, zato pa je moja hvaležnost tolika kakor tvoja usluga.

Rekši je iztegnil proti namestniku roko.

Toda oholi mladeniček se ni ganil z mesta in ni hitel, da bi mu podal svojo desnico, temveč je rekel:

»Najprej bi rad vedel, če imam opraviti s šlahčičem. Dasi ne dvojim o tem, vendar mi ne ugaja vsprejemanje brezimenih zahval.«

»V tvoji blagorodnosti vidim res kavalirsko fantazijo — in dobro govoriš. Dolžnost mi je bila najpreje povedati svoje ime in potem začeti razgovor in svojo zahvalo. Jaz sem Zenobij Abdank, grba Abdankovega s križem, šlahčič iz vojvodstva Kijevskega in polkovnik kozaškega prapora kneza Dominika Zaslavskega.«

»In jaz Jan Skrzetuski, namestnik oklopniškega prapora njegove visokosti kneza Višnovieckega.«

»Slavnega vojvodo služiš, gospod! Vsprejmi torej mojo hvaležnost in roko.«

Namestnik se ni dlje obotavljal. Oklopniki so res prezirali vojake izpod drugih praporov, ali gospod Skrzetuski je bil na stepi, na Divjih Poljanah, kjer se na take reči ni gledalo tako natanko. Sicer pa je imel opraviti s polkovnikom, o čemer se je koj s svojimi očmi osvedočil, kajti ko so vojaki gospodu Abdanku prinesli pas in sabljo, katero so mu bili odpasali mej oživljanjem, podali so mu tudi kratko bulávo (Feldherrnstab) s koščenim ročajem in z betico iz gladkega roga, kakoršne so res imeli kozaški polkovniki. Poleg tega je bila oprava Zenobija Abdanka primerna njegovemu naslovu, in lepa beseda je kazala bister um in izkušenost v svetu.

Gospod Skrzetuski ga je povabil, naj se pridruži. Pečeno meso je začelo dišati od ognja šegetajoč nosnice in grlo. Sluga je je potegnil

iz žarjavice ter podal v cinasti skledi. — Začeli so jesti, a ko so prinesli velik kozji meh moldavskega vina, razplel se je takoj živahen razgovor.

»Da se srečno vrnemo domov!« reče gospod Skrzetuski.

»Se mar vračaš, gospod? odkod? prosim,« vpraša Abdank.

»Od daleč, s Krima.«

»Pa kak opravek si imel tam? ali si nesel odkupnino?«

»Ne, gospod polkovnik; šel sem do samega hana.«

Abdank je radovedno nastavil ušesa.

»No, prosim — v lepo druščino si šel. In po kaj si šel do hana?«

»Z listom njegove knežje visokosti Jeremije.«

Namestnik se je bistro ozrl na tovariša.

»Ta posel si imel, gospod! O čem je njegova velemožnost knez pisal hanu?«

Namestnik se bistro ozre na tovariša.

»Gospod polkovnik,« reče, »gledal si v oči lupežnikom, ki so te vjeli v zanjko, — to je tvoja stvar; a kaj je knez pisal hanu, to ni niti tvoja niti moja, ampak le njihdveh.«

»Čudil sem se pred trenotkom, odvrne Abdank pikro, da je velemožni knez tako mladega človeka poslal do hana, toda po tvojem odgovoru, gospod, se več ne čudim, ker vidim, da si mlad po letih, pa star po izkušenosti in razumu.«

Namestnik je gladko pogoltnil laskavi poklon, posukal mlade brke in vprašal:

»Pa povej mi, gospod, kaj počneš nad Omelničkom in kako te je sem zaneslo čisto samega.«

»Nisem sam, ljudi sem pustil na cesti; grem pa v Kudak,*) do gospoda Grodzickega, ki je tam načelnik posadke in do katerega me je poslal velemožni hetman V. z važnimi pismi.«

»Zakaj pa ne potuješ z bajdakom,**) po vodi?«

»Povelje je bilo tako, od katerega odstopiti ne smem.«

»Čudno je, da je dal gospod hetman tako povelje, ko si baš na stepi prišel v take neprilike, katerih bi se bil zlahka ognil, da si potoval po vodi.«

»Brate, stepe so sedaj mirne, znanec jim nisem še-le od danes, a to, kar se mi je pripetilo, to je človeška zloba in zavist.«

»In kdo te tako zalezuje?«

»Dolgo bi trebalo ugibati. Zloben sosed je, gospod namestnik, ki mi je imetek vničil, ki me s posestva izpodriva, ki mi je sina ubil — in glej — videl si, tu se je še na moj tilnik spravil.«

»Kaj ne nosiš sablje ob boku?«

Po strogem obrazu Abdankovem je zablisnila mržnja, oči so se mu mrko zaiskrile in odgovoril je počasi in ponosno:

»Nosim — in, kakor mi pomore Bog, le z njo se bodem pravdal odtlej zoper svoje sovražnike.«

Poročnik je hotel še nekaj na to odgovoriti, kar se razlegne topot konj, ali bolje, klopotanje konjskih nog po razmočeni travi. Takoj je pritekel tudi namestnikov družnik, ki je na straži stal, in je sporočil, da se bližajo ljudje.

»To so gotovo moji,« reče Abdank, »ki so koj za Tasmino zaostali. Jaz sem jim obljubil, ne sluteč izdajstva, da jih tu počakam.«

Hip pozneje je gromada jezdecev v polkrogu obkrožila vzgorje. Pri blesku ognja so se pokazale konjske glave z razprtimi nozdrvami, prhajoč od utrujenosti, a nad njimi pohuljeni obrazi jezdecev, ki so, zaslanjajoč si oči z rokami, ker se jim je bleščalo, bistro gledali proti svetlobi.

»Hej, ljudje? Kdo ste?« vpraša Abdank.

»Sluge božji!« odgovore glasovi iz teme.

»Tako, to so moji molojci,« reče Abdank obrnivši se do namestnika. »Le bliže! le bliže!«

Nekateri so razjahali in se približali k ognju.

»A mi smo hiteli, hiteli, batko.*) Kaj je s teboj?«

»Zaseda je bila. Izdajica Hvedko je vedel za mesto in je tu uže z drugimi čakal. Silno se je moral gnati pred menoj. V zanjko so me vjeli.«

»Hvala Bogu, hvala Bogu! A kaki ljudje so to okolu tebe?«

Tako govoreč so grozeče pogledavali na gospoda Skrzetuskega in tovariše njegove.

»To so dobri tovariši,« reče Abdank. »Hvala Bogu, da sem cel in živ. Takoj odrinemo dalje.«

»Slavo Bogu! mi smo pripravljeni.«

Novodošleci so si začeli nad ognjem pogrevati roke, kajti noč je bila hladna, dasi lepa. Bilo jih je kakih štirideset, krepkoraslih in dobro

*) Trdnjava Kudak v Kijevskem okraji.

**) Nekak čoln.

*) Očka.

oboroženih. Niso pa bili taki kakor Kozaki po popisu, čemur se je gospod Skrzetuski dokaj čudil, zlasti ker jih je bilo tako mnogo. Vse to se je zdelo namestniku zelo sumno. Ako bi bil gospoda Abdanka poslal hetman V. v Kudak, dal bi mu bil vendar stražo iz registrovanih vojakov; a tudi to je sumno, kak razlog je imel, da mu je velel potovati do Čehrina po stepi, a ne po vodi. Ker se je bilo treba prepeljati črez vse reke, ki tekó po Divjih Poljanah v Dnjeper, lahko se je pohod zapoznil. Zdelo se je, da se je hotel gospod Abdank navlašč ogniti Kudaka.

Pa tudi sama osoba gospoda Abdanka je zelo zavzemala mladega namestnika. Opazil je takoj, da so ga Kozaki, ki so sicer s svojimi polkovniki dovolj po domače občevali, obstopili nenavadno spoštljivo, kakor pravega hetmana. Moral je biti kak mogočnejši vitez, a to je bilo gospodu Skrzetuskemu tem čudneje, ker ni on, ki je poznal Ukrajino tostran in onstran Dnjepra, o takem preslavnem Abdanku nikdar ničesar slišal. Pri tem je bilo na obrazu tega moža nekaj posebnega — neka utajena moč, ki se je odbijala od obličja, kakor žar od plamena, neka neugnana volja, dokaz, da se ta človek ne ustraši nikoga in ničesa. Tako posebno voljo na obličji je imel knez Jeremija Višnioviecki, toda kar je bilo v knezu prirojen naravni dar, vlasten visokemu rodu in vladarju, to je moglo osupniti na moži neznanega imena, zablodivšem na gluhi stepi. Gospod Skrzetuski je dolgo ugibal. Hodilo mu je po glavi, če morda ni to kak mogočen izgnanec, katerega lovi sodišče, ki je utekel na Divje Poljane, — pa znova, da je načelnik razbojniški četi, a to poslednje ni bilo verjetno. Tudi oprava in beseda tega človeka sta kazali kaj drugega. Skratka, gospod namestnik ni vedel, pri čem je, zato je le opazoval, a mej tem si je dal Abdank pripeljati konja.

»Gospod namestnik,« pravi, »kdor potuje, temu se mudi. Dovoli, da te še jeden pot zahvalim za rešitev. Daj Bog, da bi ti jo mogel povrniti z jednako uslugo.«

»Nisem vedel, koga otimljem — zategadelj nisem zaslužil zahvale.«

»To govori skromnost, ki diči moža. Vzemi od mene ta-le prstan.«

Namestnik se je namršil, stopil za korak nazaj ter meril Abdanka z očmi. Ta pa je nadalje govoril skoro z očetovskim glasom:

»Le poglej. Ne podajem ti vrednosti in drage cene tega prstana. Še za mladih let, ko sem bil v mohamedanskem robstvu, dobil sem ga od popotnika, ki se je vračal iz svete dežele. V tem očesci je zadelan prah s Kristovega groba. Ne spodobi se, da bi se branil takega daru, čeprav bi bil iz obsojenih rok. Gospod, ti si mlad človek in vojnik, a ko niti starost blizu groba ne ve, kaj je še pred poslednjo uro čaka, koliko manj mladost, ki ima še dolgo življenje pred seboj in utegne zadeti še ob mnogo prigodkov. Ta prstan te obvaruje nezgode ter obrani, ko pride dan sodbe, a to ti povem, da ta dan uže gre čez Divje Poljane.«

Navstala je tihota; slišalo se je le praskетanje ognja in sopihanje konj.

Iz daljnega trstičja je dohajalo tožno tuljenje volkov, Abdank, kakor samemu sebi, naglo ponovi:

»Dan sodbe uže gre čez Divje Poljane, a kedar pride — ostrmi ves božji svet...«

Namestnik je prstan mehanično vzel, tako so ga osupnile besede tega čudnega moža.

Ta pa se je zagledal v daljne stepne teme.

Potem se je zlagoma okrenil in sédel na konja. — Njegovi molojci so ga čakali ob holmovem vznožji

»Na pot! na pot! Zdravstvuj, tovariš vojnik,« reče namestniku. »Sedaj so taki časi, da brat bratu ne zaupa, zategadelj ne veš, koga si otel, ker ti nisem povedal svojega imena.«

»Torej ti nisi Abdank?«

»To je rod moj...«

»In ime?«

»Bogdan Zenobij Hmielnicki!«

Izrekši je pojahal z vzgorja, za njim pa so se spustili molojci. V kratkem je je zakrila tema in noč. Stoprv ko so prejahali uže nekaj poti, prinašal je veter od njih glasove kozaške pesni:

»Reši nas, o Bože nas vseh bednih nevoljnikov,*)
Iz težkega robstva,
Iz roke nekršćanske,
Da zora nam zasije
Na tihotnih vodah,
Na veselih krajih,
Na srečnejšem svetu. —
O Bože, ne zavrzi naših prošenj,
Nesrečnikov molitve,
Nas bednih nevoljnikov...«

Glasovi so polagoma potihavali, potem pa se stopili z vetrom, šumečim po trstji.

*) Nevoljnik, siromak, lat. miser.

II.

Došedši zjutraj za rana v Čehrin, nastanil se je gospod Skrzetuski v hiši kneza Jeremije, kjer se je imel nekaj časa pomuditi. Ljudem in konjem je moral dati odpočitka po dolgi poti s Krima. Potovati so morali po kopnem, ker so bile vode narasle in je bil Dnjeprov tok tako deroč, da ono zimo noben bajdak ni mogel pluti po vodi. Tudi sam Skrzetuski je počival nekoliko časa, potem pa šel do gospoda Zacvilihovskega, bivšega vladinega komisarja, vrlega vojnika, ki je bil knežev zaupnik in prijatelj, dasi ni njega služil. Namestnik bí ga bil rad poprašal, ali morda nima iz Lubnij kakih naročil. Toda knez ni bil nič posebnega odredil: velel je Skrzetuskemu, naj zlagoma hodi, ako bo hanov odgovor ugoden, tako da ljudje in konji ne bodo trpeli. Knez pa je imel s hanom le to zadevo, da bi se kaznilo nekoliko tatarskih poglavarjev, ki so se mu svojevoljno zaganjali v njegovo zadnjeprsko panstvo, katere je bil pa sicer uže sam neznansko naklestil. Han je dal res povoljen odgovor, obljubil je, da pošlje aprila meseca posebnega odposlanca, da kazni nepokorneže, in hoteč si nakloniti tako oslavljenega vojvodo, kakoršen je bil knez, poslal mu je po Skrzetuskem konja plemenite krvi in soboljo čapko. Gospod Skrzetuski, iznebivši se z velikim odlikovanjem poslanstva, ki je bilo uže samo ob sebi dokaz velike kneževe naklonjenosti, bil je zelo vesel, da mu je bilo dovoljeno se v Čehrinu pomuditi in da ni bilo sile hitro se povrniti.

Nasprotno pa je bil gospod Zacvilihovski v veliki zadregi radi tega, kar se je nedavno godilo v Čehrinu.

Šla sta torej takoj k Dopulu, Vlahu, ki je imel v mestu gostilnico in pivnico, in sta tam našla, da si je bilo še rano, mnogo šlahte, ker je bil tržen dan in vrhu tega baš takrat odpočinek za živino, katero so gnali v tabor kroninih vojsk. Tako se je v mestu mnogo ljudij nabralo. Šlahta se je navadno gromadila na trgu, v takozvanem »Zvoniškem kotu« pri Dopulu. Tam so bili uže zakupniki Koniecpolskih in uradniki čehrinski, vlastniki bližnjih krajev, uživajočih svoboščine, šlahta, utrjena in od nikogar zavisna, dalje gospodarski uradniki, nekaj kozaškega starejšinstva in manjši drobiž šlahte, bodisi na dedni posesti živeče, bodisi na svojih futorih.*)

Ti in oni so zasedli klopi okolu dolgih hrastovih miz in se glasno razgovarjali, a vsi o pobegu Hmielnickega; to je bil najvažnejši dogodek v mestu. Skrzetuski in Zacvilihovski sta sedla v kot, sama za se, in namestnik je jel popraševati, kakov feniks je ta Hmielnicki, o katerem vse govori.

»Gospod, tega ne veš?« odgovori stari vojak. »To je tajnik vojske zaporoške, dedič Subotova in« — doda bolj tiho — »moj kum. Poznava se uže zdavna. Bojevala sva se v raznih bitkah, v katerih se je zelo izkazal, osobito pod Cecoro. Tako izkušenega vojnika v vojaških rečeh nimaš morda v celi Poljski. Glasno se to sicer ne govori, ali on je hetmanska glava: človek silne roke in velikega razuma, njega vse kozaštvo sluša, bolj nego svoje koševe**) in hetmane, človek nikakor ne brez dobrih stranij, toda uporen, nemiren, a kedar ga mržnja premore — je lahko strašen.«

»Kaj se mu je zgodilo, da je pobegnil iz Čehrina?«

»S starosto Čaplinskim sta se grdo gledela, a to je malenkost. Šlahčič je šlahčiču še vselej kljuboval. To je uže stara in splošna navada. Govore tudi, da se je okolu starostine ljubice smukal, starosta pa mu je ljubezen ogrenil in se oženil z njo, a on mu jo je motil še pozneje, in to je verjetno, kajti navadno je ženska — lahka. Toda to so le dozdeve, pod katerimi tiči vse kaj drugega. Vidiš, gospod, stvar je taka: V Čerkesih biva stari Barabaš, kozaški polkovnik, naš prijatelj. Imel je svoboščine in nekaka kraljeva pisma, o katerih se je govorilo, da ščuvajo Kozake na upor proti šlahti. Ker je pa on ljudoljub, dober človek, obdržal ja je in jih ni objavil. Hmielnicki pa je povabil Barabaša sem v Čehrin, na svoj dom, na pojedino, potem pa ljudi poslal v njegov futor, ki so pisma in svoboščine pri ženi pobrali — in s temi je pobegnil. Bati se je, da ne bi bilo kake vstaje, kajti ponavljam ti, da je ta človek strašen, in se ne ve, kam je pobegnil.«

Na to gospod Skrzetuski:

»To ti je lisjak! mene je prekanil. Rekel je, da je kozaški polkovnik kneza D. Zaslav-

*) Ograjen kos gozda s stanovanjem, vrtom in njivami vred.

**) Koš: oddelek kozaških vojakov; koševi, koševnik: košev načelnik. *O. p.*

skega. Baš tisto noč sem na stepi naletel na-nj in ga osvobodil zanjke.«

Zacvilihovski se je kar za glavo zagrabil:

»Za Boga, gospod, kaj praviš? — to ni mogoče.«

»Lahko je, ker je bilo. Predstavil se mi je kot polkovnik kneza Zaslavskega ter da je v Kudak k Grodzickemu poslan od velikega hetmana, toda jaz mu nisem verjel, ker ni potoval po vodi, temveč se plazil po stepi.«

»To je zvijačen človek kakor Odisej! In kje si se sešel z njim?«

»Nad Omelničkom, na desni strani Dnjeprovi. Vidi se, da je šel na Sič.« *)

»In Kudaka se je ognil. Sedaj razumem. Ali je bilo mnogo ljudij pri njem?«

»Bilo jih je do štirideset. Ali prepozno so prijezdili. Da ni bilo mene, — zadavili bi ga bili starostini sluge.«

»Čakaj no, gospod. To je važna stvar. Sluge starostini, praviš?«

»Tako sem rekel.«

»Odkod je starosta vedel, kje naj ga išče, ko si tu v mestu vsi belijo glave, ne vedoči, kam ga je neslo.«

»Tega tudi jaz ne morem vedeti. Morda se je Hmielnicki zlagal in navadne lupežnike obdolžil, da so starostini sluge, da bi svojo krívdo tem bolje opral.«

»To ni mogoče. To je čudna reč. Ali veš gospod, da so se hetmanski listi razposlali, ki velevajo, naj se vjame in v ječi pridrži?«

Namestnik ni odgovoril, ker je v tem hipu stopil v izbo neki šlahčič z ogromnim hruščem. Zaloputnil je dveri še drugi pot ter, ozrši se ponosno po izbi, zahrumel:

»Klanjam se, velemožna gospôda!«

Bil je to človek štirideseth let, nizek, togotljivega obraza, kateremu so to togtljivost dodajale tudi oči, take, kakor bi se dve slivi držali vrhu glave, nemirne: sploh zelo živ, vihrav in jeznorit človek.

»Klanjam se, velemožna gospôda!« ponovil je glasneje in ostreje, ko mu takoj niso odgovorili.

»Klanjam, klanjam!« ozvalo se je nekoliko glasov.

Bil je to gospod Čaplinski, podstarosta čehrinski, zaupni sluga mladega gospoda praporščaka Koniecpolskega.

V Čehrinu ga niso radi trpeli, ker je bil velik prepirljivec, pravdar, zasledovalec, toda imel je zelo mogočnega zaščitnika, zato je še ta ali oni z njim politikoval.

Jedinemu Zacvilihovskemu je prizanašal, kakor vsi, radi njegovega značaja, poštenosti in moštva. Ko ga je zagledal, približal se mu je takoj, poklonil se mnogo ošabneje Skrzetuskemu in s svojim vrčem medu prisedel k njima.

»Gospod starosta, vpraša Zacvilihovski, ali veš, kaj se godi s Hmielnickim?«

»Visi, gospod praporščak, visi, kakor sem Čaplinski, pa če doslej ne visi, visel bode. Sedaj, ko so hetmanski listi razposlani, naj ga jaz jedenkrat dobodem v svoje roke!«

Rekši udari s pestjo po mizi, da se pijača razlije iz steklenic.

»Gospod, ne razlivaj vina!« reče gospod Skrzetuski.

Zacvilihovski prekine:

»Gospod, ali ga dobodeš? Saj jo je pobrisal, da nihče ne ve, kje je.«

»Nihče ne ve? Jaz vem, kakor sem Čaplinski! Velemožnost praporščak poznaš Hvedka. Oni Hvedko služi njega, a tudi mene. On bode Hmielu Judež. Kaj treba besed! O vsakem koraku ve. Obljubil je, da mi ga izroči živega ali mrtvega — in je baš pred Hmielnickim odšel na stepo, vedoč, kje ga mora čakati. — Vražji sin, prokleti!«

In znova udari po mizi.

»Ne razlivaj vina, gospod!« ponovi s povdarkom gospod Skrzetuski, ki je koj o prvem pogledu čutil neko zoprnost do tega podstaroste.

Šlahčiča je zalila rdečica in blisnil je z izbuljenimi svojimi očmi, sodeč, da mu dadé prilike za kak prepir, ter srdito pogledal na Skrzetuskega; toda zdržal se je, ko je na njem uzrl barve Višnioviecklih. Dasi se je takrat praporščak Koniecpolski s knezom prepiral, vendar je bil Čehrin dokaj blizu Lubnij in je bilo nevarno knežje barve sramotiti.

Knez pa je tudi take ljudi jemal v službo, da si je vsakdo dvakrat premislil, predno se je katerega lotil.

»Hvedko se je torej poprijel, da vjame Hmielnickega?« vpraša znova Zacvilihovski.

»Hvedko. In dobode ga, kakor sem Čaplinski!«

»In jaz, gospod, ti rečem, da ga ne dobode. Hmielnicki je iz zasede ušel in jo potegnil na Sič, o čemer treba gospoda Krakovskega še danes obvestiti. Hmielnicki ne ume šale. Skratka, on je bistroumnejši, mogočnejši in

*) Sič = glavno mesto zaporoških Kozakov.

srečnějši nego ti, gospod, ki se zaman razvnemaš. Hmielnicki je varno odšel, ponavljam ti, in če morda ne veruješ, potrdi ti ta-le kavalir, ki ga je včeraj videl na stepi in se z zdravim poslovil.«

»Ni mogoče, ni mogoče!« vreščal je Čaplinski, puleč si lase.

»In še več,« doda Zacvilihovski, »ta-le kavalir ga je sam otel in iztrgal tvojim slugam, česar pa ni on kriv. Kot poslanec se vrača s Krima in ni vedel o hetmanskih listih, a videč človeka, ki so ga, kakor je sodil, na stepi napadli lupeži, prihitel mu je na pomoč. Po tem otetji Hmielnickega ne bi bil rad v tvoji koži, kajti ne bi rekel dvakrat, da se ti z Zaporožci ne oglasi na tvojem gospodarstvu, ker se vidva, kakor se mi dozdeva, nista lepo gledala. Hu, za vraga!«

Tudi Zacvilihovski ni ljubil Čaplinskega.

Čaplinski je planil z mesta in srd mu je sapo zaprl, le obraz mu je govoril in oči so mu čimdalje bolj izstopale. Tako stoječ pred Skrzetuskim suval je le pretrgane izraze iz sebe:

»Kako to! gospod ni vedel o hetmanskih listih!... Jaz gospoda... jaz gospoda...«

Toda gospod Skrzetuski ni vstal s klopi. Podprl se je s komolcem ter gledal stopicajočega Čaplinskega kakor sokol vjetega vrabca.

»Gospod, čemu se me oprijemlješ kakor osat pasjega repa?« vpraša ga.

»V grad bodem te s seboj... Nisi vedel o listih... Jaz te bodem s Kozaki...«

Kričal je tako, da je v izbi vse potihnilo. Gostje so začeli obračati glave proti Čaplinskemu. Iskal je prilike, kakor je bila njegora navada, iskal prepira, kedar je na koga naletel; toda to je vse osupnilo, da je sedaj začel pri Zacvilihovskem, katerega jedinega se je bal, in da je začel z vojnikom, ki je nosil barve Višnioviecklih.

»Umolkni vendar, gospod!« reče stari praporščak... »Ta kavalir je z menoj.«

»Jaz... jaz... v mesto .. v ječo!« vreščal je dalje Čaplinski, ne ozirajoč se na nič in na nikogar več.

Sedaj je Skrzetuski vstal z vso visokostjo svoje rasti, a ni izdrl sablje iz nožnic, — le zagrabil jo je v sredi, kakor jo je nosil, nizko na jermenu, ter jo vzdignil, da je ročaj s križem vred prišel Čaplinskemu prav pod nos.

»Povohaj no to-le,« rekel je hladno.

»Bij, kdor v Boga... Služba!« kriknil je Čaplinski, pograbivši svoj ročaj. A sablje ni utegnil potegniti. Mladi namestnik ga je zasuknil s prsti, pograbil z jedno roko za vrat, z drugo pa za breguše pod križem, privzdignil kvišku in kakor vrtavko otresajočega se nesel mej klopmi proti dverim ter kriknil:

»Gospôda, umaknite se rogačku, sicer vas pobode.«

Rekši je prišel do dverij, udaril ob-nje s Čaplinskim, otvoril in vrgel podstarosto na ulico.

Potem je mirno sedel na prejšnje mesto poleg Zacvilihovskega.

V izbi je v tem hipu vse utihnilo. Moč, ki jo je pokazal gospod Skrzetuski, dopadla je vsej zbrani šlahti. Na to pa se je vsa izba zatresla od smeha.

»Vivant Višnioviecckovci!« klicali so nekateri.

»Omedlel je, omedlel in okrvavljen je,« kričali so drugi, ki so gledali skozi vrata, radovedni, kaj počne Čaplinski. »Sluge ga vzdigujejo!«

Le majhen broj podstarostine stranke je molčal in mrko pogledoval na namestnika, ker ni imel srca, da bi se bil zanj potegnil.

»Da resnično govorim, v peto se zaganja ta vohun,« reče Zacvilihovski.

»On je pes na verigi, ne vohun,« reče, bližajoč se, debeluhast šlahčič, ki je imel belo mreno čez punčico na jednem očesu, a na čelu kakor tolar veliko kotanjo, iz katere se je svetila gola kost. Pes verižnik je, ne vohun! Dovoli, reče dalje Skrzetuskemu, da se ti ponudim v službo: Jan Zagloba, z grbom »Včel«, kar vsakdo lahko spozna po kotanji, ki mi jo je naredila razbojniška kroglja, ko sem se bil za mladostne grehe obljubil v sveto deželo.«

»Miruj,« reče Zacvilihovski, »drugi pot lahko poveš, da so ti jo v Radomiji z majoliko vdolbli.«

»Razbojniška kroglja, kakor sem živ. V Radomiji je bilo nekaj drugega.«

»Obljubil si se v sveto deželo, — morebiti; da pa tam nisi bil, to je gotovo.«

»Nisem bil, ker sem uže v Galaciji dobil mučeniško palmo. Če lažem, naj bom arcipes, ne šlahčič.«

»Lažeš pa, kakor bi te najel.«

»Nepridiprav sem, brez ušes. Priporočam se ti, gospod namestnik!«

Mej tem so tudi drugi prihajali, seznajali se z gospodom Skrzetuskim in ga zaradi tega čina hvalili, kajti Čaplinskemu so bili gorki in mu privoščili, da je iztaknil, česar je iskal. Čudno je in dandanašnji težko umevno, da je vsa šlahta iz čehrinske okolice, kakor tudi znamenitejši vlasteli svoboščin, domorodci, — da, celo oni, ki so služili Koniecpolskim, — da so vsi ti držali s Hmielnickim, vedoč, kakor je navadno v sosedstvu, o navskrižnostih Hmielnickega s Čaplinskim. Hmielnicki je namreč užival slavo znamenitega vojnika, katero si je v raznih vojnah pridobil. Vedeli so tudi, da se je sam kralj posvetoval z njim ter cenil njegov svet; ves ta prigodek pa so smatrali za navaden prepir šlahčiča s šlahčičem, kakoršnih se je štelo na tisoče, zlasti v ruskih krajih. Držali so s tem, ki si je znal pridobiti večjo ljubezen in naklonjenost. Da bi se utegnili iz tega izcimiti kaki strašni dogodki, tega niso slutili. Stoprv pozneje so se razplamtela srca v mržnji do Hmielnickega, osobito srca šlahte in svečeništva obeh obredov.

Skrzetuski je prišel do dverij, udaril ob-nje s Čaplinskim, otvoril in vrgel podstarosto na ulico. (Str. 11.)

Prihajali so torej z vrči do gospoda Skrzetuskega govoreč: »Pij, pane brate! Pij še z menoj! — Živeli Višnovieckovci! Še tako mlad, pa uže knežev poročnik! Vivat knez Jeremija! hetman nad hetmani! — S knezom Jeremijo pojdemo na konec sveta! — Na Turke in Tatarje! V Stambul! Živel milostivo nam vladajoči Vladislav IV.!« Najglasneje pa je kričal pan Zagloba, ki bi bil sam prevpil in pregovoril ves regiment.

»Velemožni gospodje!« vreščal je, da so šipe po oknih drgetale, »jaz sem uže pozval velemožnega sultana radi nasilstva, s katerim se je drznil napasti me v Galaciji.«

»Ne usti se in ne členkaj vendar toliko, da se ti trobec ne pretrga!«

»Kako to, velemožni gospodje? quatuor articuli iudicii castrensis: stuprum, incendium, latrocinium et vis armata alienis aedibus illata, mar to ni bila vis armata?«

»Ne kriči, kakor bi bil glušec!«

»Če treba, pojdem kar do tribunala (najvišjega sodišča).«

»Nehaj vendar!...«

»In prisilim, da ga smatrajo za obsojenega ubežnika, in brezčastnim ga razglasim, a potem bodi vojna z brezčastnežem«

»Na zdravje, velemožna gospôda!«

Nekateri so se še vedno smejali, z njimi tudi gospod Skrzetuski, ker ga je imel uže nekoliko pod kapo, šlahčič pa je še vedno vreščal kakor

glušec, ki je svojega glasu vesel. Na srečo je pretrgal njegovo usajanje drug šlahčič, ki se mu je približal, potegnil ga za rokav ter rekel s pojočim litavskim priglasom:

»Milostivi gospod Zagloba, seznani tudi mene z gospodom namestnikom Skrzetuskim! Ali me seznaniš?«

»Seveda, seveda. Gospod namestnik, to je gospod Potepin.«

»Podbipięta,« popravi šlahčič.

»Vse jedno! grba Zervipludra...«

»Zervikaptur,« popravi spet šlahčič.

»Vse jedno. Iz Pasjihkišek.«

»Iz Mišikišek,« popravi znova šlahčič.

»Vse jedno! Ne vem, ali bi raje mišje, ali pasje »kiške.« *) To je otovo, da ne bi hotel bivati ne tu ne tam, kajti naseliti se tam ni lahko in izhajati ni politično. Velemožni gospod,« govoril je dalje Skrzetuskemu, kažoč na Litvina: »Uže teden dnij popivam za denar tega šlahčiča, ki ima tako težak meč, kakor pas z denarjem in pas z denarjem tako težak, kakor dovtip. Ako sem kedaj pil za denar večjega čudaka, dovolim, da me nazivljejo takim butcem, kakoršen je ta, ki mi daje za vino.«

»To ga je dal!« klicala je šlahta, smejoč se.

Toda Litvin se ni jezil, le kolebnil je z roko, posmejal se polahko in ponavljal:

»Miruj vendar, gospod!«

*) Čreva.

Pan Longin Podbipięta.

Gospod Skrzetuski je radovedno pogledaval to novo prikazen, ki je istinito zaslužila naziv čudaka. Pred vsem vam je bil ta mož tako visoke rasti, da se je z glavo stropa dotikal, a nenavadna suhost ga je še večjega delala. Široka njegova pleča in žilasti vrat so kazali nenavadno moč, a bila ga je sama kost in koža. Trebuh mu je bil tako skrčen pod prsi, kakor sama lakota, sicer je bil pa lepo oblečen, s tesno sukneno kurtko z ozkimi rokavi. Nosil je visoke švedske čevlje, kakoršne so bili začeli nositi na Litvi. Širok in dobro natlačen jelenji pas, ki se ni imel česa držati, padal mu je prav na bedra, a za pas je bil privezan križarski meč tolike dolžine, da je celo temu velikanu segal do gleženj.

A kdor bi se bil morebiti meča ustrašil, pomiril bi se bil koj ozrši se na obraz lastnika njegovega. Bil je to suh obraz, kakor vsa osoba njegova, odičen s povešenimi obrvmi in z ravno tako povešenimi brkami konopne boje; a tako pošten, tako odkritosrčen, kakor kakega dečka. Te povešene brke in obrvi so mu dajale žaloben, otožen in ob jednem nekako smešen izraz. Podoben je bil človeku, katerega svet zasmehuje, a gospodu Skrzetuskemu je ugajal na prvi pogled radi onega prostodušnega obraza in vojaške zmernosti.

»Gospod namestnik,« reče, »tvoja milost služi kneza gospoda Višnioviecckega?«

»Tako je.«

Litvin sklene roke kakor za molitev in obrne oči kvišku.

»Ah, kak vojevnik je to, kak vitez, kak vojvoda!«

»Bog daj Poljski več takih.«

»Res je. Res je. Ali bi jaz ne mogel pod njegov prapor?«

»Rad te bo vzel!«

Tu se Zagloba vplete v razgovor:

»Knez bo imel potem dva ražnja za kuhinjo, jednega iz tvoje milosti, drugega pa iz tvojega meča; ali te vzame za rablja, ali pa za vešala ter ukaže na te obešati lupeže, ali pa boš gospodom meril obleko. Tfu! kako, da te le sram ni, ko si vendar človek in katolik, da si dolg kakor kača ali pa kakor poganska sulica.«

»Ne žvelikaj!« reče strpljivo Litvin.

»Kako ti je torej ime, prosim?« vpraša ga pan Skrzetuski, »kajti ko si govoril, segal ti je pan Zagloba v besedo, da nisem ničesar razumel.«

»Podbipięta.«

»Potepin.«

»Zervikaptur iz Mišikišek.«

»No sedaj se potolaži! Njegovo vino pijem, ali bedak naj bom, če niso to poganska imena.«

»Si uže davno z Litve?« vpraša namestnik.

»Da, uže dva tedna sem v Čehrinu! Ker sem izvedel od g. Zacvlihovskega, da pojdeš tod, čakam, da bi po tvojem priporočilu kneza poprosil vsprejema.«

»Povej mi vendar, čemu nosiš takov krvniški meč pod pazduho, rad bi vedel.«

»To ni krvniški meč, gospod namestnik, temveč križarski, a nosim ga, ker so ga davni predniki priborili in je od davnine v rodu. Uže pod Hojnicami je služil v litavski roki, zato ga nosim.«

»Ali to je grozovito orodje in strašno mora biti težak, gotovo za obe roki?«

»Lahko za obe, lahko tudi za jedno samo.«

»Pokaži vendar!«

Litvin potegne meč in mu ga poda, toda gospodu Skrzetuskemu takoj roka omahne. Ne da se sukati, niti slobodno z njim mahniti. Poskusi z obema rokama, pa gre še težko. Tega je bilo gospoda Skrzetuskega malo sram, obrne se k navzočim in reče:

»No, velemožni gospodje, kdo naredi križ?«

»Mi smo uže poskušali,« odgovori nekoliko glasov. »Jedini pan komisar Zacvilihovski ga udrži, a križa tudi on ne zmore.«

»No in ti, gospod?« vpraša pan Skrzetuski Litvina.

Šlahčič vzdigne meč kakor trst ter zamahne z njim nekoliko potov z največjo lahkoto, da je vzduh zasiknil v izbi in da je sapa povéla po obrazih.

»Naj se Bog kósa s teboj!« vsklikne Skrzetuski. »Služba pri knezu ti je zagotovljena.«

»Bog mi je priča, da je želim, ker mi meč v njej ne zarjavi.«

»Šalo na stran,« reče gospod Zagloba, »razuma pa ne znaš tako sukati.«

Zacvilihovski je vstal in oba z namestnikom sta se odpravljala na odhod, kar nenadoma vstopi v sobo človek, bel kakor golob. Ko zagleda Zacvilihovskega, izpregovori:

»Gospod praporščak, komisar, baš sem se namenil do tebe!«

Bil je Barabaš, čerkeski polkovnik.

»Pojdi torej z menoj na moj dom,« odgovori mu Zacvilihovski. »Tu se uže tako kadi iz glav, da niti svetlobe ni videti več.«

Odšla sta skupaj, in Skrzetuski z njima. Jedva sta prestopila prag, vpraša Barabaš:

»So li kake novice o Hmielnickem?«

»So. Utekel je na Sič. Ta-le častnik ga je včeraj srečal na stepi.«

»Torej ni potoval po vodi? Odposlal sem brzoteka v Kudak; ako je pa taka, bilo je torej zaman.«

Rekši pokrije Barabaš oči z rokama ter začne ponavljati:

»Bog pomagaj! Bog pomagaj!«

»Kaj te pa muči?«

»Mar ne veš, velemožni gospod, kaj mi je izdajniški uplenil? Ali ne veš, kaj to znači, če se taki dokumenti objavijo na Siči? Bog pomagaj! Ako kralj Turčinu ne napove vojne — je to iskra na smodnik.«

»Vstanek prorokuješ?«

»Ne prorokujem, vidim ga uže, a Hmielnicki je hujši od Nalevajka in Lobode.«

»In kdo pojde za njim?«

»Kdo? Zaporožci, Kozaki, meščanje, črn,*) futorniki — in drugi taki.«

Tu pokaže gospod Barabaš na trg in na ljudi, prerivajoče se po njem. Ves trg je bil natlačen z velikimi sivimi voli, katere so gnali v Korsun za vojsko, a pri volih je sedelo mnogobrojno pastirsko ljudstvo, tako zvani »čabani«, ki so vse življenje preživeli na stepah in pustinjah —

*) Nižji sloji ljudstva.

popolnoma podivjani ljudje, ki se niso priznavali k nobeni veri — religionis nullius, kakor se je izražal vojvoda Kisiel. Videl si mej njimi prikazni podobnejše pobojnikom nego-li pastirjem, okrutne, strašne, pokrite s capami raznoterih oblek. Največ jih je bilo oblečenih v ovčje kožuhe, ali pa v nestrojene kože, z volno ven obrneno. Spredaj pa so bili razgaljeni, da so kazali gole prsi, opaljene od stepnega vetra, dasi je bila zima. Vsak je bil oborožen, toda z najrazličnejšim orožjem: nekateri so imeli loke in tule na plečih, nekateri samopale, ali tako zvane »piščeli,« kakor rekajo Kozaki, drugi tatarske sablje, drugi kôse ali vsaj kije s konjsko čeljustjo na konci. Mej njimi so se kretali prav malo manj divji, dasi lepše oblečeni Niževci, ki so peljali v tabor posušene ribe, divjačino in ovčjo tolščo na prodaj; dalje pastirji s soljo, stepni in gozdni čebelarji z voskom in medom; gozdni stanovniki s smolo in degtom (kolomazom); dalje kmetje s priprego, Kozaki, Tatarji iz Bijalogroda in Bog ve, kdo vse! — klateži — »siromaki« od konca sveta. V celem mestu je bilo vse polno vinjenih ljudij, kajti v Čehrinu je bilo treba prenočiti, pa tudi poveseljačiti pred nočjo. Na trgu so netili ognje, tam pa tam se je palila »bečka« *) s smolo. Odvsod se je razlegal hrup in vrišč.

Prodirljivi glas tatarskih piščalk in bobnov se je mešal z ričanjem živine in prijetnejšimi glasovi lir, pri katerih so slepci popevali tedaj priljubljeno pesen:

Sokole jasni,
Brate moj rodni,
Visoko leteči
In daleč videči.

A poleg tega so se razlegali divji kriki: »hu! ha! — hu! ha!« na trgu plešočih Kozakov, pomazanih s kolomazom in popolnoma pijanih. Vse to je bilo divje in razbesnelo ob jednem. Zacvilihovskemu je zadoščal jeden sam pogled in prepričal se je o trditvi pana Barabaša, da bi vsak podžig mogel raznetiti te neobuzdane ljudi, pripravne za grabež in privajene boju, katerih je bilo polno po vsej Ukrajini. A za temi tolpami je stala še Sič, stalo Zaporožje, stoprv nedavno obrzdano in pri Maslovem ribniku ugnano, ki je pa nestrpno grizlo uzdo, spominjalo se davnih privilegij, črtilo komisarje in zbiralo organizovano silo. Ta sila pa je imela za seboj prijaznost neizmerne množice kmetov, ki je bila nestrpljivejša nego na drugih straneh Poljske, ker je imela ob boku Črtomelik, a za njim brezpanstvo, razbojništvo in popolno svobodo. Zato se je gospod praporščak, dasi je bil sam Rusin in goreč privrženec vzhodnega obreda, globoko zamislil.

Kot starec je dobro pomnil časov Nalevajka, Lobode, Kremskega, poznal ukrajinsko razbojništvo bolje nego kdorkoli v Rusiji, poznal je pa tudi Hmielnickega in vedel, da on zaleže za dvajset Lobod in Nalevajkov. Poznal je torej vso nevarnost njegovega pobega na Sič, zlasti s kraljevskimi listi, o katerih je gospod Barabaš rekel, da mnogo obetajo Kozakom in je netijo do upora.

»Gospod polkovnik čerkeski,« rekel je k Barabašu, »ti moraš jezditi na Sič, vpliv Hmielnickega vravnati in ga pomiriti, pomiriti!«

»Ah, gospod praporščak,« odvrne Barabaš, »jaz ti pravim le toliko, da je na poročilo o ubegu Hmielnickega z mojimi pismi, pobegnila k njemu na Sič še nocoj polovica mojih čerkeskih ljudij. Ah, moji časi so že minili! Mene čaka le še grob, ne pa bojna slava!«

Barabaš je bil res sicer dober vojnik, toda človek uže precej star in brez vpliva.

V tem so bili dospeli do doma pana Zacvilihovskega. Stari praporščak se je bil uže nekoliko razvedril, kar je bilo vlastno njegovi golobji nravi, in ko so sedli k vrču medu, rekel je odločneje:

»Iz vsega tega ne bo ničesar, ako se, kakor govore, vojna s Turčinom pripravlja a podobno je, da je to resnica, kajti, dasi se Poljska vojne brani in so zbori kraljevo kri uže zelo razgreli, kralj vendar le lahko stori po svojem. Ves ta ogenj se bo lahko na Turka obrnil, a v vsakem slučaji imamo še časa. Jaz sam pojdem do gospoda Krakovskega ter mu razložim to stvar in ga poprosim, da bi se k nam z vojsko pomaknil, kar se najbliže da. Če kaj opravim, tega ne vem, kajti, dasi je on hraber in izveden vojevnik, vendar preveč misli o sebi in o svoji vojski. Ti, gospod polkovnik čerkeski, brzdaj Kozake, ti pa, gospod namestnik, opozori kneza, vrnivši se v Lubnija, da obrn pazko na Sič. Če bi imeli kaj začeti, — to ponavljam — časa imamo. Na Siči je sedaj malo ljudij: razšli so se za ribami in za divjačino in po vsej Ukrajini so razkropljeni po vaseh.

*) Majhen sodec.

Nad mestom je svetil tako jasen žar od ognjev, gorečih na trgu, da bi rekel, ves Čehrin je v plamenu... (Str. 17.)

Predno se združijo, poteče mnogo vode v Dnjeper. Razun tega je ime kneževo strašno, in ko izvedó, da ima na Črtomelik oči obrnene, bodo morda tiho sedeli.«

»Jaz sem gotov, da lahko v dveh dneh odrinem iz Čehrina,« dé namestnik.

»To je dobro. Dva ali tri dni, to nič ne pomeni. Velemožni gospod čerkeski, odpošlji brzoteka z naznanilom o tem dogodku do gospoda kroninega praporščaka in do kneza Dominika. Toda, velemožni gospod, ti uže spiš, kakor vidim.«

In res je bil Barabaš zložil roke na trebuhu in trdo zadremal; kmalu je začel celo smrčati. Stari polkovnik je — spal, ako ni baš jedel in pil, kar je oboje delal nad vse rad.

»Glej!« reče Zacvilihovski tiho namestniku. »In varšavski državniki hočejo, naj bi tak starec brzdal Kozake. Bog z njimi! Zanesli so se celo na samega Hmielnickega, s katerim se je kancelar dogovarjal. Javaljne bodo vedeli, na koga so se zanesli.«

Namestnik je vzdihnil v znak sočutja s starim praporščakom, Barabaš pa je še silneje zahropel in potem pomrmral v snu:

»Reši nas, Kriste! Reši nas, Kriste!«

»Kedaj nameravaš iz Čehrina?« vpraša praporščak.

»Čakati mi je dva dni še Čaplinskega, ki bo gotovo zahteval zadoščenja za dogodek, ki ga je doživel.«

»Tega on ne stori. Da ne nosiš kneževih barv, naščuval bi prej na te svoje sluge, — toda spor s knezom je strašna reč — posebno slugi Koniecpolskih.«

»Naznanim mu, da ga čakam, a da v dveh ali treh dneh odidem. Zasede se pa ne bojim, saj imam meč ob boku in tolpo ljudij.«

Rekši se je namestnik poslovil od starega praporščaka in odšel.

Nad mestom je svetil tako jasen žar od ognjev, gorečih na trgu, da bi rekel, ves Čehrin je v plamenu, a hrup in krik narasel je še bolj, ko se je stemnilo. Na jednem konci so kričale trume pastirjev otožne pesni. Divji Zaporožci so plesali okolu ognjišč, metali čapke kvišku, streljali iz »piščelij« in pili žganje iz steklenic. Tu pa tam se je vnel tepež, kateri so potlačili staroste. Namestnik si je moral s sabljinim ročajem delati pot, in ko je čul ta kozaški vrišč in šum, mislil si je, da mu uže nekak upor tako naproti zvení. Dozdevalo se mu je tudi, da vidi grozeče poglede in da sliši tihe kletve proti sebi. V ušesih so mu še zvenele besede Barabaševe: »Reši nas, Kriste! Reši nas, Kriste!« in srce mu je živeje utripalo — a veselo in radostno. Pred grozo domače vojne je tožno ječala duša takega starega viteza, kakoršen je bil praporščak, ali mlada, neoprezna in neizkušena duša je hlepela po vsaki priliki, da bi se le skopala v ognji in krvi.

V tem so pastirji čimdalje hrupneje rajali in plesali, a Zaporožci streljali iz samopalov in se kopali v žganji. Streljanje in divji »u-há! u-há!« so dohajali namestniku do ušes celo tedaj, ko je v svojem stanovanji legel spat.

III.

Nekoliko dnij pozneje se je spremstvo našega namestnika čilo pomikalo proti Lubnijem. Prepeljavši se čez Dnjeper so šli po široki stepni cesti, ki je vezala Čehrin z Lubniji, držeč na Žuke, Semi-Mogile in Horol. Druga taka pot je držala od kneževega stolnega mesta do Kijeva. Za davnejših časov, pred bitko hetmana Žolkievskega pod Solonico, teh cest še ni bilo. Do Kijeva se je šlo iz Lubnij po stepi in pustinji; do Čehrina se je potovalo po vodi — nazaj grede pa se je šlo na Horol. V obče pa je bilo ono naddnjeprsko panstvo — stara zemlja plavska — pustinja, ne dosti bolj obljudena nego Divje Poljane. Tatarji so jo često obiskavali in zaporoškim druhalim je bila odprta.

Nad bregovi reke Suline so šumeli ogromni lesovi, katerih se še ni dotaknila človeška stopinja. Tu pa tam ob znižanih bregovih Sule, Radeja, Sleporoda, Korovaja, Oržavca, Pšole in drugih večjih in manjših rek in pritokov delala so se močvirja, deloma zarasla z gostim grmovjem in borovjem, deloma odkrita, kot loke. V tem borovji in močvirji je nahajala varno zavetje vsakovrstna zverjad. V najglobljih lesnih mrakovih je živelo sila bradatih turov, medvedov in divjih svinj, a poleg teh dolgovrstne tolpe volkov, risov, kun, črede svinj in krasnih suhakov; po močilih in rečnih panogah so znašali svoja gnezda bobri, o katerih se je po Zaporožji pripovedovalo, da so mej njimi stoletni starci, same starosti beli kakor sneg.

Po visokih suhih stepah so razgrajale črede divjih konj, z dolgogrivimi glavami in krvavimi očmi. Po rekah so pa mrgolele ribe in vodne ptice. Čudna je bila ta zemlja, na pol vspavana, a noseča sledi davnejšega življenja človeškega. Povsodi polno pepelišč po nekakih davnih mestih in gradovih; celo Lubnija in Horol sta bila zidana na taka pepelišča; povsodi polno mogil, novejših in starejših, uže poraslih z borovjem. Tudi tukaj, kakor na Divjih Poljanah, vstajali so po noči duhovi in volkodlaki, in stari Zaporožci so si pri ognjiščih pravili čuda o tem, kar se je včasih godilo v onih lesnih globinah, iz katerih se je čulo tuljenje, ne ve se, kakih zverij, kriki pol človeški, pol zverski, strahoten hrup, kakor ob bitkah ali lovih. Pod vodami so se oglašali zvonovi potopljenih mest. Zemlja je bila malo gostoljubna in malo dostopna, mestoma prerazmokla, mestoma pa brez vode, spaljena, suha, za bivanje nevarna; naseljence pa, ki so se, kakor si bodi, naselili in jeli gospodariti, raztirali so napadi tatarski. Le Zaporožci so jo često posečali radi bobrovih repov, divjačine in rib, ker se je o mirnih časih večina Ničevcev razšla s Siči na lov, ali, kakor se je rekalo, na »obrt« po vseh rekah, jarkih, lesovih in goščah, stikajoč po krajih, o katerih je v resnici malokdo vedel.

Sicer so se skušali tudi naseljenci vdomačiti v tej zemlji, kakor rastlina, ki povsodi, kjer le more, skuša s koreninami poprijeti se in, izpodrita, zopet odganja, kjer le more.

Tako so torej na pustinjah vstajali gradovi, osade, kolonije, svobode in futori. Zemlja je bila živna in svoboda vabilna. A stoprv tedaj je zacvelo življenje, ko so ti kraji prišli v roke knezom Višnioviecckim. Ko se je bil knez Mihael oženil z Mohilanko, jel je skrbnejše vredovati zadnjeprsko svoje panstvo, zbiral je ljudi, osajal pustinje, zagotavljal svobodo za trideset let, zidal samostane ter uvedel svoje knežje pravo. Celo tak naselnik, ki se je bogve kedaj sem priselil in je sodil, da je na vlastnih tleh, dajal je radovoljno davek knezu, ker je prišel s tem v mogočno kneževo varstvo, ki ga je ohranjevalo, branilo Tatarjev, in mnogo gorših od Tatarjev, Ničevcev. A pravo življenje je zacvelo stoprv pod železno roko mladega kneza Jeremije. Koj za Čehrinom se je začenjalo njegovo panstvo in skončavalo tam pod Konotopom in Romnami. Pa samo to ni delalo še cele kneževe sreče. Počenši od vojvodstva sandomerskega ležala so posestva njegova v vojvodstvih: Volinjskem, Ruskem, Kijevskem: toda naddnjeprsko panstvo je bilo zmagovalcu pod Putivljem — oko v glavi.

Tatar je dolgo prežal nad Orlom, nad Vorsklo in vohal kakor volk, predno se je osmelil konja popoditi na jug; Ničevci se niso poskušali zaplesti v prepir. Tamkajšnje nemirne čete so šle rajše v službo. Divja in razbojniška druhal, živeč se uže zdavna z nasiljem in z napadi, sedaj pa obuzdana, zavzela je »polanka« ob robovji in ležeč na mejah panstva, grozila je napastnikom z zobmi, kakor pes na verigi.

Zacvelo in vzrojilo je tu sedaj vse. Delali so ceste po sledovih davnih potov; reke objezávali z nasipi, katere so nasipali vjetniki Tatarji ali Ničevci, zasačeni na razboji z orožjem v roki. Tam, kjer je po noči divje igral veter po trstji

in kjer so tulili volkovi in rusalke, klopotali so sedaj mlini. Do štiristo koles, da ne štejem mnogobrojnejših mlinov na sapo, mlelo je žito na samem Zadnjepriji. Štirideset tisoč podanikov je nosilo davek v kneževe blagajne, lesovi so oživeli od samih obljudenih posek, ob gozdnem robovji so rasle vedno nove vasi, futori, svobode. Na stepah so se pasle poleg divjih tabunov (konj) cele črede domače živine in konj. Nepregledni, jednolični prizor borovja in step obarval se je z dimom koč, s pozlačenimi stolpi cerkvâ, pravoslavnih in katoliških — pustinja se je izpremenila v ljudnat kraj.

Veselo in polagoma je torej jezdil namestnik Skrzetuski, kakor bi šel po svoji zemlji, ker je imel po poti zagotovljene raznotere ugodnosti. Bilo je stoprv v začetku januarja meseca 1648. leta, ali čudovite, izjemne zime skoraj ni bilo poznati. Sapica je dihala pomlad; zemlja je odnehala in blesketala z vodo raztopov, po poljih je zelenela ozimina in solnce prigrevalo je tako močno, da so potnikom opoldne kožuhi pražili hrbet kakor po letu.

Namestnikovo spremstvo se je znatno pomnožilo. V Čehrinu se mu je namreč pridružilo vlaško poslanstvo, katero je »hospodar« v Lubnija poslal, na čelu mu gospod Rozvan Ursu. Pri poslanstvu je bila kaka desetorica spremstva in vozovi s slugami. Razun tega je jezdil z namestnikom naš dobri znanec gospod Longin Podbipięta, grba Zervikaptur, s svojim dolgim mečem pod pazduho, in tudi nekaj slug ga je spremljalo.

Solnce, krasno vreme in tudi vonjava bližajoče se pomladi, vse je napajalo srca z veselostjo, a namestnik je bil tem veselejši, ker se je vračal z dolge poti pod knežev krov, ki je bil tudi njegov, vračal, ko je bil vse dobro opravil in si tudi dobrega prijatelja dobil.

Njegova veselost je imela tudi še drugačne povode.

Razun naklonjenosti kneza, katerega je namestnik z vso dušo ljubil, čakale so ga v Lubnijih tudi še čarokrasne oči, sladke kakor med.

Vlastnica teh očij je bila gospica Anica Borzobohata-Krasienska, družica kneginje Grizelde, najkrasnejša deva izmej vsega dvora, velika koketka, po kateri je vse hrepenelo, a ona po nikomer. Pri kneginji so bile nravnost in šege zelo stroge, kar pa mladih ljudij ni oviralo, da se ne bi spogledavali z gorečimi očmi in vzdihali. Gospod Skrzetuski je torej z drugimi vred pošiljal svoje vzdihe k črnim očem, in kedar je bil sam doma, jemal je lutnjo v roko in brenkal ter peval:

»Ti si mi dražji nad bisere vse.«

ali pa:

»Ko tatarska truma,
V robstvo kuješ srca!«

A ker je bil vesel človek in poleg tega vojak z vso svojo dušo, ni mu šlo dosti do srca, da se Anica ni nasmehavala le njemu, temveč tudi gospodu Bihovcu od vlaškega prapora, gospodu Vurclu od artilerije, gospodu Volodijovskemu od dragoncev, osobito pa gospodu Baranovskemu od huzarjev, akoprem je bil poslednji uže siv in je hohnjal, ker mu je bila kroglja iz samopala nebo poškodovala. Naš namestnik bíl se je celo s sabljo z gospodom Volodijovskim za Anico; a ko je trebalo predolgo čepeti v Lubnijih, ne da bi se bilo omenjalo Tatarjev, naveličal se je tudi Anice, in ko je imel odpotovati, — odpotoval je rad, brez žalosti, brez spominkov.

Pozdravil je to priliko z radostjo. Sedaj, vračajoč se po omenjenem dobro dovršenem poslanstvu, popeval je veselo in podirjaval s konjem idoč poleg gospoda Longina, ki je bil, sedeč na velikanski iflandski kobili, utrujen in otožen kakor vselej. Vozovi poslanstva, vojaško spremstvo, so bili znatno za njima.

»Gospod poslanec leži na vozu kakor štor in spi neprenehoma,« izprogovori namestnik. »Čuda mnogo mi je napripovedal o svoji Vlahiji, predno je naposled udihnil. Radovedno sem ga poslušal. Kaj bi ne! Kraj je bogat, podnebje ugodno, zlata, vina, razkošja in blaga na ostajanje. Pomislil sem torej, da je naš knez sin Mohilanke in da ima tako pravo do »hospodarskega« prestola, kakor kdo drugi, in za ta prava se je tudi knez Mihael potezal. Vlahija našim gospodičem ni neznana. Pobijali so tam uže Turke, Tatarje, Vlahe, Erdeljce...«

»A narod je tam pohlevnejši nego pri nas, o čemer mi je v Čehrinu pravil gospod Zagloba,« odgovori gospod Longin, »in ako se njemu ne sme verovati, potrjujejo to istino nabožne knjižice.«

»Kake knjižice?«

»Jaz imam jedno tako in jo lahko pokažem. Nosim jo vedno s seboj.«

Rekši je odpel trakove pri sedlu, vzel izpod njega neveliko knjižico, skrbno vezano v telečje usnje, jo najpreje pobožno poljubil, potem preobrnil nekoliko listkov in rekel:

»Čitaj, gospod!«

Gospod Skrzetuski je začel!

»Pod tvojo zaščito utekamo, sveta Božja Porodnica...«

»Kje je tu kaj o Vlahih? kaj govoriš? — to je antifona!«

»Čitaj dalje!«

»Da postanemo vredni obetov Kristovih. Amen.«

»No, in sedaj je vprašanje...«

Skrzetuski čita dalje:

»Vprašanje: Čemu se vlaška konjica zove lahka konjica? Odgovor: Ker lahko beži. Amen.« »Hm! resnica! Vsekako je snov v tej knjižici čudno pomešana.«

»Zato ker je ta je knjižica za vojnike, kjer so molitvam pristavljene razne instructiones militares, iz katerih se lahko poučiš o vseh narodih. kateri je vrlejši, kateri podel. Kar se Vlahov tiče, pravi se, da so strahopetci in veliki izdajice.«

»Da so izdajice, to je istina. Razvidi se iz prigod kneza Mihaela. Kar je res, je res, tudi jaz sem slišal, da je temu vojniku nekaj nenavadnega prirojeno. In vendar ima knez vlaški prapor zelo v číslih. Njemu poročnikuje gospod Bihoviec, ali za gotovo ne vem, če pod onim praporom služi dvajset Vlahov.«

»Kaj misliš, gospod namestnik, ima li knez sila ljudij v orožji?«

»Do osem tisoč jih bode, da ne štejem Kozakov, ki po trdnjavah sedé. Zacvilihovski mi je pravil, da se jih sedaj čimdalje več zbira.«

»Morebiti Bog da pod gospodom knezom kako vojno?«

»Govoré, da se pripravlja velika vojna s Turčinom, in da se vzdigne sam kralj z vso bojno silo cele države. Vem tudi, da je Tatarjem dan opomin, zato se od strahu ne upajo napasti. O tem sem čul tudi na Krimu, in vsprejeli so me tam zato tako častno, ker se tam govori, da ima knez, ko se kralj s hetmani vzdigne, udariti na Krim in do cela zatreti Tatarje. Gotovo je, da take naloge ne poverijo drugemu.«

Gospod Longin je kvišku povzdignil roke in oči.

»Milosrčni Bog, daj tako sveto vojno, na hvalo krščanstvu in narodu našemu, a meni grešniku dovoli v njej izpolniti obljubo, da se v žalosti potešim, ali pa slavno smrt najdem.«

»Si mar vojne radi storil obljubo?«

»Tako častitemu vitezu odprem vse skrivnosti duše svoje, dasi mi gre težko z jezika, a ker me blagovoliš rad poslušati, incipiam: Gospod, veš, da se moj rod zove Zervikaptur. Stvar je ta: Moj prednik Stovejko Podbipięta je bil še pod Grünwaldom zagledal tri viteze v menišjih kapturih (kapucah), idoče v vrsti, vse tri pozval na boj in na mah posekal. O tem slavnem činu pišejo stari letopisci z veliko pohvalo o mojem predniku...«

»Tedaj je imel tvoj prednik ravno tako urno roko kakor ti; po pravici so ga nazivali »Zervikapturja«

»Kateremu je tudi kralj dal grb, a v njem tri kozje glave v srebrnem polji v spomin onih vitezov. ker so bile take glave vpodobljene na njih ščitih. Ta grb s tem-le mečem vred zapustil je moj prednik Stovejko Podbipięta svojim potomcem z naročilom, naj skrbé za slavo rodu in naj meč obdrže.

»Ne da se oporekati, gospod, častitega rodu si.«

Tu jame gospod Longin bridko vzdihati. Ko mu naposled nekoliko odleže, nadaljuje:

»Ker sem poslednji našega rodu, obljubil sem v Trokah presveti Gospé, da bom živel v čistosti in da se ne bom prej ženil, dokler po slavnem vzgledu svojega prednika Stovejka Podbipięte s tem samim mečem treh glav z jednim zamahom ne odsekam. O milosrčni Bog, ti vidiš, da sem vse storil, kar je bilo v moji moči! Čistost sem ohranil do današnjega dne, srcu čutečemu velel molčati, vojne iskal in se bojeval, ali sreče nisem imel...«

Poročnik se je nasmehnil pod brkami.

»In treh glav nisi odsekal?«

»Ni se mi posrečilo! Sreče ni! Po dve često, po tri še nikoli. Dobiti jih ni težko, a težko je prositi vrage, naj se postavijo v vrsto tako, da je ob jednem zatmem. Bog jedini vidi mojo žalost: moč v kosteh sicer še imam, premoženje tudi... a mladost mi gine, v petinštirideseto leto uže silim, srce se mi v ljubezni vžiga, rod gine, treh glav pa le ni in ni!... Takov Zervikaptur je iz mene. Posmeh ljudem, kakor prav govori gospod Zagloba, kar vse strpljivo nosim in Jezusu darujem.«

Litvin je jel znova tako vzdihati, da je celo njegova iflandska kobila, videč njegovo žalost, iz sočutja s svojim gospodarjem, jela stokati in žalostno hropsti.

»Le to ti lahko povem, gospod moj, reče mu namestnik, da pri knezu najdeš prilike; ako pri njem ne, težko da bi jo našel kedaj.«

»Daj Bog!« odgovori gospod Longin, »radi tega pa grem kneza pana prosit prijaznosti «

Daljši razgovor jima je pretrgal neobičen lopot perotnic. Kakor je bilo rečeno, ptice to zimo niso odletele čez morja, reke niso zamrznile, radi tega je bilo vse polno vodnih ptic nad močili. Baš ta hip približala sta se bila poročnik in gospod Longin bregu rečice Kahamlika, kar jima naglo zašumi nad glavami cela jata žrjavov, ki so tako nizko leteli, da jih je bilo malone s kijem mogoče zadeti. Jata je letela s strašnim vriščem in ne da bi bila padla v trstje, vzdignila se je nenadno kvišku.

»Bežé, kakor bi je kaj gonilo,« opomni gospod Skrzetuski.

»Saj je goni, vidiš, gospod,« reče gospod Longin, kažoč belega ptiča, ki je v pošev rezal zrak in namerjal podleteti pod jato.

»Sokol! sokol! brani jim pasti na tla!« klical je namestnik. »Poslanec ima sokole, — on ga je izpustil.«

V tem hipu je pridirjal gospod Rozvan Ursu na vranem anatolskem žrebci, a za njim nekoliko služabnikov.

»Gospod poročnik, prosim na zabavo!«

»Je li ta sokol od vaših?«

»Da, in kaj vrl, osvedočiš se kmalu...«

Podirjali so vsi trije naprej, a za njimi Vlah sokolnik z obročem, ki je uprl oči v ptiča, kričal na vse grlo in jaril sokola na boj

Vrli ptič je bil mej tem dohitel jato, da je bil uže prav pod njo, potem šinil kakor blisk nad njo in obvisel nad jato. Žrjavi so se zgrnili v jeden ogromen vrtinec, šumeč s perotnicami kakor burja. Grozni vriski so polnili zrak. Ptiči so iztezali vratove, vzdigali kljune kvišku kakor sulice ter čakali napada.

Sokol je mej tem krožil nad njimi. Sedaj se je znižal, sedaj vzdignil, kakor bi si ne upal šiniti navzdol, kjer je njegovih prs čakalo sto ostrih kljunov. Belo njegovo perje se je leskетalo, osvetljeno s solncem, kakor samo solnce na vedrem obzorji.

Nagloma pa se je, na da bi se bil zapodil na jato, spustil v daljavo kakor strela ter v kratkem izginil za kopami dreves in trstja.

Skrzetuski se je prvi diroma spustil za njim. Poslanec, sokolnik in gospod Longin so mu sledili.

V tem je namestnik na ovinku nenadoma konja ustavil. Nekaj novega in čudnega so zagledale njegove oči. Sredi ceste je ležala prevrnena kočija z zlomljeno osjó. Odprežene konje sta držala dva Kozaka. Voznika ni bilo; videlo se je, da je bil odšel pomoči iskat. Pri kočiji sta stali dve ženski, jedna v lisičjem kožuhu in z ravno tako čapko z okroglim dnom, obličja surovega, moškega; druga, mlada gospica, vitke rasti, gosposkih in čarokrasnih obrisov. Na rami tej mladi devi je mirno sedel sokol, napuril perje na prsih in je gladil s kljunom...

Namestnik je ustavil konja, da so se kopita vrila v pesek na cesti in ségel po čapki, ne vedoč, ali bi jo ogovoril, ali pozdravil, ali o sokolu kaj pripomnil.

V zadregi je bil tudi radi tega, ker so izpod kunjega pokrivala zrle še oči, kakoršnih svoj živ dan ni videl, črne, žametaste, solzne, spreminjaste, ognjene, poleg katerih bi oči Anice Borzobohate potemnele kakor svečice poleg plamenice. Nad temi očmi so se potezale svilne, temne obrvi v dveh krasnih polkrogih. Zardeli lici sta cveli kakor najkrasnejši cvet, čez malinje ustne, malo odprte, svetili so se zobki kakor biseri, izpod pokrivala so plavale bujne črne pletenice ..

»Je li Junona v vlastni osobi, ali kako drugo božestvo?« pomisli namestnik, videč to vitko rast, vspete prsi in tega belega sokola na ramenu.

Naš poročnik je stal razoglav in se zagledal kakor v čudotvorno sliko, le oči so mu plamtele, a za srce ga je nekaj grabilo kakor z roko. Mislil je uže razgovor začeti z besedami: »Ako si smrtno bitje in ne boginja«... ko v tem hipu prijahata poslanec in gospod Longin, a za njima sokolnik z obročem. Ko je boginja to videla, nastavila je sokolu roko, na katero je takoj sédel skočivši z rame in prestopajoč z noge na nogo. Namestnik je hotel sokolnika prehiteti in prijeti ptiča, kar se iznenada dogodi čuden pomenljiv dogodek. Sokol, stoječ z jedno nogo na devini roki, prijel je z drugo namestnikovo roko in, ne da bi se bil presedel, jel radostno cviliti ter obe roki vleči skupaj s tako silo, da sta se morali dotakniti. Namestnika so spreletele mravlje, sokol pa se je stoprv tedaj pustil prenesti na obroč, ko mu je sokolnik čepico nataknil na glavo. V tem pa je začela starejša gospa govoriti:

»Vitezi, kdorkoli ste, ne odrecite pomoči ženskima, ki sta brez pomoči na cesti ostali ter

sami ne vesta, kaj bi začeli. Do doma nimava dlje nego tri milje, a pri koleslji so popokale osi, in najbrže bi morali ostati na noč pod milim nebom. Voznika sem poslala do sinov, da nama pošljejo voz; predno pa pride voznik tja in nazaj, bo se uže stemnilo, in na tem mestu naju je strah ostati, ker so mogile v bližini.«

Stara plemenitaška je govorila hitro in s tako trdim glasom, da se je namestnik kar začudil, vendar je uljudno odgovoril.

»Ne dopuščaj si, milostiva gospa, take misli, da bi mi gospo in krasno ji hčerko ostavili brez pomoči. Mi gremo v Lubnija in smo vojniki v službi nj. sv. kneza Jeremije, — gremo torej istim potem; a če tudi ne bi bilo tako, radi krenemo tudi drugam, ako vam ni naša družba nadležna. Vóz pač nimam, ker potujem vojaški, jež, a gospod poslanec jih ima, in mislim, da vam on kot uljuden vitez dragovoljno posluži z njimi.«

Poslanec gospod Rozvan Ursu je privzdignil sobolji kalpak, kajti znal je poljski in razumel, o čem se govori. Stopil je kot uljuden bojar lepo se priklonivši naprej ter velel sokolniku, naj skoči po vozove, ki so bili znatno zaostali. Ves ta čas gledal je gospod namestnik na gospico, ki je povesila svoje oči, ker ni mogla odoleti žarnemu njegovemu pogledu. Gospa s kozaškim obličjem pa je nadaljevala:

»Naj vam, velemožna gospôda, Bog poplati to pomoč! Do Lubnij je še dolga pot. Ne odrecite mi torej, da ostanete pod mojim in krovom mojih sinov, kjer nam bodete mili gostje. Mi smo iz Rozlogov-Siromahov, jaz sem vdova po knezu Kurčeviči-Bulihu, a to ni moja hči, temveč hči po starejšem Kurčeviči, bratu mojega soproga, ki nam je svojo siroto izročil na skrb. Moji sinovi so sedaj doma, a jaz se vračam iz Čerkes, kamor sem se bila obljubila k altarju svete Prečiste. Nazaj gredé se nam je tu pripetila ta nezgoda. Da ni vas, velemožna gospôda, tu, morali bi nedvojbeno na noč ostati na cesti.«

Kneginja bi bila še dalje govorila, toda sedaj so se zdaleka prikazali vozovi, bližajoči se v diru sredi gromade jezdecev poslančevih in vojakov gospoda Skrzetuskega.

»Milostiva gospa je torej vdova po knezu Vazilu Kurčeviči?« vpraša namestnik.

»Ne!« zanika živo in skoro bi rekel jezno. »Vdova po Konstantu, a to je hči Vaziljeva, Helena,« reče kažoč na gospico.

»O knezu Vazilu mnogo pripovedujejo v Lubnijih. Bil je velik vojnik in pokojnega kneza Mihaela prijatelj.«

»V Lubnijih nisem bila,« odgovori dokaj ošabno Kurčevičevka, »in o njegovem vojništvu ne vem ničesar, a o poznejših dogodkih nimam kaj praviti, saj itak uže vsi vedó o njih.«

Ko je slišala to knežnja Helena, povesila je glavo na prsi, kakor cvet, ki ga je kosa zatela, a namestnik je živo odvrnil:

»Tega ne govori, milostiva gospa. Knez Vazil, ki je bil po strašni zmoti človeške pravičnosti obsojen, da izgubi glavo in imetek, moral se je s pobegom rešiti; ali pozneje je prišla njegova nedolžnost na dan, ter se je tudi objavila in to mu je vrnilo slavo čestitega moža. Slava pa mora biti tem večja, čim večja je bila krivica.«

Kneginja je bistro gledala na namestnika, a na njenem neprijetnem ostrem obličji se je izrazno čitala jeza. Gospod Skrzetuski je bil sicer še mlad človek, a imel je v sebi toliko viteške resnobe in tako jasen pogled, da se ni osmelila ugovarjati mu, radi tega se je obrnila do knežnje.

»Gospica, tebi ne pristoja, da bi to poslušala. Idi in skrbi, da se prtljaga preloži s kokoleslja na voz, na katerem se bomo peljali z dovoljenjem velemožne gospôde.«

»Dovoli, milostiva gospica, da ti pomagam,« reče namestnik.

Oba sta šla h koleslju. Jedva sta se ustavila drug proti drugemu na obeh straneh dveric, vzdignila je svilne trepalnice, in pogled je padel na poročnikovo obličje kakor jasen, topel solnčni žarek.

»Kako naj zahvalim velemožnega gospoda,« dejala je z glasom, ki se je namestniku zdel kakor sladka godba, kakor glas milozvočne lutnje — »kako naj te zahvalim, da si se potegnil za slavo mojega očeta in za krivico, ki mu jo delajo najbližji sorodniki!«

»Milostiva gospica!« odgovoril je namestnik in čutil, da se mu srce taja, kakor sneg spomladi. »Kakor mi Bog pomagaj, gotov bi bil za tako zahvalo planiti v ogenj, ali pa preliti kri. Ker je hvaležnost tolika in zato zasluga manjša, ne pristoja mi radi te malenkosti vsprejemati zahvale iz ust milostive gospice.«

»Ako to preziraš, jaz uboga sirota ne morem drugače pokazati svoje hvaležnosti.«

V tem je namestnik na ovinku nenadoma konja ustavil. Nekaj novega in čudnega so zagledale njegove oči... (Str. 21.)

»Ne preziram je,« govoril je z rastočo silo namestnik, »temveč hrepenim, da bi dolgo in verno tebi služiti mogel, in le to prosim, da bi milostiva gospica vsprejela to službo.«

Ko je knežnja začula te besede, zažarela je, zmedla se, pa naglo spet pobledela, zakrila si oči z rokama in odgovorila z žalostnim glasom:

»Ta služba utegnila bi ti, gospod, prinesti nesrečo.«

Namestnik se je naklonil skozi vratica ter govoril stiha, a čuvstveno:

»Prinese pač to, kar Bog da; a če tudi bol, ipak sem gotov, da padem gospici pred noge in jo prosim te službe.«

»Ne more biti, vitez, da bi, ko si me komaj zagledal, toliko želel te službe«

»Jedva sem te zagledal, uže sem čisto pozabil sebe samega in vidim, da se mora doslej prosti vojnik izpremeniti v roba; a zdi se mi, da je tako božja volja. Ljubav je kakor strela, ki nenadoma prešine prsi — in jaz sam čutim zdaj njeno kopje, dasi bi včeraj sam ne bil verjel, ako bi mi bil kdo rekel.«

»Ako bi včeraj še ti ne bil verjel, kako morem jaz danes verjeti?«

»Čas te najbolj o tem osvedoči, milostiva gospica, a odrikotosrčnost mi uže sedaj lahko čitaš ne le iz besed temveč tudi z obličja.«

In iznova je knežnja povzdignila svilene trepalnice svojih očij, in njen pogled je srečal moško in plemenito obličje mladega vojnika in oči tako polne zanosa, da ji je rdečica zalila obličje. A pogleda ni več povesila k tlom, tako da je nekaj trenotkov pil vso sladkost čarobnih njenih očij. Gledala sta si tako drug drugemu v oči kakor dve bitji, ki sta se srečali na stepinem potu ter sta začutili, da sta se zaželeli vzajemno in katerih duši začenjata koj vzajemno k sebi leteti, duša k duši, kakor dvojica golobov.

Toda te hipe sladkega zanosa jima je pretrgal ostri glas kneginje Konstantove, kličoč Heleno. Vozovi so bili prišli. Jezdeci so začeli prenašati prtljago s koleslja, in kmalu je bilo vse gotovo.

Gospod Rozvan Ursu, uljudni bojar, odstopil je ženskima svoj vlastni koleselj, — namestnik je zajahal konja, — krenili so na pot.

Dan se je uže nagibal k počitku Razlite vode Kahamlikove so se lesketale kakor zlato od zahajajočega solnca in rdeče zárje. Visoko na nebu se je nabrala čreda lahnih oblačkov, ki so pordévali in se zlagoma pomikali na kraj obzorja, kakor bi šli, zmučeni od plavanja po nebu, spat kam v kako neznano hišo.

Gospod Skrzetuski je jezdil knežnji ob strani, a ni je zabaval, kajti tako ni mogel vpričo tujih ljudij z njo govoriti kakor prej, puhle besede pa mu niso mogle iz ust. Le v srci je čutil neko blaženost, a v glavi mu je nekaj šumelo kakor vino.

Karavana se je naglo pomikala naprej; tiho-to je prodiralo le hrzanje konj ali pa brenk stremena ob stremen. Potem so začeli jezdeci peti žalostno vlaško pesen, a kmalu so prenehali, in mesto nje se je razlegal le hohnjavi glas gospoda Longina, pojočega pobožno:

Jaz na nebu sem storila,
Da zasije večna luč,
Jaz ko megla sem pokrila
Vso zemljo . . .

V tem se je bilo stemnilo. Zvezdice so zamigljale na zemljo, z vlažnih lôk so vstale belkaste pare, kakor brezkončno morje.

Zajahali so v les, a jedva so prešli nekoliko staj, začul se je konjski peket, in pet jezdecev se je prikazalo pred karavano. Bili so mladi knezi, katere je bil voznik obvestil o nezgodi, ki se je bila pripetila materi. Hiteli so ji z vozom naproti, v kateri so bili zapreženi štirje konji.

»Ste vi, sinki?« klicala je stara kneginja.

Jezdeci so se približali vozovom.

»Mi, majka!«

»Pristopite! Hvalo tem gospodom, pomoči ne potrebujem več. To so moji sinovi, katere priporočam naklonjenosti visokih gospodov: Simeon, Jurij, Andrej in Nikolaj, kdo pa je peti?« dejala je gledajoč pozorneje. »Hej! stare oči slabo vidijo v temi, Bohun — kaj ne?«

Knežnja se je naglo umaknila v ozadje.

»Klanjam se vam, kneginja, in vam, knežnja Helena!« reče peti jezdec.

»Bohun!« reče starka. »Ali si prišel od polka, sokol? In s teorbanom?*) Zdrav, zdrav! Prosila sem uže visoko gospôdo, da prenočé v Rozlogih, a sedaj se jim poklonite vi. Gost v dom, Bog v dom. Bodite, gospôda, našemu domu prijazni!«

Bulihoviči so vzdignili čapke

»Prosimo in vabimo vas pokorno.«

»Obljubila sta mi uže njegova visokost gospod poslanec in velemožni gospod namestnik.

*) Teorban = velika lutnja.

Častite kavalirje bodemo imeli, toda privajene izbornim gostijam dvoskim, tako da ne vem, ali jim bode všeč naše ubogo pogoščenje.«

»Z vojaškim hlebom smo odrejeni, ne z dvorskim,« odgovori gospod Skrzetuski.

A gospod Rozvan Ursu doda:

»Plemiški kruh sem uže pokusil in vem, da ga dvorski ne dosega.«

Vozovi so se pomikali naprej, stara kneginja je pa nadaljevala:

»Davno, davno so uže minili za nas lepši časi. Na Volinji in na Litvi še žive Kurčeviči, ki imajo svoje pošte in povsem panski žive, a ti nočejo poznati revnejših sorodnikov. Naj je za to Bog pokara. Pri nas pa je pravo kozaško siromaštvo, katero nam morate, gospôda, oprostiti in odkritosrčno sprejeti, kar vam odkritosrčno ponudimo. Jaz in petero mojih sinov imamo jedno vasico, a z nami je tudi še ta gospodična nam na skrbi.«

Namestnika so iznenadile te besede, kajti čul je v Lubnijih, da so bili Rozlogi velika plemiška vlast in sicer nekdaj kneza Vazila, Heleninega očeta. Vendar se mu ni zdelo umestno, da bi vprašal, kako so prišli Konstantu v roke in vdovi njegovi.

»Torej pet sinov imaš, milostiva gospa?« izprogovori Rozvan Ursu.

»Imela sem jih petero, kakor levov,« dé kneginja, »toda najstarejšemu, Vazilu, iztaknili so pogani oči v Bijalogrodu, kar mu je zmešalo tudi pamet. Kadar gredo molojci na boj, sama ostajam doma z njim in z gospodično, s katero imam pa več nadloge nego radosti.«

Pogrdljivi glas, s kakoršnim je stara kneginja govorila o svoji nečakanji, bil je tako očiten, da ni ušel poročniku. Prsi so mu zavrele in malo da ni grozovito zaklel, pa besede so mu zamrle na ustnih, ko se je ozrl na knežnjo in zagledal pri mesečnem svitu njene oči zalite s solzami...

»Kaj je milostivi gospici? Čemu „plačeš?« vprašal je tiho.

Knežnja je molčala.

»Jaz ne morem strpeti toh solz,« govoril je gospod Skrzetuski ter se sklonil k njej in videč, da se stara kneginja razgovarja z gospodom Rozvanom Ursujem in ne gleda v to stran, nadaljeval:

»Za Boga, izprogovori vsaj besedico, Bog ve, da bi dal rad kri in življenje, samo da tebe potolažim.«

Kar začuti, da ga jeden od jezdecev tako rine, da se kar konja drgneta o bok.

Razgovor s knežnjo se je pretrgal, gospod Skrzetuski se je začuden, pa tudi besen okrenil k predrznežu.

Pri mesečnem svitu je uzrl dve očesi, ki sta ga gledali nesramno, izzivajoče in prezirljivo ob jednem.

Strahotne te oči so plamikale kakor oči volčje v temnem jelovji.

»Kaj je v tem vragu,« mislil si je namestnik, »bes ali kaj?« pogledal nekoliko potov v te paleče zrenice ter vprašal:

»Čemu tako rineš s konjem k meni in kaj buliš va-me z očmi?«

Jezdec ni odgovoril, le čimdalje uporneje in nesramneje je gledal.

»Ako ti je temno, ognja ti ukrešem, in ako ti je cesta preozka, hajdi na stepo!« reče namestnik z uže razjarjenim glasom.

»In ti Lah,*) mi odleti od voza, ako stepo vidiš!« zavrne ga jezdec.

Namestnik, človek nagel za čin, sunil je mesto odgovora z nogo tako silno napastnikovega konja, da je kar jeknil in odskočil na obcestje.

Jezdec ga je takoj ustavil in v tem hipu se je zdelo, da misli skočiti na namestnika. Kar zavrešči ostri, ukazujoči glas stare kneginje.

»Bohun! kaj je s teboj!«

Te besede so naredile za čudo nagel učinek. Jezdec je okrenil konja ter prejahal na drugo stran voza do kneginje, ki je nadaljevala:

»Kaj je s teboj? Ej, ti nisi v Perejeslavji, niti na Krimu, marveč v Rozlogih, — pomni to. A sedaj skoči naprej in spremi vozove, ker tu je jarek, a v jarku je temno. Idi!«

Gospod Skrzetuski je bil osupel in razvnet. Ta Bohun je očividno iskal prilike — in bi jo bil našel, pa čemu je je iskal? Odkod ta nenadni napad?

V glavo mu je šinila misel, da je knežnja v tej igri. Utrdil se je v tej misli, ko se je ozrl na njeno obličje in videl, dasi je bila tema, da je bleda kakor platno in da se je očividno prestrašila.

V tem je Bohun oddirjal naprej po ukazu kneginje, ki je rekla, gledaje za njim, pol za se pol do namestnika:

*) Lah = Poljak, v zaničljivem pomenu.

»Poblaznela glava in bes kozaški!«

»Vidi se, da mu razum ni prav v redu,« odgovoril je zaničljivo gospod Skrzetuski. »Je li ta Kozak v službi sinov milostive gospe?«

Stara kneginja se je naslonila nazaj.

»Kaj govoriš, gospod! To je Bohun, podpolkovnik, preslaven junak, tovariš mojim sinovom, a jaz sem ga vzela za šestega sina. Ni mogoče, da bla orodni gospod ne bi bil slišal uže njegovega imena; vsi vedo o njem.«

In res je bilo gospodu Skrzetuskemu dobro znano to ime. Izposred imen raznih kozaških polkovnikov in atamanov vsplavalo je bilo na vrh in bilo vsem na jeziku, po obeh Dnjeprovih bregovih. Slepci so pesni popevali o Bohunu po sejmih in krčmah, na večernih zabavah so pravili čuda o mladem četniku. Kdo je bil, odkod se je vzel, nihče ni vedel.

To je gotovo, da so mu bile zibel stepe, Dnjeper, Porohi in Črtomelik s svojim labirintom tesnin, zatokov, ostrovov, skal, jarkov in trstičja. Od mladjh nog je živel tu in se docela vživel v ta divji svet ter se spojil z njim.

V mirnih časih je hodil z drugimi »za ribo in zverjo,« potikal se po ovinkih Dnjeprovih, brodil s polunagimi tovariši po mužah in trstičji — včasih pa je cele mesece preživel v gozdnih globinah. Šola so mu bili zagoni na Divje Poljane, napadi na črede in tatarske konje, zasede, bitke, napadi na pobrežna sela do Bialogroda, pohodi na Vlahijo, ali pa s čajkami na Črno morje. Drugačnih dnij ni poznal kakor na konji, drugačnih nočij ne kakor pri ognji na stepi. Zgodaj je postal ljubljenec vsega Niža, zgodaj je začel voditi druge in je z odvažnostjo prekosil vse tovariše. Gotov je bil, da gre s sto konji če tudi do Bakčisaraja in samemu hanu s požigom posveti v oči; požigal je sela in mesteca, pobijal stanovnike do poslednjega, vjetnike tatarske trgal s konji, napadal kakor vihra, dohajal kakor smrt. Na morji se je kakor vstekel zaletal v turške galeje. Zatekal se je v sredino Budzijaka,*) hodil, kakor se je govorilo, v levje žrelo. Manj odvažni, manj predrzni so pomirali na kolcéh ali pa gnili pri veslih na turških galejah — on pa je vselej zdrav z bogatim plenom odnesel pete. Govorilo se je, da si je nabral ogromnih zakladov in da je je poskril po obdnjeprskih goščah. Često so ga videli, kako je z blatnimi nogami gazil po brokatu in lamah, konjem nastiljal preproge pod kopita ali pa oblečen v damask valjal se v degtu,*) da je s tem navlašč pokazal, kako prezira Kozak dragoceno tkanino in obleko. Na jednem mestu on ni nikdar dolgo ostajal. Čine mu je napovedavala domišljija.

Včasih, ko je prišel v Čehrin, Čerkese ali Perejeslavje, popival je z drugimi Zaporožci na smrt, včasih živel meniški, mej ljudi ne zahajal nego utekal na stepo. Zopet druge krati so ga obkrožavali slepci, katerih brenkanje in pesni je poslušal po cele dneve, a nje same obsipal z zlatom. Mej šlahto se je razumel vesti kakor udvorni kavalir, mej Kozaki kakor najdivji Kozak, mej vitezi kakor vitez, mej lupežniki kakor lupežnik. Nekaterim se je zdelo, da je pobesnel, in res je bila duša njegova neukročena in blazna Čemu da živi na svetu, kaj hoče, dokod hiti, komu služi — sam ni znal. Služil je stepam, vihram, vojni, ljubezni in vlastni svoji domišljiji. In baš ta domišljija ga je razločevala od drugih četnikov surovežev in od ostale vse razbojniške druhali, ki je hlepela le po grabeži, ki je plenila vse vprek Tatarje in svoje ljudi. Bohun je plenil, toda bolj radi boja nego radi plena, ljubil nevarnost zaradi nevarnosti; z zlatom je plačeval pesni; drevil se je le za slavo, za vse drugo ni nič maral.

Izmej vseh četnikov je on v svoji osobi najbolje združeval značaj Kozaka in viteza ob jednem; zato pa si ga je pesen izbrala za svojega miljenca, in ime se mu je razslavilo po vsej Ukrajini.

Ob ostalem času je podpolkovnikoval v Perejeslavji, v resnici pa opravljal polkovniški posel, ker je stari Loboda uže komaj še držal bulávo v dreveneči pesti.

Gospod Skrzetuski je torej dobro vedel, kdo je Bohun in ako je vprašal staro kneginjo, če je v službi njenih sinov, storil je to navlašč z zaničevanjem. Slutil je v njem sovražnika in navzlic vsej hvali o četniku vzbudila se je kri v namestniku, da je Kozak tako nesramno počel z njim.

Domišljal si je tudi, da se to, kar se je začelo, ne izide kakor si bodi. A Skrzetuski je bil trdokoren človek, samosvesten po vrhu, ni se bal nikogar in je bil željan nevarnostij. Gotov je bil celo, da koj spusti konja za Bohunom, vendar se je zdržal in jezdil knežnji ob strani. Sicer so bili pa uže iz jarka in z daleka so se zasvetile luči iz Rozlogov.

*) Neko gorovje.

*) Degt = nem. Theer, smolnjak, kolomaz.

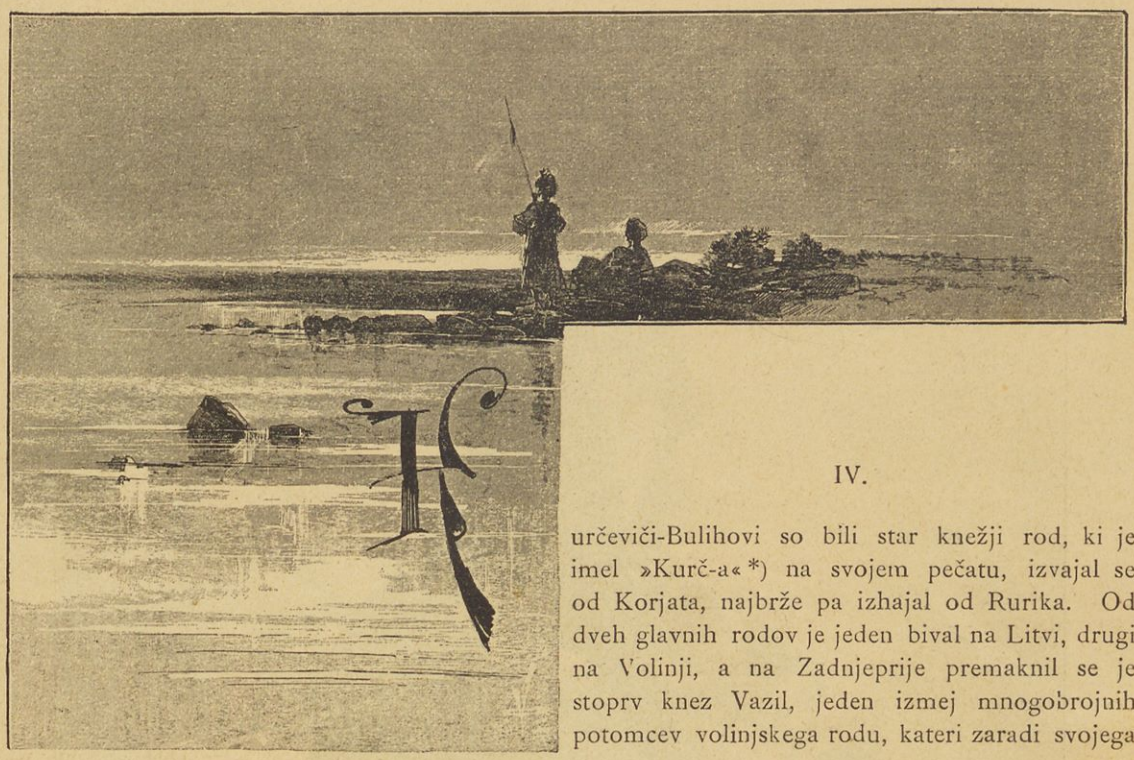

IV.

určeviči-Bulihovi so bili star knežji rod, ki je imel »Kurč-a«*) na svojem pečatu, izvajal se od Korjata, najbrže pa izhajal od Rurika. Od dveh glavnih rodov je jeden bival na Litvi, drugi na Volinji, a na Zadnjeprije premaknil se je stoprv knez Vazil, jeden izmej mnogobrojnih potomcev volinjskega rodu, kateri zaradi svojega uboštva ni hotel ostati mej imovitimi sorodniki ter je stopil v službo kneza Mihaela Višnovieckega, očeta preslavnega »Jareme«.

Ko se je bil v tej službi proslavil in knezu storil mnoge viteške usluge, dobil je od njega v dedno vlast Krasne Rozloge, katere so pozneje zaradi velike množice volkov prekrstili v Volčje Rozloge, ter se je ondi stalno nastanil. Leta 1629. je prestopil k latinskemu obredu in se oženil z Rahozijanko, hčerko slavnega plemiškega rodú, ki se je izvajal iz Vlahije. Iz tega zakona prišla je leto pozneje hčerka Helena na svet; mati je umrla na porodu, knez Vazil pa se je, ne misleč na drugo ženitev, popolnoma udal gospodarstvu in odgoji svoje jedinice. Bil je človek veledušnega značaja in nenavadne čestitosti. Ko si je bil precej naglo dopomogel do srednjega imetka, domislil se je svojega starejšega brata Konstantina, ki je bil v bedi na Volinji ostal ter, zavržen od imovite rodbine, bil prisiljen hoditi po zakupih. Njega z ženo in petimi sinovi vred vzel je torej Vazil v Rozloge ter vsak rezanec kruha delil z njimi. Tako sta oba Kurčeviča živela v miru do konca 1643. leta, ko je Vazil krenil s kraljem Vladislavom pod Smolensk. Tam se je dogodil oni nesrečni dogodek, ki je bil kriv njegovega pogina. V kraljevskem taboru sa zasegli list, pisan Šehinu, podpisan s kneževim imenom in zapečaten z njegovim pečatom. Ta javni dokaz o izdajstvu kneza, uživajočega doslej neomadeževano slavo, presenetil in osupnil je vse. Zaman se je Vazil klel na Boga, da niti roka niti podpis na listu nista njegova — grb na pečatu je zmagal vse pomisleke; da je pečat izgubil, s čemer se je knez opravičeval, hotel ni nihče verjeti, — naposled se je moral knez, pro crimine perduellionis (zaradi veleizdaje) obsojen, da izgubi čast in glavo, oteti s pobegom. Prišedši po noči v Rozloge rotil je brata Konstantina na vse svetosti, da bi mu očetovski skrbel za hčer, — ter potem odšel za vselej. Govorilo se je, da je iz Bara pisal še jeden list knezu Jeremiji ter ga prosil, naj Heleni ne odtegne koščka kruha ter naj jo mirno pusti v Rozlogih v oskrbi Konstantinovi, — potem je glas po njem za vselej zamrl. Govorica je šla, sedaj da je takoj umrl, sedaj, da je stopil v cesarsko službo ter poginil v vojski v Nemcih; a kdo je mogel to vedeti gotovo? Najbrže je kmalu umrl, vsaj po hčerki ni več poprašal. V kratkem se je prenehalo govoriti o njem; spomnili so se ga stoprv ondaj, ko je prišla njegova nedolžnost na dan. Nekov Kupcevič, Vitebščan, priznal je na smrtni postelji, da je on pod Smolenskim pisal list Šehinu ter ga zapečatil s pečatom, ki ga je bil našel v taboru. Ko se je nedolžnost tako spričala, napolnila je srca vseh žalost in pomilovanje.

*) Kurč = navaden lovski pes.

Knežnja Helena Kurčevičeva.

Rozlogi-Siromahi.

Mnenje se je predrugačilo, imenu Vaziljevemu se je povrnila slava, toda njemu samemu je nagrada za muke prišla prepozno. Kar se tiče Rozlogov, ni jih mislil Jeremija vzeti, kajti Višnovieckovci, ki so Vazila bolje poznali, o njegovi krivdi niso bili nikdar popolnoma osvedočeni. Lahko bi bil ostal ter pribežal v njih mogočno zaščito, a vendar je ušel, ker sramote ni mogel pretrpeti.

Helena se je torej odgajala v skrbnem varstvu strijčevem, — stoprv po njegovi smrti so se začeli za njo težki časi. Njegova žena, iz rodovine dvojbenega pokoljenja, bila je surova, vročekrvna, a energična ženska, katero je znal le soprag brzdati. Po njegovi smrti je vzela ona gospodarstvo v Rozlogih v svoje železne roke. Služništvo je drgetalo pred njo, pristavniki so se je bali kakor živega ognja, sosedom je naglo pokazala, kdo da je.

V tretjem letu svojega gospodarstva je dvakrat z orožjem napadla Sivinjske v Brovarkih. Preoblečena v moško obleko je na konji sama vodila družino in najete Kozake.

Ko so bili polki kneza Jeremije potolkli tatarsko četo, ki je samopašila okolu Sedmih mogil, uprla se je ona ostanku Tatarjev, ki so se bili zapodili pod same Rozloge.

V Rozlogih se je popolnoma ustanovila ter začela smatrati je za lastnino svojo in svojih sinov. Sinove je ljubila, kakor volkulja ljubi svoje mladiče; ker je bila pa sama prostaška, ni pomislila o vzgoji, pristojni za nje. Menih grškega obreda, katerega je pripeljala iz Kijeva, naučil je je čitati in pisati, — s tem je bila vzgoja pri kraji. In vendar so bila Lubnija blizu, in ondu knežji dvor, kjer bi se bili priučili uglajenosti in se izurili v pisarni, — v državništvu, ali pa, stopivši pod prapor, izučili v viteški šoli. Knegnja je imela pač svoje vzroke, da jih ni oddala v Lubnija.

In ako bi se knez Jeremija spomnil, čegavi so Rozlogi in nadzoroval varstvo Helenino, ali pa radi spomina na Vazila hotel sam vršiti to varstvo? Nedvojbeno bi bilo treba umakniti se iz Rozlogov. Kneginji je bilo torej ljubše, da bi se v Lubnijih sploh pozabilo, da kaki Kurčeviči na svetu žive. Baš radi tega so se mladi knezi raje vedli napol divje in živeli rajši kozaški nego po plemiški. Še kot otroci so se udeleževali prepirov stare kneginje, napadov na Sivinjske, napadov na tatarske tolpe. Ker jim je bilo čitanje in pisanje zoprno, streljali so po cele dneve z lokov, krepili si roke z orožjem, sabljo, metanjem zanjk. Niti z gospodarstvom se niso pečali, ker ga mati ni dajala iz rok. Tožno je bilo gledati te potomce znamenitega

rodu, po katerih se je pretakala knežja kri, katerih običaji so bili pa surovi in neuglajeni in katerih mišljenje in okrkla srca so spominjala na neobdelano stepo. Rasli so kakor hrasti, videč okolu sebe le to, da so prostaki. Sramovali so se živeti s šlahto in ljubše jim je bilo tovarištvo divjih kozaških četnikov. Rano so se spajdašili z Nižem, kjer so je šteli za tovariše. Včasih so po pol leta in še dlje živeli na Siči, hodili na »obrt« s Kozaki, udeleževali se zagonov na Turke in Tatarje, in to jim je bil naposled glavni in najbolj priljubljeni posel. Mati se temu ni protivila, ker so ji donašali obilnega plena.

Na jednem takem napadu prišel je najstarejši, Vazil, poganom v roke. Bratje so ga s pomočjo Bohuna in Zaporožcev sicer rešili, toda z iztaknjenimi očmi. Odsihdob je moral sedeti doma. Kakor je bil prej najdivji, tako se je sedaj ukrotil in zatopil v premišljevanje in pobožnost. Mlajši so se tudi pozneje bavili z vojnim rokodelstvom, ki jim je naposled nadelo ime »knezi-Kozaki«.

Dovolj ti je bilo le pogledati na Rozloge-Siromahe, da si uganil, kaki ljudje da bivajo v njih.

Ko sta poslanec in gospod Skrzetuski prišla čez brano s svojimi vozovi, uzrla sta, ne dvor, prej bi rekel prostorno lopo, zbito od velikih hrastovih brun, z ozkimi, strelnicam podobnimi okni. Stanica za družino in Kozake, staje, kašče, držale so se druga druge, neredno, tvoreč tako zgradbo brez nobene oblike, zloženo iz mnogih višjih in nižjih delov, a tako borno in priprosto, da bi jo bilo težko smatrati za stanico za ljudi, ako bi okna noter ne bila spuščala svetlobe. Na dvorišči pred domom sta bila dva vodnjaka, bliže vrat pa je sedel na straži k stebru priklenen ukročen medved. Močna vrata, tudi od hrastovih brun, dajala so prehod na dvorišče, ki je bilo obkroženo z rovom in palisado.

Očividno je bilo to mesto utrjeno proti napadom in naskokom zavarovano. V vsem je spominjalo na kozaško trdnjavico in, dasi je bila večina plemiških staništ na trdnjavah ravno takega in ne drugačnega kroja, vendar je bil ta dvor bolj nego katerikoli drugi podoben kakemu roparskemu gnezdu. Služabništvo, ki je prišlo gostom s svetilnicami nasproti, podobnejše je bilo razbojnikom nego služabnikom. Veliki psi na dvorišči so trgali za lance, kakor bi se hoteli odtrgati ter planiti na prišlece, iz staj se je čulo konjsko razgetanje, mladi Bulihoviči so začeli z materjo vred kričati na služabništvo, razukazovati in kleti. V takem trušči vstopili so gostje v sam dom. Stoprv tu je gospod Rozvan Ursu, videč divjost in bornost staništa, prav obžaloval, da se je dal pregovoriti na nočevanje. Osupnilo ga je, kar so videle njegove oči. Notranjost doma se nikakor ni vjemala z njegovo vnanjostjo. Najprvo so stopili v prostorno vežo. Stene so bile popolnoma pokrite z oklopjem, orožjem in kožami divjih zverij.

V dveh ogromnih pečéh so gorele klade in v jasnem njih blesku so se videle bogate konjske oprave, svetli oklopi, luskinasti oklopi turški, na katerih se je tu pa tam lesketalo drago kamenje, žične košulje z zlatimi gombi na zaponah, poloklopi, poprogi (pasovi), ovratni ščitki, dragoceni jekleni oščepi, čelade poljske in turške, čelade z rešetkami in s srebrnimi grebeni. Na nasprotni steni so viseli ščiti, ki se tedanje čase uže niso več rabili, poleg njih poljska kopja in vzhodne sulice métalice, dosti sečnega orožja, od sablje do kindžalov in jataganov, katerih ročaji so v raznih barvah migotali in se izpreminjali kakor iskre. Po kotih so visele kože lisičje, volčje, medvedje, kunje, podlásičje — pridelek knežjega lova.

Niže, vzdolž sten, dremali so na obročih jastrebi, sokoli in veliki berkuti,*) katere so nanosili iz daljnih vzhodnih step, in je rabili za volčjo lov.

Iz te sobe so prišli v veliko obednico. Tudi tu je gorel v peči močan ogenj. Ta soba je bila še bolj okrašena nego veža. Golote po steni so bile pokrite s preprogami in na tleh razprostrti so bili krasni vzhodni koberci.**) V sredi je stala dolga miza na križevatih nogah, od prostih desâk, na njej pa čaše ali iz zlata, ali pa brušene iz beneškega stekla. Ob stenah so bile razpostavljene manjše mize, predalniki, na njih posoda, pušice iz bronze, medeni svečniki in ure, katere so svoje dni ugrabili Turki Benečanom, a Turkom Kozaki. Vsa soba je bila založena z množico nakitnih predmetov, o katerih gospodar često sam ni vedel, zakaj da so. Povsodi se je družila gizdavost z največjo stepno priprostostjo. Dragoceni turški predalniki obiti z bronom, črno dobovino, bisernico, stali so poleg neposkoblanih naslonov, prosti leseni naslonjači poleg mehkih divanov, pokritih s koberci. Podglavnice, ležeče po vzhodnem običaji po divanih, imele so bagrene ali svilene pre-

*) Berkut = skalni orel.

**) Koberc = nem. Teppich.

pone, pa so bile le redko natlačene s perjem, češče s senom ali z grahovino. Vse te drage tkanine in ti krasotni predmeti, to je bila tako zvana turška, tatarska »roba«, deloma kupljena za kak božjak od Kozakov, deloma priplenjena v mnogobrojnih vojnah še za kneza Vazila, deloma ob napadih z Ničevci od mladih Bulihovičev, ki so se rajši s čajkami spuščali na Črno morje nego bi se ženili ali gospodarili. Vse to gospoda Skrzetuskega, ki je poznal dome v okolici, ni osupnilo, a bojar je strmel, videč sredi tega nakrasja Kurčeviče v škornjih od teletnine in v kožuhih, ne dosti lepših od tistih, katere je nosilo služabništvo. Baš tako se je čudil tudi gospod Longin Podbipięta, privajen na Litvi drugačnemu redu.

V tem so mladi knezi vsprejemali goste odkritosrčno in z veliko radostjo. Ker so bili pa v svetu premalo uglajeni, delali so to tako neokretno, da je namestnik jedva zadržaval smeh.

Starejši, Simeon, je govoril:

»Radi vas vidimo, gospôda, ter smo vam hvaležni za ljubav. Dom naš, dom vaš — zato pa bodite kakor doma. Klanjamo se preblagi gospôdi prav ponižno.«

Dasi se v tem govoru ni poznala niti ponižnost niti zavest, da vsprejema imenitnejše nego je sam, vendar se jim je priklanjal po kozaškem običaji do pasu, a za njim so se priklanjali tudi mlajši bratje, sodeči, da to zahteva gostoljubnost, in klicali:

»Klanjamo se, velemožna gospôda, klanjamo!...«

V tem je bila prijela kneginja Bohuna za rokav in ga peljala v drugo sobo.

»Čuj,« dejala je hlastno, »dolgo ne utegnem govoriti. Videla sem, da si tega mladega šlahčiča vzel na muho in da bi se rad spoprijel z njim.«

»Mati,« odgovoril je Kozak, »poljubljam roko. Svet je širok, on naj gre po svoji poti, jaz po svoji. Jaz ga niti poznal nisem, niti čul o njem, ali nikar naj se ne naklanja h knežnji; kakor sem živ, posvetim mu s sabljo!«

»Hej! poblaznel, poblaznel! In kje ti je glava, Kozače? Kaj se godi s teboj? Mari hočeš pogubiti nas in sebe? On je vojak Višnioviečkega in namestnik, odličen človek, ker je od kneza do hana posloval. Naj mu las pade z glave pod našim krovom, li veš, kaj bode? Vojvoda obrne oči na Rozloge, njega maščuje, nas potira na vse štiri vetrove, a Heleno vzame v Lubnija — in kaj potem? Se mari tudi z njim pomeriš? Ali tudi na Lubnija udariš? Le, ako hočeš okusiti kolec, Kozače izgubljeni!... Šlahčič se sklanja h knežnji, naj se sklanja, kakor je prišel, tako zopet odide, in mir bode. Brzdaj se, če pa nočeš, idi, odkoder te je prineslo, nam pa ne provzročuj tu nesreče!«

Kozak je grizel brke, sopel, a razumel, da govori kneginja prav.

»Oni jutri odidó, mati,« rekel je, »in jaz se zdržim, le črnoobrvka naj ne hodi k njim.«

»Pa čemu? Da bi mislili, da jo imam zaprto. Ona pojde, jaz hočem tako. Ti mi tu v domu ne ukazuj, nisi gospodar!«

»Ne srdite se, kneginja. Skoro inače ni možno — sladek bom kakor turška poslastica. Z zobom ne zaškrtnem, po ročaji ne posegnem, ako bi me gnjev požrl, ako bi mi morala duša ječati. Bodi po vaši volji.«

»Tako govóri, sokol, vzemi teorban, zaigraj, zapoj, to ti tudi dušo upokoji. In sedaj idi k gostom!«

Vrnila sta se k gostom, katere so knezi, ne vedoč, kako bi je zabavali, še vedno prosili naklonjenosti ter se jim klanjali do pasu. Gospod Skrzetuski je ostro in prodirljivo pogledaval Bohunu v oči, a ni našel v njih niti zabavljivosti niti izziva. Obličje mladega četnika je kazalo prostosrčno veselost, hlinjeno tako dobro, da bi bil prevaral najizkušenejše oko. Namestnik ga je pogledal pozorneje, ker v prvo v temoti ni mogel razločiti njegovih obrisov. Sedaj je uzrl molojca vitkega kakor topola, z zagorelim obličjem, odičenim z bujno črno brado, visečo navzdol. Veselost na tem obličji se prebijala ukrajinsko otožnost, kakor solnce meglo. Čelo je imel visoko, na katero so se spuščali črni lasje nalik grivi, razčesani na posamične kosme, pristriženi nad samimi obrvmi. Orlovski nos, razvrte nosnice in beli zobje, polesketavajoči pri vsakem posmehu, dajali so temu obličju nekoliko razbojniški izraz, ali sicer je bil to tip ukrajinske krasote, bujne, zdrave in bojevite. Skrbno izbrana obleka je razlikovala stepnega molojca od knezov v kožuhih. Bohun je imel na sebi župan, pretkan s srebrnimi nitkami, in rdeč kontuš, kakoršne so nosili vsi perejeslavski Kozaki. Opasan je bil s temnim pasom, od katerega je visela bogata sablja na svilnatih vrvicah; ali sablja in obleka sta gasneli poleg bogastva turškega kindžala za pasom, katerega ročaj je bil tako bogato posut s ka-

meni, da so kar iskre švigale od njega. Tako oblečenega bi bil vsakdo prej štel k gospodičem visokega rodu nego li mislil, da je Kozak, zlasti ker njegovo svobodno vedenje in velikopanske šege niso izdajale nizkega rodu. Približavši se gospodu Longinu, poslušal je povest o predniku Stovejku in o poseku treh križarjev, potem se je obrnil do namestnika in, kakor bi se mej njima ne bilo nikoli nič dogodilo, vprašal prostodušno:

»Velemožni gospod, čujem, da se vračaš s Krima?«

»S Krima,« odgovori mu suho namestnik.

»Bil sem tudi jaz tam in akoprem se do Bakčisaraja še nisem zapodil, vendar mislim, da pojdem tudi tje, ako se one prijetne novice obistiné.«

»O kakih novicah govoriš, gospod?«

»Govori se, da knez vojvoda, ako milostivi kralj začne vojno s Turkom, Krim pokonča z ognjem in mečem — in tega je vesela vsa Ukrajina in ves Niž, kajti, ako pod takim vojvodo ne poigramo v Bakčisaraji, gotovo pod nobenim ne.«

»Poigramo, kakor je Bog v nebesih!« ozvali so se Kurčeviči.

Poročniku se je četnik prikupil s čislanjem, s katerim je govoril o knezu, zato se je nasmehnil ter rekel uže s prijaznejšim glasom:

»Tebi, gospod, kakor vidim, ni dovolj še bojev z Niževci, kateri so te vendar pokrili s slavo.«

»Mala vojna, mala slava; velika vojna, velika slava. Konaševič Sahajdačni se ni proslavil na čajkah, temveč pod Hocimom.«

V tem hipu so se otvorile dveri in v izbo je polahko vstopil Vazil, najstarejši izmej Kurčevičev, katerega je Helena vodila za roko. Bil je človek doraslih let, obledel in shujšan, z ascetičnim in tožnim obličjem, spominjajoč bizantinskih obrazov svetniških. Dolgi lasje, prezgodaj posiveli od nesreč in bolestij, padali so mu na rameni, a mesto očij je imel dve rdeči kotanji, a v roki je držal meden križ, s katerim je jel blagoslavljati izbo in vse navzočne

»V ime Boga Očeta, v ime Spasitelja in svete Prečiste!« govoril je. »Ako ste blagovestniki in nosite dobre novice, bodite mi pozdravljeni na pragovih krščanskih. Amen!«

»Oprostite, visoka gospôda,« zamomljala je kneginja, »njemu se pamet meša.«

Vazil je še dalje blagoslavljal s križem ter govoril:

»Kakor stoji v »Besedah apostolskih«: »Ti, kateri prelijó kri za vero, vzveličajo se; kateri se polakome pozemskega blaga zbok dobička ali plena — pogubljeni bodo... Molimo! Gorje vam bratje! gorje meni, ker smo se radi dobička bojevali! Bog, bodi milostljiv nam grešnikom! Bog, bodi milostljiv... A vi ljudje, ki z daleka prihajate, kake novice nam nesete? ste li blagovestniki?«

Umolknil je, kakor bi čakal odgovora. Zato mu je namestnik odgovoril:

»Daleko nam je od takega dostojanstva. Le vojaki smo, gotovi, da pademo za vero.«

»Torej se vzveličate,« rekel je slepec, »toda nam še ni prišla ura rešitve... Gorje vam, bratje! gorje meni!«

Poslednje besede je izgovoril ječeč in takov obup se mu je prikazal na obličji, da gostje niso vedeli, kaj bi počeli. V tem ga je bila Helena posadila na naslonjač, sama pa je skočila v prvo sobo in se takoj vrnila z lutnjo v roki.

Tihi akordi so se ubrano oglasili v sobi, Helena pa je začela pripevati pobožno pesen:

Po noči in po dnevi kličem tebe, o Gospod!
Olajšaj muke moje in solze ustavi
In bodi grešniku milostljiv mi oče!
Usliši klic moj!

Slepec je glavo naslonil nazaj ter poslušal besede pesni, ki so delovale kakor upokojujoč balzam. Z obličja sta ginili bolest in osuplost; naposled mu je glava omahnila na prsi in tako je ostal napol v snu, napol pa odrevenel.

»Da bi le ne prenehala pevati, on se popolnoma upokoji!« rekla je kneginja. »Vidite, gospôda, njegova blaznost je v tem, da neprenehoma čaka blagovestnikov; in če kdo pride v dom, on vedno izprašuje, če niso blagovestniki ..«

Helena je pela dalje:

Pokaži pot mi, o Gospod gospodov,
Sem kakor potnik na pustinj brezpotji,
Ko sred valovja na nezmernem morji
Sem ladja brez krmila.

Sladki glas ji je zvenel čim dalje močneje in z lutnjo v roki, z očmi, vznesenimi kvišku, bila je tako čarokrasna, da namestnik ni mogel očij odtrgati od nje. Zazrl se je vánjo, vtopil se v njej, — in pozabil ves svet.

Iz tega zamaknenja predramile so ga stoprv besede stare kneginje:

»Dosti tega! On se tako kmalu ne vzbudi. Mej tem pa prosim gospôdo na večerjo.«

Tihi akordi so se ubrano oglasili v sobi, Helena pa je začela pripevati pobožno pesen... (Str. 32.)

»Prosimo na hleb in sol!« ozvali so se za materjo mladi knezi.

Gospod Rozvan Ursu, kot poseben kavalir, podal je roko kneginji: Gospod Skrzetuski, ki je to videl, šinil je h knežnji Heleni. Srce se mu je omehčalo kakor vosek, ko je čutil njeno roko na svojej, iz očij so se mu kar iskre usipale.

»Niti krilatci v nebesih krasneje ne pojo kakor ti, gospica.«

»Grešiš, vitez, ako prispodabljaš moje petje s petjem angelskim,« odgovorila je Helena.

»Ne vem, če grešim, ali to je gotovo, da bi si dal radovoljno izkopati oči, da bi le tvoje petje do smrti poslušal. Pa kaj govorim! Kot slepec bi te pa gledati ne mogel, kar bi bila baš tako neznosna muka.«

»Ne govori tega, gospod, ko jutri odideš in jutri pozabiš.«

»O, ne zgodi se, kajti tako sem se zaljubil v tebe, milostiva gospica, da vse svoje žive dni nočem poznati druge ljubezni, a tega nikdar, nikdar ne pozabim.«

Knežnji je rdečica zalila obličje, prsi so se ji začele močneje nadimati. Hotela je odgovoriti, pa le ustni sta se ji tresli — zato je gospod Skrzetuski govoril dalje:

»Prej ti, milostiva, pozabiš mene pri onem krasnem četniku, ki bo spremljal tvoje petje z balabajko (kitaro).«

»Nikdar, nikdar!« zašepeče deva. »Varuj se ga, gospod, to je strahovit človek.«

»Kaj mi jeden Kozak mari, in ko bi cela Sič držala z njim, jaz sem gotov vse žrtvovati za te. Ti si mi biser nad vsako ceno, ti si moj svet, samo vem naj, da me ljubiš tudi ti.«

Tihi »da« zazvenel je kakor rajska godba v ušesih gospodu Skrzetuskemu in koj se mu je zazdelo, da bije v njem najmanj deset src. V očeh se mu je vse ujasnilo, kakor bi bili solnčni prameni padli na svet. Začutil je v sebi neke dotlej neznane moči, nekake peroti na ramenih. Pri večerji mignilo mu je nekolikokrat obličje Bohunovo, ki je bilo zelo izpremenjeno in bledo, toda namestnik, svest si vzajemne ljubezni Helenine, ni se menil za tega tekmeca. »Vrag naj ga pobere!« mislil si je, »naj mi ne hodi na pot, sicer ga sterem.« Sicer pa so mu misli krenile v drugo stran.

Čutil je, da sedi Helena njemu tako blizu, da se rama dotika rame, videl je rdečico, ki se ji ni umaknila z lic, od katerih je odseval žar; videl je vzburkane prsi in oči, sedaj skromno spuščene in s trepalnicami zakrite, sedaj bleščeče kakor dve zvezdi. Kajti Helena, dasi ustrahovana od Kurčevičevih, živeča v osirotelosti, žalosti, bojazni, bila je vendar le Ukrajinka, vročekrvna. Ko so padli na njo topli žarki ljubezni, mahoma je zacvela kakor roža in se v novo, neznano življenje probudila. Na obličji ji je zablisnila sreča, odločnost, a ta čuvstva, boreč se z deviško sramožljivostjo, rdečila so ji lica kakor rožo. Gospod Skrzetuski od same ljubezni ni vedel kaj početi. Pil je na smrt, pa med ga ni omamil, ker je bil itak uže ljubezni pijan. Nikogar uže ni videl več pri mizi, le svojo miljenko. Ni vedel, da Bohun čimdalje bolj bledi in čimdalje pogosteje grabi za ročaj svojega kindžala; ni slišal, kako gospod Longin uže tretji pot pripoveduje o svojem predniku Stovejku, a Kurčevič o svojih ekspedicijah po »turško robo.« Pili so vsi razun Bohuna, a najlepši vzgled je dajala stara kneginja, napijajoč na zdravje gostom, na zdravje milostivemu knezu, »gospodarju« Lupulu. Bil je govor tudi o slepem Vazilu, o njegovih nekdanjih junaških činih, o nesrečnem pohodu in sedanji blaznosti, katero je najstarejši, Simeon, tako tolmačil:

»Pomislite, gospôda, da vsaka najmanjša trohica v očesu ovira vid, kako ga stoprv veliki smolni kapci, ki so udarili na razum, ne bi zmešali?«

»To je zelo rahla stvar,« dodal je važno na to gospod Longin.

O tej besedi ugleda stara kneginja pobledelo obličje Bohunovo.

»Kaj ti je, sokol?«

»Srce me boli, mati,« rekel je zamolklo, »toda kozaška beseda ni dim, vzdržim se.«

»Trpi, sinko, dobodeš nagrado.«

Večerja je bila skončana, toda med so še vedno nalivali v čaše. Prišli so tudi pozvani Kozački na ples, da bi bila zabava tem popolnejša. Zazvenčale so balabajke in bobenček in zaspani dečki so morali plesati. Pozneje so se še mladi Bulihoviči spustili v ples. Stara kneginja se je z rokami podprla o bok in jela stopicati na mestu, zvirati se, peti. Videč to gospod Skrzetuski spustil se je s Heleno v ples. Ko jo je objel z rokama, zdelo se mu je, da kos nebes pritiska na srce. V plesnem vrtlogu so mu njeni dolgi lasje omotali vrat, kakor bi ga deklica hotela za vselej privezati na se. Šlahčič ni mogel odoleti. Ko vidi, da ga nihče ne pazi,

nagne se in s celo močjo poljubi njeni sladki ustni.

Pozno v noč ostala sta naposled sama z gospodom Longinom v izbi, kjer jima je bilo postlano. Pa poročnik ni legel spat. Sedel je na klop in rekel:

»Gospod, jutri pojdeš uže z drugim človekom v Lubnija!«

Podbipięta, ki je bil stoprv odmolil molitev, odprl je široko oči ter vprašal:

»Kako to? Mar ostaneš tu?«

»Jaz ne ostanem, le srce ostane, a dulcis recordatio*) pojde z menoj. Vidiš me, kaka sem razburjen, od samih čuvstev in željâ jedva sapo lovim.«

»Torej si se zaljubil v knežnjo?«

»Ni drugače, kakor živ sedim tu. Spanec mi beži od trepalnic in le vzdihal bi, — skoraj bi se ves razplinil v par. — To ti pa zategadelj povem, ker imaš sočutno srce, željno ljubezni in torej lažje razumeš mojo muko.«

Gospod Longin je sam počel vzdihati, v znamenje, da ume muke ljubezni, potem pa je vprašal žalostno:

»Si morda ti, gospod, tudi čistost obljubil?«

»Tvoje vprašanje ni umestno. Ako bi vsi delali podobne obljube moral bi genus humanum**) izmreti.«

Vstop služnika je pretrgal razgovor. Bil je star Tatar, bistrih črnih očij in nagubančenega obličja kakor posušeno jabolko. Vstopivši je pomenljivo pogledal Skrzetuskega ter vprašal:

»Morebiti velemožnima gospodoma česa treba. Morebiti steklenico medu pod vzglavje?«

»Ni treba.«

Tatar se je približal Skrzetuskemu ter pomrmral:

»Imam za vas besedico od gospice.«

»Bog te vsprejmi!« vsklikne gospod Skrzetuski radostno. »Lahko govoriš tudi vpričo tega viteza, ker mu ničesar ne tajim.«

Tatar potegne iz rokava kos traku:

»Gospica vam pošilja ta trak in mi je velela reči, da vas ljubi z vso dušo.«

Namestnik je hlastnil po traku, jel ga vzhičeno poljubljati in pritiskati na srce in stoprv, ko se je bil malo ohladil, vprašal je:

»Kaj ti je velela povedati?«

»Da velemožnega gospoda ljubi z vso dušo.«

»Na tolar za pijačo! Rekla je torej, da me ljubi?«

»Tako je!«

»Na še jednega. Naj jo Bog blagoslovi, ona mi je najmilejša. Reci ji... ali čakaj: sam ji bom pisal; prinesi mi črnilo, pero in papir!«

»Česa?« vpraša Tatar.

»Črnilo, pero in papirja.«

»Tega pri nas doma nimamo. Za kneza Vazila je bilo — in potem ko so se knezi od črnca pisati učili — ali temu je uže dolgo.«

Gospod Skrzetuski je tlesknil s prsti.

»Gospod Podbipięta, nimaš črnila in peresa?«

Litvin je iztegnil roke in vznesel oči kvišku.

»Vraga,« reče poročnik, »lepa reč!«

V tem je bil Tatar počenil pred ognjem.

»Pa čemu pisati,« rekel je brskajoč po ogliji. »Gospica je šla spat. Kar ji ima vaša milost povedati, to se jutri lahko pove.«

»Ker je tako, to je kaj drugega. Kakor vidim, si veren sluga knežnji. Na tretji tolar. — Je-li davno služiš?«

»Ho! ho! štirideset let je uže, odkar me je knez Vazil vzel v sužnjost — in od tehdob verno služim. A ko je ono noč odšel, ostavil je dekletce Konstantinu, meni pa je rekel: ‚I ti ne odstopiš od deklice, čuval jo bodeš, kakor oko v glavi. Laha il Allah!«

»In delaš tako?«

»Tako delam in pazim.«

»Govôri, kaj vidiš? Kako se tu godi knežnji?«

»Zlo tu mislijo z njo, ker jo hočejo dati Bohunu, ki je pes potepenec.«

»O, iz tega ne bo nič! Najde se, ki se bo pognal zánjo.«

»Tako!« rekel je starec, popravljaje goreča polena. »Dati jo hočejo Bohunu, da bi jo vzel in odnesel kakor volk jagnje, a nje pustil v Rozlogih — kajti Rozlogi so njeni, ne pa njih — po knezu Vazilu. Tudi Bohun je gotov to storiti, kajti po šikarah ima več zlata in srebra, nego je peska v Rozlogih — ali ona ga ne more trpeti od one dobe, ko je vpričo nje človeka s čekanom razčepil. Kri je padla mej nja in vzrastla mržnja. Bog je jeden!«

Namestnik to noč ni mogel zaspati. Po sobi je hodil, gledal v mesec in svoj naklep razmišljal na vse strani. Razumel je to igro Bulihovičev. Ako bi knežnjo vzel kak sosednji plemič, zahteval bi tudi Razloge in imel bi pravico, ker so bili njeni; morebiti bi celo zahteval

*) Sladek spomin.

**) Rod človeški.

Longin in Skrzetuski v spalnici. (Str. 35.)

računov od varuštva. Radi tega torej, in ker so se Bulihoviči sami uže pokozačili, sklenili so dati deklico Kozaku. O tem misleč je Skrzetuski stiskal pesti in iskal meča ob sebi. Sklenil je razbiti te namere in čutil se je dovolj silnega, da to stori. Prvič je varuštvo Heleniño bila tudi skrb kneza Jeremije, ker so Višnioviecki pustili Rozloge staremu Vazilu; drugič je sam Vazil pisal iz Bara list do kneza, proseč varstva za svojo hčerko. Le naval javnih poslov, vojne in velikih podjetij je vojvodo oviral, da se sam ni mešal v varstvo. Ali zadostovalo bi, če mu z jedno samo besedo pripomni, in storil bo svojo dolžnost.

Dan se je uže delal, ko je gospod Skrzetuski legel. Spal je trdno in zjutraj se je vzbudil z trdnim sklenom. Oblekla sta se torej z gospodom Longinom urno, ker so stali vozovi napreženi in so vojaki gospoda Skrzetuskega uže sedeli na konjih, gotovi za odhod. V obednici krepil se je poslanec s knezi in kneginjo vred z juho. Le Bohuna ni bilo. Ali še spi, ali je pa uže odšel?

Skrzetuski se je posilil ter rekel:

»Milostiva gospa! Čas beži, za hip nam je sesti na konje. S hvaležnim srcem vas torej zahvaljujemo za gostoljubje. Predno pa odidem, imam še zelo važno stvar, o kateri bi želel z milostivo gospo in z gospodi sinovi govoriti na samem.«

Kneginji se je osuplost čitala z obličja. Pogledavala je sinove, poslanca, gospoda Longina, kakor bi z njih obrazov rada spoznala, kaj ima to biti, ter je rekla z nepokojnim glasom:

»Služim, velemožnost.«

Poslanec je hotel vstati, pa ona mu ni dovolila. Odšli so v ono izbo, pokrito z opravami in orožjem. Mladi knezi postavili so se zapovrstjo za materjo, ki je, stopivši proti Skrzetuskemu, vprašala:

»O kaki stvari, gospod, hočeš govoriti?«

Namestnik je uprl va-njo svoj bistri, resni pogled ter dejal:

»Oprostite, milostiva gospa, in vi mladi knezi, da proti običaju postopajoč, ne da bi poslal častitih poslancev, sam govorim o svoji stvari. Pa inače ne more biti. Ker se premoči nikdo ne more upirati, zato brez daljšega obotavljanja milostivi gospe in blagorodnim gospodom kot varuhom predlagam svojo prošnjo, da bi mi mamreč blagovolili dati Heleno za ženo.«

Skrzetuski je prekrižal na prsih roke...

Ako bi bila ta hip, po zimi, strela udarila v Rozloge, ne bila bi tako osupnila kneginje in njenih sinov, kakor te namestnikove besede. Nekaj časa so resno pogledavali govornika, ki je stal pred njimi raven, miren in tako resen, kakor ne bi prosil, temveč hotel ukazovati, ter niso mogli najti besede za odgovor, — naposled je začela kneginja izpraševati:

»Kako to? Ti, gospod? Heleno?«

»Da, milostiva gospa, — in to je nepremakljiv moj sklep.«

Nastal je trenotek molčanja.

»Čakam odgovora, milostiva gospa.«

»Oprosti, velemožni gospod,« odgovorila je kneginja, ko se je bila nekoliko umirila, a glas ji je postal suh in zasekljiv. »Dasi to za nas ni mala prošnja od takega viteza, vendar ne more biti nič iz tega, ker smo Heleno obljubili uže nekomu drugemu.«

»Pomisli na vse strani, milostiva gospa, kot skrbna varuhinja, če to ni bilo proti njeni volji in če nisem boljši od tistega, komur ste jo obljubili.«

»Velemožni gospod! Kdo je boljši, soditi je meni. Lahko si tudi najboljši, — vse nam je jedno, mi te ne poznamo.«

Na to se je namestnik še ponosneje vzravnal, a njegovi pogledi so postali ostri kakor noži, pa vendar hladni.

»Zato pa jaz poznam vas! Izdajice!« rekel je. »Sorodnico hočete dati kmetu, da bi vam pustil posestvo, katero ste si krivično prisvojili.«

»Sam si izdajica!« krikne kneginja. »Tako plačuješ za pogoščenje, tako hvaležnost gojiš v srci? O gad! Kdo pa si? Odkodi si se vzel?«

Mladi knezi so začeli stiskati pesti in se po steni ogledavati po orožji, namestnik pa je zarohnel:

»Pogani! prisvojili ste si sirotino vlast, pa nič za to! Za jeden dan, pa bode knez uže vedel o tem!«

Ko je kneginja to zaslišala, planila je v kot, pograbila kopje ter se zagnala z njim na namestnika. Knezi so pograbili, kar je kateri mogel, ta sabljo, ta bodalo, ta nož, ter so ga obkrožili v polkrogu, sopihajoč kakor čreda vsteklih volkov.

»Do kneza pojdeš?« kričala je kneginja, »ali pa veš, če odideš živ odtod, če to ni zadnja tvoja ura?«

Skrzetuski je prekrižal na prsih roke in niti z očesom ni trenil.

»Vračam se kot knežev poslanec s Krima. Naj prelijem tu jedno kapljo krvi, in v treh dneh niti pepela ne bode od tega mesta, vi pa pognijete v lubnijskih temnicah. Je-li na svetu moč, ki bi vas mogla ohraniti? Ne grozite, ne bojim se vas!«

»Poginemo, ali ti pogineš prvi!«

»Torej udari! — Tu so moje prsi.«

Knezi z materjo na čelu so še vedno držali rezila, obrnena na namestnikove prsi, toda, rekel bi, neki nevidni lanci so jim vezali roke. Sopeč in škrtajoč zobmi so se previjali v onemogli vsteklosti, toda udaril ni nobeden. Obvladalo je je strašno ime Višnovieckega.

Namestnik je obvladal položaj.

Onemogli gnjev kneginjin izlil se je le v potok psovk: »Ničemnik! Strahopetec! Revišče! Knežje krvi se ti je zahotelo, pa iz tega ne bo nič! Vsakomu jo damo, le tebi ne, česar nam tudi sam knez ne more ubraniti!«

Na to gospod Skrzetuski:

»Ni čas za to, da bi dokazoval svoje plemstvo, mislim pa, da bi vaše kneštvo smelo lahko nositi za njim meček in ščit. Sicer pa vam je bil kmet dosti dober — jaz sem boljši. Kar se mojega imetka tiče, lahko se meri z vašim; a ker pravite, da mi Helene ne daste, torej poslušajte, kaj vam porečem: Tudi jaz vas pustim v Rozlogih in ne zahtevam računa od varuštva.«

»Ne daruj tega, kar ni tvoje!«

»Ne darujem, le obetam za bodočnost ter potrjujem z viteško besedo. Izberite si torej: ali položite knezu račune o varuštvu in se umaknete iz Rozlogov, ali pa daste devo meni in obdržite vlast...«

Kneginji je kopje počasi lezlo iz rok. Kmalu je padlo z brenkom na tla.

»Izberite,« ponovi gospod Skrzetuski: »aut pacem aut bellum!«*)

»Sreča je,« reče uže pohlevneje Kurčevičevka, »da je Bohun s sokoli odjezdil, ker te ni hotel gledati, za kaj on je uže včeraj kaj tacega sumil. Drugače se ne bi izšlo brez krvi.«

»Gospa, tudi jaz sablje ne nosim zato, da bi mi le visela na pasu.«

»Pomisli vendar, velemožni gospod, da se takemu vitezu ne spodobi, da ljudi, ki so ga lepo vsprejeli v svoj dom, tako naganja in devo jemlje s takim nasiljem, kakor iz turškega robstva.«

*) Mir ali vojno!

»Spodobi, ker ste jo nameravali kot robinjo prodati kmetu.«

»Tega mi o Bohunu ne govôri, kajti on je, dasi neznanih roditeljev sin, glasovit vojnik in slaven junak in nam znan od mladih nog, in v domu našem, kakor bi nam bil v rodu. Ako bi mu odvzeli devo, bilo bi zanj, kakor bi ga zabodli z nožem.«

»Milostiva gospa, mudi se mi na pot, oprostite torej, da ponovim še jeden pot: Izberite!«

Knežnja se obrne do sinov:

»A kaj porečete vi na tako pokorno prošnjo tega viteza?«

Bulihoviči so se spogledavali, drezali se s komolci in molčali.

Naposled pomomlja Simeon:

»Če rečeš: udari, udarimo, — če rečeš: dajte dekle, pa jo damo.«

»Udariti je zlo in dati je zlo.«

Potem se obrne do Skrzetuskega:

»Tako si nas pritisnil na steno, da se ti ne izvijemo. Bohun je blazen človek, gotov, da se odloči na vse. Kdo nas obrani njegove osvete? Od kneza sicer sam pogine, a nas pogubi prve. Kaj naj počnemo?«

»Vaša glava, vaš svet.«

Kneginja je pomolčala

»Čuj torej, gospod. Vse to mora ostati tajnost. Bohuna pošljemo v Perejeslavlje, mi s Heleno pa pojdemo v Lubnija, a ti poprosi kneza, da nam pošlje pomoči v Rozloge. Bohun ima v obližji poldrugsto semenov,*) od katerih je jeden oddelek tu. Helene ne moreš takoj vzeti, sicer ti jo ugrabi Drugače to ne more biti. Pojdi torej, tajnosti ne izdaj nikomur ter nas čakaj.«

»Da bi me prevarili?«

»Da bi te le mogli! — toda ne moremo te, to vidiš sam. Daj besedo, da tajnost obdržiš do časa!«

»Dam — in vi daste devo?«

»Drugače ne moremo, nego da jo damo, dasi nam je Bohuna žal...«

»Tfu! tfu! blagorodni gospodje,« dejal je naglo namestnik, obrnivši se do knezov. »Četvero vas je kakor hrastov, pa se bojite jednega Kozaka in ga hočete z izdajo spraviti s poti.

*) »Semeni«, maloruski vojaki, imenovali so se po svojem vojvodi Semenu Teteri, ki je bil ruskega rodu. *O. p.*

Čeprav sem dolžan, da vas zahvalim, vendar vam pravim: To se ne spodobi za čestito šlahto!«

»V to se ti ne vtikaj!« krikne kneginja. »To ni tvoja stvar. Kaj naj počnemo? Mari imaš vojnikov na njegovih poldrugsto semenov? Nas ubraniš? Ali ubraniš samo Heleno, katero je pripravljen ugrabiti s silo? To ni tvoja stvar. Odidi v Lubnija; a kaj naj mi počnemo, to moramo vedeti mi, da ti le Heleno privedemo.«

»Storite, kar hočete; le jedno vam še povem. Ako bi se Heleni delala krivica, gorjé vam!«

»Ne delaj tako z nami, da nas ne dovedeš do obupa.«

»Silo ji bodete hoteli storiti; saj vam še sedaj, ko jo prodajate za Rozloge, ni prišlo na um, da bi jo vprašali, če je zadovoljna z menoj.«

»Takoj jo vprašamo vpričo tebe!« reče kneginja komaj brzdajoč jezo, ki ji je na novo začela vreti v prsih, ker je popolnoma dobro čutila zaničevanje v namestnikovih besedah. Simeon je šel po Heleno in se je skoraj vrnil z njo vred v sobo.

Sredi te jeze in teh groženj, katere so, kakor se je zdelo, še vedno polnile vzduh, kakor odmevi pojemajoče nevihte; sredi teh namrščenih obrvij, ostrih pogledov in surovih obrazov — zablesnelo je njeno lice kakor solnce po viharji.

»Gospica!« dejala je zamolklo kneginja, kažoč na Skrzetuskega, »ako ga maraš, to je tvoj bodoči soprog.«

Helena je pobledela kakor stena in vsklikniši pokrila oči z rokama, pa naglo zopet stegnila k Skrzetuskemu.

»Ali je to resnica?« šepetala je vsa opojena.

* * *

Uro pozneje se je poslančevo in namestnikovo spremstvo zlagoma pomikalo po gozdni cesti proti Lubnijem. Skrzetuski je z gospodom Podbipięto jezdil na čelu, za njima so se v dolgi vrsti vrstili poslančevi vozovi. Namestnik je bil ves zamaknen v misli in skrbi: kar ga iz te zamišljenosti vzbudé iztisnene besede pesni:

»Tužu, tužu, serce bołyt« ...*)

V globini lesni, na ozki od kmetov shojeni poti se je prikazal Bohun. Njegov konj je bil ves spenjen in blaten.

Po vsej priliki se je bil Kozak po svojem običaji spustil na stepo in v lesove, da bi se napojil z vetrom, izgubil v dalji in pozabil — in to, kar je dušo bolelo — prebolel.

Baš sedaj se je vračal v Rozloge.

Zroč na to brhko, instinito junaško postavo, ki je le mignila in uže izginila, pomislil je gospod Skrzetuski nehote in naposled pomrmral si pod nos:

»Vsekako je sreča, da me ni on vpričo nje razcepil.«

Naglo mu je neka žalost stisnila srce. Kakor bi mu bilo Bohuna žal, a še bolj pa tega, da ni mogel, zadavši kneginji besedo, precej sedaj pognati za njim konja ter mu reči:

»Ljúbiva jedno devo, torej jednemu izmej naju ni živeti na svetu! Kozače, potegni sabljo!«

V.

Prišedši v Lubnija gospod Skrzetuski kneza ni dobil doma. Odšel je bil v Sienč na botrinjo k gospodu Sufčinskemu, nekdanjemu svojemu dvorjanu, a z njim kneginja, dve gospici Zbaraški in mnogo dvornikov. Namestnikovo vrnitev s Krima in dohod poslancev naznanili so torej na Sienč. Znanci in tovariši so po dolgem potovanji vrnivšega ze Skrzetuskega radostno pozdravili, zlasti pa gospod Volodijovski, ki je bil po dvoboji namestniku najiskrenejši prijatelj. Ta vitez se je odlikoval tudi s tem, da je bil neprenehoma zaljubljen. Ko se je bil osvedočil o neodkritosrčnosti Anice Borzobohate, obrnil je svoje prečuteče srce k Angeli Lenski, tudi dvorni gospici, in ko se je ta pred mesecem zaročila z gospodom Staniševskim, začel je Volodijovski za tolažbo vzdihati za starejšo knežnjo Ano Zbaraško, bratranko kneza Višnioviecckega.

Vsekako je sam izprevidel, da je segel previsoko ter se ni mogel niti z najmanjšo nado pokrepiti, tem manj, ker sta se za knežnjo oglasila snubača, gospod Bodžinski in gospod Lasota, v ime gospoda Przijemskega, vojvode Lęčickega. Nesrečni Volodijovski je pripovedoval te nove muke našemu namestniku ter ga seznanjal z vsemi dogodki in dvornimi tajnami. Toda vse to je ta le na pol poslušal, kajti misel in srce so mu polnile druge stvari. Ako bi ga ne bil mučil oni dušni nemir, ki se z ljubeznjo, akoprem vzajemno, navadno druži, čutil bi se bil Skrzetuski srečnega. Saj se je pa vrnil po tako dolgi poti spet v Lubnija, kjer so ga ob-

*) Tožim, tožim, srce me boli.

krožili živahni obrazi in oni hrup vojaškega življenja, s katerim je bil izdavna zrastel. Če prav bi bila Lubnija kot utrjena knežja prestolnica, po krasoti lahko tekmovala z vsemi stolicami »kraljevičev«, vendar so se v tem odlikovala od njih, da je bilo tu življenje surovo, taborsko. Kdor ni poznal ondukajšnjih običajev in ondukajšnjega reda, sodil bi bil, ako bi bil prišel tja celo v najmirnejši dobi, da se pripravlja kak vojaški pohod. Vojak je tam veljal več nego dvornik, železo več nego zlato, žvenk bojnih trobelj več nego hrup pojedin in zabav. Povsodi je gospodoval vzoren red in drugod neznano strahovanje; povsodi je gomazelo vitezov izpod različnih praporov: oklopniških, dragonskih, kozaških, tatarskih in vlaških, pod katerimi ni služilo le samo Zadnjeprije, temveč dobrovoljna šlahta iz vseh krajev Poljske. Kdor se je hotel izuriti v pravi viteški šoli, šel je v Lubnija. Poleg Rusinov so bili tam tudi Mazuri, Litvani, Malopoljci, da, celo Prusi. Pehotni polki in topništvo, ali kakor so rekali »ognjeno ljudstvo,« zloženi so bili iz izbranih Nemcev, najetih za drag denar, v dragoncih so služili z večine domačini, Litvani pa pod tatarskimi prapori; Malopoljci so se najraje zgrinjali pod zastave oklopniške. Toda knez viteštvu ni dovoljeval lenariti, zato je vladalo v taboru neprestano gibanje. Nekateri polki so se vrstili, da so hodili na trdnjave in »palanka«, drugi v stolice — po cele dneve so se vršile vaje in pregledi. Včasih, da si so Tatarji mirovali, prirejal je knez daleke pohode v gluhe stepe in pustinje, da bi se vojaki privadili pohodom, in so prodrli do krajev, kamer še nihče ni prodrl, ter raznesli slavo njegovega imena. Tako se ja prošlo jesen spustil ob levem bregu Dnjeprovem do Kudaka, kjer ga je vsprejel gospod Grodzicki, tamošnji glavar, kot dednega gospodarja; potem je šel ob Porohih*) celo do Hortice ter je ukazal na kučkaski meji nagromaditi velik kup kamenja na spomin in znamenje, da na to stran še nobeden knez ni prišel tako daleč.**)

Gospod Boguslav Maskievič, dober vojnik, če prav še mlad, in zajedno učen človek, kateri je opisal ta kakor tudi druge kneževe pohode, pravil je Skrzetuskemu čuda o njem. To je potrjeval tudi gospod Volodijovski, ki se je bil tudi tega pohoda udeležil. Videli so torej Porohe in se jim čudili a zlasti strašnemu Nenasitcu, ki je leto za letom, kakor nekdaj Scila in Haribda, požrl po kakih deset ljudij. Potem so se spustili na vzhod, na požgane stepe, kjer vsled nedogorkov konjica niti stopati ni mogla ter so morali konjem obviti s kožami noge. Našli so tam množino golazni, gadov in kač velikank, po deset laktij dolgih in debelih kakor moška roka. Ob cestah so na samotne hraste vrezavali pro aeterna rei memoria*) kneževe grbe, naposled pa zašli v tako gluhe stepe, da niti človeških sledov ni bilo več možno najti.

»Mislil sem,« dejal je učeni gospod Maskievič, »da pridemo naposled celo v Had kakor Odisej.«

Na to gospod Volodijovski:

»Ljudje izpod prapora gospoda stražnika Zamojskega, ki so šli naprej, prisegali so, kako so uže videli one meje, na katerih se končava zemlje krog.«

Namestnik je nasprotno pravil o Krimu, kjer se je mudil celega pol leta, ko je čakal odgovora hanovega, o ondukajšnih mestih, pozostalih iz davnih časov, o Tatarjih in njihovi vojni sili, a naposled o strahu, v katerem so živeli, ko so izvedeli o splošnem pohodu na Krim, katerega so se imele udeležiti vse sile cele Poljske.

Tako so kramljali po cele večere in čakali, da se povrne knez. V tem času je namestnik predstavljal bližnjim tovarišem gospoda Longina Podbipięto, ki si je kot prijazen človek kmalu naklonil srca vseh in, ko je bil pri raznih poskusih z mečem pokazal svojo moč, pridobil si vseobče spoštovanje. Povedal je bil uže temu in onemu o svojem predniku Stovejku in o odsekanil treh glavah, le o svoji obljubi je molčal, ker ni hotel, da bi mu bili nagajali. On in Volodijovski sta si bila precej podobna in sicer po čuvstvenosti in jednakih srčnih čutih. Črez nekoliko dnij sta uže skupaj hodila vzdihovat na nasipe; ta po visoki svetli zvezdici, da bi jo mogel dobiti, to je za knežnjo Ano; drugi po neznanki, od katere so ga ločile tri obljubljene glave.

Gospod Volodijovski je Longina jako vabil k dragoncem, toda Litvin je bil sklenil, da se zapiše pod zastavo oklopnikov, da bi služil pod

*) Poroh, Prog = prag; porohi, progi = skale, čez katere teče reka, torej = slapovi.

**) To so besede Maskieviceve, kateri ni mogel vedeti, da je uže bil Samuel Zborovski na Sič.

*) Na večen spomin tega pohoda.

Zakrzevski in Skrzetuski.

Skrzetuskim, o katerem je v Lubnijih z razkošjem čul, kako ga vsi čislajo kot junaka prve vrste in moža izmej najboljših kneževih častnikov. In sosebno pod praporom, kateremu je poročnikoval Skrzetuski, odpiralo se je mesto po gospodu Zakrzevskem, imenovanem »Miserere mei,« ki je uže dva tedna ležal bolan in bil brez nadeje, da ozdravi, ker so se mu od mokrote vse rane odpirale. Ljubavnim mukam namestnikovim se je po vrhu pridružila še žalost, da izgubi starega tovariša in izkušenega prijatelja. Po nekoliko ur na dan se niti ganil ni od njegovega vzglavja. Tolažil ga je, kakor je vedel in znal ter ga krepil z nadejo, da bodeta še nekateri pohod skupaj doživela.

Toda starcu ni bilo treba tolažbe. Vesel je bil na svoji trdi viteški postelji, pregrneni s konjsko kožo in je s pravim otroškim posmehom pogledaval na križ, obešen nad posteljo Skrzetuskemu pa je odgavarjal: »Miserere mei, gospod poročnik! Jaz pojdem po svoj nebeški red. Telo mi je tako prevotljeno od ran, da se le tega bojim, da me sveti Peter, ki je božji maršalek in mora paziti na čistoto v nebesih, ne spusti v raj v tako prevotljeni suknji. Ali jaz mu porečem: Sveti Petriček, rotim te na uho Malhovo, nikar mi ne delaj zaprek, kajti telesno obleko so mi pogani tako pohabili... miserere mei! In ako bo še kakov pohod sv. Mihaela proti peklenskim silam, udeležil se ga bo tudi Zakrzevski.«

Dasi je poročnik kot vojak uže mnogokrat smrti gledal v oči in jo sam zadajal, vendar se ni mogel zdržati solz, ko je poslušal tega starca, katerega smrt je bila podobna krasnemu solnčnemu zatonu.

Kar so neko jutro zazvonili zvonovi po vseh cerkvah, pravoslavnih in katoliških, oznanjujoč smrt gospoda Zakrzevskega. Istega dne je prišel tudi knez iz Sienč, a z njim Bodzinski in Lasota in ves dvor in cela vrsta šlahte na kakih desetih vozeh, kajti pri gospodu Sufčinskem se jih je bilo zelo mnogo sešlo. Knez je priredil prekrasen pogreb, ker je hotel dostojno počastiti pokojnikove zasluge ter pokazati, kako čisla junaške ljudi. Pogreba so se udeležili vsi v Lubnijih stoječi polki. Z nasipov so pa grmeli topovi in pokale puške. Konjica je šla od doma pa prav do farne cerkve mestne v vrsti, a z zavitimi prapori; za njo pehota z navzgor obrnenimi puškinimi kopiti. Sam knez, v žalno oblečen, peljal se je za krsto v pozlačeni kočiji, v katero je

bilo vpreženih osem konj, belih kakor mleko; grive in repove so jim rdeče pobojali in s šopi črnih nojevih peres okrasili glave. Pred vozom je stopal oddelek janičarjev, kneževa pobočna straža, za vozom pa španski oblečena pažeta na čilih konjih, dalje visoki dvorni uradniki, dvorjani, hišniki, nazadnje hajduki in sluge. Sprevod se je ustavil najprej pred cerkvenimi vrati, kjer je imel duhovnik Jaskolski nagrobni govor, katerega je začel z besedami: »Kam tako hitiš, gospod Zakrzevski?« Potem je govorilo še nekoliko tovarišev, a mej njimi tudi gospod Skrzetuski, predstojnik pokojnikov in prijatelj. Na to so prenesli truplo v cerkev, in tu je poprijel besedo najzgovornejši govornik, duhovnik-jezuvit Muhoviecki, ki je govoril tako povzneseno in krasno, da se je sam knez razplakal. Saj je bil pa tudi nenavadno čutečega srca in pravi oče vojnikom. Držal je železen red, ali glede radodarnosti, dobrosrčnega ravnanja z ljudmi in glede varuštva, ki so je uživali ne le vojniki, temveč tudi njih žene in deca, ni se nikdo mogel meriti z njim. Buntovnikom strahovit in neusmiljen, je bil vendar pravičen dobrotnik ne le šlahti, temveč tudi vsemu svojemu narodu. Ko so bile šest in štiridesetega leta kobilice vničile plani, je kmetom, ki so mu dačo plačevali, za celo leto dačo odpustil, podanikom velel hrano dajati iz kašč, — a po požaru v Horolu je vse meščane dva meseca živil o svojih troških. Oskrbniki in podstaroste po graščinah so se pazili, da bi knezu na uho ne prišla kaka zloraba ali krivica proti narodu. Sirotam je bilo zagotovljeno tako varstvo, da so je nazivali le »kneževo deco«. Na skrbi je je imela s pomočjo očeta Muhovieckega sama kneginja Grizelda. Red je torej vladal po vseh kneževih zemljah, obilnost, pravica, mir, a tudi — strah, zakaj o najmanjšem uporu knez ni poznal v gnjevu in kazni ne konca ne kraja. Tako se je v njegovi naravi družila blagosrčnost in ostrost. Ali v onih časih in v onih pokrajinah moglo se je le pod tako železno strogostjo razvijati in ploditi človeško žitje; le po njej so vstajala mesta in vasi, le po njej se je ratar povzdignil nad »hajdamaka« (roparja), kupec mirno prevažal svoje blago, so zvonovi mirno vabili vernike na molitev; le pri tej strogosti se ni drznil sovražnik prestopiti mej, ter so razbojniške tolpe poginjale na koleh ali pa se izpreminjale v redne vojake, in so se pustinje razcvitale v sadonosne pokrajine.

Divji krajini in divjim stanovnikom njenim je bilo treba take roke; zakaj na Zadnjeprije se je stepalo najnemirnejše ljudstvo iz Ukrajine: semkaj so se zgrinjali osadniki, ker je je vabilo polje in rodovitnost zemlje, semkaj so vreli kmetje iz vse Poljske, kaznjenci utekajoči iz temnic, skratka, kakor bi dejal Livij: Pastorum convenarumque plebs transfuga ex suis populis.*) Držati je v strahu, izpremeniti v mirne naselnike ter vkovati v spone selskega življenja — mogel je le takovšen lev, o čegar rjovenji je vse drgetalo.

Gospod Longin, ki je prvi pot v življenji videl kneza pri pogrebu, svojim očem ni mogel verjeti. Ker je slišal poprej le o njegovi slavi, domišljal si je, da mora biti pravi velikan, za glavo presegajoč ostali človeški rod, a sedaj! Knez je bil nizke rasti in precej droban. Mlad je bil še, stoprv pri šest in tridesetih letih, ali na obličji so se mu videli uže vojinski trudi. Kedar je bil v Lubnijih, živel je prav kakor kralj, o pogostnih napadih in pohodih delil je pa vse nezgode s prostim tovarišem, jedel črn kruh in spal na tleh na plahti, a ker mu je večji del življenja potekel v taborskih opravkih, videli so se mu na obličji dokazi za to. Vendar je to obličje na prvi pogled kazalo nenavadnega človeka. Odsevala je z njega železna, neupogljiva volja in veličanstvo, pred katerim je moral nehoté vsakdo ukloniti glavo. Videlo se je, da ta človek pozna svojo moč in velikost — in ako bi mu jutri položili krono na glavo, ne bi se čutil s tem iznenaden, niti obtežen z njeno pezo. Oči je imel velike, mirne, prijazne, vendar se je zdelo, da so v njih tudi gromi, in čutil si, da gorje onemu, kdor bi probudil v njih te vspavane grome. Za to tudi nihče ni mogel prenesti mirnega bleska tega pogleda, in videti je bilo poslance vrlih dvornikov, ki so se zmedli in niso znali začeti razgovora. Sicer pa je bil na svojem Zadnjepriji pravi kralj. Iz njegove pisarne so izhajala privilegija in darovi: »Mi, po božji milosti knez in gospod itd.« Saj pa tudi ni smatral mnogo »panov«, da bi bili njemu jednaki. Knezi v rodu davnim vladarjem, bili so mu maršalki. Takov je bil svoje dni tudi oče Helenin, Vazil Bulih-Kurčevič, kateri rod se je, kakor je bilo uže zgoraj rečeno, proizvajal od Korjata in bil v resnici rodu Rurikovičev.

V knezu Jeremiji je bilo nekaj, kar je navzlic vrojeni mu dobrosrčnosti ljudi zadrževalo v oddaljenosti. Ljubil je vojake in se sprijaznil z njimi, — z njim pa se ni nihče drznil spri-

*) Pastirska in druga pritepena druhal, ubežavši vsavsa kteri iz svojega kraja.

jazniti se. In viteštvo, ako bi mu bil velel, naj jež skoči v Dnjeprove valove, skočilo bi bilo brez obotavljanja.

Po materi Vlahinji je podedoval belo polt, belino razbeljenega železa, od katerega žehti vročina, in črne lase kakor vranja perot. Povrhu glave je je nosil postrižene, le spredaj so se mu spuščali bujneje in, pristriženi nad obrvmi, zaslanjali polovico čela. Noša njegova je bila poljska; na obleko ni dosti gledal, le o velikih slavnostih je deval na-se dragocena oblačila, tedaj pa je ves lesketal od zlata in dragega kamenja. Gospod Longin je bil nekoliko dnij pozneje prisoten pri taki priliki, ko je namreč knez dal zaslišanje g. Razvanu Ursu. Vsprejemal je pa poslance v »nebeški dvorani«, tako zvani zato, ker je bila poslikana kakor nebeški svod, z zvezdami: delo gdanskega slikarja Helma. Knez je sedel takrat pod baldahinom iz žameta in gronostaja (hermelina), na vzvišenem naslonjači, podobnem prestolu, čegar podnožek je bil obit s pozlačeno pločevino. Za knezom pa je stal duhovnik Muhoviecki, tajnik, maršalek knez Voronič, gospod Boguslav Maskievič, dalje dvanajst spremnikov z bradnicami (helebardami), španski oblečenih. Ozadje dvoráne je bilo polno viteštva v najdrogocenejših nakitih in oblekah.

Poslanec Rozvan je prosil v ime »hospodarja«, da bi knez z vplivom in grozo svojega imena pri hanu izposloval prepoved, da bi se budzijaški Tatarji ne zaganjali na Vlaško, kjer so leto za letom delali strašno škodo in vse opustošili. Knez je na to odgovoril v gladki latinščini, da Budzijakovci nikakor niso pokorni samo hanu, in da bo aprila meseca, ko se nadeja, da dojde k njemu hanov poslanec, po njem opomnil hana na vlaške pritožbe. Gospod Skrzetuski je bil uže preje poročal o svojem poslanstvu in potovanji in o vsem, kar je čul o Hmielnickem in njegovem pobegu na Sič. Knez je sicer ukrenil, da se pošlje v Kudak nekoliko polkov, a on sam vsej stvari ni pripisoval velike važnosti. Ker torej ni bilo ničesar pričakovati, kar bi pretilo miru in moči zadnjeprskega panstva, začele so se v Lubnijih slavnosti in zabave, nekoliko radi prisotnosti poslanca Rozvana, a tudi radi tega, ker sta bila uže pred slavnostmi gospoda Bodzinski in Lasota v ime vojvodiča Prijemskega poprosila za roko starejše knežnje Ane; na to sta dobila od kneza in kneginje Grizelde povoljen odgovor.

Jedinega malega Volodijovskega je to zelo mučilo, in ko ga je poskušal Skrzetuski nekoliko razvedriti in potolažiti, odgovoril mu je: »Ti lahko govoriš, kedar se ti zahoče, pa dobiš Anico Borzobohato. Ves čas se te je zelo ljubeznivo spominjala; s početka sem mislil, da navlašč, hoteč v Bihovci ljubosumnost vzbuditi, a sedaj vidim, da ga je hotela spraviti na led, in nedvojbeno ji bije le za te v prsih srce.«

»Kaj me briga Anica! Vrni se k njej, — ne branim ti. O knežnji Ani pa nehaj misliti,

Knez Jeremija. (Str. 42.)

kajti to je tako, kakor bi hotel feniksa na gnezdu s čapko pokriti.«

»Vem, da je ona feniks in baš radi tega mi bodo gotovo žalosti umreti.«

»Živ ostaneš in takoj se zopet zaljubiš — le v knežnjo Barbaro se nikar, sicer ti jo spet kak drug vojvodič otme izpred nosa.«

»Je mari srce sluga, kateremu se lahko ukazuje? Mari zabraniš očem, da ne bi gledale na tako krasno bitje, kakor je knežnja Barbara, ki bi s pogledom ukrotila divjo zver?«

»Ti si ušel vragu iz torbe!« vsklikne Skrzetuski. »Vidim, da se potolažiš brez moje po-

Skrzetuski šepeta z Anico Brzobohato... (Str. 45.)

močí; toda to ti rečem še jeden pot: vrni se k Anici, z moje strani ne boš imel nikakih ovir.«

Anica v resnici niti mislila ni o Volodijovskem. Za to pa jo je dražila, jezila in gnjevila malomarnost gospoda Skrzetuskega, ki je, vrnivši se po tako dolgi odsotnosti, še skoro pogledal ni. Zvečer torej, ko je knez z višjimi častniki dohajal h kneginji v sobo, da bi se zabavali z razgovorom, pogledavala je Anica izza pleč svoje gospe (knežnja je bila visoka, a Anica nizka) in upirala svoji črni očesci v namestnikov obraz, hoteč uganiti to uganko. Toda oči Skrzetuskega so blodile, kakor misli, tod in drugod, — in ko mu je pogled padel na deklico, bil je tako zamišljen in osteklel, kakor bi ne gledal tiste, kateri je nekdaj pel:

»Ko tatarska truma
V robstvo kuješ srca.«

»Kaj se mu je pripetilo?« povpraševala je sama sebe razvajena milka vsega dvora, udarila z nožico ob tla ter sklenila, da pride tej stvari na sled. Ona v resnici ni bila zaljubljena v Skrzetuskega, toda ker se je bila privadila uklanjanju in laskanju, ni mogla strpeti, da bi nje kdo ne cenil in je bila gotova od objesti, da se zaljubi v drzneža. Nekoč, ko je nesla kneginji klopko, srečala je gospoda Skrzetuskega, stopivšega iz sosednje spalnice kneževe. Naletela je nanj kakor vihra, trčila ob nje a, naglo odstopila in rekla:

»Ah! kako sem se ustrašila! Dober dan, gospod!«

»Dober dan, gospica Ana! Sem li uže tak monstrum,*) da strašim gospico Ano?«

Deklica je stala s povešenima očescema, sukajoč s prsti konce svojih kit, prestopajoč z nožice na nožico in kakor v zadregi, odgovorila je s posmeškom:

»O ne, to ne... nikakor ne... kakor gotovo ljubim svojo mater.«

Pogledala je naglo poročnika in zopet povesila oči.

»Gospod, ali si mi hud?«

»Jaz? Mar se gospica Ana meni za mojo jezo?«

»Tega res ne. Imela bi se pač za kaj brigati. Morebiti misliš, gospod, da se bodem jokala. Gospod Bihoviec je pač uljudnejši...«

»Ako je taka, ne preostaja mi drugega, nego popustiti polje gospodu Bihovcu ter se umakniti gospici Ani izpred očij.«

»Če pa zabranim?«

Rekši zastopila mu je pot.

---

*) Strašilo.

»Gospod, ti torej dohajaš s Krima?«

»S Krima.«

»In kaj si privedel s Krima.«

»Privedel sem gospoda Podbipięto. Saj si ga, gospica Ana, uže videla? Zelo mil in vrl vitez.«

»Gotovo, da milejši nego ti, blagorodnost! Pa po kaj je on semkaj prišel?«

»Da bi gospica Ana imela na kom poskušati svojo silo. Toda svetujem ti, dobro ga vzemi v roke, kajti jaz vem tajnost o tem gospodu, radi katere je nezmagljiv... in celo gospica Ana ga ne premoti!«

»Radi česa je nezmagljiv?«

»Ker se ne more ženiti?«

»Kaj to meni mari! Čemu se ne more ženiti?«

Skrzetuski se je priklonil na dekličino uho, toda prav glasno rekel:

»Ker je čistost obljubil.«

»Moder pač nisi, gospod!« rekla je Anica brzo in v istem trenotku odprhnila kakor splašena ptica.

Ta večer je v prvič bolj pozorno pogledala gospoda Longina. Gostov je ta dan bilo mnogo, ker je bil knez priredil odhodnico gospodu Bodzinskemu. Naš Litvin skrbno oblečen v bel župan iz atlasa in v temno-moder žametov kontuš,*) bil je prav zal, tembolj, ker mu je ob boku visela lahka kriva sablja, v pozlačeni nožnici, mesto grozovitega »zervikaptura«.

Aničine oči so navlašč streljale na gospoda Longina, nakljub gospodu Skrzetuskemu. Namestnik bi tega niti opazil ne bil, da ga ni Volodijovski dregnil s komolcem ter pripomnil:

»Naj me Tatarji, če se Anica ne sladka tej litavski preklji.«

»Povej to njemu samemu!«

»Gotovo, da povem. Lep parček bodeta. Lahko jo bode namesto zapone nosil na županu, tako razmerje je mej njima.«

»Ali pa mesto čopa na čapki.«

Volodijovski stopi do Litvina:

»Brate, jedva si semkaj prišel, pa uže vidim, da s teboj ni dobro tekmovati.«

»Pa čemu to, bratec dobri? Pa čemu to?«

»Ker si nam najlepšo dvorjanko premotil.«

»Prijatelj!« rekel je Podbipięta skladajoč roke, »kaj vendar govoriš?«

»Poglej, gospodine, na gospico Ano Borzobohato, v katero smo vsi tu zaljubljeni, kako te ona milo pogleduje. Le pazi, da te ne bode za nos vodila kakor je nas!«

Po teh besedah se je Volodijovski zasuknil po peti in pustil Longina v začudenji. Precej pogledati Anice se niti upal ni, stoprv čez nekaj časa se je ozrl v tisto stran. — Kar spreletelo ga je.

Izza ramen kneginje Grizelde zrlo je na-nj dvoje živahnih očes zvedavo in pozorno. »Apage satanas!« *) mislil si je Litvin ter, pordevši kakor dijaček, pobral jo v drugi kot dvorane.

Vsekako je bila skušnjava huda. Ta satanek, pogledavajoč kneginji izza pleč, bil je toli dražesten, očesci sta se mu tako jasno svetili, da je Longina kar nekaj vleklo, da bi ga vsaj jedenkrat še pogledal. V tem pa se je spomnil obljube svoje, pred oči mu je stopil Zervikaptur, prednik Stovejko-Podbipięta, tri odrobljene glave, in strah ga je spreletel. Pokrižal se je ter ta večer ni več tja pogledal.

Zajutra je prišel na stanovanje gospoda Skrzetuskega.

»Gospod namestnik, ali skoro odidemo? Kaj si tamkaj čul o vojni?«

»Kam se ti mudi! Bodi strpljiv, dokler ne prideš pod zastavo!«

Gospod Podbipięta namreč še ni bil vpisan na mesto umršega Zakrzevskega. Moral je čakati, da četrt leta poteče, to je do prvega aprila.

Ali bila mu je res sila, zato je izpraševal dalje:

»Ali ni nj. svetlost knez nič o tej stvari govoril?«

»Nič. Kralj pač do smrti ne prestane misliti o vojni, toda država je noče.«

»Pa so v Čehrinu govorili, da grozi kozaška vstaja?«

»Po vsej priliki ti je obljuba zelo na srci. Kar se vstaje tiče, vedi, da je pred pomladjo ne bode, čeprav je zima lahka, pa zima je vendar le zima. Imamo stoprv 15. februarja, vsak dan še lahko pritisne mraz, a Kozak ne krene na vojno, dokler se ne more kopati, kajti oni se za nasipom kruto bijó, v polji pa se ne umejo držati.«

»Treba torej po tem takem Kozakov čakati?«

»Pomisli, gospod, še to, da, če tudi najdeš tiste svoje tri glave, ni še gotovo, če bodeš ob-

*) Kontuš = poljska vrhnja obleka.

*) Proč skušnjavec.

ljube oproščen, ker so kaj drugega križarji ali pa Turci — in kaj drugega domačini — tako rekoč otroci iste matere.«

»O veliki Bože! O, gospod, kako si me udrihnil po glavi. O obup! Naj mi duhovnik Muhoviecki to dvojbo pretrga, drugače ne bodem imel niti za hip pokoja!«

»Gotovo, da ti jo pretrga, on je učen in pobožen človek, ali gotovo ne pove nič drugega. Bellum civile*) — bratska vojna!«

»In ko bi prišla vstajnikom tuja sila na pomoč?«

»Ondaj bi ti imel svoje polje. Sedaj ti pa morem le jedno priporočiti: čakaj in potrpi!«

Sicer pa gospod Skrzetuski niti sam ni mogel slediti temu svetu. Tudi njega premagovala je čimdalje večja tesnoba, dolgočasile so ga te dvorske slavnosti in ti obrazi, katere je še nedavno tako milo pogledaval.

Gospodje Bodzinski, Lasota in Rozvan Ursu so bili uže odšli, a po njih odhodu je zavladal globok mir. Življen je začelo je potekati jednakomerno. Knez je imel dosti posla z nadzorovanjem ogromnih posestev, in dan na dan se je zapiral s komisarji, dohajajočimi iz vse Rusije in iz Sandomerskega, — celo vaje mogle so se redko kedaj vrsiti. Hrupne častniške pojedine, na katerih se je razpravljalo o bodočih vojnah, priskutile so se Skrzetuskemu neizrečeno, zato je s puško na rami najraje uhajal nad Solonico, kjer je nekdaj Žolkievski tako strašno potolkel Nalevajka, Lobodo in Krępskega. Sledi one bitke so se bile uže zabrisale v pameti narodovi, pa tudi na bojevišči. Le tu pa tam je zemlja izmetala iz svojega naročja bele kosti, in za vodo je štrlel kozaški nasip, izza katerega so se tako obupno branili Zaporožci Lobodini in radovoljci Nalevajkovi. Toda uže za nasipom se je raztezal gosto zarasel gaj. In tja se je gospod Skrzetuski zatekal pred dvorskim hrupom, a ne da bi bil ptiče streljal, razmišljal je; tamkaj mu je vstajala pred očmi njegove duše podoba ljubljene deve; tam sredi megle, sredi šuma trstičjega, sredi otožnosti onih mest nahajal je olajšave v svoji tesnobi.

Ali pozneje je začelo pogosto deževati, znamenje napovedujoče se pomladi. Solonica se je izpremenila v povoden, težko je bilo glavo istegniti izpod krova, zato je namestnik izgubil še to uteho, katero je imel v samotnem tavanji. V tem mu je čimdalje bolj rastel nemir, — in po pravici. S početka je imel nadejo, da Kurčevičevka in Helena, ko se kneginji posreči odpraviti Bohuna, koj prideta v Lubnija, a sedaj ga je še ta nadeja prekanila. Deževje je zaprlo pot, stepa je na nekoliko milj postala ogromno močvirje. Treba je bilo čakati, predno bi se moglo črez, da jarko spomladnje solnce posuši preobilno vodo in močave. Ves ta čas naj bi Helena ostala v varstvu, kateremu Skrzetuski niti zaupal ni, v pravem volčjem gnezdu, sredi ljudij neotesanih, divjih in Skrzetuskemu neprijaznih. Res je da so bili v svojo korist dolžni držati mu besedo, in res jim ni bilo druge poti, — ali kdo bi mogel uganiti, kaj si izmislijo, na kaj se odločijo, zlasti ker je ovira strašni četnik, katerega vidno ljubijo, a se ga ob jednem tudi boje. — Utegnil bi je tudi primorati, da mu devo dade. Dosti bilo je uže tudi takovih slučajev. Tako je svoje dni tovariš nesrečnemu Nalevajku, Loboda, prisilil gospo Poplinsko, da mu je dala za ženo svojo varovanko, dasi je bila deklica plemkinja dobrega rodu in dasi je iz vse duše črtila četnika. In če je bila resnica, kar se je o neizmernem Bohunovem bogastvu govorilo, mogel bi je za deklico in za Rozloge bogato nagraditi. In kaj potem? Potem, — mislil je gospod Skrzetuski, — ga osramote, češ, izpodletelo ti je, a sami pobegnejo kam v pušče na Litvo ali Mazovje, kjer jih celo mogočna roka kneževa ne doseže. Skrzetuski se je o tej misli tresel kakor v mrzlici, trgal se kakor volk na lanci, obžaloval, da je dal kneginji viteško besedo — ter ni vedel, kaj bi počel. A bil je človek, ki ni rad dovoljeval slučajem, da bi ga vlekli za brado. Bil je po naravi zelo podjeten in odločen. Ni čakal tega, kaj mu osoda donese; pograbil je rajši osodo za goltanec ter jo premogel, da se srečno izide, zategadelj mu je bilo teže nego li komu drugemu s prekrižanimi rokami čepeti v Lubnijih.

Sklenil je torej delovati. Imel je slugo Rzędziana, dečka šlahčiča s Podlesja, ki mu je bilo stoprv šestnajst let, a je bil pretkan in premeten, da mu ga ni bilo jednakega, s katerim se ne bi mogel nobeden star lisjak kosati. Tega je sklenil poslati do Helene in ob jednem na vohunstvo. Potekel je bil uže februar; dež je nehal liti, marec se je še dosti ugodno obetal, in potje so se morali nekoliko popraviti. Rzędzian se je uže napravljal na pot. Skrzetuski ga je oskrbel z listom, papirjem, peresi in steklenčico črnila, na katero mu je velel paziti, kakor na oko v glavi, ker je vedel, da teh rečij ne

*) Državljanska vojna.

dobi v Rozlogih. Zajedno mu je zabičal, naj nikar ne pove, čegav je; naj reče, da gre v Čehrin in naj pazno na vse obrača oko, zlasti pa dobro in natanko poizvé o Bohunu, kje da je in kaj počne. Rzędzian si tega ni dal dvakrat povedati, porinil je čapko na uho, brezskrbno zažvižgal ter odjezdil.

Gospodu Skrzetuskemu so se začeli težki dnevi čakanja. Da si prežene dolgčas, igrala sta z Volodijovskim igre, ali pa je kopje metal v krog. Pripetil se je bil v Lubnijih tudi dogodek, kateri je namestnik malone z življenjem plačal. Nekega lepega dne strgal se je bil medved z lanca, obgrizel na dvorišči dva konjarja, poplašil konje gospoda Hlebovskega ter naposled planil na namestnika, ki je šel baš iz orožarnice do kneza, brez sablje ob boku, le z lahko šestopernico z medéno butico. Namestnik bil bi prav gotovo poginil, da ni gospod Longin, za gledavši iz orožarnice, kaj se godi, za rabil svojega zervikaptura ter prihitel na rešitev. Gospod Longin pokazal se je popolnoma godnega potomca prednika Stovejka, ko je vpričo vsega dvora z jednim samim zamahom odsekal medvedu glavo s šapo vred. Ta dokaz nenavadne moči videl je z okna sam knez in ga pozval potem v sobo kneginje. Tu ga je Anica Borzobohata tako mamila s svojimi očesci, da je moral iti drugi dan na spoved in se sledeče tri dni ni pokazal v gradu, dokler ni z gorečo molitvijo odpodil vseh skušnjav.

Poteklo je bilo mej tem uže deset dnij, Rzędziana pa le še ni bilo nazaj. Našega gospoda Jana je čakanje tako vzelo in zdelalo, da je Anica začela po služabnikih izpraševati, kaj da mu je, — a Patrucelli, knežev zdravnik, zapisal mu je nekov lek za melanholijo. Toda on je potreboval drugačnega leka, ko je mislil noč in dan o svoji knežnji — in čutil je čimdalje močneje, da se mu ni le kako plitko čuvstvo vgezdilo v prsi, temveč strastna ljubezen, katera mora biti pomirjena, sicer človeške prsi raznese.

Lahko si je torej misliti veselje gospoda Jana, ko je nekega lepega dne o svitanji vstopil v njegovo stanovanje Rzędzian, blaten, strujen, mršav, toda vesel in z dobro novico, ki se mu je brala na čelu. Namestnik je planil s postelje, pohitel k njemu, zgrabil ga za rame in vzkliknil:

»Imaš pismo?«

»Imam, gospod. Tu je.«

Namestnik je hlastnil po njem ter jel čitati. Dolgo je dvomil, ali mu Rzędzian celo v najpovoljnejšem slučaji sploh pismo prinese, ker ni za trdno vedel, če zna Helena pisati. Tedanje ženske niso bile učene in Helena je bila doslej vrhu tega tudi vedno mej prostaki. Po vsej priliki jo je bil še oče naučil tega, kajti načečkala je bila dolgo pismo na štiri strani papirja. Revica se še izraziti ni znala lepo, govorniški, ali prav od srca je pisala to-le:

»Jaz tebe, gospod, nikdar ne pozabim, prej ti mene, ker čujem, da so tudi vetrnjaki mej vami. Pa ker si navlašč dečka poslal toliko milj daleč, vidim, da sem ti mila, kakor si ti meni, za kar te s hvaležnim srcem zahvaljujem. Ne misli, da bi to ne bilo proti skromnosti moji, če ti tako pišem o ljubezni, pa saj je vendar bolje povedati resnico, nego lagati se, ali pa prikrivati jo, ko je vse kaj drugega v srci. Izpraševala sem tudi gospoda Rzędziana, kaj v Lubnijih počneš in kaki so velikega dvora običaji, a ko mi je pravil o rodu in krasoti ondukajšnjih gospic, skoro sem se zjokala od velike žalosti...«

Tu je namestnik prenehal čitati ter vprašal Rzędziana:

»Glupec, kaj si ti tamkaj pravil?«

»Vse dobro, gospod!« odvrne Rzędzian.

Namestnik čita dalje:

»...Kako se je meni neolikanki meriti z njimi! Ali povedal mi je deček, da nobene še pogledati nočeš...«

»To si dobro povedal,« dejal je namestnik.

Rzędzian niti vedel ni, kaj misli, ker je namestnik list po tihem čital, a naredil je moder obraz in pritrjevalno zamomljal. Skrzetuski pa je čital dalje:

»...In precej sem se potešila, proseč Boga, da te pokrepi v taki ljubezni do mene in pohlagoslovi oba — amen. Tako sem zahrepenela po tebi, kakor za samo materjo, kajti meni siroti je žalostno na svetu, pa ne pri tebi ... Bog vidi na moje srce, da je čisto, ali kaj drugega je priprostost, katero mi moraš oprostiti...«

V nadaljnem teku pisala je knežnja, da prideta s strinjo v Lubnija, da se le poti nekoliko popravijo in da hoče kneginja sama odhod pospešiti, ker od Čehrina dohajajo poročila o nekakih nemirih kozaških; čaka le vrnitve mladih knezov, ki so odšli v Boguslavje na konjski sejem.

Gospod Skrzetuski gre na lov. (Str. 46.)

»Gospod, ti si prav čarovnik,« pisala je Helena dalje, »da si celó strinjo umel pridobiti za se.«

Tu se je namestnik posmehnil, spomnivši se, s kakim načinom si je moral strinjo pridobivati Pismo se je končalo z zagotavljanjem zveste in udane ljubezni, kakoršno je kot bodoča žena možu dolžna.

V obče je odsevalo iz njega zares čisto srce, zato pa je ta srčni list namestnik prečital nekoliko krat od začetka do konca, ponavljajoč si v duši: »Moja krasnomila deklica! Naj me Bog zapusti, ako jo jaz kedaj pustim!«

Potem pa je jel izpraševati Rzędziana.

Šegavi dečko mu je podrobno razložil, kako mu je bilo na potovanji. Vsprejeli so ga prijazno. Kneginja ga je izpraševala o namestniku, in ko je izvedela, da je znamenit vitez in zaupnik knežev, bila je zelo vesela.

»Vprašala me je tudi,« rekel je Rzędzian, »če blagorodni gospod, kedar kaj obljubi, tudi besedo drži, a jaz na to: Milostiva gospa! ako bi bil ta vlah, na katerem sem prijezdil, meni obljubljen, vedel bi, da me ne mine...«

»Škrat je v tebi,« dé namestnik, »ker si se tako za-me postavil, pa ga obdrži! Ti torej nisi ničesar prikrival ter si povedal, da sem te jaz poslal?«

»Povedal, ker sem opazil, da smem, in précej so me še prijazneje vsprejeli, posebno pa gospica, ki je tako čarokrasna, da na svetu ni druge take. A ko je izvedela, da dohajam od blagorodnega gospoda, ni vedela, kam bi me bila posadila, in da ni bilo posta, potapljal bi se bil v vsem, kakor v nebesih. Čitajoč list polivala ga je s solzami od radosti.«

Namestnik je obmolknil tudi od radosti in stoprv čez dolgo je zopet vprašal:

»In o onem Bohunu nisi ničesa izvedel?«

»Ni se mi zdelo vprašati gospice ali gospe, ali sprijaznil sem se s starim Tatarjem Čehlim, ki je, dasi pogan, gospici veren sluga. Ta mi je povedal, da so s početka vsi sila godrnjali na blagorodnega gospoda, a potem so se pomirili, a to zlasti, ko so izvedeli, da je le bajka, kar se pripoveduje o Bohunovih zakladih.«

»Kako pa so se osvedočili o tem?«

»To je bilo tako: Imeli so neke dolgove pri Sivinskih, katere so se potem obvezali izplačati. Ko je prišel rok, pa na Bohuna: Posodi! On na to: Turskega blaga, pravi, imam troho, ali zakladov nobenih ne; te sem, pravi, razmetal. Ko so to zaslišali, precej jim je bil tanjši — in so tebi, gospod, prijaznejši postali.«

»Taka je, dobro si vse poizvedel.«

»Gospod moj, ako bi bil jedno poizvedel, a drugega ne, rekel bi mi lahko: konja si mi podaril, sedla pa ne. Kaj bi gospod počel s konjem brez sedla?«

»No, no! pa vzemi še sedlo.«

»Zahvaljujem te pokorno, gospod. Oni so bili Bohuna precej odpravili v Perejeslavje. Ko sem jaz to izvedel, mislil sem si: Zakaj naj bi pa tudi jaz ne šel v Perejeslavje? Gospod me bo vesel, izgovor se uže dobi...«

»Lej ga škrata! Ti si bil i v Perejeslavji?«

»Bil. Pa Bohuna nisem tam našel. Stari polkovnik Loboda jo bolan. Govore, da naglo za njim Bohun postane polkovnik... Ali tamkaj se nekaj čudnega kuha. Semenov je jedva nekaj malega ostalo pri praporu — drugi vsi, govore, šli so za Bohunom, utekli na Sič, in to je, blagorodni gospod, važna reč, kajti tam se po vsej priliki snuje nekak upor. Hotel sem naposled še o Bohunu kaj poizvedeti, pa reklo se mi je le toliko, da se je prevezel na ruski*) breg; a no! mislil sem si, ko je taka, to je naša gospica varna pred njim — in vrnil sem se.«

»Dobro si opravil. Kaj pa, kake prigode na potovanji nisi imel?«

»Ne, gospod moj, le jedel bi zelo rad kaj.«

Rzędzian je odšel, namestnik pa je, čitaje Helenin list, na usta pritiskal ta pismena, ne tako lična, kakor roka, ki je je pisala. Nadeja mu je vstala v srci — in mislil si je: »Črez ne dolgo se potje osuše, da bi le Bog dal vreme. Ker so Kurčeviči izvedeli, da je Bohun revež, sigurno me več ne izdadé. Rozloge jim pustim in še svojega jim doložim, da le dobodem ono ljubljeno zvezdico..«

Oblekel se je ter z jasnim obličjem in s sreče polnimi prsmi šel v kapelico, da bi najprej Boga zahvalil za dobro novico.

VI.

Po vsej Ukrajini in po vsem Zadnjepriji se je vzbujal neki šum ter naznanjal bližnjo nevihto. Nekake divje novice so preletavale od sela do sela, od futora do futora, nalik onim

*) Desni breg Dnjeprov se nazivlje ruski, levi tatarski.

rastlinam, katere jeseni veter raznaša po stepah in katere narod nazivlje »perekotipole« (prekopoljec). Po mestih so si šepetali o neki veliki vojni, a vendar nihče ni vedel, kdo in proti komu se bode bojeval. Nekaj pa se je vendar-le napovedavalo. Človeški obrazi so se vznemirjali. Kmet je nejevoljno hodil s plugom na polje, če tudi je prišla pomlad zgodaj, tiha, topla in so nad stepami uže davno žvrgoleli škrjanci. Zvečer so se ljudje gromadili v gruče in stoječ na cesti polglasno govorili o strašnih rečeh. Slepce, ki so s teorbani hodili po deželi in popevali, izpraševali so po novicah. Nekateri so trdili, da vidijo po noči nekak odsev na nebu in da se mesec izza jelovja dviga bolj rdeč nego po navadi. Napovedavali so nezgode ali pa kraljevo smrt, in vse to je bilo tem bolj čudovito, ker do onih pokrajin, od davnine privajenih nemirom, vojnam, napadom, strah ni imel lahkega pristopa; morale so torej nekake izredne zlovražne vihre vihrati po vzduhu. Kmalu je postal nemir splošen.

Po vsej Ukrajini in po vsem Zadnjepriji se je vzbujal nekak šum... (Str. 49.)

Bilo je pa vse to tem huje in je srca morilo tem bolj, ker nihče ni vedel, odkod nevar-

Gospod Longin pridere z mečem na medveda. (Str. 47.)

nost grozi. Mej vsemi zlovražnimi znamenji sta bili posebno dve, ki sta kazali, da zares nekaj preti. Prvo je bilo to, da se je bilo pokazalo po vseh vaseh in mestih nenavadno mnogo ubožcev — pevcev, mej katerimi so bila tuja popolnoma neznana lica, o katerih so si ljudje šepetali, da so le preoblečeni v ubožce. Ti so stikali povsodi in tajnostno napovedavali, da se bliža dan sodbe in jeze božje. Drugič, Niževci so začeli popivati na smrt — tudi to je bilo slabo znamenje.

Drugo znamenje je bilo še nevarnejše. Sič, v preozke meje objeta, ni mogla vseh svojih ljudij živiti, napadi se tudi niso vedno posrečili, in stepa Kozakom ni dajala hleba, zategadelj se je množica Niževcev o mirnih časih leto za letom razkropila po obljudenih okolicah. Polno jih je bilo na Ukrajini, da, po vsej Rusiji. Nekateri so se zatekali k starostinskim spremstvom, drugi so točili vodko ob cestah, spet drugi trudili so se po vaseh in mestih z rokodelstvom in kupčijo. Skoro v vsaki vasi je stala malo od drugih koča, v kateri je bival Zaporožec. Nekateri so imeli v takih kočah žene in gospodarstvo. Tak Zaporožec, kot umetalen in trden človek, bil je ponekod dobrota za vas, v kateri je bival. Ni jih bilo boljših kovačev, kolarjev, strojarjev, svečarjev, ribičev in lovcev. Kozak je umel vse, storil vse, postavil dom in sešil sedlo. Sploh pa to vendar niso bili mirni stanovniki, kajti živeli so, kakor je bilo življenje takrat. Kdor si je hotel pravico z orožjem iskati, soseda napasti, ali pa pričakovanega napadalca odbiti, treba mu je bilo le krikniti, in molojci so se zletavali kakor vrani na mrhovino. Rabila jih je šlahta, rabili »pani«, ki so večno v sporih živeli; kedar pa tudi takovih napadov ni bilo, sedeli so tiho po vaseh in delali za žive in za mrtve služeč si v potu svojega obraza vsakdanji kruh.

In trajalo je to včasih po celo leto, ali tudi po dve, dokler ni kar iznenada priletela novica o kakem vseobčnem napadu bodisi kakega atamana na Tatarje bodisi na »Lahe«, ali pa poljskih paničev na Vlahe; tedaj pa so precej vrgli ti kolarji, kovači, strojarji, svečarji mirno rokodelstvo na stran in pred vsem začeli popivati na smrt po vseh ukrajinskih krčmah.

Pozapivši vse, pili so dalje »na upanje«, »ne na to, kar je, temveč na to, kar bode«. Bodoči plen je imel poplačati njih račun.

Ta pojav se je ponavljal tako redno, da so pozneje izkušeni ljudje navadno pravili: »Oho! krčme se tresó od Niževcev — na Ukrajini se nekaj kuha.«

In precej so staroste po gradéh posadke pomnožili, pozorneje pazili na vse, »pani« zbirali vojake — šlahta pošiljala žene in otroke v varna mesta.

To pomlad so jeli Kozaki piti kakor še nikoli, slepo zapravljati vse, kar so si pridelali in to ne v jedni okolici, ne v jednem vojvodstvu, nego po vsej Rusiji, kakor je dolga in široka.

Nekaj se je za trdno pripravljalo, če tudi niti sami Niževci niso vedeli kaj. Začelo se je

govoriti o Hmielnickem, o njegovem ubegu na Sič in o pobežnikih, ki so pošli za njim iz Čerkes, Boguslavja, Korsuna in drugih mest. — Pravilo se je pa tudi nekaj drugega. Uže leta in leta krožile so vesti o veliki vojni s pogani, katero je kralj hotel, da bi dobrim molojcem do plena pripomogel, toda »Lahi« je niso marali — in sedaj so se vse te vesti pomešale in zrodile v ljudskih glavah nemir in pričakovanje nečesa nadnavadnega.

Ta nemir je prodrl tudi lubnijansko obzidje. Na vsa ta znamenja se ni dalo zapirati očij; zlasti knez Jeremija ni imel te navade. V njegovem panstvu se sicer ta nemir še ni pokazal — strah je brzdal vse — ali s časom so jeli z Ukrajine doletavati glasovi, da se tu pa tam kmetje začenjajo upirati šlahti in da se po sili hočejo vpisati v vojno s pogani in da jih beži čimdalje več na Sič.

Knez je razpošiljal poslance: do gospoda Krakovskega, do gospoda Kalinovskega, do Lobode v Perejeslavji — in sam je zganjal črede s step in zbiral vojsko iz stepnih stražišč. V tem so dohajala tudi pomirjajoča poročila. Gospod veliki hetman je donesel vse, kar je vedel o Hmielnickem, toda sam ni mislil, da bi utegnila iz tega poročila kaka vihra postati; gospod vojni hetman je pisal, da »razbojništvo vrvi kakor roji na spomlad«. Jedini stari praporščak Zacvilihovski je pisal in rotil kneza, naj ničesa ne prezira, kajti velika burja se pomiče od Divjih Poljan. O Hmielnickem je sporočil, da je s Siči pojezdil na Krim, da bi hana prosil pomoči. »In kakor mi prijatelji s Siči sporočajo,« pisal je, »koševi*) tam vojsko zbira od vseh logov in rek, pehoto in konjico, ne da bi komu kaj rekel, čemu da to dela; zato menim, da se ta vihar zvali na nas, in ako se to zgodi s tatarsko pomočjo, daj Bog, da bi ne doneslo po gube vsem ruskim zemljam.«

Knez je Zacvilihovskemu več zaupal nego-li samim hetmanom, ker je vedel, da nikdo v vsej Rusiji tako ne pozna Kozakov in njih zvijač. Sklenil je torej zbrati vojske, kar se je največ dá, ob jednem pa tudi priti resnici do dna.

Nekega dne dal je torej poklicati k sebi gospoda Bihovca, poročnika vlaškega prapora, ter mu je rekel:

»Gospod, ti pojdeš z mojim poslanstvom na Sič do gospoda koševega in mu oddaš ta list z mojim vladarskim pečatom. Da boš pa vedel, česa se ti je držati, povem ti: list je le za pretvezo, samo na oko, a glavna važnost celega poslanstva je v tem, da paziš na vse, kaj se tam vrši, če so vojsko uže sklicali ali pa jo še sklicujejo. Osobito priporočam ti to, da si kakih ljudij pridobiš in o Hmielnickem vse dobro poizveš, kje je, in je li resnica, da je šel na Krim Tatarjev pomoči prosit. Ali me razumeš?«

»Kakor bi mi kdo na dlan zapisal.«

»Pojdeš na Čehrin, po poti se dlje ne oddahneš nego jedno noč. Ko prideš tja, idi do praporščaka Zacvilihovskega, da te v svojih pismih prijateljem na Siči priporoči, a ti jim pisma skrivaj oddaš. Oni ti vse pevedó. Iz Čehrina kreneš na bajdaku do Kudaka, pokloniš se v moje ime gospodu Grodzickemu in mu izročiš ta list. On te ukaže prepeljati čez Porohe in ti da potrebnih prevoznikov. Na Siči ne veseljači, opazuj, vleci na uho in se vrni kar najpreje, ako boš živ, zakaj to poslanstvo ni lahko.«

»Vaša knežja visokost razpolaga z mojo krvjo. Ali naj vzamem mnogo ljudij?«

»Štirideset jih vzameš. Odrineš pa danes pod večer, a pred večerom pridi še po napotke. Važen posel ti poverjam!«

Gospod Bihoviec je vesel odšel; v predsobi je srečal Skrzetuskega in še nekaj častnikov od topništva.

»Kaj je?« izpraševali so ga.

»Danes krenem na pot.«

»Kam, kam?«

»V Čehrin in odonod dalje.«

»Idi z menoj,« rekel mu je Skrzetuski.

In uvedši ga v svoje stanovanje, začne ga pregovarjati in nadlegovati, naj bi njemu ta opravek odstopil:

»Če si moj prijatelj, zahtevaj česar hočeš, turškega konja, arabca, dam ti ga, ničesar mi ne bode žal, samo da mene pustiš iti, ker mi srce na to stran hrepeni. Ako hočeš denarja, rad ti ga dam, da mi le ta posel prepustiš. Slave ti ne prinese. Ako nastane vojna prej, nego ima biti, še lahko pogineš. Vem tudi, da ti je Anica mila, kakor drugim — ako pojdeš, ti jo pregovore.«

Poslednje besede so izdale več nego vse druge, pa se je vendar-le še upiral. Kaj bi knez rekel, ako odstopi; ali bi mu ne vzel tega v zlo? To jo kneževa naklonjenost in odlikovanje, tak opravek.

*) Koševi-ega = vojni poveljnik tatarski, zaporoški ali kozaški

Začuvši to Skrzetuski pohitel je do kneza in velel pažetu, naj ga naznani.

Paže se je skoraj vrnilo z naznanilom, da sme vstopiti.

Namestniku bilo je srce kakor kladivo od strahu, da bi ne začul kratko »ne!« potem bi ne preostajalo ničesar drugega, nego svojo nakano opustiti.

»Kaj poveš?« dejal je knez uzrši namestnika.

Skrzetuski skloni se mu do nog.

»Svetli knez, prišel sem najpokorneje prosit, da bi poslanstvo na Sič meni poveril. Bihoviec bi mi je morebiti odstopil, ker mi je prijatelj, ali meni je do tega kakor do življenja samega. — Bihoviec se le boji, da bi vaša knežja svetlost ne bila nejevoljna.«

»Za Boga!« rekel je knez, »jaz bi nikogar drugega poslal ne bil, a mislil sem, da bi ti rad ne šel, ker si se ravno kar s tako dolgega potovanja povrnil.«

»Svetli knez, ako me pošlješ vsak dan, na to stran pojdem vselej rad.«

Knez je uprl va-nj svoje črne oči in potem vprašal:

»Kaj pa imaš tam?«

Namestnik je stal zmešan kakor grešnik in ni mogel prenesti vprašajočega pogleda.

»Uže vidim, da moram resnico govoriti, ker se v. kn. svetlosti ne da nobena tajnost prikriti, le tega ne vem, ali najdem milost pri v. kn. svetlosti.«

In tu začne praviti, kako se je seznanil s hčerjo kneza Vazila, kako se je zaljubil vá-njo in kako jo želi odvesti in vračajoč se s Siči pripeljati v Lubnija, da bi jo kozaške silovitosti in Bohunovega nasilja obvaroval. Zamolčal je le spletke stare kneginje, ker se je bil z besedo zavezal. Potem je zopet začel prositi kneza, da bi mu poslanstvo Bihovčevo poveril. Na to mu je knez odgovoril:

»Jaz bi ti bil tudi tako ali tako dovolil in dal ljudij, ali ker si vse tako modro razporedil, da bi s tem opravkom tudi osobne ljubavne stvari vredil — tedaj ti pač moram to storiti «

Rekši tleskne z roko ter veli pažetu poklicati gospoda Bihovca.

Namestnik je radostno knezu poljubil roko, ta pa ga je ljubeznivo stisnil za glavo in mu rekel, naj bode le miren. Skrzetuskega je neizmerno ljubil kot vrlega vojnika in častnika, na katerega se je mogel v vsem zanesti. Vrhu tega bila je mej njima ta vez, ki se sklopi mej podložnikom, obožavajočim z vso dušo svojega predstojnika in predstojnikom, kateri to tudi dobro čuti. Okolu kneza se je sukalo mnogo dvornikov, služečih sicer, toda iščočih svoje koristi; ali bistroumni knez je dobro vedel, kaj naj o kom misli. Vedel je, da je bil Skrzetuski človek kakor solza — čislal ga je torej in mu bil hvaležen za udanost.

Na veliko veselje je izvedel, da ljubi njegov ljubljenec hčerko Vazila Kurčeviča, starega sluge Višnjovieckih, katerega spomin je bil knezu tem dražji, čim žalostnejši je bil.

»Ne iz nehvaležnosti do kneza,« rekel je, »se nisem za deklico poskrbel, temveč sodil sem, ker se varuhi nikoli niso pokazali v Lubnija in ker nisem nobenih pritožb dobival o njih, da so čestiti in pošteni ljudje. Ker si me pa sedaj ti spomnil, skrbel bodem za njo, kakor za svojo.«

Začuvši Skrzetuski te besede, ni se mogel načuditi dobroti tega gospoda, kateremu bi bil morda kdo oponesel, da se poleg navala raznojakih poslov ni pobrinil za usodo hčerke davnega vojnika in dvorjana.

V tem je bil prišel gospod Bihoviec.

»Gospod,« dejal mu je knez, »kar sem rekel, to sem rekel: ako hočeš, pojdeš; toda prosim te, stori mi to in odstopi poslanstvo Skrzetuskemu. On ima svoje posebne, dobre vzroke, da bi je rad, a jaz pomislim za-te drugačno nagrado.«

»Velemožni knez,« odgovoril je Bihoviec, »velika milost je v. kn svetlosti, da to, kar lahko zapoveš, meni na voljo prepuščaš; te milosti bi gotovo ne bil vreden, ako bi je ne vsprejel z najhvalnežnejšim srcem.«

»Zahvali prijatelja,« rekel je knez Skrzetuskemu, »idi ter se pripravi na pot!«

Skrzetuski je Bihovca resnično toplo zahvalil in nekoliko ur potem bil je gotov. V Lubnijih mu je bilo uže davno težko čepeti, a to poslanstvo je popolnoma ugajalo vsem željam njegovim. Najpreje bode videl Heleno in potem — to je res — treba bode za dlje časa ločiti se od nje, toda baš toliko časa bode treba, da se poti po tako neizmernih nalivih v toliko utró, da bodo mogla kola po njih. Preje kneginja in Helena ne moreta v Lubnija, — moral bi torej Skrzetuski ali v Lubnijih čakati, ali pa bivati v Rozlogih; to bi pa bilo protivno pogodbi s kneginjo — in še več — vzbudilo sumnjo Bohunu. Zares varna je mogla biti Helena

Skrzetuski prosi kneza, da bi smel on s poslanstvom . . . (Str. 53.)

stoprv v Lubnijih. Ker je morala pa naposled še dosti dolgo ostati v Rozlogih, zdelo se je gospodu Skrzetuskemu najbolje, da odide; zato jo pa uže nazaj grede vzame pod varstvo kneževe vojne sile. Ko je namestnik vse tako premislil, hitel je z odhodom, vzel liste in napotke od kneza in denarja od blagajnika ter še pred nočjo krenil na pot, vzemši s seboj Rzędziana in štirideset semenov izpod kneževega kozaškega prapora.

VII.

Bilo je uže v drugi polovici meseca marca. Trava je bujno poganjala; »perekotipole« so zacvele, po stepi je zamrgolelo življenje. Idoč za rana na čelu svojim ljudem, jahal je namestnik kakor po morji, katerega gibke valove je veter zibal. Povsodi polno veselja in pomladnih glasov, krikov, žvrgolenja, žvižganja, in dleskanja, frfotanja, radostnega brenčanja obadov; stepa je zvenela kakor lira, na katero igra roka božja. Jezdecem nad glavami plavajo jastrebi, tičeči nepremično v modrini nebesni nalik obešenim križem, trikotniki divjih gosij, nizi žrjavov; na zemlji pa črede podivjanih tabunov: evo, leti truma stepnih konj! Vidi se, kako plavajo do prsij po travi; drve kakor burja in obstajajo kakor okameneli, obkoljujoč v polkrogu jezdece. Grive jim vihrajo, nozdrvi so jim razpete, oči podivjane! Rekel bi, razteptati hočejo nevabljene goste! Toda le trenotek še — pa sprhnejo naglo ter izginejo kakor strela, tako kakor so pridrvili — le trave šume, le cvetovi migotajo za njimi! Topot je utihnil, znova je čuti le ptičje gostolenje. Na videz veselo, in vendar nekako tožno sredi te radosti, na videz šumno, in vendar tako pusto — o, široširno, prostrano! S konjem tega ne pretečeš, z mislijo ne dosežeš... pač pa je možno to tožnost, to pustoš, to stepo poljubiti in s tesnobno dušo krožiti po-nji, počivati na njenih mogilah, poslušati njene ubrane glasove ter jim odgovarjati!

Jutro je bilo. Debele kaplje so se bleskètale po travi in po bičji, bladni vetrovi so pihljali in sušili zemljo, po kateri so po dežji stale široke kaluže, razlite nalik majhnim jezercem, ter se v solnci bleščale. Namestnikovo spremstvo se je zlagoma pomikalo, saj hiteti je bilo težko, ker so se mestoma do kolen vgrezali v mehko zemljo. Toda namestnik jim je malo odduška dajal po mogilnih grebenih, ker je spešil pozdraviti in ob jednem posloviti se. Drugi dan o poldne, ko je prehodil kos gozda, uzrl je uže mline na sapo v Rozlogih, razmetane po vzgorjih in po bližnjih mo ilah. Srce mu je začelo utripati. Nihče se ga tam ne nadeja, nihče ne vé, da pride; kaj pač ona poreče, ko ga ugleda? Glej, tu so uže koče sosedov, pozakrite po vrtih, ponasajenih z mladimi višnjami, — dalje raztresena vas grajskih podanikov in še dalje vodnjak na grajskem dvorišči. Namestnik je vspel konja in ga pognal v skok, a za njim spremniki; leteli so tako skozi vas z brenkom in hrupom. Tam pa tam je buhnil kmet iz koče, pogledal, prekrižal se: »Kaj je to? So-li vragi? Ni so vragi? — Tatarji? Ni so Tatarji?« Blato tako brizga izpod kopit, da ne poznaš, kdo leti. A oni so bili v tem doleteli do dvorišča in obstali pred zaprto brano.

»Hej! Kje je kdo? Odpri!«

Hrušč, lavež in renčanje psov je priklicalo ljudi iz dvora. Zgrnili so se torej pred brano prestrašeni, misleč, da je gotovo kak napad.

»Kdo ste?«

»Odpri!«

»Knezov ni doma!«

»Odpri vendar, poganski sin! Mi dohajamo od kneza iz Lubnij!«

Družina je uže poznala Skrzetuskega.

»Ah, vaša blagorodnost! Koj! koj!«

Odprli so brano V tem je bila i sama kneginja stopila iz veže ter je, prislonivši roko nad oči, gledala na prišlece.

Skrzetuski skoči s konja, približa se ji in pravi:

»Milostiva, ali me ne poznaš?«

»O, blagorodni gospod namestnik! Mislila sem, da je tatarski napad. Klanjam se ter prosim vas dalje v sobo.«

»Gotovo se čudiš, milostiva,« dejal je Skrzetuski, ko so bili uže prišli do srede, »videč me v Rozlogih, in vendar besede nisem prelomil, ker me je poslal sam knez v Čehrin in še dalje. Velel mi je pri tem tudi v Rozlogih se ustaviti in po vašem zdravji povprašati.«

»Hvaležna sem njega knežji milosti, kakor tudi tebi, milostni gospod in prijatelj! Nas misli kmalu iz Rozlogov izpoditi?«

»Tega on nikakor ne misli, ker ne ve, da bi vas bilo treba izpoditi; pa kakor sem jaz rekel, tako bode, vi ostanete v Rozlogih; jaz imam svojega hleba zadosti.«

Poslanstvo gospoda Skrzetuskega jezdi v vas. (Str. 55.)

Na dvorišči so stali pri svojih konjih semeni, gotovi za pot. (Str. 61.)

Ko je kneginja to zaslišala, se je koj razvedrila ter rekla:

»Sedi, gospod, in bodi vesel, kakor sem jaz tebe vesela!«

»Je-li knežnja zdrava, kje je?«

»Vem, da nisi do mene prišel, vitez moj! Zdrava je, zdrava; še zdebelela je od te ljubezni. Precej ti jo pokličem in se tudi sama nekoliko preoblečem, ker me je sram tako vsprejemati goste.«

Kneginja je imela namreč na sebi krilo od modravega katuna, po vrhu kožuh in obutal od debelega usnja.

Ta hip je pa Helena, dasi še ne poklicana, pritekla v sobo, ker je bila izvedela od Tatarja Čehle, kdo je prišel. Pritekla je vsa zasopla in krasna kakor višnja, da skoro do sape ni mogla, le oči so se ji smejale od veselja in sreče Skrzetuski ji je skočil naproti in ji začel poljubljati roke; a ko je bila kneginja diskretno odšla, poljubljal ji je i usta — bil je strasten človek — ona pa se tudi ni jako branila, ker je čutila, da je kar onemogla od radosti in sreče.

»A jaz se te nisem prav nič nadejala,« šepetala je mežikajoč s krasnimi svojimi očmi; »ali nikar tako ne poljubljaj, to se ne spodobi...«

»Kako bi ne poljubljal,« odgovoril je vitez, »ko so mi tvoja usta slajša ko med! Mislil sem, da mi je skoprneti brez tebe, dokler me ni sam knez semkaj poslal.«

»Kako to? Sam knez? Mar on ve?...«

»Povedal sem mu vse. A on je bil še vesel spomnivši se kneza Vazila. Ej, najbrž si mi kaj zadala, deklica mila, da uže sveta za teboj več ne vidim.«

»Božja ljubezen je to tvoje zaslepljenje.«

»Pámetuješ še oni omen, ki ga je sokol storil, ko nama je roke skupaj vlekel? Znati je bilo v tem, kaj nama je namenjeno.«

»Pámetujem...«

»Kako sem od tesnobe hodil v Lubnijih na Solonico, tam te prav kakor živo videval, pa ko sem iztegnil roke, izginila si mi! Toda več se mi ne izmakneš, jaz tako mislim, da nama nič več ne pride na pot.«

»Ako se kaj zgodi, to ne bode volja moja.«

»Povej mi še jedenkrat, da me ljubiš.«

Helena je spustila oči, a odgovorila odločno in izrazno:

»Kakor nikogar na svetu!«

»Ako bi me kdo z zlatom in dostojanstvi obsipal, vendar bi hotel rajši take tvoje besede;

saj čutim, da resnico govoriš, če tudi sam ne vem, s čim sem mogel toliko dobrote od tebe zaslužiti.«

»Ker si imel sočutje z menoj, ker si došel k meni in se potezal za-me in mi s takimi besedami govoril, kakoršnih nisem popreje še nikdar slišala.«

Helena je obmolknila od vzburjenosti, a poročnik ji je začel znova poljubljati roke.

»Gospa mi bodeš, ne žena,« dejal je.

In obmolknila sta oba, a on ni spustil pogleda z nje, hoteč se odškodovati za to, da se tako dolgo nista videla. Zdela se mu je še krasnejša nego popreje. V tej temotni sobi, v poigravanji solnčnih žarkov, lomečih se v mavrici toporóbih šipic po oknih, videti je bila kakor slike svetih devic po mračnih cerkvenih kapelicah. Zajedno je prihajala od nje taka toplota in življenje, toliko razkošne ženske mičnosti in čarobnosti se ji je slikalo v obličji in v vsej postavi, da je bilo lahko izgubiti glavo, na smrt zaljubiti se in ljubiti na večnost.

»Od krasote tvoje bodem javaljne oslepel!« dejal je namestnik.

Beli zobki knežnje so zablisnili v radostnem nasmehu.

»Gotovo je Ana Borzobohata stokrat lepša od mene!«

»Taka je napram tebi, kakor cinasta sklédica proti mesecu!«

»A meni je gospod Rzędzian vse kaj drugega povedal.«

»Gospod Rzędzian je tepec, vreden, da bi jo skupil po zobeh. Kaj je meni tam ona gospica mari! Naj druge čebele srkajo med s tega cveta, jaz ga nikdar ne bom.«

Daljši razgovor je prekinil vstop starega Čehle, ki je prišel pozdravit namestnika. Mislil si ga je uže za svojega bodočega gospoda, zato se mu je klanjal uže od praga, kažoč mu tako po vstočnem običaji svojo pokorščino.

»No, stari Čehla, tudi tebe vzamem z gospodično! Služi torej do smrti.«

»Ne bo mi je dolgo čakati, vaša milost, ali dokler življenje, dotlej služba! Bog jeden!«

»Za mesec dnij, ko se s Siči povrnem, krenemo v Lubnija,« dejal je namestnik, obrnivši se do Helene, »in tam čaka duhovnik Muhoviecki s štolo.«

Helena se je prestrašila.

»Ti greš na Sič?«

»Knez me je poslal z listi. Pa ne boj se; osoba poslančeva je poganom sveta. Tebe s kneginjo bi kar précej poslal v Lubnija, toda poti so strašno grde. Videl sem je sam, — celo s konjem se těžko preide.«

»Ostaneš dolgo v Rozlogih?«

»Še danes pod večer krenem na Čehrin. Čim prej se poslovim, tem prej te zopet pozdravim. Sicer je pa to kneževa služba! Čas ni moj in volja ni moja.«

»Prosim na okrepčilo, če je uže dovolj ljubezni in pomenka!« rekla je kneginja, stopivši v sobo. »Ho! ho! deklici sta lici zardeli, po vsej priliki nisi lenaril, gospod vitez! No, saj se vama ne čudim.«

Rekši je potrepljala Heleno laskavo po ramenu in potem so šli k obedu. Kneginja je bila izborne volje. Za Bohunom je bila uže zdavna odžalovala, in sedaj se je vse tako skladalo — hvala dobrotljivosti namestnikovi — da je mogla Rozloge »cum boris, lasis, graniciebus et coloniis«*) smatrati za svoje in svojih sinov.

In to so bila velika posestva.

Namestnik je izpraševal o knezih, če se kmalu vrnejo.

»Vsak dan se jih uže nadejam. S početka so bili jezni na te, a potem, ko so spoznali tvoje postopanje proti nam, si se jim kot bodoči sorodnik zelo priljubil, ker gre glas, da je v sedanjih mehkužnih časih težko najti takega viteza.«

Po skončanem obedu sta šla namestnik in Helena na vrt, v katerem so rasle višnje, in se je raztezal do obkopa za dvorom. Vrt je bil kakor s snegom obsut z raznim cvetjem, a za vrtom se je črnela dobrava, v kateri je kukala kukavica.

»Na srečen pomen nama je to,« rekel je gospod Skrzetuski, »pa treba je vprašati.«

In obrnivši se k dobravi vprašal je:

»Kukavica revica, koliko let bodem s to-le gospico v zakonu živel?«

Kukavica je jela kukati in kukati. Naštela sta petdeset in še črez.

»Bog daj tako!«

»Kukavice povse resnico govore,« dodala je Helena.

»Če je taka, bodem še vprašal!« dejal je razdragani namestnik.

In vprašal je:

»Kukavica ubožica, bodeva sila dečkov imela?«

*) Z gaji, gozdi, mejami in naselbinami. (Razun poslednje — šaljivo polatinjene poljske besede!).

Kukavica, kakor bi se bila zmenila, začela je précej odgovarjati in jih ni nakukala ne več ne manj nego dvanajst.

Gospod Skrzetuski je hotel skoprneti od radosti.

»O, starosta postanem, kakor mi je Bog mil! Si čula, gospica? he?«

»Ničesa nisem čula,« odgovorila je Helena, rdeča kakor višnja, »jaz ne vem, kaj si vprašal «

»Ali naj ponovim?«

»Ne, ni treba.«

V takih razgovorih in zabavah potekel jima je dan kakor sen. Z večerom je prišla ura nežnega in dolgega slovesa — in namestnik je krenil proti Čehrinu.

VIII.

V Čehrinu je dobil gospod Skrzetuski starega Zacvilihovskega v veliki vzburjenosti in vročici; nestrpno je pričakoval kneževega poslanca, kajti s Siči so dohajala čimdalje groznejša poročila. Ni je bilo več dvojbe, da se Hmielnicki z oboroženo roko pripravlja na izbojevanje svojih krivic in davnih kozaških svoboščin. Zacvilihovski je imel o njem poročila, da se je mudil na Krimu pri hanu in prosil tatarske pomoči, s katero so ga uže nekaj dnij pričakovali na Siči. Pripravljal se je torej vseobčen napad z Niža na Poljsko, kateri bi utegnil biti s tatarsko pripomočjo pogubonosen. Burja je prihajala čimdalje bliže in čimdalje strašnejša. Ukrajine ni uže več spreletavala gluha, nedoločna slutnja, temveč gotovost klanja in vojne. Veliki hetman, ki se s početka za vso stvar ni mnogo menil, pomaknil se je z vso vojsko v Čerkese; razposlane prednje straže kroninih vojsk so dohajale celo do Čehrina in to zlasti zato, da bi zadržavale prebeg, kajti mestni Kozaki in črn*) so začeli trumoma uhajati na Sič. Šlahta se je zbirala po mestih. Govorilo se je, da se ima po zahodnih vojvodstvih razglasiti vseobča vojna. Nekateri celo niti poziva niso čakali in so odpošiljali žene in otroke na gradove, sami pa so šli pod Čerkese. Nesrečna Ukrajina se je razcepila na dve polovici: jedna je hitela na Sič, druga pa v kronin ostrog; jedna se je izjavila za obstoječi red stvarij, druga za divjo svobodo; jedna je želela ohraniti to, kar je bilo sad stoletnega dela, druga želela je to dobroto zatreti Obe naj bi v kratkem bratske roke onečistili v vlastni krvi. Strašni ta spopad, brž ko si je privzel še verskih gasel, katera so bila dosedaj na Niži še popolnoma neznana, razvil se je v socijalno vojno.

Če prav so se črni oblaki valili po ukrajinskem obzorji, če prav je uže zlovražna noč padala od njih, če prav je v njih drobji vršalo in hučalo in je grom bobnel uže s konca na konec: vendar se ljudem ni še dozdevalo, do kake stopinje se ta nevihta razbesni. Morda si ni vedel odgovora niti sam Hmielnicki, ki je mej tem pošiljal pisma do gospoda Krakovskega, do komisarja kozaškega in do praporščaka kroninega, pisma, v katerih je tožil in jadikoval, a ob jednem tudi prisegal vernost Vladisladu IV. in državi. Si je li hotel dobiti časa, ali je pa pripuščal, da bi kaka pomiritev razporu storila konec? Razni ljudje so razno sodili, — le dva moža se nista motila niti jedno uro.

Ta dva sta bila Zacvilihovski in stari Barabaš.

Tudi stari polkovnik je bil dobil pismo od Hmielnickega. List je bil porogljiv, grozeč in poln pogrd. »Mi začnemo z vso vojsko zaporoško,« pisal je Hmielnicki, »goreče prositi, in apelovati, da se dá zadoščenje onim svoboščinam, katere je tvoja milost tajila pri sebi. A ker si je tajil v svojo korist in užitek, zato misli cela zaporoška vojska, da si goden, da polkovnikuješ ovcam ali svinjam, ne pa ljudem. Jaz pa prosim tvojo milost oproščenja, ako ti s čim nisem ugodil v svojem ubogem domu v Čehrinu na praznik sv. Nikolaja — in da sem odšel na Zaporožje, ne da bi bil ti vedel in mi dovolil.«

»Glejta, gospoda,« dejal je Barabaš Zacvilihovskemu in Skrzetuskemu, »kako se igra z menoj, in vendar sem ga jaz učil vojne in mu bil pravi oče!«

»Napoveduje torej, da bode z vso zaporoško vojsko opomnil na svoboščine,« reče Zacvilihovski. »Domača vojna vseh vojen najstrašnejša.«

Na to Skrzetuski:

»Vidim, da mi je treba hiteti; dajta mi, gospoda, pisma do teh, s katerimi naj pridem v dotiko.«

»Do atamana koševega je imaš?«

»Imam od samega kneza.«

»Dam ti je torej do jednega kurzenika, a gospod Barabaš ima tam sorodnika Barabaša; od njih poizveš vse. Ali kdo ve, če uže ni pre-

*) Prosti narod, druhal.

Gospod Zacvilihovski. (Str. 62.)

pozno za tako ekspedicijo. Če hoče morebiti knez vedeti, kaj se tam čuje? — Kratek odgovor: Zlo! Ako hoče vedeti, česa se mu je držati? — Kratek svèt: Zbrati kar največ vojske in združiti se s hetmani.«

»Pošljite torej brzosla do kneza s tem odgovorom in svetom,« rekel je gospod Skrzetuski. »Jaz moram iti, ker sem tja poslan in ne morem kneževega naročila premeniti.«

»In veš li, da je to strašno nevarna ekspedicija,« rekel je Zacvilihovski. »Tu je narod uže tako vzburjen, da je težko ustavljati se. Da ni kronine vojske blizu, planila bi črn na nas. Kaj pa stoprv tamkaj! Lezeš kakor pozoju v žrelo.«

»Gospod praporščak! Jona je bil uže v trebuhu kitovem, ne le v žrelu, pa je z božjo pomočjo srečno ušel.«

»Idi torej. Hvalim tvojo odločnost. Do Kudaka lahko prideš brez nevarnosti, tamkaj pa se ogledaš, kaj ti kaže dalje storiti. Grodzicki je star vojnik, on ti dá najboljši napotek. A do kneza pojdem bržčas jaz sam; — ako se imam biti na svoja stara leta, rajši se bijem pod njim nego li pod kom drugim. V tem ti pripravim bajdakov ali dombazov in prigotovim brodnikov, kateri te pripeljejo do Kudaka.«

Skrzetuski je šel potem naravnost na svoje stanovanje na trgu, v knežev dom, da bi naposled vse prigotovil, kar je bilo treba za odhod. Navzlic nevarnosti tega potovanja, o katerem mu je pravil Zacvilihovski, namestnik ni brez zadovoljstva mislil o njem. Imel je videti Dnjeper v nemali dolgosti, tja do Niža — in slapove, po vrhu bila je to tedanjemu viteštvu zemlja

začarana tajnovita, kamor je šel, kdor je želel junaških prigodkov. Marsikateri je preživel vse življenje na Ukrajini, a se ni mogel pohvaliti, da je videl Sič, — razun, ako bi se bil hotel vpisati v bratstvo, a do tega mej šlahto uže ni bilo radovoljnikov. Časi Samka Zborovskega so prešli in se niso imeli več povrniti. Spor mej Sičjo in Poljsko, ki se je bil vnel za Nalevajka in Pavluka, ni le ostal, temveč se še čimdalje bolj razvijal in naval plemiškega naroda na Sič, ne le poljskega, temveč tudi ruskega, ki se od Niževcev ni razlikoval niti v govoru niti v veri, bil je znatno manjši. Taki, kakor so bili Bulih in Kurčeviči, niso našli mnogo posnemalcev; v obče je šlahto sedaj gnala na Sič v »bratstvo« le nesreča, prognanstvo in krivde, katere brez kazni ne smejo ostati.

Nekakšna neprodorna tajnost, kakor Dnjeprove megle, obvila je bila roparsko Niž. Pravila so se o njej čuda, katera bi bil gospod Skrzetuski zelo rad videl na svoje oči.

Niti na um mu ni prišlo, da bi se od onod ne vrnil. Poslanec je poslanec, zlasti od kneza Jeremije.

Tako razmišljajoč je gledal skozi okno svojega stanovanja na trg. V tem je bila potekla jedna ura, dve, kar se nanagloma Skrzetuskemu zazdi, da vidi dve znani osobi, ki namerjata v »Zvoniški kot,« kjer je bila krčma Vlaha Dopula.

Pogledal je bistreje. Bil je gospod Zagloba z Bohunom. Šla sta držeč se za podpazduho ter v kratkem izginila za temnimi vrati, nad katerimi je visela veha, naznanjajoča gostilno in vinarno.

Namestnika je iznenadila navzočnost Bohunova v Čehrinu in njegova prijaznost z Zaglobo.

»Rzędzian, semkaj!« pokliče dečka.

Deček se prikaže mej vrati stranske sobe.

»Čuj, Rzędzian, ti pojdeš v gostilno, v ono tam pod veho; tam najdeš debelega šlahčiča, z obrunkom na čelu, ter mu porečeš, da ga hoče nekdo videti, ki ima važno stvar z njim. Če vpraša, kdo, nikar ne povej.«

Rzędzian je skočil in črez nekaj časa ga je namestnik zopet zagledal vračajočega se z gospodom Zaglobo.

»Dobro došel, gospod!« rekel je gospod Skrzetuski, ko se je bil šlahčič mej vrati pokazal. »Ali se me še spominjaš?«

»Če se še spominjam? Naj me Tatarji raztopé na loj in porabijo za sveče po mošejah, ako sem pozabil! Nekaj mesecev bode, odkar si pri Dupoli s Čaplinskim odprl vrata, kar mi je prav posebno ugajalo, ker sem se bil jednoč tudi jaz na tak način osvobodil ječe v Stambulu. Kaj počne pa gospod Potepin pl. Zervipluder s svojo nedolžnostjo in s svojim mečem? Ali mu vrabci sedajo na glavo, misleč, da je suho drevo?«

»Gospod Podbipięta je zdrav ter je naročil, da se ti klanja.«

»Zelo bogat šlahčič je to, pa tudi grozen tepec. Ako odseka troje takih glav, kakoršna je njegova, veljalo bo to le za poldrugo, ker odseka le troje polglav. Tfu! kaka vročina, dasi je stoprv marec. Jezik mi prisehne v grlu.«

»Jako dobrega medú imam; gospod, morda bi ga pil kupico?«

»Tepec se brani, pametnik pa še prosi. Zdravnik mi je še posebno priporočil, naj pijem med, da bi mi potegnil otožnost iz glave. Šlahti se bližajo težki časi: dies irae et calamitatis. Čaplinski je otrpnil od strahu, k Dupoli ne hodi, ker tamkaj pije kozaško starejšinstvo. Jedini jaz moško izpostavljam čelo nevarnostim in se družim z onimi polkovniki, dasi tudi polkovniki smrdé po degtu. Dober med! Res prav izboren! Odkodi ga imaš, gospod?«

»Iz Lubnij. Je tukaj mnogo starejšinstva?«

»Koga ni tukaj? Fedor Jakubovič je, stari Filon Dziedziala je, Danil Nečaj je in z njimi oko v glavi: Bohun, kateri se je sprijateljil z menoj, odkar sem ga bil napojil in mu obljubil, da ga posinovim. Vsi ti sedaj smrdé v Čehrinu in pazijo, v katero stran naj se obrnejo, kajti sedaj se še ne smejo očitno izreči za Hmielnickega. In ako se ne izreko, moja bo zasluga.«

»In kako to?«

»Ker z njimi pijem, pridobivam je za Poljsko in nagovarjam na zvestobo. Ako mi kralj za to ne da starostva, veruj, gospod, da ni pravice v Poljski niti nagrade za zasluge, in da je mnogo bolje nasajati kure nego izpostavljati glavo pro publico bono.« *)

»Bolje bi storil, da se biješ z njimi, a zdi se mi, da z gostovanjem zaman tratiš denar, kajti tem potem jih ne pridobodeš.«

»Jaz tratim denar? Kaj pa vendar misliš, da sem? Mari ni to dovolj, da občujem z ne-

*) Za občni blagor.

otesanci, ne da bi še plačeval za nje? Štejem to za čast, da jim puščam plačevati za me.«

»In Bohun, kaj počne on tukaj?«

»On? Ušesa nastavlja, kaj se čuje s Siči, kakor drugi. Po kaj je semkaj prišel? On je ljubljenec vseh Kozakov. Dobrikajo se mu kakor opice, kajti to je gotovo, da pojde perejeslavski polk za njim in ne za Lobodo. A kdo ve, za kom jo potegnejo vpisani vojaki Krzečovskega. Bohun je Ničevcem brat, kedar treba iti na Turka ali Tatarja, toda sedaj zelo omahuje. V pijanosti mi je priznal, da ljubi plemkinjo in da se hoče oženiti z njo, zato mu ne kaže, da bi se bratil s kmeti. On bi rad, da bi ga jaz posinovil in pripustil do plemstva. Izvrsten med je to.«

»Pij no še!«

»O bodem, bodem! Takega medu ne prodajajo pod vehami.«

»Nisi vprašal, kako se zove ona plemkinja, s katero se namerava Bohun ženiti?«

»Gospod moj, kaj mene briga njeno ime? Le toliko vem, da se bo imenovala, ko Bohunu pripravim roge, — gospa jelenova.«

Namestnik bi mu bil za to besedo najrajše primazal jedno za uho, a oni ni ničesar opazil in je nadaljeval:

»Za mladih let sem bil velik gladiš. Da bi ti le povedal, za kaj sem dobil v Galaciji palmo! Vidiš to kotanjo na mojem čelu? Dovolj bode, če ti povem, da so mi jo naredili skop'jenci tamošnjega paše.«

»Pa si rekel, da razbojniška kroglja.«

»Sem rekel? Dobro sem rekel! Vsak Turčin je razbojnik — tako mi Gospod Bog pomozi!«

Daljši razgovor je prekinil Zacvilihovski vstopivši v sobo.

»No, gospod namestnik,« rekel je stari praporščak, »bajdaki so pripravljeni, brodnikov imaš, zanesljivih ljudij; idi torej v imc božje, lahko précej. In tu so listi.«

»Veli ljudem, naj gredó koj na breg!«

»Kam pa se odpravljaš?« vprašal je gospod Zagloba.

»Do Kudaka.«

»Huda ti bode tamkaj pela.«

Toda namestnik uže ni čul te pripomnje; stopil je na dvorišče, kjer so pri konjih stali semeni, uže gotovi za pot.

»Na konje in na breg!« zapovedal je gospod Skrzetuski. »Peljite konje na čolne in počakajte mene!«

V tem je stari praporščak rekel v sobi Zaglobi:

»Slišal sem, da sedaj polkovnikom zelo dvoriš in piješ z njimi.«

»Pro publico bono! gospod praporščak.«

»Sila si domišljav, gospod — kakor se vidi — pač bolj nego sramožljiv. Nakloniti si hočeš Kozakov ‚in poculis' (s popivanjem), ker so ti bili prijatelji v zmagi.«

»Dasi sem bil uže turški mučenik, ne hotel bi biti kozaški, kar bi pač nič čudnega ne bilo, zakaj dve otrovni gobi lahko ugonobita najtrdnejšega hrusta. Kar se tiče sramote, jaz nikoga ne prosim, da bi pil zmenoj, — sam jo izpijem in če Bog da, ne bode mi manj teknila nego ta med. Zasluga mora, kakor olje, vsplavati na vrh.«

Ta hip se je vrnil Skrzetuski.

»Ljudje uže gredó,« pravi.

Zacvilihovski je nalil merico:

»Na srečno pot!«

»In srečno vrnitev!« dodal je gospod Zagloba.

»Dobro bodete pluli, voda je velika.«

»Sedita, gospoda, izpijmo, kar je še notri. Saj sodček ni velik.«

Sedli so in pili.

»Zanimiv kraj bodeš videl,« dejal je Zacvilihovski. »Pokloni se gospodu Grodzickemu v Kudaku! Ej, to je vojnik, vojnik! Na konci sveta sedi, daleč od hetmanskih očij, a red je pri njem tak, da Bog daj v vsej Poljski podobnega. Jaz dobro poznam Kudak in slapove. Za davnih let se je češče ondukaj hodilo — kar milo je človeku v srci, ko pomisli, da je to uže prešlo, minilo, a sedaj...«

Tu je praporščak oprl belo glavo na roko in se globoko zamislil. Nastal je hip molčanja, čul se je le konjski topot od vrat — ostatek ljudij g. Skrzetuskega je namreč odhajal na breg k bajdakom.

»Moj Bog,« govoril je probudivši se iz zamišljenja Zacvilihovski, »nekdaj, dasi sredi prepirov, bili so vendar le lepši časi. Pámatujem, kakor bi bilo danes, pod Hocimom, sedem in dvajset let bode tega! Ko se je huzarstvo drvilo pod Lubomirskim na spoprijem z janičarji, to so molojci v svojem okopu čapke metali kvišku ter kričali Sahajdačnemu, da se je zemlja tresla: »puskaj baťku z lachami umiraty!«*) In danes? Danes Niž, ki je dolžna biti trdnjava krščanstvu,

*) Pusti nas, očka, z Lahi umirati!

pušča Tatarje črez meje poljske, da je napadejo stoprv tedaj, ko se bodo vračali s plenom. Danes je še huje: eto se Hmielnicki druži celo s Tatarji, s katerimi bode zajedno moril krščane . . «

»Izpijmo na to žalost!« prekine Zagloba. »Kakov med je to!«

»Daj mi Bog kar najprej mogile, da ne bodem gledal domače vojne!« govoril je dalje stari praporščak. »Skupne krivice imajo se v krvi izpirati, ali to ne bode kri odrešenja, tu bode brat moril brata. Kdo je na Niži? Ukrajinci. In kdo v vojski kneza Jeremije? Kdo v vojskah panskih? Ukrajinci. In jih je malo v kroninem taboru? In kdo sem jaz? Hej, nesrečna Ukrajina! Krimski neverniki ovijó ti lanec okolu vratu in na turških galejah bodeš veslala!«

»Ne toguj nam tako, gospod praporščak!« reče gospod Skrzetuski, »sicer se nam solze ulijó iz očij. Morda nam še ugodno solnce zasine!«

Ali solnce je baš zahajalo in zadnji njegovi prameni so padali z rdečim bleskom staremu praporščaku na bele lase.

V mestu je zvonilo angelsko češčenje.

Odšli so. Gospod Skrzetuski je šel v katoliško cerkev, gospod Zacvilihovski v pravoslavno, gospod Zagloba pa k Dupolu v »Zvoniški kot.«

Bilo je uže temno, ko so se zopet sešli nad bregom pristana. Ljudje gospoda Skrzetuskega so sedeli uže v bajdakih. Brodniki so še nosili prtljago. Mrzel veter je vlekel od bližnjega ustja Dnjeprovega in noč se ni obetala posebno ugodna. Pri svitu ognja, gorečega nad bregom, polesketavala je voda v reki krvavo in se dozdevala, da z neizmerno bistrostjo poteka tja nekam v neznano temo.

»No, srečno pot!« dejal je praporščak ter prisrčno stisnil mladeniču roko. »Pazi se, gospod!«

»Ne opustim ničesa. Če Bog da, pa se za kratka zopet vidimo!«

»Gotovo v Lubnijih, ali pa v kneževem taboru!«

»Mari misliš, gospod, naposled do kneza?«

Zacvilihovski je zganil z ramami:

»Kaj pak! Ko je vojna, to je vojna!«

»Ostani torej v dobrem zdravji, gospod praporščak!«

»Bog te obvaruj!«

»Vive, valeque!« *) klical je Zagloba. »In če te voda zanese celo do Stambula, pokloni mi se sultanu. Pa: vrag ga vzemi! Izvrsten med je bil to! Brr! Kako je tukaj mraz!«

»Na svidenje!«

»Na svidenje!«

»Bog te spremljaj!«

Vesla so zaškripala in pljusknila ob vodo — bajdaki so zaplavali. Ogenj, goreč na bregu, jel se je brzo oddaljevati. Dolgo časa je še videl Skrzetuski sivo glavo praporščakovo, osvetljeno s plamenom, in neka otožnost mu je naglo stisnila srce. Nese ga ta voda, nese, toda oddaljuje ga od iskrenih src in od ljubljenke, od znanih pokrajin; nese ga nepreprosno, kakor usoda, toda v divje strani, v temo . . .

Izpluli so iz Tasminovega ustja na Dnjeper.

Veter je švistal, vesla so jednakomerno in otožno pljuskala. Brodniki so počeli peti:

»Oj to te pili, pilili,
Ne tumany ustawali . . .«

Skrzetuski se je zavil v plašč ter legel na ležišče, katero so bili vojaki za-nj pripravili. Začel je premišljati o Heleni, o tem, da ona doslej še ni v Lubnijih, da je Bohun ostal, a on odhaja. Bojazen, zle slutnje, skrbi obsedle so ga kakor vrani. Začel se je boriti z njimi, dokler se ni strudil, misli so se mu motale, nekako čudno zmešale se s švistom vetra, s pljuskanjem vesel, s pesnimi ribičev — in zaspal je.

*) Zdravstvuj!

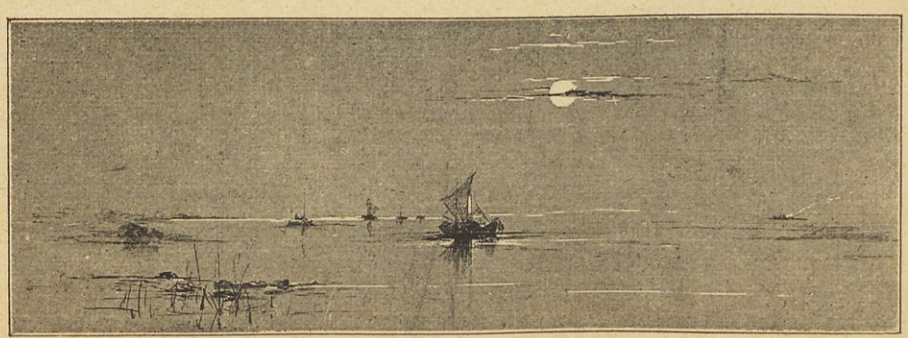

Na Dnjepru.

Pristanišče. Spremstvo seda na bajdake. (Str 62.)

IX.

Zjutraj se je vzbudil čil, zdrav in z veselo mislijo. Vreme je bilo krasno. Široko razlite vode so se gubančile od lahnega in toplega vetrca v drobne valčke. Bregovi so bili v megli ter se zlivali z vodno gladino v jedno nepregledno ravan. Rzędzian se je kar ustrašil, ko se je vzbudil in si premencal oči. S začudenimi očmi je gledal naokrog in, ko nikjer ni zagledal brega, rekel:

»O za Boga, gospod moj! Mi smo najbrže uže na morji?«

»Reka je tako široka, ni morje,« odgovori gospod Skrzetuski, »a bregove uzreš, ko izgine megla.«

»Mislim, da ne bode dolgo, pa bodeva morala iti v Turčijo.«

»Pojdeva, ako nama porekó; sicer pa vidiš, da ne ploveva sama.«

In res, pred očmi je bilo videti kakih deset bajdakov, dombazov ali tambasov — in ozkih temnih kozaških čolnov obroblјenih z ločjem, ki so jim v obče rekali: čajke.

Nekateri teh čolnov so pluli z vodo, lahno je je nesel bistri strmec, drugi so se na vse kriplje napenjali proti toku, porivani z vesli in drogovi. Peljali so ribe, vosek, sol in suhe višnje v pobrežna mesta, ali pa so se uže vračali iz obljudenih krajev, nakrcani z živežem za Kudak in z blagom, ki se je zlahka poprodajalo na trgu na Siči. Bregovi Dnjeprovi so bili od ustja Pšole sama pustinja, na njih so se le tu in tam belili kozaški zimovniki, a reka je delala pot ter ločila Sič od ostalega sveta; zato pa je bilo na njej dokaj živahno, zlasti ker je velika voda olajšavala plovbo, da se je dalo s čolni, vozečimi navzdol, priti celo črez slapove, razun črez Nenasitec.

Skrzetuski je radovedno opazoval to porečno življenje, mej tem pa so njegovi bajdaki brzo pluli proti Kudaku. Megla se je umaknila, bregovi so se razločno očrtali. Brodnikom so nad glavami poletavali milijoni vodnih ptic, pelikanov, divjih gosij, žrjavov, rac in čejk, škurhov in postojin. V trstji se je čul tak hrup, tako pljuskanje vode in frfotanje perotij, da bi bil lahko človek mislil, da so tam sejmi ali pa ptičje vojne.

Obale za Kremenščukom so se znižale in odprle.

»Poglej no, gospod!« vsklikne naglo Rzędzian, »solnce pripeka, pa sneg leži na polji!«

Skrzetuski se ozre, in res, kakor daleč mu sega oko, blešči se v solnčnih žarkih nekaj belega po obeh straneh reke.

»Hej, starče! Kaj se to tam belí?« vpraša brodnika.

»Višnje, gospod!« odgovori starec

In res so bili gozdi višenj, pritlikavo drevje, s katerim sta bila na široko porasla oba bregova Pšole. Njih slastno in obilno ovočje je jeseni živilo ptiče, zveri in ljudi, ki so zablodili v pus-

Kudaška trdnjava. (Str 66.)

tinjo, ob jednem pa je bilo predmet kupčiji, zakaj vozili so je v bajdakih celo do Kijeva in še dalje. Sedaj so bili gozdi obsuti s cvetjem. Ko so priveslali k bregu, da bi si veslarji odpočili, izstopila sta Skrzetuski in Rzędzian, da bi one gaje si bliže ogledala. Prevzela ja je upajajoča vonjava tako, da sta komaj dihala. Mnogo ptičev je uže ležalo po tleh. Po nekatera mesta so delala drevčeta neprodorno goščavo. Mej višnjami so rasli tudi pritlikavi divji mandlji, obsuti z rožnatim cvetjem in še močneje duhteči. Na milijone čmrljev, čebel in pisanih metuljev je poletavalo nad tem pestrim morjem cvetja, kateremu ni bilo dozreti ne konca ne kraja.

»Čudo je to, čudo!« govoril je Rzędzian. »In zakaj ne bivajo tukaj ljudje? Divjačine vidim tudi dovolj.«

In res, mej grmovjem višenj so smukali zajci, šarasti, beli in nebrojne jate velikih modronogih prepelic. Rzędzian jih je nekoliko nastrelil s puško, toda v veliko žalost je izvedel od brodnika, da je njih meso strupeno

Po mehkih tleh so se videle sledi jelenov in suhakov, a zdaleka so dohajali glasovi, podobni kruljenju divjih svinj.

Ko so se bili potniki nagledali in odpočili, krenili so dalje. Bregovi so se sedaj vzdigavali, sedaj sploskavali in odkrivali razgled na izredno krasne dobrave, šume, ledine in širne stepe. Okolica je bila tako čarokrasna, da si je Skrzetuski nehote ponavljal Rzędzianovo vprašanje:

»Zakaj tu ne bivajo ljudje?«

Ali za to bi bilo treba, da bi si kak drugi Jeremija prisvojil to puščo, vredil jo ter branil Tatarjev in Ničevcev. Mestoma je reka delala zalive, ovinke, zalivala jarke, tolkla s spenjenimi valovi ob pobrežne skale ter s temno vodo polnila skalne špilje. V takih špiljah in ovinkih so imeli Kozaki svoje skrivališče in zavetje. Ustja rek, pokrita z gostim sitovjem, ločjem in trstjem, črnila so se od množice ptic, skratka: bil je to svet divji, poln prepadov, mestoma vdrt, pust in tajinstven, ki se je razgrnil našim potnikom pred očmi.

Plovba je postala neprijetna, ker so se bili vsled solnčne toplote prikazali roji zbadljivih komarjev in raznovrstnih drugih, na suhi stepi neznanih mrčesov. Nekateri izmej njih so bili po palec debeli in so kar curkoma puščali kri.

Na večer so pripluli do stoka Romanovke, na katerem so se uže iz daljave videli ognji. Ondi so se ustavili, da prenoče. Ribiči, ki so se bili stekli gledat namestnikovega spremstva, imeli so srajce, obraz in roke namazane z degtom, da so se pikov branili. Bili so ljudje surovih običajev in divji. Na pomlad so se tu trumoma shajali na lov in ribištvo in ta plen potem raznašali v Čehrin, Čerkese, Perejeslavje in Kijev. Njih rokodelstvo je bilo sicer težavno, toda jako izdatno zaradi velike množice rib, ki so bile po leti tem krajem celo na veliko kvar. Ker ni bilo vode, poginjale so namreč po porečnih zalivih in odcepkih in tako zvanih »tihih kotih« ter z gnilobo okuževale vzduh.

Namestnik je od ribičev poizvedel, da so vsi Ničevci, ki so se tu bavili z lovom, pred nekolikimi dnevi ostavili otok ter šli na Sič, ker jih je pozval koševi ataman. Po noči so se videli z otoka ognji, katere so zažigali po stepi beguni, ki so šli na Sič. Ribiči so vedeli, da se pripravlja vojna »na Lahe«, in tega namestniku tudi niso tajili. Gospod Skrzetuski je torej videl, da je njegovo poslanstvo morda res prepozno, da morda, predno on pride na Sič, polki molojcev uže odrinejo na zapad; toda ukazano mu je, da naj gre, in kot pravi vojak se ni pomišljal ter je sklenil pot nadaljevati, če prav naravnost v zaporoški tabor.

Zjutraj za rana so krenili na daljšo pot. Pustili so za seboj čudoviti Tarenski Rog, Suho Goro in Konjski Ostrog, znan radi močvirij in množice kač, radi česar ljudje niso mogli bivati na njem. Divja okolica in bistrejši tok vode, vse je uže naznanjalo bližino slapov. Stolp v Kudaku se je uže pokazal na obzorji — prvi del pota je bil končan.

Namestnik pa ta večer ni prišel v trdnjavo, kajti gospod Grodzicki je bil uvedel takov red, da po solnčnem zahodu ni smel nihče niti iz trdnjave niti v trdnjavo; in ako bi bil prišel sam kralj, moral bi bil nočevati v Slobodci, stoječi pod obkopom trdnjave. Tudi namestnik je to storil. To nočevanje ni bilo preveč prijetno, ker so bile koče v Slobodci, katerih je bilo okolu šestdeset, zlepljene iz gline in so bile tako revne in tesne, da se je v nekatere dalo iti le s pripognenim životom. Drugačnih pa se ni izplačalo zidati, ker je je trdnjava o vsakem tatarskem napadu porušila, da bi napadovalcem ne dajale zavetja in pripravnega dostopa do nasipov. V Slobodci so stanovali »zahodniki,« rekše ljudje, ki so bili priblodili iz Poljske in Rusije, s Krima in z Vlaškega. Do malega je bil skoro vsakteri druge vere, a tam ni nihče vprašal o tem. Zem-

ljišč niso obdelovali, ker jim je bila »orda« *) prenevarna. Živili so se z ribami in z žitom, katero so dobivali z Ukrajine, pili pa neko pijačo, katero so varili iz prosa, ter se trudili z rokodelstvi, radi katerih so je v trdnjavi čislali.

Namestnik kar očesa ni mogel zatisniti zaradi neznosnega smradu konjskih kož, iz katerih so v Slobodci delali jermenje. Zjutraj, o svitanji, ko so bili v trdnjavi odzvonili in odtrobili »dan«, sporočil je, da je prišel knežji sel in da prosi vsprejema. Grodzicki, ki je imel knežev obisk živo v spominu, izšel je sam, da poslanca vsprejme.

Bil je človek petdesetih let, jednook kakor Ciklop, mračen, ker je, sedeč na konci sveta v pustinji in ne občujoč z ljudmi, podivjal, in neomejeno vladajoč, navzel se tudi odločnosti in ostrosti. Vrhu tega so mu osepnice nakazile obličje in je okrasili naseki sabelj in obronki tatarskih strelic, podobni na temni koži belim pečatom. V obče je bil vrl vojnik, čujoč kakor žrjav, ki je imel oči neprestano obrnene na stran Tatarjev in Kozakov. Pil je le vodo, spal ni več nego sedem ur na dan, čestokrat je po noči vstal, da bi si ogledal, če straže dobro stražijo nasipe, a za vsako nemarnost je vojake celo s smrtjo kaznoval. Do Kozakov pravičen, dasi grozovit, pridobil si je njih čislanje. Kedar je bila po zimi na Siči lakota, pomagal jim je z žitom. Bil je Rusin, po kroji tistih, ki so svoje dni z Przeclavom Lanckronskim in Samkom Zborovskim hodili na stepe.

»Ti greš torej na Sič, gospod?« vprašal je Skrzetuskega, ko ga je poprej popeljal v trdnjavo in gostoljubno pogostil.

»Na Sič. Gospod poveljnik, kake novice imaš od onod?«

»Vojna! Koševi ataman zbira Kozake z vseh logov, rečic in otokov. Shajajo se prebežniki z Ukrajine, katere oviram, kolikor morem. Vojske je tam uže do trideset tisoč, če ne več. Ko se vzdignejo na Ukrajino, ko se jim pridružijo grajski Kozaki in črn, bode jih sto tisoč.«

»A Hmielnicki?«

»Dan na dan se ga nadejajo s Krima. Morda je uže prišel; prav za prav ti ni treba iti na Sič, ker jih itak za kratka tu dočakaš. Da se Kudaka ne ognejo in da ga za seboj ne puste, to je gotovo.«

»Ali se obraniš, gospod?«

Grodzicki je mračno pogledal na namestnika ter odgovoril s samosvestnim, mirnim glasom:

»Ne obranim se...«

»Kako to?«

»Ker nimam smodnika. Nedavno sem poslal dvajset čolnov, da bi mi poslali vsaj troho smodnika — in niso ga poslali. Ne vem: ali so je vjeli sovražniki, ali ga pa sami nimajo, — le toliko vem, da ga doslej še nisem dobil. Imam ga za dva tedna, za dlje ne. Da ga imam dovolj, prej bi sebe in Kudak puhnil v zrak, nego da bi kozaška noga semkaj stopila. Ukazano mi je tu sedeti — sedim, ukazano čuvati — čuvam, in ko mi pride pogiiti — jedenkrat me je mati rodila — pa i to umem.«

»A sam ne moreš delati smodnika?«

»Uže dva meseca mi Zaporožci ne puste dovažati solitarja, katerega treba voziti od Črnega morja. Vse jedno. Poginem!«

»Učiti se nam je od vas, starih vojnikov. Kaj pa, ko bi sam šel po smodnik?«

»Dragi gospod moj, jaz Kudaka ne ostavim in ga tudi ostaviti ne morem; tu mi je bilo življenje, tu mi bodi tudi smrt Gospod, ne misli, da greš na bankete in dostojanstvene vsprejeme, s katerimi tu pa tam pozdravljajo poslance, ali pa, da te tam poslansko dostojanstvo česa obvaruje. Oni moré celo svoje atamane in odkar tu sedim, ne pametujem, da bi bil kateri naravne smrti preminil. Pogineš i ti.«

Skrzetuski je molčal

»Vidim, da blagorodnemu gospodu duh gasni. Bolje je, ne idi.«

»Gospod poveljnik,« reče na to namestnik jezno, »izmisli si kaj boljšega, da bi me strašil, zakaj to, kar mi pripovedueš, slišal sem uže deset potov. Ker mi svetuješ, da naj ne grem, posnemam iz tega, da ti na mojem mestu ne bi šel; — le glej, da ti razun smodnika ne poide še srčnost za obrambo Kudaka!«

Grodzicki se ni razjezil, temveč le jasneje pogledal na namestnika:

»Zubastaja*) ščuka!« zamrmral je rusinski. »Oprosti, blagorodni gospod. Iz tvojega odgovora posnemam, da umeš častno zastopati kneza in svoj plemiški rod. Dam ti torej nekaj čajk, kajti z bajdaki ne prideš črez slapove.«

»Saj teh sem te prišel prosit.«

»Okolu Nenasitca jih ukažeš ljudem vleči. Dasi je tam voda globlja, vendar tam nikakor

*) Orda (horda) = truma tatarska, sploh: Tatarji.

*) Zobata.

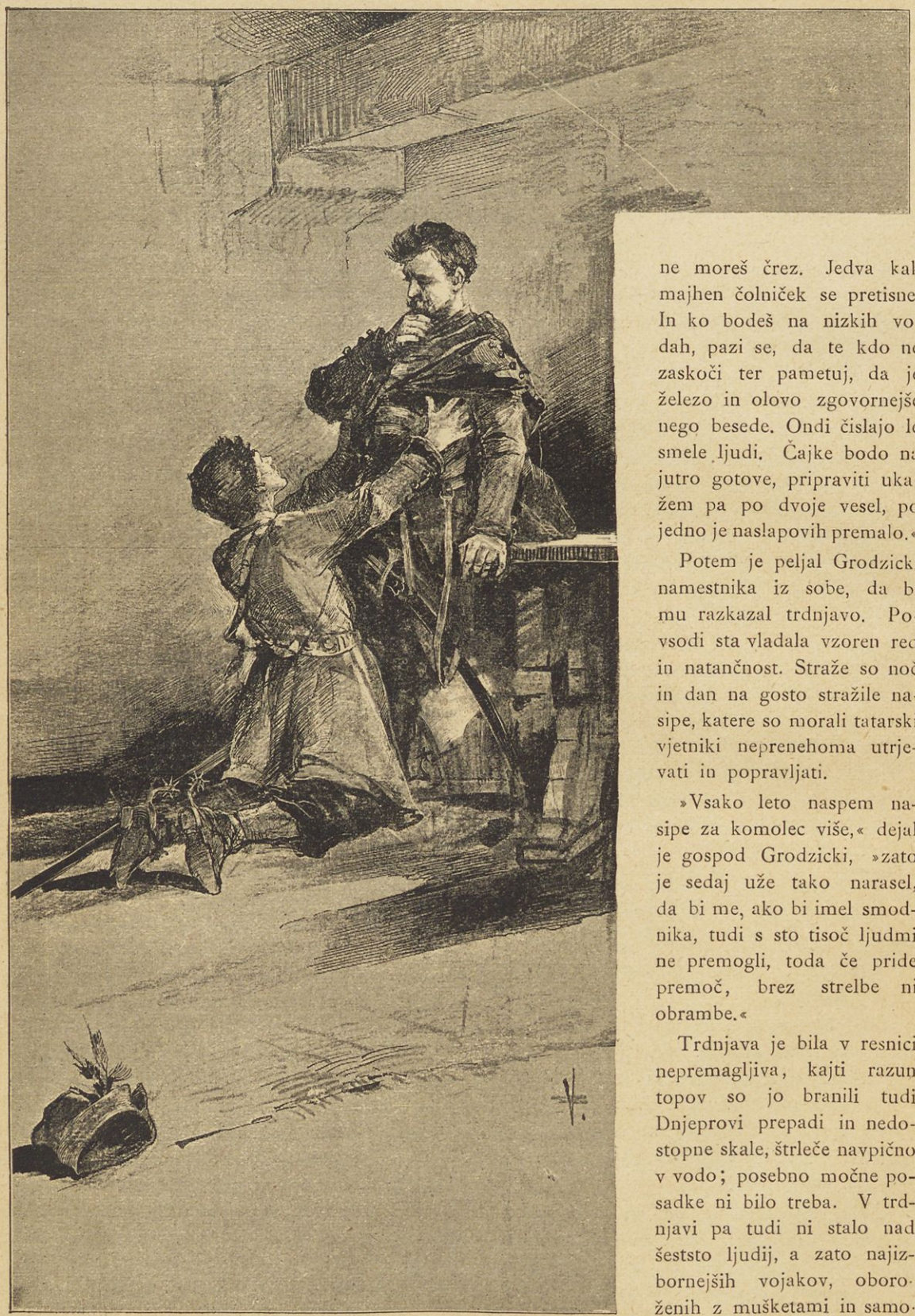

Rzędzian pade namestniku pred noge. (Str. 70.)

ne moreš črez. Jedva kak majhen čolniček se pretisne. In ko bodeš na nizkih vodah, pazi se, da te kdo ne zaskoči ter pametuj, da je železo in olovo zgovornejše nego besede. Ondi čislajo le smele ljudi. Čajke bodo na jutro gotove, pripraviti ukažem pa po dvoje vesel, po jedno je naslapovih premalo.«

Potem je peljal Grodzicki namestnika iz sobe, da bi mu razkazal trdnjavo. Povsodi sta vladala vzoren red in natančnost. Straže so noč in dan na gosto stražile nasipe, katere so morali tatarski vjetniki neprenehoma utrjevati in popravljati.

»Vsako leto naspem nasipe za komolec više,« dejal je gospod Grodzicki, »zato je sedaj uže tako narasel, da bi me, ako bi imel smodnika, tudi s sto tisoč ljudmi ne premogli, toda če pride premoč, brez strelbe ni obrambe.«

Trdnjava je bila v resnici nepremagljiva, kajti razun topov so jo branili tudi Dnjeprovi prepadi in nedostopne skale, štrleče navpično v vodo; posebno močne posadke ni bilo treba. V trdnjavi pa tudi ni stalo nad šeststo ljudij, a zato najizbornejših vojakov, oboroženih z mušketami in samopali. Dnjeper, ki je tekel na tem mestu po stisneni strugi, bil je tako ozek, da

je strelica, izpuščena z nasipov, letela daleč na drugi breg. Topovi s trdnjave so obvladavali oba bregova in vso okolico. Vrhu tega je stal pol milje od trdnjave visok stolp, s katerega je bilo videti osem milj naokolu, a v stolpu je bilo sto vojakov, h katerim je prišel Grodziski pogledat sleharni dan. Ako so zagledali v okolici kak trop ljudij, naznanili so to hipoma v trdnjavo, takoj potem so zazvonili zvonovi, in vsa posadka je bila mahoma v orožji.

»Skoro ga ni tedna,« pripovedoval je gospod Grodzicki, »brez klica v orožje, kajti Tatarji se kakor volcje četoma vlačijo tod, često po nekoliko tisoč, katere ustrahujemo s topovi, kolikor se dá; a često mislijo straže, da so Tatarji, pa so le črede divjih konj.«

»Pa se ti ne toži sedeti v tako brezljudnem kraji?« vpraša Skrzetuski.

»Tudi če bi mi dali mesto v kraljevskih sobanah, ne bi menjal. Odtod vidim jaz več sveta nego kralj iz svojega okna v Varšavi.«

In res, z nasipov je bilo videti neizmerno širino pisanih step, ki so se videle sedaj kakor jedno samo zeleno morje; na zapad: ustje Samare — a na jug: ves Dnjeprov tok, skale, prepadi, lesovi — tja do pen drugega slapa, Surskega.

Pod večer sta si ogledala še stolp, ker je Skrzetuski videl v prvič to v stepi skrito trdnjavo in se je za vse zelo zanimal. V tem

Nanagloma stopi pred Skrzetuskega temna človeška postava. . . »Gospod, uže gredo!« (Str. 72.)

so v Slobodci za-nj pripravljali čajke, ki so bile po obeh konceh oskrbljene z vêsli in zategadelj mnogo okretnejše. Zjutraj za rana je imel odriniti. Vso noč ni legel spat, nego namišljal, kaj bi storil pred nedvojbenim poginom, s katerim mu je grozilo to poslanstvo na strašno Sič. Življenje se mu je smehljalo, saj je bil mlad in je ljubil ter je imel živeti poleg ljubljenke: vendar je čast in slavo bolj ljubil nego življenje. In prišlo mu je na um, da je vojna blizu, da bi Helena, če ga čaka v Rozlogih, utegnila biti obkoljena z najgrozovitejšim požarom in izpostavljena ne le Bohunovi samovolji, marveč tudi nebrzdani in divji črni: zato sta mu skrb in bolest trgali srce. Stepe in poti so se morale uže osušiti, in gotovo bi se dalo uže priti iz Rozlogov v Lubnija, on sam pa je velel Heleni in kneginji, naj ga čakata, dokler se ne povrne, ker se ni nadejal, da bi utegnila burja tako kmalu izbukniti in ker ni vedel, s čim grozi potovanje na Sič. Hodil je čimdalje hitreje po sobi, pulil si brado in vil z rokami. Rozloge je videl v mislih uže v ognji, kako so obkroženi od tulečih divjakov, podobnejših satanom nego ljudem. Vlastni njegovi koraki so s tožnim odzivom odmevali pod trdnjavinim svodom, in zdelo se mu je, da gredo zle moči po Heleno. Na nasipih se je trobilo, da pogasé luči, a njemu se je zdelo, da je odmev Bohunovega roga, in zaškrtal je z zobmi ter zagrabil sabljo za ročaj. Ah, čemu se je tako potezal za to poslanstvo in je vzel Bihovcu!

To razburjenost je opazil tudi Rzędzian, ki je spal pred pragom. Vstal je, otrl si oči, otrnil svečo, gorečo v železnih obročih ter začel kretati se po sobi, da bi gospodarjevo pozornost obrnil na se.

Toda namestnik se je bil popolnoma pogreznil v svoje bolestne misli ter je hodil dalje, da so koraki odmevali.

»Gospod moj! Hej gospod«... reče Rzędzian.

Skrzetuski ga pogleda z osteklelim pogledom. Zdajci se vzbudi iz zamišljenosti.

»Rzędzian, se bojiš smrti?« vpraša ga.

»Koga? Kako to, smrti? Kaj govoriš, gospod?«

»Kdor gre na Sič, ta se ne vrne.«

»In čemu greš, gospod moj?«

»To je moja volja, ti se v to ne vtikaj, ali tebe mi je žal, ker si še deček. Če prav si prevejanec, vendar se tam s svojo prevejanostjo ne izmuzneš. Vrni se v Čehrin in potem v Lubnija.«

Rzędzian se je začel čehljati po glavi.

»Gospod moj, kajpada se bojim smrti; kdor bi se smrti ne bal, ne bal bi se Boga, ker je njegova volja, da kdo živi ali pa umrje. Toda, gospod moj, ti radovoljno drviš v smrt in tvoj bode greh, ker si ti gospod, ne pa moj, ker sem sluga. Zbok tega te pa jaz nikakor ne zapustim, kajti jaz nisem nikakov kmet, temveč šlahčič, dasi ubog, a vendar ne brez častiželjnosti.«

»Vedel sem, da si dober dečko, a povem ti nekaj drugega: ako nočeš iti dragovoljno, pa ti zaukažem, drugače ne more biti«

»Ako me ubiješ, ne grem. Mar misliš, gospod moj, da sem kakor Judež, ali ka li, da bi svojega gospoda izdal na smrt?«

Tu si Rzędzian pokrije oči z rokama in začne glasno ihteti. Skrzetuski je torej videl, da tako ne pojde, a groziti in ukazovati ni hotel, ker se mu je dečko smilil.

»Poslušaj,« rekel mu je, »pomoči mi ti nikakor ne moreš, in jaz tudi ne bodem dragovoljno pokladal glave pod meč: ti poneseš torej v Rozloge list, do katerega mi je več nego do življenja. Tam poveš gospej kneginji in knezom, naj precej, brez najmanjšega odloga, odpeljejo gospico v Lubnija, drugače je zaskoči upor, in tudi ti sam skrbi, da se to izvede. Važno nalogo ti poverjam, vredno prijatelja, ne sluge.«

»Pošlji torej koga drugega; list ponese vsakdo lahko.«

»In koga imam tukaj, kateremu bi lahko zaupal? Si oglupel? Ponavljam ti: otmi mi dvakrat življenje! »Niti te usluge mi nočeš storiti, ko živim v muki, ko mislim, kaj bi se utegnilo pripetiti, in ko se mi koža ježi od bolesti?«

»O za Boga! Uže vidim, da moram iti, toda meni je tako žal gospoda, da bi se celo potem ne potolažil, ako bi mi daroval ta krasni pas.«

»Pas bodeš imel, le dobro se obnesi.«

»Nočem pasu, dovoli mi rajši, da grem s teboj.«

»Jutri se vrneš s čajko, katero pošlje gospod Grodzicki do Čehrina, dalje pa pohitiš brez odloga in odpočinka naravnost v Rozloge. Kneginji tamkaj ničesar ne govôri, da mi kaj grozi, tudi gospici ne, le prosi, da takoj, četudi jež, odrinejo v Lubnija. Ako prtljage nimajo gotove, naj vse pusté in gredo. Tu imaš trošek za pot, list ti precej napišem.«

Rzędzian pade namestniku pred noge.

»Gospod moj, ali te ne bodem več videl?«

»Če Bog da! Če Bog da!« odgovori mu namestnik in ga vzdigne; »ali v Rozlogih kaži vesel obraz! A sedaj pojdi spat!«

Ostalo noč je Skrzetuski porabil za pisanje listov in gorečo molitev, po kateri je angel miru k njemu priletel. V tem je noč zbledela in od vzhoda je zor obelil ozka okenca. Danilo se je — uže so se rožnati bleski prikradli v sobo. Na stolpu in v trdnjavi so začeli trobiti jutranjo budnico. Za kratko potem stopil je Grodzicki v sobo.

»Gospod namestnik, čajke so gotove!«

»Tudi jaz sem gotov,« odgovori mirno Skrzetuski.

X.

Brze čajke so drčale po vodi kakor lastavke, noseč mladega viteza in usodo njegovo. Ker so bile vode visoke, slapovi niso bili preveč nevarni. Minili so Surski, Lohane, srečen val je potnike vrgel tudi črez Voronovo krnico; čolni so se troho podrgnili tudi ob Knežje in Strelčje skale, toda le malo otolkli so se, razbili pa ne. Zdajci pa zagledajo pene in vrtince strašnega Nenasitca. Tu je bilo uže treba izstopiti in čolne vleči po suhem. Težavno in dolgo delo trajajoče navadno po ves dan. Očividno od prejšnjega prevažanja ležalo je na srečo po vsem bregu polno kolcev, katere so podkladali pod čolne, da so je laglje rinili dalje po tleh. V vsej okolici in po stepah ni bilo videti žive duše, in na reki niti jedne čajke, kajti do Siči druge uže niso mogle pluti kot one, katere je gospod Grodzicki spustil mimo Kudaka; a gospod Grodzicki je navlašč odrezal Zaporožje od ostalega sveta. Tišino je prekinjalo le bučanje valov ob skale Nenasitca. Mej tem, ko so ljudje valili čolne, ogledaval je Skrzetuski to čudo naravé. Strahovit pogled se je odprl njegovim očem. Po vsej rečni širini se je raztezalo poprek sedmero jezov, štrlečih nad vodo, črnih, izjedenih od valov, ki so se gnjeli mej njimi kakor skozi vrata in prehode. Reka se je z vso silo zaganjala ob te jezove in bila ob-nje; zato se je razbesnela, vstekla, zbita pa na belo, spenjeno mezgo napenjala se, da bi jezove preskočila, kakor splašen konj. Ali odbita še jedenkrat, predno se je mogla preliti skozi otvore, grizla je skale — rekel bi — z zobom, sukala se v onemoglem gnjevu v grozne vrtince, v visokih stebrih buhala kvišku, kipela kakor krop, sopihala od utrujenosti kakor divja zver. In potem znova pokanje, kakor bi pokalo sto topov, tulila cela krdela volkov, hrapanje, onemoglost in pri vsaki skali ta boj, ta gnječa! Nad brezdni vrešče ptiči, kakor bi je bil ta pogled prestrašil, mej jezovi leže temne sence skal in drgetajo nalik zlim duhovom.

Ljudje, ki so čolne valili, križali so se pobožno, če prav so bili uže privajeni, ter so namestnika zadržavali, da bi se preveč ne približal bregu. Šla je namreč govorica, da je ta, ki je predolgo gledal na Nenasitec, naposled kaj takega zagledal, da mu je zmešalo pamet; trdilo se je tudi, da so se včasih iz teh vrtincev pomaljale črne dolge roke in grabile neoprezneže, ki so se bili preveč približali, potem pa se je strašen krohot razlegal po prepadih. Po noči se Zaporožci niso upali prevlačevati čolnov.

V bratstvo na Niži ni mogel biti nihče vsprejet kot tovariš, kdor ni sam s čolnom preplul slapov, za Nenasitca pa je veljala izjema, ker njegove skale niso bile nikoli zalite. O jedinem Bohunu so peli slepci, da se je baje prekradel tudi črez Nenasitec, pa še tudi temu niso prav verovali.

Prevlačevanje čolnov je trajalo skoro ves dan, in solnce je začelo uže zahajati, ko je namestnik znova sedel v čoln. Črez druge slapove so prepluli zlahka, ker so bili do cela pokriti z vodo; tako so kmalu pripluli »na Niževe tihe vode«.

Mejpotoma je videl gospod Skrzetuski na planjavi Kučkasov velikansko mogilo od belega kamenja, katero je knez na spomin svojega ondukajšnjega bivanja velel nasuti, in o kateri mu je v Lubnijih pravil Boguslav Maskievič. Od tod do Siči uže ni bilo več daleč, a namestnik ni hotel iti po noči v črtomeliški labirint, marveč je sklenil prenočiti na Hortici.

Hotel je tudi poiskati kakega Zaporožca in popreje naznaniti, da pride poslanec in ne kdo drugi. Hortica pa je bila na videz pusta, kar je namestnika zelo osupnilo. Izvedel je bil namreč od Grodzickega, da tam vedno stoji kozaška posadka proti tatarskim navalom. Spustil se je torej z nekolikimi ljudmi precej daleč od brega na ogled, toda vsega otoka ni mogel prehoditi, ker je bil črez miljo dolg in je padala uže temna in ne prepijetna noč. Vrnil se je torej do čajk, katere so bili mej tem potegnili na pesek, kjer so zapalili ognje, da bi se branili komarjev.

In za hip se je iz teme pomolilo kakih deset osob ..

Večji del noči je mirno prešel. Semeni in spremniki so pospali pri ognjih — le straže so čule in z njimi namestnik, katerega je od odhoda iz Kudaka mučilo strašno brezspanje. Čutil je tudi, da ga napada vročica. Včasih se mu je zazdelo, da čuje bližajoče se korake iz sredine otoka, potem zopet nekake čudne odmeve, podobne oddaljenemu kozjemu bleketanju. Ali mislil je, da ga uho vara.

Nanagloma, uže proti jutru, stopi prede-nj temna človeška postava.

Bil je stražnik.

»Gospod, uže gredo!« reče hlastno.

»Kdo?«

»Gotovo Niževci: gre jih okolu štirideset.«

»Dobro. To ni mnogo. Vzbudi ljudi! Ognje podpalite!«

Semeni so hipoma planili na noge. Podpaljen plamen je buhnil kvišku in osvetlil čajke in tropico namestnikovih vojakov. Tudi drugi stražniki so pribežali skupaj.

V tem so se uže natančneje razločevali koraki trume ljudij. Ti koraki so se ustavili v precejšnji oddaljenosti. Zdajci pa vpraša neki glas z grozečim povdarkom:

»Kdo je na bregu?«

»In kdo ste vi?« odvrne stražnji glavar.

»Odgovori, vražji sin, če ne, vprašam te iz samopala!«

»Njegova visokost poslanec nj. sv. kneza Jeremije Višnjovieckega do atamana koševega,« odgovori glasno in razločno stražnji glavar.

Glasovi v trumi so obmolknili; po vsej priliki so imeli kratko posvetovanje.

»Pridi no semkaj,« zaklical je stražnji glavar, »ne boj se! Poslancev ne ubijajo, a tudi poslanci ne ubijajo!«

Koraki so se ozvali znova, in za hip se je iz teme pomolilo kakih deset osob. Po ogoreli polti, nizki rasti in kožuhih z volno ven obrneno, spoznal je namestnik na prvi pogled, da so večinoma Tatarji; Kozakov je bilo prav malo, mej vsemi jedva deset. Skrzetuskemu je šinila misel v glavo, da se je moral Hmielnicki uže povrniti s Krima, sicer ne bi bilo Tatarjev na Hortici.

Tolpi na čelu je stal star Zaporožec, velikanske rasti, divjega in surovega obličja. Ta se je približal ognju in vprašal:

»Kateri je tu poslanec?«

Silen puh žganja se je razširil naokolu, očividno je bil Zaporožec pijan.

»Kateri je tu poslanec?« ponovi.

»Jaz,« reče ponosno gospod Skrzetuski.

»Ti?«

»Sem ti mari brat, da mi rekaš samo ‚ti‘?«

Neštevilna množica napadovalcev je čolne popolnoma pokrila. (Str. 74.)

»Surovež, uči se olike,« zadere se stražnji glavar, »reče se: Jasnovelemožni gospod poslanec!«

»Na pogibel vam, črtovi sinovi! Da bi vas Sierpiahova smrt, jasnovelemožni sinovi! Pa po kaj vi do atamana?«

»To ni tvoja stvar! Védi le, da gre za tvoj vrat, da kar najpreje pridem do atamana!«

V tem hipu stopi drug Zaporožec iz tolpe.

»Mi pazimo tu namestu atamana,« reče, »da bi se nihče izmej Lahov ne približal, a kdor se približa, moramo ga zvezati in pripeljati, kar bodemo tudi storili.«

»Kdor gre radovoljno, tega ne bodeš vezal!«

»Bodem, ukazano je tako!«

»Ali pa veš, kaj je osoba poslančeva? A veš, koga tu predstavljam?«

V tem ga prekine stari velikan:

»Poslanca odvedem, toda za brado — tako-le!«

Rekši je segel po nasprotnikovi bradi

Toda ta hip zajekne in, kakor bi ga bila strela udarila, zvali se na zemljo.

Namestnik mu je z buzdovanom glavo raztreščil.

»Kolji! Kolji!« zatulili so vstekli glasovi v tolpi. Kneževi semeni so pa tudi planili na rešitev svojega voja. Poknili so samopali, vriski: »Kolji, kolji!» zlili se z žvenkom železa. Razvnela se je bitka vse vprek. V zmešnjavi poteptani ognji so ugasnili, in temna noč je ogrnila borilce. V kratkem sprijeli so se ti in oni tako, da ni bilo več prostora za mahanje z noži, pesti in zobje so zaménili sablje.

Zdajci se iz sredine otoka oglasé mnogobrojni novi klici in kriki; napadovalcem je dohajala pomoč.

Še trenotek, pa bi bila prišla prepozno. Vrli semeni so uže zmagavali.

»V čolne!« krikne z grmečim glasom namestnik. Spremniki so izvršili ukaz, kakor bi trenil. Na nesrečo so bili čolni preveč na pesek potegneni in se niso dali takoj odriniti v vodo.

V tem je sovražnik besno skočil na breg.

»Izstrelite!« zapove gospod Skrzetuski.

Salva iz mušket je napadovalce ustavila. Zmešali so se, stisnili se in, ko so pustili kakih desetero teles, iztegnenih po pesku, odmaknili se v neredu. Nekatera izmej teh teles so se krčevito premetavala kakor ribe, vlovljene v vodi in porazmetane po bregu.

Ob jednem pa so prevozniki, katerim je pomagalo tudi nekoliko semenov, uprli vesla ob zemljo in se napenjali na vse kriplje, da bi pahnili čolne v vodo — a zaman.

Sovražnik je začel napad zdaleka. Pljuskanje krogelj po vodi se je pomešalo s žvistom strelic in z jeki ranjencev.

Tatarji so »allahovali« in drug drugega vspodbujali; odgovarjali so jim kriki Kozakov: »Kolji, kolji!« in mirni glas gospoda Skzretuskega, kateri je ponavljal čimdalje češče povelje:

»Ognja!«

Prvi zor je osvetlil boj z bledim svetilom. S kopnega je bilo videti gnječo Kozakov in Tatarjev, prvih z obrazi pri kopitih »piščelij«, drugih nagnenih nazaj in potezajočih tetive lokov — a z vode dve čajki, ki sta se kadili in svetili od neprestanih salv in strelov. V sredini so ležala trupla, uže mirno raztegnena po pesku.

V jednem izmej čolnov je stal gospod Skrzetuski, višji od drugih, miren, ponosen, s poročniškim buzdovanom v roki in gologlav, ker mu je tatarska strelica čapko odbila.

Stražnji glavar se primakne k njemu in zašepeše:

»Gospod, ne vzdržimo, prevelik kup jih je.«

Toda namestnik se je brigal le še za to, da bi svoje poslanstvo zapečatil s krvjo, da ne bi dopustil oskruniti dostojanstva in ne poginil brez slave. Zategadelj pa je on mej tem, ko so semeni počenili za mehove in za zaslombo mnogovrstnega brašna ter od ondukaj podirali sovražnika, ostal viden in kopjem dosežen.

»Dobro!« reče, »pa poginemo do poslednjega.«

»Poginemo, batko!« kriknejo semeni.

»Ognja!«

Čajki sta se znova zakadili. Iz sredine otoka so začeli nagrinjati nove trume, oborožene s sulicami in kosami. Napadovalci so se razdelili na dva kupa. Jeden je vzdrževal ogenj, drugi, zložen iz dvesto molojcev in Tatarjev, čakal je ugodnega hipa za ročni spopad. Objednem so se zapodili iz bičevja trije čolni, ki so imeli udariti na namestnika od zadaj in od obeh stranij.

Zdanilo se je bilo uže popolnoma. Le dim se je raztezal v dolgih pasmah po mirnem vzduhu in zagrinjal pobojišče.

Namestnik je ukazal dvajsetim semenom, naj se obrnejo k napadujočim čolnom, ki so, gnani z vesli, drčali kakor ptice po mirni rečni gladini. Ogenj proti Kozakom in Tatarjem, ki so stopali z otoka, je zbok tega znatno oslabel.

In tega so po vsej priliki čakali.

Stražnji glavar se znova primakne k namestniku.

»Gospod! Tatarji devajo handžare mej zobe, sedaj se vržejo na nas.«

In res se je kakih tristo »ordincev« s sabljami v roki in z noži mej zobmi pripravljalo na spopad. Tovariševalo jim je kakih deset s kosami oboroženih Zaporožcev.

Napad se je imel začeti z vseh stranij, kajti sovražni čolni so se bili približali uže za streljaj. Njih boki so počrneli od dima. Kroglje so se jele na namestnikove ljudi usipati kakor toča. Obe čajki sta se napolnili z ječanjem. Za kakih deset minut je polegla uže polovica semenov, ostanek se je še obupno branil. Obličja so jim počrnela od dima, roke odrevenele, pogled se jim motil, kri jim je zalivala oči, cevi mušket so jim žgale dlani. Večina jih je bilo ranjenih.

V tem hipu razleže se strašen vrisk in krik. »Ordinci« so planili na spopad.

Dim se je vsled množice teles naglo razpršil in odkril namestnikovi čajki, pokriti s črno trumo Tatarjev, kakor dva konjska trupa, katera mrcvari krdelo volkov. Truma je renčala, valila se, tulila, vspenjala se, kakor da se sama s seboj bori in gine. Kakih deset semenov je delalo še odpor, a pod jarbolo je stal gospod Skrzetuski z okrvavljenim obličjem in s strelico, ki mu je bila globoko v levo ramo zapičena, ter se branil ves besen. Postava njegova je bila sredi obkrožujoče ga trume velikanska, sablja mu je migotala kakor bliskavica. Udarcem so odgovarjali jeki in tuljenje. Stražnji glavar in jeden semen sta ga branila ob straneh, in truma se je sedaj pa sedaj osupla umikala tej trojici, toda pehána od zadaj pehála se je sama ter mrla pod udarci njih sabelj.

»Vjemite žive! Do atamana!« vreščali so glasovi iz trume. »Podaj se!«

Toda gospod Skrzetuski se je uže le Bogu podajal, kajti naglo je pobledel, omahnil in telebnil na dno čolna.

»Proszczaj, batko!«*) riknil je obupno stražnji glavar.

Toda hip pozneje je padel še on. Neštevilna množica napadovalcev je čolna popolnoma pokrila.

XI.

V koči vojskinega kantarzeja**) na predmestji Hasan-Baše v Siči sedelo je pri mizi

*) Z Bogom! Zdrav bodi! očka!

**) Vojskin uradnik na Zaporožji, nadzirajoč mero in veso po prodajalnicah na tako zvanem »Kramnem Bazarji« v Siči.

dvoje Zaporožcev, krepčajočih se s »palanko« *) iz prosa, katero sta neprestano zajemala iz lesenega keblička, stoječega sredi mize. Jeden, uže star, zgrban, bil je Filip Zahar, sam kantarzej, drugi Anton Tatarčuk, ataman čehrinskemu kurzenu, človek okolu štiridesetih let, visok, močan, z divjim izrazom na obličji in križogledimi tatarskimi očmi. Oba sta se pogovarjala tiho, kakor v strahu, da bi ju kdo ne poslušal.

»Torej danes?« vpraša kantarzej.

»Najbrže ne précej,« odgovori Tatarčuk. »Čakajo še koševega in Tuhaj-beja, ki je šel s samim Hmielom na Bazavluk, ker tam stoji »orda«. Tovarištvo se je uže zbralo na trgu, a kurzenovi zberó se še pred večerom na posvet. Predno se noč stori, vedelo se bode uže vse.«

»Hm, utegnilo bi biti zlo!« zagodrnja stari Filip Zahar.

»Čuj, kantarzej, ali veš ti, da je bilo pismo i do mene?«

»Kajpada vem, sam sem pismo nesel koševemu, a jaz sem pismen človek. Našli so pri Lahu tri pisma: jedno do samega koševega, drugo do tebe, tretje do mladega Barabaša. Vsi v Siči uže vedo o tem.«

»In kdo je pisal? Ne veš?«

»Do košovega je pisal knez, kajti na listu je bil knežev pečat; kdo do vaju, to se ne ve.«

»Sochroni Bih!« **)

»Ako te tamkaj javno ne razglase za prijatelja Lahov, ne bode nič.«

»Sochroni Bih!« ponovi Tatarčuk.

»Videti je, da se vznemirjaš.«

»Tfu! Nič se ne vznemirjam.«

»Morda koševi vse liste zmečka, ker mu gre za vlastno glavo. Bilo je pismo baš tako do njega kakor do vaju.«

»Morebiti.«

»Ako se bojiš, to...«

Tu je stari kantarzej glas še bolj znižal:

»Beži!«

»Kako? In kam?« vprašal je nespokojno Tatarčuk. »Koševi je po vseh ostrovih postavil straže, da bi se noben Lah ne izmuznil i ne sporočil, kaj se godi. Na Bazavluku čuvajo Tatarji. Riba se ne pretisne, ptič ne preleti.«

»To se skrij v sami Siči, kjer se moreš.«

»Najdejo me. Morebiti me skriješ mej bečki v prodajalnici? Saj si mi v rodu!«

»I rodnega brata ne bi skril. Bojiš se smrti, napij se; pijan niti čutil ne bodeš.«

»Morebiti pa v listih ni nič takega?«

»Morebiti...«

»Gorje! Oj gorje!« rekel je Tatarčuk. »Ne bojim se ničesa. Jaz sem dober molojec, Lahom vrag! In ako bi ničesa ne bilo v listu. Bog ve, kaj Lah pove v zboru? Lahko me pogubi.«

»To je srdit Poljak! On ničesa ne pove!«

»Si bil danes pri njem?«

»Bil. Pomazal sem mu rane z degtom; nalil žganja s pepelom v grlo. Ozdravel bo Srdit Lah! Govoré, da je posekal v Hortici Tatarjev kakor svinj, predno so ga vjeli Zastran Laha bodi miren.«

Temni odglasi kotlov, na katere so nabijali na koševem trgu, pretrgali so daljši razgovor. Tatarčuk, začuvši ta odmev, zdrznil se je ter planil na noge. Nenavaden nemir se mu je slikal na obličji in v vsem kretanji.

»Sklicujejo na posvet!« rekel je loveč sapo z ustmi...

»Sochroni Bih! Filip! Ne povej, kaj sem jaz tu s teboj govoril. Sochroni Bih!«

Rekši je prijel Tatarčuk kebliček s palanko, nagnil ga z obema rokama do ust in pil, pil, kakor bi se hotel na smrt napiti.

»Idiva!« rekel je kantarzej.

Odmev kotlov je hučal čimdalje glasneje.

Šla sta. Predmestje Hasan-Baše je bilo oddeljeno od trga s samim nasipom, opasujočim tabor in brano z visokim braniščem, na katerem je bilo videti žrela razpostavljenih topov. Sredi predmestja je stal dom kantarzejev in koče atamanske, naokolu dosti obširnega trga pa lope, v katerih so se vrstile prodajalnice raznega blaga. Bile so to v obče uboge bajte, zbite iz hrastovih brun, katerih je dajala Hortica na preostajanje, pokrite z vejami in trstjem. Hiše same, ne izvzemši ni kantarzejeve, podobnejše so bile bornim kočuram, kajti le strehe so jim molele iznad tal. Strehe so bile črne in okajene, ker se dim, kedar se je kurilo v koči, ni le valil skozi gornje odprtine, temveč kjer se mu je zdelo; in tedaj bi bil kdo lahko menil, da to ni koča temveč le kup vejevja in trstja, pod katerim se smola topi. V kočah je vladala večna tema, zato je moral biti v njih večen ogenj. Žgalo se je lučivo ali pa hrastove trske. Prodajalniške kolibe so se delile na kurzenske, to je vlast pojedinih kurzenov, in gostinjske, v katerih so

*) Paljenka = žganjica.

**) Bog nas varuj!

v mirnih časih tržili Tatarji in Vlahi, jedni s kožami, iztočnimi tkaninami, orožjem in vsakovrstnimi nakiti, drugi večinoma z vinom. Toda gostinjske prodajalnice so bile redkokedaj polne, ker se je kupčija v tem divjem gnezdu najčešče izprevrgla v rovarijo, od katere niti kantarzej niti atamani niso mogli trum zadržati. Mej kolibami je stalo osem in trideset kurzenskih, a pred njimi so ležali vse vprek sredi smetij, iverja, hrastovih klad in kupov konjskega gnoja od pijanosti na pol mrtvi Zaporožci, jedni v kameneno spanje pogrezneni, dočim je druge, s peno na ustnah, napadal in vil krč ali pa se jim je bledlo. Zopet drugi, na pol pijani, tulili so kozaške pesni, bljevali, bili se ali poljubovali se, preklinjali usodo kozaško, ali oplakovali kozaško bedo, ter teptali ležeče po glavah in prsih. Stoprv tisti hip, ko se je vzdignil kak napad na Tatarje ali na Rusijo, ukazana jim je bila treznost, in ondaj so bili ti, ki so imeli iti na napad, za pijanstvo s smrtjo kaznovani. Ali o navadnih časih, zlasti na »Kramarskem Bazarji«, bili so brez razlike prav vsi pijani: kantarzej in atamani-kramarji, prodajalci in kupci. Neprijazen vonj nespenjene »vodke«, zajedno z vonjem smole, rib, dima in konjskih kož navdajal je vzduh po vsem predmestji, katero je v ostalem z mnogovrstnimi prodajalnicami spominjalo na kako turško ali tatarsko mestece. Prodajalo se je v njih vse, karkoli se je dalo na Krimu, v Vlahiji ali po anatolskih pobrežjih napleniti. Živobojne iztočne tkanine, lame, altembasi,*) z zlatom vezene tkanine, sukno, katun, drelih (tronitnik) in platno, razbiti bronasti in železni topovi, kože, posušene ribe, višnje in turški okuski, cerkvena oprava, medeni polumeseci, sneti z minaretov, in pozlačeni križi, izdrti s cerkva,**) smodnik in sečno orožje, kiji do kopja, sedla itd. A mej to mešanico predmetov in barv so se prerivali ljudje, oblečeni v najrazličnejša oblačila, po letu na pol nagi, povse podivjani, okajeni, črni, blatni, polni odprtih ran od pikov velikanskih komarjev, katerih je na mirijade letalo nad Črtomelikom, in — kakor je bilo gori rečeno — večno pijani.

O tem hipu je bil ves trg Hasan-Baše še bolj natlačen nego navadno; zapirali so dome in krčme ter vsi vreli na torišče, na katerem se je imel vršiti posvet. Filip Zahar in Anton Tatarčuk sta šla z drugimi vred, ali poslednji se je obotavljal, šel leno in pustil, da ga je truma pehala naprej. Čimdalje živejši nemir se mu je slikal na obrazu. Tako so prišli črez most nad rovom, potem skozi brano ter naposled dospeli na obširno utrjeno torišče, obkroženo z velikimi lesenimi poslopji, in ob jednem neko taborišče za Kozake — do trideset na številu. Bili so to »kurzeni« ali žganjarne, po katerih se je sicer žgalo in točilo žganje, po karerih pa so sedaj bivali Kozaki. Ti kurzeni, jednake velikosti in mere, se niso v ničem razlikovali drug od drugega, razun po imenih, privzetimi od različnih ukrajinskih mest, od katerih so tudi polki jemali imena. Na jednem konci tega torišča se je dvigala »zbornica«. V njej so sedevali atamani s koševim na čelu, truma pa ali tako zvano »tovarištvo«, posvetovalo se je pod milim nebom, pošiljajoč sedaj pa sedaj deputacije do starejšinstva, včasih pa vdirajoč siloma v »zbornico« in terorizujoč posvetovanje.

Na trgu ali torišči je bila uže ogromna gnječa, kajti popreje je bil koševi ataman zbral na Sič vse vojne oddelke, razpršene po otokih, rečicah in logih. Zato je bilo »tovarištvo« mnogobrojnejše nego navadno. Solnce se je nagibalo v zaton, zato so zapalili kakih deset sodčkov smole. Tu in tam so stali tudi sodčki žganjice, katero je vsak kurzen zase točil, in katera posvetovanjem ni dajala male krepkoče. Red po kurzenih so vzdrževali esavli, oboroženi s silnimi hrastovimi kiji, s katerimi so zadrževali množico — in s samokresi, na obrambo vlastnega življenja, ki je bilo često v nevarnosti.

Filip Zahar in Tatarčuk sta šla naravnost v zbornico, ker sta, prvi kot kantarzej, drugi kot kurzenov ataman, imela pravico sedeti mej svetovalstvom. V »zbornici« je bila le majhna mizica, pri kateri je sedel vojni tajnik. Atamani in koševi so imeli svoja mesta na kožah ob stenah. Toda v tem hipu njih mesta še niso bila zasedena. Koševi je hodil z velikimi koraki po sobi, kurzenski predstojniki pa so se zbrali v male gruče, pogovarjali stiha in si sedaj pa sedaj z glasnejšimi kletvami segali v besedo. Tatarčuk je opazil, da se znanci in celo prijatelji delajo, kakor da ga niti ne vidijo ne, zato je pristopil k mlademu Barabašu, ki je bil v istem položaji kakor on. Drugi so ja popreko pogledavali, za kar se mladi Barabaš ni dosti brigal, ne vedoč prav za prav, za kaj se gre. Bil je

*) Neka svilena, z zlatom pretkana tkanina.

**) Zaporožci o svojih napadih niso zanašali nikomur in ničemur. Do časov Hmielnickega celo cerkve ni bilo v Siči. Prvo je baje Hmielnicki postavil; tam niso nikogar vprašali, kake vere je, in kar pripovedujejo o verski uredbi Niževcev, je bajka.

Filip Zahar in Anton Tatarčuk. (Sr. 75.)

to človek izredne krasote in nenavadne močí; le tej jedini se je imel zahvaliti za svojo čast atamansko, kajti v ostalem je slul v vsej Siči radi svoje gluposti. Ta glupost nadela mu je celo priimek »durni« (glupi) ataman in to posebno svoboščino, da se mu je starejšinstvo pri vsaki besedi smejalo.

»Počakaj malo, morebiti pojdeva s kamenom na vratu v vodo!« zašepetal mu je Tatarčuk.

»Čemu?« vpraša ga Barabaš.

»Mari ne veš o listih?«

»Kaj bo šenta! Sem mari jaz pisal kake liste?«

»Poglej, kako naju poprek gledajo.«

»Da, toda kogar bi otrnil po buči, ne gledal bi, ker bi se mu oči izbulile.«

V tem so kriki zunaj naznanili, da se je nekaj pripetilo. Zdajci se zborničine dveri odpró na stežaj in Hmielnicki vstopi s Tuhaj-bejem. Nja so pozdravili tako radostno. Nekaj mesecev je temu, ko je bil še Tuhaj-bej, kot najbojevitejši izmej »murz« *) in strah Ničevcem, na Siči predmet strašnega sovraštva, — sedaj pa je »tovarištvo« čapke kvišku metalo, ko ga je zagledalo in ga uvaževalo kot dobrega prijatelja Hmielnickemu in Zaporožcem.

Tuhaj-bej je vstopil prvi, a za njim Hmielnicki, kot hetman vojsk zaporoških z bulávo v roki. To dostojanstvo je imel, odkar se je povrnil s Krima s četami, katere si je izprosil od hana. Tedaj so ga bile trume vzdignile z rokami, odbile vojno zakladnico in mu prinesle bulávo, prapor in pečat; to se je navadno nosilo le pred hetmanom. Hmielnicki se je bil zelo izpremenil. Videlo se mu je, da nosi v sebi strašno silo vsega Zaporožja. Sedaj ni bil več okrivičen Hmielnicki, ki beži na Sič črez Divje Poljane, temveč Hmielnicki — hetman, krvavi duh, velikan, maščevalec vlastne krivice na celih milijonih.

Toda on ni snél krvavih verig, nadèl je le nove, še težje. Videlo se je to iz njegovega razmerja do Tuhaj-beja. Ta hetman Zaporožja je zavzemal drugo mesto za Tatarjem, pokorno prenašal njegovo ošabnost in prerazžaljivo vedenje. To je bilo razmerje podložnika napram vrhovnemu gospodu Pa tako je moralo biti. Hmielnicki je imel za vso svojo veljavo zahvaliti Tatarje in hanovo milost, — in hana je zastopal divji in besni Tuhaj-bej. Hmielnicki je umel družiti ošabnost, katera mu je širila prsi, s pokornostjo tako dobro, kakor odločnost z lokavostjo. Bil je lev in lisjak, orel in kača. Od začetka kozaštva je sedaj prvič Tatar gospodaril na Siči, — taki časi so prišli »Tovarištvo« pa je vendar-le metalo čapke kvišku, ko je zagledalo pogana. Taki časi so prišli.

Posvetovanje se je pričelo. Tuhaj-bej sede v sredo, na višji povezek kož in, podvivši noge, začne žvečiti posušeno zrnje solnčnic in pljuvati

*) Murza, tatarski dostvjanstvenik = knez, vojvoda. (Ne pa: Zamorec!)

izsesane lupine na sredo sobe. Na desno je sedel Hmielnicki z bulávo v roki, na levo koševi, atamani pa in deputacija »tovarištva« dalje ob stenah. Razgovor je potihnil, le od zunaj je dohajal šum in hrup druhali, posvetujoče se pod milim nebom, podoben šumu valov. Hmielnicki je začel govoriti:*)

»Velemogočna gospôda! Z milostjo, naklonjenostjo in obzirnostjo najjasnejšega cara krimskega, gospoda mnogim narodom, sorodnika telesa nebeskega, z dovoljenjem milostivega kralja Vladislava in z dobro voljo junaških vojsk zaporoških, v svesti si svoje nedolžnosti in božje pravičnosti, gremo maščevat strašnih in okrutnih krivic, katere smo trpeli krščanski, dokler smo mogli, od potuhnjenih Lahov, komisarjev, starost, upravnikov in vse šlahte. Zbok teh krivic ste, jasnomogočna gospôda, vi in vsa vojska zaporoška pretočili mnogo solz in meni zato podali bulávo, da bi se mogel laglje potegniti za našo nedolžnost in nedolžnost vseh vojsk. Uvažujoč to kot veliko naklonjenost jasnomogočne gospôde moje, šel sem najjasnejšega cara prosit pomoči, katero nam je tudi milostivo naklonil. Toda trdno zaupajoč in zanašajoč se na vas sem se zelo razžalostil, ko sem slišal, da utegnejo biti mej vami izdajice, ki se bratijo z neodkritosrčnimi Lahi in jim poročajo o naših pripravah; ako je to res, kaznovani morajo biti, jasna gospôda, po vaši volji in razsodnosti. A mi prosimo, da čujete liste, katere je prinesel poslanec od našega sovražnika kneza Višnioviecckega, ne kot poslanec, temveč kot ogleduh, ki si je hotel ogledati naše priprave in ki je hotel dobro voljo našega prijatelja Tubaj-beja Lahom izdati. In da sodite tudi, ali naj bode ta ogleduh kaznovan, kakor tudi tisti, do katerih je prinesel liste, in o katerih nas je naš koševi, prijatelj moj, Tuhaj-beja in cele vojske, nemudoma obvestil.«

Hmielnicki je obmolknil. Hrup za okni je rasel čimdalje bolj. Vojenski tajnik je vstal ter začel čitati najpreje kneževo pismo do koševega atamana, začenjajoče se z besedami: »Mi, po božji milosti knez in gospod v Lubnijih, Horolu, Priluku, Hadziači itd., vojvoda ruski itd., starosta itd.« Pismo je bilo čisto uradno. Ko je knez zaslišal, da se vojska zbira z logov, vpraša atamana, če je to res, ter ga ob jednem pozivlje, naj tega radi varnosti krščanskih krajev ne dela, Hmielnickega pa, ako bi narod po Siči ščuval, izroči komisarjem, ki se imajo na to opomniti. Drugi je bil list gospoda Grodzickega, tudi do velikega atamana, tretji in četrti Zacvilihovskega in starega polkovnika iz Čerkes do Tatarčuka in Barabaša. V nobenem ni bilo nič takega, kar bi moglo vzbuditi sum proti osobam, katerim so bili pisani. Zacvilihovski je prosil Tatarčuka samo to, naj skrbi za vročitelja lista in mu olajša vse, kar bi poslanec poželel.

Tatarčuk se je oddahnil.

»Kaj sodite, jasna gospôda, o teh listih?« vpraša Hmielnicki.

Kozaki so molčali. Vsa posvetovanja, dokler jim »vodka« ni razgrela glav, začenjala so se tako, da nobeden atamanov ni hotel prvi poprijeti besede. Kot ljudje preprosti in prevejani, delali so tako zlasti iz strahu, da bi ne rekli kaj bedastega, kar bi utegnilo govornika osmešiti ali pa mu nakloniti za vse življenje porogljiv priimek. Tako je bilo na Siči, kjer je bil sredi največjega prostaštva čut za šalo čudovito razvit, baš tako kakor strah porogljivosti.

Kozaki so torej molčali. Hmielnicki poprime znova besedo.

»Ataman koševi je naš brat in odkritosrčen prijatelj. Jaz atamanu tako verujem kakor vlastni duši, in kdor bi kaj drugega rekel, ta bi sam mislil na izdajo. Ataman je naš stari drug in vojnik.«

Rekši vstane ter poljubi koševega.

»Jasna gospôda!« pravi na to koševi. »Jaz vojsko zbiram, a hetman naš naj jo povede. Kar se poslanca tiče: ker so ga do mene poslali, zato je moj, a ker je moj, podarim ga vam!«

»Velemožna deputacija, poklonite se atamanu, on je pravičen človek, in pojdite »tovarištvu« povedat, da, če je kdo izdajica, on ni izdajica. On je prvi postavil straže, on sam je ukazal, naj se vjamejo izdajice, ki bi k Lahom bežali ali pa od Lahov dohajali. Vi, častita deputacija, povejte, da je on najvrlejši človek izmej nas vseh!«

Deputacija se je poklonila do pasu najpreje Tuhaj-beju, ki je ves čas z največjo ravnodušnostjo žvečil svoje zrnje, potem Hmielnickemu, koševemu — ter odšla iz sobe.

V kratkem so naznanjali radostni klici za okni, da je deputacija svojo nalogo izvršila.

*) Način posvetovanja na Siči je opisan v dnevniku Erika Lasote, cesarskega poslanca na Zaporožji l. 1594.

»Živel naš koševi! Živel naš koševi!« kričali so hrapavi glasovi s tako silo, da se je zdelo, kakor bi drgetale stene s temeljem vred.

Ob jednem so zagrmeli samopali in »piščeli.«

Deputacija se je znova vrnila in se posedla v kotu izbe.

»Velemožna gospôda!« reče Hmielnicki, ko je bil hrup za okni kolikor toliko potihnil. »Dobro ste uže odsodili, da je koševi pravičen človek. Ako pa ataman ni izdajica, kdo je izdajica? Kdo ima mej Lahi prijateljev, s katerimi se pajdaši, do katerih pišejo liste? Komu priporočajo osobo poslančevo? Kdo je izdajica?«

To je govoril Hmielnicki s čimdalje bolj povzdignenim glasom ter zlovražno upiral svoje oči v Tatarčuka in mladega Barabaša, kakor bi ja hotel naravnost pokazati. V sobi je vstal šum, nekoliko glasov je začelo klicati: »Barabaš in Tatarčuk!« Nekateri glavarji so vstali s svojih sedežev, mej deputacijo so se čuli glasovi: »Na pogibel!«

Tatarčuk je prebledel, mladi Barabaš pa je začel osuplo gledati po navzočnih. Nekaj časa je napenjal svojo leno pamet, da bi uganil, česa ga dolže, naposled pa je rekel: »Ne boš mi, cucek, mesa jedel!«

In bušil je v smeh kakor glupec, za njim pa še drugi. Večina kurzenskih glavarjev se je začela naglo divje smejati, da sama ni vedela zakaj.

Izza okna so dohajalii čimdalje glasnejši kriki. Očividno je žganje tam uže začelo razgrevati glave. Šum narodovega valovja je naraščal vsak hip.

Toda Anton Tatarčuk je vstal, obrnil se k Hmielnickemu in začel govoriti:

»Kaj sem vam jaz zakrivil, visoki gospodje, hetmani zaporoški, da zahtevate mojo smrt? V čem sem vam kriv? Komisar Zacvilihovski mi je pisal list — kaj za to? Saj je tudi knez pisal do koševega! Ali sem jaž list vsprejel? Ne! In ako bi ga bil vzel, kaj bi bil storil? Prišel bi bil do pisarja ter mu velel, naj mi ga prečita, ker sam ne znam ne pisati ne čitati. In vi bi vsekako vedeli, kaj je v listu. A Laha jaz niti videl nisem! Kako bi bil jaz izdajica?! Hej, bratje Zaporožci, Tatarčuk je hodil z vami na Krim; a ko ste hodili na Vlahe, hodil je na Vlahe; ko ste hodili pod Smolensk, hodil je pod Smolensk; živel je z vami, dobrimi molojci, bíl se z vami, dobrimi molojci, in kri prelival z vami, dobrimi molojci — in gladú mrl z vami, dobrimi molojci: torej on ni Lah, ni izdajica, temveč Kozak, vaš brat, in ako gospod hetman zahteva njegovo smrt, pové naj, zakaj da jo zahteva! Kaj sem mu jaz storil, s čim pokazal neodkritosrčnost? — A vi, bratje, usmilite se me in sodite pravično.«

»Tatarčuk je dober molojec! Tatarčuk je pravičen človek!« ozvalo se je nekoliko glasov.

»Ti, Tatarčuk, si dober molojec,« dejal je Hmielnicki, »in jaz na te ne nastajem, zakaj ti si mi tovariš, ne Lah, temveč Kozak, naš brat. Da je Lah izdajica, ne žalostil bi se in ne plakal bi, ako pa je moj tovariš izdajica, ako je dober molojec izdajica, to mi teži srce in mi je žal dobrega molojca. In baš ker si se na Krimu in v Vlahih in pod Smolenskim z nami bíl — baš zato je še večji tvoj greh, da si hotel sedaj pripravljanje in namero vojsk zaporoških skrivaj Lahom izdati! Tebi so pisali, da bi mu olajšal, kar bi zaželel; ali povejte, velemožna gospôda atamani, česa bi Lah mogel želeti? Ali ne moje smrti in smrti mojega iskrenega prijatelja Tuhaj-beja? Ali ne pogube vojske zaporoške? Tatarčuk, kriv si in ničesa inega ne dokažeš. A do Barabaša je pisal njegov strijc, polkovnik čerkeski, Čaplinskemu tovariš in Lahom tovariš, ki je svoboščine držal pri sebi, da bi jih zaporoška vojska ne dobila. In ko je tako — in kolnem se na Boga, da je tako — kriva sta torej oba in prosita atamanov usmiljenja; tudi jaz bodem prosil z vama, dasi je težka vajina krivda in jasno vajino izdajstvo.«

V tem pa od zunaj uže ni več dohajal šum in hrup, temveč viharno bučanje. Tovarištvo je hotelo vedeti, kaj se godi v zbornici ter je odposlalo novo deputacijo.

Tatarčuk je čutil, da je izgubljen. Zdajci se je spomnil, da je pred tednom dnij odgovarjal atamanom, naj buláve Hmielnickemu ne oddade in naj ne sklenejo premirja s Tatarji. Mrzle kaplje potu so mu stopile na čelo: razumel je, da mu ni več rešitve. Kar se tiče mladega Barabaša, bilo je jasno, da se je Hmielnicki z njegovim poginom hotel osvetiti staremu čerkeskemu polkovniku, ki je svojega sinovca iskreno ljubil. Tatarčuk pa ne bi bil rad umrl. Ne bledel bi bil pred sabljo, krogljo, celo pred kolcem ne — toda taka smrt, kakoršna ga je čakala, pretresala ga je do mozga; zato se je okoristil s trenotkom tihote, ki je zavladala po besedah Hmielnickega, in obupno vskriknil:

»Na ime Kristovo, bratje atamani, ljubi drugovi, ne pogubite nedolžnika, saj Laha niti

videl nisem, niti ne govoril z njim! Ne vem, kaj bi hotel Lah od mene; vprašajte ga sami! Kolnem se na Krista, na vzveličanje svoje, sveto Prečisto, svetega Nikolaja Čudotvorca, svetega Mihaela Arhangela, da nedolžno dušo pogubite!«

»Privedite Laha!« zaklical je stari kantarzej.

»Laha sem! Laha!« klicali so glavarji.

Nastala je zmešnjava. Nekateri so planili v sosednjo sobo, kjer je bil vjetnik zaprt, da ga privedo pred svetovalstvo, drugi so se usuli okolu Tatarčuka in Barabaša. Prvi je kriknil Hladki, ataman mirgorodski: »Na pogibel!« Deputacija je krik ponovila, Čarnota pa je skočil k dverim ter otvorivši je vpil do zgromadene trume:

»Častita gospôda tovarištvo, Tatarčuk je izdajica in Barabaš je izdajica, na pogibel jima!«

Druhal je odgovorila s strašnim tuljenjem. V sobi se je začela zmešnjava. Vsi glavarji so vstali s svojih sedežev. Nekateri so kričali: »Laha! Laha!« drugi so skušali razburjenost potlačiti, a v tem so se dveri vsled natiska trume odprle na stežaj, in v sobo je vdrla druhal, ki se je zunaj posvetovala. Strašne postave, napojene z vsteklostjo, napolnile so izbo ter vreščale, mahale z rokami, škrtale z zobmi in dihale smrad žganjice: »Smrt Tatarčuku in Barabašu! Na pogibel! Dajte nam izdajici! Na torišče z njima!« kričali so pijani glasovi. »Bij! Ubij!« — in stotine rok se je ta hip iztegnilo po nesrečni žrtvi. Tatarčuk se ni upiral, le ječal je presunljivo, mladi Barabaš pa se je začel braniti s strašno silo. Uvidel je naposled, da ga hočejo zadaviti. Strah, obup in besnost so mu stopili na obraz. Pena mu je pokrila ustni, iz prsij se mu je iztrgal zverski rik. Dvakrat se je izdrl trinogom in dvakrat so ga pograbile njih roke za rame, za prsi, za brado in za lase; on se je otepal, grizel, ruval, padal na tla in zopet vstajal okrvavljen, strašan. Strgali so z njega obleko, izruvali lase z glave, izbili oko, naposled pa ga pritisnili na steno ter mu polomili roke. Potem je padel. Krvniki so ga s Tatarčukom vred izvlekli na torišče. Stoprv tam, pri blesku smolnih sodcev in gorečih gromad, začeli so izvrševati obsodbo. Nekoliko tisoč ljudij se je vrglo na obsojenca in ja je trgalo na kosce tuleč in boreč se za pristop do žrtev. Teptali so ja z nogami, trgali meso s telesa. Tolpa ja je obkrožila s strašnim, krčevitim besom, kakoršnega je zmožna najbolj razbesnela druhal. Sedaj pa sedaj sta iztezali krvave roke kvišku dve kepi, nič več podobni človeku, a pri tej priči so ja zopet potisnili na tla.

Dalje stoječi so vreščali na vse grlo, nekateri, naj ja vržejo v vodo, drugi, naj ja potlačijo v sodčke goreče smole. Pijanci so se stepli drug z drugim. V besnosti so zažgali dva čebra žganjice, ki sta osvetljevala ta peklenski

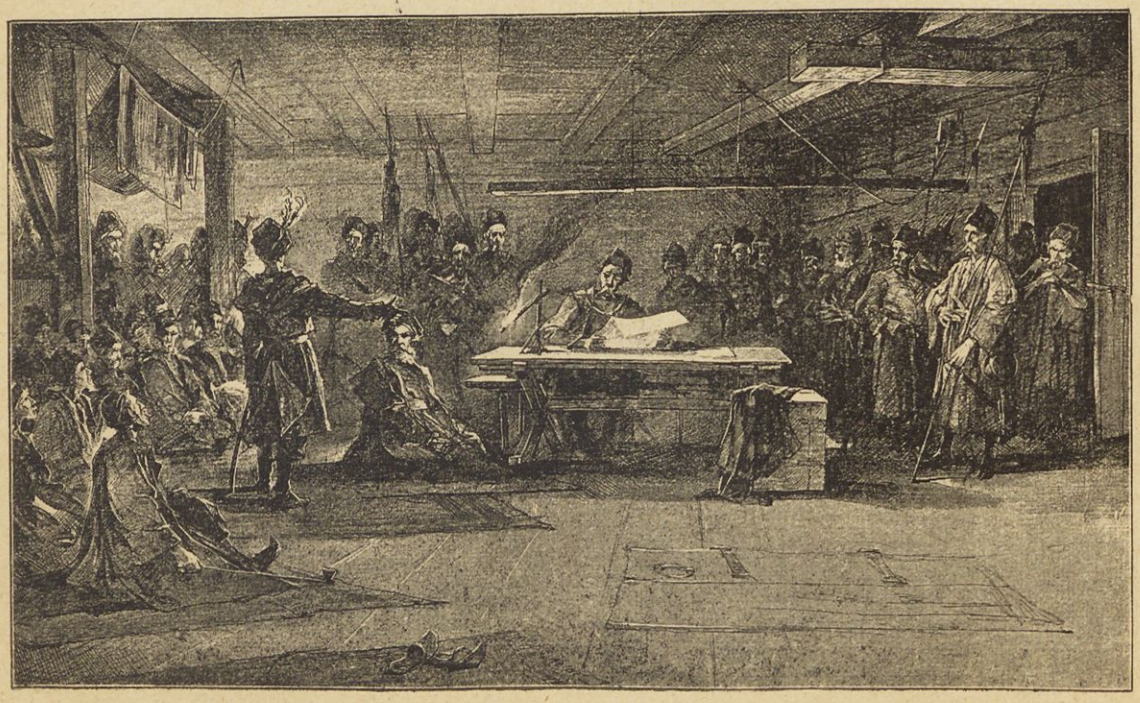

»Kaj sodite, jasna gospôda, o teh listih?« vprašal je Hmielnicki. (Str. 78.)

Druhal vleče Tatarčuka in Barabaša. (Str. 80.)

prizor z drgetajočo, modrikasto svetlobo. Z neba pa je zrl na vse to mesec, tih, jasen, mil.

Tako je »tovarištvo« kaznovalo svoje izdajice.

Ko so bili Kozaki Tatarčuka in mladega Barabaša skozi dveri izvlekli, tedaj je v zbornici znova vse potihnilo, in atamani so zopet zavzeli sedeže ob steni, kajti iz sosednje sobe so privedli vjetnika.

Ker je bil ogenj na kaminu pogasnil, padala mu je na obličje senca — in v polsvitu je bilo videti le vitko njega postavo, stoječo prosto in ponosno, če prav je imel zvezane roke. Hladki je vrgel na žarjavico butarico drv, in kmalu je zaplapolal bujen plamen ter z jasno svetlobo oblil vjetniku obličje, ki se je obrnil k Hmielnickemu.

Hmielnicki se je stresel, ko ga je zagledal. Vjetnik je bil gospod Skrzetuski.

Tuhaj-bej izpljune luskine izžvečenih solnčnic in zamomlja rusinski:

»Ja toho Laha znaju — on buw u Krymu.«*)

»Na pogibel mu!« zavpije Hladki.

»Na pogibel!« ponovi Čarnota.

Hmielnicki je osuplost uže preobvladal, Hladkega in Čarnoto je le premeril z očmi, in ta pogled je tako vplival, da sta takoj obmolknila. Na to se je obrnil do koševega ter mu rekel:

»I ja jeho znaju.«**)

»Odkod si?« vpraša koševi Skrzetuskega.

»Kot poslanec sem potoval do tebe, atamane koševi. Na Hortici so me napadli razbojniki in mi navzlic običajem, katerih se drže celo najdivlji narodi, pobili ljudi, mene pa, ne meneč se za moje poslansko dostojanstvo in za moj rod, ranili, zasramovali in semkaj privedli kot vjetnika; in to bode znal moj gospod nj. sv. knez Jeremija Višnioviecki gotovo poravnati s teboj, atamane koševi!«

»A čemu si pokazal neodkritosrčnost? Čemu si razčepil z buzdovanom dobrega molojca? Čemu si štirikrat toliko ljudij pobil, kakor je bilo vas vseh? Si mari potoval do mene, da bi si ogledal naše priprave in Lahom povedal o njih? Vemo tudi, da si imel pisma do izdajic vojske zaporoške, da bi z njimi osnoval pogubo vsej vojski zaporoški. Mi te torej ne vsprejmemo kot poslanca, temveč kot izdajico ter te bodemo pravično kaznili.«

»Varaš se, atamane koševi, in ti, hetman samozvanec,« reče Skrzetuski, obrnivši se k Hmielnickemu. »Da, imel sem pisma. Tako dela vsak poslanec, ki gre v neznane kraje, da od znancev do znancev jemlje pisma, da ima vsaj družbo. Šel sem semkaj s kneževim pismom, ne da bi snoval pogubo, temveč, da bi vas odgovarjal od takega početja, ki bi s popolnim vničenjem navalilo neznosno gorje na Poljsko in vso vojsko zaporoško. Na koga vzdigate brezbožno roko? Proti komu sklepate vi, ki se nazivljete branitelje krščanstva, premirje s pogani? — Proti kralju, proti šlahti in vsej Poljski. Vi ste izdajice, ne jaz in to vam povem: Ako s pokoro in poslušnostjo ne zagladite svojih krivd, gorje

*) Jaz tega Laha poznam — bil je na Krimu.
**) Tudi jaz ga poznam.

vam! Ali so časi Pavluka in Nalevajka uže tako davno pretekli? Vam je ušla uže iz spomina njiju kazen? Pomislite, da je potrpežljivost Poljske uže izcrpljena in da visi meč nad vašimi glavami!«

»Ti zmerjaš, vražji sine, da bi se izmotal in ušel smrti!« zarohni koševi, »toda ne pomore ti niti grožnja niti vaša poljska latinščina!«

Drugi atamani so začeli škrtati z zobmi in rožljati s sabljami, a gospod Skrzetuski je vzdignil glavo še više in govoril tako-le:

»Ne misli, atamane koševi, da bi se jaz bal smrti, ali branil život, ali pa dokazoval svojo nedolžnost. Šlahčiča morejo me soditi le šlahčiči, ali tu ne stojim pred sodniki, temveč pred razbojniki; ne pred šlahto, temveč pred kmeti; ne pred vitezi, temveč pred barbari; a dobro vem, da smrti ne uídem, s katero dopolnite mero svoje krivičnosti. Pred menoj je smrt in muka, a za menoj meč in osveta vse Poljske, pred katero drgetate vi vsi.«

Kakor vznesena postava, tako je tudi vznesen govor in ime države poljske vse silno osupnilo. Atamani so se molče spogledavali. Za hip se jim je zdelo, da ne stoji pred njimi vjetnik, temveč grozen poslanec mogočnega naroda. Tuhaj-bej pa je zagodrnjal:

»Serdytyj Lah!«

»Serdytyj Lah!« ponovi Hmielnicki.

Silovito pritiskanje na dveri je prekinilo daljši razgovor. Na torišči so bili sodbo na Tatarčuku in Barabaši uže izvršili; tovarištvo je odposlalo novo deputacijo.

Kakih deset do dvajset Kozakov, okrvavljenih, zasoplih, potnih, pijanih, stopilo je v sobo. Ustavili so se v dverih in iztezajoč roke, od krvi še kadeče se, začeli govoriti:

»Tovarištvo se klanja gospôdi starejšinstvu,« tu so se vsi poklonili do pasu, »in prosi, da mu predaste tega Laha, da bi z njim poigrali kakor z Barabašem i Tatarčukom.«

»Predajmo jim Laha!« krikne Čarnota.

»Ne predajmo!« kričal je drugi. »Naj čakajo! On je poslanec!«

»Na pogibel mu!« ozvali so se razni glasovi.

Naposled obmolknejo vsi, čakajoč, kaj porečeta koševi in Hmielnicki.

»Tovarištvo prosi; če ne, vzame si ga samo,« ponovi deputacija. Zdelo se je, da je gospod Skrzetuski izgubljen brez rešitve. Kar se Hmielnicki nagne Tuhaj-beju do ušesa.

»To je tvoj vjetnik,« zašepeta mu. »Tatarji so ga vjeli, tvoj je. Si ga mari daš vzeti? Bogat šlahčič je, a tudi brez tega odkupi ga knez Jeremija z zlatom.«

»Dajte nam Laha!« kričali so čimdalje grozneje Kozaki.

Tuhaj-bej se je preganil na svojem sedeži ter vstal. Obličje se mu je izpremenilo v jednem hipu, oči se mu razširile kakor mačku, zobje začeli bliskati. Planil je kakor tiger pred molojce, potegujoče se za vjetnika.

»Proč, kozli! Neverni psi! robi! svinojedi!« riknil je ter pograbivši za brado dva Zaporožca, mikastil ja je kakor vstekel. »Proč pijanci! Živina nečista! Krastače ogavne! Prišli ste mi zasužnjevcev jemat, a jaz vam posvetim, kozli!« Tako kričeč je mikastil za brado molojca za molojcem, naposled jednega zvalil na tla in ga začel teptati z nogami. »Na obličje, robi! Inače vas zarobim vse, in vso Sič tako steptam z nogami, kakor vas tukaj-le. Z ognjem jo spustošim, z vašo mrhovino pokrijem!«

Deputacija se je osupla odmaknila — strahoviti prijatelj je pokazal, kaj ume.

In čudo! Na Bazavluku je stalo komaj šest tisoč tatarske orde! Res je, za njimi je stal še han z vso silo krimsko, ali v sami Siči je bilo malone dvajset tisoč molojcev, brez teh, katere je bil Hmielnicki uže na Tomakovko poslal, in vendar se ni niti jeden glas drznil upreti Tuhaj-beju. Dozdevati bi se moglo, da je bil način, kako je grozni »murza« obranil vjetnika, jedino tako izdaten, da je preprečil izvršitev Zaporožcev, katerim je bila ta hip tatarska pomoč neizogibna. Deputacija je planila na torišče kričeč mej trume, da se z Lahom ne bodo igrali, ker je vjetnik Tuhaj-beja, a Tuhaj-bej bajè »rozserdywsia!« *) »Brade nam je ruval!«

Na torišči se je začelo pri tej priči ponavljati: »Tuhaj-bej rozserdywsia!« — »Rozserdywsia!« kričale so trume žalostno, »rozserdywsia! rozserdywsia!« In črez nekoliko časa je začel neki spreletajoči glas peti pri ognji:

»Hej, hej!
Tuhaj-bej
Rozserdywsia duže,**)
Hej, hej,
Tuhaj-bej,
Ne serdysia, druže!***)

*) Se je razsrdil.
**) Hudo, zelo.
***) Drug, tovariš.

Mahoma je povzelo tisoč glasov: »Hej, hej! Tuhaj-bej,« in eto, porodila se je jedna teh pesnij, katere je potem, rekel bi, vihar raznesel po vsej Ukrajini in se zadeval z njimi ob strune teorbanov.

Toda naglo je bila tudi pesen prekinena. Skozi vrata, od strani Hasan-Baše, planilo je do deset ljudij, rilo se skozi trumo, kričeč: »S poti, s poti!« in se prerilo do zbornice. Atamani so hoteli uže iziti, ko so novi gostje prihrumeli v sobo.

»Pismo do hetmana!« kričal je star Kozak.

»Odkod?«

»Čehrinci smo. Noč in dan hodimo s pismom. Tu je!«

Hmielnicki vzame Kozaku list iz roke in začne čitati. Iznenagla se mu obraz izpremeni, preneha čitati ter reče s krepkim glasom:

»Velemožna gospôda atamani! Veliki hetman pošilja sina Štefana z vojsko na nas. Vojna!«

V izbi je nastal divji šum in hrup. Ne vem, ali šum in hrup radosti, ali začudenja. Hmielnicki je stopil na sredo izbe, oprl se o boka, oči so mu metale bliske, a glas mu je zvenel grozno in zapovedujoče:

»Kurzenski glavarji, h kurzenom! Udarite iz topov na stolpu! Razbijte vse bečke z ‚vodko'! Jutri o svitanji se vzdignemo!«

S tem hipom so se končali zborovi obredi, posveti atamanov, sejmi in prevaga tovarištva. Hmielnicki je vzel v roke neomejeno oblast. Eto, pred kratkim je, v strahu, da glas njegov ne bode vslišan od burnega tovarištva, moral še vjetnika braniti z zvijačo, z zvijačo pogubiti nasprotnika; sedaj je bil gospod življenja in smrti vseh. Tako je bilo. Pred vojno in po njej, dasi je bil hetman uže izbran, narekovala je druhal atamanom in koševemu svojo voljo, kateri se je bilo nevarno upirati. Ko se je pa odtrobilo za vojno, postalo je tovarištvo vojska, podložna vojskinemu strahu, kurzenci — častniki, a hetman — poveljnik diktator.

Zato so atamani, začuvši povelje Hmielnickega, pri tej priči odhiteli k svojim kurzenom.

Posvetovanje je bilo končano.

V kratkem je z brane mej trgom Hasan-Baše in toriščem na Siči zadonel grom topov in zmajal stene izb in se s tožnim odmevom razlegel po vsem Črtomeliku — naznanjajoč vojno.

Začel je tudi novo dobo v zgodovini dveh narodov. Toda tega niso vedeli niti pijani Sičevci niti sam hetman zaporoški.

XII.

Hmielnicki in Skrzetuski sta šla h koševemu na prenočišče, a z njima i Tuhaj-bej, kateremu je bilo uže prepozno, da bi se vrnil na Bazavluk. Divji bej ravnal je z namestnikom kot z vjetnikom, ki se je imel za visoko ceno odkupiti, zato ne kot z robom, temveč s spoštovanjem, morebiti še z večjim nego-li s Kozaki; zakaj videl ga je svoje dni kot kneževega poslanca na dvoru hanovem. Videč to koševi, povabil ga je v svojo kočo ter je tudi sam premenil svoje vedenje napram njemu. Stari ataman — bil je to človek z dušo in telesom udan Hmielnickemu, kateri si ga je čisto osvojil in obvladal — opazil je, da je bilo temu mnogo za otetev vjetnikovo. Še bolj pa se je začudil, ko se je, jedva da so stopili v sobo, obrnil Hmielnicki k Tuhaj-beju.

»Tuhaj-bej!« reče, »koliko misliš zahtevati odkupnine za tega vjetnika?«

Tuhaj-bej je pogledal na Skrzetuskega in odgovoril:

»Rekel si, da je to znamenit človek — tudi jaz vem, da je poslanec strašnega kneza, a strašni knez ljubi svoje ljudi. Bismillah ta plača in oni plača — vsega skupaj...«

Tuhaj-bej se zamisli:

»Dve tisoč tolarjev.«

Hmielnicki na to:

»Dam ti dve tisoč tolarjev.«

Tatar je nekaj časa molčal. Križoglede njegove oči, zdelo se je, da popolnoma prodirajo Hmielnickega.

»Ti daš tri!« reče.

»Čemu naj ti dam tri, ko si le dve zahteval?«

»Ker ga hočeš imeti; mnogo ti je do njega, in ako ti je, daš tri.«

»Otel mi je življenje.«

»Allah! To je vredno še tisoč več.«

Tu poseže Skrzetuski v kupčijo:

»Tuhaj-bej!« reče srdito, »iz kneževe zakladnice ti ne morem ničesa obetati, ali, če bi imel ves svoj imetek porabiti, dam ti tri. Blizu toliko imam pri knezu spravljenega in dobro vasico, kar zadostuje A temu hetmanu nočem biti hvaležen za prostost in življenje.«

»Odkod pa veš, kaj jaz s teboj storim?« oponese mu Hmielnicki. In obrnivši se do Tuhaj-beja nadaljuje:

»Vojna se započne. Ti pošlješ do kneza, a predno se poslanec vrne, preteče v Dnjepru mnogo vode, a jaz ti jutri na Bazavluk sam prinesem denar.«

»Daj štiri, pa niti govoril ne bodem več z Lahom,« odgovori nestrpljivo Tuhaj.

»Dam štiri, na mož-besedo.«

»Gospod hetman,« reče koševi, »ako hočeš, odštejem ti jaz koj toliko. Tu pod steno imam, morda še več.«

»Jutri jih poneseš na Bazavluk,« reče Hmielnicki.

Tuhaj-bej se pretegne in zazdeha:

»Spati se mi hoče. Jutri pred dnem moram v Bazavluk. Kje imam spati?«

Koševi mu pokaže kup ovčjih kož ob steni.

Tatar se vrže na ležišče. Po kratkem je začel hropsti kakor konj.

Hmielnicki prekoraka nekolikokrat ozko sobo in reče:

»Spanec mi beži s trepalnic. Ne morem zaspati. Daj mi kake pijače, gospod koševi.«

»Žganja ali vina?«

»Žganja. Ne zaspim.«

»Uže se oglašajo petelini,« pripomni koševi.

V kratkem je z brane zadonel grom topov. (Str. 83)

»Pozno je! Idi spat, stari drug! Napij se in idi!«

»Na slavo in srečo!«

»Na srečo!«

Koševi si otre usta z rokavom, poda Hmielnickemu roko, odide v drugi konec izbe in se zarije v ovčje kože, kajti kri mu je bila od starosti uže zelo hladna.

Črez malo časa je njegovo smrčanje odgovarjalo smrčanju Tuhaj-beja.

Hmielnicki je pa sedel za mizo, vtopljen v molčanje.

Kar se naglo vzbudi, pogleda na Skrzetuskega ter reče:

»Gospod namestnik, prost si!«

»Zahvaljujem te, gospod hetman zaporoški, dasi ne tajim, da bi rajši koga drugega zahvalil za prostost.«

»Torej me ne zahvaljuj. Otel si mi življenje, dobroto sem ti z dobroto poplačal, sedaj je poravnano. Ali to ti moram še povedati, da te takoj ne izpustim, razun če mi daš viteško besedo, da ne poveš, ko se vrneš, niti besede ne o naši pripravi niti ne o silah naših, o ničemer ne, kar si tu v Siči videl.«

»Vidim le to jedino, da si mi po nepotrebnem dal okusiti sad prostosti. Take besede ti ne dam, kajti če bi jo dal, storil bi tako, kakor tisti, ki prestopajo k sovražniku.«

»Življenje moje in varnost vse vojske zaporoške je v tem, da véliki hetman z vsemi silami ne plane na nas; a tega bi ne opustil, ako bi vedel o naši nameri. Zatorej se ne čudi, da te ne izpustim, ako mi nočeš dati besede, dokler ne bom varen. Vem, s kom sem se sprl; vem, kako strašna sila je proti meni: oba hetmana, tvoj strašni knez, ki sam za celo vojsko zaleže, in Zaslavski in Koniecpolski in vsi oni kraljeviči, ki stoje z nogami Kozakom na tilniku! Zares, nisem imel malo truda, nisem napisal malo pisem, predno sem je omotil in jim čuječnost zazibal v spanje — zategadelj sedaj ne morem dovoliti, da je ti razbudiš. Ko se črn in kozaški gradovi in vsi, kateri se zatirajo v veri in svobodi, tako oklenejo mene kakor vojska zaporoška in milostivi car krimski, mislim, da bodem neprijateljem kos, ker bode tudi moja moč znatna. Najbolj pa se zanašam na Boga, ki je videl krivice in zrl na mojo nedolžnost.«

Tu je nagnil Hmielnicki čašo vodke in začel hoditi nemirno okolu mize; gospod Skrzetuski

pa ga je premeril z očmi ter mu rekel s povdarkom:

»Ne blêdi, hetman zaporoški, sklicujoč se na Boga in na najvišje varstvo njegovo, da ne navališ na-se jeze božje in še strožje kazni. Ali ti pristuje, da kličeš Najvišjega na obrambo, tebi, ki zaradi svojih krivic in zasobnih razporov snuješ strašno burjo in netiš ogenj domače vojne, ki se družiš z neverniki proti krščanstvu? Zmagovalec ali zmaganec preliješ morje krvi in solz, opustošiš deželo huje nego kobilice, vlastno kri odaš nevercem v robstvo, izpodkoplješ in omaješ Poljsko, roko vzdigneš na veličanstvo kraljevo,

»Ne strpel bi, ako bi kdo drug tako govoril, a tudi ti pazi, da tvoja smelost ne izcrpi moje potrpežljivosti. Strašiš me s peklom, oponašaš mi osobnosti in izdajstvo, ali odkod veš, da grem maščevat le svojih krivic? Kje bi našel pomočnikov, kje one tisoče, ki so se me oklenili in se me še oklepajo, ako bi se hotel potezati le za svoje zatiranje? Glej, kaj se godi na Ukrajini! Hej, zemlja bujna, zemlja majka, zemlja rodna! In kdo si je v njej svest jutrišnjega dne? Kdo je srečen v njej? Komu se ne jemlje vera, ne krati svoboda, kdo v njej ne plače in ne vzdiha? Jedino le Višniovieckі in

Hmielnicki uprl je mrko oko v vrč žganjice, stisnene pesti položil na mizo in molčal .. (Str. 86.)

oskruniš svetišča Gospodnja, in vse zgol zategadelj, ker ti je Čaplinski odvzel futor, ker ti je v pijanosti grozil! Česa vsega ne počneš? Boga zoveš na pomoč? — Dasi sem v tvoji moči in dasi mi lahko vzameš svobodo in življenje, vendar ti rečem resnisi na ljubo: Satana, ne Boga kliči na pomoč, jedini pekel te more braniti!«

Hmielnicki se je stresel; — zgrabil je sabljo za ročaj in gledal na namestnika kakor lev, ki ima vsak hip rikniti in planiti na svoje žrtev, toda premagal se je. Na srečo še ni bil pijan. Morda ga je spreletel tudi kak nemir, morda mu je v duši zaklical kak glas: »Kreni s te poti!« In kakor bi se hotel braniti svojim vlastnim mislim ali pa preveriti samega sebe, začel je naglo govoriti:

Potocki in Zasławski in Kalinovski in Koniecpolski in peščica šlahte ne! Za nje so starostva, dostojanstva, zemlja in ljudje, za nje sreča in zlata svoboda, a ostali narod izteza v solzah k nebu roke, čakajoč nebeškega usmiljenja, ko mu celó ime kraljevo ne pomóre! Koliko jih uteka na Sič, kakor sem tudi jaz sam utekel, ko ne morejo strpeti šlahte, neznosnega njenega zatiranja. S kraljem nočem vojne, nočem je s Poljsko: On je otec, ta je mati! Kralj je milostiv vladar, ali kraljeviči! Z njimi ne moremo živeti; njih oderuštvo, zakupništvo, dača od ribnikov, od ženitev, mlinov vetrnikov, od čebelnjakov, od govedi; njih samosilstvo in zatiranje kliče maščevanje z neba. Kako odmeno je dobila vojska zaporoška za tolike usluge v mnogo-

brojnih vojnah? Kje so svoboščine kozaške? Kralj je je dal, kraljeviči odvzeli. Nalevajko je bil na vse štiri vetrove raztrgan, Pavluk v medenem volu spečen! Kri še ni obsehla po ranah, katere nam je zadala sablja Žolkievskega in Koniecpolskega! Solze se še niso posušile po pobitih, pomorjenih, nasajenih na kolce — in sedaj — glej! Kaj sveti na nebu! — Tu je Hmielnicki pokazal skozi okence na plamenečo repatico. — Jeza božja! bič božji! Ako imam biti jaz ta bič na zemlji — zgodi se božja volja! To pezo zadenem na rame.«

Ko je izrekel, vspel je kvišku roke in zdelo se je, da ves gori kakor velikanska plamenica osvete. Začel se je tresti, a potem je padel na klop, kakor bi ga bila potlačila peza predznačenj.

Nastal je molk, kateri je prekinjalo le hropenje Tuhaj-beja in koševega — a v kotu koče je otožno cirlikal muren.

Namestnik je sedel s sklonjeno glavo. Rekel bi, da je zbiral odgovor na besede Hmielnickega, težak kakor granitne plasti; naposled je začel besediti s tihotnim in tožnim glasom:

»Ah! Če bi to bila tudi resnica, kdo ti je porok, da kot sodnik in rabelj to izboljšaš? Kaka okrutnost, kaka ničemernost te žene? Zakaj Bogu ne pustiš sodbe in kazni? Jaz ne branim hudobnežev, ne hvalim krivic, zatiranja prav nič ne tajim, toda zamakni se va-se, hetman! Zatiranja dolžiš kraljeviče, praviš, da nočejo poslušati niti kralja niti prava, oponašaš jim samopašnost, ali je pa tudi v tebi ni? Mari ne iztegaš sam roke po Poljski, po pravu in veličanstvu? Trinoštvo panov in šlahte vidiš, tega pa ne vidiš, da bi ta zemlja, bogata mleka in medu, ječala pod stokrat težjim turškim ali tatarskim ižesom, da ni njih prsij, njih oklopov, moči, gradov, topov in trum. Kdo bi jo branil? Kdo varuje in ščiti vaše sinove, da ne služijo v janičarskih krdelih, a vaše žene, da ne žive po nečistih haremih? Kdo naseljuje pustinje, ustanavlja vasi in mesta, zida svetišča božja? ..«

Tu je Skrzetuskemu glas čimdalje hitreje naraščal, a Hmielnicki uprl je mrko oko v vrč žganjice, stisnene pesti položil na mizo in molčal, kakor bi se boril sam s seboj.

»In kdo so oni,« nadaljuje gospod Skrzetuski, »so li prišli iz Nemcev ali iz Turčije? Mari ni to kri od vaše krvi, mari ni kost od vaše kosti? Mari to ni vaša šlahta, vaši knezi? In ker je tako, gorje ti, hetman, ki mlajše brate na starejše oborožuješ in je delaš bratomorce. O za Boga! In če bi bili zares hudobneži, da bi vsi ti — česar pa vendar ne delajo — teptali prava, vničevali svoboščine, Bog na nebu naj sodi in zbori na zemlji, a ne ti, hetman! Ali mari moreš reči, da so mej vami sami pravičniki? Niste vi nikdar grešili, imate-li pravico metati kamenje na tujo sramoto? In ker si me vprašal, kje so kozaške svoboščine, povem ti: Niso jih strgali kraljeviči, temveč Zaporožci, temveč Loboda, Lasko, Nalevajko in Pavluk, o katerem omenjaš, da je bil spečen v medenem volu, dasi dobro veš, da ni bilo tako! Vničili so je vaši upori, vničili nemiri in napadi, katere so delali kakor Tatarji. Kdo je puščal Tatarje črez poljske meje, da je je potem sam napadal zaradi dobička, ko so se vračali s plenom obloženi? — Vi! — Kdo je — Bože mili! — krščansko svoje ljudstvo, dajal v robstvo? Kdo je netil največje razpore? — Vi! — Pred kom ni varen ne šlahčič, ne kupec, ne kmet? — Pred vami! — Kdo je netil domačo vojno, z ognjem pustošil vasi in ukrajinska mesta, ropal svetišča božja, skrunil ženske? — Vi in vi! Kaj torej hočeš? Mari, da se vam dade svoboščine za domačo vojno, rop in lupežništvo? Zares, več se vam je oprostilo nego odvzelo! Hotela so se lečiti membra putrida,*) a ne izruvati,**) in ne vem, če je razven Poljske na svetu še kaka država, ki bi, s takim ulesom na vlastnem telesu, tako potrpežljivo in pohlevno trpela. In za vse to, kako ima hvaležnost? Glej, tu spi tvoj zaveznik — zakleti sovražnik Poljske; tvoj prijatelj, a sovražnik križu in krščanstvu — nikakor ne kraljevič ukrajinski, marveč murza krimski — z njim pojdeš požigat svoje vlastno gnezdo — z njim sodit svoje brate! Toda odslej ti bode on gospodoval, njemu moraš podajati stremene.«

Hmielnicki je nagnil nov kozarec žganja.

»Ko sva bila z Barabašem svoje dni pri milostivem kralji,« odgovori mrko, »in ko sva plakala na naše krivice in zatiranje, rekel nama je gospod: ‚Kaj nimate samopalov in sabelj ob boku?‘«

»Ako bi pa stopil pred kralja vseh kraljev, rekel bi ti: ‚Ali si odpustil svojim sovražnikom kakor sem jaz odpustil svojim?‘«

»Saj s Poljsko nočem vojne!«

»Le meč ji nastavljaš na vrat!«

»Kozakov grem osvobodit vaših verig.«

---

*) Gnili udje.

**) Zgodovinske besede Žolkievskega.

»Da je potem vkleneš v tatarske spone!«

»Vero hočem braniti.«

»V družbi z nevercem.«

»Nehaj! Ti nisi glas moje vesti. Nehaj! pravim ti!«

»Obsodi te prelita kri, obdolže te narodove solze, čaka te smrt, čaka sodba!«

»Sova!« zarohni vstekel Hmielnicki in zablisne z nožem pred namestnikovimi prsmi.

»Zakolji me!« odvrne gospod Skrzetuski.

In znova je nastal hip tišine, znova je bilo čuti le hropenje spečih in otožno cirlikanje murnov.

Hmielnički je stal nekaj hipov z nožem pred Skrzetuskim Kar se zdrzne, spametuje se, izpusti nož, a pri tej priči popade vrč z vodko in začne vleči. Izpil je prav do dna ter trdo sedel na klop.

»Ne morem ga suniti!« mrmral je, »ne morem! Pozno je uže... ali je to uže svit? .. Ali s poti kreniti je uže prepozno... Kaj mi tu govoriš o sodbi in krvi?«

Popreje je bil uže mnogo popil, sedaj mu je vodka udarila v glavo. Čimdalje hitreje mu je pohajala treznost.

»Kaka sodba tamkaj? Kaj? Han mi je obljubil pomoči, Tuhaj-bej spi tukaj! Jutri se molojci vzdignejo... Z nami sveti Mihael — zmagalec!... In če bi ... in če bi ... to ... Jaz sem te odkupil od Tuhaj-beja — to pametuj in povej ... O! nekaj me boli .. boli! S poti kreniti ... prepozno! Sodba ... Nalevajko... Pavluk...«

Kar se iztegne, osupel izbuli oči in vskrikne: »Kdo je tu?«

»Kdo je tu?« ponovi na pol vzbujeni koševi.

Toda Hmielnicki je spustil glavo na prsi, cincnil jedenkrat, dvakrat, pomrmral: »Kaka sodba?« in zaspal.

Gospod Skrzetuski je zbok nedavno dobljenih ran in razburjenosti razgovora zelo po bledel in oslabel, zato je mislil, da ga morda popada smrt, ter je začel glasno moliti.

XIII.

Zjutraj za rana se je vzdignila s Siči kozaška vojska, pehota in konjica. Dasi kri še ni poškropila step, vendar je bila vojna uže začeta. Polki so šli za polki. Rekel bi, da so kobilice, ogrete od spomladanskega solnca, vzrojile iz trstja Črtomelikovega in leta na ukrajinske njive. V lesu za Bazavlukom so čakali Tatarji, uže gotovi za pot. Šest tisoč najizbornejših vojakov, ne ravno mnogo bolje oboroženih nego navadni razbojniki, bila je pomoč, katero je poslal han Zaporožcem in Hmielnickemu. Ko so je molojci zagledali, začeli so metati čapke kvišku. Zagromele so puške in samopali. Kozaški vriski, pomešani s tatarskim »hallakovanjem,« udarjali so ob nebeški svod. Hmielnicki in Tuhaj-bej, oba pod bunčuki (konjskimi repovi kot prapori), skočila sta si na konjih nasproti ter se ceremonijalno pozdravila.

Vojne oddelke so devali v red s toliko spretnostjo, kakor znajo to le Tatarji in Kozaki; na to so krenile vojske naprej. Tatarji so zavzeli obe kozaški krili, sredino je zavalil Hmielnicki s konjico, za katero je stopala strahovita pehota zaporoška,*) za njo »puškari« s topništvom, dalje tabor, vozovi, na njih taborski služabniki, zaloge živeža, nazadnje »čabani« **) s potrebnimi čredami in živino.

Ko so prešli bazavluški les, razprostrli so se polki po stepi. Dan je bil krasen. Nebeškega svoda ni kazil noben oblaček. Lahen vetrič je dihal s polnočne strani proti morju; solnce je igralo na sulicah in po cvetji v pustinji. Pred vojsko so se razgrnile Divje Poljane kakor brezkončno morje, in ta pogled je Kozakom z radostjo napolnil srce. Velik rdeč prapor z Arhangelom se je nekoliko potov poklonil rodni stepi v pozdrav, in po njegovem vzgledu so se prikolonili vsi bunčuki in vsa polkovna znamenja. Jeden vskrik se je izvil isti hip vsem iz prsij.

Polki so se svobodno razprostrli. Dovbiši in teorbanovci so stopili vojski na čelo. Zabobneli so kotli, zazvenčale litavre***) in teorbani in pesen, pripevana od tisoč in tisoč grl, pretresala je ozračje in stepo:

»Oj, ve stepe, rodne stepe,
S krasnim cvetjem pisane,
Kakor morje razprostrte!«

Teorbanovci so popustili uzde, nagnili se na sedlih nazaj, uprli oči v nebo in prebirali strune svojih teorbanov; litavrniki so vspeli roke nad glavo in bíli ob medene obroče, dovbiši tolkli

*) Navzlic splošnemu sedanjemu mnenju trdi Bauplan, da je zaporoška pehota neizmerno prekašala konjico. Po Bauplanu je 200 kmetov zlahka razgnalo 2000 zaporoških konjikov; zato pa se je 100 pehotnih Kozakov z okopov moglo dolgo braniti 1000 kmetom.

**) Čaban = 1. velik podolski vol; 2 (tukaj) tatarski pastir.

***) Litavra = vlaški boben, neka vrsta kotlov.

Pohod kozaških vojsk. (Str. 87.)

na kotle, in vsi ti odmevi z jednakomernimi besedami pesni in z odurnim vriščem tatarskih piščalij so se zlivali v neko ogromno soglasje, divje, turobno — kakor sama pustinja. Opojenost je prevzela vse polke. Glave so se jim zibale po teku pesni; in naposled se je zdelo, da se giblje danes vsa stepa s pesnijo in z ljudmi, s konji in prapori vred.

Jate preplašenih ptic so se vzdigavale s stepe in letale pred vojsko, nalik drugi zračni vojski.

Sedaj pa sedaj je pesen in godba premolknila, in tedaj je bilo čuti plapolanje praporov, peket in hrzanje konj in škripanje taborskih vozov, podobno kriku labodov ali žrjavov.

Na čelu, pod velikim rdečim praporom in pod bunčukom, jahal je Hmielnicki, rdeče oblečen, na belem konji, s pozlačeno bulávo v roki.

Ves tabor se je zlagoma pomikal na polnočno stran ter, kakor reke grozeči val, pokrival dobrave in mogile in s šumom in krikom polnil stepno pustinjo.

A od Čehrina, s polnočnega konca pustinje, plaval je proti temu valu drug val vojsk kroninih, pod vodstvom mladega Potockega. Tu so stopali Zaporožci in Tatarji, kakor da gredo na pir, z radostno pesnijo na ustnah; tam je pa resno huzarstvo stopalo v zamišljenem molku ter ni šlo rado v to vojno brez slave. Tu je pod rdečim praporom star, izkušen vojvoda grozeče potresal z bulávo, kakor bi bil zmage gotov in osvete; tam je jahal na čelu mladenič z zamišljenim obrazom, kakor bi si bil svest svoje žalostne in bližnje usode.

Ločila ja je še široka stepna planjava.

Hmielnicki ni hitel. Računil je: čim dalje zajde mladi Potocki v pustinjo in čim dalje odkrene od obeh hetmanov, tem laglje bode delo z njim. V tem pa so vedno novi prebežniki iz Čehrina, Pavoloče in iz vseh pobrežnih mest ukrajinskih dan na dan množili silo zaporoško in ob jednem nosili poročila iz sovražnega tabora. Hmielnicki je od njih izvedel, da je stari hetman poslal sina le z dvema tisočema konjikov po suhem,*) s šestimi tisoči semenov in s tisočem nemške pehote na bajdakih po Dnjepru. Obe te vojski sta imeli ukaz, naj se ne ločita, toda ta ukaz je bil uže prvi dan prekršen, ker so bajdaki, katere je gnal bistri tok Dnjepra, znatno prehiteli huzarstvo, ki je šlo ob bregu

*) Viri rusinski, n pr. Samoil Veličko, podajajo broj kroninih vojsk na 22 tisoč. Ta broj je očividno napáčen.

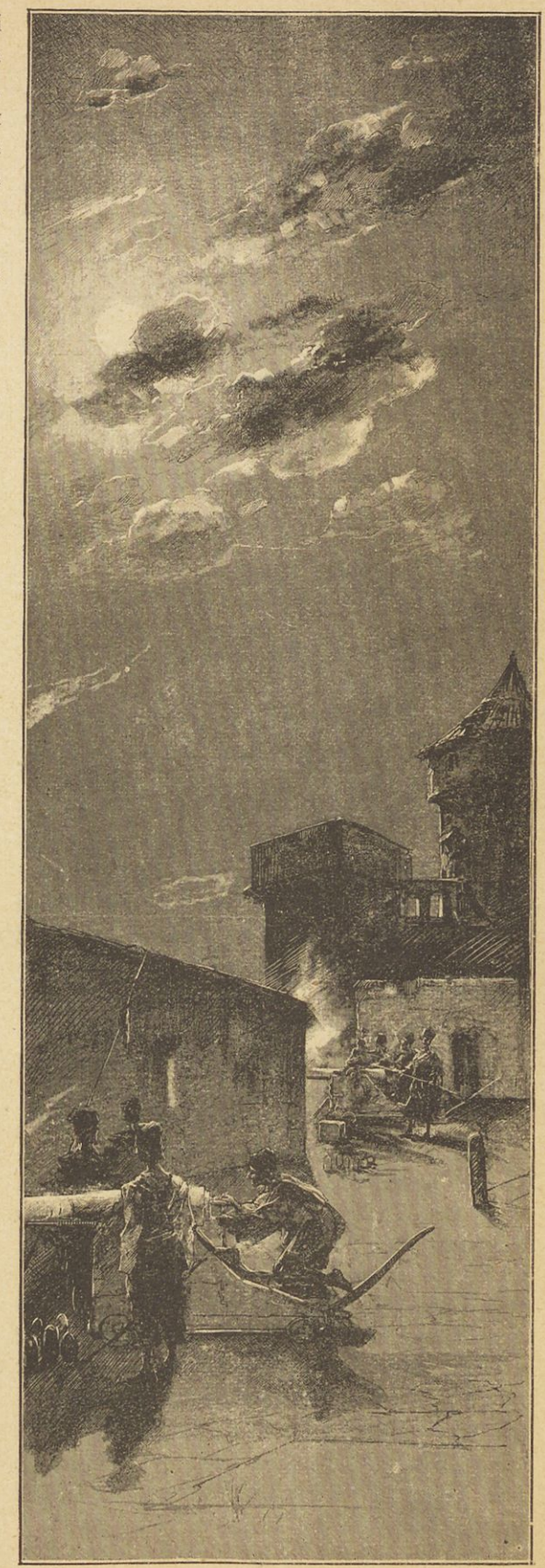

S trdnjave kudaške grme topovi. (Str. 90.)

in so mu pot neizmerno ovirali in poznéli prehodi črez vse rečice, ki so se izlivale v Dnjeper.

Zategadelj Hmielnicki ni hitel, ker je želel, da se ta razdaljenost še bolj poveča Tretji dan se je utaboril okolu »Komiše vode« ter počival.

V tem so bile Tuhaj-bejeve prednje čete privedle dva vestnika. Bila sta dragonca, ki sta précej za Čehrinom pobegnila iz ostroga Potockega. Ker sta noč in dan hitela, prehitela sta znatno svoj ostrog. Takoj sta bila privedena pred Hmielnickega. Njiju poročila so potrdila le to, kar je bilo Hmielnickemu o silah mladega Štefana Potockega uže znano; zato pa sta mu prinesla to novico, da sta poveljnika semenom, ki plovejo na bajdakih z nemško pehoto vred, stari Barabaš in Krzečovski.

Ko je Hmielnicki zaslišal poslednje ime, planil je na noge.

»Krzečovski, polkovnik vpisanih perejeslav skih Kozakov?«

»On sam, jasnovelemožni hetman!« odgovorita dragonca.

Hmielnicki se obrne do obkrožujočih ga polkovnikov:

»Na pot!« zaukaže z grmečim glasom.

Ne popolnoma uro pozneje se je tabor uže pomikal naprej, dasi je solnce uže zahajalo in se ni obetala lepa noč. Nekaki strašni, temnorjavi oblački so se razvalili po zahodni strani neba, podobni pozojem, levom, ter so se drug drugemu približevali, kakor bi se hoteli pognati v boj.

Tabor je zavil na levo, proti Dnjeprovemu bregu. Šli so tiho, brez pesni, brez bobnanja, brez litavre in spešno, v kolikor jim je to dopuščala trava; ta je rasla v tej okolici tako bujna, da so v njo pogrezneni polki mestoma kar izginevali izpred očij, a rožnobojni prapori so na videz plavali sami po stepi. Konjica je trla pot vozovom in pehoti, ki je, pretežko stopajoč, v kratkem znantno zaostala. V tem je noč pokrila stepe. Ogromen rdeč mesec se je zlagoma prikazal na nebo; ali ker so ga zaslanjali sedaj pa sedaj oblaki, razpaljal se je in zopet gasnel, kakor svetilnica, v katero veter popihava.

Bilo je uže dobro črez polnoč, ko so se očem Kozakov in Tatarjev prikazale velikanske črne kope, ki so se natančno razločevale na temni nebesni gladini.

Bili so zidovi strmega Kudaka.

Prednje čete, zavite v temo, zbližale so se pod trdnjavo tako oprezno in tiho, kakor volkovi ali nočne ptice. In uže bi bilo mogoče zaspano trdnjavo iznenada zaskočiti in vzeti...

Kar razžari bliskavica na okopih nočno temo! Strašen grom potrese Dnjeprove skale, in ognjena kroglja, potočivši iskren krog na nebu, pade v stepno travo.

Mrki Ciklop Grodzicki je dal znamenje, da čuva!

»Pes jednooki!« zamrmra do Tuhaj-beja Hmielnicki, »vidi tudi v noči!«

Kozaki so šli mimo trdnjave; da bi si jo osvojili, tega si sedaj, ko so šle proti njim samim vojske kronine, niti misliti niso mogli, in so krenili dalje. Toda gospod Grodzicki je valil za njimi iz topov, da se je kar zidovje trdnjave stresalo, ne toliko, da bi jim kaj škodoval, ker so šli v precejšni daljavi, temveč da bi opozoril kronino vojsko, katera je plula po Dnjepru ter ni mogla biti več daleč.

Pred vsem pa se je grom kudaških topov ozval v srci in ušesih gospodu Skrzetuskemu. Mladi vitez, katerega je zapovedal Hmielnicki peljati s seboj, bil je drugi dan težko obolel. V bitki pri Hortici sicer ni bil dobil nobene smrtne rane, ali izgubil je bil toliko krvi, da ni ostalo v njem dosti življenja. Rane njegove, lečene po kozaški, so se mu odprle; obvladala ga je vročica.

To noč je ležal le v poluzavesti na kozaški telegi, ne vedoč nič o svetu božjem. Vzbudili so ga stoprv kudaški topovi. Odprl je oči, sklonil se na vozu ter se začel ozirati okolu. Kozaški tabor se je premikal v temi, kakor kolo pošastij, a grad je grmel in se svetil v rdečkastem dimu. Ognjene kroglje so poskakovale po stepi, žvižgajoč in besno vršeč. Za tegadelj je taka žalost zagrnila gospoda Skrzetuskega, da bi bil rad na mestu umrl, da bi mu vsaj duša poletela do svojcev. Vojna, vojna! in on je tu v sovražnikovem ostrogu, neoborožen, bolan, da se z voza niti ganiti ne more! Poljska je v nevarnosti, a on ji ne hiti na pomoč. In tam, v Lubnijih, gotovo se uže vzdigujejo vojske. Knez z bliskovitimi očmi leta pred oddelki, v katero stran z bulávo zamahne, tja odmah udari tristo kopij kakor tristo gromov. Tu so jele namestniku različne podobe vstajati pred očmi. Mali Volodijovski, na čelu svojim dragoncem, s šibko sabljico v roki, toda borilec nad borilci! S komer jo skriža, temu je, kakor bi uže ležal v grobu. Tam zopet vihti gospod Podbipięta svoj rabeljski »zervikaptur«!

Odseka li tri glave, ali jih ne odseka? Duhovnik Jaskolski obletava prapore in moli s po vzdignenimi rokami. Bivši nekdaj vojnik, se ne more vzdržavati in klikne sedaj pa sedaj: »Bij! Ubij!« In evo, oklopniki uže nagibljejo glave konjem mej ušesa, polki drve naprej, pode se, bitka zavihra!

Naglo se prizor izpremeni! Pred namestnikom stoji Helena, bleda, z razpuščenimi lasmi in kliče: »Otmi me, Bohun me preganja!«

Gospod Skrzetuski se zriva z voza, kar mu neki glas, toda istinit, izpregovori:

»Lezi, dete, če ne te zvežem.«

Esaul taborov je, Zahar, kateremu je Hmielnicki velel namestnika paziti, kakor oko v glavi. Položi ga nazaj na voz, pokrije s konjsko kožo in še vpraša:

»Kaj ti je?«

Sedaj se Skrzetuski popolnoma osvesti. Prikazni izginejo. Vozovi se vlečejo ob samem bregu Dnjeprovem. Hladna sapa diše od reke, in noč bledi. Vodne ptice započenjajo jutranje cvrčanje.

»Čuj, Zahar, ali smo uže mimo Kudaka?« vpraša Skrzetuski.

»Uže!« odgovori Zaporožec.

»In do kod greste?«

»Ne vem. Pravijo, da bode bitka, a jaz ne vem.«

Na te besede je gospodu Skrzetuskemu radostno udarilo v prsih srce. Sodil je, da bode Hmielnicki oblegal Kudak in da se s tem vojna začne. Po hitrosti, s katero so Kozaki leteli naprej, dalo se je soditi, da so kronine vojske uže blizu in da se je Hmielnicki baš zategadelj ognil trdnjave, da ne bi bil prisiljen v bitko pod njenimi topovi. »Morebiti bodem še danes svoboden,« pomislil je namestnik in hvaležno obrnil k nebu oči.

XIV.

Grom kudaških topov je slišala tudi vojska, ki je plula na bajdakih pod poveljstvom starega Barabaša in Krzečovskega.

Zložena je bila iz šest tisoč »vpisanih« Kozakov in iz jednega regimenta izborne nemške pehote, kateri je polkovnikoval Hans Flik.

Gospod Nikolaj Potocki se je dolgo obotavljal, predno je poslal Kozake proti Hmielnickemu, toda ker je Krzečovski zelo vplival na nje in je hetman Krzečovskemu brezmejno zaupal, velel je semenom, naj prisežejo zvestobo — in je je odposlal v ime božje.

Krzečovski, izkušen vojnik in v poprejšnih vojnah zelo proslavljen, bil je varovanec Potockih, katere je moral zahvaliti za vse: za polkovništvo in plemstvo, katero so mu pridobili na zboru, in za posestva, pri stoku Dnjestra in Ladave; ta so bila njegova do smrti.

Vezalo ga je torej toliko vezij na Poljsko in na Potocke, da se v duši hetmanovi ni mogla poroditi niti senca nezaupnosti. Razun tega je bil to človek v najlepših letih, kajti štel je jedva petdeset let, in odpirala se je pred njim velika prihodnjost za zasluge, katere si je za domovino pridobil. Nekateri so hoteli v njem videti naslednika Štefanu Hmielnickemu, ki je začel svojo pot kot preprost stepni junak in jo končal kot vojvoda kijevski in senator poljski. Od Krzečovskega je bilo odvisno, da krene po poti, na katero ga je pehála hrabrost, divja odločnost in nebrzdano častihlepje, hrepeneče v isti meri po bogastvu kakor po dostojanstvih. Radi tega častihlepja se je pred nedavnim časom silno potezal za starostvo litinjsko; a ko je je naposled dobil gospod Korbut, zakopal si je to Krzečovski globoko v srce in je komaj prebolel zavist in razžalitev. Sedaj se je zdelo, da se mu sreča znova nasmehava, ker je prevzel od hetmana tako važno nalogo in smel torej računiti, da pride ime njegovo kralju do ušes. In to je bila važna stvar, kajti treba se je bilo potem le pokloniti in izreči besede, ki so mile plemiškemu srcu. »Poklonil se nam je do tal ter ponižno prosil, da bi mu kaj podarili, in mi, ki se spominjamo njegovih zaslug, dajemo itd.« Tem potem se je prišlo v Rusiji do bogastva in dostojanstev. Tem potem so prehajala ogromna, obsežna posestva pustih step, ki so bile preje le državne in božje, v zasobne roke. Tem potem je ubožec rasel do »pana« (gospoda) in se mogel krepiti z nadejo, da njegovi potomci sedejo kedaj še mej senatorje.

Krzečovskega je grizlo le to, da je moral v tem poverjenem mu dostojanstvu deliti oblast z Barabašem; a tudi to je bilo samo na videz. V resnici se je bil stari polkovnik čerkeski, zlasti v zadnjih letih, tako postaral, da je bil samo še s telesom na zemlji, duša in misel pa sta mu bili neprenehoma pogrezneni v odrevenelost in mrtvilo, ki nastopata pred pravo smrtjo. S početka vojne se je razbudil in se začel precej odločno kretati; dejal bi, da je na odmev bojnih rogov začela tudi še sedaj stara

bojna kri silneje krožiti; kajti svoje dni je bil proslavljen vitez in stepni poveljnik. Takoj po odhodu ga je pa zazibalo pljuskanje vêsel, vspavale so ga pesni semenov in lahno drčanje bajdakov, da je pozabil na ves božji svet. Krzečovski je vladal in razporejal vse sam, Barabaš pa se je le probujal, da je jedel. Po jedi je navadno vprašal po tem in onem. Iznebivali so se ga s takim ali takim odgovorom, naposled pa je vzdihal in govoril: »Oj, rad bi s kako drugo vojno legel v grob, ali volja božja!«

Mej tem je bila zveza s kronino vojsko, ki je potovala pod poveljništvom Štefana Potockega, pretrgana. Krzečovski se je jezil, da huzarji in dragonci prepočasi jahajo, da se predolgo mudé s prevažanjem, da mladi hetmanov sin nima bojne izkušenosti; navzlic vsemu temu pa je vendar-le velel, naj veslajo in plovejo naprej.

Bajdaki so torej pluli po Dnjepru proti Kudaku ter se čimdalje hitreje oddaljevali od ostale kronine vojske.

Naposled so neko lepo noč zaslišali grom topov.

Barabaš je spal in se ni vzbudil — zato pa je Flik, ki je plul mej prvimi, sédel v čolnič in zaveslal do Krzečovskega.

»Gospod polkovnik,« dejal je, »to so kudaški topovi! Kaj naj storimo?«

»Ustavi bajdake. Črez noč ostanemo v trstji.«

»Hmielnicki očividno oblega grad. Po moji misli bi morali hiteti, da grad otmemo obsede.«

»Jaz ne vprašam o misli tvoji, jaz le ukazujem. Jaz sem poveljnik.«

»Gospod polkovnik!...«

»Stati in čakati!« zapove Krzečovski.

Ko je pa videl, da krepkovoljni Nemec skube in gladi svojo žolto brado in ne misli odjenjati brez vzroka, dodal je pohlevneje:

»Kastelan*) nas s konjico do jutri zjutraj lahko dohiti, trdnjave pa ne vzamejo v jedni noči.«

»In ako nas ne dohiti?«

»Počakam, naj bode celo dva dni. Gospod, ti ne poznaš Kudaka! Na njegovem zidovji si polomijo zobé, brez kastelana pa ne pojdem na rešitev, ker tudi pravice nimam. To je njegova reč!«

*) V Poljski prvi dostojanstvenik za vojvodo.

Zdelo se je, da Krzečovski trdi pravo, zategadelj ga Flik ni več naganjal in je odšel k svojim Nemcem. Bajdaki so se počeli približevati desnemu bregu in izginjati v trstje, ki je pokrivalo na tem mestu široko razlito reko. Naposled je pljuskanje vêsel prenehalo, čolni so se popolnoma poskrili v bičji, in reka je bila na videz čisto prazna. Krzečovski je prepovedal kuriti, peti pesni in razgovarjati se. Na okolico je legla tišina, katero je sedaj pa sedaj pretrgal le daljni odmev kudaških topov.

Vendar po čolnih razun jedinega Barabaša nihče ni zatisnil očesa. Flik, viteški in bojaželjni človek, zletel bi bil najraji pod Kudak. Semeni so se potihoma izpraševali, kaj se pač godi s Kudakom? Vzdrži, ali ne vzdrži? V tem je grom čimdalje bolj naraščal. Vsi so bili osvedočeni, da trdnjava odbija silen napad. »Hmiel se ne šali, ali tudi Grodzicki se ne šali!« šepetali so Kozaki. »Ali kaj bode jutri?«

Tako se je popraševal očividno tudi Krzečovski, ki je sédel na ospredje svojega bajdaka in se globoko zamislil. Hmielnickega je on dobro poznal in ga smatral doslej za človeka nenavadnih zmožnostij, kateri le prilike ni imel, da bi bil kakor orel kvišku vzletel, a zdajci je Krzečovski zdvomil o tem. Topovi so grmeli nepretrgoma, in kaj, ako bi Hmielnicki res Kudak oblegal?

»Ako je taka,« mislil si je Krzečovski, »izgubljen človek je!«

»Kako to? Vzdignil je Zaporožje, zagotovil si pomoč hanovo, zbral sil, s kakoršnimi še nobeden četnik dosihdob ni razpolagal, pa evo, ne da bi šel kar najspešneje na Ukrajino, ne da bi pobudil črn, potrl kar najprej hetmane in obvladal vso deželo, predno se mu še nove vojske postavijo v bran: on, Hmielnicki, on, star vojnik, napada nepredobljivo trdnjavo, ki mu lahko celo leto odoleva? In dozvoli, da se najboljše sile njegove razbijo ob zidovje kudaško, kakor se valovi Dnjeprovi razbijajo ob skale pragov? In bode čakal pod Kudakom, dokler se hetmani ne ujačijo ter ga obležejo, kakor Nalevajka pod Solonico?...«

»Izgubljen človek je!« ponovil je še jedenkrat Krzečovski. »Vlastni Kozaki ga izdade. Ponesrečen napad povzbudi nejevoljo in uplaši ves njegov tabor. Iskra pobune ugasne uže v samem zarodku — in Hmielnicki ne bode strahovitejši nego meč, ki se je zlomil pri ročaji.«

»Nespametnik!«

V tem hipu obsuli so se bregovi Dnjeprovi z Zaporožci. (Str. 94.)

»Ergo?« *) pomislil je Krzečovski, »jutri razvrstim po bregu svoje semene in Nemce, a prihodnjo noč udarim iznenada na sovražnika, vsled trudapolnih napadov seslabljenega, posekam Zaporožce do zadnjega in vržem Hmielnickega zvezanega hetmanu pred noge. Sam sebi naj to pripiše; lahko bi se izteklo vse drugače!«

To neobrzdano častihlepje Krzečovskega povspelo se je na sokoljih krilih na površje. Vedel je dobro, da mladi Potocki po nobeni ceni ne more priti do jutrišnje noči, in kdo odseka kači glavo? Krzečovski! Kdo vniči in ugasi pobuno, ki bi bila s strahovitim požarom ogrnila vso Ukrajino? Krzečovski! Morebiti si bode troho tudi sam stari hetman kriv, da se to izvrši brez udeležbe sinovčeve, pa on se kmalu izsope in potem vsi žarki slave in kraljeve ljubezni osvetlé čelo njemu, zmágovalcu.

Ne! Treba bode vendar-le deliti slavo s starim Barabašem in Grodzickim! Gospod Krzečovski se je na moč pomršil, ali takoj pomiril. Saj imajo to staro klado Barabaša vsakčas zakopati v zemljo, a Grodzicki ničesar več ne želi razun, da sme sedeti v Kudaku in Tatarje sedaj pa sedaj poplašiti s topovi. Ostane ipak jedini Krzečovski.

Da bi le hetmanstvo ukrajinsko mogel doseči!

Zvezde so migljale na nebu, a polkovniku se je zdelo, da so to biseri v bulávi. Veter je šumljal po trstji, a njemu se je zdelo, da šumi bunčuk hetmanski.

Kudaški topovi so še neprestano grmeli.

»Hmielnicki dá tilnik pod meč,« mislil je dalje polkovnik, »ali to je le njegova krivda. Moglo bi biti drugače! Da bi šel odmah na Ukrajino!... moglo bi biti drugače! Tam vre in buči vse, tam leži strelivo, čakajoč le še iskre. Poljska je mogočna, ali na Ukrajini nima sil, kralj pa je postaren, bolehav!«

Jedna sama priborjena zaporoška bitka bi izprožila brezštevilne posledice...

Krzečovski je skril obličje v dlani in sedèl, da se niti ganil ni. V tem pa so zvezde plule niže in niže in zašle polagoma za stepo. Prepelice, poskrite v travi, začele so »pedpediti«. Vsakčas se je imelo zazoriti.

Naposled so polkovnika ukrepila njegova razmišljanja na neomahljivo odloko. Jutri udari na Hmielnickega in ga zmane v prah. Po njegovem truplu dojde do bogastva in dostojanstev, postane kazen v roki Poljske, njen obranitelj, v bodočnosti njen dostojanstvenik in senator. Zmagavšemu Tatarje in Zaporožje mu ničesa več ne odrekó.

In vendar — starostva litinjskega mu niso podelili!

Spomnivši se tega, stisnil je pesti. Ni se mu podelilo starostvo, navzlic mogočnemu vplivu njegovih zavetnikov, navzlic njegovim zaslugam, samo zategadelj ne, ker je bil homo novus,*) a njegov protivnik človek knežjega rodu V Poljski ni bilo zadosti, da je bil kdo šlahčič, treba je bilo še čakati, da se to plemstvo pokrije s plesnijo, kakor vino, da zarjavi, kakor železo.

*) Torej.

*) Novinec v časti, zlasti v plemstvu = novopečeni plemič, novopečenec.

Jedini Hmielnicki bi mogel proizvesti nov red, kateri bi tudi sam kralj vsprejel — ali evo, nesrečnik si rajši razbija glavo ob kudaške skale!

Polkovnik se je polagoma vendar-le upokojil. Jeden pot so mu starostvo odrekli — pa kaj to? Tem bolj bodo skrbeli, da ga nagradé, zlasti po zmagi, ko uduši upor, ko osvobodi domače vojne Ukrajino, dá, célo Poljsko! Ondaj mu ničesar več ne odrekó, ondaj celo Potockih ne bode potreboval...

Zaspana glava mu je omahnila na prsi — in zaspal je ter sanjal o starostvih, kastelanijah, darovih kraljevih in zborovih...

Ko se je vzbudil, zorilo se je. Na bajdakih je še vse spalo. V dalji so lesketale v bledi, razprhli svetlobi Dnjeprove vode. Naokolu je vladala popolna tišina. Baš ta tišina ga je vzbudila.

Kudaški topovi so prenehali grmeti.

»Kaj je to?« pomislil je Krzečovski. »Prvi naval je odbit; je morda Kudak vzet?«

Pa to ni možno!

Ne! Zbiti Kozaki leže kje daleč od gradu in si ližejo rane, a jednooki Grodzicki pogleduje na nje skozi strelnice in na novo nastavlja topove.

Jutri naval ponové in si znova pokrhajo zobe.

V tem se je zdanilo. Krzečovski je vzbudil ljudi na svojem bajdaku in s čolnom poslal po Flika.

Flik je prišel nemudoma.

»Gospod polkovnik!« rekel mu je Krzečovski, »ako do večera ne bode kastelana in se po noči naval ponovi, pojdemo trdnjavi na pomoč.«

»Moji ljudje so gotovi,« odgovori Flik.

»Razdeli jim smodnika in svinčenk.«

»Vse uže razdeljeno.«

»Po noči stopimo na breg in se vzdignemo kar najtiše po stepi. Zajamemo je iznenada.«

»Gut! Sehr gut! Ali bi se ne približali še nekoliko z bajdaki? Do trdnjave so še štiri milje. Malo predaleč pehoti.«

»Pehota séde na konje semenov.«

»Sehr gut!«

»Ljudje naj ležé tiho v ločji, na breg naj ne hodijo in ne delajo hrupa. Ognjev ni smeti zažigati, dim bi nas izdal. Ni treba, da bi vedeli za nas«

»Megla je taka, da dima ne uzro!«

In zares, reka, panoga, zarasla z bičjem, v katerem so stali bajdaki, in stepe — vse je bilo pokrito, dokler je oko seglo, z belo, neprozorno paro. Toda ker je bilo stoprv o zori, utegnile bi megle upasti in odgaliti stepno planjavo.

Flik je odšel. Ludje na bajdakih so se počasi budili. Takoj se jim je razglasilo Krzečovskega povelje, naj bodo tiho — zato so si pripravljali zajutrek brez vojaškega hrupa. Da je kdo šel po bregu, ali plul po sredi reke, niti zdaleka ne bi bil mislil, da se v stranski panogi skriva nekoliko tisoč ljudij. Konje so iz rok krmili, da ne bi razgetali. Bajdaki, zakriti z meglo, ležali so na oprezu v trstji. Le tu in tam se je premikal majhen čolnič na dveh veslih, razvažajoč suhar in ukaze, sicer je pa povsodi vladala grobna tišina.

Kar se v travi, v bičevji, trstji in pribrežni goščavi, okolu vse panoge začno razlegati čudni, a prav mnogobrojni glasovi, kličoči:

»Pugu! pugu!...«

Tiho...

»Pugu! pugu!«

In znova je nastal molk, kakor bi oni glasovi, kličoči na bregu, čakali odgovora.

Toda odgovora ni bilo. Zabrliznili so še v tretje, pa nagleje in nestrpljiveje:

»Pugu! pugu!«

Zdajci se razlegne od čolnov sredi megle glas Krzečovskega:

»Kdo je?«

»Kozak z Luga!«

Semenom, poskritim na bajdakih, začno utripati srca nemirno. Tajnostno ono klicanje jim je bilo dobro znano. Tako so se sporazumevali Zaporožci mej seboj na zimoviščih, tako so vabili o vojni na razgovor brate Kozake, vpisane in grajske, mej katerimi je bilo mnogo takih, ki so bili skrivaj udani »bratstvu«.

Glas Krzečovskega se znova razlegne:

»Česa hočete?«

»Bogdan Hmielnicki, hetman zaporoški, oznanja, da so topovi na Lahe namerjeni.«

»Povejte hetmanu zaporoškemu, da so naši obrneni na breg.«

»Pugu! pugu!«

»Česa hočete še?«

»Bogdan Hmielnicki, hetman zaporoški, prosi na pogovor svojega prijatelja, gospoda polkovnika Krzečovskega.«

»Naj da talnikov.«

»Deset kurzenovih.«

»Dobro!«

V tem hipu obsuli so se bregovi Dnjeprovi z Zaporožci kakor s cvetjem, ki so vstajali iz trave,

kjer so ležali skriti. Zdaleka od step je šla konjica in za njim topništvo, prikazalo se je desetero, stotero praporov, znamenj, bunčukov. Vse to je bilo podobnejše radostnemu pozdravu nego-li spopadu sovražnih sil.

Semeni z bajdakov so odgovorili s kričanjem. V tem sta priplula čolna z kurzenskimi atamani. Krzečovski stopi v jednega od nju in se odpelje na breg. Ondi mu dade konja in ga odvedejo k Hmielnickemu.

Uzrši ga Hmielnicki sname čapko ter ga srčno pozdravi.

»Gospod polkovnik,« dejal je, »stari prijatelj in kum moj! Ko ti je kronin hetman velel vjeti me in privesti v ostrog, ti tega nisi hotel izvršiti. Opozoril si me, naj pobegnem ter se rešim. Za ta tvoj čin dolžan sem ti hvaležnosti in bratske ljubezni!«

Tako govoreč je blagohotno iztegnil roko, toda ogoreli obraz Krzečovskega je ostal leden.

»Sedaj pa, ko si se otel, gospod hetman, podnetil si pobuno.«

»Za svoje, tvoje in krivice vse Ukrajine grem, da se potegnem s kraljevimi svoboščinami v roki in se nadejam, da mi naš milostivi gospodar tega ne zameri.«

Krzečovski pogleda Hmielnickemu bistro v oči ter reče z naglasom:

»Kudak si oblegel?«

»Jaz? Zares bi bil z uma. Kudak sem pustil, niti jedenkrat nisem strelil, dasi me je stari slepec s topovi pozdravil. Meni se je mudilo na Ukrajino, ne do Kudaka, in do tebe se mi je mudilo, do starega druga, svojega prijatelja.«

»Česa torej hočeš od mene?«

»Idi z menoj troho po stepi, pa ti razodenem.«

Popodila sta konja in šla. Nazaj ju ni bilo celo uro. Po povratku bil je obraz Krzečovskemu bled in strašan. Poslovil se je takoj od Hmielnickega, ki mu je rekel na pot:

»Midva bodeva na Ukrajini, a nad nama kralj in nihče drugi.«

Krzečovski se je vrnil do bajdakov. Stari Barabaš, Flik in starejšinstvo čakali so ga nestrpno.

»Kaj je tam? — Kaj je tam?« izpraševali so ga od vseh stranij.

»Na breg!« odgovoril je z zapovedujočim glasom Krzečovski.

Barabaš je vzdignil zaspane trepalnice, nekak čudovit plamen mu je blisnil iz očij.

»Kako to?« rekel je.

»Na breg! Podamo se!«

Val krvi je buhnil Barabašu na bledi in požolteli obraz. Vstal je s kotla, na katerem je sedél, vzravnal se in naglo se je ta sloki, zgrbani starec izpremenil v velikana, polnega življenja in moči.

»Izdaja!« riknil je.

»Izdaja!« ponovi Flik ter hlastne po ročaji svojega meča. Toda predno ga je ta potegnil, švisnil je Krzečovski s sabljo in ga z jednim zamahom zvalil na pomostje.

Potem je skočil z bajdaka na zraven stoječi čolnič, v katerem je sedelo četvero Zaporožcev z vesli, in kriknil:

»Mej bajdake!«

Čolnič je drknil kakor strela, gospod Krzečovski pa je, stoječ sredi čolna, čapko na okrvavljeni sablji, plamenečih očij, kričal z mogočnim glasom:

»Deca! Svojih ljudij ne bodemo morili! Živel Bogdan Hmielnicki, hetman zaporoški!«

»Živel!« ponovilo je stotero in stotero glasov.

»Na pogibel Lahom!«

»Na pogibel!«

Vriskom z bajdakov so odgovorili kriki Zaporožcev na bregu. Toda mnogo ljudij na čolnih, stoječih daleč proč, ni še vedelo, kaj se godi. Stoprv ko se je povsodi razlegla novica, da Krzečovski prestopa k Zaporožcem, prevzelo je vse semene pravo noro veselje.

Šest tisoč čapk je poletelo kvišku, šest tisoč pušk počilo. Bajdaki so se zamajali molojcem pod nogami. Nastal je hrup in zmešnjava. Vsekako pa se je moralo to veselje obliti s krvjo, kajti stari Barabaš je sklenil raje poginiti nego izdati prapor, pod katerim je služil vse svoje žive dni. Kakih deset čerkeskih ljudij oklenilo se je njega in začela se je bitka, kratka, pa strašna — kakor vse bitke, v katerih se peščica ljudij, želeča ne milosti, temveč smrti, brani celim krdelom. Niti Krzečovski niti nikdo izmej Kozakov se ni nadejal takega odpora. V starem polkovniku se je razbudil davni lev. Na pozive, naj bi odložil orožje, odgovoril je s streli — in videti se ga je moralo z bulávo v roki, z razmršenimi belimi lasmi, ukazujočega z grmečim glasom in mladeniško odločnostjo! Čoln njegov otočen je bil od vseh stranij. Ljudje s teh bajdakov, ki se niso mogli dotisniti, skakali so v vodo in plavajoč ali brodeč mej trstjem, udirali z vsteklostjo na-nj. Odpor je bil kratek. Verni Barabaševi semeni, blatni, sesekani

ali raztrgani z rokami, pokrili so s trupli svojimi pomostje od bajdaka do bajdaka — starec s sabljo v roki pa se je še branil.

Krzečovski se prerije k njemu.

»Podaj se!« krikne.

»Izdajica! Na pogibel!« odgovori mu Barabaš in vzdigne sabljo na mahljaj.

Krzečovski se brzo umakne mej trumo.

»Bij!« zakriči Kozakom.

Toda zdelo se je, da noče nihče prvi na starca vzdigniti roke. Na nesrečo je izpodrsnil polkovnik v krvi in padel.

Ležeč ni več vzbujal tolikega čislanja, ali pa tudi strahu, in kakih deset rezil se je zadrlo v njegovo telo. Starec mogel je le še vsklikniti: »Jezus, Marija!«

Začeli so ležečega sekati in razsekali so ga na kose. Odsekano glavo so metali z bajdaka na bajdak igrajoč se z njo, kakor z žogo, dotlej, dokler jim po nespretnosti ni padla v vodo.

Ostali so še Nemci, s katerimi je bil pa posel težavnejši, kajti regiment je bil sestavljen iz tisoč starih in v raznih vojnah izurjenih vojakov.

Vrli Flik je res padel pod sabljo Krzečovskega, ali na čelu regimenta je ostal Ivan Werner, podpolkovnik, veteran še iz trideset letne vojne.

Krzečovski si je bil sicer zmage popolnoma svest, ko so bili nemški bajdaki obkoljeni od vseh stranij od kozaških, toda hotel je Hmielnickemu ohraniti tako znatno število neprimerljive in izborno oborožene pehote, zategadelj je rajši začel pogajanje.

Zdelo se je nekaj časa, da se Werner strinja, kajti razgovarjal se je mirno s Krzečovskim in pozorno poslušal vse obete, katerih mu verolomni polkovnik ni štedil. Plača, s katero je bila Poljska še na dolgu, naj bi se na mestu izplačala in še za celo leto po vrhu. Črez leto in dan odidó lahko, kamor jim drago, in če bi hoteli, tudi v kronin ostrog.

Werner se je delal, kakor bi se premišljal, a v tem je bil dal na tihem povelje, naj se bajdaki strnejo, tako da bodo kakor zvrto kolo. Okrog tega kolesa so se postavili pešci kakor zid, in to ljudje postavni in krepki, oblečeni v žolte životnike in klobuke, v popolnem bojnem redu, z levo nogo naprej, pripravljeni na strel, in z mušketami ob desnem boku.

Werner je, z golim mečem v roki, stal v prvi vrsti in dolgo premišljal.

Naposled vzdigne glavo.

»Herr Hauptmann!« reče, »pogodiva se!«

»Ne bode vam žal nove službe!« vsklikne radostno Krzečovski.

»Toda s pridržkom. .«

»Naj bode uže naprej!«

»Ako je taka, tudi dobro. Naša služba v Poljski konča se junija meseca. Junija meseca prestopimo k vam.«

Kletev se je iztrgala Krzečovskemu iz ust. Vendar je še jezo krotil.

»Se-li norčuješ, gospod poročnik?« vpraša ga.

»Ne!« odgovori mu hladnokrvno Werner. »Naša vojaška čast nam veleva držati pogodbo. Služba se konča junija meseca. Mi služimo sicer za denar, ali izdajice nismo. Inače bi nas nihče ne najel, in vi sami bi nam ne zaupali. Kdo bi vam bil porok, da v prvi bitvi znova ne prestopimo k hetmanom.«

»Česa torej hočete?«

»Da nam dovolite oditi.«

»S tem ne bode nič, blazni človeče! Velim vas posekati do zadnjega.«

»In hočeš mnogo svojih izgubiti?«

»Niti noga izmej vaših nam ne uteče!«

»Polovica vas ne ostane.«

Oba sta govorila resnico, zato Krzečovski, dasi je Nemčeva hladnokrvnost vzburila v njem vso kri in ga je začela daviti vsteklost, ni še hotel bitke začeti.

»Predno se solnce loči s te reke,« vskriknil je, »premislite se, potem bode, kar bode!«

In hitro je odplul v svojem čolniček, da bi se posvetoval s Hmielnickim.

Nastopilo je napeto čakanje. Kozaški bajdaki so v tesnejšem krogu objeli Nemce, ki so ohranili ravnodušje, kakoršno more v nevarnosti ohraniti le star in izkušen vojak. Na grožnje in pogrde, bruhajoče iz kozaških bajdakov, odgovarjali so s prezirnim molkom. Ta pogled na mirnost sredi čimdalje silnejših vzbruhov molojske besnosti je zares imponoval. Molojci so grozeč potresavali kopja in »piščeli,« škrtali z zobmi, kleli in nestrpno čakali povelja za boj.

V tem se je solnce zlagoma pomikalo na zahod in jemalo svoje zlate bleske s panoge porečne, ki se je čimdalje bolj temnila.

Naposled je potemnela popolnoma.

Trobka zapoje, in koj za njo se z daleka ozove glas Krzečovskega:

»Solnce je zašlo, ste se uže premislili?«

»Uže!« odgovori Werner. In obrne se k vojakom ter zamahne z golim mečem.

»Feuer!« zopové z mirnim, hladnokrvnim glasom.

Zatresknilo je! Pljusk teles, telebajočih v vodo, kriki besnosti in hlastno streljanje je odgovorilo glasu nemških mušket. Topovi, nastavljeni na breg, oglasili so se z basom in začeli bruhati kroglje na nemške bajdake. Dim je panogo popolnoma pokril — in le zaporedno streljanje nemških mušket je naznanjalo mej kriki, hrupom, švistom tatarskih strelic, ropotanjem »piščelij« in samopalov, da se Nemci še branijo.

O solnčnem zatonu je bitka še vršala, toda zdelo se je, da pojemlje. Hmielnicki s Krzečovskim, Tuhaj-bejem in z nekoliko atamani vred je bil sam prišel na breg, da si ogleda boj. Razmaknene njegove nosnice so vsopevale dim smodnikov in ušesa se napajala z milobo kričanja tonečih in davljenih Nemcev. Vsi trije poveljniki so gledali na klanje kakor na pozorišče, ki je bilo ob jednem za nje same pomenljivo znamenje.

Boj je ponehaval. Streli so obmolknili, zato pa so kriki kozaškega zmagoslavja čimdalje glasneje bíli ob nebo.

»Tuhaj-bej!« reče Hmielnicki, »to je dan prve zmage!«

»Robov ni!« zagodrnja ‚murza', »takih zmag ne maram!«

»Vzameš si jih na Ukrajini. Ves Stambul in Galato napolniš z vjetniki!«

»Vzamem tebe, če ne bode koga drugega!«

Ko je bil to izrekel, se je divji Tuhaj-bej zlobno zarežal — pa takoj dodal:

»Sicer bi bil pa rajši vzel te ‚Franke'!«

V tem je bila bitka popolnoma ponehala. Tuhaj-bej je obrnil konja proti taboru, drugi pa za njim.

»No! Sedaj pa na Žolte vode!« zakriči Hmielnicki.

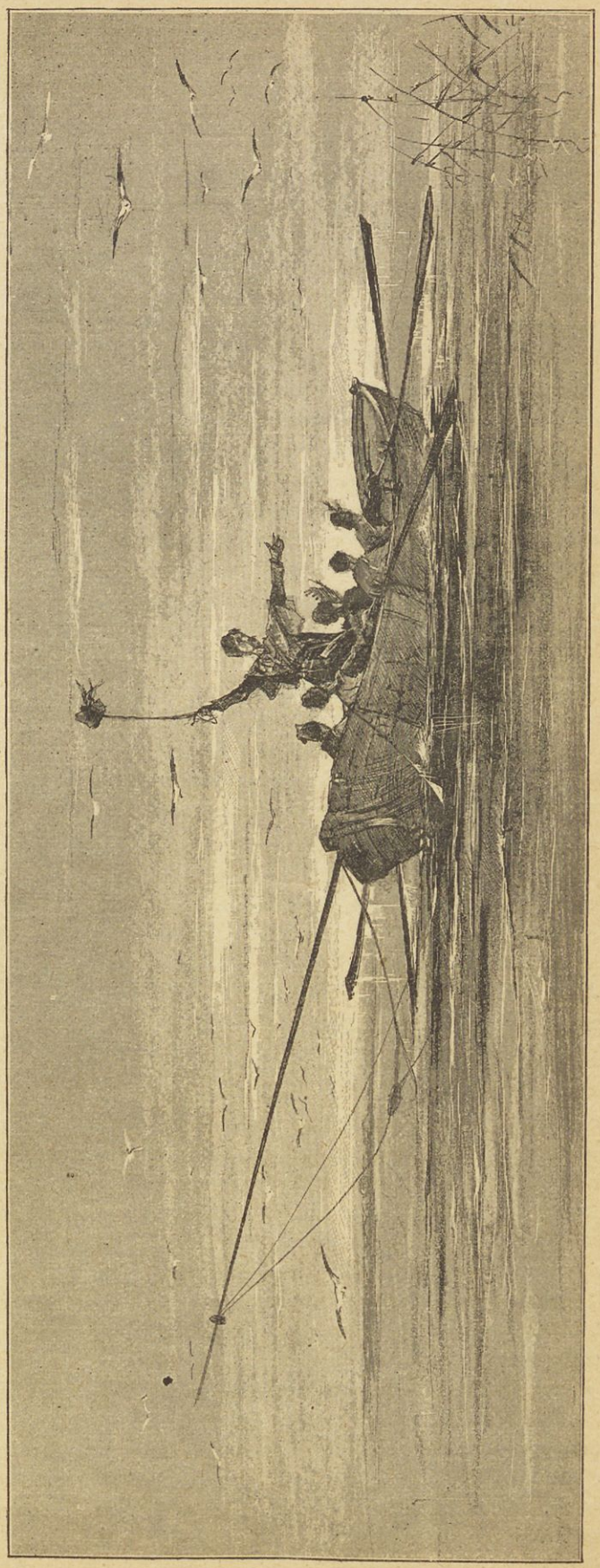

Krzečovski pa je, stoječ sredi čolna, čapko na okrvavljeni sablji, plamenečih očij kričal... (Str. 95.)

XV.

Namestnik, ki je bitko slišal, čakal je drgetaje njenega konca, sodeč s početka, da se Hmielnicki bije z vsemi hetmanskimi silami.

Pod večer ga je stari Zahar rešil te zmote. Novica o izdajstvu semenov pod vodstvom Krzečovskega in o pobitji Nemcev je dušo mladega viteza vzburila do dna, zakaj to je napovedavalo še bodoča izdajstva, a namestnik je kaj dobro vedel, da je večina hetmanskih vojsk iz Kozakov.

Namestnikove muke so rasle, zmagoslavje v kozaškem taboru mu je prizadevalo le še več bridkostij. Vse se je kazalo, da se hujše ni moglo. O knezu ni bilo poročila — a hetmani so ravnali gotovo strašno neprevidno, da so sile razdelili, oslabili se radovoljno ter verolomstvu in izdajstvu odprli vrata na stežaj, ne da bi bili z vso močjo hiteli h Kudaku, ali pa na Ukrajini v utrjenih taborih čakali sovražnika. V zaporoškem taboru se je res uže popreje govorilo o Krzečovskem in da se bodo vojske, vsaka za-se, izposlale pod vojem Štefanom Potockim, toda namestnik teh novic ni verjel. Sodil je, da so to močne prednje čete, ki se bodo o priliki umaknile. V tem se je zgodilo drugače.

Vsled izdajstva Krzečovskega se je Hmielnicki za nekaj tisoč ljudij ojačil, a nad mladega Potockega se je obésila strašna nevarnost. Zablodivšega v pustinjah in brez vse pomoči mogel ga je sedaj Hmielnicki zlahka obkoliti in popolnoma streti.

V bolečinah od ran, v nemiru, v prebdenih nočeh tešil se je Skrzetuski jedino še z mislijo o knezu. Zvezda Hmielnickega mora vendar-le pobledeti, ko se knez vzdigne v svojih Lubnijih. In kdo ve, če se ni uže s hetmani združil? Če tudi so bile sile Hmielnickega znatne, če tudi se mu je začetek posrečil, če tudi je šel z njim Tuhaj-bej in je za slučaj, da se mu vojna ponesreči, sam krimski »car« obetal pomoči: vendar Skrzetuskemu niti na um ni prišla misel, da bi utegnila ta vihra dolgo trpeti, da bi Kozak pretresel vso Poljsko in zlomil grozovito ji moč. »Ob pragih ukrajinskih se to valovje razbije!« mislil je namestnik. Kako so se skončale vse kozaške pobune? Izbruhavale so kakor plamen in ugašale po prvem spopadu s hetmani. Tako je bilo vsaj doslej. Ker se je z jedne strani gnalo v boj le gnezdo niževskih razbojnikov, z druge pa moč, ki sta ji bregove oblivali dve morji — ni bilo težavno takemu boju uže naprej videti konca. Burja ne more dolgo trajati, temveč prejde, in razvedrí se. Ta misel je krepila gospoda Skrzetuskega — in lahko se reče — držala ga na nogah, kajti sicer ga je težilo tako težko breme, kakoršnega še ni prenašal v svojem življenji. A če prav burja neha, vendar utegne spustošiti polja, razdejati domove, narediti nenadomestno škodo. Glej, v tej burji izgubil je on sam malone življenje, izgubil moči in padel v bridko vjetništvo, zlasti ob času, ko mu je do svobode toliko kakor do življenja.

Kaj naj še hujšega pretrpi nego uže sedaj trpi zavedajoč se, da se ne more braniti? Kaj se je mej tem zgodilo v Rozlogih s Heleno?

Toda Helena je morala biti uže v Lubnijih. Videval jo je v snu, obkoljeno od dobrosrčnih obrazov, omilelo samemu knezu in kneginji Grizeldi, občudovano od vitezov — žalujočo le za svojim miljencem, ki je poginil bogve kje na Siči. In vendar pride čas, ko se miljenec vrne. Saj mu je sam Hmielnicki obljubil svobodo — sicer pa kozaški val pljuska in pljuska do skalovja Poljske, kjer se razbije, in konec bode muki, skrbem in nemiru.

Val je v resnici pljuskal. Hmielnicki se je brez odloga vzdignil hetmanovemu sinu naproti. Njegova sila je bila zares grozeča, kajti s se meni Krzečovskega, in s trumo Tuhaj-beja je peljal do 25 tisoč izurjenih in bojaželjnih vojevnikov. O silah Potockega ni bilo gotovih poročil. Prebežniki so govorili, da vede dve tisoč težke konjice in nekaj črez deset topičev. V tem razmerji sil bi utegnila biti še bitka dvomna, kajti jeden naval strahovitega huzarstva je uže često pomendral desetkrat mnogobrojnejše trume. Tako je svoj čas gospod Hodkievič, hetman litavski, s tremi tisoči huzarjev pod Kirholmom osemnajst tisoč izbrane švedske pehote in konjice na prah semlel. Tako je pod Klušinom jeden sam prapor oklopnikov v besni víhri razkropil več tisoč angleških in škotskih najemnikov. Hmielnicki je to dobro vedel, zato je šel — po besedah ruskega letopisca — zlagoma in oprezno: »z mnogimi očmi svojega uma, kakor zvit lovec, ozirajoč se na vse strani in na miljo in še dlje pred ostrogom imajoč straže.« *) Tako se je torej približeval Žoltim vodam. Znova so vjeli dva vestnika. Ta dva sta potrdila, da je število kroninih vojakov res pičlo, in donesla novico, da je kastelan uže prebredel Žolte vode. Ko

*) Samoil Veličko, 62.

je Hmielnicki to zaslišal, obstal je na mestu, kakor bi se bil vdrl, in se obkopal z nasipi.

Srce mu je radostno utripalo. Če se Potocki le odloči na naskok, mora biti pobit. Kozaki na planem oklopnikom ne odolé, a za nasipi se boré izvrstno — in v tolikem premnožji sil nedvojbeno odbijejo naskok. Hmielnicki je računil na mladost in neizkušenost Potockega. Toda poleg mladega kastelana je bil izkušen vojnik, starosta živieški, gospod Štefan Čarniecki, huzarski polkovnik. Ta je nevarnost zasledil in kastelana pregovoril, da se je pomaknil nazaj za Žolte vode.

Hmielnickemu ni preostalo nič drugega, nego da gre za njim. Ko se je drugi dan prepeljal črez žoltovodske globeli, stopili sta si obe vojski okó v okó.

Toda nobeden vojev ni hotel udariti prvi. Sovražna tabora sta hitela, da se utrdita z obkopi. Bila je sobota, peti dan meseca maja. Dež je lil curkoma ves dan. Oblaki so tako zavalili nebo, da je uže opoldne vladal mrak kakor zimski dan. Pod večer je začelo še bolj nalivati. Hmielnicki si je radosti mel roke.

»Naj le stepa razmokne,« rekel je Krzečovskemu, »in ne bode si upal udariti na nas s huzarstvom, sicer mu v svojem težkem orožji v blatu potone.«

Dež je lil in lil, kakor bi celó nebo hotelo priti Zaporožju na pomoč.

Vojski sta se obkopavali leno, počasi in mrko sredi celih potokov vode. Ognjev ni bilo možno zažgati. Nekoliko tisoč Tatarjev je šlo pazit, da bi se poljski tabor ne okoristil z meglo, nalivom in nočjo in ne skušal umakniti se. Potem je zavladala globoka tišina. Čuti je bilo le šelest naliva in piš vetra. Gotovo nihče ni spal ne v tem ne v onem taboru.

Na jutro so v poljskem taboru zaigrale troblje, zategneno in žalostno, kakor bi jim bilo upadlo srce, potem so začeli ropotati tu in tam tudi bobni. Dan je vstajal čemeren, temen, meglen, naliv je ponehal, pršil pa je še droben dežek, kakor bi ga precejal skozi sito.

Hmielnicki je ukazal streliti iz topa.

Précej za njim se je oglasil drugi strel, tretji, deseti, in ko se je iz tabora v tabor začela obična »korespodenca,« rekel je gospod Skrzetuski svojemu kozaškemu angelu varuhu:

»Zahar, pelji me na obkop, da bodem vsaj videl, kaj se godi.«

Zahar je bil sam radoveden, zato se ni ustavljal. Šla sta na visoki rob nasipa, od koder se je videlo na celo, nekoliko vgrezneno dolino, na žoltovodske globeli in na obe vojski. Komaj je gospod Skrzetuski pogledal, prijel se je za glavo in vskriknil:

»Za Boga živega! To je zopet le jeden oddelek, le neka ogledna četa in nič več!«

In res, nasipi tabora kozaškega so se raztezali blizu na četrt milje, dočim je bil poljski nasip v primeri s kozaškim čisto majhen. Razlika sil je bila tolika, da se o kozaški zmagi ni dalo nič več dvomiti.

Žalost je stisnila namestniku srce. Uporu in ošabnosti sicer še ni prišla ura pogina, pač pa ima slaviti spet novo zmagoslavje! Vsaj zdelo se je tako.

Spopadi so se bili pod ognjem topov uže začeli. Z obkopa so se videli jezdeci, posamič ali pa v gručah zaletajvajoči se drug na drugega. Tu so se Tatarji spopadali s semeni Potockega, oblečeni v granatne in žolte boje. Jezdeci so se zaletavali drug v drugega in naglo odskakovali, drvili od strani, merili iz samokresov in z lokov, ali pa z zanjkami skušali dobiti protivnika na sulico. To drvenje videlo se je zdaleka, kakor bi bila zabava, in le konji, begajoči sem ter tja po ravnini, kazali so, da gre ondi vendar-le za življenje in smrt.

Tatarjev se je čimdalje več nasipalo. Za kratka je plan začrnela od preobilne množine, a tudi iz poljskega tabora so začeli vrveti novi prapori drug za drugim in se ustavljati v bojnem redu pred obkopom. Bilo je tako blizu, da je gospod Skrzetuski z bistrim svojim očesom mogel razločiti znamenja, bunčuke in celó konjiške stotnike in namestnike, ki so stali s konji malo v stran od praporov.

Srce mu je začelo utripati, na bledo obličje mu je stopala rdečica in, kakor bi bil mogel Zahar in Kozaki, stoječi na voglu, imeti sočutje z njim, vsklikal je navdušeno, kedarkoli se je kak prapor prikazal izza obkopa:

»Dragonci gospoda Balabana, videl sem je v Čerkesih!«

»Vlaški polk! Križ imajo v praporu!«

»O, glej, pehota stopa z nasipov!«

Potem še bolj razvnet razprostre roké:

»Huzarji! Huzarji gospoda Čarnieckega!«

In res se je prikazalo huzarstvo, a nad njim oblak kril in cel gozd kvišku štrlečih sulic, okrašen s pozlačenenimi kitajkami*) in dolgimi temnozelenimi praporci. Izjahalo jih je po šest

*) Kitajsko blago iz pavole.

Zahar in Skrzetuski sta šla na visoki rob nasipa, od koder se je videlo na celo, nekoliko vgrezneno dolino. (Str. 99.)

in šest iz obkopa in ustavilo se pod nasipom Videčemu je tako mirne, samosvestne in okretne prikazale so se gospodu Skrzetuskemu solze v očeh in mu za nekaj časa zatemnile pogled.

Če prav so bile sile tako nejednake; če prav se je nasproti tej pičlosti praporov črnila cela povoden Zaporožcev in Tatarjev, ki so — kakor navadno — zavzeli krila; če tudi so se njih vrste tako raztegnile po stepi, da je bilo težko konca dozreti: vendar je gospod Skrzetuski veroval v zmago. Obličje se mu je smejalo, moči se mu povrnile, oči, uprte na plan, žarele so mu ko ogenj, le na mestu ni mogel strpeti.

»Hej, detino!« zamrmral je stari Zahar, »duša bi ti hotela v raj!«

V tem se je nekoliko oddelov preprostih Tatarjev kričeč in hallakujoč zagnalo naprej. Iz tabora so odgovorili s streli. Toda to je bil le majhen strah. Tatarji so se, predno so se pridrvili do poljskih praporov, razprhnili na obe strani k svojcem in izginili mej trumami.

V tem se je oglasil véliki sičevski boben, in na njegov ropot je udrl velikanski polumesec kozaško-tatarski skokoma naprej.

Očividno je Hmielnicki poskusil, če se ne bi dalo na jeden mah streti onih praporov in tabora zajeti. Če bi se poplašili, bilo bi to možno. Toda strahú se ni zapazilo mej poljskimi prapori. Stali so mirno razporejeni v dosti dolgo vrsto, kateri je hrbet zaslanjal obkop, boke pa iz tabora topovi; tako je bilo le spredaj možno udariti na nje. Nekaj časa je kazalo, da se bode bitka vršila na mestu, toda ko je bil polumesec preletel uže polovico ravnine, ozvale so se v taboru troblje na napad — in naglo se je nagnil plot doslej kvišku štrlečih kopij do samih glav konjskih.

»Huzarji udarijo!« krikne gospod Skrzetuski.

In nagnili so se v sedlih in zadrvili naprej, za njimi pa dragonski prapori in cela bojna vrsta.

Naskok huzarjev je bil strašen V prvem napadu so trčili na tri atamane — dva steblovska in na mirgorodskega — ter je strli, kakor bi trenil. Krik je priletel celo gospodu Skrzetuskemu do ušes. Konji in ljudje, zvaljeni od velikanske peze železnih jezdecev, padli so kakor lan, kedar burja zavihra. Odpor je trajal tako kratko, da se je Skrzetuskemu zdelo, kakor bi bil kak pozoj te tri polke pogoltnil.

In vendar so bili to najtrši vojaki sičevski. Konji, po šumu kril poplašeni, so začeli v vrstah zaporoških delati zmešnjavo.

Polki Irklejevskega, Kalnibološkega, Minskega, Škurinskega in Titorovskega so se popolnoma zmešali in se začeli, ker je je bežeča množica potiskala, sami neredno umikati. V tem so bili pa tudi dragonci huzarje došli ter so s temi vred krvavo žetev začeli. Vasijurinski ataman se je razpršil po krepkem, a kratkem odporu ter se v divjem begu gnal do samih obkopov kozaških. Sredina sil Hmielnickega je čimdalje bolj omahovala in bíta, gnjetena v neredne grmade, sekana z meči, trta od železnega navala, ni mogla vloviti toliko časa, da bi se bila nekoliko ustavila in na novo postavila v red.

»Vragi, ne Lahi!« krikne stari Zahar.

Skrzetuski bi bil skoprnel. Dasi je bil bolan, vendar se ni mogel obvladati. Smejal se je in plakal ob jednem ter sedaj pa sedaj kričal, kakor bi sam vodil prapor. Zahar ga je držal za obleko in je moral celo drugih poklicati na pomoč.

Bitka se je tako približala kozaškemu taboru, da so se dali uže obrazi razločevati. Raz obkope so sicer streljali iz topov, toda kozaške kroglje so nered le še povečale, ker so svoje ljudi ravno tako morile kakor sovražnike.

Huzarji so se zagnali na oddelek atamana Paškovskega, ki je bil hetmanu straža in v čegar sredini je bil sam Hmielnicki. Kar se razlegne krik po vseh vojskah zaporoških: veliki rdeči prapor se je zatresel in padel.

V tem hipu se zažene Krzečovski na čelu pet tisoč semenom v boj. Sedeč na sivkastem ogromnem konji, letel je v prvi vrsti brez čapke, s sabljo nad glavo, zganjajoč pred seboj raztepene Niževce, a ti so se, če prav neredno, zopet vračali v boj, videči, da jim prihaja pomoč. Bitka je sredi bojne vrste znova završala.

Na obeh krilih je bila pač Hmielnickemu sreča nemila. Tatarjem, katere so vlaški prapori in semeni Potockega dvakrat odbili, je bila volja do boja popolnoma pošla. Pod Tuhaj-bejem sta bila dva konja ubita. Zmaga se je odločno nagnila na stran Potockega.

Bitka ni več dolgo trpela. Čimdalje močnejši naliv je v kratkem dosegel tako silo, da skozi curke dežja niti sveta ni bilo možno videti. Ne curkoma, potokoma je líl dež na zemljo iz odprtih nebesnih otvorov. Stepa se je izpremenila v jezero. Stemnilo se je tako, da uže na nekoliko korakov človek ni več razločil človeka. Zamočene muškete in samopali so obmolknili. Sámo nebo je klanju naredilo konec.

Hmielnicki, premočen do nitke, bušil je vstekel v tabor. Z nikomer ni niti besede izpregovoril. Postavili so mu šotorček iz velblodjih kož, pod kateri se je spravil; tu je sedél samoten, razmišljajoč bridke misli.

Prevzel ga je obup. Stoprv sedaj je uvidel, kakega dela se je poprijel. Bil je pobit, odgnan, malone zlomljen v bitki s tako majhno vojsko, da bi bil rekel, da je le neka sprednja straža. Vedel je, kolika je odporna sila Poljske. Preračunil jo je, ko se je odločil za vojno, in vendar se je uštel. Tako vsaj se mu je zdelo ta hip in zategadelj se je grabil za ostriženo glavo in želel razbiti si jo ob prvi top, ki ga dobode. Kaj bode stoprv ondaj, ko mu bode posel s hetmani in vso Poljsko?

Razmišljanje je prekinil prihod Tuhaj-beja.

Oči so Tatarju besno palile, obraz mu je bil bled, a zobje so mu bliskali izza neporasenih usten.

»Kje je plen, kje so vjetniki, kje glave vojvodske, kje zmaga?«... vprašal je s hripavim glasom.

Hmielnicki plane s sedeža.

»Tam!« odgovori gromko, kažoč proti kroninemu taboru.

»Idi tja!« rikne Tuhaj-bej, »če ne greš, povedem te na vrvi na Krim.«

»Pojdem!« reče Hmielnicki, »pojdem še danes! Plena si vzamem in vjetnikov si vzamem. Ti pa položiš hanu račun: plena hočeš, a boju se umikaš.«

»Pes!« zarjove Tuhaj. »Ti pogubljaš vojsko hanovo!«

In stala sta si nekaj časa naproti, prhajoč z nosnicami, kakor dva divja mrjasca. Hmielnicki se je prvi ohladil.

»Tuhaj-bej, upokoji se!« reče mu. »Naliv je pretrgal bitko, ko je Krzečovski uže zmagoval

dragonce. Jaz je poznam! Jutri se bodo bíli uže z manjšim besom. Stepa razmokne docela. Huzarji podlegnejo. Jutri bodo vsi naši.«

»Rekel si!« zarenči Tuhaj.

»In izvedem. Tuhaj-bej, prijatelj moj, han te je poslal na pomoč, ne v škodo.«

»Obljubil si zmag, ne porazov.«

»Vjetih je nekoliko dragoncev, te ti dam.«

»Daj. Ukažem je poraztakniti na kole.«

»Ne stóri tega. Pusti je, naj svobodno odidó. To so ukrajinski ljudje izpod prapora Balabanovega. Pošljem je, da dragonce pregovore na našo stran. Taka bo z njimi, kakor s Krzečovskim.«

Tuhaj-bej se je pomiril. Pogledal je bistro na Hmielnickega in zamrmral:

»Kača!...

»Prevejanost zaleže za hrabrost. Ako dragonce pregovorim na izdajstvo, niti noga ne uide iz tabora — razumeš!«

»Potockega si vzamem jaz.«

»Dam ti ga — in Čarnieckega tudi.«

»Daj sedaj žganja, mrzlo je.«

»Dobro.«

Ta hip vstopi Krzečovski. Polkovnik je bil mrk kakor noč Zaželena bodoča starostva, kastelanstva, gradovi in zakladi sesuli so se po današnji bitki kakor megla. Jutri utegnejo izginiti popolnoma, in kdo ve, kaj še lahko pride mesto tega iz te megle. Da ni polkovnik s tem, da je posekal vse hetmanove Nemce, obeh mostov spalil za seboj, mislil bi sedaj Kzečovski gotovo, kako bi izdal Hmielnickega in prestopil s semeni v tabor Potockega.

Toda to je bilo sedaj uže nemogoče.

Sedli so torej vsi trije k steklenici žganja in molče začeli piti. Naliv je zlagoma ponehaval šumeti.

Zmračilo se je.

Gospod Skrzetuski, zdelan od radosti, oslabel, bled, ležal je nepremično na telegi. Zahar, kateremu je uže omilel, velel je svojim Kozakom razpeti nad njim streho iz plaht. Namestnik je poslušal otožni šum naliva, ali v duši mu je bilo svetlo, jasno, blago. Eto, pokazali so njegovi huzarji, kaj umejo; eto, njegova Poljska se je uprla vredno veličanstva svojega; eto, prvi napad kozaške burje se je razbil uže na ostrih sulicah kronine vojske.

In vendar so še hetmani, je še knez Jeremija in toliko panov, toliko šlahte, toliko moči, nad vsemi temi pa kralj — primus inter pares.*)

Ponos je vzdigaval gospodu Skrzetuskemu prsi, kakor bi bila vsa ta moč sedaj v njem.

Svest si te moči je počutil prvi pot, odkar je na Siči izgubil svobodo, žal za Kozaki. Krivi so, pa tudi zaslepljeni, ker so nekaj začeli, čemur niso kos — mislil si je. Krivi so, a tudi nesrečni, ker so se dali zapeljati človeku, ki je vede v gotovo pogubo.

Nato mu je misel šinila dalje. Mir nastane, in ondaj bode vsakdo imel pravo pomisliti na osobno srečo svojo. Tu je s pametjo in srcem obvisel nad Rozlogi. Ondukaj, v bližini levje jame, mora biti tiho, kakor bi mak sejal. Tam pobuna nikakor ne vzdigne glave, in če jo, — Helena je nedvojbeno uže v Lubnijih.

Kar pretrga grom topov nit njegovemu razmišljevanju.

Opivši se je Hmielnicki znova peljal polke na napad.

Toda skončalo se je le z igro iz topov. Krzečovski je hetmana pomiril.

Drugi dan je bila nedelja. Ves dan je potekel mirno, brez strela. Ostrog je ležal pred ostrogom, kakor ostroga dveh vojsk, ki sta sklenili premirje.

Skrzetuski je pripisoval to tišino slabovoljnosti Kozakov. Žalibog ni vedel, da je Hmielnicki ta čas »z mnogimi očmi uma svojega zroč pred se« deloval na vse kriplje, da bi pregovoril Balabanove dragonce na svojo stran.

V pondeljek se je začela bitka uže o zori. Skrzetuski je gledal na njo kakor na poprejšnjo, s smehljajočim, veselim obrazom. In znova so kronini polki stopili pred obkop, toda ta pot so se z mesta umaknili sovražniku in se niti udarili niso z njim. Stepa je premoknila ne le od vrha, kakor prvi dan bitke, temveč tudi na globočino. Težka konjica skoro naprej ni mogla, kar je odmah dalo premoč okretnim praporom zaporoškim in tatarskim. Nasmeh je ginil zlagoma Skrzetuskemu z ustnic. Pod poljskim obkopom so Zaporožci s svojim navalom ozko vrsto praporov kroninih skoro popolnoma pokrili. Zdelo se je, da se začne napad kar na same obkope, ko hitro se ona veriga pretrga. Gospod Skrzetuski ni videl niti polovice te srčnosti in

*) Prvi mej jednakimi.

bojevitosti kakor prvi dan. Branili so se i danes trdovratno, toda niso udarjali prvi na napadnike, niso jih razbijali v puh, niso razmetavali polja pred seboj kakor vihar. Stepna tla, razmočena ne le od vrha, temveč i v globočino, ovirala so naval in resnično težko konjico pribila pod obkopom. Naskok ji je dajal silo za zmago, a sedaj je morala stati na mestu. Hmielnicki pa je vodil vedno nove polke v boj. Sam je bil povsodi. Vsak ataman je peljal svoje ljudi osobno v boj in se stoprv tu umikal sovražnim sabljam.

Njegove ognjevitosti navzeli so se tudi Zaporožci, ki so se, če tudi pogostoma padajoči mej trupla, besno drvili pod obkop kričeč in tuleč. Udarjali so ob zidovje železnih prsij, ob ostrino sulic ter so se razbiti, zdesetkovani znova vračali v boj. Pod tolikim naporom so začeli prapori omahovati, odmikati se, mestoma naglo, kakor borilec, ki je prišel protivniku v železne roke, sedaj podlega, sedaj znova obvladuje in zmaguje.

Pred poldnem so bili malone vsi zaporoški polki v ognji in v bitki. Bitka je tako ljuto kipela, da se je mej obema vrstama bojevnikov, rekel bi, nasul nov nasip — trupov konjskih in človeških.

Vsak hip so se za kozaški nasip vračale iz bitke grmade vojevnikov, ranjenih, okrvavljenih, blatnih, zasoplih, padajočih od zdelanosti. Ali vračali so se pevajoč. Z obraza jim je žarel žar bitke — in gotovost zmage. Omedlevajoč vpili so še: »Na pogibel!« Založna vojska (reserva), puščena v taboru, hitela je v boj.

Gospod Skrzetuski se je namršil. Prapori poljski so se začeli umikati s planega do obkopov. Več niso mogli odoleti, a v njih umikanji je bilo videti, da se jim zelo mudi. Kakih dvajset tisoč ust sedaj radostno zavrisne. Zaporožci so se zagnali semenom Potockega, ki so zaslanjali umikanje, v hrbet.

Toda topovi in svinčena toča pahnila je je nazaj. Bitka je za malo prenehala. V poljskem taboru se je ozval glas parlamentarske trobljе.

Pa Hmielnicki se ni hotel več pogajati. Dvanajst atamanov je razsedlo konje, da bi zajedno s pehoto in Tatarji navalili na nasipe.

Krzečovski s tremi tisoči pehote je imel priti na pomoč v odločilnem hipu. Vsi kotli, bobni, litavri in trobljе so zabučali ter glušili krik in strel iz mušket.

Drgetaje je gledal gospod Skrzetuski na globoke vrste neprimerljive pehote zaporoške, katera je hrumela do nasipov poljskih ter stiskala je v čimdalje ožji krog. Kolobari belega dima so buhali proti nji z obkopov, kakor bi hotele kake gorostasne prsi odpuhniti to množico kobilic, stepajočo se ože in ože in neodvratno od vseh stranij. Topovi so delali v njej preseke, streli iz samopalov so bili gostejši in gostejši. Grom ni prenehal ne za hip, — mravljišče se je rédilo pred očmi, pomrgolevalo mestoma bolj krčevito, kakor ranjena kača velikanka, ali gomazelo je ipak naprej. Uže, uže dosegajo! — Uže so pod obkopom! — Topovi jim več ne morejo škoditi! — Gospod Skrzetuski je zamižal.

In sedaj so mu naglo kakor blisk letala vprašanja po glavi: Ko izpregleda, uzre-li še poljske prapore na nasipih? Uzre — ali ne uzre? Ondi je čimdalje večji hrup, ondi je nekako nenavadno vriskanje. Kaj se je pač zgodilo? Kriki dohajajo iz sredine tabora. Kaj je to? Kaj se je zgodilo?

»Bog vsemogoči!«

Ta krik se je iztrgal Skrzetuskemu iz ust, ko je odprl oči in na nasipih ugledal mesto velike z zlatom pretkane zastave poljske — rdeč prapor z Arhangelom.

Tabor je bil dobljen.

Stoprv zvečer je namestnik od Zaharja izvedel, kako se je iztekel napad. Tuhaj-bej ni zaman nazival Hmielnickega kačo, kajti v hipu najtrdovratnejše obrane prestopili so dragonci Balabanovi, katere je bil Hmielnicki pregovoril, h Kozakom, vrgli se od zadaj na svoje prapore in dopomogli, da so bili do dobra potolčeni.

Zvečer je videl namestnik vjetnike in bil pri smrti mladega Potockega, ki je živel, ker je imel grlo prebito, le še nekoliko ur po bitki ter v rokah Štefana Čarnieckega umrl. »Povejte očetu« — šepetal je zadnji hip mladi kastelan — »povejte očetu, da sem .. kot vitez« ... in ničesar več ni mogel dodati. Duša njegova je ostavila telo in odletela v nebesa. Skrzetuski je dolgo potem pámetoval to bledo obličje in te modre oči, vznesene še v smrtnem trenotku. Gospod Čarniecki je nad mrzlim truplom storil obljubo, da bode, ako mu Bog dodeli svobodo, smrt prijateljevo in sramoto poraza s potoki krvi opral in maščeval. In niti solza ni potekla po resnem njegovem lici, kajti on je bil vitez, železen, z odvažnimi čini proslavljen, človek, ki

Na nasipih mesto velike z zlatom pretkane zastave poljske — rdeč prapor z Arhangelom.
(Str. 103.)

ga nobena nesreča ni upognila. Kar je obljubil, to je tudi izpolnil. Ne da bi se bil udal obupu, krepil je prvi Skrzetuskega, ki je v tem porazu in sramoti zemlje Poljske strahovito trpel. »Poljska še nobenega poraza ni prebila — govoril je gospod Čarniecki — ona ima v sebi neizcrpno moč. Doslej je ni zlomila nobena sila, ne zlomi je tudi pobunjena druhal ne, katero sam Bog pokazni, ker se upira postavni oblasti in s tem tudi samemu Bogu. Res je, da je poraz žalosten, ali kdo je doživel ta poraz? Hetmani? Vojska kronina? — Ne! Po odhodu in izdaji Krzečovskega bi bil vsakdo rekel, da je oni ostanek le sprednja straža. Upor se sicer brez dvoma raztegne po vsej Ukrajini, ker so ondi kmetje ošabni in bojaželjni, toda njih pobuna ondi ni prva. Ugase jo hetmani s knezom Jeremijo, katerih bojna moč stoji doslej še nedotaknena; — čim mogočneje buna sedaj izbuhne, tem za dlje — morebiti za vselej — utihne, ko jo pogasé. Maloveren in malosrčen bi bil, kdor bi hotel verjeti, da katerikoli kozaški četnik, čeprav združen s tatarskim »murzo«, zares pogubi mogočen narod. Zlo bi bilo za Poljsko, če bi imela preprosta kmetska burja odloče-

Na trg plane kakor strela — na neosedlanem konji Kozak in začne kričati: »Hmiel bije Lahe!« (Str. 108.)

vati njeno usodo, njen obstanek. Res, s prezirom smo odšli na to vojno,« končal je gospod Čarniecki, »pa akoprem je naš oddelek strt, vendar menim, da hetmani ne z mečem, ne z orožjem, marveč z bičem lahko potlačijo ta upor.«

In ko je to govoril, zdelo se je, da tega ne govori vjetnik, ne vojak po izgubljeni bitki, temveč ponosen hetman, gotov jutrišnje zmage. To velikodušje in vera v Poljsko sta tekla kakor balzam na rane namestnikove. Gledal je na moč Hmielnickega iz bližine, zato ga je bila nekoliko oslepila, tem bolj, ker je doslej z njo hodila tudi sreča. Toda gospod Čarniecki je moral trditi pravo. Hetmanske vojske stoje še nenačete in za njimi vsa sila države, pravice in volje božje. Namestnik je odšel torej duševno pokrepčan in veselejši, pred odhodom pa je še vprašal gospoda Čarnieckega, če bi se ne hotel prócej pogajati za svobodo.

»Tuhaj-bejev vjetnik sem,« odgovori gospod Štefan, »njemu tudi izplačam odškodnino, s tem razbojniškim četnikom pa ne maram imeti opravka in ga izročim rablju.«

Zahar, ki je gospodu Skrzetuskemu dopomogel, da se je z vjetnikom sešel, tolažil ga je, ko ga je peljal nazaj k telegi: »Z mladim Potockim ni bilo težave, s hetmani bode težka. Delo je stoprv začeto, a kakov bode konec, to sam Bog ve! Hej, Kozaki in Tatarji so pač nabrali poljskega blaga, ali vzeti in obdržati — to je dvoje. Ti, sinko, pa ne toguj in ne obupuj, saj pojdeš itak na svobodo, — ti odideš k svojcem, a meni starcu se bode celó tožilo po tebi. Starcu je najhuje, če je sam na svetu. S hetmani bode težka, oj težka!«

In res zmaga, če prav sijajna, vendar stvarij niti najmanj ni zasukala Hmielnickemu na korist. Okreniti bi se mu utegnila celó na škodo, kajti lahko je bilo videti, da bode sedaj véliki hetman, ker bode hotel maščevati sinovo smrt, z vso silo pritisnil na Zaporožce ter ne bode odnehal, predno jih popolnoma ne stre. Hetman je kneza Jeremijo nekako črtil, kar se je, dasi je bilo vse z uljudnostjo zakrito, vendar-le o mnogih prilikah pokazalo. Hmielnicki, ki je to dobro vedel, vedel je tudi to, da sedaj ta mržnja preneha in da sedaj Krakovčan prvi ponudi roko v spravo, katera mu zagotovi pomoč proslulega vojevnika in moč njegovih vojakov. In s takimi združenimi silami, pod takim vojem, kakoršen je knez, si Hmielnicki še ni upal meriti se, tega si še ni bil v svesti. Sklenil je torej, da bode hitel, da bi ob jednem s poročilom o žoltovodskem porazu vred stopil na Ukrajino in trčil s hetmani, predno bi utegnila priti kneževa pomoč.

Zategadelj vojskam niti počitka ni dal ter je uže drugi dan po bitki o zori krenil naprej. Ta pot je bila tako spešna, kakor bi bežal pred hetmani. Rekel bi, da povoden zaliva stepo in spotoma vse vode jemlje s seboj. Minevali so lesovi, dobrave, mogile, prebredene reke — brez oddiha. Kozaške sile so spotoma naraščale, kajti neprestano so se pridruževale nove grmade kmetov, ki so bežali na Ukrajino. Prinesli so tudi novih poročil o hetmanih, toda ta se niso vjemala. Nekateri so govorili, da knez še za Dnjeprom sedi, drugi, da se je uže združil s kroninimi vojskami, vsi so pa trdili, da je Ukrajina uže vsa v ognji. Kmetje niso le utekali k Hmielnickemu na Divje Poljane, marveč tudi požigali vasi in mesta, napadali svoje gospodarje pane, oboroževali se povsodi. Kronina vojska se je tolkla uže dva tedna. Udarila je na Steblev in ga vzela, pod Derenhovci pa je prišlo do krvave bitke. Tu in tam so tudi uže kozaški gradiči potegnili s črnijo, a povsodi so čakali le še gasla. Hmielnicki je na vse to računil in tem bolj hitel.

Naposled je obstal pred pragom. Čehrin mu je odprl vrata na stežaj. Kozaška posadka je takoj prestopila pod njegov prapor. Porušili so dom Čaplinskega, podavili peščico šlahte, ki je v mestu iskala rešitve. Radostni kriki, zvonjenje in sprevodi niso ne za trenotek prenehali. Požar je mahoma ogrnil vso okolico. Kar je gibalo, grabilo je za kose, krampe ter se družilo z Zaporožci. Neizmerne trume črni so se valile z vseh stranij v tabor, — prišle so radostno, kajti vedelo se je za trdno, da je knez v resnici obljubil hetmanom pomoč, da se pa z njimi še ni združil.

Hmielnicki se je oddahnil.

Vzdignil se je brez odloga in potoval dalje uže sredi mej uporom, klanjem in ognjem.

O tem so svedočila pogorišča in trupla. Drl je kakor plaz, ki spotoma vse vničuje. Pred seboj je kraje bunil, za seboj pustošil. Šel je kakor maščevalec, kakor pozoj v legendi. Njegovi kozaki so iztiskali kri, odpočinek je netil požare.

V Čerkesih se je z glavnimi silami ustavil, naprej pa poslal Tatarje pod divjim Tuhaj-bejem in divjega Krzivonosa, ki sta hetmane dohitela pod Korsunom in brez pomisleka udarila na nje.

Toda drznost sta morala drago plačati. Odbiti, zdesetkovani, zbiti do dobra spustili so se njiju polki prestrašeni v beg.

Hmielnicki je skočil na noge in jima hitel na pomoč. Spotoma je izvedel, da se je gospod Sieniavski z nekoliko prapori pridružil hetmanom, ki so ostavili Korsun in šli na Boguslavje. Bila je resnica. Hmiel je vzel Korsun brez odpora, pustil v njem vozove, zaloge živeža, skratka ves tabor ter se pognal za njimi.

Ni se mu bilo treba dolgo gnati, ker še niso bili daleč. Pod Kruto Balko so njegove prednje straže naletele na poljski tabor.

Gospodu Skrzetuskemu ni bilo usojeno, da bi bil videl bitko, ker je ostal s taborom v Korsunu. Zahar ga je nastanil na trgu, v domu gospoda Zabokrzickega, katerega je malo popreje druhal obesila — in postavil stražo iz ostankov mirgorodskega atamana, kajti druhal je neprenehoma plenila po domeh in zadavila vsakega, kdor je priznal, da je Lah. Skozi pobita okna je videl Skrzetuski gromade pijanih kmetov, krvavih, z zavihanimi rokavi, ki so se vlačili od doma do doma, od kleti do kleti, stikali po vseh kotih, podstrešjih, strehah — in sedaj pa sedaj je naznanjal strahoten vrisk, da so zalotili šlahčiča, žida, moža, žensko ali otroka.

Izvlekli so žrtev na trg ter se na strašen način znašali nad njo. Druhal se je trgala za kose razmrcvarjenih teles, razkošno mazala si s krvjo obraz in prsi, ovijala si vrat s črevi, ki so se še kadila. Kmetje so prijemali mala židčeta za noge in ja razčesavali. In truma se je besno krohotala. Zaganjali so se tudi na dome, ki so bili obstraženi in v katerih so bili zaprti znameniti vjetniki in ohranjeni zategadelj, ker so upali za-nje znatne odkupnine. Ondaj so Zaporožci ali pa Tatarji, stoječi na straži, odrivali druhal ter mahali jo po glavah s sulicami, z loki ali z bikovicami. Tako je bilo tudi pred domom gospoda Skrzetuskega. Zahar je ukazal sekati kmete brez milosti, a Mirgorodci so izpolnjevali ukaz s pravim veseljem, zakaj, dasi so Niževci ob uporih radi privzemali črn na pomoč, črtíli so jo brezprimerno bolj nego-li šlahto. Niso se zaman nazivali »szlechetne urozonemi kozakami!« *) Sam Hmielnicki je pozneje večkrat znaten broj te druhali daroval Tatarjem, ki so jo gnali potem na Krim in odonod prodajali v Turčijo in Malo Azijo.

*) Po rodu plemenite kozake.

Druhal je torej besnela po trgu in se tako raztogotila, da se je naposled celo mej seboj začela daviti. Dan se je nagibal. Zažgali so celo jedno stran trga, cerkev in dom župnikov. Na srečo je veter vlekel na plano in oviral, da se požar ni širil. Velikanski žar je osvetljeval trg tako jasno kakor solnčni žarki. Nastala je tolika vročina, da ni bilo prestajati. Zdaleka je dohajal strahovit grom topov — očividno je bila bitka pod Kruto Balko čimdalje trdovratnejša.

»Vroče mora tam našim biti!« mrmral je stari Zahar. »Hetmani se ne šalijo. Hej, gospod Potocki je vrl vojak.«

Potem je pokazal skozi okno na druhal.

»No!« rekel je, »sedaj razsajajo, ali če bo Hmiel pobit, porazsajajo tudi z njim!«

Ta hip se razlegne peketanje in na trg je bušilo na spenjenih konjih kakih deset jezdecev. Obrazi so jim bili očrneli od prahu, obleka v neredu, a s cunjami obvezane glave nekaterih so svedočile, da prihajajo naravnost iz bitke.

»Ljudje! Kdor v Boga veruje, spasite se! Lahi bijó naše!« kričali so na vse grlo.

Nastal je vrišč in zmešnjava. Truma se je zazibala kakor valovje, ko se veter va-nje upré. Naglo je divji strah obvladal vse. Spustili so se v beg, toda, ker so bile ulice za njetene z vozovi in jeden del trga v ognji, ni bilo kod bežati.

Črn se je začela prerivati, kričati, bíti, dušiti in tuliti za milost, dasi je bil sovražnik še daleč.

Namestnik, začuvši, kaj se godi, malone da ni radosti poblaznel. Začel je letati po sobi, kakor bi bil podivjal, z rokami tleči se ob prsi z vso silo in vpiti:

»Vedel sem, da se tako zgodi! Vedel sem, kakor sem živ! Posel imajo s hetmani, s celo Poljsko! Ura kazni je udarila! Kaj je to?«

Znova se razlegne peketanje in ta pot se do sto jezdecev, samih Tatarjev, pojavi na trgu. Bežali so gotovo na slepo. Truma jim je zavrla pot, oni se zaženó v trumo, teptajo, bijó, razganjajo, sekajo, obračajo konje na pot, ki drži do Čerkes.

»Bežé kakor vihra,« zakriči Zahar.

Jedva je izgovoril, pridrvi uže drug oddelek, za njim tretji. Videlo se je, da je pobeg splošen. Straže pred hišami so se začele vznemirjati in kazati, da bi tudi one rade pobegnile. Zahar plane pred vežo.

»Stojte!« krikne na svoje Mirgorodce.

Dim, vročina, zmešnjava, konjski peket, glasovi strahu, tuljenje trum, osvetljenih od požara, vse to zlilo se je v jedno peklensko sliko, na katero je z okna gledal namestnik.

»Kako klanje mora tamkaj biti! Kako klanje!« kričal je do Zaharja ne pomislivši, da ta ni mogel deliti radosti z njim.

V tem je nov oddelek ubežnikov priletel po bliskovo.

Grom topov je pretresel do temelja hiše korsunske.

Kar začne nekov presunljiv glas kričati tu pod domom: »Otmite se! Hmielnicki je pobit! Krzečovski pobit! Tuhaj-bej ubit!«

Na trgu je nastal pravi konec sveta.

Ljudje so se besni zaganjali v plamen. Namestnik je padel na kolena in vzdignil kvišku roke:

»Vsemogočni Bog! O, Bog véliki in pravični, hvalo Ti na višavah!«

Zahar mu je prekinil molitev vrnivši se iz veže v sobo.

»Vstani no, detino!« zaklical je zasopel, »pojdi venkaj in obljubi milost Mirgorodcem; pobegniti hočejo — a če le odidó, navali črn semkaj!«

Skrzetuski je šel v vežo. Mirgorodci so se nemirno kretali pred hišo. Poznalo se je nedvojbeno, da hočejo ostaviti svoje mesto in pobegniti po cesti do Čerkes. Strah je obvladal sleharnega v mestu. Oddelek za oddelkom se je drvil kakor na krilih od Krute Balke. Bežali so kmetje, Tatarji, grajski Kozaki in Zaporožci v največjem neredu. In vendar so morale glavne sile Hmielnickega še vzdržavati odpor, bitka ni mogla biti docela raztrgana, ker so še topovi igrali s podvojeno silo.

Skrzetuski se obrne do Mirgorodcev.

»Za to, da ste verno stražili mojo osobo,« reče jim slovesno, »ni vam treba iskati v begu rešitve, obetam vam, da bodem za to skrbel, da se vam nič ne zgodi in da vas priporočim hetmanovi naklonjenosti.«

Mirgorodci so se odkrili vsi do zadnjega, a on se je oprl ob boka in ponosno zrl na nje in na trg, ki se je čimdalje brže praznil. Kaka preména usode! Gospod Skrzetuski, nedavno še vjetnik, vlečen za kozaškim taborom, stal je sedaj mej drznim kozaštvom, kot pan mej podaniki, kot šlahčič mej narodom, kot huzar oklopniške zastave mej taborskimi hlapci. On — vjetnik — obetal je sedaj milost — in glave so se odkrivale pred njim, a pokorni glasovi so klicali s tožnim, zategnenim, strah in pokornost odavajočim glasom:

»Pomiluj, gospod!«

»Kakor sem rekel, tako se zgodi!« odgovoril je namestnik.

In res, svest si je bil svoje veljave in priprošnje pri hetmanu, s katerim je bil znan, ker mu ni le jeden pot od kneza nesel liste ter si je znal naklonjenost njegovo pridobiti. Stal je torej oprt ob boka in radost mu je žarela z obličja, osvetljenega od jasnega bleska požarov.

»Eto, vojna je skončana! Eto, nevihta na pragu razbita! Gospod Čarniecki je govoril prav: Neizcrpna je sila poljske države, neoboriva njena mogočnost.«

In ko je tako mislil, razširil mu je prsi ponos: ne nizek ponos, da more nasititi maščevalne želje, upokoriti sovraga, pa tudi ne zato, ker je sedaj svoboden, in ne zategadelj, ker sedaj snemljejo čapke pred njim, ne, ponosnega se je čutil, da je sin te zmagoslavne Poljske, velemogočne, ob katere dverih se vsa zloba, vsak zamah, vsi udarci tako razbijajo in krušijo, kakor peklenske moči ob dveri nebeške. Ponosnega se je čutil kot šlahčič domoljub, da je v zdvojnosti ostal krepak, a se v veri ni dal premotiti.

»Premagala je kakor kraljica, oprosti kakor majka,« mislil je.

V tem se je izpremenilo pokanje topov v neprestano grmenje.

Konjska kopita znova zatopotajo po praznih ulicah. Na trg plane kakor strela — na neosedlanem konji Kozak brez čapke, v sami košulji, z obrazom razsekanim in kri bruhajoč. Prileti, ustavi konja, mahne z roko in loveč sape začne kričati na vsa usta:

»Hmiel bije Lahe! Pobiti so jasnovelemožni pani, hetmani in polkovniki, vitezi in kavalirji!«

Rekši omahne in telebne na zemljo. Mirgorodci priskočijo na pomoč.

Plamen in bledost sta spreletavala obraz gospodu Skrzetuskemu.

»Kaj govori?« rekel je kakor v vročnici Zaharju. »Kaj se je zgodilo? Ne more biti. Za Boga živega! To ne more biti!«

Tišina! Le plamen siče na nasprotni strani trga, snopovi isker prasketajo, in sedaj pa sedaj se pregorelo poslopje z ropotom sesuje.

Eto, nekakovi novi brzi jezdeci lete.

»Lahi so pobiti! Pobiti!«

Za njimi stopa oddelek Tatarjev, — počasi gredo, kajti pehoto imajo v sredi, očividno vjetnike.

Gospod Skrzetuski ne veruje svojim očem. Dobro pozna na vjetnikih barvo hetmanskih huzarjev — bije z roko ob roko in z nekim tujim, ne njemu vlastnim glasom, trdokorno ponavlja:

»Ne more biti! Ne more biti!«

Grom topov se še čuje. Bitka še ni skončana. Po vseh nepogorelih ulicah vrve trume zaporoške in tatarske. Obrazi so jim črni, prsi težko dihajo — ali vračajo se, kakor opojeni, prepevajo pesni!

Tako se vračajo vojaki po zmagi.

Namestnik je pobledel kakor mrlič.

»Ne more biti!« ponavljal je čimdalje bolj hripavo, »ne more biti .. Poljska...«

Nov prizor ga na-se opozori.

Prihajajo semeni Krzečovskega noseč cele kupe praporov. Prihajajo na sredo trga in je mečejo na tla.

Žalibog — poljske!

Grom topov slabi, iz daljave je čuti drdranje bližajočih se vôz. Prva gre velika kozaška telega, za njo vrsta drugih, vse obkoljene s Kozaki atamana Paškovskega, z žoltimi čapkami. Gredo mimo doma, pred katerim stoje Mirgorodci. Gospod Skrzetuski si je z roko prizaslonil oči, ker ga je blesk ognja slepil, ter gledal na postave vjetnikov, sedečih na prvem vozu.

Naglo se odmakne, začne mahati z rokami po zraku, kakor človek, ki ga je strela zadela v prsi, iz ust pa se mu iztrga strašen, nečloveški krik.

»Jezus, Marija! Hetmani!«

In padel je Zaharju v naročje. Pred očmi se mu je stemnilo, a obličje odrevenelo in otrpnilo, kakor bi bil uže mrtev.

Nekoliko trenotkov pozneje stopalo je troje jezdecev na čelu nebrojnih polkov na trg korsunski. Srednji, rdeče oblečen, s pozlačeno bulávo, sedel je na belem konji in opirajoč se ob bok, gledal ponosno kakor kralj.

Bil je Hmielnicki. Ob straneh sta mu jahala Tuhaj-bej in Krzečovski.

Poljska je ležala v prahu in krvi Kozaku pred nogami.

XVI.

Minilo je nekoliko dnij. Ljudem se je zdelo, da se je nenadoma nebeški svod sesul na Poljsko. Žolte vode, Korsun, poraz vojsk kroninih, dosihdob v vojnah s Kozaki še vsikdar zmagoslavnih, zajetje hetmanov, strahovit požar po celi Ukrajini, klanje, pobijanje, o kakoršnem se ni slišalo, kar svet stoji, vse to zvalilo se je tako naglo na Poljsko, da ljudje niti verjeti niso hoteli, da bi toliko nesreče na jeden pot moglo priti na jedno iste deželo. Mnogo jih ni verjelo, nekateri so velikega strahu odreveneli, drugi poblazneli, tretji napovedavali prihod Antikrista in, da pride kmalu sodnji dan. Pretrgale so se vse družbene vezi, vse razmerje človeško in rodbinsko. Prenehala je vsaka vlada, izginila razlika mej ljudmi. Peklo je odpelo z lancev vso hudobo ter jo izpustilo na svet, da bi razsajala: zato so poboj, umor, grabež, verolomstvo, besnost, nasilje, razboj in zblaznelost zamenili delo, poštenost, vero in vest. Vse je kazalo, da bode ljudstvo živelo ne v dobrem, temveč v zlem, da so se preinačila srca in misli, in da smatrajo to za sveto, kar je bilo nekdaj sramotno, in za smramotno, kar je bilo nekdaj sveto. Solnce ni več svetilo na zemljo, zaslanjal je je dim požarov, in po noči so svetili požigi mesto meseca in zvezd. Gorela so mesta, vasi, cerkve, dvori, gozdi. Ljudje so prenehali govoriti, ječali so le, ali pa tulili kakor psi. Življenje je izgubilo vso vrednost. Na tisoče ljudij je ginilo brez odmeva, brez sledu. In iz teh nesreč, pomorov, jekov, dimov in požarov povznašal se je kvišku le jeden človek više in više, naraščal čimdalje strahoviteje, zakrival uže skoro dnevno svetlobo, delal senco od morja do morja.

Bil je to Bogdan Hmielnicki.

Dvesto tisoč ljudij, oboroženih in zmage pijanih, stalo je gotovih na njegov migljej. Črn je povsodi vstajala; grajski Kozaki so se iz vseh mest stepali k njemu. Od Pripeta do konca pustinj bila je dežela v ognji. Vstaja se je širila v vojvodstvih: ruskem, podolskem, volinjskem, braclavskem, kijevskem in črnihovskem. Moč hetmanova je rasla dan na dan. Nikdar Poljska ni postavila proti najstrahovitejšemu vragu niti polovice teh sil, s katerimi je sedaj on razpolagal. Tolikih ni imel pripravljenih niti sam nemški cesar. Vihar je presegel vsa pričakovanja. Hetman tudi sam s početka ni poznal svoje moči in ni vedel, kako visoko je uže vzrasel. Zaslanjal se je še s pravičnostjo, s svojim pravom in vernostjo do Poljske, ker ni vedel, da sme tudi te izraze in izgovore, kakor vse drugo, uže poteptati. In vendar je v razmeri njegove moči rasla v njem, tudi ona neizmerna, nepoznana sebičnost, kakoršne zgodovina še ne zna. Pojmi zlega in dobrega, zločinstva in poštenosti, nasilja in pravičnosti zlili so se v duši Hmielnickega vsi v jeden sam pojem vlastne svoje krivice, ali vlastnega si dobička. Ta mu je bil častit in pošten, kdor je bil z njim; ta zločinec, kdor proti njemu. Gotov je bil krivičiti solnce in reči, da njemu dela krivico, ako bi ne svetilo, kedar bi bilo njemu po volji. Ljudi, prigodke in ves svet je meril po svojem »jaz«. In navzlic vsej lokavosti, vsemu hinavstvu hetmanovemu bila je neka napačna dobra vera v tem njegovem nazoru. Izhajala so iz nje vsa zločinstva Hmielnickega pa tudi dobri čini. Dasi ni znal mere v mučenji in krutosti do sovražnika, vendar je umel biti hvaležen za vse, tudi neradovoljne usluge, katere mu je kdo kedaj izkazal.

Le kedar je bil pijan, pozabljal je i dobrot in tuleč v pobesnelosti dajal s spenjenimi ustmi krvave ukaze, katerih mu je bilo pozneje žal. A v isti meri, kakor je rasla sreča njegova, opival se je čimdalje češče, ker ga je prevzemal čimdalje večji nemir. Zdeti bi se utegnilo, da so ga njegova zmagoslavja dovedla na take višave, na katere niti sam ni hotel stopiti. Njegova mogočnost je strašila druge, pa tudi njega samega. Gorostasna roka upora, zgrabivši ga, nesla ga je po bliskovo in neizprosno, toda doklej? Kako se je imelo vse to izteči? Vzbujajoč upor radi vlastnih svojih krivic, mogel je po prvih nesrečah, ali celo po porazih misliti, da se začne pogajati, da mu oproste, da mu zadoste ter še nagradijo za krivice in škode. Poznal je Poljsko dobro, strpljivost njeno, brezkončno kakor morje, milosrčnost, ki ne pozna meje in mere, ne morda vsled slabosti, saj je bila Nalevajku, uže obkoljenemu in izgubljenemu oprostila. Toda sedaj, po zmagi na Žoltih vodah, po razbitji hetmanov, po raznetenji domače vojne po vseh zapadnih vojvodstvih, segle so stvari uže predaleč, dogodki so prerasli vsa pričakovanja: sedaj se je moral boj bojevati na življenje in smrt.

In na čegavo stran ie imela pasti zmaga?

Hmielnicki je izpraševal vedeže in se posvetoval z zvezdami in tudi sam obračal oči v bodočnost — ali videl je le temo pred seboj.

Zategadelj mu je včasih strahovit nemir ježil lase na glavi, a v prsih mu je bučal obup kakor vihar. Kaj bode, kaj bode? Hmielnicki je videl bistreje od drugih in ob jednem bolje nego mnogi, da Poljska ne ume porabiti svojih sil in sama ne ve za nje, da je pa njena moč velikanska. Da bi kak človek v roke vzel to moč, kdo bi se mu ondaj uprl? In kdo bi mogel reči, da strašna nevarnost, bližnja propast in poguba ne potlači nereda, nezgode notranje, osobne zavisti panov, sporov, praznega govorjenja v državnem zboru, svojevoljnosti plemiške, onemoglosti kraljeve? Ondaj bi pol milijona samih plemičev vstalo na boj in strlo Hmielnickega, če bi ga tudi ne le krimski han, temveč celo sam turški sultan podpiral.

O tej speči moči države Poljske je vedel razun Hmielnickega tudi pokojni kralj Vladislav in zategadelj vse življenje deloval o tem, da bi z najmočnejšim oblastnikom začel vojno na smrt, da bi stoprv s tem to silno moč obudil v življenje. Zbok tega osvedočenja si kralj ni upal metati isker na kozaški smodnik. Je-li bilo Kozakom usojeno proizvesti to povoden, da v nji potonejo?

Hmielnicki vedel je tudi to, kako strašen je bil odpor Poljske navzlic vsej slabosti. Ob tako neredno, slabo speto, razdrto, svojevoljno, zmešano bili so valovi turški, najgroznejši izmej vseh — in se razbijali ob njo, kakor ob skalo. Tako je bilo pod Hocimom, na kar je malone s svojimi vlastnimi očmi gledal. Sicer pa je ta Poljska, celo v časih svoje slabosti, zatikala svoje prapore na nasipih tujih prestolnic. Kolik bode torej njen odpor! Česa ne dokaže stoprv, dotirana do obupa, ko ji bode ali umreti ali zmagati!

Zategadelj je bila vsaka zmaga Hmielnickega nova nevarnost za-nj, kajti s tem je zbližal trenotek, ko se probudi dremajoči lev, in si je onemogočil pogajanja. V vsaki zmagi je ležal — bodoči poraz, v vsakem napoji na dnu — grenkost. Na burjo kozaško imela je priti burja države Poljske. Hmielnickemu se je zdelo, da uže sliši njen gluhi, daleki huk in grom.

Eto, iz Velikopoljske, Prusije, Malopoljske in Litve prihrume trume vojevnikov — treba jim le voja.

Hmielnicki je vjel hetmane v robstvo, toda skozi to srečo je prežala na-nj zaseda usode. Hetmani so bili izkušeni vojvode, ali nobeden izmej njih ni bil mož, kakoršnega je zahteval ta čas groze, strahu in poboja.

Vojvoda je mogel biti sedaj le jeden človek. Zval se je: knez Jeremija Višnioviecki.

Baš zato, ker so hetmani bili zajeti, moral je biti izbran po vsej priliki le ta knez. Hmielnicki nikakor ni dvomil o tem, in tako tudi nihče drugi ne.

A v tem so doletavala v Korsun, kjer se je bil hetman ustavil, da se odpočije po bitki, z Zadnjeprija poročila, da se je strašni knez uže vzdignil iz Lubnij, da po poti brez smiljenja tepta upor, da, koder gre on, ginejo vasi, svobode, futori in mesteca, a namestu njih štrlé krvavi koli in vešala. Strah je podvajal in trojil broj njegovih sil. Govorilo se je, da pelje petnajst tisoč vojevnikov najboljše vojske, ki je je bilo dobiti v Poljski.

V kozaškem taboru so se ga vsak čas nadejali. V kratkem po bitki pod Kruto Balko razlegel se je krik: »Jarema gre!« mej Kozaki in poplašil črn, ki je začela kar slepo bežati. Ta strah je Hmielnickega globoko zadel.

Imel je sedaj na izbor: ali z vso silo iti proti knezu ter ga poiskati na Zadnjepriji, ali pa ostaviti eden del svojih sil, da plenijo ukrajinske gradove, z ostalim pa udariti globlje v Poljsko.

Vojna s knezom je bila nevarna. Ker je imel posla s tako proslulim vojem, utegnil bi navzlic vsej prevažnosti svojih sil biti potolčen v odločilni bitki, in s tem bi bilo lahko vse izgubljeno kar na jeden pot. Črn, ki je tvorila ogromno večino njegove vojske, pokazala je, da se umika o samem imenu kneževem. Treba je bilo časa, da bi jo izpremenil v vojsko, ki bi se mogla postaviti kneževim polkom nasproti.

Z druge strani bi pa knez odločilne bitke najbrže niti ne začel, temveč bi se rajši po gradovih branil in se le deloma vojskoval, kar bi utegnilo trpeti cele mesece, če ne leta, in v tem času bi Poljska nabrala novih sil in jih poslala knezu na pomoč.

Hmielnicki je torej sklenil pustiti Višnioviecckega na Zadnjepriji, a sam ojačiti se na Ukrajini, organizovati svoje sile in potem vzdigniti se na Poljsko ter jo prisiliti na pogajanje. Računil je i na to, da uže gašenje upora na samem Zadnjepriji za dolgo časa dá dela vsem silam kneževim, a njemu prosto polje. Upor na Zadnjepriji pa je mislil netiti, pošiljajoč črni posamezne polke na pomoč.

Naposled je še sodil, da bo možno kneza z dogovarjanjem motiti in stvar zavlačevati tako

dolgo, da se mu njegove sile okrušijo. V ta namen je mislil porabiti pa Skrzetuskega.

Nekoliko dnij po Kruti Balki, v sam dan, ko se je črn poplašila, velel je Skrzetuskega poklicati.

Vsprejel ga je v domu starostinskem vpričo jedinega gospoda Krzečovskega, ki je bil Skrzetuskemu uže zdavna znan, pozdravil ga prijazno, dasi ne brez ponosa, primernega sedanjemu dostojanstvu njegovemu ter rekel:

»Gospod poročnik Skrzetuski! Za uslugo, katero si mi storil, odkupil sem te od Tuhajbeja in ti obljubil svobodo. Sedaj je ura prišla. Dam ti perňač,*) da bodeš mogel svobodno iti, ako bi te utegnile kake čete kje srečati, in stražo, da te brani črni. Svobodno se vrneš do kneza.«

Skrzetuski je molčal. Noben nasmeh radosti se mu ni pojavil na obrazu.

»Ali kreneš uže lahko na pot? Vidim, da ti še bolezen gleda iz očij.«

In res, gospod Skrzetuski je izgledal kakor senca. Rane in zadnji dogodki so popolnoma zrušili tega krepkega mladeniča; na videz ni obetal doživeti jutrišnjega dne. Obraz mu je požoltel in črna brada, uže zdavnaj ne ostrižena, je shujšanost njegovo še bolj poviševala. Pribajalo je to od notranjih muk. Vitez se je zmučil malone na smrt. Saj je bil, vlečen za taborom kozaškim, priča vsemu, kar se je pripetilo, odkar so šli s Siči. Videl je sramoto in poraz države poljske, hetmane v robstvu, videl je zmage kozaške, videl piramide zložene od glav, posekanih poleglim vojakom, videl šlahto pobešeno za vrví, odrezane prsi ženske, skrunjenje devic, videl je obupnost poguma, pa tudi ničemnost strahu — videl je vse — pretrpel vse in trpel tem bolj, ker se mu je v glavo in srce kakor z nožem zadrla misel, da je posredno on sam tega kriv; saj je on in nikdo drugi prerezal vrv, na kateri je bil Hmielnicki. Pa, ali je mogel krščanski vitez misliti, da rešitev, bližnjiku storjena, obrodi takov sad? Zato ni imela bolest njegova ne konca ne kraja.

In kedar se je vprašal, kaj se godi s Heleno, in kedar je pomislil, kaj bi se bilo moglo pripetiti, ako je zla usoda Heleno zadržala v Rozlogih, iztegal je roke k nebu in klical z glasom, v katerem je drgetal neizmeren obup in prava groza: »Bože moj! vzemi dušo mojo, tu imam uže več nego sem zaslužil!« Potem se je zavedal, da blodi, padal na obraz in prosil rešitve, oproščenja, usmiljenja za domovino in za ono nedolžno golobico, ki je ondi morda zaman klicala Boga in njega na pomoč. Skratka, prebolel je uže toliko, da ga zdajci uže ni več vzradovala darovana svoboda; a ta hetman zaporoški, ta triumfator, ki je hotel biti blagodušen, hoteč pokazati mu svojo naklonjenost, ni mu uže prav nič več imponoval. Ko je Hmielnicki to opazil, zmračilo se mu je čelo ter je izpregovoril:

»Podvizaj se porabiti prijaznost mojo, da se morebiti zopet ne premislim, ker me le poštenost moja in zaupanje v dobro stvar dela tako neopreznega, da si sovražnika izpuščam, kajti dobro vem, da bodeš proti meni vojeval.«

Na to gospod Skrzetuski:

»Ako mi Bog dá moči!«

In pogledal je na Hmielnickega tako, da mu je videl celo v dno duše. Ker hetman tega pogleda ni mogel prenesti, uprl je oči v zemljo in se je stoprv črez nekaj časa spet oglasil:

»Malenkost. Preveč sem mogočen, da bi mi jeden bolehav človek kaj pomenil. Povej torej knezu, kaj si tu videl in opozori ga, da naj manj oblastno počenja, kajti kedar me mine strpljivost, obiščem ga na Zadnjepriji, a ne vem, če bi mu bil pohod moj prijeten.«

Skrzetuski je molčal.

»Rekel sem in ponavljam še jedenkrat,« govoril je dalje Hmielnicki, »ne s Poljsko, temveč s paniči (»gospodiči«) vojujem, a mej njimi je v prvi vrsti knez. Vrag je to moj in naroda ruskega, odcepljenec od naše cerkve in okrutnik. Slišim, da gasi upor s krvjo, pazi naj, da svoje ne prelije.«

Pri teh besedah se je čimdalje bolj razgreval, da mu je šinila kri v obraz, a oči so mu metale plamene. Vidno je bilo, da ga popada vročica gnjeva in zlobe, v kateri je docela izgubljal pamet in zavest.

»Na vrvi ga ukažem Krzivonosu privesti!« kričal je. »Pod noge si ga zaženem, na konja bodem sedal po njegovem hrbtu!«

Skrzetuski je gledal z višine na besnečega Hmielnickega, potem pa je mirno odgovoril:

»Zmagaj ga preje.«

»Jasni hetmane!« reče Krzečovski, »naj vendar uže odide ta oholi šlahčič, tvojemu dostojan-

*) Polkovniška bulava kozaška, ki je mej Kozaki veljala namestu spremnega lista.

Skrzetuski je sedel na voz, ki so ga pri tej priči Tatarji obstopili... (Str. 114.)

stvu ne pristoja, da bi se srdil proti njemu. Ker si mu svobodo obljubil, računi on na to, da ali besedo svojo sneš, ali pa moraš poslušati njegove pripomnje.«

Hmielnicki se je spametoval, nekoliko posopihal in rekel:

»Naj torej gre, da bode vsaj vedel, da Hmielnicki dobroto z dobroto plačuje. Dajte mu »pernač,« kakor sem uže rekel, in četo Tatarjev, ki ga spremijo do samega tabora «

Potem se je obrnil do Skrzetuskega ter dodal:

»Sedaj vedi, da je poravnano. Omilil si se mi navzlic ošabnosti svoji, toda ako mi še kedaj prideš v roke, ne izmuzneš se.«

Skrzetuski je s Krzečovskim odšel.

»Ker te hetman pušča z zdravim vratom,« reče Krzečovski, »in smeš iti, kamor se ti ljubi, svetujem ti vsled starega znanstva, reši se v Varšavo, nikakor pa ne na Zadnjeprije, kajti od onod ne uíde živa duša od vaših. Vaši časi so minili. Da imaš razum, pristopil bi k nam, ali vem, da bi ti zaman prigovarjal. Prišel bi visoko, kakor pridemo mi.«

»Na vešala,« zamrmra Skrzetuski.

»Niso mi hoteli dati starostva litinjskega, a sedaj si ne vzamem le jednega, temveč deset. Pane Koniecpolske in Kalinovske in Potocke in Lubomirske in Višnioviecke, Zaslavske in vso šlahto izpodimo in si sami razdelimo njih imetje, kar mora biti i po volji božji, ker nam je Bog dal uže dve tako sijajni zmagi.«

Namestnik ni poslušal, kaj je polkovnik govoril, mislil je o nečem drugem, ta pa je nadaljeval:

»Ko sem po bitki in naši zmagi videl v Tuhajevem stanovanji gospoda in dobrotnika svojega, blagorodnega hetmana kroninega, zvezanega, račil me je nazivati nehvaležneža in Judeža. A jaz njemu na to: ‚Blagorodni vojvoda! Nehvaležnik nisem; kedar se v tvojih gradovih in posestvih ustanovim — obljubi mi le, da se ne bodeš opijal — vsprejmem te za svojega podstarosto.‘ Ho, ho! oskube Tuhajbej te ptiče, katere je vjel, in zategadelj je tako varuje. Da tega ni, bi se jaz in Hmielnicki z njimi pomenila. Pa glej, vozovi so za-te pripravljeni in Tatarji uže v redu. Kam hočeš torej sedaj kreniti?«

»V Čehrin.«

»Kakor si bodeš postlal, tako bodeš spal. Tatarji te spremijo celo do samih Lubnij; tako jim je ukazano. Skrbi le, da jih tvoj knez ne ukaže po kolih poraztakniti, kar bi s Kozaki gotovo storil. Zategadelj so ti dali Tatarjev. Hetman ti je velel dati tudi tvojega konja. Zdravstvuj in se nas dobro spominjaj ter se pokloni knezu od našega hetmana in ga, če bodeš mogel, nagovori, da pride in se Hmielnickemu pokloni. Morda se ga usmili. Zdravstvuj!«

Skrzetuski je sedel na voz, ki so ga pri tej priči Tatarji obstopili. — In krenili so na pot.

Črez trg je bilo težko priti, kajti bil je ves zagnjeten z Zaporožci in črnijo. Prvi in drugi kuhali so si kašo ter prepevali pesni o zmagi žoltovodski in korsunski, katere so bili slepci, pevci lirniki, katerih se je bila cela množica z vseh vetrov v tabor stepla, precej po bojih zložili. Mej ognji, objemajočimi kotle s kašo, ležala so tu in tam trupla umorjenih ženskih, ali pa so štrlele piramide glav, katere so v bitki ubitim ali ranjenim vojakom odsekali. Ta trupla in glave so začele uže smrdeti po gnilobi, kar pa zgromadenim trumam, kakor se je videlo, nikakor ni bilo neprijetno.

Mesto je nosilo na sebi sledi opustošenja in divje samopašnosti zaporoške. Okna in dveri so bile izdrte, razbiti kosovi tisočerih predmetov, pomešani s puhom in slamo, so pokrivali trg. Hišni kapi bili so vešala, na katerih je z večine viselo židovstvo, a druhal se je tu pa tam zabavala s tem, da se je prijemala obešencem za noge in se gugala.

Na jedni strani trga so se črnila pogorišča vpepeljenih domov, a mej njimi pogorišče farne cerkve. Od pogorišč je žehtela še vročina in se vzdigal dim. Vonj spaljenine je prodiral vzduh. Za pogorelimi domovi je stal kozaški tabor, mimo katerega je moral Skrzetuski iti, in trume zasužnjencev, katere so na gosto stražili Tatarji Kdor se iz okolice čehrinske, čerkeske ali korsunske ni mogel skriti, ali pa ni padel črni pod sekiro, ta je prišel v vezi. Mej vjetniki so bili tudi vojaki, katere so vjeli v obeh bitkah, okoličani, ki dosihdob niso mogli ali pa niso hoteli potegniti z buntovniki, ljudje tu naseljene šlahte ali pa njih podaniki, podstaroste, činovniki, futorniki, mala šlahta obojega spola iz zastenkov*) in otroci. Starcev ni bilo, kajti Tatarji so je morili, ker niso bili za prodaj mnogo vredni. Ravno tako so plenili tudi ruske vasi in sela, čemur se Hmielnicki ni upal protiviti. Po mnogih krajih

*) Malo plemiško selce, hiša in vrt litavskega nižjega plemstva.

se je godilo, da so šli možje v kozaški tabor, za nagrado pa so jim Tatarji požgali koče, pobrali žene in otroke. Toda v splošni pobesnelosti in splošni podivjanosti ni nihče vprašal po tem. Črn, ki je grabila za orožje, odpovedala se je vasicam, ženam i otrokom. Jemali so jim žene, oni pa so si jemali lepše, namreč »Laške«, katere so morili, ko so se z njimi nasitili, ali pa prodajali Tatarjem. Mej vjetnicami se ni manjkalo tudi »molodic« (deklet) ukrajinskih, ki so bile po tri, po štiri na jedno vrv povezane z gospodičnami iz plemiških dvorov. Robstvo in beda sta ravnala stanove. Pogled teh nesrečnic je dušo v globočino pretresal in budil hrepenenje po maščevanji. Raztrgane, na pol nage, izpostavljene sramotnim šalam poganov, ki so se radovedni gromadoma vlačili po trgu, suvane, tolčene, ali pa poljubovane z gnjusnimi ustnami, izgubljale so zavest, voljo. Nekatere so ihtele, nekatere glasno kričale, druge pa so se s kvišku uprtimi očmi, z blaznostjo na obrazu in z odprtimi ustmi radovoljno udajale vsemu, kar so z njimi počeli. Tu pa tam se je iztrgal vrisk vjetniku, brez usmiljenja morjenemu, ter obupno se branečemu. Švist bikovic se je razlegal mej gromadami mož ter se zlival z vzkriki bolesti in z ječanjem otrok, z mukanjem živine in razgetanjem konj. Zasužnjenci še niso bili razdeljeni in postavljeni v red, povsodi je vladala največja zmešnjava. Vozovi, konji, goveja živina, velblodje, ovce, ženske, možje, skladanice priplenjene obleke, posode, preprog, orožja, vse to je bilo natlačeno v ogromen tabor, čakalo razdelitve in vredbe. Mej tem so konjiki še neprenehoma priganjali novih ljudij in živine, naloženi preplavi so pluli črez Ros, iz glavnega tabora pa so prihajali vedno novi gostje, da bi si nasitili oči z nabranim bogastvom. Nekateri, pijani bodisi od »kumisa«*) bodisi od žganja, čudno oblečeni, ta v ornat, oni v mašno srajco, ruske rese**) ali celó v žensko krilo, začenjali so uže spor in tepež, kletev in hrup, kakor na sejmu, kaj da dobí ta in kaj oni. Tatarski »čabani«, sedeči na tleh mej čredami, zabavali so se vsak po svoje, nekateri so piskali na piščalke predirljive napeve, nekateri pa so igrali na kocke in drug drugega s palicami klestili. Krdela psov, ki so prišli sem za svojimi gospodarji, ravsala so se in žalostno tulila.

*) Opojna pijača mongolskih Tatarjev, iz prevrelega kobiljega mleka.

**) Dolga duhovniška obleka.

Gospod Skrzetuski je bil uže zapustil to človeško Geheno,*) polno jeka, solz, bede in peklenskih vriskov ter mislil, da si kmalu svobodneje oddahne: kar se mu koj za taborom pokaže nov, strahovit pogled. V dalji se je sivel neki tabor, od katerega je dohajalo konjsko razgetanje. Mrgolelo je tam na tisoče Tatarjev, bliže pa, na polji prav ob cesti, ki drži v Čerkese, zabavali so se mlajši vojaki ter se učili z lokov streljati na slabotne vjetnike, ki ne bi mogli iti daljno pot na Krim. Kakih deset trupel je uže ležalo zmetanih na cesto in skoz in skoz prestreljenih kakor sito. Nekateri izmej njih so se še krčevito zdrgavali. Tisti, v katere so streljali, privezani so bili za roke na obcestna drevesa. Mej njimi so bile tudi stare ženske. S smehom zadovoljstva, kedar je kdo dobro zadel, družili so se divji kriki.

»Izvrstno zadel! Dobro, dečki!«

»Dobro, dobro! — Lok je v pravih rokah!«

Okolu glavnega »koša« (tabora) se je pripravljalo na tisoče goveje živine in konj vojakom za živež. Zemlja je bila polita s krvjo. Zadušljive izpare surovine so zapirale sapo v prsih, a mej kupi mesa so se kretali rdeči Tatarji z noži v rokah. Dan je bil soparen, solnce je peklo. Stoprv črez dobro uro hoda je prišel gospod Skrzetuski s svojim spremstvom vred na čista polja, toda celo iz daljave je iz glavnega tabora še dolgo dohajal hrup in mukanje živine. Po poti so se videli sledovi, kod so šli roparji. Tu in tam so bila požgana cela selišča, da so štrleli le še dimniki kvišku, ozimina je bila poteptana, drevje razčesano, višnje po vrtih posekane za kurivo. Na cesti so pogostoma ležala trupla konjska in človeška grozovito razmrcvarjena, modra, otekla, a na njih in nad njimi trope vran in krokarjev, ki so vreščale in šumno odletavale pred ljudmi. Krvavo delo Hmielnickega je stopalo povsodi pred oči, in težavno je bilo razumeti, proti komu je ta človek iztegnil roko, kajti vlastni njegov kraj je najbolj ječal pod bremenom bede in nesreče.

V Mlejevu so srečali nove tatarske oddelke, ki so gnali nove trume vjetnikov. Horodišče je bilo prah in pepel. Kvišku je štrlel le zidani cerkveni stolp in star hrast, stoječ sredi trga, pokrit s strašnim ovočjem: na njem je namreč viselo kakih desetero majhnih židčet, porazobešenih pred tremi dnevi. Pomorjene je bilo tudi mnogo šlahte iz Konoplanke, Starega

*) Gehenna = peklo.

Druhal se je tu pa tam zabavala s tem, da se je prijemala obešencem za noge ter se gugala na njih .... (Str. 114.).

Sela, Vjezovke, Balakleja in Vodačeva. Mestece samo je bilo prazno. Možje so šli k Hmielnickemu, a ženske, otroci in starci so pobegnili v gozde, ker so se nadejali prihoda kneza Jeremije. Iz Horodišča je krenil gospod Skrzetuski na Smilo, Zabotin in Novosielce do Čehrina, zadržujoč se na poti le toliko, kolikor je bilo treba, da so si konji oddahnili in odpočili. V mesto so prišli drugi dan popoldne. Mestu je vojna prizanesla, le nekatere hiše so bile podrte, mej temi je bil dom Čaplinskega razdejan do tal. V gradu je stal podpolkovnik Naokolopalec, a z njim tisoč molojcev, toda on in molojci in vsi stanovniki so živeli v največjem strahu, ker so bili tukaj, kakor povsodi po poti, vsi osvedočeni, da ima vsakčas priti knez in maščevati se, kakor svet še ni slišal.

Neznano je bilo, kdo trosi te novice, odkod dohajajo. Morda je je delal strah. Dovolj, da se je neprenehoma ponavljalo, da knez baje uže plove po Suli, da je uže nad Dnjeprom, da je požgal Vasjutinjce, da je posekal stanovnike v Borisih; zato je vsaka približajoča se tolpa jezdecev ali pešcev provzročila grozo in strah. Gospod Skrzetuski je željno pobiral te novice, zakaj vedel je, da zavirajo, če prav so neistinite, razširjevanje pobune na Zadnjepriji, na katerem je neposredno ležala kneževa roka.

Skrzetuski je hotel kaj zanesljivejšega izvedeti od Naokolopalca, toda pokazalo se je, da baš tako, kakor drugi, tudi podpolkovnik ni ničesar vedel o knezu in bi bil še sam rad od Skrzetuskega izvedel kakih novic. Ker so bili pa vse bajdake, čolne in čolničke na to stran potegnili, niso mogli niti prebežniki do Čehrina.

Skrzetuski se v Čehrinu ni dlje mudil; velel je odriniti ter je takoj pohitel naravnost v Rozloge. Gotovost, da se sam osvedoči, kaj se je zgodilo s Heleno, in nadeja, da je morda oteta, ali pa, da se je s kneginjo in knezi vred skrila v Lubnijih, vrnila mu je moč in zdravje. Presédel se je z voza na konja in brez usmiljenja gnal svoje Tatarje, kateri se niso smeli upirati, ker so vedeli, da je poslanec in da so mu kot spremljevalci dani v podložnost. Leteli so, kakor bi jim bil vrag za petami, a za njimi so vstajali žolti kolobari prahu, katere so vzbijali tatarski »bahmati«.*) Puščali so za seboj selca, futore in vasice. Kraj je bil prazen, iz sel ljudje iztrebljeni, da dolgo niso mogli dobiti žive duše.

*) Bahmat = velik in zavalén tatarski konj.

Horodišče. (Str. 115.)

In vitez se ihté zgrudi na tla... (Str. 120.)

Bržčas so se vsi poskrili pred njimi. Tu in tam jih je velel Skrzetuski iskati po vrtih, ograjah, po svislih in podstrešjih, toda nikogar niso mogli najti.

Stoprv za Pohrebami je zagledal jeden Tatarjev neko človeško prikazen, ki se je skušala skriti v trstje ob Kahamlikovi obali.

Tatarji skočijo k reki in privedó nekoliko minut pozneje pred gospoda Skrzetuskega dva popolnoma naga človeka.

Jeden je bil starec, drugi petnajst- ali šestnajstleten, vitek deček. Oba sta strahú drgetala in nista mogla dolgo niti besede izpregovoriti.

»Odkod sta?« vpraša gospod Skrzetuski.

»Od nikod, gospod!« odgovori mu starec. »Prosjačim, — s teorbanom, in ta, ta mutec me spremlja.«

»Odkod sta prišla sedaj, iz katere vasi? Le brez strahu govóri, nič se ti ne zgodi.«

»Midva, gospod, hodila sva po vseh vaseh, dokler naju ni neki vrag slekel. Obutal sva imela dobro, vzel jo je, — čapki dobri, — vzel, suknji po človeški usmiljenosti dobri, vzel nama je vse, a celo teorbana nama ni pustil.«

»Vprašam te, tepec, iz katere vasi prihajaš?«

»Ne vem, gospod, jaz sem did*). Oj, midva sva naga, po noči premrzujeva, po dnevi iščeva usmiljenih ljudij, da bi naju oblekli in nasitili, oj gladna sva!«

»Čuj torej, dedec, odgovôri, kar te vprašam, sicer te dam obesiti.«

»Ničesa ne vem, gospod. Kdo bi kaj vedel, pa kaj neki, ako bi morda bilo kaj, pa kaj to meni mari, kaj!«

Videlo se je, da je berač sklenil, ker ni vedel, kdo je ta, ki ga izprašuje, da ne bode dal nobenega odgovora.

»Si bil v Rozlogih, tam kjer bivajo knezi Kurčeviči?«

»Ne vem, gospod.«

»Obesite ga!« krikne gospod Skrzetuski.

»Bil, gospod!« zakliče berač, ko je videl, da tu ni šale.

»Kaj si ondi videl?«

»Bila sva tam pred petimi dnevi, a potem sva v Brovarkah slišala, da so tjakaj prišli vitezi.«

»Kaki vitezi?«

*) Did = děd = berač in pevec (čestokrat še slepec) ob jednem.

»Ne vem, gospod! Ta pravi: Lahi, drugi pravi: Kozaki.«

»Na konje!« krikne gospod Skrzetuski Tatarjem.

Četa je odhajala. Solnce je zahajalo, prav kakor tačas, ko je bil srečal Heleno in kneginjo na cesti in potem jahal poleg njiju, ko sta se peljali na Rozvanovem vozu Kahamlik se je baš tako svetil in na rdečkasto izpreminjal, dan pa je legal na počitek še tiše, pogodneje, topleje. Gospod Skrzetuski je jahal tačas s prsmi polnimi sreče in z vzbujajočimi se milimi občutki, a sedaj se je gnal kakor prokletnik, katerega podi vihra nemira in strašnih slutenj. Glas obupa mu je klical v duši: »Bohun jo je ugrabil! Ne uzreš je nikdar več!« A vendar tudi glas nade: »Knez je bil to! Rešena je!« In ti glasovi so ga tako trgali, da so mu malone raztrgali srce. Podili so, kolikor so konjem dopuščale moči. Minila je jedna ura, dve. Mesec je vzšel na nebo in vstajajoč čimdalje više — bledel čimdalje hitreje. Konji so se opénili in težko hropli. Vdrli so v les, izginil je bliskoma, vdrli v jarek — a za jarkom so uže Rozlogi. Le trenotek še, in usoda junakova se odloči. V tem mu žvižga veter v ušesih vsled naglega poleta, čapka mu pade z glave, konj ječi pod njim, kakor bi se hotel sedaj pa sedaj zgruditi. Le hip še, le skok še in — jarek se odpre. Uže! uže!

Kar se nečloveški, strašen krik izdere gospodu Skrzetuskemu iz prsij.

Dvor, kašče, staje, skednji, kozolec in višnjev vrt — vse je izginilo.

Bledi mesec je osvetljeval brdo, na njem pa kup črnih pogorišč, ki se uže niti kadila več niso.

Mrtvaške tihote ni motil nobeden glas.

Gospod Skrzetuski je stopil nem pred rov, le roke je vspél kvišku, gledal, gledal in nekako čudno zmajaval z glavo. Tatarji so ustavili konje. Razjahal je, poiskal ostanek sežganega mostu, šel črez rov po povprečnem hlodu ter sédel na kamen sredi dvorišča. Potem se je začel ozirati kakor človek, ki je prvič na kakem mestu ter bi se rad seznanil z njim. Ostavila ga je zavest. Niti jeknil ni. Črez kratko je pobesil glavo, oprl roke na kolena in tako ostal, da se niti ganil ni, da bi se lahko zdelo, da je zaspal. Toda ni zaspal, odrevenel je — a po glavi so mu preletavale mesto mislij le nejasne slike. Videl je najpreje Heleno, tako, od kakoršne se je bil poslovil pred odpotovanjem, le obraz je imela zakrit kakor z meglo, tako da se njeno obličje ni dalo razpoznati. Hotel jo je potegniti iz tega meglenega oblaka, a ni mogel. Odšel je torej s težkim srcem. Potem mu je šinil po glavi trg čehrinski, stari Zacvilihovski in nesramni obraz Zaglobe. Ta obraz mu je stopil s posebno odurnostjo pred oči, dokler ga ni izpodrinilo temno obličje Grodzickega. Potem je videl še Kudak, slapove, boj na Hortici, Sič, vso pot in vse prigodke, do zadnjega dne, do zadnje ure. Ali dalje uže tema! Kaj se je sedaj zgodilo z njim, tega ni več razpoznaval. Čutil je le neko neizrazno čuvstvo, da gre do Helene, v Rozloge, ali moči so mu odnehale, zato odpočiva na pogorišči. Rad bi šel naprej, toda neka neizmerna slabost ga tišči k tlom, kakor bi mu bile težke kroglje navezane na noge.

Sedél je in sedél. Noč je minevala. Tatarji so razsedlali, da bi prenočili, zanetili ogenj, začeli na njem peči kose konjske mrhovine ter naposled nasičeni polegli.

Niti jedna ura ni bila minila, kar planejo naglo na noge.

Zdaleka je doletaval hrup, podoben odmevom, katere dela mnogobrojna konjica, kedar jaha spešnim potem.

Tatarji nataknejo kar najhitreje belo plahto na drog in dobro raznetijo ogenj, zato da bi se uže zdaleka razpoznalo, da so poslanci miru.

Topot in hrzanje konj in brenket sabelj se je čimdalje bolj bližal, in v kratkem se je prikazal na cesti oddelek konjice, ki je hipoma obstopila Tatarje.

Razpočel se je kratek razgovor. Tatarji so pokazali človeka sedečega na griči; bilo ga je lahko rozločiti, ker je padala na-nj mesečna svetloba, ter so izjavili, da spremljajo poslanca, a do koga, to on sam najbolje pove.

Potem je odšel poveljnik oddelka z nekaterimi tovariši vred na grič. Toda jedva se je približal in sedečemu človeku pogledal v obraz, sklenil je roke in vskliknil:

»Skrzetuski! Za Boga živega, to je Skrzetuski!«

Namestnik se niti zganil ni.

»Gospod namestnik! Ali me ne poznaš? Bihoviec sem. Kaj ti je?«

Namestnik je molčal.

»Vzbudi se, za Boga! Hej, tovariši, dajte no!«

In res je bil to gospod Bihoviec, ki je šel s prednjo stražo pred vso vojsko kneza Jeremije.

V tem so bili prišli še drugi polki. Novica, da so našli Skrzetuskega, razletela se je po bliskovo po praporih, zato so vsi hiteli, da pozdravijo

milega tovariša. Mali Volodijovski, oba Slešinjska, Dzik, Orpiševski, Migurski, Jakubovič, Lenc, gospod Longin Podbipięta, in mnogo drugih častnikov je teklo na grič. Toda zaman so ga nagovarjali, klicali po imenu, stresali ga za rame, poskušali vzdigniti ga — gospod Skrzetuski je debelo gledal in ni razpoznal nikogar. Ravno nasprotno! Zdelo se je, da je pozna, a da se prav nič ne zmeni za nje. Stoprv pozneje so se domislili tisti, kateri so vedeli za njegovo ljubezen do Helene — in vedeli so malone vsí — na katerem mestu so. Pogledali so na črna pogorišča in sivi pepel ter razumeli vse.

»Od bolesti je omedlel,« šepetal je nekdo.

»Obup mu je zmešal um.«

»Odvedite ga h knezu. Morda se zavé, ko njega zagleda.«

Gospod Longin si je vil roké. Vsi so obstopili namestnika in sočutno gledali na-nj. Nekateri so si z rokavicami otirali solze, drugi žalostno zdihovali. Kar iznenada pristopi mož visoke postave, približa se namestniku ter mu obe roke položi na glavo.

Bil je duhovnik Muhoviecki.

Vsi obmolknejo in pokleknejo, kakor bi pričakovali čudeža, a duhovnik ni storil čudeža, temveč še vedno držeč roke Skrzetuskemu na glavi, povzdignil oči k nebu, polnemu mesečnih žarkov in bleskov, ter začel glasno moliti:

»Pater noster, qui es in coelis! sanctificetur nomen tuum, adveniat regnum tuum, fiat voluntas tua...«

Tu je prenehal in za kratko ponovil glasneje in odločneje:

»... Fiat voluntas tua!...«

Nastala je globoka tišina.

»... Fiat voluntas tua ...« ponovil je duhovnik v tretjič.

Tu se je izvil Skrzetuskemu glas neizmerne bolesti in tudi udanosti:

»Sicut in coelo et in terra!«

In vitez se je ihté zgrudil na tla.

Konec prvega dela.

DRUGI DEL.

I.

Da pojasnimo, kaj se je zgodilo v Rozlogih, treba poseči nekoliko v prošlost, do one noči, ko je gospod Skrzetuski poslal Rzędziana iz Kudaka s pismom do stare kneginje. List je obsezal nujno prošnjo, naj gre kneginja s Heleno kar najhitreje v Lubnija, v varstvo kneza Jeremije, kajti vojna se ima vsakčas začeti. Rzędzian je sédel v čajko, katero je gospod Grodzicki poslal iz Kudaka po smodnik, in krenil na pot, toda šlo je počasi, ker so pluli proti toku. Pod Kremenčukom so srečali vojsko, plujočo pod vodstvom Krzečovskega in Barabaša, katero so bili hetmani poslali proti Hmielnickemu. Rzędzian je videl Barabaša, kateremu je koj povedal, v kake nevarnosti bi se utegnil zaplesti Skrzetuski, ki potuje na Sič. Nato je prosil starega polkovnika, naj ne opusti, ko se srečata s Hmielnickim, prav odločno potegniti se za poslanca. Potem je šel naprej.

Do Čehrina so prišli o zori. Tu so je koj obstopile straže semenov in izpraševale, kdo in kaj so. Odgovorili so, da gredo iz Kudaka ter da nesó hetmanom liste od gospoda Grodzickega. Razun tega so s čajke pozvali starejšino in Rzędziana, naj gresta in se polkovniku naznanita.

»Kakemu polkovniku?« vpraša starejšina.

»Gospodu Lobodi,« odgovore esauli iz straže, »kateremu je hetman ukazal, da vse, ki pridejo od Siči do Čehrina, prime in izpraša.«

Šla sta. Rzędzian je šel smelo, ker se ni ničesar hudega nadejal in je vedel, da se tu razteza uže hetmanska oblast. Peljali so ja blizu »Zvoniškega kota«, v dom gospoda Zelenskega, v katerem je stanoval polkovnik Loboda. Povedalo se jima je, da je polkovnik še o zori odšel v Čerkese in da ga namestuje podpolkovnik. Čakali so uže dosti dolgo, kar se naposled vendar dveri odpró in se pričakovani podpolkovnik prikaže v sobi.

Ko ga Rzędzian zagleda, pošibe se mu kolena.

Bil je Bohun.

Hetmanska oblast se je v resnici še raztezala vse do Čehrina. Ker Loboda in Bohun doslej še nista bila potegnila s Hmielnickim, temveč nasprotno: glasno izjavljala se za Poljsko, poveril jima je hetman baš zato postojanko v Čehrinu in jima velel, naj tu stražita.

Bohun je sédel za mizo in začel prišleca izpraševati. Starejšina, ki je nesel list gospoda Grodzickega, odgovarjal je za-se in za Rzędziana. Ko si je mladi podpolkovnik ogledal list, jel je zelo skrbno izpraševati, kaj se čuje v Kudaku, in videlo se je, da bi bil zelo rad izvedel, po kaj je gospod Grodzicki ljudi in čajke poslal do hetmana. Toda starejšina mu ni vedel povedati, in list je bil zapečaten s pečatom gospoda Grodzickega. Ko ja je bil izprašal, hotel ja je Bohun uže odpraviti ter je posegel v žep, da bi jima dal vsaj napivek, kar se v tem dveri odpró in gospod Zagloba buhne v sobo kakor strela.

»Čuj Bohun!« klical je, »izdajica Dupola je najboljši trojnijak*) utajil. Šel sem z njim v pivnico, — gledam: senó, in nič ko seno. Vprašam: ‚Kaj je to?' A on na to: ‚Suho seno!' Pogledam bliže, kar ti gleda glava trebušaste steklenice iz sena, kakor Tatar iz trave. ‚O, tako! vražji sine!' pravim, ‚razdeliva si! Ti

*) Tri leta star med.

pojéš seno, ker si vol, jaz pa izpijem med, ker sem človek!' Prinesel sem tudi steklenico za pokušnjo, daj samo čašico.«

Ko je bil izrekel, údaril se je z jedno roko pod bok, z drugo pa je vzdignil steklenico nad glavo in začel peti:

»Hej Jaguš, hej Kunduš, le čašico daj,
Le pij ga, za drugo se nič ne pečaj!«

Tu pa gospod Zagloba, zagledavši Rzędziana, naglo preneha, postavi steklenico na mizo ter reče:

»Kakor mi je Bog mil, to je pa deček gospoda Skrzetuskega.«

»Čegav?« vpraša hitro Bohun.

»Gospoda Skrzetuskega, namestnika, ki je šel v Kudak in ki me je tukaj pred odhodom napajal s takim lubnijanskim medom, da naj se vsak izpod veh skrije. Kaj je s tvojim gospodom? Je-li zdrav?«

»Zdrav in mi je naročil, da se ti poklonim,« reče zmedeni Rzędzian.

»Izvrstnih lastnostij vitez je to. Kako pa, da si ti tu v Čehrinu? Čemu te je gospod poslal iz Kudaka?«

»Gospod kot gospod ima svoje stvari v Lubnijih, radi katerih mi je velel vrniti se, ker nisem imel nobenega posla v Kudaku,« reče deček.

Ves ta čaš je gledal Bohun Rzędzianu bistro v oči in potem naglo rekel:

»Tudi jaz poznam tvojega gospoda, videl sem ga v Rozlogih.«

Rzędzian nagne glavo, nastavi uho, kakor bi ne bil dobro slišal, in vpraša:

»Kje?«

»V Rozlogih.«

»Kjer so Kurčeviči,« dostavi Zagloba.

»Kdo?« vpraša znova Rzędzian.

»Vidim, da si nekako oglušel,« pristavi suho Bohun.

»Ker se nisem sespál.«

»Sespíš se uže še. Praviš, da te je tvoj gospod poslal v Lubnija?«

»Kaj pak.«

»Gotovo ima tam kako žensko, vplete se gospod Zagloba, kateri pošilja po tebi pozdrav.«

»Kaj jaz vem, gospod, morda ima, morda nima,« reče Rzędzian.

Potem se prikloni Bohunu in gospodu Zaglobi.

»Hvaljen bodi!...« reče in hoče oditi.

»Na veke!« odgovori Bohun, »počakaj no, ptiček, ne híti. Čemu si tajil, da si deček gospoda Skrzetuskega?«

»Ker me nisi vprašal, mislil sem si: Čemu bi govoril nepotrebne reči. Hva...«

»Počakaj, pravim. Neseš od njega kako pismo?«

»Če piše, je gospodova stvar, moja pa, da kot sluga oddam, toda le temu, komur je pisano, zategadelj mi dovolita, da se od velemožnih gospodov prosto poslovim.«

Bohun namrši sobólje obrvi ter tleskne z dlanmi. Hipoma vdereta v sobo dva semena.

»Preiščita ga!« zakriči kažoč na Rzędziana.

»Kakor sem živ, tu se mi dela sila!« vrešči Rzędzian.

»Tudi jaz sem šlahčič, dasi sluga, in vidva, velemožna gospoda, bodeta v mestu dajala odgovor za tako početje.«

»Bohun, pusti ga!« vtakne se gospod Zagloba.

Ali v tem je bil uže jeden semenov v Rzędzianovem nedriji našel dve pismi ter ji oddal podpolkovniku. Bohun je takoj semenoma ukazal, naj odideta, ker se ni hotel izdati, da ne zna čitati. Potem se je obrnil k Zaglobi ter rekel:

»Čitaj, a jaz bodem pazil na dečka.«

Zagloba je zamižal z levim očesom, na katerem je imel belo mreno, ter čital naslov:

»Premilostivi gospe in blagorodni dobrodejki moji, s. kneginji Kurčevičevi v Rozlogih.«

»Ti si šel torej na Lubnija in ne veš, kje so Rozlogi?« reče Bohun s strahovitim pogledom zroč na Rzędziana.

»Kamor so mi veleli, tja sem šel!« odgovori deček ihteč.

»Ali naj odprem? Plemiški pečat je sveta reč,« opomni Zagloba.

»Meni je dal hetman pravico, da pregledam vsa pisma. Odpri in čitaj!«

Zagloba odpre in čita:

»Premilostiva mi gospa itd. Poročam, blagorodna gospa, takoj ko sem prišel v Kudak, odkoder krenem — daj Bog, da srečno — današnje jutro na Sič. To pišem po noči, ko ne morem spati vsled nemira, da bi se vam od pobojnika Bohuna in njegovih lupežev ne pripetila kaka nezgoda. Ker mi je pa tukaj gospod Krištof Grodzicki povedal, da vse kaže, da zdaj pa zdaj

izbuhne velika vojna in da se za njo vzdigne tudi vsa črn, zaklinjam in prosim milostivo gospo, da bi blagovolila uiti neutegoma, eo instante (ker vam je za petami), s knežnjo v Lubnija, čeprav se stepe še niso osušile, če treba jež, in da bi tega nikakor ne opustila, kajti jaz se ne morem vrniti še o pravem času. To prošnjo blagovoli, milostiva gospa, izvršiti nemudoma, da bodem glede obljubljene sreče lahko brez skrbi in da se po vrnitvi poradujem. Ni treba, da bi odlašala zaradi Bohuna, ko si vendar uže meni gospico obljubila, ter da bi mu v strahu metala pesek v oči, bolje bode, da bežiš pod varstvo kneza, mojega gospoda, ki gotovo pošlje posadko v Rozloge. Tako obvarujete tudi imetek. V tem je zaščita itd. itd.«

»Hm, gospod Bohun!« reče gospod Zagloba, »huzar te hoče spraviti s poti. Oba sta torej segla po jednem dekletu? Čemu mi nisi o tem ničesar omenil? Toda le potolaži se, saj se je nekoč tudi meni pripetilo...«

Gospodu Zaglobi zamre započeti dovtip naglo na ustnah. Bohun je nepremično sedél pri mizi, obraz pa mu je bil tak, kakor bi mu ga bil krč zvlekel, bled, oči zaprte, obrvi zgubane. Nekaj strahovitega se je godilo z njim.

»Kaj ti je?« vpraša ga gospod Zagloba.

Kozak začne nestrpno mahati z rokami, a iz ust se mu pretisne zamolkel, hripav glas:

»Čitaj, čitaj drugo pismo!«

»Drugo je do knežnje Helene.«

»Čitaj, čitaj!«

Zagloba začne:

»Najslajša ljubljena Helenica, mojega srca gospa in kraljica! Ker moram še mnogo časa ostati v teh krajih v kneževi službi, pišem torej strinji, da odpotujte v Lubnija, kjer Bohun tvoje nedolžnosti ne more spraviti v opasnost in kjer tudi najina vzajemna ljubezen ne bode v nevarnosti...«

»Dovolj!« krikne naglo Bohun, plane besno od mize in skoči k Rzędzianu. Betec mu je zahrešČal v roki, in nesrečni deček, zadet po prsih, je le zajeknil in se brez glasu zgrudil na tla. Bohuna je pograbila besnost: planil je na gospoda Zaglobo, iztrgal mu lista in ja spravil v nedrije.

Zagloba je zgrabil steklenico z medom, skočil k peči in kričal:

»V ime Očeta in Sina in svetega Duha! Človek, ali si vstekel, ali si zblaznel? Pomiri se, ublaži se! Vtakni glavo v vedro vode, sto hudičev, — čuj no!«

»Krvi, krvi!« tulil je Bohun.

»Se ti je mari pamet zmešala? Potakni glavo v vedro, pravim ti! Krvi uže imaš, prolil si jo, in to po nedolžnem. Ta nesrečni deček uže ne diše več. Hudič te je obsédel, — ali si pa nazadnje še sam hudič. Opámetuj se, če ne, te pa zlodej odnesi, poganski sin!«

Tako kričeč se je z druge strani mize preplazil k Rzędzianu, pripognil se nade-nj, začel ga otipavati po prsih ter roko pokladati na usta, iz katerih je bruhala kri.

Bohun se je bil v tem prijel za glavo ter začel skovičiti kakor ranjen volk. Potem je padel na klop, a skovičiti ni prenehal, kajti srce se mu je trgalo v besnosti in bolesti. Kar plane na noge, leti k dverim, je raztrešči z nogo in buhne v vežo.

»Le leti, da se ti zlomi tilnik!« zamomlja sam za-se gospod Zagloba. »Leti in razbij si glavo ob staje ali ob skedenj, saj kot rogatec lahko smelo bôdeš. To ti je furija! Kaj temu podobnega nisem še videl v življenji. Z zobmi ti je škrtal kakor pes, kedar se goni. Ta deček pa še živi, revček! Bog daj, če mu ta med ne pomore, gotovo je lagal, da je šlahčič.«

Tako momljajoč je gospod Zagloba Rzędzianovo glavo oprl na svoja kolena ter mu začel počasi, po kapljah, vlivati trojnijak v osinéla usta.

»Videli bodemo, če imaš dobro kri v sebi,« nadaljuje omadlelcu. »Židovska vre, če ji prilješ medu ali vina, kmetska, lena in težka, sesede se na dno, in le plemiška se razživi in postane potem izborna tekočina, ki daje telesu moštvo in fantazijo. Raznim narodom je dal Jezus razne pitvine, da bi imel vsakteri svojo stalno tolažbo.«

Rzędzian slabotno jekne.

»Aha, rad bi več. Ne, gospod bratec, dovoli tudi meni... Tako. In sedaj, ko si dal uže znamenje, da še živiš, bode najbolje, da te prenesem v hlev in položim kam v kot, da te ta kozaški zmaj, ko se povrne, popolnoma ne raztrga. Nevaren prijatelj je to, — vragi naj ga vzemó, vidim, da ima roko naglejšo nego razum.«

Gospod Zagloba pobere potem Rzędziana s tal tako lahko, da se mu je videla nenavadna moč, ter stopi v vežo in odtod na dvorišče, kjer je kakih deset semenov na plahti, razgrneni

po tleh, igralo na kocke. Ko so ga zagledali, vstali so, on pa jim je rekel:

»Vzemite tega dečka in ga položite na seno. Tudi po zdravnika naj kateri skoči.«

Ukaz se je takoj izvršil, ker je bil gospod Zagloba kot Bohunov prijatelj Kozakom zelo v číslih.

»Kje je pa polkovnik?« vpraša.

»Velel si je dati konja in je odjezdil v polkov stan, a tudi nam je velel, naj bodemo gotovi in naj imamo konje osedlane.«

»Torej je tudi moj pripravljen?«

»Pripravljen.«

»Pripelji ga. Polkovnika najdem torej pri polku.«

»Glej ga, semkaj gre.«

In res, skozi obokana temna hišna vrata je bilo videti Bohuna, ki je šel s trga, za njim pa so se zdaleka prikazale sulice kakih sto molojcev in še črez, očividno pripravljenih za odhod.

»Na konje!« zakliče Bohun črez dvorišče do semenov, ki so bili ostali doma. Vsi so hiteli. Zagloba je stopil skozi vrata in resno pogledaval mladega četnika.

»Greš na pot?« vpraša ga.

»Da.«

»A kam te črt nese?«

»Na ženitovanje.«

Zagloba se mu primakne bliže.

»Boj se Boga, sinko! Hetman ti je velel, da stražiš mesto, a ti odhajaš s semeni vred. Ukaz prelomiš. Trume črni čakajo le ugodne prilike, da bi planile na šlahto, — izgubiš mesto, nakoplješ si hetmanovo jezo.«

»Na pogibel mestu in hetmanu!«

»Za tvojo glavo gre.«

»Na pogibel tudi moji glavi!«

Zagloba je spoznal, da bi bilo zaman odgovarjati Kozaka. Vtepel si je v glavo, in ako bi pogreznil sebe in druge, moral je izvesti svojo. Zaglobi se je dozdevalo, kam ima pohod kreniti, in sam ni vedel, kaj naj počne s seboj. Bi-li šel z Bohunom, ali pa ostal? Ako gre, bilo bi nevarno, kajti pomenilo bi toliko, kakor bi se v teh vojnih, surovih časih vmešal v pustolovsko in vratolomno stvar. In ostati? Črn je zares čakala le še poročila s Siči, le hipa, gasla za morjenje in bi morebiti celo niti ne čakala ne, da ni na Ukrajini tisoč Bohunovih semenov in njegove velike veljave. Res je, gospod Zagloba bi se bil lahko otel v hetmanski tabor, toda imel je svoje vzroke, da tega ni storil. Je-li bila to obsodba za kako pobojstvo, ali kak zabeležek v knjigah, to je le on sam vedel; dovolj, on jim ni hotel pred oči. Žal mu je bilo pustiti Čehrin! Tako dobro mu je bilo tukaj in vprašal ni po ničemer. Gospod Zagloba se je bil tukaj podomačil z vsemi, s šlahto, s starostinskimi ekonomi, s kozaškim starejšinstvom. Res, da se je starejšinstvo sedaj razhajalo in šlahta tiho čepela po kotih, a bil je tu Bohun, kompan nad kompane, pivec nad pivce. Spoznala sta se pri steklenici in se précej zbratila. Od tedaj nisi videl jednega brez drugega. Kozak je razsipal zlato za oba, šlahčič je lagal za dva in obema nemirnima duhovoma je bilo prijetno, ko sta bila skupaj.

Ko je prišlo torej do tega, da se odloči, je-li ostane v Čehrinu in pride črni pod nož, ali pa da gre z Bohunom, odločil se je gospod Zagloba za poslednje.

»Ker si takov obupnik,« reče mu, »grem pa še jaz s teboj. Morda te vspodbodem ali pa zadržim, kedar bode treba. Midva sva se uže tako privadila drug drugemu kakor povodec in kljuse, tega se pa vendar nisem nadejal.«

Bohun ni ničesar odgovoril. Pol ure pozneje je stalo dvesto semenov v redu za odhod. Bohun jim je stopil na čelo, z njim pa tudi gospod Zagloba. Odšli so. Kmetje, stoječi tam pa tam kupoma na trgu, gledali so na nje izpod čela in šepetali, ugibljoč, kam gredo, ali se naglo vrnejo ali ne.

Bohun je jezdil molče, zamaknen va-se, skrivnosten in mrk kakor noč. Semeni niso vprašali, kam je pelje. Privpravljeni so bili iti za njim, če tudi na konec sveta.

Preplovivši Dnjeper so zavili na lubnijansko cesto. Konji so tekli v dir vzbijajoč oblake prahú, in ker je bil dan soparen, suh, pokrili so se v kratkem s peno. V begu so torej nekoliko odnehali in se v dolgo, pretrgano vrsto raztegnili po cesti. Bohun se je zapodil naprej, gospod Zagloba pa se zravnal z njim in hotel začeti razgovor.

Obličje mladega četnika je bilo mirnejše, le smrtna žalost se je očividno slikala na njem. Rekel bi: daljava, v katero se mu je izgubljal pogled, namreč na polnočno stran za Kahamlikom, beg konj in stepni vzduh, umirili so v njem notranji vihar, ki mu je zavihral prečitavšemu liste, katere je prinesel Rzędzian.

»Vročina prihaja z neba,« reče gospod Zagloba, »da se pari slama v črevljih. Celo v platneni obleki je vroče, ker ni čisto nič vetra. Bohun, poslušaj no, Bohun!«

Četnik ga pogleda s svojimi globokimi temnimi očmi, kakor bi se bil vzbudil iz sna.

»Pazi no, sinko, da te ne sné melanholija. Kedar iz jeter, kjer ima sedež, udari v glavo, zmeša lahko celó pamet. Tega nisem vedel, da je v tebi tako romantičen kavalir. Najbrže si se rodil maja meseca, ki je Venerin mesec, v katerem je toliko ljubezni, da celo trska trsko ljubi, ljudje pa, ki so rojeni v tem meseci, imajo v kosteh večje nagnenje do ženskih nego drugi. Vsekako pa dobi ta, ki se zna zdržati, zato pa ti svetujem: boljše bode, pusti maščevanje. Na Kurčeviče si res lahko jezen, a vendar, — je mari to jedina deva na svetu?«

Bohun pa se je oglasil, kakor ne bi odgovarjal Zaglobi, temveč svoji žalosti, z glasom, ki je bil podobnejši skovikanju nego govoru:

»Jedina ona, kukavica, jedina na svetu!«

»Čeprav, a ona kuka drugemu, kaj bi se za to skrbel. Dobro govoré, ko pravijo, da je srce radovoljnik, ki služi pod praporom, pod kakoršnim hoče. Vrhu tega pomisli, da je to deva plemenite krvi, kajti Kurčeviči, slišim, so knežjega rodu... Visoki pragi so to.«

»Do črta z vašimi pragi, vašim rodom, vašimi pergameni,« tu udari četnik z vso močjo ob sabljin ročaj, »glej, to mi je rod, to pravo in pergamen! To mi je svet in družba. O, izdajice! O, vražja kri, prokleta! Dober vam je bil Kozak, brat in drug, ko ste hodili z njim na Krim po turško blago in z njim delili plen. Ej, laskali ste se mu, imenovali ga sinka in mu obljubili dekle, a kaj sedaj? Prišel je šlahčič, ljubek Lašek, in — glej! — sinka, druga, Kozaka so odvrgli, — izdrli mu dušo, izdrli srce ter dali jo drugemu, ti pa zemljo grizi, če hočeš, ti Kozače, trpi, trpi!...«

Četniku je glas zadrhtal. Stisnil je zobe, začel se z rokami tleči po širokih prsih, da je začelo odmevati kakor iz podzemlja.

Nastopil je hip molčanja. Bohun se je težko oddihaval. Sedaj bolest in sedaj srd sta trgala zdivjano dušo Kozakovo, ki ni poznala uzde. Zagloba je čakal, da se upeha in umiri.

»Kaj nameravaš torej storiti, nesrečni junak, kaj začneš?«

»Kozak sem, — po kozaškem!«

»Hm, uže vidim, kaj bode iz tega. Toda pazi. Le jedno ti rečem. Višnjovieško panstvo in do Lubnij ni daleč. Gospod Skrzetuski je pisal oni kneginji, da se s knežnjo tja zatečeta; to pomeni, da sta v kneževem varstvu, a knez je strog lev...«

»Tudi han je lev, a jaz sem mu lezel v žrelo in mu svetil v oči.«

»Kaj ti je, blazna glava! Knezu hočeš napovedati vojno.«

»Hmiel se je vzdignil celó na hetmane. Kaj mi je vaš knez!«

»Gospod Zagloba se je še bolj vznemiril.«

»Tfu, do vraga! To diši po uporu. Vis armata, raptus puellae (Oborožena sila, rop deklice) — to, vraga, je pač rabelj, vešala in vrv. Lepa reč, če ne daleč, prideš lahko vsaj visoko. Tudi Kurčeviči se bodo branili.«

»Kaj meni to? Ali meni pogibel ali njim. Glej, dušo bi bil dal za nje, za Kurčeviče! Oni so mi bili bratje, a stara kneginja mati, kateri sem gledal v oči kakor pes. Ko so Vazila vjeli Tatarji, kdo ga je otel? Jaz. Ljubil sem je in služil kakor rob, ker sem mislil, da prislužim dekle. A oni so me za to prodali, prodali kakor roba, v zlo usodo in v nesrečo. Odgnali so me proč — no, pa pojdem, le poklonim se jim še popreje. Za sol in hleb, ki sem ga jedel pri njih, poplačam jim kozaški — in pojdem, vem svojo pot.«

»In kam pojdeš, ko se razpreš s knezom? V Hmielov tabor?«

»Da so mi dali to dekle, bil bi vaš laški brat, vaš drug, vaša sablja, vaša zakleta duša, vaš pes. In vzel bi svoje semene, z Ukrajine sklical še drugih, šel na Hmiela in na rodne svoje brate ter je raznesel s kopiti. In bi-li hotel nagrade za to? — Ne! Vzel bi devo in šel za Dnjeper, na božjo stepo, na divje loge, na tihe vode — in dovolj bi mi bilo — a sedaj...«

»Sedaj si zbesnel.«

Četnik ni odgovoril ničesar. Sunil je konja z ostrogami in zdirjal naprej, gospod Zagloba pa je začel razmišljati, v kake zadrege je prišel. Nikake dvojbe ni bilo, da namerava Bohun Kurčeviče napasti, svojo krivico osvetiti in dekle odvesti s silo. In v tej nameri naj bi mu gospod Zagloba pomagal. Na Ukrajini so se take stvari često dogajale in včasih tudi brez nezgode iztekle.

Kedar nasilnik ni bil šlahčič, zaplela se je stvar ter postala res nevarna, zato pa je bila izvršitev pravice na Kozaku težavna, kajti kje naj ga iščejo in vjamejo? Po prestopku je pobegnil na divje stepe, kamer človeška roka ni segla — izginil je; a ko je izbuhnila vojna, ko so Tatarji napadli kraj, vzplaval je prestopnik znova na vrh, kajti tedaj so prava spala.

Tako se je mogel odgovornosti odtegniti tudi Bohun; a gospodu Zaglobi ni bilo treba, da mu dejanski pomore in vzame polovico krivde na se. Tega bi mu vendar ne bil storil po nobeni ceni, kajti, dasi mu je bil Bohun prijatelj, Zaglobi, šlahčiču, ni prišlo niti na um, da bi v družbi s Kozakom stopil proti šlahti, zlasti ker je gospoda Skrzetuskega poznal in pil z njim. Gospod Zagloba je bil sicer prepirljivec, toda le do gotove mere. Veseljačiti po čehrinskih krčmah z Bohunom in drugim kozaškim starejšinstvom, — to pač. Pred kozaškimi grozbami je bilo celo dobro take ljudi imeti za prijatelje. Gospod Zagloba je za svojo kožo, dasi tu pa tam uže načeto, zelo skrbel, — sedaj je pa kar iznenada opazil, da je s to prijaznijo v strašanko blato zagazil. Bilo je jasno, da pride, če Bohun ugrabi zaročenko kneževega poročnika in ljubljenca, s knezom hudo navskriž, potem pa mu ne ostane nič drugega nego, da beži k Hmielnickemu in se združi z buntovniki. Temu je pa gospod Zagloba odločno oporekal, kajti nikakor ni nameraval, da bi se zbok Bohunove prijazni združil z uporom, vrhu tega pa se je kneza bal kakor živega ognja.

»Tfu, tfu!« mrmral je po tihem, »vraga bi za rep obrnil, a me bode sedaj on za glavo obračal — in obrnil. Grom naj trešči v tega četnika z ženskim obrazom in kozaško glavo. Napravil se je na ženitovanje, čisto pasje ženitovanje, kakor mi je Bog mil! Trešči naj v vse Kurčeviče in v vse ženske! Kaj meni za nje, nepotrebne so mi. Nad kogar se je zbralo, na tega naj se vlije! In čemu? Se hočem mari jaz ženiti? Če grem z Bohunom, denejo me Višnioveckovci iz kože, če grem od Bohuna, ubijejo me kmetje ali pa celo on sam, ne čakajoč na nje. Najslabše je, če se bratiš s suroveži. Prav mi je. Raje bi bil ta konj, na katerem sedim, nego Zagloba. Na tega poblaznelca sem se nataknil, na tega rohneta obesil, po pravici mi ustroje kožo na obe plati.«

Tako razmišljajoč se je gospod Zagloba zelo spotil in prišel v še slabšo voljo. Vročina je bila huda, konj je težko nesel, ker uže dolgo ni hodil, a gospod Zagloba je bil debelušast človek. Moj Bog, kaj bi sedaj dal za to, da bi sedél v hladu, v gostilnici, nad steklenico mrzlega piva, ne pa se prepekal po vročini in podil po sežgani stepi.

Akoprem je Bohun hitel, vendar so popustili v begu, kajti vročina je bila strašna. Konje so izpustili potem malo na pašo, ta čas pa se je Bohun razgovarjal z esauli ter jim očividno dajal ukaze, kaj naj store, ker dosihdob še niso vedeli, kam gredo. Gospodu Zaglobi so zadnje besede ukaza priletele na uho:

»Čakajte strela.«

»Dobro, batko.«

Bohun se naglo obrne k njemu.

»Ti greš naprej z menoj?«

»Jaz?« reče Zagloba vidno zlovoljen, »jaz te tako ljubim, da sem za te izpotil uže polovico srca, čemu ne bi še druge polovice. Midva sva kakor srajca in suknja. Nadejam se, da naji tudi hudič skupaj vzame, kar mi je uže vse jednako, če pomislim, da mi niti v peklu ne bode bolj vroče nego tukaj.«

»Idiva!«

»Da se nama odseka glava.«

Pognala sta naprej, kmalu za njima tudi Kozaki. Toda poslednji so stopali počasi, da so v kratkem znatno zaostali — in naposled izginili izpred očij.

Bohun in Zagloba sta molče jahala drug poleg drugega, oba globoko zamišljena. Zagloba je skubil brado in videlo se mu je, da težko deluje z glavo. Morda je preudarjal, kako bi se rešil iz te zagate. Sedaj je polglasno kaj pomomljal, sedaj znova pogledal na Bohuna, na katerega obličji sta se izražala sedaj neobuzdan gnjev, sedaj otožnost.

»Čudno,« mislil si je Zagloba, »da si takov gladiš ni znal dekleta pridobiti. Kozak je — to je res — ali znamenit junak in podpolkovnik, ki bode preje ali pozneje poplemičen, če se le z uporniki ne združi, kar je popolnoma od njega odvisno. Tudi gospod Skrzetuski je častit vitez — in pristojen, toda s tem mladostnim četnikom se v lepoti nikakor ne more kosati. Hej, popadeta se za glave, da se le srečata, oba sta nagla in prepirljiva.«

»Bohun, poznaš dobro gospoda Skrzetuskega?« vpraša naglo Zagloba.

»Ne,« odgovori kratko četnik.

»Težko delo bodeš imel z njim. Videl sem ga, kako si je s Čaplinskim odprl dveri. Goljat je, naj uže pije ali bije.«

Četnik ni odgovoril. In znova sta se pogreznila v svoje misli in skrbi, katerim sledeč je gospod Zagloba sedaj pa sedaj ponavljal: »Tako, tako, drugače ni možno!« Minilo je nekoliko ur. Solnce se je bilo pomaknilo tja na zahod, k Čehrinu. Od vzhoda je popihnila hladna sapica. Gospod Zagloba vzame risjo kučmo z glave, potegne z roko preko spotene glave ter še jedenkrat ponovi:

»Tako, tako, drugače ni možno.«

Bohun se vzbudi kakor iz sna.

»Kaj si rekel?« vpraša.

»Pravim, da bode skoro tema. Je še daleč?«

»Ne.«

Črez jedno uro se je zares stemnilo. Pa uže so zavili v zarasel jarek, koncem jarka je zablisnila lučica.

»To so Rozlogi!« reče naglo Bohun.

»Tako! Brrr! Kako je nekamo hladno v tem jarku.«

Bohun ustavi konja.

»Čakaj!« reče.

Zagloba pogleda na-nj. Četnikove oči, ki so imele to lastnost, da so po noči žaréle, — gorele so sedaj kakor dve plamenici.

Oba sta dolgo nepremično stala ob jarku. Naposled se je zdaleka začulo konjsko hrzanje.

Bohunovi Kozaki so šli zlagoma iz gozdne globine.

Esaul se je približal po ukaze, katere mu je Bohun pošepetal v uho, potem so Kozaki znova obstali.

»Idiva!« reče Bohun Zaglobi.

Črez malo časa so jima stala pred očmi temna dvorska poslopja, skednji in vodnjaki. V dvoru je bilo tiho. Psi niso lajali. Z vrta je dohajala prijetna vonjava od cvetočih višenj in jablanij — povsodi je bilo tako mirno, noč tako čarobna, da je le še nedostajalo, da bi se bil kak teorban oglasil pod okni krasne knežnje.

Po nekaterih oknih je bilo še svetlo.

Dva jezdeca se približata brani.

»Kdo je?« oglasi se glas nočnega čuvaja.

»Kaj me ne poznaš, Maksim?«

»O, vaša milost. Hvala Bogu!«

»Na vekov veke. Odpri! Kako je tam pri vas?«

»Vse dobro. Vaša milost uže davno ni bila v Rozlogih.«

Brana zaškriplje, most pade na nasip, in jezdeca zajezdita na dvorišče.

»Čuj, Maksim, ne zapri brane in ne vzdigni mostu, précej zopet odidem.«

»Torej vaša milost tako, kakor bi prišla po ogenj?«

»Tako je. Konje priveži h količku!«

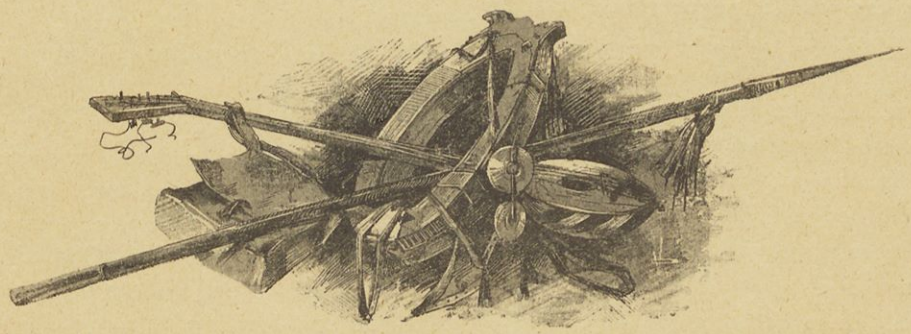

II.

Kurčeviči še niso spali. Večerjali so v oni veži, napolnjeni z orožjem, ki je držala od dvorišča — po vsej širjavi dóma — na vrt od druge strani. Ko so zagledali Bohuna in gospoda Zaglobo, skočili so na noge. Kneginji se je z obličja odbijala ne le zavzetost, temveč tudi nejevolja in strah. Izmej mladih knezov sta bila doma le dva: Simeon in Nikolaj.

»Bohun!« reče kneginja. »Kaj počneš ti tukaj?«

»Prišel sem se vam poklonit, mati. Kaj morda nimate radi?«

»Rada, rada, le čudim se, da si prišel, ker sem slišala, da stražiš v Čehrinu. A koga nam je tu Bog s teboj poslal?«

»To je gospod Zagloba, šlahčič, moj prijatelj.«

»Veseli smo blagorodnega gospoda,« reče kneginja.

»Veseli,« ponovita Simeon in Nikolaj.

»Milostiva gospa!« izpregovori šlahčič. »Resnica je, da je gost v nepriličnem času hujši nego Tatarji, pa tudi to je znano, da mora, kdor hoče priti v nebesa, potnika vsprejeti pod streho, gladnega nasititi, žejnega napojiti...«

»Sédite torej, jejte in pijte,« reče stara kneginja. »Hvala vam, da ste prišli. No, no, Bohun, tebe se pač nisem nadejala, gotovo imaš kaj opravka pri nas.«

»Morda imam,« odgovori počasi četnik.

»Kakega?« vpraša nemirno kneginja.

»Pride čas, da se pogovorimo. Jaz prihajam naravnost iz Čehrina. Dajte nam odpočitka.«

»Vidi se, da se ti je k nam mudilo.«

»In kam naj bi se mi mudilo, če ne k vam. Je gospica knežnja zdrava?«

»Zdrava,« odgovori kneginja suho.

»Rad bi si z njo potolažil oči.«

»Helena spi.«

»Škoda, jaz se ne pomudim dolgo.«

»In kam greš?«

»Vojna, mati! Ne utegnem. Vsakčas se hetmani odpravijo na vojno in žal mi bode pobijati Zaporožce. Kolikokrat smo šli skupaj po turško robo! Ni res, kneza? Pluli po morji, skupaj jedli hleb in sol, pili in se veselili, a sedaj smo jim sovražniki.«

Kneginja pogleda bistro Bohuna. Obšla jo je misel, da namerava morebiti potegniti z uporniki in da je prišel izkušat njenih sinov.

»In kaj misliš storiti?« vpraša ga.

»Jaz, mati? Kaj? Težko mi je pobijati svojce, toda treba bode.«

»Tako storimo tudi mi,« reče Simeon.

»Hmielnicki je izdajica!« doda mladi Nikolaj.

»Na pogibel izdajicam!« reče Bohun.

Bohun je začel znova govoriti.

»Tako je na svetu. Kdor ti je danes prijatelj, ti je jutri Judež. Nikomur ni možno verjeti na svetu.«

»Le dobrim ljudem,« pristavi kneginja.

»Gotovo, da je dobrim ljudem lahko verjeti. Zato vam jaz verjamem in vas ljubim, ker ste dobri ljudje in ne izdajice...«

V četnikovem glasu je bilo nekaj tako čudnega, da je za nekaj časa zavladal globok molk. Gospod Zagloba je zrl na kneginjo in utripal s svojim zdravim očesom, kneginja pa je uprla pogled v Bohuna.

Ta je nadaljeval:

»Vojna ljudij ne živí, temveč je mori, zato sem vas hotel še videti, predno odrinemo. Kdo ve, če se povrnem, a vi bi žalovali po meni, ker ste mi srčni prijatelji, ni res?«

»Kakor nam pomozi Bog! Od mladih nog se poznamo.«

»Ti si nam brat!« doda Simeon.

»Vi knezi, vi šlahčiči se niste sramovali Kozaka. Vzeli ste ga v dom in mu obetali krvno sorodnico, ker ste videli, da Kozaku ni ne žitja ne bitja brez nje, zato ste se Kozaka usmilili.«

»O tem ni vredno govoriti,« reče hitro kneginja.

»Ne, mati — vredno je govoriti. Vi ste moji dobrotniki in jaz sem prosil tega-le šlahčiča, prijatelja, da bi me vzel za sina in pripustil k plemstvu, da se vi ne bi sramovali, da ste dali sorodnico Kozaku. Gospod Zagloba je dovolil in midva oba bodeva skrbela za državnozborsko dovolitev, po vojni pa se poklonim tudi gospodu hetmanu, ki mi je naklonjen in me bode podpiral. Saj je tudi Krzečovskemu dobil plemstvo.«

»Bog ti dopomozi!« reče kneginja.

»Vi ste odkritosrčni ljudje — in jaz vas zahvaljujem. Toda pred vojno bi hotel še jedenkrat slišati iz vaših ust, da mi daste gospodično

V dverih se pokaže slepi Vazil, a poleg njega Helena, oblečena v belo obleko .. (Str. 131.)

in držite besedo. Plemiška beseda ni dim — a vi ste vendar šlahta, vi ste knezi.«

Četnik je govoril s počasnim in slovesnim glasom, toda s takim, kakor bi v govorjenji drgetala tudi nekaka grožnja, zapovedujoča, da treba privoliti v vse, česar želi.

Stara kneginja je pogledavala na sina, ta na njo, in nekaj časa je vladal molk.

Kar zaskenčí sokol, sedeč na palici ob steni, dasi je bilo še dolgo do zore. Za njim se ozovejo še drugi. Veliki berkut se je vzbudil, zalopotal s perotmi in začel krakati.

Lučivo, goreče po čelešnikih, je dogorevalo. V izbi se je storilo temno in mrko.

»Nikolaj, popravi ogenj!« reče kneginja

Mladi knez stori, kakor mu je mati velela.

»Obljúbite?« vpraša Bohun.

»Moramo Heleno vprašati.«

»Ona naj govori za-se, vi za-se. Obljúbite?«

»Obljúbimo,« odgovori kneginja.

»Obljúbimo,« ponovita kneza.

Kar Bohun naglo vstane in reče obrnivši se k Zaglobi z odločnim glasom:

»Gospod Zagloba! Pokloni se tudi ti za dekle, morebiti jo tudi tebi obljubijo.«

»Kaj je to, Kozače, ti si se napil!« zakriči kneginja.

Namesto odgovora potegne Bohun list Skrze tuskega, se obrne k Zaglobi in reče:

»Čitaj!«

Zagloba vzame list ter ga začne čitati sredi gluhega molčanja.

Ko je končal, skriža Bohun na prsih roke.

»Komu torej daste dekle?« vpraša.

»Bohun!«

Četnikov glas se izprevrže v kačje sikanje.

»Izdajice, podle duše, pasjeverci, Judeži!«...

»Hej sinka, k sabljam!« krikne kneginja.

Kurčeviča skočita kakor strela k stenam in zagrabita za orožje.

»Velemožni gospodje, mir!« zakliče Zagloba.

Predno je pa to izgovoril, potegnil je Bohun samokres izza pasa in izstrelil.

»Jezus!« krikne knez Simeon, stopi korak naprej, začne z rokami loviti se po vzduhu ter težko telebne na tla.

»Služabniki, na pomoč!« zakriči kneginja obupno.

Ali v tem hipu so na dvorišči, od vrta semkaj, počili drugi streli, okna in dveri so se s truščem oddrlesnile in kakih deset semenov je vdrlo v vežo.

»Na pogibel!« zavrešče divji glasovi.

Na dvorišči so začeli zvoniti v orožje. Ptiči v veži so jeli vreščati. Halabuka, streljanje in kriki so zamenili nedavno tišino dremajočega dvora.

Stara kneginja se je, tuleč kakor volkulja, vrgla na telo Simeonovo, ki se je še treslo v poslednjem krčevitem trepetanji. Toda hipoma sta jo zgrabila dva semena za lase in jo potegnila na stran, v tem se je pa mladi Nikolaj, naslonjen v veži na kot, branil z vsteklostjo in levjim pogumom.

»Proč!« krikne naglo Bohun na Kozake, ki so ga obstopili — »proč!« ponovi z grmečim glasom.

Kozaki se odmaknejo. Sodili so, da hoče četnik mladeniču oteti življenje. Toda Bohun se je s sabljo v roki sam vrgel na kneza.

Začela se je strašna posamezna borba, na katero je knjeginja, držana za lase od štirih železnih pestij, gledala s plamenečimi očmi in odprtimi ustmi. Mladi knez je kakor burja naletel na Kozaka, ki se je polagoma odmikal, da ga je izvabil v sredo veže. Zdajci pa se je ustavil, silovito odbil zamah in od obrambe prešel na napad.

Kozaki, pridržujoči dih v prsih, popuščali so sablje nizdolu ter stali kakor vdrti, sledeči z očmi, kako se borba bori.

V tihoti je bilo čuti le dihanje in sopenje borilcev, škrtanje zob, švist ali ostri brenk meča ob meč.

Za hip se je zdelo, da četnik podleže orjaški sili in ognjevitosti mladeničevi. Kar se začne ta znova umikati in zaslanjati. Obraz se mu je pretegnil, kakor bi se presilil. Nikolaj je udarce podvojil, njegova sablja je Kozaka obkroževala z nepretrgano kačo bliskov, prah je vstal s tal ter kakor oblak obvil borilca, skozi njegove vrtloge pa so semeni zagledali kri, ki se je cedila četniku po obličji.

Kar skoči Bohun na stran, kneževa ostrina zadene na prazno, Nikolaj omahne od zamaha ter se nagne naprej. V tem trenotku ga zadene Kozak za vrat tako silovito, da se knez zvali, kakor od strele zadet.

Radostni vskliki Kozakov so se pomešali z nečloveškim krikom kneginje. Zdelo se je, da strop popoka od vrišča. Borba je bila končana. Kozaki so planili na orožje, razobešeno po stenah, ter je začeli trgati z njih, izdirajoč si drug drugemu dragocenejše sablje in handžarje, in teptati po trupih knezov in vlastnih

tovarišev, ki so bili padli Nikolaju pod roko. Bohun je vse dovolil. Stál je pred dvermi Heleninih sob, da je zagradil pot, in se težko oddihaval od utrujenosti. Obraz mu je bil bled in krvav, ker ga je bilo kneževo rezilo dvakrat prasnilo po glavi. Bledo njegovo obličje se je obračalo sedaj na truplo Nikolajevo, sedaj na Simeonovo, sedaj na pomodrelo obličje kneginje, katero so molojci držali za lase in pritiskali s koleni na tla, ker se jim je ruvala iz rok in silila do trupel svojih otrok.

Vrišč in zmešnjava sta se čimdalje bolj množila. Kozaki so vlačili družino Kurčevičev na vrveh ter jo brez milosti davili.

Tla so bila zalita s krvjo in pokrita s trupli, z dimom od strelov, stene uže oplenjene, celo ptiči pobiti.

Kar se dveri, pred katerimi je stal Bohun, odpró na stežaj. Četnik se obrne in naglo odmakne.

V dverih se pokaže slepi Vazil, a poleg njega Helena, oblečena v belo obleko, sama bleda kakor platno, z očmi razširjenimi od osuplosti in z odprtimi ustmi.

Vazil je nesel pred svojim obličjem križ, kateri je držal z obema rokama. Sredi zmešnjave, vladajoče v veži, vzpričo trupel, kalúž krvi, razlite po tleh, lesketanja sabelj in razširjenih zrenic, bila je ta postava, visoka, omršavela, s sivečimi se lasmi in črnimi duplinami mesto očij, zares čudovita. Rekel bi, da je duh ali pa truplo, ki je vrglo raz sebe mrtvaški prt in prišlo, da kazni zlodejstvo.

Kriki obmolknejo. Kozaki se osupli odmaknejo, tihoto pretrgava le mirni, a bolestni in ječeči glas knežev:

»V ime Očeta in Odrešenika in Duha in svete Prečiste! Možje, ki prihajate iz daljnih stranij, prihajate li v imenu božjem?«

Ali: »Blagoslovljen popotni mož, ki gredoč oznanja besedo božjo.«

»Nesete-li vi dobro novico? Ste-li apostoli?«

Po Vaziljevih besedah zavlada smrtna tišina. On pa se s križem počasi obrne v jedno stran, potem v drugo in nadaljuje:

»Gorje vam, bratje, kajti tisti, kateri za dobiček delajo vojno, pogubljeni bodo na veke!«

»...Molímo, da primolimo usmiljenja. Gorje vam, bratje, gorje meni! O, o, o!«

In žalosten jek se iztrga knezu iz prsij.

»Hospody, pomyluj nas!« ozovejo se zamolkli glasovi molojcev, ki so se bili pod vplivom nepopisnega strahu osupli začeli križati.

Kar se začuje divji, presunljivi glas kneginje: »Vazil, Vazil!...«

V tem glasu je bilo nekaj tako trgajočega, kakor bi bil to poslednji glas trgajočega se življenja. In res so molojci, tiščeči jo s koleni, čutili, da se več ne sili, da bi se jim iztrgala iz rok.

Knez se zdrzne, a koj obrne s križem na stran, odkoder je dohajal glas, ter odgovori:

»Duša pogubljena, ki kličeš iz globočine, gorje ti!«

»Hospody pomyluj!« ponove Kozaki.

»K meni, semeni!« zakliče v tem hipu Bohun in omahne.

Kozaki skočijo in ga podpro pod rame.

»Batko! ti si ranjen?«

»Tako je! Pa to nič ne dé! Kri mi je odtekla. Hej, dečki, čuvajte mi to dekle kakor oko v glavi!... Obstopite dom, ne pustite nikogar noter!... Knežnjo!...«

Več ni mogel govoriti. Ustni sta mu pobledeli, a pred očmi se mu je storila megla.

»Prenesite atamana v sobo!« zakliče gospod Zagloba, ki je izlezel iz nekega kota in se nemudoma prikazal pri Bohunu. »Nič ni, nič,« rekel je otipavši s palcem rane. »Jutri bode zdrav. Bodem se ga uže jaz poprijel. Zgnjetite mi kruha s pajčevino. Vi dečki se poberite k črtu in poveseljačite z dekleti v družinski sobi, tu ni ničesar za vas, dva naj pa zaneseta atamana. Primita ga! — Tako. — Poberite se k črtu, čemu tu stojite? Stražite dom, — jaz bodem vse sam opravil pri bolniku.«

Dva semena sta prenesla Bohuna v sosednjo sobo, drugi so odšli iz veže.

Zagloba se približa Heleni ter ji reče mežikaje z očesom, naglo in tiho:

»Jaz sem prijatelj gospoda Skrzetuskega, ne boj se. — Odvedi spat svojega proroka in čakaj mene.«

Izrekši je stopil v sobo, v kateri sta dva esaula položila Bohuna na sofo. Précej ja je poslal po kruha in pajčevine in, ko sta oboje prinesla iz družinske sobe, lotil se je obvezavanja mladega atamana z vso spretnostjo, kakoršno je imel tačas vsak šlahčič. Pridobil si jo je pa, ali ko je prevezaval v dvobojih razbite glave, ali pa ob deželnih zborih.

»Povejta tudi semenom,« reče esauloma, »da bode jutri ataman zdrav kakor riba, da radi njega ne bodo v skrbeh. Izkupil jo je pač,

izkupil, a se je tudi vrlo obnesel in jutri bode ženitovanje, če prav brez popa. Ako je kaj pijače v domu, smete si jo privoščiti. — No, ranice so uže obvezane. Sedaj pa le odidita, da bode imel ataman mir!«

Esaula odideta proti dverim.

»Pa ne izpijte tam vse pivnice!« reče jima še gospod Zagloba.

In sedel je poleg četnikovega vzglavja ter se resno zagledal va-nj.

»No, črt te ne vzame od teh ran, če prav si jo dobro izkupil. Dva dni pač ne ganeš ne z roko ne z nogo,« mrmral je sam za-se zroč Kozaku na bledo obličje in zaprte oči. »Sablja ni hotela zlodeju zlega storiti, ker te ima hudič v oblasti, kateremu se ne izviješ. Ko te obesijo, napravi hudič iz tebe čapke za svoje otroke, ker si tako čeden. Ne, bratec, ti sicer dobro piješ, a z menoj ne bodeš dlje pil. Išči si družbe mej razbojniki, ker, kakor vidim, tako rad moriš, jaz pa ne bodem več s teboj po noči napadal plemiških dvorov. Vrag naj ti sveti in naj ti!«

Bohun tiho zajekne.

»O, le ječi, le vzdihaj! Jutri bodeš še bolj vzdihal. Počakaj no, tatarska duša, knežnje se ti je zahotelo? Ba, ne čudim se, dekle je biser, če ga pa ti pokusiš, naj mi pamet psi pojedó. Preje zrasejo meni lasje po dlani...«

Hrup zmešanih glasov je z dvorišča udaril gospodu Zaglobi na uho.

»Aha, gotovo so se uže spravili na pivnico!« zamomlja. »Napijte se kakor črép, da bodete dobro spali, jaz bodem uže čuval za vas vse, dasi ne vem, ali vam bode to zájutra všeč.«

Potem vstane, da pogleda, če so se molojci uže res seznanili s kneževsko pivnico. Stopi najpreje v vežo. Ta je bila strašna. Na sredi sta ležali uže otrpli trupli Nikolaja in Simeona, v kotu pa truplo kneginje, sedeče in potlačene tako, kakor so jo zgnjela kolena molojcev. Oči so ji bile odprte, zobje razkleneni. Ogenj, ki je gorel po pečéh, polnil je vso vežo z medlim svetilom, drgetajočim po kalužah krvi. Ozadje je bilo mračno in temno. Gospod Zagloba se približa kneginji, da bi videl, če še diha, ter ji položi roko na obličje, a to obličje je uže mrzlo. Hitel je na dvorišče, ker se ga je v tej veži poprijemal strah. Na dvorišči so bili Kozaki uže začeli veseljačiti. Ognji so bili zakurjeni in o njih blesku je gospod Zagloba zagledal stoječe bečke medu, vina in žganja, z odbitim gornjim dnom. Kozaki so zajemali iz njih kakor iz vodnjaka in pili za smrt. Drugi, uže razgreti od pijače, podili so se z dekleti iz družinske sobe, izmej katerih so se jih nekatere bale in se z njimi ruvale ali pa bežale, kamer je bilo, druge pa so se dale mej smehom prijeti in vleči do bečkov ali ognjev, kjer so se plesali kozaški plesi. Kozaki so se zaganjali, kakor blazni, pred njimi pa so drobila dekleta, ki so sedaj popotekala, sedaj se zopet odmikala silnemu drvenju plesalcev. Gledalci so tolkli ob korce ali pa peli. Kriki: »Uhá!« so se razlegali čimdalje glasneje. Odgovarjal jim je lavež psov, razgetanje konj in rik volov, katere so pobijali za živež. Okolu ognjev, v ozadji videti je bilo kmete iz Rozlogov, kateri so se bili na odmev strelov in krikov trumoma stekli iz vasi, da bi videli, kaj se godi. Knezov niso mislili braniti, saj Kurčevičev v vasi niso radi videli, gledali so le razsajajoče Kozake, drezali se s komolci, šepetali mej seboj in se čimdalje bolj bližali bečkom žganja in medu. Orgija je postajala čimdalje bolj vriščeča, pili so čimdalje bolj. Kozaki niso več zajemali s korci, temveč glave do vratu potikali v bečke, plešoča dekleta oblivali z žganjem in medom. Obličja so jim bila razgreta, z glav se jim je kadila para. Nekateri so se uže opotekali. Gospod Zagloba je stopil na mostovž ter pogledal po pijočih molojcih, potem pa se zamišljen zagledal v nebo.

»Lepa noč, toda temno je!« zamrmra, »ko še mesec zajde, pa bode kakor v rogu...«

Izrekši je počasi korakal k bečkom in pijočim molojcem.

»Le bliže, kmetje!« zakliče, »le bliže, ne bojte se! Hajda, hajda! Ne obrusijo se vam zobje. Norec je, kdor se danes ne opije na zdravje atamanovo. Naprej k bečkom, naprej k dekletom! — U-há!«

»U-há!« zatulijo radostno Kozaki.

Zagloba se ogleda na vse strani.

»O, taki sinovi, sebičneži, zagovedneži, pasje duše!« vskrikne naglo. »Sami pijete, kakor utrujeni konji, a tem, ki stražijo okolu doma, nič? Hej tam! Zamenite mi je pri tej priči!«

Ukaz je bil izvršen, kakor bi trenil, in kakih deset pijanih molojcev je planilo, da bi zamenili stražnike, ki se doslej niso udeležili pitja in veseljačenja. Ti so, kajpada, hlastno pritekli.

»Hajda, hajda!« zakliče Zagloba, kažoč jim bečke.

»Hvala, gospod!« odgovore potopivši korce.

»Črez uro zamenite tudi one tam.«

»Čujem,« odgovori esaul.

Semenom se je zdelo čisto naravno, da je v poveljstvu Zagloba namestoval Bohuna. Tako se je uže često pripetilo, in molojci so to radi videli, zakaj šlahčič jim je vselej vse dovoljeval.

Stražniki so torej pili z drugimi vred — gospod Zagloba pa je začel razgovor s kmeti iz Rozlogov.

»Kmetič!« vpraša starega ‚pidsusidka‘ — »ali je odtod daleč do Lubnij?«

»Oj daleč, gospod!« odgovori kmet.

»Bi mogel do jutra priti tja?«

»Oj, ne prideš, gospod!«

»In do poldne?«

»Do poldne pač.«

»In kod se gre?«

»Kar po cesti.«

»Je to cesta?«

»Knez Jeremija je rekel, da bi bila, torej je.«

Gospod Zagloba je navlašč zelo glasno govoril, da bi ga sredi krika in hrupa vsaj kolikor toliko semenov lahko slišalo.

»Dajte jim žganja!« reče molojcem, kažoč kmete, »popreje dajte pa tudi meni medu, hladno je.«

Gospod Zagloba prime ročko oprezno...

Neki semen zajame z ročko trojnijaka iz bečke in ga poda gospodu Zaglobi.

Šlahčič prime ročko oprezno z obema rokama, da bi se tekočina ne razlila, pritakne jo k brkam in sklonivši glavo nazaj, začne piti počasi, pa brez odduška.

Pil je, pil — da so se začeli molojci kar čuditi. »Si videl?« šepetali so drug drugemu. »Vrag ga vzemi!«

V tem mu je lezla glava počasi nazaj, naposled se je do dobra prevesila, dokler ni odmaknil ročke od zardelega obraza, obliznil se po ustnah, obrvi nategnil kvišku in začel govoriti kakor sebi samemu:

»O! nikakor ni slab — uležan. Koj se vidi, da ni slab. Škoda takega medu za vaša kmetska grla. Za vas bi bila dobra podčépina. Močan med je to, močan, čutim, da se mi je olajšalo in da sem se troho potolažil.«

In res je gospodu Zaglobi odleglo. V glavi se mu je zjasnilo, dobil je domišljije in vidno je bilo, da je njegova kri, zalita z medom, delala izborno tekočino, kakor je sam rekal — od katere se po vsem telesu raztaka moštvo in odločnost.

Zamahnil je Kozakom z roko, da smejo dalje piti, sam pa se je obrnil. Prekorakal je s počasnim korakom vse dvorišče, pregledal pozorno vse kote, prestopil most na rovu in se plazil ob kólovji, da bi videl, če straže dobro pazijo predmostje.

Prvi stražnik je spal, drugi, tretji in četrti tudi. Bili so utrujeni od pota, vrhu tega so prišli uže pijani na mesta in so takoj pospali.

»Lahko bi celo katerega od njih ukradel, da bi imel vsaj slugo,« zamrmra gospod Zagloba.

Potem se je vrnil naravnost v dvor, stopil zopet v strašno vežo, pogledal k Bohunu, a videč, da četnik ne daje nobenega znamenja, da še živi, primaknil se k Heleninim dverim,

odprl je potihoma in stopil v sobo, iz katere se je čul šepet, kakor šepet molitve.

Ta soba je bila kneza Vazila, a Helena je bila pri knezu, ker se je v njegovi bližini varnejšo čutila. Slepi Vazil je klečal pred sveto Prečisto, pred katero je gorela lučica, Helena poleg njega. Oba sta glasno molila. Uzrši Zaglobo, obrnila je na-nj prestrašene svoje oči. Zagloba je položil palec na usta.

»Gospica,« reče, »jaz sem prijatelj gospodu Skrzetuskemu.«

»Otmi!« odgovori Helena.

»Zato sem prišel semkaj, zanesi se na-me.«

»Kaj naj storim?«

»Treba pobegniti, dokler ta črt leži brezzavesten.«

»Kaj naj storim?«

»Obleci se v moško obleko in, ko potrkam na dveri, pridi vèn.«

Helena se je začela obotavljati. Nezaupnost ji je za blisnila v očeh.

»Gospod, ti smem verjeti?«

»Ali imaš kaj boljšega?«

»Res, res je. Toda prisezi mi, da me ne izdaš.«

»Gospica, pamet se ti je zmešala. Ker pa zahtevaš, prisegam. Tu je tvoj pogin, v pobegu otetba.«

»Tako je, tako je.«

»Obleci se kar najpreje v moško obleko in čakaj.«

S temi besedami je Zagloba ostavil sobo ter šel naravnost k Bohunu.

Četnik je bil bled in oslabel, a oči je imel odprte.

»Ti je bolje?« vpraša ga Zagloba.

Bohun je hotel izpregovoriti, a ni mogel.

»Ne moreš govoriti?«

Bohun je odkimal z glavo, da ne more, a v tem hipu se mu je pokazala bolečina na obrazu. Očividno so ga zabolele rane, ko se je preganil.

»Ti bi tudi ne mogel kričati?«

Bohun je le z očmi povedal, da ne.

»Niti ganiti se ne?«

Isto znamenje.

»Tem bolje, da ne bodeš niti govoril niti kričal niti ganil se, a jaz pojdem v tem s knežnjo v Lubnija. Če ti je ne odpihnem, dovolim, da me kaka stara babura zmelje v žrnvu. Mari misliš, pobojnik, da nisem tvoje družbe sit, da se bodem še dlje pajdašil s hudičem? O ničemnik, si mari mislil, da bodem za tvoje vino, za tvoje kosti in kmetsko prijaznost pobijal in da pojdem s teboj k upornikom? Nič, nič ne bode iz tega, gladiš!«

Postopno, kakor je gospod Zagloba govoril, odpirale so se četniku njegove črne oči širje in širje. Je-li bil to sen ali resnica ali šala gospoda Zaglobe?

A gospod Zagloba je nadaljeval:

»Kaj tako búliš va-me, kakor maček na miš? Mari misliš, da tega ne storim? Morda veliš, da se za-te v Lubnijih komu poklonim? Morda ti od onod pošljem zdravnika, ali morda pri knezu poprosim rablja?«

Bledo obličje četnikovo je postalo strašno. Spoznal je, da gospod Zagloba govori resnico. In iz oči so mu treskali gromi obupa in vstekłosti, na obličje mu je udaril plamen. Nečloveško se je posilil — vzdignil, in iz ust se mu je iztrgal vskrik:

»Hej, semen...«

Ni še končal, kar mu gospod Zagloba naglo kakor blisk vrže na glavo njegov župan in ga hipoma popolnoma omota, potem pa povezne vznak.

»Ne kríči, to ti škodi,« govoril je stiha in močno sopel.

»Jutri bi se ti utegnila glava razboleti, zato me je kot dobrega prijatelja skrb za te. — Tako, tako — tudi toplo ti bode in sladko zaspiš ter si tudi grla ne prekričiš. Da bi si pa ne strgal obveze, zvežem ti roke, a vse per amicitiam,*) da se me bodeš hvaležno spominjal.«

Izrekši je Kozaku ovil s pasom roke in zategnil vozel. Z drugim pa, s svojim, spél mu je noge. Četnik uže ni čutil ničesar več. Omedlel je.

»Bolnik mora mirno ležati, da mu humor ne sili v glavo, od česar bi prišel delirium. No, zdravstvuj! Morda bi bilo bolje za-me, da bi te sunil z nožem, ali mene je sram ljudi moriti. Kaj drugega je, če učakaš jutra. To se je pripetilo uže marsikateri svinji. Zdravstvuj! Vale et me amantem redama.**) Morda se še kedaj srečava. Če bodem jaz za to skrbel, naj me oderó in mojo kožo podelajo v podrepno jermenje.«

Po teh besedah stopi gospod Zagloba v vežo, pogasí ogenj po pečéh in potrka na vrata Vazilove sobe.

*) Zaradi prijateljstva.

**) Zdravstvuj ter me ljubi, kakor ljubim jaz tebe.

Vitka postava smukne pri tej priči iz nje.

»Si ti, gospodična?« vpraša Zagloba.

»Jaz.«

»Pojdi torej, da se spraviva na konje. Óni ondi so vsi pijani, noč je temna. Predno se vzbude, bodeva uže daleč. Pazi, tu leže knezi!«

»V ime Očeta in Sina in sv. Duha,« šepetala je Helena.

III.

Dva jezdeca sta jezdila tiho in na lahko po zaraslem jarku, pritikajočem se do dvora v Rozlogih. Noč se je bila storila zelo temna, ker je bil mesec uže davno zašel in so vrhu tega še oblaki zakrili obnebje. V jarku ni bilo videti niti tri korake pred konja, ki sta se vsak hip izpodtikala ob korenine, držeče povprek črez cesto. Jezdila sta dolgo časa z največjo opreznostjo, dokler nista jarku zagledala konca in odprte stepe, nekoliko osvetljene s sivim odsevom oblakov. Potem zašepeče jeden jezdecev:

»V skok!«

Šinila sta naprej kakor dve strelici, izpuščeni s tatarskih lokov, in le konjski peket je odmeval za njima. Temna stepa se je zdela, da beži izpod konjskih nog. Pojedíni hrasti, stoječi sem ter tja ob cesti, migali so kakor duhovi, in tako sta letela dolgo, dolgo brez odpočitka in oddiha, da sta naposled konja povesila ušesa in začela hropsti od utrujenosti. Njiju tek je postal težavnejši in počasnejši.

»Ni drugega, konjema treba popustiti,« reče debelejši jezdec.

Baš je bil zor začel noč pihati s stepe. Čimdalje širša planjava se je razprostirala iz teme; objavljalo se je trničevje, daljna drevesa, mogile. Zrak je navdajala čimdalje močnejša svetloba. Bledi bleski so osvetlili tudi jezdecema obraze.

Bila sta gospod Zagloba in Helena.

»Ni drugega, konjema treba popustiti,« ponovi Zagloba. »Včeraj sta prišla iz Čehrina do Rozlogov brez oddiha. Dolgo ne vzdržita tako, bojim se, da ne bi popadala. Kako se počutiš, gospica?«

Tu pogleda gospod Zagloba na svojo tovarišico in vsklikne ne čakajoč odgovora:

»Dovoli, gospica, da te ogledam po dnevi. Ho, ho! je mari to obleka po bratih? Ne da se odrekati, gospica, kaj čeden Kozaček. Takega dečka še nisem imel, odkar živim — a jaz mislim, da mi ga gospod Skrzetuski vzame. A kaj to? Za Boga, gospodična, zvij si lase, potem se, če ne bi imela ženske polti, vsakdo prevari na tebi.«

In res se je Heleni po plečih usipal cel potok črnih las, razpuščenih vsled naglega bega in nočne vlažnosti.

»Do kod bodeva jezdila?« vpraša ona zvezujoč si z obema rokama lase in poskušajoč stlačiti si je pod čapko.

»Kamer nesó oči«

»Torej ne v Lubnija?«

Na Helenino obličje je stopil nemir in v bistrem pogledu na gospoda Zaglobo se je na novo slikala vzbujena nezaupnost.

»Vidiš, gospodična, jaz imam svoj razum in veruj, da sem jaz vse dobro premislil. In moj premislek in račun se opira na sledečo modro maksimo: Ne beži v tisto stran, v katero te bodo zasledovali. Glej, če naju ta trenotek uže sledé, sledé naju proti Lubnijem, ker sem včeraj glasno izpraševal, kodi se gre tjakaj in sem pred odhodom tudi Bohunu povedal, da bodeva tja bežala. Torej bežíva k Čerkesom. Če naju začnó goniti, to ne bode tako kmalu, marveč stoprv tedaj, ko se prepričajo, da naju ni na lubnijanski cesti, s tem pa potratijo dva dni. V tem času bodeva midva uže v Čerkesih, kjer stoje sedaj poljski prapori gospoda Pivnickega in Rudomine. V Korsunu je pa vsa vojska hetmanska. Razumeš, gospica?«

»Razumem in hvaležna ti bodem dokler živim. Ne vem, kdo si, odkodi te je zaneslo v Rozloge, mislim pa, da te mi je Bog poslal na obrano in rešitev, kajti preje bi se bila zabodla z nožem, nego da bi bila hotela priti v oblast temu pobojniku.«

»To ti je črt, ki preži na tvojo nedolžnost.«

»Kaj sem mu nesrečnica storila, da me preganja? Zdavnaj ga poznam in zdavnaj črtim; zdavnaj je le vzbujal v meni bojazen. Sem mari jaz jedina na svetu, da se je zaljubil v mene, da je radi mene prelil toliko krvi, da mi je pomoril brate... Moj Bog, kedar se spomnim, kri zastane v meni. Kaj mi je početi? Kje naj se mu skrijem? Gospod, ne čudi se mojemu togovanju, nesrečna sem, sram me je take ljubezni, stokrat bi raje umrla!«

Helenina ličica so se oblila z rdečico, po kateri sta se potočili dve solzi, iztisneni od gnjeva, zaničevanja in bolesti.

»Ne porečem,« opomni gospod Zagloba, »da ni velika nesreča zadela vašega doma, a dovoli mi reči, da so si tvoji sorodniki deloma sami tega krivi. Ni jim bilo treba obetati mu roke in ga potem izdati. To ga je tako razsrdilo, da vse moje odgovarjanje ni nič pomoglo. Žal mi je tudi tvojih pobitih bratov, osobito mlajšega. Dasi je bil še skoro deček, pokazal je vendar, da doraste do velikega viteza.«

Helena začne plakati.

»Solza ne pristoji tej obleki, katero nosiš, otri jo torej in si reci, da je bila tako božja volja. Bog uže še kazni ubojico, ki je uže sedaj dovolj kaznovan, ker je zaman prelil kri in izgubil tebe, cilj svojih strastij.«

Tu gospod Zagloba premolkne, za kratko pa izprogovori: »Ej, mili Bože! Pokazal bi mi on, če bi me le v roke dobil. Razsekal bi mi kožo. Gospica, ti ne veš, da sem uže v Galati dobil palmo od Turkov; ali te imam zadosti, druge si ne želim in zategadelj ne grem v Lubnija, temveč v Čerkese. Dobro bi bilo bežati h knezu, ali kaj, ako bi naju doleteli? Slišala si, gospodična, da se je Bohunov dečko vzbudil, ko sem odvezoval konja od količka. In če je on zagnal hrup? Odmah bi bili gotovi, da se poženo za nama, in vjeli bi naju. — Oni imajo izpočite knežje konje, jaz pa nisem utegnil izbirati. Divja bestija je ta Bohun, to ti rečem. Tako se mi je priskutil, da bi rajši hudiča videl nego njega.«

»Bog naju varuj njegovih rok!«

»Sam se je pogubil. Navzlic hetmanovemu ukazu je ostavil Čehrin, sprl se z ruskim vojvodo. Ne preostaje mu nič drugega, nego da potegne k Hmielnickemu. A pamet izgubi, ako bode Hmielnicki pobit, in to se je morda uže zgodilo. Rzędzian je pod Kremenčukom srečal vojske, plujoče na Hmiela pod Barabašem in Krzečovskim, razun tega je šel gospod Štefan Potocki s huzarji po kopnem. Rzędzian pa je v Kremenčuku deset dnij presedél, dokler niso bile čajke gotove. Predno je priplul v Čehrin, morala se je bitka uže izvršiti. Vsak čas smo čakali poročil.«

»Torej je Rzędzian iz Kudaka nesel liste?« vpraša Helena.

»Tako je. Lista sta bila od gospoda Skrzetuskega do kneginje in do tebe, gospica. Bohun ja je prestregel in iz njih vse izvedel. Rzędziana je pobil na mestu in hitel, da se osveti Kurčevičem.«

»O nesrečni deček! Radi mene je prelil kri.«

»Ne boj se, gospica. — Ozdravel bode.«

»Kdaj se je to pripetilo?«

»Včeraj za rana. Bohunu je toliko človeka ubiti kakor komu drugemu izvrniti kozarec vina. Prečitavši liste je tako tulil, da se je tresel ves Čehrin.«

Razgovor se je za kratko pretrgal. Zdanilo se je bilo uže popolnoma. Rožna zora, obrobljena z jasnim zlatom, z opali in bagrom, žarela je na vzhodnji strani neba. Vzduh je bil svež, hladan. Konja sta začela veselo hrzati.

»No, spustiva se v božje ime, a živo! Kljuseti sta se nama izpočili, časa pa nimava na potrato,« reče gospod Zagloba.

Spustila sta se znova v skok in letela pol milje brez odpočinka — kar se pokaže pred njima nekaka temna točka, ki se je bližala nenavadno brzo.

»Kaj bi utegnilo to biti?« pravi gospod Zagloba. »Popustíva. To je človek na konji.«

»In res se je nekakov jezdec podil proti njima, pripognen na sedlu, z obličjem skritim v konjsko grivo in izpodbadal svojega žrebca, ki se skoro zemlje ni dotikal.

»Kak vrag bi to bil in čemu tako leti? Naj le leti!« pravi gospod Zagloba in potegne samokres, da bi bil pripravljen za vsak slučaj.

V tem se je bil jezdec približal uže na trideset korakov.

»Stoj!« zagrmi gospod Zagloba in pomeri.

Jezdec ustavi konja in se vzravna v sedlu. Jedva ga zagleda, uže vskrikne:

»Gospod Zagloba!«

»Plešnievski, sluga staroste iz Čehrina? Kaj pa ti tu počneš? Kam letiš?«

»Velemožni gospod, obrni in pojdi še ti z menoj! Nesreča! Jeza božja, sodba božja!«

»Kaj se je pripetilo? Govóri!«

»Zaporožci so uže vzeli Čehrin. Kmetje moré šlahto. Sodba božja!«

»V ime Očeta in Sina! Kaj poveš... Hmielnicki? ...«

»Gospod Potocki pobit, gospod Čarniecki vjet. Tatarji gredo s Kozaki. Tuhaj-bej!«

»A Barabaš in Krzečovski?«

»Barabaš poginil, Krzečovski potegnil s Hmielnickim. Krzivonos je še sinoči odšel na hetmane, Hmielnicki davi. Strašna sila! Kraj v ognji, kmetje povsod vstajajo, kri teče v potocih! Beži gospod!«

Zagloba s Heleno na stepi .. (Str. 135.)

Gospod Zagloba je izbulil oči, odprl usta in je bil tako osupel, da ni mogel niti besedice izpregovoriti.

»Beži!« ponovi Plešnievski.

»Jezus Marija!« jekne gospod Zagloba.

»Jezus Marija!« ponovi Helena in jok jo posili.

»Bežita nemudoma!«

»Kam? Kod?«

»V Lubnija.«

»Greš ti tja?«

»Da. Do kneza vojvode.«

»Vrag naj je vzame!« zarentači gospod Zagloba. »A kje so hetmani?«

»Pod Korsunom. Pa Krzivonos se gotovo uže bije z njimi.«

»Krzivonos ali Ravnonos, naj ga zlodej pohrusta. Tja torej ni varno hoditi?«

»Kakor levu v šape, v pogubo bi lezel, gospod.«

»In kdo je tebe poslal v Lubnija? Tvoj gospod?«

»Gospod moj se je uže od življenja poslovil, a meni je moj kum, katerega imam mej Zaporožci, otel življenje in mi pripomogel na pobeg. V Lubnija grem po vlastni misli, ker ne vem, kam bi drugam bežal.«

»O, ogni se Rozlogov, tam je Bohun. On se hoče tudi zapisati v upornike.«

»O za Boga! V Čehrinu so govorili, da se kaže, da se vzdigne kmetstvo tudi na Zadnjepriji.«

»Lahko da, lahko da! Pojdi torej svojim potem, kamer se ti zdi, jaz imam dovolj misliti za svojo kožo.«

»Tako tudi storim!« reče Plešnievski, udari z bičem po konji in odjezdi.

»Ogni se Rozlogov,« krikne mu Zagloba na pot, »in če srečaš Bohuna, ne povej, da si me videl, slišiš?«

»Slišim,« odgovori Plešnievski. »Z Bogom!« In podil je, kakor bi mu bili uže za petami.

»No, tako!« reče Zagloba, »sedaj sem pa v precepu. Izmotal sem se sicer uže iz različnih zadreg, ali v takih še nisem bil. Spredaj Hmielnicki, zadaj Bohun. Niti počenega groša ne bi dal ne za spredaj ne za zadaj in za vso kožo ne. Gotovo sem storil neumnost, da nisem bežal v Lubnija, toda o tem ni časa govoriti. Tfu, tfu! Vsa moja pamet ni niti toliko vredna, da bi si z njo črevlje namazal. Kaj naj storim, kam naj grem? V vsej Poljski ni najti kota, kjer bi šel človek s sveta s svojo, ne z darovano smrtjo. Hvala za take darove, naj je drugi jemljo.«

»Blagorodni gospod!« pripomni Helena, »toliko vem, da sta moja brata Jurij in Fedor v Zolotonoši, morda bi bilo od njih upati kake rešitve.«

»V Zolotonoši? Čakaj no! V Čehrinu sem tudi jaz poznal gospoda Unierzickega, ki ima pod Zolotonošo posestvi Kropivno in Černoboj. Pa to je daleč odtod, dalje nego v Čerkese. Kaj storiti? Ker ni drugam, pa beživa tja. Toda treba bode kreniti s ceste. Po stepi in lesovih plaziti se je varneje. Tam bi se tako vsaj teden dnij pretajila, če prav v gozdih, morda ta čas hetmani s Hmielnickim končajo, potem bode varneje na Ukrajini.«

»Bog naju ni zato otel iz rok Bohunovih, da bi poginila. Upaj, gospod!«

»Čakaj no! Nekakov duh znova vstaja v meni. Dogajalo se mi je tako uže v raznih neprilikah. O prostem času povem, kaj se mi je pripetilo v Galaciji, iz česar bodeš prócej razvidela, da mi je takrat huda pela, in vendar sem jo s svojo pametjo od onod odnesek s célo kožo, dasiravno mi je, kakor vidiš, osivela brada. Pa kreniti morava s ceste. — Gospodična, ti vodiš konja kakor najvrlejši Kozaček. — Trava je visoka, nobeno okó naju ne uzrè.«

In res, čimdalje sta se poglabljala v stepo, tem višja je bila trava, tako da sta naposled popolnoma vtonila v nji. Toda konjema je bilo težko iti v tej pletenini stebel, tanjših in debelejših. V kratkem sta se tako utrudila, da sta popolnoma obstala.

»Če hočeva, da nama bodeta kljuseti še dalje služili,« reče Zagloba, »treba razjahati in ji razsedlati. Naj malo poležita in se napaseta, drugače ne pojdeta. Vidim, da prideva črez nedolgo do Kahamlika. Rad bi bil uže tam. Tam nimaš drugega nego trstje. Če se skriješ, sam vrag te ne najde. Da bi le ne zablodila.«

Potem skoči s konja in tudi Heleni pomore. Nato začne odpenjati sedli in izkladati živež, s katerim se je bil previdno v Rozlogih dobro oskrbel.

»Treba, da se okrepčava,« pravi, »pot je dolga. Gospodična, stori kako obljubo sv. Rafaelu, da bi pot srečno dovršila. Prócej v Zolotonoši je straža, morebiti stoji tam kaj vojaka. Plešnievski je dejal, da se tudi na Zadnjepriji vzdignejo kmetje. Hm, lahko da. Ljudstvo je tu povsodi pripravno za buno, a na Zadnjepriji leži roka kneza vojvode in ta roka je težka, Boga mi. Bohun ima sicer trden tilnik, a če pade ta roka na-nj, pošibi se prav do tal, kar Bog daj, amen. Gospica, jej!«

Gospod Zagloba potegne izza golenic vilice in nož ter je poda Heleni. Potem položi pred njo volovsko pečenko in hleb.

»Jej, gospodična,« pravi, »kajti, če ti je želodec prazen, je tudi v glavi le bojazen... In če hočeš deti glavo v red, za to ni boljšega ko jed. Z nama je uže taka, kajti kaže se, da bi bilo bolje bežati v Lubnija — pa kar je, to je. Knez gre gotovo proti Dnjepru hetmanom na pomoč. Strašne čase smo doživeli, kajti domača vojna je največje zlo. Niti kota ne bode več za mirne ljudi. Bolje bi mi bilo, da sem postal duhovnik, za kar sem imel tudi poklic, ker sem miroljuben in zmeren človek. Toda usoda je obrnila drugače. Moj Bog, moj Bog, sedaj-le bi bil uže kanonik v Krakovem in, ker imam krasen glas, pel bi molitve kakor zvon. Pa kaj! V mladosti so mi bile ženske všeč! Ho, ho! gospodična, ti ne bi verjela, kakov gladiš sem bil. Če sem se le ozrl v katero, kakor bi jo strela prešinila. Da sem za dvajset let mlajši, napihnil bi se na me gospod Skrzetuski! Gospica, ti si pa res čeden Kozaček. Ni čuda da se mladeniči za te ravsajo in grabijo za vrat. Gospod Skrzetuski, ta ti je pa hrust. Bil sem vzpričo, ko mu je Čaplinski zabavljal. Imel ga je nekoliko v glavi. Ko ga je popadel, ne za glavo, temveč, oprosti, gospica, za hlače, ko je oplazil z njim ob dveri — rečem ti, gospica — da so mu vse kosti stopile iz sklepov. Tudi stari Zacvilihovski mi je pravil o tvojem zaročenci, da je velik junak, da je knezu vojvodi priljubljen, a tudi jaz sam sem takoj izpoznal, da je vojnik izredne odvažnosti in izkušenosti, nad svoja leta. Vročina pritiska. Dasi mi je tvoja družba zelo mila, dal bi vendar ne vem kaj, da bi bil uže v Zolotonoši. Vidim, da nama bode treba po dnevi presedati v travi, po noči pa jahati. Le ne vem, če bodeš mogla vzdržavati tolik trud?«

»Zdrava sem, vzdržim ves trud. Lahko greva prócej.«

»V tebi je več nego ženska fantazija. Konja sta se izpočila, osedlam ja takoj, da bodeta gotova za vsak slučaj. Dokler ne zagledam Kahamlikovega trstja in goščave, ne bodem se čutil varnega. Da nisva zavila s ceste, dospela bi bila bliže Čehrina do reke, na tem mestu pa bode do nje cela milja. Vsaj dozdeva se mi tako. Prebredeva jo takoj na drugo stran.

Povem ti, gospica, spanec se me silno prijemlje. Vso včerajšnjo noč smo prerogovilili v Čehrinu, včerajšnji dan me je črt nesel s Kozakom v Rozloge, a nocojšnjo noč me nese zopet iz Rozlogov. Tako se mi dremlje, da se mi niti govoriti ne ljubi, dasi nimam navade molčati; sicer filozofi govore, da mora biti maček čuječen, a vrl dečko jezičen, vendar vidim, da se mi je jezik nekako polenil. Oprosti, gospica, če zadremljem.«

»Nimam ničesar oprostiti,« odgovori Helena.

Gospod Zagloba se je po nepotrebnem pritoževal, da se mu je jezik polenil, kajti od zore je neprenehoma opletal z njim. Zaspan je bil pa res. Ko sta sedla na konja, jel je cincati sedaj na to, sedaj na drugo plat in je naposled do dobra zaspal. Zazibala ga je trudnost in šum trave, katero sta pripogibala konja, Helena pa se je udala mislim, ki so se ji spreletale po glavi kakor tropi ptičev. Prigodki so doslej tako brzo nastopali drug za drugim, da si ni mogla dati odgovora na vse, kar se ji je pripetilo.

Strašen prizor umora, strah, nenadna rešitev in pobeg, vse to se je v jedni noči prevalilo kakor burja. In pri tem se je zgodilo toliko nerazumljivih stvarij! Kdo je ta, ki jo je otel? Povedal je sicer svoje ime, pa to ime ji ni v ničemer moglo pojasniti njegovega ravnanja. Odkodi se je vzel v Rozlogih? Rekel je, da je prišel z Bohunom, gotovo mu je bil tovariš, znanec in prijatelj. In čemu jo je po tem takem otel ter se tako podal v največjo nevarnost in strašno osveto Kozakovo? Da bi se to umelo, treba bi bilo dobro poznati gospoda Zaglobo in njegovo nemirno glavo poleg dobrega srca, Helena pa ga je poznala stoprv šest ur. In ta človek z nesramnim obrazom prepirljivca in pijanca je njen rešitelj. Da ga je srečala pred tremi dnevi, vzbudil bi bil v njej zopernost in nezaupnost, a sedaj gleda na-nj kot na svojega dobrega angela in beži z njim, kam? V Zolotonošo ali pa kam drugam, še sama ne ve. Kolika izmena usode! Še včeraj je legla pod mirnim rodnim krovom, danes je na stepi, na konji, v moški obleki, brez doma, brez zavetišča. Za njo strašni četnik, prežeč na njéno čast, na njeno ljubezen; pred njo požar kmetske bune, domača vojna, vse njene zasede, grozovitosti in strahovitosti. In ves up v tem človeku? Ne, še v nekom drugem, ki je mogočnejši nego trinogi, nego vojne, poboji in požigi!

Tu povzdigne deklica oči k nebu:

»Otmi me, véliki in milosrčni Bog, otmi siroto, otmi nesrečnico, otmi izgnanko! Bodi volja tvoja, a zgódi se milosrčnost tvoja!«

In milosrčnost se je uže zgodila, kajti iztrgana je iz najstrahovitejših rok po božjem čudeži, nerazumljivem, rešena je. Nevarnost sicer še ni minila, a rešitev morda ni več daleč. Kdo ve, kje je ta, ki si ga je izbralo srce. S Siči se je moral uže vrniti, morda je kje na tej sami stepi. Iskal jo bode in najde jo. Takrat pa radost zamení solze, veselje žalost, groza in strahovitost mine za vselej — pride mir in tolažba. Vrlo, prosto srce dekličino se je napolnilo z nado, in stepa je sladko zašumela naokolu, in vetrič, ki si je s temi travami igral, prišepetaval ji je objednem tudi sladke misli. Vendar le ni taka sirota na tem svetu, ko je pri njej ta čudni, neznani opekun — a drugi, znani, ljubljeni poskrbí se za njo, ne zapusti je, objame jo nekdaj za vselej! In to je človek železen, močnejši in mogočnejši nego-li ti, ki sedaj preže na njo!

Stepa je sladko šumela, s cvetov so vonjale silne in upajajoče vonjave, rdeče glave bodjakov, bagreni cvetovi, beli biseri mikolajkovi*) in peresa pelinova so se ji priklanjala, kakor bi v tem preoblečenem Kozačku z dolgimi pletenicami, mlečnimi lici in krasnimi ustnami spoznali sestro-deklico. Sklanjali so se torej k njej, kakor bi hoteli reči: »Ne plakaj, krasno devče, i mi smo v varstvu božjem!« Nekak čimdalje večji mir jo je objemal. Slike pomorov in preganjanja so se ji zagrinjale v spominu, a mesto njih jo je prevzemala neka nemoč, ali sladka; sen ji je začel strinjati trepalnice, konja sta šla zlagoma — gibanje jo je zazibalo. Zaspala je.

IV.

Vzbudil jo je pasji lavež. Odprši oči zagledala je v dalji pred seboj velik senčnat hrast, vrt in vodnjak. Koj je vzbudila tovariša.

»Gospod, vzbudi se, gospod!«

Zagloba odpre oči.

»Kaj je? Kam sva pa prišla?«

»Ne vem.«

»Čakaj no, gospodična. To je kozaški zimovnik.«

»Tudi meni se tako dozdeva.«

*) Mikolajek, rastlina, lat.: eryngium, slov.: možina. (Mannstreu.)

»Gotovo bivajo tu čabani. Ne preveč mila družba. Čemu psi tako ravsajo? Da bi je volcje snedli! Vidim konje in ljudi pod vrtom Ne kaže drugega, treba, da se oglasiva, da bi se ne zdelo, da se hočeva ogniti. Morale si tudi ti, gospodična, zadremati?«

»Tako je.«

»Jeden, dva, trije, štirje konji, osedlani — čvetero ljudij pod zagrajo. No, ni take sile. Tako je, čabani so. O nečem se živo razgovarjajo. Hej, ljudje! Stopite no semkaj!«

Pri tej priči se jima približajo štirje Kozaki. — Bili so res konjski čabani ali konjuhi, ki so po leti sredi step črede pasli. Gospod Zagloba je takoj videl, da ima le jeden sam sabljo in »piščel«, drugi trije pa da so oboroženi s konjskimi biči, privezanimi na batih. Vedel je pa tudi, da so taki konjuhi divji ljudje in da so potnikom često nevarni.

Vsi štirje, približavši se, gledali so došleca izpod čela. Na bronastih njih obrazih ni bilo niti najmanjše sledi dobrohotnosti.

»Česa hočeta?« vprašali so ne vzemši čapek z glav.

»Slava Bogu,« reče gospod Zagloba.

»Na vekov veke. — Česa hočeta?«

»Je še daleč do Sirovate?«

»Ne poznamo nikake Sirovate.«

»A ta zimovnik, kako se zove?«

»Hušla.«

»Dajte konjem vode!«

»Vode ni, usahnila je. A vidva, odkod pa vidva?«

»S Krive Rude.«

»In kam?«

»V Čehrin.«

»Čabani se spogledajo.«

Jeden njih, črn kakor govnjač in križogled, začne motriti gospoda Zaglobo ter reče naposled:

Zagloba skoči s konja in pomore tudi Heleni. Na to začne odpenjati sedli in izkladati živež... (Str. 138.)

»In čemu sta s ceste zavila?«

»Ker je vročina.«

Križogledec je prijel za vajeti gospoda Zaglobe.

»Zlezi no s konja, gospodič. V Čehrin nimaš iti po kaj.«

»In čemu to?« vpraša mirno gospod Zagloba.

»Vidiš-li tega molojca?« reče križogledec, in pokaže na jednega izmej čabanov.

»Vidim.«

»On je prišel iz Čehrina. Tam Lahe more.«

»In veš ti, dečko, kdo gre za nama proti Čehrinu?«

»Kdo?«

»Knez Jeremija!«

Ošabni obrazi čabanov so se v jednem trenu spokorili. Vsi so se odkrili kakor na povelje.

»Ali pa veste vi, zlodeji,« nadaljeval je gospod Zagloba, »kaj delajo Lahi s takimi, ki moré? Oni take obešajo. Ali veste vi, da knez Jeremija pelje vojsko, a veste, da ni dlje odtod nego pol milje? Kaj, pasje duše? Kako ste naju tu vsprejeli? Studenci so vam usahnili? Vode nimate za konje? Tumpci, kobilja deca! Pokažem vam!«

»Ne srdi se, gospod! Studenci so usahnili. Mi sami gonimo na Kahamlik na vodo in si jo od onod donašamo.«

»Lopovi!«

»Oprostita, gospoda! Studenec je usahnil. Če ukažeta, skočimo po vode.«

»Ni mi treba vas, sam pojdem z dečkom. Kje je Kahamlik?« vpraša grozeč.

»Tam, dva streljaja odtod!« reče križogledec kažoč na pas goščave.

»In na cesto se lahko vrnem, če grem ob bregu?«

»Da, gospod. Miljo odtod zavije reka proti cesti.«

»Dečko, idi naprej!« reče gospod Zagloba obrnivši se k Heleni.

Dozdevni deček je obrnil konja na mestu in poskočil.

»Slušajte!« rekel je Zagloba obrnivši se do kmetov. »Ako pride tod prednja straža, povejte, da sem šel ob bregu na cesto.«

»Dobro, gospod.«

Četrt ure pozneje je jezdil Zagloba znova poleg Helene.

»Navlašč sem si izmislil kneza vojvodo,« rekel je mežikajoč z očesom, katero je bilo z belino pokrito. »Sedaj bodo sedeli ves dan in čakali prednje straže. Drhtavica je je obšla o samem imenu kneževem.«

»Vidim, da si tako prekanjen, da se znaš iz vsake neprilike izviti,« reče Helena, »in Boga hvalim, da mi je poslal takega varuha.«

Šlahčiču so bile te besede všeč. Nasmehnil se je, pogladil si z roko brke ter rekel:

»In čemu pa ima Zagloba glavo na vratu? Pretkan sem kakor Odisej in to ti moram reči, gospica: Da nisem tako premeten, davno bi me bili uže krokarji pozobali. Da, kaj je storiti, treba se rešiti. Oni so lahko verjeli, da je knez blizu, zakaj to je istina, da se danes ali jutri v teh straneh pokaže z ognjenim mečem, kakor Arhangel. O, da bi spotoma Bohuna kje otrnil, obljubil bi se bos v Čestohov. Dasi oni čabani niso verjeli, zadostovala je sama opomnja kneževe moči, da je je zadržala od napada na najino življenje. Vendar ti rečem, gospodična, da njih ošabnost za naju ni dobro znamenje, zakaj to pomeni, da je kmetstvo tod uže izvedelo o zmagah Hmielnickega in da bode čimdalje ošabnejše. Morava se torej bolj držati pušč in le malo iztikati po vaseh, ker je nevarno. Bog daj kar najpreje kneza vojvodo, kajti zamotala sva se v tako mrežo, da si je, kakor sem živ, težko misliti hujše.«

Znova je Heleno obšla groza. Da bi vsaj besedico nade dobila iz ust gospoda Zaglobe, rekla je:

»Jaz pa upam, da sebe in mene otmeš.«

»To se razume,« odgovori stari prevejanec, »glava je za to, da misli na kožo. In, gospodična, tebe imam uže tako rad, da bodem stal za te kakor za pravo svojo hčerko. Najhuje pa je to, da sama ne veva, kam bi bežala, zakaj tudi v Zolotonoši ne bode preveč varno utočišče.«

»To vem za trdno, da sta brata v Zolotonoši.«

»Sta, ali pa tudi nista. Morda sta odšla, a v Rozloge se gotovo ne vračata po tej poti, po kateri greva midva. Jaz se le bolj na ondukajšnjo posadko zanašam. Da bi bilo tako-le vsaj pol praporca, ali pol regimentička v trdnjavici! Pa glej, Kahamlik! Sedaj je vsaj trstje ob straneh. Prebredeva na drugo stran in ne da bi šla ob njem na cesto, zavijeva gori, da zmedeva sled. Res je, približava se melo Rozlogom, toda ne zelo . . .«

»Bližajva se Brovarkom,« reče Helena, »črez katere se gre v Zolotonošo.«

»Da, to je še bolje. Stoj no, gospica.«

Napojila sta konja. Potem je šel gospod Zagloba, ostavivši Heleno dobro skrito v gošči, iskat brodu, ki ga je našel lahko, ker je bil jedva deset korakov od mesta, do katerega sta bila prijezdila. Baš ondi so čabani gonili konje na drugo stran reke, ki je bila sicer plitka, le bregove je imela težko dostopne, ker so bili zarasli in blatni. Prebredši torej na drugo stran, jezdila sta spešno gori ob reki brez oddiha, do same noči. Pot je bila težavna, ker se je v Kahamlik zlivalo mnogo pritokov, ki so, razlivaje se pri ustjih bolj na široko, tu in tam delali muže in močvirja. Treba je bilo vsak hip iskati brodov, ali pa plaziti se skozi zarasline, jezdecema težavne. Konja sta se kruto strudila in sta komaj vlačila noge za seboj. Včasih sta se tako vgrezala, da se je Zaglobi zdelo, da več ne izlezeta. Naposled sta dospela na visok, suh breg, porasel s hrástovino. Ali bila je uže trda noč in zelo temna. Daljša pot je bila nemožna — naleteti bi utegnila na požirajoče močvare in poginiti, zategadelj je gospod Zagloba sklenil čakati jutra.

Razsedlal je konja, spel ja in izpustil na pašo. Potem je začel grabiti listje, naredil iz njega ležišče, pregrnil s plahtami in pokrivši je s suknjo rekel je Heleni:

»Ulezi se, gospodična, in spi, nič boljšega ni. Rosa ti očesci zmije, to je i dobro. Jaz tudi položim glavo na sedlo, niti kostij več ne čutim v sebi. Zakuril ne bodem, ker bi svetloba privabila kakih čabanov. Noč je kratka, o zori kreneva dalje. Spi, gospica, mirno! Naredila sva ovinkov kakor zajec; po pravi poti nisva daleč prišla, ali tako sva zabrisala za seboj sled, da naju sam rogač ne izvoha.

»Lahko noč, gospodična!«

»Lahko noč, gospod!«

Vitki Kozaček je pokleknil in dolgo molil, podnašajoč oči do zvezd, a gospod Zagloba je vzel sedlo na pleča ter je nesel nekoliko proč, kjer si je bil izbral ležišče. Breg je bil dobro izbran za nočevanje, kajti bil je visok in suh, razven tega brez komarjev. Gosto hrastovo listje bi ja bilo dobro branilo tudi dežja.

Helena dolgo ni mogla zaspati. Dogodki prejšnje noči so ji stopili živo v vspomin, iz teme so se iztegnili obrazi umorjencev, strinje in bratov. Zdelo se ji je, da je z njih trupli vred zaprta in da v to vežo vsak čas vstopi Bohun. Videla je njegovo obličje pobledelo in sobolje obrvi, črne, od bolesti stegnene in oči na sebe uprte. Neizrecna groza jo je obšla. Kar pogleda v tej temi, ki jo je objemala, mesec izza oblakov, pobeli s pestjo pramenov dobravo in fantastično upodobi debla in vejevje. Prepeljaki so se ozvali po lokah, prepelice po stepah; sedaj pa sedaj so doletavali nekaki čudni daleki glasovi ptičev, ali pa nočne zverjadi. Bliže prhala sta konja, ki sta se, muleč travo in prestopajoč v sponah, čimdalje bolj oddaljevala od spečih. Toda vsi ti glasovi so Heleno upokojali, ker so razprševali domišljijo ter jo prenesli v istinitost. Dejali so ji, da te sence, katera ji je neprestano stala pred očmi, teh trupov, tega Bohuna, bledega, z osveto v očeh, ni več, da je to le blodnja mislij, izrodek strahu. Pred nekoliko dnevi bi jo bila misel o taki noči pod milim nebom, v pustinji, strašila na smrt, danes si je morala pripominjati, da je v resnici nad Kahamlikom, daleč od dekliške svoje sobice, zato da bi se upokojila.

Prepelili so ji torej, da bi zaspala, prepeljaki in prepelice, migotale so ji zvezde; ko je vetrič ganil z vejami, zabrenčali so hrošči na hrastovem listji — in zaspala je resnično. Toda noč v pustinji ima tudi svoje nepriličnosti. Danilo se je uže, ko so ji udarili na uho nekaki strahoviti glasovi, nakako hrkotanje, tuljenje, hropenje, pozneje vrisk, tako bolesten in prodiren, da ji je kri zastala v žilah. Skoči na noge, oblita z mrzlim znojem, prestrašena in ne vedoč, kaj naj stori. Kar ji migne pred očmi gospod Zagloba, ki je brez čapke, s samokresom v roki, letel v to stran, odkoder so se čuli glasovi. Za kratka se ozove njegov glas: »U-ha, u-ha! siromaka!« Strel poči in vse obmolkne. Heleni se je zdelo, da čaka celo večnost. Naposled je vendar, niže ob bregu, zopet začula glas Zaglobe.

»A, da bi vas psi snedli, da bi vam kožo odrli, da bi vas židje za ovratnike nosili!«

V glasu Zaglobe je zvenela prava obupnost.

»Gospod, kaj se je zgodilo?« vpraša dekle.

»Volcje so nama konja požrli.«

»Jezus, Marija! Oba?«

»Jeden je sneden, drugi tako razmrcvarjen, da bi niti sto korakov ne mogel iti. Po noči sta se oddaljila jedva tristo korakov in uže je pó njih.«

»Kaj počneva sedaj?«

»Kaj počneva? Vsekava si kija in sedeva na nja. Kaj jaz vem, kaj počneva? Oj, gola desperacija. Rečem ti, gospica, da se je za naju

sam hudič zavzel — kar ni nič čudnega, ker mora biti Bohunov prijatelj ali pa celo sorodnik. Kaj počneva? Če jaz vem, naj se v konja izprevržem; bodeš imela vsaj ti, gospodična, na kom jezditi. Naj sem butec, če sem kedaj bil v taki nepriliki.«

»Pojdeva peš...«

»Dobro to gospodični dvajsetih let, ali ne meni, pri moji cirkumferenciji*) potovati po tej kmečki modi. Zlo je, pravim, tu se celo kmet skobaca na konja, in le psi hodijo peš. Gol obup, kakor mi je Bog mil. Tu ne bodeva sedela, le idiva, kedaj pa prideva v Zolotonošo, tega ne vem. Bežati celo na konji ni prijetno, peš je pa uže prav zadnja. Sedaj se nama je uže pripetilo, kar se nama je moglo najhujšega. Sedli morava pustiti, a kar je za zobe, to morava nesti na svojih plečih.

»Tega ne dovolim, da bi ti sam nesel; kar bo treba, to ponesem tudi jaz.«

Zagloba se je udobrovoljil videč tako dekličino odločnost.

»Gospodična moja,« dé, »bil bi pač Turčin ali pogan, da bi to dovolil. Te bele ročice ne bodo nesle in ta vitka plečica ne bodo nesla. Če Bog da, to uže sam opravim, le počivati bodem moral večkrat. Od nekdaj sem bil uže prezmeren v jedi in pijači, zategadelj imam sedaj naduho. Vzameva plahte za nočevanje in troho živeža. Mnogo itak ne ostane, ker se treba sedaj dobro pokrepčati.«

Spravila sta se torej na okrepčavo, pri kateri je gospod Zagloba odložil hvaljeno zmernost svojo in skrbel, da bi ga ne ovirala naduha. Okolu poldne sta prišla na brod, črez kateri so očividno sedaj pa sedaj hodili ljudje in vozovi, zakaj na obeh straneh so se poznale kolesnice in konjska kopita.

»Morda je to pot na Zolotonošo?« opomni Helena.

»Bog zna, nikogar ni, da bi ga vprašala.«

Jedva je gospod Zagloba izgovoril, ko se zdajci začujejo iz dalje človeški glasovi.

»Čakaj, gospica, skrijva se,« zašepeta Zagloba.

Glasovi so se čimdalje bolj bližali.

»Gospod, vidiš kaj?« vpraša Helena.

»Vidim.«

»Kdo se bliža?«

»Prosjak-slepec s teorbanom. Deček ga spremlja. Sedaj se sezuvata. Prebredeta k nama črez reko.«

V tem hipu je naznanjalo pljuskanje vode, da res bredeta.

Zagloba s Heleno vred stopi iz skrivališča.

»Slava Bogu!« reče glasno šlahčič.

»Na vekov veke,« odgovori prosjak. »Kdo je?« —

»Krščani. Ne boj se, prosjak, ná grош!«

»Da bi vam sveti Nikolaj dal zdravje in srečo!«

»In odkod gresta, prosjak?«

»Iz Brovarkov.«

»In kam drži ta pot?«

»Do futorov, gospod, do vasi...«

»In do Zolotonoše se ne pride?«

»Morda, gospod.«

»Je uže davno, odkar sta iz Brovarkov?«

»Včeraj rano, gospod.«

»In sta bila v Rozlogih?«

»Bila. Ali pravijo, da so tja »vitezi« prišli, da je bila bitka.

»Kdo je to pravil?«

»V Brovarkih so pravili. Tja je bil prišel jeden od knežje družine, a kar je pravil, strah in groza!«

»In vidva ga nista videla?«

»Jaz, gospod, nikogar ne vidim, jaz sem slep.«

»In ta-le dečko?«

»On vidi, pa on je nem, sam jaz ga razumem.«

»Je odtodi daleč do Rozlogov, mi gremo tudi tja?«

»Oj, daleč!«

»Pa pravita, da sta bila v Rozlogih?«

»Bila, gospod.«

»Tako?« reče gospod Zagloba in zgrabi zdajci dečka za vrat.

»Ha, potepuha, zlodeja, malopridneža, vidva sta ogleduha, kmete prigovarjata na upor! Hej, Fedor, Oleša, Maksim, pograbite ja, slecite do nazega in obesite, ali potopite oba! Udri, to sta buntovnika, ogleduha, udri, bij!«

Začel je dečka mikastiti, silno stresati in čimdalje glasneje kričati. Prosjak se je vrgel na kolena, proseč milosti, deček je suval iz sebe prerаžljive glasove, vlastne nemcem, a Helena je osupla gledala ta napad.

»Gospod, kaj vendar delaš?« vprašala je, ne verujoč svojim očem.

*) Obilnost.

Ali gospod Zagloba je vreščal, klel, pretresal ves pekel, klical vse nesreče, poraze, bolezni — grozil z vsakojakimi načini smrti in muk.

Knežnja je mislila, da se mu je pamet zmešala.

»Umakni se,« kričal je, »ne pristoji ti gledati, kar se tu godi, umakni se, pravim.«

Zdajci se obrne do prosjaka.

»Sleci obleko, cape, če ne, razsekam te na kosce.«

In vrgel je dečka na zemljo ter sam začel obleko trgati z njega. Prosjak je prestrašen vrgel pred se teorban, torbo, svitek.

»Sleci se ves! Če ne, na mojo dušo, ubijem te!« vreščal je Zagloba

Prosjak je začel slačiti srajco.

Knežnja, videč, za kaj se gre, oddaljila se je naglo, da bi ne videla nagih udov, — a za seboj je slišala še dolgo kletvine gospoda Zaglobe.

Ko se je bila uže precej odmaknila, obstala je, ne vedoč, kaj bi počela. V bližini je ležalo deblo, katero je bila vihra podrla. Sedla je na-nje in čakala Na uho ji je bil krik nemčev, jek »didov« in hrup, ki ga je delal gospod Zagloba.

Naposled je vse umolknilo. Čuti je bilo ptičje žvrgolenje in šepet listja. V kratkem zaslišala je sopenje in težko človeško hojo.

Bil je gospod Zagloba.

Na rami je nesel obleko beračevo in dečkovo, v roki po dvoje obutali in teorban. Približavši se jel je pomežikavati s svojim zdravim očesom, smehljati se in sopihati.

Videlo se je, da je izborne volje

»Noben birič v tribunalu se tako ne nakriči, kakor sem se jaz nakričal,« dé. »Kar ohripel sem. Zato pa imam, kar sem hotel. Pustil sem ja gola, kakor ja je mati porodila. Če me turški sultan ne postavi za pašo ali za »hospodarja« vlaškega, nehvaležnež je, kajti pridobil sem mu dva turška svetnika. O malopridneža! Prosila sta me, da bi jima pustil vsaj srajci! Rekel sem jima, da mi morata biti hvaležna, da sem jima pustil življenje. Poglej no, gospodična. Vse novo, svitki, čižmi in srajci, po tem takem bodi pa red v Poljski, ko se berači in potepuhi tako bogato oblačijo? Bila sta na proščenji v Brovarkih, kjer sta nabrala mnogo grošev in si na sejmu vse novo kupila. Noben šlahčič v tem kraji toliko ne pridela, kakor berač priberači. Odslej odvržem plemiško rokodelstvo in bodem raji berače slačil po cestah, ker se eo modo*) laglje pride do imetka.«

»Gospod, kaj pa začneš sedaj s tem?« vpraša Helena.

»Kaj začnem? Gospodična, ti tega ne razumeš? Torej počakaj nekoliko, koj bodeš videla, čemu mi bode.«

Potem je vzel polovico uplenjene obleke ter stopil v grmovje, ki je zaraščalo breg. V kratkem se v grmovji oglasijo zvoki teorbana, nato pa se prikaže ... ne več gospod Zagloba, temveč pravi »did« ukrajinski, z belino na jednem očesu, in s sivimi brkami. »Did« se približa Heleni pojoč s hripavim glasom:

»Sokole jasni, brate moj rodni,
Visoko leteči,
Široko videči.«

Helena tleskne z rokama in prvič po pobegu iz Rozlogov ji nasmeh razjasni krasno obličje.

»Gospod, ako ne bi vedela, da si ti, gotovo te ne bi poznala.«

»Kaj?« dé gospod Zagloba. »Gotovo niti o pustu nisi videla lepše maske. V Kahamliku sem se pogledal tudi sam, in če sem kedaj videl ličnejšega berača, obesijo naj me za mojo torbo. Pesni mi tudi ne poidejo. Gospodična, kaj ti je ljubše? Morda o Maruši Boguslavovi, o Bondarivni, ali pa o Serpjahovi smrti. Znam i to. Bebec naj bodem, če si kosa kruha mej najhujšimi razbojniki ne zaslužim.«

»Sedaj pa uže razumem, čemu si ta ubožca slekel, da bi namreč preoblečena bolj varno potovala.«

»Razume se,« reče gospod Zagloba. »Gospodična, kaj pa misliš? Tu na Zadnjepriji je ljudstvo hudobnejše nego-li kod drugod, in le roka kneževa zadržuje razbojnike od svojevoljstva; a sedaj, ko izvedó o vojni z Zaporožjem in o zmagah Hmielnickega, sedaj jih nobena moč ne zadrži od vstaje. Si-li videla one čabane, ki so nama hoteli kožo načeti? Ako hetmani naglo Hmielnickega ne zatro, za dva, tri dni bode ves ta kraj v ognji — in kako te jaz potem provedem skozi trume pobunjenih kmetov? Ko bi pa imela pasti v njih roke, bolje bi ti bilo, ostati v rokah Bohunovih.«

»O, to ne more biti! Raje smrt!« prekine Helena.

---

*) Na ta način.

Pri tej priči se jima približajo štirje Kozaki . . . (Str. 148.)

»Jaz imam pa rajši življenje nego smrt, kajti smrt je stvar, iz katere se po nobeni ceni ne izviješ. Mislim, da nama je sam Bog poslal ta prosjaka. Zastrašil sem ja, da je knez z vso vojsko blizu, kakor one čabane. Tri dni bodeta od strahú naga v trstji čepela. Midva se v tem času kako do Zolotonoše preplaziva. Najdeva-li tvoja brata — dobro; če ne — pojdeva pa dalje celo do hetmanov, ali pa bodeva čakala kneza, a vse to brez nevarnosti, kajti prosjakom se ni bati niti kmetov niti Kozakov. Mogla bi celo črez tabor Hmielnickega prenesti zdrave glave. Samo Tatarjev se nama je ogibati, kajti ti bi tebe, gospica, kot mladega dečka vzeli v robstvo.«

»Torej se moram i jaz preobleči?«

»Taka je. Vrzi raz sebe Kozačka in prelevi se v kmetskega dečka. Troho si pregladkopolta za kmetsko dete, kakor i jaz za »dida«, pa to nič ne dé. Gospica, tebi veter ličice opali, a meni se od hoje trebuh skrči. Vso tolščo izpotim iz sebe. Ko so mi Vlahi oko izžigali, mislil sem, da me zadeva grozovita nesreča, a zdajci vidim, da mi bode to v hasen, kajti »did«, pa ne slepec — bilo bi sumno. Ti, gospodična, me bodeš vodila za roko. Nazivaj me Onufrija, kajti to bodi moje »didovsko« ime. Sedaj se pa kar najpreje preobleci. Mudi se nama na pot, ki se bode, ker uže treba iti peš, vlekla in vlekla.«

Gospod Zagloba je odšel, Helena pa se je takoj začela preoblačiti v prosjaškega dečka. Izplaknivši se v reki, odložila je kozaški županek, a oblekla kmetsko suknjico in slamnik, in popotne čižme. Na srečo je bil oni deček, katerega je bil Zagloba slekel, droban, zategadelj se je je vse dobro oprijelo.

Ko se je bil Zagloba vrnil, ogledal jo je pozorno ter rekel:

»Moj Bog, marsikateri vitez bi rad, da bi ga takov deček spremljal, in jaz poznam nekega huzarja, ki bi to še posebno rad. Le s temi lasmi treba naposled kaj storiti. Videl sem v Stambulu dečke lepe rasti, ali takega nobenega.«

»Daj Bog, da bi mi ne bila moja gladkost v zlo,« reče Helena.

Vendar se je smehljala, kajti ženska njena ušesa je občudovanje gospoda Zaglobe prijetno šegetalo.

»Gladkost ni nikoli v zlo. Jaz sam sem prvi vzgled za to. Ko so mi v Galaciji oko slepili, hoteli so mi še drugo, a žena ondukajšnjega baše me je otela, in to zbok nadnavadne krasote moje, katere sledi še lahko vidiš na meni.«

»Pa si rekel, da so ti Vlahi oko izžgali?«

»Da, Vlahi, ali poturčeni in v Galaciji, služabniki turškega baše.«

»Saj ti tudi tega niso izžgali.«

»Od žarečega železa se mi je le belina na redila. To je jedno in isto. Gospodična, kaj hočeš torej storiti s svojimi kitami?«

»Kaj? Odsekati je bode treba.«

»Treba. Pa kako?«

»S tvojo sabljo.«

»S sabljo se glava odseka, a lase — res ne vem kako?«

»Veš kako? Jaz sedem k temu podrtemu deblu, lase prevesim črez deblo, ti pa bodeš sekal in odsekal. Le glave mi ne odsekaj.«

»O, gospodična, tega se pa le ne boj. Dostikrat sem pijan vozle pri svečah prestrigaval, sveče same pa vendar le nisem prestrigel. Ne storim ni tebi nič zlega, dasi je taka prezentacija za me prva v mojem življenji.«

Helena je sedla k deblu, vrgla črez-nje dolge, bujne črne svoje lase in pogledala gospoda Zaglobo:

»Gotova sem, le zamahni.«

In smehljala se je malo tožno, ker ji je bilo žal teh las, kateri so se dali dvakrat oviti okolu glave. Pa tudi gospodu Zaglobi je bilo nekamo neprijetno. Popravil je deblo, da bi se bolje sekalo in momljal:

»Tfu, tfu! Raje bi postal brivec in bi Kozakom osledce bril (Backenbart). Zdi se mi, da sem rabelj in da opravljam vražarski posel, kajti znano ti je, gospodična, da ti čarovnicam lase strižejo z glav, da bi se hudič ne utajil v njih in da bi učinkov torture ne mešal. Gospodična, ti pa nisi čarovnica, zategadelj se mi to delo dozdeva nekamo oskodno. Ako mi gospod Skrzetuski zato ne odseka ušes, očitam mu nejednakorodnost. Moj Bog, kar mravljinci mi mrgole po roki. Zameži vsaj!«

»Uže!« odgovori Helena.

Gospod Zagloba se vzravna in vzdigne roko na zamah. Ostro železo švistne po zraku in pri tej priči zdrkneta dolgi, črni kiti po gladkem deblovem lubu na zemljo.

»Uže!« pravi Zagloba.

Helena poskoči kvišku — in zdajci se na kratko odsekani lasje uspo v črnem krogu okolu obličja, na katero je stopala rdečica sramežlji-

vosti, kajti za onih časov je bila velika sramota, če so dekletu odstrigli lase. Z njene strani je bila to torej težka žrtva, katero je naposled vendar-le morala prenesti.

Celo solze so ji orosile oči, a gospod Zagloba, nezadovoljen sam s seboj, je niti potolažil ni.

»Zdi se mi, da sem se na nekaj nečastnega odločil,« rekel je, »in rečem še enkrat, da je gospoda Skrzetuskega dolžnost, ako je dober vitez, odsekati mi ušesa. Toda inače ni moglo biti, sicer bi ljudje tvoj spol takoj uganili. Sedaj bodeva vsaj lahko smelo potovala. Izprašal sem pro sjaka tudi o poti, položivši mu meč na grlo. Po tem, kar je povedal, uzreva na stepi tri hraste, okolu katerih bode volčji jarek, a poleg jarka cesta na Demjanovko, k Zolotonoši. Rekel je, da tudi »čumaki« (vrvarji) vozijo po cesti, lahko prisedeva torej tudi h kateremu na voz. Gospodična, težke čase preživljava skupaj, katerih se bodem večno spominjal. Sedaj se bode treba še od sablje posloviti. Plemiška znamenja imeti pri sebi ne pristoji niti prosjaku niti dečku njegovemu. Vtaknem jo pod ta krl, morda mi Bog kedaj dodeli, da jo zopet najdem. Dokaj bitk je videla ta sablja in marsikoga sem uže premogel z njo. Verjemi mi, gospodična, sedaj bi bil uže polkovnik, da ni zavisti in ljudske zlobe, ki me je do tega privedla, da rad pijem žgane pijače. Taka je na svetu. Nikjer pravičnosti! Da nisem tiščal kakor butec v pogubo in da nisem umel, kakor drugi cunctator,*) hrabrost družiti s premislekom, ne bi me bil Zacvilihovski prvi imenoval strahopetca. On je sicer dober človek, ali jezik ima hudoben. Še nedavno mi je očital in me zbadal, da se bratim s Kozaki, a da se nisem z njimi bratil, sigurno bi ti, gospodična, ne bila ušla iz Bohunovih rok.«

Tako govoreč potaknil je gospod Zagloba sabljo pod krl, pokril jo z rastlinjem in travo, po tem prevesil črez pleča bisago in teorban, vzel v roko beraško palico, vloženo s kameni, zamahnil enkrat, dvakrat z njo in rekel:

»No, to ni slabo, lahko kakemu psu ali volku posvetim in zobe prerahljam. Najhuje je pač, da treba iti peš, toda če ni drugače, pa ni. Idiva!«

Šla sta, črnolasi dečko naprej, »did« za njim. »Did« je godrnjal in klel, ker mu je bilo vroče idočemu peš, dasi je po stepi vlekel veter. Ta veter je palil, rujavíl lice krasnemu dečku. V kratkem sta dospela v jarek, na katerega dnu je izviral studenec, pošiljajoč svojo čisto vodico v Kahamlik. Okoli tega jarka, ne daleč od reke, rasli so na mogili trije orjaški hrasti. Proti njim sta zavila naša potnika. Takoj sta našla sledi ceste, ki se je po stepi žoltela od cvetic, rasočih bujno po živinskem gnoji. Cesta je bila prazna; bilo ni niti voznika na njej niti mule niti sivih volov, počasi stopajočih. Le tu in tam so ležale živinske kosti, porazvlečene od volkov in obeljene na solnci. Potnika sta šla nepretrgoma, počivala le po senčnatih dobravah. Črnolasi deček je legal in zaspaval na zeleni ruši, prosjak pa je čuval. Hodila sta i črez potoke, a kjer ni bilo brodu, iskala sta ga, hodeč dolgo ob bregu. Včasih pa je »did« prenesel dečka s čudovito močjo za človeka, ki je uže hodil ob beraški palici. A bil je širokopleč »did«! Tako sta se znova vlekla do samega večera, ko sede naposled deček na obcestje v hrastovem lesu ter reče:

»Sapa mi uže pohaja in moči me popuščajo. Ne pojdem dalje. Tu sem ležem in umrjem.«

»Did« se resno zamisli.

»Te proklete pustinje!« reče, »nikjer niti futora niti vrta ob cesti, niti žive duše ne. Tukaj ne moreva ostati na noč. Mrači se uže, v jedni uri bode tema, — poslušaj no, gospodična!«

Tu »did« obmolkne, in nekaj časa je vladala globoka tišina.

Kar jo prekine dalek, otožen glas, ki se je zdel, da doletava iz notranjosti zemlje. In res je dohajal iz jarka, ne daleč od pota.

»Volkovi!« reče Zagloba. »Sinoči sva imela konja, snedli so nama konja, sedaj bi se spravili pa celo na naju. Pod suknjo imam sicer samokres, toda smodnika ne vem če bode za dva strela, na volčjem ženitovanji pa vendar-le ne bi bil rad volkovom v slast. Slišiš, gospodična — znova!«

Tuljenje se je res znova razlegnilo in zdelo se je, da uže bliže.

»Vstani dete!« reče »did«. Ako ne moreš iti, nesel te bodem. Ni drugače. Vidim, da te imam rad. Gotovo zato, ker živim neoženjen in ne morem zapustiti zakonskih potomcev; če imam pa nezakonske, Turki so, kajti v Turkih sem bival dolgo časa. Z menoj izmrje rod Zaglob, grba Včele. Gospodična, moja starost ti

*) Obotavljalec, priimek slavnega rimskega vojvode Fabija.

je varuh; sedaj pa vstani, ali pa mi sedi na pleča kakor na kozla.«

»Noge so mi tako premrle, da se niti ganiti ne morem.«

»Pa si se hvalila, kako si močna! Pa tiho, no! Tiho! Pasje lajanje slišim, kakor mi je Bog mil. Tako je, psi so to, ne volcje. Demjanovka, o kateri mi je slêpec pravil, torej ne more biti daleč. Hvalo Bogu najvišjemu! Mislil sem uže, da bi zakuril radi volkov; toda gotovo bi zaspala, ker sva utrujena. Tako je, tako je, to so psi. Slišiš?«

»Pojdiva!« reče Helena, kateri se je moč naglo vrnila.

In res, jedva sta bila prišla iz lesa, pokazale so se nekoliko strelajev odonod luči mnogobrojnega sela. Zagledala sta i tri stolpiče cerkve, pokrite z novimi ploščicami, katere so se še svetile v somraku od poslednjih žarkov večerne zarje. Pasji lavež je dohajal čimdalje razločneje.

Did-slepec s teorbanom. (Str. 143.)

»Tako je, to je Demjanovka, ne more biti nič drugega,« reče gospod Zagloba. »‚Dide' povsodi radi vsprejemljejo, morda se dobode prenočišče in večerja, in morda naju dobri ljudje tudi dalje povedó. Čakaj no, gospodična, to je kneževa vas, gotovo biva torej tukaj podstarosta. Tu se izpočijeva in poizveva tudi kake novice. Knez mora biti uže na poti. Morebiti rešitev preje pride, nego se nadejaš. Toda pametuj, da si nema! Storil sem uže sam budalost, ko sem ti velel, da me zovi Onufrija, zakaj če si nema, ne moreš me klicati. Jaz bodem sam govoril za-se in za-te. Hvalo Bogu, kmetski govorim baš tako dobro kakor latinski. Dalje, dalje! Glej, prve koče niso več daleč. Moj Bog! Kedaj se vendar uže skonča najino potikanje! Da bi mogla vsaj varjenega piva dobiti, hvalil bi Boga tudi za to.«

Gospod Zagloba umolkne in nekaj časa stopata molče drug vštric drugega. Potem začne znova govoriti: »Pametuj, gospodična, da si nema. Če te kdo kaj vpraša, pokaži na me in reci: »Hum, hum, hum! Nija, nija!« Videl sem, gospodična, da si zelo bistroumna, a vendar pazi, tu nama gre za kožo. Če na primer naletiva na hetmanske ali pa knežje prapore, tedaj se precej oglásiva, kdo sva, zlasti ako se najde kak uljuden častnik in gospoda Skrzetuskega znanec. Ti si v varuštvu kneževem, zategadelj se ti ni bati vojakov. O, kaki ognji pa to tam v dolinici plapolajo? A-ha, kujejo, kovačnica je! Vidim, da tudi ljudij ni malo pri njej, idiva tja.«

In res v dolini stala je kovačnica, iz katere dimnika so se usipali snopi in klobki zlatih isker, a skozi odprta vrata in mnoge špranje v steni je

buhala iskriva svetloba, katero so prezaslanjale sedaj pa sedaj temne postave, ki so se kretale znotraj. Zunaj, pred kovačnico, videti je bilo v nočnem somraku tudi kakih deset človeških postav, stoječih v gručah. Kladiva v kovačnici so nabijala drugo za drugim, da se je odmev razlegal naokolu, a ta odglas se je mešal s petjem pred kovačnico, s hrupnim razgovorom, z lajanjem psov. Videč vse to zavil je gospod Zagloba takoj v ta jarek, zabrenknil na teorban in začel peti:

»Ej, tam na gori
Ženci žnjo,
A tam pod goro,
Zeleno goro
Kozaki gredó.«

Tako pojoč se je približal gruči ljudij, kateri so stali pred kovačnico. Ogledal se je: bili so kmetje, z večine pijani. Vsi so imeli kole v rokah. Na nekaterik teh kolov so lesketale kose, nasajene po dolgem, in ostrine sulic. Kovači v kovačnici so izdelavali baš te ostrine in kosam ravnali kljuke.

»Ej, did, did!« jelo se je klicati iz gruče.

»Slava Bogu!« govori gospod Zagloba.

»Na vekov veke!«

»Povejte, deca, je-li to Demjanovka?«

»Demjanovka. Česa bi rad?«

»Po poti so mi pravili« nadaljuje prosjak, »da bivajo tu dobri ljudje, ki ubožca vsprejmó, nakrme, napojé, prenoče in kak grošek dade. Jaz sem star, dolgo pot sem prehodil, a deček niti koraka ne more naprej. On je revček, nem, mene starca vodi, ker ne vidim, jaz sem nesrečnik, slepec. Bog vas blagoslovi, dobri ljudje, in sveti Nikolaj Čudotvorec vas blagoslôvi in sveti Onufrij vas blagoslovi. V jednem očesu mi je troho luči božje ostalo, drugo pa je temno na veke. Tako hodim s teorbanom, pevam pesni ter se živim kakor ptiči s tem, kar dobrim ljudem pade od rok.«

»A od kod sta, ‚dide'?«

»Oj zdaleka, zdaleka. Ali dozvolite, da se odpočijeva, ker vidim, da je klop pred kovačnico. Sedi i ti, revček,« govoril je dalje ter pokazal klop Heleni. »Midva sva od tam nad Ladavo, dobri ljudje. Ali z doma šla sva uže davno, in sedaj prihajava s proščenja iz Brovarkov.«

»In kaj sta tam dobrega slišala?« vprašal je star kmet s koso v roki.

»Slišala, slišala, če pa kaj dobrega, ne vem. Ljudij se je bilo tja mnogo navrlo. O Hmielnickem so govorili, da je hetmanovega sinu in njegove viteze premogel. Slišala tudi, da se na ruskem bregu kmetje vzdigajo na pane.«

Tolpa je takoj obstopila Zaglobo, ki je, sedeč poleg knežnje, od časa do časa zabrenkal na teorban.

»Torej sta vidva, oče, slišala, da se vzdigajo?«

»Kajpada. Nesrečno je naše kmetsko trpljenje!«

»Ali govoré, da bode konec «

»V Kijevu so našli pismo Kristovo na oltarji, da bode strašna in okrutna vojna in veliko krvolitje po vsej Ukrajini.«

Polkrog, obkoljujoč klop, na kateri je sedel gospod Zagloba, stisnil se je še bolj.

»Praviš, da je bilo pismo?«

»Bilo, kakor sem živ! O vojni, o krvolitji... Ne morem dalje govoriti, ker se mi je bednemu starcu sesušilo grlo.«

»Tu imate, oče, merico žganja in pripovedujte, kaj ste slišali po svetu. Vemo i mi, da so »didi« povsodi in da vse znajo. Bili so uže i pri nas, ter pravili, da na gospôdo pride od Hmiela črna ura. No, zategadelj dali smo si kose in sulice prigotoviti, da bi ne bili poslednji; a sedaj ne vem, ali bi uže začeli, ali naj od Hmiela čakamo pisma.«

Zagloba zvrne merico, pocmaka, malo pomisli ter reče:

»In kdo vam pravi, da je čas začeti?«

»Mi sami hočemo.«

»Začnimo! Začnimo!« ozovó se mnogi glasovi. »Ko so Zaporožci gospode pobili, pa začnimo!«

Kose in sulice so se zatresle v krepkih rokah in zlovražno zabrenketale. Potem nastane kratek molk, le kladiva v kovačnici so tolkla. Bodoči davilci so čakali, kaj poreče »did«. »Did« misli, misli, a naposled vpraša:

»Čegavi ljudje ste vi?«

»Kneza Jeremije.«

»In koga bodete vi davili?«

»Kmetje se spogledajo.«

»Njega?« vpraša »did«.

»Ne zdržimo!«

»Oj, ne zdržite deca, ne zdržite. Bil sem v Lubnijih in sem videl kneza na vlastne oči. Strahovit je! Ko krikne, drevesa zatrepečejo v lesu, in kamor udari z nogo, naredi se kotanja. Njega se še kralj boji in hetmani so mu pokorni in vsi pred njim trepečejo. Vojske pa je pri njem več nego pri hanu in pri sultanu. Ne poiščete vi njega, on poišče vas. Pa tudi

tega ne veste, kar jaz vem: Njemu pridejo vsi Lahi na pomoč, in to znate: Szczo Lach, to szabla!«

Turoben molk je zavladal v gromadi. »Did« znova brenkne na teorban ter govori dalje, upršı obraz k mesecu:

»Gre knez, gre, in pri njem toliko peres in praporov, kolikor zvezd na nebu in ošlekov na stepi. Veter leti pred njim in ječi. Veste vi, čemu ječi? Vam na bedo ječi. Smrt leti pred njim s koso in zvoni.

»In veste, čemu zvoni? Na vaš vrat zvoni.«

»Hospody pomiluj!«*) ozvali so se tihi, prestrašeni glasovi.

In znova je bilo čuti zgol nabijanje kladiv.

»Kdo je tu knežev komisar?« vpraša »did«.

»Gospod Gdešinski.«

»In kje je on?«

»Zbežal je.«

»In čemu je zbežal?«

»Ker je slišal, da se za nas kujejo kose in sulice. Prestrašil se je ter pobegnil.«

»Tem huje, ker vas naznani knezu.«

»Čemu, ‚did', krakaš kakor krokar,« reče star kmet. »Mi pa verujemo, da panom pride črna ura. In ne bode jih niti na ruskem, niti na tatarskem bregu; sami Kozaki, svobodni ljudje bodo — in ne bode davkov niti od zemlje niti od pijače niti od mlinov vetrnikov niti od prevozov, ker tako stoji v pismu od Krista, o katerem si sam pravil. In Hmiel je tako močan kakor knez. Naj se le poskusita!«

»Daj mu Bože!« reče »did«. »Težka je naša kmetska usoda in nekoč je bilo drugače.«

»Čegava je zemlja? Kneževa. — Čegava je stepa? Kneževa. — Čegav les? Čegave črede? Kneževe. — Nekoč pa je bil les božji, božja stepa. Kdor je prišel preje, ta je vzel — in nikomur ni bil pokoren. Sedaj pa je vse knežje in pansko...«

»Prav pravite,« reče »did,« »toda jaz vam jedno reč povem. Sami veste, da knezu niste kos, zatorej vam rečem to-le: Kdor hoče daviti, naj ne ostane tu, dokler se Hmiel s knezom ne pokosa, temveč naj beži k Hmielnickemu — in to takoj, jutri, zakaj knez je uže na poti. Ako ga Gdešinski do Demjanovke nagovori, ne bode vas knez tu živíl, temveč pobije vas do zadnjega — bežite torej k Hmielnickemu. Čim več vas bode ondi, tem laglje bode Hmielu. O, težko delo ima on pred seboj! Hetmani gredo naprej in kroninih vojsk je brez števila, a potem knez, močnejši nego hetmani. Deca, letite pomagat Hmielu in Zaporožcem, sicer revčki ne vzdržé — in vendar se oni bijejo s pani za vašo svobodo in vašo blaginjo. Letite, s tem sebe otmete pred knezom in pomorete Hmielnickemu.«

»Uže resnico govori!« ozovejo se glasovi v gromadi.

»Dobro govori!«

»Moder ‚did'!«

»Kneza si videl torej na poti?«

»Videl — nisem ga videl, v Brovarkih sem le slišal, da je uže krenil iz Lubnij. Požiga in mori, kjer najde le jedno sulico, in pušča za seboj le zemljo in nebo.«

»Hospody pomiluj!«

»In kje naj iščemo Hmiela?«

»Radi tega sem pa prišel semkaj, sinki, da vam povem, kje iščite Hmiela. Deca, pojdite v Zolotonošo, potem pa pojdete v Trehtimirov in ondi vas bode Hmiel uže čakal, ondi se ljudje zberó iz vseh vasij, sel in futorov, tja pridejo tudi Tatarji, drugače, drugače vam knez ne bode dal hoditi po zemlji, po majki.«

»In vi, oče, pojdete z nami?«

»Peš ne pojdem, kajti stare noge mi vleče uže zemlja na-se. Naprezite mi telego, pa pojdem z vami. A pred Zolotonošo pojdem naprej pogledat, če niso ondi morda panski vojaki. Če bodo, ognemo se in zavijemo naravnost na Trehtimirov. Tam je uže kozaški kraj. Sedaj pa mi dajte jedi in pijače! Jaz starec sem gladen in tudi deček je gladen. Zájutra odrinemo, po poti pa vam zapojem o gospodu Potockem in o knezu Jeremiji. Oj, mrka leva sta to. Na Ukrajini bode veliko krvolitje, nebo se kruto rdí, pa tudi mesec plove kakor v krvi. Prosite, deca, usmiljenja božjega, kajti nobeden ne bode več dolgo hodil po božjem svetu. Slišal sem tudi, da volkodlaki vstajajo iz mogil in tulijo.«

Nekak strah je obšel zbrane kmete. Nehoté so se začeli ozirati, križati in šepetati drug drugemu. Naposled jeden zakrikne:

»V Zolotonošo!«

»V Zolotonošo!« ponové vsi, kakor bi bilo baš ondi zavetje in otetje.

»V Trehtimirov!«

»Na pogibel Lahom in panom!«

Kar stopi naprej neki mlad Kozaček, stresne sulico in krikne:

»Batki!« ker gremo jutri v Zolotonošo, pojdimo danes na komisarski dvor!«

*) Gospod, usmili se nas!

»Na komisarski dvor!« zakrikne pri tej priči kakih desetero glasov.

»Požgati! Blagó vzeti!«

Toda »did«, ki je imel doslej glavo sklonjeno na prsi, vzdigne jo in reče:

»Ej, deca, ne hodite na komisarski dvor in ne požgite ga, sicer bode slabo. Knez morda kroži kje blizu tod okoli, zagleda žar, pride in slabo bode. Bolje bode, da meni daste jesti in mi pokažete prenočišče. Sedíte tiho in ne razgrajajte.«

»Resnico govori!« oglasi se nekoliko glasov.

»Resnico govori, a ti Maksim si tepec!«

»Oče, pojdite k meni na sol in hleb in na četvrt meda — in če greste, pojdete spat v skedenj na seno«, reče star kmet obrnivši se k »didu«.

Zagloba vstane in potegne Heleno za rokav. Knežnja je spala.

»Deček se je utrudil, celo pri kladvih je zaspal,« reče gospod Zagloba.

A v srci si je mislil:

»O sladka nedolžnost, ki moreš spati sredi sulic in nožev! Vidi se, da te varujejo nebeški angeli, s teboj pa tudi mene obvarujejo.«

Vzbudil jo je in šli so v vas, ki je ležala nekoliko oddaljena. Noč je bila lepa, tiha — spremljal je je odmev nabijajočih kladiv. Stari kmet je šel naprej, da bi kazal pot v temi, gospod Zagloba pa je, na videz kakor bi molil, momljal z jednakomernim glasom:

»O gospod Bog, usmili se nas grešnikov... Vidiš, gospodična ... sveta Prečista ... Kaj bi počela, ako ne bi imela kmetske obleke ... Kakor v nebesih tako na zemlji ... Jesti dobiva, jutri se pa v Zolotonošo popeljeva in ne pojdeva peš .. Amen, amen, amen ... Lahko je misliti, da nama pride Bohun na sled, najine ukane ga ne prevaré... Amen, amen! Toda prepozno bode, kajti v Prohorovci prestopiva Dnjeper, tam je pa uže hetmanska moč .. Pravičnik se nima za kaj bati hudiča. Amen... Črez kaka dva dneva bode tukaj ves kraj v ognji, da le knez odrine za Dnjeper... Amen... Da bi je udušila črna smrt, naj jim vrag sveti... Slišiš no, gospodična, kako tam rujovejo pred kovačnico. Amen... Težke okoliščine so prišle na naju, toda butec naj bodem, če te ne izmotam iz njih in če bi morala bežati prav do Varšave.«

»Kaj pa mrmrate oče?« vpraša kmet.

»Nič, molim za vaše zdravje. Amen, amen!«

»Glej, moja koča...«

»Slava Bogu.«

»Na vekov veke.«

»Prosim na hleb in sol.«

»Bog plati.«

Nekoliko trenotkov pozneje se je »did« silno krepil z bravino in tudi meda ni štedil, zjutraj za rana pa se je z dečkom vred odpeljal na pripravni telegi proti Zolotonoši, spremljan od kakih deset kmetov na konjih, oboroženih s sulicami in kosami.

Šli so na Kavrajec, Črnobaj in Krapivno. S potoma so videli, da je uže povsod vrvelo.

Kmetje so se povsodi oboroževali, kovačnice po jarkih so delale od jutra do večera, in le še strašna moč, strašno ime kneza Jeremije je zadržavalo krvavi izbruh.

V tem se je bil vihar za Dnjeprom razbesnel z vso vsteklostjo. Vest o korsunskem porazu se je bila bliskoma razletela po vsej Rusiji, zategadelj se je vzdignil, kdor je bil živ.

V.

Drugo jutro po pobegu Zaglobe so našli Bohuna na pol zadušenega v županu, v kateri ga je bil gospod Zagloba zavil. Ker pa ni imel težkih ran, zavedel se je v kratkem. Spomnivši se vsega, kar se je bilo pripetilo, vzbesnel je in tulil kakor divja zver, krvavil si roke na svoji krvavi glavi ter se z nožem zaganjal v ljudi, tako da semeni niso smeli pristopiti k njemu. Ker se še ni mogel držati v sedlu, dal si je mej dva konja privezati židovsko zibel, sedel va-njo in popodil kakor zblaznelec v stran Lubnij, sodeč, da sta ubežnika tja potegnila. Ležeč torej v židovskih blazinah, v puhu in v vlastni krvi, vihral je po stepi kakor volkodlak, ki pred rano zoro beži v mogilo; za njim pa so se gnali zvesti semeni, prepričani, da se očividno drvé v svojo smrt. Leteli so tako do Vazilovke, kjer je kot posadka stala stotina ogerske kneževe pehote. Divji četnik je udaril na njo, kakor bi se mu bilo priskutilo življenje, brez obotave, planil sam prvi v ogenj ter jo po ne kolikih urah potolkel popolnoma, razun nekaterih vojakov, katerim je prizanesel, da bi z mučenjem kake izpovedi izsilil iz njih. Ko je bil od njih izvedel, da tod ni noben šlahčič z deklico bežal, sam ni vedel, kaj bi počel, ter je od bolesti trgal obveze raz sebe. Ako bi šel dalje, bila bi blaznost, kajti proti Lubnijem so stali povsodi kneževi polki, katere so morali

o napadu uže obvestiti stanovniki, ki so bili mej bitko pobegnili iz Vazilovke. Zvesti semeni so torej od vsteklosti oslabelega atamana prijeli ter ga odvedli nazaj v Rozloge. Ko so se vrnili, ni bilo po dvoru niti sledu več ostalo, kajti ondotni stanovniki so ga oplenili in požgali s knezom Vazilom vred, sodeč, da zvale krivdo lahko na Kozake in Bohuna, ako bi se hoteli kneževiči ali pa knez Jeremija maščevati. Požgana so bila pri tem vsa poslopja, višnjev vrt je bil posekan, pobita vsa družina, kajti kmetje so se brez usmiljenja maščevali za vse trdo postopanje in zatiranje, katero so trpeli od Kurčevičev. Ob jednem z Rozlogi je prišel v Bohunovo pest tudi Plešnievski, ki je hitel iz Čehrina po žoltovodskem porazu. Ko se je ta, vprašan, s čim in odkod gre, zapletal in ni dajal jasnih odgovorov, prišel je v sum, in ko so ga pekli z ognjem, povedal je, kar je vedel o porazu in o gospodu Zaglobi, katerega je bil prejšnji dan srečal. Vzradovani četnik si je oddahnil. Ko je bil Plešnievskega obesil, spustil se je dalje, trdno uverjen, da mu Zagloba ne uíde! Tudi čabani so mu dajali novih poročil, za brodom pa so izginile vse sledi, kakor bi bile padle v vodo. »Dida,« katerega je bil Zagloba slekel, ataman ni mogel dobiti, zakaj ta se je bil pomaknil uže niže, ob bregu Kahamlikovem. Sicer je bil pa tako prestrašen, da se je skrival po trstji kakor lisjak.

V tem sta bila zopet minila dan in noč, in ker je pogon proti Vazilovki zajel dva dni, imel je torej gospod Zagloba silno mnogo časa za seboj. Kaj torej storiti?

V tem težavnem položaji je prišel Bohunu s svetom na pomoč esaul, star stepni volk, privajen od mladosti po Divjih Poljanah izvohavati Tatarje.

»Batko!« reče, »bežala sta proti Čehrinu in previdno sta bežala, kajti dobila sta časa — ko sta pa izvedela o Hmielu in o bitki žoltovodski, premenila sta pot. Ti, batko, si sam videl, da sta zavila s ceste in se vrgla v stran.«

»V stepo?«

»V stepi, batko, bi ja jaz našel, ali šla sta proti Dnjepru, da bi dosegla hetmane, — šla sta torej ali na Čerkese ali pa na Zolotonošo in Pohorovko ... in ako sta krenila k Pereje-slavju — kar pa mislim, da nista — najdemo ja. Batko, treba, da gre jeden proti Čerkesom, drugi proti Zolotonoši, na čumaško pot — in to takoj, kajti če prideta črez Dnjeper, potegneta jo za hetmani ali pa ja zajamejo Tatarji Hmielnickega.«

»Idi torej ti proti Zolotonoši, jaz pojdem proti Čerkesom.«

»Dobro, batko.«

»Pa dobro pazi, to je preméten lisjak.«

»Oj, i jaz sem preméten, batko.«

Določivši tako pogonu načrt, krenila sta takoj, jeden proti Čerkesom, drugi više proti Zolotonoši. Zvečer tega samega dne dognal je stari esaul Anton do Demijanovke.

Vas je bila prazna. Ostale so bile same ženske; vsi možje odšli so bili za Dnjeper k Hmielnickemu Videč oborožence, a ne vedóč, kdo da bi bili, poskrile so se ženske po podstrešjih in skednjih. Anton je moral dolgo iskati, predno je našel starko, ki se uže nikogar ni bala, celo Tatarjev ne.«

»In kje so kmetje, mati?« vpraša Anton.

»Kaj jaz vem!« odgovori ona, kažoč žolte zobe.

»Mi smo Kozaki, mati, ne bojte se, mi nismo Lahi.«

»Lahi? Da bi je strela!«

»Vi ste nam prijazni, — res?«

»Vam?« Starka popostane:

»Da bi vas kuga!«

Anton ni vedel, kaj bi počel, kar zaškripljejo dveri neke koče, in mlajša, lepa ženska stopi na dvorišče.

»Ej, molojci! Slišala sem, da vi niste Lahi.«

»Tako je.«

»Ste Hmielovi?«

»Tako je.«

»Ne od Lahov?«

»Ne «

»A čemu ste vprašali po kmetih?«

»Vprašali smo, če so uže šli.«

»Šli, šli!«

»Slava Bogu! Povej no, molodica, ni bežal tod neki šlahčič, proklet Lah, s hčerko?«

»Šlahčič? Lah? Jaz nisem videla.«

»Ni bilo nikogar tukaj?«

»Bil je ‚did'. On je kmete nagovoril, naj gredo do Hmiela, v Zolotonošo, ker je rekel, da pride knez Jeremija tod.«

»Kje?«

«I tod? In potem ima iti v Zolotonošo. To je rekel ‚did'.«

»In je ‚did' nagovoril kmete na buno?«

»Did.«

»In je bil sam?«

»Ne. Z nemcem.«

»In kakšen je bil po videzu?«

»Kdo?«

»Did.«

»Oj, star, zelo star, na teorban je brenkal in tožil na gospôdo. Pa jaz ga nisem videla.«

»In on je kmete na buno nagovarjal?« vpraša še jedenkrat Anton.

»On.«

»Hm! Ostanite z Bogom, molodica.«

»Idite z Bogom.«

Anton se globoko zamisli. Če bi bil ta »did« preoblečen Zagloba, čemu bi, za vraga, kmete do Hmielnickega nagovarjal. Sicer pa, odkodi bi vzel obleko? Kje bi bil izgubil konja? Bežal je vendar na konji. Pred vsem pa, čemu bi kmete nagovarjal na upor ter je svaril pred prihodom kneževim? Kot šlahčič ne bi svaril in pred vsem — sam bi se skril pod kneževo moč. In ako gre knez proti Zolotonoši, v čemer ni nič neverjetnega, gotovo izplača Vazilovko. Tu je Antona zdrznilo, in na pot se mu je postavil kol, popolnoma podoben kolcu, na kakoršne natikajo ljudi.

»Ne! ‚Did' je, ‚did' in nič več. V Zolotonošo nimam iti po kaj, razun ako bi bežal v to stran.«

Helena. (Str. 146.)

»In ako grem — kaj potem početi? Čakati? Utegnil bi priti knez. Ako grem proti Prohorovki in se prepljem črez Dnjeper — to pomeni bušiti mej hetmane.«

Staremu stepnemu volku je postalo nekako tesno na širokih stepah. Čutil je tudi, da je kot volk na gospodu Zaglobi naletel na lisjaka.

Kar se udari ob čelo.

Čemu je ta »did« peljal kmete proti Zolotonoši, za katero je Prohorovka in za njo, za Dnjeprom, hetmani in ves kronin tabor? Anton je sklenil, da pojde proti Prohorovki, naj bode kar hoče. Ako zasliši, prišedši do brega, da po drugi strani stoje hetmanske vojske, ne pojde črez, temveč doli ob reki in pred Čerkesi se snideta z Bohunom. Sicer pa spotoma zaseže poročila o Hmielnickem. Antonu je bilo znano uže iz poročila Plešnievskega, da je Hmielnicki zajel Čehrin, da je na hetmane uže poslal Krzivonosa, sam pa da je imel s Tuhaj-bejem odriniti za njim. Anton je bil kot izkušen vojak in dober znalec krajevne lege uverjen, da se je morala bitka uže biti. V tem slučaji je bilo treba vedeti, česa se je držati. Ako je bil Hmielnicki pobit, razlile so se v pogonu hetmanske sile po vsem Podnjepriji, in v takem slučaji bi bilo zaman iskati Zaglobo. Ako je pa Hmielnicki pobil?... Da resnico govorim: Anton v to ni zelo veroval. Laglje je pobiti sina hetmanovega nego hetmana samega, laglje prednje straže nego celo vojsko.

»E,« mislil si je stari Kozak, »naš ataman bi bolje storil, ako bi mislil o svoji koži, ne pa o dekletu. Pod Čehrinom bi lahko prišli črez Dnjeper, od onod pa, dokler je še čas, umaknili se na Sič. Tukaj, mej knezom Jeremijo in hetmani, bode težko zdržal.«

Tako razmišljajoč se je s svojimi semeni naglo pomikal ob Suli, črez katero je moral takoj za Demijanovko, ker je hotel priti do Prohorovke. Dospeli so do Mohilne, ležeče nad reko. Tu je Antonu poslužila sreča, zakaj, dasi je bila Mohilna kakor tudi Demjanovka prazna, naletel je na brod in prevoznike, ki so prepeljavali kmete, bežeče k Dnjepru. Zadnjeprije si pod kneževo roko ni upalo vzdigniti, zato so pa kmetje iz vseh vasij, osad in svobod bežali, da bi se združili s Hmielnickim in stopili pod njegove prapore. Vest o zmagi

Zaporožcev pod Žoltimi vodami je kakor ptica preletala vse Zadnjeprije. Divje ljudstvo ni moglo mirno obsedeti, dasi baš ondi ni čutilo nikakega zatiranja. Knez, kakor smo uže rekli, neusmiljen sicer proti vstašem, bil je prav oče mirnim naseljencem; njegovi komisarji pa so se bali delati krivice podložnemu ljudstvu. Toda to ljudstvo, ki je bilo nedavno izpremenjeno iz razbojnikov v mirne naseljence, ni dosti maralo za pravo in razporedbe, marveč je ostalo surovo ter je bežalo tja, kjer je zablisnila nadeja divje svobode. V mnogih vasicah so k Hmielnickemu pobegnile celo ženske. Iz Čabanovke in Visokega so šli vsi stanovniki in si požgali koče, da bi se ne bilo kam vrniti. Po vasicah, v katerih je ostalo še kaj naroda, oboroževali so se na silo.

Anton je začel takoj izpraševati prevoznike, če morda nimajo kakih poročil z Zadnjeprija. Poročila so bila, toda protislovna, pomešana, nejasna. Govorilo se je, da se Hmiel bije s hetmani: nekateri so trdili, da je potolčen, nekateri, da je zmagalec. Neki kmet, bežeč proti Demjanovki, pravil je, da so hetmani zajeti. Prevozniki so sicer vsekako sumili, da je to nekak preoblečen šlahčič, ali zadržati ga si niso upali, ker so tudi slišali, da je blizu kneževa vojska. Nekakov strah je povsodi množil broj kneževih vojsk in povsodi puščal zastopnike. Takrat na vsem Zadnjepriji gotovo ni bilo niti jedne vasice, kjer se ne bi bilo govorilo, da je knez blizu. Anton je opazil, da njegov oddelek povsodi smatrajo za prednjo stražo kneza Jeremije.

Prevoznike je koj pomiril in začel izpraševati o demjanovških kmetih.

»Kaj pak. Bili. Mi smo je prepeljali na drugo stran,« rekel je prevoznik.

»In ‚did' je bil z njimi?«

»Bil.«

»In mutec z ‚didom', droben dečko?«

»Res je.«

»Kak je bil ‚did' po videzu?«

»Ne tako star, debel, očesi je imel kakor riba, a na jednem belino.«

»To je on!« zamomlja Anton ter vpraša dalje:

»In deček?«

»Oj, oče atamane! Kakor kerub, rečemo vam. Takega nismo še videli.«

V tem so dopluli do brega.

»Ej, dekle privedemo atamanu!« mrmral je sam sebi. Potem se okrene do semenov:

»Na konje!«

In pomaknili so se kakor čreda splašenih dropov, dasi je bila pot težavna, ker je bil kraj z jarki prekrižan. Vjahali so v velik jarek, na katerega dnu, pri studenci, je cesta od narave storjena. Jarek je držal do samega Kavrajca. Leteli so torej kakih deset postaj brez odpočinka, Anton na najboljšem konji na čelu. Bilo je uže videti široko ustje jarkovo, kar Anton naglo konja ustavi, da so mu zadnja kopita kar zaškrtala na kamenji.

»Kaj je to?«

Ustje se je naglo zatemnilo z ljudmi in konji. Nekaka konjica je zajezdila v jarek in se razvrstila po šest in šest. Bilo je do tristo konj. Anton je pogledal in, dasi je bil star vojak, vsakovrstnim nevarnostim privajen, vendar mu je srce zatrepetalo v prsih, a na lice mu stopila mrtvaška bledost.

Poznal je dragonce kneza Jeremije.

Bežati je bilo prepozno. Jedva dvesto korakov je še delilo Antonovo četo od dragoncev, a trudni konji semenov pogonu ne bi daleč ušli. Ko so je tam oni zagledali, spustili so se takoj v dir. Črez trenotek so uže semene obkrožili od vseh stranij.

»Kaki ljudje ste?« vpraša poročnik grozeče.

»Bohunovi!« reče Anton, videč, da treba govoriti resnico, ker ga barva izpreminja in izdaje. Ker je pa spoznal poročnika, katerega je videval v Perejeslavji, vsklikne takoj z udano radostjo:

»Gospod poročnik Kušel! Slava Bogu!«

»A ti, Anton!« reče poročnik, ko si je bil esaula natančneje ogledal. »Kaj delate tukaj, kje je vaš ataman?«

»Hetman je poslal našega atamana do kneza vojvode prosit pomoči. Ataman je odšel v Lubnija, nam pa ukazal vlačiti se todi po stepah in loviti prebežnike.«

Anton je lagal, kakor bi bil najet, a zanašal se je na to, da dragonski prapor skoro gotovo dohaja od Dnjepra in torej ne more vedeti niti o napadu na Rozloge niti o bitki pod Vazilovko in tudi o drugih činih Bohunovih ne.

Vendar poročnik pripomni:

»Mislil bi kdo, da se hočete prekrasti do upornikov!«

»Ej, gospod poročnik,« reče Anton, »ako bi hoteli iti k Hmielnickemu, ne bi bili tostran Dnjepra.«

»Res je,« potrdi Kušel, »očividna resnica, kateri se ne more prigovarjati. A ataman kneza ne dobi v Lubnijih.«

»O, kje pa je knez?«

»Bil je v Priluki. Morebiti se je stoprv včeraj vzdignil v Lubnija.«

»Škoda. Ataman ima od hetmana pismo do kneza. Pa z oproščenjem vaše milosti, pelje vaša milost vojsko iz Zolotonoše?«

»Ne, mi smo stali v Kalenkih in smo dobili mi in cela vojska povelje, da se snidemo v Lubnijih, od koder se knez vzdigne z vso silo. Kam greste pa vi?«

»V Prohorovko, ondukaj se kmetje prepeljavajo črez vodo.«

»Jih je uže mnogo prebegnilo?«

»Oj mnogo, mnogo!«

»No pojdite z Bogom.«

»Pokorno zahvaljujemo vašo milost. Bog vas spremi.«

Dragonci so razstopili, in Antonova četa je jezdila sredi njih proti jarkovemu ustju.

Ko so bili uže iz ustja, je Anton popostal ter pazno poslušal in, ko so mu dragonci uže izginili iz vida in so za njimi prebrnéli zadnji odmevi, obrnil se k semenom ter jim rekel:

»Vidite, tepci, da ni mene, vi bi črez tri dni v Lubnijih poizdihnili na kolén. Sedaj pa na konje, in če poslednji dih izženemo iz njih!«

In zdirjali so.

»Dobra je ta!« mislil si je Anton, »dvakrat dobra; prvič, da smo odnesli zdravo kožo, drugič, da dragonci niso šli iz Žolotonoše in je je Zagloba izgrešil, zakaj, ako bi bil naletel na nje, bil bi varen pred vsakim pogonom.«

Vsekako je bila za gospoda Zaglobo okoliščina zelo neugodna, v kateri mu sreča pač ni bila mila, da se ni nameril na gospoda Kušla in njegov praporec, kajti bil bi takoj rešen in prost vsakega strahu.

V tem je bila v Prohorovki kakor strela udarila va-nj novica o korsunskem porazu. Uže spotoma do Zolotonoše so prihajala poročila o veliki bitki, celo o zmagi Hmielovi, a gospod Zagloba jim ni veroval, ker je vedel po izkušnji, da mej ljudstvom vsaka novica rase in rase do neznanskih razmer, in da si to ljudstvo zlasti o kozaških junaštvih rado pripoveduje čudeže. Toda v Prohorovki je bilo težavno še dlje dvomiti. Resnica, strašna in zlovražna, zadela ga je kakor sekira na glavo. Hmiel je slavil zmagoslavje, kronina vojska je bila razgnana, hetmani vjeti, vsa Ukrajina v ognji.

Gospod Zagloba je v prvem hipu izgubil glavo.

Bil je v strašnem položaji. Sreča mu ni níti po poti služila, kajti v Zolotonoši ni našel nobene posadke. Mesto je vrelo proti Lahom, a stara trdnjavica je bila zapuščena. Dvomil ni níti za trenotek, da ga Bohun išče in da mu preje ali pozneje pride na sled. Res je, da je delal okljuke kakor preganjan zajec, ali poznal je dobro in predobro psa, ki ga je gonil in je vedel, da se ne dá speljati s sledi. Imel je torej gospod Zagloba za seboj Bohuna, pred seboj morje kmetske bune, morijo, požig, zagone tatarske, pozverjene trume.

Ubegniti v takem položaji bila je naloga skoro neizpeljiva, zlasti ubegniti z deklico, ki je, dasi preoblečena v prosjaškega dečka, s svojo nenavadno krasoto povsodi obračala pozornost na se.

Zares, bilo je vzroka izgubiti glavo.

Toda gospod Zagloba je ni nikoli izgubljal na dolgo. Sredi največje zmedenosti v svojih možganih je vedel do dobra samo to, ali bolje: čutil je prav bridko to, da se boji Bohuna stokrat bolj nego ognja, vode, bune, daveža in samega Hmielnickega. O sami misli, da bi mogel priti v roke strašnemu četniku, se je na gospodu Zaglobi zježila koža. »Ta bi mi dal kropa!« ponavljal si je vsak hip. »In tu pred menoj morje bune!«

Ostajal mu je le jeden način rešitve: ostaviti Heleno volji božji, — toda tega gospod Zagloba ni hotel storiti.

»Ne more biti,« govoril ji je, »morala si mi s čem zavdati, kar bo imelo te nasledke, da mi radi tebe, gospodična, kožo potegnejo črez glavo.«

Ali ostaviti je ni hotel in niti v glavo ni puščal te misli. Kaj mu je torej storiti?

»Ha!« mislil si je, »kneza iskati ne utegnem! Pred menoj je morje, potopim se torej v to morje, vsaj se skrijem, a če Bog da, preplavam tudi na drugi breg.«

In sklenil je preplaviti se na levi breg Dnjepra

V Prohorovki pa to ni bila lahka stvar. Gospod Nikolaj Potocki je bil še za Krzečovskega in za vojske, z njim odposlane, pobral vse dumbase,*) šuhaleje,**) prome,***) čajke in

*) Težke ladje.

**) Čolni za lažje tovore.

***) Brod, prevoz.

pidizdke, to je manjše čolne in ladjice, počenši od Perejeslavja pa do Čehrina. V Prohorovki je bil le jeden luknjast prom. Na ta prom je čakalo na tišoče ljudij, ki so se bili zgrnili z bližnjega Zadnjeprija. V vsej vasi so bile zajete vse koče, hlevi, skednji, staje in bila je neslišana draginja. Gospod Zagloba si je moral s teorbanom in prepevanjem prav težko prislužiti kak kos kruha. Vrhu vse bede se niso mogli prevesti, kajti prom se je bil dvakrat pohabil in so ga morali popravljati. Noč sta s Heleno prenočila, sedeč na bregu reke s pijanimi kmetskimi tolpami, pri ognjih. Noč je bila vetrna in hladna. Knežnja je upadla od zdelanosti in bolečine, kajti kmetski črevlji so jo bili ožulili do krvi. Bala se je, da vsled bolezni ne obleži. Obličje ji je sčrnelo in zbledelo, iskre oči so se skalile, vsak hip jo je mučil strah, da jo morda spoznajo, da je preoblečena, ali pa da jo nenadoma zateče Bohun. To noč so se ji tudi oči napolnile s strašnim prizorom. Od ustja Rose so privedli kmetje nekoliko šlahte, ki se je pred tatarskim navalom hotela skriti v panstvo Višnioviecckega, ter jo na bregu kruto pomorili. Iztaknili so jim s svedrom oči ter njih glave pometali mej kamenje. Razun tega sta bila v Prohorovki dva žida z rodbino. Te je vzbesnela druhal pometala v Dnjeper; ker pa niso hoteli takoj na dno, porinili so žida, židovko in židke z dolgimi drogovi v globočino. S tem početjem so se družili vriski in pijanstvo. Strašni vzbuhi smeha so zlovražno odmévali po temnih Dnjeprovih bregovih. Veter je razpihaval ognje, rdeči ogorki in iskre, ki jih je odnašal vihar, pršele so na valove in tam ugašale. Sedaj pa sedaj se je vzdignil strah. Včasih je zakričal v temi ohripel glas kakega pijanca: »Ljudje, rešite se, Jarema gre!« In druhal se je na slepo gnala k bregu, mendrala, pehála se v vodo. Jednoč bi bíli malone pomendrali Zaglobo in knežnjo. Bila je peklenska noč in zdelo se je, kakor je ne bi hotelo biti konec. Zagloba si je bil priberačil četrt žganja, katero je sam pil in tudi knežnjo prisilil, da je pila, inače bi bila omedlela ali pa padla v vročico. Naposled se je valovje Dnjeprovo začelo beliti in polesketavati. Svitalo je. Dan se je delal, oblačen, mrk bled. Zagloba se je hotel kar najpreje prevesti na drugo stran. Na srečo je bil i prom uže pripravljen. Toda strašna gnječa se je naredila ob njem.

»Mesto za ‚dida', mesto za ‚dida'!« kričal je Zagloba, držeč pred seboj mej iztegnenima rokama Heleno in braneč jo gnječe. »Mesto za ‚dida'! Do Hmielnickega in Krzivonosa gre! Mesto za ‚dida', dobri ljudje, ljubi molojci; da bi vas črna smrt zadušila, vas in otroke vaše! Ne vidim dobro, padem v vodo, dečka mi utopite. Umaknite se, deca, da bi vam mrtvoud pohabil vse ude, da bi polegli, da bi po kolêh pogagali!«

Tako vreščeč, kolneč, proseč in razpehavajoč trumo s svojimi močnimi komolci, pehnil je najpreje Heleno na prom, a potem, prerivši se sam, začel je takoj znova vreščati:

»Dosti vas je uže tu, čemu se tako peháte! Prom potopite, če se vas toliko nagnjete. Dosti, dosti, pride vrsta i na vas, in če ne pride, škode ne bode!«

»Dosti! Dosti!« kričali so ti, ki so prišli na prom.

»Na vodo! Na vodo!«

Vesla so se uprla in prom se je jel odmikati od brega. Bistro valovje ga je takoj nekoliko zaneslo z reko, proti Domontovu.

Preveslali so bili uže polovico korita, kar se na prohorovškem bregu začujejo kriki in klici. Strašna zmešnjava nastane mej trumami, ki so ostale na bregu. Nekateri so bežali kakor zblazneli proti Domontovu, drugi so skakali v vodo, tretji kričali, mahali z rokami, ali pa telebali na zemljo.

»Kaj je? Kaj se je zgodilo?« izpraševali so na promu.

»Jarema!« kriknil je neki glas.

»Jarema! Jarema! Bežimo!« kričali so drugi.

Vesla so začela krčevito bíti ob vodo, prom je drčal kakor kozaška čajka po valovji.

V tem hipu so se prikazali neki konjiki na prohorovškem bregu.

»Vojska! Jarema!« kričalo se je na promu.

Konjiki so begali po bregu, obračali se, nekaj izpraševali ljudi, naposled pa začeli kričati na plujoče:

»Stoj! Stoj!«

Zagloba se ozre in mrzel pot ga oblije od pete do glave, — poznal je Kozake Bohunove.

In res, bil je to Anton s svojimi semeni.

Toda, kakor smo uže rekli, Zagloba na dolgo nikdar ni izgubljal glave. Prekril si je oči z roko, kajti kot človek, ki vidi zlo, moral je stvar preudariti, naposled pa je jel kričati, kakor bi ga kdo iz kože deval:

»Deca! To so Kozaki Višnioviecckega! O za Boga in sveto Prečisto! Naprej do brega! One

Esaul Anton poizvedava. (Str. 152.)

tam, ki so ostali, uže odžalujemo, a razbijmo prom, kajti inače pogibel nam vsem!«

»Naprej, naprej! Razbijmo prom!« kričali so drugi.

Vstal je krik, sredi katerega ni bilo čuti krikov od strani prohorovške.

V tem trenotku je zaškrtnil prom ob nabrežni pesek. Kmetje so začeli skakati na kopno, ali prvi še niso bili popolnoma na trdnem, ko so uže drugi rušili promu ostanek, mahali s sekirami po dnu. Deske in odčesnene troske so jele letati po zraku. Razdevali so nesrečni čoln z vsteklostjo, trgali ga na kose in koščke, strah pa je besneže jačil.

Ta čas pa je Zagloba kričal:

»Trgaj, tolci, bij, pali — otmi se! Jarema gre! Jarema gre!«

Tako kričeč upiral je svoje zdravo oko v Heleno ter jel pomenljivo pomežikavati.

Ko so na drugem bregu videli, da čoln razdirajo, naraslo je kričanje še bolj; ker je bilo pa predaleč, ti na tej strani niso mogli razumeti, kaj so oni kričali. Mahanje z rokami podobno je bilo grožnjam ter je vničevanje le še bolj pospešilo.

Čoln je v kratkem izginil. Kar se znova iz vseh prsij izdere vskrik groze in prestrašenosti.

»Skačejo v vodo! Plavajo k nam!« vrešče kmetje.

In res, najpreje je zagnal jeden jezdec konja v vodo, za njim kakih deset drugih, ki so se spustili, plavajoč proti drugemu bregu. Bil je to čin malone blazne predrznosti, kajti spomladi narasla voda je drla hitreje nego navadno ter delala tu in tam pogostoma vrtince in zakrete. Tok reke je potegnil konje, da niso mogli naravnost plavati. Valovi so je začeli zanašati z nenavadno brzino.

»Ne doplavajo!« kričali so kmetje.

»Potonejo!«

»Slava Bogu! O, o, jeden konj se je uže potopil!«

»Na pogibel jim!«

Konji so preplavali uže tretjino reke, ali voda je je čimdalje bolj zanašala. Videlo se je, da jim pohajajo moči, potapljali so se čimdalje

globlje. V kratkem so bili na njih sedeči molojci uže do pasu v vodi. Preteklo je nekaj časa. Kmetje iz Šelepuhe so se stekli gledat, kaj se godi: le konjske glave so še molele iznad vode, a molojcem je voda segala do prsij. Preplavali so bili uže pol reke. Kar jedna glava in jeden molojec znikne pod vodo, za njim drugi, tretji, četrti, peti... broj plavačev se je čimdalje bolj manjšal. Po obeh straneh reke je v trumah zavladalo globoko molčanje, ali šli so vsi s tokom reke, da bi videli, kako se stvar izide. Uže sta dve tretjini reke preplavani, broj plavačev se je še bolj zmanjšal, pa čuti je bilo uže težko hropenje konj in glasove, kateri so molojce vspodbujali; pač, nekateri preplavajo.

Kar se razlegne sredi tišine glas gospoda Zaglobe:

»Hej, deca, do piščelij! Na pogibel kneževim!«

Buhnili so dimi, počili streli. Krik z reke je obupno zaoril, in v istem hipu so izginili konji, molojci, vse. Reka je bila prazna; le še kje dalje, kjer so se valovi razmaknili vsaksebi, začrnel je tu konjski trebuh, tam mignila krasna čapka molojčeva.

Zagloba je zrl v Heleno ter pomežikaval...

VI.

Knez vojvoda ruski je uže, ko je bil našel gospoda Skrzetuskega na pogorišči Rozlogov, vedel o porazu korsunskem, ker mu je bil o njem poročil gospod Polanovski, tovariš njegov iz huzarstva. Popreje se je knez bavil v Priluki in je od onod poslal gospoda Boguslava Maškieviča z listom do hetmanov in vprašal, kam naj se vzdigne z vso silo. Ko pa gospoda Maškieviča z odgovorom od hetmanov le predolgo ni bilo, odrinil je knez k Perejeslavju, pošiljajoč na vse strani oddelke in ob jednem tudi ukaze, naj se vsi polki, ki so bili po Zadnjepriji sem in tja razmetani, kar najhitreje snidejo v Lubnijih.

Toda prišla so poročila, da se je kakih deset kozaških praporov na tatarskih mejah, stoječih v utrdbah, razpršilo ali pa celo potegnilo mej vstaše. Tako je torej knez videl svoje sile oslabljene in to ga je zelo grizlo, ker se ni nadejal, da bi ga ti ljudje, katere je tolikrat vodil do zmag, mogli kedaj ostaviti. Vendar je to, ko je srečal gospoda Polanovskega in od njega izvedel o neslišanem porazu, pred vojsko zatajil in se pomikal dalje proti Dnjepru, kar slepo, v sredino burje in bune, da bi ali maščeval poraz, zatrl sramoto vojsk, ali pa da bi sam prelil kri. Sodil je pri tem, da se je moralo nekaj kronine vojske, morebiti celo velik del oteti iz poraza. Ako bi se ti ostanki vzmogli z njegovo šesttisočno divizijo, mogli bi se nadejati zmage ter se s Hmielnickim meriti.

Dospevši torej v Perejeslavje, velel je malemu gospodu Volodijovskemu in gospodu Kušlu, naj razpošljeta svoje dragonce na vse strani, v Čerkese, Mantov, Sekerno, Bučač, Stajke, Trehtimirov in Rziščev, da pobero vse čolne in prome, ki bi se našli v okolici. Potem naj bi se vojska prepeljala z levega brega v Rziščov.

Odposlanci so izvedeli poraz od begunov, na katere so tu in tam naletavali, po vseh onih krajih pa niso našli ni jednega čolna, ker jih je bil, kakor smo uže povedali, polovico uže davno pobral kronin hetman za Krzečovskega in Barabaša, ostanek pa je na desnem bregu, od strahu pred knezom, poničila vstaška črn. Vendar je gospod Volodijovski z devetimi drugimi vojaki prišel na desni breg s plavom, kateri si je bil za silo dal zbiti. Ondi je vjel nekoliko Kozakov, katere je postavil pred kneza. Od teh je knez izvedel o strašni razsežnosti bune in o strahovitih plodovih, katere je uže izrodil korsunski poraz. Vsa Ukrajina, vsa do zadnje glave, bila je vstala. Vstaja se je razlivala kakor povoden, ki se vali po ravnini in vsak hip zavzemlje čimdalje večje in večje širjave. Šlahta se je branila po gradovih in gradičih. Tudi od teh so bili mnogi uže vzeti.

Hmielnickemu je vsak trenotek naraščala moč. Vjeti Kozaki so število njegove vojske cenili uže na dvesto tisoč ljudij, a črez kaka dva dni bi se utegnile te sile zlahka podvojiti. V ta namen je po bitki ostal še dva dni v Korsunu, ob jednem pa, okoriščajoč se s trenotjem miru, vvrščal ljudstvo v nebrojne svoje vojske: črn je delil na polke, v polkovnike povišaval atamane in izkušenejše esaule zaporoške, — na jemanje pobližnjih gradov odpošiljal manjše oddelke ali pa cele divizije. Ko je bil knez Jeremija vse to dobro premislil, videl je, da nikakor ne kaže prepeljati se črez Dnjeper na tem kraji, kjer biva sedaj, kajti ker ni imel čolnov, moral bi si jih dati napraviti, kar bi za 6000 vojske trpelo kak teden, razun tega so sovražnikove moči narasle nad vso mero. V vojnem svetu so bili gospod Polanovski, polkovnik Baranovski, stražnik gospod Aleksander Baranov-

ski, gospod Volodijovski in Vurcel take misli, da bi krenili na polnočno stran k Černihovu, ki leži za gluhimi lesovi, in da bi šli od onod na Lubeč in se stoprv ondukaj prepeljali k Brahimovu. To je bila dolga in nevarna pot, kajti za černihovskimi lesovi je ležalo tja do Brahimova velikansko blato, da celo pehota ne bi šla lahko črez nje, nikar še težka konjica, vozovi in topovi. Vendar je bil ta svet knezu po godu. Želel je le še pred to dolgo in, kakor je mislil, nepovratno potjo tu in tam pokazati se na svojem Zadnjepriji, da ne bi takoj dopustil vzbuha, da bi šlahto zgrnil pod svoja krila, da bi postrašil z grozo in da bi spomin one groze pustil mej ljudstvom, ki je imelo biti v gospodovi odsotnosti jedini stražnik kraja in varuh vsem, ki niso mogli iti z vojsko. Razun tega so bili še v Lubnijih kneginja Grizelda, njeno družabništvo, ves dvor, gospice Zbaraške in nekateri polki; sklenil je torej, da pojde v Lubnija po poslednje slovo.

Vojska je odšla še tisti dan. Na čelu ji je bil gospod Volodijovski s svojimi dragonci, ki so, vkleneni v disciplino in izpremenjeni v prave vojake, v zvestobi prekašali vse druge prapore, dasi so bili brez izjeme sami Rusini. Kraj je bil še miren. Tu in tam so se napravile tolpe razbojnikov, ki so plenili kmete ravno tako kakor dvore. Teh so spotoma mnogo strli in pobili. Kmetje niso bili vstali še nikjer. V glavah jim je vrelo, ogenj jim je bil v očeh in srcih, oboroževali so se potihoma, utekali za Dnjeper. Vendar je strah še tlačil njih glad po krvi in poboji. Jedino to se je moglo šteti v slabo znamenje, da so bežali, ko so se bližale kneževe vojske, baš iz teh vasic, po katerih se kmetje še niso bili združili s Hmielom, kakor bi se bali, da bi jim strašni knez z obrazov ne čital tega, kar se je skrivalo v namerah, in da bi jih ne kaznil. Kaznil je pa tudi tam, kjer je našel najmanjše znamenje vzbujajoče se pobune, in ker je imel naravo, da v nagrajanji in v kaznovanji ni poznal mere, kaznoval je brez mere in usmiljenja. Moglo se je reči, da po obeh Dnjeprovih bregovih v istem času blodita dva volkodlaka — jeden za šlahto, Hmielnicki, drugi za vstaško ljudstvo — knez Jeremija. Šepetalo se je mej ljudstvom, da brezdvojbeno potemni solnce in da se vodé pordeče po vseh rekah, kedar se ta dva zadeneta. Toda to ni bilo blizu, kajti ta Hmielnicki, zmagalec izpod Žoltih vod, zmagalec izpod Korsuna; ta Hmielnicki, ki je vojske kronine razbil v puh, vjel hetmane in ki je sedaj stal na čelu na stotine tisoč vojakom, bal se je tega gospoda iz Lubnij, ki ga je hotel iskati za Dnjeprom. Kneževe vojske so bile baš prestopile Sleporod — knez sam je ostal, da si počije v Filipovu — ko se mu je naznanilo, da so prišli poslanci Hmielnickega s pismom in da prosijo zaslišanja. Knez jim je velel, da se takoj postavijo prede-nj. Vstopilo je torej šest Zaporožcev v podstarostin dvorec, v katerem je stal knez, zelo ošabno, zlasti Suha-ruka, najstarejši izmej njih, svest si korsunskega poraza in novopečene polkovniške svoje časti. Ko so pa pogledali knezu v obraz, obšel je je tolik strah, da so mu padli pred noge in si niso upali izpregovoriti.

Knez, obkrožen z odličnim viteštvom, velel jim je vstati ter je vprašal, po kaj so prišli.

»S pismom od hetmana,« odgovori Suha-ruka.

Na to upre knez na Kozaka oči ter reče mirno, dasi s povdarkom na vsaki besedi:

»Od roparja, lopova in razbojnika, ne od atamana!«

Zaporožci so pobledeli, ali bolje, le posineli in spustivši glave na prsi molče stali pri dverih.

V tem je knez velel gospodu Maškieviču vzeti list in čitati.

List je bil pokoren, v Hmielnickem je uže po korsunski bitki lisjak zmogel leva, kača orla, ker je vedel, da piše Višnioviecckemu.*) Potuhnil se je, morda da bi ga pomiril in pozneje tem laglje ravsnil. Pisal je, da se je to, kar se je pripetilo, zgodilo po krivdi Čaplinskega ter da je tudi hetmane zadela opotočnost sreče, da torej ni krivda njegova, Hmielnickega, marveč da so temu krive bolečile in zatiranja, kakoršna trpe Kozaki na Ukrajini. On prosi kneza, da bi se zato ne srdil in da bi mu blagovolil odpustiti in, če to doseže, da mu bode postrežen in pokoren sluga; da bi pa svojim poslancem pridobil kneževo naklonjenost in da bi je rešil kneževe strogosti in jeze, naznanja, da je izpustil gospoda Skrzetuskega, huzarskega tovariša, ki je bil zajet na Siči, zdravega.

*) Samoil Vielička str. 79 piše: »Hmielnicki je pisal knezu, da bi torej to, kar se je zgodilo s kroninimi hetmani, njega, kneza Višnioviecckega, ne žalilo in da bi svoje jeze na njega, Hmielnickega, ne blagoizvolil iztresti.«

Potem so sledile tožbe na ošabnost gospoda Skrzetuskega, ki ni hotel vzeti pisma Hmielnickega do kneza, s čemer je njegovo dostojanstvo in dostojanstvo zaporoških vojsk zelo prezrl, zeničeval in razžalil. Ravno tej oholosti in temu zaničevanju, kakoršnega so Kozaki od Lahov uže od nekdaj vajeni, pripisoval je Hmielnicki vse, kar se je pripetilo, začenši od Žoltih vod pa do Korsuna. List se je končal s zatrjevanjem, kako vse prejšnje dogodke obžaluje ter je vedno še zvest Poljski, ob jednem pa tudi z obetanjem, da hoče pokorno služiti, vse po kneževi volji.

Poslušajoči ta list, bili so tudi poslanci sami zavzeti, zakaj popreje niso vedeli, kaj je v njem, marveč so mislili, da je preje zabavljanje in oholo izzivanje nego pa prošnje. Jasno jim je bilo le to, da Hmielnicki proti tako slovečemu voju ni hotel vsega postaviti na kocko in, ne da bi bil šel na-nj z vso silo, zavlačeval je, hlinil celo pokorščino ter očividno čakal, da bi se kneževe sile okrušile s pohodi in borbami s posameznimi četami, s kratka: po vsej priliki se je kneza bal. Poslanci so se delali torej še bolj pokorne in, ko se je čital list, knezu čitali z obličja, če morda ne uzró svoje smrti. Dasi so bili na njo pripravljeni, ko so se odpravili na pot, vendar je je sedaj izpreletaval strah. Toda knez je poslušal mirno in le sedaj pa sedaj spuščal trepalnice na oči, kakor bi hotel v njih zadržati utajene strele, in videti je bilo kakor na dlani, da brzda strašno jezo. Ko je bil list prečitan, poslancem ni črhnil niti besedice, marveč le velel Volodijovskemu, naj je odpelje in dene pod stražo, sam se je pa obrnil k polkovnikom in izpregovoril te-le besede:

»Velika je prekanjenost tega sovražnika. Ali me hoče s tem listom vspavati ter me spečega napasti, ali pa se vzdigne v notranjost Poljske, sklene tam pogodbo in dobi od popustnih stanov in od kralja oproščenje. Potem se bode čutil varnega, kajti ako bi se hotel jaz potem še dlje z njim vojevati, potem bi jaz postopal proti volji Poljske in ne več on, mene bi potem smatrali upornikom.«

Vurcel se je kar za glavo prijel.

»O vulpes astuta!« *)

»Velemožni gospodje, kaj mi torej svetujete, da storim?« reče knez, »govorite naravnost, potem vam pa jaz povem svojo voljo.«

*) O, zviti lisjak!

Iztaknili so jim s svedrom oči ter njih glave pometali mej kamenje... (Str. 156.)

Stari Zacvilihovski, ki je bil uže davno ostavil Čehrin in se združil s knezom, reče:

»Zgódi se po volji vaše knežje milosti, ako je pa svobodno svetovati, pravim jaz tako: S svojo poznano bistrostjo spoznala in razumela je vaša knežja milost namere Hmielnickega, kajti te so in nobene druge. Mislil bi torej, da ni treba gledati na njegov list, marveč da treba najpreje gospo kneginjo spraviti v varnost, potem pa iti za Dnjeper ter začeti vojno, predno sklene Hmielnicki kake pogodbe. Za Poljsko bi bila pač sramota in nečast, da bi se taki napadi pustili nekaznovani. Sicer pa — tu se obrne k polkovnikom — čakam mnenja visokorodnih gospodov, ker ne mislim, da je moje mnenje nezmotno.«

Taborski stražnik gospod Aleksander Zamojski udari po sablji.

»Gospod praporščak, senectus*) in sapientia**) govori iz tebe. Tej hidri treba odtrgati glavo, dokler se ne razrase in nas ne požre.«

»Amen!« dostavi duhovnik Muhoviecki.

*) Starost.

**) Modrost.

Drugi polkovniki so začeli namestu govorov ropotati s sabljami, sopsti in škrtati — gospod Vurcel pa je poprijel besedo tako-le:

»Jasni knez! To je pač zasramovanje imena vaše knežje milosti, da se je óni ropar drznil pisati v. kn. milosti, kajti koševi ataman nosi v sebi vrhovno oblast, potrjeno in priznano mu od države, s čemer se morejo zaslanjati celo kurzenovniki. Ta je pa hetman samozvanec, katerega ni možno drugače smatrati ko za razbojnika, kar je tudi gospod Skrzetuski hvalevredno opomnil, ko ni hotel vzeti njegovih listov do v. kn. milosti.«

»Tako mislim tudi jaz,« reče knez, »ker pa njega samega ne morem doseči, kaznim ga v osobah njegovih poslancev.«

Izrekši se obrne k polkovniku tatarskega dvorskega prapora:

»Gospod Vieršul, véli svojim Tatarjem, da posekajo te Kozake, za načelnika pa okoničijo kolec in ga nasade brez obotavljanja.«

Vieršul je nagnil svojo kakor plamen rdečo glavo ter odstopil, duhovnik Muhoviecki, ki je navadno kneza brzdal, pa je sklenil roke, kakor v molitev, ter mu proseče zrl v oči, da bi mu obudil usmiljenje.

»Vem, kaj bi rad, duhovnik,« reče knez, »toda ne more se zgoditi. To je potrebno zaradi krutostij, katere počenjajo oni tam za Dnjeprom, zaradi našega dostojanstva in zaradi blaginje v Poljski. Treba, da se zadostno dokaže, da je še kdo, ki se ne straši tega razbojnika in ravna z njim kot z razbojnikom, ki sicer pokorno piše, vendar samooblastno postopa in se dela, kakor bi bil na Ukrajini dedni knez, ter zvrača na Poljsko tako gorje, kakoršnega uže davno ni trpela.«

»Milostivi knez, on je, kakor piše, izpustil gospoda Skrzetuskega,« opomni boječe duhovnik.

»Zahvalim te v njegovem imenu, da ga primerjaš razbojnikom.« Tu knez namrši obrvi: »Dovolj o tem. Vidim,« nadaljuje ter se obrne k polkovnikom, »da velemožni gospodje vsi glasujete za vojno; tudi moja volja je taka. Mi pojdemo torej na Černihov, spotoma zbirajoč šlahto, pod Brahimom pa se prepeljemo, a od onod nam kaže kreniti na južno stran. Sedaj pa v Lubnija!«

»Bog nam pomozi!« odgovore polkovniki.

V tem hipu se odpró dveri in v njih se pokaže Roztvorovski, namestnik vlaškega prapora, ki je bil pred dvema dnevoma poslan na prednjo stražo s tristo konjiki.

»Milostivi knez!« vsklikne. »Vstaja se širi. Rozlogi so požgani, v Vazilovki je prapor pobit do zadnjega moža.«

»Kako? Kje? Kaj?« izpraševali so od vseh stranij.

Kozaki plavajo črez Dnjeper. (Str. 158.)

Toda knez mahne z roko, naj molče, ter sam vpraša:

»Kdo je to storil, lopovi ali kaka vojska?«

»Govoré, da Bohun.«

»Bohun?«

»Tako je.«

»Kedaj se je to zgodilo?«

»Pred tremi dnevi.«

»Si šel po sledi? Dognal? Vjel koga?«

»Šel sem po sledi, dognati pa nisem mogel, ker je bilo črez tri dni prepozno. Poročila sem nabiral spotoma: bežali so nazaj proti Čehrinu, potem so se razdelili; polovica jih je šla proti Čerkesom, polovica pa proti Zolotonoši in Prohorovki.«

Nato gospod Kušel:

»Torej sem jaz srečal ta oddelek, ki je šel proti Prohorovki, o katerem sem poročal v. k. milosti. Rekli so mi, da so poslani od Bohuna, da kmetstvu ne bi pustili bežati za Dnjeper — zato sem je pustil svobodne.«

»Neumnost si naredil, toda jaz ti tega ne oponašam in te ne krivičim. Težko je tu, da bi se ne varal, ko vidim izdajstvo na vsak korak in žgó tla pod nogami,« reče knez.

Iznenagla se prime za glavo.

»Vsemogočni Bog!« vskrikne, »spominjam se, kaj mi je Skrzetuski povedal, da se je namreč Bohun odločil na nedolžnost Kurčevičevne. Sedaj razumem, čemu so Rozlogi požgani. Dekle je bržkone ugrabljena. Hej, Volodijovski, semkaj! Vzemi petsto konjikov in mi takoj odhiti proti Čerkesom; Bihoviec naj gre s petsto Vlahi na Zolotonošo in Prohorovko. Konj ne štedite; kateri mi dobi devojko, ta dobi Jeremijovko do smrti. Na pot! Na pot!«

Potem polkovnikom:

»Velemožni gospodje, mi pa na Rozloge do Lubnij!«

Tu se polkovniki uspo iz starostinskega dvorca in skočijo k svojim praporom. Verni junaki se razleté na konje, knezu pa pripeljejo kostanjebojnega žrebca, katerega je navadno jahal na pohodih. Črez trenotek se prapori vzdignejo in razprostró po filipovski cesti v dolgo bojasto in bleščečo kačo.

Na ovinku udari krvav prizor vojakom v oči. Na plotu je bilo videti petero odsekanih kozaških glav, ki so z mrtvo belino odprtih očij gledali mimogredočo vojsko, nekoliko dalje, na zelenem holmci, pa se je še premetaval in zvijal ataman Suha-ruka, nasajen pod brado na kolec. Koníca mu je prodrla uže skozi polovico telesa — toda dolge ure umiranja so še čakale nesrečnega atamana, zakaj še do večera se utegne tako zvijati, predno ga smrt umiri. Sedaj pa ni bil le še živ, temveč je še oči grozeče obračal za prapori, ko je šel kateri mimo, oči, ki so govorile: »Bog daj, da bi vas Bog kaznil, vas, otroke in vnuke vaše do desetega kolena za kri, za rane, za muke moje! Bog daj, da bi bile vse nesreče v vas! Bog daj, da bi dolgo, zdržema umirali in ne mogli ne živeti ne umreti!« In če prav je bil to le preprost Kozak, če prav ni umiral niti v bagru niti v dragocenostih, temveč v modrem županku in ne v grajski dvorani, temveč pod milim nebom, na kolci: vendar ga je ta njegova muka, ta smrt, krožeča mu nad glavo, pokrila s tako važnostjo in resnobo, v pogled mu vložila toliko mržnje, da so vsi dobro razumeli, kaj hoče povedati, — in prapori so šli molče mimo njega, on pa je v zlatih bleskih opoldanskega solnca visel nad njimi in se svetil na sveže obsekanem kolci kakor plamenica...

Knez je jezdil mimo, da niti z očesom ni trenil, duhovnik Muhoviecki je s križem blagoslovil nesrečnika. Ko so bili uže vsi mimo njega prešli, zaleti se neki dečko iz huzarskega prapora s konjičem na brdo, pomeri žrtvi samokres v uho ter muko s strelom konča. To drzno in proti vojaški disciplini storjeno dejanje je vse pretresnilo, in ker so kneževo strogost poznali, mislili so, da je dečko uže izgubljen. Toda knez ni rekel ničesar. Ali se je delal, kakor da ne sliši, ali pa je bil tako v misli vtopljen, skratka, jahal je mirno dalje in stoprv zvečer velel poklicati dečka.

Mladec je jedva živ stopil pred gospodovo obličje in zdelo se mu je, da mu kar zemlja razpada pod nogami. A knez ga vpraša:

»Kako se zoveš?«

»Želenski.«

»Ti si ustrelil Kozaka?«

»Jaz sem ga,« jekne dečko bled kakor platno.

»Čemu si to storil?«

»Ker muke ne morem gledati.«

Knez se ni razsrdil, temveč rekel:

»Oj, njihovih dejanj se še nagledaš, da angel usmiljenja od tebe odleti. Ker si pa zaradi usmiljenja tvegal življenje, izplača ti v Lubnijih zakladnik deset rumenih zlatov, a jaz te vzamem v službo za svojo osobo.«

Vsi so se čudili, da se je stvar tako iztekla. V tem je bilo naznanjeno, da se je vrnila prednja straža od bližnje Zolotonoše, in misli so se obrnile na drugo stran.

VII.

Pozno na večer, o mesečni svetlobi, dospela je vojska do Rozlogov. Tam so našli gospoda Skrzetuskega sedečega na svoji Kalvariji. Vitez se je bil, kakor je kazalo, od bolesti in muke popolnoma onesvestil. Stoprv ko ga je duhovnik Muhoviecki vzdramil, vzeli so ga častniki mej-se, jeli pozdravljati in tolažiti, sosebno pa gospod Longin Podbipięta, ki je bil pod praporom Skrzetuskega uže pri vrčih njegov goreč prijatelj. Hotel mu je biti tovariš tudi v vzdihih in plakanji ter je takoj storil novo obljubo v njegov namen, namreč da se bode do smrti postil ob torkih, ako Bog kakorkoli pošlje namestniku tolažbe. V tem so gospoda Skrzetuskega povedli h knezu, ki je bival v kmetski koči. Ko je svojega ljubljenca zagledal, rekel ni niti besede, le roke mu je iztegnil naproti in čakal.

Gospod Jan Skrzetuski se mu je z glasnim jokom spustil na roke, knez pa ga je stisnil na prsi, poljubljal v čelo — prisotni častniki so videli solze v njegovih resnih očeh.

Stoprv črez dolgo začne govoriti:

»Pozdravljam te kakor sina; mislil sem uže, da te ne bodem videl nikoli več. Možato nosi svoje breme in pametuj, da bodeš imel v nesreči na tisoče tovarišev, ki poizgubé žene, otroke, roditelje, sorodnike in prijatelje. In kakor kaplja izgine v oceanu, tako utoni tvoja muka v morji vesoljnega trpljenja. Ker so prišli tako strašni časi na domovino, ne podaje se možu, ki nosi meč ob boku, plakanje za svojo izgubo, marveč da pohiti na otetje obče nam matere in dá ali v mirni vesti najde mir, ali pa da pade v slavni smrti in doseže nebeški venec, z njim pa večno srečo.«

»Amen!« sklene kapelan Muhoviecki.

»O milostivi knez, raje bi jo videl mrtvo!« zajekne vitez.

»Le plakaj, velika je tvoja izguba, in mi bodemo plakali s teboj vred, zakaj ti nisi prišel niti k poganom niti k divjim Scitom niti k Tatarjem, marveč do bratov in iskrenih prijateljev, toda reci si: ‚Danes plačem nad seboj, jutrišnji dan pa ni več moj, jutri gremo v boj.‘«

»Z vašo knežjo milostjo pojdem na konec sveta, toda utolažiti se ne morem; brez nje mi je tako težko, da se ne morem, ne morem...«

In ubogi vojak se je grabil sedaj za glavo, sedaj je rinil prste mej zobe ter je grizel, da bi udušil jek, kajti obupa vihar ga je znova trgal.

»Rekel si: ‚Zgôdi se tvoja volja!‘« reče resno knez.

»Amen, amen! Udam se njegovi volji le z bolestjo... ne morem si svetovati,« odgovori s trgajočim se glasom vitez.

In videlo se je, kako se je lomil, kako boril, tako da je njegova muka vsem izvabila solze in da so čuvstvenejšim, kakor gospodu Volodijovskemu in gospodu Podbipięti, tekle curkoma solze.

Poslednji je sklepal roke in ponavljal žalostno:

»Bratec, bratec, premaguj se!«

»Čuj!« reče zdajci naglo knez, »poročilo imam, da se je Bohun odtod gnal k Lubnijem, kajti v Vazilovki mi je posekal ljudi. Ne obupuj uže neprej, morda je pa on ni dobil, kajti čemu bi se bil potem takem spuščal proti Lubnijem?«

»Kakor smo živi, to bi utegnilo biti!« vskriknejo častniki. »Bog te potolaži!«

Gospod Skrzetuski je odprl oči, kakor ne bi bil razumel, kaj govoré. Iznenada mu je zasvetila v srci nadeja, vrgel se je torej, kakor je bil dolg, knezu pred noge.

»O milostivi knez! Življenje, kri!« klical je.

Več ni mogel izgovoriti. Obnemogel je bil tako zelo, da ga je moral gospod Longin vzdigniti in posaditi na klop, toda uže z obraza se mu je poznalo, da se je te nadeje oklenil kakor potapljajoči se plavač deske in da je bolest odnehala. Drugi so raznetili to iskro ter mu pravili, da morda svojo knežnjo najde v Lubnijih. Nato so ga peljali v drugo kočo, potem pa mu prinesli meda in vina. Namestnik je hotel piti, pa ni mogel, ker je imel grlo preveč stisneno — zato pa so verni tovariši dobro pili. Ko so bili uže nekoliko vinjeni, začeli so ga stiskati, poljubljati in se čuditi njegovi suhoti in znamenjem bolezni, katera je nosil na obrazu.

»Videz imaš kakor Piotrovin!« reče debeli gospod Dzik.

»Na Siči so te najbrže napadali in ti niso dali ne jedi ne pijače?«

»Povej, kaj te je vse zadelo?«

Poslanci Hmielnickega. (Str. 162.)

»Povem vam drugoč kedaj,« odgovori s slabotnim glasom gospod Skrzetuski. »Ranili so me in bil sem bolan.«

»Ranili so ga!« zakriči gospod Dzik.

»Ranili, pa poslanca!« pristavi gospod Slešinski.

In oba sta se resno gledala, da se Kozaki drznejo kaj takega, potem pa se začneta zaradi velike ljubezni stiskati k gospodu Skrzetuskemu.

»In si videl Hmielnickega?«

»Videl.«

»Dajte nam ga semkaj!« kričal je Migurski, »pri tej priči ga sesekamo.«

V takih pomenkih je potekla noč. Pod jutro je bilo naznanjeno, da se je vrnila tudi druga prednja straža, ki je bila poslana na daljšo pot proti Čerkesom. Četa očivestno ni Bohuna dohitela in vjela, vendar je prinesla čudovita poročila. Privedla je mnogo na cesti srečanih ljudij, ki so pred dvema dnevoma videli Bohuna. Ti so pravili, da je Bohun očividno nekoga gonil, ker je povsodi izpraševal, če niso videli debelega šlahčiča, bežečega s Kozačkom. Poleg tega je zelo hitel in letel na vso moč. Ti ljudje so tudi zagotavljali, da niso videli, da bi bil Bohun kako gospodično vedel s seboj. Ako bi bila katera, nedvojbeno bi jo bili videli, kajti semenov ni bilo mnogo pri Bohunu. Nova nadeja, pa tudi nova skrb je stopila gospodu Skrzetuskemu v srce, kajti ta poročila so bila za-nj neumevna.

On namreč ni umel, čemu je Bohun s početka gonil na lubnijansko stran, napadel vazilovsko posadko in potem naglo zavil v čerkesko stran. Da Helene ni ugrabil, zdela se mu je gotova stvar, ker je ni bilo v Antonovem oddelku, kateri je srečal gospod Kušel, in je tudi ljudje, privedeni od Čerkesov, niso videli pri Bohunu. Kje bi torej utegnila biti? Kje se je skrila? Ali je ubežala? Če je, v katero stran? Iz kakih razlogov bi bila bežala — ne v Lubnija, marveč na Čerkese ali Zolotonošo? So mari Bohunovi oddelki koga gonili ali lovili okolu Čerkesov in Prohorovke? Pa čemu so zopet izpraševali o šlahčiči s Kozačkom? Na vsa ta vprašanja namestnik ni našel odgovora.

»Svetujte mi, govorite, tolmačite, kaj to pomeni?« reče častnikom, »moja glava ni za to.«

»Jaz pa vendar-le mislim, da mora biti ona v Lubnijih,« reče gospod Migurski.

»To ne more biti,« ugovarja praporščak Zacvilihovski, »ako bi bila ona v Lubnijih, skril bi se bil Bohun kar najhitreje v Čehrin, nikakor bi se pa ne bil upal na hetmane, o katerih porazu še ni mogel vedeti. Ker je pa semene razdelil in gonil v dve strani, sklepam iz tega in vam rečem, da ni nikogar drugega lovil ko njo.«

»In čemu je povpraševal po starem šlahčiči in Kozačku?«

»Ne treba velike bistroumnosti, da se ugane, da ona ni bežala v ženski obleki, temveč nedvojbeno preoblečena, da bi je ne mogli tako lahko zasledovati. Mislim torej, da je ta Kozaček ona.«

»O, kakor živim, kakor živim!« ponove drugi.

»Ba, kdo bi bil pa oni šlahčič?«

»Tega jaz ne vem,« reče stari praporščak, »pa to bi se lahko poizvedelo. Kmetje so morali vendar vedeti, kdo je bil tukaj in kaj se je pripetilo. Pripeljite mi semkaj gospodarja te koče.«

Častniki so skočili in v kratkem iz hleva privedli za vrat »pidsusidka«.

»Kmet,« vpraša Zacvilihovski, »ali si bil navzoč, ko so Kozaki z Bohunom napadli dvor?«

Kmet je začel, kakor navadno, prisegati, da ga ni bilo poleg, da ni ničesar videl in da o ničemer ne vé, — toda gospod Zacvilihovski je vedel, s kom ima opravek, zategadelj mu reče:

»O verjamem, poganski sine, da si ti sedel pod klopjo, ko so plenili dvor. To reci komu drugemu — glej, tu leži rumen zlat, a tam stoji rabelj z mečem — izbiraj! Vrhu tega požgemo še vso vas, radi tebe se še ubogim ljudem zgodi krivica.«

Stoprv sedaj je začel »pidsusidek« praviti, kar je vedel. Ko so začeli Kozaki razsajati na dvorišči pred dvorom, šel je tudi on z drugimi gledat, kaj se godi. Slišali so, da so pobiti kneginja in kneževiči, da je pa Nikolaj atamana ranil, ki sedaj leži kakor brez duše. Kaj da se je zgodilo z gospodično, takrat niso mogli izprašati, drugi dan o zori pa so slišali, da je pobegnila z nekim šlahčičem, ki je bil prišel z Bohunom.«

»Glej, to je, glej to je!« veselil se je gospod Zacvilihovski. »Kmet, tu imaš rumeni zlat, vidiš, da se ti ne zgodi nič hudega. In si ti videl tega šlahčiča, ali pa kdo iz okolice?«

»Videl sem ga, gospod, a on ni tukajšen.«

»In kakov je pa bil?«

»Debel, gospod, kakor peč, s sivo brado. Proklinjač kakor sam rogač. Slep na jedno oko.«

»O, za Boga!« vsklikne gospod Longin, »to je najbrže gospod Zagloba, ali kdo, a?«

»Zagloba? Čakaj no, gospod, Zagloba! On bi utegnil biti. V Čehrinu sta se izvohala, skupaj pila in igrala na kocke. On bi utegnil biti. To je njegov pravi popis!«

Tu se gospod Zacvilihovski znova obrne do kmeta:

»In je tisti šlahčič pobegnil z gospodično?«

»Tako je. Tako smo slišali.«

»In vi Bohuna dobro poznate?«

»Oj, oj, gospod! Saj je pred meseci bival tukaj.«

»Morda jo je oni šlahčič za njega odpeljal.«

»Kaj še, gospod! On je Bohuna zvezal in omotal z županom ter, kakor govoré, gospodično ugrabil. Ataman je tulil kakor volk. Za dné se je velel privezati mej dva konja ter je pognal na Lubnija, toda ni ga došel in zato se je zapodil v drugo stran.«

»Hvala bodi Bogu!« reče Migurski, »ona je gotovo v Lubnijih, če so gonili na Čerkese, to nič ne dé; ker je ondi niso našli, poskusili so tukaj.«

Gospod Skrzetuski je uže klečal in goreče molil.

»No, no!« mrmral je stari praporščak, »pri Zaglobi se nisem nadejal tolikega srca, da bi si upal spreti se s tako hrabrim možem, kakor je Bohun. Res je, da je bil gospodu Skrzetuskemu za óni lubnijanski trojnijak, ki sta ga pila v Čehrinu, zelo naklonjen ter mnogokrat govoril o tem in ga imenoval vrlega viteza... No, no, vendar tega ne morem pojmiti, saj je tudi za Bohunov denar mnogo popil. Da bi bil Bohuna zvezal in ugrabil gospodično, tako drznega početja se ne bi bil nadejal od njega. Mislil sem si ga prepirljivca in strahopetca. Pretkan je pač, a tudi velik bahač, pri takih ljudeh je pa vsa odvažnost navadno le na jeziku.«

»Naj uže bode kakoršenkoli, dovolj, da je knežnjo iztrgal iz razbojniških rok,« reče gospod Volodijovski. Ker mu pa, kakor je videti, ne nedostaje prekan, upeta jo z njo gotovo, da bode varen pred sovražniki.«

»Saj se mora skrbeti tudi za svoje grlo,« opomni Migurski.

Potem se obrnejo do gospoda Skrzetuskega.

»Potolaži se, mili tovariš!«

»Še vsi ti bodemo družbovali!«

»In na ženitovanji se napijemo.«

Zacvilihovski doda:

»Ako je bežal za Dnjeper in ni vedel o korsunskem porazu, moral se je vrniti v Černihov, v tem slučaji ga dohitimo na poti.«

»Na srečen konec bolestij in trudov našega prijatelja!« zakliče Slešinski.

Začeli so napijati zdravijce na gospoda Skrzetuskega, knežnjo, njih bodoče potomce in na gospoda Zaglobo, in tako je minila noč. O zori so zatrobili na odhod — vojske so se vzdignile proti Lubnijem.

Pot je bila spešna, ker so potovale knežje čete brez taborov. Gospod Skrzetuski bi bil rad s tatarskim praporom skočil naprej, toda bil je preveč oslabel in ga je tudi knez držal pri sebi, ker je želel, da mu poroča o svojem poslovanji na Siči. Moral je torej pripovedovati, kako je hodil, kako so ga napadli na Hortici in vlekli na Sič, zamolčal je le svoj prepir s Hmielnickim, da se ne bi zdelo, da sebe hvali. Najhuje je kneza zadelo poročilo, da stari Grodzicki ni imel smodnika in da je radi tega obetal, da se ne bode mogel dolgo braniti.

»Nedopovedna škoda je to,« pravi, »kajti ta trdnjava bi bila upor silno prečila ter ga ovirala. Ta gospod Grodzicki je velik mož, po pravici decus et praesidium*) Poljske. Zakaj pa k meni ni poslal po smodnik? Dal bi mu ga bil iz lubnijanskih zalog.«

»Sodil je menda, da je bil veliki hetman ex officio dolžan za to skrbeti,« odgovori gospod Skrzetuski.

»Verujem...« reče knez in umolkne.

Kmalu pa nadaljuje:

»To je star in izkušen vojnik, veliki hetman pa je preveč v sebe zaupal in s tem se je pogubil. On je vso to rebelijo premalo uvaževal in, ko sem hitel na pomoč, me celo ni rad gledal. On ni hotel z nikomer slave deliti, bal se je, da meni ne pripišejo zmage...«

»Tako mislim tudi jaz!« reče resno Skrzetuski.

»Zaporožje je nameraval ukrotiti z biči, in glej, kaj se je zgodilo. Bog je kaznil oholost. Radi te oholosti, ki je samemu Bogu neznosna, država gine — in po vsej priliki tukaj nihče ni brez krivde...«

Knez je govoril prav, saj niti on sam ni bil brez krivde. Ni še tako davno temu, da je šel knez, ko se je z gospodom Aleksandrom Koniecpolskim prepiral za Hadzijac, v Varšavo s štirimi tisoči mož, katerim je ukazal, naj vderó v senatorsko dvorano in vse posekajo, ako bi

*) Dika in bran.

bil on v senatu prisiljen na prisego. In tega ni storil zaradi ničesa drugega kakor iz oholosti, ki mu ni dala, da bi ga silili na prisego, a mu ne verjeli na besede.

Morda se je v tem hipu spomnil tega dogodka, kajti zamislil se je in molče jezdil dalje, blodeč z očmi po širokih stepah, objemajočih cesto, — morda pa je mislil tudi o usodi Poljske, katero je ljubil z vsemi močmi goreče duše svoje in kateri se je bližal dies irae et calamitatis. *)

Naposled, popoldne, pokazale so se z visokega brega Sulinega nabuhle kupole lubnijanskih cerkvâ, bleščeči krov in koničasti stolpi cerkve svetega Mihaela. Ko se je naredil večer, stopale so čete zlagoma v mesto. Knez je šel takoj v grad, v katerem je imelo biti po naprej poslanih ukazih vse gotovo za pot; prapori pa so se na nočevanje razšli po mestu, kar ni bila lahka stvar, kajti bilo je tam mnogo ljudij. Zaradi poročil o širjenji domače vojne na levem bregu in zaradi vrenja mej kmeti navrla se je bila v Lubnija z Zadnjeprija vsa šlahta. Ondi se je sešla šlahta celo iz daljnih krajev z ženami, otroki, družino, konji, velblodi in celimi čredami živine. Shajali so se tudi knežji komisarji, podstaroste, najrazličnejši činovniki plemiškega stanu, zakupniki, židje — skratka: vsi, proti katerim bi utegnil upor obrniti svojo ost. Rekel bi, da se vrši v Lubnijih kak velik letni sejem, kajti nedostajalo ni niti moskovskih kupcev in astrahanskih Tatarjev, ki so bili prišli na Ukrajino z blagom in se pred vojno tukaj ustavili. Na trgu je stalo na tisoče voz najrazličnejše podobe, s kolesi, ki so bila zvezana s trtami, s kolesi brez preček, izrezanimi iz jednega kosa; kozaških teleg, plemiških šarabanov. Imenitnejši gostje so se namestili v gradu in po gostilnicah, drobiž in družina pa pod šotori okolu cerkvâ. Po ulicah so zakurili ognje, pri katerih so si kuhali živež. Povsodi je bila gnječa, zmešnjava in šum, kakor v ulnjaku. Najrazličnejše noše in najrazličnejše boje; kneževi vojaki izpod raznih praporov, hajduki, pajuki, židje v črnih haljah, kmetje, Tatarji v kožuhih. Vse polno raznih jezikov, klicev, kletev, otročjega joka, pasjega lajanja in živinskega mukanja. Te trume so z radostjo pozdravljale prihajajoče prapore, kajti videle so v njih varstvo in rešitev. Drugi so šli pod grad vpit na čast knezu in kneginji. Mej trumo so se širile najrazličnejše novice; tu, da ostane knez v Lubnijih, tu, da pojde celo tja na Litvo, kamor bode treba iti za njim, in celo, da je Hmielnickega uže potolkel. Knez je, pozdravivši kneginjo in naznanivši jutrišnjo pot, skrbno gledal na te gromade vôz in ljudij, ki so nameravali iti za vojsko in mu bodo železo na nogah, ker bodo hitrost pohodu zavirali. Tolažil se je le z mislijo, da se vse to za Brahimom, kjer je kraj mirnejši, razprši, poskrije po raznih kotih in da neha iti za vojsko. Kneginja z ženstvom in dvorom je imela biti odposlana v Višnjevec, da bi se mogel knez zagnati v ogenj brez nevarnosti in zaprek. V gradu so bile priprave uže izvršene, vozovi s potrebščinami in dragocenostimi uže naloženi, živež spravljen, dvor gotov, tudi če bi bilo treba takoj sesti na voze in konje. Vse te priprave je izvršila kneginja Grizelda, ki je imela v nesreči toliko dušo kakor knez, — in zares, bila mu je jednaka v kreposti in neupogljivosti značaja. Ta pogled je kneza zelo potolažil, dasi se mu je srce trgalo, ko je pomislil, da se je prišel poslovit od lubnijanskega gnezda, v katerem je užil toliko sreče, razvil toliko moči, pridobil si toliko slave. Sicer so pa to žalost delili vsi, vojska, služabniki, ves dvor, kajti vsi so dobro vedeli, da sovražnik Lubnij ne pusti v miru, dokler bode knez vojeval v daljnih krajih, marveč, da se na teh zidovih maščuje za vse udarce, ki jih bode dobil iz kneževih rok. Mnogo je bilo torej joka in žalovanja, osobito mej ženskim spolom in mej onimi, ki so se tu rodili in ostavljali grobove roditeljev.

VIII.

Gospod Skrzetuski je bil prvi, še pred prapori je skočil v grad, da povpraša po knežnji in Zaglobi. Tukaj jih, kajpada, ni našel. Tu jih niso ne videli ne slišali o njih, dasi so bili uže izvedeli o napadu na Rozloge in o razpršitvi vazilovske posadke. Vitez se je torej zaprl v svoje stanovanje v orožarni z zapeljivo nadejo vred — in žalost, strah in skrb so zopet prileteli do njega. Toda otresal se jih je, kakor se ranjen vojnik na bojišči otresa vranov in kavk, ki se zgrinjajo k njemu, da bi pili gorko kri in mrcvarili sveže meso. Krepil se je z mislijo, da se Zagloba, ki je prebrisan in ukanljiv, morda vendar-le premota — in po poročilih o hetmanskem porazu skrije v Černihov. Sedaj se je spomnil tudi onega berača, katerega je srečal na

*) Dan jeze in nesreče = sodnji dan.

Vojska kneza Jeremije potuje proti Lubnijem. (Str. 167.)

poti v Rozloge, katerega je z dečkom vred slekel nekov črt, da je tri dni sedel v Kahamlikovem bičji ter se bal prikazati mej svet. Gospodu Skrzetuskemu je naglo prišla misel, da je najbrže Zagloba slekel tega berača, da bi se on in Helena preoblekla. »Drugače to ne more biti!« ponavljal si je namestnik in s to mislijo začutil veliko tolažbo, kajti to bi jima bilo pobeg zelo olajšalo. Upal je tudi, da Bog, ki brani nedolžnost, Helene ne zapusti. Hotel si je zaradi nje tudi on pridobiti njegovo naklonjenost ter sklenil očistiti se grehov. Šel je torej iz orožarne iskat duhovnika Muhovieckega, in ko ga je našel pri ženah, katere je tolažil, prosil ga je, da bi ga izpovedal. Duhovnik ga je odvedel v cerkvico, sédel v spovednico in začel poslušati. Nato mu je dajal naukov, navodov, utrjeval ga v veri, tolažil in svaril. Svaril ga je pa v tem smislu, da kristjanu ne pristoji dvomiti o božji moči in da domoljubu ne pristoji oplakavati bolj svojo nesrečo nego domovinsko, kajti to je grdo samoljubje, če ima kdo več solz za se nego za občestvo in bolj žaluje za svojo ljubico nego za vseobčo nesrečo. Potem je to nesrečo, ta padec in to sramoto domovine opisal v tako vzneseniih in žalostnih besedah, da je vitezu takoj v srci raznetil veliko ljubezen do nje, poleg katere se je njegova vlastna nesreča tako zmanjšala, da jo je komaj spoznal. Očistil ga je tudi srditosti in sovraštva, katero je našel v njem proti Kozakom. »Te bodeš tolkel,« reče mu, »kot sovražnike veri, domovini, kot zaveznike poganov, toda kot svojim krivičnikom jim oprosti, odpusti iz srca — in se nikari ne maščuj. In kedar to premoreš, takrat bodem videl, da te Bog potolaži in ti dovoli tvojo ljubezen in ti pošlje mir...«

Potem ga je prekrižal, blagoslovil in stopil iz spovednice. V pokoro mu je velel, naj do jutra leži z razprostrtimi rokami pred razpetim Kristom.

Cerkvica je bila prazna in temna, le dve sveči sta migotali pred oltarjem in rožne in zlate bleske usipali na obličje Kristovo, izdelano iz alabastra, a polno sladkosti in trpljeja. Cele ure so potekale, a namestnik je tu klečal nepremično kakor mrtev, toda čutil je čimdalje bolj, da se mu srd, obup, mržnja, bolest, skrbi, trpljenje odvijajo od srca, plazijo iz prsij, in lezejo kakor kače ter se skrivajo nekod v teminah. Začutil je, da laglje sope, da neko novo zdravje in neke nove sile stopajo va-nj, da se mu v glavi nekako jasní in da ga obhaja nekaka blagost — skratka: pred tem žrtvenikom in pred tem Kristom je našel vse, karkoli je mogel najti človek te dobe, človek neporušne vere, brez sledu in sence obupa.

Zjutraj je bil namestnik kakor prerojen. Razpočelo se je delo, gibanje in kretanje. Bil

Na trgu v Lubnijih. (Str. 167.)

je to dan odhoda iz Lubnij. Častniki so morali od ranega jutra pregledavati vrste, če so konji in ljudje v potrebnem redu, nato je voditi na plan in uvrščati na odhod. Knez je poslušal sveto mašo v cerkvi svetega Mihaela, potem pa se vrnil v grad in vsprejemal deputacije grškega svečeništva, meščanov iz Lubnij in Horola. Šel je torej na prestol v dvorani, slikani od Helma, in tu se je lubnijanski župan Hrubi poslovil v ruskem jeziku v imenu vseh mest, katera so spadala v zadnjeprsko državo. Prosil ga je najpreje, da ne bi odšel in jih ne ostavil kakor ovce brez pastirja. Ko so to slišale druge deputacije, sklepale so roke in ponavljale: »Ne odhajaj, ne odhajaj!« in ko jim je knez odgovoril, da to ne more biti — padli so mu pred noge, obžalovali dobrega gospoda, ali pa izražali žalost, da se jih je, kakor se govori, mnogo izmej njih navzlic kneževi dobroti sprijaznilo s Kozaki in s Hmielnickim. Premožnejši ljudje so se bali druhali, in res se je bilo bati, da se vzdigne takoj, kedar knez odide. Knez jim je odgovoril, da je skrbel, da jim je bil oče, ne gospod, ter je je zaklinjal, naj vzdrže v zvestobi do veličanstva in Poljske, ki je vsem skupna mati, pod katere okriljem niso trpeli krivic, kjer so živeli v miru, množili svoj imetek, kjer niso čutili nobenega jarma, kateri bi inostranci gotovo naložili na nje. Z jednakimi besedami se je poslovil tudi od grškega svečeništva; potem je prišla ura odhoda. Zdajci se razlegne jok in žalovanje služabništva po vsem gradiči. Gospodične dvorjanke so omedlevale, a gospodično Ano Borzobohato so komaj osvestili. Jedina kneginja je sedla v voz s suhimi očmi in z glavo po konci. Ponosna gospa se je sramovala ljudem kazati svoje trpljenje. Trume ljudstva so stale pred gradom, v Lubnijih so zvonili z vsemi zvonovi, duhovniki so odhajajoče blagoslavljali s križi, vrste velikih in malih vôz in kôl so se komaj pretisnile skozi mestna vrata.

Naposled je tudi sam knez sédel na konja. Prapori po polkih so se mu priklonili, na nasipih so streljali iz topov.

Jok, hrup ljudstva in krik se je mešal z zvonjenjem zvonov, s streljanjem, z bučanjem bojnih trôb, s hučanjem kotlov. Krenili so na pot.

Prva sta šla dva tatarska prapora pod Roztovorovskim in Vieršulom, za njima artilerija gospoda Vurcla, pehota polkovnika Mahnickega, za njimi je šla kneginja s spremstvom in ves dvor, vozovi s potrebščinami, za njimi vlaški prapor gospoda Bihovca in naposled množica vojske, krepki polki težke konjice, oklopniški in huzarski prapori, vso to dolgo vrsto so pa zaslanjali dragonci in semeni.

Za vojsko se je vlekla, kakor kača, neskončna pisana vrsta plemiških vôz z rodbinami vseh teh, ki po kneževem odhodu niso hoteli ostati na Zadnjepriji.

Trobke po polkih so igrale, a srca so bila stisnena. Vsakdo si je mislil, ko je gledal te zidove: »Mili dom, ali te še kedaj zagledam v življenji?« Oditi je lahko, a vrniti se je težko. Saj je vsakdo na tem mestu ostavljal kak del svojega srca in kak sladek spomin. Sleharne

oči so se poslednjikrat obrnile na grad, na mesto, na stolpe katoliških in kupole pravoslavnih cerkvâ in na strehe domov. Vsakdo je vedel, kaj je tukaj ostavil, ni pa vedel, kaj ga čaka tam v sinji daljavi, kamer se tabor pomiče.

Žalost je vsem stiskala srce. Mesto je z glasnim zvonjenjem klicalo za odhajajočimi, kakor bi jih prosilo in rotilo, naj ga ne ostavijo, naj ga ne prepuste nevarnosti, žalostni bodoči usodi. Klicalo je, kakor bi se s temi žalostnimi glasovi hotelo posloviti in utrditi se jim v spominu...

Akoprem se je pohod oddaljeval — glave so bile še obrnene k mestu, po vseh obrazih pa si čital vprašanje:

»Ali je poslednjikrat?«

Tako je! Od vse te vojske in vseh trum, od teh tisočev, ki so šli ta hip s knezom Višnioviecким, ni imel niti on sam niti nobeden, nobeden drugi več uzreti ne mesta ne kraja.

Troblje so igrale. Tabor se je pomikal polagoma, a nepretrgoma — in kmalu se je začelo mesto zavijati v modrikasto meglo, hiše in krovi so se začeli stapljati v jedno maso, ki se je močno svetila v solnčni svetlobi. Knez je pognal konja naprej, zajezdil na visoko mogilo, stal ondi nepremično in gledal dolgo nazaj. To mesto, ki se sedaj blešči v solnci, in ves ta kraj, kar ga je videti z mogile, bilo je delo njegovih prednikov in njega samega. Višnioviecki so te nekdaj gluhe pustinje izpremenili v ljudnat kraj, ustvarili ga za človeško življenje, Zadnjepriju storili ime. Največji del tega je pa izvršil sam knez. On je zidal cerkve, katerih stolpi se, glej, modré tam nad mestom, on je vzdignil mesto, on je je s cestami zvezal z Ukrajino; on je trebil gozde, osuševal močvirja, zidal gradove, ustanavljal vasi in selca, privajal stanovnike, trebil razbojnike, branil tatarskih napadov, vzdržaval kmetu in trgovcu potrebni mir, uvedel gospodstvo prava in pravičnosti. Po njem je ta kraj živel, razvijal se in cvel. On mu je bil duša in srce — in sedaj je prišlo tako daleč, da naj vse to ostavi. In knezu ni bilo žal tega velikanskega imetka, ravnega nemškim kneževinam, marveč žal, da se je bil tega dela poprijel s svojimi rokami, a je sedaj vedel, da po njegovem odhodu ne bode ničesar več, da bode delo celih let vničeno, da bode izgubljen ves trud, da se divjaštvo razbrzda, da požari ogrnejo vasi in mesta, da bode Tatar v teh rekah napajal konje, da porase borovje na pogoriščih, in da bode treba — ako Bog dodeli vrnitev — vse, vse delati na novo, da pa morda ne bode več teh močij, ne časa, ne zaupanja, kakoršno je bilo popreje. Minila so leta, ki so bila zanj hvala pred ljudmi, zasluga pred Bogom — sedaj pa se ima hvala in zasluga razkaditi kakor dim...

In dve solzi sta mu počasi zdrsnili po lici.

To sta bili poslednji solzi, za katerima so v teh očeh ostale nadalje same bliskavice.

Knežev konj je vspel vrat in zarazgetal, in njemu so se odzvali takoj drugi izpod raznih praporov. Ti glasovi so kneza vzbudili iz zamišljenosti ter ga napolnili s ponosom in nadejo. Glej jih, ostane mu še šest tisoč zvestih tovarišev, šest tisoč sabelj, s katerimi mu je svet odprt in katerih čaka zatirana Poljska kot jedine rešitve. Zadnjeprska idila je končana, toda tam, kjer grmé topovi, kjer plamené vasi in mesta, kjer se po noči z razgetanjem tatarskih konj in z vriščem kozaškim meša jok vjetnikov — tam mu je polje odprto in tam si rešitelj in oče domovine pridobi slave...

Kdo poseže po ta venec, kdo reši tako onečaščeno, s kmetskimi nogami poteptano, ponižano, umirajočo domovino, če ne on — knez, če ne ta vojska, ki se tam-le v dolini sveti in migota v orožji.

Tabor je stopal baš ob vznožji mogile, in ko je zagledal kneza, z bulavo v roki, na temenu pod križem, zadonel je isti hip vsem vojakom iz prsij vsklik:

»Živel knez! Živel naš vodnik in hetman Jeremija Višnioviecki!«

In tisoč praporov se mu je naklonilo do nog, huzarji so grozno zažvenketali z železjem, mej glasnimi kriki so zahrumeli kotli.

Tedaj pa je knez potegnil sabljo, vzdignil jo z očmi vred k nebu in začel govoriti:

»Jaz, Jeremija Višnioviecki, vojvoda ruski, knez v Lubnijih in Višnjovci, prisegam na Te, o Bog, na sveto Trojico in na Te, Mati najsvetejša, da te sablje, ki sem jo vzdignil proti razbojnikom, kateri so domovino onečastili, ne položim, dokler bodem imel močij in življenje, dokler ne operem te sramote, dokler vsakega sovražnika Poljske ne potlačim pred noge, ne umirim Ukrajine, in v krvi ne utopim kmetskih uporníkov. In kakor sem storil to obljubo iz odkritega srca, tako mi gospod Bog dopomozi — amen!«

Izrekši je nekoliko hipov zroč v nebo postal, potem pa počasi prijahal z mogile k praporom. Na noč je prišla vojska v Basan, vas gospe Krinicke, ki je kneza vsprejela klečeč mej vrati. Kmetje so jo namreč v dvoru uže oblegali, katerih se je pa s pomočjo zveste dru-

žine branila, dokler ni nenadni prihod vojske otel nje in devetnajstero njenih otrok, mej katerimi je bilo štirinajst hčerâ. Knez je velel najprvo napadovalce poloviti, potem pa poslal Poniatovskega, stotnika kozaškega prapora, h Kaniovu, ki je še tisto noč privedel pet Zaporožcev vasijutinjskega oddelka. Vsi ti so se udeležili korsunske bitke. Ko so jih pripekali z ognjem, povedali so knezu o njej natanko. Zagotovili so tudi, da je Hmielnicki še v Korsunu, Tuhaj-bej pa da je šel z vjetniki, plenom in obema hetmanoma na Čehrin, odkoder je nameraval oditi na Krim. Slišali so tudi, da ga je Hmielnicki zelo prosil, naj ne zapusti zaporoških vojsk ter da naj gre proti knezu; vendar se »murza« ni dal preprositi, češ, da si Kozaki, ker so vojske in hetmani pobiti, lahko sami pomagajo, on pa ne bode dolgo čakal, sicer mu zaplenjenci pomrjo. Vprašani o bojnih četah Hmielnickega, cenili so je na dvesto tisoč, pa da je dosti takih, da so le, dobrih pa samo petdeset, to je Zaporožcev in panskih ali mestnih Kozakov, ki so potegnili z uporniki.

Ta poročila so kneza na duhu pokrepila, zakaj upal je, da njegova moč s šlahto, prebežniki kroninih vojsk in s panskimi četami znatno narase. Potem se je zjutraj za rana vzdignil na daljšo pot.

Za Perejeslavjem je stopila vojska v velikanske, gluhe lesove, ki so se vlekli vzdolž toka Trubežinega tja do Kozjelca in dalje pod sam Černihov. Bilo je konci meseca majnika — strašanska vročina. V lesu je bilo mesto hlada tako zadušno, da je ljudem in konjem pohajala sapa. Živina, katero so gnali za taborom, padala je na vsak korak, ali pa je, ko je kje zavohala vodo, kakor besna drla do nje, prevračala pri tem vozove in delala zmešnjavo. Cepati so začeli celo konji, zlasti v težki konjici. Noči so bile neznosne zaradi neizmerne množice mrčesa in presilne vonjave smole, ki se je vsled vročine obilneje nego sicer cedila iz dreves.

Tako so se vlekli štiri dni, naposled pa je postala vročina nenaravna. Ko se je storila noč, začeli so konji hropsti, goved pa žalostno mukati, kakor bi slutila kako nevarnost, katere si ljudje še niso mogli misliti.

»Kri vohajo!« govorilo se je v taboru, v trumah bežečih plemiških rodbin.

»Kozaki so nam za petami! Bitka bode!«

Na te besede so ženske zagnale jok — novica je priletela v družine, nastalo je beganje in zmešnjava — vozovi so začeli drug drugega prehitevati, ali pa kar na slepo uhajati iz vrste v les, v katerem so obtičali mej drevjem.

Toda ljudje, katere je odposlal knez, spravili so naglo vse v red. Razposlal je tudi oddelke na vse strani, če morda res grozi kaka nevarnost.

Gospod Skrzetuski, ki je bil s svojimi Vlahi radovoljno odšel, vrnil se je prvi proti jutru ter šel takoj h knezu:

»Kaj je?« vpraša ga Jeremija.

»Milostivi knez, gozdi goré.«

»Zažgani?«

»Tako je. Vjel sem nekoliko ljudij, ki so priznali, da je Hmielnicki poslal radovoljnike, ki bi vašo knežjo milost sledili in, ako bode ugodna sapa, podnetili ogenj.«

»Rad bi nas spekel v smoli, bitke pa ne mara začeti. Privedite mi te ljudi.«

Takoj so privedli tri čabane, divje, glupe, prestrašene, ki so koj priznali, da jim je bilo res ukazano zažgati lesove.

Priznali so tudi, da so bile vojske odposlane za knezom, toda te so šle po drugi poti k Černihovu, bliže Dnjepra.

V tem so prijezdile tudi druge predstraže, vsaka je pa prinesla isto poročilo:

»Lesovi goré.«

Toda zdelo se je, da se knez kar nič ne vznemirja:

»To je poganski način,« rekel je, »toda nič ne dé. Ogenj ne pride za reke, tekoče v Trubežo.«

In res, v Trubežo, ob kateri se je na polnočno stran tabor pomikal, stekalo se je toliko rečic, ki so tu pa tam delale široke močare, da se ni bilo bati, da bi ogenj segel črez-nje. Brezdvomno bi bilo treba za vsako rečico gozd zažgati na novo.

Predstraže so pa v kratkem sporočile, da se tako tudi res godi. Dan na dan so privajali novih podžigalcev, katere so natikali na borovce ob poti.

Ogenj se je silno širil, toda ob rečicah le na vzhod in zahod, ne pa na polnoč. Po noči se je nebo rdélo, dokler so segle oči. Ženske so od mraka do zore pele pobožne pesni. Iz gorečih gozdov preplašena zverjad je bežala ter se drvila za taborom in mešala s čredami domače živine. Veter je nanašal toliko dima, da je prestrl vse obzorje. Vojska in vozovi — vse premikalo se je kakor v gosti megli, skozi katero pogled ni prodiral. Prsi niso imele kaj oddihavati, dim je grizel oči, — a veter ga je

Namestnik je tu klečal nepremično, kakor mrtev. (Str. 168.)

zaganjal čimdalje več. Solnčna svetloba ni mogla prodreti skozi te oblačine, in po noči je bilo svetleje nego po dnevi, ker so po noči svetili žari. Gozd pa — zdelo se je — ni imel konca.

Sredi takih gorečih gozdov je knez Jeremija vedel svojo vojsko. V tem so prišla poročila, da gre sovražnik ob drugi strani Trubeže, ni se pa vedelo, kako močan je, — vendar so Tatarji Vieršulu zagotovili, da je še zelo daleč.

Neko lepo noč prišel je bil v tabor tudi gospod Suhodolski z Bodenek, onstran Desne. To je bil nekdanji knežev rokodajni dvorjan, ki se je bil pred nekolikimi leti preselil v vas. Tudi on je bežal pred kmeti, prinesel pa novico, katere še vojska ni vedela.

Velika osuplost je zavladala, ko ga je knez vprašal za novice in je on odgovoril:

»Slabo, milostivi knez! Ali uže veste o porazu hetmanov in o kraljevi smrti?«

Knez, ki je sedel pred šotorom na majhnem stolci, skoči na noge:

»Kako? Kralj umrl?«

»Milostivi gospod je še teden pred korsunskim porazom izdihnil dušo v Mereči,« reče Suhodolski.

»Bog mu v svoji milosti ni dal doživeti tako bridkega trenotka,« odgovori knez. Potem pa se je prijel za glavo in nadaljeval:

»Strašni časi stopajo na Poljsko. Konvokacije in elekcije*) — interregnum,**) nezgode in zunanje spletke, sedaj, ko bi bilo treba, da se izpremeni ves narod v jeden meč, v jedno roko. Bog je od nas obrnil svoje obličje in nas v svoji jezi namerava tepsti za grehe. Te požare bi bil mogel ugasiti jedini kralj Vladislav, ker so ga Kozaki ljubili in je bil vrhu tega vojevit vladar.«

Ta trenotek se je nekoliko častnikov, mej njimi Zacvilihovski, Skrzetuski, Baranovski, Mahnicki in Polanovski približalo knezu, ki je rekel:

»Velemožni gospodje, kralj je umrl!«

Glave se odkrijejo kakor na povelje. Obrazi se zresné. Tako nenadna vest je vsem zaprla besedo. Stoprv črez nekoliko hipov je vzbuhnilo splošno žalovanje.

»Večni mir daj mu, o Gospod!« reče knez.

»In večna luč naj mu sveti na veke!«

V kratkem potem je duhovnik Muhoviecki zapel »dies irae«, in sredi teh lesov, sredi dima je neizrecna tesnoba ogrnila srca in duše. Vsem se je zdelo, kakor bi se jim bila odrezala kaka pričakovana rešitev, kakor bi bili sedaj vzpričo groznega sovražnika sami ostali na svetu... in bi ne imeli nikogar več za seboj razun svojega kneza.

Zategadelj so se oči vseh obrnile k njemu, in nov vozel se je zavezal mej njim in vojniki.

Ta dan zvečer je rekel knez Zacvilihovskemu, da so ga vsi slišali:

»Treba nam kralja bojevnika, in ako Bog dovoli, da oddamo svoje glasove pri volitvi, oddamo je kraljeviču Karolu, ki ima več bojevitega duha nego Kazimir.«

*) Zbori in volitve.

**) Mejvladje.

»Vivat Carolus rex!« vskriknejo častniki.

»Vivat!« ponove huzarji in za njimi vsa vojska.

In knez-vojvoda se gotovo ni nadejal, da pridejo ti vskriki, grmeči na Zadnjepriji, sredi gluhih černihovskih gozdov, celo do Varšave in da mu veliko kronino bulávo iz rok izvijo.

IX.

Po devetdnevni poti, na kateri je bil Ksenofont gospod Maškievič, in po trodnevnem prevažanji črez Desno, je dospela vojska naposled v Černihov. Prvi je šel vá-nj z Vlahi gospod Skrzetuski, kateremu je knez navlašč poveril v mestu vso pripravo za vojsko, da bi mogel preje poizvedeti o knežnji in Zaglobi. A tudi tukaj, kakor v Lubnijih, ni nihče slišal o njih niti v mestu niti v gradu. Propadla sta nekje brez sledu, kakor kamen v vodo, in vitez uže sam ni vedel, kaj bi si o tem mislil. Kam bi se bila skrila? Menda vendar ne v Moskvo, ali na Krim, ali na Sič? Ostalo je jedino še to, da sta se morda prepeljala črez Dnjeper, toda potem takem bi se bila spustila v sredo viharja. Tam je bilo klanje, tam požiganje, tam pijane trume črni, tam Zaporožci in Tatarji, pred katerimi bi Helene niti preobleka ne branila, kajti poganski divjaki so radi jemali tudi mladeniče v robstvo, ker so jih na stambulskih trgih drago prodajali. Gospodu Skrzetuskemu je stopala v glavo celo strašna misel, da jo je gospod Zagloba morda navlašč odvedel v to stran, da bi jo prodal Tuhaj-beju, ki bi ga za njo morda bolje nagradil nego Bohun, — in ta misel ga je gonila v blaznost, toda v tem ga je gospod Longin Podbipięta, ki je Zaglobo dlje poznal nego Skrzetuski, spet pomiril.

»Bratec, gospod namestnik,« dejal mu je, »to si izbij iz glave. On tega ni storil. Saj je bilo tudi pri Kurčevičih dosti zakladov, katere bi mu bil Bohun rad odstopil.«

»Ako bi bil hotel deklico pogubiti, prišel bi bil do imetka, ne izpostavljajoč svojega vratu.«

»Res je,« potrdi mu namestnik, »ali čemu je bežal z njo za Dnjeper, a ne v Lubnija ali v Černihov?«

»Le miruj, dragi moj. Jaz tega Zaglobo poznam. On je z menoj pil in živel pri meni. Za denar ne mara, niti za svoj niti za tuj. Ako ima svoj denar, trati ga — tujega se ne pola-

komi; da bi se lotil takega dejanja, tega se od njega ne nadejam.«

»Lahek človek je to, lahek,« reče Skrzetuski.

»Morda je res lahek, toda prevejanec, ki ukani vsakega in se izmota iz vseh nevarnostij. Kakor ti je duhovnik prorokoval s proroškim duhom, da ti jo Bog vrne, tako bode, zakaj pravično je, da se vsako čisto čustvo nagrádi, in s tem upom se potolaži, kakor se tolažim tudi jaz.«

Tu začne gospod Longin sam težko vzdihati, v kratkem pa doda:

»Povprašajva še v gradu, morda sta pa vendar šla todi.«

In izpraševala sta povsodi, toda zaman, — nikakoršne sledi ni bilo, in sploh ubežniki niso todi prehajali. V gradu je bilo polno šlahte z ženami in otroki, ki so se tu zaprli pred Kozaki. Knez je je nagovarjal, da bi šli z njim, in je pripomnil, da mu Kozaki korak za korakom sledé. Na vojsko udariti se niso upali, a jasno je bilo, da se po kneževem odhodu poskusijo za grad in mesto. Šlahta v mestu je bila čudovito zaslepljena.

»Tu za gozdi smo varni,« odgovarjali so knezu. »Semkaj do nas ne pride nihče.«

»In vendar sem jaz prešel te lesove.«

»Vaša knežja milost je pač prešla, razbojništvo pa ne preíde. Ho, ho! Ti lesovi niso majhna reč.«

In niso hoteli iti, marveč so vstrajali v svoji zaslepljenosti, katera se jim je potem grozno izplačala, zakaj kmalu po kneževem odhodu so prišli Kozaki. Grad se je moško branil tri tedne, potem pa je bil vzet, a vsi stanovniki v njem so bili poklani do zadnjega. Kozaki so počenjali strašne krutosti. Razčesavali so otroke, ženske pekli na ognji — in nihče se ni maščeval.

Ko je bil prišel knez v Lubeč za Dnjeper, razvrstil je ondi vojsko na odpočitek, sam pa jahal s kneginjo, dvorom in prtljago v Brahin, ki je ležal sredi lesov in neprehodnega blata. Teden pozneje prepeljala se je tudi vojska. Potem so krenili v Babico pod Mozir, in tam je na praznik sv. Rešnjega Telesa odbila ura ločitve. Kneginja z dvorom je imela iti v Turov k gospej vojvodinji Vilenski, svoji teti, knez z vojsko pa v ogenj proti Ukrajini.

Na poslednjem obedu za slovo je bilo svečeništvo obeh obredov, žensko družabništvo in imenitnejše vojaštvo. Toda sredi gospodičen in vitezov ni bilo običajne veselosti, kajti marsikatero vojaško srce se je žalostilo o misli, da bode črez trenotek treba ostaviti izvoljenko, s katero bi se dalo živeti in umreti; marsikatero jasno ali temno dekličje oko se je od žalosti zalivalo s solzami, da on odide na vojno, mej svinčenke in meče, mej Kozake in divje Tatarje... odide in se morda več ne povrne...

Ko je pa izpregovoril knez, poslavljajoč se od soproge in dvora, tu so gospodične žalostno zaihtele, vitezi pa, silnejšega duha, so vstali s sedežev, zgrabili sablje ter kriknili v jeden glas:

»Zmóremo in se povrnemo!«

»Pomózi vam Bog!« odgovori kneginja.

Nato se razlegne krik, da so se stresnile stene in okna:

»Živela gospa kneginja! Živela naša mati in dobrotnica!«

»Živela! Živela!«

Tudi vojaki so jo ljubili radi njene velikodušnosti, naklonjenosti napram viteštvu, zaradi njene vrline in laskavosti, radi varuštva nad njih rodbinami. Nad vse pa jo je ljubil knez Jeremija, kajti bili sta to dve naravi, kakor ustvarjeni druga za drugo, podobni si kakor jajce jajcu, obe vliti iz zlata in brona.

Vsi so šli torej k njej in vsak je s kupo pokleknil pred njenim stolom, ona pa je vsakega prijela za glavo in mu rekla nekoliko laskavih besed, Skrzetuskemu pa je dejala:

»Gotovo dobode marsikateri vitez svetinjico ali vrpco v spomin. Ker pa ti nimaš tukaj one, od katere bi si spominka najbolj želel, vsprejmi ga od mene, kakor od matere.«

Izrekši je vzela zlat križec, obsejan s turkusi, ter ga je obesila vitezu na vrat, on pa ji je spoštljivo poljubil roko.

Videlo se je, da je bil tudi knez tega vesel, kar je Skrzetuskega doletelo, ker se mu je bil zadnje čase še bolj priljubil radi tega, ker je kot poslanec na Siči ohranil kneževo čast, ko ni hotel vzeti listov od Hmielnickega. V tem so vstali od obeda. Gospodične so se prijele besed kneginjinih, izrečenih Skrzetuskemu, smatrajoč je kot pristojnost in dovoljenje, in takoj začele jemati v roke, ta svetinjico, ta vrpco, ta križec. — Ko so vitezi to zapazili, pristopili so hitro vsak do svoje, če ne izbrane, pa vsaj najmilejše gospodične. Poniatovski je torej smuknil do Žitinske, Bihoviec do Bohatovianke, kajti zadnje čase se mu je bila ta primilila, Roztvorovski do Žukovne, rusi Vieršul do Skoropad-

ske, polkovnik Mahnicki, dasi star, do Zaviejske, jedina Anica Borzobohata-Krasienska, akoprem najkrasnejša izmej vseh, stala je pri oknu sama in zapuščena. Lice ji je zardelo, očesci, nadkriti s trepalnicami, streljali sta ji od strani, kakor v jezi, a ob jednem tudi proseče, naj ji ne store te sramote, — dokler se naposled ne približa izdajica Volodijovski:

»Tudi jaz sem hotel prositi gospico Anico kakega spominka, a tej želji sem se bil uže odrekel, ker sem mislil, da se zaradi prevelike gnječe ne dorinem.«

Anici so se ličica še žarneje razvnela in odgovorila je takoj brez pomisleka:

»Gospod, iz drugih rok si si želel spominka, ne iz mojih, pa ga ne dobiš; kajti tam je za blagorodnega gospoda, če ne pretesno, pa vsaj previsoko.«

Udarec je bil dobro namerjen in podvojen. Prvič je tičal v njem opomin na nizko postavo vitezovo, drugič pa na ljubezen do knežnje Barbare Zbaraške. Gospod Volodijovski je bil najpreje zaljubljen v starejšo Ano, ko se je pa ta omožila, prebolel je tudi to in na tihem žrtvoval srce Barbari, misleč, da tega nihče ne ve. Zategadelj se je sedaj, ko mu je Anica to oponesla, dasi je bil borilec prve vrste s sabljo in z besedo, tako zmédel, da je pozabil jezik v ustih in le jecljaje izgovoril:

»Gospica, tudi ti visoko meriš, vsaj tako visoko, kakor je glava gospoda ... Podbipięte.«

»On je gotovo višji nego blagorodni gospod, bodisi z mečem bodisi z uljudnostjo,« odvrne odsečno dekle. »Hvala, da si mi ga spomnil. Dobro tudi tako!«

Izrekši se obrne k Litvinu:

»Gospod, približaj se no, gospod! Tudi jaz hočem imeti svojega viteza in ne vem, če bi mogla to vrpco pripeti na hrabrejše prsi.«

Gospod Podbipięta izbuli oči, kakor bi samemu sebi ne verjel, če prav sliši, naposled pa pade na kolena, da kar tla zabrešče:

»Dobrótnica moja, dobrótnica!«

Anica mu je pripela vrpco, potem pa so njene male ročice popolnoma izginile pod brkami gospoda Longina; razlegnilo se je mlaskanje in mrmranje. Začuvši te glasove, reče gospod Volodijovski poročniku Migurskemu:

»Prisegel bi, da tu nekje medved čebele mori in med liže.«

Nato je odšel slabovoljen, ker je čutil Aničino želo. In vendar je bil svoj čas tudi va-njo zaljubljen.

Pa tudi knez se je začel poslavljati od kneginje — in uro pozneje je krenil dvor proti Turovu, vojska pa k Pripetu.

Ko so naslednjo noč zbijali plave, da se na njih prepeljejo topovi, in ko so huzarji delo opravljali, reče gospod Longin Skrzetuskemu:

»O bratec, nesreča!«

»Kaj se je pripetilo?« vpraša namestnik.

»Te novice z Ukrajine!«

»Kake?«

»Saj so vendar Zaporožci povedali, da je Tuhaj-bej odšel z ordo na Krim.«

»No, pa kaj potem? Za to menda ne bodeš jokal.«

»Vsekako, saj si mi ti sam povedal, — in si imel prav, — ali ne? — da kozaških glav ne morem odsekati, — sedaj pa, ko so odšli Tatarji, odkodi bodem vzel troje poganskih glav, kje jih bodem iskal? In te so mi, ah, tako potrebne!«

Dasi je Skrzetuski sam trpel muko, vendar se je nasmehnil in odgovoril:

»Vem, kaj misliš. Videl sem, kako so te danes povítezili.«

Nato sklene gospod Longin roke:

»Da, čemu bi dlje skrival, — zaljubil sem se, bratec, zaljubil... O nesreča!«

»Ne muči se. Jaz ne verujem, da bi bil Tuhaj-bej uže odšel, sicer bodeš pa še poganov imel kakor teh komarjev nad glavo.«

In res so nad konji in ljudmi letali celi oblaki komarjev, zakaj vojske so bile prišle v kraj neprebitnega blata, močvirnatih gozdov, razmoklih lôk, rečic in tokov, v pust, gluh kraj, v puščo, o katere stanovnikih se je v onih časih pevalo:

»Svoji hčeri
Pan Sirota
Smolo meri,
Gob in rib za strošek,
Blata jeden košek
To bo dota!...«

Toda v tem blatu so rasla — ne le gobe — marveč navzlic onim stihom tudi velika panska posestva. Kneževi ljudje, ki so vzrasli in se vzgojili večinoma na suhih, visokih zadnjeprskih stepah, svojim očem niso hoteli verjeti. Res so bile tudi tam po nekaterih krajih močare in lesovi, ali tukaj se je zdelo, da je ves kraj samo jedno veliko močvirje. Noč je bila lepa, jasna — in o mesečnem svitu, dokler je

seglo oko, nisi zagledal niti sežnja suhih tâl. Le kúpci so črneli iznad vode, lesovi so se zdeli, da rasó iz vode, voda je žvrkala konjem pod kopiti, vodo so iztiskavala kolesa vôz in topov. Vurcel je začel obupavati. »Čudna pot!« rekal je, »pod Ćernihovom nam je grozil ogenj, tukaj nas pa voda zaliva.«

In res, zemlja tu navzlic svoji lastnosti nogam ni dajala stalne podpore, temveč se je gnjela, tresla, kakor bi se hotela raztopiti in pogoltniti ljudi, ki so hodili po njej.

Črez Pripet se je vojska prepeljavala štiri dni, potem pa je bilo treba malone dan na dan bresti črez reke in rečice, tekoče po razmoklih tleh. Nikjer mostu. Vse ljudstvo na čolnih, šuhalejih. Po nekolikih dneh sta se začela megla in dež. Ljudje so napenjali poslednje moči, da bi se vendar uže izkopali iz teh zakletih krajev.

Tudi knez je hitel, naganjal. Ukazal je sekati cele gozde, pokladati po cesti okrogel les in je šel naprej. Vojak pa, ki je videl, kako on ni varoval svojih močij, kako je bil sam od zore do mraka na konji, kako je uvrščal vojsko, pazil na pohod, vse osobno pregledaval in poizvedoval, — ni si upal mrmrati, dasi je trud res presegal človeške moči. Premočen od jutra do večera, da je skoro obleka gnila, to bila je usoda vseh. Konjem se je začel rog snemati s kopit, mnogo od topov jih je pocepalo, pehota in dragonci Volodijovskega so morali sami vleči topove. Najkrepkejši polki, kakor huzarji Skrzetuskega, Zacvilihovskega in oklopniki so prijeli za sekire, da so mostili pot. To je bil slavni pohod črez hlode, po gladu in vodi, v katerem sta volja poveljnika in navdušenost vojakov lomila vse zapreke. Dosihdob se ni bil še nihče odločil, da bi ondi spomladi, ko je voda stala, vojsko prevajal. Na srečo ni pretrgal pohoda nobeden napad. Ondukajšnji narod, tih, miren, ni mislil o vstaji in se tudi pozneje, dasi so ga Kozaki netili z besedo in vzgledom, ni hotel zgrinjati pod njih prapore. Z zaspanimi očmi je gledal na mimogredoče čete vitezov, ki so se kakor ukleti pomaljali iz borovja in močvirja in prehajali kakor sen. Dajal je vodnikov, tiho in pokorno izpolnjeval vse, kar se je zahtevalo od njega.

Ko je knez to videl, prepovedal je vsako surovo vojaško svojevoljnost, in zatorej za vojsko ni narod vzdihoval, jokal in proklinjal. Ko je po odhodu vojske v kaki zadimljeni vasici vstala novica, da je bil ta, ki je šel todi mimo, knez Jarema — zmajavali so ljudje z glavami. »Kako je on dober!« rekali so stiha.

Naposled, po dvanajstih dneh nadčloveških trudov in naporov, stopila je kneževa vojska v vstaški kraj: »Jarema gre! Jarema gre!« razleglo se je po vsej Ukrajini, tja do Divjih Poljan, do Čehrina in Jahorlika. »Jarema gre!« razlegalo se je po mestih, vaseh, futorih in ogradah, in na to novico so kose, vile in noži padali iz kmetskih rok, obličja pobledevala, kupi svojevoljnikov umikali se na poldansko stran, kakor krdela volkov pred odmevom lovskih rogov; zaradi grabeži zablodivši Tatar je vsakčas skakal s konja in na zemljo pritiskal uho; po doslej še ne vzetih gradovih in gradičih so pa zvonili in peli: »Te Deum laudamus!«

In ta grozni lev je legel na prag pobunjenega kraja in počival.

Zbiral je moči.

Gozdi goré. (Str. 171.)

X.

V tem se je bil Hmielnicki, pomudivši se nekaj časa v Korsunu, pomaknil do Bele cerkve ter je ondi postavil svojo stolico. Orda je padla onstran reke, razpuščajoč svoje trume na četovanje po vsem kijevskem vojvodstvu. Gospoda Longina Podbipięto je torej po nepotrebnem skrbelo, da mu poíde tatarskih glav. Gospod Skrzetuski je dobro slutil, da so Zaporožci, katere je bil Poniatovski vjel pod Kaniovom, napačno poročali. Tuhaj-bej ni le ostal, temveč se celo niti v Čehrin ni vzdignil. Še več, novi oddelki so prihajali z vseh stranij. Prišli so carjevci azovski in astrahanski, katerih preje še nikoli ni bilo na Poljsko, štiri tisoč vojevnikov. Prišlo je tudi dvanajst tisoč nohajske orde, dvajset tisoč belgorodske in budzijaške, sicer vsi zakleti sovražniki Zaporožčem in Kozakom, danes pa bratje in na krščansko kri zaprisegli spremirjenci. Naposled je prišel tudi sam han Islan Girej z dvanajstimi tisoči Perekopcev. Od teh prijateljev je trpela vsa Ukrajina, trpel ne le plemiški stan, temveč tudi rusko ljudstvo, kateremu so požigali vasice, jemali imetek ter kmete, ženske in otroke podili v robstvo. Ob teh časih morjenja, požiganja in krvolitja je imel kmet jedino rešitev: ubežati v tabor Hmielnickega. Tam je iz žrtve postal razbojnik ter je sam vničeval vlastno si zemljo, toda bil si je vsaj življenja v svesti. Nesrečni kraj! — Ko je v njem vzbuhnil upor, kaznoval in opustošil ga je najpreje gospod Nikolaj Potocki, potem Zaporožci in Tatarji, ki so prišli, da ga osvobode, in sedaj je visel kakor oblak nad njim Jeremija Višnioviecki.

Kdor je le mogel, bežal je v tabor Hmielnickega, bežala je celo šlahta, ker se ni mogla drugače rešiti. Radi tega je Hmielnicki rasel v moči in, da ni takoj prilomastil v sredino Poljske, da je dolgo ležal v Beli cerkvi, to storil je v prvi vrsti zategadelj, da bi uvedel red v to razbesnelo in divjo druhal.

V njegovi železni roki se je hitro menjavala v bojno moč. Bataljoni iz izurjenih Zaporožcev so bili gotovi, črn je bila porazdeljena na polke, v polkovnike so bili povišani prejšnji koševski atamani, pojedíni oddelki pa so se razpošiljali na jemanje gradov, da bi se urili v vojni. In to ljudstvo je bilo po naravi hrabro, za vojno sposobno kakor nobeno drugo ne, orožju privajeno in zaradi tatarskih napadov znano z ognjem in vojne krvavim obličjem.

Šla sta torej dva polkovnika, Handža in Ostap, na Nestervar, vzela ga in židovske stanovnike oplenila, plemiške pa posekala. Četvrtinskemu knezu je njegov vlastni mlinar na grajskem pragu odsekal glavo, kneginjo pa si je vzel Ostap za robinjo. Drugi so šli v druge strani in sreča je spremljala njih orožje, kajti strah je vzel Lahom srca, — strah, dosedaj temu narodu tuj, ki mu je orožje izvíjal iz rok in mu jemal moč.

Polkovniki so Hmielnickega često nadlegovali: »Čemu se pa ne vzdigneš proti Varšavi? Čemu počivaš, čaraš s čarovnicami in se z žganjem zalivaš ter dovoljuješ Lahom, da je minéva strah in da zbirajo vojske!« Pijana črn je po noči često tulila, oblegala stanovanje Hmielnickega in zahtevala, da jo popelje proti Lahom. Hmielnicki je vzdignil buno in ji dal strahovito moč, sedaj pa je spoznal, da ta moč njega samega pehá v neznano bodočnost, zategadelj je često z oblačnim očesom zrl v ono bodočnost in se silil, da bi jo pregledal, — a srce se mu je krčilo, ko jo je gledal.

Kakor je bilo rečeno, vedel je sredi teh polkovnikov in atamanov jedini on, koliko strahovite sile je v navidezni onemoglosti Poljske. Vzdignil je vstajo, zmogel pod Žoltimi vodami, zmogel pod Korsunom, strl kronino vojsko — in kaj dalje?

Zbral je torej polkovnike na posvèt in, preletavajoč je s krvavimi očmi, pred katerimi so se vsi tresli, dal jim je mrko jedino to vprašanje: »Kaj dalje? Česa hočete?«

»Iti v Varšavo? Knez Višnioviecki pride, vaše žene in otroke pobije kakor strela, ostavi sama tla in vodo in potem se z vso plemiško množico, ki se mu pridruži, vzdigne tudi za nami v Varšavo, — in vzeti mej dva ognja, poginemo, če ne v bitkah, pa na kolcéh...«

»Na tatarsko prijaznost ne smete računiti. Danes so z nami, jutri se obrnejo od nas in nas popode na Krim, ali pa še panom prodajo naše glave...«

»No, kaj dalje? Govorite! Iti na Višnioviecckega? On zadrži vso našo in tatarsko silo, ta čas pa se zberó vojske in mu iz notranjosti Poljske prihité na pomoč. Izbirajte...«

In zamišljeni polkovniki so molčali. Hmielnicki je pa nadaljeval:

»Zakaj vam je srce upadlo? Zakaj me več ne naganjate, naj grem v Varšavo? Ker torej

ne veste, kaj bi storili, prepustite to meni in, če Bog dá, otmem svojo in vaše glave in pridobim zadovoljstvo vojske zaporoške in vseh Kozakov.«

Ostal je še jeden način: način pogajanja. Hmielnicki je dobro vedel, koliko, koliko se more tem pótem v Poljski doseči. Računil je, da se zbori podadé preje na znatne popustitve, nego na davščine, tlako in vojno, ki bi morala biti še dolga in težavna. Vedel je naposled tudi to, da je v Varšavi mogočna stranka, nji na čelu pa sam kralj, o katerega smrti še ni bilo došlo poročilo, in kancelar in mnogo panov, ki bi bili radi vzrast ogromnih velikaških posestev zavrli, iz Kozakov storili silo za kraljevsko roko, z njimi sklenili večni mir in one zbrane tisoče porabili za inozemsko vojno. V teh razmerah bi bil mogel Hmielnicki tudi za se doseči visoko stopinjo, hetmansko bulávo dobiti iz kraljeve roke in Kozakom izposlovati nebrojne popustitve.

Zato je ležal tako dolgo pod Belo cerkvijo.

Oboroževal se je, na vse strani pošiljal pozive, zbiral ljudstvo, delal cele armade, jemal gradove, ker je vedel, da se bodo le z mogočnim pogajali, — v sredino Poljske pa ni šel. O, da bi le mogel s pogodbami skleniti mir! S tem bi Višnovieckemu izvil orožje iz rok, — ali pa bode, ako ga knez ne odloži, knez upornik in ne on, Hmielnicki, ker bode vojeval óni proti kraljevi in zborovi volji.

Tedaj se vzdigne on na Višnoviečkega — in to po naročilu kralja in države — in tedaj odbije zadnja ura ne le knezu, marveč tudi vsem ukrajinskim oblastnikom, njih posestvom in latifundijem.

Tako je mislil zaporoški hetman samozvanec, tako poslopje si je zidal v bodočnost. Toda na temelje, postavljene pod to poslopje, sedali so često — kakor črni ptiči — skrbi, obup, strah, ter zlovražno krokali.

Bode-li stranka miru v Varšavi dovolj močna, pričnó-li z njim pogajanje? Kaj poreče državni zbor in senat, ali zamaše ušesa tem ukrajinskim jekom in klicem, ali zatisnejo oči o strašnih teh požarih...?

Ne bode mar prevladal vpliv panov, kateri imajo ta neizmerna posestva, in kateri bodo tudi skrbeli, da jih obdrže? In ali se je Poljska uže tako prestrašila, da mu odpusti, da se je združil s Tatarji?

Z druge strani pa je Hmielnickemu grizla dušo dvojba, če se ta vstaja morebiti ni uže preveč razvnela in razvila. Ali se te podivjane množice še dadé kako obrzdati? Dobro, on, Hmielnicki, sklene mir, toda morilci bodo na njegovo ime še dlje širili umor in požig, — ali pa se na njegovi glavi zmaščujejo za propadle nadeje. To je narasla reka, morje, vihar! Strašen položaj! Ako bi bil ostanek slabotnejši, ne bi se kot s slabšim pogajali z njim, — ker je pa buna močna, utegnejo se pogajanja razbiti ob silo razmer.

In kaj bode?

Kedar so hetmanu take misli osvojile težko glavo, zamaknil se je v svoje stanovanje ter pil po cele dni in noči. Takrat se je mej polkovniki in črnijo raznesla vest: »Hetman pije!« in po njegovem vzgledu so pili vsi, red se je razhlapnil, morili so vjetnike, pobijali drug drugega, trgali se za plen, — začel se je sodnji dan, gospodovanje groze in strahu. Bela cerkev se je izpremenila v pravo peklo.

Kar vstopi nekega dne k pijanemu hetmanu šlahčič Vihovski, ki je bil vjet pod Korsunom in potem povišan v hetmanovega tajnika. Vstopivši začne brez ceremonije pijanca mikástiti. Naposled ga zgrabi za rame, posadi na stol in vzdrami.

»In kaj je takega? Kakov vrag?« vpraša Hmielnicki.

»Velemožni hetman, vstani in vzdrami se,« odgovori mu Vihovski. »Poslanci so prišli!«

Hmielnicki plane na noge in se hipoma strezni.

»Hej!« krikne na kozaškega dečka, sedečega na pragu. »Plašč, kalpak, in bulávo!«

In potem reče Vihovskemu:

»Kdo je prišel? Od koga?«

»Duhovnik Patronij Lasko iz Hušče, od gospoda vojvode braclavskega.«

»Od gospoda Kisiela?«

»Tako je.«

»Slava Bogu, slava Sinu, slava svetemu Duhu in sveti Prečisti!« reče Hmielnicki in se prekriža.

In obličje se mu je izjasnilo, razvedrilo, — začeli so z njim pogajanje.

Ali tega dne so prišle tudi novice naravnost protivne mirovnemu poslanstvu gospoda Kisiela.

Naznanilo se je, da je knez, odpočivši se z vojsko, utrujeno od pohoda črez lesove in blato, vstopil v uporniški kraj, da bije, požiga, seka; da je oddelek, odposlan pod Skrzetuskim, razbil dvetisočno četo Kozakov in črni — in jo do zadnjega posekal; da je sam knez z na-

skokom vzel Pohrebišča, imetek knezov Zbaraških — in da je pustil le zemljo in vodo. Pripovedovale so se strahovite reči o vzetji Pohrebišč, — bilo je to namreč gnezdo najtrdovratnejših morilcev. Knez je baje rekel vojakom: »Morite je tako, da bodo čutili, da umirajo.« *) Zategadelj je vojaštvo počelo najdivlje krutosti. Iz vsega mesta se ni živ krst otel. Sedemsto vjetnikov je bilo povešenih, dvesto na kolce nasajenih. Govorilo se je tudi, da so jim vrtali s svedri oči, da so je palili na ognji. Vstaja je namah ugasnila v vsej okolici. Stanovniki so ali pobežali k Hmielnickemu, ali pa so vsprejemali gospoda lubnijanskega v kočicah svojih s hlebom in soljo, tuleč za milost. Manjše čete so bile vse strte, — a v lesovih, kakor so trdili ubežniki iz Samhorodka, Spičina, Pleskova in Vahnovke, ni bilo ni jednega drevesa, na katerem bi ne bil visel Kozak.

In godilo se je vse to pred samo Belo cerkvijo in pred krotečo vojsko Hmielnickega.

Hmielnicki začel je, to izvedevši, tuliti kakor ranjen tur. Z jedne strani pogajanje, z druge meč. Ako se vzdigne na kneza, bode to znamenje, da noče pogodb, katere mu je predložil gospod iz Brusilova.

Jedina nadeja je ostajala v Tatarjih. Hmielnicki plane in odhiti v Tuhaj-bejevo stanovanje.

»Tuhaj-bej, prijatelj moj!« reče po običnem pozdravu, »kakor si me otel pod Žolto vodo in pod Korsunom, otmi me še sedaj. Od vojvode braclavske a je prišel poslanec s pismom, v katerem mi vojvoda obeta mir in pokoj, zaporoški vojski pa povrnitev nekdanjih svoboščin s pogojem, da z vojno preneham; in to jaz moram storiti, da pokažem odkritosrčnost in dobro voljo. A v tem so prišla poročila o mojem sovražniku knezu Višnioviecken, da je posekal Pohrebišča in da ni nikomur prizanesel, — in da moje dobre molojce pobija in natika na kolce in jim s svedri vrta oči. Ker" jaz ne morem ná-nje, prišel sem k tebi s poklonom, da bi se ti s svojimi Tatarji vzdignil na tega mojega in tvojega sovražnika, drugače v kratkem prime naše tabore.«

Murza, sedeč na kupu preprog, nabranih pod Korsunom ali pa naplenjenih po plemiških dvorih, kimal je nekaj časa naprej in nazaj, zamižál, kakor bi si hotel bolje premisliti, naposled pa odgovoril:

»Allah! Jaz tega ne morem storiti!«

»Zakaj ne?« vpraša Hmielnicki.

»Saj sem za te pod Žolto vodo in Korsunom izgubil itak dovolj bejev in čaušev, čemu bi jih izgubljal še več? Jeremija je velik vojevnik! Na-nj se vzdignem, kedar se vzdigneš tudi ti, sam pa ne. Saj nisem neumnež, da bi v jedni bitki vse izgubil, kar sem doslej dobil; — bolje je, da tolpe pošiljam po plen in blago. Dovolj sem uže storil za vas, neverni psi. Jaz ne pojdem in tudi hanu bodem odsvétoval. Rekel sem.«

»Pomoč si mi prisegel.«

»Tako je. Pa jaz sem prisegel, da se bodem bojeval poleg tebe, ne za tebe. Odlazi!«

»Jaz sem ti dal robov izmej svojega vlastnega ljudstva, dal sem ti plena, dal hetmane.«

»Da nisi dal ti meni njih, dal bi bil jaz tebe njim.«

»Do hana pojdem.«

»Odlazi, kozica, pravim ti!«

In koničasti zobje so se jeli murzi bliskati izpod ustnic. Hmielnicki je videl, da tu nima kaj delati, a dlje ostajati je nevarno, zategadelj je vstal ter res šel do hana.

Toda od hana je dobil isti odgovor. Tatarji so imeli svoj razum in so iskali le svoje koristi. Ne da bi se odločili na veliko bitko z vojvodo, ki je slul, da je nepremagljiv, spuščali so se rajši na četovanje in se bogatili brez krvolitja.

Hmielnicki se je vstekel vrnil v svoje stanišče in je v zdvojnosti pograbil za vrč, a Vihovski mu ga je izvil iz roke.

»Ne bodeš pil, gospod hetman,« rekel je. »Posel je tu, posla treba odpraviti.«

Hmielnicki se je strašno zazsrdil.

»Jaz ukažem tebe in posla na kolec natakniti.«

»A jaz ti žganja ne dam. Ali se ne sramuješ, ko te je sreča tako visoko vzdignila, zalivati se z žganjem, kakor preprost Kozak? Tfu, tfu, gospod hetman! Ne more biti. Glas o prihodu posla se je uže raznesel. Vojska in polkovniki hočejo na posvèt. Tebi sedaj ne pristuje piti, marveč kovati železo, dokler je razbeljeno. Sedaj moreš skleniti mir in dobiti vse, česar hočeš, potem bode prepozno. A moje in tvoje grlo je v tem. Poslanstvo treba je mahoma poslati v Varšavo in kralja prositi milosti...«

»Modra glava si,« reče Hmielnicki.

»Véli udariti v zvon na posvèt, na dvorišči pa povej polkovnikom, da pridem takoj.«

*) Rudavski trdi, da je te besede izrekel v Njemirovu.

Vihovski je odšel, a po hipu se je oglasil zvon na posvèt. Na njegov glas so se takoj začele zbirati zaporoške vojske. Poveljniki in polkovniki so posédli: strahoviti Krzivonos, Hmielnickega desna roka, Krzečovski, meč kozaški, stari in izkušeni Filon Dziedziala, polkovnik koprivniški, Fedor Loboda perejeslavski, kruti Fedorenko kalniški, divji Puškarenko poltavski, ki je veleval samim čabanom, Šumejko nižinski, ognjeviti Čarnota hadzijaški, Jakubovič čehrinski, dalje Nosač, Hladki, Adamovič, Gluh, Puljan, Panič, — ne vsi, kajti nekateri so bili na pohodih, nekateri pa uže na onem svetu, ker jih je bil uže knez Jeremija tjakaj poslal.

Tatarji niso bili pozvani na posvet. »Tovarištvo« se je zbralo naokrog na torišči, natiskajočo črn so pa odrivali s kiji in celo s sulicami, pri čemer so se tudi do cela pobijali.

Naposled se je pokazal tudi Hmielnicki, v rdeči obleki, s kalpakom in z bulávo v roki. Poleg njega je stopal kakor golob beli duhovnik, velečastiti Patronij Lasko, na drugi strani pa Vihovski, s papirjem v roki.

Ko je bil Hmielnicki sédel mej polkovnike, pomolčal je nekaj časa, — potem pa je odložil kalpak, v znamenje, da se posvetovanje začne, vstal ter začel govoriti:

»Velemožni polkovniki in atamani! Znano vam je, kako smo morali zaradi velikih krivic, katere smo po nedolžnem trpeli, prijeti za orožje in s pomočjo najjasnejšega carja krimskega oblastnike opomniti davnih svoboščin in privilegij, odvzetih nam proti volji presvetlega kralja. To podjetje je Bog blagoslovil, izpustil na naše neodkritosrčne tirane strah, doslej jim neznan, in kaznil njih krivice in zatiranje, nas pa obdaroval s slavnimi zmagami, za kar smo mu dolžni zahvalo s hvaležnimi srci. Ker je torej njih oholost kaznjena, treba nam misliti, da ustavimo prelivanje krvi, kar nam veleva milosrčni Bog in naša sveta vera, vendar pa sablje dotlej ne izpustimo iz rok, dokler se nam po volji našega najjasnejšega kralja ne povrnejo naše nekdanje svoboščine in predpravice. Gospod vojvoda braclavski mi torej piše, da se to lahko zgodi, kar tudi jaz mislim, ker nismo mi, marveč gospodje Potocki, Kalinovski, Višnioviecki in Koniecpolski nepokorni veličanstvu in Poljski. Da smo je kazníli, zato nam pristoji primerna nagrada od veličanstva in od stanov. Prosim torej velemožno gospôdo in naklonjence svoje, da prečitate pismo vojvode braclavskega, katero mi je poslal po duhovniku Petroniji Lasku, šlahčiči svete vere, in da modro sklenete, da se ustavi prelivanje krščanske krvi, nam pa da se dá mir in nagrada za pokornost in zvestobo napram Poljski.«

Hmielnicki ni vprašal, a l i naj vojna neha, marveč je želel sklepa, d a neha. Radi tega so začeli nazadovoljneži mrmrati. To mrmranje se je v kratkem izpremenilo v grozeče krike, katerim je zlasti načeloval Čarniecki.

Hmielnicki je molčal, le resno je gledal, odkodi dohajajo protesti, ter si je protivnike zaznamoval v spominu. V tem je vstal Vihovski, z listom Kisielovim v roki. Prepis pisma je vzel Zorko, da bi ga prečital »tovarištvu.«

Zavladala je torej tu in tam globoka tišina.

Vojvoda je začel list s temi besedami:

»Velemožni gospod starejšina državne vojske zaporoške, od nekdaj mi mili gospod in prijatelj!«

»Dasi je mnogo takih, ki tvojo milost dolže sovraštva napram Pojski, ostajam jaz ne-le preverjen o tvoje milosti ljubezni do Poljske, marveč utrjam v tem tudi druge gospode senatorje, svoje tovariše. Tri reči me utrjajo: prva, da dnjeprska vojska, dasi uže od nekdaj varuje slavo in svobodo svojo, vendar drži zvestobo kraljem, gospôdi in Poljski. Druga, da je naš ruski narod v svoji pravoverni veri tako trden, da bi vsakdo izmej nas žrtvoval rajši svoje življenje, nego bi to vero s čimkoli zatrl. Tretja, da imamo vsi, akoprem se pokažejo sem ter tja nesporazumljenja (kakor se je, žal, tudi sedaj pripetilo), notranje krvolitje, vendar skupno domovino, v kateri smo se rodili in uživamo svoje svoboščine. In res nimaš na vsem svetu jednakega vladarstva in tudi ne podobnega, ki bi se v uživanji pravic in svobode dalo primerjati naši domovini. Zato smo vajeni vsi soglasno tej naši materi čuvati venec celokupnosti; in dasi imamo različne želje (kakor je to uže na svetu), vendar nam veleva razum uvaževati, da se je laglje dogovoriti v prostem gospodstvu, kaj koga izmej nas boli, nego če to mater izgubimo in si jednake ne dobimo niti v krščanstvu niti v poganstvu...«

Loboda perejeslavski pretrga čitanje.

»Resnico govori,« reče glasno.

»Resnico govori,« ponove drugi polkovniki.

»Ni res, izdajica!« zavrešči Čarnota.

»Molči! Ti si sam izdajica.«

»Vi ste izdajice. Na pogibel vam!«

»Na pogibel tebi!«

»Poslušajte, čakajte dalje! Čitaj! On je naš človek. Poslušajte, poslušajte!«

Zbiral se je vihar, a Vihovski je nadaljeval čitanje. Utihnilo je znova.

Vojvoda je dalje pisal, da mora imeti zaporoška vojska va-nj zaupanje, kajti on dobro vé, da ji mora biti naklonjen, ker je z njo iste krvi in vere. Pripomnil je, da se on ni udeležil nesrečnega krvolitja pod Kumejkami in Starcem; potem je pozval Hmielnickega, naj od vojne

Takoj je vstal hrup za in proti, v obče pa je list ugajal polkovnikom in celo »tovarištvu«. Vendar se v prvem trenotku radi velike razburjenosti, s katero se je razpravljalo o pismu, ni moglo nič razumeti in nič slišati. »Tovarištvo« je bilo zdaleka podobno velikemu vrtincu, v katerem je vrelo, kuhalo se in hučalo človeško mravljišče. Polkovniki so potresali s pernači in skakali drug drugemu s pestmi pred oči. Videl si rdeča obličja, žareče oči, pene na

Murza, sedeč na kupu preprog, kimal je nekaj časa naprej in nazaj... (Str. 179.)

odneha, Tatarje odpravi, ali pa proti njim obrne orožje — in vzdrži v zvestobi do Poljske. Naposled se je list končal s temi besedami:

»Kakor gotovo sem sin božje cerkve in kakor izhaja moj rod od pamtiveka iz ruske krvi, obetam, da bodem sam pomagal do vsega dobrega. Dobro veste, da v Poljski (po božji milosti) tudi jaz nekaj zaležem in da se brez mene ne more niti vojna odobriti niti mir skleniti, jaz pa sem prvi, ki ne želim notranje vojne, itd. . . .«

ustnah, a vsem privržencem nadaljevanja vojne je načeloval Erazem Čarnota, ki je bil popolnoma pobesnel. Hmielnicki, ki je gledal njegovo besnost, bil je blizu vzbuha, pred katerim je navadno vse obmolknilo, kakor pred levjim rikom. A preje je še Krzečovski skočil na klop, mahnil s pernačem ter kriknil z glasom, gromu podobnim:

»Za pastirje bi bili dobri, ne za posvèt, robovi poganski!«

»Tiho! Krzečovski hoče govoriti!« krikne

prvi Čarnota, ki se je nadejal, da bode preslavni polkovnik govoril za vojno.

»Tiho! tiho!« vresče drugi.

Krzečovski je bil neizmerno čislan mej Kozaki in to radi velikih uslug, velike vojne slave in — čudna stvar — radi tega, ker je bil šlahčič. Takoj je torej vse utihnilo in vsi so nestrpno čakali, kaj pove. Sam Hmielnicki je uprl va-nj svoj nemirni pogled.

Toda Čarnota se je zmotil, ko je mislil, da se polkovnik zavzame za vojno. Krzečovski je s svojim bistrim umom razumel, da dobi od Poljske ona starostva in dostojanstva, o katerih je sanjaril, sedaj ali nikoli. Pogodil je, da bodo pri pomirbi Kozakov pred mnogimi drugimi skušali njega pridobiti in pomiriti, česar gospod Krakovski v stiski ne bode mogel ovirati. In izprogovoril je: »Moja stvar je, da bíjem, ne da svetujem. Ker pa je prišlo do posvetovanja, povedati vam hočem, kako se prav zdi meni, ki sem si zaslužil vašo naklonjenost kakor kdo drugi, če še ne bolj. Vojno smo podnetili, da se nam vrnejo naše svoboščine in predprapice, vojvoda braclavski pa piše, da se nam povrnejo! Torej: ali se nam povrnejo ali ne povrnejo. Če se nam ne povrnejo — vojna; če se pa povrnejo — mir! Čemu zaman prelivati kri? Oni naj nas pomiré, mi pomirímo črn — in vojna neha. Naš batko Hmielnicki je vse modro omislil in vravnal, da stopimo mi na stran najjasnejšemu kralju, ki nas zato poplača; ako bi se pa »paniči« temu uprli, dovoli nam on, da se z njimi poigramo — in poigramo se. Le tega ne bi svetoval, da odpravimo Tatarje. Vzdignejo naj se s »košem« na Divje Poljane in čakajo, da se prekrene takó ali takó.«

Ko je Hmielnicki slišal te besede, razjasnil se mu je obraz, polkovniki pa so začeli uže v ogromni večini klicati, da naj vojna preneha in da naj se pošljejo poslanci v Varšavo ter prosijo gospoda iz Brusilova, da sam pride zaradi pogajanj. Čarnota je še kričal in protestoval, toda polkovnik je grozeč uprl va-nj svoje oči ter rekel:

»Čarnota, hadzijaški polkovnik, ti kričiš za vojno in krvolitje, ko so pa pod Korsunom dohajali Petogorci*) gospoda Dmohovskega, cvilil si, strahopetec: ‚Ljubi bratje, otmite!‘ in bežal pred vsem svojim polkom.«

»Lažeš!« zarohni Čarnota, »jaz se ne bojim ne Lahov, ne tebe.«

*) Petyhorca = Tatar; lahka konjíca.

Krzečovski stisne v roki pernač in skoči k Čarnoti. Tudi drugi so začeli hadzijaškega polkovnika obdelavati s pestmi. Hrup je rasel znova. Na torišči je »tovarištvo« ričalo kakor čreda divjih zobrov (turov).

Potem vstane zopet sam Hmielnicki:

»Velemožni gospodje, milostivi polkovniki dobrodeji! Sklenili ste, da pošljemo poslance v Varšavo, da zagotové našo zvesto službo najjasnejšemu kralju in ga poprosijo nagrade. Kdor pa hoče vojno, lahko jo ima, — ne s kraljem, ne s Poljsko, kajti z njima nismo nikdar začeli vojne, temveč z našim največjim sovražnikom, ki je uže ves rdeč od kozaške krvi, ki se je še pod Starcem umazal z njo in se v jezi do zaporoških vojsk tudi še sedaj ni nehal z njo mazati. Do njega sem jaz poslal pismo in poslance, a on je je nasilniški pomóril in mene, vašega starejšine, ni počastil z nikakim odgovorom, s čemer je pokazal, da prezira vso vojsko zaporoško. Sedaj je prišel z Zadnjeprija, Pohrebišče popolnoma poklal in kaznil nedolžne ljudi, katere sem oplakoval z bridkimi solzami. Potem je krenil, kakor so mi danes sporočili, v Njemirov in tudi ondi ni pustil nobenega živega človeka. Ker pa Tatarji od strahu in bojazni ne marajo iti na-nj, treba paziti še o pravem času, da ne pride tudi semkaj pobijat nas nedolžnih ljudij proti volji najjasnejšega kralja in vse Poljske, kajti on v svoji ošabnosti ne ródi za nikogar, in kakor se sedaj upira, tako je pripravljen vsekdar proti volji Njegove kraljevske milosti upirati se . . .«

V zboru je zavladala globoka tišina. — Hmielnicki se je oddahnil in nadaljeval:

»Bog nas je obdaroval z zmago nad hetmani, toda on je hujši od hetmanov in vseh kraljevičev, vražji sin, živeč v sami krivici. Ako bi se jaz sam vzdignil na-nj, on ne bi nehal kričati po svojih prijateljih, da mi ne maramo miru, in bi tudi pred najjasnejšim kraljem izpodkopaval našo nedolžnost. Da se to ne zgodi, treba je, da vidi kralj in vsa Poljska, da ne maram vojne in da mirno sedim, da nas pa on prvi sili z vojno. Jaz torej ne morem iti in moram ostati tudi zaradi pogajanj z gospodom braclavskim. Da pa on, vražji sin, ne zlomi naše sile, treba se mu upreti in tako pogubiti njegovo moč, kakor smo pod Žoltimi vodami in pod Korsunom pogubili svoje sovražnike hetmane. Prosim torej, velemožna gospôda, da greste na-nj, na samovoljnika, jaz bodem pa pisal njegovi svetlosti kralju, da se je zgodilo to brez

mene in le zato, da se obranimo samopašnosti in napada Višnioviecekega.

V zboru je vladal gluh molk.

Hmielnicki je nadaljeval:

»Kdor se torej izmej velemožne gospôde tega vojnega načrta poprime, temu dam dovolj vojske, dam dobrih molojcev in topov in »ognjenega« ljudstva, da bode mogel z božjo pomočjo razbiti in zmoči našega sovražnika...«

Ne jeden polkovnik ni stopil naprej.

»Dam mu šestdeset tisoč izbranih vojakov!« reče Hmielnicki.

Vse tiho!

In vendar so bili to vsi neustrašni vojevniki, katerih bojni kriki so često odmevali od carigrajskih zidov. In morda se je baš radi tega vsakteri bal, da v spopadku s strahovitim knezom ne izgubi pridobljene slave.

Hmielnicki je letal z očmi po polkovnikih, ki so pod vplivom teh pogledov spuščali oči k tlom. Obličje Vihovskega je privzelo izraz satanske zlobe.

»Poznam molojca,« reče mrko Hmielnicki, »ki bi se v tem hipu oglasil in se tej vojni ne bi odtegnil, toda tega ni mej nami...«

»Bohun!« reče neki glas.

»Tako je. V Vazilovki je uže zbil regiment kneza Jeremije, a v tej stiski so ga ranili in sedaj leži v Čerkesih ter se bori z materjo smrtjo. In kjer njega ni, nikogar ni, kakor vidim! Kje je kozaška slava, kje so Pavluki, Nalevajki, Lobode in Ostranice?!«

V tem se vzdigne s klopi nizek, tršat človek, s posinelim, mrkim obličjem, z brkami rdečimi kakor ogenj nad skrivljenimi usti in z zelenimi očmi, ta se postavi pred Hmielnickega ter pravi:

»Jaz pojdem.«

Bil je Maksim Krzivonos.

Zagrmeli so kriki: »Slava mu!« on pa se je s pernačem uprl ob bok ter govoril s hripavim, trgajočim se glasom:

»Ne misli, hetman, da bi se jaz bal. Jaz bi se bil takoj odločil — a mislil sem: Dovolj je boljših! Ker je pa taka, pojdem. Kaj ste vi? Vi imate glavo in roke, jaz pa nimam glave, le roke in sabljo imam. Jedenkrat me je mati rodila! Vojna mi je mati in sestra. Višnioviecki davi in kolje, — tudi jaz bodem; on obeša, tudi jaz bodem. Ti, hetman, pa mi daj dobrih molojcev, s črnijo se proti Višnioviecekemu ničesa ne opravi. Torej pojdem — jemat gradov, bit, klat, obešat! Na pogibel jim belopoltnikom!«

Drugi ataman stopi naprej.

»Jaz s teboj, Maksim!«

Bil je Puljan.

»In Ćarnota hadzijaški in Hladki mirgorodski in Nosač ostrenski pojdejo s teboj!« pristavi Hmielnicki.

»Pojdemo!« oglasijo se jednoglasno, ker je je bil uže raznetil vzgled Krzivonosov in je njegov pogum navdal tudi nje.

»Na Jaremo! Na Jaremo!« zagromé kriki v zboru. »Kolji, kolji!« ponovi »tovarištvo«, in v kratkem se izpremeni posvèt v popivanje. Polki, ki so bili odločeni, da pojdejo s Krzivonosom, pili so na smrt, — saj so res šli v smrt. Molojci so to dobro vedeli, toda v njih srcih ni bilo strahu. »Jedenkrat me je mati rodila!« ponavljali so za svojim vojem in zato se niso uže za nič več skrbeli, kakor je navadno pred smrtjo.

Hmielnicki jim je vse dovoljeval in je še nétil, črn pa je je posnemala. Trume so začele popevati pesni v stotisoč glasov. Vprežni konji so se plašili, besnéli po taboru, vzbijali po taboru oblake prahu in napravljali nepopisen nered. Potem so je pa gonili s krikom, hrupom in smehom. Velike tolpe vojnikov so se vlačile nad reko, streljale iz samopalov, rile in gnjele se celo do stanovanja hetmana, kateri je naposled velel Jakuboviču, naj je razpodi. Naposled začeli so se pretepati in vrveti, dokler ni naliv razpodil vseh pod koče in vozove.

Zvečer je pa na nebu razbesnel vihar. Grom se je prepeljaval po nebu s konca do konca, bliski so osvetljevali vso okolico sedaj z belo, sedaj z rdečo svetlobo.

Mej bliskanjem je iz tabora odhajal Krzivonos, na čelu šestdesetim tisočem najvrlejših, izbranih vojakov in črni.

XI.

Krzivonos je šel torej iz Bele cerkve na Skviro in Pohrebišče, v Mahnovko, in kamor je prišel, gínili so sledovi človeškega žitja. Kdor ni potegnil z njim, poginil je pod nožem. Požigali so celó žita po poljih, gozde in vrte, a knez Jeremija je tačas vničeval na svojo roko. Po vničenji Pohrebišč in po krvavem krstu, ki ga je gospod Baranovski uprizoril v Njemirovu, strla je vojska še kakih desetoro znatnih čet ter se s taborom ustavila pod Rajgrodom. Jeden cel mesec uže niso sedli s konj. Trud je je

oslábil in smrt število njih znatno skrčila. Treba je bilo počitka, kajti roke so koscem uže medlele od krvave košnje. Celo knez je dvomil in premišljal, ali ne bi šel za nekaj časa v mirnejši kraj, da si odpočije in pomnoži vojsko, zlasti pa konje, ki so bili podobnejši živalskim okostnicam nego živim bitjem in ki uže mesec dnij niso videli zrna, živeči le ob steptani travi. Po sedemdnevnem počivanji se je naznanilo, da se bližajo pomočne čete. Knez je šel takoj naproti — in res srečal gospoda Jana Tiškieviča, vojvodo kijevskega, ki je prihajal s poldrugim tisočem čvrstih ljudij, a za njim Krištof Tiškievič, podsodnik braclavski, mladi gospod Aksak, še deček, z dobro opravljenim huzarskim praporcem in množico šlahte, dalje še Sienutov, Polubinski, Žitinski, Jelovicki, Kierdej, Bohuslavski, nekateri s četami, nekateri brez njih, vse sile blizu dve tisoč konj, brez družine. Knez se jih je jako razveselil ter hvaležno povabil gospoda vojvodo v svoje stanovanje; toda ta se ni mogel dovolj načuditi kneževemu uboštvu in preprostosti. Kakor je knez v Lubnijih živel kraljevski, tako si na vojni ni privoščil nobenih ugodnostij, da bi dajal vojaštvu vzgled. Stanoval je namreč v sobi, v katero se skozi ozke dveri gospod vojvoda vsled svoje ogromne debelosti skoro zmašiti ni mogel. Moral ga je njegov sluga potisniti od zadaj. V sobi ni bilo drugega kakor miza, lesene klopi in tapčan (Pritsche), s konjsko kožo pregrnen, razun tega slamnjača, na kateri je spal sluga, vedno pripravljen za postrežbo. Ta preprostota je vojvodo zelo iznenadila, ker je jako ljubil udobnost in se vozil s preprogami. Vstopil je in zavzet pogledal kneza, čudeč se, kako se je mogel tolik duh nastaniti v taki preprostosti in v takem siromaštvu. Kneza je včasih videval na zborih v Varšavi, bil mu je celo nekaj v sorodu, a bliže ga ni poznal. Stoprv ko je začel z njim govoriti, spoznal je takoj, da ima opraviti z nenavadnim človekom. In on, star senator in star vojak veseljak, ki je tovariše senatorje potrepljaval po ramah, knezu Dominiku Zaslavskemu rekal »ljubček moj!« in bil zaupen celo s kraljem, si z Višnioviečkim ni upal biti zaupen, dasi ga je knez prijazno vsprejel, ker mu je bil za pomoč hvaležen.

»Gospod vojvoda,« rekel mu je, »hvalo Bogu, da ste prišli s svežimi ljudmi, jaz sem se poganjal uže s poslednjim dihom.«

»Na vojakih vaše knežje milosti sem videl, da so se reveži utrudili, kar tudi mene zelo vznemirja, ker sem prišel s prošnjo, da bi v. k. milost meni prihitela na pomoč.«

»Je-li sila?«

»Periculum in mora (nevarnost je v odlašanji)! Razbojništva se je nadrvilo kakih deset tisoč, a na čelu jim Krzivonos, ki ima, kakor sem slišal, povelje na v. kn. milost. Ko je pa zasegel glas, da je v. kn. milost krenila na Konstantin, odšel je tja ter mi sedaj spotoma oblegel Mahnovko in jo tako opustošil, da tega ne more dopovedati noben jezik.«

»Tudi jaz sem slišal o Krzivonosu in ga čakal. Ker se me je pa ognil, moram ga sam poiskati. Res, stvar ne trpi odloga. Ali je v Mahnovki mnogo zaloge (reserve)?«

»V gradu je dve sto Nemcev, prav hrabrih, ki še nekaj časa vzdrže. Najslabše pa je, da se je v mesto navrlo mnogo šlahte z rodbinami, mesto pa se ne more dolgo držati, ker je utrjeno le z nasipom in kólovjem.«

»Res je torej, stvar ne trpi odloga,« ponovi knez.

Potem se obrne k slugi:

»Želenski, teci po polkovnike!«

Vojvoda kijevski je mej tem sedel na klop in sopel. V tem se je nekoliko ogledaval po večerji, ker je bil lačen in je rad dobro jedel.

Kmalu so se ozvale stopinje in vstopili so kneževi častniki, — črni, suhi, bradati, z upadlimi očmi, s sledovi neizrecnih trudov na obličji. Poklonili so se molče knezu, gostom, ter čakali, kaj jim bode povedal.

»Gospodje polkovniki,« reče knez, »so-li konji za pot?«

»Tako je.«

»Gotovi?«

»Kakor vselej.«

»Dobro. Črez uro se vzdignemo na Krzivonosa.«

»He?« reče vojvoda kijevski in zavzet pogleda na gospoda Krištofa, podsodnika braclavskega.

A knez nadaljuje:

»Gospod Poniatovski in gospod Vieršul gresta prva. Za njima pojde Baranovski z dragonci in črez uro naj mi odidejo tudi topničarji Vurclovi.«

Polkovniki se poklonijo in ostavijo sobo — a črez hip se uže razlegnejo trobke, igrajoče »posedanje«. Vojvoda kijevski se ni nadejal take naglosti in si je tudi ni želel, ker je bil preveč zmučen in strujen od pota. Mislil je, da si pri knezu jeden dan lepo odpočije, morebiti še

dlje, — a tu je bilo treba takoj sesti na konja, ko se ni še niti naspal niti najedel.

»Velemožni, milostivi knez,« reče, »težko, če pridejo vaši vojaki do Mahnovke, kajti videl sem, da so strašno zdelani; to je pa dolga pot.«

»Naj si gospod preveč ne beli glave. V bitko gredo kakor na veselico.«

»Vidim, vidim. Srčan vojak. Tudi moji ljudje so trudni.«

»Rekli ste, blagorodni gospod: periculum in mora.«

»Tako je. Kaj pa, če bi si črez noč odpočili? Mi smo prišli izpod Hmielnika.«

»Velemožni vojvoda, mi pa iz Lubnij, z Zadnjeprija.«

»Ves dan smo bili na potu.«

»Mi pa ves mesec.«

Rekši je knez izšel, da bi osobno vredil pohod, vojvoda pa je izbulil oči na podsodnika gospoda Krištofa, udaril z dlanmi po kolenih ter rekel:

»Glej, sedaj pa imam, kar sem hotel. Daj Bog, da me tu z lakoto ne zamoré. O, sedaj sem prišel z dežja pod kap! Pridem po pomoč, mislim, da po velikih trudih odidó črez dva, tri dni, pa mi ne privoščijo niti, da se oddahnem. Bes je lôpi! Jermen pri stremenu mi je obdrgnil nogo, ker mi ga je vražji sluga slabo pripel, v trebuhu mi kruli ... bes je lôpi! Mahnovka je Mahnovka, trebuh pa vendar trebuh! Tudi jaz sem star vojnik, morda sem več vojne užil nego ti-le, — a ne tako lap, cap! To so vragovi, ne ljudje, ne spé, ne jedó, — le bijejo se. Kakor mi je Bog mil, oni nikoli ne jedó. Si-li videl te polkovnike, gospod Krištof, mari ne izgledajo kakor strašila, kaj?«

»A srce je v njih ognjevito,« odgovori gospod Krištof, ki je bil vojak od srca. »Moj Bog! Koliko zmešnjave in nereda je po drugih taborih, kedar pride do tega, da se morajo vzdigniti, koliko beganja, vrejevanja vôz, pošiljanja po konje, — in tukaj, — slišiš-li? — Lahki prapori uže gredo.«

»Saj res! Človek bi obupal!« reče vojvoda.

In mladi gospod Aksak sklene deške svoje roké:

»Ah, velik vojvoda, ah, velik vojevnik!« pravi navdušeno.

»Gospodine, tebi je še mleko pod nosom!« zadere se vojvoda ná-nj. »Cunctator je bil tudi velik vojvoda! Razumeš gospodine?«

Tu vstopi knez:

»Velemožna gospôda, na konja, pojdimo!«

Vojvoda ni vzdržal.

»Velite, v. k. milost, da mi dade kaj jesti, — gladen sem!« vsklikne nejevoljno.

»Gospod vojvoda,« reče knez smejé in prijemši ga za rame, »oprostite, oprostite; s celim srcem, ali na vojni človek na to pozablja.«

»Kaj, gospod Krištof, mari nisem rekel, da oni ničesar ne jedó?« reče vojvoda podsodniku braclavskemu.

Večerja ni dolgo trpela, in kaki dve uri pozneje je krenila tudi pehota iz Rajgroda. Čete so hitele na Vinico in Litin, proti Hmielniku. Spotoma je Vieršul v Saverovki naletel na tatarski zagonek, kateri sta z Volodijovskim strla, osvobodivši robstva kakih sto duš, samih deklet. Ondi se je začenjal uže opustošen kraj, poln sledov Krzivonosove roke. Strižovka je bila požgana, stanovniki pa pomorjeni na strahovit način. Videlo se je, da so se nesrečneži Krzivonosu upirali, zato je je izročil meču in plamenu. Pri vhodu v vas je visel na drogu gospod Strzižovski, katerega so Tiškievičevi ljudje takoj spoznali. Visel je popolnoma gol, na prsih pa je imel strašen venec od glav, nanizanih na vrv. Bile so glave njegovih šestero otrok in žene. V vasi, požgani do poslednjega cepéra, zagledali so prapori po obeh straneh vrsto kozaških »sveč«; to so bili ljudje z rokami, vzdignenimi nad glavo, privezani na žrdi, ki so bile zabite v zemljo, obviti pa s slamo in okápani s smolo ter zažgani od dlani. Večina jih je imela le ogorele roke, ker je dež ustavil nadaljni ogenj. Strašni so bili ti trupi z izopačenimi obrazi, iztezajoči kvišku črne tumpke. Smrad gnilobe se je širil naokolo. Nad temi stebri so se zgrinjale tolpe vran in kavk, ki so se vreščeč umikale bližajočim se vojakom, da bi se posedle na oddaljenejše nesrečneže. Nekoliko volkov je pred prapori smuknilo v goščavo. Vojske so se molče pomikale po strašnem drevoredu ter štele te strašne »sveče«. Bilo jih je kakih tristo in deset. Naposled so prešli nesrečno vasico in se oddahnili na svežem vzduhu. Toda sledovi vničenja so segali še dalje. Bila je prva polovica julija meseca. Žita so baš dozorevala in pričakovati je bilo bogate žetve. Toda vse njive so bile deloma požgane, deloma povaljéne, steptane. Dozdevalo se je, da je na njive prišel vihar. In zares je prišel vihar, najgrozovitejši izmej vseh — vihar domače vojne. Knežji vojaki so često videli ljudnate kraje, katere so opustošili Tatarji; podobne groze, podobne besnosti vničevanja pa še nikdar niso videli v življenji. Kakor žita, požigali so

tudi gozde. Kjer ogenj ni požrl dreves, tam je z ognjenim jezikom odrl z njih listje in lubje, opalil z dihom, odimil, počrnil — in drevesa so štrlela kvišku kakor okostnice. Gospod vojvoda kijevski je gledal in očem ni verjel. Mjedzanoji, Zbar, Futori, Sloboda — jedno pogorišče. Tu pa tam so kmetje bežali h Krzivonosu, ženske in otroke pa je odgnal v robstvo oni oddelek tatarske orde, kateri sta stolkla Vieršul in Volodijovski. Na zemlji pustoš, na nebu pa tolpe vran, krokarjev, kavk, jastrebov, ki so se Bog vedi od kodi shajale na kozaško žetev... Sledovi vojskinega prehoda so postajali čimdalje svežejši. Naletavali so na potrte vozove, trupla živinska in človeška, še nenačeta, razbite lonce, medéne kotle, vreče z zatohlo moko, še kadeča se pogorišča. Knez je gnal prapore proti Hmielniku, da jim ni dal niti oddiha, stari vojvoda pa se je prijemal za glavo in žalostno ponavljal:

»Moja Mahnovka, moja Mahnovka, uže vidim, da smo prekasni.«

V tem je bila prišla v Hmielnik novica, da Mahnovke ne oblega stari Krzivonos, marveč njegov sin z nekolikimi tisoči ljudij in da je ta spotoma tako nečloveško pustošil. Mesto je bilo, kakor je šel glas, uže dobljeno. Ko so je Kozaki vzeli, podavili so šlahto in žide, plemkinje pa odvedli v svoj tabor, kjer jih je čakala usoda hujša nego smrt. Gradič se je pod vodstvom gospoda Leva še branil, Kozaki so ga razstreljavali iz samostana bernardincev, čegar redovnike so podavili. Gospod Lev, kateremu sta pohajala moč in smodnik, si ni obetal vzdržati črez jedno noč.

Knez je torej ostavil pehoto, topove in glavno silo vojske, katerim je ukazal iti v Bistrzik, ter z vojvodo, gospodom Krištofom in gospodom Aksakom in z dvema tisočema konjice skočil trdnjavi na pomoč. Stari vojvoda je uže odsvetovaval, izgubil je glavo: »Mahnovka je propadla, prekasno pridemo! Bolje je, da jo pustimo in branimo druga mesta ter ja oskrbimo s posadkami«, ponavljal je. Toda knez ni hotel poslušati. Gospod podsodnik braclavski je hitel, in vojske so se žurile v boj. »Ker smo semkaj prišli, ne odidemo brez krvi«, dejali so polkovniki. In hiteli so naprej.

Pol milje od Mahnovke prileti, kar so mogli konji, kakih deset jezdecev in zapre vojski cesto. Bil je gospod Lev s tovariši. Ko ga je vojvoda kijevski zagledal, uganil je takoj, kaj se je zgodilo.

»Grad vzet!« krikne.

»Tako je!« odgovori gospod Lev ter v tem hipu omedli. Ranjen je bil s sabljo in obstreljen, kri mu je odtekla. Drugi so jeli pripovedovati, kaj se je zgodilo. Nemci so bili na obzidji do zadnjega pobiti, ker so raje umrli nego bi se bili podali. Gospod Lev se je predrl skozi gnječo črni in zlomljeno brano, vendar se je v izbah v stolpu branilo še nekaj šlahte, tem je trebalo nagle pomoči.

Spustili so se torej v skok. V kratkem sta se na hribu pokazala mesto in grad, a nad njima težak oblak dima od požara. Dan se je uže nagibal. Na nebu so gorele velikanske zarje, o katerih so vojske takoj vedele, da so žari. V teh bleskih so se videli polki zaporoški in goste množice črni, ki so vrele črez brane proti vojskam tem smeleje, ker v mestu ni nihče vedel o kneževem dohodu. Sodili so namreč, da le vojvoda kijevski dohaja z osvoboditelji. Po vsej priliki je je žganje popolnoma oslepilo, ali pa je je ravno kar dobljeni grad nadahnil z neizmerno prevzetnostjo, kajti drzno so se valili s hriba in se začeli stoprv v ravnini razporejati v boj z velikim navdušenjem, grmeč v kotle in litaure. Na ta pogled se je krik radosti izdrl iz vseh poljskih prsij, in vojvoda kijevski je imel vnovič priliko občudovati pripravljenost kneževih praporov. Ko so namreč zagledali Kozake, stopili so hipoma v bojno vrsto, težka konjica v sredino, lahka na krila, tako da ni trebalo ničesar popravljati in da bi se bilo lahko takoj začelo.

»Gospod Krištof, kako ljudstvo je to!« dé vojvoda. V trenotku so stali v redu. Celo brez vodje bi lahko bitko bíli.

Vendar je knez kot previden voditelj z bulávo v roki preletaval mej prapori, od krila do krila, razporejal, dajal poslednje ukaze. Svetloba se je odbijala na njegovem srebrnem oklepu in podoben je bil jasnemu plamenu, letajočemu mej vrstami, kakor bi se bil sredi temnih postav jedini on svetil.

Stali so torej v sredini v prvi vrsti trije prapori. Prvi, kateremu je veleval sam vojvoda kijevski, drugi mladega gospoda Aksaka, tretji gospoda Krištofa Tiškieviča. Za njimi, v drugi vrsti, dragonci pod gospodom Baranovskim, nazadnje orjaški huzarji kneževi, — pri njih pa kot velitelj gospod Skrzetuski.

Krili so zavzeli Vieršul, Kušel in Poniatovski. Topničarjev ni bilo, ker je bil Vurcel ostal v Bistrziku.

Knez skoči k vojvodi in namigne z bulávo.

»Blagorodni gospod, za svoje krivice začni prvi!«

Vojvoda zamahne po vrsti z buzdovanom, vojaki se pripognejo v sedlih in se spuste. Uže potem, kako je peljal prapore, poznalo se je lahko, da je vojvoda, dasi težak in »cunctator« — kajti starost ga je uže tlačila — vendar izveden in hraber vojnik. Praporov ni précej pognal v največji naval, marveč je je vedel zlagoma, da bi hranil sile, in je letel tem hitreje, čim bolj se je bližal sovražnik. Sam je bil v prvi vrsti, z buzdovanom v roki, sluga pa mu je pod pazduho držal dolg in težak rapir, sicer pa ne pretežak za njegovo roko. Črn se je usipala peš proti praporu s kosami in cepmi, da bi zadržala prvi naval in Zaporožcem olajšala spopad. Ko jih uže ni več delilo nego kakih sto korakov, spoznali so Mahnovčanje vojvodo po korenjaškem vzrastu in debelosti ter jeli kričati:

»Hej, jasnovelemožni vojvoda, žetev je blizu, čemu ne ukažeš podanikom, da bi šli žet. Klanjamo se, jasni gospod! Mi ti uže prevrtamo trebuh.«

In toča svinčenk se je usula na prapor, a kvara ni naredila, ker je ta uže letel kakor vihar. Udarili so se torej na vso moč. Razlegli so se udarci cepcev, brenk kos ob oklepe, kriki in jeki. Kopja so v množici črni odprla pot, po kateri so se razčiljeni konji udrli kakor orkan, teptajoč, valeč, tróč. Kakor na loki, kjer stoji vrsta koscev, bujna trava gine pred njimi, a oni gredo naprej, mahaje s kosišči, baš tako se je široka vrsta črni pod mahljeji mečev óžila, topila, ginila — in trta s prsmi konjskimi ni mogla ostati na mestu ter je začela kolebati. Naposled je zagrmel krik: »Ljudje, rešite se!« in vsa množica, mečoč od sebe kose, cepce, vile, samopale, zagnala se je v divjem strahu na polke Zaporožcev, zadaj stoječe. Toda Zaporožci, boječ se, da bi bežeča truma ne razdrla njih vrst, nastavili so ji sulice. Črn, videč to zaporo, vrgla se je še z večjo zdvojnostjo na obe strani, odkoder sta jo zavrnila na novo Kušel in Poniatovski, ki sta baš hitela od kneževih kril.

In vojvoda, idoč po trupih črni, stopil je pred Zaporožce ter se gnal proti njim, oni pa proti njemu, da bi na naval odgovorili z navalom. Udarili so drug ob drugega kakor dva vala z nasprotnih stranij, ki ob udaru storita penast greben. Tako so se konji vspeli pred konji, jezdeci kakor val, — a sablje nad valom kakor pena. Vojvoda je poznal, da tu nima opraviti s črnijo, marveč s trdim in izurjenim vojakom zaporoškim. Dve vrsti sta trli druga drugo, gnjeli se in ne mogli zmoči druga druge. Trupi so padali po gostem, kajti ondi je mož udarjal na moža, meč na meč. Sam vojvoda, zataknivši za pas buzdovan in zgrabivši rapir od sluge, mahal je v potu obraza, sopeč kakor kovaški meh. Pri njem sta se dva Sieniuta in gospodje Kierdej, Bohuslavski, Jelovicki, Polubinski, zvijali kakor v kropu. Na kozaški strani je najbolj besnel Ivan Burdabut, podpolkovnik kalniškega polka, Kozak orjaške moči in rasti, tem strahovitejši, ker je imel tudi takega konja, ki se je v boji kosal z gospodarjem. Marsikateri vojak je torej obrnil konja, da se ne bi srečala s tem centaurom, ki je širil smrt in pustošenje. K njemu sta skočila brata Sieniuta, a Burdabutov konj je hlastnil mlajšega, Andreja, za obraz ter ga strl, kakor bi trenil. Ko je to videl starejši, Rafael, usekal je bestijo črez oči. Ranil ga je, ubil pa ne, ker je sablja zadela na medeni gomb na načelku. Ta hip pa je Burdabut njemu porinil ostrino pod brado in mu vzel življenje. Tako sta padla oba brata Sieniuta in s pozlačenima oklepoma ležala v prahu, pod konjskimi kopiti. Burdabut se je pa kakor plamen zagnal v daljše vrste in takoj ubil kneza Polubinskega, šestnajsletnega dečka, kateremu je odsekal desno ramo. Ko je to videl gospod Urbanski, hotel je maščevati smrt svojega sorodnika in je Burdabutu ustrelil v obraz, toda izgrešil ga je, odstrelil mu je le uho in ga oblil s krvjo. Strahovita sta bila ondaj Burdabut in njegov konj, oba črna kakor noč, oba oblita s krvjo, oba z divjimi očmi in razpihnenimi nozdrvami, besneča ko vihar. Tudi gospod Urbanski ni ušel smrti iz njegove roke. Odsekal mu je glavo z jednim zamahom kakor rabelj. Tako tudi ne stari osemdesetletni gospod Žitinski in dva gospoda Nikčemna — in drugi so se začeli strahoma umikati, zlasti ker je za Burdabutom bliskalo sto drugih sabelj zaporoških in sto sulic, uže zmočenih v krvi. Divji četnik je nazadnje zagledal tudi vojvodo, gromko vskliknil od veselja ter se zakadil na-nj, podiraje spotoma konje in jezdece, — a vojvoda se ni umaknil. Zaupajoč v nenavadno moč svojo, zasopihal je kakor ranjen divji mrjasec, zavihtel nad glavo sabljo, vspel konja ter planil proti Burdabutu. In gotovo bi bila temu odbila zadnja ura, gotovo bi bila Parka nastavila škarje

Pri vhodu v vas je visel na drogu gospod Strzižovski. (Str. 185)

na njegovega življenja nit, katero bi bila potem prestrígla, da se ni Silnicki, plemiški dečko, vrgel na četnika ter ga zgrabil in držal, dokler ni bil sam presekan s sabljo. Ko se je Burdabut z njim bavil, poklicala sta gospoda Kierdeja vojvodi pomoč. Hipoma je priskočilo kakih desetero ljudij, ki so ga od četnika oddelili, na kar se je vnela besna bitka. Utrujen vojvodin polk se je začel uže upogibati pred premočjo zaporoško, umikati se in mešati, kar prihitita zdajci gospod Krištof, podsodnik braclavski, in gospod Aksak s svežimi prapori. Res, da so v tem hipu tudi novi zaporoški polki hiteli v boj, toda niže je stal še knez z dragonci Baranovskega in huzarji gospoda Skrzetuskega, ki se doslej še niso udeležili boja.

Zavihrala je torej na novo krvava borba, v tem pa se je delal tudi že mrak. Požar je objel skrajne hiše mesta. Žar je razsvetil pobojišče, in razločno sta bili videti obe vrsti, poljska in kozaška, ki sta se lomili pod hribom. Tudi gospod Vieršul, gospod Poniatovski in gospod Kušel so bili uže v ognji in pri delu. Ko so zbíli črn, borili so se na krilih kozaških, ki so se pod njih natiskom jeli pomikati na hrib. Dolga vrsta boriteljev se je stiskala z obema kriloma proti mestu in se začela čimdalje bolj stiskati.

Ker so se poljska krila zrinila naprej, umikala se je sredina, katero so rinile prevažne sile kozaške, proti knezu. Trije novi polki so se zadrvili, da bi jo raztrgali, ali ta trenotek odpošlje knez dragonce gospoda Baranovskega in ti so podkrepili boriteljem sile.

Pri knezu so ostali sami huzarji — zdaleka bi rekel: temen gozd, ki prosto rase s pla-

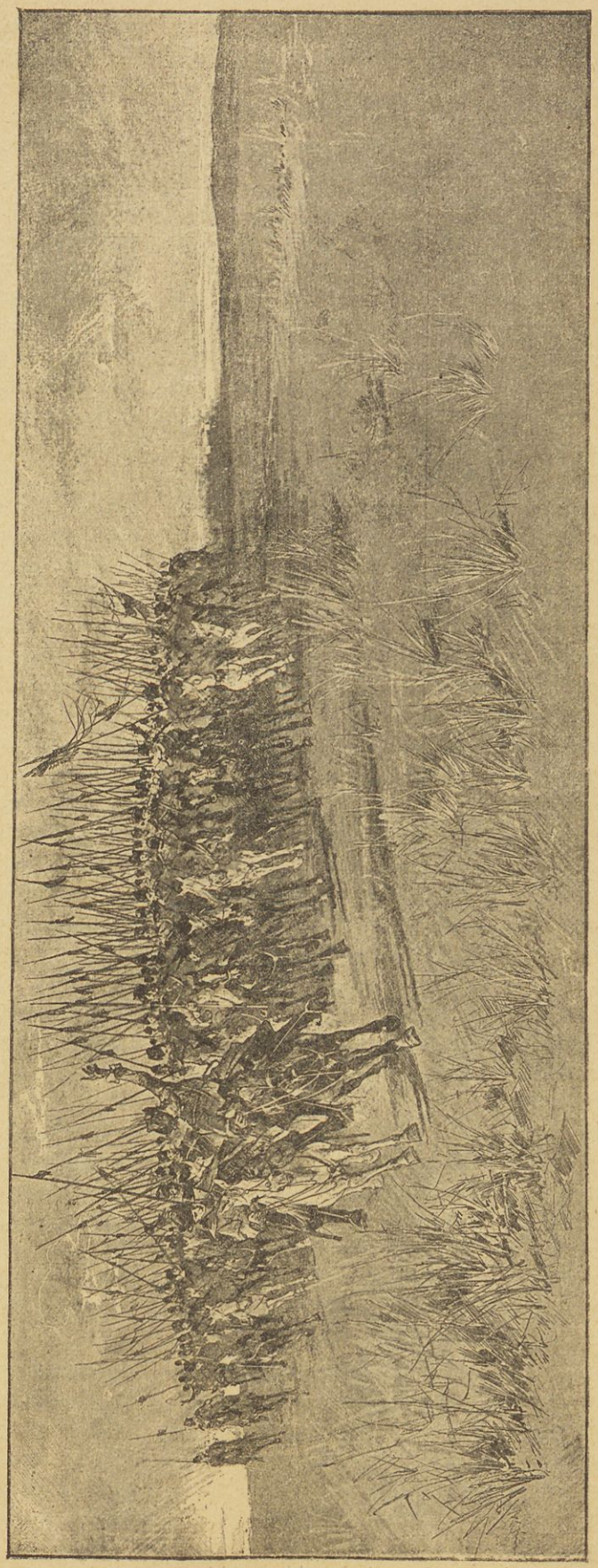

Naskok vojvode kijevskega. (Str. 190.)

nega polja, grozen sklad železnih môž, kônj in kopij. Večerni povev je šelestil po praporcih nad njimi, a oni so stali tiho in niso planili brez ukaza v boj — strpljivi, kajti bili so izurjeni in v tolikih bitkah izkušeni ter so vedeli, da jih krvava udeležba nikakor ne mine. Mej njimi je upiral knez, v srebrni opravi z zlato bulávo v roki, oči na bitko, — a z leve strani gospod Skrzetuski, stoječ na konci nekoliko v stran. Kot poročnik si je zavihnil rokav na ramenu in držeč v močni, do lakti goli desnici sabljo mesti buzdovana, čakal je mirno povelja.

A knez je z levo dlanjo prekril oči proti požaru ter gledal na bitko. Sredina poljskega polumeseca se je zlagoma pomikala proti njemu, zmagovana po premoči, kajti gospod Baranovski, ta sam, ki je Njemirov posekal, je ni za dolgo podprl. Knez je torej kakor na dlani videl težko delo vojakov. Dolga bliskavica sabelj se je vznašala nad črno vrsto sabelj, pa zopet ginila v zamahih. Konji brez jezdecev so izdirjavali iz teh vrst in se razgetaje drvili po ravnini z razvejanimi grivami, podobni na pogorišči peklenskim pošastim. Včasih je prapor, krasen, povevajoč nad gnječo, padel naglo v trumo, pa se več ni vzdignil.

Pogled knežev je begal za vrste borilcev, na hrib k mestu, kjer je na čelu dveh izbranih polkov stal sam mladi Krzivonos ter čakal hipa, da se zakadi v sredino borilcev in omahujoče vrste poljske popolnoma zdrobi.

Naposled je skočil s strahovitim krikom naravnost na dragonce Baranovskega; ali tega trenotka čakal je tudi knez.

»Naprej!« krikne Skrzetuskemu.

Skrzetuski vzdigne sabljo, in železni naval se zadrvi naprej.

Niso dolgo leteli, kajti bojna vrsta se jim je bila znatno približala. Dragonci Baranovskega so razstopili z bliskovo brzino na desno in levo, da bi huzarjem odprli pristop do Kozakov, oni pa so vdrli skozi te dveri s strahovitim zaletom na uže zmagujoče stotnije Krzivonosove!

»Jeremija! Jeremija!« zakriče huzarji.

»Jeremija!« ponovi vsa vojska.

Strašno ime je z grozo in trepetom stisnilo srca Zaporožcem. Stoprv v tem hipu so spoznali, da vodi sam knez in ne vojvoda kijevski. Sicer se pa niso mogli upirati huzarjem, ki so je s svojim zaletom tako strli, kakor sesipajoč zid stare ljudi pod seboj. Jedina otetev jim je bila, da razstopijo na obe strani, pusté huzarje črez se in z boka udarijo na nje; ali ti boki so bili uže zavarovani od dragoncev in lahkih praporov Vieršula, Kušla in Poniatovskega, ki so je, zoživši krila kozaška, pahnili v sredino. Ondaj se je podoba bitke izpremenila, kajti oni lahki prapori so delali ulico, po kateri so se huzarji v besnem letu podili, gnjeli, lomili, peháli, valili ljudi in konje, a pred njimi so bežali z rikom in krikom Kozaki na hrib in proti mestu. Ako bi se bilo moglo krilo Vieršulovo strniti s krilom Poniatovskega, bili bi obkroženi in pobiti do zadnjega. Toda niti Vieršul niti Poniatovski ni mogel tega storiti radi presilnega navala bežečih sovražnikov. Bíla sta torej od strani, da so jima kar roke omahovale od mahanja.

Ko je mladi Krzivonos videl, da se mora s svojo neizkušenostjo udariti s takim vodjo, kakoršen je knez, izgubil je, dasi je bil hraber in divji, glavo popolnoma ter jo je na čelu svojcev pobrisal proti mestu. Bežečega je zagledal gospod Kušel, stoječ nekoliko v strani, od koder je boj opazoval, priskočil s konjem in mladega četnika s sabljo treščil po ustih. Ubil ga sicer ni, kajti ostrino je zadržala podponka, a zalil ga je s krvjo in mu tem bolj skrčil pogum.

Toda ta čin bi bil kmalu plačal sam s svojim življenjem. V tem hipu se je namreč zagnal na-nj Burdabut načelujoč ostankom kalniškega polka.

Drakrat se je bil poskusil upreti huzarjem, ali obakrat je moral, kakor bi ga bila nadprirodna sila udarila in razpršila, odstopiti z drugimi vred. Naposled, ko je bil ostanke vredil, sklenil je s strani udariti na Kušla in skozi njegove dragonce prodreti na plano polje. Predno pa je je mogel pretrgati, zagnjela se je pot, držeča v mesto, tako zelo, da je bil nagel beg nemožen. Navzlic temu pritisku ljudij so huzarji naskok vzdržali in, polomivši kopja, začeli trume sekati z meči. Zavladala je zmešana, neredna, divja, neprizanesna bitka, vršeča se v vrevi, trušči, razvnetosti, sredi stokov človeških in konjskih. Trup je padal na trup, konjska kopita so se vgrezavala v drhtajoča še telesa. Tu in tam so se mase tako zvrle, da ni bilo prostora za mahanje s sabljami. Bíli so se z ročniki, z noži in pestmi, konji so jeli kvičiti. Tu in tam oživali so se glasovi: »Pomilujte,*) Lahi!« Ti glasovi so se vzmagali, množili, glušili brenk mečev, hrestanje železa ob kosti, hropenje in strašno pojemanje umirajočih. »Pomilujte, Lahi!«

*) Usmilite se.

razlegalo se je čimdalje žalostneje, — ali milosrdje ni svetilo nad tem sodiščem borilcev; liki solnce nad viharjem, svetil jim je le požar.

Jedini Burdabut na čelu svojim kalniškim ljudem ni prosil milosrdja. Nedostajalo mu je mesta za boj, delal si je prostor z nožem. Spopadel se je napreje s trebušatim gospodom Dzikom in, pehnivši ga v trebuh, zvalil ga s konja. Ta je vskriknil: »O Jezus!« ter se ni več vzdignil izpod kopit, ki so mu strla drob. S tem se je takoj prostor naredil, in Burdabut je uže raztreščil s sabljo tovarišu Sokolskemu glavo s čelado vred. Nato je s konjema vred prevrnil gospoda Prijama in Certoviča. Mesto odprlo se je širše. Mladi Zenobij Skalski ga je zatel v glavo. Ali sablja se mu je v roki zavila ter ga udarila s plosko, četnik pa ga je na mestu ubil, udarši ga z levo pestjo po obrazu. Kalniški ljudje so drli za njim in suvali s kindžali. »Čarovnik, čarovnik!« jeli so vpiti huzarji. »Železo se ga ne prime. Besen človek!« In on je istinito imel peno na bradi in vsteklost v očeh. Uzrl je naposled i Skrzetuskega in, spoznavši častnika po zavihanem rokavu, zapodil se je ná-nj.

Vsi so sapo zadržali v prsih in pretrgali bitko, zroč borbo dveh najstrahovitejših vitezov. Gospoda Jana sicer kriki: »Čarovnik!« niso ostrašili, — pač pa mu je gnjev zavrel v duši videvšemu pokolj. Zaškrtnil je z zobmi in besen planil na četnika. Trčila sta, da sta kar konja sedla na ozadje. Razlegel se je švist železa in naglo se je sablja četnikova razletela na kosce pod udarcem poljskega rapirja. Zdelo se je uže, da nobena sila ne otme Burdabuta. Kar on skoči ter se sprime z gospodom Skrzetuskim, da se je zdelo, kakor bi oba bila jedno telo — in zablisne z nožem nad grlom huzarjevim.

Ondaj pa je smrt stopila Skrzetuskemu v oči, kajti z mečem uže ni več mogel mahati. Toda gibek in nagel kakor bliskavica, izpustil je meč, ki je na jermenci obvisel, a z desnico pa je četnika zgrabil za roko. Nekaj hipov suvali sta se te dve roki krčevito po vzduhu, ali stisk gospoda Skrzetuskega je moral biti železen, kajti četnik je zatulil kakor volk, in vspričo vseh mu je padel nož iz odrvenelih prstov, kakor izluščeno zrno iz klasú. Zdajci izpusti Skrzetuski zgnjeteno roko in, uhvativši ga za grlo, potlači strahovito glavo celo do sedla, z levico pa potegne buzdovan izza pasu, oplazi jedenkrat, dvakrat, — četnik zahrči in telebne s konja.

Ko so kalniški ljudje to videli, jeknili so in planili, da se osvete — v tem hipu pa se vržejo na nje huzarji ter je posekajo do poslednjega.

Na drugem konci huzarske vrste ni bitka ni za trenotek prestala, kajti ondi ni bilo tolike gnječe. Tam je besnel gospod Longin s svojim zervikapturjem, prepasan z Aničino vrpco. Zjutraj po bitki so si vitezi zavzeti ogledavali to mesto in pokazujoč si: roke z ramami vred odsekane in razmetane, glave od čela do brade preklane, trupla strahovito na dve polovici razhlastana, sploh pa celo pot človeških in konjskih trupov — šepetali so drug drugemu: »Glejte, tu se je Podbipięta boril!« Sam knez si je ogledal trupe in, dasi radi raznih novic ves v skrbeh, računil se je čuditi, kajti take seče doslej še ni videl v življenji.

V tem se je zdelo, da se bitka bliža koncu. Težka jezda se je znova drvila naprej in gnala pred seboj zaporoške polke, ki so se umikali pod góro k mestu. Ostanku begunov so vrnitev preotéli prapori Kušla in Poniatovskega. Obkroženi so se obupno branili, dokler niso poginili do poslednjega. S svojo smrtjo so rešili druge, kajti ko je dve uri pozneje Vieršul z dvorskimi Tatarji vlomil v mesto, ni dobil v njem ni jedneka Kozaka. Sovražnik se je okoristil s temo (požar je bil pogasil dež), nabral v naglici v mestu praznih vôz, utaboril se naglo, kakor se znajo le Kozaki, ter za mestom ušel črez reko, za seboj pa vničil mostove.

One desetorice šlahte, ki se je v gradiči branila, bile so torej osvobojene. Razun tega je bil knez ukazal Vieršulu, da kazni meščane, ki so bili potegnili s Kozaki, sam pa je hitel v pogon. Toda tabora ni mogel vzeti brez topov in pehote. Ker je bil sovražnik za seboj mostove požgal in se je moralo reke ogniti v velikem ovinku, bežal je tako naglo, da so ga zmučeni konji kneževe jezde jedva došli. Kozaki se niso tako hrabro branili kakor navadno, dasi so bili slavni v obrambi taborov. Strašna gotovost, da je goni sam knez, vzela jim je srce tako, da so o svojem otetji popolnoma obupali. In gotovo bi jim bila odbila poslednja ura — kajti po celonočnem streljanji je bil gospod Baranovski vzel štirideset vôz in dva topa — da ni bilo vojvode kijevskega, ki se je daljnemu pogonu uprl in svoje ljudi odstranil. Radi tega je bilo prišlo mej njim in knezom do ostrih očitkov, katere je slišalo mnogo polkovnikov.

»Blagorodnost,« vprašal je knez, »čemu hočeš sedaj sovražnika pustiti, ko si v bitki s tako

Poslanci padejo pred knezom na kolena: »Otmi, vladika, otmi nas!« (Str. 192.)

odločnostjo stal proti njemu? Slavo, katero si si pridobil zvečer, izgubiš zjutraj zaradi svoje upéhanosti.«

»Velemožni knez,« odgovori vojvoda, »ne vem, kakov duh biva v vas, ali jaz sem človek iz mesa in kostij. Po delu potrebujem počitka — in moji ljudje tudi. Vsikdar pojdem na sovražnika tako, kakor sem šel danes, kedar je postavil čelo, a pobitega že in bežečega pa ne bodem gonil.«

»Pobiti je do poslednjega!« zakrikne knez.

»In kaj bode iz tega!« reče vojvoda. »Ko pobijemo te, pride stari Krzivonos. Ljudi požge, poniči, gogubi, kakor je je v Strižovki — in našo vihravost poplačajo nesrečni ljudje.«

»O, uže vidim,« vsklikne knez jezno, »da držiš s kancelarjem in regimentarji mirovne stranke, ki bi rada buno gasila s pogodbami. Pa, za Boga, iz tega ne bode nič, dokler bodem jaz sabljo držal v pesti!«

In Tiškievič nato:

»Ne strankam, marveč le Bogu pripadam, kajti star sem in kmalu bodem moral stopiti prede-nj. Da pa nočem, da bi me težilo preveliko breme krvi, prolite v domači vojni, temu se, velemožnost, ne čudi... Ako si pa kriv, da regimentarstva nisi dosegel, rečem ti: po hrabrosti bi ti pač pristojalo, vendar pa je morda bolje, da se ti ni dalo, zakaj ti bi buno, z njo vred pa tudi to nesrečno deželo, vtopil v krvi.«

Jovje obrvi Jeremije so se stisnile, vrat mu je nabreknil, oči pa so mu začele sipati take bliskavice, da so vsi navzočniki vojvodo obžalovali. V tem se naglo približa gospod Skrzetuski ter reče:

»Vaša knežja milost, došla so poročila o starem Krzivonosu.«

Kneževa pozornost se je takoj obrnila na drugo stran in jeza na vojvodo je v njem oslabela. V tem je bilo pripeljanih četvero ljudij, ki so prinesli poročilo, mej njima dva častita stara duhovnika, ki sta, uzrši kneza, padla prede-nj na kolena.

»Otmi, vladika, otmi nas!« ponavljala sta, iztezaje roke proti njemu.

»Odkod sta?« vpraša knez.

»Mi smo iz Polonega. Stari Krzivonos je oblegel grad in mesto. Ako tvoja sablja ne zablisne nad njegovim grlom, poginemo vsi.«

Nato knez:

»O Polonem vem toliko, da se je ondukaj sila ljudij poskrilo, pa — kakor se je meni reklo — ponajveč Rusinov. Vaša zasluga je pred Bogom, da dajete buni odpor, ne da bi potegnili z njo in da stojite pri majki. Vendar se bojim od vas kakšne izdaje, takšne, kakor sem jo v Njemirovu doživel.«

Nato so jeli poslanci prisegati na vse svetosti nebeške, da pričakujejo kneza ko rešitelja

in da jim misel izdajstva niti v glavo šinila ni. In govorili so od srca. Krzivonos je je oblegel s petdesetimi tisoči ljudij ter jim je prisegel pogubo zlasti radi tega, ker kot Rusini niso hoteli potegniti z buno.

Knez jim je obljubil pomoči. Ker so bile pa njegove glavne sile v Bistrziku, moral jih je čakati. Poslanci so odšli s tolažbo v srci, — on se je pa obrnil do vojvode kijevskega ter rekel:

»Oprostite, vaša milost! Uže sam vidim, da treba Krzivonoska pustiti, da Krzivonosa dosežemo. Mlajši laglje počaka. Mislim, da me ne ostavite v tej novi sili.«

»Gotovo ne!« reče vojvoda.

Takoj se ozovejo trobke, naznanjajoče praporom, raztresenim za taborom, naj se vrnejo. Treba je tudi odpočiti se in dati konjem oddiha. Zvečer je prišla cela divizija iz Bistrzika, a z njo poslanec gospod Stahovič od vojvode braclavskega. Gospod Kisiel je pisal knezu list, poln proslavljanja, da kakor drugi Marij domovino otimlje potona, pisal je tudi o radosti, katero je vzbudil prihod knežev z Zadnjeprija v vseh srcih, želel mu je zmag, — ali koncem pisma so se pokazali vzroki, radi katerih je bil pisal. Eto, gospod iz Brusilova je naznanil, da so pogajanja razpočeta, in da pojde sam zdrugimi komisarji vred k Beli cerkvi in da ima nadejo Hmielnickega zadržati in uzadovoljiti. Naposled prosi kneza, da bi do pogodb ne gonil Kozakov tako zelo, in da bi se, kolikor se da, zdržal vojne.

Ako bi se mu bilo poročilo, da je vse njegovo Zadnjeprije vničeno in vsa mesta z zemljo zravnana, ne bolelo bi ga bilo tako zelo, kakor se je radi tega lista razžalostil. Pri tem so bili prisotni gospod Skrzetuski, gospod Baranovski, gospod Zacvilihovski, oba Tiškieviča in oba Kierdeja. Knez je z rokama zakril oči, glavo nagnil nazaj, kakor bi ga bila strela zadela v srce.

»Sramota, sramota! Bog, naj preje umrjem, da takih rečij ne bodem gledal.«

Globoka tišina je zavladala mej navzočimi, a knez je nadaljeval:

»Nočem živeti v tej Poljski, — danes se mi je je sramovati. Črn kozaška in kmetska je s krvjo zalila domovino, s poganstvom se združila proti vlastni materi. Hetmani pobiti, vojske razbite, slava narodova poteptana, veličanstvo onečaščeno, cerkve požgane, svečeništvo pomorjeno, šlahta, ženske, vse oskrunjeno. Na te poraze, na to sramoto bi naši predniki pomrli, ako bi se to le v misel vzelo, — s čim pa odgovarja Poljska? Evo, z izdajico, s svojim sramiteljem, s premirjencem nevernikov začenja pogajanje in mu obeta zadoščenje. O Bog, daj mi smrt — ponavljam — kajti ni nam živeti na svetu, nam, ki slišimo o nečasti domovine in ki ji glavo poklanjamo v žrtev!«

Vojvoda kijevski je molčal, gospod Krištof, podsodnik braclavski, pa se je v kratkem oglasil:

»Gospod Kisiel, ne stanovi države Poljske.«

Knez nato:

»Blagorodnost, o gospodu Kisielu mi ne govôri, dobro vem, da ima za seboj celo stranko. On je pogodil misel primasovo, kancelarjevo, kneza Dominika in mnogo gospodov, ki v mejvladji vladajo in v Poljski predstavljajo veličanstvo, ali bolje: sramoté s sramoto, nevredno velikega naroda. Ne s pogajanjem, marveč s krvjo treba gasiti ta ogenj. Viteškemu narodu je častneje, da pogine, nego, da se upodli in si pridobi prezir vsega sveta.«

In znova si je knez zakril z rokami oči. Ta pogled bolesti je bil tako žalosten, da polkovniki niso vedeli, kaj bi s solzami, ki so jim orosile oči.

»Milostivi knez,« osmeli se izpregovoriti Zacvilihovski, »oni naj se boré z jezikom, mi se bodemo pa tudi nadalje borili z mečem.«

»Zares«, odgovori knez, »srce se mi trga, če mislim, kaj naj storimo. Glejte, velemožna gospôda, ko smo zaslišali o nezgodi domovine, prišli smo semkaj črez goreče gozde in neprebitno blato. Zbirajoč poslednje sile nismo ne spali ne jedli, da bi le oteli to svojo mater pogina in sramote. Roke nam medlé od dela, glad nam krči želodce, rane bolé, — a mi se ne menimo za trud, da bi le sovražnika ukrotili. Reklo se mi je, da sem sam kriv, da mi je regimentarstvo odšlo. Ves svet naj sodi, če so vrednjši oni, ki so je dobili, nego jaz, a jaz kličem za svedoke Boga in vas, blagorodni gospodje, da tako kakor tudi vi ne, svoje krvi ne žrtvujem radi nagrade in dostojanstev, marveč iz čiste domovinske ljubezni. In ko mi iz prsij dajemo poslednje dihe, — kaj nam sporoče? To, da gospodje v Varšavi in gospod Kisiel v Hučči temu sovražniku ponujajo zadoščenje Sramota, sramota!«

»Kisiel je izdajica!« zaklikne gospod Baranovski.

Nato vstane gospod Stahovič, resen in smel človek, ter reče obrnivši se k Baranovskemu:

»Ker sem gospodu vojvodi braclavskemu prijatelj in ker poslujem za-nj, ne dovoljujem, da bi ga imenovali izdajico. Tudi njemu je od skrbi posivela brada, — a domovini služi, kakor razume, morda v zmoti, toda pošteno!«

Knez ni čul tega odgovora. Zamaknil se je bil v misli in bolest. Baranovski si ni upal v njegovi navzočnosti zagnati hrupa, zatorej je le svoje jeklene oči uprl v gospoda Stahoviča, kakor bi mu hotel reči: »Dobodem te!« in je položil roko meču na ročnik. V tem se pa Jeremija vzdrami iz zamišljenosti ter reče mrko:

»Tu ni drugega izbora nego, — ali pokornost zlomiti (kajti za časa brezvladja oni vladajo) ali pa čast domovine, za katero smo delali, žrtvovati...«

»Iz nepokornosti izvira v Poljski vse zló,« reče resno vojvoda kijevski.

»Torej dozvólimo osramočenje domovine? Ako nam jutri velé, da idemo z vrvjo na vratu k Tuhaj-beju in Hmielnickemu, — bodemo mar i to storili radi pokornosti?«

»Veto!« ozove se gospod Krištof,« podsodnik braclavski.

»Veto!« ponovi gospod Kierdej.

Knez se obrne do polkovnikov:

»Govorite, stari vojniki!« reče.

Gospod Zacvilihovski jame govoriti:

»Milostivi knez, jaz imam sedemdeset let. Pošten Rusin sem in otca me je nazival sam Hmielnicki. Dolžan bi bil torej za pogodbo govoriti. Ako bi si pa imel voliti s r a m o t o ali v o j n o, tedaj rečem, akoprem stopajoč v grob: Rajši v o j n o!«

»Vojna!« ponovi gospod Skrzetuski.

»Vojna! Vojna!« ponovilo je kakih desetero glasov, mej njimi gospod Krištof, oba Kierdeja, Baranovski in skoro vsi navzoči.

»Vojna, vojna!«

»Zgôdi se po vaših besedah!« reče važno knez ter udari z bulávo po razvitem listu gospoda Kisiela.«

XII.

Dan pozneje, ko so se vojske ustavile v Rilcovu, poklical je knez gospoda Skrzetuskega in rekel:

»Sile naše so slabe in zdelane, a Krzivonos ima šestdeset tisoč ljudij in še dan na dan narasta, ker črn napliva k njemu. Tudi na vojvodo kijevskega se ne morem preveč zanašati. Tudi on je v srci privrženec mirovne stranke, ki gre sicer z menoj, toda nerad. Potrebujemo odkod pomoči. Naznanjajo mi, da stojita ne daleč od Konstantinova dva polkovnika: Osinski s kraljevsko gardo in Koricki. Radi varnosti vzameš sto nadvornih semenov in pojdeš do njih z mojim listom, da naj se pospešita in brez odloga prideta k meni, kajti v kratkem udarim na Krzivonosa. Izmej vseh navzočih mi tega nihče bolje ne izvrši nego ti, zategadelj pošljem tebe, — a to je važna reč.«

Gospod Skrzetuski se je poklonil ter še isti večer krenil na Konstantinov, da bi se preplazil skrivaj, kajti tu in tam so križali Krzivonosovi oddelki ali pa tolpe črni, ki je roparski prežala po lesovih in ob cestah, knez pa je velel bitek ogibati se, da ne bi bilo zamude. Idoč torej tiho, dospel je o zori do Visovatega ribnika, kjer je naletel na oba polkovnika in se, uzrši ja, zelo vzradoval v srci. Osinski je imel izborno dragonsko gardo, inozemski izvežbano, in Nemcev, Koricki pa le nemško pehoto, samih veteranov iz tridesetletne vojne. Bili so to vojaki tako strahoviti in okretni, da so delali v roki polkovnikovi kakor jeden meč.

Oba polka sta bila poleg tega tudi bogato opravljena in dobro oskrbljena s strelivom. Ko so zaslišali, da imajo iti do kneza, zagnali so takoj radosten krik. Hrepeneli so po bitkah, a vedeli, da jih pod nobenim poveljstvom toliko ne dožive kakor pod kneževim. Na nesrečo sta dala oba polkovnika nikalen odgovor, kajti oba sta bila pod poveljstvom kneza Dominika Zaslavskega in sta imela izrecne ukaze, naj se z Višnioviečkim ne združita. Zaman jima je gospod Skrzetuski tolmačil, kakšne slave bi si lahko pridobila, služeč pod takšnim vojem in koliko dobrega bi zemlji stvorila. Nista hotela poslušati — trdeč, da mora biti podrejenost vojnikom prvo pravilo in prva dolžnost. Rekla sta, da bi se le tedaj mogla združiti s knezom, ako bi otetev njih polkov to zahtevala. Gospod Skrzetuski je odšel zelo potrt, kajti vedel je, da bode knezu ta nova zmota bolestna — in kako silno je vojska njegova zdelana in izcrpljena vsled pohodov, neprestanih spopadkov z neprijatelji, trudov, pojedinih četovanj, naposled od neprestanega bedenja, gladú in slabega vremena. Meriti se v podobnih okolnostih z desetkrat večjim sovražnikom bila bi prava nemožnost. Gospod Skrzetuski je torej jasno

videl, da se mora vojna s Krzivonosom zavleči, treba bode dati vojski daljšega odmora in čakati, da se zgrne spet sveža šlahta v njegov tabor.

S temi mislimi se je gospod Skrzetuski vračal h knezu na čelu svojim semenom, a iti je moral tiho, oprezno ter le po noči, da bi se ognil predstraž Krzivonosovih in mnogobrojnih brezposelnih krdel, zloženih iz kozaštva in črni, često zelo močnih, ki so se klatila in stikala po vsej okolici, paleč dvore, moreč šlahto in loveč begune po cestah. Tako je prešel Baklaj ter stopil v jelove gozde mšiniške, goste, polne izdajniških jarkov in kotov. Na srečo služilo mu je po nedavnem dežu lepo vreme na tej poti. Noč je bila krasna, julijska, brez meseca, ali osuta z zvezdami. Semeni so šli po ozki stezi skozi les, spremljali pa so je mšeniški logarji, zelo zanesljivi ljudje, ki so prav dobro znali svoje gozde. V gozdu je vladala globoka tišina, katero je motilo le hrestanje suhega dračja pod konjskimi kopiti. — Kar udari Skrzetuskemu in semenom na uho nekak šum, podoben petju, v katero se zdaj pa zdaj mešajo kriki.

»Stoj!« reče tiho gospod Skrzetuski in ustavi vrsto semenov. »Kaj je to?«

Stari logar stopi k njemu:

»To, gospod, zblaznelci hodijo sedaj po gozdih, ti, ki se jim je od grozovitosti pamet zmešala. Včeraj smo srečali neko plemkinjo, ki hodi, gospod, hodi, po borih gleda in vpije: ‚Otroci, otroci moji!‘ Gotovo so ji kmetje otroke poklali. Tudi na nas je izbulila oči in začela vreščati, da so kar noge pod nami drgetale. Govoré, da je takih po vseh gozdih dovolj.«

Gospoda Skrzetuskega, dasi je bil junak brez bojazni, stresla je groza od pet do glave.

»Morda pa volcje tulijo? Zdaleka ni možno razločiti.«

»Dvomim, gospod. Volkov sedaj ni v lesu; vsi so šli do vasij, kjer imajo trupel na ostajanje.«

»Strahoviti časi!« odgovori nato vitez, »ko volcje bivajo po vaséh, a ljudje tulijo po gozdih. Bože, Bože!« V kratkem je znova zavladala tišina, slišati je bilo le šum po vrhovih borov, ali za malo hipov začno se ponavljati oni daleki odglasi ter postajajo razločnejši.

»Hej!« reče naglo logar. — »Po vsej priliki je tam večji kup ljudij. Gospodje, postojte tu, ali pa idite polahko naprej, a mi pojdemo s tovariši in pogledamo.«

»Idite!« reče gospod Skrzetuski. »Tu bodemo čakali.«

Logarji so izginili. Ni jih bilo celo uro nazaj. Skrzetuski se je začel uže vznemirjati in celo sumničiti je, da pripravljajo kakšno izdajo, kar se pomoli jeden iz teme.

»So, gospod!« reče bližajoč se Skrzetuskemu.

»Kdo?«

»Kmetje morilci.«

»Jih je mnogo?«

»Bode jih do dvesto. Ne vem, gospod, kaj početi, leže namreč v jarku, skozi kateri drži naša pot. Kurijo sicer, bleska pa ni videti, ker so v dolini. Straž nimajo nikakšnih. Do njih se pride lahko prav blizu, za streljaj.«

»Dobro!« reče gospod Skrzetuski in obrnivši se k semenom jame dvema starejšima dajati ukaze.

Tako je četa živo krenila dalje, toda tako tiho, da je moglo le hrestanje dračja hojo izdati. Stremen ni brenknil ob stremen, sablja ni zazvenčala, konji, privajeni zalezovanju in napadom, šli so liki volcje, brez prskanja in razgetanja. Prispevši na mesto, kjer se je pot naglo zavila, uzrli so semeni takoj zdaleka ognje in nerazločna bitja človeška. Tu je je gospod Skrzetuski razdelil na tri oddelke: jeden je ostal na mestu, drugi se je plazil vzdolž jarka, da bi zaprl nasprostno ustje, a tretji je stopil s kônj in, priplazivši se po trebuhu, položil se v samem jarku nad kmetskimi glavami.

Gospod Skrzetuski, ki je bil v srednjem oddelku, videl je, pogledavši v dolino, dvesto ali tristo korakov oddaljeno celo taborišče: ognjev je gorelo deset, ali ti niso preveč svetlo plameneli, nad njimi so pa viseli kotli z jestvino. Vonj dima in varjenega mesa segal je razločno v nozdrve gospodu Skrzetuskemu in semenom. Okolu kotlov so stali ali ležali kmetje, pijoč in pogovarjajoč se. Nekateri so imeli v rokah steklenice z žganjem, drugi so se opirali na sulice, katerim so bile na konicah nasajene, nalik trofejam, odsekane glave moških, ženskih in otrok. Blesk ognja se je odbijal v njih mrtvih zrenicah in režečih zobeh, in ta blesk je osvetljeval tudi kmetom obličja, divja in okrutna. Ondi jarku pod steno spalo jih je kakih desetero, glasno hropečih, — nekateri so kramljali, nekateri popravljali ognje, ki so vsplamenevali s snopovi zlatih isker. Pri največjem

ognji je sedel, obrnen s pleči proti jarkovi steni in proti gospodu Skrzetuskemu, širokopleč star berač — in brenkal na teorban. Okolu njega se je bilo v polkrogu zbralo do trideset morilcev.

Gospodu Skrzetuskemu so priletele te-le besede do ušes:

»Hej ‚did', o Kozaku Holoti!«

»Ne!« kričali so drugi, »o Marusji Bohuslavski!«

»Do črta z Marusjo! O gospodu s Potoka! O gospodu s Potoka!« kričalo jih je največ.

»Did« udari močneje v teorban, odkašlja se ter začne peti:

»Stoj, ozrí se, izpreglej, premisli ti, kdor imaš mnogo,*)
Da jednak pred koncem dneva še s siroto boš ubogo
Sam on sodi nas, ki vsem kraljuje, sam Bog milostívi,
Dela naša vsa na tehtnici on tehta nezmotljivi,
Stoj, ozrí se, izpreglej, kdor z umom letaš previsoko,
In modrost premotril vso si na široko in globoko . . .«

Tu »did« za hip premolkne in vzdihne, za njim pa začnejo vzdihati tudi kmetje. Čimdalje več se jih je zbiralo okolu njega, — a gospod Skrzetuski, dasi je vedel, da morajo biti uže vsi njegovi ljudje pripravljeni, ni še dal znamenja za napad. Ta tiha noč, plameneči ognji, te divje prikazni in še nedopeta pesen o gospodu Nikolaji Potockem, vzbudili so v vitezu neke čudne misli, neka čuvstva in neko tesnobo, katerih si sam ni mogel razjasniti. Nezaceljene rane njegovega srca so se odprle. Stisnila ga je globoka žalost za nedavno prošlostjo, za izgubljeno srečo, za prejšnjimi časi tihote in miru. Zamislil se je in razžalostil, — v tem pa je pel »did« uže spet dalje:

»Stoj, ozrí se, izpreglej, kateri kruto tu vojuješ,
Z lokom, strelo, s kijem, krogljo, z mečem grozno
pokončuješ,
Tudi pred teboj so vitezi pa plemiči vladáli,
Meče tudi ti sukali so, pod meči so padáli!
Stoj, ozrí se, izpreglej, ošabnost iz srca odpravi,
Zmoto izpoznaj, plemič s Potoka, hrepeneč po slavi!
Ti nedolžne mučiš in moriš, svobodo nam vničuješ,
Kralj ti mar ni, zbor ti mar ni, ti le sam s seboj zboruješ.
Hej, miruj, ne razpaljuj se, saj ti sam regimentariš,
Sam z bulavo zemlji poljski svojevoljno gospodariš.«

»Did« je znova prenehal, a v tem se je nekemu semenu sprožil kamenček izpod roke, na kateri je bil oprt, ter se začel z ropotom trkljati navzdol. Nekoliko kmetov si je nadkrilo oči z rokami ter začelo bistro gledati gori v gozd. Tedaj pa je gospod Skrzetuski spoznal, da je prišel pravi trenotek in je strelil iz samokresa v sredo trume.

»Bij, davi!« kriknil je, in tristo semenov je dalo ognja kmetom naravnost v obraz, po strelu so se pa kakor bliskavice usuli s sabljami v rokah po strmem bregu jarkovem dol mej osuple in zmedene morilce.

»Bij, davi!« zagrmelo je pri jednem ustji jarkovem.

»Bij, davi!« ponovili so divji glasovi pri drugem.

»Jarema! Jarema!«

Napad je bil tako nenaden, strah tako grozen, da se kmetje, če prav so bili oboroženi, niti upirali niso. V taboru uporniške črni se je uže pravilo, da Jeremija deluje s pomočjo hudobnega duha in da se bíje lahko ob jednem na več mestih. Ko je sedaj to ime padlo mej-nje, ki niso ničesar pričakovali in se varne čutili, izbilo jim je orožje iz rok, — prav kakor ime hudobnega duha. Sicer se pa sulice in kose itak niso dale rabiti na tem tesnem prostoru. Pritisneni torej na nasprotni breg jarka kakor čreda ovac, s sabljami kleščeni po glavah in obrazih, tolčeni, podirani, teptani z nogami, iztezali so v blaznem strahu roke in ginili prestrezajoč nepreprosno železo. Tihi gozd se je napolnil z zlovražnim vriščem strašnega klanja. Nekateri so poskušali pobegniti črez strmi jarkov breg ter so bežeč nasajali se na sablje in si lomili roke. Nekateri so umirali mirno, drugi so rjuli za usmiljenje, nekateri, ki niso hoteli videti trenotka smrti, pokrivali so si obraz z rokami, drugi pa so padali na zemljo z obrazom obrnenim navzdol; a nad švistom sabelj, nad vpitjem umirajočih kmetov, prevladoval je krik napadovalcev:

»Jeremija, Jeremija!« krik, od katerega so se kmetom lasje ježili po glavah in od katerega se jim je smrt zdela še tem strahovitejša.

»Did« je česnil jednega izmej semenov s teorbanom po glavi, da se je kar prevrnil, drugega je zagrabil za roko, da je prestregel zamah s sabljo ter je tulil od strahu kakor bivol.

Drugi, uzrši to, zleteli so se, da bi ga razsekali, kar prileti zdajci gospod Skrzetuski:

»Živega vjemite! Živega vjemite!« krikne.

*) Navedeni odlomki so vzeti iz istočasne pesni, zapisane v »Letopisci« ali »Kroniki« Joahima Jerlicza. Izdajatelj meni, da je pesen zložil sam Jerlicz, a tega mnenja z ničim ne podpira. Najbrže jo je skoval kak narodni pesnik, a potem se je brzo raznesla od ust do ust po vsej Ukrajini in prišla tudi v kroniko Jerliczevo.

Gospod Skrzetuski, pogledavši v dolino, zapazi celo taborišče. (Str. 195.)

»Stoj!« tulil je ‚did', »jaz sem preoblečer šlahčič. Loquor latine!*) Jaz nisem ‚did'. Stojte, rečem vam, ubojice, ničeta, kobilji otroci, hudobneži, lopovi, tatje...«

Ali prosjak še ni bil skončal teh litanij, kar mu gospod Skrzetuski pogleda v obraz ter vsklikne, da so bregovi z grmečim jekom odmevali:

»Zagloba! — Zagloba! — Zagloba!«

In planil je na-nj kakor divja zver, zadrl mu prste v ramena, obraz nagnil do obraza in mekasteč ga kakor hruško zavrisnil:

»Kje je knežnja? Kje je knežnja?«

»Živi, zdrava, varna!« odkrikne ‚did'. »Za vraga, pusti me no, sicer mi dušo iztreseš!«

Zdajci pa je tega junaka, katerega ni moglo potreti niti robstvo, niti rane, niti bolest, niti strašni Burdabut, potrla ta srečna novica. Roke

*) Govorim latinski.

so mu omahnile, na čelo mu je stopil obilen znoj. Zdrknil je na kolena, obraz pokril z rokami in molčal, — po vsej priliki je Boga zahvaljeval.

V tem so posekali ostanek nesrečnih kmetov, kakih deset pa jih zvezali, da je oddade v taboru rablju in izsilijo izpovedi iz njih; vsi drugi so ležali iztegneni in mrtvi po tleh. Bitka je nehala, — hrup je potihnil. Semeni so se zbirali okolu svojega voja in videč ga klečečega pod skalo, pogledavali so nespokojno na-nj, ne vedoč, ali morebiti ni ranjen. On pa je vstal in pokazal obličje tako jasno, kakor bi mu v duši zora svetila.

»Kje je ona?« vpraša Zaglobo.

»V Baru.«

»Varna?«

»Grad je močan, nobenega napada se ne boji. Ona je v varstvu gospe Slavoševske in redovnic.«

»Hvala bodi Bogu najvišjemu!« rekel je vitez, a v glasu mu je drgetala globoka vzburjenost. Gospod, daj mi roko. Iz cele duše, iz cele duše te zahvaljujem!«

Naglo pa se obrne do semenov.

»Je mnogo vjetnikov?«

»Sedemnajst,« odgovore Kozaki.

Nato gospod Skrzetuski:

»Srečala me je velika radost, in vzbuja se v meni usmiljenost. Izpustite je!«

Semeni svojim ušesom niso hoteli verjeti. Tega običaja ni bilo v vojskah Višnioviecckega.

Skrzetuski je lahko namršil obrvi.

»Izpustite je,« ponovil je.

Semeni so odšli, ali za kratka se je starejši esaul vrnil in rekel:

»Gospod poročnik, ne verujejo, ne upajo si oditi.«

»In vezi ste jim porezali?«

»Tako je.«

»Torej je ostavite tu, a sami hajdi na konje.«

Pol ure pozneje se je četa znova pomikala sredi tišine po ozki stezi. Izšel je sedaj tudi mesec, ki je prodiral z dolgimi belimi prameni do sredine gozda in razsvetljeval temne globine. Gospod Zagloba in gospod Skrzetuski, idoča na čelu, sta se živahno razgovarjala.

»Povej mi, gospod, o njej vse, karkoli veš,« rekel je vitez. »Torej si jo ti Bohunu iztrgal iz rok?«

»Jaz, in še glavo sem mu pred odhodom obvezal, da bi ne mogel kričati.«

»Izborno si storil, gospod, kakor mi je Bog mil! Ali kako sta prišla v Bar?«

»Ej, mnogo, mnogo bi bilo treba pripovedovati, to bodem pa drugi pot, kajti silno sem utrujen; grlo se mi je sesušilo, ko sem prepeval tem hrustom kmetskim. Nimaš, gospod, ničesa, da bi se napil?«

»Imam čutarico žganjice — evo je!«

Gospod Zagloba je pograbil čutarico in, nagnivši jo do ust, razlegalo se je dolgo goltanje, a gospod Skrzetuski ni mogel strpeti ter je, ne čakajoč konca, izpraševal dalje:

»Ali je zdrava?«

»Kaj pak!« odvrne gospod Zagloba. »Na suho grlo je vsaka zdrava!«

»Ali jaz te vprašam za knežnjo.«

»Za knežnjo? Kakor srna!«

»Hvala bodi Bogu najvišjemu! Ali se ji godi dobro ondi, v Baru?«

»Da bi se ji v nebesih ne moglo bolje! Radi njene krasote hrepene vsa srca po njej. Gospa Slavoševska jo tako ljubi kakor svojo hčer. In koliko je tam kavalirjev zaljubljenih va-njo, tega bi na molku ne seštel, le da ona toliko mara za nje, kolikor jaz za to prazno čutaro. Ona vedno gori le za te, gospod.«

»Bog ji daj zdravje, njej, moji najmilejši,« dejal je gospod Skrzetuski radostno. »Torej se me spominja?«

»Če se te spominja?! Rečem ti, gospod, da jaz sam nisem znal, odkodi ima ona toliko sape za toliko vzdihov. Vsem se smili, najbolj pa redovnicam, katere si je s svojo sladkostjo povsem naklonila. Saj je še mene spravila na to vratolomno pot, katero sem plačal malone z življenjem, da bi našel konečno tebe ter poizvedel, ali si živ in zdrav. Mnogokrat je hotela poslati poslance, toda nihče si ni upal iti. Naposled sem se je usmilil jaz ter se odpravil k vašemu taboru. Da nisem bil preoblečen, gotovo bi bil ta poskus plačal z glavo. A mene imajo kmetje povsodi za ‚dida', ker tako zelo lepo pojem.«

Gospod Skrzetuski je kar onemel od radosti. Helena mu je stala pred očmi kakor živa, taka, kakoršno je videl poslednjikrat v Rozlogih, pred odhodom na Sič: krasna, zardéla, vitka, z očmi črnimi kakor aksamit, polnimi neizrecnih čarov. Sedaj se mu je zdelo, da jo vidi, da čuti toploto, ki ji veje z lic, da sliši njen sladki glas. Spomnil se je onega izprehoda po višnjevem vrtu, kukavice, vprašanj, katera ji je dajal, in sramežljivosti Helene, ko ji je kuka-

vica nakukala dvanajst dečkov, — duša je silila iz njega, srce mu je omedlevalo od veselja in ljubezni, proti kateri je bilo vse preteklo trpljenje kakor kaplja v morji. Sam ni vedel, kaj se z njim godi. Hotel je kričati, pa zopet padati na kolena in znova zahvaljevati Boga, spominjati se, izpraševati in izpraševati brez konca!

Naposled je začel ponavljati:

»Živi, zdrava!«

»Živi, zdrava!« odgovarjal je gospod Zagloba kakor odmev.

»In ona je tebe poslala?«

»Ona.«

»Gospod, ali imaš kaj pisma?«

»Imam.«

»Daj!«

»Zašito je in noč je. Zdrži se, gospod!«

»Nikakor se ne morem. Sam vidiš.«

»Vidim.«

Odgovori gospoda Zaglobe so postajali čimdalje lakoničnejši in naposled je zakimal jedenkrat, dvakrat ter — zaspal. Skrzetuski je videl, da se ne dá pomoči in se je udal razmišljavanju. Prekinil ga je stoprv peket kônj nekega oddelka jezdecev, ki so se naglo bližali. Bil je Poniatovski z dvornimi Kozaki, katerega je bil knez Skrzetuskemu poslal naproti, ker se je bal, da se mu ne bi kaj hudega pripetilo.

XIII.

Lahko je razumeti, kako je knez vsprejel poročilo o odgovoru Osinskega in Korickega, katero mu je gospod Skrzetuski drugo jutro priobčil. Okolnosti so bile res take, da je bilo treba tolike duše, kakor jo je imel ta železni knez, da se ni upognil, obupal in spustil rok. Zaman žrtvuje za vojsko velikansko premoženje, zaman se trga kakor lev v zadrgi, zaman meče vstaške glave drugo za drugo, dokazuje čuda hrabrosti, vse zaman! Bliža se trenotek, ko bode moral čutiti svojo onemoglost, umakniti se kam v mirne kraje ter ondi ostati nem svedok vsega tega, kar se godi na Ukrajini. In kdo ga je tako oslabil? — Evo, ne meči kozaški nego zavist svojcev. Se mari ni po pravici nadejal, ko se je vzdignil v maji z Zadnjeprija, da mu, kedar udari na buntovnike kakor orel z višine ter jim v občnem strahu in poplahu prvi zasuče sabljo nad glávo, da mu prihiti vsa Poljska na pomoč in njegovim rokam povéri svojo moč, svoj kaznujoči meč? Kaj se je pa v tem zgodilo? Kralj je umrl, po njegovi smrti oddali so vlado v druge roke, — njega pa, kneza, so ostentativno prezrli. To je bila prva podaja, storjena Hmielnickemu, — toda zaradi izgubljenega dostojanstva ni trpela duša kneževa, trpela je marveč premišljujoč, da je teptana Poljska padla uže tako nizko, da ne mara borbe na smrt, no se Kozaku umika in raje s pogodbami zadržuje brezbožno njegovo roko. Od tistega hipa, ko je dobil zmago pri Mahnovki, dohajale so v tabor čimdalje slabše novice: najpreje novica o pogajanji gospoda Kisiela, potem poročilo, da je vstaško valovje zalilo volínsko Polesje, — naposled odgovor od polkovnikov, ki je kazal jasno, kako zelo je bil Višnioviecckemu gorak glavni vladar, knez Dominik Zaslavski-Ostroški. Baš ko je bil Skrzetuski odsoten, prišel je bil v tabor gospod Korš-Zienkovič s poročilom, da je uže célo Ovruško v ognji. Ljudstvo je bilo tam sicer mirno in se ni vzdigalo mej vstaše, toda privreli so Kozaki pod Krzečovskim in polumesecem ter so črn silili, naj prestopi v njih vrste. Dvori, mesteca — vse je bilo požgano, šlahta, kolikor je ni ušlo, podavljena, mej njo tudi stari gospod Jelec, davni sluga in prijatelj doma Višnioviecckih. Knez se je bil torej namenil, da združivši se z Osinskim in Koreckim potolče Krzivonosa, krene potem na polnoč proti Ovruču, da se sporazume z litavskim hetmanom in da vzame buntovnike mej dva ognja. Vsled prepovedi pa, katero je bil dal polkovnikoma knez Dominik, zrušili so se sedaj vsi ti naklepi. Jeremija po pohodih, bitkah in trudih sam ni bil dovolj močan, da bi se méril s Krzivonosom, zlasti ker mu tudi vojvoda kijevski ni bil zanesljiv. Gospod Januš je bil s srcem in z dušo udan mirovni stranki. Pred veljavo in silo Jeremije se je bil sicer upognil, toda čim bolje je videl, da je ta veljava omajana, tem sklonejši je bil upirati se bojevitim željam kneževim, in to se je tudi takoj pokazalo.

Gospod Skrzetuski mu je poročal, knez pa ga je molčé poslušal. Vse starejšinstvo je bilo navzoče, vsi obrazi so zresnéli čuvši odgovor polkovnikov, a oči so se obrnile na kneza, ki je rekel:

»Knez Dominik jim je torej uže prepoved poslal?«

»Tako je. Kazali so mi jo v pismu.«

Jeremija se je oprl z rokama na stol ter si skril obraz v dlani. Črez kratko pa je izpregovoril:

Tihi gozd se je napolnil z zlovražnim vriščem strašnega klanja. (Str. 196.)

»Zares, to je več nego more človek prenesti. Naj mar jedini jaz delam in mesto pomoči dobivam ovire? Mari ne bi bil šel lahko, evo, tja k Santomiru in ondi mirno sedel? In zakaj nisem tega storil, če ne iz ljubezni do domovine? Glej, to mi je sedaj nagrada za trud, potrošek imetja, za prelito kri...«

Knez je govoril mirno, toda takšna trpkost, takšna bolest je drhtela v njegovem glasu, da se je vsakomu krčilo od žalosti srce. Stari polkovniki, veterani izpod Putivlja, Starca, Kumejkov in mladi zmagovalci iz poslednje bitve pogledavali so ga z neizrecno skrbjo v očeh, kajti vedeli so, kako težak boj bije ta železni človek sam s seboj, kako strašno mora trpeti njegov ponos vsled ponižanja, ki se je zvalilo na-nj. On, knez »po božji milosti«, — on, vojvoda ruski, senator poljski, moral se je umikati takim Hmielnickim in Krzivonosom, on, pravi vladar, ki je še nedavno vsprejemal poslance inostranih vladarjev, naj se umakne s polja slave in zapre v kak gradič ter čaka konca vojne, katero bodo drugi vojevali, ali pa naj čaka sramotnih pogodb. On, namenjen za velika dela, čuteč moč, da bi jim bil kos, moral se je priznati onemoglela...

To trpljenje in ti trudi so se kazali na njegovi postavi. Vidno je shujšal, oči so mu upadle, lasje, črni kakor vranja krila, jeli so mu siveti. Nekak velik, tragičen mir se mu je razlil po obličji, ker mu je ponos branil, da bi bil pokazal trpljenje.

»Ha, bodi tako!« rekel je, »nehvaležni domovini pokažemo, da ne znamo le vojevati, marveč za njo tudi poginiti. Zares, raje bi padel slavnejše smrti v kaki drugi vojni nego proti kmetstvu, v domači vihri. Toda težko.«

»Milostivi knez!« prekine vojvoda kijevski, »ne govôri, milostivi knez, o smrti, kajti, dasi ni znano, kaj je Bog komu namenil, vendar je

morda še daleč do nje. Občudujem vojni genij in junaško srce v. kn. milosti, vendar pa ne morem jemati v zlo niti kraljevemu namestniku niti kancelarju niti vladnikom, da skušajo domačo vojno zadržati s pogodbami, ker se v njej preliva bratska kri; in kdo se bode okoristil od obojestranskega sovraštva, če ne zunanji sovražnik?«

Knez je dolgo gledal vojvodi v oči ter rekel odločno:

»Zmagancem pokažite ljubezen — vsprejmó jo s hvaležnostjo in jo bodo pámetovali; zmagovalcem bodete le v posmeh. Dal Bog, da ne bi bil nihče temu ljudstvu delal krivice! Ko se je pa vstaja razvnela, treba jo gasíti ne s pogodbami, marveč s krvjo. Drugače sramota in pogin nam!...«

»Pogin preje, če bodemo vojno vojevali na svojo roko,« odgovori vojvoda.

»Gospod, ali pomeni to, da ne pojdeš dalje z menoj?«

»Velemožni knez! Bog mi je svedok, da tega ne storim v hudobnem namenu, a vest mi pravi, da naj svojih ljudij ne izpostavljam v očividen pogin — to je draga kri in utegne Poljski še koristiti.«

Knez je umolknil, črez trenotek pa se je obrnil k svojim polkovnikom:

»Toda vi, stari tovariši moji, me vendar ne ostavite? Ni res?«

Na te besede planejo polkovniki h knezu, kakor bi je bila pahnila jedna sila in volja. Nekateri so mu poljubljali obleko, drugi objemali kolena, drugi klicali, povzdigujoč roke:

»Mi smo s teboj! Do poslednjega diha! Do poslednje kaplje krvi!«

»Povêdi nas! Povêdi nas! Brezplačno bodemo služili!«

»Milostivi knez! Dovoli še meni, da pri tebi umrjem,« vsklikne mladi gospod Aksak, zardel kakor devica.

Videč to, bil je celo vojvoda kijevski vzburjen, knez pa je hodil od jednega do drugega, vsakega stiskal za glavo ter ga zahvaljeval. Veliko navdušenje je prevzelo starejše in mlajše vojevnike. Iz njih očij so se usipale iskre, roke so vsak hip grabile za sablje.

»Z vami živeti! — Z vami umreti!« govoril je knez.

»Zmóremo!« klicali so častniki. »Na Krzivonosa! Pod Polôno! Kdor nas hoče zapustiti, naj nas zapusti. Pomóremo si brez pomoči. Ne v slavi ne v smrti se nočemo deliti!«

»Velemožni gospodje!« izpregovori knez nato. »Predno udarimo na Krzivonosa, hočem, da se malce odpočijemo, da se nam povrnejo moči. Uže tretji mesec teče, da s kônj skoro niti sedli nismo. Od trudov, slabega vremena in menjave podnebja nam uže skoro meso pada od kostij. Kônj nimamo, naša pehota hodi bosa. Pojdimo torej pod Zbaraž, ondi se okrepimo in odpočijemo — morda se tudi kaj vojakov zbere pri nas — in z novimi silami se zakadimo v ogenj.«

»Kedaj ukaže vaša knežja milost, da se vzdignemo?« vpraša stari Zacvilihovski.

»Brez odloga, stari vojnik, brez odloga!« Tu se knez obrne k vojvodi.

»In vaša milost, kam se napotiš?«

»Pod Glinjane, slišim, da se ondi zbira vojska.«

»Torej spremimo vašo milost do mirnih krajev, da se vam ne pripeti kaj hudega.«

Vojvoda ni odgovoril ničesar, ker ga je nekoliko pogrelo. On je kneza zapuščal, knez pa mu je celo skrb izkazoval ter ga nameraval spremljati. V kneževih besedah je bila ironija, — a vojvoda tega ni opazil. Vendar ni opustil svoje nakane, kajti kneževi polkovniki so ga čimdalje nejevoljneje gledali — in jasno je bilo, da bi v vsaki manj redni vojski proti njemu vstal hrup.

Poklonil se je ter odšel. Tudi polkovniki so se razšli, vsak k svojemu praporu, da ga pripravi na pot, pri knezu je ostal sam Skrzetuski.

»Kaki vojaki so tam pod onimi prapori?« vpraša knez.

»Tako izvrstni, da boljših ni najti. Dragonci so izvežbani po nemškem redu, v pehotni gardi pa sami veterani iz tridesetletne vojne. Ko sem je zagledal, mislil sem, da so rimski trijarci.«

»Ali jih je mnogo?«

»Z dragonci dva polka, skupaj tri tisoč ljudij.«

»Škoda, škoda! S tako pomočjo bi se dale proizvesti velike reči.«

Knezu se je trpljenje vidno slikalo na obličji. Po trenotku pa je dejal kakor samemu sebi:

»Za te nesrečne čase so vladniki nesrečno izbrani. Ostrorog bi bil dober, da je možno to vojno končati z zgovornostjo in latinščino; Koniecpolski, moj svak, je bojne krvi, ali mladič, brez izkušenosti; Zaslavski pa je najslabši izmej vseh. Poznam ga oddavna. Človek malega srca in plitvega uma. Njegova stvar je.

da dremlje nad vrčkom in pljuje préd-se na trebuh, — ne pa vojna... Glasno tega ne povem, da se ne bi mislilo, da me neti zavist, a jaz slutim strašne poraze. In sedaj, baš sedaj so taki ljudje vzeli krmilo v roke! Moj Bog, moj Bog, odvrni ta kelih! Kaj se zgodi z domovino? Ko mislim o tem, želim si nagle smrti. Zelo sem zdelan in rečem ti: kmalu pojdem. Duša mi dere v vojno, telesu pa pohajajo moči!«

»Vaša knežja milost ima dolžnost, da si čuva zdravje, kajti domovina te silno potrebuje, pozna pa se uže, da so v. kn. milost napori zelo oslabili.«

»Po vsej priliki domovina misli drugače, ker me je pozabila. — In sedaj mi sabljo vijó iz rok.«

»Ako Bog dá, zameni kraljevič Karol infulo za krono in on bode vedel koga vzdigniti in koga pokarati; vaša kn. milost pa je dovolj mogočna, da se ti ni treba skrbeti za nikogar.«

»Jaz pojdem svojo pot!«

Knez morda ni opazil, da politikuje na svojo roko istim pótem kakor drugi »kraljeviči«, a da je to tudi opazil, ne bi bil odstopil, ker je dobro čutil jedino to, da brani čast svoje domovine.«

In znova je nastopil trenotek molčanja, katero je v kratkem prekinilo konjsko razgetanje in zvoki taborskih trob. Prapori so se razvrščali na pot. Ti zvoki so kneza vzbudili iz zamišljenosti. Stresnil je z glavo, kakor bi hotel otresti trpljenje in zle misli, potem pa je rekel:

»In pot si imel mirno?«

»V mšiniških lesovih sem naletel na pičlo število kmetov, do dvesto ljudij, katere sem strl.«

»Dobro. In si vzel s seboj vjetnikov? To je sedaj važna reč.«

»Vzel, pa...«

»Pa si jih velel spraviti? Kaj?«

»Ne, v. kn. milost, izpustil sem je.«

Jeremija je osupel pogledal Skrzetuskega, potem so se mu obrvi naglo skrčile.

»Kaj je to? Si mari tudi ti pri mirovni stranki? Kaj pomeni to?«

»V. kn. milost! Privedel sem s seboj glasnika. Mej kmeti je bil preoblečen šlahčič, ki je ostal živ, druge pa sem izpustil, ker mi je Bog poslal ljubezen in tolažbo. Rad pretrpim kazen! Ta šlahčič je gospod Zagloba, ki mi je prinesel poročilo o knežnji.«

Knez se je živo približal Skrzetuskemu:

»Živi? Je zdrava?«

»Bogu najvišjemu hvala! — Tako je!«

»In kje se je skrila?«

»V Baru je!«

»To je močna trdnjava. Mili dečko moj!« — tu vzdigne knez roke, prime gospoda Skrzetuskega za glavo ter ga nekolikokrat poljubi na čelo — »veselim se s tvojim veseljem, kajti ljubim te kakor sina!«

Gospod Jan je knezu srčno poljubil roko in, če tudi bi bil vedno rad za-nj kri prelil, vendar je sedaj čutil na novo, da bi na njegovo povelje skočil celo v goreče peklo. Tako si je znal ta grozni in kruti Jeremija pridobivati srca vitezov svojih.

»No, ne čudim se ti, da si izpustil one kmete. Mine te to brez kazni. To ti je prevejanec, ta šlahčič! On jo je torej prevedel z Zadneprija do Bara. Hvalo Bogu! V teh težkih časih je to tudi za me prava tolažba. Prevejanec je to, prevejanec mora biti, ni drugače! Privedi mi ga no, tega Zaglobo!«

Gospod Jan stopi k dverim, kar se te v tem hipu naglo odpró in se v njih pokaže plamenasta glava gospoda Vieršula, ki je bil z dvornimi Tatarji poslan na daljno predstražo.

»Velemožni knez!« zakliče težko sopihajoč. »Krzivonos je vzel Polôno, posekal deset tisoč ljudij, mej njimi mnogo ženskih in otrok.«

Polkovniki so se začeli znova shajati in gnjesti okolu Vieršula. Prihitel je tudi vojvoda kijevski, knez pa je stal osupel; take novice se ni nadejal.

»Po tem takem se je sama Rusija zaprla! To ne more biti!«

»Ni jedna živa duša ni ušla iz mesta.«

»Čuješ, velemožni gospod?« rekel je knez obrniši se k vojvodi. Začnite se pogajati s takim neprijateljem, kateri celo svojcem ne prizanaša!«

Vojvoda je sopihnil ter odgovoril:

»O pasje duše! Če je pa temu tako, naj vzame vse skupaj hudič! Tudi jaz pojdem z vašo knežjo milostjo!«

»A to si mi brat!« odgovoril je knez.

»Živel vojvoda kijevski!« zakrikne stari Zacvilihovski.

»Živela sreča!«

Knez se je znova obrnil k Vieršulu:

»Kam gredo iz Polônega? Ali se ne ve?«

»Vse kaže, da pod Konstantinov.«

»O za Boga! Torej so polki Osinskega in Korickega izgubljeni. — S pehoto se jim ne

posreči uiti. Sedaj moramo žalitev pozabiti in jim hiteti na pomoč. Na konja, na konja!«

Obličje kneževo se je radosti izjasnilo, a rdečica je na novo oblila sesehli lici, — pot slave se mu je znova odprla na iztežaj.

XIV.

Vojske so prošle mimo Konstantinova ter se ustavile v Rosolovcih. Knez je namreč sodil, da se morata Koricki in Osinski, začuvši, da je Polôno vzeto, umakniti na Rosolovko, in ako ju hoče sovražnik goniti, pade iznenada, kakor v precep, mej vso silo kneževo ter mora biti tem gotoveje poražen. In ti dozdevki so se po večjem izpolnili. Vojske so zavzele mesta ter ostale tiho, gotove za bitko. Večji in manjši oddelki razšli so se iz ostroga na vse strani. Knez je z nekolikimi polki ostal v vasi ter čakal. Kar dade Tatarji Vieršulovi pod večer na znanje, da se od strani Konstantinova bliža neka pehota. Začuvši to, stopil je knez, obkrožen od častnikov pred dveri svojega stanovanja, z njimi pa kakih deset odličnejših tovarišev, gledat takega prihoda. V tem so se ustavili polki, na znanivši se s trobami, pred vasjo, a dva polkovnika sta zasopla hitela pred kneza, da bi mu ponudila svojo službo. Bila sta Osinski in Koricki. Uzrši Višnioviecckega in pri njem visokorodno spremstvo viteško, jako sta se zmedla, ne gotova, ali ju knez vsprejme, in poklonivši se nizko, čakala sta molčé, kaj poreče.

»Sreča se obrača kakor kolo in prevzetneže ponižuje,« reče knez. »Nista hotela, blagorodna gospoda, na našo prošnjo; sedaj pa sta rada prišla sama.«

»Vaša knežja milost!« reče smelo Osinski. »S celo dušo sva hotela služiti pod v. kn. milostjo, ali bila je določna prepoved. Kdor jo je dal, ta naj zánjo odgovarja. Midva prosiva oproščenja, dasi sva nedolžna, kajti kot vojaka morala sva posluhniti in molčati.«

»Torej je knez Dominik ukaz preklical?« vpraša knez.

»Ukaz ni preklican,« odgovori Osinski, »ali ne veže naju nič več, ker je jedina rešitev in otetev naših vojsk vaša knežja milost, pod katere poveljstvom hočemo odslej živeti, služiti in umreti.«

Te besede, polne moške sile, in vsa postava Osinskega, napravile so najboljši vtis na kneza in tovariše. Bil je namreč proslul vojnik in dasi še mlad — štel ni več nego štirideset let — vendar poln izkušenosti, katero si je pridobil v inozemskih vojnah. Vsaktero vojaško oko se ga je radovalo. Visok, raven kakor trst, z žoltimi brkami, zavihanimi kvišku, in s švedsko brado, obleko in postavo napominal je do cela polkovnikov iz tridesetletne vojne. Koricki, rodom Tatar, mu ni bil v ničemer podoben. Bil je nizke rasti in čokat, pogled je imel resnoben ter je kaj čudno izgledal v tujezemski obleki, ne skladajoči se z njegovimi vshodnimi črtami. Veleval je polku nemške izbrane pehote ter isto tako slul po hrabrosti kakor po godrnjavosti in železni disciplini, v kateri je držal svoje vojake.

»Čakamo povelja vaše knežje milosti!« reče Osinski.

»Hvalo za odločbo, gospoda, vajino službo vsprejmem. Vem, da mora vojak posluhniti, in ako sem poslal po vaju, storil sem to le zato, ker nisem vedel o prepovedi. Odslej preživimo skupaj dokaj hudih, pa tudi dobrih ur, ali nadejam se, da bodeta z novo službo zadovoljna.«

»Da bi bila le v. kn. milost z nama zadovoljna — in z najinima polkoma!«

»Dobro!« dejal je knez. »Ali je sovražnik daleč za vami?«

»Prednje straže blizu, glavna sila pa bi stoprv na jutro mogla semkaj prispeti.«

»Dobro. Torej imamo časa. Velita svojima polkoma iti črez dvorišče, naj ja vidim, da vem, kakega vojaka sta mi privedla in ali se bode dalo z njima mnogo dokazati.«

Polkovnika sta se vrnila k polkoma in za kratka prijezdila jima na čelu v knežev tabor. Tovarištvo izpod praporov kneževih se je zgrinjalo kakor mravlje, da bi videlo nove tovariše. Prvi so šli dragonci kraljevski pod kapetanom Gizo, s težkimi švedskimi lebkami in visokimi grebeni. Konji pod njimi so podolski, ali dobri in dobro spaseni, vojak čil, izpočit, v iskravi in bleščeči obleki. Krasno se je na pogled razlikoval od mršavih polkov kneževih, v raztrgani in od dežja in solnca izprani obleki. Za njimi je šel s svojim polkom Osinski, naposled Koricki. Pohvalen šepet se je razlegel mej kneževim viteštvom o pogledu globokih nemških vrst. Ovratnice imeli so vsi povprek rdeče, na ramenih pa lesketajoče muškete. Šlo jih je po trideset v jedni vrsti, z jednakim korakom, kakor bi stopal jeden sam človek, s korakom trdim, da je kar zemlja odmevala. A vsi zgolj hrusti, visoki,

plečati, — vojak star, ki je bil v marsikaterem kraji in marsikaterem ognji, večinoma veterani iz trideset!etne vojne, okretni, poslušni in izkušeni.

Ko so prišli pred kneza, kriknil je Osinski: »Halt!« in polk se je ustavil kakor bi se bil v zemljo zapičil, častniki so vzdignili trstine kvišku, prapornik je vzdignil prapor, zamahnil trikrat z njim in znižal ga pred knezom.

»Ba, saj so tudi še mnogo boljši!« odgovoril je gospod Migurski.

»Vendar, to je težko ljudstvo,« opomni gospod Vieršul. »Da je na meni, usodil bi se s svojimi Tatarji v dveh dneh je tako utruditi, da bi je tretji dan podavil kakor jagnjeta.«

»Gospod, kaj govoriš! Nemci so dobri vojaki!« pravi spet drugi.

Polkovnika sta prijezdila na čelu svojima polkoma v kneževv tabor. (Str. 203.)

»Vorwärts!« zakliknil je Osinski, »Vorwärts!« ponovili so častniki — in polk je znova stopal naprej. Baš tako, pa še skoro vzor eje, predstavil je tudi Koricki svoj polk. O tem pogledu so se vzradovala vsa vojaška srca, a Jeremija, znalec nad znalce, uprl se je zadovoljen o bok ter gledal in se smehljal, zakaj baš pehote mu je nedostajalo, vedel pa je, da bi boljše gotovo ne našel na vsem svetu. Sedaj je bil na silah podkrepljen in nadejal se je velikih vojnih uspehov. Tovarištvo pa se je razgovarjalo o raznojakih vojenskih rečeh in vojnikih, ki jih je videti po svetu.

»Dobra je pehota zaporoška, osobito v obrano izza obkopa,« dejal je gospod Slešinski, »ali ti-le ji odolé, ker so izurjenejši.«

Nato se oglasi gospod Longin Podbipięta s svojo pojočo litavščino:

»Bog je v svoji milosrčnosti razne narode obdaril z raznimi vrlinami. Kolikor sem jaz slišal, je nimaš na svetu konjice nad našo, a pehota se niti naša niti ogerska ne more meriti z nemško.«

»Zato ker je Bog pravičen,« reče nato gospod Zagloba. »Tebi, vidiš, na primer je dal veliko premoženje, velik meč in težko roko, zato pa le malo razuma.«

»Se ga je uže oprijel kakor konjska pijavka,« reče Skrzetuski smeje.

A gospod Podbipięta zamiži ter odgovori le s sladkostjo, kakoršna je bila vlastna le njemu:

»Ne bodi no siten! Gospod, tebi je dal pa mnogo predolg jezik.«

»Ako trdiš, da je slabo storil, da mi je dal tak jezik, kakor ga imam, pojdeš v peklo s svojo čistostjo vred, ker se drzneš protiviti njegovi volji.«

»E, kdo se bode s teboj pregovarjal. Govoriš in govoriš!...«

»Ali veš, gospod, v čem se človek razlikuje od živali?«

»V čem?«

»V razumu in govoru.«

»Evo, dal ga je, dal ga je!« reče polkovnik Mokrski.

»Ako torej ne razumeš, zakaj je v Poljski najboljša konjica, v Nemcih pa najboljša pehota, raztolmačim ti jaz.«

»No, zakaj? Zakaj?« vpraša nekoliko glasov.

»Ko je gospod Bog ustvaril konja, privedel ga je pred ljudi, da bi hvalili delo njegovo. Na bregu je stal Nemec, kakor se uže oni povsodi vrivajo. Gospod Bog torej pokaže konja in vpraša Nemca: ‚Kaj je to?' Nemec na to: ‚Pferd!' ‚Kaj?' pravi Stvarnik, ‚ti praviš: pfe! na moje delo? Ti, ničemnik, ne bodeš jezdil na tem stvoru — in ako bodeš, jezdil bodeš nerodno.' Potem je daroval konja Poljaku. Glej, zakaj je poljska konjica najboljša; Nemci pa so se peš drvili za gospodom Bogom in ga prosili ter so se s tem izurili v najboljšo pehoto.«

»Res, prav mojsterski si jo izpeljal!« reče gospod Podbipięta.

Daljši razgovor so prekinili novi gostje, ki so prihiteli s poročilom, da se taboru bliža neka vojska, ki ne more biti kozaška, ker ne prihaja od Konstantinova, marveč od nasprotne strani, od reke Zbruča. Dve uri pozneje so ti prapori prišli s takim grmenjem trob in bobnov, da se je knez razjezil ter jim poslal ukaz, naj bodo tiho, ker je sovražnik v obližji." Pokazalo se je, da je bil to kronin stražnik gospod Samuel Lašč, sicer slaven pustolov, krivdodej, prepirljivec in pobijalec, a velik vojnik. Načeloval je osemsto ljudem, takim, kakoršen je bil on sam, deloma šlahti, deloma Kozakom, ki bi bili vsi zaslužili vešala. Knez se ni ustrašil svojevoljnosti teh vojakov, ker je upal, da se v njegovih rokah izpremene v pokorne ovčice in da utegnejo z junaštvom in hrabrostjo zabrisati prejšnje nedostatke. Ta dan je bil srečen. Še včeraj sklenil je bil knez, oplašen po odhodu vojvode kijevskega, vojno prenehati, dokler ne dobi pomoči, in za nekaj časa odriniti v mirnejše kraje, — danes stoji pa znova na čelu blizu dvanajsttisočni armadi. Dasi je šte! Krzivonos petkrat toliko, vendar sta se morali obe sili smatrati za ravni in to zategadelj, ker se večina vstaških vojsk sklada iz črni. Sedaj knez ni več mislil na odpočitek. Zaprl se je z Laščem, vojvodo kijevskim, Zacvilihovskim, Mahnickim in Osinskim ter se posvetoval o nadaljni vojni. Sklenilo se je, da jutri ponudijo Krzivonosu bitko, če pa on ne bi prišel, pojdejo pa sami k njemu v pohode.

Padla je uže trda noč. Po poslednjih nalivih, ki so pod Mahnovko vojake tako zelo naprali, naredilo se je prekrasno vreme. Na temnem nebesnem svodu so migotali roji zlatih zvezd. Mesec se je pritočil visoko ter obélil vse krove rosolovske. V ostrogu ni nihče mislil na spanje. Vsi so slutili jutrišnjo bitko, pripravljali se za njo, po starem hrumeli, peli in si obetali mnogo razkošja. Častniki in odličnejše tovarištvo, vsi izborne volje, so se zbrali okolu velikega ognja in se zabavali s steklenicami.

»Govôri dalje, gospod, klicali so na Zaglobo. Ko sta prišla torej črez Dnjeper, kaj sta počela in kako sta prišla v Bar?«

Gospod Zagloba je zvrnil četrtinko medú in rekel:

»... Sed iam nox humida coelo
Praecipitat suadentque cadentia sidera somnos,
Sed si tantus amor casus cognoscere nostros,
Incipiam.. «*)

»Velemožni gospodje moji! Ako bi začel vse po vrsti praviti, ne zadostovalo bi deset nočij, gotovo tudi medu ne, zakaj staro grlo treba mazati kakor star voz. Dosti, če gospodom povem, da sem šel s knežnjo v Korsun, v tabor samega Hmielnickega, in da sem jo iz tega pekla varno zopet izvedel.«

»Jezus Marija! To si pa prav gotovo moral le čarati!« vsklikne gospod Volodijovski.

»Kar je res, to je res, čaral sem,« odgovori gospod Zagloba, »kajti v tej peklenski umetnosti izučil sem se še za mladih let od neke čarovnice v Aziji, ki mi je, zaljubivši se va-me, razložila vse skrivnosti črnoknjižne vede. Ali mnogo nisem mogel čarati, ker je bil to čar zoper čar. Okolu Hmielnickega je polno čarovnikov in čarovnic. Ti so mu toliko hu-

*) .....Že noč se vlažna nagiblje
Z néba v zaton, gasneče nas zvezde spominjajo spanja,
Vendar če le hrepeniš po povesti mojih dogodkov,
Eto začnem . . .«

dičev v službo privedli, da je porablja kakor kmete. Če gre spat, mora mu hudič škornje sezuti, če se mu obleka zapraši, to mu jo hudiči z repi iztepó, in kedar je vinjen, pa tega pa onega: lop! — ‚Slabo služiš‘, zarentači nad njim.«

Pobožni gospod Longin se prekriža ter reče: »Z njimi moči peklenske, z nami nebeške.«

»Tudi mene bi bili rogači izdali Hmielnickemu, kdo sem in koga spremljam, pa sem je zaklel, kakor se gre, da so molčali. Bal sem se tudi, da bi me Hmielnicki ne spoznal, ker sem v Čehrinu — leto bode tega — pri Dopulu dvakrat naletel na-nj. Tudi nekoliko drugih znanih polkovnikov je bilo, pa kaj! Trebuh mi je upadel, brada zarasla do pasu, lasje do ramen, preobleka je izpremenila ostalo, — nihče me ni poznal.«

»Torej si videl samega Hmielnickega in si govoril z njim?«

»Če sem videl Hmielnickega? Tako, kakor vidim vas, gospodje. Saj me je on kot ogleduha poslal na Podolje, da bi spotoma kmetom njegove pozive razdajal. Zaradi varnosti pred ordo dal mi je pernač, tako da sem šel uže od Korsuna povsodi varno. Ko so me srečali kmetje ali Niževci, pa jaz njim pernač pod nos: ‚Povohajte to,‘ pravim, ‚otroci, ter pojdite k vragu!‘ Povsodi sem si velel dajati obilo jedi in pijače, in dajali so mi — tudi priprege, česar sem bil posebno vesel; saj sem vedno gledal na revico knežnjo, da bi si odpočila po tolikem trudu in strahu. Rečem vam, gospodje, da se je tako popravila, predno sva prišla v Bar, da bi bili ljudje v Baru kmalu oči izgubili za njo. Ondi je mnogo krasnih gospic, ker se je sešla šlahta iz daljnih krajev, ali vse naj se skrijejo. Ljudje jo ljubijo, pa tudi vi, gospodje, bi jo ljubili, ako bi jo poznali.«

»Gotovo, da ne bi bilo drugače,« doda mali gospod Volodijovski.

»Gospod, čemu si pa potoval celo tja v Bar?« vpraša gospod Migurski.

»Ker sem sklenil, da preje ne odneham, dokler ne pridem do varnega mesta. Malim mestecem nisem zaupal, misleč, da pride vstaja tudi va-nja. V Baru si polomi zobe, če prav pride do njega. Gospod Andrej Potocki je sezidal ondi močno obzidje in se za Hmielnickega meni toliko kakor jaz za prazen kozarec. Mari mislite, gospodje, da sem slabo storil, ko sem jo odvedel tako daleč od ognja? Vrhu tega me je gotovo gonil Bohun in, da me je vjel, rečem vam, gospodje, delal bi bil iz mene klobase za svoje pse. Vi ga ne poznate, a jaz ga poznam. Hudiči naj ga vzemó, kjer je. Dokler njega ne obesijo, ne bodem imel mirnega srca. Bog mu daj tako srečen konec — amen! Gotovo si ni nikogar tako dobro zapomnil kakor mene. Brrr! Kedar le pomislim na to, izpreleti me mraz. Zato sedaj tako rad uživam pijačo, dasi po naravi svoji sicer ne pijem rad.«

»Gospod, kaj vendar govoriš!« oglasi se gospod Podbipięta. »Bratec, ti piješ kakor vodnjak!«

»Gospod, ti pač ne glej v vodnjak, kajti modrega človeka ne zagledaš na dnu. Pa pustimo to. Potujoč torej s pernačem in s pozivi Hmielnickega nisem našel mnogo ovir. Ko sem prišel do Vinice, našel sem ondi prapor sedaj tu v taboru navzočnega gospoda Aksaka, beraške kože pa vendar nisem še odložil, ker sem se bal kmetov. Pozivov sem se iznebil. Tamkaj živi nekov jermenar, ki se zove Suhak. Ta je za Zaporožce vohunil in Hmielnickemu pošiljal poročila. Po njem sem odposlal pozive. Zapisal sem na nje take stvari, da ga Hmielnicki gotovo odére, ko je prečita. V tem se mi je bila prav pod Barom pripetila taka nezgoda, da bi bil kmalu pri bregu utonil.

»Kako je bilo, kako je bilo?«

»Srečal sem pijane vojake, samopašnike, ki so slišali, da sem rekel knežnji ‚gospodična‘; ker sem bil uže blizu svojih ljudij, nisem več zelo pazil. Oni torej nad-me: »Kak je to ‚did‘ in kak poseben ‚dečko‘ je to, kateremu se reka ‚gospodična‘?« Ko se ozró na knežnjo, sama krasota, kakor na sliki! Oni proti nama. Revico potegnem v kot, postavim se prednjo in sežem po sablji...«

»Čudno,« prekine Volodijovski, »da si, preoblečen v ‚dida‘, imel sabljo ob strani!«

»He?« reče Zagloba, »da sem imel sabljo? Gospod, kdo je rekel, da sem imel sabljo? Nisem je imel, pograbil sem vojaško, ki je ležala na mizi. To se je namreč vršilo v krčmi v Šipinah. Kakor bi trenil z očesom, zvalil sem dva napadovalca. Ti zagrabijo za puške. Jaz kričim: ‚Stojte, psi! Šlahčič sem‘. Zdajci zakriče: ‚Halt! Halt! Straža gre!‘ Pokazalo se je pa, da to ni bila straža, temveč gospa Slavoševska in nje spremstvo, broječe petdeset ljudij, katero je vodil njen sin, mlad dečko! Jedva so one zadržali. A jaz k gospej ter prosi! Tako sem jo omehčal, da se ji je potok solz vlil iz

očij. Ali mislite, gospodje, da je s tem konec? Ko smo tja...«

Zdajci pretrga pripovedovanje gospod Slešinski:

»Poglejte no, gospodje, ali je to tam svitanje ali kaj?«

»O, ni mogoče!« odgovori Skrzetuski. »Prerano je še.«

»To je v strani Konstantinova!«

»Res je. Poglejte, čimdalje jasneje!«

»Kakor sem živ, to je požar!«

Na te besede so obličja poresnela; pozabili so razgovor in vsi planili na noge.

»Požar, požar!« ponovilo je nekoliko glasov.

»Krzivonos je prišel iz Polônega.«

»Krzivonos z vso silo!«

»Prednje straže so morale zažgati mesto ali pa bližnje vasi.«

V tem so zabrnele tihe trobke »v orožje«; zajedno se je stari Zacvilihovski naglo prikazal mej vitezi.

»Gospodje!« reče, »prišle so predstraže s poročili. Sovražnik na vidiku! Takoj se vzdignemo! K praporom! K praporom!...«

Častniki so kar najhitreje hiteli k svojim polkom. Sluge so pogasili ognje in črez trenotek je zavladala v ostrogu tema. Le v daljavi, od strani Konstantinova, rdečílo se je nebo čimdalje širje, čimdalje močneje. O tem blesku so zvezde bledele in bolj in bolj gasnéle. In znova so zabrnele tihe trobke. Igrale so »na odhod«. Nerazločne trume môž in kônj se začno premikati. Sredi tišine je bilo čuti konjsko peketanje, jednakomerne korake pešcev, naposled gluho drdranje Vurclovih topov; včasih so zabrenketale muškete, ali pa se razlegli glasovi povelja. Nekaj groznega in zlovražnega je bilo v tem nočnem pohodu, zavitem v sómrak, v teh glasovih, v tem šumu, brenketanji železja, v tem lesketanji oklepov in mečev. Prapori so se spuščali h konstantinovski cesti ter izginjavali po njej v stran požara, podobni velikanskemu zmaju ali kači, ki se plazi sredi teme. Čarobna srpanska noč je šla uže pod konec. V Rosolovcah so začeli uže petelini peti, drug drugemu odpevejoč po vsem mestu. Rosolovce je delila od Konstantinova le milja pota. Predno so vojske polagoma prešle polovico pota, pomolila se je izza ognjenega žara jutranja zora, bleda, kakor osupla ter je čimdalje bolj polnila zrak s svojo svetlobo, odkrivajoč polagoma iz teme gozde, gaje, belo progo ceste in po njej stopajočo vojsko. Sedaj je bilo možno razločiti ljudi, konje in stisnene vrste pešcev. Zavejala je hladna jutranja sapica ter vitezom nad glavami poigravala s prapori.

Prvi so šli Tatarji Vieršulovi, za njimi Kozaki Poniatovskega, potem dragonci, topništvo Vurclovo, naposled pa pehota in huzarji. Zagloba je jezdil poleg Skrzetuskega, toda nekako čudno se je sukal na sedlu in videlo se je, da ga pred bližnjo bitko obhaja nemir.

»Gospod?« reče Skrzetuskemu tiho šepetaje, kakor bi se bal, da ne bi kdo vlekel na uho.

»In kaj poveš, gospod?«

»Ali huzarji udarijo prvi?«

»Pravil si, da si star vojak, pa ne veš, da se huzarji prihranijo, da raztrgajo bitko v tem hipu, ko je sovražnik napel vse svoje moči.«

»Vem ti to, vem, hotel sem se le zagotoviti.«

Za hip zavlada molk. Potem zniža gospod Zagloba glas še bolj in izprašuje dalje:

»Prihaja-li Krzivonos z vso silo?«

»Tako je.«

»In koliko jih vodi?«

»S črnijo vred šestdeset tisoč ljudij.«

»O vraga!« vsklikne gospod Zagloba.

Skrzetuski se nasmehne pod brkami.

»Gospod, ne mísli, da se bojim,« šepeta Zagloba dalje, »ali jaz imam kratko sapo in nimam rad gnječe, ker v njej postane vroče, po meni je. Bog daj, da bi se jaz skušal le v dvojboji! Človek vsaj kako zvijačo lahko porabi, a v gnječi zvijača nič ne pomaga. Ne glava, samo roke delajo. Tu sem jaz glupec poleg gospoda Podbipięte. Na trebuhu imam onih dvesto rumenih zlatnikov, katere mi je podaril knez, ali veruj mi, gospod, da bi imel trebuh raje kje drugje. Takih velikih bitek jaz nimam rad in jih nimam! Naj je kuga pobere!«

»Nič se ti ne pripeti, dragi gospod! Zberi le svoj pogum!«

»Pogum? Saj baš tega se bojim, da bi mi hrabrost ne presegla premisleka. Jaz sem preveč nagle jeze. In poleg tega sem videl tudi slabo znamenje. Ko smo sedeli poleg ognja, utrnili sta se dve zvezdi. Kdo ve, morda je katera moja.«

»Za dobre čine te Bog nagradi in zdravega ohrani!«

»Da bi mi le prezgodaj te nagrade ne namenil!«

»Zakaj pa nisi v taboru ostal?«

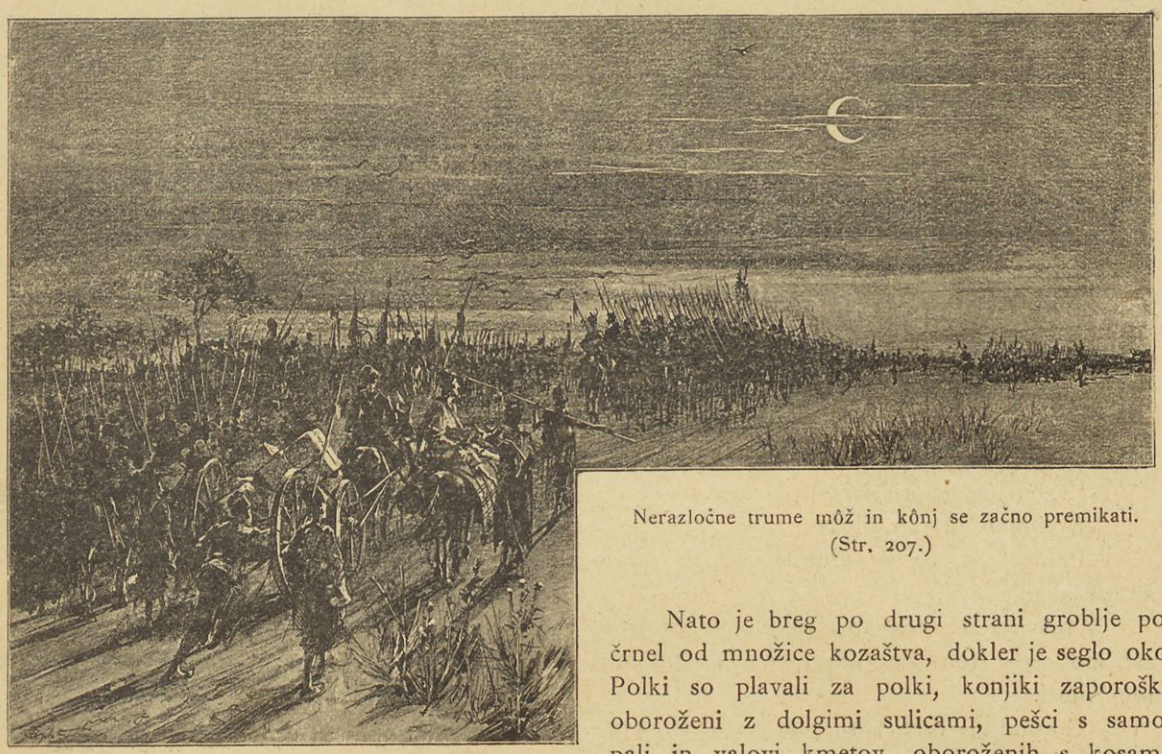

Nerazločne trume môž in kônj se začno premikati.
(Str. 207.)

»Mislil sem, da je v vojski varnejše.«

»Tako tudi je. Videl bodeš, da ni to nič tako posebnega. Mi smo uže navajeni, a consuetudo altera natura.*) Evo, tu je uže Sluč in Višovati ribnik.«

In res, vode Višovatega ribnika, od Sluča z dolgo grobljo oddeljene, zableščale so v daljavi. Vojske so se takoj ustavile na vsej črti.

»Kaj pa uže to?« vpraša gospod Zagloba.

»Knez nas bode razporedil,« odgovori gospod Skrzetuski.

»Gnječe ne maram! Ponovim še jeden pot — gnječe ne maram!«

»Huzarji na desno krilo!« razleže se glas pribočnikov, ki je od kneza priletel do gospoda Jana.

Razdanilo se je popolnoma. Ognjeni žar je obledel v blesku vshajajočega solnca, zlati prameni so se odbijali na konícah huzarskih kopij, in zdelo se je, da je nad vitezi zaplapolalo na tisoče sveč. Ko je bila vsa vojska razvrščena, zapela je, ne skrivaje se več, v jeden glas: »Witajcie podwoje zbawienia!« **) Mogočna ta pesen se je razlegnila po rosi, udarila ob jelov gozd in, odbita z odmevom, vzletela k nebesom.

*) Po našem: Navada je železna srajca. (Navada je druga priroda.)

**) Pozdravljeno, znamenje rešitve!

Nato je breg po drugi strani groblje počrnel od množice kozaštva, dokler je seglo oko. Polki so plavali za polki, konjiki zaporoški, oboroženi z dolgimi sulicami, pešci s samopali in valovi kmetov, oboroženih s kosami, cepci in vilami. Za njimi je bilo videti kakor v megli velikanski tabor ali gibajoče se mesto. Škripanje na tisoče vôz in konjsko razgetanje je segalo celo kneževim vojakom do ušes. Kozaštvo je šlo brez navadnih krikov, brez vpitja in se ustavilo na drugi strani groblje.

Sedaj sta se dve protivni sili nekaj časa gledali molčé.

Zagloba, ki se je neprenehoma držal gospoda Skrzetuskega, pogledal je na to človeško morje in mrmral: »Jezu Kriste! Čemu si ustvaril toliko tega razbojništva! To bode najbrže sam Hmielnicki s črnijo in vsemi njenimi ušmi. Ali ni to nesramna razuzdanost, povej mi, gospod moj? Pokrijejo nas s čapkami. In tako dobro je bilo popreje na Ukrajini! Valé se in valé, Bog daj, da bi vas hudiči zvalili v peklo. — In vse to na našo kožo! Bog daj, da bi je garje razjedle!...«

»Gospod, ne kolni, danes je nedelja!«

»Res je, danes je nedelja, bolje bi bilo pomisliti na Boga. Pater noster, qui es in coelis... Toda od teh vragov se ni nadejati nobenega respekta!... Sanctificetur nomen tuum ... Kaj se bode godilo na tej groblji?!... Adveniat regnum tuum ... Meni je uže sapo zaprlo!... Fiat voluntas tua ... Bog daj, da bi pogagali ti vražji razbojniki!... Gospod, poglej no! Kaj je to?«

Oddelek kakih sto ljudij odtrgal se je od črne mase ter neredno drl proti groblji.

»To so izzivači,« reče gospod Skrzetuski. »Takoj jim naši stopijo nasproti.«

»Mari se začne uže bitka?«

»Kakor je Bog v nebesih.«

»Vragovi naj vzemó vse to!«

Sedaj ni imela slaba volja gospoda Zaglobe uže več nobene mere.

»Gospod, ti gledaš kakor o pustu na kako šaloigro!« krikne nejevoljno na Skrzetuskega. »Tako, kakor ne bi šlo za tvojo kožo!«

»Mi smo uže navajeni, kakor sem uže rekel!«

»Lepih rečij bodeš svedok,« pravi Skrzetuski gospodu Zaglobi. »Osobito pazi na Volodijovskega in Podbipięto. To sta velika viteza in junaka. Ali ja vidiš?«

»Vidim.«

»Le glej, še sam se razlakomiš!«

XV.

Ko so se vojaki drugi drugim približali, ustavili so konje in se začeli najprvo psovati.

»Le semkaj! Le semkaj! Takoj napasemo pse z vašo mrhovino!« kričali so kneževi vojaki.

Od obeh stranij se je pognalo nekoliko vojakov v boj. (Str. 210.)

»Pa se gotovo vržeš na izzivače?«

»Vitezom izpod višjih znakov se ne spodobi, da bi se tolkli s takim sovražnikom. Kdor ljubi resnobo, ne stori tega. Ali v teh časih ne gleda nihče več na dostojnost.«

»Naši tudi uže gredo, naši!« vsklikne gospod Zagloba, videč krasno vrsto dragoncev Volodijovskega, ki se je dirom pomikala proti groblji.

Za njimi je drlo po kakih desetero radovoljnikov izpod vsakega prapora. Mej drugimi so šli: rusi Vieršul, Kušel, Poniatovski, oba Karviča, izpod huzarskega prapora pa Longin Podbipięta.

Razdalja mej obema oddelkoma se je začela silno krčiti.

»Vaša pa niti za pse ni!«

»V tem ribniku pognijete, brezčastni razbojniki!«

»Komur je usojeno, ta segnije. Preje tu ribe oglodajo vas.«

»Z vilami na gnoj, ničemniki! To vam bolje pristoji nego sablja!«

»Če smo ničemniki, pa naj smo; naši sinovi pa bodo plemiči, ker se porodé iz vaših gospodičen!«

Neki Kozak, na videz zadnjeprski, stopi naprej, pritisne dlani okolu ust ter kriči z močnim glasom:

»Knez ima dve nečakinji! Povejte mu, naj ji pošlje Krzivonosu...«

Gospodu Volodijovskemu se je od besnosti kar stemnilo pred očmi, ko je zaslišal to

sramočenje in je v tem trenotku spustil konja na Zaporožca.

Gospod Skrzetuski, stoječ na desnem krilu, ga je poznal ter kriknil Zaglobi:

»Volodijovski leti, Volodijovski! Glej, tam, tam!«

»Vidim!« zakriči Zagloba. »Sta uže skupaj! Se uže bijeta! Jeden, dva! Dalje po njem! Dobro vidim! Oho, uže! — To ti je tič! Slava mu!«

In res po drugem zamahu je padel sramotilec na tla, kakor bi ga bila strela zadela; — in z glavo je padel proti svojcem, na slabo jim znamenje.

V tem je skočil še drugi izpred bojne vrste v rdečem kontuši, kateri je strgal s kakega šlahčiča. Na gospoda Volodijovskega je planil nekoliko od strani, toda konj se mu je ustavil, baš ko je imel mahniti. Gospod Volodijovski se je obrnil, in tedaj je bilo možno spoznati mojstra. Zavrtil je samo z dlanjo, tako na láhko in méhko, da skoro ni bilo videti, in vendar je Zaporožčeva sablja frknila kvišku, gospod Volodijovski ga je pa zagrabil za vrat in ga s konjem vred potegnil k svojcem.

»Rodni mi bratje, otmite!« kričal je vjetnik.

Ali upiral se ni prav nič, dobro vedoč, da bode hipoma s sabljo predrt, ako bi se le najmanje ustavljal, — še konja je tolkel s petami, da bi ga pognal — in gospod Volodijovski ga je vlekel kakor volk kozo.

Na ta pogled se je od obeh stranij usulo po nekoliko vojakov v boj, mnogo se jih ni moglo postaviti na ozki groblji. V borbo so se torej zaganjali po dva in po dva. Mož se je spoprijel z možem, konj s konjem, sablja s sabljo, in čudno je bilo gledati to vrsto dvobojev, na katere sta obe vojski gledali z največjo nestrpnostjo in si iz njih prorokovali nadaljne uspehe. Jutranje solnce je svetilo nad borilci, vzduh pa je bil tako čist in prozoren, da so se dala na obeh straneh celo obličja razločevati. Gledaje zdaleka mislil bi kdo, da se igra tu samo viteška igra ali zabava. Sedaj pa sedaj je iz vreve zletel konj brez jezdeca; sedaj pa sedaj je z groblje padlo truplo v jasno gladino vode, ki se je razbriznila v zlate iskre, potem pa šla v vedno širših in širših krogih od brega, vedno dalje in dalje.

Vojakom obeh vojsk, ki so gledali hrabrost svojih junakov, rasel je pogum in volja do boja. Vsak je svojim pošiljal voščila. Kar zatleskne gospod Skrzetuski v róko, da so mu zazvenčali železni rokavi, in zavpije: »Vieršul je padel! Padel je s konjem vred, — glejte, prej je sedél na tem belci!«

Toda Vieršul ni poginil, dasi je res s konjem vred padel. Oba je bil prevrnil orjaški Puljan, nekdanji Kozak kneza Jeremije, sedaj drugi poveljnik za Krzivonosom. Bil je slaven napadovalec in ni te igre nikoli opuščal. Močan je bil tako, da je zlahka zlomil dve podkvi ob jednem, ter je veljal v dvoboji za nepremaglji-vega. Ko je bil prevrnil Vieršula, udaril je na vrlega častnika Kurošlahčiča ter ga strahovito presekal, prav do sedla. Drugi so se osupli umaknili. Ko to vidi gospod Longin, obrne proti njemu svojo iflandsko kobilo.

»Na pravega si naletel!« krikne Puljan, uzrši drznega moža.

»Kaj pa hočem?« odgovori gospod Podbipięta ter vzdigne sabljo na zamah.

On ni vzel svojega zervikaptura, kajti namenil ga je bil v druge prevažne namene, nego da bi ga rabil v dvoboji; pustil ga je torej v rokah zvestega sluge v bojni vrsti. Imel je le lahko sabljo z leščečim, z zlatom pisanim rezilom. Prvi mahljej njegov je Puljan vzdržal, dasi je takoj spoznal, da ima opraviti z nenavadnim človekom, kajti sablja v pesti mu je kar zatrepetala. Vzdržal je tudi drugi in tretji udarec, potem pa je, bodisi ker je spoznal, da mu je protivnik v borbi kos, bodisi od strahu, da ga ne bi Podbipięta potisnil na rob groblje s svojim ogromnim živinčetom ter ga pahnil v vodo: skratka, odbivši zadnji udarec, vsporedil je s strani konja s konjem in Litvina zagrabil v močne svoje roke.

In spoprijela sta se kakor dva medveda, kedar se gonita in borita za samico. Ovila sta se drug okolu drugega kakor dve jelki, ki sta vzrasli iz jednega parobka in se potem ovijata druga okolu druge in sta prav za prav le jedno drevo.

Vsi so zadržavali sapo in molče gledali borbo teh borilcev, izmej katerih je vsakteri mej svojci veljal za najmočnejšega. Ona pa — rekel bi — zrasla sta se res v jedno telo, kajti dolgo sta stala nepremično. In le obličje se jima je pordečilo, in le po žilah, ki so jima skočile na čelo, po hrbtih, upognenih kakor lok, se je dalo spoznati nadčloveško natezanje rok, ki so se gnjele v vzajemnem stiskanji.

Naposled sta se začela oba tresti. Ali obličje gospoda Longina se je čimdalje bolj rdečilo, obličje Puljanovo pa čimdalje bolj sinélo...

Minil je še hip. Gledalcem je rasel nemir. Zdajci prekine molčanje gluh, zamolkel glas:

»Pusti!...«

»Ne... bratec...!« odgovori drugi glas.

Še hip, v tem pa nekaj silno hrestne, začuje se jek, kakor iz podzemlja, in val črne krvi bruhne Puljanu iz ust, glava se mu povesi na ramo.

Nato ga gospod Longin vzdigne s sedla in, predno so utegnili gledalci pomisliti, kaj se je zgodilo, potegne ga na svoje sedlo ter oddirja naravnost mej svojo vrsto.

»Vivat!« zakriknejo kneževci.

»Na pogibel!« odgovore Zaporožci.

In ne, da bi se zmedli zbok poraza svojega voja, udarili so še tem besneje na sovražnike. Završal je sedaj splošen spopad, kateri je postal baš zaradi tesnobe prostora še prav posebno obupen. In molojci bi bili navzlic vsej hrabrosti svoji podlegli večji borilni okretnosti protivnikov, da se niso začule od tabora Krzivonosovega trobije ter jih poklicale nazaj.

Odnehali so takoj, protivniki pa so še malo postali, hoteč s tem pokazati, da so bitko zdržali. Potem so se vrnili tudi oni k svojcem. Groblja se je izpraznila, ostala so na njej le človeška in konjska trupla kakor napoved tega, kar se bode še godilo. In črnela se je ta pot smrti, mej dvema vojskama, le lahen vetrič je gubančil gladko površino jezera in žalostno šumel po listji vrb, stoječih tu pa tam po obrežji.

V tem so se vzdignili Krzivonosovi polki kakor nepregledne trume škorcev in otev. Prva je šla črn, za njo redna pehota zaporoška in stotnije na konjih in radovoljci Tatarji in topništvo kozaško, vse brez strogega reda. Pehali so drug drugega, šli »brez glave«, želeč z neizmerno množico napolniti grobljo, potem pa zaliti in pokriti kneževo vojsko. Divji Krzivonos je veroval le v pest in sabljo in ne v vojaško vedo, zato je vso silo suval na napad in ukazal polkom, ki so šli zadaj, naj sujejo prednje, da bi morali iti, če prav neradi. Topovske kroglje so jele pluskati po vodi nalik divjim labodom in ponirkom, a radi velike razdalje niso delale nobene škode v kneževih vojskah, razpostavljenih v šahovnico po drugi strani ribnika. Človeška povoden je zalila grobljo ter stopala brez ovir naprej. Ko je jeden del onega vala dosegel reko, iskal je prehoda črez njo in, ker ga ni našel, vračal se znova proti groblji. In šli so tako na gosto, kakor je pozneje pravil Osinski, da bi se bilo moglo s konji prehajati po glavah, ter so tako pokrili grobljo, da ni ostalo pedí praznih tal.

Jeremija je gledal z vzvišenega brda ter mršil obrvi, iz očij pa so se mu na te trume usipale hude strele. Videč pa nered in prerivanje Krzivonosovih polkov, rekel je Mahnickemu:

»Sovražnik dela z nami kmetski in se ne briga za vojaška pravila. Dere kakor na lov, a nas ne vjame.«

Kakor vkljub njegovim besedam so bili Krzivonosovi polki v tem prišli uže do polovice groblje ter se osupli ustavili, nemirni vsled molčanja kneževih vojsk. Toda baš ta hip nastalo je gibanje mej temi vojskami — in odmaknili so se, pustivši mej seboj in grobljo obširen prazen polkrog, ki je imel biti bojno polje.

Po tem je pehota Korickega razstopila, odkrivši proti groblji namerjena žrela Vurclovih topov, v kotu mej Slučem in grobljo pa so se po nabrežnih goščah lesketale muškete Nemcev Osinskega.

In takoj je bilo vojnim veščakom jasno, na čegavo stran mora pasti zmaga. Le tako blazen vojskovoj, kakor je bil Krzivonos, se je osmelil na bitko v takih razmerah, v katerih si ne bi bil mogel niti prehoda priboriti, ako bi mu ga bil hotel Višniovieckí braniti.

Knez je navlašč sklenil pustiti del svojih sil za grobljo, da bi sovražnika obkrožil in strl. Veliki vojvoda se je hotel okoristiti s zaslepljenjem sovražnika, ki niti tega ni pomislil, da bode mogel svojim ljudem, borečim se na drugem bregu, na pomoč hoditi le po ozkem prehodu, po katerem večjih oddelkov ni možno hitro prevesti. Vojaški izvedenci so torej začudeni gledali na ta čin Krzivonosov, tembolj ko ga nič ni sililo na tako nespameten korak.

Prisililo ga je pač le čast. hlepje in hrepenenje po krvi. Četnik je izvedel, da mu gre Hmielnicki z vso silo na pomoč, ker se navzlic premnožju Krzivonosovih sil boji, da se bitka z Jeremijo slabo ne izteče. Krzivonosu je prišel ukaz, naj bitke ne začne. Ali baš radi tega je Krzivonos sklenil, da jo začne — in je hitel.

Ko je bil vzel Polôno, nalokal se je krvi in se ni hotel ločiti od nje, zategadelj se je žuril. Ako izgubi polovico ljudij — kaj se on za to meni! Ostanek zalije lahko še vendar pičle kneževe sile ter je uniči, glavo Jeremijevo pa ponese Hmielnickemu v dar.

V tem so valovi črni zalili konec groblje, naposled jo tudi prekoračili ter se razlili po polkrogu, ki ga je pustil knez Jeremija. V tem hipu jim je dala skrita pehota Osinskega ognja; iz Vurclovih topov so puhnili dolgi curki dima, zemlja se je stresla od groma, in bitka se je začela na vsej črti.

Dim je zakril bregove Slučeve, ribnik, grobljo in polje, da ni bilo ničesar videti; le včasih so zamigotale rdeče boje dragoncev, le včasih so zablisnili grebeni nad letečimi lebkami in v oni oblačini je grozno vrelo. V mestu so zvonili z vsemi zvonovi, katerih žalosten jek se je mešal z basovskim rikom topov. Iz tabora so se proti groblji valili neprenehoma novi in novi polki.

Ti, ki so jo prešli in se prerili na drugo stran ribnika, raztegnili so se, kakor bi z očesom trenil, v dolgo vrsto in z besnostjo udarili na kneževe prapore. Bitka se je raztegnila od jednega konca ribnika pa do ovinka reke in do blatnastih lok, ki so bile tisto mokro leto zalite.

Črn in Niževci so morali ali zmoči ali poginiti, ker so imeli za seboj vodo, h kateri so je peháli napadi pehote in konjice kneževe.

Ko so se huzarji zapodili naprej, skočil je z drugimi tudi gospod Zagloba, akoprem je imel kratko sapo in ni ljubil gnječe. Sicer pa ni mogel storiti drugače, ker bi ga bili sicer strli. Zamižal je in letel, v glavi pa so mu švigale misli naglo kakor blisk: »Ukane nič ne veljajo! Ukane nič ne veljajo! Glupec izigrava, modrec gine!« Potem ga je obšla jeza na vojno, na Kozake, na huzarje in na vse na svetu. Začel je kleti in moliti. Vzduh mu je žvižgal v ušesih, oviral sapo v prsih. Zdajci se nanagloma ob nekaj zadene, začuti odpor. Odpre torej oči, in kaj zagleda: evo, kose, sablje, cepi, množica razpaljenih obrazov, očij, brk... a vse to nerazločno, ne ve čegavo, vse drhtajoče, skakajoče, vsteklo. Zdajci ga pa zgrabi največja jeza na te sovražnike, da niso bežali do hudiča, da so mu prišli pred oči in da so ga prisilili do bitke. »Hočete, tu imate!« mislil si je, in jel sekati slepo, na vse strani. Včasih je presekal vzduh, a včasih je pa čutil, da grezne ostrina v nekaj mehkega. Ob jednem je čutil, da še živi, in to mu je dajalo nenavadno hrabrost. »Udri! Ubij!« rjul je kakor bivol. — Naposled so mu oni vstekli obrazi izginili izpred očij, a mesto tega je zagledal množico pleč, vrhov čapek, in kriki so mu malone ušesa predrli.

»Bežé?« šinilo mu je v glavo. Tako je! Ondaj pa je junaštvo vskipelo v njem brez konca in kraja.

»Zlodeji!« krikne. »Ali se tako šlahti ustavljate?«

In skočil je mej begune, prehitel jih mnogo in, vmešavši se v gnječo, jel je uže delati z večjo razboritostjo. V tem so pririnili njegovi tovariši Niževce do bregov Slučevih, poraslih dosti gosto z drevjem — in je gnali ob bregu do groblje. Živih niso zasegali, ker niso utegnili.

Kar začuti gospod Zagloba, da se začenja konj pod njim šibíti, a ob jednem pade na-nj nekaj težkega in mu obvije vso glavo, tako da ga je ogrnila popolna tema.

»Velemožni gospodje, otmite!« krikne bijoč konja s petami.

Konj pa je, po vsej priliki utrujen od jezdečeve peze, le ječal in stal na mestu.

Gospod Zagloba je slišal vrišč, krike jezdecev, ki so mimo njega leteli, potem pa je ves ta vihar preletel mimo in naokolo je nastala še primerna tišina.

In znova mu začnó misli, nagle kakor tatarske strelice, preletavati po glavi.

»Kaj je to? Kaj se je zgodilo? Jezus Marija! Vjet sem v robstvo!«

In na čelo mu stopijo kaplje mrzlega znoja. Gotovo so mu obvili glavo, prav tako, kakor nekdaj on Bohunu. Ta peza, ki jo čuti na ramenu, to je hajdamaška pest. Ali čemu ga ne odvedó dalje, ali ne ubijó? Čemu stoji na mestu?

»Pusti me, vrag!« krikne naposled z zamolklim glasom.

Molk.

»Pusti me, cepec! Podarim ti življenje!«

Nobenega odgovora.

Gospod Zagloba udari še jeden pot s petami konja v bok, ali znova brez uspeha. Živinče se je le še širje razkoračilo, ali z mesta se ni genilo.

Tedaj pa spopade našega vjetnika največja jeza, zatorej potegne nož iz nožnice, viseče mu na trebuhu, ter sune strahovito za sebe navzad.

Ali nož je prerezal le vzduh.

Nato zgrabi Zagloba z obema rokama za tisto ogrinjalo, ki mu je ovijalo glavo, ter je strga raz sebe, kakor bi trenil.

»Kaj je to?«

Hajdamakov ni. Naokolo vse prazno. Zdaleka se vidijo v dimu še krasni preletavajoči dragonci Volodijovskega, a kakih tisoč kora-

Nato zgrabi Zagloba z obema rokama za tisto ogrinjalo (Str. 212)

kov dalje migota orožje huzarjev, kateri gonijo ostanke sovražnikov ter je vračajo s polja k vodi.

Pred gospodom Zaglobo pa je ležal zaporoški polkovniški prapor. Vidno je, da ga je bežeči Kozak izgubil, tako da se je z drogom oprl gospodu Zaglobi na ramo, a s plahto pokril mu glavo.

Uzrši vse to in uvidevši natančno, osvestil se je mož uže popolnoma.

»Aha!« rekel je, »vzel sem prapor. Kako to? Morda ga nisem vzel? Da, ako pravica ne podleže v tej bitki, svest sem si lepe nagrade. O vragi, sreča vaša, da se mi je konj razčesnil! Nisem se poznal meneč, da smem ukanam več upati negoli hrabrosti. Jaz sem še za kaj več v vojski nego zato, da jem suhar. — O, za Boga! Znova leti tu nekaka četa. Ne todi, pasji bratje, le ne todi! Da bi tega konja volcje požrli! Udri! Bij!«

In res se je nova četa Kozakov gnala proti gospodu Zaglobi, tuleč z nečloveškimi glasovi; a na tilniku so ji sedeli uže oklopniki Polanovskega. In morda bi bil gospod Zagloba našel smrt pod kopiti, da se niso huzarji Skrzetuskega, potopivši tiste, katere so gonili, baš sedaj vrnili, ter da niso vzeli teh begunskih oddelkov mej dva ognja. Ko so Zaporožci to videli, zagnali so se v vodo, toda le zato, da bi upetavši mečem, našli smrt v blatu in tolmunih. Ini, ki so padli na kolena in prosili milosti, mrli so pod udarci. Poraz je bil strahovit in vseobčen, najstrahovitejši pa na groblji. Vsi oddelki, ki so jo prešli, bili so strti v tistem polkrogu, ki ga je naredila vojska kneževa. Ti pa, kateri je še niso prešli, ginili so pod neprestanim ognjem topov Vurclovih in pod salvami nemške pehote. Iti niso mogli ni naprej ni nazaj, ker je Krzivonos odpošiljal vedno nove polke, kateri so se pehali in porivali pred seboj gredoče dalje ter jim zaprli jedino pot bega. Rekel bi, Krzivonos je prisegel pogubo vlastnim svojim ljudem, ki so se mendrali, dušili, tolkli mej seboj, padali, skakali po obeh straneh v vodo — in tonili. Z jednega konca so se črnele mase bežečih, z drugega mase v boj deročih, po sredi pa so se grmadile grmade in jezili jezovi trupel; tu je bil jok in stok in nečloveški glasovi, in blaznost strahu in zmešnjava — cel haos. Ves ribnik se je napolnil s trupli človeškimi in konjskimi. Voda je stopila črez bregove.

Včasih so topovi obmolknili. Ondaj je groblja nalik žrelom topov bruhala trume Zaporožcev in črni, ki so se razbegle po polkrogu in šle pod meč na nje čakajoče konjice; potem pa je Vurcel začel vnovič igrati. Z dežjem železa in svinca je zakrival grobljo in zadrževal pripliv novih pomočnih čet.

V teh krvavih borbah so minevale po cele ure.

Krzivonos, vstekel, spenjen, ni še smatral bitke za zaigrano in je metal še vedno tisoče molojcev smrti v žrelo.

Na drugi strani pa je stal Jeremija, v srebrnem oklepu, na konji na visoki mogili, katero so zvali za onih časov »Kružja mogila,« ter je gledal na bitko.

Obličje mu je bilo spokojno, pogled mu je objemal vso grobljo, ribnik, bregove Slučeve in je begal tja do mesta, kjer je stal, zavit v modrikasto meglo daljave orjaški tabor Krzivonosov. Oči kneževe se niso mogle ločiti s te skupine vôz; naposled se obrne do debelega vojvode kijevskega in reče:

»Danes ne dobimo več tabora!«

»Kako, v. kn. milost bi hotel...?

»Čas hitro beži. Prekasno je uže! Glej, gospod moj, evo uže večer!«

In res, odkar so bili izzivači započeli napad, trajala je bitka, podpihovana od Krzivonosa vedno na novo, tako dolgo, da je imelo solnce dosti časa preteči svojo vsakdanjo pot in se je nagibalo uže na zaton. Lahki, visoki oblački, napovedujoči lepo vreme, a razpršeni po nebu kakor čreda belodlakih ovčic, jeli so se rdečiti in trumoma umikati se z nebesne gladine.

Doplivanje kozaštva k groblji je zlagoma pojemalo, a ti polki, ki so uže stopili nánjo, umikali so se v strahu in neredu.

Bitka se je skončala, skončala pa zaradi tega, ker so razpaljene trume naposled napadle Krzivonosa samega in obupno in besno kričale:

»Izdajica! Ti nas hočeš pogubiti! Pes krvavi! Sami te zvežemo in predamo Jeremiji ter si tako kupimo življenje. Na pogibel tebi, ne nam!«

»Jutri vam predam kneza in vso vojsko, ali pa sam poginem!« odgovori Krzivonos.

Ali tisto pričakovano »j u t r i« je imelo stopiti šele nastopiti, sedanje »d a n e s« je bilo pa dan pobitja in poraza. Nekoliko tisoč najvrlejših niževskih molojcev in črni je poleglo na bojnem polji ali potonilo v ribniku in reki. Blizu dve tisoč so jih odvedli v robstvo. Padlo je štirinajst polkovnikov brez stotnikov, esaulov in raz-

ličnega starejšinstva. Drugi poveljnik po Krzivonosu, Puljan, prišel je, če tudi s strtimi rebri, sovražniku v roke.

»Jutri podavim vse!« ponavljal je Krzivonos. »Ni žganja ni jedi ne vzamem preje v usta!«

Tačas so metali v protivniškem taboru priplenjene prapore strašnemu knezu pred noge. Vsak, kdor je katerega priboril, vrgel ga je tja, da se jih je nakupičil velik kup: bilo jih je do štirideset. Ko je prišel tudi gospod Zagloba na vrsto, vrgel je svojega s tako močjo in ropotom, da je kar drog počil. Ko je knez to videl, pridržal ga je in vprašal:

»Gospod, ali si s svojimi rokami dobil ta prapor?«

»Na uslugo, vaša kn. milost!«

»Vidim torej, da nisi le Odisej, marveč tudi Ahil.«

»Jaz sem preprost, navaden vojak, le pod Aleksandrom Macedonskim služim.«

»Ker ne dobivaš plače, izplača naj ti zakladnik še dvesto rumenih zlatnikov.«

Gospod Zagloba se oklene kneževih nog ter reče:

»V. kn. milost, to je večja naklonjenost nego moja hrabrost, ki bi se rada v vlastni svoji skromnosti skrila.«

Jedva opazen nasmeh se je zazibal po zagorelem obličji gospoda Skrzetuskega, toda vitez je molčal celo pozneje in ni niti knezu niti nikomu drugemu nič omenil, kako je bil gospod Zagloba pred bitko nemiren in plah. Gospod Zagloba je pa odšel s tako srditim obličjem, da so ga vojaki izpod drugih praporov drug drugemu s prsti kazali:

»To je tisti junak, ki se je danes najbolje nosil!«

Noč je padla na zemljo. Po obeh straneh reke in ribnika je zaplamtelo na tisoče ognjev, in dim se je valil k nebu v neštevilnih stebrih.

Utrujeni vojaki so se krepili z jedjo, žganjem, — ali pa so si delali pogum za jutrišnjo bitko ter si pripovedovali današnje čine junaške. Najglasneje je razpravljal gospod Zagloba ter se bahal s tem, kar je dokazal, in s tem, kar bi bil še mogel dokazati, da se mu ni bil konj razčesnil.

»Povem vam, gospodje,« reče obrnivši se h kneževim častnikom in k šlahti izpod prapora Tiškievičevega, »da mi velike bitke niso novina. Udeležil sem se jih ne malo na Multanih in v Turkih; če sem se pa polja ogibal, bal sem se — ne sovražnikov, kdo bi se teh vragov bal! — marveč svoje nagle jeze, ker sem si mislil, da me predaleč zanese.«

»Kakor te je tudi res zanesla, gospod!«

»Kakor me je tudi zanesla! Vprašajte gospoda Skrzetuskega. Da sem le zagledal gospoda Vieršula, padšega s konja, brž sem mu hotel, nikoga ne vprašavši, skočiti na pomoč. Tovariši so me jedva zadržali.«

»Tako je!« reče gospod Skrzetuski, »morali smo ga zadrževati.«

»Ali,« prekine Karvič, »kje je Vieršul?«

»Odšel je uže na četovanje, on ne pozna počitka.«

»Pomislite torej, velemožni gospodje,« nadaljuje gospod Zagloba nejevoljen, da mu je bilo pretrgano pripovedovanje, »kako sem si ta prapor priboril!...«

»Po tem takem Vieršul ni ranjen?« vpraša znova Karvič.

»...Nisem tega prvega priboril v življenji, ali nobeden me ni stal toliko truda in dela kakor ta...«

»Ranjen ni, le malo potolčen je,« odgovori Tatar Azulevič, »in vode se je napil, ker je bil z glavo padel v ribnik.«

»Čudim se, da niso ribe pocrkale,« reče gospod Zagloba jezno, »od take ognjene glave morala je voda zavreti!«

»Vsekako je on velik junak!«

»No, velik ravno tako vendar-le ni, skoro bi bilo dosti zá-nj pol — Jana.*) Tfu! z gospodi se ni možno pogovarjati. Lahko bi se od mene naučili, kako treba sovražniku jemati prapore.«

Daljši razgovor je prekinil mladi gospod Aksak, ki se je ta hip približal ognju.

»Novine nesem gospodom!« reče z zvočnim, napol otročjim glasom.

»Péstunja ni oprala plenic, maček je mleko posrebal in skledica se je ubila,« zamrmra gospod Zagloba.

Ali mladi gospod Aksak se ni zmenil za to pripomnjo zarádi njegove mladosti in je rekel:

»Puljana pekó na ognji.. «

»Bodo psi imeli pečenko!« prekine gospod Zagloba.

»... In priznava. Pogodbe so pretrgane. Gospod z Brusilova malone blazni. Hmiel gre z vso močjo Krzivonosu na pomoč.«

»Hmiel? Kaj je s Hmielom? Kdo se tu Hmiela kaj boji? Hmiel gre, — dobro, bode vsaj

*) To je merilo na ime Krzivonosovega sopoveljnika: Puljana.

dosti piva, sodček po orti!*) Hmiel naj nas piše v uho!...« robantil je gospod Zagloba ter grozno in srepo švigal z očmi po navzočnih.

»Hmiel uže gre, ali Krzivonos ga ni čakal in je zaradi tega zaigral...«

»Igral je tepec, igral — dokler ni črev zaigral...!«

»Šest tisoč molojcev je uže v Mahnovki. Vodi je Bohun.«

»Kdo? Kdo?« vpraša naglo celo z drugim glasom Zagloba.

»Bohun.«

»Ne more biti!«

»Tako je priznal Puljan.«

»No, zdaj pa imam!« vsklikne z žalostnim glasom gospod Zagloba. »Ali bodo kmalu tu?«

»V treh dneh. Ker gredo v boj, ne bodo tako spešili, da kônj ne zdelajo.«

»Ali jaz bodem spešil!« zamrmra šlahčič. Angeli Gospodovi, otmite me tega razbojnika. Rad bi dal svoj priborjen prapor, da bi le ta vrag izgubil vrat, predno pride semkaj. Vendar se nadejam, da tudi tukaj ne bodemo dolgo čakali. Pokazali smo Krzivonosu, kaj umejemo, dokažemo to tudi njemu; a sedaj bi bil čas, da bi se malo spočili. Tega Bohuna črtim tako, da se njegovega imena ne morem spomniti brez jeze. O, to sem si pravo izbral! Mari nisem mogel v Baru sedeti? Zlodej me je semkaj prinesel...!«

»Ne tarnaj, gospod,« zašepeta mu Skrzetuski, »ker je sramotno! Mej nami ti nič ne grozi.«

»Nič mi ne grozi? Gospod, ti ga ne poznaš! On se uže morda kje mej ognji k nam plazi!...« (Tu se gospod Zagloba nemirno ozre naokolo.) »...Gospod, pa tudi na te ima piko, kakor ná-me!«

»Daj mi Bog, da se srečava!« dé gospod Skrzetuski.

»Če ima biti to neka posebna milost, hočem rajši, da je ne skusim. Kot kristjan mu rad vse krivice odpustim, ali le pod tem pogojem, da ga dva dni popreje obesijo. Jaz ne tarnam, ti pa, gospod moj, niti ne veš, kakšna nenavadna jeza me spopada! Jaz imam rad, da vem, s kom imam opraviti: ako s šlahčičem, to s šlahčičem; ako s kmetom, to s kmetom; ali to je nekakšen vtelešen hudič, pri katerem ne veš, česa se ti je držati. Na njem se uže nisem odločil na majhne reči, toda tega ti niti ne morem povedati, kakšne oči je naredil, ko sem mu obvezaval glavo; to bodem pomnil še ob smrtni uri. Vraga nočem buditi, dokler spi. Sicer ti pa, gospod, jaz še to povem, da si nehvaležnež in da se za óno revico niti ne meniš...«

»In to quo modo?«*)

»Ker,« reče gospod Zagloba in potegne viteza od ognja, »ker se udajaš svojim bojnim željam in domišljiji ter vojuješ in vojuješ, ona pa se tam dan na dan zaliva s solzami ter zaman čaka odgovora. Kdo drugi tega ne bi storil, marveč bi bil mene uže zdavnaj odposlal. Pravo ljubezen bi imel do nje in usmiljenje z njenim hrepenenjem.«

»Torej se misliš vrniti v Bar?«

»Če treba précej danes, ker se tudi meni smili.«

Gospod Jan je svoje oči hrepeneče povzdignil proti zvezdam ter odgovoril:

»Gospod, ne očitaj mi neodkritosrčnosti. Bog mi je svedok, da koščka kruha ne vzamem v usta in da bornega telesa ne pokrepim s spancem, da ne bi popreje pomislil o njej in da v mojem srci ne more nihče imeti stalnejšega bivališča nego ona. Da te pa nisem uže odposlal z odgovorom, storil sem radi tega, ker sem hotel iti sam, da bi zadostil svoji ljubezni in se brez odloga z njo poročil na veke. Na svetu nimaš ne takih kril ne takega poleta, da ne bi hotel do te svoje ubožice leteti z njimi...«

»Zakaj pa ne poletiš?«

»Ker se ni spodobilo, da bi bil to storil pred bitko. Vojak in šlahčič sem, zato moram gledati na čast...«

»Ali danes je po bitki... lahko torej odrineva takoj danes...«

Gospod Zagloba vzdihne.

»Jutri udarimo na Krzivonosa...«

»Vedi, gospod, jaz tega ne razumem. Pobili ste mladega Krzivonosa, prišel je stari Krzivonos; pobijete starega Krzivonosa, pride oni mladi tam, Bog mi grehe odpusti! — Bohun. Pobijete njega, pride Hmielnicki. Za hudiča! Če pojde to tako, pobrati se takoj s gospodom Podbipięto. Tepec s čistostjo bode plus Skrzetuski, summa fecit: dva tepca in čistost! Gospod, daj si miru! Bog daj, prvi bodem knežnjo nagovarjal, da ti nastavi roge. Tam pa gospod Andrej Potocki piha iskre, ko jo le zagleda. Tfu, za vraga! Da mi to pove kakov

*) Neki star denar.

*) Na kak način? Kako?

Hmielnicki ga ukaže za vrat in za roke z verigo prikovati na top. (Str. 219)

mladič, ki ni še nikoli videl bitke, in stoprv želi dobiti ime, to bi razumel, ne pa ti, gospod, ki si se krvi nalokal kakor volk in si pod Mahnovko, kakor sem slišal, ubil nekega peklenskega orjaka ali ljudojeda. Prisegam na ta nebeški mesec, da nameravaš nekaj posebnega, ali pa si se tako razlakomil, da imaš rajši kri nego posteljo.

Gospod Skrzetuski se je nehoté ozrl na mesec, ki je plaval nad taborom na raziskrenem nebu kakor srebrna ladja.

»Motiš se, gospod,« reče po kratkem molku. »Jaz se ne radujem krvi in si ne iščem časti, ali ne spodobi se, da bi v težki sili ostavil tovariše, ko se mora prapor postaviti »nemine excepto«.*) V tem je junaška čast, a ta je sveta reč. Kar se dostaje vojne, ta bode nedvojbeno še dolgo trpela, kajti razbojništvo se je uže preveč razmnožilo; kmalu pa pride Krzivonosu Hmielnicki na pomoč, in s tem se za nekaj časa

*) Brez izjeme.

pretrga. Krzivonos se nam postavi na polje ali jutri ali pa nobenkrat. Ako se postavi, nabrišemo ga z božjo pomočjo, kakor mu gre, potem pa moramo iti v mirnejše kraje, da se nekoliko odsopemo in odpočinemo. Dva meseca sta uže prešla, da ne jemo in ne pijemo, le bijemo se in bijemo noč in dan. Ker nimamo strehe nad glavami, izpostavljeni smo vsem neprilikam. Knez je velik vojvoda, pa tudi previden. On se sedaj še ne vrže na Hmielnickega. Vem tudi, da pojde k Zbaražu. Ondukaj se oskrbi z živežem, nabere novih vojakov, k njemu pribeži šlahta iz vse Poljske — in stoprv potem se vzdignemo na glavno bitko. Jutri je poslednji dan dela, pojutrišnjem bodem mogel z mirnim srcem s teboj odpotovati v Bar. In da te umirim, povem ti, da óni Bohun do jutri na noben način ne pride in se ne udeleži bitke, in če prav bi se je udeležil, upam, da njegova kmetska zvezda pobledi ne le pred kneževo, marveč tudi pred mojo.«

»To je vtelešen Belcebub. Rekel sem, da nimam rad gnječe, a on je hujši nego gnječa, dasi ponavljam, da do njega ne morem premoči mržnje, ne pa strahu. Pa dobro. To ni nič! Jutri je torej strojenje kmetskih hrbtov, potem pa — hajdi v Bar! Oj, to se bodo smejale te krasne oči, ko zagledajo svojega gospoda; oj, to bode zažarélo to ličice! Povem ti pa tudi, gospod, da zelo hrepenim po nji, ker jo ljubim kakor oče. In ni čudo. Sinov legitime natos*) nimam, imetek moj je daleč tam v Turkih, kjer mi ga kradejo poganski komisarji, in tako živim kakor sirota na tem svetu, na starost pa pojdem najbrže rezidovat k gospodu Podbipięti v Mišikiške.«

»Gospod moj, to bode drugače, zato naj te ne boli glava. Uže za to, kar si storil za naju, ne morem ti izkazati dovolj hvaležnosti.«

Daljši razgovor je zavrl neki častnik, ki je vprašal mimogredé:

»In kdo stoji ondi?«

»Vieršul!« zakliče gospod Skrzetuski, ki ga je poznal po glasu. — »S podjezda?«**)

»Da. In sedaj od kneza.«

»Kaj si tam slišal?«

»Jutri bode bitka. Sovražnik širi grobljo, na Širi in Sluči dela mostove, naposled hoče do nas.«

»In kaj knez na to?«

»Knez je rekel: Dobro.«

»In nič več?«

»Nič. Braniti ni velel, tam pa uže sekire pojó! Delali bodo do jutra.«

»Si dobil kakega vjetnika?«

»Vjel sem jih sedmero. Vsi priznavajo, da so slišali o Hmielnickem, da uže gre, ali po vsej priliki je še daleč. — Kaka noč!«

»Svetlo kakor po dnevi. Kako ti je po padci?«

»Kosti me bolé. Našega Herkula grem zahvalit, potem pa spat, truden sem. Da bi vsaj dve uri zadremal!«

»Lahko noč!«

»Lahko noč!«

»Pojdi tudi ti, gospod,« reče gospod Skrzetuski Zaglobi, »pozno je uže, a jutri bode delo.«

»In pojutrišnjem potovanje,« doda gospod Zagloba.

Šla sta, odmolila molitve in legla poleg ognja. V kratkem so začeli tudi ognji gasneti drug za drugim. Tabor je ovijala tema, — le mesec je metal ná-nj srebrnè leske, s katerimi je osvetljeval vedno nove skupine spečih vojakov. Tišino je trgalo le zategneno, močno hropenje in klici stražnikov, ki so stražili za taborom.

A spanje vojakom ni za dolgo strnilo težkih trepalnic. Jedva je prvi svit pobélil nočne temine, uže zabrne na vseh koncéh tabora trobke: »Vstajaj!«

Uro pozneje se je knez v veliko začudenje viteštva umaknil na vsej vrsti.

XVI.

Toda to je bilo le umikanje leva, ki potrebuje prostora za naskok.

Knez je Krzivonosa navlašč pustil za nasip, da bi ga pozneje tem huje porazil. V začetku bitke je udaril po konji in začel, kakor bi bežal. Ko so Niževci in črn to videli, pretrgali so svoje vrste, da bi ga dohiteli in zajeli. Zdajci se pa knez naglo obrne ter hipoma z vso jezdo udari na nje tako strahovito, da se niso mogli niti za hip upreti. Drvili so je torej miljo daleč do nasipa, potem črez mostove, grobljo in pol milje celo proti taboru, sekajoč in daveč brez usmiljenja. Junak tega dne pa je bil šestnajstletni gospod Aksak, ki je prvi udaril in prvi raznesel grozo in strah. Le s tako vojsko, staro in izvežbano, mogel je knez poskusiti tako

*) Zakonskih.

**) Podjezd = večji ali manjši oddelek konjice, vojna prednja straža.

ukano in poskusiti navidezen beg, ki bi se bil mogel v drugih vrstah izpremeniti v pravi beg. Zategadelj se je drugi dan Krzivonosu končal z mnogo težjim porazom. Pobrani so mu bili vsi veliki topovi, mnogo praporov, mej njimi tudi kakih deset kroninih, katere so bili Zaporožci vzeli pod Korsunom. Ako bi bila mogla pehota Korickega, Osinskega in Vurclovi topovi prihiteti za jezdo, vzeli bi bili z jednim zamahom tudi tabor. Predno so pa ti prišli, storila se je noč in sovražnik se je uže znatno oddaljil, da ga uže ni bilo moči več doseči. Vendar je Zacvilihovski zajel polovico tabora in v njem ogromno mnogo orožja in hrane. Črn je bila Krzivonosa uže dvakrat prijela, da bi ga izročila knezu in le z obljubo, da se takoj vrne k Hmielnickemu, posrečilo se mu je oteti se iz njenih rok. Z ostalo polovico tabora je torej bežal, zdesetkovan, zbit, obupan ter se do Mahnovke ni nič ustavil. Tam ga ukaže Hmielnicki, ki je v tem tjakaj dospel, v hipu prve jeze za vrat in za roke z verigo prikovati na top.

Stoprv ko ga je minila prva jeza, spomnil se je hetman zaporoški, da je nesrečni Krzivonos vendar-le ves Volinj oblil s krvjo, da je vzel Polôno, na tisoče plemiških duš poslal na oni svet, trupla pa pustil brez pogreba in da je bil povsodi zmagalec, dokler se ni srečal z Jeremijo. Zaradi teh zaslug se ga je hetman zaporoški usmilil in ga ni velel le od topa odkleniti, temveč mu je vrnil tudi poveljstvo ter ga poslal na Podolje znova plenit in morit.

Tačas pa je knez svoji vojski razglasil tako zaželeni odpočitek. V poslednji bitki je tudi ona trpela marsikatero izgubo, zlasti o naskoku na tabor, izza katerega so se Kozaki branili tako besno kakor uspešno. Tačas je padlo do petsto vojakov. Polkovnik Mokrski, težko ranjen, izdihnil je v kratkem svojo dušo. Obstreljeni so bili, če prav ne tako nevarno, tudi gospod Kušel, Polanovski, mladi gospod Aksak, gospod Zagloba, ki se je bil z gnječo spoprijaznil ter z drugimi vred hrabro stal, udarjen je bil dvakrat s cepcem; radi tega se mu je križ tako razbolel, da se ni mogel ganiti ter je ležal na vozu Skrzetuskega, kakor bi bil mrtev.

Nameravano potovanje v Bar je torej zavrla usoda. Skupaj nista mogla iti précej in to tem manj, ker je bil knez gospoda Skrzetuskega na čelu nekaterih praporov poslal prav k Zaslavu, da bi tam podúšil zbrane tolpe črni. Vitez je torej odšel, da knezu ni niti besedice spomnil o Baru, in je deset dnij požigal in davil, dokler ni okolice očistil.

Naposled so se tudi ljudje uže zelo strudili vsled neprestane vojne, dolgih pohodov, zased, straž. Sklenil je torej, da se vrne h knezu, o katerem se mu je sporočilo, da je šel v Tarnopol.

Večer pred vrnitvijo je gospod Jan v Suhorzincih nad Homorjem, kjer se je bil ustavil, ponamestil vojake po vasi, sam pa ostal na noč v neki kmetski koči. Ker je bil od slabega vremena in velikih naporov zelo zdelan, zaspal je takoj in spal kakor kamen celo noč.

Pod jutro, še na pol zaspan, na pol probujen, jelo se mu je blesti in sanjati. Čudne prikazni so se mu začele vrstiti pred očmi. Zdelo se mu je najprvo, da je v Lubnijih, kakor bi nikoli ne bil šel odonod, da spi v svoji sobi v orožarni in da se Rzędzian, kakor navadno zjutraj, kreta okolu njegove obleke in da mu jo pripravlja, da bi vstal.

Zlagoma pa je začela resnica razganjati te dozdevne prikazni. Spomnil se je, da je v Suhorzincih, ne v Lubnijih — le postava dečkova se ni razplinila v megli. In Skrzetuski ga je neprenehoma videl sedečega pod oknom na stolu, kako maže pri oklepu jermenje, ki se je bilo od solnčne vročine znatno skrčilo.

Mislil je še vedno, da se mu v spanji blede, in vnovič zatisne oči.

Črez kratko pa pogleda: Rzędzian še vedno sedi pod oknom.

»Rzędzian!« krikne gospod Jan, »ali si ti, ali tvoj duh?«

Sluga se je tako prestrašil tega naglega vskrika, da je z brenketom izpustil oklep na tla, razklenil roke in rekel:

»O za Boga! Čemu velemožni gospod tako kriči? Kakšen duh?! Živ sem in zdrav.«

»In si se vrnil?«

»Kaj si me zapodil, velemožni moj gospod?«

»Stopi semkaj, da te objamem!«

Verni sluga je skočil k gospodu in mu objel kolena, gospod Skrzetuski ga je pa z veliko radostjo poljubljal na čelo in ponavljal:

»Živ si, živ si!«

»O, gospod moj, od radosti ne morem govoriti, da tudi telo gospoda svojega vidim še zdravo... O za Boga! Le gospod moj je tako shujšal, da se je oklep stisnil ... jermenje se je skrčilo ... po vsej priliki gospod ni imel

nobene postrežbe. Hvala Bogu, hvala... o, ljubljeni gospod moj!«

»Kedaj si prišel?«

»I danes po noči.«

»Pa čemu me nisi vzbudil?«

»O, da bi te budil?! Zjutraj sem prišel, da sem obleko vzel.«

»Odkod si prišel?«

»I, iz Hušča.«

»Kaj si tam počel? Kaj se je s teboj godilo? Govori, povej!«

»Vedi, gospod moj, v Hušč so prišli Kozaki gospoda vojvode braclavskega plenit in palit, jaz pa sem bil uže poprej tamkaj, ker sem bil z očetom Patronijem Laskom tja prišel, ki me je od Hmielnickega vzel v Hušč. Njega je namreč gospod vojvoda do Hmielnickega poslal z listi. Ko se je on vračal, šel sem pa še jaz z njim, a sedaj so Kozaki Hušč požgali in otca Patronija zaradi njegovega srca do njih umorili, kar bi se bilo gotovo i gospodu vojvodi pripetilo, da je bil tamkaj, akoprem je tudi on blagosrčen in velik njih dobrotnik...«

»Govóri jasno in ne mešaj, jaz te ne morem razumeti. Ti si bival torej mej Kozaki, pri Hmielnickem, ali kaj?«

»Kajpada mej Kozaki. Ko so me bili prijeli v Čehrinu, imeli so me za svojega ter so me obdržali. Gospod, naj se gospod obleče. Moj Bog, tako je pa vse vničeno, da ni kaj v roko vzeti. Bog daj, da... Gospod moj, naj gospod ne bode hud, da onega lista, ki si ga, gospod, pisal iz Kudaka, v Rozlogih nisem oddal. Ta zlodej Bohun mi ga je iztrgal; da ni bilo onega debelega šlahčiča, izgubil bi bil še življenje.«

»Vem, vem. Ni tvoja krivda. Ta debeli šlahčič je v taboru. On mi je vse povedal, vse, kakor je bilo. Pa tudi gospodično je Bohunu ukradel, ki sedaj zdrava živi v Baru.«

»O, hvala Bogu! Torej gotovo ni dolgo do svatovanja.«

»Gotovo, da ni. Odtod krenemo po povelji takoj v Tarnopol, a odonod v Bar.«

»Bogu najvišjemu hvala! Brez nobene dvojbe se on obesi — óni Bohun — ali njemu je uže čarovnica prorokovala, da on tiste, o kateri misli, nikoli ne dobode in da jo bode imel Lah, a ta Lah, to si gotovo ti, velemožni gospod moj.«

»Odkod pa to veš?«

»Ker sem slišal. Jaz moram gospodu vse z dokazi dopovedati, a gospod naj se tačas obláči, ker nama tudi uže zajutrek pripravljajo. Takrat, ko sem bil s tisto čajko odplul proti Kudaku, šli smo kruto dolgo, ker je bilo vse pod vodo, vrhu tega pokvarila se nam je pa še čajka in jo je bilo treba popravljati. Mi torej gremo, gremo, gospod moj, gremo...«

»Greste... greste!« prekine nestrpno gospod Jan.

»In prišli smo v Čehrin. Kaj se mi je pa tamkaj pripetilo, to pa gospod, uže veš.«

»To uže vem.«

»Potem jaz ležim v hlevu, sveta božjega ne vidim. V tem je prišel Hmielnicki, takoj po odhodu Bohunovem, z okrutno silo zaporoško. Ker je bil pa uže poprej veliki hetman Čehrince pokaral radi prijaznosti in naklonjenosti do Zaporožcev in je bilo mnogo ljudij v mestu pobitih in ranjenih, mislili so, da sem jaz tudi tistih jeden, zato me sploh niso pobili, marveč mi dali celo postrežbo in niso dovolili Tatarjem vzeti me, dasi jim vse dozvoljujejo. Osvestivši se, pomislim, kaj mi je storiti? A ti zlodeji so šli tačas pod Korsun in so tamkaj pobili gospode hetmane. O, gospod moj, kar so moje oči videle, ne dá se povedati! Oni pa niso ničesar skrivali, nobene sramežljivosti poznali in me imeli uže za svojega. Jaz pa premišljam: Ali bi pobegnil, ali bi ne pobegnil? Ali videl sem, da je varnejše ostati, dokler se boljša prilika ne naleti. Ko so jeli voziti izpod Korsuna preproge, oprave, srebro, dragotine... oj, oj, moj gospod — malo, da mi ni srce počilo in da mi niso izlezle oči iz glave. To so ti taki razbojniki, da so šest srebrnih žlic za srebrnik, a potem za četvrtinko žganja prodajali. Zlat gomb, ali zaponko, ali trepke od čapke, dobil si lahko celo za osminko. Mislil sem si: Čemu bi zaman tu sedel, naj se okoristim. Ako mi Bog dodeli, da se kedaj vrnem v Rzędziane, na Podlesje, kjer mi bivata roditelja, dam jima to, ker imata tožbo z Javorskimi, ki traja uže petdeset let, pa je nimata s čim dognati. Nakupil sem torej, gospod moj, toliko raznojakega premoženja, da sem je moral naložiti na dva konja. Imel sem to za tolažbo v svoji žalosti, kajti okrutno sem hrepenel po gospodu.«

»Oj, Rzędzian, vedno si jednak! Iz vsega moraš imeti korist.«

»Da me je Bog poblagoslovil, kaj je v tem zlega? Saj ne kradem; če mi je dal pa gospod trošek na pot v Rozloge, evo ga! Dolžnost moja je, da ga dam nazaj, ker nisem prišel do Rozlogov.«

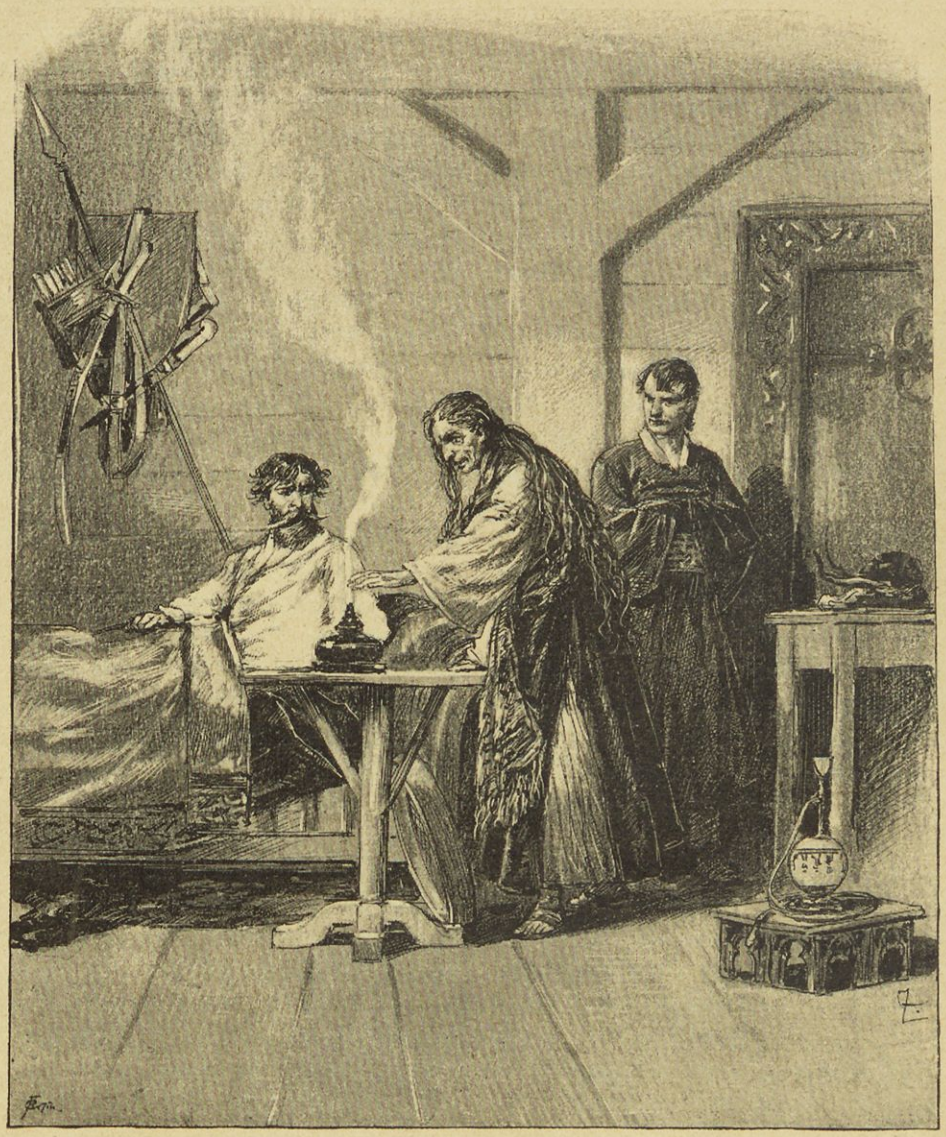

Da je le nekoliko ozdravel, prišla je Doncovna k njemu, da mu vraži in prorokuje. (Str. 222.)

Tako govoreč, odpel je sluga pas, vzel trošek in ga položil pred Skrzetuskega, ta pa se je nasmehnil in rekel:

»Ker ti je šlo tako dobro, gotovo si bogatejši od mene, toda le obdrži še ta trošek.«

»Zahvaljujem te pokorno, velemožni gospod. Nabralo se je troho, — Bog bodi zahvaljen! Roditelja in ded, ki ima devetdeset let, bodo veseli. In Javorske brez nobene dvojbe iztožijo do poslednjega groša in je poženó s torbami po svetu. Toda tudi ti, gospod, imaš korist, ker te tistega lepega pasu, kateri si mi v Kudaku obetal, ne bodem spomnil, če prav se mi jako dopada.«

»Si uže spomnil! O takov sin! Ti si mi pravi lupus insatiabilis.*) Ne vem, kje je tisti pas, — ali ker sem ti ga obetal, dal ti ga bodem, če ne tistega, pa katerega drugega.«

»Hvala lepa, gospod!« reče dečko objemaje gospodu kolena.

»Kaj to! Pripoveduj dalje, kaj se ti je pripetilo.«

»Bog mi je dal torej mej razbojniki korist. Samo to me je mučilo, da nisem vedel, kaj se godi z gospodom in da je Bohun gospodično odpeljal. Kar naznanijo, da on leži v Čerkesih,

*) Nenasiten volk.

da jedva živi, ker so ga knezi ranili. Jaz pa v Čerkese. Gospod veš, da znam prilepiti obliž in celiti rane. Zategadelj so me tja poslali. Tako me je torej polkovnik Doniec poslal tja in je šel tudi sam, da bi onega pobojnika léčil. Kmalu mi je padla peza s srca, ko sem izvedel, da je gospodična ušla z onim šlahčičem. Šel sem torej k Bohunu. Mislim: Ali me bode spoznal ali ne? A on je ležal v vročici, zato me s početka ni spoznal. Pozneje me je spoznal, pa mi pravi: ‚Ti si šel z listom v Rozloge?' Jaz pravim: ‚Da.' A on znova: ‚Torej sem jaz tebe v Čehrinu pobil?' ‚Tako je!' odvrnem mu. ‚Ti torej — pravi — služiš gospoda Skrzetuskega?' Stoprv tedaj sem začel lagati: ‚Jaz nikogar — pravim — ne služim. Več slabega nego dobrega sem imel v tej službi, zato sem šel raje s Kozaki na svobodo, tebi, gospod, pa strežem in te lečim uže deset dnij!' On je verjel in mi pokazal veliko zaupanje. Od njega sem izvedel tudi to, da so Rozlogi požgani, da je dva kneza ubil, ostali pa da so, to slišavši, hoteli iti k našemu knezu. Ker pa tega niso mogli, ubežali so v litavsko vojsko. Ali najhuje je bilo, kedar je omenjal tega debeluhastega šlahčiča! Rečem ti, gospod, to ti je tako škrtal z zobmi, kakor bi orehe trl.«

»Je bil dolgo bolan?«

»Dolgo, dolgo, kajti rane so se mu sicer naglo celile, potem pa se zopet odpirale, ker se s početka ni vároval. Ne malo nočij sem jaz pri njem presedel — da bi ga vrag! — kakor pri kakem dobrem človeku. Treba ti je pa, gospod, vedeti, da sem na vzveličanje svoje duše prisegel, da mu za krivico izplačam, in to bodem držal, gospod moj, če imam vse življenje hoditi za njim, ker me je nedolžnega tako mučil in potolkel kakor psa, a jaz nisem kakov kmetski hrust. On mora pasti od moje roke, če ga kdo drugi popreje ne ubije. Jaz rečem, gospod moj, da sem stokrat imel príliko, ker razun mene često nikogar ni bilo pri njem. Mislil sem si torej: Ali naj ga sunem ali ne? — Pa me je bilo sram udušiti ga tako, v postelji ležečega.«

»To ti je v čast, da ga nisi umoril neoboroženega bolnika. To bi ne bilo plemiško.«

»Pa vedi, gospod, jaz sam sem tudi tako mislil. Vrhu tega sem se še spomnil, da me je ded, ko sem šel z doma od roditeljev, prekrižal in dejal: Pámetuj, butec, da si šlahčič, in drži na čast, služi verno, ali trpinčiti se ne daj. Rekel je tudi, če šlahčič dela nečastno, gospod Jezus plače. In jaz sem si nauk zapomnil ter se ga držim. Moral sem torej priliko pustiti. A zaupljivost čimdalje večja! Često me vpraša: ‚S čim te nagradim?' Jaz pa: ‚Gospod, s čémer bodeš hotel!' In ne morem se pritoževati! Dobro me je oskrbel, jaz sem pa vzel, ker sem si mislil: Čemu naj bi v razbojniških rokah ostalo. Radi njega so mi tudi drugi dajali, kajti jaz gospodu tako povem, da tam nikoga tako ne ljubijo, kakor ljubijo njega Niževci in črn, dasi v vsej Poljski ni šlahčiča, ki bi črn tako preziral kakor on...«

Tu jame Rzędzian vrteti z glavo, kakor bi se bil še česa domislil in se čemu čudil, a za kratka je nadaljeval:

»Čudovit človek je to — in treba je res priznati, da ima povsem plemiška svojstva. A to gospodično — to on ljubi, ljubi, mogočni Bog! Da je le troho ozdravel, prišla je k njemu Doncovna, da bi mu vražila. In vražila je, pa nič dobrega. Ta nesramna velikonja občuje s hudiči .. a to je vrlo, čilo dekle!! Ko se zasmeje, prisegel bi, da razgeče kobila na loki. Bele zobe kaže, take močne, da bi pregriznila oklep; če hodi, kar zemlja se trese. In vedi si ga Bog, kaj je videla na meni, da se ji je moja krasota tako dopadla. Ne gre ti mimo mene, da me ne bi potegnila ali za glavo, ali za rokav, ali pa me sunila — in da ne bi rekla: ‚Pojdi!' A jaz sem se bal, da bi mi rogač kje na samem vratu ne zavil, — kajti takoj bi vse propadlo, kar sem nabral. Zategadelj ji odgovarjam: ‚Kaj, imaš premalo drugih?' A ona: ‚Priljubil si se mi, če prav si še deček, priljubil si se mi.' A jaz nato: ‚Poberi se, bas!' Pa ona znova: ‚Svidaš se mi, svidaš se mi!'«

»In si videl vražbe?«

»Videl, slišal. Nekakšni dimi, sikanje, piskanje, nekakšne sence, da sem bil kar trd! Ona pa namrši, v sredi stoječ, črne obrvi in ponavlja: ‚Lah pri nji! Lah pri nji! Čilu, huku, čilu!.. Lah pri nji!' Tu naspe znova pšenice na sito in pazi, a zrnca se trkljajo nalik črvom, dočim ona ponavlja svoj: ‚Čilu, huku, čilu! Lah pri njej!' Ej, gospod moj, da ni on tak razbojnik, smilil bi se ti, zročemu njegov obup po vsaki vražbi. Pobledel je, kakor platno, padel vznak, roke zvijal nad glavo, tožil in ječal, prosil gospico in se opravičeval, da je prišel v Rozloge kot nasilnik, da ji je ubil brata. ‚Kje si, kukavica moja, jedinica moja! — pravi — Nosil sem te na rokah, in sedaj ne morem živeti brez tebe!... Jaz — pravi — se te niti

z roko ne dotaknem, tvoj rob bodem, da te bodo le oči moje gledale.' Potem se je spomnil gospoda Zaglobe, škrtal z zobmi in grizel v posteljo, dokler ga ni spanec premogel, a tudi v spanji je še ječal in vzdihal.«

»Ali mu ni nobedenkrat nič dobrega vražila?«

»Gospod, potem ne vem več, kajti on je ozdravel in jaz sem ga zapustil. Prišel je duhovnik Lasko, in Bohun mi je dopomogel, da sem šel z njim v Hušč. Oni razbojniki tam so videli, da imam nekoliko vsakovrstnega blaga, in jaz nisem prikrival, da grem in svoje roditelje podprem.«

»In te niso oropali?«

»Morda bi me bili, a v srečo takrat tam ni bilo Tatarjev, Kozaki pa so se bali Bohuna in si niso upali. Sicer me imajo pa popolnoma za svojega. Saj mi je sam Hmielnicki velel, naj vlečem na uho in mu poročam, kaj se bode govorilo pri vojvodi braclavskem, ako se pri njem snidejo kaki gospodje ... Vrag naj ga vzame! Prišel sem torej v Hušč, kar pridejo Krzivonosovi podjezdi*) in ubijejo duhovnika otca Laska, jaz pa sem polovico blaga zakopal, z drugo polovico pa pobegnil, izvedevši, da ti, gospod moj, tolčeš okolu Zaslava. Bog najvišji bodi zahvaljen, da sem svojega gospoda našel zdravega in veselega in da se mu pripravlja ženitovanje ... To bode konec vsega hudega. Zlodejem, ki so šli na kneza, našega gospoda, sem pravil, da se več ne vrnejo. Sedaj pa imajo! Morda je vojna uže končana.«

»Kaj še! Sedaj se še-le s Hmielnickim začne.«

»Gospod, ali bodeš tudi po ženitovanji vojeval?«

»Mari misliš, da me pri poroki izpreleti strah?«

»Ej, ne mislim. Vem, da, če koga spreleti, gospoda mojega gotovo ne izpreleti. Jaz vprašam samo zato, ker bi šel rad z gospodom, ko odnesem roditeljema to, kar sem si pridobil. Morda mi Bog dopomore, da se Bohunu maščujem za svoje krivice; ker se to ne spodobi z izdajstvom, kje naj ga drugod iščem, če ne na bojnem polji. On se ne bode pazil...«

»Kaj si tako srdit?«

»Vsakdo bodi pri svojem. Jaz sem sklenil in bi šel, če treba, tudi v Turke za njim. Uže ne more biti drugače. Sedaj pojdem z gospodom v Tarnopol, potem pa na ženitovanje. Gospod, čemu pa greš v Bar črez Tarnopol? To ni prava pot.«

»Ker moram tjakaj vojake odvesti in je oddati.«

»Razumem, gospod.«

»A sedaj mi daj kaj jesti!« reče gospod Skrzetuski.

»Na to sem uže tudi pomislil. Trebuh je vsemu podlaga.«

»Koj po jedi odrinemo.«

»Hvalo Bogu, če prav imam konjička strašno utrujenega.«

»Ukažem ti dati čilega. Na njem bodeš dobro jezdil.«

»Gospod, pokorno te zahvaljujem,« reče Rzędzian, smehljajoč se o prijetni misli, da ga je, če všteje popotni trošek in bogati pas, doletel sedaj uže tretji dar.

XVII.

Na čelu kneževim praporom je šel torej gospod Skrzetuski na Zbaraž in ne na Tarnopol, kajti dobil je novo povelje, naj gre tja; spotoma je pa zvestemu slugi pripovedoval svoje dogodke, kako je bil na Siči v robstvo zajet, kako dolgo je bil v njem in koliko je pretrpel, predno ga je Hmielnicki izpustil. Šli so zlagoma. Dasi niso imeli vôz in prtljage s seboj, vendar niso mogli hiteti, ker je pot držala po tako opustošenih krajih, da je bilo dobavljanje živeža za ljudi in piče za konje silno težavno. Sem ter tja so srečavali tolpe gladnih ljudij, zlasti ženskib z otroki, ki so Boga prosili smrti ali pa celo tatarskega robstva, kjer bi, če tudi v sponah, imeli vsaj kaj jesti. In vendar je bil to čas žetve v tej bujni pokrajini, v kateri se je — tako rekoč — cedilo mleko in med. Krzivonosovi podjezdi so vse vničili, kar se je le dalo vničiti — a ostanki prebivalstva so se živili z lubjem od drevja. Stoprv blizu Jampola so prišli vitezi v kraj, katerega vojna še ni bila tako grozno iztrebila. Ker so imeli dovolj krme in živeža, pomikali so se naglo proti Zbaražu, kamor so prišli v petih dneh po odhodu iz Suhorzinčev.

V Zbaraži je bil velik shod. Tam je stal knez Jeremija z vso vojsko, razun tega se je bilo tam zbralo mnogo vojakov in šlahte. V vzduhu je visela vojna, in le o njej so se sukali vsi

*) Podjezd = nem. Streifzug, Vorposten.

pomenki; mesto in okolica je kar rojila oboroženih ljudij. Mirovna stranka v Varšavi, katero je v nadejah podkrepljeval gospod Kisiel, vojvoda braclavski, se pogajanja še ni popolnoma odrekla in je še vedno upala, da se bode dal tako potlačiti vihar, vedela pa je jedino le to, da bode pogajanje le ondaj uspešno, ako je podpre mogočna armada. Ta zbor je zboroval sredi grozb in vojaškega hrupa, kakor je navada pred bojnim viharjem. Razglasila se je splošna vojna, sklicavala plačana vojska in, akoprem so kancelar in vladarji še verovali v mir, vendar je v plemiških srcih prevaževal vojni duh. Pobede Višnioviecckega so raznetile domišljijo vsakomu bolj in bolj. Srca so vsplamtela v želji, da se maščujejo na kmetih, in v želji povračila za Žolte vode, za Korsun, za kri toliko tisoč ljudij, mučeniške smrti umrših, za sramoto in ponižanje . . . Ime strašnega kneza se je zasvetilo v solnčnem blesku slave, — vsem je bilo na jeziku, vsem v srci, zajedno s tem imenom pa se je od Baltikovih bregov pa na Divje Poljane razlegala beseda: Vojna!

Vojna! Vojna! Naznanjala so jo tudi znamenja na nebu in razplamteli človeški obrazi in bliskanje mečev in pasje tuljenje po noči pred kočami in razgetanje konj, kri vohajočih. Vojna!

Ves plemiški rod, nosil kdo katerikoli grb, kolikor ga je bilo po vseh zemljah in okrožjih, dvorih in zastenkih,*) jemal je staro orožje in meče iz shramb; mladež je pela pesni o Jeremiji, ženske pa so molile pred altarji. In vzdignila so se oborožena selišča v Prusih, v Livoniji, v Velikopoljski in na rojnem**) Mazovši,***) tja do zračnih vrhuncev tatranskih in temnega jelovja beskidskega.

In vojno je zahtevala sila razmer. Razbojniško gibanje Zaporožja in narodna vstaja ukrajinske črni sta potrebovali višjih gasel nego-li samo klanje in razboj, nego-li borbo s panstvom in velikaškimi latifundiji. To je tudi Hmielnicki dobro vedel in okoriščajoč se s tlečo razdraženostjo, obojestranskimi zlorabami in zatiranjem, brez kakoršnih v onih surovih časih nikdar ni bilo, izpremenil je socijalni boj v verski, raznetil narodni fanatizem in takoj s početka izkopal propad mej obema taboroma, — propad, katerega niso mogle zasuti ne koženice (pergameni), ne pogodbe, marveč le kri.

In srčno želeč pogodeb je hotel zavarovati si le sebe in svojo moč — a potem? . . . Kaj bode potem, hetman zaporoški ni mislil, v bodočnost ni zrl in se ni menil za njo.

Ni pa vedel, da je propad, ki ga je on izkopal, tolik, da ga ne zaravnajo nobene pogodbe, celo v takem času ne, kakoršnega je on, Hmielnicki, potreboval. Bistroumni politik ni uganil, da ne bode mogel uživati krvavega sadu svojega življenja.

In vendar je bilo lahko uganiti, da se bodo tam, kjer si oboroženi tisoči stopijo drug proti drugemu, pogodbe pisale — ne na oslovsko — ampek na kožo človeško, peresa pa bodo — meči in oščepi.

Dogodki so se torej siloma valili in drvili na vojno — in celó preprosti ljudje, katere je vodil le nagon, previdevali so, da ne more biti drugače. In v vsej Poljski se je čimdalje več očij obračalo na Jeremijo, ki je od začetka vojne oznanjal boj na življenje in smrt. V senci te orjaške postave so čimdalje hitreje izginjali kancelar in vojvoda braclavski in vladarji, mej njimi tudi mogočni knez Dominik, ki je bil imenovan za glavnega vodníka. Njegova važnost, njegov ugled sta ginila, manjšala se je pokorščina napram vladi, katero so zastopali. Vojski in šlahti je bilo ukazano, da se snide pri Lvovu, potem pa pri Glinjanih, kamer so šli čimdalje večji vojni oddelki. Shajali so se vojaki najemniki, za njimi zemljanje pobližnjih vojvodstev, toda vedno novi dogodki so jeli groziti vplivu države. Ne le manj redni prapori vseobče vojske, ne le zasebniki, temveč celo plačanci so na zbirališči regimentarjem odpovedavali pokorščino ter navzlic prepovedim šli pod Zbaraž, da bi stopili pod poveljstvo Jeremije. Prvi sta to storili vojvodstvi kijevsko in braclavsko, katerih šlahta je uže preje v znatnem številu služila pod Jeremijo, za njima je prestopilo vojvodstvo rusko in lubelsko, a za tema i kronine vojske — in ni bilo več težko reči — da potegnejo za jimi tudi vse ostale.

Prezrti in navlašč pozabljeni Jeremija je po sili razmer postal hetman in vrhovni poveljnik vse poljske državne moči. Šlahta in vojska, udani mu z dušo in s telesom, čakali sta le njegovega migljeja. Vlada, vojna, mir, bodočnost Poljske počivala mu je v rokah.

*) Zascianki = zastenki (prav za prav: prostor za steno) se zove hiša in vrt male šlahte litavske.

**) Rojni, toliko kakor: jako obljuden.

***) Mazovše, nekdanja posebna poljska vojvodina, danes okraj varšavskega namestništva, kjer bivajo Mazuri.

Gospod Zagloba razlaga in pripoveduje tistim, kateri gredo v privič na vojno, z visoko svojo izkušenostjo. (Str. 227.)

In rasel je z vsakim dnem, zakaj vsak dan so se novi prapori valili k njemu, in on se je tako zorjačil, da je njegova senca padala ne le na kancelarja in na vladarje, marveč celo na senat, na Varšavo in na vso Poljsko.

V sovražnih mu kancelarjevih krogih v Varšavi in v vladarskem taboru, pri zaupnikih kneza Dominika in pri vojvodi braclavskem so mu začeli očitati neizmerno častihlepje in drznost; pogrevali so njegovo pravdo za Hadziač, kako je bil drzni knez prišel v Varšavo s štirimi tisoči ljudij, stopil pred senat in bil gotov pretepsti vse, celo kralja ne izvzemši.

»Česa se je nadejati od takega človeka in kak mora biti sedaj — govorilo se je — po onem Ksenofontovskem pohodu z Zadnjeprija, po vseh teh vojnih uspehih in tolikih zmagah, ki so ga tako neizmerno proslavile? Do kako neznosnega napuha ga je morala vzdigniti ona naklonjenost vojaštva in šlahte? Kdo se mu danes upre? Kaj se zgodi s Poljsko, ko pride podložnik do take močí, da lahko tepta voljo senatovo, da sme jemati vlado od države izbranim voditeljem iz rok? Mar on res namerava kraljeviča Karola ovenčati s krono? On je Marij — res je — ali Bog daj, da ne bi bilo v njem Marka Korijolana ali Katiline, katerima je jednak v čestihlepji in napuhu!«

Tako se je govorilo v Varšavi v krogih vladarskih, osobito pri knezu Dominiku, čegar kósanje z Jeremijo je državi uže mnogo škodovalo, a ta Marij je sedél mej tem v Zbaraži, zamišljen, mrk, skrivnosten. Nove zmage mu niso izpremenile obličja. Kedar je kak nov prapor, kraljevski ali kake druge okrožne vojske, prispel k Zbaražu, šel mu je naproti, z jednim pogledom ocenil njegovo vrednost ter se takoj zamislil. Vojaki so se z veselim krikom zgrinjali k njemu, padali pred njim na kolena kličoč: »Pozdravljen nam, nepremagljivi vojskovoj! Slovanski naš Herkul! Dokler živimo, stali bodemo pri tebi!« On pa je odgovarjal: »Klanjam se, hvala vam, gospodje! Vsi smo pod Kristovim poveljem, moja stopnja je prenizka, da bi bil gospodar vaše krvi!« In zamikal se je, bežal od ljudij, v samoti se mučil z mislimi. A tačas so v mestu vreli roji vedno novih vojakov. Prosti vojaki so pili od jutra do noči, hodili po ulicah, gnali hrup in se prepirali z inozemskimi častniki. Redni vojak, čuteč, da je disciplina vajeti popustila, si ni kratil vina, jela in kocke. Dan na dan novi gostje, nove gostbe in zabave z meščankami! Vojske so zavalile vse ulice, stale so celo po vaseh v okolici; kaj pa stoprv različnost kônj, orožja, oprave, oklepov, lebk, bôj raznih vojvodstev! Rekel bi, da so kaki splošni odpustki, na katere se je sešla polovica Poljske. Včasih leti kaka panska kareta, pozlačena ali pobagrena, pripreženih je šest ali osem kônj s peresi, sluge, ki se nosijo ogerski ali nemški, nadvorni janičarji, Kozaki, Tatarji; tam znova razriva trume z anatolskimi ali perzijskimi konji nekoliko drugih vojnikov, svetečih se v svili ali žametu, brez oklopov. Trepki čapek in zaponke pod vratom migotajo z iskrami briljantov in rubinov — in vse se jim umiče s poti radi imenitne njih službe. Tam se znova pred hodnikom šopiri častnik v novem bleščečem kolarji, z dolgo trstíno v roki in ošabnostjo na obličji, a z meščanskim srcem v prsih. Ondi migajo grebenaste čelade dragonske, klobuki nemške pehote, rogativke navadne vojske, kapuce, risji kalpaki. Služabniki v raznih bojah se zvijajo v postrežbi kakor kače. Tu pa tam je ulica zagnjetena z vozovi; tam vozovi stoprv dohajajo, neusmiljeno škripajoč, povsodi polno krikov, vpitja: »S poti!« kletvin služabništva, prepirov, tepeža, konjskega razgetanja. Manjše uličice so tako zametane s slamo, senom, da se je nemožno preriti.

In sredi teh krasnih oblek, migotajočih v vseh mavričnih bojah, sredi svile, aksamita, tiftika, altembasa, migotanja briljantov — kako čudno izgledajo polki Višnovieckega, revni, raztrgani, omršaveli, v rjastih oklopih, obledelih barvah in raztrganih oblekah! Vojaki izpod najimenitnejših praporov izgledajo kakor berači, slabše nego sluge drugih polkov, ali vsi se klanjajo tem raztrgancem, tej rji in tej bedi, zakaj to so znamenja junakov. Vojna je slaba mati! Svoje otroke požira kakor Saturen, katerih pa ipak ne požre, le obgloda je, kakor pes kosti. Te izprane, obledele barve, to so nočni nalivi, to so pohodi v sredo sovražnih elementov ali solnčne vročine; rja na železu, to je neobrisana kri, njih samih ali sovražnikova ali pa obojih ob jednem: Višnovieckovci imajo povsodi prvo besedo. Oni pripovedujejo po gostilnicah in po stanovanjih, drugi pa le poslušajo. In včasih kakega poslušalca kar pošegeče za vratom, udari se z rokama po ledjih in krikne: »Naj vas bijejo kroglje! Vi ste javaljne vragovi, ne ljudje!« A Višnovieckovci: »To ni naša zasluga, marveč tak ga vojskovoja, kateremu še vrstnika ni dal božji svet!« Vsaka gostba se konča z vskriki:

»Vivat Jeremija! Vivat knez vojvoda! Vojskovoj nad vojskovoji in hetman nad hetmani!«...

Ko se šlahta opije, drvi na ulice in strelja iz pušek in mušket; kedar jo pa Višnioviečkovci opozarjajo, da je tolika svoboda le začasna, da pride čas, ko je knez vzame v roke in uvede tak red, o kakoršnem do tedaj še slišali niso, uživajo baš zato ta čas še tem bolj. »Gaudeamus,*) dokler smemo — kriče — Ko pride čas pokorščine, bodemo pa pokorni, saj imamo biti komu, to ni dziecina,**) ni lacina,***) ni pierzyna.«†) In baš nesrečnega kneza Dominika so najbolj obirali, zakaj vojakom je bil on najbolj v zobeh. Pravili so, kako po cele dneve moli, zvečer pa ob svojem vrči visi in, kedar si na trebuh pljune, le jedno oko odpre in vpraša: »Kaj takega?« Govorilo se je tudi, da na noč »jalapam« uživa, in da je uže toliko bitek videl, kolikor jih ima na preprogah holandskega dela uvezenih in všitih. Tamkaj ga ni nihče branil in nikomur se ni smilil, a najbolj so ga glodali tisti, ki so javno nasprotovali vojaškemu redu in pokorščini.

Vendar je tudi te v zabavljanji in zasmehovanji prekašal gospod Zagloba. Svojo bolezen v križi si je bil uže izlečil in sedaj je bil v svojem elementu. Koliko je snedel in izpil, zaman bi popisaval, ker ta reč preseza človeško verjetnost. Gruče vojakov in šlahte so zmerom hodile za njim in ga obkroževale, a on je razpravljal, pravil in zasmehoval tiste, ki so ga napajali. On, star vojak je gledal zviška na tiste, ki so šli v prvič na vojno, ter jim z vso visoko izkušenostjo razlagal in govoril: »Toliko veste, kaj je vojna, kakor nune, kaj so možje; obleko imate novo in po dišavah diši. Akoprem je to lep vonj, vendar se v prvi bitki potrudim, da se vam obleka prevetri. Oj! kdor ni vohal vojnega česna, ta ne ve, kake iztiska solze! Ne prinese vam ženka niti varjanega piva niti vinske juhe! Poopadejo vam, gospodje, trebuhi in sesušite se kakor tvarog††) na solnci. Le meni verjemite. Izkušnja, ta kaj velja! Bili smo v marsikaterih prilikah in neprilikah, in smo bili! Priborili smo marsikak praporček, ali to pa moram gospodom reči, da me nobeden ni toliko truda in težave veljal, kakor tisti pod Konstantinovom. Naj hudiči poberó te Zaporožce! Sedem potov, rečem vam, gospodje, so mi ušli, predno sem zagrabil drožiček. Vprašajte gospoda Skrzetuskega, tega, ki je Burdabuta ubil, on je to na vlastne oči videl in občudoval. Pa tudi sedaj, le kriknite samo kakemu Kozaku do ušes: ‚Zagloba!' videli bodete, kaj vam pové. Ali kaj vam bodem to pravil, vam, ki ste pobijali le muhe po stenah, drugega pa nobenega!«

»Kako je bilo to? Kako?« izpraševali so mlajši.

»Gospôda, mari hočete, da bi se mi od gibanja jezik v ustih vnel, kakor os v vozu?«

»Treba ga zalivati! Vina!« klicala je šlahta.

»Kako pak!« odgovori gospod Zagloba in rad, da je našel tako hvaležnih poslušalcev, dopovedal jim je vse ab ovo,*) od potovanja v Galato in od pobega iz Rozlogov pa do dobitja prapora pod Konstantinovom; oni pa so z odprtimi usti poslušali, včasih mrmrali, ko je, slaveč svojo hrabrost, le preveč smešil njih neizkušenost, ali opraščali mu zopet ter ga napajali vsak dan v drugem stanovanji.

V Zbaraži so se torej tako veselo in hrupno zabavali, da so se stari Zacvilihovski in drugi resnejši gospodje čudili, da knez tako dolgo dovoljuje tako veseljaštvo, — on pa je neprenehoma sedél v svojem stanovanji. Videlo se je, da je vojaku navlašč popustil, češ, naj se pred novimi boji naužije vsega dobrega. V tem je bil prišel Skrzetuski in takoj padel kakor v vrtinec, kakov v kakov krop. Tudi on bi se bil rad poveselil v kolu tovarišev, še rajši pa bi bil šel v Bar k ljubljenki svoji, pri kateri bi bil v sladkem njenem objemu pozabil ves strah in vso skrb. Zglasil se je torej brez odloga pri knezu, da bi mu poročal o pohodu svojem pod Zaslav in si izprosil dovoljenja za odpotovanje.

Kneza je našel tako izpremenjenega, da ga ni bilo spoznati. Kar ustrašil se je, ko ga je zagledal, ter se vprašal v duhu: Je-li to ta vojvoda, katerega sem videl pod Mahnovko in Konstantinovom? Pred njim je stal človek, upognen od bremena skrbij, z upadlimi očmi in s sesušenima ustnama, kakor bi ga mučila težka notranja bolezen. Na vprašanje, ali je zdrav, odgovoril je kratko in suho, da je zdrav, vitez pa se ni drznil dalje izpraševati. Ko je bil uže poročil o podjezdu, začel je takoj prositi, da

*) Veselimo se!

**) Otroče.

***) Latinščina, t. j. človek, ki (v zboru) samo govori, ki so ga zgolj besede = brbljavec.

†) Pernica, v zaničljivem pomenu, najbrže človek, ki le spi = zaspanè, mehkužnik.

††) Nem. Quarkkäse, Quargel.

*) Od začetka.

bi smel za dva meseca prapor zapustiti, dokler se ne oženi in žené ne odvede v Skrzetušev.

Knez pa nato, kakor bi se bil vzbudil iz sna. Navadna njegova dobrota se mu je zopet razlila po oblačnem obličji, pritisnil je gospoda Skrzetuskega k sebi ter rekel:

»Tvoje muke je torej konec. Idi, idi, Bog te blagoslôvi! Rad bi bil na tvojem ženitovanji, zakaj to sem dolžan Kurčevičevni kot hčerki Vazilijevi, in tebi kot prijatelju, toda v teh časih mi ni možno oditi. Kedaj hočeš iti?«

»Vaša knežja milost, najrajše takoj danes.«

»Idi jutri. Sam ne moreš iti. Dam ti tristo Vieršulovih Tatarjev, da jo varno odpelješ. Z njimi najpreje dospeš tja. Potrebni ti bodo, kajti tam se vlačijo tolpe razbojništva. Dam ti tudi list do gospoda Andreja Potockega. Predno ga pa napišem, predno pridejo Tatarji, predno se naposled tudi ti odpraviš, nagne se večer na jutro.«

»Kakor ukaže vaša knežja milost. Ali drznem se še prositi, da bi tudi Volodijovski in Podbipięta smela iti z menoj.«

»Dobro. Pridi še jutri po slovó in blagoslov. Tudi tvoji knežnji bi rad poslal kak spominek. Čestita kri! Bodita srečna, bodita drug drugega vredna!«

Vitez je uže klečal in kolena objemal ljubljenemu si poveljniku, ki je še nekolikokrat ponovil:

»Bog ti daj srečo! Bog ti daj srečo! No, pridi še jutri!«

Ali vitez ne vstane in ne odide, kakor bi hotel še nekaj prositi, pa se obotavlja, naposled pa vendar izpregovori:

»Vaša knežja milost!«

»Kaj še poveš?« vpraša knez ljubeznivo.

»Oprosti vaša knežja milost mojo predrznost, ali... meni se trga srce in vsled velike žalosti mi prihaja predrznost: Kaj je vaši knežji milosti? Ali vas skrbi teró ali bolezen?«

Knez mu položi roko na glavo:

»Ti ne moreš tega vedeti!« reče mu s sladkim glasom. »Pridi še jutri!«

Gospod Skrzetuski vstane in odide s stisnenim srcem.

Zvečer je prišel k njemu stari Zacvilihovski, a za njim mali Volodijovski, gospod Longin Podbipięta in gospod Zagloba. Posedli so za mizo, v tem pa je Rzędzian stopil v sobo ter prinesel krepčíla.

»V ime Očeta in Sina!« vsklikne gospod Zagloba. »Gospod, vidim, da ti je sluga od mrtvih vstal!«

Rzędzian se mu približa in ga objame za kolena.

»Nisem vstal od mrtvih, saj niti umrl nisem bil! Hvala ti, gospod, da si me otel!«

A gospod Skrzetuski nato:

»In stopil je potem k Bohunu v službo.«

»Torej bode imel v peklu pokrovitelja,« odgovori gospod Zagloba. Potem, obrnivši se k Rzędzianu: »V tej službi najbrže nisi užival veselja — ná srebrnik v tolažbo!«

»Zahvalim pokorno, gospod,« reče Rzędzian.

»On!« vsklikne gospod Skrzetuski, »to ti je prevéjanec. Mej Kozaki je kupoval plen in ga ima toliko, da ga midva oba ne bi kupila, če tudi prodaš ti vsa svoja posestva v Turkih.«

»Taka je torej?« dé gospod Zagloba. »Le obdrži moj srebrnik in rasti, ljubo drevesce, zakaj če pojde to tako dalje, goden bodeš za vešala. Temu dečku gleda dobrota iz očij.« Tu prime gospod Zagloba Rzędziana za uho, je nalahko nateza ter nadaljuje: »Prevejance imam rad in prorokujem ti, da postaneš še človek, če ne ostaneš živinče. Kako se me pa kaj spominja tvoj gospod, Bohun, kaj?«

Rzędzian se nasmehne, ker so mu laskale te besede in prijaznost — ter odgovori:

»O, moj gospod, kedar se te spomni, kar iskre kreše z zobmi.«

»Poberi se k vragu!« zakriči z naglo jezo gospod Zagloba. »Kaj mi bodeš tu čenčal!«

Rzędzian je odšel, oni pa so se začeli pogovarjati o jutrišnjem potovanji in neizmerni sreči, ki čaka gospoda Jana. Med je naglo popravil zlo voljo gospoda Zaglobe, ki je začel Skrzetuskega dražiti s krstom, potem z gorečnostjo gospoda Andreja Potockega napram knežnji. Pili so ter se srčno veselili, dokler ni pomenek nanesel na vojaške stvari in na kneza. Skrzetuski, katerega nekaj dnij ni bilo v taboru, vpraša:

»Povejte mi, gospodje, kaj se je pripetilo našemu knezu? On je ves drugačen človek. Jaz vsega tega ne razumem. Bog mu daje zmago za zmago. Da so ga pri vladi prezrli, kaj to? Zato se pa sedaj vsa vojska valí k njemu, da tudi brez njih milosti postane hetman in zatre Hmielnickega... a vidi se, da ga nekaj muči in muči!«...

»Morda se ga pa podagra prijemlje, kakor včasih mene, ko me zbode v palci, da imam po tri dni melanholijo.«

»Tudi jaz vam povem, bratci,« reče gospod Podbipięta, kimajoč z glavo. »Od duhovnika Muhovieckega tega sicer nisem sam slišal, slišal pa sem, da je on nekomu pravil, zakaj da je knez tako potrt... Jaz sam tega ne pravim, milostiv gospod je on, dober in velik vojevnik, meni ne gre soditi ga, pa kakor je duhovnik Muhoviecki... sicer pa, kaj jaz vem?«

»No, poglejte no, gospodje, tega Litvina!« zakliče gospod Zagloba. »Kaj mu morem jaz zato, da ne zna človeškega govora. Gospod, kaj si hotel povedati? Krožiš in krožiš kakor maček okolu vrele kaše, ne poveš pa vendar-le nič.«

Knez vstaja in iztega h Kristu roke ter kliče: »Kriste, Kriste!«... (Str. 230.)

»Zares, gospod, kaj si slišal?« vpraša gospod Jan.

»Aj, tako... kakor bi govorili, da je knez preveč krvi prelil. On je velik vojskovoj, a v kaznovanji ne pozna mere in sedaj vidi menda vse rdeče, — po dnevi rdeče, po noči rdeče, kakor bi ga obkroževal rdeč oblak«...

»Gospod, ne pripoveduj bedarij!« zadere se jezno stari Zacvilihovski. »Babje marnje. V mirnih časih ni bilo boljšega oblastnika in gospoda, da pa napram vstašem ne pozna milosti, kaj zato? To je zasluga, ne greh. Katera muka, katera kazen bi zadostovala ljudem, ki so domovino vtopili v krvi, ki so vlastni svoj narod dajali Tatarjem v robstvo, ki niso hoteli poznati veličanstva, domovine, oblastnikov! Kje mi pokažeš podobna strašila, kje take okrutnosti, kakoršne so si oni dovoljevali z ženami in majhnimi otroki, kje take redke zločine? In za to je kol, so vešala preveč?! Tfu, tfu! roko imaš železno, srce pa prav babje! Videl sem, kako si stokal, ko so pekli Puljana, ter si pravil, da bi ga bil rajši na mestu ubil. Knez ni baba, — on ve, kake deli nagrade, kake pa kazni. Kaj mi bodeš tu pravil prazne marnje!«

»Saj sem rekel, oče, da ne vem,« opravičuje se gospod Longin.

Toda starec je še dolgo sopihal, se z roko gladil po mlečnobelih laseh in mrmral:

»Rdeče! Hm! Rdeče!... To je kaj novega! Temu, ki si je to izmislil, je v glavi zeleno, ne rdeče!«

Zavladal je trenotek tišine, le skozi okna je doletaval vrišč hrupne šlahte.

Črez nekaj časa prekine mali Volodijovski molčanje.

»Kaj pa vi mislite, oče, kaj bi utegnilo biti našemu gospodu knezu?«

»Hm!« reče starec. »Jaz mu nisem zaupnik, ne vem. Nekaj premišlja, bori se sam s seboj. To so nekake duševne borbe, drugače

ne more biti — in čim večja duša, tem težja muka...«

In stari vitez se ni motil. V istem hipu je ležal knez, vojskovoj, zmagalec v svojem stanovanji v prahu pred razpelom in bojeval najtežji boj v svojem življenji.

Straže na zbaraškem gradu so klicale polnoč, a Jeremija se je še vedno pogovarjal z Bogom in veliko svojo dušo. Razum, vest, domovinska ljubezen, ponos, čut svoje moči in velikih namenov — izpremenili so se mu v prsih v borilce in bíli ljut boj, nad katerim so mu pokale prsi, mu je pokala glava in bolest trgala vse njegove člene. Evo, proti volji škofa prvostolnika, kancelarja, starejšinstva, vladarjev so k temu zmagalcu drle državne vojske, šlahta, tuji zasobni prapori, s kratka: vsa Poljska se mu je dajala v roke, pritekala pod njegova krila, svojo usodo zaupala njegovemu geniju in klicala po najboljših svojih sinovih: »Otmi, ti jedini moreš oteti!« Še mesec, še dva in pod Zbaražem bode stalo sto tisoč vojevnikov, pripravljenih na smrtni boj z orjakom domače vojne. Tu so se knezu začeli pred očmi poditi obrazi bodočnosti, obliti z nekako neizmerno svetlobo slave in mogočnosti. Ti, ki so ga hoteli prezreti in ponižati, zadrhte, — on pa vzame te železne trume viteštva ter je povede na ukrajinske stepe do takih zmag, do takih zmagoslavij, o kakoršnih še ni slišala zgodovina. In knez čuti v sebi tudi potrebno moč. — Z ramen mu raso krila, kakor krila vélikega angela Mihaela! Glej, v tem hipu se izpremeni v nekakega orjaka, katerega ne more objeti ves grad, ves Zbaraž in vsa Rusija. Za Boga! On zatre Hmielnickega! On uduši vstajo — on povrne domovini mir!

Vidi prostrane ravnine, korak vojsk, sliši grom topov... Bitka, bitka! Neslišan poraz, kakoršnega ni bilo še nikoli! Trupla, prapori pogrinjajo okrvavljeno stepo, on tepta truplo Hmielnickega, a trombe trobijo zmago, njih glas leti od morja do morja...

Knez vstaja in iztega h Kristu roke, a okolu glave se mu žari nekaka rdeča zarja: »Kriste! Kriste!« kliče, »ti veš, ti vidiš, da lahko to storim, reci mi, da tudi moram storiti, da sem storiti dolžan!«

Toda Krist je glavo povesil na prsi in molči, tako bolesten, kakor bi bil stoprv ravnokar razpet.

»Na slavo tvojo samo!« kliče knez, »non mihi, non mihi, sed nomini tuo da gloriam!*) Na slavo vere in cerkve, vsega krščanstva! O Kriste! Kriste!«

In nova slika prikaže se junaku pred očmi. Ta pot se boj ne konča s tem, da je zmogel Hmielnickega. Ko vniči vstajo, okrepi se celo z njegovimi silami, vzrase z njimi, tisoče Kozakov združi s tisoči šlahte in hiti dalje: Udari na Krim, strahovitega pozoja doseže v njegovem vlastnem brlogu, križ zasadi ondi, kjer doslej še nikdar niso zvonovi klicali vernikov na molitev.

Pojde tudi v one kraje, katere so Višnioviški knezi uže jeden pot teptali s konjskimi kopiti, in raztegne meje Poljske, z njimi pa meje vere do konca zemlje...

A kje je konec tem željam? Kje konec slave, sile, mogočnosti? — Ni ga...

V grajsko sobo pada bleda mesečna svetloba, kladiva pa bijó pozno uro, in petelini pojó. V kratkem zazorí dan, — ali pa bode to dan, ko poleg solnca na nebu zasveti novo solnce na zemlji?

— — — — — — — — — — — — — —

Tako je! — Knez bi bil otrok, ako bi tega ne storil, ako bi se radi kakoršnihkoli predsodkov umikal glasu teh znamenj. Uže čuti trden mir, kateri je očividno ná-nj zlil usmiljeni Krist. — Hvala večna mu bodi zato! — Uže trezneje, laglje misli in z dušnimi očmi jasno objema položaj domovine in vseh stvarij. Politika kancelarja in tistih gospodov tam iz Varšave, kakor tudi vojvode braclavskega je slaba — in domovini pogubna. Najprvo Zaporožje steptati, iz njega iztočiti ocean krvi, zlomiti je, oslabiti, zmoči, in stoprv potem premagancem priznati vse: odstraniti vsako zlorabo, vse zatiranje, uvesti red, mir. V tem hipu, ko bode Poljska mogla premaganca usmrtiti — vrne mu naj življenje; to je jedina pot, dostojna in vredna poljske ljudovlade. Morda popreje, popreje bi bilo možno izbrati drugo, danes — ne! Kaj morejo storiti pogodbe, ko si stoji nasproti na tisoče oboroženccv? In če bi se tudi sklenile, — kako moč morejo neki imeti? — Ne, ne, to so sanjarije, domišljija! To je vojna, raztegnena na cela stoletja, morje solz in krvi v bodočnosti!... Poprimejo naj se te jedine poti, velikodušne, plemenite, mogočne — in on ne bode ničesar več niti hotel niti zahteval. Nazaj

*) Ne meni, ne meni, nego imenu svojemu dodeli slavo!

odide v svoja Lubnija in bode tiho čakal, dokler ga izpreletajoči glas bojne trombe vnovič ne pozove na delo.

Naj se pridobé? Ali kdo? Senat? Burni zbori? Kancelar? Primas škof prvostolnik ali vladarji? Kdo razume to veliko misel razun njega? In kdo jo more izvesti? Če se kdo tak dobi — dobro! Ali kje je tak, kdo ima moč? — Jedini on, — nihče drugi! — K njemu gre šlahta, k njemu se zgrinjajo vojske, v njegovi roki je meč Poljske. Saj Poljsko celo tedaj, ko je kralj na prestolu, vlada narodova volja, kaj stoprv sedaj, ko ni vladarja. Ta volja je suprema lex!*) In izraža se ne samo po zborih, ne samo po poslih, senatu in kancelarju, ne samo po pisanih pravilih in manifestih, marveč še mogočneje, še odločneje, še izrazneje — z dejanjem. Kdo tu vlada?

Viteški stan — in glej, ta viteški stan se zgrinja v Zbaraž in mu pravi: »Ti si vojvoda! S silo dejanj mu brez prigovarjanja vsa Poljska izróča vlado in ponavlja: »Ti si naš vojvoda!« In on naj bi se umaknil?! Kakega imenovanja še potrebuje? Od koga naj še česa pričakuje? Mari od teh, ki silijo, da se država pogubi, on pa poniža?

Zakaj, zakaj? Mari morebiti zato, ker je on jedini, ko je vse obšel strah, ko so šli hetmani v robstvo, ko so vojske poginile, ko so se pani poskrili po gradovih, in ko je Kozak stopil Poljski na prsi, — ker je on jedini odpahnil to nogo in iz prahu vzdignil materi domovini omedlelo glavo, — posvetil ji vse, življenje, imenje, otél jo sramote, smrti, — zato, ker je on zmagalec!!

Kdor ima več zaslug, pa naj tisti vzame vlado! Komur gre po boljšem pravu, v tega rokah bodi. On se rad odreče te peze, rad poreče Bogu in domovini: »Pustite slugo svojega v miru!« vsaj je uže zelo utrujen in moči so mu pošle, vrhu tega je pa tudi tega gotov, da ne izgine ne spomin, ne grob njegov.

Ker pa ni nobenega takega, bil bi dvakrat in trikrat otrok, ne pa mož, ako bi se odrekel te vlade, te solnčne poti, te svetovne ogromne bodočnosti, v kateri je rešitev Poljske, njena slava, mogočnost, sreča.

In čemu?

Knez je znova ponosno vzdignil glavo, in žareč njegov pogled je padel na Krista, toda Krist je glavo povesil na prsi in molčal, tako bolesten, kakor bi bil stoprv ravnokar razpet...

Čemu? Junak si stisne vroči senci z rokama... Morda je to odgovor. Kaj pomenijo ti glasovi, ki mu sredi zlatih in mavričnih podob slave, sredi šuma bodočih zmag, sredi predčutja velikosti in mogočnosti tako neizprosno kličejo v dušo: »Ah, stoj, nesrečnež!« Kaj pomeni ta nemir, ki neustrašne njegove prsi spreleta z nekako zono skrbi? Kaj pomeni to, da mu baš sedaj, ko se najjasneje in najtemeljiteje opravičuje, da je njegova dolžnost, da sprejme vlado, — šepeče tam v prepadih vesti glas: »Sam sebe varaš, ponos te zapeljuje, satan prevzetnosti ti obeta kraljestva!«

In znova je v duši kneževi završala strašna borba, znova ga je zgrabil vihar skrbi, negotovosti in dvoma!

Kaj dela šlahta, ki se shaja k njemu namestu k vladarjem? Prava tepta. — Kaj dela vojska? Pokorščino lomi. — In on — državljan, on — vojak, naj bi stal na čelu brezpravju? Naj je pokriva s svojo veljavo; naj dá prvi vzgled nepokorščine, samovoljnosti, zaničevanja pravice, in vse to zbok tega, da bi dva meseca preje prevzel vlado, ki ga itak ne mine, ako pride kraljevič Karol na prestol?! On naj bi bodočim vekom dal tako strahovit vzgled! Kaj se bode zgodilo? Danes stori to Višnioviecki, jutri Koniecpolski, Firlej, Zamojski ali Lubomirski. In ako začne vsakdo, ne ozirajoč se na pravo in pokorščino, delati na ljubo svojemu samoljubju; ako pojdejo otroci za vzgledom očetov in dedov: kaka bodočnost čaka te nesrečne zemlje? Črvi samovoljstva, nereda, samoljubja uže itak glodajo deblo poljske ljudovlade. Pod sekiro domače vojne se posiplje trhlenina, z drevja odpadajo suhe veje, — kaj se zgodi, ko bodo ti, ki so jo dolžni varovati kakor punčico v očesu, še sami podkladali ogenj? Kaj se zgodi? Jezus! Jezus!

Tudi Hmielnicki se naslanja na občno pravo in ne dela nič drugega, vstaja le proti pravu in vladi.

Kneza obide groza od nog do glave. Sklene roke: »Ali naj bodem drugi Hmielnicki? O, Kriste!«

Toda Krist je glavo povesil na prsi in molčal, tako bolesten, kakor bi ga bili stoprv ravnokar razpeli...

Knez si je očital dalje. Ako on prevzame vlado in ga kancelar, senat in vladarji razglasé

*) Najvišji zakon.

za izdajico in vstaša — kaj bode potem? Druga domača vojna? In razun tega, je-li Hmielnicki največji in najgroznejši sovražnik Poljske? Saj so se na-njo zaganjale često še večje moči, saj je šlo pod Grünwaldom dvesto tisoč železnih Nemcev na polke Jagelonske; ko je pod Hocimom stopilo pol Azije v boj, zdela se je poguba še bližja — in kaj se je zgodilo s temi sovražnimi močmi? Ne! Poljska se ne boji vojen in vojne je ne pogubé! Čemu pa je ona v oči takim zmagam, taki utajeni sili, taki slavi, ona, ki je porazila križake in Turke ... čemu je tako slaba in nadložna, da je pokleknila pred Kozakom? Da ji sosedje trgajo meje, da jo narodi zasmehujejo, da njenega glasu nihče ne posluša, da se za njeno jezo nihče ne meni, da ji vsi prorokujejo pogin?

Ah, temu je kriva baš ona ošabnost in ono samoljubje velikašev, tista podjetja na svojo roko, njih samovoljnost. Najhujši sovražnik ni Hmielnicki, marveč notranji nered, svojevoljnost šlahte, ohlapnost in nepokorščina vojske, burnost državnih zborov, prepiri, nesloga, zmešnjava, slabost, samoljubje in nepokornost, — pred vsem nepokornost. Drevo gnije in prhni iz sredine. Kmalu je pričakovati, da je podere prvi vihar, — ali ta je očetomorec, kdor roke priklada v tako delo, proklet, kdor daje vzgled, proklet on in njegovi otroci do desetega kolena!!...

Pojdi torej sedaj, zmagalec izpod Njemirova, Pohrebišč, Mahnovke in Konstantinova; pojdi, knez vojvoda, pojdi, vzemi vladarjem vlado, pogazi pravo in oblast in podaj potomcem vzgled, kako treba v materi trgati drobovje.

Strah, obup in blaznost so knezu udarili na obličje ... Grozovito je kriknil, zagrabil se z rokama za lase in v prah padel pred Kristom.

In knez se je kesal in z dostojanstveno glavo tolkel ob kamenita tla, iz prsij pa se mu je izvil zamolkel glas:

»Bog, bodi milostiv meni grešniku! Bog, bodi milostiv meni grešniku! Bog, bodi milostiv meni grešniku!«...

»Kaj se je zgodilo? Govôri!«. . (Str. 233.)

Rožna zora je uže vstala na nebu, potem pa je prišlo zlato solnce in razsvetlilo dvorano. Po prizidkih se je začelo žvrgolenje vrabcev in lastavic. Knez je vstal ter šel, da vzbudi slugo Zelenskega, spečega na drugi strani dverij.

»Lêti,« reče mu, »k ordinancam in jim vêli, naj skličejo k meni polkovnike, ki stoje v gradu in v mestu, polkovnike državne in splošne vojske.

Dve uri pozneje se je začela dvorana polniti z brkastimi in bradatimi postavami vojevnikov. Izmej kneževih ljudij je prišel stari Zacvilihovski, Polanovski, Skrzetuski z gospodom Zaglobo, Vurcel, Mahnicki, Volodijovski, Vieršul, Poniatovski, malone vsi častniki do praporščakov, razun Kušla, ki je, bil odposlan na

Podolje na podjezd. Izmej državnih sta bila navzočna Osinski in Koricki. Mnogo znamenitejše šlahte ni bilo možno izvleči iz pernic, vendar se jih je bilo zbralo lepo število, — mej njimi osobe iz raznih krajev, od kastelanov pa do podkomornikov . . . Brenčal je šum razgovora in šumelo je kakor v ulu, vseh oči pa so bile obrnene na dveri, skozi katere se je moral knez prikazati.

Kar vse obmolkne. Knez vstopi. Obličje ima mirno, vedro — in le vsled prečute noči zardele oči in stegneni obrisi pričajo o prebiti borbi. Ali skozi to vedrino in celo sladkost prebija odločnost in neupognena volja.

»Velemožni gospodje,« začne. »Nocojšno noč sem se razgovarjal z Bogom in svojo vestjo, kaj naj bi storil: naznanjam vam torej, blagorodni gospodje, vi pa naznanite vsemu viteštvu, da se radi domovinske blaginje in zaradi sloge, potrebne v časih nezgod, podajem pod poveljstvo vladarjev.«

Gluho molčanje zavlada v zboru.

— — — — — — — — — — — — — —

Opoldne tega dne je na grajskem dvorišči stalo tristo Vieršulovih Tatarjev, pripravljenih na pot z gospodom Skrzetuskim, v gradu pa je knez vojskinemu starejšinstvu prigotavljal obed, ki je imel biti ob jednem odhodnica našemu vitezu. Kot »ženin« je bil torej posajen poleg kneza, précej za njim pa je sedél gospod Zagloba, ker je bilo znano, da je njegova okretnost in odločnost otela »nevesto« iz zadnje nevarnosti. Knez, ki je bil breme zvalil s srca, bil je vesel ter vzdvignil kozarec na srečo bodočega zakona. Stene in okna so drgetala od krikov zbranih vitezov. V predsobah je hrumelo služabništvo, kateremu je načeloval Rzędzian.

»Velemožni gospodje!« izpregovori knez, »tretji kozarec veljaj bodočim otrokom. Vrlo gnezdo! Bog daj, da bi jabolka ne padla daleč od jablane! Iz tega jastreba naj se rode očeta vredni jastrebiči!«

»Živeli! Živeli!«

»Na zahvalo!« zakliče Skrzetuski in izvrne ogromen kozarec malvazije.

»Živeli! Živeli!«

»Crescite et multiplicamini!« *)

»Gospod, dolžan si, da jih postaviš vsaj pol praporčka!« reče smejé starček Zacvilihovski.

»Zaskrzetušči nam celo vojsko! Jaz ga uže poznam!« krikne Zagloba.

Šlahta se je zagrohotala. Vino je stopalo v glavo. Povsodi je bilo videti rdeče obraze, mrdajoče brke; vesela volja je naraščala vsak hip.

»Ko je tako,« zakliče udobrovoljen gospod Jan, »moram gospodom priznati, da mi je kukavica nakukala dvanajst dečkov.«

»Bog daj! Vse štorklje poizdihajo od dela!« krikne gospod Zagloba.

Šlahta je odgovorila z novim silnim smehom in smejali so se vsi, da se je kar gromom razlegalo po dvorani.

V tem se je na pragu prikazala neka resna prikazen, pokrita s prahom — ter se, uzrši mizo, gostbo in izpremenjene obraze, ustavila mej dvermi, kakor ne bi vedela, ali naj bi vstopila ali ne...

Knez jo je prvi zapazil, namršil obrvi, nadkril oči ter rekel:

»Kdo pa je tam? A, to je Kušel! S podjezda! Kaj je čuti? Kake novine?«

»Zelo slabe, milostivi knez,« reče s čudnim glasom mladi častnik.

Nagla tišina je zavladala v družbi, kakor bi jo bil kdo začaral. Kozarci, namenjeni k ustnam, ustavili so se sredi poti, vse oči so se obrnile na Kušla, na katerega zmučenem obrazu se je slikala bolest.

»Bolje bi bilo, da bi mi jih ne povedal, ko sem pri kozarci in vesel,« reče knez, »ker si pa uže začel, dokončaj!«

»Milostivi knez, tudi jaz bi rajši, da bi ne bil skovir, kajti ta novica mi nikakor noče iz ust.«

»Kaj se je zgodilo? Govôri!«

»Bar je... vzet!«

*) Rasite in množite se!

Konec drugega dela.

ZABAVNA KNJIŽNICA.

ZALOŽILA IN NA SVETLO DALA

„MATICA SLOVENSKA".

VIII. ZVEZEK:

Z OGNJEM IN MEČEM.

DEL III. IN IV.

V LJUBLJANI.
NATISNIL F. ŠIMÁČEK V PRAGI.
1893.

HENRIK SIENKIEWICZ:

Z OGNJEM IN MEČEM.

POVEST IZ DAVNIH LET.

IZ POLJŠČINE PRELOŽIL

M. M.

ILUSTROVAL

EMIL ZILLICH.

DEL III. IN IV.

V LJUBLJANI.
ZALOŽILA IN NA SVETLO DALA »MATICA SLOVENSKA«.
NATISNIL F. ŠIMÁČEK V PRAGI.
1893.

TRETJI DEL.

I.

Neke prijetne noči se je pomikala ob desnem bregu Valadinke v smeri Dnjestrovi — tolpa jezdecev, kakih deset môž. Jahali so prav zlagoma, toliko da so se prestopali. Na čelu, kakih deset korakov pred drugimi, sta jahala dva jezdeca, kakor bi bila prednja straža, toda po vsej priliki nista imela nobenega povoda, da bi pazila in oprézovala, zakaj ves čas sta se razgovarjala, ne da bi bila kaj ogledavala okolico — in sedaj pa sedaj sta ustavila konja, ozrla se na ostalo tolpo, a ondaj je jeden njiju kriknil:

»Le počasi, le počasi!«

In tolpa je začela še počasneje stopati, jedva pomikajoč se naprej.

Naposled, pomaknivši se izza brda, ki je zaslanjal tolpo s svojo senco, stopila je na prostor, oblit z mesečno svetlobo, in ondaj si mogel razumeti opreznost tega pohoda: sredi karavane sta dva konja, stopajoča drug vštric drugega, nesla zibel, privezano za sedli, v zibeli pa je ležala človeška postava.

Srebrni mesečni prameni so ji osvetljevali bledi obraz in zatisnene oči.

Za zibeljo je šlo deset oboroženccv. Po sulicah brez praporcev je bilo lahko spoznati Kozake.

Nekateri so peljali konje za uzde, drugi so jahali prosto; toda čim manj sta se ona dva jezdecem na čelu navidezno brigala za okolico, tem nemirneje in plašneje so se ti ozirali na vse strani.

Sicer pa je bila okolica na videz popolnoma pusta. Tihoto je motil samo peket konjskih kopit in pa klici jednega izmej jezdecev, katera sta jahala spredaj, ki je sedaj pa sedaj ponavljal svoj opomin:

»Zlagoma! Oprezno!«

Naposled se obrne k svojemu tovarišu:

»Horpina, je še daleč?« vpraša.

Tovariš Horpina, ki je bil pa v resnici le v Kozaka preoblečeno orjaško dekle, ozre se na zvezdnato nebo ter odgovori:

»Ni več daleč. Dospemo še pred polnočjo. Minemo Vražje ročišče, minemo Tatarsko torišče, in takoj za tem je Črtov jarek. Oj, da bi tam prešli vsaj pred polnočjo, predno petelin zapoje. Meni je lahko, toda vam bi bilo zlo, zlo!«

Prvi jezdec migne z ramama.

»Vem,« reče, »da ti je črt brat, a proti črtu so pomočki.«

»Črt je črt, a pomočka ni,« odvrne Horpina. »Da ti, sokol, po vsem svetu iščeš skrivališča za knežnjo, ne najdeš ga boljšega. Še tod se ponoči nihče ne prekrade, razun morda z menoj, a v jarek še živ človek ni postavil noge. Ako se hoče komu mojih vraž, obstoji pred jarkom in čaka, dokler ne pridem. Ne boj se. Tja ne pridejo niti Lahi niti Tatarji, nihče, nihče. Črtov jarek je strašen, videl bodeš sam.«

»Naj le bode strašen, jaz pravim, da pridem, kedar se mi zljubi.«

»Da, prideš le podnevi.«

»Kedar se mi zljubi. In če mi črt zavrè pot, pograbim ga za roge.«

»Ej, Bohun, Bohun!«

»Ej, Doncovna, Doncovna! Ne brini se za-me. To ni tvoja skrb, ali me vzame črt ali me ne vzame, toliko ti pa povem: s svojimi črti počenjaj, kar hočeš, da se le knežnji nič zlega ne pripeti, zakaj iz mojih rok te ne izdero niti črti niti volkodlaki, ako se ji kaj žalega zgodi!«

»Nekoč, ko sva z bratom bivala še nad Donom, so me že potapljali, drugikrat mi je v Jampolu rabelj uže glavo bril, pa mi še nič ni. Sicer je pa to druga stvar. Ker sem ti dobra, stregla ji bodem, da se ji od duhov niti las ne skrivi na glavi, in tudi pred ljudmi je varna pri meni. Ne izmuzne se ti.«

»O ti sova! Ako tako govoriš, čemu si mi pa vražila nesrečo, čemu si mi tulila v uho: ‚Lah pri nji, Lah pri nji!?'«

»Tega nisem govorila jaz, to so govorili duhovi. Morebiti se je pa to izpremenilo. Jutri ti povrážim na vodi, na mlinskem kolesu. Na vodi se vse dobro vidi, le gledati je treba dolgo. Sam torej uzreš svojo usodo. Toda ti si kakor vstekel pes. Ako se ti pove resnica, srdiš se in grabiš za ročaj...«

Razgovor se je pretrgal, in čuli so se le udarci kopit ob kamenje in nekakovi glasovi, ki so doletavali sem od reke, podobni škrtanju poljskih kobilic.

Bohun ni obračal niti najmanjše pozornosti na te glasove, ki bi bili koga drugega sicer sredi noči osupnili. Obličje je obrnil proti mesecu ter se globoko zamislil.

»Horpina!« reče po hipu.

»Kaj?«

»Ti si čarovnica, ti moraš vedeti. Ali je res, da rase taka zél, da mora ljubiti, kdor se je napije? Ljubistka ji pravijo, ali kako?«

»Da, ljubistka. Toda tvoji bedi ne pomore niti ljubistka. Ako knežnja ne bi drugega ljubila, potem bi se ji dalo, da pije. Ali veš, kaj se zgodi, ako ljubi drugega?«

»Kaj?«

»Le še bolj se zaljubi v onega drugega.«

»Pogini s svojo ljubistko! Zlo znaš vražiti, svetovati pa ne znaš.«

»Čuj torej. Jaz poznam še drugo zél, ki rase po zimi. Kdor se je napije, leži dva dni in dve noči kakor klada ter se ne zaveda. Te zeli ji dam — in potem...«

Kozak se stresne na sedlu in upre v čarovnico svoje v temi žareče se oči.

»Kaj krakaš?« vpraša.

»Beži, beži!« krikne vedeževalka in buhne v silen smeh, podoben kobiljemu razgetanju.

In ta smeh se z zlokobnim jekom razlegne po razpadlinah jarkov.

»Sova!« reče četnik.

Potem, ko so mu oči polagoma gasnele, zamišljal se je znova, naposled pa začel govoriti kakor samemu sebi.

»Ne, ne! Ko smo jemali Bar, udrl sem jaz prvi v samostan, da bi jo branil pijancev in bi bil glavo raztreščil vsakomu, kdor bi se je bil dotaknil, a ona se je sunila z nožem, — in sedaj ne ve o svetu božjem. Da se je dotaknem, sune se znova ali pa skoči v reko. — Tako si nič ne izboljšaš, nesrečnež!!«

»Lah si v srci, ne pa Kozak, ker nočeš po kozaški dekleta prisiliti...«

»Da bi bil jaz Lah!« zakriči Bohun. »Da bi bil jaz Lah!«

In z obema rokama je zagrabil čapko, tako ga je zagrabila bolest.

»Ta Laška te je gotovo začarala!« zamrmra Horpina.

»Ej, najbrže začarala,« odgovori on žalostno. »Naj me zadene prva svinčenka, naj na kolci končam to pasje življenje... Jedino njo bi rad na svetu, in ta jedina za-me ne mara!«

»Bebec!« zakriči jezno Horpina, »saj jo imaš!«

»Molči, gobec!« zakliče besno Kozak. »In če se ona usmrti, kaj pa potem? Sebe raztrgam, tebe raztrgam, glavo ti razbijem ob kamen, ljudi bodem grizel kakor pes. Za-njo bi dal dušo, dal kozaško slavo, pobegnil bi za Jahorlik — glej! — od polkov daleč v skrivališče, da bi z njo živel, pri nji izdihnil... In glej! Ona se je sunila z nožem in zaradi koga? Zaradi mene! Z nožem se je sunila! Slišiš?«

»Nič ji ne bode. Ne umre ne!«

»Ako bi umrla, pribil bi tebe z žeblji na dveri.«

»Ti me nimaš v oblasti.«

»Nimam, nimam. Rajši bi, da bi bila ona mene sunila z nožem, — naj bi me bila celo ubila, — bolje bi mi bilo.«

»Neumna Laška. Radovoljno naj bi se ti primílila. Kje najde boljšega!«

»Nagni jo v to, in jaz ti naspem korec cekinov in korec biserov. V Baru smo ugrabili mnogo plena in tudi preje smo ga dokaj nabrali.«

»Ti si bogat kakor knez Jeremija — in slaven. Govoré, da se te boji celo Krzivonos.«

Kozak mahne z roko:

»Kaj se zato menim, ko me pa srce boli...«

In znova je obmolknil. Breg reke je bil čimdalje bolj divji in pust. Bela mesečna svetloba je drevju in skalovju dajala fantastične podobe. Naposled reče Horpina:

»Tu je Vražje ročišče. Tu treba jahati skupno.«

»Čemu?«

»Tu ni varno.«

Podržali so konje, in v kratkem se je zadaj gredoča četa združila z njima.

Bohun se vspne na stremenih ter pogleda v zibel.

»Spi?« vpraša.

»Spi,« odgovori star Kozak, »sladko kakor dete.«

»Jaz sem ji dala za sen,« odvrne čarovnica.

»Po malem, na lahko, oprezno,« reče Bohun vbadajoč oči v spečo devico, »da je ne vzbudite. Mesec ji gleda naravnost v ličice, srčecu mojemu.«

»Tiho sveti, ne vzbudi!« zašepeče nekdo izmej molojcev.

In tolpa je šla dalje. V kratkem so dospeli nad Vražje ročišče. To je bilo brdo poleg reke, nizko in oblo kakor okrogel, na zemlji ležeč ščit. Mesec je je popolnoma zalival s svetlobo ter razsvetljeval belo, po vsem njegovem površji razmetano kamenje. Sem ter tja so ležali posamezni kameni, tam in tam pa kupoma, kakor bi bilo to kamenje ostanek kakih zgradeb, kakih porušenih gradov in cerkvâ.

Mestoma so iz zemlje štrleli kameniti stebri kakor nagrobni spomeniki po pokopališčih. Vse brdo je bilo podobno veliki puščobni kamenati pustinji. Morda je nekdaj, davno, za časov Jagielovih, tod živelo življenje človeško — danes je bilo to brdo in vsa okolica, tja do Raškova, gluha pustinja, po kateri je bivala le divja zverina in kjer so zvečer zakleti duhovi plesali strašni svoj ples.

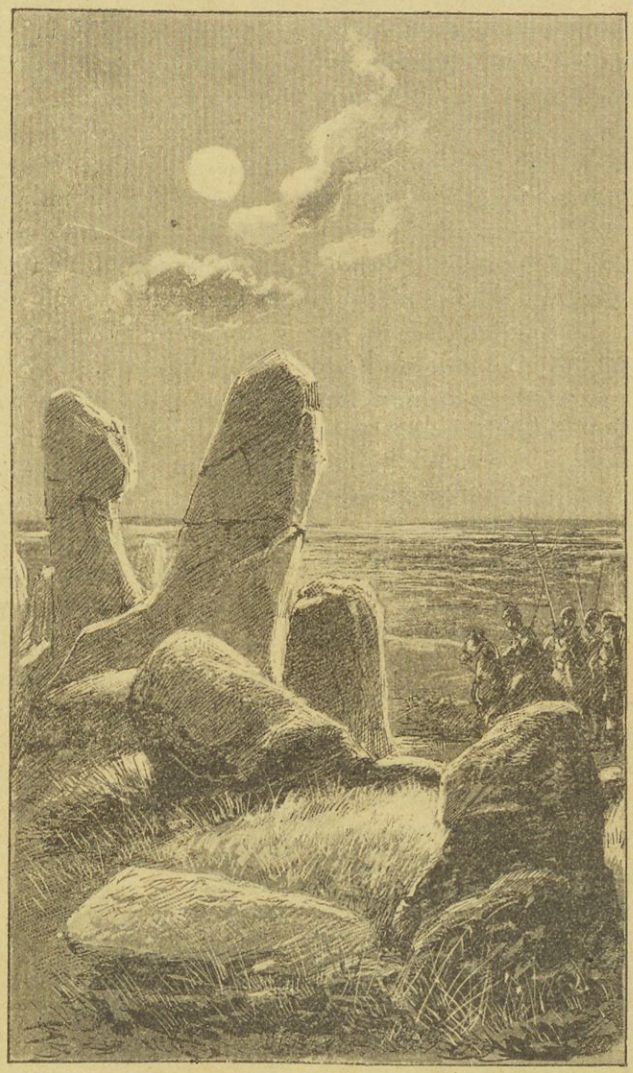

Mestoma so iz zemlje štrleli kameniti stebri kakor nagrobni spomeniki po pokopališčih ...

Jedva se je bila tolpa vspela brdu do polovice visočine, izpremenil se je doslej pihajoči lahni vetrič v pravo vihro, ki je začela obletavati brdo z nekakim resnobnim, zlovražnim žvižgom, in takrat se je molojcem zazdevalo, da se mej onim kamenjem odzivajo nekaki težki vzdihi, kakor bi se trgali iz zgnjetenih prsij, nekaki žalostni jeki, nekak smeh, jok in otročje večánje. Zdelo se je, da izza kamenov pogledujejo visoke temne postave; sence čudnih pošastij so se tiho plazile mej kamenjem; v daljavi, v somraku so se blesketale nekake lučice, podobne volčjim očem; naposled se je z drugega konca brda, izmej najgostejših kupov in zvalin oglasilo debelo tuljenje, kateremu je koj odgovorilo še drugo in tretje.

»Siromaki?« zašepeče mlad Kozak obrnivši se k staremu esaulu.

»Ne, to se volkodlaki,« odgovori esaul še tišje.

»Bog pomagaj!« zakličejo drugi osupli, snemajoč čapke in križajoč se pobožno.

Konji so začeli spuščati ušesa ter prhati. Horpina, gredoč tolpi na čelu, mrmrala je polglasno nerazumljive besede, kakor kako hudičevo molitev. Stoprv ko so bili dospeli na drugi konec brda, ozrla se je ter rekla:

»No, je uže. Tu je uže dobro. Zadržavati sem je morala z zaklinjanjem, kajti zelo, zelo so gladni.«

Globoko so vsi vzdihnili, ker so se jim prsi olajšale. Horpina se je znova pomaknila naprej, molojci pa, ki so pred kratkim zadržavali še sapo, začeli so šepetati in se razgovarjati. Vsak se je spomnil, kaj se mu je kedaj pripetilo z duhovi ali pa z volkodlaki.

»Da ni Horpine, ne bi prešli,« reče jeden.

»Močna čarovnica.«

»Naš ataman se niti rogača ne boji. Niti gledal niti poslušal ni, le na svoje dekle se je oziral.«

»Da se njemu pripeti, kar se je meni, ne bil bi tako brezskrben,« reče stari esaul.

»In kaj se vam je pripetilo, oče Ovsivuj?«

»Nekoč sem šel iz Rejmentarovke v Hulajpola ponoči, okolu mogil. Kakor bi trenil, smuk, nekaj iz mogile zadaj na sedlo. Ozrem se: dete — posinélo, bledo! Gotovo so je Tatarji z materjo vred odvedli v robstvo in je umrlo brez krsta. Očesci mu gorita kakor svečici, in cvili, cvili! Skoči mi s sedla na vrat in kar začutim: grize me za ušesom. O Gospod! Volkodlak. Toda jaz sem dolgo služil v Vlahih, kjer je več volkodlakov nego ljudij, in tam imajo zoper nje pripomočke. Skočil sem s konja in s kindžalom v zemljo! Pogini! Propadi! In dete je jeknilo, prijelo se kindžalu za ročaj ter po ostrini zdrsnilo pod rušo. Presekal sem zemljo navskriž ter odšel.«

»Kaj je v Vlahih toliko volkodlakov, oče?«

»Vsak drugi Vlah je po smrti volkodlak — in vlaški so najhujši izmej vseh. Tam je nazivajo ‚brukolake.‘«

»In kdo je močnejši, oče, hudobec ali volkodlak?«

»Hudobec je močnejši, volkodlak strašnejši. Ako se ti posreči hudobca ukrotiti, služil ti bode, volkodlaki pa vohajo samo za krvjo. Ali vsekako je hudobec ataman nad volkodlaki.«

»A Horpina zapoveduje hudobcem.«

»Gotovo, da je tako. Dokler živi, zapoveduje. No, saj če bi jih ona ne imela v oblasti, ataman bi ji gotovo ne izročil svoje kukavice, zakaj ‚brukolaki‘ so najbolj lakomni dekliške krvi.«

»Jaz sem pa slišal, da do nedolžne duše nimajo nobene moči.«

»Do duše ne, pač pa do telesa.«

»Oj, škoda bi bilo te krasotice. To je kri in mleko. Naš ‚batko‘ je vedel, kaj naj se vzame v Baru.«

Ovsivuj tleskne z jezikom.

»Nič ji ni reči. Zlata Laška...«

»Oče, meni se pa smili,« reče mlad Kozak. »Ko smo jo pokladali v zibel, sklepala je bele roke ter prosila in prosila. ‚Ubij!‘ — pravi — ‚ne pogubljaj nesrečnice!‘ pravi.«

»Saj ji ne bode nič hudega...«

Daljši razgovor je pretrgala Horpina, ki se jim je v tem približala.

»Hej, molojci,« reče čarovnica, »to je Tatarska planota, pa ne bojte se. Tu je strahovita le jedna noč v letu, Črtov jarek in moj hutor pa sta koj tukaj.«

In res se je v kratkem začulo pasje lajanje. Tolpa krene v jarkovo ustje, držeče naravnost od reke in tako ozko, da je jedva četvero konjikov moglo jezditi vštric. Na dnu one razpadline je tekel studenec, lesketajoč se v mesečni svetlobi in previjajoč se kakor kača. Čim bolj pa se je tolpa pomikala naprej, tem bolj so se razmikala drevesa in strme stene ter odprle precej obširen prostor, ki se je nalahko vzdigaval in ki je bil s stranij s skalami zaprt. Tla so bila tu in tam pokrita z visokim drevjem. Veter tu ni pihal. Od dreves so dolge črne sence legale na zemljo, a na planoti so se močno svetili neki beli, okrogli ali podolgovati predmeti, v katerih so molojci s strahom spoznali človeške lobanje in kosti. Nezaupno so se ozirali in se sedaj pa sedaj križali po prsih in po čelu.

V tem je izmej drevja blisnila lučica in ob jednem sta se pridrvila dva psa, strašna, velikanska, črna, z žarečimi očmi, ki sta lajala in tulila, ko sta zagledala ljudi in konje. Na glas Horpinin sta takoj utihnila ter začela jezdece obletavati, renčati in drveč se sopihati.

»To ni samo ob sebi,« šepečejo molojci.

»To nista psa,« zamrmra stari Ovsivuj z glasom, ki je kazal trdo prepričanje.

V tem se je bila izza drevja prikazala koča, za njo staja, dalje pa in še višje neko temno poslopje. Koča je bila na videz trdna in prostorna. — Po oknih se je svetila luč.

»To je moje bivališče,« reče Horpina Bohunu, »in ondu je mlin, ki ne melje drugega žita nego naše, in jaz vedežujem iz vode, ki pada na kolesa. Tudi tebi povedežujem. Dekle bode v gostinski sobi. Ker pa hočete stene obiti, treba jo bode za sedaj prenesti na drugo stran. Ustavite se s konji!«

Tolpa se ustavi, čarovnica pa začne klicati:

»Čeremis! Huku! Huku! Čeremis!«

Nekaka pošast s pestjo gorečega lučiva stopi pred kočo in molče vzdigne ogenj kvišku ter začne gledati prišlece. Bil je to star človek, grda pokveka, majhen, pravi izrod, s ploskim četverooglatim obličjem, s povprečnimi, špranjam podobnimi očmi.

»Kak črt si ti?« vpraša ga Bohun.

»Ne izprašuj ga,« pripomni čarovnica, »on ima jezik odrezan.«

»Stopi semkaj, bližje!«

»Ubogaj,« reče mu čarovnica, »in prenesi deklico v mlin. Tukaj bodo molojci sobo popravljali in žeblje zabijali. Utegnila bi se prebuditi.«

Kozaki razjahajo in začno oprezno odvezavati zibel. Sam Bohun je vse nadzoroval z največjo skrbnostjo in je pri glavi sam vzdignil zibel, ko so jo prenesli v mlin. Pred njim je stopal pritlikavec ter svetil. Helena, katero je bila Horpina omotila z varivom omotnih zelišč, se ni vzbudila, le trepalnice in vejice so ji včasih drhtnile zbok svetlobe.

Obličje se je od rdečih bleskov navzemalo življenja. Morda so devo zibale tudi sladke sanje, da se je mej tem, pogrebu podobnim pohodom sladko nasmehavala. Bohun je gledal na njo in zdelo se mu je, da mu mora srce prsi prebiti. »Miljenka moja, kukavica moja!« šepetal je tiho in — grozno, dasi se je lepo četnikovo obličje poblažilo in žarelo z mogočnim ognjem ljubezni, katera ga je prevzela in prevzemala čim dalje bolj, kakor plamen, ki ga je potnik pozabil pogasiti, ogrinja divje stepe.

Vštric stopajoča Horpina je govorila:

»Ko se prebudi iz tega spanja, bode zdrava. Rana se ji celi, ozdravi...«

»Hvalo Bogu! Hvalo Bogu!« odgovori četnik.

V tem so bili začeli molojci s šestih kônj skladati ogromne tovore makatov, preprog in drugih dragocenostij iz Bara. V sobi so zanetili močan ogenj, in mej tem ko so nekateri nosili vedno nove preproge in zavese, pribijali so je drugi na lesene stene po sobi. Bohun svoji ptici ni skrbel le za varno kletko, marveč je sklenil, da jo okrasi, da se ptici vjetništvo ne bi zdelo neznosno. V kratkem je prišel iz mlina in sam vodil delo. Noč se je izgubljala in mesec je iznad skalnih vrhov umaknil bledo svojo svetlobo, v sobi pa se je čulo le priglušéno zabijanje kladiv. Prosta izba je postajala čim dalje podobnejša stanici. Naposled, ko so bile stene uže ovešene in hodnik pregrnen, prinesli so spečo knežnjo nazaj ter jo položili na mehke vzglavnice.

Potem je vse potihnilo. Le v staji se je sredi tišine razlegal smeh, podoben konjskemu razgetanju; — mlada čarovnica se je na senu šalila z molojci ter je sedaj pehala od sebe sedaj poljubovala.

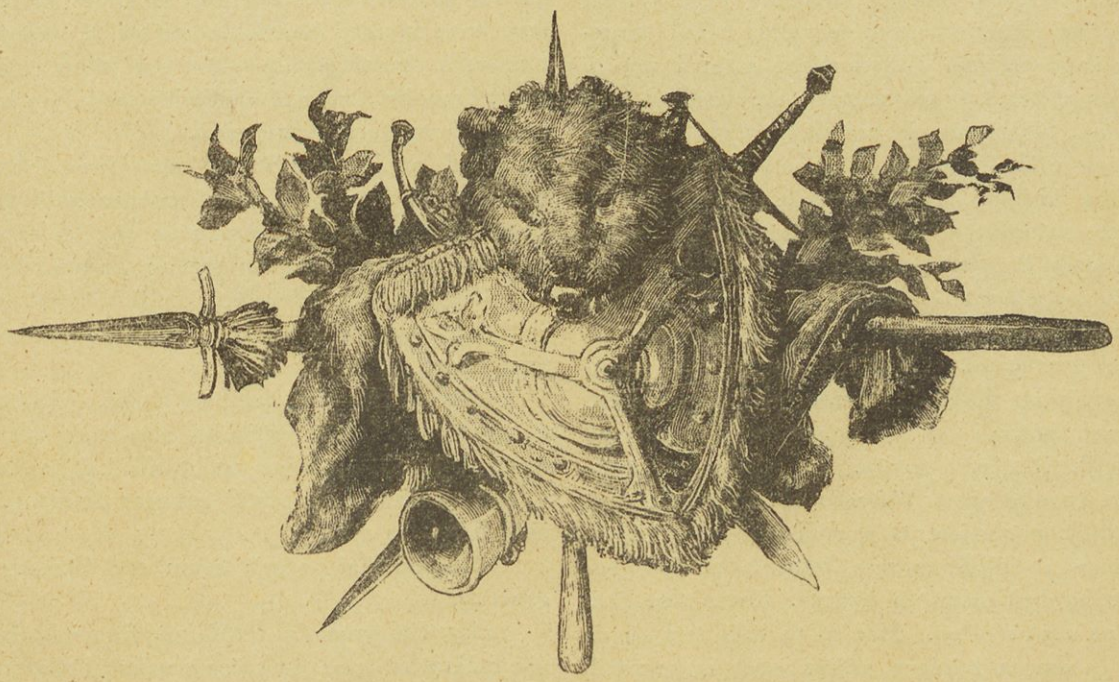

II.

Solnce je bilo uže visoko na nebu, ko se je drugi dan knežnja vzbudila in izpregledala.

Njen pogled se je najprvo uprl v strop ter se za dolgo ustavil na njem, potem pa preletel vso sobo. V devi se je osveščevanje še borilo z ostanki spanca in sanj. Z obličja sta ji gledala začudenost in nemir. Kje je? Odkod se je vzela, v čegavi oblasti je? Ali se ji sanja, ali vidi v resnici? Kaj pomeni ta krasota, ki jo povsodi obkrožuje? Kaj se je doslej zgodilo z njo? V tem hipu ji naglo stopijo pred oči strašni prizori o vzetji Bara, kakor bi se sedaj vršili. Domislila se je vsega: klanja na tisoče naroda, šlahte, meščanov, redovnic in dece; — s krvjo pomazanih lic črni, vratov in glav, obvitih s še kadečimi se črevi, pijanih vriskov onega sodnega dne, ko se je po mestu klalo — naposled, kako se je pojavil Bohun in jo ugrabil. Domislila se je tudi tega, kako je v onem obupnem hipu padla na nož, nastavljen z vlastno roko — in mrzel znoj je obiseril njeni senci. Gotovo je, da ji je nož zdrknil po ramenu, zakaj bolečine čuti le malo, ob jednem pa čuti, da živi, da se ji vrača moč in zdravje: pametuje naposled, da so jo dolgo, dolgo nesli v zibeli. Ali kje je sedaj? V kakem gradu? Ali je oteta, iztrgana, varna? In znova bega z očmi po sobi. Okenca v njej so kakor v kaki kmetski koči, majhna, čveterooglata, a skozi nja ni videti sveta, ker ga namestu šip zaslanja belo platno. Mar je to res kmetska koča? Toda to ne more biti; proti temu govori neizmerna notranja krasota. Mesto stropa je prepreżena nad devo ogromna opona iz rdeče svile z zlatimi zvezdami in meseci, stene niso preveč prostrane, toda popolnoma obite z makati, na tleh leži pisana preproga, kakor bi bila nastlana s pravimi cvetlicami. Okap na kaminu je pokrit s perzijskim tiftikom; povsodi zlati trepki, svila, žamet, počenši od stropa pa do vzglavnic, na katerih ji glava počiva. Jasna dnevna svetloba prodira skozi platnene zastore okenc, razsvetljuje notranjost, pa se tudi izgublja v bagru, temno- in bledomodrem žametu ter dela nekak čaroben mavričen sómrak. Knežnja se čudi in ne veruje očem. Mar so to kaki čari ali pa jo je morda kneževa vojska otela iz kozaških rok ter jo položila v kak knežev grad?

Deva sklene roke.

»Sveta Prečista! Pokaži mi prvo obličje, ki se pokaže v dverih, obličje branitelja in prijatelja!«

V tem prodro do nje skozi težko lamovo zagrinjalo njene postelje zdaleka zibajoči se zvoki teorbana, in ob jednem začne neki glas, spremljajoč igro, ljubko peti znano pesen:

»Oj, vroče ljubezni,
Strašnejše od bolezni!
Bolest prebolim
In spet ozdravim,
Ljubezni pak ognja
Nikdar ne vgasim.«

Knežnja se vzdigne na postelji, toda čim dalje posluša, tem širje se ji v strahu odpirajo oči — naposled pa strahovito vskrikne in se kakor mrtva zgrudi na vzglavnice.

Spoznala je glas Bohunov.

Krik je gotovo prodrl tudi sobine stene, zakaj v kratkem so zaškripale dveri, in Bohun se je prikazal na pragu.

Kurčevičevna je zakrila z rokami oči, a pobledele in trepetajoče njene ustnice so ponavljale kakor v vročici:

»Jezus, Marija! Jezus, Marija!«

Toda ta pogled, ki je njo toliko prestrašil, razveselil bi bil marsikatere dekliške oči, zakaj od obleke in obličja tega molojca se je čudovit odbijal žar. Dijamantni gombi njegovega župana so migotali kakor zvezde na nebu, nož in sablja sta se iskrila od biserov, župan iz osrebrene lame in rdeč kontuš so podvajali krasoto njegovega ogorelega lica — in stal je pred njo vitek, črnoobrv, krasen, da, najkrasnejši sin izmej vseh molojcev ukrajinskih.

Toda oči je imel oblačne, kakor dve z oblaki zastrti zvezdi, ter jo je gledal pokorno. Videč, da se strah ne umakne z njenega obličja, začel je govoriti z zamolklim in tožnim glasom:

»Ne boj se, knežnja!«

»Kje sem? Kje sem?« vpraša ona gledaje na-nj skozi prste.

»V varnem kraji, daleč od vojne. Ne boj se, moja mila duša. Privedel sem te iz Bara, da bi ti ljudje ali vojna ne storili kaj žalega. V Baru Kozaki niso pustili nikogar živega, jedina ti si živa ušla.«

»Gospod, kaj počneš, čemu me tako preganjaš?«

»Jaz tebe preganjam! Mili moj Bog!« in četnik razprostre roke ter začne zmajavati z glavo kakor človek, kateremu se dela velika krivica.

»Gospod, jaz se te grozno bojim!«

»In čemu se me bojiš? — Ako veliš, ne ganem se od dverij, tvoj rob sem. Naj sedim tu na pragu in ti gledam v oči. Jaz ti ne želim zlega, čemu me sovražiš? Hej, Bože mili! — Ti si se v Baru, ko si mene zagledala, sunila z nožem, če tudi si me uže davno poznala in vedela, da te grem branit. Saj ti nisem tuj človek, marveč srčen ptijatelj, ti pa si se z nožem sunila, knežnja!«

Bledo lice se knežnji naglo oblije s krvjo. »Ker sem rajša hotela smrt nego sramoto,« reče, »in prisežem ti, da se umorim, ako mi ne prizaneseš, in če bi celó dušo pogubila.«

Ogenj je švigal devi iz očij — in četnik je videl, da s kurčeviško, knežjo krvjo ni šale, in da vzburjena res izvrši, s čemer grozi, drugi pot pa nož bolje zastavi.

On ni torej nič odgovoril, le nekoliko korakov je prestopil proti oknu, sédel na stol, pokrit z zlato lamo, ter povésil glavo.

Nekaj trenotkov je vladal molk.

»Bodi mirna,« reče naposled. »Dokler sem trezen, dokler mi žganje ne razgreje glave, bodeš mi kakor slika v cerkvi. Preje sem pil, pil, nesrečo zalival z žganjem, odkar sem pa tebe našel v Baru, nehal sem piti. Kaj je bilo početi! Sedaj ne vzamem v usta ne sladkega vina, ne žganja.«

Knežnja molči.

»Pogledam te,« nadaljuje, »oči potolažim s krasnim ličicem — ter odidem.«

»Vrni mi prostost,« reče deva.

»Ti nisi v robstvu, ti si gospodarica. In kam se hočeš vrniti? Kurčeviči so poginili, ogenj je požrl vasi in mesta, kneza ni v Lubnijih, ta gre na Hmielnickega, a Hmielnicki na-nj, povsodi je vojna, kri se lije, povsodi je polno Kozakov, ordincev in vojakov. Kdo ti prizanese? Kdo se te usmili, kdo te obrani, če ne jaz?«

Knežnja je povzdignila oči kvišku. Spomnila se je, da je vendar-le še nekdo na svetu, ki bi jo vsprejel in se je usmilil in jo obranil, — toda njegovega imena ni hotela izreči, da ne bi razdražila krutega leva, — zajedno pa ji je globoka žalost stisnila srce. Ali še živi on, za katerim ji hrepeni srce? Ko je bila v Baru, vedela je, da živi, kajti koj po odhodu Zaglobe ji je prišlo na uho ime gospoda Skrzetuskega, ob jednem z novicami o zmagah groznega kneza. Ali koliko dnij in nočij je uže od ondaj minilo, koliko bitek je utegnilo uže biti, koliko nevarnostij ga je uže lahko doseglo! Poročila o njem so mogla do nje sedaj le po Bohunu, katerega ni marala in se ga tudi ni upala vprašati.

Zategadelj ji je glava omahnila na podglavnice.

»Ali moram kot vjetnica tukaj ostati?« vpraša ječeč. »Gospod, kaj sem ti storila, da hodiš za menoj kakor nesreča?«

Kozak vzdigne glavo in začne tako tiho govoriti, da ga je bilo jedva slišati:

»Kaj si mi storila, ne vem, samo to vem, da si tudi ti meni v nesrečo, ako sem jaz tebi. Da se nisem v tebe zaljubil, svoboden bi bil kakor veter na polji in v srci svoboden in slaven kakor sam Korasevič Sahajdačni. Tvoje ličice je moja nesreča, tvoje oči so moja nesreča in niti prostost mi ni mila, niti slava kozaška. Kaj so mi bile krasotice, dokler nisi ti vzrasla iz otroka v devico! Često sem vjel galejo z najkrasnejšimi mladenkami, da je popeljemo sultanu, a nobena mi ni otela srca. Kozaki-bratje so se poigrali z njimi, potem pa sem ukazal: ‚Vsaki kamen za vrat in v vodo!‘ Nikogar se nisem bal, za nič se nisem skrbel. — Z vojno sem hodil na pogane, jemal plen — in kar je bil knez v gradu, to sem bil jaz na stepi. In danes? Evo, tu sedim — kot rob, tebe prosim lepe besede, a je ne morem izprositi — in je nisem nikoli slišal, niti takrat ne, ko so mi te obetali bratje in strinja. O, da si bila ti napram meni drugačna, da si bila ti drugačna, ne bi se bilo zgodilo, kar se je zgodilo: ne bi bil pobil tvojih sorodnikov, ne bi se bil bratil z vstaši. Radi tebe sem prišel celo ob pamet. Ti bi me vodila, kakor bi hotela, dal bi ti kri, dal dušo. Jaz sedaj ves brodim v šlahčiški krvi, preje pa sem tolkel le Tatarje in tebi nosil plen, — da bi hodila v zlatu in dragotinah kakor kerub božji. — Zakaj me torej nisi ljubila? Oj težko, oj težko! Žalost mi tiči v srci. Niti s teboj živeti niti brez tebe, niti blizu niti zdaleka, — niti na gori niti v dolini, — golobica moja, srčice ti moje! No, oprosti mi, da sem v Rozloge prišel pó-te po kozaški, s sabljo in z ognjem, bil sem pijan srda na kneze in spotoma sem pil žganje — nesrečni razbojnik. In potem, ko si mi ti ušla, tulil sem kakor pes in bolele so me rane in jesti nisem hotel in prosil majko — smrt, da bi me vzela, — a ti hočeš, da bi se te sedaj odpovedal, da bi te izgubil na novo, — golobica moja, srčice ti moje!«

Četnik je prenehal, ker se mu je glas utrgal v grlu, kakor bi jecal, Heleni pa je lice sedaj rdelo, sedaj bledelo. Čim več neizmerne lju-

Krik je prodrl gotovo tudi sobine stene, zakaj v kratkem so zaškripale dveri, in Bohun se je prikazal na pragu . . (Str. 10.)

bezni je bilo v besedah Bohunovih, tem večja propast se je odpirala pred deklico, propast brez dna, brez vsake nade rešilne.

In Kozak je nekaj trenotkov pomolčal, obladal se in potem nadaljeval:

»Prosi, česar hočeš. Poglej, kako je ta izba opravljena. To je moje, to je plen iz Bara. Na šestih konjih sem ga dal za te semkaj prinesti. Prosi, kar hočeš, — žoltega zlata, svetlih oblačil, jasnih biserov, pokornih robov. Jaz sem bogat, vsega imam dovolj, in Hmielnicki mi blaga ne vzkrati in ne Krzivonos. Ti bodeš kakor kneginja Višnioviecka. Gradov ti nasvojim, pol Ukrajine ti podarim. Akoprem sem Kozak in ne šlahčič, vendar sem bunčuški ataman, pod menoj hodi deset tisoč molojcev, več nego pod knezom Jeremijo. Prosi, kar hočeš, da le ne pobegneš od mene, — da le ostaneš pri meni, golobica, in da me bodeš ljubila.«

Knežnja se je zelo bleda privzdignila s podglavnic, — toda sladko, prekrasno njeno obličje je izražalo tako neupogljivo voljo, tolik ponos in toliko silo, da je bila ta golobica v tem hipu podobnejša orlici.

»Gospod, ako čakaš mojega odgovora,« odvrne mu, »vedi, da te nikdar, nikdar ne bodem ljubila, kakor mi Bog dopomozi, in ako bi imela vse življenje preječati v tem robstvu.«

Bohun se je nekaj hipov boril sam s seboj.

»Ne govôri mi tako,« izpregovori s hripavim glasom.

»Ne govôri mi o svoji ljubezni. Tvoje ljubezni me je sram in tare me jeza in mržnja. Jaz nisem za-te.«

Četnik je vstal.

»Za koga pa, knežnja Kurčevičevna, in čegava bi bila ti v Baru, da ni mene?«

»Kdor mi otme življenje, da bi mi dal sramoto in robstvo, ta je moj sovražnik, ne prijatelj.«

»In ti misliš, da bi te bili kmetje ubili? Strah je misliti!...«

»Nož bi me bil umoril, ti si mi ga izdrl.«

»In ti ga več ne dam, ti moraš biti moja,« vzbuhne Kozak.

»Nikoli! Raje smrt!«

»Moraš in bodeš.«

»Nikoli!«

»Da nisi ranjena, poslal bi po tem, kar si mi rekla, še danes molojcev v Raškov in bi ukazal meniha privesti za vrat, jutri bi bil pa uže tvoj soprog. In glej, soproga pa ne ljubiti, k njemu se ne priviti — to je pa greh. Hej, velemožna gospica, tebi je kozaška ljubezen v sramoto in srd! Kdo pa si ti, da sem ti jaz kmet? Kje so tvoji gradovi in tvoja bojarstva in tvoje vojske? Čemu se srdiš, čemu me sovražiš? Osvojil sem te v vojni, osvojenka si! O, da sem jaz kmet, naučil bi te razuma z bičem po belih plečih in brez duhovnika bi se nasitil tvoje krasote, — da sem kmet, ne pa vitez!«

»Nebeški angeli, otmite me!« zašepeče knežnja.

A v tem se je četniku čim dalje večja besnost zbirala na obličji in srd se ga je polaščal.

»Vem,« reče, »zakaj me mrziš, zakaj si mi uporna! Drugemu hraniš deviško svojo čistost — toda iz tega ne bode nič, kakor sem živ, kakor sem Kozak! Šlahčič, lopov, ničemnik, Lah, potuhnenec! Na pogibel mu! Jedva te je zagledal, jedva zavrtil v plesu, in uže te je vzel, ti Kozače, pa trpi, z glavo tolci ob zid, toda jaz ga zalotim in ga ukažem deti iz kože, pribiti z žeblji. Vedi, da gre Hmielnicki na Lahe, jaz pa z njim — in tvojega golobiča najdem, če treba, pod zemljo, in ko se povrnem, zarinem ti vražjo njegovo glavo na pot pod noge.«

Helena ni slišala poslednjih besed atamanovih. Bolest, srd, rane, razburjenost, strah vzeli so ji moč — in neizmerna slabost se ji je razlila po vseh udih. Oči in misli so ji ugasnile — in omahnila je in omedlela.

Četnik je nekaj časa stal bled od jeze in s peno na ustih. —

V tem je pa zagledal njeno mrtvo glavo nepremično, nazaj povešeno — in iz ust se mu je iztrgal nečloveški rik:

»Je uže po nji! Horpina! Horpina!«

In telebnil je na tla.

Velikonja plane hipoma v sobo.

»Kaj ti je?«

»Otmi! Otmi!« kriči Bohun. »Umoril sem jo, — dušo mojo, luč mojo!«

»Kaj si ji storil?«

»Umoril, umoril!« ječi četnik in sklepljе nad glavo roke.

Toda Horpina je takoj spoznala, ko se je približala knežnji, da to ni smrt, marveč le težka omedlevica. Odpravila je Bohuna za dveri in jo začela oživljati.

Knežnja je kmalu izpregledala.

»No, gospica, nič ti ni,« reče čarovnica. Najbrže si se ga ustrašila, in omedlevica te je ogrnila, toda omedlevica prejde in zdravje se ti vrne. Dekle, ti si kakor oreh. Tebi je usojeno, da še dolgo živiš na svetu in uživaš srečo.«

»Kdo si ti?« vpraša knežnja s slabim glasom.

»Jaz? Tvoja strežnica, — ker je on tako ukazal.«

»Kje sem?«

»V Črtovem jarku. Tu je gola pustinja, razun njega ne uzreš nikogar.«

»Bivaš tudi ti tu?«

»Tu je naš hutor. Jaz sem Doncovna. Moj brat polkovnikuje pod Bohunom in vodi dobre molojce, jaz pa tukaj bivam — in bodem tebi stregla, v tej zlati sobi. Kako krasno je prenarejena ta koča, da se kar žar odbija od sten! Vse to je on prinesel za-te.«

Helena pogleda ženski v veseli obraz, in ta obraz se ji zdi poln odkritosrčnosti.

»In mi bodeš dobra?«

Ko se je čarovnica posmejala, zablisnili so ji beli zobje.

»Bodem. Zakaj bi ne bila!« reče. »A tudi ti bodi dobra atamanu. On je sokol, on je slaven molojec, on ti...«

Tu se čarodejka nagne Heleni k ušesu ter ji začne nekaj šepetati; naposled pa prasne v smeh.

»Proč!« krikne knežnja.

III.

Za rana, dva dni pozneje, sta sedela Doncovna in Bohun pod vrbo poleg mlinskega kolesa ter gledala penečo se vodo na njem.

»Celíla jo bodeš, stregla ji bodeš, očesa ne spustiš z nje, — da ti nikdar ne gre iz jarka,« zabičuje ji Bohun.

»Iz jarka vodi proti reki ozka steza, vendar je ob njej še dovolj prostora. Stezo vêli zasuti s kamenjem, in potem bodeva tu kakor na dnu lonca. Če bode meni treba, si uže najdem izhod.«

»S čim se tu živita?«

»Čeremis sadi pod skalami koruzo, sadi vinsko trto in lovi ptice v zadrge. A ti prinesel si pač toliko, da ne bode drugega pogrešala kakor morda ptičjega mleka. Ne boj se. Iz jarka ne uíde, in nihče ne izve za njo, če le tvoji ljudje ne raznesó, da je tukaj.«

»Prisilil sem je na prisego. Zvesti molojci so in ne povedó, če bi celo jermene rezali z njih. Toda ti si mi sama pravila, da k tebi čarovnici prihajajo ljudje.«

»Včasih prihajajo iz Raškova, včasih pa, kakor izvedó, vedi si ga Bog odkod, toda vsi ostajajo pri reki, v jarek si ne upa nihče vstopiti, ker se boje. Kosti si pač videl. Prišli so taki, ki so hoteli priti v jarek; njih so one kosti, katere tamkaj leže.«

»Si jih li ti pomorila?«

»Kdor jih je, ta jih je! Komur se hoče vražbe, tisti čaka pred jarkom, a jaz grem h kolesu. Kar zagledam v vodi, grem, pa povem. Tudi za-te prócej pogledam, samo tega ne vem, če se kaj pokaže, zakaj vselej ni videti.«

»Da bi le kaj slabega ne zagledala.«

»Če bode kaj hudega, ne odideš. Saj bi bilo sploh bolje, da ne odideš.«

»Moram. Hmielnicki mi je pisal v Bar, naj se vrnem, in tudi Krzivonos mi je zabičaval. Sedaj gredo Lahi z veliko silo na nas, zategadelj se moramo tudi mi zbrati.«

»In kedaj se vrneš?«

»Bitka bode huda. Take še ni bilo. Ali mi poginemo ali Lahi. Ako oni pobijejo nas, skrijem se semkaj; ako pa mi pobijemo, vrnem se po svojo golobico in pojdem z njo v Kijev.«

»A če poginеš?«

»Ti si vražarica, ti moraš to vedeti.«

»A če poginеš?«

»Jedenkrat me je mati rodila.«

»Ba! A kaj naj potem storim z deklico? Ali naj ji vrat zavijem, ali kaj?«

»Dotakni se mi je, in jaz te ukažem z voli nabosti na kolec.«

Četnik se mrko zamisli. —

»Ako poginem, reci ji, naj mi odpusti.«

»Hej, to je nehvaležna Laška, da te ne ljubi za tako ljubezen. Če bi ljubil mene tako, jaz bi ti ne bila oporna — hu!«

Pri teh besedah je Horpina četnika dvakrat sunila v bok ter mu režeč se pokazala zobe.

»Vrag te vzemi!« reče ji Kozak.

»No, no! Vem, da nisem za-te!«

Bohun se zagleda na spenjeno vodo na kolesu, kakor bi si hotel sam vražiti.

»Horpina!« izpregovori potem.

»Kaj?«

»Ali se ji bode tožilo po meni, ko odidem?«

»Ako je nočeš osvojiti si po kozaški, utegnilo bi biti bolje, da odideš.«

»Nočem, ne morem, ne smem! Jaz vem, da bi se usmrtila.«

Torej utegne biti bolje, da odideš. Dokler te vidi, noče te niti poznati, ko pa posedi z menoj in Čeremisom mesec dnij, dva, — takoj ji bodeš ljubši.«

»Da je zdrava, vedel bi, kaj mi je storiti. Privlekel bi iz Raškova popa ter bi mu ukazal, da naju poroči, sedaj pa se bojim. Če se prestraši, — izdihne dušo. Saj si sama videla.«

»Miruj. Pa čemu ti pop in poroka? Ne, ti nisi odkritosrčen Kozak! Jaz nočem semkaj niti meniha niti duhovnika. V Raškovu stoje dobruški Tatarji. Teh bi nam nagnal na vrat in ako jih naženeš, knežnje pač nikdar več ne uzreš. Kaj ti je šinilo v glavo! Pojdi in se vrni.«

»Poglej v vodo in povej, kaj si zagledala. Govôri resnico in ne lagaj, če prav zagledaš mojo smrt.«

Doncovna se je približala mlinskemu koritu ter vzdignila drugo zatvornico, ustavljajoč vodo potočnega slapu. Prodek val se je z dvojno silo zapodil po koritu. Kolo se je začelo nagleje vrteti. Naposled ga je zakrila vodena brluzga. Razbita voda je vrela kakor krop pod kolesom.

Čarovnica je zabodla svoje črne oči v to vretje, prijela se za pletenice za ušesi ter začela klicati:

»Huku! Huku! Pokaži se! V kolesu hrastovem, v beli peni, v megli jasni, zèl ali dober, pokaži se!«

Bohun se ji je približal in sedel poleg nje. Obličje njegovo je izražalo strah in drgetajočo nestrpnost.

»Vidim!« krikne vedeževalka.

»Kaj vidiš?«

»Smrt svojega brata. Dva vola vlečeta Donca na kolec.«

»Vrag vzemi tvojega brata!« zamrmra Bohun, ki je hotel kaj drugega izvedeti.

Nekaj časa potem se je slišalo le ropotanje kolesa, ki se je vrtilo, kakor bi bilo besno.

»Glava mojega brata je posinela, kljujejo ga vrani,« reče čarovnica.

»Kaj še vidiš?«

»Nič. O, kako posinel! Huku! Huku! V kolesu hrastovem, v beli peni, v megli jasni, pokaži se! Vidim!«

»Kaj pa sedaj?«

»Bitka! Lahi beže pred molojci.«

»In jaz podim?«

»Tudi tebe vidim. Ti se srečavaš z majhnim vitezom. Malega viteza se ogiblji.«

»A knežnja?«

»Ni je. Zopet te vidim. Nekdo je pri tebi, ki te bode izdal. Tvoj prijatelj je potuhnenec.«

Bohun je požiral z očmi sedaj pene, sedaj Horpino — ter ob jednem delal z glavo, da bi pomogel vražbam...

»Kakov prijatelj?«

»Ne vidim. Ne vem, ali star ali mlad.«

»Star! Gotovo star!«

»Morda star.«

»Vem, kdo je to. Ta me je uže jeden pot izdal.«

»On preži na-te. Zopet vidim. Tudi knežnja je! Da, v dragoceni poročni obleki, v belem krilu, nad njo pa jastreb.«

»To sem jaz.«

»Morda ti. Jastreb... ali sokol? Jastreb!«

»To sem jaz.«

»Čakaj. Nič več ni videti... V kolesu hrastovem, v beli peni... O, o! Mnogo vojske, mnogo molojcev, oj, mnogo kakor dreves v gozdu, kakor ošlekov na stepi, ti pa nad vsemi, pred teboj nosijo tri bunčuke.«

»Ali je knežnja pri meni?«

»Ni je, ti si v taboru.«

Znova zavlada trenotek molčanja. Kolo ropoče, da se trese ves mlin.

»Hej, koliko je tu krvi! Koliko krvi! Koliko trupel! Volcje so nad njimi, vrani nad njimi, — kuga nad njimi! Sama trupla! Sama trupla! Glej, glej! Le trupla, drugega ni videti nego kri!«

Zdajci razpihlja lahen vetrič s kolesa meglo, — ob jednem pa se višje, nad mlinom, pokaže potvorni Čeremis z butaro drv na plečih.

»Čeremis, spusti zatvornico!« zakriči čarodejka.

Potem si odíde v strugo umivat roke in obličje, Čeremis pa tačas zapre vodo.

Bohun je zamišljen sedel. Vzbudila ga je stoprv Horpina, ki je pristopila k njemu.

»Nisi ničesar več videla?«

»Kar se je pokazalo, to se je pokazalo, ničesar več ne zagledam.«

»In ne lažeš?«

»Za glavo bratovo, resnico sem govorila. Njega nabodejo na kol. Z vôli ga nategnejo za noge. Smili se mi. Hej, smrt ni pisana samo njemu! Koliko se je pokazalo trupel! Nikdar jih nisem toliko videla. Velika vojna bode na svetu.«

»Ali si jo videla z jastrebom nad glavo?«

»Da.«

»In je bila v poročni obleki?«

»V poročni obleki in v belem krilu.«

In kako veš, da sem jaz ta jastreb? Povedal sem ti o onem mladem Lahu, šlahčiči — morda je to on?«

Vražarica zmrši obrvi ter se zamisli.

»Ne,« odgovori črez kratko, stresajoč z glavo. »Da je Lah, bil bi orel.«

»Hvala Bogu! Hvala Bogu! Sedaj pojdem takoj k molojcem, naj konje osedlajo na pot. Ponoči odrinemo.«

»Torej vendar odideš?«

»Zabičaval mi je Hmiel, zabičaval Krzivonos. Dobro si videla, da bode velika vojna. Tudi jaz sem to čital v Baru v pismu Hmielovem.«

Bohun v resnici ni znal čitati, toda sramoval se je kaj takega povedati, ker ni hotel veljati kot prostak.

»Torej idi!« reče mu čarovnica. »Srečen si, — hetman postaneš, nad teboj sem videla tri bunčuke tako gotovo, kakor vidim svoje prste.«

»Hetman postanem in si vzamem knežnjo za ženo, — kmetice ne bodem jemal.«

»S kmetico bi ti drugače govoril, — toda kmetice te je sram. Ti bi moral biti Lah.«

»Nisem slabejši.«

Potem je šel Bohun v staje k molojcem, Horpina pa pripravljat jedi.

Zvečer so bili konji pripravljeni za pot, a četniku se še ni hotelo oditi. Sedel je v sobi na kupu kobrcev, s teorbanom v roki ter gledal na svojo knežnjo, ki je bila uže vstala s postelje. Stisnila se je v drugi kot izbe, tiho molila rožni venec in se ni prav nič brigala za četnika, kakor bi ga niti v sobi ne bilo. On pa je, baš nasprotno, izpod stene z očmi sledil vsak njen miglej, z ušesi lovil vsak njen vzdih, — in sam ni vedel, kaj naj počne s seboj. Vsak hip je odprl usta, da bi začel razgovor, a besede mu niso hotele iz grla. Onesmelilo ga je njeno bledo, molčeče obličje z izrazom strogosti na obrvih in ustnah. Tega izraza Bohun popreje nikdar ni videl na njej. In nehote se je spomnil podobnih večerov v Rozlogih, ki so mu živo stopili v misli: kako so on in Kurčeviči sedeli okolu hrastove mize. Stara kneginja je luščila solnčnice, knezi so se kockali, on se je pa zagledaval v krasno knežnjo, kakor se zagleduje sedaj. Toda onda je bil srečen, onda,

ko je pravil o svojih kozaških napadih, ga je poslušala, — in včasih so njene črne oči počivale na njegovem obličji, a razmakneni malinji ustni sta pričali, s kakim zanimanjem ga posluša. Sedaj ga pa niti ne pogleda ne. Takrat ga je ona poslušala in gledala, ko je igral na teorban, njemu pa se je kar srce topilo. In on ji je vendar sedaj gospod. Vzel jo je z oboroženo roko, njegova vjetnica je, njegova robinja, sme ji ukazovati, in vendar se mu je takrat zdelo, da ji je bližji in po stanu ravnejši. — Kurčeviči so bili njegovi bratje, ona njegova sestra in ni mu bila le kukavica, sokolica, najmilejša črnoobrvka, temveč kakor bi mu bila tudi sorodnica. A sedaj sedi pred njim gospodična, ponosna, mrka, molčeča, neusmiljena. Ej, srd vre po njem. Pokazal bi ji, kaj se pravi Kozaka zametati, toda on ljubi to neusmiljeno gospodično. Kri bi prelil za njo, in kedarkoli ga srd zgrabi za prsi, — vselej se mu zdi, kakor bi ga tudi neka nevidna roka zgrabila za lase in kakor bi mu nekak glas zakričal v uho: Stoj! Glej, kakor plamen plapola v njem, potem pa z glavo tolče ob tla, — tako ga je prijelo. Kozače se torej zvija, ker čuti, da ji je v sobi zopern. Da bi se le nasmehnila, da bi mu dala dobro besedo, — padel bi ji k nogam in potem odšel k črtu, da bi ves svoj srd in vso tesnobo udušil v laški krvi. A tu sedi pred knežnjo kakor rob. Ako bi je ne poznal oddavna, ako bi bila to Laška, vzeta iz kakega šlahčiškega dvora, imel bi več poguma, — a to je knežnja Helena, radi katere se je klanjal Kurčevičem, za katero je hotel dati Rozloge in vse, kar je imel. Čim bolj se sramuje svojega nizkega rodu, tem bojazljivejši je napram njej. Čas hiti. Izpred koče doletava šum in razgovor njegovih molojcev, ki gotovo uže sede na sedlih in čakajo atamana, atamana pa tare muka. Jasni plamen luči mu pada na obličje, na bogati njegov kontuš in na teorban, — a ona? — Da bi ga vsaj pogledala! Atamanu je milo in srdito in tesno in glupo. Rad bi se najprisrčneje poslovil, a boji se tega slovesa, boji se, da bi ne bilo tako, kakoršno si je zaželel v srci, boji se, da ne bi moral oditi z bridkostjo, s srdom, z bolestjo.

Bohun se ji približa in sede poleg nje. Obličje njegovo je izražalo strah in drgetajočo nestrpnost. (Str. 14.)

Ej, da to ni knežnja Helena, Helena, katera se je sunila z nožem, katera preti, da se usmrti z lastno roko, pa vendar mila, čim trdo-

srčnejša in ponosnejša, tem milejša!... V tem zarazgeče konj pod oknom.

Četnik se ujunači.

»Knežnja,« reče, »čas je, da odidem.«

Helena molči.

»Mi ne poreče: Z Bogom?«

»Gospod, pojdi z Bogom!« reče ona resno.

Kozaku se skrči srce. Rekla je, kar je hotel, a on je hotel drugače.

»No, vem,« reče, »da si jezna name, da me mrziš, toda zagotovim ti, da bi bil kdo drugi napram tebi strožji nego sem jaz. Privedel sem te semkaj, ker nisem mogel drugače, ali kaj sem ti storil zlega? Mar nisem s teboj ravnal, kakor se spodobi, kakor s kraljično? Reci sama. Sem mar takov razbojnik, da mi ne daš niti dobre besede? In vendar si v moji oblasti.«

»V božji oblasti sem,« odvrne mu ona z isto strogostjo kakor popreje. »Zahvaljujem te tudi za to, da se pri meni brzdaš.«

Jasni plamen luči mu pada na obličje, na bogati njegov kontuš... (Str. 16.)

»Jaz pojdem, če prav s tako besedo. Morda še po meni požaluješ, morda po meni zahrepeniš!«

Helena molči.

»Težko mi je, da te tu pustim sámo,« reče potem Bohun, »težko, da grem, a moram. Laglje bi mi bilo, ako bi se mi ti nasmehnila, ako bi mi od srca dala križec za spomin. Kaj naj storim, da bi te predrugačil, izpremenil?«

»Vrni mi svobodo, in Bog ti vse odpusti. Tudi jaz ti potem odpustim in te bodem blagoslavljala.«

»Morda me še bodeš,« reče ji Kozak, »morda ti bode še žal, da si bila proti meni tako stroga.«

Bohun je hotel kupiti hip slovesa, če bi bilo treba, za polovično obljubo, katere pa ni mislil držati. To se mu je tudi posrečilo, kajti žarek nade je Heleni blisnil v očeh in strogost ji je izginila z obličja. Sklenila je na prsih roke ter va-nj uprla jasen pogled.

»Da bi ti...«

»No, ne vem,« reče tiho Kozak. Ob jednem sta ga sramota in usmiljenje grabila za grlo.

»Sedaj ne morem, ne morem. — Tatarji leže na Divjih Poljanah, vojni oddelki se klatijo povsodi, — od Raškova gredo dobruški Tatarji. Ne morem. Strahovito je, toda, ko se vrnem... Pri tebi sem otrok. Ti storiš z menoj, kar hočeš. Ne vem... ne vem...!«

»Nadahni te Bog, nadahni te Sveta Prečista... Idi z Bogom.«

In iztegnila je proti njemu roko. Bohun je skočil in pritisnil ustni na-njo. Kar vzdigne glavo, sreča njen strogi pogled — in izpusti roko. Takoj se je umaknil k dverim, klanjal se po kozaški, do pasu, klanjal še v dverih in naposled izginil za zagrinjalom.

Kmalu potem je skozi okna prodiralo živahnejše šumenje razgovora, brenket orožja, pozneje pa besede pesni, ki se je razlegala v nekoliko glasov:

Slava bode slavna
Mej hrabrimi Kozaki,
Mej hrabrimi drugovi,
Na premnoga leta
In do konca sveta.

Glasovi in peket so se čim dalje bolj oddaljevali in utihavali.

IV.

»Bog je uže očiten čudež pokazal na njej,« rekel je gospod Zagloba Volodijovskemu in Podbipięti, ko so sedeli v stanovanji Skrzetuskega, »očiten čudež, pravim, da mi jo je dovolil iztrgati iz teh pasjih rok in obvarovati na vsej poti. Upajmo, da se nje in nas tudi še nadalje usmili. Da bi bila le še živa! Nekaj mi šepeče, da jo je znova ugrabil. Gospodje, pomnite, da je on po smrti Puljanovi, kakor so nam zajetniki povedali, pri Krzivonosu postal drugi poveljnik, — da bi ga hudiči! — in je bil torej prav gotovo pri vzetji Bara.«

»Morda je pa ni našel v oni trumi nesrečnikov. Tam je bilo poklanih do dvajset tisoč ljudij,« reče gospod Volodijovski.

»Gospod, ti ga po tem takem ne poznaš. Jaz bi prisegel, da je vedel, da je ona v Baru. Drugače ne more biti, nego da jo je iz klanja otel in kam odpeljal.«

»Gospod, ne daješ nam prevelike tolažbe. Jaz na mestu Skrzetuskega bi rajši, da bi bila poginila, nego da je ostala v njegovih razbojniških rokah.«

»Tudi to ni tolažba. Če ni poginila, oskrunjena je«...

»Desperacija!« reče Volodijovski.

»Oh, desperacija!« ponovi gospod Longin.

Zagloba si je začel skubsti brke in brado, naposled pa je vzbuhnil:

»Da bi je garje snedle, ves ta pasji rod! Da bi iz njih črev pogani vili tetive! Vse narode je ustvaril Bog, nje pa hudič, take sinove, sodomite! Bog daj, da bi se jim izjálovile vse prasice!«

»Te sladke deve sicer nisem poznal,« reče gospod Volodijovski žalostno, »toda rajši bi, da bi mene nesreča zadela.«

»Samo jeden pot v življenji sem jo videl, a kedar se je spomnim, zgrabi me globoka žalost,« opomni gospod Longin.

»Tako je vam,« vsklikne gospod Zagloba, »kako pa stoprv meni, ki jo ljubim z očetovsko ljubeznijo in ki sem jo otel iz take nevarnosti, — kako meni?«

»In kako še le gospodu Skrzetuskemu?« vpraša Volodijovski.

Tako so vitezi obupavali, potem pa se vtopili za nekaj časa v molčanje.

Prvi se vzdrami gospod Zagloba.

»Ali ni več pomoči?« vpraša.

»Ako ni več pomoči, dolžnost imamo, da se maščujemo,« odgovori Volodijovski.

»Bog daj kar najhitreje glavno bitko,« vzdihne gospod Longin. O Tatarjih govore, da so se že prepeljali in se na polji raztaborili.«

Na to gospod Zagloba:

»Revice ne smemo tako pustiti, brez vsake rešilne poskušnje. Svoje stare kosti sem sicer uže daleč in dolgo vlačil po svetu in bi se mi prileglo, da bi v kaki pekarni legal na toplo, toda za to ubožico pojdem, če treba, v Stambul. Vnovič se preoblečem v kmeta in vzamem teorban, akoprem ga ne morem pogledati brez jeze.«

»Gospod, ti si ves poln ukan, izmisli si no kaj!« reče gospod Podbipięta.

»Sila naklepov mi je uže šinilo v glavo. Da ima knez Dominik polovico takih, Hmielnicki bi bil uže razparan in bi uže za zadnje noge visel na vešalih. Tudi s Skrzetuskim sem uže govoril o tem, a z njim se ne dá sedaj nič govoriti. Bolest se je zapekla v njem in ga huje grize nego bolezen. Pazite na-nj, da se mu pamet ne zmeša. Mnogokrat se dogaja, da začne namreč pamet delati kakor vino, da se nazadnje skisa.«

»Dogaja, dogaja!« potrdi gospod Longin.

Gospod Volodijovski se nestrpno premakne in vpraša:

»Kakšni so torej tvoji naklepi?«

»Moji naklepi? Najprvo moramo izvedeti, če najmilejša naša revica — angeli naj jo varujejo vsega zla — še živi. Poizvedeti pa je možno na dvojni način: ali najdemo mej knežjimi Kozaki zvestih in zanesljivih ljudij, ki bi prebegnili h Kozakom, pomešali se mej Bohunove ljudi in od teh kaj poizvedeli...«

»Jaz imam dragoncev Rusinov!« pretrga Volodijovski, »jaz najdem takih ljudij.«

»Čakaj gospod... ali pa vjamemo vestnika izmej tolovajev, ki so vzeli Bar, če morda oni kaj vedó. V Bohuna gledajo vsi kakor v mavrico. Ugaja jim njegova hudičeva fantazija. Pesni zlagajo o njem — da bi se jim grla posušila! — ter drug drugemu pripovedujejo, kaj je storil in kaj ni storil. Ako je on ugrabil našo revico, gotovo se jim to ni skrilo.«

»Saj lahko poskusimo oboje: odpošljemo svoje ljudi, ob jednem pa se poskrbimo tudi za kakega vjetnika,« opomni gospod Podbipięta.

»Gospod, zadel si jo. Glavna stvar je, da poizvemo, ali še živi. Ako hočete torej Skrzetuskemu odkritosrčno pomoči, ukloníte se pod moje poveljstvo, kajti jaz imam največ izkušnje. Preoblečemo se v kmete ter se potrudimo, da poizvemo, kam jo je skril, in ko to poizvemo, zastavim glavo, da jo dobimo. Jaz in Skrzetuski sva najbolj v nevarnosti, ker naju Bohun pozna — in ako bi naju spoznal, — no, — rodni majki bi naju potem ne spoznali nič več, — vaju dveh pa še ni videl.«

»Mene je videl,« reče gospod Podbipięta, »pa kaj me to skrbi.«

»Morda nam gospod Bog celo njega dá v roke!« vsklikne gospod Volodijovski.

»Jaz ga nočem več videti,« nadaljuje gospod Zagloba. »Naj ga rabelj gleda! Previdno treba postopati, da se nam ne pokvari célo podjetje. To ni možno, da bi sam on vedel za njeno skrivališče, — samo to rečem gospodom, da je varnejše koga drugega povprašati.«

»Morda poizvedo naši odposlani ljudje. Da le knez dovoli, izberem zanesljivih in jih odpošljem, če treba, koj jutri.«

»Knez dovoli, samo dvojim, ali kaj poizvedó. Poslušajte, gospodje. V glavo mi je šinil še drug način, namreč ta, da bi ljudij ne odposlali in ne lovili glasnikov, marveč, da bi se sami preoblekli v kmete in odšli brez odloga.«

»O, ni možno!« zakrikne gospod Volodijovski.

»Zakaj ne?«

»Gospod, ti po vsej priliki ne poznaš vojaške službe. Sveta reč je, ko stojé vsi prapori v vojski brez izjeme. Če bi umirala oče in mati, ne pojde ti vojak prosit dovolitve, da bi smel oditi, zakaj pred bitko bi bila to največja sramota, ki si jo more vojak nakopati. Po glavni bitki, ko je sovražnik uže razpršen, se kaj takega lahko stori, prej pa ne. Pomisli tudi to: Skrzetuski bi gotovo prvi rad planil, poletel in rešil, pa se niti ganil ni. On je na dobrem glasu, knez ga ljubi, a on niti mislil ni, zakaj on zna svojo dolžnost. Glej, gospod, tam je javna služba, tu pa le zasobna. Morda je kje drugače, mislim pa, da ni. Pri našem knezu je ni dovolitve, in celo častnikom ne! Skrzetuski ne bi šel h knezu s tako prošnjo, tudi če bi mu imelo srce počiti, ne.«

»Vem, on je rojen Rimljan in strog,« reče Zagloba. »Morda bi pa knez radovoljno dovolil, ako bi mu kdo to na uho pošepetal.«

»Na to on niti ne misli ne. Knez ima vso Poljsko na glavi. Gospod, kaj pa misliš! Tu se vrše najvažnejše reči za ves narod, — pa bi se on bavil z zasobno zadevo? In če bi se, kar ni verjetno, nobeden izmej nas bi se ne ganil iz tabora, kakor je Bog v nebesih. Tudi naša dolžnost je, da najprvo služimo nesrečni domovini, ne pa sebi.«

»Vem ti o tem tudi jaz, vem in poznam službo, zato sem pa rekel, da mi je ta način v glavo le šinil, nisem pa rekel, da v njej uže sedi. Sicer pa, da resnico govorim, itak ne bi mogli mnogo doseči, dokler tolovajska moč stoji nezmagana. Stoprv ko bodo pobiti, gnani, ko si bodo reševali le vlastna grla, smemo se smélo spustiti mej nje in moremo dobiti kako poročilo od njih. Da bi le prej ko prej došli ostanki vojsk, drugače se pod tem Čolhanskim kamenjem strudimo na smrt. Da ima naš knez poveljstvo, bili bi uže davno krenili na pot, toda vidi se, da se knez Dominik spotoma na gosto pase, da ga še sedaj ni.«

»Nadejajo se ga v treh dneh.«

»Bog nam ga daj prej ko prej. Saj pride gospod kronin točaj danes, ali ne?«

»Da.«

V tem hipu se dveri odpro, in gospod Skrzetuski vstopi. Obrisi njegovega obličja so kazali tako hladnost in tak mir, kakor bi je bila bolest izklesala iz kamena.

Čudno je bilo gledati na njegovo mlado, a tako resno in považno obličje, kakor bi se ne bil nikdar nasmeh pomudil na njem — in skoro bi rekel, da bi niti smrt mnogo ne izpremenila na njem. Brada mu je vzrasla uže do srede prsij, a v bradi, črni kakor vranje perje, so se sem ter tja uže víle srebrne nitke.

Tovariši in verni prijatelji so iz tega sklepali hudo bolest, kajti javno je ni kazal. Bil je pazen, na videz miren, v svoji vojaški službi pa še točnejši nego navadno in ves zabavljen z bližnjo vojno.

»Gospod, pogovarjali smo se o tvoji nesreči, ki je ob jednem nesreča tudi naša,« reče gospod Zagloba. »Bog nam je priča, da se ne moremo potolažiti. Toda to sočutje bi bilo jalovo, ako bi ti pomagali samo solze prelivati. Sklenili smo torej, da tudi, če treba, prelijemo kri, da le ubožico, če še hodi po zemlji, iztrgamo iz robstva.«

»Bog plati,« reče gospod Skrzetuski.

»Če treba, pojdemo s teboj v tabor Hmielnickega,« dé gospod Volodijovski nemirno zroč na prijatelja.

»Bog plati,« ponovi gospod Jan.

»Vemo, gospod,« poprime Zagloba, »da si prisegel, da jo bodeš iskal ali živo ali mrtvo, in smo gotovi, da koj danes, če treba...«

Skrzetuski sede, zabode pogled v tla in ne odgovori ničesar, — da gospoda Zaglobo kar jeza popada. »Ali jo morda namerava pustiti?« pomisli. »Ako je tako, Bog ga varuj! Vidim, da na svetu ni hvaležnosti in stanovitnosti. Toda še se dobe ljudje, ki jo rešijo, če prav izgubé poslednjo kapljo kri.«

V izbi zavlada molčanje, katero prekinjajo le vzdihi gospoda Longina. V tem se gospod Volodijovski približa Skrzetuskemu ter se dotakne njegove rame.

»Odkod si prišel?« vpraša ga.

»Od kneza.«

»In kaj?«

»Pod noč odidem na prednjo stražo.«

»Daleč?«

»Pod Jarmolince, ako bode pot prosta?«

Volodijovski pogleda Zaglobo in takoj sta se razumela.

»To je proti Baru,« zamrmra Zagloba.

»Mi pojdemo s teboj.«

»H knezu moraš iti po dovoljenje in vprašati ga, če ti ni določil kakega drugega dela.«

»Pojdimo skupaj. Še nekaj drugega moram vprašati.«

»Tudi midva greva z vama,« reče Zagloba.

Vstali so in odšli. Kneževo stanovanje je bilo precej daleč, na drugem koncu tabora. V prednji sobi so dobili polno dostojanstvenikov izpod raznih praporov, kajti vojske so od vseh stranij dohajale v »Čolhansko kamenje«, vsi pa so hiteli, da svojo službo ponudijo knezu. Gospod Volodijovski je moral precej dolgo čakati, predno je mogel z gospodom Podbipięto stopiti knezu pred obličje, zato pa jima je knez takoj dovolil, da smeta oditi in odposlati nekoliko dragoncev Rusinov, ki bi šli, češ da bežé iz tabora, k Bohunovim Kozakom in ondu povpraševali po knežnji. Volodijovskemu pa je rekel:

»Jaz nalašč Skrzetuskemu nalagam razna opravila, ker vidim, da se je bolest zaprla v njem in da ga drugače ugonobi. Neizrečeno se mi smili. Ali vam on ni nič govoril o njej?«

»Prav malo. V prvem hipu je planil, da bi šel kar na slepo na Kozake, toda spomnil se je, da sedaj prapori stoje ‚nemine excepto' in da smo pod poveljstvom domovine, katero treba pred vsem oteti, in zbok tega pri v. kn. milosti niti bil ni. Sam Bog ve, kaj se v njem godi.«

»In Bog ga tudi težko izkuša. Gospod, čuvaj ga. Vidim, da si mu zvest prijatelj.«

Gospod Volodijovski se je knezu nizko priklonil in odšel, h knezu pa je pristopil vojvoda Kijevski z gospodom starosto Stobnickim, z gospodom Denhofom, s starosto Sokalskim in z nekaterimi drugimi vojaškimi dostojanstveniki.

»Kaj je?« vpraša ga Skrzetuski.

»S teboj grem, preje pa moram iti še k svojemu praporu, ker moram nekoliko ljudij nekam odposlati.«

»Pojdiva skupaj.«

In šla sta, z njima pa tudi gospod Podbipięta, Zagloba in stari Zacvilihovski, ki je krenil k svojemu praporu. Nedaleč od dragonskih šotorov Volodijovskega so srečali gospoda Lašča, ki je šel, ali bolje, ki se je valil na čelu nekoliko šlahte, zakaj on in tovariši mu so bili popolnoma pijani. O tem pogledu je gospod Zagloba vzdihnil. Sprijaznila sta se bila namreč še pod Konstantinovom, ker sta bila po vsej priliki tako jednake narave kakor dve vodeni kapljи. Gospod Lašč je bil namreč, dasi dober junak in poganom grozovit kakor malokdo, ob jednem tudi preslaven pijanec, razsajalec, veseljak, igralec, kateri je čas, ki mu je preostajal od bitek, molitev, napadov in tepežev, nad vse rad prebijal v krogu takih ljudij, kakoršen je bil Zagloba, pil za žive in za mrtve in poslušal kratkočasnice. Bil je prepirljivec na véliko roko, ki je sam provzročil toliko nemira, ki je tolikrat stopil proti pravici, da bi bil to v vsakem drugem vladarstvu plačal z glavo. Na njem je ležala marsikatera obsodba, toda on se celo o mirnih časih ni dosti menil za to, — sedaj v vojni pa se je itak vse rado pozabilo. S knezom se je bil združil še pod Rosolovcami in je pod Konstantinovom mnogo zalegel; toda od tistega hipa, ko se je v Zbaraži začel odpočitek,

»In vi, strahopetci, petolizci!« zakriči stražnik Laše. »Gospôda, le ven sablje!«... (Str. 22.)

postal je uprav neznosen radi rabuk, katere je delal. Nihče ne bi seštel in spisal, koliko vina je gospod Zagloba pri njem popil, koliko se nagovoril in napripovedoval v veliko veselje gospodarja, ki ga je dan na dan vabil.

Odkar se je pa izvedelo, da je Bar osvojen, postal je gospod Zagloba resnoben. Izgubil je humor, dobrovoljnost in ni več zahajal k gospodu stražniku. Gospod Lašč je torej že mislil, da je ta jovijalni šlahčič odšel kam od vojske. Sedaj ga je pa zopet kar iznenada zagledal pred seboj.

Iztegnil je torej k njemu roke ter rekel:

»Pozdravljam, gospodine. Zakaj te ni nič več k meni? Kaj počneš?«

»Gospodu Skrzetuskemu tovarišujem,« odgovori šlahčič resno.

»Gospodu stražniku ni baš ugajal resni značaj Skrzetuskega, zategadelj ga je nazival sentimentalca, o njegovi nesreči pa je prav dobro vedel, ker je bil v Zbaraži tudi na oni gostbi, ko je prišla novica, da je Bar osvojen. Kot človek razuzdane nravi, sedaj vrhu tega še pijan, se ni oziral na človeško bolest. Prijel je poročnika za gomb njegovega župana ter ga vprašal:

»Gospod, ali plačeš za dekletom? — Je bila krasna? Kaj?«

»Gospod, prosim te, pusti me!« reče Skrzetuski.

»Čakaj.«

»Ker sem v službi, ne morem biti na razpolago ukazom milostivega gospoda.«

»Čakaj!« ponovi Lašč z uporom pijanega človeka. »Če si ti v službi, pa jaz nisem. Meni nima tu nihče ukazovati.«

Potem je znižal glas in ponovil vprašanje:

»Ali je bila krasna, — kaj?«

Poročnikove obrvi so se namršile.

»Gospod, povem ti torej, da je bolje, da se bolečine ne dotikaš.«

»Ne dotikam? Ne boj se. Ako je bila krasna, gotovo še živi.«

Obličje gospodu Skrzetuskega se je prevleklo s smrtno bledostjo, toda vzdržal se je ter rekel:

»Velemožni gospod... da se ne izpozabim, s kom govorim...«

Lašč izbuli oči.

»Kaj je to? Gospod, groziš? Gospod, meni?... Zaradi neke namiguše?«

»Gospod stražnik, idi svojim potem,« zarohni stari Zacvilihovski, tresoč se od jeze.

»In vi, strahopetci, petolizci!« kriči stražnik Lašč. »Gospôda, le ven sablje!«

In potegnivši svojo, skoči z njo k Skrzetuskemu. Toda v tem hipu švistne v roki gospoda Jana železo, in sablja stražnikova frkne po vzduhu kakor ptič, on sam pa v zamahu omahne ter telebne na tla, kakor je dolg in širok.

Gospod Skrzetuski ni več udaril. Obstal je bled kakor mrlič, kakor bi bil odrvenel. V tem je vstal hrup. Z jedne strani so skočili vojaki stražnikovi, z druge so se usuli dragonci Volodijovskega kakor čebele iz panja. Razlegli so se kriki »Udri! Udri!« Steklo se jih je mnogo, ki niti vedeli niso, kaj se godi. Sablje so začele žvenketati, hrup bi se bil utegnil vsak hip izprevreči v splošno bitko. Na srečo so začeli tovariši gospoda Lašča, ki so videli, da se zgrinja čim dalje več Višnioviečkovcev, od strahu bežati z gospodom stražnikom, katerega so pobrali s tâl.

Da je imel gospod Lašč opravek z manj strahovano vojsko, gotovo bi ga bili s sabljami razsekali na drobne kosce. Toda ko se je stari Zacvilihovski osvestil, kriknil je le: »Stoj!« in sablje so se skrile v nožnice.

Tudi v taboru ni nič manj završalo. Odmev hrupa je celo knezu priletel na ušesa, zlasti, ker je gospod Kušel, ki je bil v službi, prilomastil v sobo, kjer se je knez posvetoval z vojvodo Kijevskim, starosto Stobnickim in gospodom Denhofom, ter kriknil:

»Milostivi knez, vojaki se sekajo s sabljami!«

V tem hipu je kakor bomba prihrumel kraljevski stražnik, bled in ves iz sebe vsled besnosti, toda uže nekoliko trezen.

»Milostivi knez, prosim pravice!« kričal je. »V tem taboru je kakor v taboru Hmielnickega. Ne ozirajo se niti na rod niti na dostojanstvo. Kronine dostojanstvenike sekajo s sabljami! Ako v. kn. milost ne dopomoreš do pravice in krivcev ne obsodiš na smrt, odmerim si pravico sam.«

Knez plane s stola.

»Kaj se je zgodilo? Gospod, kdo te je napadel?«

»Tvoj častnik, — Skrzetuski.«

Resnoba je knezu stopila na obličje.

»Skrzetuski?«

Kar se naglo vrata odpró, in Zacvilihovski vstopi.

»Milostivi knez, jaz sem bil svedok!« reče.

»Jaz nisem prišel semkaj, da poročam, marveč da zahtevam kaznovanja,« kriči Lašč.

Knez se obrne k njemu in upre va-nj oči.

»Le polahko, le polahko!« reče stiha in s povdarkom.

Nekaj tako strahovitega je bilo v njegovih očeh in v pridušenem glasu, da je stražnik, dasi sloveč v drznosti, kar obmolknil, kakor bi bil izgubil glas, — navzoči dostojanstveniki pa so kar pobledeli.

»Gospod, govôri!« reče knez Zacvilihovskemu.

Zacvilihovski je povedal natanko, kako neplemenito in nespodobno, ne le dostojanstvenika, marveč tudi šlahčiča negodno je gospod stražnik začel zasmehovati bolest gospoda Skrzetuskega, kako se je naposled na-nj zakadil s sabljo in kako zdržljivost, nenavadno njegovi starosti, je namestnik pokazal ter mu le orožje izbil in potem odnehal. Naposled reče starček:

»Vaša knežja milost me pozna, da mi do sedemdesetega leta laž ni okalila usten in da jih ne okali, dokler živim in celo pod prisego bi ne mogel niti za besedico izpremeniti tega svojega poročila.«

Knez je vedel, da je beseda Zacvilihovskega zlata vredna, vrhu tega je Lašča predobro poznal. V prvem hipu ni črhnil ne besede. Vzel je pero in začel pisati.

Ko je spisal, pogledal je na gospoda stražnika.

»Gospod, pravica se ti odmeri,« reče.

Gospod stražnik je odprl usta, hotel nekaj odgovoriti, — toda besede so mu nekako zastale. Oprl se je ob bok, poklonil se ter odšel iz sobe.

»Želenski,« reče knez, »to pismo izrôči gospodu Skrzetuskemu.«

Gospod Volodijovski, ki se ni ganil od namestnika, bil je nekoliko presenečen, ko je zagledal kneževega slugo, zakaj v svesti si je bil, da bodeta morala iti takoj h knezu. Toda sluga ni izpregovoril niti besede, izročil je pismo ter zopet odšel. Skrzetuski je je prečital, potem pa podal prijatelju.

»Čitaj,« reče mu.

Gospod Volodijovski ga pogleda in vsklikne:

»Imenovanje na poročnika.«

In oklenivši se ga okolu vratu, poljubil mu je obe lici.

Poročnik v huzarskem praporu je bil o vojnem času v vojski malone dostojanstvenik. Temu praporu, v katerem je služil gospod Skrzetuski, je bil ritmojster (konjeniški stotnik) sam knez, nominalen*) poročnik pa gospod Sufčinski s Sienče, uže póstaren mož in uže davno iz aktivne službe. Gospod Jan je de facto**) uže zdavnaj izvrševal službo tega in onega, kar se je sicer često dogajalo v jednakih praporih, v katerih so bile prve stopinje le za ime, le dostojanstva. Ritmojster kraljevskega prapora je bil sam kralj, primasovskega primas, poročniki v obeh pa visoki dvorni dostojanstveniki, a v resnici so oskrbevali prapor namestniki, kateri so se v navadnem govoru tudi nazivali poročniki in polkovniki. Takov istinit poročnik ali polkovnik je bil gospod Skrzetuski. Toda mej dejanskim izvrševanjem službe, mej naslovom, ki se je dajal v govoru, in mej resničnim je bila velika razlika. Po imenovanji kneževem je postal sedaj gospod Skrzetuski jeden prvih častnikov kneza vojvode ruskega.

Njegovi prijatelji so se topili v radosti in so mu privoščili novo zaščito, njegovo obličje pa se ni niti za hip izpremenilo ter je ostalo resno in kameneno. Na svetu jih ni bilo več takih stopinj in dostojanstev, ki bi mu mogla razvedriti obličje.

Vstal je ter šel kneza zahvalit, v tem pa je mali Volodijovski hodil po njegovem stanovanji ter si mél roke.

»No, no,« govoril je, »imenovan poročnik v huzarskem praporu. V tako mladih letih se to še ni nikomur pripetilo.«

»Da bi mu Bog le srečo povrnil!« reče Zagloba.

»Vidite, kaj je! Vidite, kaj je! Ali ste opazili, da se niti ganil ni?«

»On bi se rad še celo odpovedal,« — dé gospod Longin.

»Velemožni gospod,« vzdihne Zagloba, »ni čuda! Jaz bi dal za njo vseh svojih pet prstov, akoprem sem si z njimi prapor osvojil.«

»Tako je, tako!«

»Gospod Sufčinski je torej brškone umrl?« opomni Volodijovski.

»Kdo dobi pa namestništvo? Praporščak je mladič in vrši službo stoprv od Konstantinova.«

To vprašanje je ostalo nerešeno. Odgovor je prinesel, vrnivši se, sam poročnik Skrzetuski.

»Gospod,« reče gospodu Podbipięti, »knez te je imenoval namestnikom.«

*) Po imenu.

**) Dejansko.

»Moj Bog, moj Bog!« jekne gospod Longin, skladajoč roke kakor na molitev.

»Ravno tako bi bil lahko imenoval njegovo iflandsko kobilo,« zamomlja Zagloba.

»No, in podjezd?« vpraša gospod Volodijovski.

»Brez odloga odidemo,« odgovori gospod Skrzetuski.

»Je li knez velel vzeti mnogo ljudij?«

»Jeden kozaški in jeden vlaški prapor, vsega vkupe petsto ljudij.«

Kušla, ki je pravil, zakaj je bil gospod stražnik izpoden in kako se je to godilo.

»Jaz sem mu nesel knežev ukaz,« pravil je gospod Kušel, »in verujte mi, gospodje, da je bilo to nevarno poslanstvo, zakaj, ko ga je prečital, začel je rjuti kakor vol, kedar ga z železom žigosajo. Z mlatom je planil na-me, in čudno je, da me ni mahnil. Zdi se mi, da je skozi okno zagledal Nemce gospoda Korickega, ki so obkrožili stanovanje, in moje dragonce. Stoprv potem je začel kričeti: ‚Dobro, dobro! Ker

Sluga ni izpregovoril niti besede, izročil je pismo ter zopet odšel... (Str. 23.)

»Hej, to je uže celi pohod, ne podjezd! Ker je tako, čas je, da krenemo na pot.«

»Na pot, na pot!« ponovi gospod Zagloba. »Morda nam tudi Bog dopomore, da zasežemo kakih novic.«

Dve uri pozneje, baš o solnčnem zahodu, šli so štirje prijatelji iz »Čolhanskega kamenja« proti jugu, ob istem času je pa tudi kronin stražnik s svojimi ljudmi vred ostavljal tabor. Ta odhod je gledalo mnogo viteštva izpod raznih praporov, ki ni štedilo krikov in zasmehovanja. Častniki so se gnjeli okolu gospoda

me odganjajo, pa odidem! H knezu Dominiku pojdem, ki me hvaležneje vsprejeme. Z berači‘ — pravi — ‚ne bodem služil, osvetim se‘ — kričal je — ‚kakor sem Lašč, kakor sem Lašč! — In od tega reviščeta‘ — pravi — ‚moram imeti zadoščenje!!‘ Mislil sem, da ga zalije žolč. — Mizo je razdrobil z mlatom mah na mah. In rečem vam, gospodje, da nisem porok, da se ne bi Skrzetuskemu kaj zlega pripetilo, zakaj s stražnikom ni šale. To je ohol in ponosen in odločen človek, ki še ni nobene razžalitve pustil brez osvete, vrhu tega pa je tudi dostojanstvenik.«

»Kaj se more Skrzetuskemu zgoditi pod varstvom kneževim?« reče jeden častnikov. »Tudi gospod stražnik, akoprem pripravljen na vse, bode računal s tako roko.«

V tem se je poročnik, ne vedoč o grožnjah gospoda stražnika, čim dalje nagleje oddaljeval od tabora, držeč se Ožigovcev, proti Bohu in Medvedovki. Akoprem je bil uže september osmodil listje po drevji, bila je vendar noč lepa in topla kakor v juliji, zakaj v tem letu spet zime skoro ni bilo. Spomladi je bilo uže vse zacvelo, ko je druga leta še debel sneg ležal po stepah. Po precej mokrem poletji bili so prvi meseci jeseni suhi, prijetni, bledi dnevi in svetle mesečne noči. Šli so torej po lepi cesti in niso mnogo pazili, ker so bili še preblizu tabora, da bi se bilo bati kakega napada. Potovali so živahno: namestnik z nekoliko konjiki na čelu, za njim Volodijovski, Zagloba in gospod Longin.

»Poglejte no, gospodje, kako se mesečna svetloba upira v ono brdo,« zašepeče gospod Zagloba. — »Prisegel bi, da je dan. Govoré, da so le o vojni take noči, da bi si duše, ki so zapustile telesa, po temi ne razbijale glav ob drevje, kakor v skednji vrabci ob povprečne hlode, in da bi laglje našle pot. Vrhu tega je danes petek, dan Odrešenikov, ko hudobne pošasti ne hodijo iz zemlje in zlobne moči ne smejo na človeka. Čutim, da mi je nekako laglje in da mi nadeja stopa v srce.«

»Glavno je, da smo vendar krenili in da se pripravljamo na rešitev!« reče Volodijovski.

»Najhuše je, če v muki čepiš na istem mestu,« pripomni Zagloba. »Ko sediš na konji, leta ti obup čim dalje nižje, ker se trese, dokler ga naposled popolnoma ne otreseš.«

»Ne verujem,« zašepeče Volodijovski, »da bi se dalo vse tako otresti; na primer ljubezen, ki se kakor klošč vjeda v srce.«

»Ako je prava ljubezen,« reče gospod Longin, »bôri se z njo kakor z medvedom, premore te vendar.«

Izrekši je gospod Longin narasle prsi olajšal z vzdihom, podobnim izbuhu kovaškega meha, mali Volodijovski pa je obrnil k nebu oči, kakor bi na nebu iskal zvezde, ki sveti knežnji Barbari.

Konji so začeli prhati po vsem praporu, v spremstvu pa so jim odgovarjali: »Zdrav! Zdrav!« in potem je vse utihnilo. Kar začne nekov žalosten glas peti v zadnjih vrstah:

Ideš na vojne, nebore,
Ideš na vojne,
Nočevat pojdeš na dvore,
Dneve imel bodeš znojne.

»Stari vojaki trde, da konji vselej prhajo na dobro znamenje. To mi je rekel tudi pokojni oče,« opomni Volodijovski.

»Kakor bi mi nekaj šepetalo v uho, da ne gremo zaman,« odgovori Zagloba.

»Bog daj, da bi tudi poročniku kaka nadeja stopila v srce,« vzdihne gospod Longin.

Zagloba začne z glavo kimati in jo sukati kakor človek, ki se s kako mislijo ne more sprijazniti, naposled pa izpregovori:

»Vse kaj drugega mi sedi v glavi. Gospoda, to misel vama moram povedati in je nikakor ne morem zadržati. Gospoda, ali nista opazila, da se Skrzetuski nekaj časa dela — ne vem, morda samo na videz — kakor bi izmej nas on najmanj mislil na rešitev one ubožice?«

»On je take narave,« odgovori Volodijovski, »da nikomur nič ne pove. Nikdar ni bil drugačen.«

»Vem, toda spomni se, gospod, kako malomarno nama je rekel ‚Bog plati!‘ ko sva mu dajala nadejo, kakor bi šlo za kako malenkost. Bog vé, da bi bila to z njegove strani velika nehvaležnost, kajti na volovsko kožo ne bi mogel vsega spisati, kako je revica za njim plakala, koprnela. Videl sem to na svoje oči.«

Volodijovski zmaje z glavo.

»Ni mogoče, da bi jo pustil,« reče, »saj je prvi pot, ko mu jo je oni vrag ugrabil iz Rozlogov, tako obupaval, da smo se bali, da bi se mu pamet ne zmešala. Sedaj je pokazal mnogo več razsodne mirnosti. Ako mu je Bog vlil mir v srce in dal moči, tem bolje. Kot odkritosrčni prijatelji smo dolžni, da se tega veselimo...«

Izrekši je Volodijovski vspel konja ter se pomaknil naprej k Skrzetuskemu, Zagloba je pa nekaj časa molče jezdil poleg gospoda Podbipięte.

»Gospod, ali ne misliš tudi ti tako kakor jaz, — da bi se premnogo manj zlega zgodilo na svetu, ako bi ne bilo ljubezni?«

»Kar je komu gospod Bog namenil, to se ge ne ogne,« odgovori Litvin.

»Gospod, ti nikdar pravega ne odgovoriš. To je drugo, to pa zopet drugo. Čemu je bila Troja osvojena? He? Ali se mari ni vnela tudi ta vojna samo zaradi krasnih las? Hmielu se je

zahotelo Čaplinske, ali pa tudi Čaplinskemu Hmielniške, mi pa zaradi njih grešnih željâ vijemo in sekamo vratove.«

»Ker je to nečista ljubezen; je pa tudi poštena ljubezen, po kateri se množi hvala božja.

»Gospod, sedaj si bolje zadel. Kmalu se celo sam polotiš tega dela. Čul sem, da ti je bil pred vojno privezan trak za spomin.«

»Bratec!... Bratec!...«

»Ali ti troje glav zavira pot? Kaj?«

»Ah, res je tako!«

»To ti rečem: mahni dobro in na jeden pot odsekaj glavo Hmielnickemu, hanu in Bohunu.«

»Da bi se le hoteli tako postaviti!« odgovori s tresočim se glasom gospod Longin in povzdigne k nebu oči.

V tem je Volodijovski dolgo jezdil poleg Skrzetuskega ter molče pogledaval izpod lebke na mrtvo njegovo obličje. Naposled je udaril s stremenom ob njegov stremen.

»Jan,« reče, »slabo je, da se zamišljavaš.«

»Ne zamišljavam se, — molim,« odgovori Skrzetuski.

»To je sicer sveto in hvalevredno opravilo, toda ti nisi redovnik, da bi samo molil.«

Gospod Jan nalahko obrne svoje mučeniško obličje k Volodijovskemu ter vpraša s tihim glasom, polnim odpovedi:

»Mihael, reci mi, kaj mi še ostaja razun samostan?...«

»Ostaja ti, da jo rešiš,« odgovori Volodijovski.

»To hočem tudi storiti, — do poslednjega vzdiha. In ako jo tudi živo najdem, ali ne bode prepozno? Bog me varuj. O vsem drugem lahko mislim, le o tem ne. Bog mi varuj pamet. Jaz ničesar več ne želim, nego da jo iztrgam iz njegovih oskrunljivih rok, in potem naj si dobi tako zavetišče, kakoršno si poiščem tudi jaz. Kaže se, da ni bila volja božja. Mihael, pusti me, da molim, in ne dotikaj se krvaveče rane.«

Volodijovskemu se je skrčilo srce. Hotel ga je tolažiti, govoriti o nadeji, a besede mu niso hotele skozi grlo, in v gluhem molčanji sta jezdila dalje, — in le ustni Skrzetuskega sta se gibali v molitvi, s katero je očividno hotel odpoditi strašne misli. Malega viteza je kar strah obšel, ko je v mesečnem svitu pogledal na to obličje. Zdelo se mu je popolnoma, da je to obličje redovnikovo, resno, omršavelo od posta in premišljevanja.

A v tem je oni glas znova začel peti v zadnjih vrstah:

»Prideš iz vojne, nebore,
Prideš iz vojne,
Prazne imel bodeš dvore,
Rane pa gnojne.«

V.

Gospod Skrzetuski je šel s svojim podjezdom tako, da je podnevi počival po gozdih in jarkih, skrbno razstavljajoč straže, ter se le ponoči pomikal naprej. Ko se je približal kaki vasici, objel jo je navadno tako, da bi se živ krst ne bil izmuznil, nabral si živeža, krme za konje, pred vsem pa je nabiral novice o sovražniku. Ljudem ni nikjer prizadel nič hudega. Ko se je pa odmaknil, zavil je naglorna v drugo stran, da bi sovražnik v vasi ne mogel izvedeti, v katero stran je krenil podjezd. Namen podjezdu je bil ta, da poizvé, če Krzivonos s svojimi štiridesetimi tisoči ljudij še oblega Kamjenec, ali če je uže nehal z brezuspešnim obleganjem in če hiti Hmielnickemu na pomoč, da bi z njim vred stopil v glavno bitko, dalje, kaj počno dobruški Tatarji, — nadalje, če so uže prestopili Dnjeper ter se strnili s Krzivonosom, — ali pa če leže še na oni strani. Poljskemu taboru so bile take novice važne reči, in vladarji sami so bili dolžni skrbeti za nje. Ker pa njim, neizkušenim ljudem, to ni prišlo na pamet, prevzel je knez vojvoda to težavo. Ako bi se namreč pokazalo, da je Krzivonos z bjalogrodskimi in dobruškimi hordami opustil obleganje nepredobitnega Kamjenca in da hiti k Hmielnickemu, treba bi bilo kar najhitreje udariti na poslednjega, predno bi se ojačil v najvišjo moč. V tem pa vrhovni vladar knez Dominik Zaslavski-Ostroški ni hitel, marveč so se ga nadejali v tabor stoprv dva, tri dni po odhodu Skrzetuskega. Po vsej priliki je spotoma po svoji stari navadi veseljačil ter se dobro zabaval. V tem pa je potekal najlepši čas, ko bi se bila dala sila Hmielnickega zlomiti, in knez Jeremija je zdvajal, če je pomislil, da prihiti k Hmielnickemu, ako pojde tako naprej, še pravočasno ne le Krzivonos in zadnjeprske orde, marveč celo sam han, na čelu perekopskim, nohajskim in azovskim trumam.

V tabor so dohajale celo novice, da je han Dnjeper uže prestopil in da z dvesto tisoč konji noč in dan hiti na zapad, — kneza Dominika pa ni in le še ni.

Bilo je čim dalje verjetnejše, da vojske, stoječe pod »Čolhanskim kamenjem«, proti petkrat večji sili stopijo v boj — in da sovražnika, ako bodo »vladarji« tepeni, da sovražnika nič več ne zadrži, da ne bi vlomastil Poljski v srce, v Krakov in Varšavo.

Krzivonos je bil tem nevarnejši, ker bi, gredoč od Kamjenca naravnost na jug na Konstantinov, vladarjem, ako bi hoteli prodreti v sredino Ukrajine, lahko odrezal vrnitev. Vsekako bi bili stisneni mej dva ognja. Zato je gospod Skrzetuski sklenil, da o Krzivonosu ne bode le poizvedaval, marveč da ga bode kolikor mogoče tudi zadrževal. V svesti, kako važna naloga mu je dana, da usoda vse vojske leži v dobri izvršitvi te naloge, skrbel je rad za svoje in za svojih vojakov življenje; zakaj, ako bi mlad vitez s petsto ljudmi hotel v besnem boji zadržati štiridesettisočno vojsko Krzivonosovo, ojačeno z bjalogrodskimi in dobruškimi ordami, smelo bi se tako početje imenovati blazno. Gospod Skrzetuski je bil preizkušen vojak, da bi kar na slepo drvil v pogubo, in je kaj dobro vedel, da se v bitki val zlije črez njega in črez trupe njegovih tovarišev, — zato se je oprijel drugih sredstev. Najprvo je razpustil novico mej lastne vojake, da gredo kot prednja straža cele divizije strašnega kneza, in to novost je širil povsodi, po vseh futorih, vasicah in mestecih, koder je hodil. Kakor bliskavica se je razletela vzdolž Zbruča, Smotriča, Studenice, Uške, Kalusika, s hitrim begom je prišla na Dnjester ter letela dalje, kakor bi jo gnal veter, od Kamjenca pa do Jahorlika. Ponavljali so jo turški baše v Hocimu in Zaporožci v Jampolu in Tatarji v Raškovu. In znova se je razlegel oni znani krik: »Jarema gre!« vsled katerega so drvenela srca pobunjenemu narodu, da je divjal v strahu, ne vedoč ne dneva ne ure.

In nihče ni dvomil o resničnosti te novice. Vladarji udarijo na Hmiela, Jeremija pa na Krzivonosa. — To se je zdelo vsem naravno. Verjel je to tudi sam Krzivonos, in roke so mu omahnile. Kaj naj stori? Ali bi se vzdignil na kneza? Tu pod Konstantinovom je bilo drugo srce v črni in bilo je tudi več sile, a vendar so zdesetkovani, pobiti in so jedva odnesli življenje. Krzivonos si je bil v svesti, da se bodo njegovi molojci z besnostjo bíli proti vsaki drugi vojski ljudovlade Poljske in proti vsakemu drugemu vojvodi; toda ko se približa Jeremija, razprhnejo se kakor tolpa labodov pred orlom, kakor stepno listje pred vetrom.

Ako bi kneza čakal pod Kamjencem, bilo bi še slabše. Krzivonos je sklenil, da se zapodi na vzhod, prav k Braclavu, da se ogne svojega zlega duha, in pohiti k Hmielnickemu. Bil si je sicer v svesti, da po takih ovinkih ne pride v pravi čas, toda v pravi čas poizve vsaj o uspehu in pomisli, kako bi sebe otel.

A v tem so z vetrom priletele nove novosti, — da je Hmielnicki uže pobit. Izpuščal je je nalašč, kakor preje, gospod Skrzetuski, in sedaj v prvem hipu nesrečni četnik uže ni vedel nič več, kaj bi počel.

Sklenil je potem, da kar najhitreje pohiti na vzhod, da se kar najdalje umakne v stepo, — morda naleti na Tatarje in se skrije pri njih.

Pred vsem pa se je hotel prepričati, kaj in kako, zategadelj je skrbno iskal mej svojimi polkovniki, da bi koga našel na vse gotovega in zanesljivega, katerega bi poslal na ogled. Toda izbor je bil težak. Radovoljnikov ni bilo, a naposled je bilo treba najti takega človeka, ki ne bi izdal, kam mislijo bežati, če pride sovražniku v roke, tudi ne, če bi ga pekli ali nasadili na kol, ali če bi ga trli s kolesom.

Naposled ga je Krzivonos našel.

Neko lepo noč je velel poklicati Bohuna ter mu je rekel:

»Čuj, Jurko, prajatelj moj! Na nas gre Jeremija z veliko silo, nesrečniki bodemo morali poginiti!«

»Tudi jaz sem slišal, da gre. Očka, saj smo z vami o tem uže govorili, — pa čemu bi poginili?«

»Ne vzdržimo. Drugemu bi vzdržali, Jeremiji pa ne. Molojci se ga boje.«

»Jaz se ga pa ne bojim. V Vazilovki na Zadnjepriji sem mu potolkel ves polk.«

»Vem, da se ga ne bojiš. Tvoja kozaška, molojska slava je vredna njegove knežje, toda jaz mu ne morem dati bitke, molojci nočejo... Spomni se, kaj so govorili na posvetovanji, kako so va-me silili s sabljami, češ da je hočem peljati na pokolj.«

»Pojdimo k Hmielnickemu, ondu dobimo krvi in plena.«

»Govoré, da je Hmielnicki uže pobit od vladarjev.«

»Tega jaz ne verujem, oče Maksim. Hmielnicki je lisjak, brez Tatarjev ne udari na Lahe.«

»Tudi jaz mislim tako, a treba je za trdno to vedeti. Tega vražjega Jeremijo bi obšli in se združili s Hmielnickim, a treba je za trdno ve-

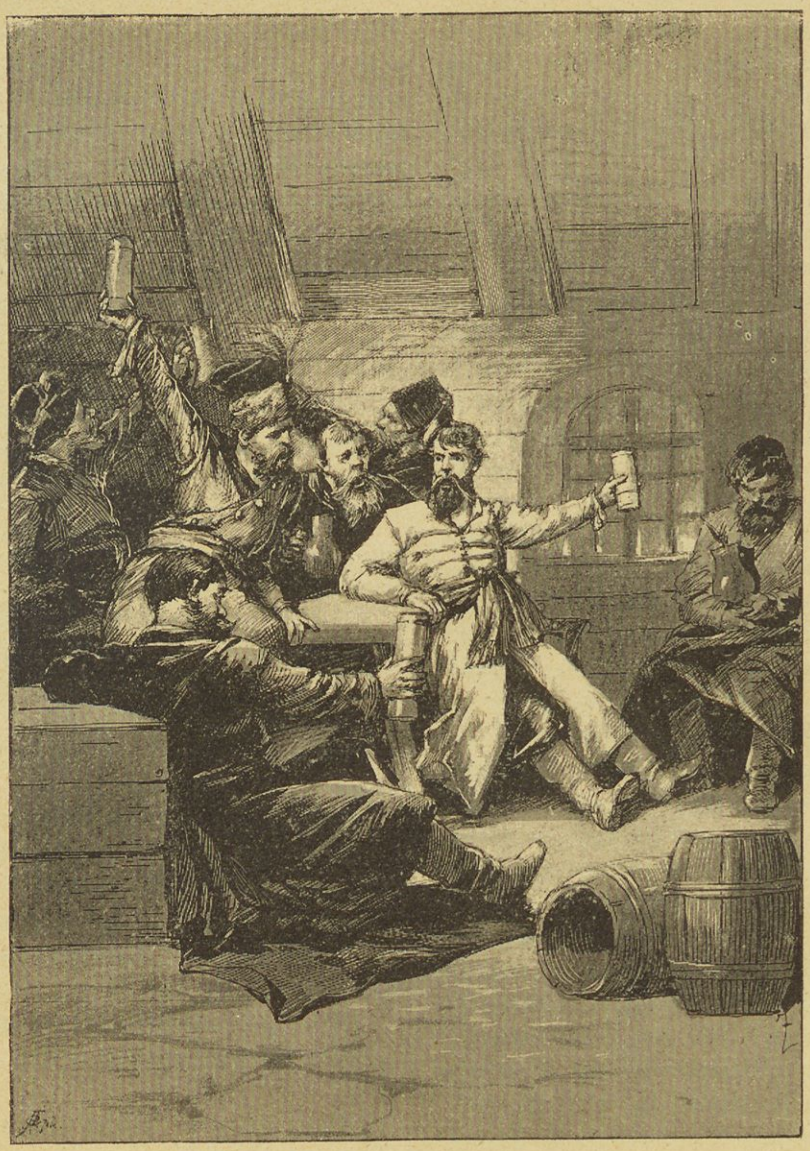

Njegovi molojci so pili za žive in mrtve, »predno je ogrne majka smrt«...

deti! Če bi se kdo ne bal Jeremije in bi odšel s podjezdom, nasul bi mu čapko rumenih zlatov.«

»Jaz pojdem, oče Maksim; ne sicer zlatov iskat, marveč slave kozaške, molojske!«

»Ti si za menoj prvi ataman, in ti hočeš iti? Ti bodeš Kozakom, dobrim molojcem, še prvi ataman, ker se ne bojiš Jeremije. Pojdi torej, sokol, potem pa zahtevaj, kar poželiš. No, rečem ti: Ako ne bi šel ti, šel bi jaz sam, a meni ni možno.«

»Ni možno, zakaj če bi šli vi, oče, takoj bi molojci kriknili, da se bojite za svojo glavo, in bi se razleteli po vsem svetu; ako grem pa jaz, vzrase jim srce.«

»Ali naj ti dam mnogo vojakov?«

»Ne vzamem jih mnogo. Z majhno četo se je laglje skriti in poizvedovati. Petsto dobrih molojcev mi dajte, in svojo glavo zastavim, da jih mnogo zalotim in privedem vam — in sicer ne kakih ‚poštarjev' — marveč pravih ‚tovarišev', vojnikov, od katerih poizveste vse.«

»Pojdi torej. — S Kamjenca uže streljajo na radost in na spas Lahom, a na pogibel nam — nedolžnim.«

Bohun je odšel ter se takoj začel pripravljati na pot. Njegovi molojci, kakor se je neizogibno godilo v takih slučajih, so pili za žive in mrtve, »predno je ogrne majka smrt,« on pa

je pil z njimi, da je kar žganje puhal, razsajal, vpil. Naposled je ukazal privaliti beček degta in skočil va-nj, kakor je bil, oblečen v altembasu in svili, potopil se jedenkrat, dvakrat, z glavo vred — ter vskriknil:

»Sedaj sem črn kakor majka noč, laške oči me ne zagledajo!«

In povalivši se po priplenjenih perzijskih kobrcih, skočil je na konja in odjahal, za njim pa so sredi nočne temé udrli verni molojci, spremljani s kriki:

»Na slavo! Na srečo!«

V tem je bil gospod Skrzetuski dospel uže do Jermolincev. Ker je ondu našel odpor, napravil je strahovito klanje mej meščani, napovedal jim, da pride jutri knez Jeremija, ter dal odpočitka utrujenim konjem in vojakom.

Potem je tovariše pozval na posvèt ter jim rekel:

»Doslej nam je dal Bog srečo. Po strahu, ki ogrinja kmete, spoznal sem, da nas res imajo za prednjo stražo kneževo — in verujejo, da gre vsa sila za nami. Toda poskrbeti moramo, da nas ne obsledé in da ne opazijo, da povsodi hodi ista tolpa.

»Bodemo še dolgo tako hodili?« vpraša gospod Zagloba.

»Dokler ne poizvemo o Krzivonosu, kaj je sklenil.«

»Morda niti na bitko ne pridemo v tabor.«

»Utegnilo bi se tudi to zgoditi,« odgovori gospod Skrzetuski.

»Milostivi gospod! Prav rad nimam tega,« reče šlahčič. »V razgrajanji v Konstantinovu so se mi vsaj nekoliko roke razmajale in tam se je tudi kaj staknilo, to je pa toliko kakor psu muha! Prsti me srbe...«

»Morda tukaj doživiš še več bitek, nego si misliš,« odvrne resno gospod Skrzetuski.

»O! A to na kak način?« vpraša zelo nemirno Zagloba.

»Ker utegnemo vsak dan naleteti na sovražnika. Akoprem ne nameravamo z orožjem zagraditi mu pota, treba se bode vendar braniti. Da se vrnem k stvari. Treba nam zajeti več kraja, da nas bodo ob jednem videli na več mestih, da tu in tam potolčemo upornike, da se raznese groza in da bodemo povsodi puščali novice. Jaz torej mislim, da se nam bode treba razdeliti.«

»Tudi jaz mislim tako,« reče Volodijovski. »Na tak način se jim na videz pomnožimo, in ti, ki pobegnejo h Krzivonosu, govorili bodo o velikanski množici.«

»Gospod poročnik, ti si poveljnik, zatorej razporedi,« reče Podbipięta.

»Jaz pojdem na Zinkov, na Solodkovce in še dalje, če mi bode možno,« reče Skrzetuski, »ti, gospod namestnik Popbipięta, pojdi naravnost dol v Tatarščino, — ti, Mihael, pojdeš pod Kupin, a gospod Zagloba požene okolu Satanova na Zbruč.«

»Jaz?« reče Zagloba.

»Da. Ti si zvit človek in poln ukan. Mislil sem, da bodeš to rad prevzel, toda ako nočeš, vzame četrti oddelek Kosmač, stražnji glavar.«

»Vzame, toda pod mojim poveljstvom,« vsklikne Zagloba, kateremu je laskala misel, da bode poveljnik posebnega svojega oddelka. »Ako sem vprašal, storil sem zato, ker mi je bilo žal, da bi se od vas poslovil.«

»Ako imaš izkušenosti v vojnih stvareh,« pripomne Volodijovski.

»Če imam izkušenosti? Še nobena štorklja ni mislila o tem, da bi s teboj očetu in materi storila prezent, ko sem jaz uže načelnikoval večjim podjezdom nego je ves ta. Vse svoje žive dni sem preslužil v vojski in bi bil doslej služil, da mi ni nekoč plesnjev suhar prišel v želodec, kjer mi je ostal tri leta. Moral sem iti po bezoar*) v Galato. O tem potovanji bodem o svojem času uže še obširneje govoril, sedaj se mi mudi na pot.«

»Pojdi in trosi novice, da je Hmielnicki uže pobit in da ima knez Ploskirov uže za hrbtom,« reče gospod Skrzetuski. »Zajetnikov ne lovi kakoršnih si bodi, marveč le take iz podjezda izpod Kamjenca, ako jih dobiš, ki bi mogli o Krzivonosu kaj povedati, zakaj ti, katere imamo, dajejo protivna poročila.«

»Da srečam samega Krzivonosa! Naj se le drzne napasti moj podjezd, dam mu popra s korenčkom! Gospodje, ne bojte se, jaz naučim razbojnika peti, da, celo plesati!«

»V treh dneh se snidemo v Jermolincih! Sedaj pa vsak na svojo pot!« reče Skrzetuski. »Prosim pa, gospodje, da ljudi varujete.«

»V treh dneh v Jermolincih!« ponove Zagloba, Volodijovski in Podbipięta.

*) Neko zdravilo, protistrup.

VI.

Ko je gospod Zagloba ostal sam, na čelu svojemu oddelku, storilo se mu je inako. Lotil se ga je celo strah, in mnogo bi bil dal za to, da bi imel poleg sebe Skrzetuskega, Volodijovskega ali pa gospoda Podbipięto, katere je v srci najbolj občudoval in pri katerih se je čutil popolnoma varnega. Tako slepo je veroval v njih izkušenost in hrabrost.

S početka je torej zelo otožen jezdil na čelu svojemu oddelku, oziral se sumno na vse strani, v mislih meril nevarnosti, na katere bi utegnil naleteti, ter mrmral:

»Gotovo bi bilo umestnejše, da je kateri onih tu. V kar je Bog koga namenil, v to ga je ustvaril in tem trem bi se spodobilo, da bi se bili rodili kot brenceljni, ker tako radi sedé na krvi. Na vojni so take volje kakor drugi pri vrčih, ali pa kakor ribe v vodi. Pa kaj ne bi bili! Trebuhe imajo lahke, roke pa težke. Skrzetuskega sem videl pri delu — in vem, kako je izurjen. Ljudi napleta kakor menihi molitve. To mu je priljubljeno rokodelstvo. Oni Litvin, ki nima niti svoje glave, pa še treh drugih išče, ne postavlja ničesar v nevarnost. Najmanj poznam tega malega pritlikavca. Pa brez nobene dvojbe mora biti huda osa. Sodeč po tem, kar sem sam videl pod Konstantinovom in kar mi je gospod Skrzetuski pravil o njem, — mora biti osa! Na srečo ne gre daleč od mene in mislim, da najbolje storim, če se z njim združim, zakaj če sam vem, kam grem, naj me pohodijo race.«

Gospod Zagloba se je začutil zelo samotnega na svetu, — tako da se je samemu sebi smilil zbok svoje osamelosti.

»Tako je! Tako!« mrmral je. »Vsakdo se ima na koga ozreti, kaj pa jaz? Ne tovariša, ne očeta, ne matere! Sirota sem — in dovolj!«

V tem hipu se mu približa stražnji glavar Kosmač.

»Gospod poveljnik, kam gremo?«

»Kam gremo?« ponovi gospod Zagloba. »Kaj?« In naglo se vzravna v sedlu ter si pogladi brado.

»Na Kamjenec! Ako bode taka moja volja! Razumeš, gospodine stražnji glavar?«

Stražnji glavar se je poklonil ter molče umaknil v vrsto, ne vedoč, čemu se je poveljnik razsrdil. Gospod Zagloba je še naokolo spustil nekoliko groznih pogledov, potem pa se umiril ter mrmral dalje:

»Ako pojdem do Kamjenca, privolim, da mi dade po turškem običaji sto palic na podplate. Tfu, tfu! Da je kdo ónih poleg mene, čutil bi v sebi več srca. Kaj naj počnem s sto ljudmi? Rajši bi bil sam, potem človek vsaj v ukane zaupa. Sedaj nas je preveč, da bi vojevali z ukanami, a premalo, da bi se branili. Skrzetuskemu je šinila zelo nesrečna misel v glavo, da naj se podjezd razdeli. In kam pojdem? Vem sicer, kaj je za menoj, ali kdo mi pové, kaj je pred menoj, in kdo mi je porok, da mi vragovi niso nastavili kakih pastij? Krzivonos in Bohun! Lepa reč! Da bi ja hudiči olupili! Bog me varuj vsaj Bohuna. Skrzetuski koprni, da bi se z njim sešel, — usliši ga, Gospod! Ker sem mu prijatelj, želim mu, česar si sam želi — amen! Jaz prodrem do Zbruča in se vrnem v Jermolince ter jim privedem več zajetnikov, nego si jih sami želé. Za te mi ne pojde trda.«

Potem se približa Kosmač.

»Gospod poveljnik, nekake jezdece je videti na brdu.«

»Naj gredo hudiču na roge! Kje? Kje?«

»Tam za goro. Videl sem znamenja.«

»Vojska?«

»Zdi se mi, da je vojska.«

»Naj je psi razmrcvarijo! In jih je mnogo?«

»Ne ve se, daleč je. Pot gre za onimi skalami. Ako se tam skrijemo, planemo lahko nenadoma na nje. Ako jih je velika sila, saj je Volodijovski blizu. On zasliši strel in nam priskoči na pomoč.«

Gospodu Zaglobi udari iznenada srčnost v glavo, kakor vino. Morda mu je dala obupnost tako srce za delo; morda tudi nadeja, da je gospod Volodijovski še blizu, skratka, blisnil je z golo sabljo, strahovito zasukal oči in zakričal:

»Skrijte se za skale! — Iznenada pademo na nje! Pokažemo tem tolovajem...«

Izurjeni knežji vojaki so naglo zavili pod skale ter se hipoma postavili v bojni red, gotovi na nenadejan napad.

Minila je ura. Naposled se je zaslišal hrum bližajočih se ljudij. Odmev je nesel glasove veselih pesnij, in še jeden hip, pa so došli do ušes v zasedi prežečih vojakov glasovi goslij, piščalk in bobenčka. Stražnji glavar se znova približa gospodu Zaglobi in reče:

»Gospod poveljnik, to ni vojska, to niso Kozaki, to so — svatje.«

»Svatje?« reče Zagloba. »Čakajte me, jaz jim zaigram.«

Izrekši požene konja, za njim pa izjahajo vojaki ter se na cesti postavijo v vrsto.

»Za menoj!« krikne Zagloba grozovito.

In vrsta se je spustila v dir, potem v skok, obkrožila skalo ter se naglo ustavila pred grmado ljudij, zmešanih in osuplih vsled nenadnega prizora.

»Stoj! Stoj!« klicali so z obeh stranij.

To je bilo zares kmetsko ženitovanje. Prvi so jezdili »dudijar«, teorbanist, goslar in dva dovbiša, uže nekoliko vinski, igrajoči poskočnice. Za njimi je šla mlada nevesta, brdko dekle, v temnem županu in z lasmi, razpuščenimi na ramena. Obkroževale so jo družice, pele pesni in nesle vence na rokah. Vsa dekleta so sedela na konjih, sedeč po moški, odičena s poljskim cvetjem ter so izdaleka bila videti kakor četa krasnih Kozakov. V drugi vrsti je jahal ženin čilega konja, sredi drugov, ki so nosili vence na drogih, podobnih sulicam. Za tolpo so šli roditelji novoporočencev in gostje, vsi na konjih, samo bečki z žganjem, medom in pivom so bili naloženi na lahka, s slamo zapažena kola, tresoča se po neravni, kameniti cesti.

»Stoj! Stoj!« klicali so z obeh stranij. Potem se je svatovska truma pomešala. Dekleta so zagnala strahovit krik ter bežala nazaj, mladeniči in starejši svatje pa so skočili naprej, da bi s prsmi zaslonili dekleta pred nenadnim napadom.

Gospod Zagloba je skočil pred nje, mahal s sabljo, svetil z njo prestrašenim kmetom v oči ter začel vreščati:

»Hej, ničemniki, pasjerepci, prekucuhi! V buno se vam je zahotelo! S Krzivonosom držite, kaj? Greste na ogleduštvo? Vojski zagrajate cesto? Na šlahto vzdigate roko? Jaz vam pokažem, vi brezčastne pasje duše! Ukažem vas vkovati v železje in nasaditi na kole, o lopovi, neverniki! Sedaj mi poplačate za vsa zlodejstva!«

Star in kakor golob bel starejšina skoči s konja, se približa šlahčiču, prime pokorno za stremen, začne klanjati se in prositi:

»Usmilite se, jasni vitez. Ne pogubljajte nedolžnih ljudij. Bog nam je svedok, da smo nedolžni. Mi ne gremo v buno, mi gremo iz cerkve, iz Husjatina. Oženili smo svojega sorodnika Dimitra, kovača, s sodarjevo Ksenijo. Mi smo svatje.«

»Gospod, to so nedolžni ljudje!« zašepeče stražnji glavar.

»Proč! To so lopovi! Od Krzivonosa so prišli na ženitovanje!« obregne se Zagloba.

»Vrag ga vzemi!« zakliče starec. »Mi ga nismo videli, mi smo bedni ljudje. Usmilite se, jasni gospod, dovolite nam, da odidemo, mi nikomur ne delamo krivice in vemo, kaj je naša dolžnost.«

»V Jermolince pojdete, toda zvezani!«...

»Gospod, pojdemo, kamor zapoveste. Vi zapovedujete, mi moramo poslušati! Ali usmilite se nas, jasni vitez! Recite gospodom vojakom, da nam ne bodo delali sile, vi pa — oprostite prostakom, prepokorno se klanjam — pijte z nami na srečo poročencema... Pijte, vaša milost, na radost preprostim ljudem, kakor veleva Bog in sveto blagovestje.«

»Pa ne mislite, da vam odneham, če bodem pil!« reče gospod Zagloba ostro.

»Ne, gospod,« odgovori ded veselo, »mi ne mislimo! Hej, godci!« zakrikne, »zasvirajte jasnemu vitezu, jasni vitez je dober, vi molojci pa skočite po med, po sladki med za jasnega viteza. On bednim ljudem ne bode storil krivice. Urno, mladci, urno! Zahvalim, gospod!«

Molojci so skočili k bečkom, kakor bi trenil, v tem pa so zabrneli bobenčki, zazvenele gosli, dudar je napel lica ter začel stiskati dudo pod pazdho, in svatje so potresali z venci na palicah. Ko so vojaki to videli, začeli so se čim dalje bolj primikati, vihati brke, smehljati se fantom in črez pleča pogledavati na dekleta. Na novo so zagrmele pesni, — in strah je minil. Tu pa tam ozvali so se celo radostni klici: »U-ha! U-ha!«

Toda gospod Zagloba se ni takoj razvedril. Celo ko so mu podali četrt medú, mrmral je še potihoma: »A lopovi, ničemniki!« Celo ko je uže brke pomočil pijači v temno površino, niso se mu obrvi razmršile. Vzdignil je glavo in mežeč z očmi in cmakajoč z ustnama začel pokušati pijačo. Potem se mu je začudenje, pa tudi srd pokazal na obličji:

»Kaki časi so to,« zamrmral je. »Malovredneži pijó takov med! Bog, ti to vidiš in ne grmíš!«

In zvrnil je četrt ter jo izpraznil do dna.

V tem so ga prišli prosit svatje, naj bi jim nič hudega ne storil in da bi je izpustil. Mej njimi je prišla tudi mlada nevesta Ksenija, boječa, drhteča, s solznimi očmi, zardela in krasna kakor zora. Približala se je, sklenila roke: »Usmi-

»V Jermolince pojdete, toda zvezani!«. . (Str. 31.)

lite se, gospod!« in poljubovala gospodu Zaglobi žolte golenice. — Šlahčiču se je srce naglo omehčalo kakor vosek.

Popustivši usnjati pas, začel je po žepu nekaj brskati. Nagrabil je poslednje rumene zlate, katere mu je prejšnje dni podaril sam knez, ter rekel Kseniji:

»Na! Bog te blagoslovi kakor vsakega, ki je še nedolžen.«

Tu mu srce ni dalo več govoriti, zakaj ta vitka, črnoobrva Ksenija ga je spominjala knežnje, katero je gospod Zagloba ljubil po svoje. »Kje je sedaj ubožica, ali jo varujejo sveti angeli?« mislil si je in je bil uže popolnoma vshičen, pripravljen, da vsakega objame in da se z vsakim pobrati.

Ko so svatje videli njegovo blagodušnost, začeli so veselo ukati in peti ter se gnjesti okolu njega, poljubovati mu obleko.

»On je dobroten!« ponavljalo se je v trumi.

»Zlat Lah, zlate daje in ne stori nič hudega. Dobroten gospod! Na slavo! Na srečo!« Goslar se je kar tresel, tako je vlekel lok, dudarju so oči zlezle na vrh in »dovbišem« so zastajale roke. Stari sodar, ki se je doslej strahopeto odmikal, stopil je sedaj naprej ter se začel z ženo in s staro kovačico, ženinovo materjo, klanjati do pasu in vabiti v hutor na ženitovanje, — češ, da bi si šteli v čast, ako bi imeli takega gosta in da bi bilo slabo znamenje za poročenca, če ne gredo, ker drugače v zakonu ne bode sreče. Za njimi se je priklanjal tudi ženin in črnoobrva Ksenija, ki je, dasi preprosto dekle, takoj spoznala, da njena prošnja največ zaleže; svatje pa so kričali, da hutor ni daleč, da vitezu ne bode od rok, sodar pa kot bogatin ne bode točil takega medu, marveč boljšega.

Gospod Zagloba se ozre po vojakih: vsi so mrdali z brkami kakor zajci. Obetali so si raznovrstne zabave na plesu in v pijači. Ker si pa niso upali prositi, da bi šli, usmilil se jih je gospod Zagloba sam. V kratkem so on, svatje in vojaki v najboljši volji korakali proti hutoru.

Hutor res ni bil daleč. Stari sodar je bil bogat, svatba je bila torej hrupna, in vsi so se močno opili. Gospod Zagloba se je bil tako razvnel, da je bil v vsem prvi. Potem so se začeli čudni običaji. Stare ženske so odvedle Ksenijo v sobo ter se ondu z njo zaprle. Bavile so se dolgo. Potem so stopile ven in povedale, da je »molodica« kakor lilija! Tedaj pa je radost zavladala v družbi. Vstal je krik: »Na slavo, na srečo!« Ženske so začele tleskati v roko in kričati: »A kaj? Saj smo rekle!« mladeniči pa so topotali z nogami — in vsak je samcat plesal s četrtjo v roki, katero je pred vrati izpil »na slavo« neveste. Tudi gospod Zagloba je tako plesal, samo s tem razločkom, da je, uvažujoč imenitnost svojega plemenitega rodu, pred vrati izpil polič ne pa samo četrt. Potem so tast, tašča in kovačica spremili mladega Dimitra v sobo k nevesti. Ker pa ženin Dimitrij ni več imel očeta, poklonili so se gospodu Zaglobi, da bi ga namestil. On je privolil ter odšel z drugimi. V tem je v izbi utihnilo, le vojaki, ki so pili na dvorišči, delali so hrup, veselo kričali po tatarski in streljali s samokresi. Največja radost in burnost pa se je začela, ko so se voditelji zopet vrnili v sobo. Sodar je v veselji prižemal kovačico, mladeniči pa so hodili k sodarki ter se ji klanjali, ženske pa so jo slavile, da je hčerko odgojila kakor oko v glavi, kakor golobico in lilijo. Potem se je gospod Zagloba spustil z njo v ples. Začela sta se sukati. On je tleskal z rokama in tako poskakoval in tako tolkel s podkvama ob tla, da so kar troske letele od desak in da mu je obilen pot lil s čela. Za njima so se spustili vsi drugi in sicer, kdor je mogel, v izbi, kdor pa v izbi ni mogel, pa na dvorišči, dekleta s fanti in z vojaki. Sodar je veleval valiti vedno nove sodčke. Naposled se je vsa svatba premaknila iz sobe na dvorišče. Zapalili so grmade suhega dračja in lučiva — kajti storila se je bila uže trda noč — in veselica se je izprevrgla v pitje na smrt. Vojaki so streljali s samokresi in puškami kakor v bitki.

Gospod Zagloba je rdeč, potán, opotekajoč se pozabil, kaj se z njim godi. Skozi dim, ki se mu je kadil z glave, videl je obličja sopivcev, toda on bi ne bil mogel povedati, kdo so ti pivci, če bi ga kdo celo na kolec nasadil. Pametoval je, da je na svatbi, — ali na čegavi? Ha! Gotovo na ženitovanji gospoda Skrzetuskega in knežnje. Ta misel se mu je zdela najbolj verjetna. Naposled se mu je za trdno vsedla v glavo ter ga prevzela s tako radostjo, da je začel vreščati kakor zblaznelec: »Živela! Živela! Gospodje bratje, ljubimo se!« — In praznil je nove poliče: »V tvoje roke, bratec moj! Na zdravje našega gospoda kneza! Da bi se mu dobro godilo! Bog daj, da bi ta bolest pustila domovino!« Tu so ga polile solze in gredoč k bečku se je izpodtaknil. In izpodtikal se je čim dalje bolj, kajti na tleh je ležalo mnogo

teles kakor klad. — »Moj Bog!« vsklikne gospod Zagloba. »V Poljski ni več hrabrosti. Prvi je Lašč, ki ga zna piti, drugi Zagloba, — a vsi ostali —, moj Bog, moj Bog!« In žalostno je vzdignil oči k nebu, v tem pa opazil, da telesa nebesna ne stoje več mirno na nebesnem svodu nalik zlatim žebljem, temveč, da se nekatera tresejo, kakor bi hotela skočiti dol, druga, da krožijo, tretja, da plešejo »kozaka«. Gospod Zagloba se je silno zamislil ter rekel svoji zamišljeni duši: »Sem-li jaz jedinec ‚in universo', ki nisem pijan?«

Toda zdajci se tudi zemlja stresne v besnem vrtinci baš tako kakor zvezde, in gospod Zagloba telebne na zemljo, kakor je dolg in širok.

V kratkem se ga polasti strašen sen. Zdi se mu, da so mu nekake more sedle na prsi, da ga tlačijo, tišče k tlom, da mu vežejo roke in noge. Ob jednem mu zvené vriski na uhó, in kakor bi pokale puške. Neka bleščeča svetloba mu prodira zaprte trepalnice in reže oči z neznosnim bleskom. Hotel se je vzbuditi, odpreti oči, a ni mogel. Čutil je, da se z njim godi nekaj nenavadnega, da mu glava omahuje nazaj, kakor bi ga kdo nesel za roke in za noge... Potem ga je obšel nekak strah. Bilo mu je slabo, zelo slabo, zelo težko. Na pol se mu je uže vračala zavest, — ali čudo, — spremljala jo je taka slabost, kakoršne še nikdar ni čutil v življenji. In še jeden pot je poskusil, da bi se zganil. Ker pa ni šlo, vzbudil se je popolnoma ter odprl trepalnice.

Takrat pa se je njegov pogled srečal z dvema očesoma, ki sta se zlobno upirali va-nj. — Bili sta zrenici, črni kakor ogel in tako strašni, da je uže popolnoma vzbujeni gospod Zagloba na prvi hip mislil, da ga gleda hudič. — In znova je zamižal in znova prodko pogledal. Te oči so ga še vedno prodko gledale. Obličje se mu je zdelo znano. Kar nanagloma pretresne gospoda Zaglobo prav do mozga v kosteh. Oblije ga mrzel znoj in po križi mu prav do nog zamrgoli na tisoče mravelj.

Spoznal je obličje — Bohunovo.

VII.

Zagloba je ležal zvezan navskriž na svojo sabljo, prav v tej izbi, v kateri se je praznovalo ženitovanje, a strašni četnik je sedel nekoliko oddaljen na stolu ter si pasel oči z osuplostjo vjetnikovo.

»Dober večer, gospodine!« ogovori ga Bohun, uzrši odprte trepalnice svoje žrtve.

Gospod Zagloba ni ničesar odgovoril. Osvestil se je, kakor bi trenil, kakor bi niti kaplje vina ne bil vzel v usta. Le mravlje so se mu vrnile nazaj v glavo, ko so bile prišle do pêt, mozeg v kosteh pa mu je postal mrzel kakor led. Pripovedujejo, da človek, ki tone, v zadnjem trenotku jasno vidi vso svojo prošlost, da se spomni vsega in da razmišlja vse, kaj se z njim godi. Tako jasno je videl in spominjal se v tem hipu gospod Zagloba, — a poslednja beseda te jasnosti je bil tih, z ustmi neizrecen vsklik:

»Ta mi pa sedaj posveti!«

In četnik ponovi z mirnim glasom:

»Dober večer, gospodine!«

»Brr!« pomisli Zagloba. »Rajši bi, da bi se raztogotil.«

»Ali me ne poznaš, gospodine šlahčič?«

»Klanjam se, klanjam! Kako je zdravje?«

»Ne slabo. Za tvoje pa uže jaz poskrbim.«

»Nisem sicer Boga prosil za takega doktorja in dvomim, da bi mogel prebaviti tvoja zdravila, toda zgôdi se božja volja.«

»No, ti si m e n e zdravil, sedaj te pa jaz poplačam. Midva sva stara prijatelja. Pámetuješ, kako si mi v Rozlogih obezal glavo, — kaj?«

Bohunu so se oči zasvetile kakor živordeč rubin, vrsta brk pa se mu je podaljšala v strahovitem smehu.

»Pámetujem,« reče Zagloba, »da bi te bil lahko sunil z nožem — in da te nisem sunil.«

»Sem te mari jaz sunil? — Ali te sploh mislim suniti? Ne! Ti si mi ljubček, — prisrčen. Jaz te bodem varoval kakor oko v glavi.«

»Vedno sem pravil, da si ti vrl kavalir,« reče Zagloba, misleč, da Bohun misli dobro. Ob jednem mu je v glavo šinila misel:

»Vidi se, da si za-me izmislil kaj posebnega; ne umrem preprosto.«

»Dobro si govoril,« nadaljuje Bohun. »Tudi ti si vrl kavalir. Iskala sva se in — našla.«

»Kar je res, to je res. Jaz tebe nisem iskal, zahvalim te pa za dobro besedo.«

»V kratkem me zahvališ še lepše. Tudi jaz tebe zahvaljujem, da si mi deklico iz Rozlogov privedel v Bar. Ondu sem jo našel in sedaj bi te povabil na svatbo; to pa ne danes ali jutri. Sedaj je vojna, in ti, starec, morda ne doživiš moje svatbe.«

Zagloba je navzlic strašnemu položaju, v katerem je bil, nastavil uho.

»Na svatbo?« zamrmra.

»Kaj si pa mislil?« reče Bohun. »Sem mari kmetavs, da bi jo vzel brez popa, ali mi mari ni dovoljeno, da bi se poročil v Kijevu. V Bar je nisi privedel za kmetavsa, marveč za atamana in hetmana.«

»Dobro!« misli si Zagloba.

Potem okrene glavo k Bohunu: »Veli me razvezati!«

»Poléži, poléži, pojdeš na pot. Star si in treba, da si pred potjo odpočiješ.«

»Kam me nameravaš odvesti?«

»Ti si moj prijatelj, zategadelj te odvedem k svojemu drugemu prijatelju, h Krzivonosu. Midva uže poskrbiva, da ti bode tam dobro.«

»Toplo mi bode!« zamrmra šlahčič in znova mu začno mravlje laziti po hrbtu.

Naposled začne govoriti:

»Vem, da se srdiš na-me, toda po krivici, po krivici, — sam Bog vé. Skupaj sva živela in v Čehrinu izpila marsikak vrček, kajti ljubil sem te, kakor sina ljubi rodni oče, in sicer radi tvojega viteškega mišljenja, kakoršnega ni dobiti na vsej Ukrajini. In kaj? Sem ti mar jaz zagrajal pot? Da nisem tedaj s teboj jezdil v Rozloge, še dan današnji bi živela v ljubezni. In čemu sem šel, če ne v ljubezni do tebe? In če bi ti ne bil vzbesnel, če bi ne bil moril onih nesrečnih ljudij, — Bog vé, da bi ti ne bil hodil na pot. Kaj mi treba mešati se v stvari drugih ljudij? Rajši bi, da bi bila deklica tvoja nego koga drugega. Toda poleg tvoje tatarske zdivjanosti se mi je vzbudila vest, da je to vendar-le plemiški dom. Tudi ti bi ne storil drugače. Saj bi te bil zaradi svoje varnosti lahko sunil s sveta. In zakaj nisem tega storil? Ker sem šlahčič in ker sem se sramoval takega čina. Sramuj se tudi ti, saj vem, da se hočeš maščevati. Deklico imaš itak v rokah, — česa hočeš od mene. Je mari nisem čuval kakor oko v glavi. Da si ji prizanesel, to znači, da je tudi v tebi viteška čast in vest. Kako ji bodeš podal roko, katero bodeš oskrunil z mojo krvjo? Kako ji bodeš rekel: ‚Tega človeka, ki te je prepeljal skozi kmetsko in tatarsko drhal, sem mučil? Sramuj se in me izpusti iz vezij in iz vjetništva, v katero si me izdajniški vjel. Mlad si in ne veš, kaj se ti utegne še pripetiti. Za mojo smrt te Bog kazni s tem, kar ti je najljubše.«

Bohun vstane s stola, bled od togote pristopi k Zaglobi ter začne govoriti z zamolklim glasom:

»Mrjasec nečisti, pasove dam rezati raz tebe, na ognji te sežgem, nabijem z žeblji, raztrgam na kosce!«

In v togoti je segel po nož, ki mu je visel ob pasu. Nekaj hipov ga je krčevito stiskal v roki, — uže, uže se je ostrina zabliskala gospodu Zaglobi pred očmi, — toda četnik se je premogel. — Nož je pahnil nazaj v nožnico — in zakriknil:

»Molojci!«

Šest Zaporožcev je prihrulo v sobo.

»Vzemite to laško mrho, vrzite jo v hlev in pazite na-njo kakor na oko v glavi.«

Kozaki so pograbili gospoda Zaglobo, dva za roke in dva za noge, in vlekli njegovo telo iz sobe, črez vse dvorišče, naposled pa so ga vrgli v bližnjem hlevu na gnoj. Potem so dveri zaprli, in vjetnika je objela popolna tema. Le skozi presledke mej stebri in skozi razpoke v deskah je tu pa tam prodirala bleda nočna svetloba. V kratkem so se oči gospoda Zaglobe privadile tudi temi. Ozrl se je okolu sebe in videl, da v hlevu ni niti svinj niti molojcev. Razgovore teh poslednjih pa je lahko razločno čul skozi vse štiri stene. Očividno je bilo vse poslopje pazno obstraženo, a navzlic stražam si je gospod Zagloba globoko oddahnil.

Pred vsem je živel. Ko je Bohun nad njim blisnil z nožem, bil si je v svesti, da mu je odbila zadnja ura. In priporočil je Bogu svojo dušo — kar je res, to je res — z največjim strahom. Toda gotovo je bilo, da ga hoče Bohun ohraniti za neprimerno grozovitejšo smrt. Hrepenel je, ne le, da bi se osvetil, marveč, da bi se tudi nasitil z osveto na tem, ki mu je iztrgal krasotico in mu prikratil njegovo molojsko slavo in ga osmešil, ker ga je bil povil kakor dete. Za gospoda Zaglobo je bila to pač slaba perspektiva, a tešila ga je misel, da še živi, da ga najbrže odvedó h Krzivonosu in stoprv potem začnó mučiti, — da ima torej še nekoliko, morda še več dnij pred seboj. Sedaj pa, glej, leži v hlevu, samoten in lahko sredi nočne tišine premišlja o ukanah.

To je bila jedina dobra stran. Ko pa je pomislil o muki, ki ga čaka, začelo mu je na tisoče mravelj mrgoleti po hrbtu.

»Ukane!...«

»Če bi ležal mrjasec ali svinja sedaj v tem hlevu, gotovo bi jih imela več nego jaz, ker ne bi ležala zvezana navskriž na vlastno svojo sabljo. Ako bi celo Salamona tako zvezali, ne bil bi modrejši nego njegove hlače ali moje pod-

petnice. Moj Bog, moj Bog, zakaj me tako kaznuješ! Na toliko ljudij na svetu sem samo temu zlodeju želel uíti, a moja sreča je taka, da baš temu nisem ušel. Kožo bodem imel načesano kakor svobodzinsko sukno. Da me je kdo drugi vjel, izjavil bi, da pritegnem k vstaji in bi jo potem pobrisal. Pa saj bi mi celo kdo drugi ne verjel, kamo-li ta! Čutim, da mi srce mre. Hudič me je prinesel semkaj, — o Bog! Moj Bog, niti z nogo niti z roko ne morem ganiti, moj Bog, moj Bog!«

mu je zdelo, da gre nekdo iz molojcev k dverim — in znova je začel z novo silo. Naposled se je pririnil k steni.

Potem se je začel drugače premetavati, ne od glave k nogam, marveč s strani na stran, tako, da je vsakokrat polahko sunil v steno s koncem sablje, ki se je pri tem umikala izpod kolen, na notranjo stran, kjer je bil ročaj.

Srce mu je začelo tolči kakor s kijem, ko je videl, da se bode morda kaj naredilo. In delal je dalje, kar se je najtišje dalo in le tedaj,

»Dober večer, gospodine!« ogovori ga Bohun, uzrši odprte trepalnice svoje žrtve. . (Str. 34.)

V kratkem se je gospod Zagloba domislil, da bi si laglje kaj izmislil, kako bi je prekanil, ako bi imel proste roke in noge. Kaj, ko bi poskusil? Da bi le sabljo mogel preriniti izpod kolen, potem bi šlo laglje. Pa kako bi jo porinil? Ali bi se preobrnil na stran? Slabo. — Gospod Zagloba se globoko zamisli.

Nato se začne premetavati po svojem hrbtu, čim dalje bolj in bolj — in vsakokrat se je pomaknil za pol palca naprej. Postalo mu je vroče. Lasje so se mu spotili bolj nego na plesu. Včasih je prenehal in počival, včasih se ko je razgovor molojcev glušil lahke udarce. Naposled je prišel hip, ko je bil konec nožnice v jedni vrsti z laktjo in kolenom, ko ga daljše suvanje ob steno ni moglo izpahniti.

Na drugi strani pa je uže znaten del sablje molel iz nožnice. Sedaj je bilo uže bolje, če se pomisli, da je bil tu ročnik.

Na ročniku je bil križec, kakor je navadno pri karabelah. Gospod Zagloba se je zanašal na ta križec.

In v tretje se je jel premetavati. Ta pot pa se je skušal, ležeč na hrbtu, z nogami po-

riniti k steni. Izvršivši tudi to, začel se je porivati podolgoma. Sablja je še tičala mej podkolenki in mej rokama, toda ročnik se je s križcem zadeval ob vegasta tla. — Naposled se ročnik zadene silneje, — gospod Zagloba se

Težavneje je bilo z dlanmi. Gospod Zagloba je moral na gnoji sabljo obrniti, s hrbtom navzdol, z rezilom navzgor, ter z vrvjo drgniti po rezilu, dokler je ni prerezal. Ko je tudi to izvršil, bil je ne le osvobojen vezij, — marveč tudi obo-

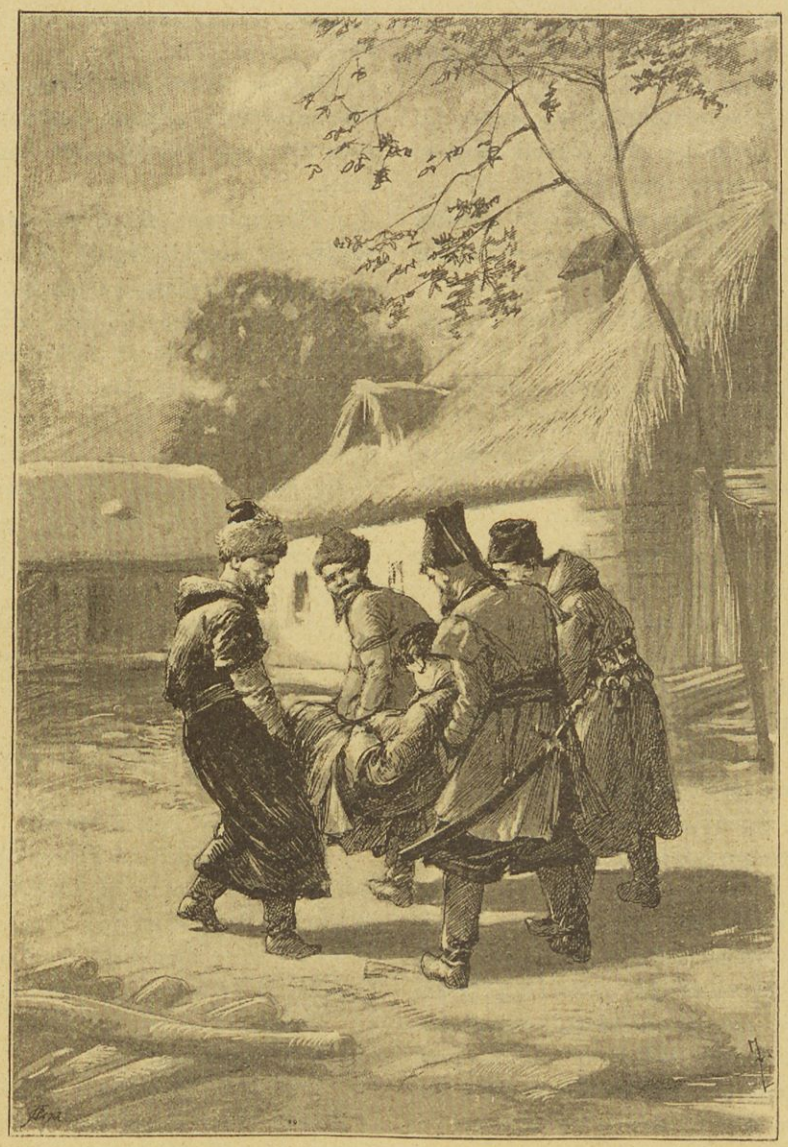

Kozaki so pograbili gospoda Zaglobo in vlekli njegovo telo iz sobe črez vse dvorišče...
(Str. 35.)

zadene poslednjikrat in črez hip ga radost priklene na mestu.

Sablja se je popolnoma izmuznila.

Šlahčič vzame roke izmej kolen in, dasi je imel še zvezane, prime z njimi sabljo tako, da je bilo rezilo navzdol. Nožnico pridrži z nogami — in potegne rezilo.

Vezi na nogah je prerezal v jednem hipu.

rožen. — Globoko se je oddahnil. Potem se je prekrižal in začel hvaliti Boga.

A od osvobojenja vezij pa do osvobojenja iz rok Bohunovih je bilo še zelo daleč.

»Kaj pa sedaj?« vprašal se je gospod Zagloba.

In odgovora ni našel. Hlev je bil okolu in okolu zastražen z molojci. Bilo jih je do sto.

Niti miš bi se ne mogla neopažena izmuzniti, kamo-li človek, vrhu tega pa še takov debeluh, kakor je bil gospod Zagloba.

»Sedaj vidim, da ni nič,« reče samemu sebi. »Moja pamet ni več vredna nego za mazilo škornjev, in celo boljše mazilo bi se kupilo v Ogrih na sejmu. Ako mi Bog ne pošlje kake misli, pojdem vranom za pečenko, ako mi jo pa pošlje, obetam, da bodem živel v čistosti kakor gospod Longin.«

Glasnejši razgovor molojcev za steno mu je prekinil daljše razmišljevanje. Zganil se je in pritisnil uho na razpoko mej stebri.

Izsušena jelova debla so odbijala glasove kakor podstavek teorbana. — Besede so dohajale razločneje.

»Kam pojdemo odtod, oče Ovsivuj?« vpraša neki glas.

»Ne vem, gotovo v Kamjenec,« odgovori drugi.

»Ba, konji jedva vlečejo noge, — ne pridejo.«

»Zato pa stojimo tu, do jutra se odpočijejo.«

Za hip je nastal molk. Potem se ozove prvi glas, tišje nego poprej:

»Oče, meni se dozdeva, da ataman izpod Kamjenca krene na Jampol.«

Zagloba pritaji sapo v prsih.

»Molči, če ti je mlada glava mila!« glasil se je odgovor.

Nastal je hip molčanja in le izza drugih sten je bilo čuti šepetanje.

»Povsodi so, povsodi stražijo!« zamrmra Zagloba.

In šel je k nasprotni steni.

Tu je slišal hrustanje krme in sopenje kônj, ki so stali tu, mej njimi pa so se razgovarjali molojci ležeč, kajti glasovi so dohajali od spodaj.

»Hej,« reče jeden, »šli smo semkaj brez spanca in brez jedi in brez krmljenja kônj, po to, da pridemo v tabor Jeremije na kolec.«

»Je uže gotovo, da je tu?«

»Ljudje, ki so pobegnili iz Jermolinec, videli so ga, kakor vidim jaz tebe. Strah je, kar pripovedujejo. Velik je kakor smreka, v glavi dvoje plamenic, a konj pod njim velikanski.«

»Bog se usmili!«

»Tega Laha in vojake moramo vzeti in bežati.«

»Kako bežati? Saj konji itak uže ginejo.«

»Slabo je, rodni bratje. Da sem jaz ataman, odsekal bi temu Lahu glavo in se vrnil v Kamjenec, če bi trebalo peš.«

»Njega vzamemo s seboj v Kamjenec. Tam se naši atamani poigrajo z njim.«

»Preje se hudiči poigrajo z vami,« zamrmra Zagloba.

Navzlic strahu pred Bohunom, ali morda baš zato, prisegel je, da se ne bode dal živega vjeti. Prost je spon, sabljo ima v roki, — branil se bode. Če ga razsekajo, naj ga razsekajo, a živega ga ne dobé.

V tem je prhanje in stokanje kônj, ki so bili nenavadno zdelani, zaglušilo nadaljni razgovor, a mesto tega gospodu Zaglobi dalo dobro misel.

»Da morem skozi to steno in iznenada skočiti na konja!« mislil si je. »Noč je, — predno bi pogledali, kaj se je zgodilo, izginil bi jim izpred očij. Po teh jarkih in prepadih je celo o belem dnevu težko jezditi, kaj stoprv po noči. Mili Bog, daj mi kako priliko.«

Ali za priliko je bila tesna. Treba bi bilo steno prodreti, a za to bi bilo treba gospoda Podbipięte, — ali pa bi jo moral izpodkopati kakor lisjak. Toda gotovo bi zaslišali, pogledali in ubežnika prijeli za vrat, predno bi se še z nogo dotaknil stremena.

Gospodu Zaglobi je tisoč mislij šinilo v glavo, kako bi je prekanil, a baš zategadelj, ker je bilo mislij toliko, ni se mu nobena ukana jasno ustanovila.

»Drugače ne more biti, poplačam s kožo,« mislil si je.

In stopil je k tretji steni.

Sedaj se zadene z glavo ob nekaj trdega. Bila je lestva. To ni bil hlev za svinje, marveč za govedo in je imel do polovice dolžave strop, na kateri se je spravljalo seno in slama. Gospod Zagloba je brez vsakega pomišljanja zlezel gori.

Potem je sédel, oddahnil se in začel počasi vleči lestvo navzgor.

»No, sedaj sem vsaj v trdnjavi!« zamomlja. »Če prav dobé drugo lestvo, zlahka ne pridejo gori. Ako prve glave, ki se semkaj pomolí, ne razkoljem, pustim se nabosti. — O hudiča!« reče naglo. »Lahko me ne le nabodejo, marveč celo spečejo in pretopé v loj. Pa kaj! Hlev zapalim, — dobro! Živega me ne bodo imeli. Meni je vse jednako, ali me krokarji pozobljejo surovega ali pečenega. Samo da uídem iz teh razbojniških rok, za drugo se ne menim in se nadejam, da se uže kako izteče.«

Vidi se, da je Zagloba lahko prešel od skrajnega obupa na nadejo. Kar nenadoma ga je obšlo tako zaupanje, kakor bi bil uže v ta-

boru kneza Jeremije. In vendar se še ni njegov položaj prav nič izboljšal. Sedèl je na stropu s sabljo v roki in bi bil res lahko dolgo branil pristop. To je bilo pa tudi vse. S tistega stropa na prostost je bila taka pot kakor iz peči na plano, — le še s to razliko, da so ga spredaj čakale sablje in sulice molojcev, ki so stražili pod stenami.

»Kako pojde pač to!« zamrmra Zagloba ter se približa strehi in začne zlahka razrivati in puliti slamnato streho, da bi si na svet odprl razgled.

To je šlo zlahka, ker so se molojci pod stenami neprenehoma pogovarjali, da bi si krajšali čas sitnega čuvanja. Vrhu tega je vstal precej močan veter ter s svojim povevom po bližnjem drevji glušil šum puljene škope.

V kratkem je bila luknja narejena. Gospod Zagloba vtakne vanjo svojo glavo ter se začne ozirati naokolo.

Noč se je jela uže umikati, na vshodni strani neba se je uže danilo, O bledi svetlobi je gospod Zagloba zagledal vse dvorišče napolnjeno s konji, pred hišo vrste spečih molojcev, poraztegnenih nalik neizrazni črti, dalje vodnjak in korito, v katerem se je lesketala voda, poleg njega pa zopet vrsto spečih ljudij in nekoliko molojcev z golimi sabljami v rokah, hodečih ob oni ležeči vrsti.

»To so moji ljudje, ki so zajeti v robstvo,« zagodrnja Zagloba. »Ba!« doda koj. »Da so moji; pa so kneževi! Dober vodnik sem jim bil, lahko rečem! Zapeljal sem je psu v žrelo. Sram me bode oči pokazati, ako mi Bog povrne svobodo. In kaj je krivo? Ljubezen in pijača. Na tej svatovščini gotovo nisem imel več opravka nego na pasji. Kaj mi mari, če se kmetje ženijo? Odrekam se izdajniškemu medu, ki leze v noge, ne pa v glavo. Vse zlo na svetu je iz pijanstva. Ako bi nas bili napadli trezne, zmogel bi je bil, kakor živim, in bi bil jaz Bohuna zaprl v hlev.«

Tu pade pogled gospoda Zaglobe znova na kočo, v kateri je spal četnik, in se ustavi na njenih dverih.

»O, le spí, zlodej,« zagodrnja, »le spí! Sanja naj se ti, da te hudiči lupijo, kar te itak ne mine. Iz moje kože si hotel rezati jermene, — poskusi zlesti gori k meni in videla bodeva, če ti jaz tvoje tako ne razsekam, da niti psom ne bode za obutal. Da bi se mogel le odtod iztrgati, da bi se mogel iztrgati! Ali kako?«

Zares, naloga je bila neizvršna. Vse dvorišče je bilo tako natlačeno z ljudmi in konji, da bi se gospod Zagloba, če bi se mu tudi posrečilo priti iz hleva in če bi se bil tudi spustil s hleva in skočil na jednega teh kônj, nikakor ne mogel preriti niti do vrat, komo-li skozi vrata.

In vendar se mu je dozdevalo, da je izvršil uže večjo polovico naloge. Bil je prost, oborožen in je sedel pod streho kakor v trdnjavi.

»Kaj za vraga!« mislil si je. »Sem se-li zato oprostil sulic, da bi se na-nje nasadil?«

In znova so mu začele ukane šumeti po glavi, a bilo jih je tako mnogo, da ni vedel, katero bi si izbral.

V tem se je čim dalje bolj danilo. Okolica koče se je jela pomaljati iz teme, streha se je prevlekla kakor s srebrom. Gospod Zagloba je uže lahko po dvorišči razločeval posamezne gruče. Videl je uže rdečo bojo svojih ljudij, ležečih okolu vodnjaka in ovčje kožuhe, pod katerimi so spali molojci poleg koče.

Zdajci se nekaka postava vzdigne iz vrste spečih ljudij in začne počasi hoditi po dvorišči, ustavljaje se tu pa tam poleg ljudij in kônj. Pogovorila se je nekoliko z molojci, ki so stražili vjetnike, ter potem krenila k hlevu. Gospod Zagloba je prvi hip sodil, da je Bohun, kajti zapazil je, da so govorili stražniki z ono postavo, kakor govoré služabniki z gospodarjem.

»Ej!« zamrmral je. »Da imam sedaj samokres v roki, posvetil bi ti!«

Ta hip je postava vzdignila glavo in na njeno obličje je padel blesk svetlobe. — To ni bil Bohun marveč stotnik Holodi, katerega je gospod Zagloba hipoma spoznal, kajti znal ga je prav dobro še iz onih časov, ko je v Čehrinu tovariševal z Bohunom.

»Fantje,« reče Holodi, »ali ne spite?«

»Ne, očka, dasi se nam dremlje. Čas je, da nastopijo drugi.«

»Takoj nastopijo. Ali ni ubežal vražji sin?«

»Oj, oj! Najbrže mu je uže duša ušla, oče, niti ganil se ni.«

»To vam je lisičja duša. Poglejte no, kako mu je. On je gotov, da se vgrezne celo v zemljo.«

»Takoj!« odgovori nekoliko molojcev, ki so se bližali hlevu do vrat.

»Tudi sena vrzite s stropa. Očedite in zmijte konje. O vshodu odrinemo.«

»Dobro, očka.«

Gospod Zagloba je takoj ostavil svoje stanovišče pri strešni luknji ter se priplazil nazaj

Gospod Zagloba začne vleči počasi lestvo navzgor... (Str. 38.)

k odprtini v stropu. Ob jednem je zaslišal, kako so škripale lesene dveri in kako je šumela slama molojcem pod nogami. V prsih mu je srce tolklo kakor kladivo. Z roko je stiskal sabljo za ročaj in samemu sebi ponavljal obete, da se dá rajši s hlevom vred zažgati ali na kosce razsekati, nego da bi se živ udal. Nadejal se je, da molojci vsak hip zaženó strahovit krik, toda motil se je. Nekaj časa je bilo čuti, kako hodijo čim dalje hitreje po vsem hlevu. Naposled pa reče jeden:

»Kaj vraga? Ne morem ga najti! Semkaj le smo ga vrgli.«

»Se je mari začaral, ali kaj? — Vazil, ukreši ognja, tema je kakor v rogu.«

Nastal je kratek molk. Vazil je menda iskal gobe in kresíla, drugi molojec pa je začel stiha klicati:

»Gospod šlahčič, oglasi se!«

»Piši me v uho!« zagodrnja Zagloba.

V tem je jelo železo ščekati ob kremen. Usul se je roj isker in osvetlil hlevu temne prostore, molojcem pa glave, pokrite s kapucami. Potem je še večja temà ogrnila vse.

»Ni ga! Ni ga!« klicali so osupli glasovi. Jeden molojcev skoči k vratom.

»Očka Holodi! Očka Holodi!«

»Kaj takega?« vpraša stotnik prikazavši se pred vrati.

»Laha ni!«

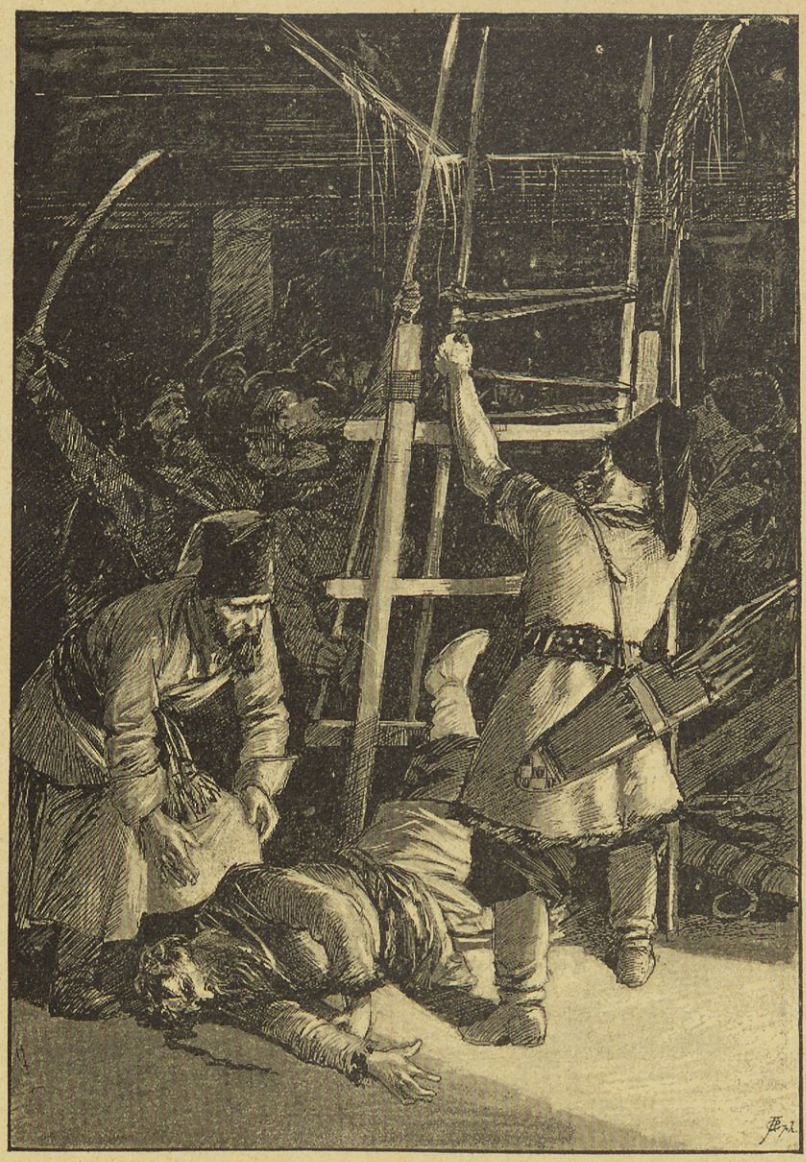

Kozak strahovito zakriči, omahne in pade z razklano glavo mej molojce... (Str. 42.)

»Kako ni?«

»V zemljo se je vdrl! Nikjer ga ni. Bog pomagaj! Ukresali smo ogenj, — nikjer ga ni!«

»Ni mogoče! O, ataman bi vam pokazal! Je ušel, kaj? Ste pospali?«

»Ne, očka, nismo spali. Na naši strani ni ušel iz hleva.«

»Tiho! Ne budite atamana! — Ako ni ušel, mora kje biti. Ste povsodi iskali?«

»Povsodi.«

»Tudi na stropu?«

»Kako bi bil zlezel na strop, ker je bil zvezan?«

»Ako bi se ne bil razvezal, bil bi tukaj. Pojdite ga iskat na strop. Ukrešite ogenj!«

Znova so se usule iskre. Ta novica je takoj preletela vse straže. V hlev so se začeli gnjesti z novo živahnostjo, navadno pri nenadnih dogodkih. Čuli so se nagli koraki, nagla vprašanja in še naglejši odgovori. Nasveti so se križali kakor meči v boji.

»Na strop! Na strop!«

»Straži znotraj!«

»Ne budite atamana, sicer bode groza!«

»Lestve ni!«

»Prinesite drugo!«

»Nikjer ni nobene!«

»Skočite h koči, če je tam katera.«

»O prokleti Lah!«

»Zlezite po ôglih na streho, s strehe pa noter!«

»Ni možno, počrez visí in je podbita z deskami.«

»Prinesite kopja, po kopjih splezamo navzgor. Da bi ga hudič! Lestvo je potegnil za seboj.«

»Prinesite kopja!« zagrmi glas Holodega.

Molojci so skočili po kopja, drugi so pa vzdigovali proti stropu glave. Skozi odprta vrata je dnevna svetloba prodrla tudi uže v hlev, a o njenem negotovem blesku je bila videti četverooglata odprtina na stropu črna in tiha.

Spodaj so se ozvali pojedini glasovi:

»No, gospod šlahčič! Spusti lestvo in zlezi dol. Ne uhitaš nam tako ali tako ne, čemu bi ljudi mučil. Zlezi, zlezi!«

Tiho.

»Zlezi, drugače ti potegnemo kožo z glave, a glavo vržemo na gnoj!«

Gospod Zagloba je ostal gluh za vse grožnje in za vse roganje ter je sedél v temi kakor jazbec v luknji, pripravljaje se na besno borbo. Le sabljo je stiskal čim dalje čvrsteje, nekoliko sopel ter v duši šepetal molitev.

V tem so bili prinesli kopja, po troja zvezana v butaro in z ostrino postavljena k odprtini. Gospodu Zaglobi je v glavo šinila misel, da bi ja zgrabil in potegnil k sebi. Toda mislil si je, da je morda streha prenizka in da jih ne bi mogel popolnoma potegniti gori. Sicer bi pa itak drugih prinesli.

Ves hlev se je napolnil molojcev. Nekateri so svetili z lučivom, drugi so znašali vsakovrstne drogove in lestve od vôz in, ker so bile prekratke, vezali je s pasovi, kajti po kopjih se je bilo res težko vspenjati. Vendar so bili tudi taki, ki so hoteli plezati.

»Jaz pojdem,« kričalo je nekoliko glasov.

»Čakajte lestve!« reče Holodi.

»Kaj škodi, očka, če poskusimo po kopjih?«

»Vazil naj spleza! — On gre kakor maček.«

»Pa poskusi.«

A drugi so se jeli takoj šaliti:

»Ej, previdno! — On ima sabljo, odseka ti glavo, — bodeš videl!«

»Zgrabi te za glavo ter potegne k sebi, a potem te potiplje kakor medved.«

Vazil se ni dal ostrašiti.

»On dobro vé,« reče »da bi mu ataman in vi, bratje, dali jesti hudiča, ako bi se me le s prstom dotaknil.«

To je bilo svarilo gospodu Zaglobi, ki je bil tiho in ni niti črhnil.

Molojci so prišli v dobro voljo, kakor je v obče navada v vojakih. Vsa stvar je je začela zabavati in dražili so Vazila.

»Potem bode vsaj jednega tepca manj na belem svetu.«

»On se ne bode menil, kako mu mi poplačamo za tvojo glavo. On je drzovit molojec.«

»Ho, ho! On je čarovnik! Vrag vedi, v kaj se je uže ondu izprevrgel. Vazil, ne ve se, komu prideš v čeljusti.«

Vazil, ki je uže pljunil v dlani, da bi plezal po kopjih, ustavi se kar nenadoma.

»Na Laha pojdem,« reče »na hudiča pa ne.«

V tem pa sta bili lestvi uže zvezani in postavljeni v odprtino. Nevarno je bilo iti tudi po njih, da se ne bi vezi, kjer sta se lestvi stikali, potrgale, ali pa da se ne bi polomili klinci. Spodnji so držali. Dobro! Stopal je sam Holodi ter stopaje govoril:

»Gospodine šlahčič, sedaj vidiš, da to ni šala. Vtepel si si v glavo, da moraš sedeti zgoraj, pa sedi, ali braniti se nikar. Dobimo te, če bi morali tudi ves hlev razdreti. Imej pamet!«

Naposled se je njegova glava dotaknila stropa ter se polagoma pogrezala v odprtino. Kar se začuje švist sablje, Kozak strahovito zakriči, omahne in pade z razklano glavo mej molojce.

»Udri! Udri!« zakričali so molojci.

V vsem hlevu je nastala strašna zmešnjava, kriki, klici, katere je zaglušil gromoviti glas gospoda Zaglobe:

»Ha, zlodeji, ljudojedi! Potolčem vas do zadnjega, lopovi garjevi! Poznali bodete viteško roko, čestite ljudi napadati ponoči, šlahčiča zapirati v hlev, — ha, razbojniki! V dvoboj z menoj, v dvoboj, ali pa dva proti meni! Pridite no semkaj, toda glave pustite v gnoji, sicer vam je posekam, kakor sem živ!«

»Udri! Udri!« kričali so molojci.

»Hlev zažgemo.«

»Jaz ga sam zažgem, kravjerepniki!«

»Po nekoliko, po nekoliko ob jednem!« krikne neki star Kozak. »Držite lestvi, podprite ju s kopji, prinesite snopov, navežite si jih na glavo in hajdi naprej! Moramo ga dobiti!«

Potem je začel lezti navzgor. Z njim sta šla še dva tovariša. Klinci so se začeli lomiti, lestvi sta se še bolj pošibili. Kakih dvajset rok je zgrabilo drogove in kopja ter podprlo lestvi.

Drugi so sulične konice vtaknili v odprtino, da bi preprečili sabljine udarce.

Nekoliko hipov pozneje je padlo troje trupel spodaj stoječim molojcem na glave. Gospod Zagloba, razigran od zmage, tulil in kričal je kakor bivol in metal na nje taka prokletstva, kakoršnih svet še ni slišal in vsled katerih bi bile duše gotovo zamrle v molojcih, da jih ni začela popadati besnost. Nekateri so s sulicami vrtali v strop, drugi so se zaganjali na lestvo, akoprem jih je pri odprtini čakala gotova smrt. Zdajci pa nastane pri vratih krik, in v hlev prihrumi sam Bohun.

Bil je brez čapke, v samih šaravarah in v srajci, v roki je imel golo sabljo, v očeh plamen.

»Skozi streho, pasje duše!« kriknil je. »Raztrgajte škopo in vjemite mi ga živega!«

A Zagloba je grozovito kričal, ko ga je zagledal.

»Hudič! Pridi no semkaj! Porežem ti nos in ušesa, le grla ti ne vzamem, ker je rabljeva lastnina. Kaj, ali te strah spreleta? Dečko, ti se bojiš! Zvežite mi tega lopova, in pomilostim vas! Ti obešenjak! — Ti pankrt židovski, pridi no! Pomoli no butico nad strop! Pridi, pridi! Pogostim te, da se te bode spominjal tudi tvoj oče hudič in tvoja mati vlačuga!«

V tem so se začeli strešni stebri tresti. Očividno so se spravili molojci na streho ter začeli puliti škopo.

Zagloba je to zaslišal, toda strah mu ni vzel moči. Bil je, kakor bi se bil upijanil v bitki in v krvi.

»V kot skočim in tam poginem!« mislil si je.

Kar se po vsem dvorišči razlegnejo streli, ob jednem pa kakih desetero molojcev pridere v hlev.

»Očka! Očka!« kričali so na vse grlo. — »Pomozi!«

Gospod Zagloba v prvem hipu ni vedel, kaj se je pripetilo — ter se je zamislil. Pogledal je skozi odprtino. — Tam uže ni nikogar več. Stebri več ne pokajo.

»Kaj je to? Kaj se je zgodilo? Ha, razumem! Hlev hočejo zažgati in s samokresi streljajo v streho.«

Čuli so se čim dalje strašnejši človeški kriki, topot kônj, streli, zmešani z vpitjem, žvenketanje železa. »Moj Bog, to je bitka!« pomisli Zagloba in skoči k svoji luknji v strehi.

Pogleda, in noge se mu pošibe od veselja.

Na dvorišči je vršala bitka, ali bolje: Gospod Zagloba je zagledal strašen poraz Bohunovih molojcev. Iznenada napadeni, podirani z ognjem iz samokresov, prikladanih na glave in prsi, potisneni k plotovom, kočam in skednjem, sekani z meči, peháni z valom konjskih prsij, mendrani s kopiti — ginili so molojci brez odpora. Vrste vojakov, oblečenih v krasne barve, sekale so besno in begune natiskale ter jim niso niti dovolile, da bi se razvrstili in oddahnili niti da bi dosegli konje. Le pojedíne gruče so se branile. Nekateri so sredi vreve in dima silili k sedlom, a so ginili, predno so se utegnili z nogo dotakniti stremen, nekateri so pometali kopja in sablje stran, počénili za plotove, plazili se potem mej žrdmi in skakali črez vrhove, vreščeč in tuleč z nečloveškimi glasovi. Nesrečniki so mislili, da je kakor orel na-nje iznenada padel sam Jeremija, da je seče vsa njegova sila. Niso se utegnili osvestiti, ozreti. Kriki zmagovalcev in švist sabelj in pokanje samokresov, vse to se je gnalo kakor burja. Goreča konjska sapa jim je oblivala tilnike. »Ljudje, rešite se!« razlegalo se je z vseh stranij; »Bij, bij!« odgovarjali so napadovalci.

In naposled je gospod Zagloba zagledal malega gospoda Volodijovskega, kako je, stoječ poleg vrat, na čelu nekoliko vojakom, z glasom in bulávo drugim dajal ukaze in kako se je včasih zaganjal v vrevo, sedeč na svojem sirci. In takrat, jedva da se je obrnil, jedva da je udaril, padel je uže človek, da niti zakričal ni. O, ta mali Volodijovski je bil mojster vseh mojstrov in z dušo in s telesom vojak. On ni puščal bitke izpod očesa, marveč je tu pa tam kaj popravil, pa se znova vrnil — in gledal in popravljal kakor kapelnik, ki včasih sam zaigra, včasih pa prenehа, nad vsem pa neprenehoma čuva, da bi vsak svoje odigral.

Ko je gospod Zagloba to videl, začel je z nogami tolči ob deske, da so se vzdignili kar kolobari prahú, tleskati v roke in kričati:

»Bij, pasje duše, bij, oderi! — Sekaj, mahaj, váli, réži, mori! Le naprej va-nje! Na sablje in do zadnjega!«

Gospod Zagloba je kričal in skakal. Od napora so se mu oči zalile s krvjo in za kratko je omedlel. Ko pa se je zopet osvestil, videl je še krasnejši prizor. V gruči kakih desetero molojcev bežal je na konji Bohun kakor blisek, brez čapke, v sami srajci in spodnjih hlačah, a za njim, vojakom na čelu gospod Volodijovski.

»Bij!« krikne Zagloba, »to je Bohun!« Toda glas ni dosegel. V tem prašči Bohun z molojci črez plot, gospod Volodijovski pa tudi za njim črez plot. Nekateri so zaostali, drugim so se konji zvinili v skoku. Gospod Zagloba pogleda: Bohun na ravnici, gospod Volodijovski na ravnici. Hipoma se razpršé. Molojci beže, vojaki

Toda Bohun je živ. Vzdignil se je s tál in pobegnil k skalam, zaraslim z grmovjem.

»Drži! Drži!« rohni Zagloba. — »To je Bohun!«

Potem pridrvi na trop molojcev, ki se je doslej bližal z druge strani skal, in sedaj odkrit išče pota, kod bi bežal. Ta tolpa doganja Bo-

Bohun pade s konjem vred, a gospod Volodijovski jezdi črez njega dalje in se podi za drugimi...

je pa gonijo. Razpočeli so je posamič loviti. Zaglobi je sapa v prsih zamrla, oči toliko da mu niso skočile izmej trepalnic, kaj neki vidi? Evo, gospod Volodijovski je uže Bohunu na vratu, kakor pes mrjascu. Četnik obrača glavo, nadstavlja sabljo. — »Bijeta se!« kriči Zagloba, še trenotek — in Bohun pade s konjem vred, a gospod Volodijovski jezdi črez njega dalje in se podi za drugimi.

huna, ogrinja ga, poriva in vleče s seboj. Naposled izgine za ovinkom jarka, in z njo izginjajo tudi vojaki.

Na dvorišči je zavladala tišina. Vse je bilo prazno, zakaj tudi vojaki gospoda Zaglobe so planili na konje molojcev ter se z drugimi vred zakadili za razpršenim sovražnikom.

Gospod Zagloba izpusti lestvo, zleze dol, stopi iz hleva ter reče:

»Prost sem!«...

Potem se začne ozirati naokolo. Na dvorišči je ležalo sila zaporoških trupel in kakih deset vojakov. Šlahčič je počasi stopal mej njimi in si vsakega skrbno ogledal, naposled pa poleg jednega pokleknil.

V kratkem pa je zopet vstal — s steklenico v roki.

iz koče, nesel je v rokah Bohunov pas, na gosto prešit z zlatom, za pasom zataknen pa nož z velikim rubinom v ročniku.

»Bog me je za hrabrost nagradil,« mrmral je, »kajti pas je tudi lepo rejen. Hej, razbojnik kmetski! Nadejam se, da ne odnese pêt. Ali ta pritlikavček! Da bi ga strela! Ta ti je kakor osa! Vedel sem, da je dober vojak, da bi pa

»No glej! Bog me je za hrabrost nagradil,« mrmral je gospod Zagloba, »kajti pas je tudi lepo rejen!« ..

»Polna!« zamrmra.

In pritaknivši jo na usta, povesi glavo nazaj.

»Ni slaba.«

Znova se ozre naokolo in znova ponovi, toda sedaj z uže mnogo razločnejšim glasom:

»Prost sem!«

Potem krene h koči. Na pragu se izpodtakne ob truplo starega kolarja, katerega so molojci ubili, ter izgine v kočo. Ko se je vrnil

Bohuna nagnal kakor staro kljuse, tega se nisem nadejal. Da more biti v tako majhnem telesu taka srčnost in moč! Bohun bi ga nosil lahko na vrvici za pasom, kakor nožek. Da bi ga strela! — Ali, bolje: Bog mu daj srečo! Bohuna gotovo ni poznal, drugače bi ga bil dokončal. Fu! Kako smrdi po smodniku, da kar v nosnice dreza! Danes sem se izvil iz take nevarnosti, v kakoršni še nisem bil. Hvala Bogu!

No, no, da Bohuna tako nažene! Tega Volodijovskega si moram ogledati, gotovo tiči v njem hudič.«

Tako modrujoč je gospod Zagloba sédel hlevu na prag ter čakal.

V tem se zdaleka na ravnici pojavijo vojaki, vračajoči se iz bitke. Na čelu jim jezdi gospod Volodijovski. Ko zagleda Zaglobo, pospeši tek, skoči naposled s konja ter stopi k njemu.

»Gospod, tebe tu vidim?« vpraša zdaleka.

»Mene v vlastni osobi!« odgovori gospod Zagloba. »Bog ti plati, da si mi prišel na pomoč.«

»Hvalo Bogu, da še v pravi čas,« odgovori mali vitez, radostno stiskaje gospodu Zaglobi dlan.

»Pa kako si izvedel o stiski, v kateri sem bil?«

»Sporočili so mi kmetje iz tega hutora.«

»O, saj sem mislil, da so me izdali.«

»Mislim, da so dobrsrčni ljudje. Ženin in nevesta sta jedva živa ušla, in ne vesta, kaj se je zgodilo z ostalimi.«

»Ako niso izdajice, pobiti so od Kozakov. Hutornik leži poleg koče. Povej mi, če je Bohun še živ? Je ušel?«

»Je bil to mari Bohun?«

»Ta brez čapke, v srajci in spodnjih hlačah, katerega si podrl s konjem.«

»Zatél sem ga v dlan. Za vraga, škoda, da ga nisem poznal. Ali gospod, gospod Zagloba, kaj si to storil?«

»Kaj sem storil?« ponovi gospod Zagloba. »Gospod Mihael, pojdi in poglej!«

Prijel ga je za roko in peljal v hlev.

»Poglej!« reče še jedenkrat.

Gospod Volodijovski, ki je prišel iz svetlobe, ni nekaj časa videl ničesar. Ko pa so se mu oči nekoliko privadile temi, zagledal je trupla, ležeča na gnoji.

»Kdo pa je te ljudi poklal?« vpraša začuden.

»Jaz!« reče Zagloba. »Gospod, vprašal si me, kaj sem storil, — tu imaš.«

»No!« reče mladi častnik kimajoč z glavo. »Pa na kak način?«

»Tam gori sem se branil, a oni so me napadali skozi strop, od spodaj. Ne vem, kako dolgo je to trpelo, v bitki človek ne šteje časa. Bohun je bil to, Bohun, z izbranimi ljudmi. Zapomnil si bode tebe, pa tudi mene! Drugi pot ti povem, kako sem prišel v vjetništvo, koliko sem pretrpel in kako sem Bohuna nažgal. Tudi z jezikom sem se poskusil z njim. Danes sem tako utrujen, da jedva stojim na nogah.«

»No!« ponovi gospod Volodijovski, »ne dá se zanikati, hrabro si se mu postavil; samo toliko ti povem, da si bolje tolkel nego vodil.«

»Gospod Mihael, — sedaj ni čas, da bi razpravljala to stvar. Zahvaliva rajša Boga, da nama je dal tako zmago, katere ljudje ne bodo tako kmalu pozabili.«

Gospod Volodijovski osupel pagleda na Zaglobo. Doslej se mu je zdelo, da je samo on zmagalec, sedaj pa hoče Zagloba, kakor se kaže, deliti se z njim.

Toda le pogledal je na šlahčiča, zmajal z glavo ter rekel:

»Pa bodi tako!«

Uro pozneje sta oba prijatelja, na čelu združenima oddelkoma, krenila proti Jermolincem.

Izmej ljudij gospoda Zaglobe niso nikogar pogrešali, ker se, napadeni v spanji, niso upirali, — Bohun pa je bil velel, ker je bil poslan, da zaloti kaj sovražnikov, naj vjamejo žive in naj jih ne morè.

VIII.

Dasi je bil Bohun hraber in previden vojskovoj, vendar ni imel sreče na tem pohodu, ki ga je povzel pred divizijo kneza Jeremije. Utrdil se je le v prepričanji, da se je knez res vzdignil proti Krzivonosu z vso svojo silo. Tako so mu povedali zajeti vojaki gospoda Zaglobe, ki so tudi sami najsvetejše verjeli, da gre knez za njimi. Nesrečnemu atamanu ni torej preostajalo nič drugega, nego da se kar najhitreje umakne h Krzivonosu. Toda ta naloga ni bila lahka. Stoprv tretji dan se je okolu njega zbrala četa kakih dvesto molojcev, drugi pa so ali padli v boji ali ranjeni ostali na bojišči, ali pa so še blodili po jarkih in po trstji, ne vedoč, kam bi se obrnili, kam bi šli, kaj bi počeli.

Pa tudi ta trop pri Bohunu ni bili zdaten. Bil je zbit, bil bi o vsakem klici na orožje pripravljen, da uteče, zdemoralizovan, prestrašen. In vendar je bil to takorekoč cvet molojcev. Boljših vojakov bi bilo težko najti v vsej Siči. A molojci niti vedeli niso, s kako majhno silo je Volodijovski udaril na-nje. Da je je mogel tako poraziti, bilo je krivo le to, ker so bili napadeni v spanji in nenadoma. Verjeli so najsvetejše, da imajo opraviti, ako ne s samim knezom, pa vsaj z močno, nekolikokrat mnogobrojnejšo prednjo stražo.

Bohun je plamtel kakor ogenj. Ranjen v roko, pohojen, bolan, pobit, izpustil je zakletega sovražnika iz rok in si okalil slavo. Ti molojci, ki bi bili šli pred tem porazom slepo za njim na Krim, v pekel in na samega kneza, izgubili so sedaj vero, izgubili srčnost in so mislili le o tem, kako bi svojo glavo odnesli iz poraza. In vendar je Bohun vse storil, kar je dolžan storiti vojskovoj. Ničesar ni opustil, straže je okolu hutora razpostavil v primerni oddaljenosti in je le zategadelj počival, ker so bili konji, ki so prišli izpod Kamjenca brez oddiha, za pot popolnoma nesposobni. Toda gospod Volodijovski, kateremu so mlada leta minila na poizvedbah in lovih na Tatarje, priplazil se je ponoči do straž kakor volk, polovil je, predno so mogle krikniti ali streliti — ter je napadel tako, da se je Bohunu posrečilo uiti le v samih bregušah in v srajci. Ko je četnik o tem pomislil, delalo se mu je kar črno pred očmi. V glavi se mu je motalo, in obup mu je trgal srce kakor vstekel pes. On, kateri se je na Črnem morji zaganjal na turške galeje in hanu s požigom in požarom svetil v oči, on, ki je knezu pod roko, prav pri Lubnijih, v Vazilovki potolkel ves polk, moral je bežati v sami srajci in brez čapke in brez sablje, kajti še to je bil izgubil po spopadu z malim vitezom. Ko ga ni nihče gledal, na postajah in pašnikih, grabil se je četnik za glavo in kričal: »Kje je moja slava molojska, kje je moja sablja-družica?« In ko je tako kričal, popadala ga je divja blaznost in napijal se je za žive in za mrtve. Potem je hotel iti na kneza, udariti na vso njegovo silo — in poginiti in propasti na veke.

On je hotel, — ali molojci niso hoteli.

»Ubij nas, batko, ali mi ne pojdemo!« odgovarjali so mrko njegovim vzbuhom, in nič ni hasnilo, da je je v napadih blaznosti sekal s sabljo, da jim je celo iz samokresov smodil obraze, — niso hoteli, niso šli.

Rekel bi, da se je zemlja ugreznila atamanu pod nogami, zakaj tu še ni bil konec njegovih nesreč. Ker se je zaradi pogona bal iti naravnost na jug in pa ker je sodil, da je Krzivonos obleganje opustil, krenil je na vshod in naletel na oddelek gospoda Podbipięte. Toda gospod Longin, čuječ kakor žrjav, mu ni dal, da bi se ga bil ognil. Udaril je prvi na četnika in ga tem laglje razbil, ker se molojci niso hoteli bíti. Podal ga je potem v roke gospodu Skrzetuskemu, ta pa ga je najbolj zbil, in sicer tako, da je Bohun po dolgem blodenji po stepah le z nekaterimi konji, brez slave, brez molojcev, brez plena in brez vjetnikov naposled došel Krzivonosa.

Toda divji Krzivonos se ta pot ni razsrdil, dasi je bil podložnikom strahovit, ako jim ni bila sreča mila. Iz lastne izkušnje je vedel, kak je posel z Jeremijo, zato je Bohuna še miril. Ko je četnik zbolel za hudo vročico, velel je streči mu in ga lečiti in varovati kakor oko v glavi.

V tem so se vsi štirje kneževi vitezi, napolnivši kraj z grozo in s strahom, srečno sešli v Jermolincih, kjer so se nekoliko dnij ustavili, da bi ljudem in konjem dali počitka. Ko so se sešli v stanovanji, poročali so po vrsti gospodu Skrzetuskemu, kaj se je kateremu pripetilo in kaj je storil. Potem so sedli za vrč, da bi si v prijateljskem pogovoru olajšali srce in ustregli vzajemni radovednosti.

Gospod Zagloba je tedaj malokomu pustil izgovoriti besedo. On ni hotel poslušati, želel je, da bi le njega poslušali, kajti pokazalo se je, da bi imel največ povedati.

»Visoki gospodje!« začel je. »Prišel sem bil v vjetništvo, to je res, — ali sreča se obrača kakor koló. Bohun je pobijal vse svoje žive dni, danes pa smo ga mi pobili. Tako je, tako! Na vojni je navadno tako! Danes ti strojiš, jutri bodo pa tebe strojili. Bohuna je Bog zato kaznoval, ker nas je napadel v sladkem spanji pravičnikov in nas vzbudil na tako nečasten način. Ho, ho! Mislil je, da me s svojim kmetskim jezikom preplaši, toda povem vam, gospodje, komaj sem se ga dotaknil, izgubil je takoj vso fantazijo. Zmedel se je in povedal mi celo to, česar ni hotel povedati. Kaj bi dolgo govoril! Ako bi ne bil padel njemu v roke, ne bi mu bila midva z gospodom Mihaelom zadala takega poraza. Pravim: oba, kajti da imam velik delež v tej stiski tudi jaz, tega do smrti ne neham trditi. Bog mi daj zdravje! Poslušajte dalje moje razloge. Da ga nisva midva z gospodom Mihaelom pobila, ne bi mu bil izpodbil pêt pospod Podbipięta, dalje gospod Skrzetuski in naposled: ako ga mi ne bi bili razbili, bil bi on nas razbil. Kdo je bil povod, da se to ni zgodilo?«

»Gospod, s teboj je kakor z lisico,« reče gospod Longin, »tu mahneš z repom, tam se umakneš, vselej pa se izmuzneš.«

»Neumen je pes, ki svoj rep lovi, a ničesar ne vjame in nič poštenega ne izvoha, naposled

mu pa še sapa poíde. Gospod si li mnogo ljudij izgubil?«

»Vsega skupaj dvanajst, nekaj pa je ranjenih, kajti tam so nas zelo tolkli.«

»In ti, gospod Mihael?«

»Do trideset, udaril sem na nepripravljene.«

»In ti, gospod poročnik?«

»Toliko kakor gospod Longin.«

»In jaz le dvoje. Recite torej sami, kdo je boljši vodnik. Evo, kako je! Po kaj smo prišli semkaj? V kneževi službi nabirat poročil o Krzivonosu. Evo, rečem vam, gospodje, da sem jaz prvi izvedel o njem in iz najboljših ust, od

»Da, Bog jo blagoslôvi!« reče Zagloba.

Gospod Zagloba vstane na vso svojo visočino, pa takoj zopet sede — in nastala je taka tišina, da se je čulo brenčanje komarjev na okenci. Gospod Zagloba pa izpregovori znova:

»Ona živi, to vem za trdno — in je v Bohunovih rokah. Gospodje, te roke so strašne, ali Bog vendar in dopustil, da bi se ji bila zgodila kaka krivica ali sramota. Gospodje moji, to mi je povedal sam Bohun, ki bi bil preje pripravljen, da bi se bahal s čim drugim.«

»Kako je to mogoče? Kako je to mogoče?« vpraša hlastno Skrzetuski.

Ko je Bohun zbolel za hudo vročico, velel je Krzivonos streci mu ni lečiti ga in varovati kakor oko v glavi .. (Str. 47.)

Bohuna samega in vem, da stoji pod Kamjencem. Obleganje pa misli opustiti, ker ga je obšel strah. To vem, kar se tiče vojne, vem pa še nekaj drugega, o čemer vam bode, gospodje, radost napolnila srca in o čemer vam zaradi tega nisem ničesar povedal, ker sem hotel, da bi se skupaj posvetovali. Doslej tudi zdrav nisem bil, ker so me zdelali napori in ker je vsled razbojniškega vezanja navskriž v meni razsajalo drobovje. Mislil sem, da me zalije kri.«

»Gospod, govôri vendar, za božjo voljo!« zakliče Volodijovski. »Si mari slišal kaj o naši ubožici?«

»Ubij me strela, ako se lažem,« odgovori resno Zagloba. »To je sveta reč. Poslušajte, kaj mi je pravil Bohun, ko se je hotel norčevati z menoj, predno sem ga popolnoma ugnal. ‚Si mari mislil — pravi — da si jo za kmetavsa privedel v Bar, da sem jaz kmetavs — pravi — da bi jo vzel v robstvo? — Mari nisem vreden, da bi me poročili v Kijevu in da bi mi peli samostanci in da bi mi tristo sveč gorelo, — meni atamanu, hetmanu?‘ — In zatopotal je z nogami in mi grozil z nožem, ker je mislil, da me oplaši, toda jaz sem mu rekel, naj gre psov strašit.«

Skrzetuski se je osvestil. Samostansko obličje se mu je razvedrilo in na njem je igrala sedaj bojazen, sedaj nadeja, radost in negotovost.

»Kje je ona sedaj? Kje je?« vpraša hlastno. »Ako si še to izvedel, padel si mi z neba.«

»Tega ni povedal, ali modri glavi zadostujeta dve besedi. Gospodje, uvažite, da se je vedno norčeval z menoj, predno sem ga ugnal, ter ponavljal: ‚Najprvo — pravi — te povedem h Krzivonosu, potem pa bi te povabil na ženitovanje. Ker je pa sedaj vojna, se to ne zgodi tako naglo. Uvažite, gospodje, ta: se ne zgodi tako naglo!‘ — Potem takem imamo še časa! V drugo uvažite tudi to: najprvo h Krzivonosu, potem na ženitovanje. Torej je ni pri Krzivonosu, marveč kje dalje, kamor vojna še ni segla.«

»Gospod, ti si zlat človek!« zakliče Volodijovski.

»Najprvo sem torej mislil,« nadaljuje Zagloba, »da jo je morda odposlal v Kijev. Pa to ne more biti, zakaj rekel mi je, da pojde z njo v Kijev; če torej p o j d e, znači to, da je tam še ni. On je pa tudi prepameten, da bi jo bil tja poslal, zakaj če se Hmielnicki pomakne v Rdečo Rusijo, utegnile bi Kijev zavzeti litavske vojske.«

»Res je, res je!« krikne gospod Longin. »Za Boga, nihče bi ne mogel s teboj menjati razuma.«

»Saj bi tudi jaz ne hotel z vsakim menjati, ker bi se bal, da bi ne dobil buče namesto pametne glave, kar bi se mi utegnilo na Litvi prav lahko pripetiti.«

»Uže zopet svojo začenja,« reče Longin.

»Gospod, blagovoli skončati. Ako je torej ni pri Krzivonosu in ne v Kijevu, kje je?«

»Tu tiči zajec!«

»Ako sumiš, kje bi utegnila biti, povej naglo, ogenj me žge!« krikne Skrzetuski.

»Za Jampolom!« reče Zagloba zmagoslavno in zasuče naokolo svoje zdravo oko.

»Odkod to veš?«

»Odkod to vem? Evo, odkod. Sedél sem v hlevu, ker me je dal oni razbojnik zapreti v hlev — da bi ga mrjasci raztrgali! — a okolu hleva so se pogovarjali Kozaki. Priložim torej uho k steni in kaj slišim! Jeden pravi: ‚Sedaj pojde ataman gotovo za Jampol‘, — a drugi na to: ‚Molči, ako ti je mlada glava mila!‘ — Glavo zastavim, da je ona za Jampolom.«

»O, kakor Bog v nebesih!« krikne Volodijovski.

»Na Divje Poljane je ni odvedel, po moji pameti jo je moral torej skriti kje mej Jampolom in Jahorlikom. Jeden pot sem že bil v teh krajih, ko so se namreč ondu shajali kraljevi in hanovi sodniki, kajti v Jahorliku se, kakor veste, sodijo pogranični prepiri za odgnane črede. Takih stvarij se nikoli ne manjka. Ondu je nad vsem Dnjestrom polno jarkov in skrovišč in raznih gošč, v katerih živé po hutorih ljudje, ki ne poznajo nobene gosposke, ker bivajo v pustinji in ne vidijo sosedov. Gotovo jo je skril mej take divje pustinjake, tam je najvarnejše.«

»Ba, pa kako priti sedaj tja, ko je Krzivonos zagradil pot,« reče gospod Longin. »Kakor sem slišal, je Jampol vrhu tega razbojniško mesto.«

Na to Skrzetuski:

»Ako bi moral desetkrat izgubiti glavo, rešim jo. Preoblečem se in jo poiščem. — Bog mi pomore, — najdem jo.«

»Jaz pojdem s teboj, Jan!« reče gospod Volodijovski.

»In jaz kot berač, s teorbanom. Gospodje, verujte mi, da imam mej vami največ izkušnje; ker se mi je pa zadnjič teorban pristudil, vzamem dudo.«

»Za nekaj bodem tudi jaz, bratci?« reče gospod Longin.

»Gotovo,« odgovori gospod Zagloba. »Ko bode treba iti črez Dnjeper, preneseš nas, kakor sveti Krištof.«

»Gospodje, srčno vam hvalo,« reče Skrzetuski. »Vašo pripravljenost vsprejmem z veselim srcem. V nesreči ni ničesar nad zveste prijatelje, katerih mi Previdnost, kakor vidim, ni vzela. Gospodje, Bog vam plati z zdravjem in imenjem.

»Mi smo vsi kakor jeden mož!« vsklikne Zagloba. »Bog bode podjetje blagoslovil, in videli bodete, da kmalu zagledamo plodove svojega truda.«

»Ne preostaje mi torej nič drugega,« reče Skrzetuski po kratkem molku, »nego da praporec odpošljem knezu in da takoj z vami odidem. Mi pojdemo na Jampol, prav do Jahorlika in bodemo iskali povsodi. Ker pa mora biti Hmielnicki, kakor se nadejam, uže razbit, ali pa stoprv bode, predno pridemo h knezu, nas torej tudi javna služba ne bode ovirala. Prapori gredo gotovo na Ukrajino, da ondu pogasé vstajo, tam pa nas lahko pogrešajo.«

»Počakajte, gospodje,« reče Volodijovski. »Po Hmielnickem pride vrsta gotovo na Krzivonosa, kaj pa, če bi šli s prapori vred proti Jampolu?«

»Ne, mi moramo preje tam biti,« odgovori Zagloba. »Najprvo moramo odposlati prapore, da bodemo imeli proste roke. Upam, da bode knez z nami zadovoljen.«

»Osobito s teboj.«

»Tako je, — saj mu prinesem najboljših novic. Gospod, veruj mi, da se nadejam nagrade.«

»Ali gremo torej na pot?«

»Do jutri moramo počivati,« reče Volodijovski. »Sicer naj pa Skrzetuski ukazuje, on je vodnik, jaz vas le opozarjam, da nam konji pocepajo, ako takoj danes odrinemo.«

»Vem, da je to nemožno,« odgovori Skrzetuski, »mislim pa, da po dobri krmi jutri lahko odrinemo.«

Drugo jutro so res odrinili. Po kneževih ukazih so morali iti v Zbaraž in tam čakati nadaljnih ukazov. Šli so torej na Kužmin, od Feldština k Voločiskom, odkoder je skozi Hlebanovko držala stara cesta v Zbaraž. Pot so imeli neprijetno, ker je vedno deževalo, a mirno, in le gospod Longin, ki je šel s stotino konjikov naprej, razpodil je nekoliko tolp klatežev, ki so se zbirali za kraljevskimi vojskami. Stoprv v Voločiskih so se znova ustavili na odpočitek.

Jedva so bili po dolgi poti sladko pospali, vzbudil je je krik — in straže so naznanile, da se bliža nekak oddelek konjikov. Takoj pa se je izvedelo, da je to Vieršulov tatarski prapor, torej »našinci«. Zagloba, Longin in mali Volodijovski so se mahoma zbrali v sobi Skrzetuskega, a takoj za njimi je kakor vihra planil častnik s konjeniškim znakom, ves spehan in blaten.

»Vieršul!« kriknil je Skrzetuski, ko ga je zagledal.

»Jaz ... sem!« izpregovori došlec, jedva ulovivši sapo.

«Od kneza?«

»Da!... Tfu, tfu!«

»Kake novice? Je uže po Hmielnickem?«

»Uže... po... Poljski!«

»Za pet ran Kristovih, kaj govoriš? Poraz?«

»Poraz! Sramota!... Brez bitke ... Poplah!... O, o!«

»Lastnim očem nočem verjeti. Govôri, govôri, za Boga živega!... Vladarji?...«

»Pobegnili.«

»Kje je naš knez?«

»Beži... brez vojske... Jaz od kneza... ukaz... v Lvov ... takoj ... za nami gredo.«

»Kdo? Vieršul! Vieršul! Opametuj se! Kdo?«

»Hmielnicki, Tatarji.«

»V ime Očeta in Sina in svetega Duha!« zakliče Zagloba. »Zemlja poka.«

Toda Skrzetuski je uže razumel kako in kaj.

»Poprašujmo spotoma,« reče »sedaj pa na konje!«

»Na konje! Na konje!«

Kopita kônj Vieršulovih Tatarjev so uže peketala pod okni. Stanovniki, vzbujeni po prihodu vojske, hodili so iz hiš s svetilnicami in plamenicami. Takoj so začeli bíti ob plat zvona »na pozor«. Pred kratkim še tiho mestece se je napolnilo s hrupom: konji so peketali, kriki povelja so odmevali, a židje so vreščali. Stanovniki so hoteli bežati z vojsko vred. Naprezali so voze, nakladali na nje otroke, žene, pernice. Župan, na čelu nekoliko meščanom, prišel je prosit Skrzetuskega, naj ne bi odšel naprej, ali naj bi spremil stanovnike vsaj do Tarnopola, toda gospod Skrzetuski ga niti poslušati ni hotel, ker je imel odločen ukaz, da kar najhitreje odrine v Lvov.

Vzdignili so se torej takoj in Vieršul je povedal stoprv na potu, ko se je ohladil in oddahnil, kako in kaj se je zgodilo.

»Odkar obstaja Poljska,« rekel je, »nikdar še ni bila tako poražena. Nič ni Cecora, nič Žolte vode, nič ni Korsun!«

Skrzetuski, Volodijovski in gospod Longin Podbipięta so se sedaj naslanjali konjem na vrat, sedaj se grabili za glavo, sedaj iztezali k nebu roke.

»Stvar preseza človeško vero,« rekali so, »kje je bil knez?«

»Ostavljen, navlašč izključen od vsega, celo svoji diviziji ni poveljeval.

»Kdo je imel poveljstvo?«

»Nobeden in vsi. Dolgo uže služim, na vojni sem si obrusil zobe, pa nisem še videl takih vojsk in takih vojskovojev!«

Zagloba, ki do Vieršula ni imel prevelike naklonjenosti in ga je malo poznal, jel je sukati glavo in cmokati. — Naposled je rekel:

»Gospod moj! Ali se ti ni morda zmešalo v glavi, ali se nisi zmotil, misleč, da je poraz splošen, dočim je bil poražen le kak posamičen oddelek, kajti kar tu pripovedueš, to se niti v mislih ne dá predstavljati.«

»Priznam, da se ne dá predstavljati, toda povem ti, da si dam rad glavo odsekati, ako bi se pokazalo, da se motim.«

»Kako pa si po porazu prvi prišel v Voločiske? Saj vendar ne morem misliti, da bi jo bil ti prvi pobrisal? Kje so torej vojske? Kam beže? Kaj se je zgodilo z njimi? Na vsa ta vprašanja zaman iščem odgovora!«

»Vieršul bi o vsakem drugem času takih vprašanj ne bil pustil kar tako, a ta hip ni mogel misliti o ničemer drugem nego o porazu, zatorej je odgovoril le to:

»V Voločiske sem prišel jaz prvi zato, ker gredo drugi na Ožigovco, mene pa je knez navlašč poslal v to stran, kjer je mislil, da morate biti vi, gospodje, da vas ne bi ogrnila navalnica, ako bi to grozno novico izvedeli prekasno; drugič pa zato, ker je je petdeset kônj, katere imate vi, sedaj za-nj veliko upanje, zakaj divizija mu je večinoma poginila ali pa je razpršena.«

»Čudne reči!« zagodrnja Zagloba.

»Strah me je na to misliti, obup se prijema človeka, srce se krči, solze tekó!« reče Volodijovski, vijoč si roke. »Domovina izgubljena, po smrti sramota, — take vojske razpršene!... Izgubljene! Drugače ne more biti, bliža se konec sveta in poslednja sodba!«

»Ne segajte mu v besedo,« opomni Skrzetuski, »dovolite, da vse pove.«

Vieršul obmolkne, kakor bi zbiral moči. Nekaj časa je bilo čuti le pluskanje kopit po blatu, lil je dež. Bila je še trda noč in zelo temna, kajti bilo je oblačno in v teh teminah, v tem dežji, zvenele so še nekako bolj strašno Vieršulove besede, ko je začel govoriti:

»Ako se ne bi nadejal, da padem v boji, gotovo bi izgubil um. Gospodje, govorili ste o poslednji sodbi. — Tudi jaz mislim, da mora kmalu priti, zakaj vse se razpreza, zloba zmaguje poštenje, in Antikrist uže hodi po svetu. Vi niste videli tega, kar se je zgodilo, a niti poročila o tem ne morete prenesti, kaj stoprv jaz, ki sem na svoje oči gledal poraz in neizmerno sramoto. Bog nam je dal srečen začetek v tej vojni. Naš knez, ki je pod Ćolhanskim Kamenjem Lašča pravično obsodil, pozabil je vso stvar in se pogodil s knezom Dominikom. Vsi smo bili veseli te sloge, bilo je tudi blagoslova božjega. Knez je pod Konstantinovom zaporedoma zmagal ter vzel celo mesto. Sovražnik je je popustil po prvem napadu. Potem smo krenili pod Pilavce, dasi knez ni svetoval, da bi šli tja. Toda takoj na potu so se proti njemu pokazale razne spletke, nevolja, zavist in javno zabavljanje. Njegovih svetov niso poslušali, niso se menili za to, kar je govoril, pred vsem pa so skušali razdeliti našo divizijo, da knez ne bi cele imel v roki. Ako bi se bil upiral, zvalili bi bili poraz na-nj in zato je rajši molčal, trpel in prenašal. Po ukazu najvišjega vladarja so ostali v Konstantinovu le lahki polki z Vurclom, s topovi in polkovnikom Mahnickim vred. Od njega so odločili tabornika litavskega, Osinskega in polk Korickega, tako da so pri knezu ostali samo huzarji pod Zacvilihovskim, dva polka dragoncev — in jaz z jednim delom svojega prapora. Vseh ni bilo nad dve tisoči ljudij. In sedaj so ga uže prezirali. Jaz sem sam slišal, kako so govorili klijenti kneza Dominika: ‚Sedaj po zmagi pač ne porekó, da jo je priboril sem Višniovieckil' In glasno so govorili, da bi pri volitvi prodrl knežev kandidat kraljevič Karol, ako bi ga taka slava doletela, a oni hočejo Kazimira. Vsa vojska se je razcepila v stranke, tako da so se v gručah začeli prepiri, kakor o volitvi, odpošiljanje poslancev — in o vsem se je mislilo, samo ne o bitki, kakor da bi bil sovražnik uže pobit. Gospodje, ako bi vam začel praviti o pojedinah, o veselicah, o gizdi, vi mi ne bi verjeli. Pirove trume niso bile nič poleg onih vojsk, lesketajočih se v zlatu, v dragih kamenih in v nojevem perji. Dvesto tisoč slug in nepregledna množina vôz je šlo za njimi. Konji so padali pod pezo zlatoglavov in svilnatih šotorov, vozovi so se lomili pod pitvinami. Mislil bi kdo, da gredo na vojno zoper ves svet. Šlahta v občni vojski je po cele dneve in noči pokala z biči: ‚S tem-le umirimo kmete, sabelj niti ne potegnemo!' Mi stari vojaki, ki smo navajeni bíti se in ne razpravljati, pa smo o pogledu te neslišane oholosti uže tedaj slutili nekaj zlega. Na to se je vzdignil hrup proti gospodu Kisielu, da je izdajica, in za tem, da je častit senator. V pijanosti so se sekali s sabljami. Taborskih stražnikov ni bilo. Nihče se ni držal reda, nihče ni imel vodstva, vsak je delal, kar je hotel, šel, kamer se mu je zdelo, stanoval, kjer se mu je ljubilo. Služabniki so zaganjali hrup. — O, mili Bog! To je bil pust, ne pa vojaški pohod, pust, na katerem so blagor domovine preplesali, prepili, prejedli in preveseljačili.«

»A mi še živimo!« reče Volodijovski.

»In Bog je še v nebesih!« dodá Skrzetuski.

Znova je nastopil molk, potem pa je Vieršul nadaljeval:

»Če Bog ne stori čudeža in nas ne neha karati za grehe in nam ne dodeli nezaslužene

Kakor vihra je planil v sobo častnik, ves spehan in blaten. »Vieršul!« kriknil je Skrzetuski, ko ga je zagledal . . . (Str. 50.)

milosti, poginemo vsi. Včasih sam ne verujem, kar sem videl na svoje oči, in dozdeva se mi, da me je v spanji dušila mora. . .«

»Pripoveduj dalje,« opomni ga Zagloba. »Prišli ste torej pod Pilavce in kaj potem?«

»In stali smo. O čem so se tam vladarji posvetavali, ne vem . . . — Na poslednji sodbi bodo odgovarjali na to. Ako bi bili takoj udarili na Hmielnickega, bil bi razpoden in pobit, kakor je Bog v nebesih, navzlic neredu, okornosti in hrupu in celo brez vojvode. Mej črnijo je bil uže poplah, posvetovali so se uže, kako bi izdali Hmielnickega in starejšinstvo. Sam Hmielnicki je uže nameraval beg. Naš knez je jezdil od šotora do šotora, prosil, prigovarjal, grozil: ‚Udarimo, predno pridejo Tatarji, udarimo!‘ in lase si je pulil z glave, — a tam so drug drugega gledali, — nič. Nič! Pili so, zborovali. . . Prišle so novice, da gredo Tatarji, — han z dvesto tisoč kônj, a oni so se posvetovali. Knez se je zaprl v šotor, ker se niso nič brigali zá-nj. V vojski se je začelo govoriti, da je kancelar knezu Dominiku bitko prepovedal, češ, da tekó pogajanja. — Začel se je še večji nered. Naposled so prišli Tatarji. Prvi dan nam je Bog dal srečo. Knez se je prav dobro bil, ravno tako tudi Osinski in gospod Lašč. Hordo so izpodili z bojišča, mnogo jih posekali, — in potem. . .«

Tu Vieršulu zamrje glas v prsih.

»In potem?« vpraša gospod Zagloba.

»Storila se je noč, strašna, nedopovedna. Pametujem, stražil sem s svojimi ljudmi poleg reke, kar zaslišim, da v kozaškem taboru streljajo s topovi kakor na veselje in zaslišal sem krike. Spomnil sem se, kaj se je včeraj govorilo v taboru, da namreč še ni prišla vsa tatarska sila, marveč le Tuhaj-bej s svojim oddelkom. Pomislim torej: ‚Ker tam streljajo na pozdrav, prišel je gotovo sam han.‘ Zdajci se tudi v našem taboru začne hrup. Skočil sem torej sam pogledat in nekoliko ljudij z menoj. — Kaj se je zgodilo? Kriknejo mi: ‚Vladarji so ušli!‘ Jaz h knezu Dominiku, — ni ga! H kraljavemu točaju, — ni ga! H kraljevskemu praporniku, — Jezus Nazarenec! Vojaki begajo po mejdanu,

Zdajci prijezdi huzarjem na čelu knez v srebrnem oklepu ...

krik, vrišč, gnječa, svetijo s plamenicami: ‚Kje so regimentarji? Kje so regimentarji?' Drugi kriče: ‚Konje! Konje!' Drugi: ‚Gospodje bratje, otmite se! Izdaja! Izdaja!' Roke iztezajo kvišku, obličja so jim prestrašena, oči izbuljene, tlačijo se, teptajo, duše, sedajo na konje, lete, kamer je, brez orožja, kamo-li da bi čakali lebek, oklepov, orožja, šotorov! Zdajci prijezdi knez na čelu huzarjem v srebrnem oklepu. Šest jih nosi plamenice okrog njega, on pa stoji v stremenih in kriči: ‚Gospodje, jaz sem ostal, k meni!' Kaj še! Ne slišijo ga, ne vidijo, drvé na huzarje, mešajo je, prevračajo ljudi in konje. Jedva smo kneza oteli, — potem pa po poteptanih ognjih, v temi, kakor narasel potok, kakor reka, beži in dere v divjem begu vsa vojska iz tabora, razprševa se, gine, beži ... Sedaj nimaš več vojsk, nimaš vojvod, nimaš Poljske: sama neizbrisna sramota in kozaška peta na tilniku je še ostala!«...

Tu začne Vieršul ječati in konja nakrepati, besen obup ga je obšel. Ta besnost se je prijela tudi drugih, in sredi dežja in noči so jahali kakor besni.

Tako so jahali dolgo. — Prvi je izpregovoril Zagloba:

»Brez bitke! — O lopovi! — O taki sinovi! Pametujete, kako objestno so se bahali v Zbaraži, kako so obetali, da Hmielnickega pojedó brez popra in soli? O lopovi!«

»Kaj to!« krikne Vieršul. »Pobegnili so po prvi bitki, v kateri so bili tepeni Tatarji in črn, v kateri se je celo vseobča vojska borila kakor levi.«

»V tem je prst božji,« reče Skrzetuski, »pa tudi neka tajnost, katera se mora objasniti...«

»Da bi bila vojska pobegnila, tudi to se na svetu dogaja, tukaj pa so poveljniki prvi ostavili tabor, kakor bi sovražniku navlašč hoteli olajšati zmago in vojsko izdati pod nož.«

»Tako je, tako je!« reče Vieršul. »Govori se tudi, da so to storili navlašč.«

»Navlašč? Za pet ran Kristovih, to ne more biti!«

»Govoré, da navlašč — in čemu, — kdo ugane?«

»Da bi se pogreznili njih grobovi, da bi izginili njih rodovi in da bi po njih ostal neslaven spomin!« reče Zagloba.

»Amen!« reče Skrzetuski.

»Amen!« reče Volodijovski.

»Amen!« ponovi gospod Longin.

»Jeden človek je, ki bi utegnil še domovino rešiti, ako mu dade bulavo in ostanek močij, kajti o kakem drugem ne bo hotela slišati niti vojska niti šlahta.«

»Knez!« reče Skrzetuski.

»Tako je.«

»Poleg njega bodemo stali, poleg njega poginemo. — Živel Jeremija Višnioviecki!« krikne Zagloba.

»Živel!« ponovi nekoliko slabotnih glasov, toda krik je takoj zamrl, kajti ta čas, ko se je zemlja udirala pod nogami in ko se je zdelo, da se nebo vali na glavo, ta čas ni bil za krike.

V tem se je začelo daniti, in zdaleka so se pokazali tarnopolski zidovi.

IX.

Prvi razbitki*) izpod Pilavec so pribežali v Lvov o zori 26. dne meseca septembra, in brž ko se odprle mestne brane, razletela se je strašna novica po vsem mestu in v nekaterih vzbudila neverjetnost, v drugih strah, v drugih pa besnost za obrambo. Gospod Skrzetuski je prišel s svojim oddelkom dva dni poznoje, ko je bilo uže vse mesto zagnjeteno z bežečimi vojaki, s šlahto in z oboroženimi meščani. Mislili so uže na obrambo, zakaj vsak hip so pričakovali Tatarjev, toda niso še vedeli, kdo jim stopi na čelo in kako se poprimejo dela, zato je povsodi še vladala plašnost in nered. Nekateri so bežali iz mesta, jemali s seboj rodbino in imetek, stanovniki iz okolice so pa narobe v njem iskali zavetja. Odhajajoči in prihajajoči so mašili in zatrcavali ulice in zaganjali hrup, da bi se prerili. Povsodi je bilo polno vozov, povezkov, zavitkov, kônj in vojakov izpod najrazličnejših znamenj. Na sleharnem obličji si čital negotovost, napetost pričakovanja, obup ali pa odpoved in udanost. Sedaj pa sedaj je nenadoma vstajal strah, kakoi viharni vrtinec. Razlegali so se kriki: »Gredo! Gredo!« in trume so drvile kakor valovje, včasih pa so bežale kar slepo naprej, ker jih je gnal obup strahu, tako dolgo, dokler se ni pokazalo, da dohaja kak nov oddelek bežečih premagancev. In teh oddelkov se je zbiralo čim dalje več. Pa kako žalosten je bil sedaj pogled na te vojake, ki so bili nedavno odšli v zlatu in s perjem, pojoč in ponosni na ta pohod proti kmetstvu! Raztrgani, gladni, mršavi, pokriti z blatom, na zdelanih konjih, s sramoto na obličji, podobnejši beračem nego vitezom — vzbujali bi le usmiljenje, ako bi bilo sedaj časa za usmiljenje v tem mestu, na katerega zidovje se utegne vsak hip zvaliti vsa sila sovražnikova. In vsak izmej teh osramočenih vitezov se je tolažil samo s tem, da ima na tisoče tovarišev v sramoti. Vsi so se najprvo poskrili, da bi pozneje, po odpočitku, širili pritožbe, da bi z drugimi vred jadikovali, proklinjali in grozili, vlačili se po ulicah, pili po krčmah in le še povečavali nered in strah.

Vsak je ponavljal: »Tatarji so tu! So uže tu!« Nekateri so videli za seboj požig, drugi so se kleli na vsa svetstva, da so se uže spoprijemali s sovražniki. Grmade ljudstva, ki so te vojake obkroževale, so napeto poslušale te novice. Zvoniki in strehe cerkvâ so bile natlačene s tisoči radovednežev. Zvonovi so zvonili »v orožje«, — a trume ženskih in otrok so se dušile po cerkvah, v katerih se je sredi sveč lesketalo Najsvetejše.

Gospod Skrzetuski se je od »Gališke brane« s svojim oddelkom počasi pretiskal skozi goste mase kônj, vôz, vojakov, skozi meščanske zadruge, stoječe pod svojimi zastavami, skozi ljudstvo, ki je začudeno gledalo na ta prapor, ki ni neredno marveč v lepi vrsti stopal v mesto. Začeli so kričati, da dohaja pomoč. In znova je neutemeljena radost presunila množico, ki se je začela zgrinjati in gospoda Skrzetuskega prijemati za stremena. Stekli so se tudi vojaki, kričeči:

»To so Višnioviecckovci! Živel knez Jeremija!« Storila se je taka gnječa, da se je prapor komaj pomikal naprej.

Naposled se prikaže oddelek dragoncev s častnikom na čelu. Vojaki so razrivali trume, častnik pa je kričal: »S poti, s poti!« ter udrihal po tistih, ki se niso dovolj naglo umikali.

Skrzetuski spozna Kušla.

Mladi častnik srčno pozdravi svoje znance:

»Kaki časi so to! Kaki časi!« reče.

»Kje je knez?« vpraša Skrzetuski.

»Skrb bi ga umorila, ako bi te še dlje ne bilo. Zelo je iskal tebe in tvojih ljudij. Sedaj je pri bernardincih. Mene je poslal v mesto, da naredim red, a to je uže Grozvajer vzel v roke. Jaz pojdem s teboj v cerkev. Tam je posvetovanje.«

»V cerkvi?«

*) Razbitki, po poljskem »rozbitkowie«, bi bila beseda za nem. Trümmer, za kar do sedaj v slovarji ni dobiti prikladnega izraza. *Op. pregled.*

»Knezu podelé bulávo, zakaj vojaki zatrjujejo, da pod nobenim drugim poveljnikom nočejo mesta braniti.«

»Idimo. Tudi meni se mudi h knezu.«

Združena oddelka sta odšla. Spotoma je Skrzetuski izpraševal o vsem, kar se je zgodilo v Lvovu — in če so uže sklenili, da se bodo branili.

»Baš sedaj se govori o tem,« reče Kušel. »Meščani se hočejo braniti. Kaki časi! Malovažni ljudje kažejo več srca nego šlahta in vojaki.«

»In vladarji? Kaj se je zgodilo z njimi? So li v mestu in ne bodo knezu stavili ovir?«

»Da bi jih le on ne stavil! Bil je ugodnejši čas, da bi mu bili dali bulávo, sedaj je prepozno. Regimentarji si ne upajo pokazati očij. Knez Dominik se je le napasel v nadškofovski palači ter jo je takoj pobrisal — in dobro je storil. Ti ne bi verjel, kako se vojaki srdé ná-nj. Ni ga več tu, a še vedno kričé: ‚Daj nam ga, takoj ga razsekamo!' Gotovo bi ne bil ušel brez kake neprilike. Gospod kraljevski točaj je prvi prišel semkaj in se začel dogovarjati s knezom, sedaj pa tiho sedi, ker tudi proti njemu vstajajo tumulti. Vse krivde mu naštevajo v obraz, on pa le solze požira. V obče je strahota, kar se tu godi! Kaki časi so prišli! Rečem ti: zahvali Boga, da te ni bilo pod Pilavcami, da ti ni bilo treba bežati, kajti čudež je, da se nam, ki smo bili tam, ni pamet zmešala.«

»In naša divizija?«

»Ni je več, — prav malo je še ostalo. Vurcla ni, Mahnickega ni, Zacvilihovskega ni. Vurcla in Mahnickega ni bilo pod Pilavcami, ostala sta bila v Konstantinovu. Ta belcebub, knez Dominik, ja je pustil tam, da bi oslabil našega kneza. Ne vé se, ali sta ušla, ali ja je zajel sovražnik. Stari Zacvilihovski je „izginil kakor kamen v vodi. Daj Bog, da bi vsaj ne bil poginil.«

»Ali se je tu zbralo sila vojakov?«

»Dosti jih je, ali kaj početi z njimi? Jedini knez bi je spravil v red, ako bi hotel vsprejeti bulávo, drugega nočejo nobenega poslušati. Kneza je strašno skrbelo za tebe in za vojake. To je jedini celi prapor. Mi smo te uže oplakovali.«

»Sedaj je srečen, kogar oplakujejo.«

Nekaj časa so jezdili molče ozirajoč se po trumah in poslušajoč krik in vik: »Tatarji! Tatarji!« Na jednem mestu so videli strašen prizor: na kose raztrganega človeka, katerega je bila truma raztrgala zaradi vohunstva. — Zvonovi so neprenehoma zvonili.

»Pride-li orda kmalu semkaj?« vpraša Zagloba.

»Vedi si ga vrag, morda še danes. To mesto se ne bode dolgo branilo, ne vzdrži. Hmielnicki gre z dvesto tisoč Kozakov, razun Tatarjev.

»Kapút!« odgovori šlahčič. »Bolje bi bilo, da smo šli naprej. Čemu smo pač priborili toliko zmag?«

»Nad kom?«

»Nad Krzivonosom, nad Bohunom, hudič ga vedi, nad kom še vse!«

»A!« reče Kušel, in obrnivši se k Skrzetuskemu, vpraša ga s tihim glasom:

»In tebe, Jan, Bog ni potolažil v ničemer? Nisi našel, kar si iskal? Nisi prav nič izvedel?«

»O tem ni časa misliti!« odgovori Skrzetuski. »Kaj sem jaz in moje zadeve vobeč tega, kar se je zgodilo! Vse je ničevo in ničevo in nazadnje smrt!«

»Tudi meni se dozdeva, da ves svet v kratkem pogine,« dodá Kušel.

V tem so prišli do bernardinske cerkve, katera je bila notri razsvetljena. Neizmerne trume so stale pred cerkvijo, noter pa niso mogle, ker je vrsta suličarjev branila vhod in puščala noter le dostojanstvenike in vojno starejšinstvo.

Gospod Skrzetuski je svojim ljudem velel napraviti drugo vrsto.

»Vstopimo,« reče Kušel. »Pol Poljske je v tej cerkvi.«

Vstopili so. Kušel ni rekel mnogo preveč. Kar je bilo znatnejšega v vojski in v mestu, zbralo se je na posvèt: vojvode, kastelani, polkovniki, stotniki, inozemski častniki, duhovniki, toliko šlahte, kolikor je je mogla cerkev obseči, mnogo nižjih dostojanstvenikov vojnih in nekoliko mestnih svetovalcev z Grozvajerjem na čelu, ki je imel zastopati meščanstvo. Prisoten je bil tudi knez, gospod kraljevski točaj, jeden izmej vladarjev — in vojvoda Kijevski in starosta Stobniški in Vesel in Arciševski in gospod tabornik litavski, Osinski. — Vsi ti so sedeli pod velikim altarjem, tako da je je občinstvo lahko videlo. Posvetovali so se naglo, hlastno, kakor je navada v takih slučajih. Govorniki so stopali na klopi in rotili starejšinstvo, naj mesta ne dá brez obrambe sovražniku v roke. Ako bi bilo treba celo poginiti, mesto zadrži sovražnika, Poljska se ojači. Česa nedostaje v obrambo? Zidovje imamo, vojsko imamo, odločnost imamo,

le poveljnika je treba. In ko se je tako govorilo, nastal je mej navzočniki šum, ki je narasel v glasne krike. — Zborovalcev se je poprijemala navdušenost. »Poginemo! Radi poginemo!« kričali so. — Pilavško sramoto moramo oprati, domovino zasloniti! — In začelo se je ropotanje s sabljami in gole ostrine so migotale o svetlobi sveč, nekateri pa so klicali: »Tiho! Red! — Ali se hočemo braniti ali ne?« — »Braniti! Braniti!« — »Kdo bodi poveljnik? Kdo bodi poveljnik?« — »Knez Jeremija, — on je vojskovoj, on je junak, on naj brani mesto, Poljsko! Dajte mu bulávo, in živel!«

Zvoniki in strehe cerkvâ so bile natlačene s tisoči radovednežev ... (Str. 54.)

In iz tisoč grl se je iztrgal tako gromovit krik, da so se kar stene stresle in da so šipe zabrančale po cerkvenih oknih.

»Knez Jeremija! Knez Jeremija! Živel, živel! Naj zmaguje!«

Zablisnilo je tisoč sabelj. — Vse oči so se uprle v kneza, in on je vstal miren, z namrščenimi obrvmi. Mahoma je vse potihnilo, da bi se bila slišala miš.

»Velemožna gospôda!« reče knez z zvonkim glasom, da so ga vsi slišali. »Ko so Cimbri in Tevtoni napadli rimsko državo, nihče se ni poganjal za konzulat, vendar ga je prevzel Marij. Toda Marij ga je imel pravico vsprejeti, ker ni bilo vodij, izbranih od senata... Tudi jaz se v tej stiski ne bi odtezal poveljstvu in bi rad z življenjem služil domovini, — a buláve ne morem prevzeti, ker bi se s tem dotaknil pravic domovine, senata in vladarstva, — a vojvoda samozvanec nočem biti. Mej nami je mož, kateremu je Poljska izročila bulávo, — gospod kraljevski točaj...«

In knez ni mogel nadaljevati. Jedva je spomnil gospoda točaja, vstal je strahovit krik, žvenketanje sabelj. Truma se je zazibala in vzbuhnila kakor smodnik, na kateri je padla iskra. »Proč! Na pogibel! Pereat!« razlegalo se je po vsem zboru. »Pereat! Pereat!« grmelo je čim dalje strašneje. Točaj plane s sedeža, bléd, s kapljami mrzlega znoja na čelu, v tem pa so se uže grozeče postave bližale sedežem, altarju — in čuti je bilo uže grozečih klicev: »Udri ga!« Ko je knez videl, do česa bi utegnilo priti, vstal je in vzdignil desnico. — Trume so obstale, ker so mislile, da hoče govoriti, in

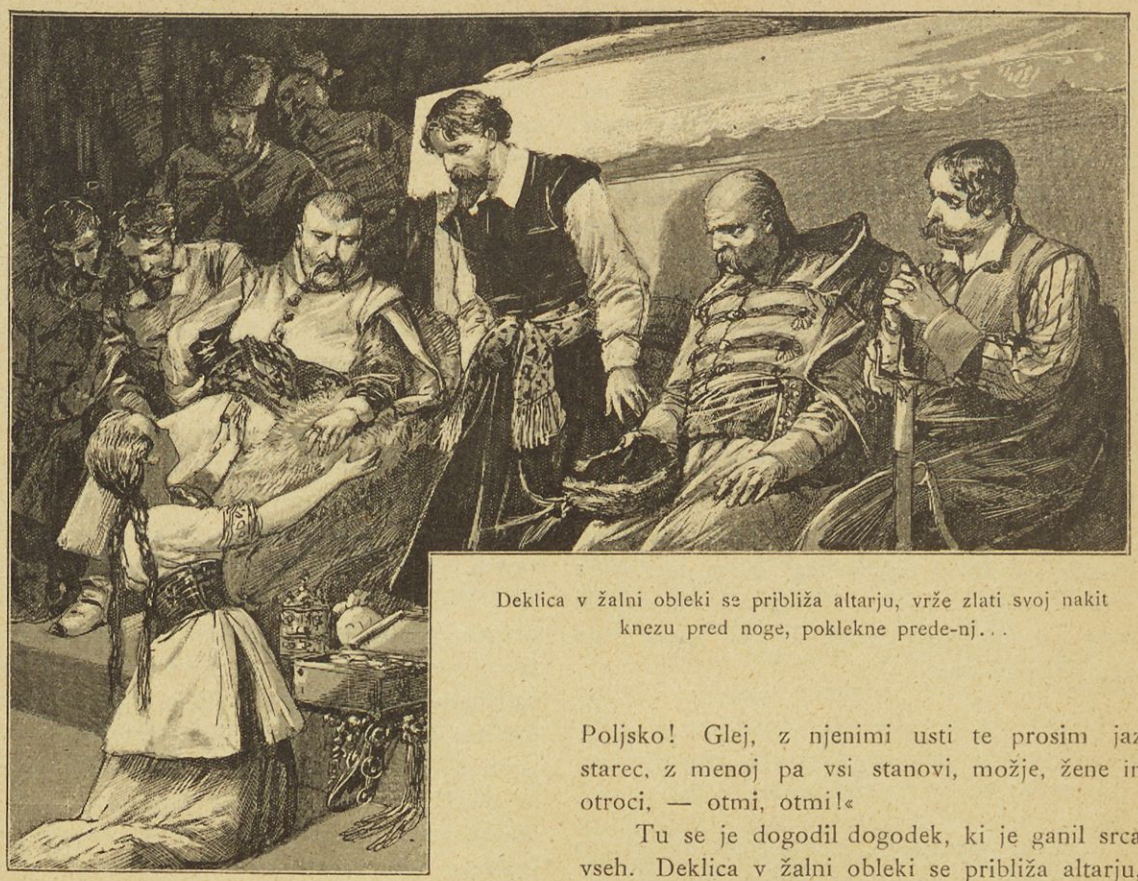

Deklica v žalni obleki se približa altarju, vrže zlati svoj nakit knezu pred noge, poklekne prede-nj...

vse je potihnilo, kakor bi trenil. Toda knez je hotel le vihar ustaviti, da bi se v cerkvi ne prelívala kri. Ko je torej videl, da je najgroznejši trenotek minil, sedel je zopet.

Dva sedeža dalje, poleg vojvode Kijevskega je sedel nesrečni točaj. Sivo glavo je nagnil na prsi, roke so mu omahnile, a iz ust so se mu trgale besede, katere je prekinjalo ihtenje:

»Gospod! Za svoje grehe pokorno vsprejmem ta križ.«

Starec bi se bil smilil celo najtrdovratnejšemu srcu, toda truma je navadno brez srca. In na novo se je vzdignil krik in vik. Kar vstane vojvoda Kijevski in dá z roko znamenje, da hoče govoriti.

Bil je to tovariš zmag Jeremije, zato so ga radi poslušali.

On pa se je obrnil h knezu in ga z ganljivimi besedami rotil, naj buláve ne odkloni in naj se ne obotavlja oteti domovino. Ko Poljska gine, naj spé prava, reši naj jo imenovan ali neimenovan vojskovoj, reši naj jo, kdor je najsposobnejši za to.

»Vzemi torej bulávo, nezmagani vojskovoj! Vzemi, otmi ne samo mesto, marveč célo Poljsko! Glej, z njenimi usti te prosim jaz starec, z menoj pa vsi stanovi, možje, žene in otroci, — otmi, otmi!«

Tu se je dogodil dogodek, ki je ganil srca vseh. Deklica v žalni obleki se približa altarju, vrže zlati svoj nakit in dragulje knezu pred noge, poklekne prede-nj — in kliče glasno ihteč:

»Prinašam ti vse svoje imenje, življenje ti polagam v roke, reši nas, reši, poginjamo!«

Vsi starejšine so zaplakali, ko so to videli, vojaki in za njimi ves zbor — in le jeden glas je bil v cerkvi:

»Reši nas!«

Knez je pokril z rokami oči. Ko je pa vzdignil obličje, lesketale so se mu v zrenicah solze, — obotavljal se je pa vendar-le še. Kaj bode z usodo in z dostojanstvom Poljske, ako on vsprejme bulávo?!

V tem je vstal kraljevski točaj.

»Star sem,« reče, »nesrečen in pobit. Pravico imam, da se odrečem bremena, ki preseza moje moči, in da je naložim na mlajše rame. Vpričo križanega Boga in vsega viteštva odstopam tebi bulávo, — vzemi jo.«

In podal je znak Višnjovieckemu. Nastal je trenotek take tihote, da bi bil slišal letečo muho, naposled pa se je razlegel slovesen glas Jeremije:

»Za grehe svoje jo vsprejmem.«

Divja radost je zavladala v zboru. Trume so padale Višnjovieckemu pred noge, metale prede-nj dragocenosti in denar, in vesela ta no-

vica se je bliskoma raznesla po vsem mestu. — Vojakom bi se bila v veselji skoro pamet zmešala in so kričali, da hočejo iti na Hmielnickega, na Tatarje, na sultana! Meščani niso več mislili, da bi se udali, temveč kako bi se branili do poslednje kaplje krvi. Radovoljno so nosili denar v mestno svetovalnico, predno se je še kaj govorilo in sklepalo o kakem davku. Židje so po sinagogah zagnali vrišč zahvale, — topovi na nasipih so gromovito naznanili veselo novico. Po ulicah so streljali s puškami, samopali in samokresi. Kriki: »Živel!« so se razlegali vso noč. Kdor bi teh stvarij ne bil uže vedel, mislil bi bil, da mesto slavi kako zmagoslavje ali kako slovesnost.

In vendar je utegnilo v kratkem tristo tisoč sovražnikov obleči zidovje tega mesta, torej večja armada, nego bi jo mogel postaviti sam nemški cesar ali frrancoski kralj, in bolj divja nego drhali Tamerlana.

X.

Teden pozneje, 6. dan meseca oktobra za rana buknila je po Lvovu novica, baš tako nepričakovana kakor strahovita, da je knez Jeremija vzel večji del vojske, skrivaj ostavil mesto in odšel, ne ve se, kam.

Trume so se zbrale pred nadškofovsko palačo. — Sprva niso hotele verjeti. — Vojaki so trdili, da je knez odšel, ako je odšel, brez nobene dvojbe na čelu velikemu podjezdu, da si ogleda okolico. Pokazalo se je, da so pribežniki donašali neresnična poročila, napovedujoči vsak hip Hmielnickega in Tatarje, zakaj od 26. dne meseca septembra je minilo uže deset dnij, a sovražnika ni še bilo videti. Knez se je gotovo hotel sam prepričati o nevarnosti in se gotovo povrne, ko poizvé, koliko resnice je v teh novicah. Sicer pa je ostavil nekoliko polkov in vse to gotovo za obrambo.

In to je bilo tudi res. Vse je bilo natanko razporejeno, mesta so bila odkazana, topovi nastavljeni na nasipe. Zvečer je prišel stotnik Cihocki na čelu petdesetim dragoncem. Radovedneži so ga takoj obsuli, on pa se ni hotel razgovarjati z množico — in je krenil naravnost k generalu Arciševskemu. Oba sta pozvala Grozvajerja in po posvetovanji so šli v mestno svetovalnico. Tam je Grozvajer prestrašenim svetovalcem naznanil, da je knez odšel in da se ne povrne.

Prvi hip so vsem omahnile roke in neka drzna usta so izgovorila besedo: »Izdajica!« Tedaj pa vstane Arciševski, star vojskovoj, proslul po velikih činih v holandski službi, ter začne govoriti vojakom in svetovalcem:

»Slišal sem kleto besedo. Dal Bog, da bi je dotičnik nikdar ne bil izgovoril, zakaj opravičiti je ne more niti sedanji obup. Knez je odšel in se ne vrne, — tako je. Ali kako pravico imate zahtevati od vojskovoja, na katerega ramah leži rešitev cele domovine, da bi branil samo vaše mesto? Kaj bi se zgodilo, ako bi sovražnik tukaj objel ostanek kraljestva poljskega? Tu ni niti hrane niti orožja za toliko vojsko. — Povem vam, in temu smete verjeti, da bi obramba trpela tem manj časa, čim večja vojna sila bi bila tu zaprta. Glad bi nas preje premogel nego sovražnik. Hmielnickemu je več mar za kneza nego za vaše mesto. Ko torej izvé, da ga ni tu, da zbira novih vojsk in da bi utegnil priti vam na pomoč, popusti vam rajši in laglje se pogodite z njim. Danes sicer godrnjate, toda jaz vam pravim, da je knez s tem, da je ostavil to mesto in da Hmielnickemu grozi zunaj, otel vas in otroke vaše. Držite se, branite se. Zadržite sovražnika nekaj časa in s tem lahko otmete mesto ter si pridobite večno zaslugo za domovino poljsko, zakaj knez si v tem času nabere sil, oskrbi druge utrdbe, probudi omrtvelo Poljsko in vam prihiti na pomoč. Izbral je jedino rešilno pot. Ako bi, izstradan od glada, z vojsko vred tukaj padel, potem ne bi nihče več zadržal sovražnika, ki bi šel odtod na Krakóv, na Varšavo in zalil domovino, ker bi nikjer ne našel odpora! Ne godrnjajte in pojdite rajši na nasipe branit sebe, svojih otrok, mesta in vse Poljske.«

»Na nasipe! Na nasipe!« ponovilo je nekoliko pogumnejših glasov.

Oglasi se Grozvajer, odločen in smel človek:

»Gospodje, vaša odločnost me tolaži. — Vedite, da knez ni odšel, da bi ne bil pomislil na obrambo. Vsakdo vé, kaj mu je storiti — in zgodilo se je, kar se je moralo zgoditi. Obrambo imam jaz v roki in branil se bodem do smrti.«

Na novo je stopila nadeja v žalostna srca. Ko je Cihocki to videl, oglasil se je:

»Njegova knežja milost vam pošilja tudi naznanilo, da je sovražnik blizu. Poročnik Skrzetuski je s krilom zadel na več tisoč broječ tatarski oddelek ter ga razbil. Vjetniki pripovedujejo, da jih gre grozna sila za njimi.«

Ta novica je svetovalce zelo osupnila. Za nekaj hipov je zavladal molk. Vsa srca so začela hitreje utripati.

»Na nasipe!« dé Grozvajer.

»Na nasipe! Na nasipe!« ponove prisotni častniki in meščanje.

V tem se zunaj za okni vzdigne strašen hrum. Slišal se je krik na tisoče glasov, ki so se zlili v jeden šum, podoben šumu morskih valov — naglo se dveri dvorane hrupno odpró, nekoliko meščanov plane noter, in preje nego morejo svetovalci vprašati, kaj se je pripetilo, — razlegnejo se klici:

»Nebo se žari! Nebo se žari!«

»In beseda je meso postala!« pripomni Grozvajer. »Na nasipe!!«

Zbornica se je izpraznila. — V kratkem je grom topov stresel mestno obzidje in stanovnikom mesta, predmestja in vasic po okolici naznanil, da prihaja sovražnik.

Na vshodu se je nebo rdečilo, dokler je moglo seči oko, — rekel bi, ognjeno morje se bliža mestu.

* * *

Knez je v tem krenil na Zamost, spotoma strl oddelek sovražnikov, o katerem je Cihocki meščanom omenil, ter se potem poprijel, da popravi in oskrbi to naravno utrdbo, katero je v kratkem tako utrdil, da je bila nepredobitna. Skrzetuski z gospodom Longinom in jednim delom prapora je ostal v trdnjavi pri gospodu Veiherju, starosti, knez pa je šel v Varšavo, da bi od državnega zbora dobil pripomočkov za zbiranje novih vojsk in da bi se ob jednem udeležil »elekcije«, t. j. volitve novega kralja, ki se je imela vršiti. S to izvolitvijo se je imela odločiti usoda Višnioviecckega in vsega kraljestva. Ako bi bil namreč izbran kraljevič Karol, zmogla bi stranka za vojno, — knez bi dobil glavno poveljstvo vseh vojsk poljskega kraljestva, in s Hmielnickim bi moralo priti do boja na življenje in smrt. Kraljevič Kazimir pa, dasi slaven po hrabrosti in vojevit gospod, veljal je po pravici za privrženca politike kancelarja Osolinskega, potem takem politike, da se s Kozaki pogodé in da se jim znatno popusti. Oba brata nista štedila obljub in sta se trudila, da bi si pridobila privržencev, — zato ni mogel nihče vedeti, kako se volitve izteko, ker sta bila oba jednako močna. Privrženci kancelarjevi so se bali, da bi Višnioviecki s svojo sedaj rasočo slavo in priljubljenostjo pri viteštvu in šlahti ne predobil volilcev na stran Karolovo, knez pa je baš zato hotel podpirati svojega kandidata. Zbok tega je jako hitel v Varšavo, ker si je bil svest, da Zamost dolgo zdrži vso silo Hmielnickega in Tatarjev. Kakor je kazalo, dalo se je upati, da je Lvov uže otet, ker se Hmielnicki nikakor ni mogel dolgo baviti z obsedanjem tega mesta, ko je imel pred seboj močnejši Zamost, ki mu je zapiral pot do srca poljskega kraljestva. Te misli so kneževe namere krepile in mu vlivale tolažbo v srce, ki je bilo zmučeno po tolikih porazih. Trdna nadeja je stopila vá-nj, da je vojna neizogibna, če prav bi bil izbran Kazimir, in da mora strašni upor utoniti v morji krvi. Nadejal se je, da Poljska še jeden pot postavi mogočno armado, — saj bi tudi pogodbe le toliko veljale in tako dolgo trajale, kolikor in dokler bi je podpirala močna armada.

Zaziban v te misli, jezdil je knez pod zaslombo nekoliko praporov. Poleg sebe je imel Zaglobo in gospoda Volodijovskega. Prvi se je rotil na vse, da izvede izvolitev kneza Karola, ker ve bratom šlahti govoriti na srce in vé, kako jo je treba prijeti — drugi je pa vodil kneževo eskorto. V Sjenici, ne daleč od Minska, čakalo je kneza milo, dasi nenadejano svidenje. Sešel se je namreč s kneginjo Grizeldo, ki je iz litavskega Bresta potovala v Varšavo, ker na Litvi ni bilo več varno. Po pravici je mislila, da tudi knez pride tja. Po dolgi ločitvi sta se torej srčno pozdravila. Kneginja, dasi je imela sicer železno srce, vrgla se je s takim jokom soprogu v objem, da se še več ur pozneje ni mogla potolažiti, kajti, ah, kako mnogo je bilo takih trenotkov, ko se ni več nadejala, da bi ga še kedaj videla! Bog pa je sklenil, da se sedaj vrača slavnejši nego kedaj koli preje, obkrožen s tako slavo, kakoršna ni ozarila še nikogar iz njegovega rodu, kot najvišji vojskovoj, jedina nadeja vse Poljske. Kneginja, ki se mu je sedaj pa sedaj odtrgala od prsij, pogledavala je skozi solze na njegovo obličje, shujšano, začrnelo, na plemenito čelo, katero so skrbi in napori razorali z globokimi brazdami, na oči, zardele od prečutih nočij — in znova se je zalivala s solzami, in vse ženstvo je ginjeno plakalo z njo. Polagoma pa so se vsi potolažili ter šli v obširni ondotni župni dom, kjer so se začela izpraševanja po prijateljih, dvorjanih in vitezih, kakor bi bili sorodovinci, s katerimi se je zrasel spomin na Lubnija. Najprvo je knez potolažil kneginji skrb za gospoda Skrzetuskega in ji

dopovedal, da je zato ostal v Zamostu, ker se ni hotel z mukami, ki mu jih je Bog poslal, udati prestoličnemu šumu in si rajši v vojaški službi in z delom leči srčne rane. Potem je knez predstavil gospoda Zaglobo in pravil o njegovih činih. »To je vir incomparabilis,*) kateri ni le Kurčevičevne izdrl Bohunu iz rok, marveč jo prepeljal skozi sredino tabora Tatarjev in Hmielnickega in se potem z nami vred slavno boril, najslavnejše pod Konstantinovom.« Ko je knedomovino, knez je moral kneginji, poprašujoči po tem ali onem vitezu, mnogokrat odgovoriti: »Ubit, ubit, padel!« Pri teh odgovorih je gospodične pretresalo, kajti marsikatero drago ime je bilo imenovano mej ubitimi.

Tako se je radost mešala z žalostjo, solze s smehljaji. Najotožnejši pa je bil mali gospod Volodijovski. Zaman se je namreč oziral in oči obračal na vse strani, — knežnje Barbare ni bilo nikjer. Res je, da je bil mej napori vojne, mej

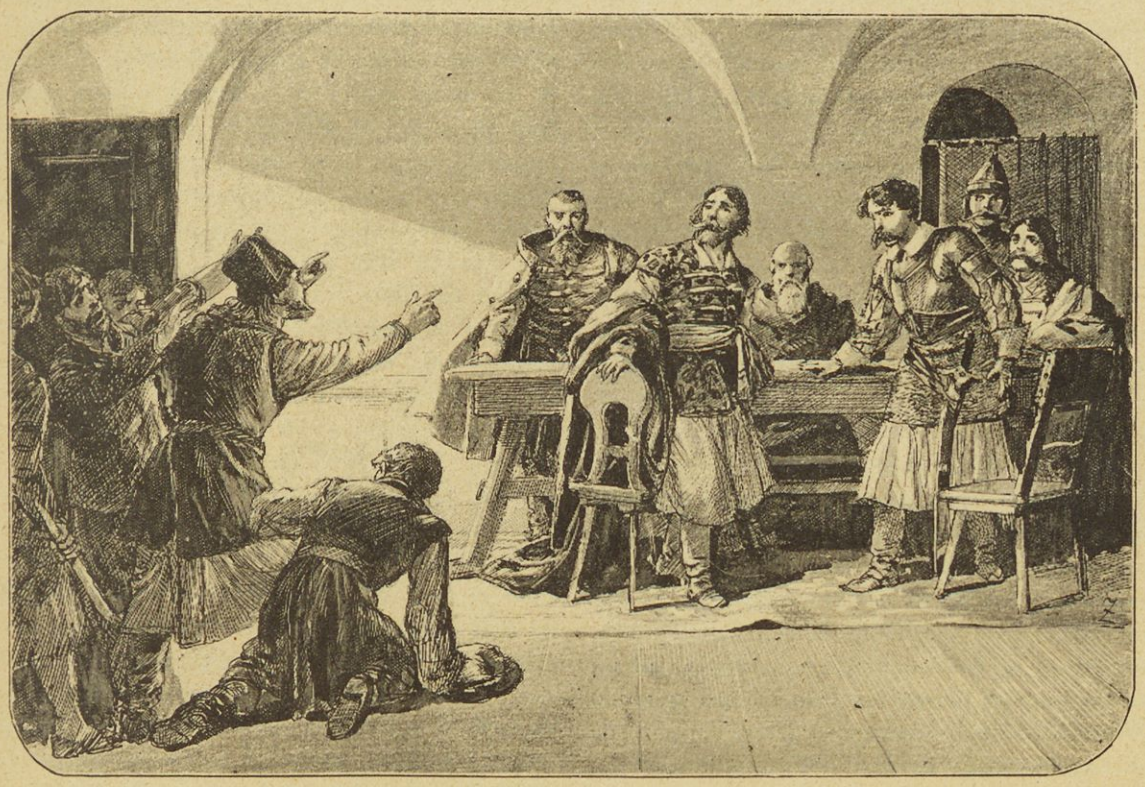

V tem se je zunaj za okni vzdignil strašen hrum, naglo se dveri dvorane hrupno odpro, nekoliko meščanov plane noter... (Str. 59.)

ginja vse to slišala, ni štedila lepih besed ter je Zaglobi podala nekolikokrat roko, katero je on vsakokrat poljubil, ter mu obetala še večjo naklonjenost, — a »vir incomparabilis« se je klanjal, ter navidezno skromen, skrival svoje junaštvo, potem pa se znova postavljal in bistro pogledaval na nežni spol. Akoprem je bil star in si od krasnega spola ni mnogo obetal, vendar mu je bilo všeč, da se je toliko slišalo o njegovi hrabrosti in njegovih činih. A tudi brez žalosti ni bilo pri tem sicer veselem snidenji, zakaj, če se niti ne vštejejo žalostni časi za neprestanimi boji, na svojem tavanji in na pohodih uže nekoliko pozabil na-njo, ker je baš tako zlahka pozabil, kakor se je zlahka zaljubil: a sedaj, ko je znova zagledal dvor, ko mu je živo pred oči stopilo lubnijansko življenje, mislil si je, da bi mu bilo sedaj, ko je prišel hip odpočitka, milejše, ako bi nekoliko vzdihoval in si srce na novo ogrel. Ko se torej to ni zgodilo in se mu je ljubezen znova oživila, kakor bi ga hotela dražiti, obšla ga je globoka žalost in bil je na videz, kakor bi bil poparjen. Glavo je spustil na prsi, brkice, navadno navihane navzgor, da so mu kar v nosnice silile, so se mu povesile, nos se mu je

*) Mož, da mu ni jednacega.

podolžil, z obličja mu je izginila običajna vedrost in stal je molčeč ter se niti ganil ni, ko je knez po vrsti hvalil njegovo hrabrost in njegove nenavadno odlične vrline.

Kaj so bile za-nj vse pohvale, ko jih ona ni mogla slišati.

»Oj, gospica Ana,« odgovori melanholično gospod Mihael, »sila vode je preteklo, in v žalostnih časih se zopet vidimo — in ne vsi.«

»Gotovo, da ne vsi, koliko vitezov je padlo!« Tu Anica vzdihne, potem pa nadaljuje: »Tudi mi nismo v polnem številu kakor ne-

Kneginja ni hranila lepih besed ter je Zaglobi podala nekolikokrat roko, katero je on vsakokrat poljubil... (Str. 60.)

Usmilila pa se ga je Anica Borzobohata in, akoprem sta imela mej seboj nekake prepirčke, sklenila je, da ga potolaži. S tem namenom, gledaje vedno v kneginjo, pomikala se je polagoma, kakor slučajno, do viteza in je naposled obstala poleg njega.

»Dober dan, gospod!« reče mu. »Uže dolgo se nisva videla.«

kdaj. Gospica Sieniutovna se je omožila, a knežnja Barbara je ostala pri gospej vojvodinji Vilenski.«

»In se gotovo tudi moži?«

»Ne, ne misli mnogo o tem. Pa čemu vsa ta vprašanja?«

Potem je nekoliko stisnila trepalnice črnih svojih očesec, tako da se je videla le punčica, in je izpod vejic nagajivo pogledala na viteza.

»Vsled prijateljstva z njeno rodbino,« odgovori gospod Mihael.

A Anica nato:

»O, to je prav, saj pa ima gospod Mihael v knežnji Barbari veliko prijateljico. Mnogokrat je izpraševala: ‚Kje je oni vitez, ki je na turneji v Lubnijih podrl največ turških glav, za kar sem mu dajala nagrade? — Kaj pač počne? Ali še živi in se nas spominja?'«

Gospod Mihael je hvaležno povzdignil k Anici oči in se najprvo potolažil, potem pa takoj opazil, da je povedala nekoliko prenadebelo.

»Ali je res knežnja Barbara tako govorila?« vpraša.

»Prav res — in je še pripomnila, kako si radi nje skakal črez rov, takrat, ko si bil padel v vodo.«

»In kje je sedaj gospa vojvodinja Vilenska?«

»Bila je z nami v Brestu, a pred jednim tednom je šla v Bjelsk, odkoder pride v Varšavo.«

Gospod Volodijovski je drugič pogledal na Anico ter se ni mogel več zdržati.

»A gospica Anica,« reče ji, »postala je taka krasotica, da človeka oči bolé, če jo gleda.«

Deklica se mu hvaležno nasmehlja.

»Gospod Mihael le zato tako govori, da bi mu bila prijazna.«

»Svoje dni bi bil to rad,« reče vitez in zaskomizne. — »Bog vé, da bi bil to rad, — a sedaj želim gospodu Podbipięti, da bi bil srečnejši.«

»In kje je gospod Podbipięta?« vpraša stiha Anica spuščajoč očesci.

»V Zamostu, s Skrzetuskim. Postal je uže namestnik v praporu in mora oskrbljevati službo, toda ako bi vedel, koga da tu zagleda, o, vzel bi bil odpust, kakor je Bog v nebesih, in bi bil šel z nami z velikimi svojimi koraki. On je zvest kavalir, vreden ljubezni.«

»In na vojni... se mu ni nič pripetilo?«

»Gospica, dozdeva se mi, da nočeš vprašati o tem, marveč o treh glavah, katere se je namenil odsekati z jednim zamahom.«

»Ne verujem, da bi se bil zares namenil.«

»Gospica, veruj mi, da brez tega ne bode nič. On pa tudi ni len in vedno išče prilike. Pod Mahnovko smo celo jezdili gledat mesta, kjer se je sredi trum boril, in celo knez je jezdil z nami. Po pravici povem: Gospica, uže mnogo bitek sem videl, a takega mesarjenja ne bodem videl, dokler živim. Kedar prepaše tvojo vrpco, strah in groza je, kar dela. Gospica, tri glave ti najde, potolaži se.«

»Vsakdo najdi to, česar išče,« reče Anica in vzdihne.

Za njo vzdihne gospod Volodijovski in vzdigne pogled.

Zdajci začuden pogleda v kot sobe.

Iz tega kota je na-nj gledalo neko obličje, jezno, zabavljivo, njemu popolnoma neznano, oboroženo z velikanskim nosom in brkami, podobnimi dvema vehama, ki so naglo mrdale, kakor bi mož jezo požiral.

Tega nosa, teh očij in brk bi se utegnil kdo ustrašiti, toda mali vitez ni bil preplašan, zato se je, kakor rečeno, le začudil, obrnil se k Anici ter vprašal:

»Kdo pa je ona figura tam v kotu, ki me gleda, kakor bi me hotela celega pogolniti in ki mrda z brkami kakor star maček o molitvi?«

»To?« reče Anica in pokaže bele zobke. »To je gospod Harlamp.«

»Kak nevernik pa je to?«

»Nikakor ni nevernik, ta je iz prapora vojvode Vilenskega, stotnik petigorski, ki nas spremlja prav v Varšavo in bode ondukaj čakal svojega vojvode. Gospod Mihael, ne lazi mu na pot, to je grozen ljudojed.«

»Vidim, vidim. Pa če je ljudojed, saj je tu mnogo tolstejših nego sem jaz, čemu pa na me brusi zobe, pa ne na druge?«

»Ker...« reče ona in tiho zahihota.

»Ker... kaj?«

»Ker se je zaljubil v mene in mi je sam rekel, da vsakega, ki se meni približa, razseka na kosce. Veruj mi, gospod, da se sedaj zdržuje samo zaradi kneževe prisotnosti, drugače bi takoj iskal prilike.«

»Pa ga imaš!« reče gospod Volodijovski veselo. »Ali je taka, gospica Ana? O, kakor se kaže, ti nismo zaman peli: ‚Kakor tatarska truma, kuješ v robstvo srca!' Pamatuješ, gospica? Niti ganiti se ne moreš, da bi se kdo v tebe ne zaljubil!«

»Taka je moja nesreča!« odgovori Anica spuščajoč očesci.

»Ej, gospica je farizejka! Kaj poreče pa gospod Longin nato?«

»Kaj sem jaz kriva, če ta Harlamp lazi za menoj? Jaz ga ne morem trpeti in ga ne maram videti.«

»No, no! Gospica, le pazi, da se zaradi tebe ne bode še prelívala kri. Podbipięta je

sicer blaga duša, kar se pa čustev tiče, se je z njim šaliti nevarno.«

»Naj mu poreže ušesa, še vesela bodem.«

Izrekši se je Anica zasukala kakor postrv ter smuknila v drugo stran izbe k gospodu Carboniju, kneginjinemu zdravniku, s katerim je začela nekaj živahno šepetati in razpravljati, Vlah pa je oči uprl v strop, kakor bi se bil zamaknil.

V tem je k Volodijovskemu pristopil gospod Zagloba in jel pomenljivo namežikavati s svojim zdravim očesom.

»Gospod Mihael,« vpraša, »kdo pa je ta tičica?«

»Gospica Ana Borzobohata-Krasienska, kneginjina družabnica.«

»Krasna živalca, oči ima kakor ribica, ustica kakor naslikana, a vratek, — uf!«

»Nič, nič!«

»Gospod, častitam!«

»Daj mi mir. To je zaročenka gospoda Podbipięte, ali vsaj toliko kakor zaročenka.«

»Gospoda Podbipięte? Gospod, za pet ran božjih! Saj je obljubil devištvo. Vrhu tega je mej njima taka razlika, da bi jo lahko nosil za ovratnikom. Na brkah bi mu lahko sedela kakor muha, — kaj praviš?«

»Ej, ona bi ga dela celo pod peto. Herkul je bil še močnejši, in vendar ga je ženska ukrotila.«

»Da bi mu le rogov ne napravila. Sicer se pa jaz prvi pobrigam za to, kakor sem Zagloba.«

»Takih, kakor si ti, bode še več, devojče je pa res iz dobrega gnezda. Vrtoglavo je, ker je mlado in krasno.«

»Ti si častit kavalir in zaradi tega jo hvališ, toda tičica pa je, tičica.«

»Rod vleče ljudi, za vzgled naj ti povem le to: ta stotnik tu je grozno zaljubljen va-njo, kakor se kaže.«

»Ba, gospod, poglej no tega krokarja, ki z njo govori. — Kakov črt je to?«

»To je Vlah Carbonij, kneginjin zdravnik.«

»Poglej no, gospod Mihael, kako se mu je ‚laterna' razjasnila in kako suče oči, kakor v deliriji. Ej, z gospodom Longinom je slaba! Te stvari nekoliko poznam. Ko sem bil mlad, izpodrinil sem marsikaterega. Drugikrat ti pač moram povedati vse slučaje, v katerih sem bil; če hočeš, ti pa še sedaj lahko povem.«

Gospod Zagloba je jel res malemu vitezu nekaj na uho šepetati in namežikavati silneje nego sicer. V tem pa je bil prišel čas odhoda. Knez je sédel s kneginjo v kočijo, da bi se z njo po dolgi ločitvi dovolj pogovoril, gospice so posedle po vozeh, a vitezi na konje, — in krenili so.

Spredaj je šel dvor, a vojska dalje zadaj, kajti ta kraj je bil miren in so bili vojni prapori potrebni le za ostentacijo, ne pa zaradi kake nevarnosti. Iz Sjenice so potovali na Minsk, a odtod v Varšavo. Ustavljali so se pogostoma, kakor je bila takrat navada. Pot je bila tako zagnjetena, da je jedva mogla stopati noga za nogo. Vse je vrelo na »volitev«, iz pobližnjih krajev in iz daljne Litve. Tu pa tam so srečavali panske dvore, po cele vrste pozlačenih karet, obkroženih od hajdukov, velikanskih pajukov, oblečenih turški, za katerimi so stopale podvorne telesne straže, tu nemške, tu ogerske, tu janičarske, tu oddelki Kozakov, tu naposled mogočni znaki neprimerljive jezde poljske. Vsakdo izmej velikašev si je prizadeval, da pride kar najgizdaveje in v najštevilnejšem spremstvu. Poleg mnogobrojnih velikaških »kavalkat« potovali so tudi nižji dostojanstveniki iz kmetskih okrajev. Vsak čas se je iz prahu pomolila pojedina šlahčiška kočija, v katero je bilo zapreženih po dvoje ali četvero kônj, in v vsaki je sedel šlahčič, velikaš, z razpelom ali s sliko najsvetejše Device, obešeno okolu vratu na svilnatem traku. Vsi so bili oboroženi: muškéta na jedni strani sedeža, sablja na drugi in praporski »tovariši«, bivajoči še v službi ali pa dosluživši, imeli so celo kopja, štrleča dva sežnja nad sedež. Za kočijami so tekli psi prepeličarji ali pa hrti, ne zbok potrebe, saj se niso zbirali na lov, temveč gospodom v zabavo. Zadaj so konjarji na povodcih vodili konje, pokrite s plahtami, da se ne bi draga sedla in oprava pokvarila bodisi od dežja, bodisi od prahu. Za temi je bilo videti škripajoče vozove, na katerih so bili naloženi šotori in pa živež za sluge in gospôdo. Ko je včasih odnesel veter prah s ceste na polje, odgrinjala se je vsa cesta in se izpreminjala kakor stoterobojna kača ali pa kakor trak, umetno pretkan z zlatom in svilo. Tu pa tam je po cesti svirala vesela vlaška ali janičarska godba, zlasti pred kraljevskimi in litavskimi prapori, katerih se tudi v tej trumi ni manjkalo, ker so morali dostojanstvenike na potovanji spremljati. Povsodi je bilo polno krika, hrupa, klicanja, povpraševanja in preklinjanja, ker se niso hoteli drug drugemu ogibati. Vojaki in sluge so se često zaganjali celo v kneževo vrsto,

pozivajoč, naj se umaknejo temu in onemu dostojanstveniku, ali pa izprašujoč, kdo da gre. Ko so pa zaslišali odgovor: »Vojvoda ruski!« naznanili so to mahoma svojim gospodom, ki so pustili cesto prazno, ali pa so, ako so bili spredaj, zavili v stran, da bi videli mimo gredočo vrsto. Kjer so krmili, zbirali so se šlahta in vojaki, da bi napasli radovedne oči, gledajoči največjega vojevnika v vsem kraljestvu. Tudi burnih pozdravov se ni manjkalo, katerim je knez uljudno odgovarjal, ker mu je bila prijaznost uže prirojena, potem pa, ker je hotel s to prijaznostjo pridobiti privržencev za kraljeviča Karola, katerih je tudi mnogo pridobil samo s svojim pojavom.

Z jednako radovednostjo so gledali tudi na kneževe prapore, na »Rusine«, kakor so je nazivali. Ti niso bili več tako raztrgani in izhujšani kakor po konstantinovski bitki, kajti knez jim je dal v Zamostu novo obleko, vendar so gledali na nje kakor na kaka zamorska čuda, ker so po mislih bližnjih stoličnih stanovnikov dohajali od konca sveta. Pravile so se torej čudne stvari o onih stepah in lesovih, ki rode tako viteštvo. Čudili so se njih zagoreli polti, opaljeni od viher s Črnega morja, ponosnemu pogledu in divjosti postave, katere so se navzeli od divjih sosedov.

Za knezom pa se je največ očij obračalo na gospoda Zaglobo, ki se je, ko je opazil, kako se mu čudijo, tako ponosno in veličastno oziral in tako strahovito sukal svoje oči, da so začeli v množici šepetati: »To mora biti najimenitnejši vitez mej njimi!« Drugi pa so govorili: »Sila duš je moral uže izgnati iz teles, kako srdit korenjak je to!« — Ko pa so mu podobne besede dohajale na uho, prizadeval si je, da bi še z večjo srditostjo prekril notranjo zadovoljnost.

Včasih je zakričal v množico, včasih pa se rogal, osobito litavskim kraljevskim praporom, v katerih so nekateri znaki nosili zlate, nekateri pa srebrne zaponke na ramenih. »Vrag te vzemi, gospod zaponka!« kričal je Zagloba. Marsikateri tovariš je torej zasopihal, zaškrtal, poropotal s sabljo, toda ko jo pomislil, da si to dovoljuje vojak iz prapora vojvode ruskega, pljunil je ter pustil to razželitev v nemar.

Bliže Varšave so se trume tako zgostile, da se je bilo možno le korak za korakom pomikati naprej. »Elekcija« je obetala, da bode mnogobrojnejša nego navadno, kajti sedaj je celo šlahta iz daljnih ruskih in litavskih krajev, ki bi sicer zaradi same »elekcije« ne bila prišla toliko daljavo, zaradi varnosti vrela v Varšavo. In vendar je bil dan volitve še daleč, začele so se bile stoprv prve zborove seje. Shajali so se navadno po cel mesec preje, ali celo dva, da bi se vsak preje nastanil v mestu, tega ali onega obiskal, tu pa tam se priporočil, pojedal in popijal po panskih dvorih in naposled, da bi po žetvi užival v stolnici razkošnost.

Knez je žalosten gledal skozi karetine šipe na te množice viteštva, vojaštva in šlahte, na to bogastvo in gizdo oblek ter premišljal, kaka sila bi se dala sestaviti iz njih, — kolika vojska postaviti! Zakaj je naša Poljska, sicer tako močna, ljudnata in bogata, prenapolnjena z vrlim viteštvom, vendar ob jednem tako medla, da ne more ustrahovati Hmielnickega in tatarske divjosti? Zakaj? Na korake Hmielnickega bi bilo možno odgovoriti s koraki, ako bi hotela ta šlahta, to vojaštvo, ti bogatini in premožniki, ti polki in prapori tako služiti domovini in javnim stvarem, kakor služijo osobnim. »Čestitost gine v Poljski,« mislil si je knez, »in véliko telo se začenja rušiti! Nekdanja hrabrost gine, in vojaštvo in šlahta je zaljubljena le v kratkočasje, ne pa v vojne napore.« Knez je mislil sicer nekako prav, o nedostatkih Poljske pa je mislil le kot vojevnik in vojskovoj, ki bi rad vse ljudi prestrojil le v vojake in povedel je na sovražnika. Hrabrosti je bilo možno najti in se je je našlo, ko so v kratkem Poljski še stokrat večje vojne zagrozile. Manjkalo ji je pa vendar še bolj nečesa drugega, česar knez-vojak ta hip ni opazil, kar je pa videl njegov nasprotnik, kronin kancelar, izvedenejši statistik nego Jeremija.

Glej, v sivi in modrikasti daljavi so se prikazali koničasti stolpi Varšave. Nadaljna kneževa razmišljanja so se razpršila in dal je ukaze, katere je pobočnik takoj odnesel Volodijovskemu, načelniku eskorte. Po teh ukazih je gospod Mihael skočil od Aničinega voza, poleg katerega je jezdil, k praporu, ki je šel v znatni oddaljenosti za njim, da bi naredil red in da bi šli dalje v redni vrsti. Jedva pa se je bil oddaljil nekoliko korakov, kar zasliši, da podi nekdo za njim. — Ozre se: bil je gospod Harlamp, stotnik lahke konjice vojvode Vilenskega in Aničin častilec.

Volodijovski je ustavil konja. Takoj je spoznal, da pride do kakega spopada, kar je imel naš Mihael srčno rad. Gospod Harlamp se je zravnal z njim in ni s početka ničesar iz-

pregovoril, le sopel je in kruto mrdal z brkami. Očividno je iskal izrazov. — Naposled pa se je oglasil:

»Klanjam, klanjam se, gospod dragonec!«

»Klanjam se, gospod plačanec!«

»Gospod, kako se drzneš zvati me plačanca?« vpraša gospod Harlamp škrtajoč z zobmi. — »Mene ‚tovariša' in stotnika? Ha?«

Gospod Volodijovski je začel spuščati »obušek« (bat), ki ga je držal v roki, ter se delati zamišljenega, pa tako, da bi ga po vsaki kretnji lahko pograbil za držaj, — in odgovoril, kakor bi se mu prav malo ljubilo:

»Ker po zaponki ne morem poznati stopnje.«

»Gospod, ti žališ vse ‚tovarištvo', katerega nisi vreden.«

»Zakaj ne?« vpraša prevejanec Volodijovski preprosto.

»Ker služiš v tujezemskem polku.«

»Gospod, umiri se,« reče gospod Mihael. »Akoprem služim v dragoncih, vendar sem ‚tovariš' in to ne lahkega, marveč považnega znaka gospoda vojvode. — Z menoj torej lahko govoriš kot s takim, ki je tebi raven, če ne boljši.«*)

Gospod Harlamp.

Gospod Harlamp je prišel nekoliko v zadrego, ko je opazil, da nima opravka s tako lahko osobo, kakor je mislil, a vendar ni nehal škrtati z zobmi, kajti hladnokrvnost gospoda Mihaela ga je le še bolj razsrdila. — Rekel je torej:

»Gospod, kako se drzneš hoditi mi na pot?«

»Ej, gospodine, vidim, da iščeš obrestij.«

»Morda iščem in to ti povem,« tu se gospod Harlamp nagne gospodu Mihaelu k ušesu in konča s tihim glasom, »da ti porežem ušesa, ako mi bodeš pri Anici gradil pot.«

Gospod Volodijovski je začel znova previdno spuščati »obušek«, kakor bi bil sedaj čas za tako zabavo, ter se oglasil s samosvestnim glasom:

»Ej, prijatelj, pusti me še živega, — pusti me!«

»O ne! Iz tega ne bode nič! Ne umakneš se mi!« reče gospod Harlamp, »ter zagrabi malega viteza za rokav.«

»Saj se ne umikam,« odgovori mirno gospod Mihael, »ali sedaj sem v službi in grem po kneževem ukazu. Gospod, izpusti rokav, prosim te, sicer mi bode revežu treba kaj drugega storiti. Ošinem te s tem ‚obuhom' po glavi in te zvalim s konja.«

Tu je s početka pohlevni glas gospoda Volodijovskega tako nekako strupéno zasikal, da je gospod Harlamp nehoté osupel pogledal na malega viteza in izpustil rokav.

»O, vse jedno!« reče. »Poskrbim se, da mi v Varšavi zadostiš!«

»Skrival se pač ne bodem. Kako pa se bodeva vendar bíla v Varšavi? Gospod, blagovôli me naučiti! Jaz preprost vojak še svoj živ dan nisem bil v Varšavi, slišal pa sem o maršalkovskih sodiščih, ki baje z glavo kaznujejo vsakega, kdor na kraljevi strani ali na strani začasnega njegovega namestnika potegne sabljo.«

»Pozna se, da nisi bil še v Varšavi, da si prostak, ko se bojiš maršalkovskih sodišč in ker ne veš, da za brezkraljevstva sodi ‚kaptur',*) ¦s katerim je stvar lažja. Bodi pa uverjen, da mi za tvoja ušesa ne bodo vzeli glave!«

»Hvalo za pouk in prosim, da bi me večkrat kaj poučil, saj vidim, da si praktik, da je veselje, in učen mož, jaz pa sem bodil le v male šole. Komaj znam skladati adiectivum cum substantivo**) in ako bi te hotel imenovati neumneža, vem samo toliko, da bi ti rekel stultus,***) a ne stulta †) ali pa stultum.« ††)

Tu je gospod Volodijovski znova začel prijemati »obušek«, gospod Harlamp je pa najprvo ostrmel, potem pa mu je kri udarila na obličje in potegnil je sabljo iz nožnice. V tem

*) »Tovariš« izpod považnega znaka ni mogel biti pod poveljstvom niti samega generala iz tujezemskega polka ne, celo narobe, general je bil često podrejen poveljstvu »tovariša«. Da bi se tega ognili, skrbeli so generali in častniki tujezemskih regimentov, da so bili ob jednem »tovariši« v poljskih. Tak »tovariš« je bil tudi gospod Volodijovski.

*) Izredno, neomejeno sodišče za brezvladja v nekdanji Poljski.

**) Pridevnik se samostalnikom.

***) Neume*n*.

†) Neumn*a*.

††) Neumn*o*.

hipu pa je mali vitez blisnil s svojo. Nekaj trenotkov sta se gledala kakor dva Tatarja, z razvrtimi nosnicami in plamenečimi očmi. Tu se gospod Harlamp prvi spomni, da bi imel opravka s samim vojvodo, ako bi napadel njegovega častnika, ki gre po ukazu. — Prvi je torej porinil sabljo v nožnico.

»O, najdem te vražji sin!« reče.

»Najdeš, najdeš, tepec!« odgovori mu mali vitez.

In ločila sta se. Jeden je šel h kavalkati, drugi k praporom, ki so se bili v tem znatno približali, tako da je iz kolobarov prahu uže dohajal topot kopit, katera so bíla po trdi cesti. Gospod Mihael je spravil takoj konjico in pehoto v red, sam pa je jezdil na čelu. Gospod Zagloba pridrvi k njemu.

»Kaj je hotelo od tebe ono morsko strašilo?« vpraša Volodijovskega.

»Gospod Harlamp? Ej nič, izzval me je na sabljo.«

»Tu imaš!« reče Zagloba. »Prekavsne te z nosom. — Gospod Mihael, kedar se bodeta bíla, pazi, da ne presekaš največjega nosu v kraljestvu, sicer bi bilo treba za-nj nasuti poseben kup. Drugi morajo prednje straže pošiljati proti sovražniku, a ta tovariš ga lahko izvoha uže iz daljave. — Zakaj te je pa izzval?«

»Ker sem jezdil ob vozu gospice Ane Borzobohate.«

»Ba! Treba bi mu bilo povedati, naj gre k gospodu Longinu v Zamost. Ta bi ga stoprv pogostil s poprom in hrenčkom! Ta topoumnež je slabo naletel in, kakor se kaže, ima srečo manjšo nego nos.«

»O gospodu Podbipięti mu nisem ničesar omenil,« reče Volodijovski, »sicer bi me bil pustil. Navlašč se bodem še bolj smukal okolu Anice. Tudi s tem hočem imeti svoje veselje. Prav vesel sem tega, kaj bi se pa dalo lepšega najti v Varšavi.«

»Najdemo, najdemo, gospod Mihael!« reče gospod Zagloba nameżikujoč z očmi. »Ko sem bil za mladih let praporski poslanec, hodil sem marsikod, a takega življenja kakor v Varšavi nisem našel nikjer.«

»Praviš, da je drugačno kakor pri nas na Zadnjepriji?«

»Ej, kaj bi govoril!«

»Zelo sem uže radoveden,« reče gospod Mihael.

A takoj dodá:

»Tudi temu topoglavcu porežem brke, predolge ima.«

XI.

Minilo je nekoliko tednov. Šlahte se je čim dalje več zbiralo na volitev. V mestu se je stanovništvo podesetilo, ker je s trumami šlahte vrelo tjakaj tudi na tisoče kupcev in prodajalcev iz vsega sveta, od daljne Perzije pa do zamorske Anglije. Na Volji je bilo postavljeno poslopje za senat, a naokolo se je belilo uže na tisoče drugih šotorov, ki so popolnoma pokrivali obširni prostor. Nihče še ni mogel reči, kateri izmej obeh kandidatov bode izvoljen, ali kardinal kraljevič Kazimir, ali pa škof ploški, Karol Ferdinand. Na obeh straneh so si prizadevali z vsemi silami. Na tisoče brzih listov, opevajočih vrline in napake kandidatov, izpustili so bili v svet. Na strani Karolovi je stal, kakor rečeno, knez Jeremija, protivnikom tem groznejši, ker je bila podoba, da bode naklonjeno si šlahto potegnil za seboj, a od te je bilo vse odvisno. A tudi Kazimiru ni manjkalo sil. Zá-nj je delalo starejšinstvo, na njegovi strani je stal ves vpliv kancelarjev, na njegovo stran, kakor se je kazalo, nagibal se je tudi primas, za njim je stala večina velikašev, izmej katerih je imel vsak mnogo klijentov, in mej magnati tudi knez Dominik Zaslavski-Ostroški, vojvoda sandomirski. Dasi je bil po Pilavcah zelo osramočen, in so mu pretili celo s sodiščem, navzlic temu je bil vendar-le največji pan v vsem kraljestvu, da, v vsej Evropi, ker je mogel vsak hip neizmerno težo svojega bogastva vreči na véso svojega kandidata.

Vendar pa so privrženci Kazimirovi tudi mnogokrat obupavali, ker je bilo, kakor rečeno, vse odvisno od šlahte, ki je uže od 4. oktobra tolpoma šotorila pod Varšavo ter se je je še vedno na tisoče shajalo z vseh stranij kraljestva; ta se je pa v neizmerni množini izjavljala za Karola. Sem jo je vabilo ime Višnovieckega in pa kraljevičeva požrtvovalnost za javne stvari. Kraljevič Karol se namreč kot dober gospodar in bogatin tačas ni obotavljal žrtvovati velikih stroškov za dobavo novih regimentov, ki so se imeli izročiti poveljstvu Višnovieckega. Kazimir bi bil sicer tudi rad posnemal vzgled svojega brata in ga v tem gotovo ni zadrževala skopost, marveč baš nasprotno: prevelika radodarnost

katere nasledek je bilo pomankanje in večna praznota blagajne. Mej tem časom sta se pa oba kandidata pogajala. Dan na dan so letali poslanci mej Neporetom in Jablono.

Kazimir je kot starejši zaklinjal Karola na bratsko ljubezen, da bi odstopil, — škof pa se je upiral, odpisaval, da ne mara zametati sreče, ki bi ga utegnila doleteti, češ da je ta sreča »in liberis suffragiis« Poljske in jo doseže tisti, komur jo je gospod Bog namenil. — A v tem je mineval čas, rok šestih tednov se je približal in z njim vred pa tudi kozaška groza, kajti prišle so novice, da je Hmielnicki popustil obleganje Lvova, ki se je po nekoliko napadih odkupil, ustavil se pred Zamostom in da noč in dan napada to poslednjo zaslombo kraljestva.

Govorilo se je tudi, da se razun poslancev, katere je Hmielnicki poslal v Varšavo z listom in izjavo, da oddaje kot poljski šlahčič svoj glas Kazimiru, mej množicami šlahte in v mestu skriva polno preoblečenega starejšinstva kozaškega, katerega ni mogel nihče poznati, ker je dohajalo kot premožna šlahta, ki se ni v ničemer razlikovala od drugih volilcev iz ruskih krajev, — celo v govorici ne. Nekateri so se pretihotapljali, kakor se je govorilo, radi gole radovednosti, da bi si ogledali volitev in Varšavo, drugi pa na poizvedbe, da bi zasegli kakih novic, kaj da se govori o bodoči vojni, koliko vojske misli kraljestvo postaviti in kako misli vse uravnati. Morda je bilo mnogo resnice v tem, kar se je govorilo o teh gostih. Mej zaporoškim starejšinstvom je bilo mnogo pokozačenih šlahčičev, ki so celo latinščino nekoliko lomili, da jih torej ni bilo po čem spoznati. Sicer pa na daljnih stepah nikakor ni cvela latinščina in celo knezi Kurčeviči je niso niti toliko znali kakor Bohun in drugi atamani.

Podobne govorice, katerih je bilo polno na volitvenem polji kakor tudi v mestu, in novice o prodiranji Hmielnickega ter o kozaško-tatarskih podjezdih, ki so baje pridrli do Visle, polnile so z nemirom in skrbjo človeška srca in često dajale tudi povod izgredom. Zadostovalo je, da je mej zbrano šlahto kdo izrekel sum, da je ta ali ta preoblečen Kozak, razsekali so ga, predno se je še utegnil opravičiti, na drobne kosce. Tako so često ginili nedolžni ljudje, in resnost posvetovanj je bila razdrta, zlasti ker se po tedanjem običaji ni preveč gledalo na treznost. »Kaptur«, postavljen »propter securitatem loci«,*) ni si znal pomagati proti neprestanim tepežem, v katerih so se sekali za vsako malenkost. Častite ljudi, ki so ljubili blaginjo in mir, so vrhu nevarnosti, ki je pretila domovini, zelo žalostili ti prepiri, tepeži in pijanstvo; lahkoživci, igralci in ničemniki pa so se čutili kakor riba v vodi, misleči, da je baš sedaj njih čas, njih žetev — in so tem drzneje počenjali vsakovrsten nered.

Ni treba praviti, da jim je načeloval gospod Zagloba. To načelništvo mu je zagotovila velika viteška slava, neugasna žeja, ki ga je podpirala, da ni imel nikoli preveč pijače, jezik, tako okreten, da mu nihče ni bil kos, in velika samosvestnost, katere ni moglo nič omajati. Včasih pa ga je tudi napadala »melanholija«. — Takrat se je zaprl v sobo ali v šotor in ni šel iz njega, ako pa je šel, bil je jezen, pripravljen za prepir ali celo za pretep. Pripetilo se je celo, da je tako slabovoljen gospoda Dunčevskega težko ranil in sicer samo zato, ker se je mimogrede zadel ob njegovo sabljo. Gospodu Mihaelu se je le tedaj pokazal, kedar se mu je izpovedaval, da ga muči hrepenenje po gospodu Skrzetuskem in po »sirotici«. — »Zapustili smo jo, gospod Mihael, in jo kakor Jude Iškarjoti dali v brezbožne roke. — Nikar se mi ne zaslanjajte z vašim: nemine excepto!*) Gospod Mihael, kaj se je zgodilo z njo? — Povej!«

Zaman mu je gospod Mihael tolmačil, da bi bili »sirotico« iskali, ako bi ne bilo Pilavec, da je pa sedaj, ko je je vsa sila Hmielnickega pregradila od nje, to popolnoma nemožno. Šlahčič se ni dal potolažiti. Ugrezal se je v še večjo zlovoljnost ter preklinjal vse, kar mu je prišlo na um.

Toda ti hipi otožnosti niso dolgo trpeli. Navadno je gospod Zagloba, kakor bi hotel nadomestiti izgubljeni čas, potem razsajal in pil še bolj nego preje. Čas je tratil po krčmah, v družbi najhujših pivcev, ali pa pri mestnih krasoticah, kjer mu je bil gospod Mihael zvest tovariš.

Mali Mihael, sicer izvrsten vojak in častnik, ni imel v sebi niti za vinar te resnobe, kakoršno so n. pr. v Skrzetuskem obrodile nesreče in muke. Svojo dolžnost do Poljske je razumel tako, da je tolkel, kogar so mu veleli, — za drugo se ni brigal in o javnih stvareh ni imel nobenega pojma. Poraz vojske bi bil vsekdar oplakoval, toda nikdar mu ni prišlo na misel, da so lahkoživnost in izgredi državi baš tako

*) Zaradi varnosti kraja.

*) Brez izjeme.

Na Volji je bilo postavljeno poslopje za senat, a naokolo se je belilo uže na tisoče drugih šotorov. (Str. 66.)

škodljivi kakor porazi. Skratka, bil je mladenič in lahkoživec, ki je, prišedši v šum prestolnega mesta, utonil v njem do ušes in se kakor osat prijel Zaglobe, ki je bil mojster v razsajanji. Z njim je hodil tudi mej šlahto, kateri je Zagloba pri kozarci pravil neznanske reči, ob jednem pridobival privržencev za kraljeviča Karola, pil z njim vred ter ga v potrebi zaslanjal. Po volitvenem prostoru in po mestu sta motovilila kakor dve muhi v kropu — in ni bilo kota, da bi ne bila zlezla va-nj. Bila sta tudi v Neporetu in Jabloni in na vseh pojedinah in kosilih, pri velikaših in po krčmah, bila sta povsodi in v vsem. Gospoda Mihaela je srbela mlada roka. Hotel se je izkazati in ob jednem pokazati, da je ukrajinska šlahta boljša nego druga in da so kneževi vojaki nad vse. Iščoč pustolovstev zahajala sta navlašč mej ločnike, največje prepirljivce, osobito pa mej privržence kneza Dominika Zaslavskega, katerega sta oba črtila. Lotevala sta se najznamenitejših nasprotnikov, katerih slava je bila trdna in znana.

»Gospod, ti mi provzroči samo priliko,« rekal je gospod Mihael, »potem pa nastopim jaz.«

Zagloba, zelo spreten v prepiru in za dvoboj z bratom šlahčičem nikakor ne bojazljiv, ni bil vselej voljan odstopiti, zlasti ne v prepirih z Zaslavskimi. Ko pa je prišlo s kakim ločniškim proslavljencem do resnobe, poprestajal je z zabavljanjem. V tem pa je navadno šlahčič uže potegnil sabljo in izzval, a Zagloba mu je rekel:

»Gospod, pač ne bi imel nobene vesti, ako bi se te lotil na očividno tvojo smrt, če se poskusim s teboj. Poskusi se rajši s tem-le mojim sinkom in učencem, ne verujem, da bi bil celo njemu kos.«

Po takih besedah je poskočil gospod Volodijovski s svojimi zavihanimi brkicami, zavihanim nosom in vranjim obličjem in, če je bil vsprejet ali ne, spustil se je v ples. Ker pa je bil zares mojster vseh mojstrov, položil je protivnika navadno uže po nekoliko zamahih. Take zabave sta si z Zaglobo izmišljala in njih slava je rasla mej nemirnimi duhovi in mej šlahto od dne do dne, a bolj še slava Zaglobe, zakaj govorilo se je: »Ako je učenec tak, kak mora biti stoprv mojster!« Jedinega gospoda Harlampa gospod Volodijovski dolgo ni mogel nikjer najti. — Mislil je celo, da so ga morda po kakem opravku poslali nazaj na Litvo.

Tako je prešlo skoro šest tednov, v katerih so se tudi javne zadeve pomaknile znatno naprej.

Napeta borba mej bratoma kandidatoma, silna prizadevanja privržencev, hlastnost in vzburjenost strasti v privržencih, vse to je izginilo brez sledu in spomina. Znano je bilo uže vsem,

da bode izbran Jan Kazimir, kajti kraljevič Karol se je bratu umaknil ter radovoljno odpovedal kandidaturi. Čudno je, da je glas Hmielnickega mnogo odločil in sicer zato, ker se je v obče domnevalo, da se kralju podaje, zlasti takemu, ki je bil njemu všeč. In to dozdevanje se je večinoma tudi uresničilo. Ta preobrat razmer je bil Višnioviecckemu udarec na glavo, zakaj on, kakor nekdanji Kato, niti za hip ni nehal opominjati, da se mora Kartagina zapobode njegovim privržencem tako naklonjen kakor svojim, Kazimir je bil velikodušen, — ali Kazimir je bil privrženec kancelarjeve politike, — torej dobi bulávo kdo drugi, — ne knez, — in groza Poljski, ako tisti vojskovoj ne bode Hmielnickemu kos. Na to misel je podvojena bolest Jerimiji stiskala srce. — Strah za bodočnost domovine in ta neznosen čut, kakoršnega čuti človek, kedar vidi, da se njegove zasluge prezro, da se mu ne dodeli pravica, nego da drugi

Knez Jeremija je kraljeviča Kazimira obiskal, in ta ga je prav prijazno vsprejel.

roška porušiti. Sedaj je moralo priti uže pogajanje na vrsto. Knez je sicer uže vedel, da iz tega pogajanja ničesar ne bode, ali pa da se morajo ravnati po razmerah stvarij, in je v bodočnosti uže videl vojno, — vendar ga je obšel nemir, ko je pomislil, kak bode konec te vojne. Po pogodbi bode opravičeni Hmielnicki le še silnejši, — a Poljska slabejša. In kdo popelje njene vojske proti tako proslulemu vojskovoju, kakoršen je Hmielnicki? Mar ne pridejo novi porazi, ki bodo vse sile kraljestva popolnoma izcrpili? Knez se ni motil in je vedel, da njemu, najgorečnejšemu privržencu Karola, ne izročé bulave. Res je, da je Kazimir bratu obetal, da vzdignejo svoje glave nad njegovo. Ako bi ne bil ponosen, ne bil bi Jeremija Višnioviecki. V sebi je čutil sposobnost in moč za vojvodsko bulávo — in jo je zaslužil, — in baš zato je dvojno trpel.

Mej častniki se je celo govorilo, da knez ne bode čakal konca volitve in da pojde iz Varšave, a to ni bila resnica. Knez ni le ostal, temveč je celo kraljeviča Kazimira obiskal, ki ga je prav prijazno vsprejel, in ga je spremil v Neporet. Potem se je za dlje časa vrnil v mesto, ker so vojne zadeve tako zahtevale. Šlo je za dobavo sredstev za vojsko, — kar je knez odločno zahteval. Ob jednem so se za Karolov denar se-

stavljali novi regimenti dragoncev in pehote. Jeden regiment so poslali uže v Rusijo, drugi je bilo pa treba vsak čas povêsti. V ta namen je knez na vse strani razpošiljal častnike, izurjene v organizaciji vojske, da bi te polke izvežbali, kakor treba. Odposlana sta bila Kušel in Vieršul in naposled je prišla vrsta na Volodijovskega.

Nekega dne je bil pozvan pred kneza, ki mu je dal tak ukaz:

»Ti pojdeš na Babice in Lipkov v Zaborov, kjer čakajo konji, določeni za regiment. Tam je deneš v red, izvežbaš in plačaš gospoda Trzaskovskega, potem pa je privedeš k vojski. Denar dobiš s to pobotnico od blagajnika tu v Varšavi.

Gospod Volodijovski se je žurno poprijel dela, vzel denar in še isti dan sta z Zaglobo krenila proti Zaborovu z desetorico spremstva in z vozom, na katerem je bil denar. Zadržaval jih ni nihče, kajti po vsej okolici onstran Varšave je rojila šlahta, služabništvo, vozovi in konji. Vasice so bile prav do Babic tako nagnjetene, da so po vseh kočah bivali gostje. V tej gnječi je bilo lahko najti ljudi vsakovrstne nravi. Navzlic najskrbnejšemu ogibanju naša prijatelja nista ušla neki nepriliki.

Ko sta prišla v Babice, zagledala sta pred krčmo nekaj šlahte, ki je baš sédala na konje, da bi šla svojo pot. Oba oddelka sta drug drugega pozdravila in sta se imela uže ločiti, kar se zdajci jeden jezdecev ozre na gospoda Volodijovskega, — ne črhne ne besede nego se skokoma spusti k njemu.

»A, tu si bratec!« zakrikne. »Skrival si se, pa sem te vendar našel. — Sedaj se mi ne izmakneš! Hej, gospodje!« zakrikne na svoje tovariše. »Čakajte no malo! Temu častničku imam nekaj povedati in bi rad, da ste svedoki mojim besedam.«

Gospod Volodijovski se zadovoljno nasmeje. Spoznal je gospoda Harlampa.

»Bog mi je svedok, da se nisem skrival,« reče, »in sem te celo iskal, da bi te vprašal, če se še srdiš na me. Pa kaj! Nisva se mogla najti.«

»Gospod Mihael,« zašepeče Zagloba, »v službenih opravkih potuješ!«

»Vem,« zamrmra Volodijovski.

»Sedaj te imam!« vrešči Harlamp. »Velemožni gospodje! Temu mladiču, temu golobradcu sem obljubil, da mu porežem ušesi,' — in porežem mu jih, kakor sem Harlamp! Oba, kakor sem Harlamp! Gospodje, bodite mi svedoki, mladeniček, ti se pa pripravi!«

»Ne morem! Kakor mi je Bog mil, ne morem!« reče Volodijovski. »Gospod, dovoli mi vsaj dva dni.«

»Kako, da ne moreš? Te je izpreletel strah? Ako se mi ta hip ne pripraviš, oplázim te, da bodeš videl tri solnca. O brencelj! Muha strupena! Na pot mi znaš hoditi, zbadati znaš, z jezikom znaš grizti, sablje se pa ne upaš rabiti!«

Tu poseže gospod Zagloba vmes:

»Gospod, zdi se mi, da se zaganjaš v peto,« reče Harlampu, »pazi, da te ta brencelj zares ne zgrabi, potem ti ne pomore nobeden obliž. Tfu! Za vraga, ali ne vidiš, da potuje ta častnik v službenih opravkih? Poglej ta voz z denarjem, kateri peljamo k regimentu, in razumi, za vraga, da ta častnik, ki straži blagajnico, ne razpolaga s svojo osobo in da se ti ne more v dvoboj postaviti. Kdor tega ne razume, tepec je, ne vojak. Midva služiva pod vojvodo ruskim in se nisva le s takimi bíla, kakoršen si ti, — danes pa ne moreva, — saj odloženo ni še opuščeno.«

»To je gotovo, da ne moreta, če potujeta z denarjem,« reče jeden tovarišev Harlampovih.

»Kaj me briga njih denar!« kriči neobuzdani gospod Harlamp, »postavi naj se v dvoboj, drugače začnem mahati.«

»Dvoboja danes ne vsprejmem, zastavim pa moško besedo,« reče gospod Mihael, »da se črez tri ali štiri dni zglasim, kjerkoli hočete, brž ko se iznebim službenega posla. Ako se s to obljubo ne zadovoljite, zaukažem streljati, ker sem prepričan, da nimam posla s šlahto in vojaki, marveč z razbojniki. Izberite si torej, za vse vragove, jaz ne utegnem tukaj stati.«

Ko so eskortujoči dragonci to zaslišali, namerili so takoj cevi na napastnike, in ta pokret, kakor tudi odločne besede gospoda Mihaela storile so očividen vtis na tovariše gospoda Harlampa. »Odnehaj,« prigovarjali so mu, »sam si vojak, torej veš, kaj je služba; saj je gotovo, da dobiš zadovoljščino, kajti to je nekak predrznež, kakor so vsi izpod ruskih praporov. Brzdaj se, — prosimo.«

Gospod Harlamp se je še nekaj časa upiral, naposled je pa opazil, da razjezi svoje tovariše, ali pa je prisili na negotov boj z dragonci. — Obrnil se je torej k Volodijovskemu ter mu rekel:

»Zastaviš torej možbesedo, da se zglasiš?«

»Poiščem te sam, če za drugo ne, pa za to, ker me za to reč dvakrat vprašaš. Postavim se ti v štirih dneh. Danes imamo sredo, bodi torej v soboto popoldne, ob dveh popoldne. Izvoli si mesto.«

»Tu v Babicah je sila gostov,« dé Harlamp, »utegnila bi se torej pripetiti kaka ovira. Snídiva se v Lipkovu, tam je uže mirneje in meni ne predaleč. Naše stanišče je namreč v Babicah.«

»In bodeš tudi v tako mnogobrojnem društvu gospodov kakor danes?« vpraša previdni Zagloba.

»O, ni treba! Sam pridem in gospodje Sielickovi, moji sarodniki. Nadejem se, gospoda, da tudi vidva prideta brez dragoncev.«

»Ali se morebiti pri vas dvoboji bijejo vpričo vojakov?« pravi gospod Mihael, »pri nas ni taka navada.«

»Torej v štirih dneh, v soboto, v Lipkovu,« pravi Harlamp, »snidemo se pred krčmo, a do tedaj z Bogom!«

»Z Bogom!« odgovorita Volodijovski in Zagloba.

Protivniki so se mirno razšli. Gospod Mihael je bil vesel bodoče zabave in si je obetal, da gospodu Longinu podari odsekane brke Petogorčeve. Potoval je torej izvrstne volje v Zaborov in je ondukaj naletel tudi na kraljeviča Kazimira, ki je bil prišel tjakaj na lov. Bodočega kralja pa je videl le zdaleka, ker je hitel po opravkih. V dveh dneh je stvari uredil, ogledal konje, plačal gospoda Trzaskovskega, vrnil se v Varšavo in se ob dogovorjenem roku, in še celo jedno uro preje, zglasil v Lipkov z gospodom Zaglobo in gospodom Kušlom, katerega je naprosil za drugega svedoka.

Ko so prišli pred krčmo, katero je imel žid, stopili so v sobo, da bi si grlo nekoliko sprali z medom in se pri steklenici pokratkočasili.

»Garjavec, je gospod doma?« vpraša Zagloba krčmarja.

»Gospod je v mestu.«

»Stoji mnogo šlahte pri vas v Lipkovu?«

»Pri nas je prazno. Samo jeden gospod se je ustavil pri meni in sedi v stranski sobi, — bogat gospod s služabniki in konji.«

»Zakaj pa ni šel v dvor?«

»Morda ne pozna našega gospoda. Sicer je pa dvor uže mesec dnij zaprt.«

»Morda je to Harlamp?« dé Zagloba.

»Ne!« reče Volodijovski.

»Ej, gospod Mihael, dozdeva se mi, da bi utegnil biti to on.«

»Kaj še!«

»Pojdem in pogledam, kdo je. Žid, ali uže dolgo ta gospod tukaj stanuje?«

»Danes je prišel, ne bode tega dve uri.«

»Ne veš, odkod je?«

»Ne vem. Od daleč mora biti, konje je imel zdelane, ljudje so pravili, da izza Visle.«

»Čemu je torej prišel v Lipkov?«

»Kdo vé?«

»Grem pogledat,« ponovi Zagloba, »morda je pa kak znanec.«

In stopil je k zaprtim dverim stranske sobe, potrkal in se oglasil:

»Gospod, ali je dovoljeno vstopiti?«

»Kdo je?« ozove se glas iz sobe.

»Naš človek!« reče Zagloba, odpiraje dveri. »Prosim oproščenja, morda ni prav?« dodá pomolivši glavo v sobo.

Zdajci pa se naglo odmakne, zaloputne dveri, kakor bi bil zagledal smrt. Odprl je usta in s plašnimi očmi gledal Volodijovskega in Kušla.

»Gospod, kaj pa ti je?« vpraša Volodijovski.

»Za pet ran Kristovih! Tiho!« reče Zagloba.

»Tam je Bohun!«

»Kdo? Kaj se ti je pripetilo?«

»Tam je... Bohun...«

Oba častnika planeta na noge.

»Se ti je mari pamet zmešala? Kdo?«

»Bohun! Bohun!«

»To ni mogoče.«

»Kakor sem živ! Kakor tu pred vama stojim! Kolnem se na Boga in na vse svetnike.«

»Pa zakaj si se tako ustrašil?« reče Volodijovski. »Ako je on, dal nam ga je Bog v roke. Pomiri se, gospod. Ali za trdno veš, da je on?«

»Kakor to, da govorim s teboj. — Videl sem ga, preoblači se.«

»Ali je tudi on tebe videl?«

»Ne vem, mislim pa, da ne.«

Oči Volodijovskega se zaiskré kakor oglje.

»Žide!« reče stiha, silno mahaje z roko. »Pojdi sem! Ali ima stranska soba še druge dveri?«

»Ne, samo skozi to sobo.«

»Kušel, pod okno!« zašepeče gospod Mihael. »O, sedaj se nam ne izmuzne!«

Kušel ni rekel niti besedice ter je skočil iz sobe.

»Gospod, osvesti se,« reče Volodijovski Zaglobi. »Nad njegovim vratom visi poguba, ne nad tvojim. Kaj ti more storiti? — Nič.«

»Jaz se le od osuplosti ne morem umiriti!« odgovori Zagloba, a v duhu si je mislil: »Res je! Česa naj bi se bal? Gospod Mihael je pri meni, — Bohun naj se boji!«

In naredil je grozovito strog obraz ter zagrabil za ročnik.

»Gospodine Mihael, on nam ne uíde.«

»Je pa res to on? Še vedno ne morem verjeti. Česa bi on tu iskal?«

»Hmielnicki ga je poslal na vohunstvo. To je najgotovejše! Čakaj, gospod Mihael. Primimo ga in postavimo mu pogoj: ali naj nam dá knežnjo, ali pa mu zagrozimo, da ga izročimo pravici.«

»Da bi nam le knežnjo dal, potem naj si ga vzame sam vrag!«

»Ba, ali nas ni premalo? Dva in Kušel tretji? Kakor vstekel se bode branil in tudi ljudij ima nekoliko.«

»Harlamp pride z dvema, — potem nas bode šestero! Dosti! — Tiho!«

Ta hip se odpro dveri in Bohun stopi v sobo.

Preje menda res ni bil videl v sobo nagnivšega se Zaglobe, kajti ko ga je sedaj zagledal, zdrznil se je in nekak plamen mu je preletel po obličji. Po bliskovo mu je roka zagrabila sabljo za ročnik, — toda vse to je trpelo le za jeden hip. Ta plamen mu je takoj ugasnil na obličji, ki je nekoliko pobledelo.

Zagloba ga je gledal in ni niti črhnil. — Tudi ataman je stal molče. V sobi so se čule preletavajoče muhe — in ta dva človeka, katerih usodi sta se tako čudovito prepletali, delala sta se ta hip, kakor bi se ne poznala.

To je trpelo precej dolgo. Gospodu Mihaelu se je dozdevalo, da minevajo celi veki.

»Žid,« reče naglo Bohun, »je odtod daleč do Zaborova?«

»Ni daleč,« odgovori žid. »Milostivi gospod uže gre?«

»Da,« reče Bohun in se obrne proti dverim, ki so držale v vežo.

»Z dovoljenjem,« zagrmi glas Zaglobe.

Četnik se takoj ustavi, kakor bi bil prirasel k tlom, obrne se k Zaglobi in upre va-nj svoje črne, strašne zrenice.

»Česa hočeš?« vpraša kratko.

»Ej, dozdeva se mi, da se poznava. Ali se nisva videla na ženitovanji, v Rusiji?«

»Da!« reče četnik ponosno ter položi roko na ročnik.

»Kako je kaj tvoje zdravje?« vpraša Zagloba. »Takrat si bil tako nekako naglo odšel iz hutora, da se niti posloviti nisva utegnila.«

»Ti je mari žal za to?«

»Gotovo, da mi je žal. Poplesala bi bila. Družba se je bila pomnožila.« — Tu je gospod Zagloba pokazal na Volodijovskega. — »Baš ta gospod je bil prišel, ki bi se bil rad s teboj pobližje seznanil.«

»Dosti tega!« krikne gospod Mihael. »Izdajica, jaz te vklenem!«

»In s kako pravico?« vpraša ataman in ponosno vzdigne glavo.

»Ker si buntovnik, sovražnik Poljske in ker si prišel sèm vohunit.«

»In kdo si ti, gospod?«

»O, nočem ti razkladati! — Ne izmuzneš se mi!«

»Bodeva videla!« dé Bohun. »Tudi jaz se ti ne bi predstavljal, kdo da sem, ako bi me kot vojak pozval na sabljo. Ker mi pa groziš z zaporom, predstavim se ti: Evo, to je list, kateri nesem od hetmana zaporoškega kraljeviču Kazimiru. Ko ga nisem našel v Naporetu, nesem ga v Zaborov. Me hočeš li sedaj vkleniti in dati zapreti?«

Izrekši je Bohun ponosno in oholo pogledal na Volodijovskega, gospod Mihael pa se je tako zmedel, kakor lovski pes, ki čuti, da se mu zver umika; in ker ni vedel, kaj bi počel, obrnil je vprašaje pogled na Zaglobo. Nastal je težak trenotek molčanja. »Ha!« de Zagloba. »Težava! Ker si poslanec, te ne moremo prijeti, — s sabljo se pa temu kavalirju ne ustavljaj. Jedenkrat si pred njim uže brusil pete, da se je kar prašilo.«

Bohunu se je obličje prevleklo z rudečico. V tem hipu je spoznal Volodijovskega. Sramota in ranjeni ponos sta takoj zaigrala v neustrašnem četniku. To je bila jedina neizprana maroga na njegovi molojski slavi, katero je ljubil bolj nego glavo in bolj nego vse.

A neizprosni Zagloba je hladnokrvno nadaljeval:

»Izgubil bi bil kmalu hlačice. — Ta kavalir se te je usmilil in ti je življenje daroval. Tfu! Gospod molojec! Lice imaš žensko, pa tudi žensko srce. S staro kneginjo in z mladim knezom si bil pač hraber, — a z vitezom, e!

Tebi se prav prilega, da nosiš pisma, da odvajaš dekleta, za vojno pa nisi. Kakor mi je Bog mil, videl sem na svoje oči, kako so ti hlačice letele. Tfu, tfu! Seveda, sedaj uže govoriš o sablji, ko neseš list. Kako bi se kdo meril s teboj, ko se zaslanjaš s tem listom! Pesek v oči, pesek v oči, gospod molojče! Hmiel je dober vojak, Krzivonos dober, a mej kozaštvom je mnogo širokoustnežev.«

Bohun se naglo pomakne proti gospodu Zaglobi, a gospod Zagloba baš tako naglo za

»Dobro,« reče Volodijovski.

»Volenti non fit iniuria!«*) dodá Zagloba. »Toda kdo izroči kraljeviču list?«

»Naj vaju zato ne boli glava; to je moja stvar!«

»Pa se torej bijta, ko ne more biti drugače,« reče Zagloba. »Gospod četnik, ako bi se ti posrečilo s tem kavalirjem, védi, da jaz nastopim za njim. Gospod Mihael, sedaj pojdi pred vežo, nekaj nujnega ti imam povedati.«

Prijatelja sta stopila ven in poklicala Kušla izpod okna. Zagloba reče:

Gospod Zagloba je gledal na Bohuna, čegar roka je po bliskovo pograbila sabljo za ročaj, pa ni črhnil besede. (Str. 72.)

gospoda Volodijovskega, tako da sta si ta dva mlada viteza stala oko v oko.

»Nisem bežal v strahu pred teboj, marveč da bi ljudi otel,« reče Bohun.

»Ne vem, zakaj si bežal, le toliko vem, da si bežal,« odgovori na to gospod Mihael.

»Povsodi se ti postavim, — če treba takoj tukaj.«

»Mene izzivaš?« vpraša Volodijovski in nekoliko pomiži z očmi.

»Ti si mi vzel molojsko slavo, ti si me osramotil, treba mi tvoje krvi!«

»Gospoda, naše stvari stoje slabo. On ima res list do kraljeviča, — ako ga ubijemo, bode to zločin, saj vesta, da ‚kaptur' propter securitatem loci sodi dve milji od volilnega polja — in to je vendar le takorekoč poslanec. Težavna stvar! Potem se moramo kam skriti, ali pa nam knez dá zavetje, — drugače bi utegnilo biti za nas slabo. Če ga izpustimo — je pa še slabše. Le tako moremo osvoboditi našo sirotico. Ko njega ne bode na svetu, najdemo

*) Kdor to sam hoče, temu se ne dela krivica.

jo laglje. — Kaže se, da hoče sam Bog pomoči nji in Skrzetuskemu, — to je! Posvetujmo se, gospoda!«

»Gospod, ti bodeš vendar našel kako ukano?« dé Kušel.

»Saj je uže to ukana, da nas je on sam izzval. Treba nam svedokov, tujih ljudij. Moja misel je, da bi počakali Harlampa. To prevzamem jaz na se, da on odstopi prvenstvo, — in v potrebi bode svedočil, da smo bili izzvani in da smo se morali braniti. Tudi od Bohuna treba natančneje izvedeti, kje je deklico skril. Ako bi moral umreti, ne bode mu za njo, — morda pové, ako ga zarotimo na njegovo ljubezen. Ako ne pove, — saj je itak bolje, če ne živi. — Treba pozornosti in premisleka. — Glava mi kar poka, gospoda moja.«

»Kateri se bode bíl z njim?« vpraša Kušel.

»Gospod Mihael prvi, jaz drugi,« reče Zagloba.

»In jaz tretji.«

»Ne more biti,« prekine gospod Mihael, »sam jaz se bíjem, in potem je konec. Ako mene položi, sreča je njegova — in zdrav naj odide.«

»O, jaz sem se mu uže napovedal,« reče Zagloba, »ako pa tako skleneta, — potem odneham!«

»No, to je njegova stvar, če se hoče tudi s teboj bíti, ali z nikomer več.«

»Pojdimo torej k njemu.«

»Pojdimo.«

Šli so — in Bohuna našli v véliki sobi, pijočega med. — Četnik se je bil uže popolnoma pomiril.

»Poslušaj no, gospod,« nagovori ga Zagloba. »To so važne stvari, o katerih se hočemo s teboj pogovoriti. Ti si izzval tega gospoda, — dobro! — Vedeti pa moraš, da te kot poslanca branijo prava, kajti prišel si v političen narod, ne pa v divje zveri. Zato mi tvojega boja ne moremo vsprejeti drugače, nego da pred svedoki izjaviš, da si naju radovoljno izzval. Semkaj pride nekoliko šlahte, s katerimi smo hoteli imeti dvoboj, — ti torej to pred njimi izjaviš, midva pa ti dava mož-besedo, da lahko svobodno odideš, ako se ti posreči z gospodom Volodijovskim, in da ti nihče ne bode delal ovir, razun če bi se hotel morda z menoj poskusiti.«

»Dobro,« odgovori Bohun. »Povem pred ono šlahto in zapovem svojim ljudem, da oddadé list in Hmielnickemu povedó, da sem vas jaz izzval. Ako pa mi Bog dodeli srečo, da na tem gospodu najdem svojo molojsko slavo, — gospod, potem pa tudi tebe poprosim na sabljico.«

In pogledal je Zaglobi v oči, a Zagloba se je nekako zmedel, zakašljal, pljunil in odgovoril:

»Dobro. Ko se poskusiš z mojim učencem, vedel bodeš, s kom imaš potem opraviti. Pa kaj to. Važnejša je druga točka, pri kateri te pozivljemo na tvojo vest in čast. Hočemo te smatrati za viteza, če prav si Kozak. Ugrabil si knežnjo Heleno Kurčevičevno, zaročnico našega tovariša in prijatelja, ter jo imaš skrito. Ako bi te zato pozvali, vedi, da ti ne bi nič pomoglo, da te je Hmielnicki imenoval svojim poslancem, kajti to je raptus puellae,*) tu gre za glavo, in bi te koj na mestu sodili. Ker pa ti je iti v boj, pomisli, kaj bi se utegnilo zgoditi, ako pogineš. Ali ji želiš zla in pogina, ti, ki jo baje ljubiš? Ali ji hočeš odvzeti varstvo, izdati jo skrunitvi in nesreči? Ali ji hočeš še po smrti ostati rabelj?«

Glas gospoda Zaglobe je tu zazvenel nenavadno resno. Bohun je pobledel — in vprašal:

»Česa torej hočete od mene?«

»Povej nam, kje jo imaš vjeto, da bi jo mogli najti in dati zaročencu, ako bi utegnil ti pasti. Bog bode usmiljen tvoji duši, ako to storiš.«

Četnik je oprl glavo na dlani in se globoko zamislil, naši trije tovariši pa so pozorno sledili izméne na nemirnem njegovem obličji, ki se je naglo zalilo s tako otožnostjo, kakor bi na njem nikdar ne igral srd, ne besnost in nobeno drugo čustvo, kakor bi bil ta človek ustvarjen le za ljubezen in hrepenenje. Molčanje je dolgo trajalo, naposled pa je je prekinil tresoči se glas gospoda Zaglobe, kateri je izpregovoril te-le besede:

»Ako si jo uže oskrunil, — kaznuj te Bog, ona pa naj v samostanu išče zavetja...«

Bohun na to vzdigne rosne, hrepeneče oči ter reče:

»Ako sem jo oskrunil? Ne vem, kako ljubite vi, gospôda šlahta, vitezi in kavalirji, ali jaz, jaz Kozak sem jo v Baru otél smrti in skrunbe in potem odvedel v pustinjo, — tam pa jo čuval kakor svoje oko v glavi. Niti prsta nisem položil na njo, padal sem ji pred noge in se ji klanjal kakor sveti podobi. Ukazala mi je, naj odidem, in odšel sem ter je nisem več videl. Zadržavala me je majka vojna.«

---

*) Rop deklice.

»Bog ti to všteje!« reče Zagloba in se globoko oddahne. »Je pa ona tam varna? Tam je Krzivonos in so Tatarji!«

»Krzivonos leži pod Kamjencem, a mene je poslal Hmielnickega vprašat, če naj gre pod Kudak. In gotovo je uže šel; tam pa, kjer je ona, ni niti Lahov niti Kozakov niti Tatarjev, — ona je tam varna.«

»Torej kje je?«

»Poslušajte, gospodje Lahi! Bodi, kar hočete, — povem vam, kje je in zaukažem, da vam jo izroče, — zato pa mi dajte svojo možbesedo, da je ne pojdete iskat, ako bode meni sreča mila. Obljubite mi to za se in za gospoda Skrzetuskega, pa vam povem.«

Prijatelji so se spogledali.

»Tega ne moremo!« reče Zagloba.

»Kakor smo živi, ne moremo!« vsklikneta Kušel in Volodijovski.

»Tako?« reče Bohun in obrvi se mu stisnejo, oči pa zaiskre. »Gospodje Lahi, zakaj ne morete tega storiti?«

»Ker je Skrzetuski odsoten. Vrhu tega vedi, da je nihče izmej nas ne preneha iskati, če bi jo bil skril celo pod zemljo.«

»Vi bi torej z menoj radi napravili tako kupčijo: ti, Kozak, nam daj dušo, mi tebi pa sabljo. O, tega pa ne dočakate! — Ste mari mislili, da moja kozaška sablja ni jeklena, — da nad menoj uže krakate, kakor krakajo krokarji nad mrhovino? Čemu bi baš jaz poginil, a ne vi? Vi si želite moje krvi, a jaz vaše! Videli bodete, kdo čegavo dobi.«

»Torej ne poveš?«

»Čemu bi pravil. — Na pogibel vam vsem.«

»Na pogibel tebi! Vreden, si, da bi te s sabljami na kosce razsekali.«

»Poskusite,« reče četnik vstajaje.

Tudi Kušel in Volodijovski planeta s klopi. Grozeči pogledi so se jeli križati, v togoti razburjene prsi so se močneje vzdigale, in negotovo je, do česa bi bilo prišlo, da ni Zagloba pogledal skozi okno in vskriknil:

»Harlamp s svedoki je prišel!«

Trenotek pozneje je stopil v sobo stotnik petigorski z dvema tovarišema, gospodoma Sielickima. Po prvih pozdravih je je Zagloba vzel na stran in začel stvar objasnjevati.

In govoril je tako prepričevalno, da se mu je moralo dovoliti, zlasti ker je zagotovil, da gospod Volodijovski prosi le kratkega odloga in da je zadovoljen in gotov, da se mu postavi takoj po boji s Kozakom. Tu je začel gospod Zagloba praviti, kako stara in strašna je mržnja vseh kneževih vojakov do Bohuna, da je on sovražnik vsemu kraljestvu poljskemu in da je jeden najkrutejših vstašev, naposled, kako je ugrabil knežnjo, devo iz plemiškega dóma in zaročnico šlahčiča, ki je zrcalo vseh viteških krepostij.

»In ker ste tudi vi šlahta, gospodje moji, in se čutite z nami brate, potem takem je razžaljenje, ki se v jedni osobi godi vsemu stanu, tudi vaše razžaljenje, — in bi li dopustili, da se ne maščuje?«

Gospod Harlamp je s početka ugovarjal in trdil, da treba, če je temu tako, Bohuna takoj razsekati, »a gospod Volodijovski naj se bije z menoj, kakor smo dogovorili.« Zagloba mu je moral znova razlagati, da to ne gre in zakaj ne — in da bi tudi viteško ne bilo, da bi koga zavratno napadli. Na srečo sta mu pomogla tovariša Harlampova, oba razsodna človeka, da se je dal naposled uporni Litvin prepričati in da je dovolil odlog.

V tem je bil šel Bohun k svojim ljudem in se je vrnil z esaulom Eljašenkom, kateremu je povedal, kako je šlahčiča izzval na dvoboj, — potem je to povedal glasno vpričo gospoda Harlampa in gospodov Sielickih.

»Mi pa izrekamo,« reče Volodijovski, »da je odvisno od tvoje volje, da se, ako zmoreš, biješ še z gospodom Zaglobo ali pa ne. Bodisi pa tako ali tako, ne izzove te potem nobeden več ne, tudi skupno te ne bodo napadli, in lahko odideš, kamer se ti zljubi. Na to dajem svojo viteško besedo in tudi vas prosim, gospôda, da tudi s svoje strani to obljubite in potrdite.«

»Obetamo,« reko odločno Harlamp in oba Sielicka.

Potem je Bohun pismo za kraljeviča izročil Eljašenku in rekel:

»To pismo oddaš kraljeviču in, ako poginem, povej njemu in Hmielnickemu, da sem bil jaz kriv — in da me niso zavratno ubili.«

Zagloba, ki je pozorno pazil na vse, opazil je, da se na mrkem obličji Eljašenkovem ni pokazal niti najmanjši nemir. — Preveč je zaupal na svojega atamana, da bi se bal.

Bohun pa se je ponosno obrnil k šlahti: »No, kdor pade, ta pade. Idimo!«

»Čas je, čas je!« odgovore vsi, zatikajoč vogle kontušev za pas in jemljoč sablje pod pazhe.

Stopili so pred krčmo in krenili proti reki, katera je tekla sredi gostega glogovja, divjih rož-

tatarek in božjega drevjiča. Listopad je sicer smukal listje z grmovja, vendar je bila taka gošča, da se je črnela, kakor mrtvaški prt, tja črez pusta polja, do gozdov. Dan je bil bled, a lep in melanholičen, kakoršni so dnevi jesenski, polni milobe. Solnce je s svojim zlatom nežno obrobljalo gole veje dreves in razsvetljevalo žolte peščene sipine, raztezajoče se nekoliko od desnega brega rečice. Protivnika in svedoki so šli baš proti onim peščenim sipinam.

»Tam se ustavimo,« dé Zagloba.

»Dobro,« odgovoré vsi.

Zagloba je bil čim dalje nemirnejši, naposled se približa Volodijovskemu in zašepeta:

»Gospod Mihael...«

»Kaj je?«

»Na milost božjo, gospod Mihael, pazi! V tvoji roki je sedaj usoda Skrzetuskega, prostost knežnje, tvoje lastno življenje in — moje. Bog te varuj, jaz temu razbojniku ne bodem kos.«

»Čemu si ga pa izzval!«

»Zarekel sem se. Zaupal sem v tebe, Mihael, ali jaz sem uže star, kratko sapo imam, izpodtika se mi, a ta vrag ti skače kakor vrtavka. To ti je izurjen pes, gospodine Mihael.«

»Hočem paziti,« reče mali vitez.

»Bog ti pomozi. Ne izgubi srca!«

»Kaj še!«

Ta hip se jima približa jeden Sielickih.

»Srdita stvar, ta vaš Kozak,« zašepeče, »proti nam se nosi, kakor bi nam bil jednak, če ne še boljši. Hu, kaka domišljavost! Njegova mati se je bila najbrže zagledala v kakega šlahčiča.«

»Ej!« odgovori Zagloba. »Preje se je kak šlahčič zagledal va-njo.«

»Tudi meni se tako dozdeva,« pritrdi Volodijovski.

»Obstanimo!« naglo zakliče Bohun.

»Obstanimo, obstanimo!«

Obstanejo. Šlahta v polkrog, Bohun in Volodijovski drug proti drugemu.

Volodijovski, v takih rečeh izveden človek, dasi mlad, pobrskal je z nogo najprvo pesek, če je trd, potem pa se je ozrl naokolo, da bi spoznal vse neravnosti tal. Videlo se je, da te stvari ni malo cenil. Saj je imel posla z junakom, najslavnejšim na vsej Ukrajini, o katerem je narôd pel pesni in katerega ime je bilo znano po vsej Rusiji, tja do Krima.

Gospod Mihael, navaden poročnik dragonski, si je pa mnogo obetal od tega boja: ali slavno smrt ali pa baš tako slavno zmago, — zato ni ničesar opustil, da bi se vrednega pokazal takega nasprotnika. Imel je tako resno obličje, da se ga je Zagloba kar ustrašil, ko ga je pogledal. »Srce mu upada,« pomislil je, »je uže po njem, za njim pa tudi po meni!«

Ko si je bil Volodijovski tla dovolj ogledal, začel je odpenjati suknjo.

»Hladno je,« reče, »pa se uže razgrejeva.«

Bohun je storil ravno tako, in vso vrhnjo obleko sta slekla in ostala le v bregušah in srajcah, — potem pa začela na desnici vihati rokave.

Kako neznaten je bil mali gospod Volodijovski v primeri z vitkim a visoko vzraslim atamanom! Skoro videti ga ni bilo. Svedoki so nemirno gledali na široke Kozakove prsi, na močne mišice, ki so gledale izpod zavihanega rokava, podobne debelim vozlom. Zdelo se je, kakor bi se petelinček spuščal v boj z močnim stepnim jastrebom. Bohunove nozdrvi so se razvrle, kakor bi vohale uže kri, obličje se mu je skrčilo, da so mu črni lasje segali malone do obrvij, in sablja se mu je tresla v roki. Roparske svoje oči je uprl v nasprotnika ter čakal povelja.

Gospod Volodijovski je še proti svetlobi pogledal na ostrino sablje, mrdnil z žoltimi brkicami ter se postavil »v pozicijo«.

»Tu bode prosto klanje!« reče Harlamp Sielickemu.

Zdajci zagrmi tresoči se glas gospoda Zaglobe:

»V ime božje, začnita!«

XII.

Sablji sta zašvisnili, in jeklo je brenknilo ob jeklo. Prostor boja se je takoj izménil. Bohun je naskočil s tako silo, da je gospod Volodijovski nekoliko korakov odskočil in da so se morali tudi svedoki odmakniti. Bliskovni mahljeji Bohunove sablje so bili tako nagli, da jih strmeče oči prisotnikov niso mogle slediti. Zdelo se jim je, da je gospod Mihael z njimi popolnoma obkrožen, pokrit, in da bi ga le sam Bog mogel oteti še iz tega navala Bohunovih bliskov. Mahljeji so se zlili v jeden sam neprestan švist, toki vznemirjenega vzduha so udarjali na lica. Četniku je besnost še vedno rasla. Obšel ga je divji bojni bes — in Volodijovskega je pred se rinil in pehal kakor vihar, mali vitez pa se je naglo umikal in se le branil. Iztegnena njegova

»Gospod Mihael, semkaj na moje srce!« vskrikne ves razburjen gospod Zagloba .. (Str. 78.)

desnica se skoro gibala ni, sama dlan je sukala majhne, toda kakor misel nagle polkroge. Lovil je besne udarce Bohunove. — Ostrino je podstavljal pod ostrino, odbijal, pa se zopet zaslanjal in odmikal. Svoje oči je uprl v Kozakove in sredi kačjih bliskavic je bil miren, le na lice mu je stopila rdečica.

Gospod Zagloba je zamižal — in slišal je le mah na mah, udar na udar.

»Še se brani!« mislil si je.

»Še se brani!« šepetali so gospodje Harlamp in Sielicki.

»Pririnil ga je uže pesku do kraja,« dodá tiho Kušel.

Zagloba znova odpre oko in izpregleda.

Gospod Volodijovski je bil uže prav na kraji, toda, kakor je bilo videti, ranjen doslej še ni bil, le rdečica na licih mu je postala živejša in nekoliko kapljic znoja mu je stopilo na čelo.

Zaglobi je srce utripnilo z novo nadejo.

»Saj je tudi gospod Mihael borilec nad borilci,« misli si, »in tudi óni se nazadnje spéha.«

In res, obličje je Bohunu pobledelo, znoj mu je oblil čelo, — odpor pa je le še bolj netil njegovo besnost. Izpod brk so mu blisnili beli zobje, iz prsij pa se je trgalo hropenje besnosti.

Volodijovski ga ni izpustil iz očesa in se je še vedno branil.

Ko je pa za seboj začutil rob, omahnil je. Gledalcem se je zdelo, da je padel, a on se je le priklonil, skrčil, počenil — potem pa se kakor kamen z vsem svojim telesom vrgel Kozaku na prsi.

»Napada!« vskrikne Zagloba.

»Napada!« ponové drugi.

In res je bilo tako. Četnik se je sedaj odmikal, a mali vitez, spoznavši vso nasprotnikovo moč, zaganjal se je tako spretno, da je svedokom sapa v prsih zamrla. Po vsej priliki se je začel razgrevati. Mali očesci sta mu usipali iskre, prigibal se je in naskakoval, menjaval pozicijo, kakor bi trenil, okrog četnika delal kroge in ga prisilil, da se je na mestu obračal.

»O mojster! O mojster!« kriči Zagloba.

»Pogineš!« oglasi se naglo Bohun.

»Pogineš!« odgovori Volodijovski kakor odmev.

V tem prevrže Kozak sabljo iz desnice v levico, kakor delajo le najizurjenejši borilci, in zadá z leve strani tako hud udarec, da je gospod Mihael telebnil na tla, kakor bi ga bila strela zadela.

»Jezus Marija!« krikne Zagloba.

Toda mali vitez je padel — navlašč, in baš zato je Bohunova sablja presekala le vzduh, mali vitez pa je planil kvišku kakor maček in skoro z vso dolžavo svoje ostrine strašno zatél odkrite prsi Kozakove.

Bohun je omahnil, stopil korak naprej in s poslednjo silo dal poslednji udarec. Gospod Volodijovski ga je zlahka odbil, udaril še dvakrat proti sklonjeni glavi. — Sablja je izdrknila iz brezvladnih rok Bohunih in junak je padel z obrazom na pesek, ki se je pod njim takoj pordečil s široko kalužo krvi.

Navzoči Eljašenko se je vrgel na telo atamanovo.

Svedoki nekaj časa niso mogli niti besedice izpregovoriti. Tudi gospod Volodijovski je molčal. Z obema rokama se je oprl na sabljo in težko dihal.

Zagloba je prvi prekinil molk:

»Gospod Mihael, semkaj na moje srce!« vskrikne ves razburjen.

Obstopili so ga.

»Gospod, borilec prve roke si!« pravita gospoda Sielicka.

»Gospod, kakor vidim, ti si tiha voda!« dé Harlamp. »Jaz se ti postavim, da se ne bi reklo, da sem se te ustrašil, če bi pa tudi mene imel tako pohlastati, čestitam uže preje, čestitam!«

»Ej, gospoda, mirujta, prav za prav se nimata za kaj bíti,« začne Zagloba.

»Me morem, tu gre za mojo čast, za katero rad položim glavo,« odvrne Petigorec.

»Meni ni za tvojo glavo, odnehajva rajša,« reče Volodijovski, zakaj, da ti resnico povem, tam, kjer ti misliš, ti ne zapiram pota. Zapiral ti ga bode kdo drugi, ki je boljši nego sem jaz, — ne pa jaz.«

»Kako to?«

»Mož-beseda!«

»Torej odnehajta in mirujta!« zakličejo Kušel in Sielicka.

»Pa bodi tako,« reče Harlamp in iztegne roké.

Gospod Volodijovski je padel mej nje in začela sta se poljubovati, da se je kar razlegalo po peščeni planjavi, — gospod Harlamp pa je rekel:

»Kdo bi bil sodil, da tako pohlastaš takega velikana. A tudi on je sabljo sukal izvrstno.«

»Nisem se nadejal, da bi bil tako okreten borilec. Kje se je mogel tako naučiti?«

Tu se je znova občna pozornost obrnila na ležečega četnika, katerega je bil tačas Eljašenko obrnil z glavo navzgor — in plakaje iskal še življenja v njem. Bohunovega obličja ni bilo moči spoznati. Pokrila je je curkoma kri, ki je líla iz ran, zadanih mu v glavo, in se précej seséla na hladnem vzduhu. Tudi srajca na prsih je bila vsa v krvi, a še je dajal znamenja življenja. Očividno se je s smrtjo boril. Noge so se mu tresle, prsti pa, skrivljeni kakor kremplji, grabili so pesek. Zagloba je pogledal in mahnil z roko.

»Dosti ima!« reče. »Poslavlja se s svetom.«

»Aj,« reče jeden Sielickih, ko je pogledal na telo, »to je uže mrlič!«

»Vrl junak je bil,« zamrmra Volodijovski, kimajoč z glavo.

»Vem jaz nekaj o tem,« dodá Zagloba.

V tem je hotel Eljašenko nesrečnega atamana vzdigniti in odnesti. Ker je bil pa precéj šibak in póstaren človek, Bohun pa — lahko bi se reklo — velikan, ga ni zmogel. Do krčme je bilo pa nekoliko staj, a Bohun je moral vsak hip umreti. Ko je esaul to opazil, obrnil se je k šlahti.

»Gospodje!« zaklical je in sklenil roke. »Na Vzveličarja in sveto Prečisto, pomagajte! Ne dajte, da bi tu poginil kakor pes. Jaz sem star, sam ne morem, a ljudje so daleč...«

Šlahta se je spogledala. Sovraštvo napram Bohunu je bilo uže vsem izginilo iz src.

»Gotovo, da ga je težko tu pustiti kakor psa,« zamrmra prvi Zagloba. »Ker smo se z njim bíli, ni nam kmet, marveč vojak, kateremu gre taka pomoč. Kdo ga ponese z menoj, gospodje?«

»Jaz,« reče Volodijovski.

»Nesíta ga na mojem plašči,« dodá Harlamp.

Trenotek pozneje je Bohun uže ležal na plašči, za konce pa so plašč prijeli Zagloba, Volodijovski, Kušel in Eljašenko, in vsa družba je počasi krenila proti krčmi.

»Trdno življenje ima,« dé Zagloba, »še se giblje. Moj Bog, ako bi mi bil kdo rekel, da bodem njegov strežnik in da ga bodem tako nosil, mislil bi bil, da se z menoj norčuje. Premehko srce imam, to dobro vem, pa težava je! Tudi rane mu obežem. Nadejam se, da se na tem svetu več ne srečava, naj me ima v dobrem spominu vsaj na ónem.«

»Torej misliš, da nikdar ne ozdravi?« vpraša Harlamp.

»On? Za njegovo življenje ne dam piškavega oreha. Pisano mu je bilo tako in, če bi se mu bilo posrečilo z gospodom Volodijovskim, pa bi iz mojih rok ne bil prišel. Rajši pa hočem, da se je tako zgodilo, saj sem itak uže preveč razvpit, da sem ljudoboj brez srca. Kaj pa hočem, če mi kdo pride na pot? Gospodu Dunčevskemu sem moral za rane plačati petstvo zlatnikov, — to je pač mnogo, saj je gospodom znano, da ruska posestva sedaj ne mečejo nobenega dobička.

»Istina, da vas je obralo!« dé Harlamp.

»Uf! Molojec je težak,« nadaljuje Zagloba, »zasopel sem se. — Obralo pa, obralo, a nadejam se, da nam državni zbor dá kako odmeno, — drugače shujšamo na smrt. — Težak je, težak! Poglejte, gospodje, zopet je začel krvaveti. Skoči no v krčmo, gospod Harlamp, naj žid zgnjete pajčevine s kruhom. Mnogo pač revežu ne pomore, a pomagati je krščanska dolžnost in laglje umrje. Naglo! Gospod Harlamp!«

Gospod Harlamp je stekel naprej, a ko so naposled četnika prinesli v sobo, pripravil se je gospod Zagloba na delo z veliko okretnostjo. Kri je ustavil, rane zamašil, — potem pa se obrnil k Eljašenku:

»Starec, ti si tu sedaj nepotreben. — Pojdi kar najhitreje v Zaborov, prosi, da te puste pred kraljeviča, in oddaj pismo; povej vse, kar si videl, vse, kakor je bilo. Ako se zlažeš, izvem vse, kajti njegova visokost kraljevič mi vse zaupa, — in ti ukažem odsekati glavo.«

Tudi Hmielnickemu se za-me pokloni, on me pozna in me ima rad. Atamanu napravimo časten pogreb, ti pa stori svoje, ne vlači se po kotih, sicer te kje ubijejo, predno utegneš še povedati, kdo si. Bodi mi zdrav! Pojdi! Pojdi!«

»Gospodje, dovolite mi, da ostanem vsaj dotlej, da se shladi.«

»Pojdi, pravim ti,« reče Zagloba grozeče, »če ne, ukažem kmetom, da te v Zaborov odvedó. Pokloni se Hmielnickemu.«

»Tega Kozaka sem zato odpravil, ker nima tu nobenega opravka, če bi ga pa zares kje ubili, kar bi se lahko pripetilo, zvalili bi vendar krivdo na nas. Zaslavski in kancelarjevi petolizci bi prvi vreščali na vse grlo, da so ljudje kneza vojvode proti božjemu pravu pomorili celó kozaško poslanstvo. Modra glava gleda na vsako stvar. Tem gladišem, tem skledolizcem,

tem babjekom se ne damo v kaši pojesti, pa tudi vi, gospodje, v potrebi svedočite, kako se je vse zgodilo in da nas je on izzval. Tudi tukajšnjemu vaškemu sodniku moram zaukazati, da ga kako pokoplje. Tu ne vedó, kdo da je, mislili bodo, da je šlahčič in ga bodo častno pokopali. Tudi nama se mudi na pot, gospod Mihael, o tej stvari treba še knezu sporočiti.«

Hropeč oddih Bohunov je prekinil nadaljno govorjenje gospoda Zaglobe.

»Oho, duša si uže poti išče,« reče šlahčič. »Noč se dela; v temi pojde na oni svet. Ker so ljudje izpod tujega prapora vsak hip gotovi popričati, da je bil Volodijovski izzvan. Ako bi se ne bila ta stvar pripetila le malo dnij pred razglašenjem izvolitve Kazimirove, ako bi bil trpel še boj obeh kandidatov: brez nobene dvojbe bi ne bili zamudili protivniki Jeremije, a na čelu jim kancelar in knez Dominik, iz tega dogodka proti njemu kovati orožje navzlic vsem svedokom in svedoštom. Ali po odstopu Karolovem je bila pozornost obrnena kam drugam — in lahko je bilo uganiti, da vsa stvar utone v pozabnosti.

Trenotek pozneje je ležal Bohun uže na plašči... (Str. 79.)

pa ni oskrunil naše nesrečne sirotice, daj mu Bog večni odpočitek — amen! Pojdimo, gospod Mihael. Srčno rad mu odpuščam vse krivice, če tudi je res, da sem jaz njemu bolj pot zapiral nego on meni. Sedaj je vsemu konec. Zdravi, gospodje! Veseli me, da sem se seznanil s tako čestitimi vitezi. Ne pozabite svedočiti po resnici, če bode treba.«

XIII.

Knez Jeremija je novico o pobitji Bohunovem ravnodušno vsprejel, zlasti, ko je izvedel, da Hmielnicki bi jo utegnil sicer pozabiti v dokaz, kake vedno nove krivice se mu godé, a knez je po vsej pravici domneval, da kraljevič, ko odpošlje odgovor, pripomni, ali pa ukaže povedati, na kak način je poginil odposlanec, Hmielnicki pa si ne bode upal dvomiti o resničnosti kraljevih besed.

Knezu je bilo le do tega, da bi se zaradi tega čina njegovih vojakov ne vzdignil političen vrišč. Z druge strani, glede Skrzetuskega, je bil pa knez tega celó vesel, kar se je pripetilo, ker je bilo sedaj mnogo gotoveje, da se Kurčevičevna najde. Možno bi jo bilo ali najti ali priboriti

ali pa odkupiti, — stroškov pa, celo največjih, knez gotovo ne bi ščedil, da le priljubljenega viteza bolesti oprosti in mu srečo povrne.

Gospod Volodijovski je šel v velikem strahu h knezu. Dasi tudi v obče ni bil plašan, vendar se je kakor ognja bal vsakega namrščenja kneževih obrvij. Velika je bila torej njegova osuplost in radost, ko je knez, po poročilu in nekaj hipov trajajočem pomisleku, s prsta snél dragocen prstan in rekel:

»Hvalim vajino zdržljivost, da ga nista prva napadla, kak hrup bi bil drugače utegnil vstati v zboru. Ako knežnjo najdemo, dolžan vama bode Skrzetuski dosmrtno hvaležnost. Gospod Volodijovski, prišlo mi je na uho, da ne moreš imeti sablje v nožnici, kakor drugi ne morejo držati jezika za zobmi; za to bi zaslužil kazen. Ker si se pa potegnil za prijateljevo stvar in ker si dobro zastopal čast naših praporov s tako slovečim junakom, vzemi ta prstan, da bodeš imel kak spomin na ta dan. Vedel sem, da si dober vojak in borilec, sedaj pa vidim, da si mojster nad mojstri.«

»On?« reče Zagloba, »on bi hudiču v tretjem udarci roge odbil. Ako mi ukaže vaša knežja milost kedaj odsekati glavo, prosim, da bi on to storil, da pridem na óni svet hitro, kakor bi trenil. Bohuna je presekal po sredi prsij, potem pa še dvakrat česnil po glavi.«

Knez je imel viteške stvari in dobre vojake zelo rad, zategadelj se je zadovoljno nasmehnil in vprašal:

»Gospod, si uže katerega naletel, ki bi ti bil kos na sabljo?«

»Samo Skrzetuski me je bil nekoč malo prasnil, pa sem tudi jaz njega, takrat ko je naju potem tvoja knežja milost oba dejala pod ključ, izmej drugih bi mi morda vzdržal tudi gospod Podbipięta, zakaj on ima nadčloveško moč, — in brez malega tudi Kušel, ako bi imel boljše oči.«

»Ne veruj mu, knežja milost,« vpletе se Zagloba, »njemu nobeden ne vzdrži.«

»Se je Bohun dolgo branil?«

»Težko delo sem imel,« reče gospod Mihael. »Znal je tudi z levico.«

»Sam Bohun mi je pravil,« pretrga Zagloba, »da se je za vajo po cele dneve bil s Kurčeviči, in v Čehrinu sem tudi sam videl, da je tudi z drugimi tako delal.«

»Veš kaj, Volodijovski,« reče knez s posiljeno resnobo, »pojdi pod Zamost, izzovi Hmielnickega na sabljo in z jednim zamahom reši Poljsko vseh porazov in nesreč.«

»Na ukaz vaše kn. milosti pojdem, da bi se Hmielnicki le hotel postaviti,« odgovori Volodijovski.

Nato knez:

»Mi se norčujemo, svet pa gine! — Pod Zamost pa morata zares iti. Iz kozaškega tabora imam poročilo, da Hmielnicki takoj po razglasu izvolitve kraljeviča Kazimira odstopi od obleganja in da se umakne v Rusijo. To bode storil iz prave ali le hlinjene ljubezni do kralja ali pa le zategadelj, ker bi se utegnila pod Zamostom njegova sila zlomiti. Iti morata, da povesta Skrzetuskemu, kaj se je zgodilo, da gre knežnje iskat. Povejta mu, naj si pri starosti Valeškem vzame toliko vojakov, kolikor jih potrebuje. Z vama mu pošiljam tudi dovoljenje in list, njegova sreča mi je zelo na srci.«

»Vaša knežja milost si nam vsem otec,« reče Volodijovski, »zaradi tega te bodemo vse žive dni zvesto služili.«

»Ne vem, če ne bode morebiti v kratkem pri meni prav gladna služba,« opomni knez, »ako mi propade vse zadnjeprsko imenje, — dokler pa zadostuje, kar je moje, vaše je...«

»O!« vsklikne gospod Mihael. »Naše pičlo imenje bode vedno tudi imenje vaše knežje milosti.«

»Tudi moje je na razpolaganje!« reče Zagloba.

»Tega še ni treba,« odvrne knez ljubeznivo. »Nadejam se, da bode Poljska, ako vse izgubim, skrbela za mojo deco in se je spomnila.«

Knez je, tako govoreč, res kakor vidovin videl v bodočnost. Poljska je namreč nekaj let pozneje res njegovemu jedinemu sinu izročila, kar je imela najboljšega, — krono, sedaj pa je bilo velikansko imenje Jeremije tudi resnično v nevarnosti.

»To sva se opravičila!« rekel je Zagloba, ko sta šla z Volodijovskim od kneza. »Gospod Mihael, lahko si si v svesti povišanja. Pokaži no ta prstan. Dal Bog, da bi bil vreden sto rumenih zlatov, kamen je zelo lep. Vprašaj jutri na trgu kakega zlatarja. Za tako vsoto bi se lahko plavalo v jedi, pijači in drugih nasladah. Kaj misliš, gospod Mihael? Vojaško geslo je: danes žijem, jutri gnijem; nauk pa je tak, da se ni vredno danes skrbeti za jutri. Kratko je človeško življenje, kratko, gospod Mihael. Najvažnejše je to, da te bode odslej knez nosil v srci. On bi dal vsakemu, ki bi bil Skrzetuskemu podaril Bohuna, desetkrat toliko, ti si pa to storil. Velike naklonjenosti se smeš

nadejati, veruj mi. Knez je viteštvu marsikatero imenje pustil do smrti ali pa celo daroval. Kaj je to, sam prstan! Gotovo te čaka še kako darilo. Naposled te še s kako svojo sorodnico oženi.«

Gospod Mihael je kar poskočil.

»Odkodi veš, da...«

»Da... kaj?«

»Hotel sem reči: Kaj ti ne pride na um? Kako bi se moglo kaj takega zgoditi?«

»Se mari ne dogaja? Mari nisi šlahčič? Ali si ni vsa šlahta ravna? Malone vsak velikaš ima daljne sorodnike in sorodnice mej šlahto, katere potem jemlje za svoje prve dvorjane. Saj je tudi Sufčinski iz Sjenče poročen z neko daljno sorodnico Višnioviečkih. Vsi smo si bratje, gospod Mihael, vsi smo si bratje, ako tudi nekateri služimo druge, kajti vsi smo nasledniki Jafetovi, vsa razlika je le v imetku in v službah, kar pa lahko vsakdo doseže. Tu pa tam so sicer mej šlahto znatne razlike, a to je garjeva šlahta! Razliko poznam mej psi, kakor: verižniki, izurjeni hrti, lovski psi, z lajanjem goneči, toda pomisli, gospod Mihael, da s šlahto ne more biti tako, kajti to bi bili pasji bratje, ne pa šlahta; take skrunbe pa tako hvaležnemu stanu gospod Bog ne dopusti!«

»Dobro govoriš,« reče Volodijovski, »ali vendar je Višnioviečkih rod kraljevski rod.«

»Gospodine Mihael, mari ti ne moreš biti izbran za kralja? Ako bi se jaz uprl, dal bi prvi tebi svoj glas, kakor gospod Zigmund Skaršević, ki priseza, da bode za sebe samega glasoval, ako mej kandidati ne bodo določevali s kockami. Hvalo Bogu, pri nas je vse ‚in liberis suffragiis', le naša revščina nam zapira pot, ne pa naš rod.«

»Baš to!« vzdihne gospod Mihael.

»Kaj hočemo! Obrali so nas do golega in poginemo, ako nam država ne nakloni kakih dohodkov. Kaj čuda, da človek, dasi po naravi zdržljiv, v takih stiskah rad pije. Idiva, gospod Mihael, da ga stekleničico popijeva, morda se nekoliko potolaživa.«

Tako pomenkujoč se sta prišla v Staro Mesto in stopila v gostilno, pred katero je nekoliko dečkov držalo kožuhe in suknje v gostilni pijoče šlahte. Sedla sta tudi onadva za mizo, dala si prinesti vrček in se začela posvetovati, kaj bi sedaj počela, ko sta Bohuna usmrtila.

»Ako se uresniči, da Hmielnicki od Zamosta odstopi in da nastane mir, potem je knežnja uže naša,« meni Zagloba.

»Kar najprvo morava iti k Skrzetuskemu. Ne pustiva ga, dokler sirotice ne najdemo.«

»Gotovo, da pojdemo skupaj. A sedaj se ne dá priti v Zamost.«

»To je vse jednako, da bi nam Bog le pozneje dal srečo.«

Zagloba zvrne steklenico.

»Dal srečo, dal srečo!« reče. »Veš, kaj ti povem, gospod Mihael?«

»Kaj pa takega?«

»Bohun je ubit!«

Volodijovski ga strmeč pogleda:

»Kdo ve to bolje nego jaz?«

»Da bi se ti roke .svetile, gospod Mihael! Ti veš in jaz vem. Gledal sem na te, ko sta se bíla, gledam na te tudi sedaj — in vendar si moram neprenehoma ponavljati, da je resnica in ne le sanje. — Kakega hrusta je ubila, kak vozel je presekala tvoja sablja! Da bi te vrag! Moj Bog, to se niti povedati ne dá. Ne, ne morem si kaj! Pojdi, da te še jedenkrat stisnem na srce, gospod Mihael! Veruj, da sem si mislil, ko sem te prvič videl: ‚A, tak pritlikavček!' — A to ti je lep pritlikavček, ki je Bohuna tako pohlastal. Bohuna ni več, ne sledú ne tirú, na vekov veke, amen!«

Tu je začel Zagloba Volodijovskega prižemati in poljubovati. Gospod Mihael se je razdragal, kakor bi Bohuna obžaloval, naposled pa se oprostil Zaglobi iz objema ter rekel:

»Pri njegovi smrti nisva bila, trdna narava, — morda še ozdravi.«

»Za Boga, gospod, kaj govoriš!« dé Zagloba. »Pripravljen sem, da grem jutri v Lipkov in mu prirédim prekrasen pogreb, da bi le umrl.«

»In po kaj pojdeš? Saj vendar ranjenega ne bodeš dotolkel. S sabljo je tako: kdor takoj ne izdihne duše, ta se najčešče izliže. Sablja ni kroglja.«

»Ne more biti, ne more biti! Saj je začel renčati, ko smo odhajali. O, nikakor ne more biti! Sam sem mu rane obezal. Prsi je imel odprte kakor vrzél. Dajva mu mir, razparal si ga kakor zajca. Kar najhitreje morava iti k Skrzetuskemu, da mu poveva, da ga potolaživa, sicer nam umre od žalosti.«

»Ali pa stopi v samostan; on sam mi je to rekel!«

»Kaj čuda. Na njegovem mestu bi tudi jaz to storil. Ne poznam poštenejšega viteza, pa tudi nesrečnejšega ne poznam. Oj, težko ga Bog preskuša, težko!«

»Nehaj, gospod,« reče uže nekoliko pijani Volodijovski, »ne morem se zdržavati solz.«

»Se mari jaz morem?« odgovori Zagloba. »Tak častit vitez, tak vojak ... pa ona! Gospod, ti je ne poznaš!... Ribica krasna, presrčna!«

Tu je gospod Zagloba zajokal z nizkim basom, kajti knežnjo je zares zelo ljubil, gospod Mihael pa mu je prikladal malo tanje, — in pila sta vino pomešano s solzami, potem pa sta spustila glave na prsi in nekaj časa sedela mrko. Kar udari Zagloba s pestjo ob mizo.

»Gospod Mihael, čemu plačeva? Bohun je ubit!«

»Saj res!« reče Volodijovski.

»Rajša bi se veselila. Bebci bodemo, če je sedaj ne najdemo«

»Idiva,« reče vstajaje gospod Mihael.

»Napijva se!« popravi Zagloba. »Bog dá, da mu bodeva še otroke pri krstu držala, vse zato, ker sva Bohuna ubila.«

»Prav mu je!« dokonča Volodijovski, ki ni opazil, da Zagloba uže deli z njim zaslugo Bohunovega pobitja.

XIV.

Naposled je zadonelo: »Te Deum laudamus« v varšavski stolni cerkvi in: »Pan je sedel v majestatu«. Grmeli so topovi, zvonili zvonovi, — in vsem je začela nadeja stopati v srca. Saj je minil čas brezkraljevstva, čas viharjev in nemirov, čas, ki je bil Poljski tem strahovitejši, ker je padel v trenotek vseobčnega poraza. Tisti, ki so na misel o pretečih nevarnostih drgetali, so se sedaj, ko so se volitve nenadejano gladko iztekle, globoko oddahnili. Mnogim se je zdelo, da je brezprimerna domača vojna za vselej minila in da novoizbranemu kralju ostane le sodba nad krivičniki. To nadejo je podpiralo tudi to, da je Hmielnicki nekoliko omahoval. Kozaki, ki so pod Zamostom besno napadli grad, izjavljali so se glasno za Kazimira. Hmielnicki je poslal po duhovniku Hunclu Mokrskem liste, polne podaniške zvestobe, po drugih poslancih pa je ponižno prosil naklonjenosti za sebe in vojsko zaporoško. Znano je bilo tudi to, da želi kralj po politiki kancelarja Osolinskega Kozakom znatno popustiti. Kakor nekdaj pred pilavško bitko, bil je tudi sedaj vsem mir v ustih. Nadejali so se, da se Poljska po tolikih porazih oddahne in si pod novim kraljem zaceli vse rane.

Potem je šel s kraljevim listom Šmarovski do Hmielnickega, in v kratkem se je raznesla radostna novica, da se Kozaki odmičejo od Zamosta, odmičejo na Ukrajino, kjer bodo mirno čakali ukazov in komisije, ki ima začeti preiskavati storjene jim krivice. Zdelo se je, da se je po viharji nad krajem razpela sedmerobojna mavrica, ki naznanja tišino in vedro vreme.

Res je, da ni manjkalo tudi neugodnih znamenj in prorokovanj, ali vôbeč ugodne resničnosti se jim ni pripisovalo nikake važnosti. Kralj je odšel v Čestohov, da bi najprvo za izvolitev zahvalil božjo Zaščitnico in se ji priporočil v nadaljno varstvo, potem pa v Krakóv na »koronacijo«. Za njim so odšli dostojanstveniki. Varšava se je izpraznila. Tam so ostali le prognanci iz Rusije, ki se niso upali vrniti se na svoja opustošena posestva, ali pa ker niso imeli iti po kaj.

Knez je moral iti kot kraljevski senator s kraljem, Volodijovski in Zagloba sta pa na čelu jednemu dragonskemu praporu v spešnih pohodih hitela proti Zamostu, da bi Skrzetuskemu naznanila srečno novico o Bohunovem pobitji in da bi šla potem z njim vred knežnje iskat.

Gospod Zagloba je žalosten ostavljal Varšavo, zakaj v tem neizmernem shodu šlahte, v volitvenem hrupu, v neprestanih pijačah in nemirih, katere sta delala z Volodijovskim, bilo mu je prijetno kakor ribi v vodi. Tolažila ga je le misel, da se vrača v delavno življenje, na iskanje, prigodke in ukane, s katerimi ne bode skoparil, kakor si je obljubil; in nezadnje je imel tudi svojo misel o nevarnosti stolnega mesta. In ta svoj pomislek je Volodijovskemu razvil na ta-le način.

»Res je, gospod Mihael,« reče, »da sva v Varšavi dovršila velike reči, ali Bog naju varuj, da bi se še dlje tukaj mudila, tako ti rečem. Pomehkužila bi se, kakor oni slavni Kartaginec, katerega je lahkoživnost v Kapuvi popolnoma izpridila. Največje zlo izmej vseh pa so ženske. Oné vsakega dovedó v pogubo. Dobro si zapomni, da ni nič bolj izdajalskega nego so ženske. Človek se stara, pa ga še mikajo...«

»Ej, gospod, miruj mi,« seže mu Volodijovski v besedo.

»Sam si to večkrat ponavljam. Čas bi pač bil, da bi postal resen in pameten, — samo kri imam še prevročo. V tebi je več flegme, v meni pa sama koleričnost. Pa kaj bi govoril! Začniva sedaj drugo življenje. Kar je bilo, bilo je; brez

vojne se mi je priskutilo. Praporček imava lepo dobro okrit, tam pod Zamostom so še ropajoče tolpe in s temi se pozabavamo, kedar odidemo po knežnjo. Videla bodeva tudi Skrzetuskega in tega velikana, tega litavskega žrjava, ta hmeljev drog, gospoda Longina, saj ga uže sila dolgo nisva videla.«

»Gospod, ti hrepeniš po njem, ko ga pa vidiš, ne daš mu miru.«

»Kako bi ga ne dražil! Njegovi odgovori so taki, kakor bi tvoj konj z repom mahnil. Vsako besedo zateza kakor čevljar usnje. V njem je prešlo vse v moč, ne v glavo. Ako koga objame, pretisne mu rebra skozi kožo, nimaš pa takega otroka v kraljestvu, ki bi njega ne ugnal v kozji rog. Ali je bilo uže kedaj slišati, da bi bil tak bogatin tak bebec?«

»Je res tak bogatin?«

»On? Ko sva se seznanila, imel je tako nabasano mošnjo, da je ni mogel opasati in jo je nosil kakor prekajeno klobaso. Lahko bi bil s kijem mahal po njej, pa bi se niti zganila ne bila. Sam mi je pravil, koliko ima vasij: Mišikiške, Psikiške, Pigviške, Sirucjane, Cjapucjane, Kapuščijane, Baltupje, — in kdo bi si zapomnil vsa ta poganska imena. Pol okrožja je njegovega. Velik rod je rod tega tepca Podbipięte.«

»Gospod, ali ne pretiravaš nekoliko o njegovem imetji?«

»Jaz ne pretiravam, le to ponavljam, kar sem slišal od njega samega, in on se vendar še ni zlagal, odkar živi. Sicer je pa zato tudi preneumen.«

»No, to bode Anica gospa na vsa usta. Po nobeni ceni ti pa ne morem pritrditi, da je neumen. Čestit mož je in tako razumen, da v potrebi nihče ne dá boljšega svéta: da pa ni baš zgovóren, to je res. Bog ni dal vsakemu tako gibčnega jezika kakor tebi. Čemu bi govoril! Velik junak je in najpoštenejši človek. Dokaz: ti sam ga imaš rad in ga rad vidiš.«

»Z njim je križ,« zagodrnja Zagloba, »in le zato bi ga rad videl, da bi mu nagajal z Anico.«

»Gospod, tega ti ne svetujem, to je nevarna stvar. On je sicer mil in krotak, da bi ga položil na rano, v takem slučaji bi pa izgubil potrpežljivost.«

»Naj bi jo izgubil. Ušesa bi mu porezal kakor gospodu Dunčevskemu.«

»Molči mi no, gospod. Niti sovražniku ne bi želel, da bi se z njim poskusil.«

»No, no, naj ga le zagledam.«

Ta želja se je gospodu Zaglobi prej izpolnila, nego si je sam mislil. Ko so prišli do Konjske volje, sklenil je Volodijovski, da se ustavi na odpočitek, kajti konji so bili uže silno utrujeni. Kdo bi popisal veselje obeh prijateljev, ko sta, stopivši v temno vežo krčme, v prvem šlahčiči spoznala gospoda Podbipięto.

»Gospod, kako se imaš? Kako dolgo se nismo uže videli, kako dolgo!« kriči Zagloba. »Da te niso Kozaki sesekali v Zamostu!«

Gospod Podbipięta je po vrsti oba objel in poljubil v lice.

»O, da smo se srečali! Kaj?« ponavljal je radostno.

»Kam greš?« vpraša ga Volodijovski.

»V Varšavo, h knezu.«

»Kneza ni v Varšavi. Šel je v Krakov s kraljem, pred katerim bode o kronanji nosil jabolko.«

»A mene je poslal gospod Veiher v Varšavo z listom in vprašanjem, kam naj gredo kneževi regimenti. Hvalo Bogu, v Zamostu niso več potrebni.«

»Torej tudi tebi ni treba nikamer iti, midva neseva ukaze.«

Gospod Longin je postal resen. Srčno rad bi bil prišel do kneza, videl dvor in sosebno neko majhno stvarco pri dvoru.

Zagloba začne gospodu Volodijovskemu pomenljivo namežikavati.

»Torej pojdem v Krakov,« reče Litvin po kratkem premisleku. »Velelo se mi je, naj list oddam, torej ga oddam.«

»Stopimo v krčmo, naročimo si zavrete pijače,« dé Zagloba.

»Kam gresta pa vidva?« vpraša Litvin gredoč.

»V Zamost, k Skrzetuskemu.«

»Poročnika ni v Zamostu.«

»To imaš! Kje pa je?«

»Okolu Horoščina nekje, roparske tolpe preganja. Hmielnicki se je sicer umaknil, a njegovi polkovniki spotoma požigajo, ropajo in moré. Valeški starosta je na te poslal gospoda Jakoba Regovskega, da bi je razgnal...«

»In Skrzetuski je tudi z njimi?«

»Tudi. Hodita pa vsak za se, mej njima so prepiri, o katerih vama povem pozneje.«

Stopili so v sobo. Zagloba je ukazal zavreti tri merice pijače. Potem se približa k mizi, za katero sta uže sedela gospod Volodijovski in gospod Podbipięta, ter reče:

»Gospod Podbipięta, ti še ne veš največje in najsrečnejše novice, da sva namreč z gospodom Mihaelom Bohuna ranila na smrt.«

Litvin plane s klopi.

»Rojena mi bratca, je-li možno?«

»Kakor naju vidiš tu živa!«

»In vidva oba sta ga.«

»Da.«

»O, to je novica. O, Bog, o Bog!« reče Litvin in tleskne z rokama. Praviš: ‚sva'. Kako to, vidva oba?«

»S tem človekom treba svetega potrpljenja. Gospod Mihael, naju ni res oba izzval?«

»Res,« reče Volodijovski.

»Razumeš sedaj?«

»Pa bodi tako,« odgovori Longin. »Gospod Skrzetuski je Bohuna iskal pod Zamostom, pa ga ni bilo tam.«

»Kako to, da ga je Skrzetuski iskal?«

»Vidim, da moram gospodoma povedati vse ab ovo,*) prav tako, kakor je bilo,« reče gospod Longin. »Ostali smo, kakor vesta, v Za-

»Pijani hetman me je vsprejel prav strupeno in mi grozil z bulávo...« (Str. 86.)

»Ker sem ga jaz ukanljivo pripravil do tega, da naju je izzval, — razumeš, gospod? — Potem se je gospod Mihael postavil prvi in tako ga je pokosil, rečem ti, kakor mlado deteljo. — Razparal ti ga je kakor pečenega purana. — Razumeš, gospod?«

»Torej se ti nisi postavil?«

»No, poglejte!« dé Zagloba. »Si si dal mari kri puščati, da te od slabosti popušča razum. Si-li mislil, da sem se bíl s trupom, ali da sem ležečega tolkel?«

»Saj si mi rekel, da sta ga oba.«

Gospod Zagloba skomizgne z ramama.

mostu, vi pa ste odšli v Varšavo. Kozakov nismo čakali predolgo. Od Lvova jih je prišlo v nepreglednih rojih, da vseh nisi se zidov mogel pregledati z očmi. Toda naš knez je Zamost tako utrdil, da bi bili dve leti stali pod njim. Mislili smo, da niti napadali ne bodo, in zaradi tega smo bili zelo žalostni, kajti vsakdo si je od njih porazov obetal veselja. Ker so pa bili mej njimi tudi Tatarji, imel sem tudi jaz nado, da mi mili Bog podeli tri glave...«

»Gospod, prosi ga jedne, prosi ga jedne, pa tiste dobre,« seže mu Zagloba v besedo.

*) Prav od začetka.

»Si uže zopet po starem, uže zopet čeljustá,« reče Litvin. »Mislili smo torej, da ne bodo napadali, oni pa so, blazni v svoji trdovratnosti, takoj začeli postavljati oblegovalne stroje, potem pa so navaljevali in napadali. Pozneje se je pokazalo, da Hmielnicki ni hotel oblegati, a Čarnota, njih tabornik, ga je začel napadati in mu očitati, da ga je obšel strah, — da se misli bratiti z Lahi — in zategadelj je Hmielnicki dovolil in Čarnoto poslal prvega. Bratca, ne morem vama povedati, kaj se je zgodilo. Izza dima in ognja ni bilo videti sveta. S početka so šli odvažno, zasipali okope, zaganjali se na zidovje, a mí smo je tako nažgali, da so potem bežali od zidovja in od lastnih strojev. Nato smo je napadli s štirimi prapori in je klali kakor živino.«

Volodijovski si začne meti roke.

»Ah! Žal mi je, da me ni bilo na tej slovesnosti!« vskrikne navdušen.

»Tudi jaz bi bil tam na svojem mestu,« dé z mirno gotovostjo Zagloba.

»Tedaj sta se najbolj odlikovala Skrzetuski in gospod Jakob Regovski,« nadaljuje Litvin, »oba velika junaka, pa zelo sovražna drug drugemu. Zlasti gospod Regovski je zabavljal Skrzetuskemu in bi bil nedvojbeno iskal prilike, da ni gospod Veiher s mrtno kaznijo zabranil dvobojev. Sprva nismo vedeli, kaj je gospodu Regovskemu, stoprv pozneje se je izvedelo, da je on sorodnik gospoda Lašča, katerega je knez, kakor vesta, zaradi Skrzetuskega izpodil iz tabora. Odtodi zloba Regovskega do kneza, do nas vseh, zlasti pa do poročnika, odtodi tudi kósanje mej njima, ki je v tem obleganji oba okrilo z veliko slavo, kajti drug je hotel drugega prekositi. Oba sta bila prva na zidovih in na izpadih, dokler se ni Hmielnicki naveličal naskakovati in je začel pravilno obleganje. Tudi ukan pri tem ni opustil, da bi vzel mesto.«

»Ne samo on, tudi še kdo drug zaupa na ukane!« reče Zagloba.

»Ta blazni in pri tem tudi neumni človek,« nadaljuje Podbipięta, »je sodil, da je gospod Veiher Nemec. Kakor se kaže še ni slišal o pómorskih vojvodah tega imena, kajti napisal mu je list, v katerem starosto kot tujca in plačanca pregovarja na izdajo. Na to mu je Veiher odpisal, kaj da je in kako slabo je naletel. Da bi pokazal svojo čast, hotel mu je starosta ta list poslati po kom znatnejšem, ne po trobentači. Ker je pa ta pot mej divje zveri pogubna, kakor bi šel na gotovo smrt, ni bilo mej torarištvom nikogar, ki bi bil šel radovoljno. Nekateri so gledali tudi na dostojanstvo, zato sem šel jaz — in — tu poslušajte, to je najznamenitnejše, — tu se stoprv začne.«

»Poslušava natanko,« rečeta prijatelja.

»Šel sem torej in našel hetmana pijanega. Vsprejel me je prav strupeno, sosebno ko je prečital list, — in mi je grozil z bulávo. — Priporočil sem ponižno dušo svojo Bogu ter si mislil: Če se me le dotakne, razbijem mu glavo s pestjo. Kaj je bilo storiti, bratca ljubljena? — Kaj?«

»Lepo je bilo od tebe, gospod moj, da si tako mislil,« reče Zagloba ganljivo.

»Toda polkovniki so ga tolažili in mu zagradili pot do mene,« nadaljuje gospod Longin. »Najbolj ga je branil neki mlad polkovnik, tako drzen, da ga je prijel črez pas in odtegnil rekoč: ‚Ne pojdeš mi, batko, napil si se. Jaz gledam, kdo me tako brani in se čudim njegovi drznosti in da je tako zaupen s Hmielnickim, — bil je Bohun.«

»Bohun?« vsklikneta Volodijovski in Zagloba.

»Tako je. Poznal sem ga, ker sem ga videl v Rozlogih, — in on mene tudi. Slišal sem, kako je rekel Hmielnickemu: ‚To je moj znanec.' A Hmielnicki mu odgovori po navadi pijancev, ki se hitro izpremené: ‚Ker je tvoj znanec, sinko, daj mu petdeset tolarjev, — jaz pa mu dam odgovor.' In dal mi je odgovor, gledé tolarjev pa sem mu, da bi zveri ne razdražil, rekel samo to, naj je spravi za hajduke, ‚tovariš' ne jemlje miloščine. Iz šotora so me odpravili častno. — Jedva pa sem izstopil, kar stopi Bohun k meni: ‚Midva sva se videla v Rozlogih!« pravi. ‚Da,' pravim jaz, ‚pa tedaj še nisem mislil, bratec, da te zagledam v tem taboru.' — A on na to: ‚Ne lastna volja, nesreča me je sem pahnila!' V razgovoru sem mu povedal, kako smo ga pobili za Jermolinci. ‚Jaz nisem vedel, s kom imam opravka' — reče mi — ‚in sem bil na roki ranjen in sem imel preplašene ljudi, ker so mislili, da je bíje sam knez Jeremija.' — ‚Tudi mi nismo vedeli,' rečem. ‚Ako bi bil gospod Skrzetuski vedel, da si ti, jeden vaju bi ne bil več živ.'«

»Gotovo bi bilo tako, a kaj on nato?« vpraša Volodijovski.

»Zelo se je zmedel in pogovor zasukal. Povedal mi je, kako ga je poslal Krzivonos pod Lvov k Hmielnickemu, da bi dobil malo časa, a Hmielnicki ga ni hotel poslati nazaj, ker ga

je kot važnega človeka nameraval drugam. Naposled vpraša: ‚Kje je gospod Skrzetuski?' In ko mu povem, da je v Zamostu, reče mi: ‚Torej se morda srečava.' In s tem sva se poslovila.«

»Uže vem. Takoj potem ga je Hmielnicki poslal v Varšavo,« reče Zagloba.

»Tako je. Pa počakaj, gospod. Vrnil sem se torej v trdnjavo in gospodu Veiherju sporočil o svojem poslanstvu. Bila je uže pozna noč. Drugi dan je bil zjutraj zopet naskok, še besnejši nego prvi. Takrat nisem imel prilike, da bi se bil sešel z gospodom Skrzetuskim. Stoprv tretji dan sem mu povedal, da sem videl Bohuna in da sem z njim govoril. Bilo je sila častnikov navzočih in mej njimi tudi gospod Regovski, ki reče potem zbadljivo: ‚Vem, da gre za devojko, gospod. Ako si tak junak, kakoršna je tvoja slava, tu imaš Bohuna. Izzovi ga na dvoboj in si bodi svest, da ti ta razbojnik ne odreče. Lep razgled bodemo imeli z obzidja. Pa o vas Višnioviečkovcih,' reče, ‚več govore kakor je res.' Ko na to Skrzetuski pogleda Regovskega, — kakor bi mu noge izpodbil! ‚Tako mi svetuješ, gospod?' vpraša ga. ‚Dobro! Samo dvomim, da bi bil ti, ki prigovarjaš naši vrlini, tako srčan, da bi šel mej črn za-me izzivat Bohuna.' A Regovski: ‚Srčnost imam, toda tebi nisem ne svat ne brat! Ne pojdem.' Tedaj pa drugi v smeh. ‚O,' pravijo, ‚sedaj si majhen, a ko je šlo za tujo kožo, bil si visok!' Regovski, častihlepen človek, je obmolknil in odšel. Drugi dan je pa šel izzivat, — a Bohuna ni našel. Temu nismo verjeli, a sodeč po tem, kar sta mi povedala, mora biti uže res. Bohuna je moral Hmielnicki zares odposlati in tam sta ga vidva ubila.«

»Tako je bilo,« reče Volodijovski.

»Povej nama, gospod,« reče Zagloba, »kje dobiva sedaj Skrzetuskega? Dobiti ga morava, da gremo potem brez odloga iskat knežnje.«

»Za Zamostom povprašajta po njem, tam je povsodi znano o njem. Kalino, kozaškega polkovnika, sta z Regovskim popolnoma zbila. Podala sta ga drug drugemu v roko. Pozneje je Skrzetuski na svojo roko pobil dva tatarska čambula. Tudi Burlaja in nekoliko tolp ljudij je potolkel.«

»Pa to Hmielnicki dovoljuje?«

»Hmielnicki se upira in pravi, da plenijo proti njegovim ukazom, sicer ne bi nihče verjel njegovi zvestobi in pokornosti nasproti kralju.«

»Pijača je v Konjski volji zelo slaba,« opomni Zagloba.

»Za Lublinom pojdete uže po opustošenem kraji,« nadaljuje Litvin. »Podjezdi so segali prav do Lublina in povsodi so Tatarji ljudi jemali v robstvo. Koliko so jih pa zagrnili okolu Zamosta in Hrubeševa, to ve sam Bog! Nekoliko tisoč rešenih vjetnikov je Skrzetuski uže odposlal v trdnjavo. On dela na vse sile in se niti za svoje zdravje ne meni.«

Tu vzdihne gospod Longin in zamišljeno spusti glavo, v kratkem pa nadaljuje:

»Jaz mislim, da Bog v najvišjem usmiljenji gotovo potolaži gospoda Skrzetuskega in mu vrne to, v čemer mu je dal srečo, kajti velike so zasluge tega junaka. V teh časih pogina in samopridnosti, ko vsak misli le o sebi, pozabil je on vse. Bratca, on bi bil od kneza uže davno lahko dobil dovoljenje, da bi šel iskat knežnje, a on ni niti za hip ostavil službe. Nesreča je padla na milo domovino, in ta mu je nad vse. Z muko v srci je vstrajal v neprestanem delu.«

»Ne dá se oporekati, rimsko dušo ima!« reče Zagloba.

»Dolžni smo, da si ga vzamemo za vzgled.«

»Osobito ti, gospod Podbipięta, ki na vojni ne iščeš domovinske blaginje, marveč treh glav.«

»Bog mi vidi v srce!« odgovori nato gospod Longin in vzdigne k nebu oči.

»Skrzetuskega je gospod Bog uže obdaril s smrtjo Bohunovo,« dé Zagloba, »in s tem, da je dal Poljski vsaj trenotek miru. Sedaj je za-nj prišel čas, da pomisli na iskanje.«

»Gospoda, vidva gresta z njim?« vpraša Litvin.

»Mari ti ne greš?«

»Srčno rad bi šel, ali kaj bode s pismi? Jedno pismo nesem od staroste Valeškega kralju, drugo knezu, tretje pa od gospoda Skrzetuskega tudi knezu, s prošnjo, da mu dovoli iskanje.«

»Dovolitev mu neseva midva.«

»Ba, kako, če bi pisem ne odnesel?«

»Gospod, v Krakov moraš iti, ni drugače. Sicer pa odkrito povem: Pri pohodu po knežnjo bi imel rad za pleči take pesti, kakoršne so tvoje, za kaj drugega pa bi ti ne bil na mestu. Tam se bode treba pretvarjati, preobleči se v kozaško obleko, igrati kmete, — ti pa tako v oči drezaš s svojo postavo, da bi vsakdo takoj vprašal: ‚Odkodi je to motovilo? Odkodi se je vzel takov Kozak?' — Razun tega ne znaš dobro njih govora. Ne, ne! Idi v Krakov, mi bodemo

uže opravili brez tebe, kakor bodemo vedeli in znali.«

»Tako mislim tudi jaz,« reče Volodijovski.

»Gotovo, da mora biti tako,« odgovori gospod Podbipięta. »Usmiljeni Bog vas blagoslôvi in vam pomozi. Ali veš, kje je skrita?«

»Bohun ni hotel povedati. Le toliko vemo, kolikor sem jaz slišal, ko me je Bohun imel zvezanega v hlevu, in toliko zadostuje.«

»Najdete jo.«

»Moja glava, moja glava!« méni Zagloba. »Bil sem še v težavnejših položajih. Sedaj nama je le do tega, da bi kar najpreje prišla k Skrzetuskemu.«

»Vprašajta v Zamostu. Gospod Veiher mora vedeti, ker si dopisujeta — in mu gospod Skrzetuski pošilja vjetnike. Blagoslôvi vas Bog!«

»In tebe, gospod, tudi!« reče Zagloba. »Ko prideš v Krakov h knezu, pokloni se za naju gospodu Harlampu.«

»Kdo je ta?«

»Nekov Litvin, nenavadno lep, za katerim so se vsem dvornim gospicam zmešale glavice.«

Gospod Longin zadrhtne.

»Prijatelj moj, se mar šališ?«

»Zdravstvuj, gospod! Strašno slaba je pijača v tej Konjski volji,« konča gospod Zagloba in pomežikne Volodijovskemu.

XV.

Gospod Longin je torej z ranjenim srcem odšel v Krakov, kruti gospod Zagloba in Volodijovski pa v Zamost, kjer nista ostala dlje nego jeden dan. Poveljnik, starosta Valeški, jima je povedal, da uže zelo dolgo od Skrzetuskega ni dobil nobenih novic, in je sodil, da pojdejo regimenti, ki so šli s Skrzetuskim, na posadko v Zbaraž, da bi te kraje zaslonili proti razbojniškim tolpam. To je bilo tem verjetnejše, ker je bil Zbaraž kot lastnina Višnioviečkih najbolj izpostavljen napadom smrtnih sovragov. Volodijovskemu in Zaglobi se je torej odpirala dolga in težavna pot. Ker bi jo pa morala, ko odrineta po knežnjo, itak prehoditi, bilo jima je vse jednako, če jo nastopita popreje ali pozneje, zato sta se odpravila brez odloga. Ustavljala sta se le toliko, da so se odpočili ali razpodili razbojniške tolpe, ki so se tu pa tam še klatile.

Šla sta po tako opustošenem kraji, da na cesti po cele dneve nista naletela na živo dušo. Mesteca so bila razrušena, vasi so bile požgane in prazne, ljudstvo pobito ali v robstvo odvedeno. Po poti sta naletavala le na trupla, pogorišča hiš, pravoslavnih in katoliških cerkvâ, ogorke kmetskih koč in na pse, ki so tulili na pogoriščih. Kdor je preživel tatarsko-kozaško povoden, skrival se je po gozdnih globinah in premiral od mraza ali pa umiral od gladu, ker se ni upal pokazati se iz gozda in ker ni verjel, da bi bila nesreča uže minila. Konje svojega prapora je moral Volodijovski krmiti z drevesnim lubjem

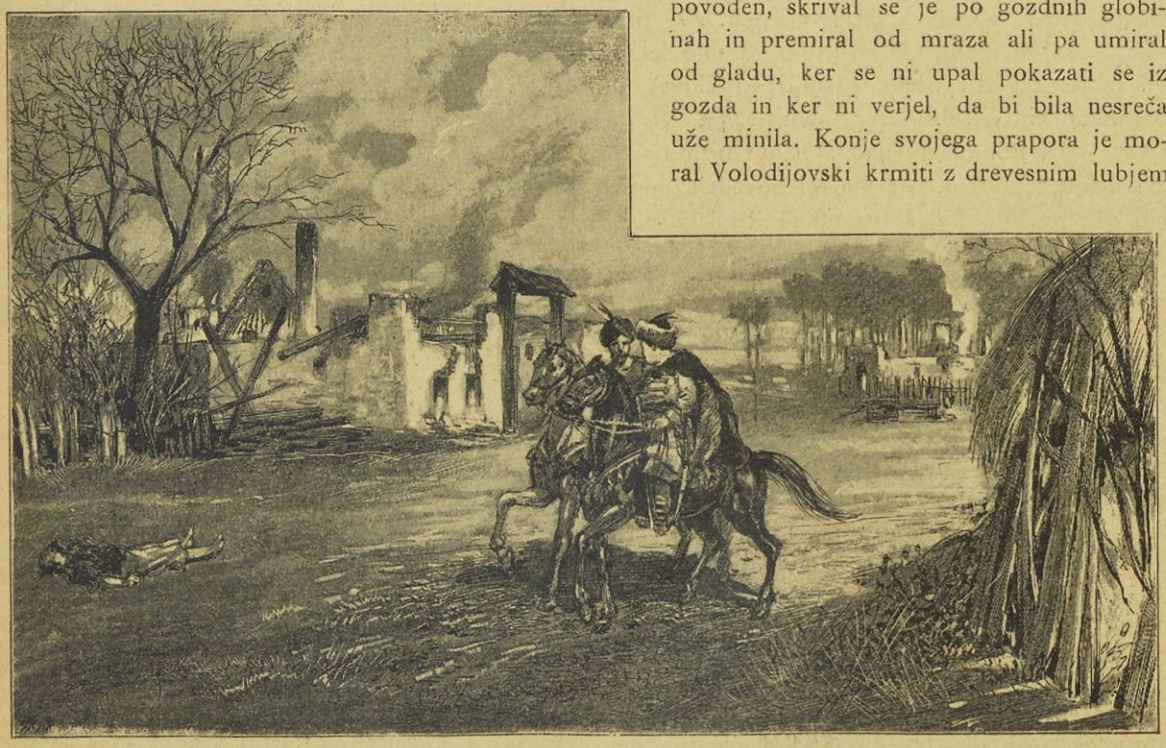

Mesteca so bila razrušena, vasi požgane in prazne, a po poti sta naletavala le na trupla, pogorišča hiš..

ali pa z na pol sežganim senom, katero so dobivali izpod pogorišč nekdanjih skednjev. Šli so naglo in se hranili večinoma z živežem, ki so ga jemali razbojniškim oddelkom. Bilo je uže koncem listopada. Kolikor pohlevnejša je bila prejšnja zima, ki je v veliko začudenje minila brez snega, mraza in ledú, tako da se je zdel ves red v naravi izpremenjen, toliko ostrejša in strašnejša se je napovedovala sedaj. Zemlja je škripala, sneg je uže ležal na poljih, a bregovi rek so se zjutraj obrobljali s prozornim tankim ledom. Vreme je bilo suho, bledi solnčni prameni so le slabotno ogrevali svet o poldnevnih urah, a zjutraj in pod večer je na nebu gorela rdeča zarija, — neukanljiva napovedovalka nagle in trde zime.

Po vojni in gladu se je obetal tretji sovražnik — mraz, in vendar so ga ljudje željno pričakovali. Bil je zanesljivejša ovira vojne nego vse pogodbe. Gospod Volodijovski, izveden človek, ki je Ukrajino prav dobro poznal, je bil poln nadeje, da se pohod po knežnjo brezdvojbeno posreči, ker mu glavna ovira, vojna, ne bode na potu.

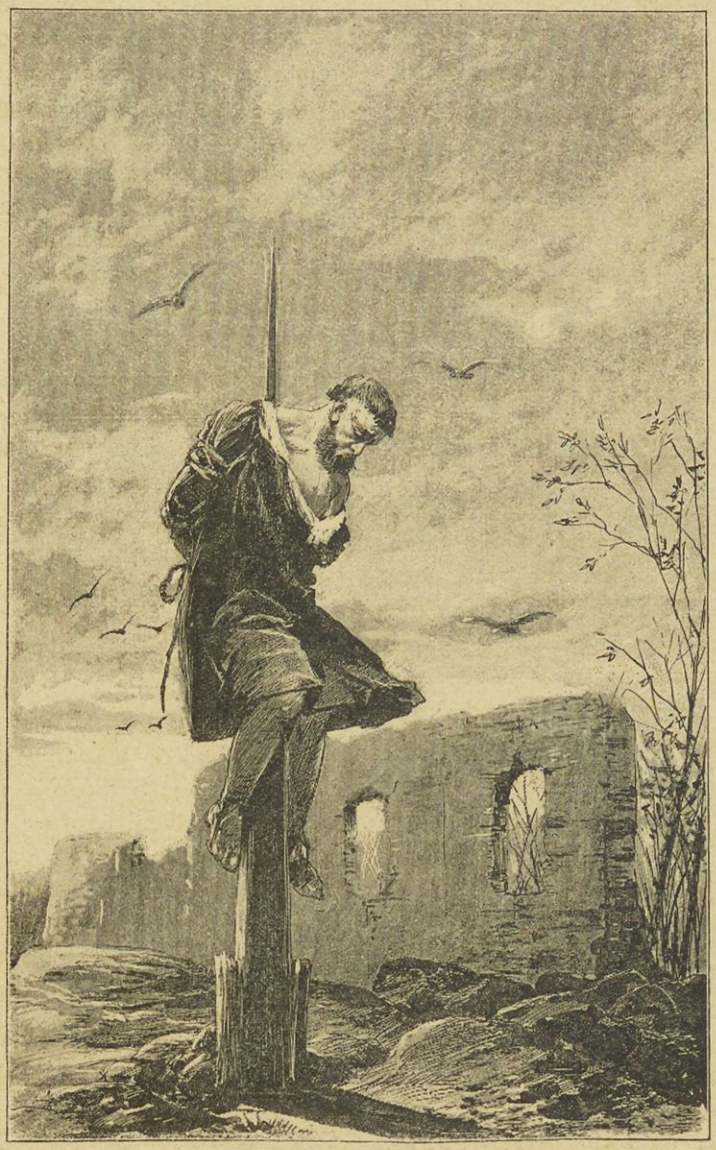

Krzečovski, dasi obstreljen in ranjen, je bil vendar takoj naboden na kol, na katerem se je nesrečnik zvijal še ves dan ... (Str. 90.)

»V odkritosrčnost Hmielnickega ne verujem,« govoril je, »ne verujem, da bi se iz lju-

bezni do kralja umaknil na Ukrajino. On je prevejan lisjak. On ve, da Kozaki niso za nič, če se ne morejo zavarovati z okopom, in da na odprtem polji, če bi bili celó petkrat mnogobrojnejši, ne odolé našim praporom. Sedaj pojdejo v zimovnike, a črede poženó v sneg. Tudi Tatarji morajo zasužnjence odvesti. Ako bode zima trda, imeli bodemo mir do prve trave.«

»Morda tudi dlje, ker imajo vsekako pred kraljem strah. A nam ni treba toliko časa. Ako Bog dá, pred pustom napravimo Skrzetuskemu ženitovanje.«

»Da bi se le sedaj ne zgrešili, potem bi bila nova zmešnjava.«

»Trije prapori so pri njem, to se dá vendar opaziti, saj ne bodemo v korci iskali zrnca. Morda ga dohitiva še pod Zbarażem, ako se bavi kje okolu hajdamakov.«

»Dohiteti ga ne moreva, a spotoma treba povpraševati,« odgovori Volodijovski.

S povpraševanjem pa je bila težava. Kmetje so tu pa tam videli mimo gredoče prapore, slišali o bitkah, katere so ti z roparji bíli, toda niso mogli povedati, čegavi so bili ti prapori. Utegnili bi biti baš tako Regovskega kakor Skrzetuskega. Prijatelja nista imela nobene gotovosti. Mesto tega jim je prišla na uho druga novica, namreč da so vojske litavske hudo porazile Kozake. Novica ta je uže krožila, dasi še nedoločno, ko je Volodijovski odhajal iz Varšave. Tedaj se ji še ni verjelo, sedaj pa se je raznesla po vsem kraji, z vsemi podrobnostmi, kot čista resnica. Za poraze, katere je Hmielnicki zadal kraljevskim vojskam, izplačan je bil od litavskih vojsk. Glavo je dal Polksiężic, star in izkušen vojskovoj, in divji Nebaba in Krzečovski, mogočnejši od obeh, ki si ni pridobil ne starostev ne dostojanstev in časti, marveč kolec v vstaških vrstah. Zdelo se je, da je nekaka Nemezis hotela na njem osvetiti nemško kri, katero je prelil v Dnjeprovem trstji, kri Flikovo in Vernerjevo. Padel je namreč v roke baš nemškemu regimentu Radzivilovemu. Dasi je bil obstreljen in ranjen, vendar so ga takoj nabodli na kol, na katerem se je nesrečnik zvijal še ves dan, predno je izdihnil mrko svojo dušo. Tak je bil konec tega človeka, ki bi bil mogel s svojo hrabrostjo in vojenskim genijem postati drugi Hmielnicki, katerega je pa neugasna žeja bogastva in dostojanstev pahnila na pot izdajstva, krive prisege in strahovitih umorov, vrednih samega Krzivonosa.

Z njim, s Polksiężicem in z Nebabo vred položilo je skoro dve tisoč molojcev glave na bojišči ali pa se potopilo v blatu Pripetovem. Strah je torej kakor vihar pretresel bujno Ukrajino, kajti vsem se je zdelo, da po velikih zmagoslavjih, po Žoltih vodah, po Korsunu, po Pilavicah nastopa čas takih porazov, s kakoršnimi so končavale — prejšnje bune pod Solonico in Kumejkami. Sam Hmielnicki, če prav na vrhunci slave, če prav mogočnejši nego kdorkoli, ustrašil se je, ko je izvedel smrt prijatelja Krzečovskega, in je znova začel čarovnice izpraševati o bodočnosti. Vedeževale so različno. — Vedeževale so nove velike vojne in zmage in poraze, — niso pa mogle hetmanu povedati, kaj se ima z njim zgoditi.

Baš radi poraza Krzečovskega kakor tudi radi zime je bil zagotovljen tem daljši mir. Kraj je začel okrevati, vasice so se začele oživljati, a dobra nadeja je začela stopati ljudem v obupana in prestrašena srca.

S to nadejo sta naša prijatelja srečno prišla v Zbaraž. Naznanila sta se v gradu in takoj odšla k poveljniku, v katerem sta zelo osupla spoznala Vieršula.

»A kje je Skrzetuski?« vpraša po prvih pozdravih Zagloba.

»Ni ga,« odgovori Vieršul.

»Torej si ti, gospod, poveljnik posadki?«

»Da. Bil je Skrzetuski, a on je odšel ter jo do vrnitve meni izročil.«

»In kedaj je obljubil, da se vrne?«

»Ničesar ni rekel, sam ni vedel. Odhajaje mi je le dejal: ‚Ako bi kdo prišel in vprašal po meni, povej mu, naj me tu čaka.‘«

Zagloba in Volodijovski se spogledata.

»Je uže dolgo, odkar je odšel?« vpraša gospod Mihael.

»Deset dnij bode temu.«

»Gospod Mihael,« reče Zagloba, »gospod Vieršul naj nama dá večerje, slabo je posvetovati se gladnemu. Pri večer,i se pogovorimo.«

»Iz srca rad postrežem gospodoma. Tudi jaz sem se namenil iti večerjat.«

»Sicer pa gospod Volodijovski kot starejši častnik prevzame poveljstvo, torej sem jaz njegov gost, ne on moj.«

»Ostani ti poveljnik, gospod Krištof,« reče Volodijovski, »ti si po letih starejši, vrhu tega bodem moral skoro gotovo oditi.«

V kratkem so prinesli večerjo. Sedli so ter jedli, in ko je gospod Zagloba z dvema krož-

nikoma juhe potolažil najhujšo lakoto, rekel je Vieršulu:

»Gospod, ali se ti ne dozdeva, kam bi bil utegnil iti Skrzetuski?«

Vieršul je velel oditi slugam, ki so stregli pri večerji, ter začel po kratkem premisleku govoriti:

»Dozdeva se mi, toda treba je, da ostane tajno, zato nisem hotel govoriti vpričo slug. Okoristil se je z mirnim časom, zakaj do spomladi bodemo imeli gotovo mir. Po mojih mislih je šel iskat knežnje, ki je v rokah Bohunovih.«

»Bohuna ni več na svetu,« reče Zagloba.

»Kako to?«

Gospod Zagloba je trikrat ali štirikrat povedal vse, kako je bilo. To je vsekdar rad pravil. Kakor Longin, tako se tudi Vieršul ni mogel načuditi znanemu nam dogodku, naposled pa je rekel:

»To bode Skrzetuskemu še laglje.«

»Poglavitno je, če jo najde. Je-li vzel kaj ljudij s seboj?«

»Nikogar, sam je šel z jedinim Rusinom, s strežnikom in s tremi konji.«

»To je pametno storil, tu je treba začeti le z ukanami. Do Kamjenca bi bilo morda možno iti s praporcem, v Ušici in v Mohilovu pa gotovo stoje Kozaki. Tam so dobri zimovniki, a v Jampolu je njih gnezdo. — Tja je treba iti ali s celo divizijo ali pa samoč.«

»Gospod, odkodi pa veš, da je krenil baš v to stran?« vpraša Vieršul.

»Ker je ona skrita za Jampolom in on to tudi ve. Toda tam je toliko jarkov, kotlin in grap, da je težavno dobiti pravo mesto tudi, če je človeku kraj znan, kamoli še, če mu ni znan. V Jahorlik sem bil šel po konje in na sodbo, torej vem. Ako bi bili skupaj, morda bi šlo laglje. Jaz dvojim, da bi sam kaj opravil, če mu morda kak slučaj ne pokaže poti, kajti vprašati ne bode imel koga.«

»Torej sta hotela iti z njim, gospoda?«

»Da. Kaj pa naj sedaj počneva, gospod Mihael? Greva za njim ali ne greva?«

»To prepustim tvojemu premisleku.«

»Hm! Deset dnij, odkar je odšel, — ne dohitiva ga — in kar je še več, — velel je čakati. Morda na Ploskirov in Bar, po stari cesti, morda na Kamjenec Podolski. Težka stvar.«

»Pomisli vrhu tega, da se mi le dozdeva, da je šel knežnje iskat,« reče Vieršul, »a gotovega ne vem nič.«

»To je, to je!« reče Zagloba. »Šel je le zategadelj, da bi kje zasegel kakega vjetnika in se potem vrnil v Zbaraž, saj to je vendar vedel, da moramo iti skupno in se je mogel naju sedaj, v najlepši čas, nadejati. Težko je pravo zadeti.«

»Jaz bi svetoval, da deset dnij počakata,« reče Vieršul.

»Deset dnij ni nič. Ali počakati, ali pa ne čakati.«

»Jaz pa mislim, da ne bi čakala. Ničesar ne izgubiva, ako takoj jutri odideva. Ako gospod Skrzetuski knežnje ne najde, morda se to baš nama posreči,« opomni Volodijovski.

»Vidiš, gospod Mihael, tu se ne sme nič prezirati. Gospod, ti si mlad in bi rad pustolovja,« odvrne Zagloba, »vrhu tega je pa nevarnost, da se mej ondotnimi ljudmi lahko vzbudi kaka sumnja, ako bi jo midva baš tam iskala, kjer on. Kozaki so prebrisani in se boje, da ne bi kdo odkril njihovih namer. Oni utegnejo biti z graničnim bašo okolu Hocima ali pa celo s Tatarji za Dnjeprom sporazumljeni glede bodoče vojne, — kdo vé! Potem takem bodo na tuje ljudi zelo pazili, sosebno na take, ki poizvedujejo o cestah. Jaz je poznam. Izdati se je lahko, a kaj potem?«

»Tem bolje, ker bi utegnil Skrzetuski priti v tako nevarnost, v kateri mu bode treba pomoči.«

»Tudi to je res.«

Zagloba se je tako zelo zamislil, da so se mu tresli osledci. Naposled se je vzbudil in rekel:

»Če se dobro premisli, treba iti.«

Volodijovski se je zadovoljen oddahnil.

»A kedaj?«

»V treh dneh, ko se tu odpočijeva. V tem se okrepča duša in telo.«

Drugi dan za rana sta se prijatelja uže začela pripravljati za pot: kar pride iznenada, baš ko sta hotela odíti, deček gospoda Skrzetuskega, mladi Kozaček Ciga, s poročilom in pismom do Vieršula. Ko sta Zagloba in Volodijovski to izvedela, hitela sta v stanovanje komandantovo in ondi čitala to-le:

»Jaz sem v Kamjenci, do katerega je pot na Satanov varna. Potujem v Jahorlik z armenskimi kupci, katerim me je priporočil gospod Bukovski. Ti imajo kozaške in tatarske spremne liste, da smejo svobodno potovati do samega Akarmana. Mi pojdemo na Ušico, Mohilov in Jampol, s svilo. Spotoma se bodemo povsodi ustavljali, kjer bivajo ljudje, morda nam

Bog dopomore, da najdemo, česar iščemo. Mojima tovarišema, Zaglobi in Volodijovskemu, povej, gospod Krištof, naj me čakata v Zbaraži, ako ne dobita kake druge naloge. Po tej poti, po kateri grem jaz, ni možno iti večjemu številu, kajti Kozaki, ki zimujejo v Jampolu in nad Dnjestrom, tja do Jahorlika, in konje čutukaj ne rabim. Bojim se pa njegove mladosti, da bi kje komu kaj ne izbleknil. Gospod Bukovski mi jamči za te kupce, da so pošteni, in sem tudi jaz prepričan o tem. Vse je v roki najvišjega Boga, ki nam, ako hoče, skaže svoje usmiljenje in nas reši muk, amen!«

Gospod Zagloba skonča list in pogleda

Čarovnice vedežujejo Hmielnickemu bodočo usodo... (Str. 90.)

vajo v snegu, so zelo pazljivi. Česar jaz sam ne opravim, tudi trije drugi ne bi, a jaz bi preje veljal za kupca. Gospod Krištof, zahvalim ju prav srčno za njino odloko, katere ne pozabim, dokler živim, — ali čakati ju nisem mogel, ker me je vsak dan bolj moril. Tudi tega nisem mogel vedeti, če sploh prideta; a najboljši čas je sedaj, ko gredo vsi kupci po živež in svilo. Odposlal sem zvestega slugo, katerega mi pazi, ker ga svoja tovariša. Molčala sta oba, — naposled pa izpregovori Vieršul:

»Vedel sem, da je šel tja.«

»Kaj naj storiva?« vpraša Volodijovski.

»Kaj?« reče Zagloba in iztegne roke. — »Nimava iti po kaj.«

»Da gre s kupci, to je dobro, ker tako lahko vse pregleda in se temu nihče ne čudi. Sedaj je v vsaki koči, v vsakem hutoru kaj ku-

povati, ko so oropali polovico Poljske. Gospod Mihael, nama bi bilo težko priti za Jampol. Skrzetuski je rujav kakor Vlah in laglje velja za kupca, tebe bi pa takoj poznali po tvojih ovsenih brkicah. V kmetski obleki bi bilo baš tako težavno ... Bog mu blagoslovi! Priznati moram, da nimava tam kaj delati, če tudi mi je žal, da v osvoboditev sirotice nič ne pomoreva. Pa saj sva s tem, da sva Bohuna ubila, Skrzetuskemu storila veliko uslugo, kajti za življenje gospoda Jana bi ne jamčil, ako bi Bohun še živel.«

Volodijovski je bil zelo nezadovoljen. Obetal si je prijetno potovanje, polno prigod, sedaj se mu je pa napovedalo dolgo in sitno čakanje v Zbaraži.

»Morda bi šla vsaj do Kamjenca,« opomni.

»Kaj bodeva tam počela in s čim se bodeva živila!« odgovori mu Zagloba. »To je vse jednako, v katero zidovje se zapredeva. Treba čakati in čakati, kajti potovanje utegne Skrzetuskega dolgo zadržati. Človek je dotlej mlad, dokler se giblje« — tu spusti Zagloba glavo melanholično na prsi — »če ne dela, se pa stara, ali težava ... Pomaga naj si brez naju, kakor ve in zna. Jutri plačava slovesno službo božjo, da bi mu Bog dal srečo. Bohuna sva posekala, to je glavno! Gospod, ukaži konje razsedlati, — treba čakati.«

Drugi dan so se prijateljema začeli dolgi, jednakomerni dnevi čakanja, katerih niti pijača niti igra s kockami ni mogla razvedriti. — In vlekli so se brez konca in kraja. V tem je prišla stroga zima. Sneg je kakor mrtvaški prt skoro seženj na debelo pokril zbaraško ravan in vso zemljo. Zveri in divje ptice so se približale človeškim bivališčem.

Po cele dneve je bilo slišati le krakanje vranjih in krokarskih jat. Minil je ves gruden, potem prosinec in svečan, — o Skrzetuskem pa le še ni bilo nikakega sluha.

Gospod Volodijovski je jezdil v Tarnopol iskat prigod, — Zagloba je postal resnoben in je tožil, da se stara.

XVI.

Komisarji, poslani od kralja, da bi se s Hmielnickim pogodili, dospeli so naposled v največjih težavah do Novoselkov in so se tam ustavili čakaje odgovora od zmagovalca hetmana, ki je tačas bival v Čehrinu. Sedeli so žalostni in utrujeni, zakaj na poti jim je neprenehoma grozila smrt, a težave so se množile na vsak korak. Noč in dan so je obkroževale trume črni, po ubojstvih in vojni popolnoma podivjane, in tulile: »Smrt komisarjem!« Tu pa tam so naletavali na čete brez poveljnikov. To so bili roparji ali divji »čabani«, ki niso imeli niti najmanjšega pojma o kakem mejnarodnem pravu, gladni krvi in plena. Res je, da so imeli komisarji sto konjikov spremstva, z gospodom Brišovskim na čelu, razun tega jim je poslal tudi sam Hmielnicki, ki je vedel, kaj bi se jim utegnilo pripetiti, polkovnika Donca s štiristo molojci nasproti, — a ta eskorta ne bi zadoščevala, kajti trume so naraščale z vsako uro in so se repenčile čim dalje bolj divje. Kdor se je le za trenotek oddaljil bodisi od spremstva bodisi od služništva, izginil je brez sledu. Bili so kakor tropica potnikov, katere obkrožavajo sestradani volkovi. In tako so jim minevali celi dnevi, tedni. Ko so nočevali v Novoselkih, zdelo se je uže vsem, da se jim bliža zadnja ura. Dragonsko spremstvo in Dončeva eskorta so bíli, rekel bi, pravi boj za življenje komisarjev, ki so molili molitve za umirajoče in svoje duše priporočali Bogu. Karmelit Lętovski jim je po vrsti dal odvezo, — a v tem so izpod oken s povevom vetra doletavali strašni kriki, streli, peklenski smehi, brenket kôs, kriki: »na pogibel«, sosebno proti Kisielu, ki je bil glavni predmet srditosti.

To je bila strašna noč, a dolga, ker je bilo pozimi. Vojvoda Kisiel si je podprl glavo z roko ter je nekoliko ur mirno sedel. Smrti se ni bal, kajti odkar so odšli iz Hušče, bil je tako izcrpljen, zmučen, zaspan, da bi bil skoro rad smrti podal roko, a njegovo dušo je razrival neskončen obup. On je namreč kot Rusin prvi prevzel ulogo pomirjevanja v tej brezprimerni vojni, — on je nastopal povsodi, v senatu in v zboru kot najgorečnejši privrženec pogajanja, on je podpiral politiko kancelarjevo in primasovo, on je najbolj delal proti Jeremiji, delal v dobri veri, za blaginjo kozaštva in Poljske, — in je verjel z vso svojo dušo, da pogodbe, popustljivost vse zravnajo, umiré, — zbližajo; a baš sedaj, v tem hipu, ko je Hmielnickemu nesel bulávo in kozaštvu olajšave, obupal je o vsem, — videl na svoje oči, da je ves njegov napor zaman, pod nogami zagledal praznoto in propast.

»Nočejo ničesar drugega nego kri, ne brigajo se za nič drugega nego za svobodo ro-

panja, požiganja?« mislil je vojvoda obupno — in zatiral jeke, ki so mu razrivali plemenite prsi.

»Glavo Kisielovo, glavo Kisielovo! Na pogibel!« odgovarjale so mu trume.

In vojvoda bi jim bil rad dal v dar svojo sivo, staro glavo, da ni imel še ostanka vere, da treba njim in vsemu kozaštvu dati še kaj več, — namreč konečno rešitev njim in vsej Poljski. Naj je bodočnost nauči te želje.

In ko je tako premišljal, razsvetljeval je nekak žarek nadeje in srčnosti temine, katere je v njem nagromadil obup, — in nesrečni starec se je tolažil, da ta črn ni vse kozaštvo, da to niso Hmielnicki in njegovi polkovniki, — tolažil se je, da se stoprv z njim začno pogajanja. Ali pa morejo biti trdna, dokler pol milijona kmetov stoji pod orožjem? Ali se ne raztopé, brž ko zapihlja prva pomlad, kakor snegovi, ki prekrivajo stepo?...

Tu so vojvodi znova na misel prihajale besede Jeremije: »Ljubezen je možno dati le zmaganim,« in znova se je njegova misel pogreznila v temo in znova se mu je pod nogami odprla propast.

V tem se je bližala pólnoč. Vriski in streli so nekoliko potihnili; mesto tega se je povečal šum viharja. Kakor je kazalo, začele so se trudne trume razhajati po hišah. Komisarjem je nadeja stopila v srce.

Vojteh Miaskovski, lvovski komornik, vstal je s klopi, poslušal pri oknu, zasutem s snegom, ter rekel:

»Dozdeva se mi, da po božji previdnosti še doživimo jutro.«

»Morda nam tudi Hmielnicki pošlje mnogobrojnejše spremstvo, s tem ne pridemo tja,« reče gospod Smiarovski.

Gospod Zielinski, točaj braclavski, se trpko nasmehne:

»Kdo bi rekel, da smo mirovni komisarji!«

»Često sem šel kot poslanec v Tatarje,« reče praporščak novgorodski, »ali takega poslovanja še nisem doživel. V naših osobah trpi Poljska večjo sramoto, nego jo je doživela pod Korsunom in Pilavicami. Gospodje, svetujem, da se vrnemo, o pogodbah niti misliti ni.«

»Vrnimo se,« ponovi kakor odmev gospod Brzozovski, kastelan kijevski. »Mir je nemožen, vojna naj bode.«

Kisiel vzdigne trepalnice in upre oči v kastelana.

»Žolte vode, Korsun, Pilavice!« reče gluho.

In obmolknil je, za njim pa so obmolknili vsi, le gospod Kulčinski, zakladnik kijevski, začel je glasno moliti rožni venec, gospod Krzetovski pa se je z obema rokama prijel za glavo in ponavljal:

»Kaki časi! Kaki časi! Bog se nas usmili.«

V tem so se odprle dveri in Brišovski, dragonski kapetan škofa poznanskega, načelnik spremstva, stopil je v sobo.

»V. m. vojvoda!« reče, »neki Kozak želi videti gospode komisarje.«

»Dobro,« odgovori Kisiel, »ali se je črn uže razšla?«

»Odšli so. Obetali so, da se jutri vrnejo.«

»So-li hudo napadali?«

»Strašno, a Dončevi Kozaki so jih nekoliko pobili. Obljubili so, da nas jutri zažgo.«

»Dobro, Kozak naj vstopi.«

Zdaj se dveri odpro, in neka visoka, črnobrada postava stopi črez prag.

»Kdo si?« vpraša Kisiel.

»Jan Skrzetuski, huzarski poročnik vojvode ruskega.«

Kastelan Brzozovski, gospod Kulčinski in Krzetovski planejo s sedežev. Vsi so zadnje leto služili s knezom pod Mahnovko in Konstantinovom in so gospoda Jana prav dobro poznali. Krzetovski mu je bil celo v rodu.

»Res, res! Gospod Skrzetuski!« ponavljali so.

»Kaj počneš tu? Kako si prišel k nam?« vpraša Krzetovski in ga objame.

»V kmetski obleki, kakor gospodje vidite,« odgovori Skrzetuski.

»Gospod vojvoda,« vsklikne kastelan Brzozovski, »to je prvi vitez izpod prapora vojvode ruskega, slaven v vsej vojski.«

»Pozdravljam ga torej s hvaležnim srcem,« reče Kisiel, »in vidim, da mora biti hraber vitez, da se je prodrl do nas.«

Potem Skrzetuskemu:

»Česa bi rad od nas?«

»Da bi mi dovolili iti z vami, gospodje.«

»Vragu lezeš v grlo; ker pa želiš, ne moremo ti braniti.«

Skrzetuski se molče pokloni.

Kisiel ga začuden pogleda.

Resno obličje mladega viteza ga je osupnilo s svojo važnostjo in bolestjo.

»Gospod, povej mi,« reče, »kaki vzroki te ženo v ta pekel, v kateri nihče ne gre radovoljno.«

»Nesreča, velemožni vojvoda.«

»Po nepotrebnem sem vprašal,« reče Kisiel. »Moral si koga izmej svojih dragih izgubiti in ga greš tja iskat.«

»Tako je.«

»Se je to uže davno dogodilo?«

»Poslednjo spomlad.«

»Kako? In stoprv sedaj si se odpravil iskat. Kmalu bode leto. Kaj si pa doslej delal?«

»Bil sem se pod vojvodo ruskim.«

»Tako dobrosrčen gospod ni hotel preje dati odpusta?«

»Jaz ga preje nisem hotel.«

Kisiel znova pogleda na mladega viteza. Potem zavlada molk, ki ga pretrga stoprv vojvoda Kijevski.

»Nam vsem, ki smo služili pod knezom, znana je nesreča tega gospoda, zbok katere smo iz očij pretočili marsikatero slano kapljico. Tem hvalevredneje pa je od njega, da je rajši domovini služil, dokler je bila vojna, nego da bi bil iskal svoje sreče. To je redek vzgled v teh sebičnih časih.«

»Ako se pokaže, da moja beseda pri Hmielnickem kaj zaleže, zagotavljam te, gospod, da je o tvoji stvari ne bodem opustil,« reče Kisiel.

Skrzetuski se znova pokloni.

»Sedaj idi počivat,« dé laskavo vojvoda, »zelo moraš biti utrujen, kakor mi vsi, ki nimamo niti trenotka miru.«

»Jaz ga vzamem v svojo sobo, on je moj sorodnik,« reče Krzetovski.

»Pojdimo vsi počivat; kdo vé, če bodemo jutri zvečer spali!« pripomni Brzozovski.

»Morda večno spanje,« skonča vojvoda.

Potem je odšel v stransko sobo, kjer ga je pri vratih uže čakal sluga, za njim so se pa razšli tudi drugi. Krzetovski je peljal Skrzetuskega v svoje stanovanje, ki je bilo nekoliko hiš dalje. Sluga s svetilnico je stopal pred njima.

»Kako temna noč je in čim dalje temnejša postaja!« omeni Krzetovski. »Ej, gospod Jan! Kake trenotke smo danes preživeli! Mislil sem, da se bliža poslednji dan. Črn nam je uže skoro nož držala na grlu. Brišovskemu so skoro roke omahovale. Začeli smo se skoro poslavljati.«

»Bil sem mej črnijo,« odgovori Skrzetuski. »Jutri na večer čakajo nove razbojniške čete, katerim so naznanili, da ste tu. Jutri bode treba oditi odtodi. Saj greste v Kijev, ne?«

»Odvisno je od odgovora Hmielnickega, h kateremu je šel Četvertinski. Evo, tu je moje stanovanje. Gospod Jan, prosim, vstopi. Velel sem segreti vina, pred spanjem se pokrepčava.«

Vstopila sta v sobo, v kateri je na kominu gorel močan ogenj. Kadeče se vino je stalo uže na mizi. — Skrzetuski je hlastno prijel steklenico.

»Od včeraj nisem imel ničesar v ustih,« reče.

»Strašno si izhujšan. Vzela te je bolest in napori. Pa povej mi kaj o sebi, saj jaz vem o tvoji stvari. Ti nameravaš mej njimi iskati knežnje?«

»Ali nje, ali smrti,« odgovori vitez.

»Smrt najdeš laglje. — Odkodi veš, da mora biti knežnja tam?« vpraša dalje Krzetovski.

»Ker sem jo drugodi uže iskal.«

»Kje pa?«

»Ob Dnjestru, prav do Jahorlika. Šel sem z armenskimi kupci, ker sem domneval, da je tam skrita. Bil sem povsodi; sedaj grem v Kijev, kajti Bohun jo je bržkone tja odvedel.«

Jedva je poročnik izgovoril ime Bohunovo, prijel se je Krzetovski za glavo.

»Na Boga!« vskriknil je. »Najvažnejše reči ti ne povem. Slišal sem, da je Bohun ubit.«

Skrzetuski je pobledel.

»Kako?« reče. — »Kdo ti je to povedal?«

»Oni šlahčič, ki je uže jeden pot knežnjo otel, ki se je pod Konstantinovom tako odlikoval, — ta mi je pravil. Srečal sem ga, ko je šel v Zamost. Srečala sva se na poti. Jedva sem ga vprašal, kaj je novega, odgovoril mi je naglo, da je Bohun ubit. ‚A kdo ga je ubil?' Odgovori mi: ‚Jaz'. In na to sva se razšla.«

Plamen, ki se je razpalil na obličji Skrzetuskega, ugasnil je naglo.

»Ta šlahčič se rad baha,« reče. »Njemu ni verjeti. Ne, ne! On bi ne bil sposoben, da bi Bohuna ubil.«

»In ti ga nisi videl, gospod Jan? Spominjam se, da je rekel, da gre k tebi v Zamost.«

»V Zamostu ga nisem počakal. Sedaj mora biti on v Zbaraži. Meni se je mudilo, da dohitim komisijo, — zato se iz Kamjenca nisem vrnil v Zbaraž in ga nisem videl. Sam Bog ve, če je resnica, kar mi je svoj čas pravil o njej, kar je baje slišal. Ko ga je bil Bohun vjel, slišal je baje, da jo je skril za Jampol, potem pa, da se je imel v Kijevu poročiti z njo. Morda tudi to ni res, kakor ni vse resnica, kar je pravil Zagloba.«

»Čemu greš potem takem v Kijev?«

Skrzetuski je umolknil, — nekaj hipov se je slišal samo švist in žvižganje vetra.

»Ako Bohun ni ubit,« reče Krzetovski, »utegneš pasti Bohunu v roke.«

Zdaj se dveri odpro, in neka visoka, črnobrada postava stopi črez prag ... (Str. 94.)

»Po to grem, da bi njega našel,« odgovori gluho Skrzetuski.

»Kako to?

»Sodba božja naj odloči mej nama.«

»On se pač ne bi hotel bíti s teboj. Zveže te in ti vzame življenje ali pa proda Tatarjem.«

»S komisarji sem, v njih spremstvu.«

»Mari misliš, gospod Krzetovski, da mi bode tam huje nego mi je sedaj.«

»Vidim, da si obupanec, ki ne upaš v božjo usmiljenost.«

»Motiš se, gospod! Jaz pravim, da mi je hudo na svetu, kajti zares mi je hudo, a z božjo voljo sem se uže davno pomiril. Ne prosim, ne

Prihod metropolitov je preprečil pripravljeno uže klanje... (Str. 98.)

»Bog daj, da bi mi le svoje glave odnesli — in kaj naj rečem še le o spremstvu!«

»Komur je življenje težko, lahka mu bode zemlja.«

»Jan, Boga se boj. Tu ne gre za smrt, ta nikogar ne mine, ali utegnili bi te prodati na turške galeje.«

ječim, ne proklinjam, z glavo ne tolčem ob steno, hočem le spolniti, kar mi je dolžnost, dokler imam še kaj moči in življenja.«

»Bolest te gloda kakor črv.«

»Bog mi je dal to bolest, da bi me glodala, lek mi pa pošlje, kedar se mu zazdí.«

»Na tak razlog nimam kaj reči,« odgovori Krzetovski. »V Bogu je jedina rešitev, v Bogu

nadeja za nas in za vso Poljsko. Kralj je potoval v Čestohov, morda pri najsvetejši Devici kaj izprosi, — drugače poginemo vsi.«

Nastala je tihota, le izza oken je dohajal zategneni »verda« dragonski.

»Tako, tako,« reče potem Krzetovski. »Mi vsi smo uže bolj mej mrtvimi nego mej živimi. Ljudje v poljskem kraljestvu so se uže pozabili smejati, samo ječijo še kakor ta sapa v kaminu. Tudi jaz sem verjel, da nastopijo boljši časi, dokler z drugimi vred nisem semkaj prišel, sedaj pa vidim, da je bila to le prazna nadeja. Same podrtine, glad, ubojstvo in nič drugega, nič drugega!«

Skrzetuski je molčal. Plamen ognja, sukljajočega v kaminu, osvetljeval je shujšano in resno mu obličje.

Naposled je vzdignil glavo in rekel z resnobnim glasom:

»Vse to je ničemernost, ki mineva in se gubi — in nič ne ostane za njo.«

»Govoriš kakor samostanec,« odgovori na to Krzetovski.

Skrzetuski ni odgovoril; le veter je čim dalje žalostneje ječal v kaminu.

XVII.

Zjutraj za rana so komisarji, in z njimi tudi gospod Skrzetuski, ostavili Novoselke. To je bilo žalostno potovanje. Kjer so se ustavili, v vsakem mesteci jim je grozila smrt, a povsodi je je srečavala le razžalitev, hujša nego smrt, kajti komisarji naj bi v svojih osobah predstavljali čast in veličanstvo Poljske. Gospod Kisiel je zbolel, da so ga morali po vseh prenočiščih nositi s sanij v hišo. Lvovski podkomornik se je zalival s solzami, da je bil tako zelo žaljen on in domovina. Tudi kapitan Brišovski je zbolel od silnega truda in prečutih nočij, zategadelj je gospod Skrzetuski prevzel njegovo mesto in je on nadalje vodil ono nesrečno trumico, sredi pritiskanja drhali, sredi sramočenja, groženja, spopadkov in bitek.

V Bjalogrodu se je komisarjem znova zdelo, da je uže prišla njih zadnja ura. Drhal je pobila bolnega Brišovskega, umorila gospoda Gniazdovskega, — in le prihod metropolita in razgovor njegov z vojvodo je preprečil pripravljeno uže klanje. V Kijev komisarjev niso hoteli niti pustiti. Knez Četvertinski se je 11. svečana vrnil od Hmielnickega brez odgovora. Komisarji niso vedeli, kaj bi počeli, kam bi se obrnili. Vrnitev so jim zagradile ogromne čete, ki so prežale le na to, da se pogajanja pretrgajo, da pomoré poslanstvo. Drhal je postajala čim dalje drznejša. Grabili so dragoncem za konje povodce in jim zagrajali pot, metali vojvodi kamenje, kose ledu in zmrznene kepe snega na sani. V Gvozdovi sta morala Skrzetuski in Doniec začeti krvavo bitko, v kateri sta razpodila nekoliko stotin črni. Praporščaka Novogrodski in Smiarovski sta znova odšla k Hmielnickemu s prošnjo, da bi prišel v Kijev na razgovor, toda vojvoda je imel malo nadeje, da bi živa prišla do njega. V tem so morali komisarji v Hvastovu s prekrižanimi rokami gledati drhal, kako je morila vjetnike obojega spola in razne starosti, katere so potapljali v mrzlo vodo, na mrazu polivali z vodo, nabadali na vile, ali pa žive obrezavali z noži. Takih dnij je minilo osemnajst. Nato je prišel naposled od Hmielnickega odgovor, da noče priti v Kijev, da pa v Perejeslavlji čaka vojvode in komisarjev.

Nesrečni poslanci so se oddahnili, misleč, da se je njih muka uže skončala, ko so pri Tripolu prestopili Dnjeper in prenočili v Voronkovu, od katerega je bilo le še šest milj do Perejeslavlja. Hmielnicki jim je prišel pol milje daleč naproti, da bi s tem dal čast kraljevemu poslanstvu. Toda kako izpremenjen je bil od onih časov, ko se je delal okrivičenega! — »Quantum mutatus ab illo!«*) kakor je po vsej pravici pisal vojvoda Kisiel.

Prišel je namreč s konjiki, polkovniki, z esauli in vojaško godbo, pod znakom, bunčukom in rdečim praporom, kakor kak dédni knez. Komisarska vrsta se je takoj ustavila, on pa je priskočil k prvim sanem, na katerih se je peljal vojvoda, gledal nekaj časa njemu v častito obličje, potem pa nekoliko nagnil kalpak in rekel:

»Klanjam se vam, gospodje komisarji, in tebi, vojvoda. Bolje bi bilo, da ste uže zdavnaj z menoj začeli pogajanja, ko sem bil še manjši in še nisem poznal svojih sil. Ker vas je pa kralj poslal do mene, — vsprejemam vas s hvaležnim srcem v svoji zemlji.«

»Pozdravljam te, gospod hetman!« odgovori Kisiel. »Presvetli kralj nas je poslal, da ti poklonimo njegovo ljubezen in vredimo pravico.«

»Za ljubezen ga zahvaljujem, pravico sem si pa sam, glej s tem-le« — tu je udaril po

*) Kako izpremenjen od ondaj.

sablji — »naredil na vaših vratovih in si jo bodem še nadalje delal, ako me ne zadovoljite.«

»Ne pozdravljaš nas preprijazno, gospod hetman zaporoški, nas, kraljeve poslance.«

»Na mrazu ne bodem govoril, zato bode boljši čas,« odgovori rezko Hmielnicki. »Kisiel, pusti me na svoje sani, — hočem vam skazati čast in se z vami peljati.«

Potem je stopil s konja in pristopil k sanem, Kisiel pa se je odmaknil na desno ter pustil levo stran prosto.

Ko je Hmielnicki to opazil, namršil se je in kriknil:

»Daj mi desno stran!«

»Jaz sem senator kraljestva poljskega.«

»Kaj je meni senator! Gospod Potocki je prvi senator in kraljevski hetman, a jaz ga imam v sponah in ga zaukažem, ako hočem, takoj jutri z drugimi vred natakniti na kolec.«

Kisielu je rdečica stopila na bledo lice.

»Jaz predstavljam tu kraljevo osobo!!«

Hmielnicki se je še bolj namršil, a zdržal se je in sédel na levo stran, mrmraje:

»Kralj naj bode v Varšavi, jaz pa v Rusiji. Sedaj vidim, da vam nisem še dovolj stopil na tilnik.«

Kisiel ni ničesar odgovoril, le oči je obrnil k nebu.

V srci je uže slutil, kaj ga še čaka, in ta hip je mislil po pravici, da je poslovanje pri Hmielnickem, ako je bilo uže potovanje do njega Golgata, sedaj prava muka na njej.

Konji so leteli proti mestu, v katerem je grmelo dvesto topov in so zvonili vsi zvonovi. Hmielnicki, kakor bi se bal, da komisarji teh glasov ne bi smatrali za njim prirejeno čast, rekel je vojvodi:

»Tako sem vsprejemal tudi druge poslance, ki so dohajali k meni, ne samo vas.«

In Hmielnicki je govoril resnico. K njemu so res hodila poslanstva kakor h kakemu denemu knezu. Vračajoč se izpod Zamosta, pod vplivom kraljevske volitve in porazov, zadanih mu od litavskih vojsk, hetman ni imel niti polovice navadne svoje ošabnosti v srci; a ko mu je prišel Kijev naproti z razsvetljavo in prapori, ko ga je akademija pozdravila »tamquam Moisem, servatorem, liberatorem populi de servitute lechica et bono omine Bohdan«*) — »od Boga dan«, — ko je bil naposled nazvan tudi »illustrissimus princeps«*): tedaj se je po znanih besedah »v njem vzbudila zver«.

Začutil je istinito svojo silo in tla pod nogami, katerih mu je preje nedostajalo.

Inozemska poslanstva so bila molčeča priznanja udelnosti kakor tudi mogočnosti njegove. Stalna prijaznost Tatarjev, izplačana z množino dobljenega plena in z nesrečnimi robi, katere je ta narodni vojskovoj dovolil jemati iz naroda, obetala mu je podporo proti vsakemu sovražniku. Hmielnicki je sicer pod Zamostom priznal oblast in voljo kraljevo, a bil je ošaben in prepričan o svoji moči in o slabosti Poljske in njenih vodnikov in pripravljen, da celó na kralja vzdigne roko, in je uže tedaj sanjal v vsoji pohlepni duši — ne o svoboščinah kozaških, ne o povrnitvi davnih predpravic zaporoških, ne o pravici napram sebi, marveč — o udelnem gospodstvu, o knežji čapki in žezlu.

In čutil se je gospoda Ukrajine. Zaporožje je stalo pri njem, ker se ni nikjer in pod nobeno bulávo tako potapljalo v krvi in plenu. Po naravi divje ljudstvo je vrelo k njemu, kajti ko je kmet mazovski ali velikopojski brez mrmranja nosil breme prevažnosti in zatiranja, breme, ki je po vsej Evropi ležalo na »potomcih Hamovih«: srkal je Ukrajinec s stepnimi vetrovi vred va-se ljubezen svobode, tako neomejene in divje in bujne svobode, kakor so svobodne stepe same. Kako bi bil hodil za panskim plugom, ko se mu je pogled izgubljal v božji, ne panski pustinji, ko mu je Sič klicala izza Pragov: »Udri pana in pridi na svobodo!« ko ga je kruti Tatar učil vojne, njegove oči privajal na požig in uboj, a roke na orožje?! Ali mu ni bilo bolje pri Hmielnickem razsajati in »paniv rizati« nego ponosni hrbet klanjati pred podstarosto?

Razun tega je narod vrel k Hmielnickemu pa tudi zategadelj, ker je šel vsakdo v robstvo tatarsko, kdor ni pri njem iskal zavetja.

V Stambulu se je za deset strelíc dajal rob in za lok, v ognji pregret, trije, — toliko robov je bilo tam. Črn torej ni imela dosti na izber, in po onih časih je ostala le čudna pesen, katero so dolgo potem nastopni rodovi peli po kočah, čudna pesen o onem vojskovoji, ki so ga nazivali Mojsija: »Oj ščob' toho Hmiela piervša kula ne minula!« (Oj, da bi ne bíla tega Hmiela prva kroglja zgrešila.)

*) Kakor Mojsija, ohranitelja, odrešitelja, osvoboditelja naroda iz sužnosti poljske in z dobrim znamenjem Bogdana.

*) Najjasnejši knez.

Ginila so mesteca, mesta in vasi, kraj se je izpremenil v pustinjo in razvalino, v jedno rano, katere cela stoletja niso mogla zaceliti, -- a ta vojskovoj in hetman tega ni vedel ali pa ni hotel vedeti, — ker ni nikdar pogledal nazaj — in je rasel ter se tolstíl s krvjo, z ognjem. V vlastnem potvornem samoljubji je utopil vlastno ljudstvo, vlastni kraj — in glej, sedaj je komisarje peljal v Perejeslavlje mej gromom topov, zvonjenjem zvonov, kakor udelen oblastnik, »hospodar«, knez.

Komisarji so šli torej levu v brlog. Povesili so glave, poslednji ostanki nadeje so gasneli v njih, tačas pa je gospod Skrzetuski, jahajoč za dolgo vrsto sanij, pazno ogledaval obličja polkovnikov, ki so bili prišli s Hmielnickim, če morda ne zagleda mej njimi Bohuna. Po brezuspešnem iskanji za Dnjestrom tja za Jahorlik, dozorel je v Janovi duši ta sklep kot poslednji poskus: da poišče Bohuna ter ga pozove na smrtni boj. Nesrečni vitez je sicer vedel, da ga Bohun v taki smelosti lahko uniči brez boja, toda o njem je mislil bolj plemenito. Poznal je njegovo hrabrost in besno odločnost ter si je bil v svesti, da Bohun, ako mu da na izber, — izvoli boj za knežnjo. V svojem razdrtem srci si je bil naredil ves načrt, kako s prisego Bohuna zaseže, da v slučaji svoje smrti dovoli Heleni oditi. Za sebe se gospod Skrzetuski ni brigal, a misleč tudi o tem, da bi utegnil Bohun reči: »Ako poginem, ona ne bode ne moja ne tvoja,« gotov je bil privoliti tudi v to in priseči na to, da bi jo le iz vražjih rok iztrgal. V samostanu naj bi si poiskala mirú za ostanek življenja, on pa bi ga iskal najprvo v boji, potem pa bi si ga, ako bi ne padel, tudi on kot redovnik poiskal v samostanu, kakor so si ga iskale vse bolne duše onega časa. Skrzetuskemu se je zdela ta pot prosta in jasna, in ko ga je upanje, da se pri Zamostu z Bohunom spoprimeta, prevarilo, ko je bilo zaman vse iskanje v naddnjeprskih goščah, zdela se mu je ta pot jedino rešilna. S tem namenom je hitel za komisarji kar najhitrejše in se zato na vsej poti izza Dnjestra ni nikjer odpočil, nadejajoč se, da brezdvojbeno Bohuna najde pri Hmielnickem ali v Kijevu in to tem gotoveje, ker je imel iti, kakor je Zagloba pravil, v Kijev, da se tam slovesno poroči.

Toda Skrzetuski ga je sedaj zaman iskal mej polkovniki. Mesto njega pa je našel mnogo znancev iz davnih, mirnih časov, kakor Dziedzialo, katerega je bil videl v Čehrinu, Jaševskega, ki je posloval od Siči do kneza, Jaroša, nekdanjega kneževega stotnika, Naokolopalca in Hrošo in mnogo drugih. Sklenil je torej, da je povpraša po Bohunu.

»Midva sva davna znanca,« reče ter se približa Jaševskemu.

»Saj res, videl sem te v Lubnijih, ti si ‚lycar' (vitez) kneza Jeremije,« odgovori polkovnik. »V Lubnijih sva skupaj pila in veseljačila. A kaj počne tvoj knez?«

»Zdrav je.«

»Na spomlad ne bode več zdrav. S Hmielnickim se še nista srečala, toda srečata se in jeden pogine.«

»Komur Bog odloči.«

»No, Bog je našemu ‚batku' Hmielu prijazen. Na Zadnjeprije, na svoj tatarski breg, se ne povrne več. Pri Hmielnickem je mnogo mo lojcev, — a pri knezu koliko?! On je sicer izvrsten vojnik, a tudi naš ‚batko' Hmielnicki je izvrsten vojnik. Nisi-li več v kneževem praporu?«

»Jaz grem s komisarji.«

»No vesel sem, da sva se sešla kot stara znanca.«

»Ako si vesel, stóri mi uslugo in jaz ti bodem hvaležen.«

»Kako uslugo?«

»Povej mi, kje je Bohun, slavni ataman, ki je bil nekdaj v perejeslavskem polku, ki mora pa sedaj mej vami gotovo imeti uže višje dostojanstvo.«

»Molči!« odgovori Jaševski grozeče. »Sreča tvoja, da sva stara znanca in da sva skupaj pila, drugače bi te s tem-le buzdovanom pobil v sneg.«

Skrzetuski je strmeč pogledal ná-nj, a ker je bil srčan človek, stisnil je bulávo v roki.

»Si li zblaznel?«

»Nisem zblaznel in ti tudi nočem samo groziti. Hmiel je dal ukaz, da vsakega izmej vas, ki bi kaj povpraševal, tudi če bi bil komisar, na mestu ubijemo. Jaz sicer tega ne storim, storil bi pa vsakteri drugi, zato te na to opozarjam in svarim.«

»Jaz vprašam v svoji osobni stvari.«

»Vse jednako; Hmiel je rekel nam polkovnikom in velel drugim razglasiti: »Ako bi kateri vprašal tudi le po drvih za kurjavo, ali pa po pepelu, ubijte ga!« Povej to svojim tovarišem.«

»Jedinega tebe sem opozoril, drugega Laha bi prvi mahnil.«

Umolknila sta. Družba je prišla uže pred mestna vrata. Obe strani ulic sta mrgoleli črni in oboroženega kozaštva, ki si zbok navzočnosti Hmielnickega ni upalo preklinjati in metati zmrzlih grud na sani, ki pa je mrko gledalo na komisarje, stiskajoč si pesti in sabljam ročnike.

Ko je Skrzetuski dragonce vredil, vzdignil je glavo ter resno, a mirno jezdil po širokih ulicah ter se niti najmanje ni brigal za grozeče poglede trum, – le v srci si je mislil, koliko ljevih darov. Ta slavnostni čin se je vršil dan pozneje. Od ranega jutra so zvonili zvonovi in grmeli topovi. Hmielnicki je čakal pred svojim dvorom sredi polkovnikov, vsega starejšinstva in nebrojnih trum Kozakov in črni. Hotel je, da vidi ves narod, s kako častjo ga obsiplje sam kralj. Sedèl je pod zastavo in bunčukom na vzvišenem prostoru, ogrnen v altembasov sobolji plašč. Poleg njega so stali sosednji poslanci. Oprl se je pod boke, položil noge na žametno blazinico, okičeno z zlatimi trepki, ter

Vrsta se je naposled približala. Kisiel je stopil nekoliko korakov naprej, prav do vzvišenega sedeža Hmielnickega... (Str. 102.)

mu bode treba hladnokrvnosti, zatajevanja in krščanske potrpežljivosti, da izvrši, kar si je namenil in da po prvem koraku ne utone v morji sovraštva.

XVIII.

Naslednjega dne so se komisarji dolgo posvetovali, ali naj kraljeve darove takoj izročé Hmielnickemu ali pa počakajo, da pokaže več spokornosti in kakega obžalovanja. Treba ga je bilo pridobiti s prijaznostjo in s kraljevo ljubeznijo. Napovedali so mu torej izročitev kratako čakal komisarjev. V trumah zbrane črni se je sedaj pa sedaj o pogledu vojskovoja vzdvigaval radosten in ponosen hrup, kajti v tem voji je ljudstvo videlo poosebljeno svoje moč. Le tako si je moglo ljudstvo predstavljati svojega ljubljenca, zmagovalca hetmanov, vojvod, šlahte in obče »Lahiv,« o katerih se je dosihdob mislilo, da so nepremagljivi. Hmielnicki se je v tem letu bojev sicer nekoliko postaral, a upognil se ni. Orjaške njegove rame so še vedno kazale moč, sposobno za prevračanje starega in za ustvarjanje novih gospodstev. Ogromno obličje, zabuhlo in zaripelo vsled preobilne pijače,

izražalo je neupogljivo voljo, neobrzdan ponos in drzno gotovost, katero so mu dale zmage. Groza in srd sta dremala v gubah njegovega obličja, in lahko si poznal, da se ljudstvo, ko se v Hmielnickem vzbudi srd, pripogiblje pod njegovim strašnim dihom kakor gozd pod viharjem. Iz očij, obkroženih z rdečim krogom, švigala mu je uže nestrpnost, da komisarji z darovi niso dovolj naglo prišli, a iz nosnic je pihal dva pramena pare, ki sta se zdela na mrazu kakor dva dima iz pozojevih nozdrv — in v tej megli vlastnih si pluč je sedel ves v bagru, resen, mračen, poleg poslancev, sredi polkovnikov, z morjem črni obkrožen.

Naposled se je pokazala vrsta komisarska. Na čelu so stopali dovbiši ter tolkli ob kotle, potem trobentači s trobentami in z napihnenimi lici, proizvajajoči iz medí žalostne, zategnene zvoke, kakor bi trobili pri pogrebu slave in časti poljskega kraljestva.

Za to godbo je nesel »dvorni lovec« Krzetovski bulávo na žametasti blazinici, Kulčinski, zakladnik kijevski, rdeč prapor z orlom in napisom, — za temi pa je stopal Kisiel, slok, slaboten, z belo brado, padajočo mu na prsi, s trpljenjem na aristokratskem obličji in z neizmerno bolestjo v duši. Nekoliko korakov za vojvodo so se vlekli ostali komisarji, a vrsto so zaslanjali dragonci Brišovskega pod Skrzetuskim.

Kisiel je stopal počasi, zakaj v tem hipu je jasno videl, da izpod navideznih teh pogajanj, izpod navidezno podeljene naklonjenosti kraljeve in izpod pomiloščenja gleda sama — gola, mrzka resnica, ki slepi videz, gluši sluh in kriči: »Kisiel, ti ne greš naklonjenosti oznanjat, prosit je greš, kupovat je greš za to bulávo in za ta prapor in greš peš pred noge tega kmetskega voja, v ime vse Poljske, ti senator in vojvoda!...«

Gospodu iz Brusilova se je trgalo srce in čutil se je malovrednega črva in nizkega kakor prah, a v ušesih so mu zvenele besede Jeremije: »Bolje, da ne živimo, nego da živimo v robstvu kmetstva in poganstva.« Kaj je bil on, Kisiel, v primeri z onim knezom iz Lubnij, ki se proti buni ni drugače kazal nego kakor Jov z namršenimi obrvmi, sredi žveplenega smradú, vojnega plamena in smodnikovega dima, kaj je bil on?! Pod težo teh mislij je vojvodi pokalo srce. Smeh je za vselej odletel z njegovega obličja, radost na veke iz njegovega srca, in čutil je, da bi rajši stokrat umrl nego storil še jeden korak, toda šel je, ker ga je naprej pehála vsa njegova prteklost, vsa dela, vsi napori, vsa neizprosna doslednost prejšnjih njegovih dejanj.

Hmielnicki ga je čakal oprt o boke, z napetima ustnama in z namršenimi obrvmi.

Vrsta se je naposled približala. Kisiel je stopil nekoliko korakov naprej, prav do vzvišenega sedeža Hmielnickega. »Dovbiši« so prenehali bobnati in trobentači trobentati, in v trumah je nastala globoka tišina, le mrzel vetrič je lopotal z rdečim praporom, ki ga je nesel gospod Kulčinski.

Zdajci pretrga to tišino nekov kratek, rezek in ukazujoč glas, ki je zazvenel z nekako neizrecno silo obupa, neprimerljiv z ničemer in nikomer:

»Dragonci nazaj! Za menoj!«

Bil je glas gospoda Skrzetuskega.

Vse glave so se obrnile v njegovo stran. Sam Hmielnicki je nekoliko vstal s sedeža, da bi videl, kaj se godi. Komisarjem je kri izginila z lic. Skrzetuski je stal v stremenih, pokonci, bled, z iskrečimi se očmi in z golo sabljo v roki in, na pol obrnen k dragoncem, ponovil je še jeden pot grmeči ukaz:

»Za menoj!«

Sredi tišine so konjska kopita zapeketala po mokrih uličnih tleh. Izvežbani dragonci so na mestu obrnili konje. Poročnik jim je stopil na čelo, dal s sabljo znamenje, in ves oddelek se je začel počasi pomikati proti komisarskim stanovanjem.

Začudenje in negotovost se je vsem brala na obličji, niti Hmielnickega ne izvzemši. V glasu in kretanji poročnika je bilo nekaj nenavadnega, nihče pa ni vedel, če to naglo oddaljenje eskorte pristoja za sedanji svečani čin ali ne. Jedini Kisiel je vse razumel, da pogodbe in življenje komisarjev s spremstvom vred v tem hipu visi le na nitki, zategadelj je stopil na vzvišeni prostor in, predno je utegnil še Hmielnicki pomisliti, kaj se je zgodilo, začel govor...

Prišel je z zagotovilom kraljeve naklonjenosti napram Hmielnickemu in vsemu Zaporožju. Pa tudi njegov govor je pretrgal nov dogodek, ki je imel samo to dobro stran, da je popolnoma odvrnil pozornost od prejšnjega. Stari polkovnik Dziedziala, ki je stal poleg Hmielnickega, začel je vojvodi pretiti z bulávo in skakati in kričati:

»Kaj govoriš, Kisiel! Kralj dela kraljevski, le vi velikaši, šlahta ste vse zakrivili. Tudi ti, Kisiel, ki si kost naše kosti, odcepil si se od

nas in vlečeš z Lahi. Dovolj nam je tvojega govorjenja, s sabljo dobimo, česar nam treba.«

Vojvoda je nejevoljen pogledal Hmielnickemu v oči.

»Hetman, v takem redu držiš svoje polkovnike?«

»Molči, Dziedziala!« vikne hetman.

»Molči, molči! Upijanil si se na vse zgodaj!« ponavljali so drugi polkovniki. In za lase so ga odvlekli proč.

Dziedziala je hotel še dalje razsajati, toda zgrabili so ga za goltanec in odvedli.

Vojvoda je nadalje govoril z gladkimi in izbornimi besedami, opominjajoč Hmielnickega, kolike darove in kolika odlikovanja vsprejema, znamenja prave oblasti, katero je preje imel le kot samozvanec. Če tudi bi ga kralj lahko kaznoval, vendar mu rajši prizanese radi pokornosti, katero je pokazal pod Zamostom — in zategadelj, ker se prejšnji prestopki še niso vršili pod njegovim vladarstvom. Spodobi se torej, da se on, Hmielnicki, ki se je preje tako zelo pregrešil, sedaj izkaže hvaležnega za naklonjenost in milost, da torej sedaj preneha krvolitje, da pomiri ljudstvo — in da se začne s komisarji pogajati.

Hmielnicki je molčé vsprejel bulávo in prapor, kateri je takoj ukazal razviti nad seboj. Črn je na to zatulila z radostnimi glasovi, da nekaj časa ni bilo ničesar slišati.

Vidna zadovoljnost je hetmanu stopila na obličje. Počakal je nekoliko, potem pa odgovoril:

»Za toliko ljubezen, katero mi je presvetli kralj izjavil po vas, da mi je namreč poslal oblast nad vojsko in mi prejšnje moje prestopke odpustil, zahvaljujem ga pokorno. Vedno sem govoril, da kralj drži z menoj proti vam, potuhnenim vojvodam in kraljevičem. Najboljši dokaz je pač ta, da mi je poslal svoje zadovoljstvo za to, da sem sekal vaše glave. — Tako je bodem sekal tudi nadalje, ako ne bodete v vsem poslušali mene in kralja.«

Poslednje besede je Hmielnicki izgovoril z visokim glasom, zaničljivo mršeč obrvi, kakor bi ga začel prevladavati srd.

Komisarji so na ta govor odrveneli, — Kisiel pa je rekel:

»Gospod hetman, kralj ti veleva, da od krvolitja odnehaš in da začneš z nami pogajanja.«

»Krvi ne prelivam jaz, le litavska vojska jo preliva,« odgovori hetman rezko. »Prišla mi je novica, da je Radzivil pobil moj Mozir in Turov. Ako se ta novica potrdi, — dovolj imam vaših vjetnikov in znamenitnikov, — takoj jim ukažem posekati glave. Na pogajanja sedaj ne pristanem. Komisijo je sedaj težavno sestaviti. Vojska ni skupaj, le pest polkovnikov je pri meni, drugi so pa po zimovnikih, brez njih ne morem začeti. Sicer pa, čemu bi na mrazu dalje govorili. Kar ste mi imeli izročiti, izročili ste mi, in vsi so videli, da sem hetman iz roke kraljeve; sedaj pa pojdite z menoj na žganje, na obed, lačen sem uže.«

Potem je Hmielnicki krenil proti svojemu dvorcu, za njim pa komisarji in polkovniki. V veliki dvorani je stala pogrnena miza, ki se je šibila pod priplenjenim srebrom, mej katerim bi bil Kisiel našel morda tudi svoje, katero so mu bili prošlo leto uplenili v Hušči. Na mizi so stali hribje svinjine, govedine in tatarske pilavke, po vsej dvorani pa je vonjalo po žganji, nalitem v srebrne posode. Hmielnicki je sédel, na desno posadil Kisiela, na levo kastelana Brzozovskega, pokazal na žganje ter rekel:

»V Varšavi govoré, da pijem laško kri, a to ni res. Jaz imam rajši žganje in kri prepuščam psom.«

Polkovniki so bušili v smeh, od katerega so se kar stene tresle.

Táko je zasolil hetman komisarjem pred obedom, a komisarji so jo molče pogoltnili, »da ne bi,« — kakor je pisal komornik lvovski, »bestije razdražili.«

Le obilen znoj je obiseril Kisielu bledo čelo.

Začelo se je gostovanje. Polkovniki so iz nizkih skled kar z rokami jemali kose mesa. Kisielu in Brzozovskemu je je na krožnik nakladal sam hetman, in začetek obeda se je molče vršil, ker je vsakdo tolažil svoj glad. V tišini je bilo čuti le ropotanje posode in hrestanje kostij mej zobmi gostovalcev, ali pa goltanje pivcev. Sedaj pa sedaj je kdo katero črhnil, ki je ostala pa brez odgovora. Ko se je Hmielnicki najedel in ko je izpil nekoliko steklenic žganja, obrnil se je nenadoma k vojvodi in vprašal:

»Kdo izmej vas je vodil spremstvo?«

Kisielu se je pokazal nemir na obličji.

»Skrzetuski, vrl junak!« odgovoril je.

»Poznam ga. — A zakaj ni hotel biti navzoč, ko ste mi izročali darove?«

»Ker nam ni bil pridan kot član komisije, marveč le radi varnosti in ker je imel tak ukaz.«

»In kdo mu je dal tak ukaz?«

»Jaz,« odgovori vojvoda, »ker sem sodil, da bi ne bilo pristojno, da bi nam in vam stali dragonci na tilnikih, ko se izročajo darovi.«

»Jaz sem pa nekaj drugega mislil, ker vem, da ima on trd tilnik.«

Tu se vplete Jaševski v pogovor.

»Mi se dragoncev ne bojimo,« reče.

»Preje sem mislil, da so Lahi močni, a pod Pilavcami smo spoznali, da niso več óni Lahi, ki so bíli Turke, Tatarje in Nemce...«

»To niso več Zamojski, Žolkievski, Hodkieviči, Hmielški in Koniecpolski,« pretrga Hmielnicki besedo, »marveč Strahopetci in Zajčevski, v železo oblečeni otroci. Ko so nas zagledali, pomrli so malone od strahu in so jo popihali, če prav ni bilo več Tatarjev nego okolu tri tisoč...«

Komisarji so molčali, jed in pijača se jim je čim dalje bolj upirala.

»Prosim pokorno, jejte in pijte,« reče Hmielnicki, »sicer bodem mislil, da vam naša preprosta kozaška hrana noče skozi vaša gosposka grla.«

»Ako imajo pretesna, lahko jim ja preparamo,« zakriči Dziedziala.

Polkovniki, uže zelo vinjeni, bušili so v smeh, toda Hmielnicki je je grozeče pogledal, in vse je zopet utihnilo.

Kisiel, ki je bil uže nekaj dnij bolehav, bil je bled kakor platno, Brzozovski pa tako rdeč, da se je zdelo, sedaj pa sedaj mu bode kri briznila iz obličja.

Naposled se ni mogel več brzdati in je zarohnel:

»Smo prišli na obed ali na zasramovanje?«

Nato Hmielnicki:

»Prišli ste na pogajanja, a v tem litavske vojske požigajo in moré. Poklale so mi Mozir in Turov. Ako se ta novica potrdi, ukažem tristo vjetnikom pred vašimi očmi posekati glave.«

Brzozovski je obuzdal kri, ki mu je pred trenotkom še kipela. Tako je bilo! Življenje vjetnikov je bilo zavisno od dobre ali slabe volje hetmanove, od migljeja njegovega očesa, treba je bilo torej vse trpeti in še tolažiti njegove vzbuhe, da bi ga dovedli »ad mitiorem et saniorem mentem.« *)

S tem namenom se je oglasil karmelit Lętovski, po naravi krotak in bojazljiv, s tihim glasom:

»Dobrotni Bog dodéli, da se te novice z Litve o Turovu in Moziru ne obistiné.«

*) Na krotkejšo in zdravejšo misel.

Jedva pa je skončal, iztegnil se je Fedor Viesniak, polkovnik čerkeski, in zamahnil z bulávo, da bi karmelita česnil po vratu. Na srečo ga ni dosegel, ker so bili štirje drugi gosti vmes, mesto tega pa je zakričal:

»Molči, pope! Laž ni tvoj posel! Idi na dvor, naučim te spoštovati zaporoške polkovnike!«

Drugi so priskočili, da bi ga umiríli, ker ga pa niso mogli, vrgli so ga iz dvorane.

»Hetman, kedaj naj se komisija zbere?« vpraša Kisiel, ki je hotel dati razgovoru drugo smer.

Na nesrečo tudi Hmielnicki ni bil več trezen, zato je dal zadirljiv in strupen odgovor:

»Jutri se bode vse vršilo in dovršilo, danes sem pijan! Kaj tu členkate o komisiji! Človek niti pri jedi in pijači nima miru! Dovolj mi je tega! Sedaj mora biti vojna!« — Tu je udaril s pestjo po mizi, da so kar sklede in kozarci poskočili. — »V štirih tednih vas vse na glavo postavim in potarem, ostanek pa prodam turškemu caru. Kralj bode delal, kakor gre kralju, in tolkel šlahto, vojvode in kneze. Ako se knez pregreši, odreže naj mu glavo! Grozíte mi s Švedi, a tudi oni mi ne vzdrže. Tuhaj-bej je blizu mene, brat moj je, duša moja, jedini sokol na svetu, pripravljen, da takoj izvrši, kar mu ukažem.«

Tu je Hmielnicki prešel, kakor je pri pijanih ljudeh navada, iz srda naglo v ginjenost. Glas se mu je tresel v grlu, ko se je spomnil Tujaj-beja.

»Vi hočete, da bi vzdignil sabljo na Turke in Tatarje, a iz tega ne bode nič! S svojimi zvestimi prijatelji pojdem rajši na vas. Odposlal sem uže cele polke, da bi samo konje krmili in bili gotovi za pot, brez vôz, brez topov: vse to dobodem pri Lahih. Kdorkoli izmej Kozakov bi vzel voz, dam mu odsekati glavo, in tudi jaz ne vzamem voza, — in tako pridem prav do Visle in porečem: Lahi sedíte in molčite! Ako bodete onstran Visle kričali, najdem vas tudi tam. Dovolj je vašega gospodovanja, vaših dragoncev, prokleti gadje, ki živite od same krivičnosti!«

In planil je s sedeža, s klopi, ruval si lase, z nogami tolkel ob tla in kričal, da mora biti vojna, ker je zá-njo uže dobil odpuščenje in blagoslov, da se ne briga niti za komisijo niti za komisarje, da ne dovoli odložiti orožja niti za malo časa.

Naposled, ko je videl, da so komisarji prestrašeni, in ko je pomislil, da bi se vojna začela še pozimi, ako takoj odpotujejo, torej ob času, ko se Kozaki ne bi mogli okopati in bi se na planem polji slabo bíli: pomiril se je nekoliko in znova sédel na klop. Glavo je spustil na prsi, roke oprl na kolena ter hropel. Nazadnje je zopet zgrabil steklenico žganja:

»Na zdravje presvetlemu kralju!« vskriknil je.

»Na slavo in zdravje!« ponovili so polkovniki.

ostali polkovniki drzno pristopili h komisarjem, stiskali jim roke, trepali je po ramenih in ponavljali za hetmanom: »Do prve trave!« Komisarji so bili kakor na žarjavici. Kmetsko dihanje, presičeno s smradom žganja, oblivalo je obličja šlahti visokega rodu, kateri je bilo stiskanje s potnimi rokami baš tako neznosno kakor žaljenje. Tudi grožen se ni manjkalo sredi izjav surove prisrčnosti. »Mi bodemo Lahe klali, ti si pa naš človek!« klicali so nekateri vojvodi Kisielu, — a drugi so vpili:

Vojvoda Kisiel, ves izmučen, se razgovarja s Skrzetuskim. . (Str. 106.)

»No, Kisiel,« reče hetman, »ne premišljuj in ne jemlji si k srcu tega, kar govorim, sedaj sem pijan. Meni so vražarice rekle, da mora biti vojna, — a do prve trave počakam, potem pa naj le zboruje komisija, na katero izpustim vjetnike. Rekli so mi, da si bolehav, bodi torej tudi tebi na zdravje!«

»Hvala, hetman zaporoški,« odgovori Kisiel.

»Ti si moj gost, jaz to vem.«

Hmielnicki se je nato zopet za hip udal čuvstvenosti. Roke je oprl vojvodi na rame in svoje ogromno zabuhlo obličje približal njegovemu bledemu velemu licu. — Za njim so tudi

»Kaj ste vi, pani! Nekdaj ste nas bíli, sedaj nas pa prosite naklonjenosti. Na pogibel vam, beloročnikom!« Ataman Vovk, nekdanji mlinar v Nestevaru, je kričal: »Jaz sem zaklal kneza Četvertinskega, svojega pana!« — »Dajte nam Jeremijo,« klical je Jaševski opotekajoč se, »in mi vam darujemo življenje.«

V dvorani je postalo zaduhlo in vroče, da skoro nisi mogel več prestajati. Miza, pokrita z ostanki mesa, kruha, polita z žganjem in medom, je bila gnjusna. Naposled so vstopile vražarice ali čarovnice, s katerimi je Hmielnicki navadno popival pozno v noč ter je poslušal.

Bile so čudne postave, stare, zgrbljene, žolte ali pa še v mladostni moči ter so vražile iz voska, pšeničnih zrn, ognja, vodene pene, iz dna steklenice ali pa celó iz človeške tolšče. Mej polkovniki in mlajšimi čarovnicami se je začelo smejanje in nagajanje. Kisiel toliko da ni omedlel.

»Zahvaljujemo te, hetman, za pogoščenje in se poslavljamo,« reče s slabim glasom.

»Jutri pridem jaz k tebi na obed,« odgovori Hmielnicki, »sedaj idite. Doniec vas z molojci spremi v stanovanja, da se vas črn ne loti.«

Komisarji so se poklonili in odšli. Doniec z molojci je zares čakal pred dvorcem.

»Moj Bog, moj Bog!« šepetal je Kisiel tiho, pokrivši si obličje z rokami.

Vrsta je počasi krenila proti stanovanju komisarjev.

Pokazalo se je, da niso blizu drug drugega. Hmielnicki jim je navlašč odkazal stanovanja po različnih delih mesta, da bi se ne mogli shajati in posvetovati.

Vojvoda Kisiel se je izmučen, izcrpljen, jedva vzdržaval na nogah in je takoj legel v posteljo in ni hotel do prihodnjega dne nikogar videti. Stoprv okolu poldne je velel poklicati Skrzetuskega.

»Gospod, kaj si storil?« reče mu. »Kaj si storil! Svoje in naše življenje si postavil v smrtno nevarnost!«

»Milostivi vojvoda, mea culpa!« odgovori mu ta. »Delirij me je popadel in rajši bi bil stokrat poginil nego pa gledal take reči.«

»Hmielnicki je prezir spoznal. Jedva sem efferatam bestiam*) pomiril in tvoj postopek opravičil. Danes bode on pri meni in te bode gotovo vprašal za vzrok. Reci mu, da sem ti jaz velel vojake odvesti.«

»Danes prevzame zopet Brišovski poveljstvo, — ker je uže nekoliko ozdravel.«

»Tem bolje. Pretrdokoren si za sedanje čase. Težaven je sicer vsak korak, tebi se pa še posebno pozna, da si še mlad in da ne moreš pretrpeti nobene bolesti.«

»Bolestim sem se privadil, velemožni vojvoda, le skrunbe ne morem preboleti.«

Kisiel je stiha zastokal kakor bolnik, katerega je kdo dregnil v bolečino, potem se s tožno odpovedjo nasmehnil in rekel:

»Take besede so mi vsakdanji kruh, kateri sem oblival s solzami, dokler sem jih še imel, a sedaj so mi še solze pošle.«

Usmiljenje in sočutje je Skrzetuskemu zagrabilo srce, ko je pogledal starca z mučeniškim obličjem, ki je poslednje dni življenja živel v dvojnem trpljenji, dušnem in telesnem.

»Velemožni vojvoda!« reče, »Bog mi je svedok, da sem mislil le o teh strašnih časih, ko se morajo dostojanstveniki in senatorji poljski globoko klanjati razbojnikom, katerim bi bil jedino le kolec dostojno plačilo za njih čine.«

»Bog te blagoslôvi, mlad si, pošten, in vem, da nisi imel zlobnega namena. Toda to, kar ti govoriš, govori tvoj knez, za njim vojska, šlahta, zbori, pol kraljestva — in celo to breme prezira, in sovraštvo pada na me.«

»Vsakdo služi domovini po svoji vesti, Bog naj sodi namen, a kar se dostaje Jeremije, služi on z življenjem in imenjem.«

»In slava ga obkrožuje in v njej hodi kakor v solnci,« odgovori vojvoda. »Kaj pa srečava mene? — O, prav praviš! Bog naj sodi namene ter naj dá vsaj miren grob tem, ki v življenji neizmerno trpé.«

Skrzetuski je molčal, Kisiel pa je v nemi molitvi povzdignil k nebu oči. Za kratka pa je nadaljeval:

»Rusin sem, kri od krvi, kost od kosti rusinske. Mogile knezov Sviatoldičev leže v tej zemlji, ki sem jo ljubil, njo in božje ljudstvo, ki leži v njenih prsih. Videl sem krivice z obeh stranij, videl divjo samopašnost Zaporožja, pa tudi neznosno ošabnost teh, ki so hoteli to bojevito ljudstvo v svojo hasen pokmetiti, — in kaj sem hotel storiti kot Rusin, poleg tega pa kot zvest sin in senator poljskega kraljestva? Pridružil sem se tem, ki so govorili: »pax vobiscum!« *) ker mi je tako velela kri, velelo srce, ker je bil mej njimi naš pokojni kralj, naš oče, in kancelar in primas in mnogo drugih, in ker sem vedel, da je pogubno spreti se na obe strani. Vse življenje, do poslednjega diha sem hotel delati za blaginjo, — in ko se je uže kri prelila, mislil sem si: Angel miritelj bodem. In šel sem in delal sem in še delam na to, če tudi v bolesti, v muki, v sramoti in obupu, kateri je strahovitejši nego vse drugo. Mili Bog! Sedaj ne vem, ali je vaš knez prezgodaj prišel z mečem ali pa jaz prekasno z olčjo vejo; le to vidim, da se moje delo trga, da nedostaje sil, da zaman s sivo glavo tolčem ob zid in da, z jedno nogo uže v grobu, pred seboj vidim le temo — in pogin, o véliki Bog, — popoln pogin!«

*) Razbesnelo zver.

*) Mir z vami.

»Bog pošlje rešitev!«

»O, naj mi pred smrtjo dopošlje tak žarek, da ne umrjem v obupu, — in zahvalim ga za vse bolesti in za križ, ki ga nosim svoj živ dan, za to, da črn kriči za mojo glavo in da me v zborih imenujejo izdajico, za ugrabljeno mi imetje, za sramoto, v kateri živim, za vso to gorko nagrado, katero sem dobil od obeh stranij.«

Po teh besedah je vojvoda svoje izsehle roke iztegnil k nebu — in dve veliki solzi, morebiti v življenji zares poslednji, utrnili sta se mu iz očij.

Skrzetuski ni mogel dlje strpeti. Padel je pred vojvodo na kolena, prijel ga za roko in rekel s tresočim se glasom, silno razburjen:

»Vojak sem in grem drugo pot, a zaslugi in bolesti dajem čast.« In šlahčič in vitez izpod prapora Višnioviecckega je spoštljivo na svoji ustni pritisnil roko Rusina, katerega je pred nekoliko meseci z drugimi vred nazival izdajico.

A Kisiel mu je položil obe roke na glavo.

»Moj sin,« rekel je tiho, »Bog te potolaži, spremljaj te in blagoslôvi, kakor te jaz sedaj blagoslavljam.«

Blodno kolo pogajanj se je še isti dan začelo. Hmielnicki je prišel precéj pozno in v najslabši volji k vojvodi na obed. Takoj je izjavil, da je včeraj le v pijanosti govoril, da se orožje začasno odloži, da se snide komisija o Zelenih svetkih*) in da se izpuste vjetniki: a sedaj vidi, da so ga hoteli le prevariti. Kisiel mu je znova prigovarjal, miril ga, razlagal mu, utemeljeval, toda vse to je bilo bob ob steno ali, kakor se je izrazil lvovski komornik, »surdo tyranno fabula dicta.« **) Hetman se je ponašal tako surovo, da so si komisarji želeli včerajšnjega Hmielnickega. Gospoda Pozovskega je samo zato udaril z bulávo, ker se mu ni o pravem času pokazal. Bil je pa ta uže itak hudo bolan in blizu smrti.

Nič ni pomoglo; ne prijaznost in postrežnost, ne prepričevalni razlogi vojvodini. Stoprv ko se je napojil nekoliko z žganjem in z izbornim huščanskim medom, prijela se ga je boljša volja, ali sedaj je bil zopet za javne stvari popolnoma nesposoben in ni pustil nikomu, da o njih le spomni.

*) T. j. o Duhovem, o binkoštih.

**) Kakor bi gluhemu trinogu bajke pripovedoval.

»Ako imamo pijače dovolj, torej pijmo, — jutri se bode dogovarjanje nadaljevalo in izvršilo, če ne pa pojdem.«

Ob treh po polnoči si je vtepel v glavo, da hoče iti v vojvodino spalnico, čemur se je vojvoda z raznimi izgovori protivil. Zaprl je bil namreč navlašč Skrzetuskega v svojo spalnico, da bi se ta neupogljivi vojak s Hmielnickim ne sporekel, žakaj to bi bilo poročniku lahko v pogubo.

Toda Hmielnicki ni hotel odnehati. Šel je, a za njim Kisiel. Kako se je torej vojvoda začudil, ko je hetman, uzrši viteza, okrenil mu glavo in vskriknil:

»Skrzetuski, zakaj ti z nami ne piješ?«

In podal mu je prijazno roko.

»Bolan sem,« odgovori poročnik in se skloni.

»Ti si tudi včeraj odšel. Ker tebe ni bilo, ni mi teknilo.«

»On je imel tak ukaz,« poseže Kisiel vmes.

»Ne govôri mi, vojvoda. Poznam ga — in vem, da on ni hotel gledati, kako ste mi vi dajali čast. O, on ti je ptič! Drugemu sicer ne bi prizanesel, njemu pa hočem, midva sva srčna prijatelja.«

Kisiel se je začudil in široko odprl oči, hetman pa se je naglo obrnil k Skrzetuskemu.

»Veš, zakaj te jaz ljubim?«

Skrzetuski je odmajal z glavo.

»Ti misliš, da zato, ker si mi nad Omelničkom prerezal zanjko, ko sem bil še slab človek in ko so me vjeli kakor zver? Ne. Dal sem ti bil takrat prstan s prahom s Kristovega groba, a ti, rogata duša, mi tega prstana nisi pokazal, ko si bil v mojih rokah. No, jaz sem te izpustil, in poravnano je. Zato te nimam rad; drugo uslugo si mi storil, zaradi katere si mi predrag prijatelj in za katero sem ti dolžan hvaležnosti.

Skrzetuski zaporedoma začuden pogleda Hmielnickega.

»Vidiš, kako se čudi,« reče hetman kakor komu četrtemu. »Spomnim te, kar so mi pravili v Čehrinu, ko sem bil tja prišel s Tuhajbejem iz Bazavluka. Povsodi sem povpraševal po svojem sovražniku Čaplinskem, katerega nisem našel. Tam so mi povedali, kaj si mu storil po najinem prvem srečanji, namreč, da si ga prijel za glavo in za hajdavare, vrata razbil z njim, okrvavil ga kakor psa in posadil na cesto — ha!«

»Res je, storil sem to,« potrdi Skrzetuski.

Hetman je, uzrši viteza, vskriknil: »Skrzetuski, zakaj pa ti z nami ne piješ?« (Str. 107.)

»O, slavno si to storil, dobro si postopal! No, jaz ga še dobodem, — drugače naj vrag vzame traktate in komisijo, — dobodem ga — in se poigram z njim, kakor le jaz znam, — a tudi ti si mu dal popra.«

Potem se je hetman obrnil h Kisielu in začel vnovič pripovedovati:

»Zgrabil ga je za glavo in za hajdavare, vzdignil kakor lisico, vrata razbil z njim in ga vrgel na ulice.«

Tu se je začel hohotati, da se je odmev razlegal po sosednji sobi in ségel celo v obednico.

»Gospod vojvoda, ukaži, naj mi dade medú, jaz moram piti na zdravje tega viteza, svojega prijatelja.«

Kisiel je odprl dveri in kriknil slugi, ki je prinesel tri kozarce huščanskega medú.

Hmielnicki je trčil z vojvodo in s Skrzetuskim ter izpil. Iz lâs se mu je zakadilo, obličje nasmehnilo, dobra volja mu je stopila v srce, obrnil se je k Skrzetuskemu ter vskriknil:

»Prosi me, česa hočeš?«

Na bledo lice Skrzetuskega je stopila rdečica, za hip je nastal molk.

»Ne boj se,« reče Hmielnicki. »Beseda ni dim. Prosi, česar hočeš, le takih rečij ne, ki so Kisielove.«

Dasi tudi je bil Hmielnicki pijan, vendar je vedel, kaj govori.

»Ker mi dovoljuješ, da se smem okoristiti s tvojo prijaznostjo napram meni, — prosim te pravičnosti. Jeden izmej tvojih polkovnikov mi je krivico storil...«

»Odsekaj se mu glava!« pristavi Hmielnicki.

»Ne tega, le véli mu, da se z menoj bije.«

»Odsekati mu glavo!« ponovi hetman. — »Kdo je ta?«

»Bohun.«

Hmielnicki je začel naglo odpirati in zapirati oči, potem se je udaril z dlanjo ob čelo.

»Bohun?« reče. »Bohun je ubit. Kralj mi je pisal, da je padel v dvoboji.«

Skrzetuski se je zamislil. Zagloba je resnico govoril!

»A kaj ti je Bohun prizadel?« vpraša Hmielnicki.

»Ti si mi prijatelj, Čaplinskega si naklestil. Dal ti bodem ne le pravico, da jo smeš iskati, kjerkoli hočeš, marveč tudi ukaz, da jo óni, v čegar rokah je, tebi izroči. Tudi ‚pernač' ti dam, da svobodno in varno potuješ, in list do metropolita, da jo veli iskati mej redovnicami po samostanih. Moja beseda ni dim.«

Potem je odprl dveri in poklical Vejhovskega, naj pride pisat ukaz in list. Čarnota je moral iti po pečat, dasi je bilo uže ob štirih črez polnoč. Dziedziala je prinesel »pernač«, a Doniec je dobil ukaz, naj z dvesto jezdeci

Iz Kijeva je prišel Kozak Zahar s pismom. Gospod Mihael je takoj poklical Zaglobo, in vsi trije so se zaprli v sobano. (Str. 110.)

Še silnejši plamen je stopil poročniku na lice. Vpričo na pol pijanega človeka se je bal govoriti o knežnji, da bi ne slišal kake neoprostne sramotilne besede.

Kisiel ga je rešil.

»To je resna stvar,« reče, »o kateri mi je pravil kastelan Brzozovski. Bohun je temu kavalirju ugrabil zaročnico ter jo skril, ne vemo kje.«

»Torej jo išči,« dé Hmielnicki.

»Iskal sem jo nad Dnjestrom, kajti tam jo je skril, a je nisem našel. Slišal sem, da jo je nameraval privesti v Kijev, kamor se je nameraval priti poročit. Gospod hetman, daj mi pravico, da grem v Kijev in da jo smem ondi iskati, drugega te ne prosim.«

odvede Skrzetuskega v Kijev in še dlje, do prvih poljskih čet. — Za rana je Skrzetuski ostavil Perejeslavlje.

XIX.

Ako se je gospod Zagloba v Zbaraži dolgočasil, se ni nič manj tudi Volodijovski, ki je vedno posebno hrepenel po vojni in prigodkih. Res se je sicer dogajalo, da so sedaj pa sedaj prapori hodili iz Zbaraža, da bi razgnali kupe roparjev, ki so nad Zbručem požigali in morili, — toda vse to je bila le majhna vojna, večinoma podjezdna in sitna radi stroge zime in mraza, vojna, ki je dajala mnogo truda, pa

malo slave. Zaradi vsega tega je gospod Mihael Zaglobo naganjal, da bi šla na pomoč Skrzetuskemu, od katerega dolgo časa ni bilo nikakega glasu.

»Gotovo se mu je kaj hudega pripetilo, morda je celo uže poginil,« rekal je Volodijovski, »treba nama naposled oditi, če prav z njim vred pogineva.«

Gospod Zagloba se ni mnogo upiral. Trdil je, da resno zboli, ako še dlje ostane v Zbaraži, in se je čudil, da uže gobe ne rasó po njem. Navzlic temu je odlašal, ker se je nadejal, da ima vsakčas od Skrzetuskega priti kako poročilo.

»On je hraber, — a je tudi pameten,« tolažil je nagovarjajočega Volodijovskega, »počakajva še nekaj dnij, morebiti pride list in se pokaže, da bi bila vsa najina ekspedicija nepotrebna.«

Gospod Volodijovski je priznaval temeljitost razlogov in se je oroževal s strpnostjo, če prav se je stvar čim dalje bolj zavlačevala. Koncem meseca grudna je pa mraz pretrgal celo razbojstva.

V okolici je nastal mir. Jednoličnost je tu pa tam pretrgala le kaka javna novica, ki je sedaj pa sedaj priletela tudi do sivih zidov zbaraških.

Razpravljalo se je torej o koronaciji in o zboru in o tem, če knez Jeremija dobi bulávo, ki je pred vsemi vojvodami njemu pristojala, ali ne. Hrumeli so proti tem, ki so trdili, da se sme zaradi pogajanja s Hmielnickim le Kisiel povzdigniti. Volodijovski je imel zaradi tega nekoliko dvobojev, — gospod Zagloba pa marsikaterikrat pijačo, — in pretila je nevarnost, da bi se utegnil popolnoma udati pijanstvu. Popival ni le s častniki in s šlahto, marveč se tudi ni sramoval hoditi mej meščane na krstitke, na svatovščine ter je sosebno hvalil njih med, po katerem je Zbaraž slovel.

Volodijovski ga je karal, češ da šlahčiču ne pristoji, da bi z ljudmi nizkega rodu tako zaupno občeval, ker se s tem vsemu stanu čast krati, toda Zagloba ga je zavračal, da so temu krive postave, ki meščanskemu stanu dopuščajo, da mu rase perje in da si lahko pridobi toliko premoženje, kakoršno bi se le šlahti spodobilo. Prorokoval je, da tolike pravice ničevnih ljudij ne morejo roditi dobrega sadu, vendar je delal po svojem, kakor preje. In težavno je bilo šteti mu to v zlo v času dolgočasnih zimskih dnij, sredi negotovosti in pričakovanja.

Zlagoma pa so začeli knežji prapori čim dalje mnogobrojneje dohajati v Zbaraž, kar je naznanjalo, da bode spomladi vojna V tem je dobra volja nekoliko oživela. Mej drugimi je prišel s huzarskim praporom Skrzetuskega tudi gospod Podbipięta. Ta je prinesel novico, da kneza na dvoru prezirajo in da je gospod Jan Tiškievič, vojvoda kijevski, po katerem je imel, kakor se je govorilo, Kisiel nastopiti vojvodstvo, uže umrl in naposled o težki bolezni, ki je v Krakovu položila gospoda Lašča, kroninega stražnika. Kar se dostaje vojne, slišal je gospod Podbipięta od samega kneza, da gotovo nastopijo čudne reči. Komisarji so uže odpotovali s poukom, naj Kozakom popuste, kolikor se največ dá. Ta poročila gospoda Podbipięte je viteštvo Višnjovieckega vsprejelo z besnostjo, a gospod Zagloba je predlagal, da bi v mesto poslali protest in da bi sklenili zvezo, češ ker noče, kakor se je izrazil, da bi bil njegov napor pod Konstantinovom zaman.

V teh novicah in v tej negotovosti je minil ves svečan in tudi sušec je uže dosegel polovico, a o Skrzetuskem še vedno ni bilo glasu.

Volodijovski je tem bolj naganjal na odhod.

»Treba nama je iskati,« rekel je, »ne več knežnje, marveč Skrzetuskega.«

V tem se je pokazalo, da je ravnal gospod Zagloba prav, da je potovanje odlagal od dne do dne. Koncem sušca meseca je prišel namreč Kozak Zahar iz Kijeva s pismom do Volodijovskega. Gospod Mihael je takoj poklical Zaglobo in, ko so se s poslancem zaprli v sobano, prelomil je pečat in čital sledeče:

»Nad Dnjestrom, do Jahorlika, nisem našel nikakih sledij. Misleč, da mora biti skrita v Kijevu, pridružil sem se komisarjem, s katerimi sem šel v Perejeslavlje. Tam sem dobil od Hmielnickega nenadno dovoljenje, prišel v Kijev in iščem povsodi, pomaga mi celo metropolit. Tu je pri meščanih in po samostanih skritih sila našincev, toda ti se v strahu pred črnijo ne dade spoznati, zato je iskanje zelo težavno. Bog me je spremljal in ne le ohranil, marveč tudi Hmielnickega napram meni navdihnil z ljubeznijo. Nadejam se torej, da mi tudi nadalje pomore ter se me usmili. Duhovnika Muhovieckega prosim, da bi služil slovesno službo božjo, in tudi vas, da molite v moj namen. Skrzetuski.«

»Hvala bodi Bogu predvečnemu!« vskrikne Volodijovski.

»Tu je še pripis,« reče Zagloba, gledaje gospodu Mihaelu črez ramo.

»Res!« odgovori mali vitez in čita dalje.

»Vročitelj tega lista, esaul mirhorodskega kurzena, imel me je v skrbnem varstvu, ko sem bil na Siči v robstvu, in mi je tudi sedaj v Kijevu pomagal. Celó življenje je zastavil in se mi ponudil, da odnese list. Mihael, skrbi zá-nj, da mu ne bode ničesar nedostajalo.«

»O pošten Kozak, vsaj jeden poštenjak!« dé Zagloba in poda Zaharju roko.

Starec jo brez ponižnosti stisne.

»V svesti si bodi, da dobiš nagrado!« pripomni mali vitez.

»On sokól,« odvrne Kozak, »ja jeho lublu, ja ne dla hroši tutki prišov.« *)

»Pa tudi brez duhovitosti nisi, kakoršne bi se ne sramoval noben šlahčič,« reče Zagloba. »Mej vami niso same zveri, niso same zveri! Pa pustimo to! Gospod Skrzetuski je torej v Kijevu?«

»Da.«

»In varen? Slišim, da ondi razsaja črn.«

»On biva pri polkovniku Donci. Ničesar mu ne storé, kajti naš batko Hmielnicki je Doncu ukazal, da naj ga brani kakor oko v glavi.«

»Prava čuda se godé! Odkodi ima Hmielnicki toliko srca za Skrzetuskega?«

»On ga uže oddavna ljubi.«

»Ti je gospod Skrzetuski povedal, koga išče v Kijevu?«

»Kako ne bi bil povedal, ko vé, da sem mu prijatelj. Iskal sem z njim vred in tudi sam, torej mi je moral povedati, koga naj iščem.«

»In doslej nista našla?«

»Nisva našla. Kolikor je še Lahov tam, skrivajo se drug pred drugim, ni lahko najti. Slišali ste, da tam črn mori, in jaz sem to videl. Ne mori pa le Lahov, marveč tudi take, ki je skrivajo, celó redovnike in redovnice. V samostanu Dobrega Nikole je bilo dvanajst Lašek in te so z redovnicami vred v celicah zadušili z dimom. Skoro vsak dan se zgrne črn na ulicah, lovi ljudi in je meče v Dnjeper. Hej, koliko so jih uže potopili!...«

»Morda so jo torej umorili?«

»Morda.«

»Ne!« pretrga Volodijovski. »Ako jo je Bohun tja privedel, skril jo je gotovo varno.«

»Kje je varneje nego v samostanu, in vendar najdejo tudi tam.«

»Uf!« dé Zagloba. »Zahar, torej ti misliš, da je najbrže poginila?«

»Ne vem.«

»Vidi se mi, da Skrzetuski tega ne sluti,« reče Zagloba.

»Bog ga je izkušal, pa ga tudi potolaži. — Je uže davno, Zahar, odkar ste odšli iz Kijeva?«

»Oj davno, gospod. Tedaj, ko so se komisarji vračali mimo Kijeva. Mnogo Lahov je hotelo ubežati z njimi in bežali so, nesrečniki, kakor je kdo mogel, po snegu, črez gozde. Leteli so v Bjalogrodek, a Kozaki so se gnali za njimi in je morili. Mnogo jih je ubežalo, mnogo jih je pobitih, — nekatere pa je gospod Kisiel odkupil za ves denar, kolikor ga je imel.«

»O pasje duše! Ti si šel torej s komisarji?«

»S komisarji, do Hušče, a od tam do Ostroga. Odonod sem šel sam.«

»Torej sta z gospodom Skrzetuskim stara znanca?«

»Na Siči sem ga spoznal in mu stregel, ko je bil ranjen, potem pa sem ga začel ljubiti kakor svoje dete. Star sem in nimam nikogar, da bi ga ljubil.«

Zagloba je kriknil na slugo, velel mu prinesti medú in mesa in sedli so k večerji. Zahar je slastno jedel. Bil je utrujen in gladen. Na to je hlastno pomočil sive brke v temno tekočino, izpil, pocmakal in rekel:

»Izvrsten med.«

»Boljši nego kri, katero pijete,« opomni Zagloba. »Mislim, da ti kot poštenjak, ki ljubiš gospoda Skrzetuskega, ne pojdeš več mej buntovnike in da ostaneš tu mej nami? Tukaj ti bode dobro.«

Zahar vzdigne glavo.

»Pismo sem oddal — in pojdem. Kozak sem, bratiti se mi je s Kozaki, ne z Lahi.«

»In nas bodeš bíl?«

»Bodem. Jaz sem siški Kozak. Mi smo si izbrali batka Hmielnickega — in sedaj mu je kralj poslal bulávo.«

»Tu imaš, gospod Mihael,« reče Zagloba, »saj sem rekel, da bi protestovali.«

»Iz katerega kurzena si?«

»Iz mirhorodskega, toda tega ni več.«

»Kaj se je zgodilo z njim?«

»Huzarji gospoda Čarnieckega so ga strli pod Žolto vodo. Sedaj sem pri Donci, s tistimi, kar jih je še ostalo. Gospod Čarniecki je vrl vojak, on je pri nas v vjetništvu, — zá-nj so prosili komisarji.«

*) On je sokol, ljubim ga, nisem semkaj prišel zaradi grošev.

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA

»Tudi mi imamo vaših zajetnikov.«

»Tako mora biti. V Kijevu so govorili, da je najboljši molojec pri Lahih v vjetništvu, drugi pa so govorili, da je poginil.«

»Kdo je ta?«

»Oj slavni ataman Bohun.«

»Bohun je v dvoboji ubit.«

»In kdo ga je ubil?«

»Ta-le kavalir,« odgovori Zagloba in pokaže Volodijovskega.

Zaharju, ki je ta hip nagibal drugo čašo medú, izbulile so se oči, obličje se mu je raztegavalo, naposled mu je pa bušil smeh in med ob jednem skozi nosnice.

»Ta ‚łycar' (vitez) je Bohuna ubil?« vpraša od smeha drhtajoč.

»Kaj je staremu vragu!« zakrikne Volodijovski mršeč obrvi. »Preveč si je dovolil ta poslanec!«

»Ne jezi se, gospod Mihael!« začne tolažiti Zagloba. »Ta človek se mi zdi pošten, da pa ne pozna pristojnosti, zato je Kozak. Z druge strani je pa za te tem večja slava, da si v življenji pokazal toliko junaštva, če prav si tako neznaten. Telo imaš res ničesto, a srce veliko. Sam pámetuješ, kako sem te gledal po boji, dasi sem ga gledal na svoje oči, kajti nisem mogel verjeti, da bi takov pritlikavec...«

»Gospod, miruj!« zarentači Volodijovski.

»Ne srdi se na-me. Jaz sicer nisem tvoj oče, toda rečem ti, da bi si želel takega sina. In ako hočeš, posinovim te in ti zapišem ves imetek. Saj to ni sramota, da si velik v majhnem telesu. Saj tudi knez ni mnogo višji od tebe in vendar Aleksander macedonski ni vreden, da bi bil njegov oproda.«

»Kar me jezi, je to,« odgovori uže nekoliko udobrovoljeni Volodijovski, »da iz tega lista Skrzetuskega ne razvidiš nič tolažilnega. Hvalo Bogu, da on sam še ni položil glave kje nad Dnjestrom, ali knežnje vendar ni našel, in kdo ti je porok, da jo najde?«

»Res je! A ker ga je Bog po najinih rokah rešil Bohuna in otel iz toliko nevarnostij, ko je okamenelo srce Hmielnickega navdahnil s čudovito ljubeznijo do njega: tebi torej ni sila, da bi popolnoma izhujšal od muke in žalosti. Ako v vsem tem ne vidiš božje previdnosti, imaš pač slabšo pamet nego sabljo, — sicer je pa gola resnica, da nihče ne more imeti vseh lastnostij.«

»Samo to vidim,« odvrne Volodijovski mrdajoč z brkicami, »da nimava tam nobenega opravka in da morava še nadalje tu čepeti, dokler se naju popolnoma plesen ne prime.«

»Preje se mene prime nego tebe, kajti jaz sem starejši in znano ti je, da se od starosti še repe in slanine plesen loti. Hvaliva rajša Boga, da vsem našim skrbem obeta srečen konec. Po knežji sem pretrpel mnogo muk, gotovo več nego ti in ne mnogo manj nego Skrzetuski. Ona je moja hčerka in gotovo celó svoje ne bi tako ljubil. Govoré celo, da mi je na las podobna, no, jaz jo ljubim tudi če ni — in ti me ne bi videl niti veselega niti mirnega, ako bi ne upal, da se v kratkem skonča njena beda. Jaz uže od ranega jutra zlagam epitalamnium,*) kajti jaz pišem krasne stihe, le škoda, da sem v poslednjem času zaradi Marta nekoliko zanemaril Apolona.«

»Kaj bi sedaj govoril o Martu,« odgovori Volodijovski. »Vrag vzemi izdajico Kisiela, vse komisarje in njih pogodbe! Na spomlad naredé mir, kakor je dvakrat dvoje čvetero. Tudi gospod Podbipięta, ki je bil pri knezu, pravi tako.«

»Gospod Podbipięta se na javne reči toliko razume kakor zajec na boben. Na dvoru je bolj vohal za óno vrtalko nego se pečal s čim drugim. Bog daj, da bi mu jo kdo drugi ustrelil! Pa pustiva to. Ne zanikam, da je Kisiel izdajica, vsa Poljska vé o tem, o pogodbah pa mislim takó: baba vraži na dve strani.«

»Kaj pa pri vas govoré, Zahar? Ali bode mir ali vojna?«

»Do prve trave bode mir, a na spomlad pride na pogibel nam ali Lahom.«

»Potolaži se, gospod Mihael, slišal sem, da se črn povsodi oborožuje.«

»Taka vojna bode, kakoršne še ni bilo,« reče Zahar. »Pri nas govoré, da prideta turški sultan in han z vsemi ordami, in tudi naš zaveznik Tuhaj-bej stoji blizu in ni šel domov.«

»Potolaži se, gospod Mihael,« ponovi Zagloba. »O novem kralji se prorokuje, da mu vse vladarstvo poteče pod orožjem. Po vsej priliki še dolgo ne bodemo sablje vtaknili v nožnico. Človek se vsled neprestane vojne obrabi kakor metla vsled pometanja; pa kaj se hoče, taka je naša vojaška usoda. Ko pride do boja, drži se blizu mene, gospod Mihael, in lepe reči bodeš videl in vedel, kako smo se bíli za dav-

*) Pesen, katero so v starih časih zapeli svatje pred nevestino sobo.

Zagloba vstane s klopi in pade pred sliko božjo na kolena. (Str. 115.)

nih, boljših časov. Moj Bog, sedanji ljudje niso več taki, kakoršni so bili za davnih let, — in tudi ti nisi tak, gospod Mihael, če prav si srdit vojak in če prav si Bohuna posekal.«

»Gospod, ti govoriš resnico,« reče Zahar. »Ti ljudje niso taki, kakor so bili nekdaj...«

Potem je začel pogledavati Volodijovskega in zmajevati z glavo:

»Pa da bi bil ta vitez ubil Bohuna! — No, no!...«

XX.

Stari Zahar je po nekolikodnevnem odpočitku odpotoval nazaj v Kijev, v tem pa je bila prišla novica, da so se komisarji vrnili brez posebne nadeje miru, da, popolnoma obupani. Skleniti so mogli le premirje do ruskih Zelenih svetkov, po katerih se je imela začeti nova komisija s polnomočjem pogodeb. Zahteve in pogoji Hmielnickega so bili tako visoki, da ni nihče verjel, da bi se Poljska mogla ná-nje pogoditi. Na obeh straneh se je torej začelo silno oboroževanje. Hmielnicki je poslanca za poslancem pošiljal k hanu, da bi na čelu vsem silam prihitel na pomoč. Pošiljal je je celo v Stambul, kjer se je od kraljeve strani uže dlje časa mudil gospod Biečinski. V Poljski so vsak hip pričakovali poziva v vseobčo vojsko. Dospela so poročila o imenovanji novih vodij, namreč: točaja Ostroroga, Lanckoronskega in Firleja in o popolnem odstranjenji Jeremije Višnovieckega od vojnih stvarij, njega, ki je jedini mogel na čelu svojih sil nadalje zaslanjati domovino!

Ne le kneževi vojaki, ne le ruska šlahta, marveč celo privrženci nekdanjih regimentarjev so bili nejevoljni radi takega izbora in prezira ter so po pravici trdili, da je ta odstranitev, ako je bilo prejšnje odrivanje Višnovieckega, dokler je bilo še kaj upanja, da se pogodé, utemeljeno iz političnih obzirov, v slučaji vojne velika, neoprostna hiba, kajti jedini on se je mogel meriti s Hmielnickim in zmoči tega slavnega voditelja vstaje. Naposled je prišel v Zbaraž tudi sam knez, namreč z namero, da bi zbral kar največ vojske in na granici vojne stal pripravljen. Premirje je bilo sicer skleneno, toda kazalo se je vsak hip, da je brez veljave. Hmielnicki je zares ukazal postreliti nekoliko polkov-

nikov, ki so navzlic prepovedi napadali gradove in prapore, tu pa tam zimujoče, toda mas črni in mnogobrojnih divjih čet, ki o premirji ali niso slišale ali pa niso hotele slišati ali pa celo niso vedele, kaj ta beseda pomeni, ni mogel obvladati. Neprenehoma so se torej zaganjale v granice, ki so bile po dogovoru zavarovane, in s tem lomile obljube Hmielnickega. Z druge strani so se plačane in zasobne vojske zaganjale za razbojniki, prehajale celo Pripet in Horin v kijevskem in drle celo v sredino vojvodstva braclavskega. Ondi so je Kozaki napadali, in tako so često nastajali zelo krvavi in ljuti boji. Odtodi večne tožbe, poljske in kozaške, da se lomijo pogodbe, katerih prav za prav ni bilo možno držati. Premirje je torej veljalo le toliko, da ni šel sam Hmielnicki z jedne, kralj in hetmani pa z druge strani v boj, — a vojna se je dejanski razvnela že preje, nego so glavne sile hitele v boj, in prvi toplejši spomladni žarki so po starem osvetljevali goreče vasi, mesteca, mesta, gradove, osvetljevali klanje in bedo človeško.

Pod Zbaraž so se spuščale čete izpod Bara, Hmelnika, Mahnovke ter morile, ropale, požigale. Te je dal Jeremija tleči svojim polkovnikom, kajti on sam se te drobne vojne ni udeleževal in je nameraval stoprv tedaj kreniti s celo divizijo, ko tudi hetmani stopijo v boj.

Razpošiljal je torej podjezde z ukazi, naj kri izplačujejo s krvjo, grabež in umore s požigom. Mej drugimi je bil poslan tudi gospod Longin Podbipięta in je zmagal pod Črnim Ostrovom. Toda ta junak, v bitki tako strahovit, ravnal je z vjetniki premehko, zato ni bil več poslan. V podobnih izpravah se je posebno odlikoval gospod Volodijovski, kateremu je bil tekmec le Vieršul. Nihče ni delal takih bliskovnih pohodov, nihče ni znal tako nenadno napadati sovražnika, razbiti ga s tako besnim napadom, razpršiti na štiri vetrove, poloviti, povesiti tako brzo kot on. V kratkem je njegova strahovitost zaslovela, z druge strani pa ga pokrila kneževa naklonjenost. Od konca marca do polovice aprila meseca je gospod Volodijovski razbil sedem močnih čet, izmej katerih je bila vsaka trikrat močnejša nego njegov podjezd, a še ni odnehal od dela ter je kazal čim dalje več srčnosti, kakor bi si jo zajemal iz prelite krvi.

Mali vitez, ali bolje mali hudiček, nagovarjal in navduševal je gospoda Zaglobo na vse sile, da bi mu v teh izpravah tovariševal, ker je nad vse ljubil njegovo družbo, toda vrli šlahčič se je vsemu nagovarjanju upiral ter tako-le opravičeval svojo nedelavnost:

»Gospod Mihael, jaz imam prevelik trebuh, da bi se mogel tako stresati in spopadati, razun tega pa je vsakdo za kaj drugega rojen. Jaz sem za to, da se o belem dnevu s huzarji zaganjam na sovražno gnječo, da lomim tabore in jemljem prapore, — to je moja reč, v to me je gospod Bog ustvaril in usposobil; — lov ponoči, po tolkavah, za hultajstvom pa prepuščam tebi, ki si tenak kakor igla in se laglje povsodi preplaziš. Jaz sem vitez stare mere in rajši trgam kakor lev, nego da bi se po grapah plazil kakor pes. Sicer pa moram iti zvečer zgodaj spat, to je zá-me najlepši čas.«

Gospod Volodijovski je torej sam hodil in sam zmagoval. Nekoč pa, ko je bil odpotoval koncem aprila, vrnil se je stoprv sredi maja tako zdélan in žalosten, kakor bi bil potolčen v boji in kakor bi bil izgubil ljudi. Vsaj drugim se je tako zdelo, a to je bilo krivo mnenje. V tej dolgi in težavni izpravi je gospod Volodijovski dognal prav do Ostroga pod Holovno in je ondi pobil ne kako navadno četo črni, marveč nekoliko stotin broječ oddelek Zaporožcev, katerega polovico je posekal, polovico pa vjel. Njegova globoka žalost, ki je kakor megla pokrivala njegovo po naravi veselo obličje, bila je torej tem čudnejša. Mnogo jih je hotelo takoj izvedeti vzrok, toda gospod Volodijovski ni nikomur črhnil ne besedice. Jedva je razjahal, šel je h knezu na daljši razgovor z dvema neznanima vitezoma, potem pa z njima vred k gospodu Zaglobi. Ustavil se ni nikjer, če tudi so ga radovedneži prijemali za rokav.

Gospod Zagloba je sila osupel pogledaval velikanska moža, katerih preje še nikdar ni videl v življenji, a katerih obleka z zlatimi zaponkami na ramah je kazala, da služita v litavski vojski. Volodijovski je izpregovoril:

»Gospod, zakleni dveri in veli, da ne spuste nikogar v sobo, o važnih stvareh se imamo pomeniti.«

Zagloba je dal sobarju ukaz, potem pa je začel nemirno gledati prišlece, kajti iz njih obličij je uganil, da mu nimajo nič veselega povedati.

»To sta kneza Buliha-Kurčeviča: Jurij in Andrej,« reče Volodijovski in pokaže na moža.

»Stričnika Helenina!« vskrikne Zagloba.

Kneza sta se poklonila in oba ob jednem odgovorila:

»Stričnika pokojne Helene.«

Zaglobi je rdeče obličje v jednem hipu obledelo. Po vzduhu je začel mahati z rokama, kakor bi bil obstreljen, odprl usta, ker ni mogel vjeti sape, izbulil oči ter rekel, ali bolje, jeknil:

»Kako to?«

»Poročilo imamo,« odgovori resnobno Volodijovski, »da je knežnja v samostanu Dobrega Nikole umorjena.«

»Črn je v celici z dimom zadušila dvanajst gospic in nekoliko redovnic, mej katerimi je bila tudi najina sestra,« doda knez Jurij.

Zagloba to pot ni ničesar odgovoril, le obličje, popreje bledo, zardelo se mu je tako zeló, da so se prisotni bali, da bi ga kri ne zalila. Trepalnice so mu polagoma zlezle črez oči, potem je je zakril z rokama in iz ust se mu je iztrgal nov jek:

»Bog ji daj večno luč!«

Potem je umolknil in molčal.

A kneza in Volodijovski so začeli jadikovati.

»Zbrali smo se sorodniki in prijatelji in smo ti hoteli priti na pomoč,« govoril je mali vitez vzdihujoč, »a kakor se je pokazalo, smo zapozneli. Zaman je naša dobra volja, zaman naše sablje in odločnost, ti bivaš uže na drugem boljšem svetu, v dvoru presvete Kraljice nebeške.«

»Sestra!« zakriči orjaški Jurij, katerega je žalost na novo prevzela. »Odpusti nam naše krivice, za vsako kapljo tvoje krvi prelijemo je vedro.«

»Dopomozi Bog!« doda Andrej.

In oba moža začneta iztezati k nebu roke, Zagloba pa vstane s klopi, stopi h klecálu, opoteče se, kakor bi bil pijan, in pade pred sliko božjo na kolena.

V kratkem so na gradu zazvonili zvonovi, naznanjajoči, da je poldne. Zveneli so tako tožno, kakor bi zvonili na pogreb.

»Ni je več, ni je več!« reče znova Volodijovski. »Angeli so jo vzeli v nebó, nam pa so pustili le solze in vzdihe.«

Ihtenje je pretreslo Zaglobi debelo telo ter je je treslo, oni trije pa so neprenehoma jadikovali, in zvonovi so zvonili.

Naposled se je Zagloba umiril. Mislili so celo, da ga je bolest premogla in da je na klecálu zaspal, a on je kmalu vstal in sédel na tapčan. Bil je čisto drug človek. Oči je imel rdeče in s krvjo zalite, glavo spuščeno, spodnja ustna mu je visela prav na brado, na obličje se mu je naselila nekaka topost in nekaka zgubančenost, da se je zares dalo misliti, da je prejšnji Zagloba, živahen, okrogel, poln fantazije, umrl in ostal le starec, katerega je starost potlačila in zmučila.

V tem je navzlic upiranju stražečega sluge vstopil gospod Podbipięta, in na novo se je začelo žalovanje in jadikovanje. Litvin je omenil Rozlogov, kako je prvič videl knežnjo, njeno milino in mladostno dražest, omenil, da je ne kdo še nesrečnejši nego oni, namreč zaročenec, gospod Skrzetuski, — in je začel povpraševati po njem.

»Skrzetuski je ostal pri knezu Koreckem v Korci, kamor je prišel iz Kijeva, — in nič ne vé, kaj se godi po božjem svetu,« odgovori gospod Volodijovski.

»Bi ne bilo dobro, ako bi šli k njemu?« vpraša Litvin.

»Nimamo iti po kaj,« odvrne Volodijovski. »Knežev zdravnik je porok, da ozdravi. Gospod Suhodolski, polkovnik kneza Dominika, velik prijatelj Skrzetuskega in naš stari Zacvilihovski sta tam in ga imata v varstvu in skrbi. Ničesar mu ne manjka. Blede sicer še vedno, pa to je dobro zá-nj.«

»O mogočni Bog!« reče Litvin. »Gospod, si-li Skrzetuskega videl na svoje oči?«

»Videl. Da mi niso povedali, da je on, ne bi ga bil spoznal, tako ga je zgrizla bolest in bolezen.«

»Je on tebe spoznal?«

»Gotovo, če tudi ničesar ni govoril. Nasmehnil se je in pokimal z glavo, mene pa je popadla taka žalost, da nisem mogel dlje ostati. Knez Korecki namerava priti s prapori semkaj v Zbaraž, Zacvilihovski pojde z njim, a tudi gospod Suhodolski se kolne, da pride, če prav dobi od kneza Dominika drugačno povelje. Tudi Skrzetuskega pripeljejo, če ga bolezen ne zmore.«

»A odkodi imate novico, da je knežnja mrtva?« vpraša dalje Longin. »Sta jo morda ta gospoda prinesla?« dodá in pokaže na kneza.

»Ne. Ta gospoda sta slučajno o tem izvedela v Korsunu, kamor sta prišla s prednjo stražo od vojvode Vilenskega in potem z menoj semkaj, ker sta imela od vojvode liste tudi do našega kneza. Vojna je gotova, s komisijo ne bode nič.«

»To vemo tudi uže mi. Povej pa, gospod, kdo ti je pravil o smrti knežnje?«

»Meni Zacvilihovski, a on vé od Skrzetuskega. Skrzetuskemu je dal Hmielnicki dovoljenje, da je smel v Kijevu iskati, in sam metropolit mu je pomagal. Iskala sta torej zlasti po samostanih, kajti po njih se skriva vse, kar

je še naših v Kijevu ostalo. In mislila sta, da je tudi Bohun knežnjo skril v kakem samostanu. Iskala sta, iskala in bila dobre misli, če prav sta vedela, da je črn v Dobrem Nikoli z dimom zadušila dvanajst gospic. Sam metropolit je sicer zagotavljal, da bi ne bili padli na Bohunovo zaročnico. A pokazalo se je drugače.

»Torej je bila ona v Dobrem Nikoli?«

»Da. V jednem izmej samostanov je dobil Skrzetuski skritega gospoda Joahima Jerliča. Ker je povsodi po knežnji povpraševal, vprašal je tudi njega. Gospod Jerlič mu je rekel, da so Kozaki pobrali vse plemiške gospice, le v Dobrem Nikoli jih je dvanajst ostalo in te so pozneje zadušili z dimom — in mej njimi je morala biti tudi Kurčevičevna. Skrzetuski Jerliču, ki je od neprestanega strahu ves zmeden, ni hotel verjeti in je letel še jedenkrat vprašat k Dobremu Nikoli. Na nesrečo redovnice niso vedele imen, po opisavanji Skrzetuskega sodeč pa so potrdile, da je bila jedna taka. Nato je Skrzetuski odšel iz Kijeva in je težko zbolel.«

»Čudo, da še živi.«

»Brezdvojbeno bi bil umrl, da ni onega starega Kozaka, ki mu je stregel na Siči in potem od njega semkaj list prinesel, po vrnitvi pa mu zopet pomagal iskati. Ta ga je odpeljal v Korec in izročil gospodu Zacvilihovskemu.«

»Bog ga imej v svojem varstvu, on se nikdar ne utolaži,« dé Longin.

Gospod Volodijovski je umolknil, in grobna tišina je vladala mej vsemi. Kneza sta se podprla z lakti in sedela nepremično, z namrščenimi obrvmi, Podbipięta je oči vzdignil kvišku, a Zagloba je uprl osteklele oči v nasprotno steno, kakor bi se bil globoko zamislil.

»Vzbúdi se, gospod!« reče mu naposled Volodijovski in ga strese za ramo. »O čem tako misliš? Ničesar več ne izmisliš, in vse tvoje ukane so zaman.«

»Vem,« odgovori Zagloba z lomečim se glasom, »mislim le o tem, da sem star in da nimam kaj delati na svetu.«

XXI.

»Predstavi si, gospod,« reče nekoliko dnij pozneje Volodijovski Longinu, »da se je ta človek v jednem letu tako izpremenil, kakor bi se bil za dvajset let postaral. Tako vesel, tako zgovoren, poln ukan, da bi prekosil samega Odiseja, sedaj nobene več ne črhne, dremlje po cele dneve, toži o starosti in govori, kakor bi se mu sanjalo. Vedel sem, da jo ljubi, toda nisem se nadejal, da tako zelo.«

»Kaj čuda,« odgovori Litvin vzdihajoč. »Priljubila se mu je tem bolj, ker jo je Bohunu iztrgal iz rok in ker je doživel na begu svojem toliko nevarnosti in prigod. Dokler je bilo nadeje, zanašal se je na ukane in se držal na nogah, a sedaj res nima več kaj početi na svetu: sam je in nima kam nasloniti ljubezni svojega srca.«

»Poskušal sem uže piti z njim, da bi se mu v pijači povrnila prejšnja živahnost, — zaman tudi to! On pije sicer po starem, ne misli pa več po starem, ne pripoveduje več o svojih premagah. Razžalosti se, potem pa glavo povesi na prsi in zaspi. Gotovo niti gospod Skrzetuski ne zdvaja huje nego Zagloba.«

»Strašna škoda, velik junak je bil! Pojdiva k njemu, gospod Mihael. Z menoj se je rad norčeval in me smešil o vsaki priliki. Morda bode tudi sedaj voljan. Moj Bog, kako se ljudje izpreminjajo. Kako vesel človek je bil!«

»Pojdiva!« reče gospod Volodijovski. »Pozno je uže, a njemu je zvečer najtežje. Ves ljubi dan dremlje, ponoči pa ne more spati.«

V takih pomenkih sta šla v stanovanje gospoda Zaglobe, katerega sta našla sedečega pri odprtem oknu, z glavo na roko oprto. Bilo je uže pozno. V gradu je vse potihnilo, le straže so klicale z zategnenimi glasovi, in v goščah, ki so grad delile od mesta, žvrgoleli so slavci svoje pesni, pošvistavali in žvrgoleli tako gosto, kakor gosto pada spomladni dež. Skozi odprto okno je povevala topla majnikova sapica, in jasni mesečni prameni so osvetljevali Zaglobi zgubančeno obličje in plešasto glavo, povešeno na prsi.

»Dober večer, gospod!« nagovorita ga viteza.

»Dober večer!« odgovori Zagloba.

»Kaj tako premišljuješ pri oknu, mesto da bi šel spat?« vpraša Volodijovski.

Zagloba vzdihne.

»Ne morem spati,« odgovori z lenim glasom. »Sedaj je ravno leto, ko sem nad Kahamlikom bežal pred Bohunom, in baš tako so nama žvrgoleli slavci, a kje je sedaj ona?!«

»Bog je tako vredil,« de Volodijovski.

»Nam vsem na solze in žalost, gospod Mihael! Za-me ni več tolažbe.«

Umolknili so, — le skozi odprto okno je bilo čim dalje natančneje čuti žvrgolenje slavcev.

Zdelo se je, kakor bi bila ta jasna noč z njimi prenapolnjena.

»O moj Bog, moj Bog!« vzdihne Zagloba, »popolnoma tako kakor nad Kahamlikom!«

Gospod Longin je stresnil solzo z bledobojnih brk, a mali vitez je izpregovoril:

»Ej, gospod, veš kaj? Pusti žalost in napij se z nama medu, na togo ti ne preostaje nič boljšega. Pri steklenici se bodemo spominjali boljših časov.«

»Napijem se,« odgovori Zagloba pobito.

Volodijovski je ukazal sobarju, naj prinese luč in vrč. Ker je vedel, da spomini najbolj oživé gospoda Zaglobo, vprašal je, ko so sedli:

»Torej je temu uže leto, odkar si z rajnico bežal pred Bohunom iz Rozlogov?«

»Bilo je maja meseca, maja meseca,« odgovori Zagloba. »Prešla sva črez Kahamlik, da bi bežala proti Zolotonoši. Oj, na svetu je težko!«

»In ona je bila preoblečena?«

»V Kozačka. Lase sem moral sirotici s sabljo odsekati, da bi je ne spoznali. Še mesto vem, kjer sem je s sabljo vred skril pod drevesno deblo.«

»Dražestna devojka!« pristavi Longin in vzdihne.

»Rečem vama, gospoda, da se mi je koj prvi dan tako priljubila, kakor bi jo bil od mladih nog pestoval. A ona je le roke sklepala pred menoj in me zahvaljevala, zahvaljevala za rešitev in varstvo. O, da bi me bili ubili, predno sem učakal ta dan.«

In znova je nastal molk, — in trije vitezi so pili med, pomešan s solzami. Potem je Zagloba nadaljeval:

»Mislil sem, da pri njih v starosti dočakam miru, a sedaj...«

Roke so mu omahnile.

»Od nikoder tolažbe, od nikoder tolažbe, preje gotovo ne ko v grobu...«

Predno pa je Zagloba poslednje besede dokončal, vstal je v veži hrup. Nekdo je hotel

Zagloba je skočil k Rzędzianu, prijel ga za ramo ter vprašal s hropečim glasom... (Str. 118.)

vstopiti, a sobar mu ni dovolil. Vnel se je glasen prepir, v katerem se je gospodu Volodijovskemu zdelo, da sliši znan glas. Kriknil je sobarju, naj ne brani vstopiti.

Nato se dveri odpro, in pokaže se okroglo, rdeče obličje Rzędzianovo, ki je zatočil oči po navzočnih, priklonil se in rekel:

»Hvaljen bodi Jezu Krist!«

Na vekov veke!« odgovori Volodijovski. »To je Rzędzian.«

»Da, jaz sem,« odgovori sluga, »in klanjam se vam do kolen, gospodje. A kje je moj gospod?«

»Tvoj gospod leži v Korci bolan.«

»O za Boga! Kaj slišim? Je-li hudo bolan?«

»Bil je hudo bolan, sedaj mu je bolje. Zdravnik zagotavlja, da ozdravi.«

»Prišel sem do svojega gospoda z novicami o njegovi gospici.«

Mali vitez začne tožno kimati z glavo.

»Po nepotrebnem si prišel. Gospod Skrzetuski uže ve o njeni smrti in mi jo oplakavamo.«

Rzędzianu izstopijo oči.

»Za Boga! Kaj slišim? Gospica je umrla?«

»Ni umrla, v Kijevu so jo umorili razbojniki.«

»V katerem Kijevu, kako praviš, blagorodnost?«

»V katerem Kijevu? Ali ne veš za Kijev?«

»Za Boga, ali se gospodu blede?! Kaj ima ona opraviti v Kijevu, ko je skrita v jarku nad Valadinko, blizu Raškova? Čarovnica je imela ukaz, naj se pred prihodom Bohunovim niti za korak ne gane. Me je li Bog izpremenil, ali kaj?«

»Kaka čarovnica, o čem govoriš?«

»I Horpina, saj to bábnico dobro poznam.«

Gospod Zagloba je vstal s klopi in začel mahati z rokama kakor človek, ki je padel v globočino in se poskuša rešiti, da bi ne utonil.

»Za Boga, gospod molči!« reče Volodijovskemu. »Za pet ran Kristovih, naj jaz vprašam.«

Vsi navzočni so se kar stresnili, tako bled je bil Zagloba. Znoj mu je stopil na plešo in skočil je črez klop k Rzędzianu, prijel ga za ramo ter vprašal s hropečim glasom:

»Kdo ti je to povedal, da je ona skrita v obližji Raškova?«

»Kdo bi mi bil povedal? Bohun!«

»Dečko, ali si zblaznel?!« vikne Zagloba in mikasti slugo. »Kak Bohun?«

»O, za Boga!« zakriči Rzędzian. »Čemu pa me tako mikastiš, velemožni gospod? Daj mi mir, da se opámetujem. Ti mi popolnoma zmedeš glavo. Kateri Bohun?! Gospod, ali ga ne poznaš?«

»Govôri, sicer te sunem z nožem!« vikne Zagloba. »Kje si videl Bohuna?«

»V Vlodavu! Gospodje, česa hočete od mene?« reče prestrašeni sluga. »Sem mari kak razbojnik?«

Zagloba bi bil skoro omedlel. Sapa mu je pošla in težko dihajoč je padel na klop. Gospod Mihael mu je priskočil na pomoč.

»Kedaj si videl Bohuna?« vpraša Rzędziana.

»Tri tedne bode temu.«

»Torej še živi?«

»Zakaj bi ne živel? Sam mi je pravil, kako si ga ranil, toda izlizal se je...«

»In ti je on povedal, da je gospica pod Raškovom?«

»Kdo drugi?«

»Čuj Rzędzian. Tu gre za življenje tvojega gospoda in za življenje njegove zaročnice! Ali ti je sam Bohun rekel, da ona ni v Kijevu?«

»Gospod moj, kako bi bila v Kijevu, ko jo je skril pod Raškovom in Horpini zabičil, da je ne sme izpustiti. Sedaj je meni dal »pernač« in svoj prstan, da bi šel k njej. Njemu so se namreč rane odprle in mora ležati, negotovo, kako dolgo.«

Daljni razgovor je pretrgal Zagloba, ki je znova planil s klopi, zagrabil se z obema rokama za ostanke svojih lâs ter začel kričati kakor zblaznel:

»Moja hčerka živí, živí! Za rane božje! Živí! Niso je ubili v Kijevu! Živí, ona živí, najmilejša!«

In starec je topotal z nogama, smejal se, ihtel, naposled pa Rzędziana prijel za glavo, pritisnil si ga na prsi ter ga začel poljubovati, da je spravil slugo popolnoma z uma.

»Gospod, odnehaj no... sicer me udušiš. Kajpada, živi... Če Bog dá, pojdemo skupaj po-njo... Gospod, no gospod!«

»Pusti ga, da pové, saj še ničesar ne razumemo,« reče Volodijovski.

»Govôri, govôri!« sili Zagloba.

»Začni od začetka, bratec,« reče gospod Longin, na katerega brkah se je tudi lesketala rosa.

»Dovolite, gospodje, da se oddahnem,« reče Rzędzian, »in da zaprem okno; ti slavci uže tako gostolé, da človek svoje besede ne razume.«

»Medu!« krikne Volodijovski sobarju.

Rzędzian zapre okno z navadno ravnodušnostjo, potem pa se obrne in reče:

»Gospodje, dovolite, da sedem, truden sem.«

»Sedi!« dé Volodijovski nalivajoč mu iz prinesenega vrča. »Pij z nami, s to svojo novico si zaslužil pijače, pa le naglo začni.«

»Dober med!« odgovori mladenič in vzdigne steklenico proti luči.

»Da bi te zlodej! Bodeš govoril ali ne!« vikne Zagloba.

»Gospod, ti se pa précej ježiš. Gospodje, saj bodem govoril, kedar hočete, vi smete ukazovati, a jaz moram ubogati, zato sem pa sluga. Vidim, da moram povzeti podrobno, od začetka...«

»Od začetka!«

»Gospodje, vi pomnite, kako je bila prišla novica, da je Bar vzet, kaj se je tam godilo in da smo o gospici mislili, da je uže po njej. Takrat sem se vrnil v Rzędziane, k roditeljem in dedu, ki ima sedaj uže devetdeset let... da prav povem ... ne! devetdeset in jedno leto.«

»Naj jih ima devetsto!« vikne Zagloba.

»Bog mu jih daj kar največ! Gospod, hvala za dobro besedo,« odgovori Rzędzian. »Vrnil sem se torej domov, da bi izročil roditeljema, kar sem z božjo pomočjo nabral mej razbojniki. Gospodje, vi uže veste, da so me prošlo leto v Čehrinu vjeli Kozaki, da so me imeli za svojega, da sem ranjenemu Bohunu stregel in se z njim jako seznanil. Pri tem sem od teh zlodejcev nabiral zlata, dragotin...«

»Vemo, vemo!« reče Volodijovski.

»Prišel sem torej k roditeljema, ki sta me bila zelo vesela in niti svojim očem nista hotela verjeti, ko sem jima vse pokazal, kar sem bil nabral. Dedu sem moral priseči, da mi je prišlo vse to poštenim potem v roke. Vsi so bili zelo veseli. Gospodje, treba je pa vedeti, da se z Javorskimi pravdajo za hruško, ki stoji na meji in razteza veje pol na našo stran, pol na stran Javorskih. Kedar Javorski hruško tresejo, padajo tudi naše hruške in se trkolajo črez mejo. Oni trdijo, da so te, ki ležé na meji, tudi njihove, a mi...«

»Kmet, ne razjari me,« opomni Zagloba, »in ne govôri tega, kar ne spada v stvar!«

»Najprvo dovoli, gospod, jaz nisem kmet, marveč šlahčič, če prav ubožen, pa z grbom, kar ti lahko povesta tudi gospod poročnik Volodijovski in gospod Podbipięta kot znanca gospoda Skrzetuskega, in rečem še jeden pot, ta pravda se vleče uže petdeset let...«

Zagloba je stisnil zobe in se zarekel, da nobene več ne zine.

»Dobro, ribica,« reče sladko gospod Longin, »povej nam o Bohunu, ne o hruškah.«

»O Bohunu?« reče Rzędzian. »Pa bodi o Bohunu. Bohun misli, gospod moj, da ga nima zvestejšega sluge in prijatelja nego sem jaz, dasi me je bil v Čehrinu ranil, kajti jaz sém mu — kar je res, to je res — stregel in ga pazil, ko so ga bili ranili knezi Kurčeviči. Takrat sem ga bil nalagal, da hočem držati s Kozaki, ker si mej njimi človek več pripridi; in on mi je verjel. Kako bi ne bil verjel, saj sem ga sezdravil! Grozno sem se mu torej priljubil in, res je, bogato me je nagradil. Pač ni vedel, da sem bil prisegel, da se mu osvetim za ono čehrinsko krivico. Ako ga nisem zabodel, storil sem to le zategadelj, ker šlahčiču ne pristoji, da bi sovražnika zabodel na postelji kakor svinjo.«

»Dobro, dobro,« reče Volodijovski. »To uže vemo, kako si ga pa sedaj našel?«

»To je bilo tako. Ko smo Javorske pritisnili (s trebuhom za kruhom pojdejo, drugače ne more biti!), mislil sem si: ‚Čas je, da tudi jaz poiščem Bohuna in mu izplačam krivice svoje.‘ Roditeljema in dedu sem povedal vso stvar, a oni: ‚Ker si prisegel, pa pojdi, če ne si ničemnik.‘ Šel sem in še to zraven mislil: ‚Ko najdem Bohuna, morda tudi o gospici kaj poizvem. Ustrelim ga ter odpotujem s to novico do gospoda; tudi od njega se nadejam nagrade.‘«

»Gotovo, tudi mi te hočemo nagraditi,« reče Volodijovski.

»Od mene, bratec, imaš konjiča z uzdo,« dodá Longin.

»Pokorno vas zahvaljujem, velemožni gospodje,« reče sluga veselo. »To je lepo, da mi za dobro novico daste dar, saj jaz pa tudi ne zapijem, kar od koga dobim...«

»Vragi me trgajo!« zamrmra Zagloba.

»Odšel si torej od doma...« opomni ga Volodijovski.

»Odšel sem torej od doma,« reče Rzędzian, »pa pomislim: ‚Kam bi šel? V Zbaraž. Odonod ni daleč do Bohuna, popreje pa poizvem, kje je moj gospod.‘ Šel sem torej, gospod moj, šel sem na Belo in Vlodavo in v Vlodavi — konjiča sem imel uže zelo utrujenega — ustavil sem se, da ga napasem. A tam je bil sejem, povsodi polno šlahte. Grem k meščanom, — tudi tam šlahta! Naposled mi reče neki žid: ‚Imel sem izbo, pa jo je vzel nekov ranjen šlahčič.‘ Pa pravim: ‚Dobro se je namerilo. Jaz znam lečiti, kajti, ker je baš sejem, vaš lečnik v preobilem opravilu gotovo ne vé, kje se ga glava drži.‘ Ta žid mi je še pravil, da se slahčič sam zdravi in da noče nikogar videti. A potem je šel vendar-le vprašat. Menda je bilo bolniku hujše, zato mi je dovolil vstopiti. Vstopim, — gledam, kdo je bil v postelji? Bohun.«

»O to!« krikne Zagloba.

»Prekrižal sem se: V ime Očeta in Sina in svetega Duha! Ustrašil sem se, a on me je takoj spoznal. Strašno me je bil vesel. — On

me namreč ima za prijatelja. — Pa pravi: ‚Bog te mi je poslal! Sedaj ne umrjem.‘ Jaz pa pravim: ‚Gospod, kaj pa počneš tu?‘ In položil je prst črez usta ter mi stoprv pozneje povedal svoje prigodke, kako ga je Hmielnicki izpod Zamosta poslal do presvetlega kralja, takrat še kraljeviča, in kako ga je v Lipkovu ranil gospod poročnik Volodijovski.«

»Ali se me je hvaležno spominjal?« vpraša mali vitez.

»Ne morem povedati drugače nego da zelo hvaležno. ‚Mislil sem — pravi — da je kak širokoustnež, da — pravi — kak pasji izrod, a to je — pravi — junak prve mere, ki me je malo ne črez pol presekal.‘ Le kedar se spomni gospoda Zaglobe, škrta še bolj nego popreje, češ, da ga je on zapeljal v boj...«

Rzędzian je Bohunu prisegel, na tihem pa dostavil: »S svojim gospodom«. (Str. 121)

»Vrag mu trgaj dušo! Jaz se ga ne bojim!« odgovori Zagloba.

»Prišla sva torej do prejšnje zaupnosti,« govori dalje Rzędzian, »da, še do večje, in on mi je vse povedal, kako blizu smrti je bil, kako so ga v Lipkovu vzeli na dvor, ker so mislili, da je šlahčič, — on se je namreč izdal za gospoda Huleviča s Podolja — kako so ga pozneje izlečili in gostili, — za kar jim je prisegel dosmrtno hvaležnost.«

»In kaj je počel v Vlodavu?«

»Namenil se je na Volinj. V Parčevu se je zvrnil z voza, odprle so se mu rane in ostati je moral tam, če tudi v velikem strahu. Tam bi ga bili lahko razsekali. To mi je sam rekel. ‚Poslan sem bil z listi,‘ pravi, ‚sedaj pa nimam nobene druge svedočbe ko ‚pernač‘, in ako bi se izvedelo, kdo da sem, razsekali bi me ne le šlahta, obesil bi me tudi prvi poveljnik in ne bi nikogar vprašal za dovoljenje.‘ Pametujem, da sem mu nato dejal: ‚Gospod, dobro si rekel, da bi te poveljnik prvi obesil.‘ A on vpraša: ‚Kako to?‘ ‚Tako,‘ rečem jaz, ‚treba pozornosti. Nikomur se ne sme nič črhniti. Gledal bodem, da se ti tudi v tem prikupim.‘ Nato me je jel zahvaljevati in mi zatrjevati hvaležnost, češ, da me nagrada ne mine. ‚Sedaj,‘ pravi, ‚nimam denarja, a kolikor imam dragotin, dam ti je, pozneje pa te obspem z zlatom, le jedno uslugo mi še stôri.‘«

»Aha, sedaj pride vrsta na knežnjo!« pristavi Volodijovski.

»Da, gospod moj, vse moram na drobno povedati. Ko mi je torej rekel, da nima denarja, izgubil sem vse srce za-nj in pomislil: ‚Počakaj! Storim ti uslugo!‘ On pa pravi: ‚Bolan sem in nimam moči, da bi šel na pot, a čaka me dolga in nevarna pot. Ako — pravi — proderem na Volinj (in odtodi ni daleč tja) tedaj bodem uže mej svojimi, a tja nad Dnjeper ne morem iti, nimam moči, iti pa treba — pravi — črez sovražne kraje, okolu gradov in vojsk, — pojdi ti namesto mene.‘ Jaz vprašam: ‚Pa kam?‘ — On nato: ‚Pod Raškov, tam je skrita pri Dončevi sestri Horpini, čarovnici.‘ — Vprašam: ‚Knežnja?‘ — ‚Da,‘ reče. ‚Skril sem jo tja, kjer je človeško oko ne zagleda. Pa tam ji je dobro in siplje dragotine kakor kneginja Višnioviecka.‘«

»Pripoveduj no bolj naglo!« krikne Zagloba.

»Naglost ni nikjer dobra,« odgovori Rzędzian. »Gospodje, ko sem to slišal, bil sem

vesel. Pokazal pa tega nisem in sem vprašal: ‚Pa je gotovo tam? To mora biti uže davno, ko si jo odvedel tja.‘ In začel se je rotiti, da mu je Horpina zvesta služabnica, ki bi mu jo tudi deset let hranila, dokler se ne vrne in da je knežnja gotovo tam, kakor je Bog v nebesih, zakaj tja ne pridejo niti Lahi niti Tatarji niti Kozaki, a Horpina ne prekrši obljube in ukaza.«

Ko je Rzędzian tako pripovedoval, tresel se je gospod Zagloba, kakor bi bil mrzličen, mali vitez je veselo kimal z glavo, gospod Podbipięta pa je vzdigaval k nebu oči.

»V samostan Prečiste Device!« nadaljuje Rzędzian. ‚Dam ti — rekel je — prstan in »pernač« in nož, — Horpina bode uže vedela, kaj to pomeni. Zmenila sva se tako, in Bog te je meni poslal — pravi — zakaj ona te pozna in vé, da si mi najzvestejši prijatelj. Idita skupaj. Kozakov se ne bojta, le Tatarjev se ogibajta, ti bi se ne zmenili za »pernač«. Denarji, zlati — pravi — zakopani so tam v jarku. — Vzemi je. Spotoma pa pripovedujta: Bohunovna gre! in ničesar ne bodeta pogrešala. Sicer si bode pa čarovnica uže znala pomagati. Ti ji le od mene

Po teh besedah je Zagloba prvi pokleknil, za njim pa drugi ... (Str. 122)

»Gotovo je, da je ona tam,« nadaljuje mladi sluga. »Najboljši dokaz je pač ta, da me je poslal k njej. Jaz pa sem se začel pomišljati, da bi se ne izdal: ‚Pa čemu naj bi šel tja?‘ On nato: ‚Ker jaz ne morem iti. Ako se — pravi — ‚živ prekradem iz Vlodave na Volinj, zaukažem, da me nesó v Kijev. Tam so uže povsodi naši, Kozaki, ti pa pojdi tja — pravi — in daj Horpini ukaz, da jo odvede v Kijev, v samostan Prečiste Device.‘«

»A, torej ne v samostan Dobrega Nikole!« vzbuhne Zagloba. »Saj sem dejal, da je Jerlič zblaznel ali pa se je zlagal.«

nesi sporočilo. Jaz nesrečnik nimam nikogar tu v tujem kraji, mej sovražniki, komur bi jo zaupal.‘ Tako me je prosil, gospodje moji, da so mu kapale solze, naposled pa mi je velel bestija priseči, da pojdem, in jaz sem res prisegel, le dostavil sem po tihem: ‚S svojim gospodom!‘ Zelo se je razveselil in mi dal »pernač«, prstan in nož in kar je imel dragotin. Jaz sem vse vzel, kajti mislil sem si: Bolje, da imam jaz nego razbojnik. O slovesu mi je povedal, kateri jarek nad Valadinko je to in kako moram iti in se obračati, tako na drobno, da bi lahko našel z zavezanimi očmi, kar bodete, go-

spodje, sami lahko videli, saj mislim, da pojdemo skupaj.«

»Takoj jutri!« reče Volodijovski.

»Kaj jutri? Še danes ukažem za jutri konje osedlati.«

Vsem je radost osvojila srca in čuli so se vskriki hvaležnosti; radostno so si mencali roke in vedno na novo popraševali, a sluga je odgovarjal z njemu lastnim ravnodušjem.

»Bes te lopni!« vskrikne Zagloba. »Zares, kakega slugo ima gospod Skrzetuski!«

»Zakaj?« vpraša Rzędzian.

»Ker te bode gotovo pozlatil.«

»Tudi jaz mislim, da ne bode brez nagrade, če tudi svojega gospoda služim le iz zvestobe.«

»A kaj si storil z Bohunom?« vpraša Volodijovski.

»Baš to, da je bolan ležal in da mu nisem smel do kože, mučilo me je zelo, gospodje moji. Uže usoda tako nanese! Kaj naj bi bil storil? Ko mi je vse povedal in dal, kar mi je imel dati, pa posežem v glavo po razum. ‚Čemu,' rečem samemu sebi, ‚bi po svetu hodil tak zlodejec, ki ropa devojke in ki je mene v Čehrinu ranil? Bolje je, da ga ni in da ga vrag trga.' Mislil sem si tudi: ‚Morda ozdravi in pojde potem proti nam s Kozaki.' Jaz nisem dolgo premišljal in sem šel k poveljniku Regovskemu, ki stoji v Vlodavi s praporom, ter sem mu ovadil, da je to Bohun, najhujši izmej vstašev. Sedaj so ga gotovo uže obesili.«

Na te besede se je Rzędzian zelo razsmejal ter se oziral po navzočnih, kakor bi čakal, da bi se smejali tudi oni. A kako se je začudil, ko so vsi molčali. Stoprv črez nekaj trenotkov je Zagloba prvi zamrmral: »Pustimo to!« — Volodijovski je sedél tiho, gospod Longin pa je začel cmokati z jezikom, odmajavati z glavo, naposled pa je rekel:

»To pa ni bilo lepo, bratec, reci kar hočeš, ni bilo lepo.«

»Kako to, gospod?« vpraša Rzędzian strmeč. »Ali bi bilo lepše, da bi ga bil zabodel?«

»Tudi to bi bilo grdo, tudi grdo; ne vem, kaj je lepše, ali razbojnik ali Judež.«

»Kaj govoriš, gospod? Je mari Judež izdal kakega vstaša? Saj je Bohun sovražnik presvetlemu kralju in vsej Poljski!«

»Res je, pa vendar ni lepo. Kako praviš, kako se je oni poveljnik nazival?«

»Gospod Regovski. Pravili so mi, da mu je Jakob ime.«

»On je!« zamrmra Litvin. »Sorodnik gospoda Lašča in sovražnik gospoda Skrzetuskega.«

Toda ta pripomnja se ni slišala, ker je gospod Zagloba poprijel besedo.

»Velemožni gospodje! Tu se ne sme odlašati. Bog je po tem dečku vse tako vredil, da nam bode odslej laglje iskati nego doslej, — Bogu bodi hvala! Jutri moramo odriniti. Knez je sicer odšel, a mi se tudi brez dovoljenja odpravimo na pot, odlašati ne smemo! Šli pa bodemo mi trije: Volodijovski, jaz in Rzędzian, ti pa ostani doma, gospod Podbipięta. Bolje bode tako. Tvoja postava in tvoja prostodušnost bi nam le kvaro delala.«

»Ne, bratec, jaz pojdem tudi z vami!« reče Litvin.

»Radi njene varnosti moraš to storiti in ostati. Kdor te je le jedenkrat videl v življenji, ne pozabi te nikdar. Res je, da imamo »pernač«, toda tebi bi se tudi s »pernačem« ne verjelo. Puljana si dušil vpričo vsega Krzivonosovega razbojništva in, ako bi bil ti z nami, gotovo bi nas spoznali. Nikakor ne more biti, da bi šel z nami. Treh glav za-se tam ne najdeš, tvoja pa nam mnogo ne pomore. Nikari se ne trudi, rajši sédi.«

»Obžalujem,« reče Litvin.

»Obžaluj ali ne obžaluj, ostati moraš. Kedar pojdemo pa gnezda z dreves pobirat, takrat te pač vzamemo s seboj, sedaj pa ne.«

»Grozno si siten!«

»Daj mi šobo, gospod, srce mi je veselo, ali ostani. Še nekaj, velemožni gospodje! Stvar je zelo važna. Vse mora ostati tajno, da se ne raznese mej vojake, odtodi pa mej kmete. Ne črhni nikdo nikomur!«

»Ba, ni knezu?«

»Kneza ni.«

»A gospodu Skrzetuskemu, ako se vrne?«

»Baš njemu niti besedice ne, ker bi jo koj udrl za nami. Za veselje bode imel dovolj časa. Bog ga varuj nove prevare, — prišel bi ob pamet. Možbeseda, gospôda, da niti besedice!«

»Možbeseda!« reče Podbipięta.

»Možbeseda, možbeseda!«

»A sedaj zahvalimo Boga!«

Po teh besedah je Zagloba prvi pokleknil, za njim pa drugi in molili so dolgo in iskreno.

XXII.

Knez je bil pred nekoliko dnevi res odšel v Zamost, da bi nabral novih močij, in se ga ni bilo nadejati tako kmalu, zategadelj so Volodijovski, Zagloba in Rzędzian odrinili tajno, da nihče ni vedel o tem. Odhod je bil znan jedinemu Podbipięti, ki je pa molčal kakor kamen, ker ga je vezala možbeseda.

Vieršul in drugi častniki, ki so vedeli o smrti knežnje, niso mogli misliti, da bi odhod Zaglobe in malega viteza utegnil biti v kaki zvezi z zaročnico nesrečnega Skrzetuskega, in so sodili, da sta šla prijatelja k njemu, in to tem bolj, ker je bil z njima tudi Rzędzian, o katerem je bilo znano, da je sluga Skrzetuskega.

Oni pa so krenili naravnost v Hlebanovko in so se tam pripravljali na pot.

Pred vsem drugim je Zagloba za novce, katere si je bil izposodil od Longina, kupil pet krepkih podoljskih kônj, trpežnih za dolge pohode, kônj, kakoršne je rada rabila poljska konjica, pa tudi starejšinstvo kozaško. Podoljski konj se je mogel ves ljubi dan gnati za Tatarji, v brzini pa je prekašal celo turškega ter je laglje trpel vsakovrstne vremenske izpremembe, hladne noči in dež. Petero takih kônj je torej Zagloba kupil. Razun tega je za-se in za tovariša kakor tudi za knežnjo nabavil potrebne kozaške obleke. Rzędzian je vse vložil in spravil. Ko je bilo vse potrebno vrejeno in prigotovljeno, krenili so na pot, priporočivši celo podjetje Bogu in svetemu Nikolaju, zaščitniku devic.

Tako preoblečeni so bili popolnoma podobni kozaškim atamanom, in često se je dogajalo, da so je ustavljali vojaki poljskih posadek in straže, razpostavljene prav do Kamjenca, — a tam se je lahko legitimoval gospod Zagloba. Dolgo časa so potovali po mirnem kraji, posedenem od praporov regimentarja Lanckoronskega, ki se je počasi bližal Baru, da bi ondi pazil na zbirajoče se kozaške kupe. Povsodi se je uže razneslo, da s pogodbami ne bode nič, in vojna je visela nad krajem, dasi tudi glavne sile še niso hitele v boj. Perejeslavsko premirje se je skončalo z Zelenimi svetki. Vojna posamičnih oddelkov prav za prav ni nikdar prenehala, sedaj se je pa še vzmogla — in na obeh straneh so čakali le še gesla. V tem se je vesna razradovala nad stepo. Po konjskih kopitih strta zemlja se je pokrila s krasoto trave in cvetja, ki je vsklilo iz teles pobitih vitezov. Nad pobojišči so v modrini viseli škrjanci, po višinah letali raznoliki ptiči; razlite vode so se lesketale pod toplim povevom vetriča kakor blesteče luske, a zvečer so se pogovarjale žabe, plavajoče v razgreti vodi in v pozno noč veselo regljaje.

Zdelo se je, da celo narava hrepeni zaceliti rane, zazdraviti bolesti, mogile pokriti s cvetovi. Na nebu in na zemlji je bilo jasno, sveže, povetrno, veselo, in vsa stepa kakor slikana se je lesketala kakor zlatoglav,*) izpreminjala se kakor mavrica ali pa kakor poljski pas, na katerem je umeteljna ženska roka izborno spojila vse boje. Stepa je mrgolela ptičev, in veter je pihal po njenih širinah, sušil vode in človeškim obrazom dajal zagorelo polt.

Vsako srce se raduje ter polni z neizmerno nadejo. Tudi naša viteza sta bila polna take nadeje. Gospod Volodijovski je neprenehoma pel, Zagloba pa se je pretezal na konji, nastavljal pleča proti solncu in jednoč, ko ga je dobro ogrelo, rekel malemu vitezu:

»Prijetno mi je. Ako se prav premisli, po medu in ogerskem vinu za stare kosti ni boljšega nego solnce.«

»Vsem je prijetno,« odgovori gospod Volodijovski. »Pomisli, saj celo živali rade legajo na solnce.«

»Sreča, da gremo po knežnjo v tak čas,« nadaljuje Zagloba, »po zimi, v mrazu bi bilo z devojko težko bežati.«

»Da jo le v roke dobimo! Vrag naj me vzame, če nam jo kdo izpuli!«

»Gospod Mihael, rečem ti,« dé nato Zagloba, »da imam nekak strah, namreč ta, da o vojni ne bi Tatarji tja prihruli in nas zajeli. S Kozaki bi si znali pomagati. Kmetstvu se niti legitimovali ne bodemo, saj si opazil, da nas imajo za starejšine, a Zaporožci »pernaču« prizanašajo in Bohunovo ime nam bode ščit.«

»Tatarje dobro poznam. V lubnijanskem panstvu smo se vedno in vedno spopadali, — osobito jaz in Vieršul nisva nikoli imela miru,« odgovori Volodijovski.

»Tudi jaz je poznam,« reče Zagloba. »Saj sem ti pravil, kako sem mej njimi mnogo let preživel. Mej njimi bi bil lahko dosegel visoka dostojanstva, a ker se nisem hotel pomahomedaniti, moral sem vse pustiti. Vrhu tega so mi hoteli dati še mučeniško smrt, ker sem bil

*) Rastlina, lat. Asphodelus luteus (Goldwurz).

njih najstarejšega duhovnika pregovoril na pravo vero.«

»Nekdaj si dejal, da je bilo to v Galaciji.«

»V Galaciji je bilo drugi pot in na Krimu drugi pot. Ako misliš, da se v Galaciji svet konča, po tem takem gotovo ne veš, kje poper rase. Na tem svetu je več Beljalovih sinov nego krščanov.«

Tu se vtakne Rzędzian v razgovor.

»Niso samo Tatarji, ki bi nas utegnili ovirati. Gospoda, pozabil sem povedati, kaj mi je Bohun rekel: ‚Ta jarek varujejo vražje moči.' Velikonja, ki hrani knežnjo, je mogočna čarovnica, sporazumljena s hudiči, kateri jo najbrže opozore na našo namero. Res, da imam tu blagoslovljeno svinčenko, — drugačna se je ne prime — vendar nam bodo gotovo celi regimenti pošastij branili vhod. Pazita, gospoda, da se mi ne pripeti kaj zlega, sicer je nagrada izgubljena.«

»Trot!« obregne se Zagloba. »Baš o tvojem zdravji bodem mislil, ne? Hudič ti ne zavije vratu, in če bi ti ga, ne bilo bi škode, saj bodeš zaradi svoje lakomnosti itak pogubljen. Prestar vrabec sem ti, da bi se udal kar nikomu nič. Zapomni si: Ako je Horpina močna čarovnica, sem jaz še močnejši čarovnik, kajti jaz sem se v Perziji učil črne vede. Ona služi hudiče, hudiči pa mene in z njimi bi lahko oral kakor z voli, — pa nočem, rajši skrbim za vzveličanje svoje duše.«

»To je dobro, gospod, toda ta pot pa le porabi svojo moč; če si na varnem, je vedno prijetneje in bolje.«

»Jaz se pa bolj zanašam na našo dobro stvar in na božjo pomoč,« odgovori Volodijovski. »Če Horpino stražijo črti, z nami so krilatci nebeški, katerim se ne upre najmočnejša sila peklenska. V ta namen obljubim vélikemu angelu, svetemu Mihaelu sedem sveč iz belega voska.«

»Tudi jaz priložim jedno,« reče Rzędzian, »da me ne bode velemožni gospod Zagloba strašil s pogubljenjem.«

»Prvega te pošljem v pekel,« odgovori šlahčič, »ako se pokaže, da mesta dobro ne veš.«

»Kako to, da ga ne vem? Ko pridemo v Valadinko, najdem je vama z zavezanimi očmi. Mi pojdemo ob bregu, a jarek bode na desno. Ta jarek spoznamo po tem, da je vhod zavaljén s skalo. Na prvi pogled se zdi, da nikakor ni možno va-nj, a v skali je presledek, da gresta lahko dva konja vštric. Ko bodemo tam, potem nam nihče ne upetá. To je jedini vhod in izhod iz jarka, naokolo pa so tako visoke stene, da jedva ptič preleti. Čarovnica mori ljudi, ki vstopajo brez dovoljenja, in ondi je mnogo človeških kostij. Bohun pa mi je rekel, naj se nikar ne bojim in naj grem in kričim: Bohun! Bohun!... Potem pride ona k nam prijazna. — Razun Horpine je tam tudi Čeremis, ki okrutno strelja iz ‚piščeli'. Oba moramo usmrtiti.«

»Onega Čeremisa ne rečem, da ne, babi bode pa dovolj, če jo zvežemo.«

»Gospod, težko, da bi jo zvezal. Močna je, da oklep trga kakor srajco in da ji podkva v roki kar hrestne. Morda bi ji bil gospod Podbipięta kos, mi pa ne. Gospod, le miren bodi, posvečéno svinčenko imam zá-njo. Na to čarovnico naj pride črna ura, drugače bi letela za nami kakor volčica in bi klicala Kozake. — Gotovo niti svoje glave ne bi odnesli zdrave, nikari še gospodično.«

V takih pomenkih in mej takim posvetovanjem je našim znancem potekal čas. Jahali so spešno, ogibali se mestec, sel, hutorov in mogil. Šli so na Jermolince proti Baru, odkoder so imeli zaviti povprek na Jampol proti Dnjestru. Potovali so črez okolico, kjer je nekoč Volodijovski Bohuna pobil — in gospoda Zaglobo rešil iz njegovih rok. Naleteli so celo na tisti hutor in so v njem prenočili. Včasih jim je bilo treba prenočiti celo pod milim nebom, na stepi. Ob takih prilikah je Zagloba tovariša zabaval s pripovedovanjem davnih svojih dogodkov, takih, ki so bili resnični, in takih, katerih sploh ni bilo. Največ pa se je govorilo o knežnji in nje bodoči osvoboditvi.

Naposled so iz kraja, ki so ga bili posedle posadke in prapori Lanckoronskega, dospeli v kraje kozaške, v katerih ni ostalo nič Lahov, ker so vse, kolikor jih ni pobegnilo, pokončali z ognjem in mečem. Majnik je minil, pričel se je vroči junij, a naši potniki so imeli stoprv tretjino poti za seboj. Pot je bila dolga in težavna. Na srečo jim od kozaštva ni pretila nobena nevarnost. Kmetskim tolpam se niti legitimovali niso, ker so je te najčešče imele za zaporoške starejšine, vendar pa so je tu pa tam tudi vprašali, kdo da so. Ondaj pa je Zagloba, ako je bil vprašalec Niževec, pokazal Bohunov »pernač«, ako pa je bil navaden morilec izmej črni, sunil ga je s konja z nogo v prsi ter ga prevrnil na tla. Drugi gledalci so jim potem odprli pot, ker so mislili, da je to ne le njih

Horpina je šla naglo, a za njo se je točilo neko majhno, pritlikavo človeče z dolgo turško puško v roki. (Str. 130.)

človek, marveč celo kakov dostojanstvenik, da tako samosvestno tolče. — »Morda je Krzivonos, Burlaj, ali pa celo sam batko Hmielnicki.«

Gospod Zagloba se je zelo pritoževal, da je Bohunova slava tolika, kajti Niževci so le preveč silili va-nj z vprašanji, kar je potovanje silno oviralo. Navadno ni bilo vprašanjem ne konca ne kraja: »Je zdrav, še živi?« Vest o njegovi smrti se je bila zanesla celo pod Jahorlik in do slapov. A ko so potniki povedali, da je zdrav in svoboden ter da so baš od njega odposlani, poljubljali so je in gostili. Odpirali so jim svoja srca in celo mošnje, s čemer se je prevejani sluga Skrzetuskega zelo okoriščal.

V Jampolu je je vsprejel Burlaj, ki je tu z niževsko vojsko in s črnijo čakal Tatarjev, star, slaven polkovnik. Ta je pred leti Bohuna učil vojaškega rokodelstva. Hodil je z njim na črnomorske pohode in nekoč, na jednem takih pohodov sta bila skupno oplenila Sinopo. Ljubil ga je torej kakor sinu in radostno vsprejel njegove odposlance ter ni pokazal niti najmanjše sumnje, zlasti ker je prejšnje leto Rzędziana pri njem videl. Da, ko je izvedel, da Bohun živi in da gre na Volinj, priredil je odposlancem častno pojedino ter se sam na njej upijanil.

Gospod Zagloba se je bal, da bi se Rzędzian kako ne zagovoril, a pokazalo se je, da je kakor lisica zviti sluga sicer resnico govoril, toda znal tudi tako zasukavati, da si je pridobil tem večje zaupanje. Divno je bilo poslušati razgovore naših vitezov. Kazala sta strašno odkritosrčnost in često ponavljala svoje ime.

»Slišali smo,« reče Burlaj, »da je Bohun v dvoboji ranjen. Ne veste, kdo ga je ranil?«

»Volodijovski, častnik kneza Jeremije, odgovori mirno Rzędzian.

»Ej, da ga jaz v roke dobim, izplačal bi ga za našega sokola! Iz kože bi ga del!«

Gospod Volodijovski pomrda s svojimi ovsenimi brkicami in pogleda Burlaja s takim pogledom, s kakoršnim hrt pogleda volka, katerega ne more čavsniti za grlo, a Rzędzian reče:

»Zato sem pa povedal njegovo ime, gospod polkovnik.«

»Rogač bode imel pravo veselje s tem slugo!« misli si gospod Zagloba.

»A ta ni toliko kriv,« nadaljuje Rzędzian, »saj ga je izzval sam Bohun, ker ni vedel, kako sabljo izziva. Bil je namreč tam še nekov drug šlahčič, največji Bohunov sovražnik, ki mu je uže jeden pot knežnjo iz rok izpulil.«

»In kdo je ta?«

»Ej, star pijanec, ki se je v Čehrinu obešal na našega atamana in se mu prijaznega delal.«

»Tudi on bode še visel!« vskrikne Burlaj.

»Ranjen je bil tako zelo,« pravi Rzędzian, »da bi koga drugega uže vrani zobali, toda v našem atamanu je trdna duša in ozdravel je, če prav se je jedva zavlekel v Vlodavo. No, pač bi bilo po njem, da ni nas. Izpravili smo ga na Volinj, kjer so našinci, nas pa je poslal po dekle.«

»Dekleta ga pogubé,« zamrmra Burlaj, »in jaz sem mu to uže davno rekel. Ali bi ne bilo bolje, da bi se z dekletom poigral po kozaški, potem pa kamen za vrat in v vodo, kakor smo delali na Črnem morji?!«

Gospod Volodijovski se je jedva obrzdal, tako so te besede ranile njegovo misel o ženskem spolu, Zagloba pa se je nasmehnil ter rekel:

»Gotovo bi bilo bolje.«

»Vi ste mu dobri prijatelji!« reče Burlaj. »Vi ga niste zapustili v potrebi, a ti mali,« tu se je obrnil k Rzędzianu, »ti si najbolji izmej vseh. Videl sem te uže v Čehrinu, kako si stregel našemu sokolu. No, torej sem vam tudi jaz prijatelj. Povejte, česar vam je treba, molojcev ali kônj, rad vam dam, da se vam nazaj gredé kaj neljubega ne pripeti.«

»Molojcev ne potrebujemo, velemožni polkovnik,« odgovori Zagloba, »saj gremo po svojem kraji in Bog ne daj, da bi prišli v nevarnost. Z veliko četo je slabše nego z malo, a brzi konji bi nam dobro došli.«

»Dam vam takih, da jih celo hanovi ne dohité.«

V tem se je tudi Rzędzian odzval, kajti trenotek se mu je zdel ugoden.

»Tudi denarja nam je dal ataman malo, ker ga ni imel več, a za Braclavom je mera ovsa po srebrniku.«

»Idi z menoj v sobo,« reče Burlaj.

Rzędzian si tega ni dal dvakrat ponoviti in je s starim polkovnikom vred izginil za dveri. Ko se je kmalu potem zopet pokazal, sijala mu je radost z okroglolič nega obraza, a sinji župan se ni dal več zapeti.

»No, idite z Bogom,« ozove se stari Kozak, »ako devojko vzamete, oglasite se zopet, da tudi jaz vidim Bohunovo golobico.«

»To ne more biti, gospod polkovnik,« odgovori sluga smelo. »Naša Laška je grozno plašna in se je jedenkrat uže sunila z nožem. Bojimo se, da bi se ji kaj hudega ne pripetilo. Bolje bode, naj ataman z njo stori, kar hoče.«

»Dobro. Njega se ne bode bala, — Laška beloroka! Kozak ji smrdi!« zagodrnja. »Idite z Bogom! Nimate več daleč.«

Iz Jampola ni bilo več daleč do Valadinke, ali pot je bila zelo težavna, da, brezpotje se je odpiralo pred vitezoma, kajti za onih časov so bili ti kraji še pustinja, le zredka naseljena. Od Jampola so krenili na zahod, oddaljujoči se od Dnjestra, da bi šli potem proti Raškovu in potem našli jarek. Na nebu je napočila zora. Gostovanje se je bilo raztegnilo v pozno noč. Zaglobi je bilo to všeč, ker pred solnčnim zatonom itak ne bi bili našli jarka. Dalje potujoč so se pogovarjali, kako jim je sreča služila na vsem potovanji, in, ko so omenili Burlajeve gostbe, rekel je Zagloba:

»Poglejte no, kako se Kozaki, ki žive v bratstvu, podpirajo v vsaki nezgodi. O črni ne govorim, to prezirajo in ji bodo, ako se jim posreči otresti naše gospodstvo, mnogo hujši gospodarji nego smo mi, v ‚bratstvu' pa je vsakdo pripravljen za drugega skočiti v ogenj in niso taki kakor mej našo šlahto.«

»Kaj še, gospod moj!« odvrne nato Rzędzian. »Bil sem dolgo mej njimi in sem videl, kako se mej seboj trgajo kakor volcje. Da ni Hmielnickega, ki je brzda s silo, pojedli bi drug drugega. Ta Burlaj pa je velik vojevnik, in sam Hmielnicki ga ima zelo v čislih.«

»Ti ga gotovo zaničuješ, ker se ti je dal tako oskubsti. Ej Rzędzian, Rzędzian, ti ne umrješ naravne smrti!«

»Kakor je komu pisano, velemožni gospod. Saj je hvale vredno in Bogu milo, če prekaniš sovražnika.«

»Saj tega ne mislim, marveč tvojo lakomnost. To je kmetsko čuvstvo, ki ne pristoja šlahčiču, zaradi katerega bodeš gotovo pogubljen.«

»Cerkvi bodem daroval sveč, da bode tudi gospod Bog imel korist od mene in mi dal blagoslova; da pa roditeljema pomagam, to ni greh.«

»Kak lopov!« vskrikne gospod Zagloba, obrnivši se k Volodijovskemu. »Mislil sem, da z menoj vred propadejo tudi ukane, sedaj pa vidim, da je to še večji prevejanec, saj po prekanjenosti tega sluge osvobodimo knežnjo iz Bohunovih rok, z Bohunovim dovoljenjem in na Burlajevih konjih. Je-li uže kdo videl kaj podobnega?! A na videz za tega dečka ne bi dal treh grošev!«

Rzędzian se je zadovoljno nasmehnil in rekel:

»Gospod, slaba nam bode pela.«

»Prikupil si se mi in, da nisi tak lakomnež, vzel bi te v službo. Ker si Burlaja tako naplahtal, oprostim ti, da si me imenoval pijanca.«

»Saj te nisem jaz tako imenoval, Bohun te je.«

»Bog ga je kaznoval,« odgovori Zagloba.

V takih pomenkih je minilo jutro. Ko se je pa solnce pomaknilo visoko na nebni svod, obšla je je resnoba, — črez nekoliko ur so imeli zagledati Valadinko. Po dolgi poti so bili nazadnje na mestu. Nemir, naraven v takih slučajih, vkradel se jim je v srca. Ali Helena še živí? In ako živí, ali jo najdejo v jarku? Horpina jo je morda odvedla, zadnji čas morda skrila kje v jarkovih razpadlinah, ali celo umorila. Ovire niso bile še vse odstranjene, nevarnosti niso še vse minile. Res je, da so vedeli in imeli vse znake, po katerih je je morala Horpina spoznati, da so Bohunovi odposlanci, ki vrše njegovo voljo, — ali kaj bode, če jo hudiči in zli duhovi opozoré? Tega se je najbolj bal Rzędzian, a tudi gospod Zagloba, če tudi se je hvalil, da je izvedenec v črni vedi, ni brez nemira mislil o tem. V takem slučaji bi našli jarek prazen, ali še huje, Kozake iz Raškova skrite v njem. Srca so jim čim dalje močneje utripala, in ko so naposled po nekolikourni poti z jarkove višine zagledali bleščeči trak vode, pobledelo je Rzędzianu okroglo obličje.

»To je Valadinka!« izpregovori s pridúšenim glasom.

»Uže?« vpraša baš tako tiho Zagloba. »Kako smo uže blizu...«

»Da bi nas le Bog varoval!« odvrne Rzędzian. »Velemožni gospod, začni no zaklinjati, strašno se bojim.«

»Zaklinjanje je neumnost! Blagoslovimo roko in usta, — to najbolj pomore.«

Gospod Volodijovski je bil najmirnejši, a je molčal, le skrbneje si je ogledal samokrese, na novo podsul ter potem poskusil, če gre sablja rada iz nožnice.

»V tem samokresu imam blagoslovljeno krogljo,« reče Rzędzian. V ime Očeta in Sina in svetega Duha! Idimo!«

»Idimo, idimo!«

V kratkem so dospeli do brega male rečice ter obrnili konje v smer njenega teka. Tu je Volodijovski za hip ustavi ter reče:

»Rzędzian naj vzame ‚pernač,' njega čarovnica pozna in naj se najprvo z njo pogodí, da se naju ne ustraši in s knežnjo ne zbeži v kako razpoklino.«

»Gospoda, jaz ne grem prvi, storita, kar hočeta,« odreže se Rzędzian.

»Trot, idi torej zadnji.«

Izrekši je stopil gospod Volodijovski naprej, za njim je korakal gospod Zagloba, a zadnji, s konji, capal je Rzędzian, oziraje se nemirno na vse strani. Konjske podkve so brenketale po kamenji, naokolo pa je vladala globoka tišina, le kobilice in poljski konjiči, poskriti po razpadlinah in razpokah, so glasno cvrčali, zakaj bil je vroč dan, če prav se je solnce uže znatno pomaknilo s poldneva. Jezdeci so naposled prispeli nad brdo, okroglo kakor poveznen viteški ščit, na katerem so razpadajoče in razpokane skale delale slike, podobne ruševinam, razvalinam hiš in cerkvâ. Mislil bi, da je grad ali mesto, katero je včeraj sovražnik razrušil. Rzędzian sune gospoda Zaglobo:

»To je Vražje ročišče,« reče, »poznam je iz tega, kar mi je Bohun povedal. Tu ponoči nihče živ ne prejde.«

»Ako ne prejde, pa morda prejezdi,« odvrne Zagloba. »Tfu, kak proklet kraj! Da smo vsaj na pravi poti!«

»Odtodi ni več daleč!« reče Rzędzian.

»Hvalo Bogu!« odgovori gospod Zagloba in njegova misel poleti h knežnji.

Nekako čudno mu je bilo pri srci in zroč te divje bregove Valadinke, to pustinjo in glu-

hoto skoro verjeti ni mogel, da bi utegnila biti knežnja tako blizu, — ona, radi katere je prebil toliko prigod in nevarnostij in katero je tako ljubil, da sam ni vedel, kaj bi počel z življenjem in starostjo, ko je prišla novica o njeni smrti. stopi v solzah, ko jo po tako dolgem in težkem vjetništvu taka otetev zadene nenadno kakor strela? Čudna so pota božja,« mislil si je Zagloba, »in Bog vse tako vredi, da krepost slavi zmagoslavje, krivica pa se osramoti. Bog je dal

V tem je vzel Rzędzian iz nedrij kos blagoslovljene krede ter je naredil na kamenu križ. (Str. 130.)

Z druge strani pa se človek nesreči celo privadi. Gospod Zagloba je toliko časa živel z mislijo, da je ugrabljena, daleč in v Bohunovi moči, da si sedaj ni upal reči: »Evo, bliža se konec bolesti, konec iskanju, čas sreče in miru.« Pri tem so mu tudi druga vprašanja silila v glavo: »Kaj pač ona poreče, ko me zagleda? Ali se ne Rzędziana Bohunu v roke in ja je potem sprijateljil: Bog je tako napeljal, da je vojna, kruta majka, divjega atamana poklicala iz pustinje, kamer je kakor volk nesel svoj plen, — Bog ga je pozneje podal Volodijovskemu v roke in znova združil z Rzędzianom, — in tako se je vse odmotalo, da je sedaj pomoč tu, ko se

morda Helena poslavlja uže s poslednjo nadejo, ko se od nikoder več ne nadeja pomoči. »Tvoje plakanje se skončá, hčerica moja,« mislil je Zagloba, »in v kratkem ti pride velika radost. Oj, kako bode hvaležna! Kako bode ročice sklepala, zahvaljevala se!«

Tu je gospodu Zaglobi deklica prav živo stopila pred oči — in šlahčiču se je prav milo storilo pri srci. Popolnoma se je potopil in zamislil v to, kaj se zgodi v malo hipih.

V tem ga Rzędzian potegne zadaj za rokav:

»Gospod!«

»Kaj hočeš?« vpraša Zagloba, nejevoljen, da mu je pretrgal nit mislij.

»Gospod, ali si videl? Volk je praščil pred nami.«

»No, kaj potem?«

»Je bil to res volk?«

»Poljubi ga na smrček.«

V tem hipu ustavi Volodijovski konja.

»Ali nismo zgrešili pota?« vpraša. »Sedaj bi uže moralo biti.«

»Ne,« odgovori Rzędzian, »tako gremo, kakor je velel Bohun. Bog daj, da bi bil uže konec.«

»Ne bode dolgo, če gremo prav.«

»Hotel sem vaju tudi prositi, da pazita na onega Čeremisa, ko bodem govoril s čarovnico. Velik poskudnik mora biti in strašno strelja.«

»Ne boj se, jaz sem tu!«

Jedva so storili nekoliko korakov, jeli so konji migati z ušesi, nastavljati ja in prhati. Rzędzianu so se zježili lasje. Mislil je, da se izza kake skaline vsakčas razlegne tuljenje strašnega volkodlaka ali pa privali kaka neznana grozna pošast. A pokazalo se je, da so konji le zato prhali, ker so šli mimo ležišča onega volka, ki je bil popreje slugo vznemiril. Naokolo je vladala tišina. Celo kobilice so prenehale cvrketati, kajti solnce se je bilo nagnilo uže na drugo stran neba. Rzędzian se je pokrižal in umiril: kar Volodijovski ustavi konja.

V ozadji sobe, oprta na posteljo, je stala Helena Kurčevičevna. (Str. 131.)

»Jarek vidim,« reče. »Vhod je zaprt s skalo, a v skali je presledek.«

»V ime Očeta in Sina in svetega Duha!« zašepeče Rzędzian. »Tu je!«

»Za menoj!« zapove gospod Mihael in okrene konja.

Zavili so v presledek in jezdili kakor pod kamenenim svodom. Pred njimi se je odprl globok jarek, ob straneh na gosto zarasel, ki se je v daljavi razširil v polkrožno ravninico, obkroženo kakor z orjaškim zidovjem.

»Rzędzian začne klicati na vse grlo:

»Bo-hun! Bo-hun! Čarovnica semkaj! Semkaj! Bohun! Bohun!«

Ustavili so konje in nekaj časa stali molče, potem pa je začel sluga znova kričati:

»Bohun! Bohun!«

Zdaleka je bilo slišati pasje lajanje.

»Bohun! Bohun!...«

Na levem jarkovem robu, na kateri so padali rdeči in zlati solnčni prameni, začelo je šumeti gosto glogovo grmovje, divje slive, in skoro baš na robu propada se je pokazala nekaka človeška postava, ki se je pripognila, oči nadkrila z roko in pozorno gledala prišlece.

»To je Horpina!« reče Rzędzian, pridene roke okolu usten ter začne v tretje kričati:

»Bohun! Bohun!«

Horpina je začela stopati nizdolu in stopajoč se radi ravnotežja nagibala nazaj. Šla je naglo, a za njo se je točilo neko majhno, pritlikavo človeče, z dolgo turško puško v roki. Čarovnici so se pod mogočnimi stopinjami kršile skale, kamenje se je izpod njih s hrupom valilo jarku na dno, in tako nagnena v rdečem blesku bila je res nekako orjaško, nadnaravno bitje.

»Kdo ste?« reče z mogočnim glasom prispevši na dno.

»Kako se imaš, starka?« reče Rzędzian, kateremu se je bilo vrnilo prirojeno ravnodušje, ko je zagledal človeka, ne pa pošast.

»Ti si sluga Bohunov? Ti! Poznam te! Ti maliček! A ti drugi, kdo so ti?«

»Tovariši Bohunovi.«

»Krasna čarovnica!« zamrmra gospod Volodijovski pod brkicami.

»Po kaj ste pa prišli?«

»Tu imaš ‚pernač' — nož in prstan, — saj veš, kaj pomeni.«

Čarovnica je vzela ta znamenja v roko ter ja je začela pozorno ogledavati. Potem je pa rekla:

»Prav! Po knežnjo?«

»Da. Je zdrava?«

»Zdrava, zakaj pa ni Bohun sam prišel?«

»Bohun je ranjen.«

»Ranjen? Videla sem to v mlinu.«

»Čemu pa vprašaš, če si videla? Lažeš, baba!« reče Rzędzian drzno.

Čarovnica je v smehu pokazala svoje bele zobe. Naredila je pest in Rzędziana sunila pod rebra.

»Ti mali, ti!«

»Pojdi proč!«

»Ne, srček moj! Hu! A kdaj vzamete knežnjo?«

»Takoj, da se le konji malce odpočijejo.«

»Pa vzemite! Tudi jaz pojdem z vami.«

»Po kaj pa ti?«

»Mojemu bratu je pisana smrt. Njega Lahi nasadé na kolec. Pojdem z vami.«

Rzędzian se je v sedlu nagnil, kakor da bi se laglje razgovarjal z velikanko, in položil roko samokresu na držalo.

»Čeremis, Čeremis!« reče, hoteč s tem pozornost svojih tovarišev obrniti na pritlikavca.

»Čemu ga kličeš? Jezik ima odrezan.«

»Saj ga ne kličem, le njegovi krasoti se čudim. Ti ga vendar ne bodeš zapustila? — Saj je tvoj mož.«

»Moj pes.«

»Sta sama v jarku?«

»Sama, — knežnja je tretja.«

»Dobro. Ti ga ne zapustiš.«

»Z vami pojdem, saj sem ti rekla.«

»Jaz pa pravim, da ostaneš.«

V sluginem glasu je bilo nekaj takega, da se je orjakinja z nemirnim obličjem zganila. Sumnja ji je stopila v srce.

»Kaj si ti?« vpraša ga.

»To-le,« odgovori Rzędzian in jo ustreli iz samokresa mej prsi, tako blizu, da jo je dim popolnoma pokril.

Horpina je z raztegnenima rokama omahnila nazaj. Oči so ji izstopile in nekak nečloveški krik se ji je iztrgal iz grla. Zamajala se je in padla vznak.

V tem hipu je Zagloba mahnil Čeremisa s sabljo po glavi, da je kar kost hrestnila pod jeklom. Potvorni pritlikavec ni niti jeknil. Zvil se je v klopko kakor pes ter se začel tresti. Prsti so se mu odpirali in krčili kakor kremplji poginjajočega risa.

Zagloba je ob župan obrisal od krvi kadečo se sabljo, Rzędzian pa je skočil s konja, zgrabil debel kamen in ga vrgel Horpini na široke prsi. Potem je začel pod pazdho nekaj iskati.

Orjaško telo Horpinino je še kopalo zemljo z nogami, krčevitost ji je še bolj spačila strašno obličje. Na režeče zobe ji je stopila krvava pena, a iz grla se je trgalo gluho hropenje.

V tem je vzel Rzędzian iz nedrij kos blagoslovljene krede ter je naredil na kamenu križ ter rekel:

»Sedaj ne vstane več!«

In skočil je na sedlo.

»Naprej!« zapove gospod Volodijovski.

Zdirjali so in podili kakor vihra vzdolž potoka, tekočega sredi jarka.

Minili so hraste, tu pa tam ležeče po poti, in njih očem se je prikazala koča, dalje visok mlin, katerega mokro kolo se je leske-

talo v solnčnih žarkih kakor rdeča zvezda. Pod kočo sta se proti prišlecem trgala dva črna, velikanska psa, privezana na voglih ter srdito lajala in tulila. Gospod Volodijovski je jezdil prvi in prvi tja dospel. Skočil je s konja, planil k vhodnim vratom, odpahnil z nogo in vlomastil v vežo... žvenketajoč s sabljo.

Iz veže na desno se je videla prostorna izba, polna trsak, z ognjiščem v sredi, — napolnjena z dimom. Na levo so bile dverí zaprte. »Tam mora biti!« pomisli gospod Volodijovski — in skoči k njim. — Sune, — odpre, — vlomásti na prag in obstane kakor okamenel.

V ozadji sobe, oprta na posteljo, stala je Helena Kurčevičevna, bleda, z razpuščenimi lasmi, a prestrašene njene oči, uprte v Volodijovskega, vprašale so ga: »Kdo si ti? Česa iščeš tu?« Malega viteza ni nikdar preje videla, — on pa je ostrmel, ko je zagledal tako krasoto in tako sobo, pokrito z žametom in zlatoglavom, brokatom. Naposled se je osvestil ter hitro rekel:

»Ne boj se, milostiva gospica, mi smo prijatelji Skrzetuskega.«

Knežnja je padla na kolena.

»Rešite me!« zakliče sklepajoč roke.

A v tem hipu vdere gospod Zagloba, drhteč, rdeč, zasopel.

»To smo mi!« vikne. — »Mi, s pomočjo!«

Ko je te besede zaslišala in zagledala znano obličje, nagnila se je kakor pokošen cvet. Roke so ji omahnile, oči so se pokrile z otrepkanimi zaslonami — in omedlela je.

Konec tretjega dela.

ČETRTI DEL.

I.

Ko so se utrujeni konji nekoliko odpočili, bežali so tako naglo dalje, da so bili uže v okolici Studenke za Valadinko, ko je posijal mesec na stepo. Spredaj je jezdil gospod Volodijovski, ozirajoč se pozorno na vse strani, za njim Zagloba poleg Helene, a zadnji Rzędzian, vodeč štiri konje, katere je bil vzel iz Horpinine staje. Zaglobi pač niso pošle besede, saj je imel knežnji, ki je bila tako dolgo zaprta v divjem jarku in ni torej ničesar vedela o božjem svetu, marsikaj povedati. Pravil ji je, kako so jo sprva iskali, kako je hodil Skrzetuski prav do Perejeslavlja iskat Bohuna, o katerem ni vedel, da je ranjen; kako je naposled Rzędzian od atamana izvedel njeno tajno skrivališče in kako je s to veselo novico prišel v Zbaraž.

»Milosrčni Bog,« reče Helena, ter obrne proti mesecu svoje krasno bledo obličje, »gospod Skrzetuski je šel torej celo za Dnjeper pó-me?«

»Do Perejeslavlja, pravim. In gotovo bi bil prišel z nami, ako bi mu bili utegnili naznaniti; tega pa nismo mogli storiti, ker smo ti hoteli kar najhitreje priti na pomoč. O tvoji rešitvi še ničesar ne ve in vsak dan moli za tvojo dušo, — pa ne obžaluj ga. Naj se muči še nekaj časa, saj ga čaka lepo plačilo.«

»A jaz sem mislila, da ste me uže vsi pozabili, in sem Boga le še smrti prosila.«

Nismo te pozabili, marveč smo ves čas le mislili o tem, kako bi ti prišli na pomoč. Čudo! Da sva si z gospodom Skrzetuskim glavo belila, to je naravno, a tudi ta-le vitez, ki jezdi pred nama, ni se ti branil dela in ni držal križema rôk.«

»Bog mu poplati.«

»Vi-dva oba morata vedeti, da vaju ljudje ljubijo, a Volodijovskemu moraš biti hvaležna, zakaj — kakor sem rekel — Bohuna sva nabrisala, da je groza.«

»Gospod Skrzetuski mi je še v Rozlogih mnogo pravil o gospodu Volodijovskem kot o najboljšem svojem prijatelji...«

»In prav je pravil. Velika duša v majhnem telesu. Sedaj je nekako oglupel. Najbrže ga je tvoja krasota tako omamila, a počakaj, da se zavé! O kraljevski volitvi sva sila tega dokazala...«

»Je-li uže imamo novega kralja?«

»Tudi tega, revica, nisi še izvedela v oni prokleti pustinji? Kaj pak! Še prošlo jesen je bil izbran Jan Kazimir, sedaj vlada uže osmi mesec. Sedaj bode grozna vojna z razbojniki, Bog daj, da bi se srečno končala, kar pa ni gotovo, ker so kneza Višnjovieckega prezrli in izbrali druge, ki so pa za to toliko sposobni kakor jaz za ženitev.«

»Ali pojde gospod Skrzetuski na vojno?«

»On je vesten vojak, in ne vem, če bi ga ti, gospodična, udržala. Oba sva jednaka! Ko zavohava smodnik, ne udrži naju nobena sila. Oj, preteklo leto sva se razbojnikom dobro izkazala. Jedna noč bi ne bila dovolj, ako bi ti hotel vse povedati, kakor je bilo. Gotovo pojdeva zopet, toda tokrat z lahkim srcem, saj smo našli tebe, radi katere nam je bilo življenje tako grenko.«

Knežnja je svoje krasno obličje nagnila k Zaglobi.

»Ne vem, s čim bi se ti bila tako prikupila, gotovo pa me nimaš rajši nego imam jaz tebe.«

Zagloba je začel sopihati od same zadovoljnosti.

»Torej me imaš rada?«

»O, pa kako!«

»Bog ti poplati, starost mi bode slajša.

»Za menoj se še marsikatero oko ozre. Tako je bilo tudi v Varšavi, o volitvah. Volodijovski je priča! Pa kaj meni taka ljubezen navzlic moji še vroči krvi! Prav rad se zadovoljim z očetovsko ljubeznijo.«

Nastal je molk, le konji so začeli silno prhati, drug za drugim, potnikom na dobro znamenje.

»Zdrav, zdrav!« odgovarjali so jezdeci.

Noč je bila jasna. Mesec je plaval čim dalje više na nebo, ki je bilo kar posejano z migotajočimi zvezdami, ter se je čim dalje bolj manjšal, čim dalje bolj bledel ... Utrujeni konji so začeli stopati počasi, pa tudi jezdecev se je prijemala utrujenost. Volodijovski je prvi ustavil konja:

»Čas je, da se odpočijemo. V kratkem se začne daniti.«

»Čas je!« ponovi Zagloba. Od zaspanosti se mi uže dozdeva, da ima konj dve glavi.«

Pred odpočitkom pa je Rzędzian še pomislil na večerjo. Zakuril je, potem pa začel s kônj devati bisage ter jemati jedila iz njih, s katerimi se je bil uže v Jampolu pri Burlaji oskrbel: turšičen kruh, mrzlo meso, poslastice in vlaško vino. Ko je Zagloba zagledal dva meha vina, sladko pluskajočega, pozabil je na spanje. Tudi drugi so radi prisedli in jedli. Zadosti je bilo vsem. Ko so se pa do dobra okrepčali, obrisal je gospod Zagloba usta ter dejal:

»Do smrti ne preneham ponavljati: čudovite so božje naredbe! Glej, prosta si, draga gospica moja, a mi potolaženi sedimo tu pod milim nebom in pijemo Burlajevo vino. Ne rečem, da bi ogersko ne bilo bolje — kajti to ima duh po koži, — a na poti se tudi to dobro prilega.«

»Jedni stvari se ne morem načuditi,« pravi Helena, »namreč tej, da me je Horpina tako rada izročila.«

Gospod Zagloba je začel pogledavati sedaj Volodijovskega sedaj Rzędziana — ter silno pomežikavati.

»Rada ali nerada, morala je. Sicer pa čemu bi tajili? Ugonobili smo jo s Čeremisom vred.«

»Kako to?« vpraša knežnja plaho.

»Ali nisi slišala strela?«

»Slišala, a mislila sem, de je ustrelil Čeremis.«

»Ni bil Čeremis, marveč ta dečko, ta je čarovnico prestrelil. Res je, da vrag tiči v njem, vendar ni bilo moči drugače, ker si je čarovnica vtepla v glavo, — ne vem, ali je kaj slutila, ali pa le radi trdovratnosti — da hoče iti z nami. Dovoliti bi bilo težavno, zakaj takoj bi bila opazila, da ne gremo v Kijev. Ustrelil jo je, ustrelil, jaz sem mahnil pa Čeremisa. Bil je to prava afrikanska pošast. Mislim, da mi Bog tega ne bode štel v greh. Celo v peklu se jim mora studiti. Predno smo odšli iz jarka, šel sem naprej ter ja potegnil malo v stran, da se ti ne bi ustrašila trupel ali pa ne štela tega v slabo znamenje.

Nato knežnja:

»V teh groznih časih sem videla uže preveč umorjencev, celo sorodnikov, da bi se jih ustrašila, vendar bi pa rajša videla, da bi ne bila kri ostala za menoj in da bi me za-njo Bog ne kaznoval.«

»Res, to ni bilo viteško,« reče Volodijovski trdo, »in zato nisem hotel priložiti roke.«

»Gospod, čemu bi sedaj govorili o tem,« reče Rzędzian, »saj ni moglo biti drugače. Ne rečem, ako bi bili ugonobili kakega poštenjaka, a božjega sovražnika se sme. Jaz sem dobro vedel, da je bila ta čarovnica s hudiči v zvezi. Tega mi ni žal!«

»Česa pa je gospodu Rzędzianu žal?« vpraša knežnja.

»Tam je zakopan denar, o katerem mi je Bohun pravil, a vam, gospodje, se je tako mudilo, da ga nisem utegnil odkopati, če prav sem dobro vedel za mesto pri mlinu. Srce se mi je krčilo, ko smo morali toliko vsakovrstnega blaga ostaviti v sobi, kjer je bivala gospica.«

»Poglej no, kakega slugo bodeš imela,« reče Zagloba knežnji. »Razun svojemu gospodu, potegnil bi celo hudiču kožo s telesa, da bi si naredil ovratnik iz nje.«

»Ako Bog dá, gospod Rzędzian ne bode tožil o naši nehvaležnosti,« odgovori Helena.

V tem je gospod Volodijovski molče in resno sedel in le vino pil. To nenavadno molčanje je gospoda Zaglobo opozorilo na-nj.

»Gospod Mihael malokatero zine.« — Tu se starec obrne h knežnji. — »Ali ti nisem

rekel, da mu tvoja krasota jemlje razum in besede?«

»Gospod, rajši se pred dnem prespi!« odgovori vitez zmeden in začne mrdati z brkicami kakor zajec, kedar si hoče dati hrabrosti.

Stari šlahčič je govoril prav. Nenavadna krasota knežnje je bila malega viteza nekako omanila. Gledal jo je, gledal, a v srci si je mislil: »Ali je res, da taka krasota hodi po zemlji?« Mnogo krasotic je videl v življenji: lepa je bila gospica Ana, lepa gospica Barbara Zbaraška, za čudo lepa tudi Anica Borzobohata — krasna tudi gospica Žukovna, v katero se je Roztvorovski zagledal, Skoropadska Vieršulova, Bohovitinianka, ali nobena se ni mogla meriti s tem čarokrasnim stepnim cvetom. Pri onih je bil Volodijovski dobrovoljen in zgovoren, a sedaj, ko je pogledal v te oči, žametne, sladke in koprneče, na te svilnate trepalnice, katerih senca je padala na lica, na te lase, ki so se usipali po ramah in plečih kakor cvetje hijacintovo, — na vitko rast, na napete prsi, ki so se od dihanja nalahko zibale, od katerih je vela opojna toplota, — ko je pogledal na vso to lilijino belino, na rdečico in na malinji ustni: — sedaj je pa Volodijovski pozabil na jezik v ustih in, kar je najhuje, zdel se je samemu sebi neroden, glup in prav majhen, tako majhen, da je bil kar smešen. »To je knežnja, a jaz sem šolarček!« mislil si je. Bridko mu je bilo in rad bi bil, da bi se kaka prigoda pripetila, da bi se pokazal iz teme kakor kakšen orjak. — Ubogi gospod Mihael bi pokazal, da ni tako majhen, kakor bi se morebiti komu zdelo. Dražilo ga je tudi to, da je gospod Zagloba, vidno zadovoljen, da njegova hčerka tako omamlja tuje oči, navlašč pokašljeval, suval ga in navlašč strašno nameževikaval.

V tem je ona sedela pred ognjem. Osvetljeval jo je plamen in bledi mesec. Bila je dražestna, mirna, čim dalje čarobnejša.

»Priznaj, gospod Mihael,« rekel je za rana Zagloba, ko sta bila za trenotek sama, — »da druge take devojke ni v vsej Poljski. Ako mi drugo tako pokažeš, dovolim, da mi rečeš lopov in me smatraš za nevredneža.«

»Tega ti ne zanikam,« odgovori mali vitez. »To je krasota in redkost, kakoršne doslej še nisem videl. Celó mramorni kipi boginj, ki kakor žive stoje v palači Kazanovskega in katere smo toli občudovali, ne dade se primerjati z njo. Sedaj se ne čudim, da se najboljši možje trgajo za-njo, — vredna je.«

»Kaj? Kaj? Za Boga, da ne vem, kedaj je krasnejša, zvečer ali zjutraj. Vedno je krasna kakor cvet. Rečem ti, da sem bil nekdaj tudi jaz nenavadno lep, — toda tudi takrat bi se ji bil moral umakniti, če prav nekateri govoré, da mi je podobna kakor jajce jajcu.«

»Vrag te vzemi, gospod!« krikne mali vitez.

»Ne jezi se, gospod Mihael, saj itak uže delaš pregrozen obraz.«

»Na njo gledaš kakor kozel na zelje in se vedno čmeriš. Prisegel bi, da imaš skomine, — toda za psa ni klobasa.«

»Tfu!« reče Volodijovski. »Ali te ni sram, da si tak starec, pa take neumnosti blebečeš?«

»A čemu se čmeriš?«

»Gospod, ti misliš, da je uže vse zlo minilo in živiš kakor ptič v zraku. Tu je treba pomisliti, da še nismo varni, da se je treba tega ogniti in onemu umakniti. Strašno pot imamo še pred seboj in Bog vé, kaj se nam utegne pripetiti, zakaj ta stran, kamer gremo, je še vsa v ognji.«

»Ko sem jo Bohunu iz Rozlogov ukradel, bilo je huje: zadaj pogon, spredaj vstaja, in vendar sem prišel črez vso Ukrajino, kakor črez plamen, — v sam Bar. Jaz imam glavo na pravem konci. V najneugodnejšem slučaji, do Kamjenca ni tako daleč.«

»Da, a Turkom in Tatarjem tudi ni daleč do njega.«

»Gospod, ali hočeš meni praviti?«

»Da — in mislim, da je vredno pomisliti o tem. Bolje bode, da se Kamjenca ognemo in da krenemo na Bar, kajti Kozaki imajo »pernač« v čislih, s črnijo si bodemo znali pomagati, — a če nas zagleda le jeden Tatar, potem je vse v kraji! Jaz je poznam oddavna in znam iti pred čambulom kakor ptica ali volk, ako bi pa zadeli na čambul, tedaj bi pa tudi jaz ne vedel nobenega sveta.«

»Pojdimo torej na Bar ali okolu Bara. Ti menda ne veš, da je Rzędzian tudi od Burlaja vzel »pernač.« Mej Kozaki smemo iti povsodi pojoč. Kar je najhuje, pustinje smo uže prešli. Sedaj pridemo v obljuden kraj. Pomisliti je treba tudi o tem, da bi se na noč ustavljali po hutorih. Gospici je to pristojneje in ugodneje. Dozdeva se mi, gospod Mihael, da se ti stvari zdé prečrne. Na vraga! Da bi si mi trije ne vedeli pomoči na stepi! Najine prekane združimo s tvojo sabljo — in hajda! Kdo nam more kaj?! Rzędzian ima tudi Burlajev »pernač«, kar je važno, kajti Burlaj vlada vse Podolje. Da se

le ónstran Bara prekrademo! Tam stoji Lanckoronski s svojimi prapori. Hajda, gospod Mihael, ne tratimo časa!«

In res niso tratili časa, marveč so krenili na jug in zahod, kolikor so mogli konji vzdržati. Na višini Mohileva so stopili v bolj obljuden kraj, tako da na večer ni bilo težavno dobiti hutora ali vasi za prenočevanje, toda rumena jutranja zora je je vendar vselej uže osvetíla na konjih in na potu. Na srečo je bilo leto suho, dnevi soparni, noči rosne, a zjutraj se je srebrila vsa stepa, kakor bi bila pokrita s slano. Vode je posušil veter; reke so upadle in prebrajali so je brez težav. Idoč nekaj časa ob Lozovi navzgor, ustavili so se na daljši odpočitek v Šarogrodu, v katerem je stal kozaški polk, spadajoč pod poveljstvo Burlajevo. Tam so naleteli na odposlance Burlajeve, a mej njimi na stotnika Kuno, katerega so videli na Burlajevi gostbi. Ta se je nekoliko začudil, da ne gredo na Braclav, Rajgrod in Skviro v Kijev, sicer pa ni slutil ničesar, zlasti ker mu je Zagloba raztolmačil, da so šli po tej poti, ker se boje Tatarjev, ki so imeli priti od Dnjepra. Kuna mu je povedal, da ga je Burlaj poslal k polku, da bi zapovedal pohod in da ima vsakčas z vsemi jampolskimi vojskami in budzijaškimi Tatarji kreniti na Šarogrod in odtodi potem takoj naprej.

Od Hmielnickega so k Burlaju prišli poslanci ter mu sporočili, da je vojna razpočeta, in so mu ukazali, naj vse polke povede na Volinj. Burlaj je uže davno hotel odriniti pod Bar in je čakal le še tatarskih posilkov. Pod Barom je baje začela vstašem slaba peti. Gospod Lanckoronski je tam znatne oddelke potolkel, mesto vzel in v grad postavil posadko. Ondi je padlo nekoliko tisoč Kozakov in baš te je hotel stari Burlaj maščevati ali vsaj grad zopet odvzeti. Kuna je tudi povedal, da so poslednji ukazi Hmielnickega to namero preprečili in da Bara sedaj ne bodo oblegali, razun če bi morda Tatarji to zahtevali.

»Glej, gospod Mihael,« reče drugi dan Zagloba, »Bar je pred nami in v drugo bi lahko knežnjo tam skrili, toda Bar naj gre vragu na roge. Odkar ima razbojništvo več topov nego kraljevske vojske, ne zaupam niti Baru niti kaki trdnjavi. Vznemirja pa me, da se okolu nas nekako oblači.«

»Ne oblači se le,« odgovori vitez, »temveč vihar se vali za nami, — to so Tatarji in Burlaj, ki bi se silno zavzel, ko bi videl, da gremo v nasprotno stran Kijeva.«

»In gotovo bi nam pokazal drugo pot. Hudič mu prvi pokaži, katera pot pelje naravnost v peklo. Razdelíva si delo, gospod Mihael. Razbojnike vzamem za oba jaz na se, a s Tatarji — tvoja glava, tvoj svèt.«

»Z razbojniki je laglje, ti nas imajo za svoje ljudi,« odgovori Volodijovski. »Kar se tiče Tatarjev, svetujem, da bežimo, kar se dá. Konje moramo po poti kupovati, da bodemo imeli vedno čvrste.«

»V to zadostuje trošek gospoda Longina, če ne zadostuje, vzameva Rzędzianu, kar mu je dal Burlaj, — a sedaj naprej.«

In jahali so še hitreje, da je konjem kar pena pokrivala boke ter kakor snežene kepe padala na zeleno stepo. Minili so Dervo in Ladavo. V Barku je gospod Volodijovski kupil nove konje. Prejšnjih pa niso zavrgli, ker so bili tisti, katere jim je dal Burlaj v dar, plemenite krvi, — in hiteli so dalje ter se čim dalje manj ustavljali na odpočitek in nočevanje. Zdravje jim je bilo izvrstno. Tudi Helena, dasi od potovanja utrujena, čutila je, da dan na dan dobiva več moči. V jarku je živela zaprto življenje in ni nikoli ostavila svoje pozlačene izbe, da bi se ne srečala z brezsramno Horpino in da bi ne slišala njenih pogovorov in nagovarjanj; sedaj pa ji je zdravi stepni vzduh zdravje povračal. Rože so ji zacvele na licih, solnce ji je potemnilo obličje, oči so ji dobile bleska in, kedar ji je veter zamajal na čelu lase, rekel bi, da je kaka ciganka, najčarobnejša čarodejka, ali da ciganska kraljica jezdi po široki stepi, — pred njo cvetovi, za njo vitezi.

Gospod Volodijovski se je zlagoma privajal njeni nenavadni krasoti in, ker ja je potovanje zbliževalo, privadil se ji je naposled popolnoma. Vrnila se mu je zgovornost in veselost in često, krožeč s konjem okolu nje, pravil je o Lubnijih, a največ o svojem prijateljstvu s Skrzetuskim, ker je opazil, da to rada posluša. Včasih pa jo je začel dražiti:

»Bohunu sem prijatelj in k njemu te povedem, gospica.«

A ona je skladala roke, kakor bi se silno bala, ter začela prositi s sladkim glasom:

»Ne, nikar, ljuti vitez, rajši me na mestu ubij.«

»O, ne morem, ne smem; kakor sem rekel!« odgovarjal je strogi vitez.

Rzędzian je zakuril, potem pa začel devati bisage s kônj ter izlagati jedila. (Str 133.)

»Odsekaj mi glavo!« ponavljala je knežja ter zamižala s krasnimi svojimi očmi iztegnivši proti njemu vrat.

Ob takih prilikah so ga jele mravlje spreletati po hrbtu. »Ta deklica sili v glavo kakor vino!« mislil si je. »Toda ne napijem se ga, tuje je.« In naš poštenjak gospod Mihael je zadrhtnil ter skočil s konjem naprej. Ko pa se je ponuril v visoko travo kakor ponirek v vodo, padle so mravlje z njega in vso pozornost je obrnil na potovanje: če je varno, če gredo prav, če se odkodi ne bliža kak napad. In vspel se je v stremenih, povzdignil goste brčice nad valovje trave in gledal, pazil, vetríl, kakor Tatar, kedar se sredi trstja potiče po Divjih Poljanah.

Tudi gospod Zagloba je bil zelo dobre volje.

»Sedaj laglje beživa nego tedaj nad Kahamlikom, ko sva se morala plaziti peš, kakor psa, z izvešenima jezikoma. Jezik v ustih se mi je bil tako sesušil, da bi bil lahko les stružil z njim, a sedaj si, hvalo Bogu, na noč odpočinemo in imam včasih s čim grlo pomočiti.«

»Ali pámetuješ, gospod, kako si me na rokah prenesel črez vodo?« opomni Helena.

»Tudi ti bodeš imela kaj nositi na rokah; Bog daj, da bi tudi jaz tega učakal. Pa to bode skrb Skrzetuskega.«

»Hu, hu!« smejal se je Rzędzian.

»Gospod, prosim, nehaj, — prosim,« šepetala je knežnja zardela ter povesila oči.

Tako so se razgovarjali na stepi, da bi si krajšali čas. Naposled so za Barkom in Joltuškovom stopili v kraj, ki ga je bila vojna zelo zgljévila s krutimi svojimi zobmi. Tam so plenile oborožene razbojniške tolpe, tam je nedavno tudi gospod Lanckoronski požigal in moril. Umaknil se je bil k Zbaražu stoprv pred kratkim. Tu so naši potniki od ondotnih stanovnikov tudi izvedeli, da je Hmielnicki s hanom in z vsemi silami krenil proti Lahom, ali bolje, proti regimentarjem, katerih vojske se upirajo in nočejo drugače služiti nego pod bulávo Višnioviecckega. Pri tem se je odločno govorilo, da pride pogin, ako morda ne celo konec, ali Lahom ali Kozakom, kajti se bodeta udarila batko Hmielnicki in Jeremija. Kraj je bil ves v ognji. Vse je grabilo za orožje in hitelo na jug, da bi se združilo s Hmielnickim. Navzgor, od dnjestrove Niži, valil je Burlaj z vso silo, a spotoma so se povsodi pridruževali polki iz posadek, postaj in pasišč. Šle so stotnije, prapori, polki, a poleg njih je drla črn kakor val, vse vprek, oborožena s cepmi, vilami, noži, kopji. Konjarji in pastirji

so odvrgli svoje koše, hutorniki so ostavili hutore, čebelarji čebelnjake, divji ribiči svoje naddnjeprske goščave, lovci gozde. Vasi, mesteca in mesta so se praznila. V treh vojvodstvih so po selih ostale le starke in deca, — kajti tudi »molodice« so šle z »molojci« na Lahe. Ob jednem se je od vshoda z glavno silo bližal Hmielnicki, kakor zlovražen vihar spotoma z mogočno roko podirajoč gradove in gradiče ter daveč ostanke iz prejšnjih bitek.

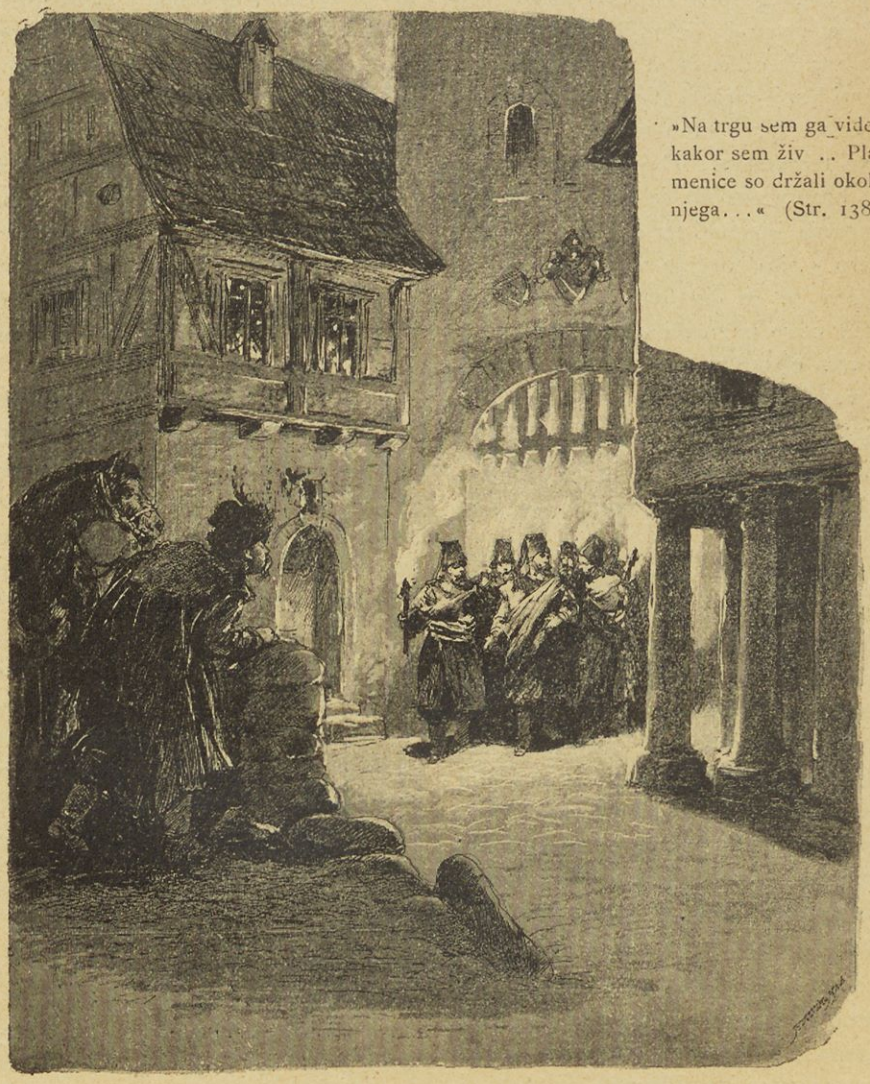

»Na trgu sem ga videl, kakor sem živ .. Plamenice so držali okolu njega...« (Str. 138.)

Minivši Bar, ki je knežnji vzbujal toliko žalostnih spominov, zavili so naši potniki na staro cesto, ki je držala na Latičev, Ploskirov, v Tarnopol in še dalje, v Lvov. Tu so čim dalje češče srečavali: sedaj vôzove, sedaj oddelke pehote in konjice kozaške, sedaj kmetske trume sedaj neizmerne črede volov, katere so pokrivali oblaki dima in prahú, katere so gnali za vojsko zaporoško in tatarsko. Pot je postajala čim dalje nevarnejša. Začeli so je izpraševati, kdo so, odkod in kam gredo. V takih slučajih je gospod Zagloba kozaškim stotnijam pokazal Burlajev »pernač«:

»Burlajevi poslanci smo, Bohunu peljemo nevesto.«

In ko so Kozaki zagledali »pernač« groznega polkovnika, stopali so narazen in to tem bolj, ker je vsakdo razumel, da se mora Bohun, ako je še živ, okolu Zbaraža ali Konstantinova ogibati regimentarskih vojsk. Mnogo težavnejši posel pa so imeli potniki s črnijo, z divjimi oddelki mrkih, pijanih pastirjev, kateri niso imeli nobenega pojma o sprevodnih listih polkovniških za svobodno pot. Ako bi ne bilo Helene,

smatrali bi bili oni poldivji ljudje Zaglobo, Volodijovskega in Rzędziana za svojce in starejšine, kakor je bilo to poprej, a sedaj je Helena s svojim spolom in s svojo nenavadno krasoto obračala na-se oči, in iz tega so se porajale nevarnosti, katere je bilo treba zmagavati z največjim trudom.

Včasih je torej gospod Zagloba kazal »pernač«, včasih pa gospod Volodijovski zobe, in marsikatera glava je odletela za njimi. Nekolikokrat so je le brzi konji-dirjalci Burlajevi oteli težke nezgode, in cesta, sprva tako ugodna, postajala je dan na dan težavnejša. Helena, dasi po naravi trdna in hrabra, začela je od neprestanega strahu in nespanja bolehati ter se je zdela kakor vjetnica, katero s silo vlečejo v sovražni tabor. Gospod Zagloba se je čim dalje bolj potil ter izmišljal vedno nove ukane, katere je mali vitez vedno izvrševal, oba pa sta knežnjo tolažila, kakor sta le vedela in znala.

»Mravljišča, ki je pred nami, se moramo ogniti,« pravil je mali vitez, »in priti pod Zbaraž, predno Hmielnicki in Tatarji zalijejo njegovo okolico.«

Po poti je bil namreč poizvedel, da se regimentarji zgrinjajo v Zbaraž in da se nameravajo v njem braniti. In hiteli so tem bolj, ker so se po pravici nadejali, da pride k regimentarjem tudi knez s svojo divizijo, zlasti, ker je znaten del njegovih sil bival stalno v Zbaraži. Prišli so pod Ploskirov. Drhal se je po poti rédila, ker se je deset milj odtod začel uže kraj, ki je bil zaseden od kraljevskih praporov in si kozaške čete niso upale zaganjati se dalje. Čakale so rajše v varni oddaljenosti z jedne strani prihoda Burlajevega, z druge pa Hmielnickega.

»Le še deset milj, le še deset milj!« ponavljal je gospod Zagloba, mencaje si roke. »Da bi le dospeli do prvega prapora, potem pridemo brez nevarnosti v Zbaraž.«

Gospod Volodijovski je sklenil, da v Ploskirovu kupi druge konje, zakaj tisti, katere so bili kupili v Barku, niso bili več za rabo, a Burlajeve je bilo treba hraniti za največjo silo. Ta opreznost je postala neizogibna, ko se je razletela novica, da je Hmielnicki uže pod Konstantinovom in da han z vsemi silami drvi od Pilavic.

»Mi s knežnjo ostanemo tu pod mestom. Bolje je, da se ne pokažemo na trgu,« rekel je mali vitez Zaglobi, ko so bili prispeli do zapuščene hišice, dve staji hoda od mesta, — »a ti pojdi in povprašuj, če ni kje kônj na prodaj ali za zaménо. Večer je uže, potovali pa bodemo vso noč.«

»Kmalu se vrnem,« odgovori Zagloba.

In odšel je v mesto, Volodijovski pa je ukazal Rzędzianu, naj nekoliko popusti jermene pri sedlu, da bi se mogli konji oddahniti, sam pa je knežnjo odvedel v izbo, proseč jo, da bi se pokrepčala z vinom in s spanjem.

»Do zore bi rad pretekel teh deset milj,« rekel ji je, »potem pa se vsi odpočijemo.«

Jedva pa je prinesel posodo z vinom in jed, začulo se je pod oknom konjsko peketanje.

Mali vitez pogleda skozi okno.

»Gospod Zagloba se je uže vrnil,« reče, »ni našel kônj.«

Ta hip se dveri odpró, in gospod Zagloba se prikaže bled, višnjev, znojen, zasopel.

»Na konje!« zakrikne.

Gospod Mihael je bil preizurjen vojak, da bi bil z vprašanji čas tratil. Tratil ga ni niti s tem, da bi bil vzel posodo z vinom (katero je pa gospod Zagloba zgrabil) — temveč je prijel knežnjo, odvedel jo brzo na dvorišče in posadil na sedlo. Pogledal je naposled, če so jermeni zapeti, in ponovil:

»Na konje!«

Kopita so zatopotala in v kratkem so v temi izginili jezdeci in konji, kakor vrsta pošastij.

Dolgo so leteli brez odpočitka. Ko pa je je milja poti delila od Ploskirova in se je pred mesečnim izhodom tako stemnilo, da je bil vsak pogon nemožen, približal se je gospod Volodijovski Zaglobi ter ga vprašal:

»Kaj je pa bilo?«

»Čakaj, gospod Mihael, čakaj! Strašno sem se zasopel, — kmalu bi bil izgubil noge, — uf!«

»Kaj je pa bilo?«

»Hudič v vlastni svoji osobi, pravim ti, hudič, ali pa pozoj, kateremu vzrase druga glava, ako si mu prvo odsekal.«

»Gospod, govôri jasno.«

»Bohuna sem videl na trgu.«

»Najbrže se ti blede.«

»Na trgu sem ga videl, kakor sem živ, a pri njem petero ali šestero ljudij, prešteti jih nisem utegnil ... Plamenice so držali okolu njega ... Mislim, da nam nekakov bes zapira pot, in izgubil sem nadejo, da bi se nam podjetje srečno skončalo. Ali je ta peklenšček neumrljiv, ali kaj? Ne pravi Heleni o njem ... O, za Boga! Gospod, ti si ga skoro preparal, Rzędzian ga je izdal, in on je živ, svoboden,

lazi okrog. Uf! Moj Bog, moj Bog! Rečem ti, gospod Mihael, da bi videl rajši duha na pokopališči nego njega. Kako pasjo srečo imam, da ga baš jaz povsodi prvi zagledam! Ali ni drugih ljudij na svetu?! Srečujte ga drugi. Ne, — le jaz, pa vedno jaz!«

»A on te je videl?«

»Da me je on videl, potem bi ti mene več ne videl, gospod Mihael. Še tega se mi je manjkalo!«

»Važno bi bilo vedeti,« dé gospod Volodijovski, »če gre za nami ali pa na Valadinko, k Horpini, meneč, da nas kje na poti naleti.«

»Zdi se mi, da na Valadinko.«

»Tako mora biti. Torej jezdimo mi v jedno, on pa v drugo stran in sedaj ni več le jedna milja mej nami, marveč dve, a v jedni uri jih bode pet. Predno po poti izvé o nas, bodemo uže v Žolkvi, ne le v Zbaraži.«

»Kako praviš, gospod Mihael? Hvalo Bogu! Kakor bi mi priložil obliž. A povej mi, kako more biti svoboden, ko ga je Rzędzian izdal vlodavskemu poveljniku?«

»Prosto: pobegnil je.«

»Takemu komandantu bi odsekal glavo. Rzędzian, hej, Rzędzian!«

»Česa hočeš, gospod?« vpraša sluga ustavljaje konja.

»Komu si Bohuna izdal?«

»Gospodu Regovskemu.«

»In kdo je ta gospod Regovski?«

»Velik vitez, oklopniški poročnik izpod prapora presvetlega kralja.«

»Bog te kazni!« reče Volodijovski in tleskne s prsti. »Uže vem! Gospod, ali ne pámetuješ, kaj nama je gospod Longin pravil o sovraštvu gospoda Skrzetuskega z Regovskim? To je sorodnik gospoda Lašča, stražnika, in zaradi njegove bedarije črti Skrzetuskega.«

»Razumem, razumem!« vsklikne gospod Zagloba. »Bohuna je navlašč izpustil. To je javen zločin, in mu pojde za glavo. Jaz ga prvi ovadim.«

»Bog ga kaznuj,« zamrmra gospod Volodijovski, »a pred sodišče pojdemo gotovo.«

Rzędzian doslej o vsem ni ničesar vedel, ker je bil, odgovorivši Zaglobi na vprašanje, zdirjal zopet naprej.

Sedaj so jahali prosto. Mesec je izšel, megle, ki so se zvečer plazile nad zemljo, so se razpršile — in svetla noč se je naredila. Volodijovski se je zamislil, Zagloba je nekaj časa prežvekaval ostanke strahu, naposled pa rekel:

»Bohun bi tudi Rzędzianu pokazal, ako bi ga dobil v roke!«

»Gospod, povej mu sedaj novico, naj se strahu najé, ta čas pa pojdem jaz s knežnjo,« odgovori mali vitez.

»Dobro! Hej, Rzędzian!«

»Kaj?« vpraša sluga, v drugo ustavljaje konja.

Gospod Zagloba se je z njim zravnal ter nekaj časa molčal in čakal, da bi se Volodijovski in Helena dovolj oddaljila, naposled pa rekel:

»Veš, kaj se je pripetilo?«

»Ne vem.«

Gospod Regovski je izpustil Bohuna na svobodo. Videl sem ga v Ploskirovu.«

»V Ploskirovu? Sedaj?« vpraša Rzędzian.

»Sedaj. A kaj? Ne padeš s sedla?«

Mesečni prameni so padali naravnost slugi na okroglo obličje, toda gospod Zagloba ni videl na njem strahu. V svoje največje začudenje je opazil oni izraz stroge, prav zverske besnosti, katero je imel Rzędzian takrat, ko je umoril Horpino.

»Kaj, ti se Bohuna ne bojiš? Kaj?« vpraša stari šlahčič.

»Blagorodni gospod,« odvrne dečak, »ako ga je gospod Regovski izpustil, moram na novo s m iskati osvete za krivico in osramočenje. Ne prizanesem mu, prisegel sem, — in ako bi ne odvajali gospice, takoj bi jezdil za njim. — Jaz ne odneham.«

»Tfu!« mislil si je Zagloba. »Rajši bi, da bi on temu dečku ne bil storil nobene krivice.«

Potem je zapodil konja in se zravnal s knežnjo in z Volodijovskim. Po jednourni poti so prišli črez Medvedovko in zavili v gozd, ki se je vlekel ob poti prav od brega reke.

»To okolico uže dobro poznam,« reče Zagloba. »Ta gozd se kmalu konča, za njim bode četrt milje golega polja, črez katero drži cesta iz Črnega Ostrova, in potem znova še večji gozdi, prav do Matčina. Ako Bog dá, v Matčinu dobimo uže poljske prapore.«

»Čas je uže, da bi prišla rešitev,« zamrmra Volodijovski.

Nekaj časa so molče jezdili po jasni, od mesečnih žarkov razsvetljeni cesti.

»Dva volka sta tekla črez cesto!« reče naglo Helena.

»Vidim, evo, tretji,« odgovori Volodijovski.

In res je kakih deset korakov pred konji mignila senca.

»Glej, četrti!« vikne knežnja.

»Ne, to je srna. Poglej, gospica: dve, tri!«

»Kaj vraga!« zakrikne gospod Zagloba. »Srne deró za volkovi! Svet se na glavo postavlja, kakor vidim.«

»Pojdimo no nekoliko nagleje,« reče z vznemirjenim glasom gospod Volodijovski.

»Rzędzian, urno! Z gospico naprej!«

Zdirjali so. Gospod Zagloba se je nagnil Volodijovskemu na uho ter vprašal:

»Gospod Mihael, kaj pomeni to?«

»Slabo!« odgovori mali vitez. »Videl si: zver beži z ležišč in beži v noč.«

»Oj! A kaj to pomeni?«

»To pomeni, da jo plašijo.«

»Kdo?«

»Vojske, Kozaki ali pa Tatarji, — prihajajo od desne strani.«

»Morda so pa naši prapori?«

»Ne more biti. Zverina beži od vshoda, od Pilavic, gotovo drve Tatarji prav na široko.«

»Mili Bog! Gospod Mihael, bežimo!«

»Drugega pomočka ni. Ej, da ni knežnje, šli bi prav pod čambule, toda z njo . . . Slabo nam pojde, ako nas zagledajo.«

»Boj se Boga, gospod Mihael! Ali bi zavili v gozd, za volkovi, ali kaj?«

»Ne smemo. Če prav bi nas takoj ne zalezli, zalili bi kraj pred nami, in kako bi potem ušli?«

»Strela je pobij! Še tega se nam je manjkajalo. Ej, gospod Mihael, ali se ne motiš? Volcje navadno hodijo za »košem« in ne beže pred njim.«

»Ti, ki so ob straneh, gredo za njim ter se zgrinjajo z vseh stranij, ti pa, ki so pred »košem«, plašijo se. Poglej no, gospod, tam na levi strani — se žari, požar!«

»Jezus Nazarenski, kralj židovski!«

»Tiho, gospod! Je še dosti tega gozda?«

»Takoj se skonča.«

»In potem je polje?«

»Da. O Jezus!«

»Tiho, gospod. Je za poljem še drug gozd?«

»Prav do Matčina.«

»Dobro, da nas le na polji ne bi dohiteli! Ako srečno pribežimo v drugi gozd, potem smo doma. Sedaj jezdimo skupaj! Na srečo sta knežnja in Rzędzian na Burlajevih konjih.«

Popodila sta in se zravnala z onima.

»Kakov požar je to, na desno roko?« vpraša knežnja.

»Milostiva gospica,« odgovori mali vitez, »čemu bi tajil! Najbrže so Tatarji.«

»Jezus, Marija!«

»Ne obupuj, gospica! Za mojo glavo, da jim ubežimo, a v Matčinu so naši prapori.«

»Za Boga! Bežimo!« reče Rzędzian.

Obmolknili so in se drvili kakor duhovi. Drevje se je jelo réditi, gozd se je skončal, — a tudi žar je nekoliko ponehal. Zdajci se Helena obrne k malemu vitezu:

»Velemožni gospodje! — Prisezite mi, da jim ne pridem živa v roke!«

»Ne prideš,« odgovori Volodijovski, »dokler sem jaz živ!«

Jedva je izgovoril, planili so iz gozda na polje, ali bolje na stepo, ki se je raztezala blizu četrt milje in na katere nasprotnem konci se je zopet temnil les. Ta planota, na vseh straneh odkrita, srebrila se je vsa od mesečnih pramenov in na njej je bilo svetlo kakor podnevi.

»To je najnevarnejši kos pota,« zašepeče Volodijovski Zaglobi, »ako so v Črnem Ostrovu, pojdejo mej gozdi.«

Zagloba ni ničesar odgovoril, le konja je stisnil s petami.

Preleteli so bili uže do polovice polja, nasprotni gozd se je čim dalje bolj bližal; razločiti ga je bilo vedno bolj in bolj. Kar mahne mali vitez z roko na vshod.

»Gospod, poglej,« reče Zaglobi, »vidiš?«

»Nekako grmovje in goščavo v daljavi.«

»To grmovje se giblje! Le naglo, le naglo, brez nobene dvojbe nas zagledajo.«

Kar se začuje iz one črne mase, bližajoče se od desne strani polja, nekakov šum, podoben šumu morskih valov, a hip za tem zaori strahovit krik po vzduhu.

»Vidijo nas!« rikne Zagloba. »Psi! Lopovi! Hudiči! Volcje! Razbojniki!«

Gozd je bil uže tako blizu, da so begunci uže čutili njegovo sveže in hladno dihanje.

Pa tudi oblak Tatarjev je postajal čim dalje izraznejši in iz temnega njegovega telesa so začele rasti dolge noge, kakor čape velikanskega potvora, — ter se bližati beguncem z nepojmljivo naglostjo. Tanka ušesa Volodijovskega so uže izrazno razločevala krike: »Alla! Alla!«

»Konj se mi je izpodtaknil!« krikne Zagloba.

»Nič ne dé!« odvrne Volodijovski.

A po glavi so mu kakor strele preletavala vprašanja: »Kaj bode, ako konji ne vzdrže? Kaj bode, ako kateri pade?« Res, da so bili izvrstni tatarski konji, trdni kakor železo, ali tekli so uže od Ploskirova in so po onem bes-

nem begu od mesta pa do prvega gozda malokje počivali. Res je, da bi bili lahko presedli na nove, a tudi novi so bili uže utrujeni.

»Kaj bode?« mislil si je Volodijovski — in srce se mu je skrčilo, morda prvi pot v življenji, — ne za sebe, marveč za Heleno, katero je začel ljubiti kakor rodno sestro.

V tem so vdrli v gozd. Objela je je tema, a tudi pojedini tatarski jezdeci niso bili dalje za njimi kakor za nekoliko sto korakov.

Mali vitez pa je uže vedel, kaj mora storiti.

»Rzędzian!« vikne. »Z gospodično zavij na prvo pot s ceste!«

»Dobro, gospod!« odgovori sluga.

Potem so začele švigati iskre na vse strani· Tatarji so kresali ogenj... (Str. 142.)

Vedel je tudi to, da Tatarji ne odnehajo tako kmalu, ako začnó goniti.

»Če prav ne odnehajo, vjeli je ne bodo!« rekel je po tihem in stisnil zobe.

»Konj se mi je izpodtaknil!« zavpije Zagloba v drugo.

»Nič ne dé!« ponovi Volodijovski.

Mali vitez se obrne k Zaglobi:

»Samokres v pest!«

Ob jednem je položil roko na povodec Zaglobinega konja ter ga začel ustavljati v begu.

»Kaj delaš?« krikne šlahčič.

»Nič! Zadrži konja.«

Razdalja mej njima in Rzędzianom, ki je bežal s Heleno, je bila čim dalje večja. Naposled so prišli do mesta, kjer se cesta naglo zavije k Zbaražu, a naravnost naprej je peljal ozek, gozdni kolovoz, na pol pokrit z vejami. Rzędzian je zdirjal po njem in hipoma je sam s Heleno izginil v goščavi in temi.

Ta čas je bil Volodijovski ustavil svojega in konja gospoda Zaglobe.

»Za milost božjo! Kaj delaš?« vpije šlahčič.

»Ustaviva pogon. Za knežnjo ni druge rešitve.«

»Pogineva!«

»Pa poginiva. Postavi se na stran ceste! Tukaj! Tukaj!«

Oba sta se pritajila v temi pod drevjem. V tem se je približal silni topot kozaških kônj ter je bučal kakor vihar, da se je razlegalo po vsem gozdu.

»Po meni je!« reče Zagloba in pritakne k ustnam čutaro z vinom.

Pil je in pil, — potem pa se stresnil.

»V ime Očeta in Sina in svetega Duha!« vskrikne. »Na smrt sem pripravljen!«

»Takoj, takoj!« reče Volodijovski. »Trije gredo naprej, to sem hotel!«

Na jasni cesti so se prikazali trije jezdeci, sedeči na izbornih konjih, katere na Ukrajini imenujejo »volčjake«, in sicer zato, ker v begu dohité celo volka. Kakih dvesto ali tristo korakov za njimi se je podilo kakih desetero drugih, še dalje zadaj pa vsa na gosto stlačena truma ordincev.

Ko so prišli prvi trije vštric zasede, počila sta dva strela. Potem je gospod Volodijovski kakor ris planil na cesto in, kakor bi trenil, predno je utegnil gospod Zagloba še pogledati in pomisliti, kaj se je zgodilo, padel je še tretji Tatar, kakor bi ga bila strela zadela.

»Na konja!« krikne mali vitez.

Gospod Zagloba si tega ni dal dvakrat veleti, in drvila sta po cesti kakor dva volka, za katerima se žene čreda besnih psov. V tem so oddaljenejši ordinci prihiteli do trupel, a razvidevši, da znata óna gnana volka ugrizniti na smrt, ustavili so nekoliko konje in čakali drugih tovarišev.

»Vidiš, gospod!« reče Volodijovski. »Vedel sem, da se ustavijo!«

Če tudi sta odhitela begunca za nekoliko sto korakov, vendar presledek v pogonu ni bil dolg, — le da so Tatarji leteli mnogobrojneje in se niso spuščali posamič naprej.

Toda konja bežečih vitezov sta bila vsled dolge poti zdelana in njih tek je slabel. Osobito konj gospoda Zaglobe, ki je nosil na hrbtu tako pezo, izpodtaknil se je znova jedenkrat, dvakrat. Na samo pomisel, da mu utegne pasti, zježili so se staremu šlahčiču še ostanki lâs na glavi.

»Gospod Mihael! Najdražji mi gospod Mihael! Ne zapusti me!« kričal je obupno.

»Gotovo ne!« odgovori mali vitez.

»Da bi tega konja volcje...«

Ni še izgovoril, kar mu prva strelica sfrči mimo ušesa, a za njo začno frčati še druge in žvižgati in peti kakor brenclji in čebele. Jedna je priletela tako blizu, da je gospodu Zaglobi podrsnila prav ob uho.

Volodijovski se je obrnil in zopet dal dvakrat ognja mej gonilce.

V tem se je konj gospodu Zaglobi tako zelo izpodtaknil, da je malone s smrčkom podrknil po tleh.

»Za Boga svetega, konj mi pada!« krikne šlahčič s sekajočim glasom.

»S sedla, v gozd!« zagrmi Volodijovski.

Izrekši je skočil tudi sam s konja, in hip pozneje sta oba z Zaglobo izginila v temi.

A ta prevara ni ušla ostrim očem tatarskim — in nekoliko izmej njih jih je baš tako skočilo s kônj in se spustilo za beguncema v pogon.

Vejevje je gospodu Zaglobi zbilo čapko z glave ter ga tolklo po obličji, grabilo za župan, toda šlahčič je bežal, kakor bi bil stoprv trideset let star. Včasih je padel, a hitro se je zopet pobral in še hitreje bežal, sopeč kakor kovaški meh. Naposled se je prevrnil v globoko kotlino ter je čutil, da več ne izkobaca, zakaj moči so mu uže popolnoma odnehale.

»Gospod, kje si?« vpraša tiho Volodijovski.

»Tu, v kotlini. Po meni je! Otmí se, gospod Mihael.«

Toda gospod Mihael je brez obotavljanja skočil v kotlino in položil gospodu Zaglobi roko na usta.

»Tiho! Morda naju zgreše! Sicer se bodeva pa branila.«

V tem so prilomastili Tatarji. Nekateri so se res ognili kotline, misleč, da beguna dalje bežita, drugi pa so stopali zlagoma, tipajoč drevesa in ozirajoč se na vse strani.

Viteza sta pridržala sapo v prsih.

»Naj se mi kateri semkaj zvali,« mislil je v obupnosti gospod Zagloba, potipljem ga!...«

Potem so začele iskre švigati na vse strani. Tatarji so kresali ogenj...

O njegovem blesku so se videla divja obličja, zabuhla lica in nabrekle ustne, pihajoče v tlečo gobo. Nekaj časa so tavali v kolobaru, kakih deset korakov od kotline, podobni zlovražnim gozdnim pošastim, potem pa so se čim dalje bolj bližali.

A hip pozneje je začel nekak čuden šum, nekako bučanje in zmešani kriki doletavati s ceste in buditi speče globine.

Tatarji so prenehali kresati in so stali kakor okameneli. Roka Volodijovskega se je zapičila gospodu Zaglobi v ramo.

Kriki so se naglo pojačili in buhnila so rdeča svetila, z njimi vred pa se je razlegnila salva mušket, — prva, druga, tretja, — za njo kriki: Alla! — brenket sabelj, stok kônj, — peket in pomešani kriki. Na cesti je besnela bitka.

»Naši, naši!« krikne Volodijovski.

»Bij! Mori! Bij! Sekaj! Reži!« rjul je gospod Zagloba.

Še hip: okolu kotline je v najnaglejšem begu pribežalo kakih desetero Tatarjev, ki so se podili k svojcem, kar so mogli. Gospod Volodijovski se ni mogel zdržati. Skočil je za njimi — in jim sredi goščave in teme stopal za vrat.

Zagloba je sam ostal na dnu jame.

Potem je poskušal izlezti, pa ni mogel. Vse kosti so ga bolele in jedva je mogel stati.

»Ha, lopovi!« rekel je oziraje se na vse strani. »Bežali ste! Škoda, da ni tu kateri ostal. Imel bi družbo v tej jami in pokazal bi mu, kje rase poper. O neverci! Pokoljejo vas kakor živino! Za Boga, čim dalje večji hrup! Rad bi videl, da bi bil to sam knez Jeremija, ta bi vas stoprv nažgal. Le hallakujte, hallakujte! Pozneje bodo pa volcje hallakovali nad vašimi trupli. Oh, ta gospod Mihael, da me je samega pustil! Ba, ni čuda. Lakomen je, ker je mlad. Po tej zadnji izpravi bi šel z njim celó v peklo. On ni takov prijatelj, ki v potrebi prijatelja zapusti. On je osa! Kakor bi trenil, podrl je one tri! ... Da bi vsaj ono vino imel pri sebi ... a tam so je gotovo ti vragi pobrali... konji poteptali. Morda me še kak gad piči v tej jami. Kaj je to?«

Kriki in salve mušket so se začeli oddaljevati proti polju in prvemu gozdu.

»Aha!« reče Zagloba. »Stopajo jim na vrat! Niste vzdržale, pasje duše! Hvalo Bogu najvišjemu!«

Kriki so se čim dalje bolj oddaljevali.

»Zdravi gredo!« mrmral je dalje šlahčič. »Vidim, da moram posedeti v tej jami. Še tega se mi manjka, da bi me snedli volcje. Najprvo Bohun, potem Tatarji, a nazadnje volcje. Bog daj Bohunu kolec, a volkovom vsteklino, za Tatarje pa uže naši poskrbe! Gospod Mihael! Gospod Mihael!«

Tišina je odgovorila gospodu Zaglobi. Le gozd je šumel, a zdaleka so dohajali kriki čim dalje slabeje.

»Najbrže bodem moral tukaj spati, — ali kaj? Da bi je vrag! Hej! Gospod Mihael!«

Toda potrpežljivost gospoda Zaglobe je morala prestati še dolgo skušnjo, zakaj na nebu se je uže svitalo, ko se je na cesti začul topot in ko so potem svetíla zablisnila v gozdnem mraku.

»Gospod Mihael! Tu sem!« zakliče šlahčič.

»Torej izlezi no, gospod!«

»Ba, ko ne morem.«

Gospod Volodijovski je s plamenico v roki stal nad jamo ter rekel, podavši Zaglobi roko:

»No Tatarjev ni več. Zapodili smo je za prvi gozd.«

»A kdo je prišel?«

»Kušel in Roztvorovski, z dvema tišočema kônj. Tudi moji dragonci so z njimi.«

»Je bilo sila nevercev?«

»Poldrugi tisoč.«

»Hvalo Bogu. Dajte mi piti, silno sem slab.«

Dve uri pozneje je gospod Zagloba napojen in nasičen sedel na sedlu sredi dragoncev Volodijovskega, a poleg njega je jezdil mali vitez ter govoril:

»Nikar se ne muči, gospod, — če tudi ne pridemo s knežnjo v Zbaraž. Slabše bi bilo, ako bi bila prišla v poganske roke.«

»Morda pa pride Rzędzian v Zbaraž?« vpraša Zagloba.

»Ne bode mogel. Cesta bode zaprta. Oni čambul, kateri smo odgnali, povrne se kmalu in pohiti za nami. Sicer pa ima tudi Burlaj priti vsak hip in dospe prej do Zbaraža, nego bi mogel Rzędzian. Z druge strani, od Konstantinova, gresta Hmielnicki in han.

»O za Boga! S knežnjo se gotovo snidejo.«

»Rzędzianova glava jamči za to, da se preplazi mej Zbaražem in Konstantinovom, dokler je čas, in da se ne bode dal obkrožiti polkom Hmielnickega ali pa hanovim čambulom. Jaz imam mnogo nadeje, da to dovrši.«

»Bog daj!«

»Dečko je zvijačen kakor lisica. Gospod, tebi se ne manjka ukan, a on je še bolj prekanjen. Vsi smo si glavo belili, kako bi deklico oteli, naposled so nam roke uže omahovale, — a on je vse dovršil. Sedaj se bode plazil kakor kača, saj gre tudi njemu za kožo. Upaj, gospod, saj je nad njo tudi Bog, ki jo je tolikokrat otel, — in spomni se, da si mi v Zbaraži, ko je bil Zahar prišel, sam nadejo dajal.«

Zaglobo so te besede gospoda Mihaela nekoliko okrepile. Potem se je globoko zamislil.

»Gospod Mihael,« reče v kratkem, — »ali nisi Kušla vprašal, kaj se godi s Skrzetuskim?«

»Skrzetuski je uže v Zbaraži in zdrav, hvala Bogu. Prišel je z Zacvilihovskim od kneza Koreckega.

»Kaj mu poročeva?«

»Baš to je težava.«

»Ali še vedno misli, da so deklico v Kijevu zadušili?«

»Da.«

»Ali si sedaj Kušlu ali komu drugemu povedal, odkod prihajava?«

»Ne. Mislil sem si, da je bolje, da se preje posvetujeva.«

»Jaz bi rajši o vsem molčal,« reče Zagloba. »Ako bi sedaj deklica zopet padla Kozakom ali Tatarjem v roke (česar nas Bog obvaruj!) — bilo bi to Skrzetuskemu novo trpljenje, kakor bi mu prisehle uže rane raztrgal.«

»Glavo zastavim, da jo Rzędzian otme.«

»Tudi jaz bi dal rad za to svojo, — toda sedaj nesreča kosi kakor kuga. Bolje, da molčiva in vse prepustiva volji božji.«

»Pa bodi tako. Kaj pa, če bi bil gospod Podbipięta Skrzetuskemu tajnost izdal?«

»Ne poznaš ga. Dal je moško besedo, a to je litavskemu nerodnežu sveta reč.«

Tu se jima pridruži Kušel in jezdili so skupaj ter se o prvih žarkih vshajajočega solnca pogovarjali o javnih stvareh, o prihodu »regimentarjev« v Zbaraž na prigovarjanje kneza Jeremije, o pričakovanem prihodu kneza in o neizogibni strašni vojni z vso silo Hmielnickega.

II.

V Zbaraži sta gospod Volodijovski in Zagloba našla zbrane vse kraljevske vojske, ki so čakale sovražnika. Tam je bil tudi kronin točaj, ki je bil prispel izpod Konstantinova, in Lanckoronski, kastelan kamienški, ki je popreje tolkel pod Barom, in tretji regimentar, gospod Firlej iz Dobrovice, kastelan belski, in gospod Andrej Sierakovski, kraljev tajnik, in gospod Koniecpolski, praporščak, in gospod Przijemski, general artilerije, posebno spreten vojevnik za jemanje mest in za prirejevanje obrane. Z njimi je bilo deset tisoč redne vojske, ne vštevši nekoliko praporov kneza Jeremije, ki so uže popreje stali v Zbaraži.

Gospod Przijemski je na južni strani, za rečico Gnjezno in dvema ribnikoma, kjer se stikata grad in mesto, razpoložil močan tabor, ki ga je utrdil po inozemskem načinu in kateri bi se dal le spredaj napadati, ker so ga zadaj branili grad, oba ribnika in rečica. V tem taboru so se nameravali regimentarji Hmielnickemu upreti in naval zadrževati dotlej, da prihiti kralj z ostalimi silami in z občo vojsko vse šlahte. Ali se je pa dala ta namera izvršiti proti bojni sili Hmielnickega? Mnogo jih je v tem dvojilo in tem dvojbam dostavljalo tudi vzroke. Mej drugimi vzroki je bil tudi ta, da so bile v taboru razmere prav žalostne. Najprvo je mej vojskovoji vladala nekaka pritajevana prisiljenost. Regimentarji so bili namreč prisiljeni priti v Zbaraž, dasi so se delali, kakor bi bili s tem hoteli ustreči le želji kneza Jeremije. S početka bi se bili radi branili pod Konstantinovom. Ko se je pa raznesla novica, da se Jeremija s svojo roko le takrat udeleži, ako Zbaraž izberó za obrambišče, naznanilo je vojaštvo takoj kraljevskim vojskovojem, da hoče iti v Zbaraž in da se ne bode nikjer drugje bojevalo. Nobena še tako silna prepričevanja niso pomogla, — celo veljava buláve ne, in regimentarji so v kratkem spoznali, da je bodo vojske, od veljavnih praporov huzarskih pa do poslednjega vojaka iz inozemskih oddelkov, popustile in prebegnile pod prapore Višnjovieckega. V onih časih se je taka žalostna nepokornost vojsk čim dalje češče ponavljala, a provzročila jo je nesposobnost vojvod, nesporazumki mej njimi, brezprimeren strah pred silo Hmielnickega in dosihdob še neslišani porazi, zlasti pa poraz pilaviški.

Tako so bili torej regimentarji prisiljeni odriniti v Zbaraž, kjer je navzlic kraljevemu imenovanju imelo poveljstvo priti v roke Višnjovieckemu, ker je vojaštvo hotelo poslušati le njega in le pod njim biti se in giniti. A tačas tega resničnega vojskovoja še ni bilo v Zbaraži. V vojski je rasel nemir, nepokorščina je dosegla vrhunec, in srce je vojakom uže upadalo. Bilo je

Našla sta Skrzetuskega v gradu in z njim starega Zacvilihovskega, dva mestna duhovnika bernardinca in gospoda Longina Podbipięto.

namreč uže znano, da se bližata Hmielnicki in han s tako bojno silo, kakoršne od Tamerlanovih časov še niso videle človeške oči. Dan na dan so o njem doletavala poročila kakor zlovražne ptice, novi, čim dalje strašnejši glasovi so vojakom podirali hrabrost. Bati se je bilo, da ne bi nagloma nastal poplah, kakoršen je bil pod Pilavicami, in da ne bi razpršil še te peščice vojske, ki je Hmielnickemu še ovirala pot do srca poljskega kraljestva. Voditelji si sami niso več znali pomagati. Njih razporedbe še niso bile izvršene ali pa so se le prisiljeno izvrševale. Zares, jedini Jeremija je mogel odvrniti poraz, ki je visel nad taborom, nad vojsko in nad kraljevino.

Gospod Zagloba in Volodijovski, prišedši s prapori Kušlovimi, padla sta takoj v vojskino vrvenje. Jedva sta stopila na mejdan, obkrožili so ja tovariši izpod raznih znamenj, povprašujoči drug črez drugega po novicah. Ko so pa zagledali tatarske vjetnike, stopila je radovednežem nadeja v srce: »Tatarje so nasekali! Tatarski vjetniki! Bog je dal zmago!« ponavljali so nekateri. »Tatarji so tu — in Burlaj z njimi!« kričali so drugi. »Na obrano, gospodje! Na okope!« Novica ta je letala po taboru, in zmaga Kušljeva je spotoma rasla. Čim dalje več ljudij se je zbiralo okolu vjetnikov. »Posekati je!« kričali so. »Kaj bodemo z njimi!« Vprašanja so se usipala na gosto kakor snežna vihra, a Kušel ni hotel odgovarjati in je šel s poročilom v stanovanje kastelana belskega. Ta čas so Volodijovskega in Zaglobo pozdravljali znanci izpod ruskih praporov, a ona sta se izmuzavala, kakor sta mogla, zakaj mudilo se jima je videti Skrzetuskega.

Našla sta ga v gradu in z njim starega Zacvilihovskega, dva mestna duhovnika bernardinca in gospoda Longina Podbipięto. Ko ja je Skrzetuski zagledal, pobledel je nekoliko in zamižal: preveč spominov sta mu poklicala na misel, da bi ja bil mogel pogledati brez bolesti, vendar ja je pozdravil mirno, — celo veselo, vprašal, kje sta bila, ter se zadovoljil s prvim odgovorom. Misleč, da je knežnja uže mrtva, želel ni ničesar več, nič se mu ni dozdevalo in niti najmanjši sum se mu ni prikradel v dušo, da bi utegnila biti njih odsotnost z njo v kakoršnikoli zvezi. Tudi ona dva nista niti črhnila o uspehu svojega pohoda, dasi je gospod Longin radovedno pogledaval sedaj jednega, sedaj drugega — in vzdihal in se obračal na

mestu, ker bi jima bil rad vsaj senco nadeje čital na obličjih. Toda oba sta se bavila s Skrzetuskim, katerega je gospod Zagloba objemal. Srce se mu je topilo, ko je gledal zvestega in starega prijatelja, kateri je toliko pretrpel, toliko prebil in toliko izgubil, da res ni vedel, čemu bi še živel.

»Glej, vsi stari tovariši se zbiramo,« reče Skrzetuskemu, »in dobro ti bode mej nami. Tudi vojna pride, kakor vidim, taka, kakoršne še ni bilo, in z njo tudi velike razkošnosti za vsako vojaško srce. Da ti le Bog zdravje da, nekaterikrat še povedeš huzarje.«

»Bog mi je zdravje uže vrnil,« odgovori Skrzetuski, »in več si ne želim nego služiti, dokler je potreba.«

Skrzetuski je bil res uže zdrav. Mladost in krepko telo sta zmogla bolezen. Muka mu je strla srce, a telesa mu ni mogla streti. Davna kamenita resnoba mu je ostala na obličji in na njem je bil tak neizpremenljiv mir kakor na obličjih mrličev. Več srebrnih nitij se je vilo po črni njegovi bradi nego preje, sicer se pa ni v ničemer razlikoval od drugih ljudij, razun v tem, da se je proti vojaškemu običaju umikal hrupu, pijači in da je rajši občeval z redovniki, s katerimi se je rad pogovarjal o samostanskem in o prihodnjem življenji. Službo je opravljal vestno, kar se pa tiče vojne ali pričakovanega obleganja, za to se je zanimal kakor vsi drugi.

Razgovor je prišel kmalu tudi na ta predmet, zakaj v vsem taboru, gradu in mestu ni nihče mislil o čem drugem. Stari Zacvilihovski je povpraševal po Tatarjih in po Burlaji, s katerim sta bila davna znanca.

»Velik vojevnik,« reče, »in prav škoda, da je z drugimi vred vstal proti domovini. Pod Hocimom sva skupaj služila. Ondaj je bil še mladič, a uže tedaj je obetal, da dorase v nenavadnega moža.«

»Saj je z Zadnjeprija in načelnikuje Zadnjeprijanom,« reče Skrzetuski, »kako je to, da se sedaj bliža z juga, od Kamjenca?«

»Zdi se mi,« odgovovi Zacvilihovski, »da mu je Hmielnicki navlašč tam zimovišče odkazal, ker je Tuhaj-bej ostal nad Dnjeprom in ker se ta murza še z davnih časov hudo srdi na Burlaja. Nihče ni Tatarjem toliko kože ustrojil kakor Burlaj.«

»In sedaj jim bode sobojevnik!«

»Tako je,« reče Zacvilihovski, »taki časi so. Tu bode Hmielnicki uže pazil, da se ne požreta.«

»Kedaj se nadejaš Hmielnickega, oče?« vpraša Volodijovski.

»Vsak dan; sicer pa ne more nihče vedeti. Regimentarji bi morali odpošiljati čete na poizvedbo, a tega ne delajo. S težavo sem je preprosil, da so Kušla poslali na jug, a gospode Piglavske pod Čolhansko Kamenje. Jaz sam sem hotel oditi, a tu so zaporedoma sama posvetovanja brez konca in kraja... Tudi kraljevskega tajnika nameravajo poslati z nekoliko praporov. Toda žurijo naj se, da ne bode prepozno. Bog daj, da bi prišel kmalu naš knez, drugače doživimo tako sramoto kakor pod Pilavicami.«

Ko smo šli črez mejdan, videl sem tukajšnje vojake,« reče Zagloba, »in mislim, da je mej njimi več tepcev nego dobrih vojakov. Kramarji naj bodo, ne pa sobojevniki nam, ki slavo bolj ljubimo nego življenje.«

»Kaj govoriš, gospod?« zavzame se starec. »Ne kratim ti hrabrosti, dasi sem imel nekdaj drugačno mnenje, toda viteštvo, ki je tu, to so najvrlejši vojaki, katere je kedaj Poljska imela. Le glave treba! Vojvode! Gospod Kamienicki je dober vojak, toda ne poveljnik; gospod Firlej je star, a kar se tiče točaja, no, ta si je s knezom Dominikom vred pod Pilavicami pridobil slave! Kaj čuda, da jih nočejo ubogati. Vojak rad prelije kri, ako si je v svesti, da ga po nepotrebnem ne pogubljajo. Glejte sedaj! Ne da bi pomislili na obleganje, prepirajo se, kje bode kateri stal.«

»Je pa tudi hrane dovolj?« vpraša Zagloba nemirno.

»Tudi te ni toliko, kolikor bi je bilo treba, za krmo za živino je pa še slabše. Ako se obleganje raztegne črez mesec dnij, krmili bodemo konje menda s stružinami in kamenjem.«

»Še je čas, da pomislimo o tem,« reče Volodijovski.

»Torej pojdi in povej. Ponavljam: Bog nam daj kneza!«

»Ne vzdihaš samo ti po njem, gospod moj,« seže mu v besedo gospod Longin.

»Vem o tem,« odgovori starec. »Gospodje, poglejte na mejdan. Vsi sedé poleg nasipov ter željno gledajo v stran starega Zbaraža, drugi pa lezejo v mestu na zvonike, a če kateri zavpije: »Gre!« — vriskajo od radosti. Utrujen jelen ne hrepeni tako po studenci kakor mi po njem. Da bi le še pred Hmielnickim prišel! Mislim, da so nastale kake ovire.«

»Tudi mi po cele dneve molimo, da bi prišel,« oglasi se jeden bernardincev.

Te molitve in želje viteštva so se imele kmalu uresničiti, če tudi je naslednji dan prinesel še več strahú in polno zlovražnih znamenj. Osmi dan malega srpana, v četrtek, razsajal je strašen vihar nad mestom in nad sveže nasutimi okopi okolu tabora. Dež je lil v potokih. Odplavil je del nasipov. Gnjezna in oba ribnika sta narasla. Zvečer je strela udarila v pešaški prapor Firleja, kastelana belskega. Ubila je nekoliko ljudij, prapor pa raztreščila na kosce. To so šteli v zlo znamenje, — očividni znak božje jeze, tem bolj, ker je bil gospod Firlej kalvinec. Zagloba je predlagal, da bi poslali k njemu deputacijo z željo in prošnjo, da bi se vrnil v pravo vero, — »ker ne more biti božjega blagoslova za vojsko, katere poveljnik živi v blodnjah, nebu mrzkih.« Tudi mnogo drugih se je strinjalo s tem mnenjem, in le veljavnost kastelanove osobe in buláve je preprečila tako deputacijo. Ali srca so tem bolj upadala. Tudi vihar je razsajal brez prestanka. Nasipi, dasi utrjeni s kamenjem, pletivom in kolovjem, razmočili so se tako, da so se začeli topovi vdirati. Pod granatnike, morzarje in celo pod oktave*) so morali podkladati deske. V globokih rovih je voda šumela za moža visoko. Noč ni prinesla miru. Vihra je gnala od vshoda vedno nove, velikanske oblake, ki so se po nebu gnjeli in valili s strašnim šumenjem in spuščali na Zbaraž vso svojo zalogo deža, gromov, bliskov... Samó služabništvo je ostalo v taboru pod šotori, tovarištvo, starejšinstvo, celo regimentarji, izvzemši kastelana kamienškega, pa so se razpotaknili po mestu. Ako bi bil Hmielnicki prišel v tem viharji, vzel bi bil tabor brez odpora.

Zjutraj je bilo nekoliko bolje, dasi je še deževalo. Stoprv okolu pete ure popoldne je veter razpodil oblake. Modrina se je razpela nad taborom, a na strani starega Zbaraža je zajasnela krasna sedmerobojna mavrica. Zdelo se je, da velikanski njen lok sega z jedno roko za Stari Zbaraž, a z drugo da sesa vlažnost iz Črnega lesa, — ter se je svetil in menjaval in igral na bežečih oblakih.

Nadeja je stopila v srca. Viteštvo se je vrnilo v tabor ter stopilo na kraj okopa, da bi si na mavrici paslo oči. Takoj so začeli živo razpravljati in ugibati, kaj to znamenje pomeni. Gospod Volodijovski, ki je z drugimi vred stal nad samim rovom, nadkril je svoje risje oči z roko ter zakriknil:

»Vojska gre pod mavrico! Vojska!«

Nastalo je tekanje in prerivanje, kakor bi vihar zamajal množico ljudij, potem pa je vstal šum. Besedi: »Vojska gre!« leteli sta kakor strela od konca pa do konca nasipov. Vojaki so se začeli gnjesti, peháti, vreti skupaj. Hrup je vstajal in potihaval. Vse dlani so bile nad očmi, vse oči so bile uprte v daljavo — in gledali so vsi, pridržujoči sapo v prsih, viseči mej negotovostjo in nadejo.

V tem se je pod mavrico res nekaj zagibalo, gibalo se čim dalje razločneje, a naposled so se pokazali prapori, praporci, bunčuki, — pozneje gozd praporov, — nobene dvojbe ni bilo več, — vojska je bila.

In močan krik je zaoril iz vseh prsij, močan krik nedopovedne radosti:

»Jeremija! Jeremija! Jeremija!«

Stare vojake je obšla kar nekaka besnost. Nekateri so poskakali z nasipov, prebredli rov ter peš leteli prihajajočim polkom naproti po ravnini, z vodo zaliti, nekateri so se smejali, nekateri jokali, sklepali roke ali pa je iztezali proti nebu, kličoč: »Naš oče, naš rešitelj gre! Naš vojvoda!« Bilo je táko veselje, kakor da je obleganje uže nehalo, da je Hmielnicki uže pokončan in da je zmaga uže dobljena. V tem so kneževi polki dobajali čim dalje bliže, da je bilo uže možno znamenja razločiti. Prvi so šli, kakor običajno, lahki polki kneževih Tatarjev, semenov in Vlahov, za temi je bila videti tujezemska pehota Mahnickega, — dalje topovi Vurclovi, dragonci in imenitni znaki huzarski. Solnčni žarki so se lomili na njih orožji, na štrlečih kopjih, — in vsi so šli v nenavadnih bleskih, kakor bi je uže obkroževal žar zmage. Skrzetuski, stoječ z gospodom Longinom na nasipu, spoznal je uže zdaleka svoj prapor, kateri je bil ostavil v Zamostu, — in požolteli lici sta mu zardéli. Nekolikokrat se je globoko oddahnil, kakor bi bil nekako neizmerno težo zvalil s prsij; in veselje se mu je pokazalo v očeh. Saj so bili blizu dnevi nadčloveških naporov, dnevi junaških bojev, ki najbolje zdrave srce in bolestne spomine potiskajo čim dalje globlje na dno srca. Polki so se bližali in le kakih tisoč korakov je je delilo od tabora. Prihitelo je tudi starejšinstvo, da bi videlo knežev prihod: vsi trije regimentarji, z njimi gospod Przijemski, gospod prapornik kraljevski, gospod starosta krasnostavski, gospod Korf in vsi drugi častniki izpod poljskih in tujezemskih praporov. Tudi oni so delili vseobčo radost, osobito pa

*) Jmena različnih topov.

gospod Lanckoronski, regimentar, večji vitez nego poveljnik, ki je bojno slavo cenil nad vse. Zamahnil je z bulávo v stran, odkoder je prihajal Jeremija, ter rekel glasno, da so ga vsi slišali:

»On je naš najvišji vojvoda in jaz mu prvi dam hvalo in bulávo.«

Kneževi polki so jeli stopati v tabor. Vseh vojakov je bilo tri tisoč, a priraslo je sto tisoč src, saj so bili to zmagalci izpod Pohrebišč, Njemirova, Mahnovke in Konstantinova. Znanci le poljski, marveč celo tujezemski vojaki izjavili, da bodo četrt leta brezplačno služili.

Čim dalje večja gnječa se je delala okolu kneza, da niti koraka ni mogel storiti. Sedél je na svojem belem žrebci, obkrožen od vojaštva, kakor pastir mej ovcami, in krikom ni bilo ne konca ne kraja. Večer se je naredil tih, lep. Na temnem nebu je zabliščalo na tisoče zvezd, in takoj so se pojavila ugodna znamenja. Baš ko se je gospod Lanckoronski z bulávo približal knezu, odtrgala se je zvezda od nebes-

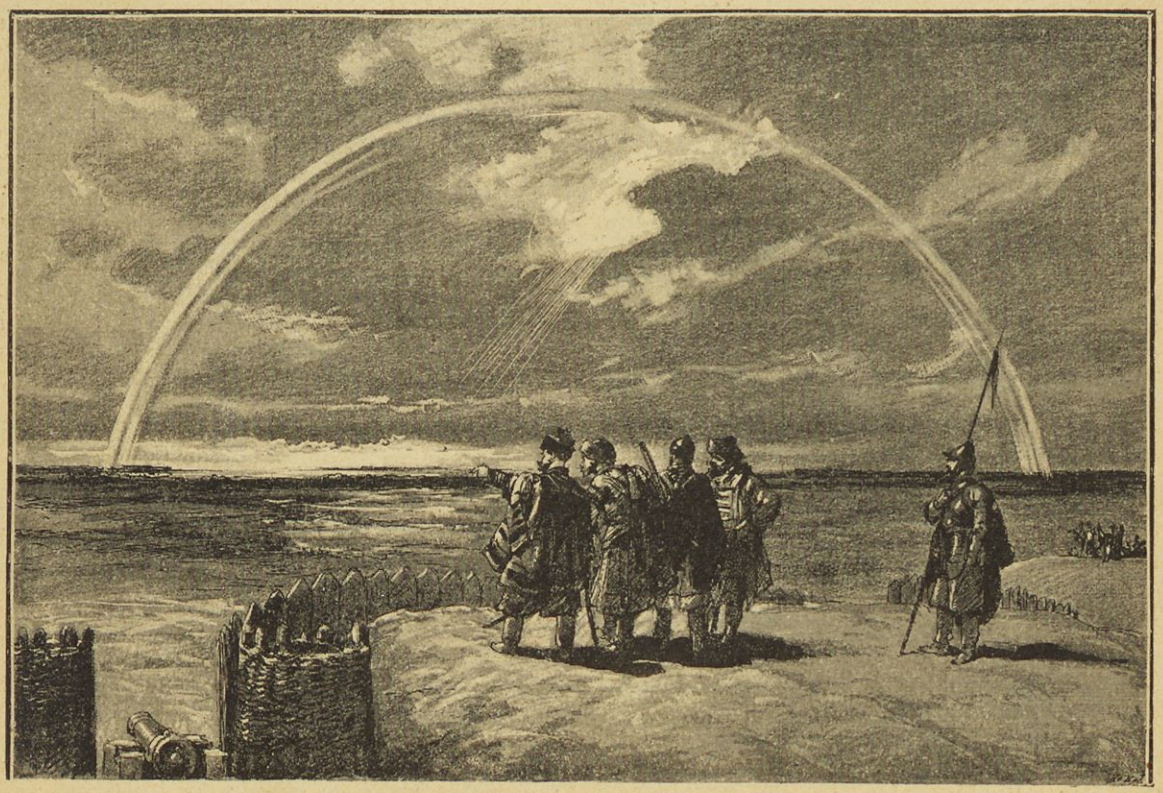

Volodijovski je zakriknil: »Vojska gre pod mavrico! Vojska!« (Str. 147)

in prijatelji so se pozdravili. Za lahkimi polki se je s trudom vtočilo tudi topničarstvo Vurclovo s štirimi hakovnicami, dvema izvrstnima oktavama in šestimi priplenjenimi organki. Knez, ki je iz Starega Zbaraža odpošiljal polke, dospel je stoprv zvečer, po solnčnem zahodu. Vse, kar je moglo hoditi, sešlo se je, da ga pozdravi. Vojaki so s plamenicami tako obstopili kneževega žrebca, da se niti ganiti ni mogel. Prijemali so ga tudi za vajeti, da bi si dalje zrli junaka in si pojili srce. Poljubljali so knezu suknjo, njega pa bi bili najrajši vzeli na rame. Navdušenje je doseglo toliko stopnjo, da so ne nega svoda in padla, puščajoč za seboj svetlo pego, in šumela v stran Konstantinova, odkoder je imel priti Hmielnicki, in je ondi ugasnila. »To je zvezda Hmielnickega!« kriknili so vojaki. »Čudež, čudež! Vidno znamenje! Vivat Jeremija! Victor!« ponavljalo je na tisoče glasov, v tem pa se je približal kastelan kamjeniški ter dal z roko znamenje, da hoče govoriti. Takoj je nekoliko potihnilo, on je pa izpregovoril:

»Kralj je meni dal bulávo, a jaz jo izročam tvojim sposobnejšim rokam — in hočem prvi poslušati tvoje ukaze.«

Ta hip se je prikazal knez na svojem belem žrebci!
(Str. 150.)

»In midva z njim!« ponovita ostala dva regimentarja.

Tri buláve so se nagnile h knezu, a on je mahnil z roko ter odgovoril:

»Velemožni gospodje, buláv vam nisem jaz dal, — pa jih tudi jemal ne bodem.«

»Imej torej nad tremi četrto,« odgovori na to Firlej.

»Vivat Višniovіecki! Vivant regimentarji!« krikne viteštvo. »Skupaj hočemo živeti in umreti!«

Ta hip je knežev žrebec vzdignil glavo, stresnil pobojano bagrasto grivo in silno zarazgetal, da so mu v jeden glas odgovorili vsi konji v taboru.

Smatrali so tudi to za napoved zmage. Vojakom se je svetil ogenj v očeh. Srca so se razpalila hrepeneč po boji, plamen navdušenja jim je spreletel telesa. Celó starejšinstvo je delilo splošno navdušenje. Točaj je plakal in molil, a gospod kastelan kamieniški in gospod starosta krasnostavski sta začela prva rožljati s sabljo posnemajoč vojake, ki so hiteli na kraj nasipov, iztezali roke v temo ter klicali v stran, odkoder so se nadejali sovražnika:

»Pridite, pasje duše! Najdete nas pripravljene.«

To noč ni v taboru nihče spal; prav do jutra so se razlegali kriki ter je mrgolelo vse polno bleščečih svetilnic in plamenic.

Zjutraj je prišel gospod kraljevski tajnik s poizvedeb izpod Čolhanskega kamenja ter prinesel poročilo o sovražniku, kateri je bil pet milj od tabora. Ta podjezd se je bil spopadel z velikimi silami ordincev tatarskih. Padla sta oba gospoda Mankovska, gospod Oleksič in nekoliko znamenitejšega tovarištva. Privedeni zajetniki so trdili, da gresta za onimi oddelki tatarski han in Hmielnicki z vso močjo. Dan je prešel v pričakovanji in pripravljanji na obrano. Knez, kateri je brez daljšega obotavljanja sprejel vrhovno poveljstvo, vrejeval je vojsko, pokazal vsakemu, kje ima stati, kako braniti se in kako drugim pomagati. V taboru je zavladal najboljši red. Pokorščina se je vrnila, a mesto prejšnje zmešnjave, razporov, negotovosti si videl povsodi red, slogo, pripravljenost in odločnost. Do poldne so bili uže vsi na svojih mestih. Straže, razpostavljene pred taborom, naznanjale so vsak hip, kaj se godi v okolici. Po bližnjih vasicah je bilo odposlano služabništvo ter jemalo in znašalo hrano in krmo, kolikor se je je dalo še vzeti. Vojaki, stoječi na okopih, so se veselo razgovarjali in peli, a noč so nočevali dremajoč pri ognjih, z roko na sablji, tako pripravljeni, kakor bi se imel vsak hip začeti napad. O svitanji je začelo na strani Višnjevca nekaj črneti.

Zvonovi po mestu se udarili »na pozor«, a v taboru so zategneni, žalostni zvoki tromb povzbudili vojake. Pehotni polki so stopili na okope, po presledkih se je postavila konjica, pripravljena, da se zažene po prvem znamenji na spopad, a po vsej dolžini okopov se je vzdigoval v krožečih kolobarčkih dim od zažganih lunt.

Ta hip se je prikazal knez na svojem belem žrebci. Oblečen je bil v srebern oklep, brez čelade. Na njegovem čelu ni bilo videti najmanjše skrbi; nasprotno, radost mu je sijala z očij in obličja.

»Goste imamo, gospodje! Goste imamo!« ponavljal je jahaje ob nasipih.

Nastala je tišina in čuti je bilo le lopotanje praporov, katere je lahen vetrič sedaj napenjal, sedaj ovijal okolu drogov.

V tem se je bil sovražnik tako približal, da ga je bilo možno doseči z očmi.

To je bil prvi val, ne Hmielnicki sam s hanom, marveč le prednje čete, trideset tisoč izbranih ordincev, oboroženih z loki, samopali in sabljami. Zajevši petsto slug, ki so bili poslani po hrano, šli so od Višnjevca kakor gost val, potem pa so se raztegnili v dolg polumesec ter začeli zavijati z nasprotne strani, proti Staremu Zbarażu.

V tem se je knez prepričal, da so to le prednje čete, ter je dal ukaz, naj konjica odstopi. Razlegli so se glasovi povelja, polki so se začeli premikati in stopati izza nasipa kakor čebele iz ulnjaka. Ravnina se je napolnila z ljudmi in konji. Zdaleka je bilo videti stotnike z buzdovani v rokah, ki so obletavali posamezne oddelke in se uvrščavali v bojni red. Konji so rezko prhali, — včasih pa je razgetanje preletelo po vrstah. Potem sta se iz te mase pomolila dva prapora Tatarjev in kneževih semenov ter šla v drobnem diru naprej. Loki so se jim tresli na plečih, kalpaki migotali — in jezdili so molče, a na čelu jim je jezdil rusi Vieršul, pod katerim se je konj vspenjal, kakor bi bil besen, kvišku držeč sprednji kopiti, kakor bi hotel strgati uzdo in iskro skočiti v borbo.

Nebesne modrine ni kalil nobeden oblaček, bil je jasen, svetel dan — in videti je bilo sovražnike kakor na dlani.

V tem hipu se je od strani Starega Zbaraža pokazal knežev taborček, ki ni mogel popreje priti z ostalo njegovo vojsko, in je sedaj hitel na vse kriplje, v strahu, da bi ga ne zajeli z jednim zamahom ordinci. In res ni ušel njih očem, — dolgi polumesec je skokoma udrl za njim. Kriki: »Allah!« so dohajali celo na nasipih stoječi pehoti do ušes, in Vieršulovi prapori so kakor vihar odleteli na rešitev.

Toda polumesec je preje doletel do taborčka in ga v tem hipu opasal kakor s črnim trakom, ob jednem pa se je nekoliko tisoč ordincev z nečloveškim vpitjem obrnilo proti Vieršulu, da bi tudi njega opasali. In stoprv tu se je pokazala izkušenost Vieršula in njegovih vojakov. Ko so namreč videli, da se strinjajo z desne in leve strani, razdelili so se na troje in skočili na boke, potem so se razdelili na četvero, potem na dvoje — in vsakikrat se je moral sovražnik obrniti z vso vrsto, ker ni imel pred seboj nikogar, krili pa sta mu bili uže trgani. Stoprv četrti pot so se udarili s prsmi ob prsi. Vieršul je udaril z vso silo v najšibkejše mesto, isto raztrgal ter je bil sovražniku za hrbtom, kakor bi trenil. Potem ga je ostavil ter kakor vihar dirjal k taborčku in se ni zmenil za to, da mu je bil sovražnik takoj za petami.

Stari izvedenci, ki so to gledali z nasipov, tolkli so se z dlanmi po ledjih ter vsklikavali:

»Naj je kroglje bijó! Tako znajo le kneževi častniki vojsko voditi!«

Vieršul se je z ostrim klinom zaletel v sovražni obroč, ki je obkrožil taborček, ter ga prebil, kakor prebije strelica vojaku telo, in je, kakor bi trenil, búšil v sredino. Sedaj je mesto dveh završala samo jedna bítka, — a ta tem krutejša. To je bil diven pogled! Sredi ravnine je taborček, kakor premična trdnjava, izmetaval dolge curke dima ter zijal z ognjem, — naokolo pa je mrgolelo mravljišče, razbesnelo, kakor kak velikanski vrtinec, za vrtincem konji, drveči brez jezdecev, v sredini šum, vika, pokanje samopalov. Tu se prerivajo in podé drug črez drugega, tam se ne dade pretrgati. Kakor se obkoljen mrjasec brani z belimi čekani in seka besne napadajoče pse, tako se je oni tabor sredi tatarske gomazni branil z besnostjo in nadejo, da mu pride iz glavnega tabora pomoč, večja nego Vieršulova.

In res, v kratkem so na ravnini zamigotali rdeči ovratniki dragoncev Kušljevih in Volodijovskega, — kakor rdeči listki cvetov, katere žene veter. Dospevši do tatarske gomazni so se zakadili va-njo kakor v črn gozd, tako da so za hip popolnoma izginili, — le prerivanje se je povečalo. Celo vojakom se je čudno zdelo, čemu knez obkoljencem takoj ne pohiti z zadostno silo na pomoč; a on je odlašal, ker je

hotel vojakom jasno pokazati, kakih posilkov jim je privedel, — da bi jim vzdignil srce in je pripravil na še večje nevarnosti.

Ogenj v taborčku je oslabel. Gotovo niso utegnili več nabijati, ali pa so se mušketam cevi preveč razgrele; mesto tega je pa krik Tatarjev čim dalje bolj naraščal. Knez je dal znamenje, in trije huzarski prapori, prvi njegov, pod Skrzetuskim, drugi staroste krasnostavskega, tretji kraljevski, pod gospodom Piglovskim, zagnali so se iz tabora v bitko. Prihrumeli so, udarili kakor s kijem ter hipoma raztrgali tatarski obroč, potem pa ga odrinili in na ravnini zgnjeli, pahnili k gozdom, razbili še jedenkrat — in gnali četrt milje od tabora, taborček pa je mej radostnimi kriki in streli topov srečno ušel za okope.

Ker so pa Tatarji vedeli, da gresta za njimi Hmielnicki in han, niso popolnoma izginili izpred očij; nasprotno, v kratkem so se pojavili na novo in hallakujoč obletavali ves tabor, jemljoči ceste, pota in pobližnje vasi, iz katerih so se v kratkem proti nebu vzdignili stebri črnega dima. Mnogo se jih je približalo pod okope, proti katerim so se takoj posamično in kupoma usuli vojaki kneževi in najemniki, osobito iz tatarskih, vlaških in dragonskih praporov.

Vieršul se teh spopadov ni mogel udeležiti, ker je bil šestkrat v glavo usekan, ko je branil taborček, in je sedaj skoro na pol mrtev ležal v šotoru, a gospod Volodijovski še ni bil zadovoljen, dasi je bil od krvi uže ves rdeč kakor rak, ter se je prvi zopet zapodil naprej. Ti spopadi, na katere sta iz tabora pehota in viteštvo gledala kakor na pozorišče, trpeli so do večera. Drvili so se drug za drugim, spoprijemali se trumoma ali posamezno, lovili si zajetnikov. Ko je gospod Mihael katerega vjel in odvedel, vrnil se je zopet. Njegova rdeča obleka se je vila po vsem bojišči. Naposled ga je Skrzetuski kot nekako posebnost pokazal gospodu Lanckoronskemu. Brž ko se je spopadel s Tatarjem, rekel bi, da je uže strela udarila va-nj. Zagloba, dasi ga gospod Mihael ni mogel slišati, delal mu je iz tabora s kriki pogum, sedaj pa sedaj se obrnil k vojakom, stoječim naokolo, ter rekel:

»Poglejte, gospodje! Jaz sem ga učil sabljo sukati. Dobro! Udri! Če Bog da, kmalu bode tak kakor jaz!«

V tem je solnce zatonilo — in bojevniki so se začeli zlagoma umikati s polja, na katerem so ostala le konjska in človeška trupla. V mestu je zazvonilo »zdravo Marijo.«

Noč se je delala počasi, a tema ni nastopila, zakaj okolico so osvetljevali žari. Gorele so Zalostice, Barzinci, Lublanki, Strijevka, Krzetovice, Zaraže, Vahlovka — in vsa okolica, dokler je seglo oko, gorela je kakor jeden sam požar. Dim je ponoči postal rdeč, in na rožnobojnem obzorji neba so svetile zvezde.

Jate ptic iz gozdov, goščav in ribnikov so se vzdignile s strašnim vriščem ter krožile kakor letajoči plameni po zraku, osvetljenem od požarov. Živina v taboru, katero je preplašil nenavadni prizor, začela je žalostno mukati.

»Ne more biti,« govorili so v okopu stari vojaki mej seboj, »da bi te tatarske čete raznetile take požare. Gotovo se bliža sam Hmielnicki s Kozaki in z vso ordo.«

In to niso bila prazna domnevanja, zakaj prejšnji dan je bil gospod Sierakovski prinesel novico, da gresta za temi četami hetman zaporoški in han, torej so ju trdno pričakovali. Vojaki so bili vsi na okopih, ljudstvo na strehah in stolpih. Vsa srca so nemirno utripala. Ženske so ihtele po cerkvah in roke iztezale do presvetega Rešnjega telesa. Čakanje, hujše nego vse, obtežilo je z neizmerno težo vse mesto, ves grad in ves tabor.

A to ni trpelo dolgo. Noč se še ni bila popolnoma naredila, ko so se na obzorji pokazale prve kozaške in tatarske vrste, za njimi druge, tretje, stote, tisoče. Rekel bi, vsi gozdi in vse grmovje so se naglo izdrli izkórena ter gredo na Zbaraž. Človeške oči so zaman iskale konca in kraja tem vrstam; dokler je segalo okó, črnelo se je to mravljišče človeško in konjsko ter se izgubljalo v daljavi v dimih in žarih. Šli so kakor oblaki ali kakor kobilice, ki pokrijejo vso okolico s strašno, gibajočo se množico.

Pred njimi je letel grozen šum človeških glasov, kakor vihar, šumeč v gozdu po vrhéh starih borov. Četrt milje od tabora pa so se ustavili ter se začeli razkladati in zažigati ognje.

»Vidite ognje?« šepetali so vojaki. »Dalje gredo, nego doleti konj v jedni sapi.«

»Jezus, Marija!« reče Zagloba Skrzetuskemu. »Gospod, povem ti, da je lev v meni in, dasi ne čutim strahu, vendar bi rajši, da bi je do jutri zjutraj pobile strele z jasnega neba. Kakor mi je Bog mil, preveč jih je. V Jozefatovi dolini gotovo ne bode večje gnječe. Gospod, povej mi, kaj je tem zlodejem tega treba? Ali bi ne

Vierśul je ležal, šestkrat usekan v glavo, na pol mrtev v šotoru. (Str. 151.)

bilo bolje, da bi te pasje duše sedele lepo doma, da bi delale lepo svojim panom? Kaj smo mi krivi, da je Gospod ustvaril šlahto, a nje kot kmete in jim zapovedal, naj nam bodo pokorni? Tfu! Jeza me tare! Jaz sem sicer pohleven človek, položil bi me lahko na rano, ali v jezo naj me ne spravljajo. Preveč svobode so imeli, preveč kruha, zato so se pa razmnožili kakor miši v gummu, — a sedaj se vzdigajo na mačke. Počakajte, počakajte! Tu je maček, ki se zove Jeremija, a drugi Zagloba! Gospod, kaj misliš, ali se bodo poskušali pogajati? Ako bi se pokorno udali, lahko bi jim življenje darovali, — kaj? Nekaj me vedno skrbi, namreč če je v taboru dovolj hrane. Za vraga! Poglejte no, gospodje! Tam so zopet ognji — in dalje le ognji! Črna smrt pádi na takov ‚congressus'!« *)

»Gospod, kaj govoriš o pogodbah!« odgovori Skrzetuski. »Oni mislijo, da nas imajo v rokah in da nas jutri dobé.«

»Pa vsaj ne dobé? Kaj?« vpraša Zagloba.

»To je v božih rokah. Na vsak slučaj je knez tu, zlahka jim ne pojde.«

»O, gospod, ti si me potolažil! Kaj mi pomaga, če jim gre zlahka ali ne, jaz bi rad, da jim to sploh ne bi šlo.«

»Vojaku je velika tolažba, da ne daje glave zaman.«

»Gotovo, gotovo . . . Strela ubij tako vašo tolažbo!«

V tem hipu se približata Podbipięta in Volodijovski.

»Govoré, da je Kozakov in Tatarjev do pol milijona,« reče Litvin.

»Bog daj, da bi ti jezik segnil!« krikne Zagloba. »Dobra novica!«

»Napadajoče je laglje sekati nego v polji,« odgovori gospod Longin sladko.

»Ko se naš knez in Hmielnicki udarita,« reče gospod Mihael, »potem niti govora ni več o pogodbah. Ali življenje ali smrt! Jutri bode sodnji dan!« dodá mencaje si roke.

Mali vitez je govoril prav. V vsej tej tako dolgotrajni vojni si do sedaj niti jeden pot najstrašnejša leva nista stopila oko v oko. Jeden je tolkel hetmane in regimentarje, drugi mogočne atamane kozaške, za tem in onim je šla zmaga, ta in oni je bil strah sovražnikom, — stoprv sedaj se je imelo odločiti, čegava zdelica ima na tej tehtnici pasti. Višnioviecki je z okopov gledal na nepregledno temo čet tatarskih, kozaških — in je zaman skušal objeti je z očmi, — Hmielnicki je gledal s polja na grad in tabor, misleč si v srci: »Tam je moj najstrahovitejši

*) Shod.

sovražnik, ko sem tega strl, kdo se mi potem še upre?«

Lahko je bilo pogoditi, da bode borba mej tema človekoma dolga in kruta, — ali konec ni mogel biti dvojben. Oni knez iz Lubnij in Višnjevca je stal na čelu petnajst tisočem, vštevši tudi taborske sluge, a za kmetskim vojem so šli stanovniki od Azovskega morja in Dona, pa do ustja Dunava. Z njim je šel han na čelu ordi krimski, bjalogrodski, nohajski in dobruški, — šlo ljudstvo, ki je bivalo ob vseh pritokih Dnjestra in Dnjepra, šli Niževci in nebrojna črn, — okop, obkrožen s povodnijo divjih vojevnikov, kakor na grob velikih vitezov in velikega njih vojvode.

Prav tako je gledal gotovo tudi Hmielnicki. Komaj so se namreč ognji dobro razgoreli v njegovih taborih, uže je začel Kozak, poslanec, pred okopom mahati z belim praporom, trobiti in kričati, naj ne streljajo. Straže so mu šle naproti in so ga prijele.

»Od hetmana h knezu Jeremiji!« rekel jim je.

Knez še ni stopil s konja in je stal na okopu z obličjem vedrim kakor nebo. Žari so se mu

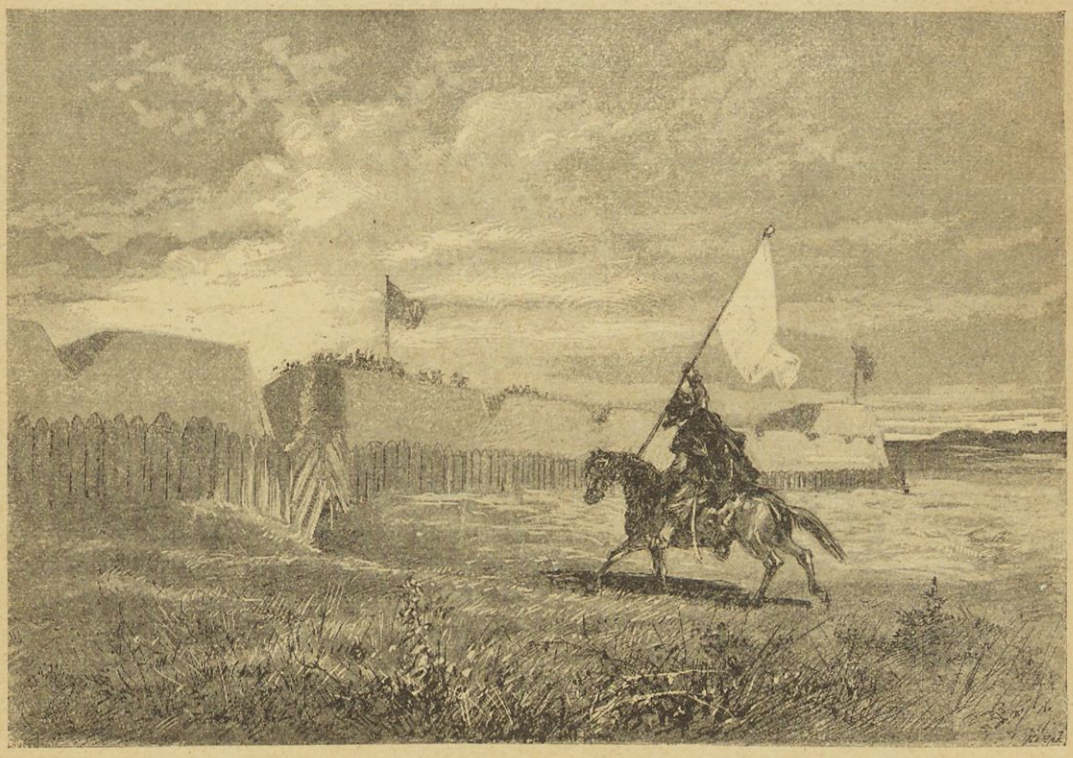

Komaj so se ognji v taboru dobro razgoreli, uže je začel Kozak, poslanec, pred okopom mahati z belim praporom...

sè step, iz jarkov, gozdov, mest, mestec, vasij in hutorov — in vsi, ki so preje služili v dvorskih ali kroninih praporih; šli so Čerkesi, karalaši vlaški, Turki silistrijski, Turki rumelski, šle so celo močne čete Srbov in Bolgarov. Bila je podoba, da je to nova selitev narodov, ki sedaj potujejo na zahod, zapustivši mračna stepna bivališča, da posedejo novo zemljo, ustanove nova vladarstva. Tako je bilo razmerje bojnih sil... peščica proti premnožju, otok v morji! Ni torej čuda, da je marsikatero srce plaho utripalo, da se ni le v mestu, ne le v tem kotu, marveč v vsej Poljski gledalo na ta samotni zrcalili v očeh in z rdečkastim bleskom obkroževali njegovo plemenito, belo obličje. Ko je Kozak stopil prede-nj, zastale so mu besede, noge zadrhtale in mravlje spreletele telo, dasi je bil star volk sè stepe in je prišel kot poslanec.

»Kdo si?« vpraša ga knez vojvoda in upré va-nj svoje mirne oči.

»Jaz sem stotnik Sokol... od hetmana.«

»In s čim prihajaš?«

Stotnik se začne globoko poklanjati knezu pod stremene.

»Oprosti, vladika! Kar mi je ukazano, to povem, — jaz nisem kriv.«

»Govôri brez ovinkov.«

»Hetman mi je ukazal povedati, da je prišel v Zbaraž v gostí in da vas jutri poišče v gradu.«

»Povej mu, da dajem danes gostbo v gradu, ne jutri!« odgovori knez.

Uro pozneje pa so zagrmeli topiči, zaorili radostni kriki — in vsa okna po gradu so zajasnela od tisoč lučij.

Ko je han zaslišal radostno streljanje, glas tromb in kotlov, stopil je pred šotor, v družbi brata si Naradina, sultana Galge, Tuhaj-beja in mnogih »murz« tatarskih, potem pa poslal po Hmielnickega.

Hetman je takoj prišel, če tudi je bil uže nekoliko vinjen. Začel se je poklanjati in polagati prste na čelo, na brado in prsi. Čakal je vprašanja.

Han je dolgo gledal na grad, ki je zdaleka bleščal kakor velikanska svetilnica, ter je polahko kimal z glavo. Naposled se je pogladil z roko po redki bradi, ki mu je v dveh pramenih padala na podlasičjo krzno, ter rekel, kažoč s prstom na osvetljena okna:

»Hetman zaporoški, kaj je tam?«

»Najmogočnejši car!« odgovori mu Hmielnicki. »Goste gostí knez Jeremija.«

Han se zamisli.

»Gostí?«...

»Jutrišnja trupla še danes gosti,« odgovori Hmielnicki.

V tem so na gradu zagrmeli novi streli, zabrnele trombe in zmešani kriki so prišli celo hanu do čestitih ušes.

»Za Boga!« zamomlja. »Lev je v srci tega djaura.«

In ko je malo pomomljal, dostavi:

»Z njim bi rajši stal nego s teboj.«

Hmielnicki se je stresel. Prepotrebno tatarsko prijaznost je težko plačeval, vrhu tega pa si še ni bil gotov strašnega zaveznika. Treba je bilo le hanove besede in odloke, — in vse orde bi se utegnile obrniti proti Kozakom, ki bi bili potem izgubljeni brez rešitve. Hmielnicki pa je vedel tudi to, da mu je han pomagal le zaradi plena, darov, nesrečnih robov. Domislil se je han sedaj pa sedaj, da je on sam pravi vladar, ter se je sramoval, da je stal na strani vstašev proti kralju, na strani takega »Hmiela« proti takemu Višnioviecckemu.

Kozaški hetman se je često upijanil, ne toliko radi pijanstva, marveč radi obupnosti...

»Véliki vladar!« reče. »Jeremija je tvoj sovražnik. On je Tatarjem vzel Zadnjeprije, on je v strah in svarilo po drevji obešal pobite »murze« kakor volkove; on je hotel iti na Krim z ognjem in mečem...«

»Mar vi niste delali škode po naših zemljah?« vpraša han.

»Jaz sem tvoj rob.«

Sinji ustni Tuhaj-beja sta začeli drhtati in zobje bliskati. Mej Kozaki je imel smrtnega sovražnika, ki mu je svoje dni posekal ves čambul in njega samega malone vjel. Njegovo ime mu je sedaj sililo na jezik z neizprosno silo maščevalnih spominov. Ni se mogel vzdržati in začel je stiha sikati:

»Burlaj! Burlaj!«

»Tuhaj-bej!« reče takoj Hmielnicki. »Vidva z Burlajem sta po najjasnejšem in modrem ukazu hanovem prejšnje leto pila iz iste posode.«

Nova salva strelov na gradu je pretrgala daljši razgovor.

Han iztegne roko in naredi z njo krog, objemajoč Zbaraž, mesto, grad in okop.

»Jutri je to moje?« vpraša obrnivši se k Hmielnickemu.

»Jutri óni tam pomró,« odgovori Hmielnicki z očmi uprtimi v grad.

Potem se je začel znova poklanjati in se z roko dotikati čela, brade in prsij, misleč, da je razgovor končan.

Tudi han se je zavil v plašč, zakaj noč je bila hladna, dasi je bilo meseca malega srpana, ter rekel obrnivši se k šotorom:

»Pozno je uže!...«

In vsi so začeli prikimavati, kakor bi je bila pritiskavala jedna sila, a on je odšel počasi in dostojanstveno proti šotoru, ponavljaje stiha:

»Bog jeden!...«

Tudi Hmielnicki se je oddaljil k svojcem mrmraje spotoma:

»Grad in mesto in plen in vjetnike ti izročim, a Jeremija bode moj, ne tvoj, celó če bi bilo treba plačati z glavo.«

Ognji so začeli pojemati in gasneti, gluhi šum nekoliko stotisoč glasov je potihaval. Tu pa tam se je še ozival glas piščalk in klici tatarskih konjuhov, ki so gnali konje na ponočno pašo, naposled so pa tudi ti glasovi obmolknili, in sen je objel nebrojne čete tatarske in kozaške.

Le grad je grmel in odmeval od navdušenih »Vivat«, kakor bi se bilo tam obhajalo ženitovanje.

V taboru so pričakovali, da se zjutraj začne napad.

In res, zjutraj so se pomikale trume črni, Kozakov, Tatarjev in drugih divjih vojevnikov, ki so šli s Hmielnickim, proti okopom, kakor črni oblaki, valeči se na vrhove gorâ. Vojake, če tudi so uže prejšnji dan zaman poskušali sešteti ognje, osupnilo je sedaj to neizmerno morje človeških glav. Toda to še ni bil pravi napad, marveč še le nekak ogled bojnega polja, utrdeb, rovov, nasipov in sploh vsega poljskega položaja. In kakor pride morski val, ki ga žene veter z daljne ravnine, šine kvišku, se zapeni, udari z gromom ob skalovje in se potem umakne v daljavo: tako so oni tu pa tam udarjali in se zopet umikali in znova zaganjali, kakor bi hoteli poskusiti odpor, kakor bi se hoteli prepričati, ali jim ne stró poguma s samo mnogobrojnostjo svojo, s samim pojavom, predno jim stró še telesa.

Streljali so tudi s topovi — in svinčenke so začele na gosto padati v tabor, iz katerega so začele odgovarjati oktave in samopali in puške; ob jednem pa se je na nasipih prikazal sprevod s svetim Rešnjim telesom, da bi ohrabril osuplo vojsko. Duhovnik Muhoviecki je nesel zlato monstranco, držeč jo z obema rokama nad glavo, včasih pa jo je vzdignil še višje, — ter stopal s povešenimi trepalnicami in z ascetičnim obličjem, miren, pokrit z lamovo čapko i pod baldahinom. Poleg njega sta stopala dva duhovnika, držeč ga pod laktmi: Jaskolski, duhovnik huzarski, svoje dni preslaven vojak, v vojaški opravi kakor kak izkušen poveljnik, in Žabkovski, tudi nekdanji vojak, bernardinec, kateremu je bil v moči samo Podbipięta kos v vsem taboru. Drožičke baldahinove so nosili štirje šlahčiči, mej katerimi je bil Zagloba, — pred baldahinom pa so stopale deklice s sladkimi lici, sipajoč cvetje. Šli so po vsej dolžini nasipov, za njimi pa vojno starejšinstvo. Ko so vojaki videli mirnost duhovnikov in belo oblečenih deklic, rasel jim je zopet pogum. Povračala se jim je hrabrost in navdušenje jim je stopalo v srce. Veter je raznesel krepilno vonjavo kadila, ki se je žgalo v kadilnicah. Vsi so pokorno klanjali glave, — Muhoviecki pa je sedaj pa sedaj začel pesen: »Pred velikim Zakramentom.«

Dva mogočna glasova, Jaskolskega in Žabkovskega, sta poprijemala: »Padajmo na obličje,« a vsa vojska je pela dalje: »Zaveza stara z novo naj izgíne!« Globok bas topov je spremljal pesen, in včasih je topovska kroglja šumeč preletela nad baldahinom in nad duhovniki, včasih pa je búšila nižje v okop in se zaríla v prst, da se je gospod Zagloba kar krčil in pritiskal k drožičku. Poseben strah ga je grabil za lase, kedar je sprevod molil in stal na mestu. Onda je vse molčalo, in kroglje, letajoče jatoma kakor velike ptice, so se prav razločno slišale. Zagloba je čim dalje bolj zardeval, a duhovnik se je ozrl na polje ter mrmral, ker se ni mogel vzdržati: »Kure naj bi nasajali, ne pa streljali s topovi!« In res so zelo slabo streljali in on kot nekdanji vojak ni mogel mirno gledati na tako nerodnost in potrato smodnika. In znova so šli dalje. Nazadnje so prišli na drugi konec okopa, kjer ni sovražnik nikjer nič pritiskal. Ko so bili tu in tam poskusili, osobito od zahodnjega ribnika, da bi napravili strah in nered, umaknili so se naposled Tatarji in Kozaki na svoje prostore in so ondi ostali. Celo izzivačev niso odposlali. Tačas je sprevod obležence popolnoma vspodbudil in ujunačil.

Videlo se je, da Hmielnicki čaka svojega tabora, če tudi si je bil v svesti, da bode prvi pravi napad zadostoval, da je jedva nekoliko nasipov ukazal nasuti pod topove in se ni lotil nobenega drugega dela ali okopa, da bi oblegancem zagrozil. Tabor je prispel drugi dan in je stal, voz pri vozu, na miljo dolžine, v kakih desetih vrstah, od Vernjakov pa do Debinje. Z njim so prišle še druge nove sile, osobito krasna pehota zaporoška, ki je bila celo turškim janičarjem jednaka, mnogo sposobnejša za napade in začetni boj nego črn in Tatarji.

Pomenljivi vtorek 11. malega srpana je minil v obojestranskih hlastnih pripravah. Nihče ni več dvomil, da se začne napad, zakaj trombe, kotli in litavri so od ranega jutra v kozaškem taboru igrali »v orožje«, in mej Tatarji je kakor grom bobnel veliki sveti boben »balt« ... Naredil se je tih, lep večer; le z obeh ribnikov in Gnjezne so se vzdigovale lahke meglice, — naposled je zamigotala prva zvezda na nebu.

V tem hipu je v jeden glas riknilo šestdeset kozaških topov. — Nepregledne množice so s strahovitim krikom udrle proti nasipom — in napad se je razpočel.

Vojske so stale na okopih in zdelo se jim je, da se zemlja trese pod nogami. Najstarejši vojaki niso pámetovali kaj takega.

»Jezus, Marija! Kaj je to?« vpraša Zagloba, stoječ poleg Skrzetuskega s huzarji v presledku nasipa. »To ne gredo ljudje na nas!«

»Lahko vidiš, da niso ljudje. Sovražnik žene vole pred seboj, da bi nas preje upehal s streljanjem na nje.«

Stari šlahčič je pordel kakor pésa, oči so mu izstopile, a iz ust mu je buhnila samo jedna beseda, v katero je izlil vso besnost, ves strah in vse, kar je mogel misliti ta hip:

»Lopovi!...«

Voli, besni, ker so je divji, na pol nagi pastirji podili s palicami in gorečimi plamenicami, podivjani od strahu, drli so naprej s strašnim rikom, zaganjali se v kupe, prerivali, leteli naprej, pa se zopet razbegavali in obračali nazaj; a ker so je podili s krikom, z ognjem, sekali z biči, leteli so znova proti nasipom. A Vurcel je začel razsajati z ognjem in železom, in dim je pokril svet. — Nebo je pordélo, — prestrašena živina se je razpršila, kakor bi jo bila strela raznesla, polovica je je padlo, — in po trupih je sovražnik drl naprej.

Spredaj, porivani s kopji in žgani z ognjem iz samopalov, leteli so vjetniki z vrečami peska, s katerimi so imeli zasipati rov. To so bili kmetje iz zbaraške okolice, kateri niso bili utegnili bežati v mesto pred navalom: mladi možje, starci in ženske. Vsi ti so leteli kričeč, plačoč in vzdigujoč roke proti nebu, da bi se jih usmililo. O tem kriku so se človeku ježili lasje na glavi, toda usmiljenje je bilo na zemlji umrlo: zadaj so se jim kozaška kopja zatikavala v pleča, spredaj pa so nesrečnike vrtale Vurclove svinčenke, karteče trgale na kose; bežali so torej, bredli po krvi, — padali, vstajali in znova bežali, kajti pehál je je val kozaški, tatarski, turški...

Rov se je polnil s telesi, krvjo, vrečami peska, — naposled se napolnil, in sovražnik se je kričeč vrgel črez njega.

Polki so drug drugega pehali. Pri svitu topovskega ognja je bilo videti starejšinstvo, ki je z buzdovani vedno nove polke podilo na okop. Najizbornejše ljudstvo se je vrglo na stanovanja in vojske Jeremije, kajti Hmielnicki je vedel, da bode tam odpor največji. Šli so torej kurzeni s Siči, za njimi strahoviti Perejeslavci z Lobodo, za njimi je Voročenko vodil polk čerkeski, Kulak polk karvovski, Nečaj braclavski, Stepka humanski, Mrazoviecki korsunski, — šli so tudi Kalničani in močni polk bjalocerkviški, ki je štel petnajst tisoč môž, — a za njim sam Hmielnicki, — v ognji, rdeč kakor hudič, ter je široke prsi nastavljal svinčenkam, z levjim obličjem, orljim očesom, — v zmesi, v dimu, zmešnjavi, v klanji in vihri, v plamenih, na vse pozoren, vse vrejujoč.

Za molojci so šli divji Kozaki donski, dalje čerkeski, boreči se z noži; tu je Tuhaj-bej peljal krute Nohajce; za temi Subagazi bjalogrodske Tatarje, tu Kurduk rjave Astrahance, oborožene z velikanskimi loki in strelicami, katerih vsaka je bila tako dolga kakor kopje. Šli so drug za drugim tako na gósto, da je goreča sapa zadaj stopajočih oblivala sprednjim vratove.

Kdo bi vedel, koliko jih je padlo, predno so prišli do rova, zasutega z vjetniki, kdo pové, kdo izpeva! Došli in prešli so ter se začeli zaganjati na nasipe. Mislil bi bil, da je ta zvezdnata noč — noč poslednje sodbe. Topovi niso mogli tolči bližnjih, rikali so z neprestanim ognjem na oddaljenejše vrste. Granate, popisujoč ognjene loke po nebu, letale so s peklenskim hihotom in delale v temi jasen dan. Nemška in poljska pehota in poleg nje spešni dragonci kneževi — leteli so molojcem, plamenom in svinčenkam naravnost v obraz.

Prve njih vrste so se hotele umakniti, a ker so bile zadaj pehâne, niso se mogle. Pešcem je kri brizgala pod stopinjami. Okopi so postali opolzli, drčale so po njih noge, roke, prsi. Zaganjali so se na nje, padali in se znova zaganjali, prekriti z dimom, črni od saj, razmesarjeni, — a vendar prezirajoči rane in smrt. Mestoma so se branili uže z »belim orožjem«. Videl si ljudi, rekel bi, neprisotne od besnosti, z režečimi zobmi, z okrvavljenim obličjem... Živi so se borili na krčevito drgetajoči množici umirajočih in pobitih. Ukazov ni bilo več čuti, temveč le strašen, splošen krik, v katerem je vse ginilo, in pok strelov in stokanje ranjencev in jek in sikanje granat je ogluševalo vse.

In ta velikanska in neprizanesna borba je trpela več ur. Okolu nasipa je vzrasel nov nasip trupel — ter napadovalcem oviral pristop. Sičevci so bili malone vsi podavljeni in posekani, polk perejeslavski je ležal po vrsti okolu nasipa; karvovski, braclavski in humanski so bili zdesetkovani, — a drugi so se še pehali, rineni od zadaj po gardi hetmanski, rumelskih Turkih in urumbejskih Tatarjih. Toda tudi v vrstah napadencev je nastala zmešnjava, zakaj na okopih se pehota poljska, Nemci in dragonci niso umaknili niti za ped. Sopihajoč, s krvjo obliti, besni, znojni, na pol zmešani od smradne krvi, drli so drug črez drugega proti sovražniku, kakor sestradani volkovi za čredo ovac.

Ta hip je Hmielnicki v drugo navalil z ostanki prvih polkov in z vso še nenačeto silo Bjalocerkvičanov, Tatarjev, Turkov in Čerkesov.

Topovi z okopov so prenehali grmeti, granate svetiti in ročno orožje je zabrenketalo po

po vsej dolžini zapadnega nasipa. Spopad se je znova razvnel. Naposled je utihnilo tudi streljanje. Tema je pokrila borilce.

Nobeno oko ni moglo več videti, kaj se tam godi, — le prevračalo se je nekaj v pomraku, kakor orjaško telo kake pošasti, ki se krčevito premetava. Celo iz krikov se ni dalo več razločiti, če se glasi v njih zmaga ali obup. Na hipe so tudi ti prenehavali, a onda je bilo čuti le jeden sam velikanski jek, razlegajoč se od vseh stranij, izpod zemlje, na zemlji, v vzduhu, višje in višje, kakor bi duše ječeč odletavale s pobojevišča. A to so bili le kratki presledki. Po takem hipu se je odzivalo vreščanje in vpitje še z večjo silo, čim dalje bolj hripavo, čim dalje bolj nečloveško.

V tem pa je znova zagrmel ogenj iz pušek in samopalov. Polkovnik Mahnicki je hitel na pomoč utrujenim regimentom z ostanki pehote. Trobke na povratek so začele trobiti v zadnjih vrstah molojcev.

Nastal je presledek, kozaški polki so se za streljaj oddaljili od okopov ter stopili pod obrambo svojih si teles. — A ni minilo pol ure, in Hmielnicki se je znova zakadil ter je je v tretje gnal na napad.

Ta pot pa se je pokazal na konji sam knez Jeremija. Lahko ga je bilo spoznati. Praporec in hetmanski bunčuk sta mu véla nad glavo, za njim in pred njim pa so nesli kakih deset krvavo rdečih plamenic. Takoj so začeli streljati s topovi na-nj, toda nerodni topničarji so metali kroglje daleč v stran, za Gnjezno, on pa je mirno stal — in zrl v bližajoče se oblake.

Kozaki so pospešili korak, kakor bi je bila očarala ta prikazen.

»Jarema! Jarema!« letel je tih šum, kakor šelest vetra, po globokih vrstah.

In stoječ na okopu sredi krvavih svetíl, zdél se jim je grozni knez, kakor bi bil velikan v narodni basni. Drhtavica jim je spreletela utrujene ude, a roke so delale znamenje križa. On je še vedno stal.

Mahnil je z zlato bulávo — in takoj so zlovražne ptice granate zašumele na nebu — ter padle v bližajoče se vrste. Množice so se zvile kakor smrtno ranjen velikan; krik strahú je preletel od konca do konca.

»Tecimo! Tecimo!« razlegli so se glasovi kozaških polkovnikov.

Črni val se je z vso močjo zapodil proti nasipom, pod katerimi se je mogel skriti granatam. Ni pa bil pretekel še polovice pota, ko se je knez, še vedno víden kakor na dlani, okrenil nekoliko na zahod in znova zamahnil z zlato bulávo.

Na to znamenje se je začela od ribnika, mej njegovo površino in okopom, usipati konjica in kakor bi trenil, razlila se je okrog pobrežja na ravnini. O svetlobi granat so bili razločno videti velikanski huzarski prapori Skrzetuskega in Zacvilihovskega, dragonci Kušla in Volodijovskega in kneževih Tatarjev Roztvorovskega. Za njimi so se usipali novi polki semenov in Vlahov Bihovčevih. Ne le Hmielnicki, temveč vsak preprosti Kozak je spoznal na prvi pogled, da je drzni poveljnik sklenil s strani planiti z vso silo v sovražnika.

V vrstah molojcev so zabrnele trombe »na povrat«. »Čelo proti konjici, čelo proti konjici!« razlegli so se prestrašeni glasovi. Ob jednem pa je Hmielnicki poskušal izpremeniti čelo svojih vojsk ter se proti konjici zasloniti s konjico. Pa uže ni več utegnil. Predno jo je mogel deti v red, planili so kneževi prapori ter drli, kakor bi imeli krila, kričeč: »Udri! Udri!« Praporci so frfoleli, peresa švistala in orožje je hreščalo. Huzarji so uprli kopja v sovražnika in planili na nje kakor orkan, spotoma valeč in mendrajoč. Pehotnih polkov, na katere se je obrnil prvi naval, ni mogel več zadržati noben ukaz, nobena človeška sila. Divji strah je ogrnil divjo hetmansko gardo. Bjalocerkvičani so od sebe pometáli samopale, piščeli, kopja, kose, mlate, sablje in so se, zakrivši glavo z rokami, prestrašeni, z zverskim rikom drvili na tatarske oddelke, ki so stali zadaj. Tatarji pa so je vsprejeli s ploho strelic, — vrgli so se torej v stran in bežali vzdolž tabora pod ognjem pehote in Vurclovih topov in razstiljali trupla tako na gosto, da redkokje ni ležal drug na drugem.

V tem pa je divji Tuhaj-bej, ojačen po Subagazem in Urum-murzi, besno udaril na naval huzarjev. Ni se sicer nadejal, da bi ga zlomil, temveč rad bi ga bil vsaj za malo časa zadržal, da bi se mogli tačas silistrijski in rumelski janičarji postaviti v čveterokot, a Bjalocerkvičani osvestiti se od prvega strahu. Planil je torej v dim ter sam letel v prvi vrsti, ne kot vodnik, marveč kot navaden Tatar in je sekal, mlatil in se zaletaval kakor drugi. Krive nohajske sablje so žvenketale po oklepih in kalčugah in vpitje vojevnikov je glušilo vse druge glasove.

A niso vzdržali. Odrineni z mesta, natiskavani s strašno pezo železnih jezdecev, katerim niso bili navajeni naravnost upirati se, peháni proti janičarjem, sekani z dolgimi meči, suvani sè sédel, mlačeni, bíti, trti kakor strupena golazen: branili so se tako besno, da so naval huzarjev istinito ustavili. Tuhaj-bej se je drvil kakor uničujoč plamen, a Nohajci so šli za njim, kakor gredo volcje za volčico.

Vendar so se umikali, padajoč čim dalje bolj na gosto. Kriki: »Alla!« so uže naznanjali, da so se janičarji razvrstili, a zdajci se je do besnega Tuhaj-beja zagnal Skrzetuski in ga ošinil z mečem po glavi. Toda videti je bilo, da se vitezu pò bolezni ni še vsa moč povrnila, zakaj sablja, kovana morda v Damasku, ni vzdržala zamaha, skratka, jeklo se mu je nad glavo zasukalo, udaril je s ploskvo, in sablja se je razdrobila na kosce. A oči Tuhaj-bejeve je vendar takoj prevlekla noč. Izpustil je konja ter padel Nohajcem na roke, ki so zgrabili svojega voja in se strahovito kričeč razpršili na obe strani, kakor se razprši megla, katero je razgnal močan veter. Vsa kneževa konjica je stala sedaj pred janičarji rumelskimi in silistrijskimi in pred četami srbskih poturčencev, ki so se z janičarji vred postavili v močen čveterokot in se počasi pomikali proti taboru, s čelom obrneni proti sovražnikom, naježeni s cevmi mušket, s koníčami dolgih kopij, bojnih sekir in handžarov.

Oklopni prapori dragonski in semenski so drvili proti njim kakor vihra, a na čelu je šel rožljajoč in hrumeč huzarski prapor Skrzetuskega. On sam je letel na slepo v prvi vrsti, poleg njega pa gospod Longin na svoji iflandski kobili s strašnim »zervikapturom« v roki.

Rdeča vrsta ognja je preletela z jednega konca čveterokota na drugi, — svinčenke so zažvižgale jezdecem okolu ušes, tu pa tam je jeknil človek, tu pa tam zvalil se konj, vrsta jezdecev se lomi, a oni vihrajo dalje. Uže dosegajo, janičarji uže slišijo hropenje in sopihanje kônj, — čveterokot se še bolj stiska in z žilavimi rokami izteza zid kopij proti besnim konjem. Kolikor ostrin, toliko smrtij grozi vitezom.

V tem vihra neki huzar velikan proti steni čveterokotovi v najhujšem zaletu. Na hip so videti kopita velikanskega konja viseča v vzduhu, potem planeta konj in vitez v sredino gnječe, lomeč kopja, valeč ljudi, premetavajoč, teptajoč.

Kakor orel pade na jato belih jerebic, a one stisnene lete pred njim v plen roparju, ki je trga s kljunom in s kremplji: tako se je gospod Longin Podbipięta zagnal v sredino sovražnikovih vrst in razsajal s svojim »zervikapturom«. In nikoli viharno bučanje v mladem in gostem gozdu ne napravi takega opustošenja, kakoršno je on delal v gnječi janičarski. Strašen je bil. Njegova postava je navzela nečloveško velikost. Njegova kobila se je izpremenila v nekakega velikanskega pozoja, prhajočega ogenj iz nozdrv, a »zervikaptur« se je vitezu v roki potrojil. Kislar-Bak, orjaški aga, vrgel se je na-nj in padel, presekan na dvoje. Zaman, da mu drznejši kmetje zastavljajo pot s kopji, — padajo, kakor bi je strela tolkla, — on pa tepta po njih, zaletava se v največjo gnječo — in ko mahne, — rekel bi: — žito pod koso, dela se praznota, slišati je vrisk strahu, ječanje, udarce, hrestanje železa in hropenje peklenske kobile.

»Div! Div!« kriče prestrašeni glasovi.

Ta hip prihrumi železni naval huzarjev, s Skrzetuskim na čelu, skozi vrata, katera je bil odprl litavski vitez. Stene čveterokota so počile kakor stene valeče se hiše, in janičarske množice so potegnile na vse strani v beg.

Bil je pa tudi zadnji čas, kajti Nohajci pod Subagazim so se uže vračali v bitko kakor krvoločni volkovi, z druge strani pa, zbravši vnovič Bjalocerkvičane, je šel Hmielnicki janičarjem na pomoč. — Toda sedaj se je vse zmešalo. Kozaki, Tatarji, poturčenci, janičarji — vsi so bežali v največjem neredu in poplahu proti taborom, brez odpora. Konjica je je gnala, sekajoč, kamer je bilo. Kdor ni poginil preje, poginil je pozneje. Pogon je bil tako ljut, da so prapori prehiteli zadnje vrste begunov, in vojakom so roke medlele od mahanja. Trume so odmetavale orožje, prapore, čapke, celó obleko. Bele janičarske kučme so pokrile polje, kakor bi bil padel sneg. Vse izborno vojaštvo Hmielnickega: pehota, konjica, artilerija, pomožni oddelki tatarski in turški, vse je delalo le jedno maso, zmešano, plaho, oslepelo od strahu. Cele stotine so bežale pred jednim »tovarišem«. Huzarji, razbivši pehoto in Tatarje, storili so svoje, a sedaj so se kósali dragonci in lahki prapori, z Volodijovskim in Kušlom na čelu. Kri je z jedno samo kalužo pokrila strašno bojišče in je cokotala kakor voda pod trdimi stopinjami konjskih kopit, brizgajoč vitezom na orožje in obličje.

Bežeče trume so si oddahnile stoprv sredi vôz svojega tabora, ko so trombe odpoklicale kneževo konjico.

Viteštvo se je vračalo pojoč in radostno vriskajoč. Spotoma je s kadečimi se sabljami

kazalo trupla sovražnikov. A kdo je mogel presoditi velikost poraza, ko so ležala pred okopom telesa na telesih, »za moža visoko!« Vojaki so bili vsi zaliti z znojem in z svežo krvjo.

Na srečo je zavel od ribnikov precéj močan veter in je ta smrad spihal k sovražnemu taboru.

Tako se je skončalo prvo srečanje strašnega »Jareme« s Hmielnickim.

Toda napad ni bil še skončan. Tačas, ko je Višniovіecki odbijal zalete, namerjene na desno krilo tabora, polastil se je Burlaj na levem krilu malone okopov. Preplazil se je na čelu zadnjeprskim vojakom tiho okolu mesta in grada, dospel do zahodnega ribnika in z vso silo udaril na Firlejeva stanovanja. Ogerska pehota, ki je ondi stala, ni mogla vzdržati naskoka, ker nasipi pri ribniku še niso bili dodelani — in prvi zastavonošo je pobegnil, za njim pa ves polk. Burlaj je skočil v sredino, za njim pa so drli Zadnjeprijanci kakor hudournik. Zmagoslavni kriki so prileteli celo do drugega konca. Kozaki, drveč za bežečimi Ogri, razbili so majhen oddelek konjice, vzeli nekoliko topov in uže prihrumeli do stanovanj kastelana belskega: kar prihiti na pomoč gospod Przijemski, na čelu nemškim oddelkom. Z jednim sunkom je podrl zastavonoša, sam zagrabil zastavo in planil z njo na sovražnika. Za njim so se Nemci ljuto spoprijeli s Kozaki. Završala je strašna ročna borba, v kateri sta se skušali z jedne strani besnost in premnožje Burlajevih ljudij, z druge pa hrabrost starih levov iz tridesetletne vojne. Zaman se je Burlaj vrival v najgostejše vrste borilcev. Niti prezir smrti, s katerim so se molojci borili, niti njih zdržljivost nista mogla ustaviti neobuzdanih Nemcev, ki so šli naprej kakor zid ter je tako silno sunili, da so se morali sovražniki umakniti z mesta.

Pritisnili so je ob okope, zdesetkovali in po polurni borbi vrgli nazaj za nasipe. Gospod Przijemski, zalit s krvjo, je prvi zapičil svoj prapor v nedokončan nasip.

Burlajev položaj je bil sedaj strašen. Umakniti se je moral po isti poti, po kateri je bil prišel, a ker je bil Jeremija baš strl napadovalce desnega krila, mogel je prav lahko odrezati ves Burlajev oddelek. Res, da mu je prišel na pomoč Mrazoviecki, na čelu korsunskim konjenikom, toda ta hip so se pokazali tudi huzarji gospoda Koniecpolskega, njim se je pridružil Skrzetuski, vračajoč se z napada na janičarje, in oba sta odrezala dosihdob še v redu umikajočega se Burlaja.

Z jednim napadom so ga razbili v puh, in potem se je začelo ljuto klanje. Kozakom, katerim je bila pot v tabore zaprta, odprta je bila le pot v smrt. Nekateri, ne proseč milosti, borili so se v gručah ali posamično, besno, drugi so zaman iztezali roke proti jezdecem, ki so po bojišči bučali kakor vihar. Začeli so se pogoni, pojedine bitke, iskanje sovražnikov, poskritih po kotlinah in neravnotah tal. Da bi si bojišče razsvetlili, začeli so z okopov metati zažgane smolnate plamenice, ki so letele kakor meteori s plamenečo grivo. Pri teh rdečih bleskih so dosekavali ostanke Zadnjeprijancev.

Na pomoč jim je priskočil še Subagazi, ki je ta dan dokazoval čudeže hrabrosti, a preslavni Marek Sobieski, starosta krasnostavski, napadel ga je takoj, kakor lev napade divjega bivola. — Burlaj je torej videl, da ni od nikoder več rešitve. A ti, Burlaj, ljubil si slavo kozaško bolj nego življenje, zategadelj nisi iskal rešitve! Drugi so se skrivali v temi, po rovih, plazili mej kopiti kônj, on pa je še iskal sovražnikov. Podrl je gospoda Dąbka in gospoda Rusieckega in mladega gospoda Aksaka, levjega mladiča, tega, ki se je bil pod Konstantinovom ogrnil z nesmrtno slavo; potem je posekal gospoda Savickega, potem je razčesnil dva huzarja in naposled je zagledal ogromnega šlahčiča, ki je kričeč kakor tur tekel po bojišči. Burlaj je planil in kakor bliskavica udrl za njim.

Gospod Zagloba — on je bil — riknil je od strahu še silneje in obrnil konja v beg. Ostanki las so se mu zježili, a zavednosti ni izgubil; nasprotno, ukane so mu kakor bliskavice švigale po glavi, ob jednem pa je vreščal na vse grlo: »Gospodje! Kdor v Boga veruje!« in letel kakor víhra proti gostejšemu kupu jezdecev. Burlaj pa se mu je bližal s strani, kakor bi ga nesla strela. Gospod Zagloba je zamižal, a v glavi mu je zašumelo: »Poginem, jaz in moje bolhe!« Za seboj je slišal sopihanje konja, opazil, da mu nihče ne hiti na pomoč, da ne ubeží in da ga nobena druga roka nego vlastna ne iztrga Burlaju iz šap.

V tem poslednjem hipu sta se mu obup in strah izpremenila v besnost. Riknil je tako strahovito, da noben tur ne bi mogel tako, in obrnivši konja na mestu, zagnal se je na protivnika.

»Zaglobo podiš!« kriknil je ter s povzdigneno sabljo planil naprej.

V tem hipu so z okopov vrgli novo jato gorečih plamenic. Storílo se je svetló, Burlaj je pogledal, osupnilo ga je.

Ni ga osupnilo, ko je zaslišal ime, saj ga v življenji ni še nikoli slišal, marveč ker je spoznal moža, katerega je kot Bohunovega prijatelja še nedavno gostil v Jampolu.

A baš ta nesrečni trenotek osuplosti je pogubil hrabrega voja molojcev, kajti predno se je opámetoval, zadel ga je gospod Zagloba na senci in z jednim zamahom zvalil s konja.

To se je zgodilo vpričo vse vojske. Radostnim vriskom huzarskim je odgovoril krik strahu od strani molojske. Ko so videli smrt starega leva črnomorskega, izgubili so srce popolnoma in pustili ves odpor. Katerih Subagazi ni bil otel, poginili so vsi do poslednjega, — vjetnikov to strašno noč niso jemali.

Subagazi je bežal proti taborom. Gnal ga je starosta krasnostavski in lahka konjica. Naskok je bil v vsej vrsti okopov odbit, — le pred kozaškim taborom je vihrala še konjica, poslana na pogon.

Krik zmagoslavja in veselja je pretresal ves tabor oblegancev in mogočni kriki so udarili prav ob nebo. Krvavi vojaki, oznojeni, oprašeni, črni od smodnika, z oteklimi lici in z razmršenimi obrvmi, še z nepogašenim plamenom v očeh, stali so oprti na orožje, s prsmi hlapajoči vzduh, a pripravljeni, da znova planejo v boj, ako bi bilo treba. Zlagoma se je vračala tudi konjica s krvave žetve pod taborom. Potem je šel sam

»Zaglobo podiš!« kriknil je ter s povzdigneno sabljo planil naprej... (Str. 159.)

knez na bojišče in za njim regimentarji, gospod praporščak, gospod Marek Sobieski, gospod Przijemski.

»Živel Jeremija!« kričala je vojska. »Živel naš otec!«

In knez se je gologlav priklanjal z glavo in bulávo na vse strani.

»Hvala, gospodje! Hvala, gospodje!« ponavljal je z zvonkim, krepkim glasom.

Potem se je obrnil k gospodu Przijemskemu.

»Ta okop zadostuje!« rekel je.

Przijemski se je poklonil.

In prešli so vojvode zmagatelji od zahodnega pa do vshodnega ribnika, ogledavajoč si bojišče, škodo, ki jo je sovražnik napravil v nasipih, in nasipe same.

Za kneževim spremstvom so navdušeni vojaki, veselo vriskaje, na rokah nesli v tabor gospoda Zaglobo, kot največjega junaka današnjega dne. Dvajset krepkih rok je kvišku držalo rejeno postavo vojevnikovo, vojevnik pa je rdeč, znojen, mahaje z rokama zaradi ravnotežja, kričal na vse grlo:

»Ha! Dal sem mu popra! Navlašč sem malo pobežal, da bi ga izvabil za seboj. Nič več nam ne bode burlajeval, pasja duša! Velemožni gospodje, treba je bilo dati mlajšim dober vzgled!... Za Boga, pazite, sicer me prevrnete in potolčete! Dobro držite, držite!... Kruto delo sem imel z njim, verujte mi! O lopovi! Vsak razbojnik se dan današnji nastavlja šlahčiču! A sedaj imajo... Pazite! Za vraga, pustite me!«

»Živel! Živel!« kričala je šlahta.

»H knezu z njim!« ponavljali so drugi.

»Živel! Živel!!«

V tem je hetman zaporoški, pridirjavši do svojega tabora, kričal kakor divja ranjena zver, trgal župan s prsij in si praskal obraz. Starejšinstvo, kolikor se ga je rešilo, obstopilo ga je molče. Niti besedice tolažbe ni črhnilo, a njega je skoro blaznost popadala. Ustni je imel spenjeni, s petama je tolkel ob tla, z obema rokama ruval si lase.

»Kje so moji polki, kje molojci?« ponavljal je z ohripelim glasom. »Kaj poreče han! Kaj poreče Tuhaj-bej! Dajte mi Jeremijo; mojo glavo nasadite na kolec!«

Starejšinstvo je mrko molčalo.

»Čemu so mi vražarice prorokovale zmago?« ričal je dalje hetman. »Vražaricam porežite glave! Čemu so mi govorile, da dobim Jeremijo?«

Polkovniki so navadno molčali, kedar je rik tega leva tabor pretresal, — a sedaj je bil lev zmagan in strt in zdelo se je, da ga sreča zapušča, zatorej je poraz starejšinstvo ujunačil.

»Jeremiji ne zdržiš!« zamrmra Stepka mrko.

»Pogubiš nas in sebe!« oglasi se Mrazovicki.

Navdušeni vojaki so nesli, veselo vriskaje, gospoda Zaglobo na rokah v tabor .

Hetman skoči k njima kakor tiger.

»A kdo je bil pod Žoltimi vodami? Kdo pod Korsunom? Kdo pod Pilavicami?«

»Ti,« reče drzno Voročenko, »a tam ni bilo Višnioviecckega!«

Hmielnicki se zgrabi za čop.*)

»Hanu sem obljubil, da nocoj prenočimo v gradu!« kričal je obupno.

Na to Kulak:

»Kaj si hanu obljubil, to je tvoja glava. Pazi, da je ne izgubiš z vratu... a na naskok nas ne pehaj in ne pogubljaj slug božjih! Lahe obkroži z okopi, nasipe veli nasuti pod puške, — drugače gorje ti!«

»Gorje ti!« ponove mrki glasovi.

»Gorje vam!« odgovori Hmielnicki.

In tako so se razgovarjali, grozno kakor grom... Nazadnje se je Hmielnicki zasuknil in vrgel na kup ovčjih kož, pokritih s pregrinjali, v kotu šotora.

Polkovniki so s povešenimi glavami stali pred njim in dolgo je vladal molk. Naposled je hetman vzdignil glavo in hripavo zakriknil:

»Žganja!«...

»Ne bodeš pil!« vikne Vihovski. »Han pošlje po-te.«

Tačas je han sedel pol milje od bojnega polja, ne vedoč, kaj se tam godi. Noč je bila mirna in topla, sedel je torej pod šotori sredi mullov in ag — in čakajoč poročil jedel je datlje iz srebrne sklede poleg njega stoječe, včasih pa je pogledal na raziskreno nebo in mrmral:

»Mahomed Rosullah..«

V tem je na spenjenem konji pridirjal Subagazi, zasopel, okrvavljen. Skočil je s konja, naglo se približal ter se začel globoko priklanjati, čakajoč vprašanja.

»Govôri!« reče han s polnimi usti datljev.

Subagazemu so besede kar žgale na ustnah, toda brez običnih naslovov ni smel izpregovoriti. Začel je z globokimi pokloni tako-le:

»Najmogočnejši han vseh ord, vnuk Mahomedov, samodelni vladar, modri gospod, srečni gospod, gospod drevesa razprostrtega od vshoda do zahoda, gospod drevesa cvetočega...«

Tu je han mahnil z roko in besedo pretrgal. Videč na obličji Subagazega kri, a v očeh bolest in obup, izpljunil je nedožvečene datlje na roko, dal jednemu izmej mullov, ki je je vzel z znamenji nenavadne časti — in takoj začel jesti, — han pa je rekel:

»Hitro in modro govôri, Subagazi. Je-li tabor nevernikov vzet?«

»Bog ni dal!«

»Lahi?«

»Zmagalci.«

»Hmielnicki?«

»Pobit.«

»Tuhaj-bej?«

»Ranjen.«

»Bog je jeden!« reče han. »Koliko vernikov je šlo v raj?«

Subagazi pogleda kvišku in pokaže s krvavo roko na raziskreno nebo.

»Kolikor je teh lučij pri nogah Allahovih,« odgovori razločno.

Hanu je tolsto obličje pordečelo. Srd ga je zagrabil za prsi.

»Kje je pes,« vprašal je, »ki mi je obetal, da bodemo danes v gradu spali? Kje je strupeni gad, katerega Bog stare z mojo nogo? Naj pride in naj da račun o svojih mrzkih obljubah.«

Nekoliko murz je takoj odhitelo po Hmielnickega, han pa se je zlagoma pomiril, naposled pa rekel:

»Bog je jeden!«

Potem se obrne k Subagazemu.

»Subagazi!« reče. »Kri je na tvojem obličji.«

»To je kri nevernikov,« odgovori mu vojnik.

»Povej, kako si jo razlil, in potolaži naša ušesa s hrabrostjo vernikov.«

Tu je začel Subagazi obširno praviti o vsej bitki, hvaleč hrabrost Tuhaj-bejevo, Galgino in Naradinovo. Tudi o Hmielnickem ni zamolčal. Proslavljal ga je z drugimi vred ter je le božjo voljo in besnost nevernikov navajal kot vzrok poraza. Hana je v pripovedovanji sosebno to osupnilo, da neverniki s početka niso streljali na Tatarje in da je kneževa konjica stoprv tedaj udarila na-nje, ko so ji zagradili polje.

»Allah! Z menoj niso hoteli vojne,« reče, »toda sedaj je prepozno...«

In v resnici je bilo tako. Knez Jeremija je s početka zabranil streljati na Tatarje, ker je hotel v vojakih utrditi misel, da so s hanom začeta uže pogajanja in da orda le na videz stoji še na strani črni.

Stoprv pozneje, ker je sila nanesla, prišlo je do spopada s Tatarji.

Han je kimal z glavo, premišljajoč še ta hip, ali bi ne bilo bolje obrniti orožja proti Hmielnickemu: kar stopi sam hetman pred njega.

*) Haarschopf.

Hmielnicki je bil uže miren in se je približal z povzdigneno glavo, smélo zroč hanu v oči. Na obličji se mu je slikala lokavost in odločnost.

»Približaj se, izdajica!« reče han.

»Približa se hetman kozaški in ne izdajica, marveč zvest zaveznik, kateremu nisi le v sreči obljubil pomoči,« odgovori Hmielnicki.

»Idi, nočuj v gradu! Idi, potegni Lahe za glavo z okopov, kakor si mi obetal!«

»Veliki han vseh ord,« odgovori z močnim glasom Hmielnicki. »Mogočen si in razun sultana najmočnejši na zemlji; moder in silen si, ali pa moreš izpustiti strelíco z loka prav pod zvezde, ali izmeriti morju globočino?«

Han strmeč pogleda na-nj.

»Ne moreš,« govori čim dalje krepkeje Hmielnicki, »tako tudi jaz nisem mogel pregledati vse ošabnosti in drznosti tega Jeremije! Sem-li mogel pomisliti, da se tebe ne ustraši, da se ne udá, ko tebe zagleda, in da ne udari s čelom pred teboj, marveč da vzdigne drzno roko na tebe samega, da prelije kri tvojih vojevnikov in da se bode rogal tebi, mogočni vladar, kakor poslednjemu tvojih murz? Ako bi se bil drznil tako misliti, — razžalil bi bil tebe, katerega častim in ljubim.«

»Allah!« reče han čim dalje bolj osupel.

»Le to ti povem,« nadaljuje Hmielnicki z vedno večjo samosvestjo v glasu in ponašanji, »velik in mogočen si. Od vshoda do zahoda se ti vladarji klanjajo do tal in te nazivljejo leva. Sam Jeremija ne pade na obraz pred tvojo brado. Ako ga ne stareš, ako mu ne upogneš vratú, ako po njegovem hrbtu ne sédeš na konja, prazna je vsa tvoja mogočnost, prazna tvoja slava, kajti pravilo se bode, da je neki laški knez brez kazni osramotil krimskega cara, da je večji, da je mogočnejši nego ti...«

Nastalo je gluho molčanje. Murze, age in mulli so kakor v solnce zrli hanu v obličje, pridržavali sapo v prsih, on pa je mižal in mislil...

Hmielnicki se je oprl ob bulávo in smelo čakal.

»Rekel si,« izpregovori naposled han. »Jeremiji upognem vrat, po njegovem hrbtu sédem na konja, da se ne bode govorilo od vshoda do zahoda, da me je osramotil neverski pes.«

»Bog je velik!« zakličejo murze v jeden glas.

Hmielnickemu je radost žarela iz očij. Ob jednem je odvrnil pogubo, visečo mu nad glavo, in omahljivega zaveznika pregovoril v najzvestejšega.

Ta lev se je znal vsak hip izprevreči v kačo.

Oba tabora sta šumela pozno v noč, kakor šume roječe čebele, katere ogreva spomladno solnce, a na bojišči so spali neprobuden in večen sèn junaki, prebodeni s kopji, posekani z meči, prestreljeni s strelicami in svinčenkami. Mesec je izšel in začel svojo pot po polji smrtnem: odbijal se je v kalužah okrkle krvi, dobival iz pómraka vedno nove kupe mrtvih vojakov, tiho prehajal s trupel na trupla, ogledoval se v odprtih mrtvih zrenicah, osvetljeval posinele obraze, kose razdrobljenega orožja, konjske trupe, in prameni so mu čim dalje bolj bledeli, kakor bi se bili ustrašili tega, kar so videli. Po polji so tu pa tam, kupoma ali posamezno, begale nekake zlovražne postave: služabniki in oprode so prišli mrtvecev plenit, kakor hodijo šakali na lov... Toda nekaka skrivna bojazen je je naposled spodila z bojišča. Nekaj strahovitega, nekaj skrivnostnega je bilo na tem polji, pokritem s trupli, v tem miru in tej nepremičnosti nedavno še živih bitij človeških, v tej tihi slogi, v kateri so ležali drug poleg drugega: Poljaki, Turki, Tatarji in Kozaki. Sedaj pa sedaj je zašumel veter v trstji, rasočem po bojišči, — in vojakom, ki so čuvali v taboru, zdelo se je, da človeške duše tako krožijo nad telesi. Govorilo se je celó, da se je, ko je v Zbaraži polnoč odbilo, z vsega polja, od okopa pa do tabora, šumeč nekaj vzdignilo, kakor bi bile neizmerne jate ptic. V vzduhu so bili čuti nekaki jokajoči glasovi, nekaki težki vzdihi, od katerih so se lasje ježili na glavi, — in nekaki jeki. Ti, ki so imeli še poleči v tej vojni in katerih ušesa so bila občutnejša nadzemskim klicem, slišali so razločno, kako so odletavale poljske duše in klicale: »Gospod, pred tvoje oči pokladamo svoje grehe!« kozaške pa so ječale: »Kriste, Kriste, pomiluj!« kajti, ker so padle v bratski vojni, niso mogle leteti naravnost v večno svetlobo. Namenjeno jim je bilo, da lete nekam v temno daljavo in z viharjem krožijo nad dolino solz in plakajo in ječé ponoči, dokler ne izprosijo odpuščenja skupnih krivic in pozabe in utolaženja pred nogami Kristovimi!...

A ondaj so človeška srca še bolj okamenela, in noben angel miru in sprave ni letel nad bojiščem.

III.

Zjutraj, predno je solnce razlilo po nebu zlate svoje bleske, stal je uže v poljskem taboru nov nasip. Prejšnji so bili preobširni; težavno

Subagazi se je začel klanjati pred hanom .. (Str. 162.)

se je bilo v njih braniti in si vzajemno hoditi na pomoč, zato sta knez in gospod Prziemski sklenila stisniti vojsko s tesnejšimi okopi. Delali so vso noč, — huzarji baš tako kakor vsi drugi polki in služabniki. Stoprv ob treh zjutraj je sèn zaprl oči utrujenemu viteštvu. Vsi, razun straž, spali so trdno, kakor bi je bil pobil, ker je tudi sovražnik delal ponoči in se po včerajšnjem porazu dolgo ni ganil. Mislilo se je celó, da ta dan naskoka niti ne bode.

Skrzetuski, gospod Longin in Zagloba so sedeli pod šotorom in uživali pivno polivko, v katero je bil nadrobljen sir, — ter se pogovarjali o naporih prošle noči z zadovoljstvom, s kakoršnim se vojaki pogovarjajo po ravno dobljeni zmagi.

»Navado imam, da hodim v mraku spat in da rano vstajam, kakor so delali starodavniki,« reče gospod Zagloba, »toda na vojni je težavno! Spiš, kedar moreš, vstajaš, kedar te vzbude. Le to me jezi, da se moramo radi takih lopovov inkomodovati. Pa težava! Časi so taki. Včeraj smo jim za to plačali! Da bi je še katerikrat tako nabrisali, ne bi se jim ljubilo nas buditi.«

»Ne veš, gospod, če je padlo mnogo našincev?« vpraša Podbipięta.

»I, ne mnogo. Oblegovalcev vselej več pogine nego obleženccv. Gospod, ti tega toliko ne razumeš kakor mi, ker nisi toliko preživel na vojni, nam starim praktikom pa ni treba šteti trupel, mi vemo uže po bitki.«

»Gospodje, pri vas se tudi jaz priučim,« reče sladko gospod Longin.

»Gotovo! Ako te bode le pamet služila, česar se pa ne nadejam preveč.«

»Gospod, miruj,« oglasi se Skrzetuski, »saj vendar gospodu Podbipięti ta vojna ni prva — in Bog daj, da bi se najboljši vitezi tako izkazali, kakor se je včeraj on.«

»Storil sem, kar se je dalo,« odgovori Litvin, »ne toliko, kolikor bi bil rad.«

»Kajpada, kajpada! Nikakor ni bilo slabo,« potrdi Zagloba pokroviteljsko, »a da so te drugi prekosili,« (tu si je začel vihati brke) »to ni tvoja krivda.«

Litvin je poslušal s povešinimi očmi in vzdihnil, misleč o predniku Stovejku in o treh glavah.

Ta hip se je šotoru prevesa odgrnila, in vstopil je gospod Mihael, vesel kakor čižek v jasnem jutru.

»No, skupaj smo!« zakliče Zagloba. »Dajte mu piva!«

Na Kozake ne bodem streljal, saj so vendar-le krščani ... (Str. 166.)

Mali vitez je tovarišem stisnil roke in rekel:

»Da bi vedeli, koliko svinčenk leži na mejdanu, — to presega domišljijo! Ne stopiš, da bi se ne opotekel.«

»Tudi jaz sem to videl,« odgovori Zagloba.

»Ko sem vstal, izprehodil sem se nekoliko po taboru. V vsem lvovskem okrožji vse kure dve leti ne naneso toliko jajc. Ej, da so to jajca, to bi jedli jajčnik. Gospodom treba vedeti, da dam za skledico jajčnika prav rad zlatnik. V meni je vojaška narava kakor v vas. Rad pojém kaj dobrega, da je le dosti; zato pa sem za bitko boljši nego sedanji mladiči, zapečnjaki, ki niti lesnike ne sne, da bi se ne držal za trebuh.

»No, včeraj sta pa poplesala z Burlajem!« reče mali vitez. »Burlaja tako posekati, — ho, ho! Kaj takega bi se o tebi ne bil nadejal. Bil je slaven vitez na vsej Ukrajini in v Turčiji.«

»Kaj? Ha!« reče Zagloba zadovoljno. »To ni prvo, ni prvo, gospod Mihael! Vidim, iskali

smo se v makovem cvetu in smo se tudi našli, mi štirje, — da v vsej Poljski ne najdeš takih. Za Boga! Z vami, gospodje, in z našim knezom na čelu, šel bi bos v Stambul, če bi bilo treba. Pomislite! Gospod Skrzetuski je ubil Burdabuta, včeraj pa Tuhaj-beja.«

»Tuhaj-bej ni ubit,« seže poročnik v besedo. »Čutil sem sam, da se mi je ostrina zasukala, pozneje pa so naju takoj razdelili.«

»Vse jedno,« reče Zagloba, »ne sezaj mi v besedo, gospod Jan. Gospod Mihael je v Varšavi Bohuna posekal, kakor smo ti pravili...«

»Bolje, da tega ne spomniš,« reče Litvin.

»Kar sem izgovoril, izgovoril sem,« odgovori Zagloba, »dasi bi rajši, da bi ne bil spomnil, — toda dalje. Gospod Podbipięta iz Mišikišek je ugonobil Puljana, a jaz Burlaja. Ne maram pa zamolčati, gospodje, da bi vse te dal za Burlaja in da sem imel gotovo najtežje delo. Hudič je bil, ne Kozak, kaj? Da imam sinove, legitime natos, slavno ime bi jim zapustil. Radoveden sem, kaj o tem porečeta presvetli kralj in zbor, kako nas nagradita, nas, ki bolj o žveplu in salpetru živimo nego o čem drugem.«

»Bil je vitez, večji od nas vseh,« reče gospod Longin, »a njegovega imena nihče ne vé in ne pametuje.«

»Radoveden sem, kdo je bil ta. Gotovo v starodavnih časih?« reče Zagloba razžaljen.

»Ne v starodavnih časih, bratec, marveč óni, ki je pod Trstjano kralja Gustava Adolfa s konjem vred prevrnil in vjel,« reče Litvin.

»Jaz sem pa slišal, da je bilo to pod Puckom,« poseže gospod Mihael v besedo.

»A kralj se mu je izdrl in ubežal,« reče Skrzetuski.

»Tako je! Vem o tem,« reče nato Zagloba, »zakaj baš takrat sem služil pod gospodom Koniecpolskim, očetom praporščakovim, vem nekaj o tem. Onemu vitezu oskromnost ni dovolila povedati svojega imena in zato ga nihče ne ve. Verujte, kar vam rečem: Gustav Adolf je bil velik vojevnik, raven gospodu Koniecpolskemu, toda če bi se bila poskusila v posameznem boji, bilo bi delo težje, — jaz vam to rečem!«

»Ti hočeš menda reči, da si ti povalil Gustava Adolfa?« vpraša Volodijovski.

»Sem se mar pohvalil, gospod Mihael? To bodi pozabljeno, — saj se imamo s čim pohvaliti, kaj bi spominjal davne čase! To pivo strašno kruli po želodci — in čim več sira je v njem, tem bolj kruli. Vinsko polivko imam rajši, dasi sem Bogu hvaležen tudi za to, kar imam. V kratkem morda še tega ne bode. Duhovnik Žabkovski mi je pravil, da je prav malo hrane, in on je zaradi tega v velikih skrbeh, zakaj trebuh ima kakor gumno. Vrl bernardinec! Silno se mi je prikupil. V njem je več vojaka nego meniha. Ako koga udari po glavi, le brž po krsto.«

»Da!« reče mali vitez. »Gospodje, nisem vam še pravil, kako se je to noč nosil duhovnik Jaskolski. Postavil se je na rob, na velikem stolpu, na desni strani gradu, in gledal na bitko. Treba pa vedeti, da izvrstno strelja. Pa pravi Žabkovskemu:

»Na Kozake ne bodem streljal, saj so to vendar-le krščani, če tudi Bogu delajo nejevoljo, da pa ne bi na Tatarje — pravi — tega ne vzdržim! In ko je začel puhati, prevrnil jih je mej bitko do pol kope.«

»Da bi bilo vse svečeništvo táko!« vzdihne Zagloba. »Naš Muhoviecki pa le roke k nebu izteza in plače, češ da se preliva toliko krščanske krvi.«

»Miruj, gospod,« reče Skrzetuski resno. »Duhovnik Muhoviecki je svet duhovnik — in v tem imaš najboljši dokaz, da se óna dva njemu klanjata, če prav ni starejši od nju.«

»Saj ne zanikam njegove svetosti,« odgovori Zagloba, »in mislim, da bi celo hana izpreobrnil. Oj velemožni gospodje, pač se mora srditi njegova hanska milost, da na njem od strahu uši kozolce preobračajo. Ako pride do pogajanja, pojdem tudi jaz s komisarji. Zdavnaj se poznava in nekdaj me je celo rad imel. Morda se me še spomni.«

»Na pogajanja gotovo izberó Janickega; on ti govori tatarski kakor jaz poljski,« reče Skrzetuski.

»Jaz tudi, in murze me poznajo. Na Krimu so mi hoteli dajati svoje hčerke, da bi imeli lepo potomstvo, a ker sem bil mlad in nisem delal obljub večne čistosti kakor gospod Podbipięta iz Mišikišek, doživel sem tam marsikaj.«

»Ne bodi no siten!« reče gospod Longin in povesi oči.

»Gospod, ti pa le vedno jedno goniš kakor škorec. Kaže se, da topoglavci ne znajo dobro človeškega jezika.«

Daljši razgovor je pretrgal hrup, ki je dohajal iz sredine tabora. Vitezi so šli torej pogledat, kaj se godi. Množica vojakov je stala na okopu, zroč na okolico, ki se je črez noč znatno izpremenila in se še menjavala. Po poslednjem naskoku tudi Kozaki niso praznovali,

marveč nasipali nasipe, vlačili na nje topove, kopali povprečne, po kačje vijoče se rove, prekope. Zdaleka so se ti nasipi videli kakor velikanske krtine. Vsa nekoliko viseča ravan je bila z njimi pokrita. Ravnokar izkopana zemlja se je povsodi črnela mej zelenjem, — in vse je mrgolelo delajočih ljudij. Na prvih nasipih so migotale uže tudi krasne molojske čapke.

Knez je stal na okopu v družbi staroste krasnostavskega in Przijemskega. Nekoliko nižje je gledal kastelan belski skozi daljnogled na kozaška dela ter govoril s kraljevskim točajem.

»Sovražnik pripravlja redno obleganje. Vidim, da bode treba obrano v okopih pustiti in se premakniti v grad.«

Te besede je slišal knez Jeremija ter je rekel sklonivši se dolu:

»Bog varuj, šli bi radovoljno pod nož. Tu nam je živeti ali umreti.«

»Tudi jaz tako mislim, tudi če bi moral vsak dan ubiti jednega Burlaja,« — vplete se Zagloba. »V ime vse vojske protestujem mnenju gospoda kastelana.«

»Gospod, to ni tvoja stvar!« reče knez.

»Tiho, gospod!« zašepeče Volodijovski in potegne Zaglobo za rokav.

»V teh okrivkih je podavimo kakor krte,« reče Zagloba, »in jaz prosim vašo knežjo milost dovoljenja, da smem prvi iti na napad. Dobro me uže poznajo, pa še bolj me bodo poznali.«

»Na napad?« reče knez in zmrši obrvi. »Čakaj no, gospod, zvečer so noči temne...«

In obrnil se je od staroste krasnostavskega k gospodu Przijemskemu in k regimentarjem:

»Prosim velemožne gospode na posvet.«

»Na milost božjo! Gospod, kaj delaš?« reče Volodijovski Zaglobi. »Kaj je to? Mari ne poznaš službe in vojaškega reda, da se starejšinam vpletaš v razgovor? Knez je ljubezniv gospod, a v vojni se ni šaliti z njim...«

»Ne boj se, gospod Mihael!« odgovori Zagloba. »Gospod Koniecpolski, oče, je bil strog lev, a moje svete je imel sila v čislih in še danes naj me volcje pojedó, če ni baš zato Gustava Adolfa dvakrat potolkel. Jaz znam govoriti z velikaši! No, pa sedaj! Si li opazil, kako je knez osupnil, ko sem mu nasvetoval napad? Ako Bog dá zmago, čegava bode zasluga? Kaj? Tvoja?«

Ta hip se je približal Zacvilihovski.

»In kaj? Rijejo, rijejo kakor svinje!« reče ter pokaže na polje.

»Radi bi, da bi bile to svinje,« odgovori Zagloba. »Klobase bi bile cenejše, toda njih mrhovine še psi ne marajo. V stanišči gospoda Firleja so morali vojaki izkopati vodnjak, kajti v vshodnem ribniku od trupel ni poznati vode. Proti jutru je onim pasjerodcem popokal žolč in vsi so vsplavali na površje. Ko pride petek, ne bodemo smeli jesti rib, ker so se krmile z mesom.«

»Res je,« reče Zacvilihovski, »star vojak sem, a toliko trupel še nisem videl, razun morda pod Hocimom, ko so bili janičarji napadli naš tabor.«

»Gospod, še več jih bodeš videl, jaz ti to rečem!«

»Mislim, da danes na večer ali pa še pred večerom zopet znova naskočijo.«

»Jaz pa pravim, da nam bodo dali do jutri mir.«

Jedva je gospod Zagloba nehal govoriti, pokadili so se na nasipih dolgi beli dimi, in svinčenke so šumeč proletele nad okopom.

»Tu imaš, gospod!« reče Zacvilihovski.

»Ba! Vojne ne znajo!« odvrne Zagloba.

Stari Zacvilihovski je govoril prav. Hmielnicki je začel redno obleganje, zaprl vse poti, izhode, odvzel pašo, nasipal nasipe, kopal rove, podkopaval se pod tabor, a tudi z naskoki ni odnehal. Sklenil je, da obleženccm ne bode dal miru, da je bode trudil, strašil, držal v neprestanem brezspanji in mučil, dokler jim utrujenim in oslabelim ne pade orožje iz rok. Zvečer je torej znova udaril na tabor Višnioviecckega, toda ne z boljšim uspehom kakor prejšnji dan, tem manj, ker tudi molojci niso šli tako radi. Prihodnji dan ni ogenj prenehal niti za hip. Rovi so bili uže tako blizu, da so uže puške dosezale. Prstena skrivališča so se kadila od rana do večera. To ni bila splošna bitka, marveč neprestana streljavina. Obleženci so sedaj pa sedaj udrli z nasipov in tedaj je prišlo do sabelj, cepcev, kôs in kopij. Jedva pa so bili pobiti jedni molojci, napolnila so se zasloniščа z novimi. Vojak ves dan ni imel niti trenotka počitka, in ko je prišel zaželeni solnčni zaton, razpočel se je nov glavni naskok, — o napadu ni bilo niti misliti.

V noči 16. mal. srpana sta dva vrla polkovnika, Hladki in Nebaba, udarila na kneževa stanovanja in znova sta bila grozno tepena. Tri tisoč najvrlejših molojcev je padlo na mestu, — a ostanek, ki ga je podil starosta krasnostavski, bežal je v največjem poplahu proti taboru in pometal od sebe orožje in rogove s smodnikom.

Baš tako nesrečen konec je doletel tudi Fedorenka, ki bi bil v gosti megli o zori kmalu mesto vzel. Odbil ga je gospod Korf, na čelu Nemcev, gospod starosta krasnostavski in gospod praporščak Koniecpolski pa sta ga potolkla popolnoma.

A to ni bilo nič v primeri s strašnim navalom, ki se je dne 19. mal. srpana razvnel nad okopom. Prejšnjo noč so Kozaki nasproti stanovanjem nasuli visok nasip, s katerega so topovi velikega kalibra neprenehoma bruhali ogenj. Ko je dan minil in so zablisnile prve zvezde na nebu, drvilo se je deset tisoč ljudij na naskok. Ob jednem se je v dalji pokazalo kakih deset strojev, podobnih zvonikom, ki so se počasi točili proti okopu. Ob straneh so se, kakor krila kake pošasti, vzdigali mostovi, katere so imeli vreči črez rove, — a vrhovi so se kadili, svetili in grmeli od strelov lahkih topov, pušek in samopalov. Ti stolpi so šli mej mravljiščem glav, kakor bi bili velikanski polkovniki, — sedaj žareči se v ognji topov, sedaj izginjajoči v dimu in temi. Vojaki so si je zdaleka kazali in šepetali:

»To so obležni stolpi! Hmielnicki nas bode v teh vetrnih mlinih mlel.«

»Poglejte, s kakim hrupom se premikajo! Rekel bi, da grmi!«

»S topovi na-nje! S topovi!« kričali so drugi.

Kneževi strelci so proti strašnim strojem pošiljali krogljo za krogljo, granato za granato, a ker je je bilo videti le tedaj, ko so streli razsvetlili temo, zgrešili so najčešče.

V tem je zbita množica kozaštva naplivala čim dalje bližje, kakor črn val, ki se vali z daljne morske planjave.

»Uf!« reče gospod Zagloba, stoječ s konjico pri Skrzetuskem. »Vroče mi je, kakor mi ni bilo še nikoli v življenji. Noč je tako soparna, da kar nitke ni suhe na meni. Hudiči so jim dali te stroje. Bog daj, da se zemlja razklene pod njimi, — do grla sem uže sit teh razbojnikov — amen! Ne jesti, ne spati, — psi bolje živé nego mi! Uf, kako soparno!«

Vzduh je bil res težak in soparen, vrhu tega pa še nasičen s smradom trupel, gnijočih uže nekaj dnij po vsem bojišči. Nebo se je prekrilo s črno in nizko opono oblakov. Vihar je visel nad Zbaražem. Vojakom je pod orožjem znoj oblival telo in prsi so težko dihale.

Ta hip so v temi začeli brneti bobni.

»Takoj udarijo!« reče Skrzetuski. »Slišiš, gospod? Bobnajo.«

»Slišim. Da bi hudiči bobnali po njih! — Čist obup!«

»Kolji! Kolji!« zavreščale so trume, goneč se proti okopom.

Bitka se je vnela na vsej dolgosti okopa. Udarili so ob jednem na Višnioviecckega, na Lanckoronskega, na Firleja in Ostroroga, da bi ne mogli drug drugemu prihajati na pomoč. Kozaki, ki so se bili preje žganja napili, šli so še besneje nego v prejšnjih naskokih, a naleteli so na še vrlejši odpor. Junaško srce poveljnikovo je oživljalo vojake. Grozna pehota »kvarcijana«, izbrana iz mazurskih kmetov, spopadla se je s Kozaki tako, da se je popolnoma pomešala z njimi. Borili so se s puškinimi kopiti, pestmi, zobmi. Pod mahanjem srditih Mazurov je leglo nekoliko stotin najizvrstnejše pehote zaporoške, toda takoj so je nove trume popolnoma zalile. Bitka je na vsej vrsti postajala čim dalje ljutejša. Cevi vročih mušket so vojakom žgale roke, pohajala jim je sapa, starejšinam je glas povelja zamiral v grlu. Starosta krasnostavski in gospod Skrzetuski sta s konjico znova napadala Kozake od stranij, teptajoč cele polke in plavajoč v krvi.

Ura je potekala za uro, a naskok ni ponehaval, zakaj vrzeli v vrstah je Hmielnicki nadomeščal z novimi oddelki hitro, kakor bi trenil. Tatarji so pomagali z vriščem, izpuščajoč zajedno oblake strelíc na braneče se vojake, nekateri pa so stali za črnijo in jo poganjali na naskok z biči in batinami. Besnost se je borila z besnostjo, prsi so tolkle ob prsi, — mož je gnjel moža na življenje in smrt...

In borili so se, kakor se bore vzburjeni morski valovi s pobrežnimi skalami.

Zdajci pa se nenadoma vojakom stresne zemlja pod nogami. Vse nebo zaplameni v sinjem ognji, kakor da bi Bog ne mogel dalje gledati človeške krutosti. Strašno grmenje je zaglušilo človeški vrisk in pok topov. Nebeška artilerija je razpočela strašno kanonado. Gromi so se razlegali od vshoda do zahoda. Zdelo se je, da je nebo z oblaki vred počilo in da se vali borilcem na glavo. Včasih je ves svet izgledal kakor jeden plamen, včasih pa je bilo vse temno, in znova so rdeče strele trgale črne opone. Vihar je udaril jedenkrat, dvakrat, odnesel na tisoče čapek, praporc, praporov ter je je, kakor bi trenil, razmetal po bojišči. Gromi

so se začeli valiti drug za drugim, — potem je nastopila zmes gromov, bliskov, viharjev, ognja in teme, — nebo se je razljutilo kakor ljudje.

Neznanska burja se je razbesnila nad mestom, gradom, nad okopi in taborom. Naposled pa so se nebeške zatvornice odprle, in ne curki, marveč potoki dežja so začeli liti na zemljo. Valovje je prekrilo svet; niti za korak nisi videl pred-se. Trupi v rovu so začeli plavati. Kozaški polki so pustili naskok in bežali drug za drugim k taboru, šli na slepo, srečavali se in misleč, da so sovražniki, razprševali so se v temo. Za njimi, toneč in prevračajoč se, umikali so se topovi, vozovi. Voda je trgala kozaška dela, šumela v rovih in prekopih, silila v zemeljske nadkrivke, če tudi so bili zavarovani z rovi, ter se je šumeč valila po ravnini, kakor bi gonila bežeče molojce.

Dež je čim dalje bolj bil. Pehota v okopu se je umaknila z nasipov ter bežala pod šotore, le konjici staroste krasnostavskega in Skrzetuskega ni prišel ukaz, da naj se vrne. Stali so torej drug poleg drugega kakor v jezeru, stresajoči s sebe vodo. Zlagoma pa je začel vihar pojenjavati. Po polnoči je dež nehal. Mej presledki oblakov so tu pa tam zablisnile zvezde. Takrat pa se je pred praporom Skrzetuskega pokazal sam knez.

»Gospodje,« vprašal je, »ali se vam prašnice niso zmočile?«

»Suhe so, milostivi knez,« odgovori Skrzetuski.

»Dobro! Stopite s kônj, pojdite črez vodo, podsujte one oblegalne stroje s smodnikom in zapalite. A tiho mi idite! Gospod starosta krasnostavski pojde z vami.«

»Kakor ukažete!« odgovori Skrzetuski.

V tem zagleda knez mokrega gospoda Zaglobo.

»Gospod, prosil si izpada, — idi sedaj,« reče mu.

»Pa imaš hudiča!« zamrmra gospod Zagloba. — »Še tega mi je treba!«

Pol ure pozneje sta hitela dva oddelka vitezov, po dvestopetdeset ljudij, brodeč do pasu po vodi, s sabljami v rokah proti onim strašnim obležnim stolpom kozaškim, stoječim pol staje od okopa. Jeden oddelek je vodil »lev nad levi,« gospod starosta krasnostavski, Marek Sobieski, ki niti slišati ni hotel, da bi ostal v okopu, — drugega Skrzetuski. Sluge so nesli za njimi posode s smolo, suhe plamenice in smodnik, a oni so šli tiho kakor volcje, ko se v temni noči plazijo k ovčarni.

Mali vitez se je radovoljno pridružil Skrzetuskemu, kajti gospod Mihael je take pohode bolj ljubil nego življenje. — Brodil je torej po vodi, z veseljem v srci in s sabljo v roki, — poleg njega pa je stopal gospod Podbipięta z golim zervikapturom. Videti ga je bilo izmej vseh, kajti bil je za dve glavi višji nego najvišji, a mej njima je sopihal gospod Zagloba in nezadovoljen momljal besede kneževe:

»Prosil si izpada, — sedaj idi. Dobro. Po taki vodi se niti psu ne bi ljubilo na svatbo. Ako sem zahteval izpada v tak čas, to naj v življenji nič drugega ne pijem kakor vodo! Saj nisem raca in moj trebuh ni čoln. Voda mi je bila vedno zoprna, a kaj stoprv taka, v kateri se namaka kmetska mrhovina«...

»Tiho, gospod!« reče gospod Mihael.

»Bodi sam tiho! Ti nisi višji nego palček in znaš plavati, tebi je lahko. Naravnost povem, da je to od kneza zeló nehvaležno, da mi še ne dá miru, ko sem vendar Burlaja ubil. Zagloba je uže dosti storil, da bi le vsakdo toliko, Zaglobi dajte mir; lepo bodete izgledali, ko njega ne bode.«

»Za Boga! Gospodje, ako padem v kako kotanjo, izvlecite me za ušesa, drugače se précej zalijem.«

»Tiho, gospod!« reče Skrzetuski. »Kozaki sedé v onih prstenih zakrivkih, zaslišijo te.«

»Kje? Kaj praviš?«

»I tam, v onih kopicah, pod rušami.«

»Še tega treba. Strela naj je ubije z jasnega neba.«

Poslednje besede je udušil gospod Mihael, položivši Zaglobi dlan na usta, kajti zakrivki so bili oddaljeni jedva petdeset korakov. Vitezi so šli sicer prav tiho in oprezno, vendar jim je voda žvrkala pod nogami. Na srečo je začelo znova deževati in šum dežja je zaglušil stopanje.

Straže pri nadkrivkih ni bilo. Kdo bi se bil pa nadejal izpada po naskoku in takem viharji, ki je — rekel bi — z jezerom razdelil sovražnike?

Gospod Mihael in gospod Longin sta skočila in prva dospela do kupa. Mali vitez je izpustil sabljo na jermen, zložil dlani k ustnam in začel klicati:

»Hej, ljudje!«

»Kaj je?« ozvali so se iz sredine glasovi molojcev, ki so očividno mislili, da prihaja kdo od kozaških taborov.

»Hvala Bogu!« odgovori Skrzetuski. »Pustite no!«

»Ali ne veš kam noter?«

»Uže vem,« odgovori Volodijovski, — otiplje vhod in skoči v sredino; gospod Longin in nekoliko drugih je planilo za njim.

V tem hipu se je notranjost šotora stresnila od presunljivega krika človeškega, ob jednem pa je tudi viteštvo zakričalo in planilo uže k drugim šotorom. V temi so se razlegnili jeki, žvenket orožja, tu pa tam je šinila kaka temna postava, — druga padla na zemljo, — včasih je počil strel, — a vse to ni trpelo niti četrt ure. Molojci, napadeni večinoma speči, se niti branili niso — in udušeni so bili vsi, predno so mogli zagrabiti za orožje.

»Na obležne stolpe! Na obležne stolpe!« razlegne se glas staroste krasnostavskega.

In planili so k stolpom.

»Zažgite v sredini! Na vrhu je mokro!« zagrmi Skrzetuski.

A ukaza ni bilo lahko izvršiti. V stolpih, zbitih od smrekovih brun, ni bilo ne vrat ne kake odprtine. Strelci Kozaki so hodili na nje po lestvah, topove pa so, ker so imeli le manjši tamkaj prostora, po vrveh zvlekli na vrh. Vitezi so torej nekaj časa tekali okolu njih ter zaman bruna sekali s sabljami ali pa z rokami potresali vogle.

Na srečo je imelo služništvo sekire; začeli so sekati. Starosta krasnostavski je ukazal podkladati puške s smodnikom, navlašč za to pripravljene. Zapalili so posode s smolo — in plamen je začel lizati mokra, le nasekana bruna.

Predno pa so se bruna vnela, predno je smodnik izbuhnil, pripognil se je gospod Longin in pobral ogromno skalo, katero so bili Kozaki izkopali.

Štirje najmočnejši korenjaki bi je ne bili premaknili z mesta, gospod Longin pa jo je zavihtel z mogočnimi svojimi rokami — in le pri svitu plamena je bilo videti, da mu je kri stopila na obličje. Vitezi so od osuplosti onemeli.

»Herkul! Naj ga kroglje bijó!« klicali so.

Gospod Longin pa je stopil pred še nezažgano beluvardo, nagnil se nekoliko nazaj in zarinil kamen v sredo stene.

Navzočni so kar glave povesili, tako je kamen treščil. Sklepi so počili, razlegel se je tresk, stolp se je razvrl kakor dverni krili ter se s strašnim ropotom sesul.

In brž so polili bruna s smolo in zažgali.

V kratkem je kakih desetero velikanskih plamenov razsvetlilo vso ravnino. Dež je nenehoma lil, a ogenj ga je premogel — in gorele so beluvarde v veliko začudenje obeh vojsk, da goré v taki mokroti.

Iz kozaškega tabora so skočili na pomoč Stepka, Kulak in Mrazoviecki, vsakteri na čelu nekoliko tisoč molojcem, in so poskušali gasiti, a zaman! Stebri ognja in rdečega dima so švigali čim dalje mogočneje k nebu ter se zrcalili po jezerih in kalužah, katere je bil naliv naredil po bojišči.

V tem so se vitezi v tesnih vrstah vračali v okop, odkoder so je uže zdaleka pozdravljali z radostnimi kriki.

Kar se Skrzetuski naglo ozre naokolo, pogleda na ozadje vrste in zakrikne z grmečim glasom:

»Stoj!«

Gospoda Longina in malega viteza ni bilo mej njimi.

Očividno ja je navdušenje zavedlo, da sta se predolgo zamudila pri zadnji beluvardi, ali pa sta kje našla pritajenih molojcev, skratka, da nista opazila, da so se vrnili.

»Naprej!« zapove Skrzetuski.

Starosta krasnostavski, ki je šel na drugem konci vrste, ni vedel, kaj se je pripetilo, in je tekel vprašat. Zdajci pa sta se pogrešéna viteza, kakor bi bila iz tâl vzrasla, pokazala na polovici pota mej beluvardami in vitezi.

Gospod Longin je z blesketajočim se zervikapturom v roki delal velikanske korake, a poleg njega je tekel gospod Mihael. Oba sta imela glave obrnene proti zasledovalcem molojcem, ki so kakor krdela psov leteli za njima.

Pri rdečem žaru ognja je bilo videti vso gonitvo. Bila je podoba, kakor da velikanska prikazen s svojim mladičem beži pred grmado strelcev, gotova, da se vsak hip zakadi na napadovalce.

»Pogineta! Na milosrdje božje, na pomoč!« kričal je gospod Zagloba z vreščečim glasom. »Postrelé ja z lokov ali iz piščelij! Za rane Kristove, na pomoč!«

In ne meneč se za to, da se morda črez hip razvname krvava bitka, letel je s sabljo v roki s Skrzetuskim in drugimi na pomoč, iz-

podtikal se, prevračal, vstajal, sopihal, kričal, tresel se po vsem životu ter hitel, kolikor so mu noge dale.

A molojci niso streljali. Samopali in tetive na lokih so bile premočene. Gnali so se čim dalje bližje. Kakih desetero jih je zdirjalo naprej — in vsak čas so ja imeli dohiteti. Ta hip pa sta se viteza obrnila, strahovito zakričala ter vzdignila sablji. Kozaki so obstali na mestu.

Gospod Longin z velikanskim mečem se jim je zdel nekaka nadprirodna prikazen.

In kakor se dva volka, katera ženó psi, obrneta in pokažeta bele svoje zobe, psi pa lajajo zdaleka in si ne upajo blizu: tako sta se tudi onadva nekolikokrat obrnila, in vsakikrat so se napadovalci ustavili. Le jeden pot se je spustil jeden k njima, očividno smelejše narave, s koso v roki, a gospod Mihael je praščil k njemu kakor divji maček ter ga ugriznil na smrt. Ostali so čakali drugih, ki so se valili na gosto kakor val.

Pa tudi vrsta vitezov se je čim dalje bolj bližala. Gospod Zagloba je letel s sabljo nad glavo in kričal z nečloveškim glasom:

»Bij! Udri!«

V tem je z okopov počil strel, in granata je hihotaje naredila na nebu rdeč krog ter padla v gosti val; za njo druga, tretja, deseta. Zdelo se je, da se bitka na novo začenja.

Kozakom je bil ta način streljanja do obleganja Zbaraža neznan — in kedar so bili trezni, bali so se ga tem bolj, ker so v tem videli čarovnijo »Jareme«. Zategadelj se je množica ustavila, razkadila, hkrati pa so se razkadile tudi granate, širec strah, smrt in pustošenje.

»Spasajtes! Spasajtes!«*) razlegnili so se prestrašeni glasovi.

In vse je bežalo, v tem pa sta Longin in mali vitez prispela do rešilnih vrst huzarskih.

Zagloba se je sedaj temu sedaj onemu vrgel v objem ter ga poljubljal na lica in oči. Radost ga je davila, a on jo je tlačil, ker ni hotel pokazati nežnosti srca, ter je klical:

»Ha, malopridneža! Ne rečem, da vaju imam rad, ali bal sem se vendar za vaju! Bog daj, da bi vaju ubili, posekali! Ali tako poznata službo, da zaostajata?! Vredna sta, da bi vaju konji za noge vlačili po mejdanu! Prvi povem knezu, naj vama določi kazen. Sedaj pojdimo spat. Hvalo Bogu tudi za to. Sreča, da so te pasje duše razgnale granate, sicer bi je bil jaz posekal kakor zelje na zelniku. Rajši se bijem, nego da bi mirno gledal, kako znanci poginjajo. Danes se moramo napiti! Hvalo Bogu tudi za to. Mislil sem uže, da vama jutri zapojemo »requiem«. Obžalujem, da ni bilo spopada, strašno me roka srbi, če prav sem jim uže v taboru dal popra s čebuljo.

*) Rešite se!

IV.

Znova je bilo treba nasuti novih nasipov in skrčiti tabor, da bi mu izvršena uže dela kozaška ne škodovala in da bi se uže izcrpljenim močem obrana zlajšala. Po naskoku so torej kopali vso noč. Tudi Kozaki niso praznovali. V temni noči s torka na sredo so se tiho prikradli in okolu tabora nametali drug nasip, mnogo višji. O zori so se vsi ozvali in takoj začeli streljati in streljali štiri dneve in štiri noči. Mnogo škode so delali drug drugemu, kajti z obeh stranij so se poskušali najboljši strelci.

Sedaj pa sedaj so se množice kozaštva zagnale na naskok, a do nasipov niso prišle, le streljanje je bilo čim dalje gostejše. Sovražnik, ki je imel mnogo sil, menjaval je oddelke ter odvajal jedne na odpočitek, druge v boj. V taboru ni bilo toliko vojakov, da bi se bili menjavali: isti so morali streljati, zaganjati se ter odbijati naskoke, pokopavati mrtvece, kopati vodnjake in nasipavati nasipe, da bi dajali boljšo zaslono. Nasipavali, ali bolje, dremali so sredi ognja in svinčenk, ki so letale tako na gosto, da jih je bilo možno vsako jutro dokaj pomesti z mejdana. Štiri dni ni nihče odložil obleke, ki se je močila na dežji, sušila na solnci, palila podnevi, hladila ponoči, — in štiri dni ni imel nihče nič toplega v ustih. Pili so žganje in je mešali s smodnikom, da je bilo bolj močno, grizli suhar in z zobmi trgali suho prekajeno meso, a vse sredi dima, streljanja, žvižganja svinčenk in groma topov.

»In nihče se ni menil, ako jo je skupil po glavi in po rebrih.«

Vojak je s kako umazano krpo obvezal krvavo glavo in se bil dalje. Čudni ljudje: v raztrgani obleki in v zarjavelem orožji, z okršenimi puškami v roki in z rdečimi očmi od bdenja, a vedno oprezni, vedno trdne volje, bodi dan ali noč, dež ali lepo vreme, vedno gotovi za boj.

Vojak se je zaljubil v svojega vojskovoja, v nevarnosti, naskoke, rane in smrt. Nekaka junaška navdušenost je prevzela vsa srca. Srca

Gospod Longin pa je zavihtel ogromno skalo z mogočnimi svojimi rokami... (Str. 170)

so se jim ujunačila, misli so jim »otrdele«. Groza jim je postala razkošje. Različni prapori so se kosali v službi, v vstrajnosti gladovanja, bdenja, v naporih, hrabrosti in ljutosti. Prišlo je do tega, da je bilo težko vojake držati na okopih, zakaj drli so na sovražnika kakor volcje na ovčarno. V vseh polkih je vladala nekaka divja veselost.

Ako bi bil kdo v misel vzel podajo, raztrgali bi ga bili na kosce. »Tu hočemo umreti!« ponavljali so na vsa usta.

Vsako povelje poveljnikovo so naglo izvršili. Nekoč se je pripetilo, da je knez, ko je na večer ogledoval nasipe, slišal, da ogenj »kvarcijanega« prapora Leščinskih slabi. Prišel je k vojakom ter vprašal:

»A zakaj ne streljate?«

»Smodnik nam je pošel. Poslali smo v grad po novega.«

»Tja imate bliže!« reče knez ter pokaže na nasipe sovražnikove.

Jedva je izgovoril, skočil je uže ves prapor z nasipov, zakadil se proti sovražniku in kakor orkan padel na nasipe. Kozake so davili z noži, drogovi, kopiti mušket. Zagvozdili so štiri topove in predno je poteklo pol ure, vračali so se vojaki, zdesetkovani sicer, toda zmagonosni, z znatno zalogo smodnika v bečkih in lovskih rogovih.

Dan je mineval za dnevom. Kozaške vrste so v čim dalje tesnejših obročih objemale okop in rinile vá-nj kakor klin v les. Streljali so uže tako blizu, da je razun naskokov na dan padlo po deset ljudij iz vsakega prapora. Duhovniki niso mogli blizu s svetstvi. Obleženci so se zaslanjali z vozovi, šotori, razobešeno obleko. Ponoči so pokopavali pobite, kjer je kateri padel, a živi so se tem ljutejše bíli na mogilah včerajšnjih tovarišev. Hmielnicki je brezprimerno prelival kri svojih ljudij, a vsak naskok mu je prinesel nove, večje škode. Sam se je čudil odporu. Nadejal se je le, da obleženccm čas raz,e moči in pogum. Čas je potekal, a oni so kazali še čim dalje bolj, kako prezirajo smrt.

Vodniki so dajali vojakom vzgled. Knez Jeremija je ležal za nasipom na golih tleh, pil žganje in jedel prekajeno konjsko meso ter trpel napore in izpremembe vremena »nad panski svoj stan.« Praporščak Koniecpolski in starosta krasnostavski sta osobno vodila polke na izpade; o naskokih sta stala brez orožja v najgostejši svinčeni toči. Celo vodniki, ki niso imeli posebne vojskine izurjenosti, kakor na priliko Ostrorogov, in na katere se vojaki niso zanašali, izpremenili so se pod roko Jeremije v drugačne ljudi. Tudi stari Firlej in Lanckoronski sta spala na nasipih, a gospod Przijemski je podnevi postavljal topove, ponoči pa ril pod zemljo kakor krt, pod kozaškimi predori kopal protipredore, razstreljaval kozaške čete, ali pa odpiral podzemske poti, po katerih so se vojaki kakor smrtni duhovi usipali mej speče Kozake.

Nazadnje je Hmielnicki poskusil s pogajanjem. Nadejal se je, da bode z zvijačo kaj dosegel. Pod večer 24. mal. srpana so začeli Kozaki z nasipov klicati, naj vojaki prenehajo streljati. Odposlanec Zaporožec je oznanil, da želi hetman videti starega gospoda Zacvilihovskega. Po kratkem posvetu so se regimentarji pogodili na ponudbo, — in starec je odšel iz okopa.

Zdaleka je viteštvo videlo, kako so ga v kozaških nasipih pozdravljali s čapkami, kajti v kratkem času svojega poslanstva si je bil pridobil spoštovanje divjih Zaporožcev, in sam Hmielnicki ga je čislal. Streli so torej prenehali. Kozaki so se približali prav do okopov in viteštvo je stopilo k njim. Obe strani sta bili oprezni, a v tem srečanji ni bilo nič neprijaznega. Šlahta je Kozake bolj cenila nego prosto črn in je sedaj, ko je spoznala njih hrabrost in upornost v boji, z njimi govorila, kakor govore jednaki mej seboj. Kozaki so se čudili temu nedostopnemu levjemu gnezdu, ki je vzdržalo vso njihovo in hanovo moč. Začeli so se torej bližati, pogovarjati se in tožiti, da se lije toliko krščanske krvi; nazadnje so si ponujali tobaka in žganja.

»Ej, gospodje vitezi!« rekali so stari Zaporožci. »Da ste se bili vselej tako držali, ne bili bi doživeli Žoltih vod in Korsuna in Pilavic. Črti ste, ne ljudje. Takih še nismo videli na svetu.«

»Pridite jutri ali pojutrišnjem, vsikdar nas najdete take.«

»No, pa pridemo, a sedaj hvalo Bogu za oddih. Sila krščanske krvi se lije. Glad vas pač premore.«

»Preje pride kralj nego glad. Ravnokar smo si usta obrisali od dobre jedi.«

»Ako nam poíde hrana, — poiščemo si jo v vaših taborih,« reče Zagloba ter se prime za boka.

»Bog daj, da bi se batko Zacvilihovski z našim hetmanom kako pobotal, ako ne, pojdemo še ta večer na naskok.«

»Mi uže kar koprnimo.«

»Han vam je obljubil, da vas bode vse pozobal.«

»A naš knez je hanu obljubil, da ga za brado priveže konju na rep.«

»Čarovnik je, vendar ne vzdrži.«

»Rajši pojdite z našim knezom na pogane, nego da vzdigate roko proti oblastnikom.«

»Z vašim knezom... Hm, dobro bi bilo.«

»Čemu se torej bunite? Kralj pride, bojte se kralja. Knez Jeremija vam je bil kakor oče...«

»Takov oče, kakor smrt mati. Kuga ni pogubila toli' o dobrih molojcev.«

»Še hujši bode; vi ga še ne poznate.«

»Mi ga tudi nočemo poznati. Pri nas govore stari Kozaki, da je vsakemu Kozaku, kateri ga pogleda v oči, uže pisana smrt.«

»Tudi s Hmielnickim bode taka.«

»Bog ve, kaj bode. To je gotovo, da obema ni živeti na belem svetu. Tudi naš batko pravi, da bi vas zdrave izpustil, ako bi mu Jeremijo izdali — in bi se z nami vsemi kralju poklonil.«

Vojaki so začeli sopihati, mršiti obrvi in škrtati.

»Molčite, drugače zgrabimo za sablje.«

»Lahi se srdé,« govorili so Kozaki, »ali gorje vam.«

In tako so se pogovarjali, sedaj prijazno, sedaj grozeč.

Popoldne se je stari Zacvilihovski vrnil v tabor. Pogodbe ni bilo in tudi premirje se ni moglo doseči. Hmielnicki je stavil nesramno zahtevo, da bi mu izdali kneza in praporščaka Koniecpolskega. Nazadnje je našteval, kolika krivica se godi vojskam zaporoškim, in je začel gospoda Zacvilihovskega nagovarjati, da bi ostal pri njem. Na to je staremu vitezu udarila kri v obraz. Vstal je in odšel. Na večer je bil naskok strašno odbit. Ves tabor je bil celi dve uri v ognji. Kozakov niso le odpodili, marveč pehota je vzela tudi prve nasipe, razkopala strelnice, zakrivke in znova sežgala štirinajst obležnih strojev. Hmielnicki je to noč hanu prisegel, da ne odstopi, dokler je še kak človek v taboru živ.

Zjutraj o zori so začeli Kozaki na novo streljati, vkopavati se v nasipe — in so se bíli ves dan na cepce, kose, nože, sablje, kamenje in kose zemlje. Prijazna včerajšnja čuvstva in obžalovanje, da se lije toliko krščanske krvi, umaknila so se še večji ljutosti. Deževalo je od ranega jutra. Ta dan so dobili kneževi vojaki le pol porcije, na kar je osobito gospod Zagloba godrnjal, a prazni želodci so vitezom srditost le še podvojili. Prisegali so drug drugemu, da rajši popadajo drug za drugim, nego bi se udali. Zvečer so spet znova naskočili Kozaki, preoblečeni v Turke, toda niso dolgo vzdržali. Nastala je noč, polna trušča in hrupa, zelo burna. Streljanje ni prenehalo niti za hip. Izzivali so drug drugega, bíli se kupoma in posamezno. Gospod Longin je hodil izzivat, toda nihče se ni hotel meriti z njim, — le zdaleka so streljali na-nj. Z veliko slavo pa sta se okrila gospod Stępovski in gospod Volodijovski, ki je v dvoboji posekal slavnega četovodjo Dudarja.

Nazadnje je tudi gospod Zagloba izzival, toda le na boj z jezikom. »Po usmrčenji Burlaja se ne morem pajdašiti s komer si bodi!!« A v boji z jezikom si ni našel ravnega mej kozaštvom. Naganjal je je v obup, kajti kričal je, dobro zaščičen z rušami, kakor izpod zemlje, z bobnečim glasom:

»Bedaki, tu pod Zbaražem sedite, a tam gre ob Dnjepru litavska vojska. Vašim ženam in dekletom se poklanjajo. Na drugo spomlad najdete sila mnogo malih kričačev po kočah, ako sploh najdete koče.«

To je bila pa tudi resnica. Litavska vojska je pod Radzivilom res šla ob Dnjepru, požigala in uničevala ter puščala samo zemljo in vodo. Kozaki so to vedeli, zato je je popadala srditost in za odgovor gospodu Zaglobi so pošiljali točo svinčenk, kakor bi kdo hruške usipal. Toda gospod Zagloba je glavo dobro z rušami zaslonil ter kričal znova:

»Zgrešili ste, pasje duše, jaz pa Burlaja nisem zgrešil. Tu sem! Na dvoboj z menoj! Poznate me! Na, tu, na! Tepci, streljajte, dokler imate priliko, kajti na jésen bodete Tatarčkov iskali na Krimu, ali pa na Dnjepru nasipali groblje. Le naglo, le naglo! Groš za glavo vašega Hmiela. Otrni ga kateri v mojem imenu po čeljustih, — od Zaglobe! Slišite! A kaj, gnoj! Mari po polji še premalo leži vaše mrhovine? Pse bi na vas naščuval! Kuga se vam veli pokloniti. K vilam, plugom, mrcine! Hajdi višnje in sol po vodi vozit, ne pa nam nadlege delat!«

Tudi Kozaki so se rogali panom, katerih pride troje na jeden subar. Izpraševali so je, čemu podložnikom ne ukažejo plačati obresti in desetine, a vendar Zaglobe ni nihče prekosil. In tako so se taki razgovori, katere so trgale le kletve in divji izbuhi smeha, razlegali po vse noči, sredi strelov in večjih ali manjših bitek. Potem je tudi gospod Janicki odšel pogajat se s hanom, ki mu je pa znova ponavljal, da bode vse »pozobal«. Poslancu je potrpežljivost pošla in rekel je: »To nam uže davno obetate, a doslej nam ni še nič! Kdor pride po naše glave, prinese tudi svojo!« Han je naročil, da bi se knez Jeremija z njegovim vezirjem sešel na polji, a to je bila gola izdaja, kateri so pozneje prišli na sled, — in pogodbe so bile pretrgane. Ves ta čas boj ni prenehal. Zvečer naskoki, podnevi streljanje topov, topičev, samopalov in piščelij, — izpadanje iz okopov, spopadi, mešanje praporov, besni zaleti konjice, porazi in čim dalje večje prelivanje krvi.

V vojakih je gorela nekaka divja želja do boja, krvi in nevarnostij. V bitko so hodili pojoč, kakor na svatbo. Trušču in hrupu so se uže tako privadili, da so oddelki, katerim je bilo zapovedano, naj se odpočijejo, sredi ognja in sredi padajočih krogelj spali, kakor bi bili poklani. Hrane je bilo čim dalje manj, kajti predno je prišel knez, regimentarji tabora niso bili oskrbeli z živežem, kakor bi bili morali. Nastala je grozna draginja, a kdor je imel denar in je kupil žganja ali kruha, ta je rad to delil z dru-

gimi. Nihče se ni skrbel za jutri, ker je vsak dobro vedel, da jih ne mine: ali pomoč kraljeva ali smrt! Na oboje so bili jednako gotovi, — najgotovejši pa na bitko. Povestnica nam ne poroča jednakega vzgleda kakor ta: po desetero se jih je spopadalo s tisočerimi s tolikim uporom, s tako srditostjo, da je bil vsak naskok nov kozaški poraz. Razun tega ga ni bilo dne, da bi ne bili nekolikokrat planili iz tabora in napadli sovražnika v njegovih vlastnih okopih. Zvečer, ko je Hmielnicki mislil, da je uže najvstrajnejše utrujenost premogla in se je tiho pripravljal na naskok, dohajalo mu je često na ušesa veselo petje. Ondaj pa se je silno začudil, z dlanjo udaril po stegnih in zares mislil, da je Jeremija mogočnejši čarovnik nego vsi tisti, ki so bili v taboru kozaškem. In srdil se je in zaganjal v boj in prelival potoke krvi, zakaj ob jednem je opazil, da njegova zvezda bledi poleg zvezde strašnega kneza.

V kozaškem taboru so peli pesni o knezu Jeremiji ali pa s tihim glasom pravili stvari, da so se molojcem kar lasje ježili. Pravili so, da se včasih ponoči prikazuje na okopih in vidoma rase, da mu glava seza črez najvišje zbaraške stolpe, da ima tedaj tolike oči kakor dva meseca, a meč v njegovi roki da je tolik kakor ona zlovražna zvezda, katero včasih Bog pošilja na nebo ljudem v pogin. Pravili so tudi, da tudi vitezi, kateri so v boji uže padli, kedar on zakrikne, rožljajo z orožjem in vstanejo ter se z živimi vred postavijo v boj. Jeremija je bil vsem na jeziku: »didi-lirniki« so peli o njem, pogovarjali se starejši Zaporožci, temna črn in Tatarji. A v teh razgovorih, v tem sovraštvu, v tem strahu je tičala — rekel bi — nekaka divja priljubljenost, ki je stepnemu ljudstvu prikupila njih uničevalca. Tako je! Hmielnicki je bledel poleg njega ne le v očeh hanovih in Tatarjev, marveč celo v očeh svojega si naroda — in je videl, da mora Zbaraž dobiti, drugače se njegova slava razprši kakor mrak pred rano zoro, da mora streti tega leva, drugače sam pogine.

Lev se pa ni le branil, marveč je vsak dan tudi sam čim dalje strašneje napadal. Niti zvijača niti izdajstvo niti premoč ni pomogla. V tem so začeli Kozaki in črn godrnjati. Tudi njim je bilo težko sedeti v dimu, ognji, toči svinčenk, v smradu gnijočih trupel, na dežji, plohah in smrti pred očmi. Sicer se pa vrli molojci niso bali naskokov, ne slabega vremena, ne ognja in krvi in smrti, — bali so se »Jareme«.

V.

Mnogo preprostih vitezov se je v tem preslavnem okopu proslavilo z nesmrtno slavo, a v prvi vrsti bode pesen slavila gospoda Longina Podbipięto radi njegovega junaštva, s katerim se je težko strinjala njegova oskromnost. Bila je mrka, temna in vlažna noč. Vojaki, katere je bilo straženje okopov utrudilo, so dremali oprti na orožje. Po novih desetih dneh streljanja in naskokov je prvi pot nastala tihota in mir. Z bližnjih, jedva trideset korakov oddaljenih nasipov kozaških ni bilo čuti izzivanja, preklinjanja in navadnega hrupa. Zdelo se je, da se je sovražnik, ki je hotel nasprotnika utruditi, nazadnje sam utrudil. Le tu in tam je bleščala medla svetloba kakega ognja, skritega pod rušami. Z jednega mesta je doletaval sladek, tihoten glas lire, na katero je brenkal nekov Kozak. Daleč zadaj, v tatarskem »koši«, razgetali so konji, — a na nasipih so se sedaj pa sedaj razlegali glasovi straž.

Knežji oklopniški prapori so bili danes v taboru v pehotni službi. Gospod Skrzetuski, gospod Podbipięta, mali vitez in gospod Zagloba so torej stali na okopu, šepetali mej seboj, v presledkih pa poslušali šumljanje deža, padajočega v rov. Skrzetuski reče:

»Ta mir mi je čuden. Ušesa so se tako privadila huku in hrupu, da mi v njih tišina zvoni. Da bi se le kako izdajstvo ne skrivalo pod tem molčanjem.«

»Odkar dobivam polovico porcije, mi je vse jednako!« mrmra Zagloba otožno. »Treh stvarij potrebuje moja narava: dobre jedi, dobre pijače in spanja. Najboljši jermen se sesuši in razpoka, ako nima mazila; kaj pa še le, ko se vrhu tega močimo v vodi kakor konopnina! Dež nas moči in Kozaki teró, kako bi ne letel pezdir z nas! Lepe razmere: žemlje so po goldinarji, a četrt žganja po pet. Te smradne vode bi še pes ne maral pokusiti, kajti tudi vodnjake so trupla uže okužila, a jaz bi rad pil kakor moja škornja, ki sta tudi uže zinila kakor ribi.«

»Gospod, tvoja škornja pijeta vodo tudi, če ne bredeta,« reče gospod Volodijovski.

»Rajši bi molčal, gospod Mihael! Ti nisi večji nego senica in se lahko nasitiš s prosenim zrncem in napiješ iz naprstka. Jaz hvalim Boga, da nisem takov slabič in da me ni kura z zadnjo nogo izgrebla iz peska, marveč da me je ženska ro-

dila; zato pa moram jesti in piti kakor človek, ne pa kakor hrošč in, ker od poldne razun sline nisem imel ničesar v ustih, ne gredo mi v slast tvoje šale.«

»Tu imam čutaro, katero sem danes iztrgal Kozaku. Ker me je pa kura izgrebla iz peska, mislim, da bi tebi žganje tako ničeve osobe ne šlo v slast. Jan, v tvoje roke!« reče ter se obrne k Skrzetuskemu.

čega Litvina, »kaj tako glavo vzdiguješ? Bog daj, da bi ti tako ostala. Vliva ti kakor v trhleno smreko. Da bi te ubili!«

»Saj sem komaj pokusil,« reče gospod Longin in odda čutaro.

Gospod Zagloba je bolje nagnil in izpil vse do kapljice; potem je pocmokal in rekel:

»Jedina tolažba mi je, da si povrnemo vse dobrote, ako se kedaj skonča naša beda in ako

»Gospod, kaj pa delaš, pusti no tudi meni nekaj!« klical je Zagloba se strahom gledaje pijočega Litvina.

»Daj, mraz je!« reče Skrzetuski.

»Popijta z gospodom Longinom.«

»Zabavljivec si, gospod Mihael,« reče na to Zagloba, »a vrl dečko, ki imaš tudi to dobro lastnost, da celo sebi pritrgaš in daš drugim. Da bi bilo le mnogo takih kur, da bi take vojake iz peska izgrebale, kakoršen si ti, — toda na svetu jih ni, saj nisem mislil na te.«

»Torej prosi, da ti gospod Podbipięta kaj pusti, nočem ti delati krivice,« reče gospod Mihael.

»Gospod, kaj pa delaš, pusti no tudi meni kaj!« klical je Zagloba s strahom gledaje pijo-

Bog dovoli, da zdravi odnesemo pete iz te stiske. Da bi nam dali vsaj kaj kruha. Duhovnik Žabkovski je strahovit jedec, ali jaz ga uženem v kozji rog.«

»Kake resnice sta pa danes z duhovnikom Žabkovskim slišala od Muhovieckega?« vpraša gospod Mihael.

»Tiho!« reče Skrzetuski. »Kdo se bliža z mejdana?«

Umolknili so, in neka temna postava je stopila k njim ter s tihim glasom vprašala:

»Čuvate?«

»Čuvamo, milostivi knez,« odgovori Skrzetuski ter se vojaški vzravna.

»Pazite pozorno. Ta mir je slabo znamenje.«

In knez je šel dalje, gledaje, če ni morebiti sèn premotil utrujenih vojakov. Gospod Longin je sklenil roke.

»Kak poveljnik! Kak vojevnik!«

»Kdo ve?« odgovori Skrzetuski.

»Spanec me mori,« opomni Zagloba, »da mi kar oči lezejo pod vrh glave, a spati se ne sme. Radoveden sem, kedaj bodemo smeli. Če streljajo ali če ne streljajo, ti stoj pod orožjem in kimaj od utrujenosti kakor žid v soboto. Pasja služba! Sam ne vem, kaj me tako slabi, ali žganje ali jutranje svarilo, katero sva

Volodijovski je skočil na kraj nasipa in pazno poslušal. (Str. 178.)

»Manj počiva nego mi,« reče Skrzetuski. »Vsako noč hodi tako po nasipu, prav do drugega ribnika.«

»Bog mu daj zdravje!«

»Amen.«

Nastal je molk. Vsi so z napetimi očmi gledali v temo, a ni bilo videti ničesar. Kozaški okopi so bili mirni. Luči po njih so pogasnile.

»Lahko bi je v spanji zajeli kakor miši!« reče Volodijovski.

morala z duhovnikom tako po krivici poslušati.«

»Kako je pa bilo?« vpraša gospod Longin. »Začel si praviti, pa ne skončaš.«

»Bodem pa povedal, morda se kako vzdramimo. Zjutraj sva šla z duhovnikom Žabkovskim v grad, da bi dobila kak prigrizek. Stikava, stikava, iščeva povsodi, — nikjer nič, vračava se zlovoljna. Na dvorišči pa srečava kalvinskega duhovnika, ki je kapetana Šenberka

pripravljal na smrt, tega, ki so ga včeraj prestrelili pod praporom gospoda Firleja. Jaz mu rečem: ‚Kaj se bodeš todi vlačil in gospodu Bogu delal zbrigo! Še jezo božjo navališ na nas!‘ A on odgovori, opirajoč se menda na pokroviteljstvo gospoda belskega: ‚Naša vera je tako dobra kakor vaša, ali pa še boljša!‘ Kar okamenela sva od jeze, ko je to izgovoril. A jaz nič! Mislil sem si: ‚Saj je duhovnik Žabkovski tu, on naj se prepira.‘ In moj duhovnik Žabkovski kar sopiha in mu dá nekaj dokazov pod rebra. Kalvin na te dokaze ni ničesar odgovoril. Pobral jo je, da bi se bil kmalu ob zid zaletel. V tem pride duhovnik Muhoviecki, pa na naju! Midva da delava trušč in hrup, da ni čas, da to ni mesto za take prepire! Zmil nama je glavo kakor šolarčkoma. — Bog daj, da bi bilo prav; utinam sim falsus vates,*) toda ti duhovniki gospoda Firleja na nas gotovo navale še kako nesrečo...«

»Ali se kapetan Šenberk ni izpreobrnil?« vpraša gospod Mihael.

»Kaj še! Umrl je v blodnji, v kateri je živel.«

»Oh, da se ljudje rajši odrekó vzveličanju nego svoji trmoglavosti!« vzdihne gospod Longin.

»Bog nas varuje premoči in čarov kozaških,« nadaljuje Zagloba, »oni ga pa še žalijo zato. Ali vam je znano, gospodje, da so s tega nasipa tam klopke nitij streljali na mejdan? Vojaki so pravili, da so se nekaki izrastki delali na tleh, kamer je padla klopka...«

»To je znana stvar, da so pri Hmielnickem hudiči v službi,« reče Litvin ter se pokriža.

»Čarovnice sem sam videl,« dodá Skrzetuski, »in povem vam, gospodje...«

Daljše pripovedovanje je pretrgal gospod Volodijovski, ki je naglo Skrzetuskemu stisnil desnico ter zašepetal:

»Tiho!...«

Potem je skočil na kraj nasipa in pazno poslušal.

»Ničesar ne slišim!« reče Zagloba.

»Pst!... Dež gluší!« odgovori Skrzetuski.

Gospod Mihael je začel mahati z roko, naj bodo tiho, in je še nekaj časa poslušal. Naposled se je vrnil k tovarišem.

»Gredo,« zašepeče.

»Sporoči knezu! Odšel je k Ostrorogovim šotorom,« odgovori Skrzetuski šepetaje, »mi pohitímo vojakov budit.«

*) O da bi bil kriv prorok!

In takoj so se spustili vzdolž okopa, ustavljali se spotoma pri stražnikih in jim šepetali:

»Gredo, gredo...«

Besede so letele od ust do ust, kakor tiha bliskavica. Črez četrt ure je prijahal knez uže na konji — in dal častnikom povelje. Ker je hotel sovražnik, kakor se je kazalo, tabor naskočiti v spanji, sklenil je knez pustiti ga v zmoti. Vojakom je bilo naročeno, naj bodo tiho in naj puste naskakovalce prav na nasipe in, stoprv ko se jim bode s topom dalo znamenje, udarijo naj iznenada na-nje.

Vojaki so bili pripravljeni, cevi mušket so se nagnile brez šuma, in nastopilo je gluho molčanje. Skrzetuski, gospod Longin in gospod Volodijovski so dihali drug pri drugem, a tudi gospod Zagloba je ostal pri njih, zakaj izkušnja ga je učila, da v sredo mejdana pada največ svinčenk — in da je pri takih treh sabljah na nasipu še nejvarnejše.

Stal je nekoliko za njimi, da ne bi prvi naval prišel na-nj. Nekoliko vstran je počenil gospod Podbipięta z zervikapturom v roki, a Volodijovski je čepel poleg Skrzetuskega in mu zašepetal prav na uho:

»Trdo stopajo...«

»V jednakomeren korak.«

»Niti črn niti Tatarji.«

»Pehota zaporoška.«

»Ali pa janičarji, dobro stopajo. Na konji bi jih več pobili!«

»Za konjico je pretemno.«

»Slišiš sedaj?«

»Pst, pst!...«

Zdelo se je, da tabor trdno spi. Nikjer se nič ne gane, nič ne zasveti, — povsodi vlada najgloblje molčanje, katero moti le droban dežek, kakor bi ga sejal skozi sito. Zlagoma pa je mej tem šelestom nastajal drug šelest, ki ga je uho laglje lovilo, zakaj bil je jednakomeren in čim dalje bližji, čim dalje razločnejši. Naposled, kakih deset korakov od rova, pokazala se je nekaka dolga, gosta masa, katero je bilo tem bolje videti, čim črnejša je bila od teme —, ter se je ustavila na mestu.

Vojaki so pridržali sapo v prsih, le mali vitez je uščipnil Skrzetuskega v uho, kakor bi hotel s tem izraziti svojo zadovoljnost.

V tem so se napadovalci približali rovu ter začeli spuščati lestve. Potem so zlezli po njih ter je naslonili na nasip.

Nasip je molčal, kakor bi bilo na njem in za njim vse pomrlo, — in smrtna tišina je nastopila.

Tu pa tam, navzlic vsej pozornosti plezalcev, začeli so klini pokati in škripati...

»Damo vam boba!« mislil je Zagloba.

Volodijovski je nehal ščipati Skrzetuskega, a gospod Longin je stisnil zervikaptur za ročnik in izbulil oči, kajti bil je najbližje nasipa in se je nadejal, da sam prvi udari.

V tem se je šestero rok pokazalo na vrhu, a za njimi so začele rasti počasi in pozorno koníce čelad... višje in višje...

»To so Turki!« pomisli gospod Longin.

Ta hip se je razlegel strašen grom kakih tisoč mušket. Naredilo se je svetlo kakor podnevi. Predno je svetilo ugasnilo, zamahnil je gospod Longin in grozovito udaril, da je kar vzduh zažvižgal pod ostrino.

Troje teles je zdrknilo v rov, troje glav pa se je potočilo klečečemu vitezu pred kolena.

Tedaj pa se je nad gospodom Longinom odprlo nebo, če tudi je peklo razsajalo na zemlji, na ramah sta mu vzrasli krili, angelski zbori so mu zapeli v prsih in bil je tak, kakor bi bil v nebo vzet. Boril se je kakor v snu in mahljeji njegovega meča so bili kakor zahvalna molitev.

Vsi davno pomrli Podbipięte, počenši s prednikom Stovejkom, razveselili so se v nebesih, da je bil poslednji izmej Zervikapturov-Podbipięt takov junak.

Ta naskok, katerega so se od sovražnikove strani mnogobrojno udeležile pomožne čete rumelijskih in silistrijskih Turkov in hanova janičarska garda, bil je še bolj krvavo odbit nego drugi ter je Hmielnickemu zbral na glavo strašen vihar. Popreje je namreč obetal, da se Poljaki s Turki ne bodo tako kruto bíli in da tabor dobi, ako mu han dovoli te čete. Sedaj je moral hana in srdite murze tolažiti in z darovi obsipati. Hanu je dovolil deset tisoč tolarjev, Tuhaj-beju, Korz-Adzi, Subagazemu, Nuradinu in Galdzi po dve tisoč. V tem je v taboru služabništvo iz rova pobiralo, česar jim sovražniki s streljanjem niso branili. Vojaki so počivali do jutra, zakaj bilo je gotovo, da se naskok ne ponovi. Vsi so torej trdno spali razun straž in razun gospoda Longina Podbipięte, ki je vso noč ležal križem meča in zahvaljeval Boga, da mu je dovolil obljubo izpolniti ter se tako proslaviti, da je njegovo ime v taboru in v mestu letelo od ust do ust. Zjutraj ga je knez-vojvoda pozval k sebi in silno hvalil, vojaki pa so ves dan trumoma prihajali čestitat in gledat treh glav, katere so mu sluge prinesli pred šotor, ki so pa na vzduhu uže črnele.

Bilo je torej mnogo občudovanja in zavidanja, in mnogi očem niso hoteli verjeti, tako so bile gladko odsekane s čeladnimi zaponami vred, kakor bi je bil odstrigel.

»Gospod, strašen rabelj si,« govorila mu je šlahta, »vedeli smo o tebi, da si dober junak, toda takov mahljej bi ti smeli zavidati tudi starodavni junaki. Najmočnejši krvnik bi ne mogel odsekati bolje.«

»Veter ne odnese čapek tako gladko, kakor so te glave gladko odsekane!« govorili so drugi.

In vsi so gospodu Longinu stiskali dlan, on pa je stal s povešenimi očmi, izpremenjen, sladak, — zardél kakor devica pred poroko in je govoril, kakor bi se hotel opravičevati:

»Postavili so se dobro...«

Nato so težkali meč, a ker je bil križevski meč za obe roke, nihče ni mogel svobodno mahati z njim, ne izvzemši celo duhovnika Žabkovskega, ki je podkve lomil kakor trste.

Okolu šotora je bil čim dalje večji hrup, a gospod Zagloba, Skrzetuski in Volodijovski so delali prišlecem čast ter je gostili s pripovedovanjem, ker ni bilo s čim drugim; zakaj suhar so bili v taboru uže pojedli, mesa pa drugega ni bilo razun konjskega. In vendar je srce zadoščalo za jed in pijačo. Naposled, ko so se drugi uže razhajali, prišel je tudi gospod Marek Sobieski, starosta krasnostavski, s svojim poročnikom Stępovskim. Gospod Longin mu je hitel naproti, on pa ga je prijazno pozdravil in rekel:

»Gospod, ti imaš danes praznik!«

»Gotovo, da praznik,« odgovori Zagloba, »ker je izpolnil obljubo.«

»Hvalo Bogu!« reče starosta. »V kratkem, bratec, pozdravimo te kot svatje. Ali imaš uže kaj izbranega?«

Gospod Podbipięta se je nenavadno zmedel in zardél prav do ušes, a starosta je nadaljeval:

»Po zbeganosti sodim, da je tako. Sveto dolžnost imaš, da skrbiš, da tak rod ne izgine. Bog daj, da bi se povsodi rodili taki vitezi, kakoršni ste vi štirje.«

Izrekši je začel roke stiskati gospodu Longinu, Skrzetuskemu, Zaglobi in malemu vitezu, a oni so bili veseli v srci, da iz takih ust slišijo pohvalo, zakaj gospod starosta krasnostavski je bil zrcalo hrabrosti, čestitosti in vseh

Troje glav se je potočilo klečečemu vitezu pred kolena. (Str. 179.)

viteških krepostij. Bil je z dušo in telesom Mart. Na-nj so se vsi božji darovi zlili v obilnosti, kajti v krasoti je prekosil celo mlajšega brata Jana, poznejšega kralja. S premoženjem se je mogel meriti s prvimi velikaši, a njegove vojne sposobnosti je sam véliki Jeremija povzdigaval do nebes. On bi bil nenavadna zvezda na poljskem obnebji, a Bog je tako uravnal, da ji je blesk vzel na sebe mlajši brat Jan, a ona zvezda je na dan poraza prezgodaj ugasnila.

Naši vitezi so bili torej sila veseli pohvale tega junaka, ta pa ni prenehal in je tako-le nadaljeval:

»Gospodje, sila mnogo sem slišal o vas od samega kneza-vojvode, ki vas ljubi bolj nego druge. Ne čudim se torej, da ga služite ne oziraje se na povišanje, katero bi v kraljevskih praporih laglje dosegli.«

Nato odgovori Skrzetuski:

»Vsi smo vpisani v kraljevski huzarski prapor, izvzemši gospoda Zaglobo, ki služi radovoljno. Pod knezom vojvodo pa služimo v prvi vrsti iz ljubezni do njegove osobe in pa zato, ker smo hoteli kar največ vojne užiti.«

»Ako ste imeli tak namen, potem ste prav storili. Gotovo bi gospod Podbipięta nikjer ne bil tako zlahka dobil svojih treh glav,« odgovori starosta. »Kar se pa dostaje vojne, imamo je vsi do grla.«

»Več nego česa drugega,« odvrne Zagloba. »Od ranega jutra so hodili k nam s pohvalami, a če bi nas kdo povabil na grižljej ali na požirek žganja, — ta bi nas najbolj počastil.«

Ko je to izgovoril, gledal je gospod Zagloba zelo pozorno starosti krasnostavskemu v oči ter je nemirno godrnjal. Starosta pa se je nasmehnil ter dejal:

»Od včeraj opoldne nisem ničesar vzel v usta, a požirek žganja se morda najde v kakem kotu. Vabim vas, gospodje.«

Toda Skrzetuski, gospod Longin in mali vitez so se začeli braniti in zmerjati gospoda Zaglobo, ki se je izvijal, kakor se je mogel in tolmačil, kakor je znal.

»Jaz nisem govoril za-se,« rekel je, »kajti jaz sem take narave, da bi rajši sam svoje dal nego se tujega dotaknil, ko pa tako visoka osoba prosi, bila bi grobianitas, če bi odrekel.«

»Torej pridite,« reče starosta. »Tudi jaz rad posedim v mili družbi in, dokler ne streljajo, imamo časa. Na jed vas ne vabim, saj je uže za konjino tesno, a ako nam konja ubijejo na mejdanu, iztegne se sto rok po njem. Dve

steklenici žganja imam, a teh gotovo ne pridržim za-se.«

Ti so se še branili in niso hoteli iti, ker je je pa zeló silil, šli so vendar-le. Gospod Stępovski je zdirjal naprej ter se je potrudil, da se je našlo tudi še nekoliko suharjev in nekoliko kosov konjine za prigrizek po žganji. Gospod Zagloba se je takoj obodril ter rekel:

»Ako Bog dopusti, da nas presvetli kralj tega obleganja osvobodi, takoj se bodemo sprabi ne hranil ne truda ne zdravja ne glave, da bi nas osvobodil, — toda premajhne sile ima in mora čakati, in vi, gospodje, dobro veste, kako počasi se zbira občna vojska. Odkodi bi pa vrhu tega presvetli kralj izvedel, v kakih razmerah se branimo in da uže skorje dojedamo?«

»Mi smo se uže žrtvovali,« reče Skrzetuski.

»Kaj pa, ako bi mu naznanili?« vpraša Zagloba.

»Ako bi se našel poštenjak,« reče na to

Vojaki so trumoma prihajali gledat treh glav. (Str. 179.)

vili k vozovom. Oj, sila izvrstnih rečij vozijo s seboj in vsak trebuhu bolj služi nego kraljestvu. Z njimi sicer rajši jem nego bojujem, ker bodo pa pod kraljevim očesom, držali se bodo najbrže hrabro.«

Starosti se je lice zresnilo.

»Prisegli smo si, da popadamo drug za drugim, — in tako bode. Pripravljeni moramo biti, da pridejo še resnejši časi. Hrane uže ni, in kar je še huje, tudi smodnik nam pohaja. V kratkem nam ostane le ljutost v srci in sablja v roki — in gotovost na smrt, drugega nič. Bog nam kar najpreje privedi kralja, — to je poslednja nadeja. On je bojevit vladar. Gotovo starosta, »ki bi se hotel prekrasti, nesmrtno slavo bi si pridobil. Bil bi rešitelj vse vojske in bi od domovine odvrnil poraz. Če prav bi občna vojska ne bila cela, razpršila bi buntovnike sama kraljeva navzočnost. Ali kdo pojde? Kdo bi se upal, ko je Hmielnicki zagradil vsa pota in vse izhode, da se niti miš ne izmuzne iz okopa. Tako podjetje bi bila gotova in očividna smrt.«

»A čemu so ukane?« reče Zagloba. »Jedna mi je uže šinila v glavo.«

»Kaka? kaka?« vpraša starosta.

»Vsak dan vlovimo nekaj vjetnikov. Kaj, ko bi katerega podkupili? Rekel bi, da nam je ušel — in potem bi hitel h kralju.«

»O tem se moram pogovoriti s knezom,« dé starosta.

Gospod Longin se je globoko zamislil. Čelo se mu je pokrilo z brazdami in ves čas je molče sedel. Kar naglo vzdigne glavo in reče z navadno sladkostjo:

»Jaz prevzamem, da se prekradem skozi Kozake.«

Ko so vitezi te besede zaslišali, planili so ostrmeli s sedežev. Gospod Zagloba je odprl usta, Volodijovski je začel mrdati z brkicami, Skrzetuski je pobledel, a starosta krasnostavski se udaril po čelu ter vskriknil:

»Gospod, ti si upaš to izvršiti?«

»Ali si premislil, kaj govoriš?« vpraša Skrzetuski.

»Davno premislil,« reče Litvin. »Mej viteštvom se uže dolgo govori, da treba kralju sporočiti o naši stiski. Ko sem to slišal, mislil sem si: ‚Ako mi Bog dovoli, da izpolnim obljubo, takoj pojdem.' Kaj značim jaz, navaden človek? Ako me na poti ubijejo, ne bode me škoda.«

»Ubijejo te brez vsake dvojbe!« rikne Zagloba. »Gospod, ali si slišal, da je gotova smrt?«

»No, pa kaj zato, bratec?« reče gospod Longin. »Ako Bog hoče, sprevede me, ako ne, nagradi me v nebesih.«

»Ali popreje te vjamejo, z mukami umore in ti dade kruto smrt. Človek, ali si pamet izgubil?« ugovarja Zagloba.

»In vendar pojdem, bratec,« odgovori Litvin sladko.

»Ptič bi ne preletel, ustrelili bi ga z loka. Okopali so nas kakor jazbca v jazbini.«

»In vendar pojdem!« ponovi Litvin, »Bogu sem dolžan hvaležnosti, da mi je dovolil izpolniti obljubo.«

»No, vidite ga! Poglejte ga!« klical je Zagloba v obupnosti. »Véli si rajši takoj glavo odsekati in iz topa izstreliti črez tabor; le na ta način moreš črez.«

»Le dovolite, prijatelji!« reče Litvin in sklene roke.

»O ne! Ne pojdeš sam, tudi jaz pojdem s teboj,« reče Skrzetuski.

»In jaz za vama!« dodá Volodijovski in udari po sabljici.

»Naj vas kroglje bijó!« zakriči Zagloba ter se zagrabi za glavo. »Naj vas kroglje bijó z vašimi ‚tudi jaz, tudi jaz,' in z vašo odločbo. Vam je še premalo krvi, premalo svinčenk?! Ni jim dovolj tega, kar se tu godi. Gotoveje hočejo pogubiti glave. Pa idite vragu na roge in mi dajte mir. Bog daj, da bi vas posekali...«

Potem je jel letati po šotoru, kakor bi bil zblaznel.

»Bog me kaznuje,« kričal je, »da sem občeval z vihravimi ljudmi, ne da bi bil živel v častni družbi poštenih ljudij. Prav mi je!«

Nekaj časa je še hodil s hlastnimi koraki po šotoru, naposled pa se ustavil pred Skrzetuskim, dèl roke nazaj in začel, zroč mu v oči, grozno sopihati.

»Gospodje, kaj sem vam storil, da me preganjate?«

»Bog varuj!« odgovori vitez. »Kako to?«

»Ne čudim se, da si gospod Podbipięta izmišlja take reči. Vsekdar je imel pamet v pesti, a odkar je posekal tri največje tepce izmej Turkov, postal je sam četrti...«

»Ne bodi no siten!« pretrga mu besedo Litvin.

»Tudi temu se ne čudim,« nadaljuje Zagloba ter pokaže Volodijovskega. »On skoči Kozaku za golenico ali pa se mu obesi za hlače, kakor ošlek za pasji rep — ter se izmej nas vseh najpreje prekrade. Teh dveh ni sveti Duh razsvetlil; da jih pa ti, gospod, od tega blaznega početja ne zadržuješ, marveč jim še potuho daješ, da greš sam, da nas hočeš vse štiri izdati na gotovo smrt in muke, — to je uže. . prav zadnja reč! Tfu, vraga, kaj takega se nisem nadejal od častnika, katerega je celó knez čislal kot vrlega, pametnega človeka.«

»Kako to: vse štiri?« reče Skrzetuski začuden. »Gospod, kaj bi rad tudi ti?...«

»Tako je!« kričal je Zagloba ter se tolkel po prsih. »Tudi jaz pojdem. Ako gre kdo izmej vas ali pa vsi skupaj, grem tudi jaz. Moja kri naj pade na vaše glave. To mi bode za prihodnjost nauk, s kom bodem občeval.«

»Bog te živi!« reče Skrzetuski.

Vitezi so ga začeli objemati, on pa se je zares srdil in sopihal in s komolci odrival, rekoč:

»Idide k vragu! Vaših Judeževih poljubov mi ni treba!«

V tem so se na nasipih oglasili streli topov in mušket. Zagloba se je ustavil in rekel:

»Tu imate! Tu imate! Idite!«

»To je navadno streljanje!« pripomni Skrzetuski.

»Navadno streljanje!« reče šlahčič oponašaje. »No, prosim, tega jim je premalo. Pol vojske je popadalo od tega navadnega streljanja, pa se še z nosom zadevajo ob-nje.«

»Gospod, kar zadovoljen pa vesel bodi!« reče mu gospod Podbipięta.

»Rajši molči, tepec!« zarentači Zagloba. »Ti si največ kriv. Ti si si izmislil to podjetje. Ako to ni glupo, naj bodem jaz glup!«

»In vendar pojdem, bratec!« odgovori gospod Longin.

»Pojdeš, pojdeš, vem zakaj! Gospod, ne delaj se junaka, poznamo te. Preveč čistosti imaš in se ti mudi, da jo odneseš iz okopa. Ti si mej vitezi najslabši, ne najboljši. Gospod, ti si preprosta namiguša, ki svoje telo prodaje! Tfu, da bi te roka božja! To je! Ne mudi se ti h kralju, po vaseh bi rad razgetal, kakor žrebec na paši. Evo viteza, — poglejte ga, nedolžnost ima na prodaj! Pohujšanje, čisto pohujšanje, kakor je Bog v nebesih!«

»Ne bodi no siten!« klical je gospod Longin in si ušesa zamašil.

»Ne prepirajta se!« reče Skrzetuski resno. »Bolje je, da mislimo o stvari.«

»Na Boga!« reče starosta krasnostavski, ki je doslej strmeč poslušal gospoda Zaglobo. »To je važna stvar, brez kneza ne smemo ničesar skleniti. Knez mora biti doma. Pojdimo k njemu, kaj on poreče na to.«

»To, kar jaz!« meni Zagloba — in nadeja mu je zjasnila obličje.

»Pojdimo précej.«

Izstopili so in šli črez mejdan, na kateri so s kozaških nasipov uže padale svinčenke. Vojska je bila na nasipih, ki so bili zdaleka videti kakor sejmski šotori, toliko je bilo na njih navešene stare, pisane obleke, kožuhov, toliko je bilo nastavljenih vozov, ostankov raztrganih šotorov in vsakovrstnih rečij, ki bi mogle delati zaslono pred streli, ki včasih po cele tedne noč in dan niso prenehali. Tudi sedaj so se nad onimi razobešenimi plahtami vili višnjevi kolobari dima, a pred njimi je bilo videti ležeče vrste rdečih in žoltih vojakov, ki so težko delali proti bližnjim sovražnikovim nasipom. Sam mejdan je izgledal kakor kaka podrtina. Ravnina, razkopana z lopatami in steptana s konjskimi kopiti, ni kazala niti travice. Tu pa tam so ležali ravno kar nasuti kupi prsti, izkopane iz vodnjakov, tu pa tam ležali so ostanki strtih vozov, topov, bečkov, ali kupi oglodanih in na solnci zbelelih kostij. Konjskega trupla nisi videl nikjer, zakaj pobrali so ja vsa vojakom v živež. Mesto teh trupov je bilo videti povsodi kupe železnih, večinoma uže zarjavelih topovskih krogelj, s katerimi so dan na dan zasipavali ta kos zemlje. Težka vojna in glad sta bila videti na vsak korak. Gredoč so naši znanci srečavali večje in manjše trope vojakov, ki so odnašali ranjence in ubite, ali pa k nasipu na pomoč hiteli utrujenim tovarišem. — Vsi obrazi so bili počrneli, upadli, zarasli, — resne oči so bile razpaljene, obleka obledela, raztrgana, na glavi namesto čapek in lebek umazane cunje, orožje polomljeno. In nehote se je vrivalo vprašanje, kaj bode s temi dosedanjimi zmagovalci, ko poteče teden, dva...

»Poglejte, gospodje,« reče starosta, »čas, čas je, da se kralju sporoči.«

»Beda uže kaže zobe kakor pes,« odgovori mali vitez.

»In kaj bode, ko pojemo konje?« vpraša Skrzetuski.

Mej takimi pogovori so dospeli do kneževih šotorov, stoječih na desni strani nasipov, pred katerimi je bilo videti kakih desetero jezdecev; ti so imeli nalogo, da so po taboru raznašali povelja.

Konje so krmili s prekajenim in stolčenim konjskim mesom, a ker je je neprestan ogenj plašil, vspenjali so se in skakali ter na noben način niso hoteli ostati na mestu. Taka je bila s konji vse konjice. Ko je šla na sovražnika, zdelo se je, da po polji leti čreda grifov ali hipocentavrov, zakaj letela je bolj po vzduhu nego po tleh.

»Je knez v šotoru?« vpraša starosta jednega izmej jezdecev.

»Da, z gospodom Przijemskim,« odgovori vojak.

Starosta je ne naznanivši se prvi vstopil, — naši štirje vitezi pa so se ustavili pred šotorom.

V kratkem se je platno razgrnilo, in gospod Przijemski je pomolil glavo iz šotora:

»Gospodje, knez bi vas rad videl,« reče.

Gospod Zagloba je vstopil dobre volje, zakaj nadejal se je, da knez ne bode hotel najboljših svojih junakov pustiti v gotovo pogubo. A motil se je. Niti poklonil se še ni bil, ko mu je knez rekel:

»Gospod starosta mi je povedal o vaši odloki, da greste iz tabora. Jaz rad vsprejmem vašo ponudbo. Domovini se ne morete bolje žrtvovati nego s tem činom.«

»Prišli smo le prosit dovolitve,« odgovori Skrzetuski. »Vaša knežja milost razpolagaj z našo krvjo.«

»Štirje hočete iti?«

»Vaša knežja milost!« reče Zagloba. »Oni hočejo iti, jaz pa ne. Bog mi je svedok, da se nisem prišel hvalit in svojih zaslug povzdigovat. Ako jih spomnim, storim le zategadelj, da bi se ne mislilo, češ, strah ga spreleta. Gospod Skrzetuski, Volodijovski in gospod Podbipięta so sicer veliki junaki, a tudi Burlaj, katerega je moja roka podrla, — da molčim o svojih drugih junaških činih, — bil je velik vojak, vreden Burdabuta, Bohuna in treh glav janičarskih, — mislim torej, da v junaštvu nisem slabši nego ti trije. Toda kaj drugega je hrabrost, kaj drugega blaznost. Perotij nimamo, a po zemlji se ne preplazimo, — to je gotovo.«

»Torej ne greš?« vpraša knez.

»Rekel sem, da ne grem rad, nisem pa rekel, da ne grem. Ker me je Bog kaznoval z njih družbo, ostati moram v njej do smrti. Ako nam pojde tesno, tudi Zaglobina sablja kaj zaleže, le tega ne vem, kaj bi komu zalegla smrt nas štirih, in upam, da jo vaša knežja milost dobrotno odvrne od nas in da ne bode dala dovolitve v to blazno podjetje.«

»Gospod, dober tovariš si,« odgovori knez, »in lepo je od tebe, da nočeš prijateljev ostaviti, a upanje te je prevarilo. Jaz vsprejmem vašo žrtev.«

»Pasja vera!« zagodrnja Zagloba po tihem. Roke so mu omahnile.

Ta hip je stopil v šotor Firlej, kastelan belski.

»Milostivi knez,« reče, »moji ljudje so vjeli Kozaka, ki je povedal, da se to noč pripravljajo na naskok.«

»Tudi jaz sem uže izvedel,« odgovori knez. Vse je prigotovljeno, le z nasipanjem naj hite.«

»Je uže skoro gotovo.«

»Dobro, do večera se premaknemo.«

Potem se obrne k našim štirim vitezom.

»Po naskoku, ako bode noč temna, bode najlepša prilika, da odidete.«

»Kako to?« reče kastelan belski. »Mar pripravljaš izpad, milostivi knez?«

»Izpad pojde svojo pot,« reče knez, »jaz sam ga bodem vodil, sedaj govorimo o nečem drugem. Gospodje so se ponudili, da se hočejo prekrasti skozi sovražnika in kralju sporočiti o naši stiski.«

Kastelan je ostrmel, izbulil oči in pogledaval viteze, drugega za drugim.

Knez se je zadovoljno nasmehnil. Rad je videl, da je kdo občudoval njegove vojake.

»Za Boga!« reče kastelan. »Ali so res še taka srca na svetu? Za Boga! Od take drznosti vas ne bodem odvajal, gospodje...«

Gospod Zagloba je kar zardel od jeze, — a rekel ni ne bele ne črne, le sopihal je kakor medved, knez pa se je za trenotek zamislil ter potem začel govoriti:

»Jaz nočem po nepotrebnem razpolagati z vašo krvjo in ne dovolim, da bi šli vsi štirje ob jednem. Najprvo pojde jeden. Ako ga zalotijo, gotovo se bodo pohvalili, kakor so se pohvalili s smrtjo mojega sluge, katerega so vjeli pod Lvovom. Ako torej prvega ubijejo, pojde drugi in potem, ako bode treba, tretji in četrti. Utegne se pa zgoditi, da prvi srečno pride, — v takem slučaji nočem drugih peháti v smrt.«

»Milostivi knez....« poprime Skrzetuski besedo.

»Taka je moja volja in ukaz moj,« reče Jeremija s povdarkom. — »Da se pa pogodite, pristavim, da pojde prvi tisti, ki se je prvi ponudil.«

»Ta sem jaz!« reče gospod Longin z žarečim obličjem.

»Danes zvečer, po naskoku, ako bode noč temna,« dodá knez.

»Za kralja ne dam nobenih pisem; kar vidiš, — to poveš, le moj pečatnik vzameš, da se izkažeš.«

Podbipięta je vsprejel pečatnik ter se knezu poklonil. Ta ga je z obema rokama prijel za senci, držal ga nekaj časa, potem pa nekolikokrat poljubil ter rekel s tresočim se glasom:

»Blizu srca si mi, kakor brat... Bog te izpremi in odvedi Kraljica angelov, vojnik božji. Amen!«

»Amen!« ponove starosta krasnostavski, gospod Przijemski in kastelan belski.

Knez je imel solze v očeh, kajti viteštvu je bil pravi oče, — drugi so plakali. Gospoda Podbipięto pa je po telesu spreletela navdušenost — in plamen mu je gorel po kosteh in v globinah se je v nadeji bližnje žrtve radovala ta čista, pokorna, a junaška duša.

»Povestnica bode pisala o tebi!« vskrikne kastelan belski.

»Non nobis, non nobis, sed nomini Tuo, Domine, da gloriam,«*) reče knez.

Vitezi so odšli iz šotora.

*) Ne meni, ne meni, ampak imenu Svojemu, o Gospod, podeli slavo!

»Tfu! Nekaj me je zagrabilo za goltanec in me drži, a v ustih mi je grenko kakor po pelinu,« reče Zagloba.

»Oni tam neprenehoma streljajo. Da bi vas strela pobila!« reče in pokaže na kadeče se nasipe kozaške. »Oj, težko je živeti na svetu. No, gospod Longin, naposled pa pojdeš, gospod... Angeli naj te varujejo... Da bi kuga pomorila te vrage!«

»Gospodje, posloviti se moram,« reče nato gospod Longin.

nesel tega krivoverca. Povestnica — dejal je — bode pisala o vas. Naj o njem samem piše, pa ne na kožo gospoda Longina. Čemu pa sam ne gre? Kot kalvinec ima po šest prstov na nogah, tem laglje bi šel. Gospoda, jaz vama rečem, da je na svetu čim dalje hujše in je resnica, kar prorokuje duhovnik Žabkovski, da se bliža konec sveta. Posedímo sedaj malo za nasipi, pozneje pa pojdemo v grad, da bodemo vsaj do večera uživali tovarištvo svojega prijatelja.«

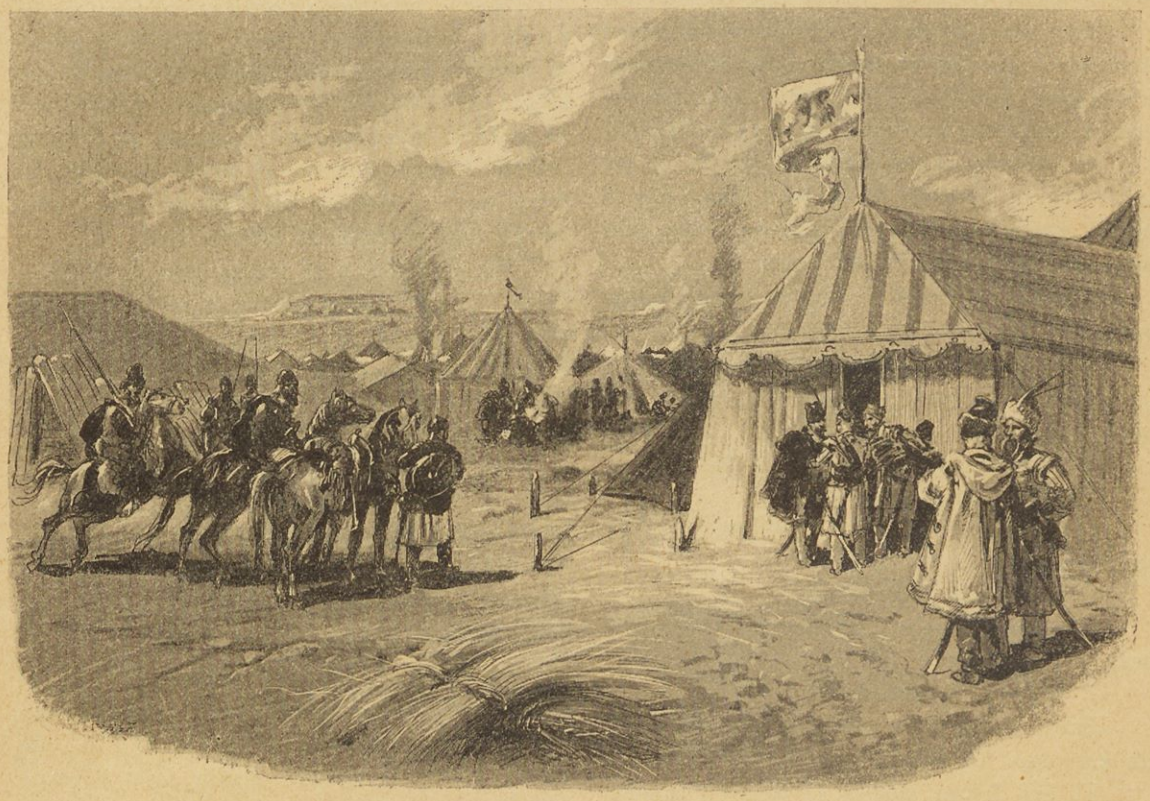

Mej takimi pogovori so dospeli do kneževih šotorov... (Str. 183.)

»Kako to? Kam greš?« vpraša Zagloba.

»K duhovniku Muhovieckemu, k spovedi, bratec. Grešno dušo treba očistiti.«

In gospod Longin je odhitel proti gradu, oni pa so se obrnili proti nasipom. Skrzetuski in Volodijovski sta molčala, Zagloba je pa govoril:

»Še vedno me drži za goltanec. Nisem se nadejal, da mi ga bode tako žal. On je najpoštenejši človek na svetu! — Ako kdo reče, da ni, mahnem ga po čeljustih. Moj Bog, moj Bog, mislil sem, da bode kastelan belski odgovarjal, a on je še prigovarjal. Vrag je pri-

Toda gospod Longin je po spovedi in obhajilu ves čas molil. Pokazal se je stoprv na večer, na naskok, ki je bil mej najljutejšimi, ker so Kozaki baš ondaj udarili, ko so se vojske, topovi in vozovi premeščali v novo nasute okope. Nekaj časa se je zdelo, da pičle poljske sile podležejo navalu dvesto tisoč sovražnikov. Poljski prapori so se tako pomešali s sovražnikovimi, da svoji svojih niso mogli razločiti, — in trikrat so se tako spopadli. Hmielnicki je napel vse sile, ker so mu han in vlastni polkovniki izjavili, da ima biti to poslednji naskok in da hočejo odslej obležence le z gladom uni-

čevati. Po triurnem boji pa so bili vsi napadi odbiti s tako strašnimi izgubami, da se je pozneje govorilo, da je štirideset tisoč sovražnikov padlo v tej bitki. Toliko je gotovo, da so po bitki cel kup praporov nametali knezu pred noge — in da je bil to res poslednji napad, po katerem so prišli še težji časi vkopavanja v nasipe, jemanja vozov, neprestanega streljanja, čas bede in glada.

Neutrujeni Jeremija je takoj po naskoku od truda padajoče vojake peljal na izpad, ki se je končal z novim porazom sovražnikovim, — stoprv potem je tihota umirila oba tabora.

Noč je bila topla, toda oblačna. Štiri temne postave so se tiho in oprezno pomikale proti vshodnemu koncu nasipov. Bili so: gospod Longin, Zagloba, Skrzetuski in Volodijovski.

»Samokrese dobro spravi,« šepeče Skrzetuski, »da se smodnik ne navlaži. Dva prapora bodeta stala vso noč pripravljena. Ako daš ognja, skočimo ti na pomoč.«

»Temno je kakor v rogu!« zašepeče Zagloba.

»Tem bolje,« odgovori gospod Longin.

»Tiho!« prekine Volodijovski, »nekaj slišim.«

»Tu nekdo umiraje stoka, — to ni nič!«

»Da bi le do gozda prišel...«

»Moj Bog, moj Bog!« vzdihne Zagloba tresoč se, kakor bi bil mrzličen.

»Čas je uže!« reče Longin.

»Čas, čas!« ponovi Skrzetuski s tihim glasom. »Idi z Bogom.«

»Z Bogom! Z Bogom!«

»Bratje, ostanite mi zdravi in odpustite, ako sem kateremu kaj žalega storil.«

»Ti kaj žalega storil? O Bog!« vsklikne Zagloba ter se ga oklene okolu vratu.

Objela sta ga tudi Skrzetuski in Volodijovski. Prišel je trenotek, da je zamolklo ihtenje stresalo junaške prsi. Jedini gospod Longin je bil miren, dasi ginjen.

»Ostanite mi zdravi!« ponovi še jeden pot.

In približal se je k robu nasipa ter skočil v rov. Po hipu je začrnel na drugem njegovem bregu, — še jedenkrat dal znamenje v slovo — in izginil v temi.

Mej potjo v Zološčice in cesto iz Višnjevca je bil log, kateri so sekale ozke, povprek ležeče loke. Log je bil v zvezi s starim, gostim in obširnim jelovim gozdom, razprostirajočim se tja do Zaloščic. — Tja se je gospod Longin namenil.

Ta pot je bila zelo nevarna, ker je bilo treba iti vzdolž vsega kozaškega tabora, da bi prispel v gozd. Gospod Longin si je navlašč izbral to pot, ker se je vso noč baš okolu tabora kretalo največ ljudij in so straže najmanj pazile na prehodnike. Vrhu tega pa so bile vse druge poti, jarki, gošče in steze zastavljene s stražami, katere so vedno obhojevali esauli, stotniki, polkovniki, in celó Hmielnicki sam. O poti črez loke in ob Gnjezni ni bilo niti misliti, zakaj tam so tatarski konjarji od mraka do dne čuvali pri konjih.

Noč je bila topla, oblačna in tako temna, da deset korakov pred seboj ni bilo videti ne le človeka, marveč celo drevesa ne. To je bilo za gospoda Longina zelo ugodno, z druge strani pa je moral iti zelo počasi, oprezno, da bi se ne prevrnil v kako kotanjo ali v kak rov, s kakoršnimi je bilo pokrito vse bojišče in katere so izkopale ali kozaške ali poljske roke.

Tako je dospel do drugih poljskih nasipov, katere so bili baš zvečer ostavili, in prešedši črez rov, spustil se je skljućen proti nasipom in utrdbam kozaškim. Postál je in poslušal: nasipi so bili prazni. Izpad Jeremije, podvzet po naskoku, odgnal je z njih molojce, ki so ali padli ali pa se skrili v tabor. Množica teles je ležala na bregovih ali pa na vrhu nasipov. Gospod Longin se je vsak hip izpodtaknil ob trupe, stopal črez nje in šel naprej. Sedaj pa sedaj je naznanil kak slaboten jek ali vzdih, da nekateri ležeči molojci še živé.

Za nasipi je bil tudi obširen prostor, ki se je raztezal do drugega okopa, nasutega še po regimentarjih, ves pokrit s trupli. Tu je bilo še več kotanj in rovov. Kakih deset korakov odtodi so stali prsteni zasloni, v temi podobni stogom. Pa tudi ti so bili prazni.

Povsodi je vladalo najgloblje molčanje, nikjer niti ognja niti človeka, — nikogar na vsem nekdanjem torišči, razun mrtvecev.

Gospod Longin je začel moliti molitev za pokojnike ter je šel naprej. Šum poljskega tabora, ki ga je spremljal do drugih nasipov, utihaval je čim dalje bolj, topil se v daljavi, naposled pa popolnoma utihnil. Gospod Longin se je ustavil in poslednjikrat ozrl.

Ničesar ni mogel dozreti, kajti v taboru ni bilo lučij, le v gradu je slabo migotalo jedno okence, kakor zvezdica, katero oblaki sedaj odkrijejo sedaj pokrijejo, ali kakor kresnica, ki se sedaj zasveti sedaj zopet ugasne.

»Bratje moji, ali vas bodem še kedaj videl v življenji!« pomisli Longin.

In težko mu je bilo, kakor bi ga težil velikanski kamen. Komaj je mogel dihati. Tam, kjer brli ona lučica, tam so njegovi ljudje, tam so bratska srca: knez Jeremija, Skrzetuski, Volodijovski, Zagloba, duhovnik Muhoviecki, — tam ga ljubijo in bi ga radi branili, — a tu je noč, puščoba, trupla pod nogami, zbori duhov nad glavo, — v daljavi pa krvoločni tabor zakletih, brezsrčnih sovražnikov.

Kamen tesnobe je postal tako težak, da je bil celo našemu velikanu pretežak. Duša mu je začela omahovati.

V temi je dohajal k njemu bledi nemir in mu začel šepetati na uho: »Ne prejdeš, nemožnost! Vrni se, še je čas! Izpali samokres, in cel prapor ti plane na pomoč! Črez te tabore, črez te divjake ne prejde nihče!«

Oni gladni tabor, dan na dan obsipavan s krogljami, poln smrti in mrtvaškega smradu, zdel se je Longinu ta hip tiho, varno pristanišče.

Prijatelji bi mu tam ne jemali v zlo, ako bi se vrnil. Pové jim, da to preseza človeške moči, — in oni ne pojdejo in nikogar ne odpošljejo — ter bodo nadalje čakali božjega in kraljevega usmiljenja.

Pa ako gre Skrzetuski in pogine?

»V ime Boga Očeta in Sina in svetega Duha! To so satanove izkušnjave,« pomisli gospod Longin. »Na smrt sem privravljen in nič hujšega se mi ne pripeti. Tako le satan slabo dušo straši s trudi, temnostjo, on se z vsem okorišča. Ali naj bi se mari vitez pokril s sramoto, zavrgel slavo, oskrunil ime, in naj bi ne rešil vojske, naj bi se odrekel nebeškemu vencu? — Nikdar!«

In šel je dalje, iztezaje préd-se roke.

V tem je znova zaslišal šum, a ne več iz tabora poljskega, marveč od protivne strani, še nerazločen, a globok in grozen, kakor mrmranje medveda, ki se glasi v temnem gozdu. A sedaj je nemir ostavil dušo gospoda Longina, tesnoba ga je nehala težiti ter se je izpremenila v sladek spomin na njegove bližnjike. Naposled, kakor bi hotel odgovoriti grožnjam, doletavajočim od tabora, ponovil si je v duši še jedenkrat:

»Pa pojdem!«

V kratkem je dospel na ono bojišče, kjer je kneževa konjica razbila prvi naskok, Kozake in janičarje. Pot je bila uže ravnejša, bilo je manj rovov, zaslonov in skoro nič trupel, kajti kolikor jih je bilo padlo v prejšnjih bojih, te so Kozaki uže pokopali. Tu je bilo tudi nekoliko jasneje, ker raznovrstne ovire niso zaslanjale prostora. Tla so nekoliko visela na jug, a gospod Longin je krenil v stran, ker se je hotel preplaziti mej zahodnim ribnikom in taborom.

Tod je šel naglo in brez ovir in zdelo se mu je uže, da dosega vrsto tabora. Sedaj pa ga opozore nekaki glasovi.

»Kozaške straže!« pomisli.

V tem so tudi človeški glasovi dosegli do njega. Krenil je torej naglo v stran, a ker se mu je radi neravnosti tal noga izpodvrnila, padel je na tla ter se iztegnil. Niti ganil se ni več. V jedni roki je držal samokres, v drugi meč.

V tem so se jezdeci še bolj približali in prijahali naposled popolnoma vštric njega. Bilo je tako tema, da jih ni mogel prešteti, slišal pa je vsako besedo njih razgovora.

»Njim je težko, a tudi nam je težko,« reče neki zaspan glas. »O, koliko dobrih molojcev grize zemljo!«

»Hospodi!« odgovori drugi glas. »Govore, da je kralj blizu, — kaj bode z nami?«

»Han se je razsrdil na našega batka, in Tatarji grozé, da nas povežejo, ako ne bode nič.«

»In na paši se bijejo z našinci. Batko je prepovedal hoditi v »koš«; kdor gre tja, po njem je.«

»Govoré, da so mej kupci preoblečeni Lahi, Bog dal, da bi ne bilo te vojne.«

»Sedaj nam je huje nego preje.«

»Kralj z laško močjo je blizu, — to je najhuje.«

»Hej, sedaj bi spal na Siči, — tu se pa po temi potikaj kakor grešna duša.«

»Todi se vlačijo strahovi, konji hropejo.«

Glasovi so se bolj in bolj oddaljevali — in naposled izginili. Gospod Longin je vstal in šel dalje.

Začel je pršeti dež, droban kakor megla. Delala se je čim dalje večja tema.

Na levi strani gospoda Longina, kake dve staji od njega, zablisnila je majhna lučica, potem druga in tretja, deseta. Sedaj je uže trdno vedel, da je uže vštric tabora.

Luči so bile redke in medle. Po vsej priliki so tam uže vsi pospali, le tu pa tam so morda še pili ali pripravljali hrano za jutro.

»Hvalo Bogu, da grem po naskoku in izpadu,« reče sam sebi gospod Longin. »Strašno morajo biti zdelani.«

Jedva je to pomislil, zaslišal je zdaleka konjski topot. — Jezdila je druga straža.

Tu so bila tla bolj kotanjasta, zategadelj se je bilo laglje skriti. Straža je prišla tako blizu, da bi se bila ob gospoda Longina kmalu zadela. Na srečo so bili konji navajeni ogibati se ležečih teles in se niso ustrašili. Gospod Longin je šel dalje.

Na prostoru, tisoč korakov obsežnem, naletel je še na dve straži. Očividno je bilo, da so ves krog, kateri je tabor objemal, stražili kakor zrenico v očesu. Gospod Longin se je le s tem tolažil, da ne srečuje pehotnih straž, katere so navadno pred tabore postavljali, da bi poročali jezdnim stražam.

Toda njegovo veselje je bilo kratko. Jedva je prešel kakih sto korakov pota, kar se pred njim premakne neka črna postava, ne dalje ko deset korakov. Gospod Longin, dasi nikakor ni bil strahopeten, začutil je, kakor bi ga lahak srh spreletel po hrbtu. Umakniti in ogniti se je bilo prekasno. Postava se obrne, opazila ga je.

Nastopil je trenotek neodločnosti, kratek, kakor bi trenil z očmi. Naglo se oglasi neki tih glas:

»Vazil, si ti?«

»Jaz!« reče tiho gospod Longin.

»Imaš žganja?«

»Imam.«

»Daj.«

Gospod Longin se približa.

»Kdo pa si ti, velikan?« ponovi isti glas strahoma.

V temi se nekaj zavrti. Kratek, zadušen krik: Hosp...!« iztrga se v tem hipu iz ust stražnikovih, — potem se zasliši hrestanje lomljenih kostij, tiho hropenje — in jedna postava težko telebi na zemljo.

Gospod Longin je šel dalje.

A ni šel več v to stran, ki je bila, kakor je kazalo, polna straž. Krenil je še bližje k taboru. Hotel je preiti mej vozovi in stražami. Ako ni druge vrste straž, srečaval bode gospod Longin le tiste, ki hodijo iz tabora na izméno. Kónjični oddelki straž niso imeli tu nič početi.

V kratkem se je pokazalo, da druge vrste straž ni bilo, zato pa tabor ni bil dalje nego za dva streljaja z loka in — čudno — gospodu Longinu se je zdelo, da se čim dalje bolj bliža, akoprem si je prizadeval, da bi šel naravnost ob vrsti vôz.

Pokazalo se je tudi, da v taboru niso vsi spali. Pri ognjih, tu pa tam brlečih, so bile videti sedeče postave. Na jednem mestu je bil ogenj večji, celo tako velik, da je z bleskom dosegel gospoda Longina, ki se je moral znova odmakniti proti stražam, da ne bi šel črez pas svetlobe. Zdaleka je gospod Longin razpoznal viseče luči in na hlodih, podobnih križem, vole, katere so mesarji devali iz kože. Redke gruče ljudij so gledale to delo. Nekateri so potihoma piskali na piščalke. To je bil oni del tabora, kateri so zavzemali pastirji. Daljše vrste vôz je obkroževala tema.

A stena taborova, katero so osvetljevali medli ognji, bila je gospodu Longinu znova nekoliko bližje. Izprva jo je imel le na desno, nenadoma pa je opazil, da jo ima tudi pred seboj.

Obstal je ter premišljal, kaj bi storil. Bil je obkrožen. Tabor, »koš« tatarski in tabori črni so kakor z obvódom obkroževali ves Zbaraž. Sredi tega obvoda so stale in krožile straže, da bi se ne mogel nihče preplaziti.

Položaj gospoda Longina je bil strašen. Sedaj je imel na izber, ali da preleze mej vozovi, ali pa da si poišče drug izhod, mej kozaštvom in »košem«, drugače bi moral do dne tavati po tem krogu, — ako se ne bi hotel vrniti nazaj v Zbaraž. Pa tudi v tem slučaji bi lahko prišel sovražniku v roke. Vedel je, da tla niso taka, da bi stal voz pri vozu. V vrstah so morali biti presledki in sicer precejšni presledki, ker so bili potrebni zaradi prehoda in proste poti za konjico. Gospod Longin je sklenil, da poišče tak presledek, in se je s tem namenom še bolj približal vozovom. Bleski tu pa tam plamenečih ognjev bi ga bili sicer lahko izdali, a z druge strani so mu še koristili, ker bi brez njih ne bil videl niti vozov niti poti mej njimi.

Po četrturnem iskanji je našel pot in jo je lahko poznal, ker se je kakor črn pas vlekla mej vozovi. Na njej ni bilo ognjev, torej tudi Kozakov ni bilo. Todi je hodila konjica. Gospod Longin je legel na trebuh ter se začel plaziti proti onemu črnemu žrelu, kakor kača v jamo.

Minilo je četrt, pol ure, on se je še vedno plazil in molil ob jednem. Z dušo in s telesom se je izročil nebeškim močem. Mislil je, da leži morda usoda vsega Zbaraža v tem, če se on preplazi skozi ono odprtino, in molil je ne le za-se, — marveč tudi za one, ki so ta hip na nasipu molili zá-nj.

In ko je gospod Longin izrekel: »Zgodnja danica!« tičale so mu strelice uže v ramah, v boku, v nogah...
(Str. 190.)

Po obeh straneh je bilo vse mirno. Človek se ni ganil, noben konj ni zahropel, noben pes zalajal, — in gospod Longin je prešel. Sedaj so se pred njim črneli grmi in goščave, za katerimi je bil hrastov gozd, za hrastovim jelov, prav tja do Toporova, za jelovim lesom kralj, rešitev, slava in zasluga pred Bogom in ljudmi. Kaj so bile one tri glave v primeri s tem činom, za kateri je bilo treba imeti več nego samo železno roko?«

Gospod Longin je čutil to razliko, — a ošabnost se ni polastila njegovega čistega srca — in kakor otroku se mu je lice oblilo s solzami hvaležnosti.

Vstal je in šel dalje. Onstran vôz ni bilo straž ali pa so bile le poredkoma, bilo se je torej laglje prekrasti. Začel je padati dež, šumel po goščah in glušil njegove korake. Gospod Longin je razpustil svoje dolge noge ter šel kakor velikan: — ako je on storil korak, moral bi jih bil kdo drugi storiti pet.

Vozovi čim dalje dalje, gozd čim dalje bližje, — rešitev čim dalje bližje.

Glej, hrastov gozd! Noč je v njem tako temna kakor pod zemljo. Tem bolje. Zavel je lahen vetrič, hrasti lahno šumé, rekel bi, da šepečejo molitev: »Véliki Bog, dobrotni Bog, ohrani tega viteza, vernega služabnika Tvojega

in vernega sina te zemlje, na kateri smo mi vzrasli tebi na slavo!«

Poldruga milja uže deli gospoda Longina od okopa poljskega. Znoj mu zaliva čelo, in ta znoj postaja nekako soparen. Pripravlja se za vihar, toda on se ne briga za vihar, on gré, ker mu v srci pojo božji krilatci. Hrastje se rédi. Gotovo pride prva loka. Hrastje zašumi močneje, kakor bi hotelo reči: »Počakaj, tukaj si varnejši,« a vitez ne utegne in hiti na odkrito loko. Le jeden hrast stoji v sredi, mogočnejši nego drugi. Gospod Longin namerava k temu hrastu.

Zdajci pa se uspe, ko je bil naš junak komaj deset korakov od drevja, za njim kakih dvajset črnih postav, ki se z volčjimi skoki bližajo vitezu.

»Kdo si? Kdo si?«

Njih jezik je nerazumljiv, pokrivala konícasta, to so Tatarji, konjuhi, ki so tu vedrili.

Ta hip je rdeča bliskavica razsvetlila loko, hrast, divje postave Tatarjev in orjaškega šlahčiča. Strašen krik je stresnil vzduh in v hipu se je vnela borba.

Tatarji so planili na gospoda Longina kakor volcje na jelena — ter ga zgrabili z žilavimi rokami. A on je otresnil, in vsi napadovalci so padli z njega, kakor pade dozorelo sadje z drevesa. Potem je strašni zervikaptur zarožljal v nožnici, — in takoj so se razlegnili jeki, kriki, klici na pomoč, švist meča, hropenje pobitih napadalcev, razgetanje preplašenih kónj, ščenketanje lomljenih tatarskih sabelj. Tiha loka je zavreščala z vsemi divjimi glasovi, ki so skriti v človeških prsih.

Tatarji so se še jedenkrat, dvakrat zagnali v viteza, a on se je oprl s pleči ob hrast, spredaj pa se nadkril z viharjem svojega meča — ter strahovito mahal. Trupi so mu začrneli pod nogami, — drugi so se plaho umaknili.

»Div! Div!« razleglo se je divje vpitje.

A to vpitje ni ostalo brez odmeva. Ni preteklo pol ure, in vsa loka je mrgolela pešcev in jezdecev. Zgrinjali so se Kozaki in Tatarji, s kosami, drogi, loki, gorečimi plamenicami. Hlastna vprašanja so se začela križati in preletavali od ust do ust: »Kaj je, kaj se je zgodilo?« »Div!« odgovarjali so konjuhi. »Div!« ponavljale so trume. »Lah! Div! Ubij! Vjemi ga živega! Živega!«

Gospod Longin je dvakrat ustrelil iz samokresa, toda teh strelov niso mogli slišati tovariši v poljskem okopu.

Truma se je v polkrogu zbrala okolu njega, on pa je stal v temi — orjak oprt ob drevo, ter čakal z mečem v roki.

Truma se je čim dalje bolj bližala. Naposled je zagrmel glas povelja:

»Primi ga!«

Kar je gibalo, planilo je naprej. Kriki so umolknili. Ti, ki se niso mogli preriti, svetili so napadalcem. Človeška vreva se je prerivala in prevračala pod drevesom, — le jeki so dohajali iz te vreve in dolgo ni bilo možno ničesar razpoznati. Nazadnje se je krik strahu napadalcem iztrgal iz prsij. Truma se je hipoma razpršila.

Gospod Longin je sam ostal pod drevesom, pred njegovimi nogami pa kup teles, še krčevito drhtečih.

»Vrvi! Vrvi!« zagrmel je neki glas.

Takoj so jezdeci oddirjali po vrvi ter se vrnili, kakor bi trenil. Nekoliko krepkih mož je prijelo dolgo vrv za oba konca ter poskusilo gospoda Longina privezati k drevesu.

A gospod Longin je mahnil z mečem, — in drhal se je na obeh konceh zvalila po tleh. Z istim uspehom so nato poskušali Tatarji.

Videč, da prevelika množica dela le napotje, šlo je še jedenkrat kakih desetero najsrčnejših Nohajcev, da bi slednjič obra živega dobili, a on je je podrl, kakor divji mrjasec podere režeče pse. Hrast, zraščen iz dveh dèbel, oslanjal je viteza s srednjo dolblino, — spredaj pa je padel, kdor se mu je toliko približal, da ga je z mečem mogel doseči, da niti zakričati ni utegnil pred smrtjo. Zdelo se je, da nadčloveška moč gospoda Podbipięte rase vsak hip.

Videč to je razsrjena orda Kozake odpodila, — in razlegnili so se divji kriki:

»Uk! Uk!«

Ko je gospod Podbipięta zagledal loke in strelice, katere so Tatarji izsipali iz tulov pred noge, spoznal je, da se mu bliža smrtna ura, in začel je moliti litanije prečiste Device.

Vse je utihnilo. Trume so zadržavale sapo, čakaje, kaj se zgodi.

Prva strelíca je švistnila, ko je gospod Longin izrekel: »Mati Odrešenikova!« ter mu oprasnila sence.

Druga strelíca je švistnila, ko je gospod Longin izrekel: »Devica prečista!« in se mu zapičila v ramo.

Besede litanij so se zmešale s švistom strelíc.

In ko je gospod Longin izrekel: »Zgodnja danica!« tičale so mu strelice uže v ramah,

v boku, v nogah... Kri iz senca mu je zalivala oko in videl je uže le kakor skozi meglo, loko, Tatarje, švista strelic uže ni več slišal. Čutil je, da slabi, da se mu tresejo noge, da mu glava omahuje na prsi... naposled je pokleknil.

Potem, uže na pol z jekom, rekel je gospod Longin: »Kraljica angelov!« in to sta bili poslednji njegovi besedi na zemlji.

Nebeški krilatci so vzeli njegovo dušo in jo čisto kakor biser položili pred noge »Kraljici angelov.«

VI.

Gospod Volodijovski in Zagloba sta drugi dan stala na nasipih, mej vojaki, pozorno gledaje proti sovražnikovemu taboru, odkoder so se bližale tolpe ljudstva. Skrzetuski je bil pri knezu na posvetu, ona pa sta se okoristila s hipom dopuščenega jima odpočitka ter se pogovarjala o včerajšnjem dnevu in o tem nemiru v sovražnikovem taboru.

»Nič dobrega ne pomeni,« reče Zagloba in pokaže na črne trume, gredoče kakor temni oblaki. — »Gotovo se pripravljajo na naskok, nam se pa tukaj uže roke nočejo več pregibati v členkih.«

»Kako bi bil sedaj napad, o jasnem dnevu, ta čas?« opomni mali vitez. »Ničesar ne bode. Naš včerajšnji nasip vzemó in se bodo vkopavali v novega ter streljali od jutra do večera.«

»Morda bi bilo dobro, da bi je odpodili s topovi?«

Volodijovski je znižal glas.

»Smodnika je malo. V takih razmerah ga niti za šest dnij ne bode. V tem času pa gotovo kralj prihiti.«

»Naj se godi, kar se hoče. Da bi se le naš gospod Longin, revež, srečno prekradel. Vso ljubo noč nisem mogel spati in, če sem le zadremal, videl sem ga v stiski in tako sem bil žalosten, da je kar znoj stal po meni. Bil je najboljši človek, kakoršnega bi ne bil našel, ako bi ga bil iskal tri leta in šest tednov s svetilnico v roki.«

»Čemu si mu pa vedno nagajal in zabavljal?«

»Ker imam hudobnejša usta nego srce. Nikar me tega ne spominjaj, gospod Mihael, saj si itak sam dovolj očitam. Bog ga varuj kake nezgode, drugače jaz do smrti ne bi imel miru.«

»Tako zelo se ti pa tudi ni treba žalostiti. On nikdar do tebe ni imel kakega srda, in sam sem ga slišal, da je dejal: »Jezik ima oster, srce pa zlato!«

»Bog mu daj zdravje, vrlemu prijatelju. Nikdar ni znal človeški govoriti, a stokrat je te nedostatke nadomeščal z vrlinami. Kaj misliš, gospod Mihael, ali je srečno prešel?«

»Noč je bila temna in kmetje po porazu strašno utrujeni. Niti pri nas ni bilo dobrih straž, kaj stoprv pri njih.«

»Hvalo Bogu. Gospodu Longinu sem tudi naročal, naj pridno povprašuje po naši sirotici knežnji, kajti jaz mislim, da se je Rzędzian z njo prekradel do kraljevskih vojsk. Gospod Longin gotovo ne pojde na odpočitek, marveč se vrne s kraljem. Po tem takem bodemo o njej izvedeli.«

»Jaz zaupam temu zvitemu dečku, da jo je otel. Ne vedel bi si tolažbe, ako bi jo bil doletel pogin. Malo časa sem jo poznal, a mislim, da bi mi niti sestra ne bila ljubša, ako bi jo imel.«

»Tebi je sestra, a meni hčerka. Gotovo se mi od tolikih skrbij brada popolnoma pobeli, srce pa poči od žalosti. Ako se ti kdo omili, — jeden, dva, tri — in uže ga ni, ti pa sedi, skrbi, mući se, žalosti se, razmišljuj, vrhu tega s praznim želodcem in z luknjami v čapki, skozi katero ti kakor skozi slabo streho voda leti na plešo. Psom je sedaj bolje nego šlahti, nam štirim pa gre najslabše. Čas bi bil, da bi se pobrali na oni svet, gospod Mihael, ali kaj?«

»Često sem mislil, da bi bilo najbolje, da bi Skrzetuskemu o vsem povedali, zadržuje pa me to, da je on nikdar niti z besedico ne omeni, kedar pa kdo drugi kaj črhne o njej, zdrzne se, kakor bi ga kaj v srce pičilo.«

»Prav je, da mu ne poveš. S tem bi mu odprl rane, ki so mu prisehle v ognji te vojne, njo pa morda kak Tatar za lase vleče v Perekop. Ogenj mi suklja iz očij, kedar se tega domislim. Čas je uže, da pomrjemo, drugače ne more biti, na svetu je le muka in nič več. Da bi se le gospod Longin srečno preplazil.«

»V nebesih mora imeti mnogo zaslug, saj je čednosten. — Poglej no, kaj tam počnó razbojniki.«

»Danes se mi tako blešči, da ničesar ne vidim.«

»Naš včerajšnji nasip razkopavajo.«

»Saj sem rekel, da bode napad. Idiva odtodi, gospod Mihael, dovolj mi je stanja.«

»Ne kopljejo zato, da bi šli na napad, marveč morajo imeti odprto pot radi vrnitve, razun tega bodo one beluvarde rinili semkaj, na katerih sedé strelci.«

»Poglej no, kar lopate žvenketajo! Zaravnali so uže kakih štirideset korakov.«

»Sedaj vidim, a danes se mi silno bléšči.

Gospod Zagloba je nadkril oči z roko in gledal. Kakor bi trenil, razlila se je ta hip skozi razkopano odprtino reka črni po praznem prostoru mej okopi. Nekateri so začeli streljati, nekateri pa so z lopatami rili po zemlji in nasipavali nov nasip, kateri je imel kot tretji obroč objeti poljski tabor.

»Oho!« vikne Volodijovski. »Ali nisem rekel, da beluvarde uže rinejo?«

»Ne, to bode napad, kakor sem živ. Idiva odtod!« dé Zagloba.

»Ne, to so druge beluvarde!« odgovori mali vitez.

In res, stroji, ki so se prikazali v odprtini, bili so drugače izdelani nego navadni obležni stroji. Stene, sestajajoče iz lestvic, bile so pokrite z obleko in kožami, izza katerih so najizbornejši strelci, sedeči iznad polovice visokosti stroja pa do vrha, streljali na sovražnika.

»Idiva! Da bi je psi raztrgali!« ponovi Zagloba.

»Čakaj,« odgovori Volodijovski.

In začel je šteti stroje, kakor so se prikazovali v odprtini.

»Jeden, dva trije ... kakor je videti, jih imajo veliko zalogo ... štirje, pet, šest, — čimdalje višje gredo ... sedem, osem ... s teh strojev ubijejo vsakega psa na našem mejdanu, kajti tam so gotovo najizbornejši strelci, — devet, deset, — vsak je viden kakor na dlani, ker solnce pada na-nje, — jednajst...«

Gospod Mihael kar naglo neha šteti.

»Kaj je to?« vpraša s strmečim glasom.

»Kje?«

»Tam, na najvišjem... visi človek.«

Zagloba je napel pogled: res, na najvišjem stroji je solnce osvetljevalo golo človeško truplo, zibajoče se na vrvi, kakor se je beluvarda premikala, — kakor velikansko nihalo.

»Res,« reče Zagloba.

Volodijovski je pobledel kakor platno in kriknil s presunljivim glasom:

»Vsemogočni Bog, — Podbipięta!«

Na okopih je vstalo šepetanje, kakor bi bil veter potegnil po listji drevja. Zagloba je prevesil glavo, zatisnil oči, šepetal s posinelimi ustnami ter ječal:

»Jezus, Marija! Jezus, Marija!...«

V tem se je šepetanje izpremenilo v šum zmešanih besed, potem v bučanje, kakor bi se zaganjalo vzburjeno valovje. Vojska, ki je stala na nasipih, spoznala je, da na sramotilni vrvi leži tovariš njih bede, vitez brez madeža, — spoznali so vsi, da je to gospod Longin Podbipięta, in strahovit srd je začel vojakom ježiti lase.

Zagloba je naposled potegnil dlani iznad očij. Strašno ga je bilo pogledati. Na ustnah je imel peno, obličje posinélo, oči so mu izstopile.

»Krvi! Krvi!« riknil je s tako strahovitim glasom, da je zona obšla blizu njega stoječe gledalce.

In skoči! je v rov. Za njim je skočil, kdor je bil živ na nasipih. Nobena sila, celo kneževi ukazi bi ne bili mogli zadržati tega izbuha besnosti. Iz rova so se vspenjali drug drugemu po ramah, oprijemali se z rokami in zobmi rovu za rob, in kdor je skočil ven, drl je na slepo, ne brigajoč se, če drugi leté za njim. Beluvarde so se zakadile kakor smolarne in se stresle od groma strelov, a to ni nič pomoglo. Zagloba je letel prvi, s sabljo nad glavo, strahovit, besen, podoben razjarjenemu biku. A tudi Kozaki so skočili s cepmi, kosami na napadalce, in rekel bi: dve steni sta hrupno udarili druga ob drugo. A siti psi se niso mogli dolgo braniti sestradanim volkovom. Kozaki, odbiti, sekani s sabljami, grizeni, bíti in gnjeteni, niso odoleli viharju — in so se začeli mešati, potem pa bežati proti odprtini. Gospod Zagloba je besnel, zaganjal se v najgostejše trume, kakor levinja, kateri so vzeli mladiče; pobijal je, sekal, moril, teptal! Praznota se je delala pred njim, poleg njega pa je šel, kakor drugi uničujoči plamen, gospod Volodijovski, podoben ranjenemu risu.

Po beluvardah poskrite strelce so posekali do zadnjega, ostale so podili celo za odprtino v okope. Potem so vojaki splezali na beluvardo, odvezali gospoda Longina in ga oprezno spustili na tla.

Zagloba je padel na njegovo truplo.

Tudi Volodijovskemu se je trgalo srce, ko je videl mrtvega prijatelja. Lahko je bilo poznati, kake smrti je gospod Longin umrl, zakaj vse telo je bilo pokrito z ranami od strelíc. Le obraza mu strelice niso spačile, razun jedne, ki mu je na senci ostavila dolgo prasko. Nekoliko kapelj krvi se mu je sesedlo na lici. Oči je

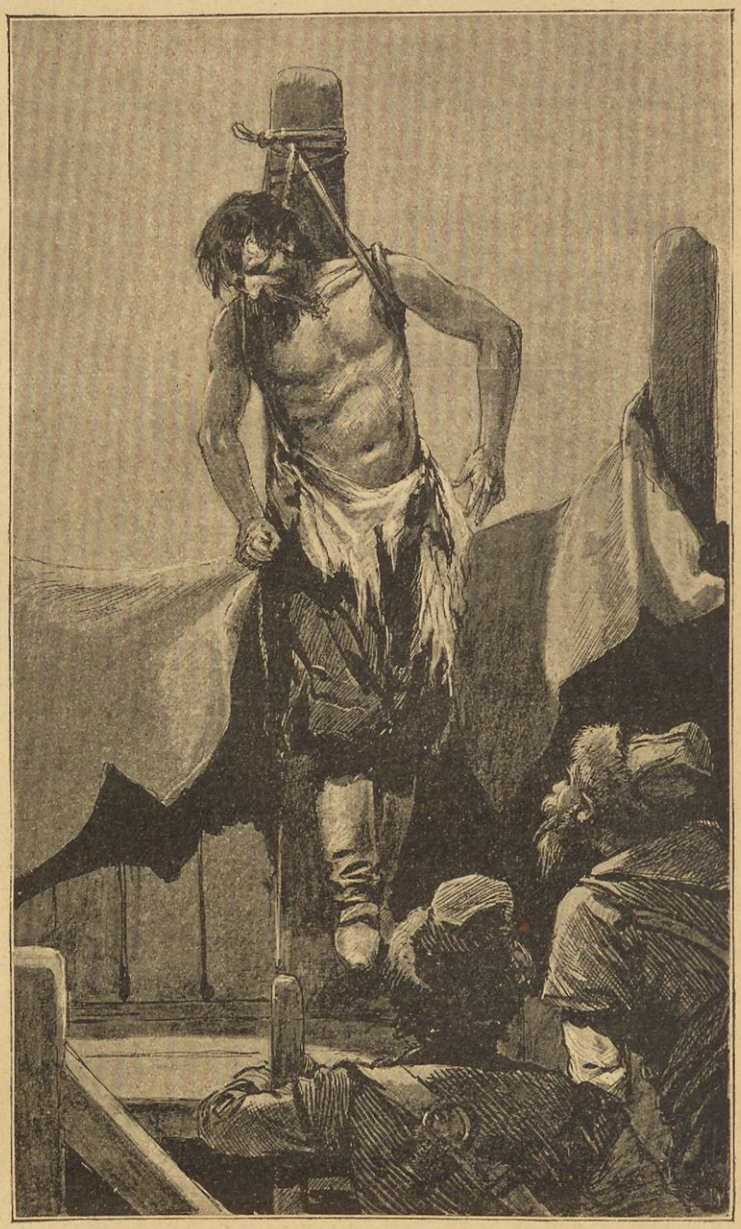

Potem so vojaki splezali na beluvardo in odvezali gospoda Longina... (Str. 192.)

imel zaprte, a na bledem licu blag smehljaj, in da ni bilo na obličji modrikaste bledosti, da ni bilo v obrisih smrtnega hlada, — zdelo bi se, da gospod Longin mirno spi. Naposled so ga vzeli tovariši na rame ter ga odnesli v okop in odtod v grajsko kapelico.

Do večera so zbili rakev, in ponoči je bil pogreb na zbaraškem pokopališči. Udeležili so se ga vsi duhovniki zbaraški razun duhovnika Žabkovskega, ki je bil v poslednjem napadu prestreljen in blizu smrti. Prišel je knez, poveljstvo izročivši starosti krasnostavskemu, regimentarji, gospod kraljevski praporščak, praporščak novogrodski, gospod Przijemski, Skrzetuski, Volodijovski, Zagloba in tovarištvo prapora, v katerem je pokojnik služil.

Rakev so postavili na ravnokar izkopano prst pred jamo, in obred se je pričel.

Noč je bila tiha, zvezdnata, plamenice so gorele z ravnim plamenom in metale svoj blesk na žolte deske novo zbite rakve, na postavo duhovnikovo in na resne obraze naokolo stoječih vitezov.

Dim iz kadilnice se je mirno vzdigaval ter širil vonjavo mire in jelovca. Tihoto je trgalo tiho ihtenje gospoda Zaglobe, globoki

vzdihi krepkih prsij viteških in daljno grmenje strelov na nasipih.

Duhovnik Muhoviecki je vzdignil roko v znamenje, da hoče govoriti. Vitezi so zadrževali dihanje. On je še nekaj časa molčal, potem pa uprl pogled na zvezdnate višave ter začel govoriti:

»Kako trkanje slišim ponoči po nebeških dverih?« vpraša stari ključar Kristov, vzbudivši se iz sladkega spanja. — »Odpri, sveti Peter, odpri! Jaz sem, Podbipięta.«

»Kaki čini, kaka stopinja, kake zasluge ti dajejo pogum, gospod Podbipięta, da nadlegueš tako visokega svetnika? Po kaki pravici hočeš vstopiti, kamor niti plemenit rod, če tudi tak, kakoršen je tvoj, niti senatorsko dostojanstvo, niti odlikovanci kraljevski, niti samo veličanstvo samo ob sebi ne sme vstopiti; kamer se ne gre po široki cesti, v pozlačeni kočiji, s hajduki; kamer se je treba vspeti s krepostjo?«

»Ah, odpri sveti Peter, odpri! Tako pot je hodil naš sobojevnik in dragi nam tovariš Podbipięta. — Prišel je k tebi kakor golob, utrujen po dolgi zračni poti, prišel gol kakor Lazar, prišel kakor sveti Sebastjan, katerega so razmesarile poganske strelice, kakor bedni Job, kakor devica, ki ni poznala moža, čist, ponižen kakor jagnje, potrpežljiv in tih, — brez grešnega madeža, z žrtvijo krvi, katero je za pozemeljsko domovino radostno prelil.«

»Spusti ga, sveti Peter, ako njega ne spustiš, — koga spustiš v tem času izprijenosti in brezbožnosti?«

»Spusti ga, sveti vratar! Spusti to jagnje, naj se pase po nebeški loki, naj trga travo, gladen je prišel iz Zbaraža...«

Tako je začel duhovnik Muhoviecki svoj govor in potem tako zgovorno naslikal vse življenje gospoda Longina, da se je vsakdo samemu sebi zdel majhen poleg tihe rakve tega viteza brez napake, ki je presezal najskromnejše v skromnosti in najpoštenejše v poštenosti. Vsi so se trkali na prsi in čim dalje večja žalost se jih je poprijemala in čim dalje jasneje so razvidevali, kako stisko je domovina doživela in kako izgubo je doživel Zbaraž. Duhovnik se je razvnel in, ko je nazadnje začel praviti o odhodu in o mučeniški smrti gospoda Longina, pozabil je popolnoma na retoriko in na citate in, ko se je začel od pokojnika poslavljati v ime duhovništva, poveljnikov in vojske, razplakal se je sam in je ihté govoril kakor Zagloba:

»V miru počivaj, brat, v miru počivaj, mili nam tovariš! Odnesel si naše jeke in stoke, ne k zemeljskemu, marveč višje, h kralju nebeškemu, odnesel si poročilo o našem gladu, o naši bedi in stiski, — gotovo nam tudi tam izprosiš rešitev; toda ti sam se nam ne povrneš več, zato plakamo, s solzami polivamo tvojo rakev, ker smo te ljubili, najmilejši nam brat!«

S čestitim duhovnikom vred so plakali vsi: knez, regimentarji, najbolj pa prijatelji pokojnikovi. Ko pa je duhovnik prvikrat zapel: »Requiem aeternam dona ei, Domine!« vstal je silen jok, dasi so bili to vsi ljudje utrjeni na smrt in so ji dan na dan gledali v oči.

V tistem hipu, ko so rakev položili na vrv, bilo je težavno gospoda Zaglobo odtrgati od nje, — kakor bi mu bil umrl brat ali oče.

Knez se je približal in vzel pest prsti. Duhovnik je začel moliti: »Anima eius...« vrvi so zahrkotale, — prst se je začela usipati, usipali so jo z rokami, lebkami, — in v kratkem je vzrasel nad rakvijo gospoda Podbipięte visok kup, ki ga je ostljevala bela, tožna svetloba mesečna.

* * *

Trije prijatelji so se vračali na mejdan, s katerega je neprenehoma dohajalo glasno streljanje. Šli so molče. Nobeden ni hotel izpregovoriti prve besede, — druge gruče vitezov pa so se pogovarjale o pokojniku in ga slavile.

»Lep pogreb je imel,« reče neki častnik, gredoč mimo Skrzetuskega. — »Niti tajniku Sierakovskemu niso priredili boljšega.«

»Zaslužil ga je,« odgovori drugi častnik. »Kdo drugi bi se drznil prodreti do kralja?«

»Slišal sem,« dodá tretji, »da se jih je izmej vojakov Višnioviecckega več ponudilo, a po tako strahovitem vzgledu jim volja gotovo prejde.«

»Saj je nemožno. Niti kača se ne preplazi.«

»Gotovo ne! Bilo bi to blazno.«

Častniki so odšli. Znova molk. Kar reče nanagloma Volodijovski:

»Si slišal, Jan?«

»Slišal,« odgovori Skrzetuski. »Sedaj je prišla vrsta na me.«

»Jan!« reče resno Volodijovski. »Od davna me poznaš in veš, da se hazardu ne umikam, toda kaj drugega je hazard, kaj drugega prosto samoubojstvo.«

»In ti tako govoriš, gospod Mihael?«

»Da, ker sem ti prijatelj.«

»Tudi jaz sem ti prijatelj. — Daj mi častno besedo, da ne pojdeš, da ne pojdeš tretji, ako jaz poginem.«

»O! Ne more biti!« vsklikne Volodijovski.

»Vidiš, Mihael! Kako moreš od mene zahtevati, česar sam ne bi storil? Zgôdi se volja božja.«

»Dovoli mi, da greva skupaj.«

»Knez brani, ne jaz — in ti si vojak in moraš posluhniti.«

Gospod Mihael je obmolknil, kajti res je bil pred vsem vojak. Začel je torej mrdati z brkicami in naposled rekel:

»Noč je zelo jasna, ne hodi sedaj.«

»Rajši bi, da bi bila temnejša,« odgovori Skrzetuski, »toda odlog bi bil poguben. Vreme, kakor vidiš, naredilo se je na dolgo, a smodnik pohaja, čas pohaja. Vojaki uže kopljejo po mejdanu in iščejo koreninic, — drugim uže zobje gnijó od poskudnostij, katere jedó. Danes pojdem, takoj. S knezom sem se uže poslovil.«

»Vidim, da si popolnoma obupal.«

Skrzetuski se je žalostno nasmehnil.

»Bog te kaznuj, gospod Mihael. Gotovo, da ne plavam v razkošji, a smrti ne bodem iskal radovoljno, ker bi bilo greh. Ni mi za to, da bi poginil, marveč za to, da bi jim ušel, prišel do kralja in rešil tabor.«

Volodijovskega je taka volja prijela, da bi mu vse povedal o knežnji, da je uže usta odpiral; a pomislil je: »Novica mu zmeša glavo in tem laglje bi ga ujeli!« Ugriznil se je v jezik in zamolčal.

A mesto tega je vprašal:

»Kod pojdeš?«

»Knezu sem rekel, da pojdem črez ribnik in pozneje po reki, dokler ne pridem daleč za tabor. Knez je rekel, da je to najboljša pot.«

»Ni pomoči, kakor vidim,« odgovori Volodijovski. »Človeku je namenjena smrt, a lepša je na polju slave nego v postelji. Bog te obvaruj, Bog te obvaruj, Jan! Ako se več ne vidiva na tem svetu, vidiva se na onem, jaz ti gotovo ohranim zvesto srce.«

»Kakor jaz tebi. Bog ti poplati vse dobrote. Pa čuj, Mihael! Ako poginem, me morda ne bodo tako pokazali kakor gospoda Longina, ker so dobili prestrog nauk, gotovo pa se bodo na kakovkoli način pohvalili. V takem slučaji naj gre stari Zacvilihovski po moje telo, ker ne bi rad, da bi me psi vlačili po njih taboru.«

»Bodi prepričan,« odgovori Volodijovski.

Gospod Zagloba, ki je s početka poslušal na pol prisoten, razumel je nazadnje, kaj se menita, a ni našel v sebi dovolj moči, da bi ga zadržaval ali odgovarjal. Začel je gluho ječati:

»Včeraj oni, danes ta, — moj Bog, moj Bog, moj Bog!...«

»Upaj, gospod!« reče Volodijovski.

»Gospod Jan!...« začel je Zagloba.

In nič več ni mogel povedati. Sivo, trudno glavo je položil vitezu na prsi ter se začel k njemu stiskati kakor majhno dete.

Uro pozneje se je Skrzetuski ponuril v vodo zahodnjega ribnika.

Noč je bila zelo jasna in sredina ribnika je bila podobna srebrni ploskvi. Skrzetuski je takoj izginil izpred očij, ker je bil breg gosto porasel z bičjem, trstjem in povodno travo. Dalje mej redkejšim trstjem rasle so vsakovrstne povodne rastline. Vsa ta mešanica širokega in ozkega perja, korenin, stebel, ki se mu je opletala okrog nog, je neizmerno ovirala pomikanje po vodi, a je viteza vsaj zakrivala pred pogledi straž. Da bi preplaval po sredi jasne površine, niti misliti ni bilo, zakaj vsak črn predmet bi se bilo dalo lahko opaziti. Skrzetuski je torej sklenil, da ob bregu obkroži ves ribnik prav do bagna, ležečega na drugi strani, kjer se je reka stekala v ribnik. Brezdvojbeno so stale ondi kozaške ali tatarske straže, a zato je rasel tam gozd trstja, katerega bregovi so bili le na jednem mestu porezani za strehe kozaških koč. Prišedši do bagna bi se bil mogel pomikati sredi trstja celo podnevi, razun če bi bila morda voda pregloboka. A tudi ta pot je bila strašna. Pod to mirno vodo, na videz sicer ne globoko, skrivalo se je blato, globoko za laket in še črez. Na vsak korak Skrzetuskega je na površje vode vstajalo mnogo mehurčkov, katerih brbljanje se je dalo slišati v tišini prav razločno. Razun tega, če prav se je nalahko premikal, — razganjali so se kolobari valov, bežeči vedno dalje od sredine, celo na nezaraslo površino, kjer se je v njih lomila mesečna svetloba. Da je dež lil, bil bi Skrzetuski ribnik preplaval in najmanj v pol ure dospel do bagna, ali na nebu ni bilo niti jednega oblačka. Celi potoki zelenkaste svetlobe so se zlivali na ribnik ter peresa rastlin izpreminjali v srebrne ploščice, a peresa trstičevja v srebrne kite. Veter ni vel. Na srečo je pokanje strelov glušilo brbljanje vodenih mehurčkov. Ko je Skrzetuski to opazil,

pomikal se je le tedaj, ko je streljanje v okopih bolj bučalo. A ta lepa, tiha noč je bila še v jednem oziru težavna. Roji komarjev so se namreč vzdigavali s trstja in, storivši kolobare vitezu nad glavo, sédali so mu na obličje, na oči, pikali ga, brenčali in mu na ušesa šepetali svoje večerne glasove. Ko si je Skrzetuski odbral to pot, se pač ni motil o težavah, a vsega vendar ni vedel. Pred vsem ni popreje videl njene strahote. Globočina vodâ, če je še tako znana, ima ponoči nekaj skrivnostnega in strahovitega ob jednem. Nehote se človeku vsili vprašanje: »Kaj je tam na dnu?« Ta zbaraški ribnik je bil čudovit. Zdelo se je, da je njegova voda gostejša nego druge vode, — in je smrdela po truplih. Gnilo je v njem na stotine Kozakov in Tatarjev. Obe strani sta bili prenapolnjeni s trupli, a koliko jih je moglo biti še skritih mej trstjem in v gosti povodni travi! Skrzetuskega je objemal hlad vode, — a čelo mu je oblival znoj. Kaj bode, ako ga naglo zgrabijo kake močne roke, ako ga kake zelene oči pogledajo izpod peres. Dolge korenine so mu opletale noge in lasje so se mu ježili na glavi, — da ga morda obljemlje utopljenec, da ga več ne izpusti. »Jezus, Marija! Jezus Marija!« šepetal je brez prestanka pomikajoč se naprej. Včasih je povzdignil oči kvišku in, ko je zagledal mesec, zvezde in nebeški mir, odleglo mu je. »Bog je!« ponavljal je na pol glasno, da se je mogel samega sebe slišati. Včasih je pogledal na breg in zdelo se mu je, da iz nekakega pogubljenega, zazemskega blatnega sveta, iz črnih globin, bledih žarkov mesečnih, duhov, trupel in nočij gleda na božjo navadno zemljo, — in tako hrepenenje se ga je prijemalo, da je hotel takoj stopiti iz trstja.

A pomikal se je ob bregu dalje in dalje ter se uže tako oddaljil od tabora, da je kakih deset korakov od brega na tej božji zemlji opazil Tatarja na konji. Obstal je in gledal na to postavo, ki je, sodeč po tem da je kimala na konjsko grivo, dremala.

Bil je to čuden pogled. Tatar je neprestano kimal, kakor bi se molče poklanjal Skrzetuskemu, a ta ni odtegnil z njega očij. V tem je bilo nekaj strašnega, a Skrzetuski se je zadovoljen oddahnil, zakaj vôbeč tega resničnega strahú odleteli so mu drugi, prirojeni, še stokrat težji strahovi. Svet duhov je nekam odletel, in vitezu se je takoj vrnila hladnokrvnost. V glavo so mu silila le vprašanja: »Spi, ali ne spi? Naj grem naprej, ali naj čakam?«

Naposled je krenil naprej, pomikajoč se še tišje, še opreznеje nego s početka pota. Bil je uže na pol pota do bagna in reke, kar zaveje prvi povev lahnega vetra. Zamajalo se je celo trstje in, udarjaje drugo ob drugo, močno zašumelo. Skrzetuski se je razveselil, zakaj navzlic vsej opreznosti, da je včasih po več minut porabil, predno se je prestopil z nogo, mogel bi ga izdati vsak izpodtikljej, vsak plusk.

Sedaj je stopal pogumneje sredi glasnega razgovora trstja, od katerega je šumel ves ribnik, — in vse naokolo je izpregovorilo, celo voda ob bregu je začela pluskati vsled razmajanih valov.

Toda to gibanje, kakor se je kazalo, ni vzbudilo le pobrežnih zaraslin. Nekakov črn predmet se je prikazal pred Skrzetuskim in se začel naklanjati proti njemu, kakor bi se razmahaval na skok. Skrzetuski bi bil prvi hip kmalu kriknil. Strah in gnjus pa sta mu zamotala glas v prsih in hkrati ga je strašen smrad zgrabil za grlo.

A v kratkem, ko mu je prešla misel, da mu morda vtopljenec navlašč zapira pot, ostal je le gnjus, — in vitez je stopal naprej. Trstje se je še vedno razgovarjalo in sicer vedno glasneje. Skrzetuski je zagledal drugo in tretjo stražo. Minil je obe in še četrto. »Pol ribnika sem uže moral obkrožiti,« pomislil je — in se troho vzdignil iz trstja, da bi razpoznal, kje da je. V tem je z nogo ob nekaj zadel. Pogleda in poleg svojih kolen zagleda človeško obličje.

»To je uže drugi,« rekel je.

Ta pot se ni ustrašil, zakaj ta trup je ležal vznak in v svoji brezvladnosti ni imel znamenj življenja, Skrzetuski je pospešil korak, da se ga ne bi glava dotaknila. Trstje je postajalo vedno gostejše, kar je dajalo z jedne strani varno zaslombo, z druge pa je stopanje zelo obteževalo. Minilo je še pol ure, pozneje ura, on je šel neprenehoma, bil je čim dalje trudnejši. Voda je bila po nekaterih mestih tako plitka, da mu ni segala niti do mêč, tu in tam pa se je vdiral do pasu. Polagano potezanje nog iz blata ga je neizmerno mučilo. Znoj mu je zalival čelo, ob jednem pa ga je sedaj pa sedaj srh spreletal od pêt do glave.

»Kaj je to?« mislil je s strahom v srci. »Ali me grabi delirium? Bagna ni; kaj, ako ne spoznam mesta sredi trstja in ako zgrešim?«

To je bila strašna nevarnost, kajti lahko bi bil vso noč krožil naokolo in bi se za rana

znašel na istem mestu, odkoder je bil odšel, ali pa padel Kozakom v roke.

»Slabo pot sem si izbral,« mislil je z upadlim srcem,« črez ribnik ni možno in jutri pojdem onod, koder je šel Longin, — do jutri bi se odpočil.«

Vendar je šel naprej, ker je spoznal, da si jemlje pogum, ako si obeta, da se hoče vrniti in jutri po odpočitku odriniti. Prišlo mu je tudi na misel, da še ni mogel priti do bagna, ker je stopal tako počasi in vsak hip postajal. Toda misel na odpočitek ga je čim dalje močneje v čolnu. Trstje šepeče, — on sliši pesen: »Ej to ne pili, pilili!... ne tumani ustawały.« Duhovnik Muhoviecki čaka s štolo, in gospod Krištof Grodzicki zastopa očeta... Deklica dan na dan gleda z ozidja na reko. Ko ga zagleda, tleskne z rokama in krikne: »Gre! Gre!«

»Gospod!« reče Rzędzian ter ga potegne za rokav. »Gospica stoji...«

Skrzetuski se vzdrami. To prepleteno trstje ga je zadržalo na poti. Prikazen odletava; zavednost se vrača. Sedaj več ne čuti take utrujenosti, vročica mu daje moči.

Obrnivši se k bregu zagledal je kakih sto korakov od brega ogenj in okolu njega gručo ljudij. (Str. 198.)

ovladavala. Včasih bi bil rad legel kam na blato, da bi se vsaj oddahnil. Boril se je tudi z vlastnimi si mislimi, ob jednem pa je molil. Srhi so ga čim dalje češče sprehajali, čim dalje težavneje je potezal noge iz blata. Tatarske straže so ga sicer iztreznile, toda čutil je, da mu je tudi glava trudna, baš tako kakor telo — in da se ga poprijema vročica.

Znova je poteklo pol ure. — Bagno se še ni prikazalo.

Mesto tega je čim dalje češče naletaval na trupla utopljencev. Noč, strah, šum trstja, trupla, trud in zaspanost so mu zmučili misli. Začelo se mu je blesti!... Glej, Helena je v Kudaku, a on plove z Rzędzianom ob Dnjeprovem bregu

Hej, ali ni še bagna?

Naokolo je trstje, kakor bi se ne bil premaknil z mesta. Pri reki mora biti voda odprta, — ni še bagna.

Vitez se pomiče naprej, toda misel se mu z neizprosno upornostjo vrača k prijazni prikazni. Zaman se Skrzetuski brani, zaman govori: »O presveta Gospa!« zaman se sili ohraniti vso prisotnost, — znova plove po Dnjepru, dumbasi, čajke, — Kudak, Sič, — slika je sedaj le nerednejša: poleg Helene je knez, Hmielnicki, ataman koševi, gospod Longin, Zagloba, Bohun, Volodijovski, — vsi svatovsko oblečeni za njegovo poroko, a kje ima biti ta poroka? V nekem neznanem kraji so, ne v Lubnijih, ne

v Rozlogih, ne na Siči, ne v Kudaku... nekake vode so, po njih plavajo trupla...

Skrzetuski se v drugo vzdrami, ali bolje, drami ga nočni šelest, prihajajoč od kraja, kamer gre... Obstane in posluša.

Šelest se bliža. Slišati je nekako šumenje in pluskanje, čoln je.

Videti ga je skozi trstje. V njem sedita dva molojca. Jeden poriva z veslom, drugi drži v roki dolgo kopje, lesketajoče se v dalji kakor srebro, in razgrinja z njim povodne zarasline.

Skrzetuski se do vratu potopi v vodo, da mu le glava moli nad vodo, ter gleda.

»Je li to navadna straža, ali so mi uže na sledi?« pomisli.

A po mirnem in nepozornem kretanji je takoj spoznal, da mora biti navadna straža. Čolnov je moralo biti na ribniku več nego jeden sam, — in ako bi mu bili na sledi, gotovo bi se jih bilo več zbralo in več ljudij.

V tem sta preveslala molojca mimo njega. Šum trstja je glušil besede, Skrzetuski je le ta odlomek pogovora vjel na ušesa:

»Da bi je vrag, da so tudi to smrdljivo vodo veleli stražiti.«

In čoln je izginil za kupom trstja. Le spredaj sedeči Kozak je jednakomerno tolkel s kopjem po vodi, kakor bi hotel ribe strašiti.

Skrzetuski je krenil naprej.

Kmalu za tem je znova zagledal tatarsko stražo, stoječo nad bregom. Mesečna svetloba je padala Nohajcu naravnost na obraz, podoben pasjemu smrčku. A Skrzetuski se je manj bal straž nego tega, da bi se mu ne začelo blesti. Napel je torej ves um, da bi si razjasnil, kje je in kam gre. Ta boj pa mu je le povečal utrujenost in opazil je, da vidi vse po dvoje in po troje in da se mu včasih dozdeva, kakor bi bil ribnik taborov mejdan, a kupi trstja šotori. Hotel je poklicati Volodijovskega, da bi šel z njim, vendar je imel še toliko ravnodušnosti, da se je zdržal.

»Ne kríči! Ne kríči!« ponavljal si je. »To je pogin.«

A ta borba s samim seboj je bila čim dalje težavnejša. Iz Zbaraža je bil odšel oslabel od gladu in strašnega zaspanca, od katerega so tam vojaki uže umirali. Ta nočna pot, mrzla kopel, gnilobni smrad vode, vdiranje v blato, oviranje povodnih trav, oslábili so ga popolnoma. Pridružila se je še razburjenost strahu in bolečine od pikov velikih komarjev, ki so mu obraz tako opikali, da je bil ves oblit s krvjo. Čutil je torej, da mora stopiti na breg, ako kmalu ne pride do bagna, da ga tem preje zadene, kar ga ima zadeti, ali pa pade sredi trstja in utone.

Ono bagno in ustje reke se mu je zdelo sedaj jedina rešitev, dasi tudi so se tam začenjale nove težave in nevarnosti.

Branil se je goreče ter šel, čim dalje manj brigajoč se za opreznost. Na srečo je trstje vedno šumelo. V njegovem šumu je Skrzetuski slišal človeške glasove, pogovore. Zdelo se mu je, da ta ribnik o njem tako razpravlja. Ali pride do bagna ali ne pride? Izleze ali ne izleze? Komarji so z vedno tanjšimi glasovi nad njim peli svoje žalostne pesni. Voda je postajala globlja, — v kratkem mu je segla do pasu, potem do prsij. Ako bode treba plavati, zaplete se v tej gosti tkanini in utone.

In znova ga je nekaj nezadržnega prijelo, da bi poklical Volodijovskega. Uže je bil priložil k ustom roke, da bi zaklical:

»Mihael! Mihael!«

Na srečo ga je neki trst z rosno, mokro latjo udaril po obrazu.

Osvestil se je in pred seboj, malo na desno stran, zagledal medlo lučico.

Sedaj je gledal neprenehoma v to lučico in šel nekaj časa proti njej.

Zdajci pa se naglo ustavi. Zagledal je pas čiste vode, tekoče povprek. Oddahnil se je. Bila je reka, a po obeh straneh bagno.

»Sedaj uže preneham krožiti ob bagnu in zavijem v ta klin,« mislil si je.

Po obeh straneh sta rasli dve vrsti trstja. Vitez je zavil v to, do katere je bil prišel. Kmalu je spoznal, da je na dobri poti. Ozrl se je: ribnik je bil uže za njim, on je stopal po ozki strugi, ki ni mogla biti nič drugega ko reka.

Tudi voda je bila hladnejša.

A po kratkem se ga je polastila strašna utrujenost. Noge so se mu tresle, a pred očmi so se mu delali črni mežurki. »Ne morem drugače, stopim na breg in ležem,« mislil je, »ne pojdem dalje, odpočijem se.«

In padel je na kolena ter z rokama objel suh kup, z mahom porasel. To je bila nekaka nasuta kopica sredi trstja.

Sédel je na-njo in začel z rokama brisati zakrvavljeno obličje in pri tem močno dihati.

V kratkem je zavohal dim. Obrnivši se k bregu zagledal je kakih sto korakov od brega ogenj in okolu njega gručo ljudij.

Bil je naravnost nasproti temu ognju in, kedar je veter razgnal dim, mogel je vse natanko videti. Na prvi pogled je spoznal tatarske konjuhe, ki so sedeli okolu ognja in jedli.

Sedaj pa se je strašen glad oglasil v njem. Poslednje jutro je snedel košček konjine, s katerim bi se ne bil nasitil niti dvamesečni volčiček, — a od takrat ni imel ničesar več v ustih. In hlastno je začel puliti koreninice okolu sebe ter je žvečiti. Z njimi si je hkrati gasil glad in žejo, zakaj mučila ga je tudi žeja.

Pri tem je vedno pogledaval na ogenj, ki je vedno bolj ponehaval in medlel. Ljudje okolu njega so izginevali, kakor bi se zavijali v meglo. Najbrže so se oddaljevali.

»Aha! Spanec me mori! Tu zaspim, na tej kepi,« pomisli vitez.

Pri ognji so se začeli premikati. Konjuhi so vstali. V kratkem so Skrzetuskemu na uho prileteli klici: »Konji! Konji!« Odgovorilo jim je kratko razgetanje. Trenotek pozneje je vitez zaslišal žvižganje in gluh topot konjskih kopit po vlažni loki.

Skrzetuski ni vedel, čemu konji odhajajo. V tem je opazil, da je perje trstja in trav nekako bledo, — voda se drugače sveti kakor od meseca, in zrak se pregrinja z lahko meglo.

Ozre se, — dani se.

Vso noč je porabil, da je ribnik obkrožil, predno je prišel do reke in do bagna.

Bil je še le na začetku poti. Sedaj je moral iti po reki in se podnevi prekrasti črez tabore.

Vzduh se je bolj in bolj polnil s svetlimi bleski. Na vshodu je nebo zardélo.

Skrzetuski se je znova spustil s kupa v bagno ter, prispevši do brega, pomolil glavo iz trstja.

Petdeset korakov odonod je videl tatarsko stražo, sicer pa je bila loka prazna, le ogenj je svetil, nekoliko v stran, z dogasujočim žarom. Vitez je sklenil, da se priplazi k njemu posredi visoke trave, prerasle tu pa tam z bičkom.

Priplazivši se iskal je pazno, da bi našel kak ostanek hrane. Našel je sveže obgrizene bravje kosti, katerih so se še držale žile, tolšča. Ob jednem je dobil tam nekoliko kosov pečene repe, razmetane po vročem pepelu. Začel je torej hlastno jesti, kakor divja zver in je jedel, dokler ni opazil, da se straže, porazstavljene ob poti, po kateri je šel, po tej poti vračajo k taboru in da se mu bližajo.

Začel je lezti nazaj in je po nekoliko trenotkih izginil v steni trstja. Ko je našel svoj kup, légel je brez šuma. Straže so odšle. Skrzetuski je takoj začel klestiti kosti, katere je bil vzel s seboj. — Začele so hrestati ob močnih njegovih čeljustih kakor na volčjih. Obgrizel je tolščo in žile, izsesal mozeg, zglevil hrustančasto kost, — pomiril prvi glad. Takega zajutrka uže davno ni imel v Zbaraži.

Počutil se je močnejšega. Pokrepčala ga je jed in vstajajoči dan. Delal se je jasnejši in jasnejši dan. Vshodna stran se je pordela in pozlatila. Rani hlad je sicer zdrizal vitezu telo, a tešila ga je misel, da mu v kratkem solnce ogreje utrujeno telo. Prav dobro se je razgledal, kje je. Kup je bil sicer kratek, okrogel, a tako širok, da bi dva človeka lahko vštric ležala. Trstje ga je obkroževalo okolu in okolu kakor zidovje, zakrivajoč ga popolnoma človeškim očem.

»Ne najdejo me,« mislil si je Skrzetuski, »razun ako bi morda prišli rib lovit, a rib ni, pomrle so od gnilobe. Tu si odpočijem in pomislim, kaj naj storim «

In začel je misliti, ali bi šel še naprej po reki, ali ne. Naposled je sklenil, da pojde, ako vstane veter, ki bode trstje majal. Ako ne bi bilo vetra, izdal bi ga šum, zlasti ker bode po vsej priliki moral iti blizu tabora.

»Hvalo Bogu, da sem dotod prišel živ!« zašepetal je stiha. In povzdignil je k nebu oči, z mislijo pa poletel v poljski tabor. Grad se je dal s tega kupa prav dobro videti, zlasti, ker so ga osvetljevali prvi žarki vshajajočega solnca. Morda tam kdo s stolpa gleda skozi daljnogled na ribnik in trstje. Volodijovski in Zagloba bodeta gotovo ves dan gledala z nasipov, če ga ne zagledata visečega na kaki beluvardi.

»Ne zagledata me!« pomislil je Skrzetuski in prsi so se mu napolnile z blagim čutom rešitve. — »Ne zagledata, ne zagledata!« ponovil je nekolikokrat. »Malo poti sem storil, a treba jo je bilo storiti. Bog mi pomore tudi nadalje.«

In v mislih se je uže videl za taborom, — v gozdih, za katerimi stoje kraljeve vojske: vseobča vojska vsega kraja, huzarji, pehota, inozemski polki, — zemlja kar ječi pod težo ljudij, kônj in topov, a mej tem mrgolenjem sam presvetli kralj...

Potem je zagledal neizmerno bitko, razbite tabore, — kneza z vso konjico, letečega po kupih trupel, pozdravljanje vojsk...

Ščemeče in zatekle oči so se mu zapirale od premnoge svetlobe, a glava mu je omahovala od premnogih mislij. Začela ga je popri-

jemati nekaka blaga slabost. Naposled se je iztegnil po dolgem ter zaspal.

Trstje je šumelo. Solnce se je pomaknilo visoko na nebo in s svojim pogledom ogrevalo viteza, sušílo na njem obleko, — on pa je trdo spal in se ni niti ganil. Ako bi ga bil kdo tako ležečega zagledal, z okrvavljenim obličjem, mislil bi bil, da leži truplo, katero je voda izvrgla. Minevale so ure, on je še vedno spal. Solnce je doseglo vrhunec in je začelo lezti po nebu navzdol, on je še vedno spal. Vzbudilo ga je stoprv presunljivo razgetanje kônj, ki so se pasli na loki, in glasni kriki konjuhov, ki so zganjali konjske črede.

Premenca si oči, pogleda, spomni se, kje je. Pogleda kvišku. Na nebu, rdečem od nedogaslih solnčnih žarkov, migotajo zvezde, — ves dan je prespal.

Skrzetuski se ni čutil odpočitega, tudi močnejšega ne, bolele so ga vse kosti. A pomislil je, da mu nov napor povrne gibčnost telesa, — in spustivši noge v vodo krenil je brez odloga na daljšo pot.

Šel je ob trstji, po čisti vodi, da ne bi opozoril konjuhov, ki so pasli ob bregu. Poslednji žarki so ugasnili in bilo je precèj temno, kajti mesec se še ni bil prikazal izza gozdov. Voda je bila tako globoka, da so se mu na mestih izpodmikala tla in da je moral plavati; to mu je bilo pa težavno, ker je bil oblečen in je plaval proti toku, ki ga je, dasi len, pehal nazaj proti ribniku. Ali pri tem bi ne bile mogle najbistrejše tatarske oči zagledati te glave, pomikajoče se ob temni steni trstja. Pomikal se je precèj pogummo. Včasih je plaval, včasih pa bredel do pasu ali do podpazhe. Naposled se je pririnil do mesta, s katerega so mu oči zagledale po obeh straneh tisoč in tisoč lučij.

»Tabori!« pomislil je. »Sedaj pomozi Bog!«

In poslušal je.

Hrup zmešanih glasov mu je bil na uho. Da, bili so tabori. Ob levem bregu reke, raztezajoč se z njenim tokom, stal je kozaški tabor s svojimi tisoči vôz, šotorov, — ob desnem koš tatarski, — oba hrupna, polna človeškega razgovora, divjih glasov na bobne in piščalke, rika živinskega, velblodjega, razgetanja konjskega, krikov. Delila ja je reka, ovirajoč hkrati klanje in ubojstva, zakaj Tatarji niso mogli mirno stati poleg Kozakov. Na tem mestu je bil most, a razdrli so ga najbrže navlašč. Z jedne strani so se brega dotikali vozovi, z druge koče iz trstja, nad vodo pa so brškone stale straže. Trstje se je rédilo. — Po vsej priliki sta bila mej taboroma bregova odkrita. Skrzetuski se je še za kakih deset korakov pomaknil — in obstal. Nekaka groza je dohajala iz teh mravljišč.

Ta hip se mu je zdelo, da je vsa pozornost in besnost teh tisoč in tisoč človeških bitij obrnena na-nj, in čutil je popolno nemoč. Bil je sam.

»Tod nihče ne prejde!« pomislil je.

A vendar se je naprej pomaknil, ker ga je vlekla nekaka nezadržna, bolestna radovednost. Hotel je iz bližine pogledati to strašno silo.

Naglo obstane. Gozd trstja se je končal, kakor bi ga z nožem odrezal. Najbrže so ga porezali za koče. Daljša voda se je krvavo rdečila od ognjev, ki so se zrcalili v njej.

Dva jasna in visoka plamena sta gorela nad bregoma. Pri jednem je stal Tatar na konji, pri drugem molojec z dolgim kopjem v roki. Oba sta gledala drug drugega in na vodo. V dalji je bilo videti še druge, ki so stali na straži in pazili.

Plamena sta metala s svojimi bleski črez vodo nekak ognjen most. Ob bregovih je bilo videti vrste majhnih čolnov, ki so služili stražam na ribniku.

»Nemožnost!« zašepeče Skrzetuski.

In zgrabil ga je obup. Niti naprej niti nazaj ni več možno! Glej, potekel je čas, ko se je plazil po blatu in močarah, ko je dihal gnili vzduh in se močil v vodi, da bi, prispevši do taborov, spoznal, da je nemožno prekrasti se.

A tudi vrnitev je bila nemožna. Vitez je videl, da morda dobi dovolj moči, da bi se vlekel naprej, a premalo, da bi se vrnil. V njegovem obupu je bila ob jednem gluha srditost. Prvi hip je hotel izstopiti iz vode, zadaviti stražo, potem zakaditi se na trumo in poginiti.

Veter je zopet divno zašepetal po trstji noseč ob jednem iz Zbaraža odmev zvonov.

Skrzetuski je začel goreče moliti. Tolkel se je po prsih in prosil rešitve iz nebes s silo in obupno vero potapljajočega se človeka. — On je molil, koš in tabor pa sta zlovražno bučala, kakor bi odgovarjala molitvi. Črne in od ognja rdeče postave so se pehále kakor črede hudičev po peklu, — straže so stale nepremično, — reka je krvava tekla.

»Ko gluha noč nastane, ko ognji pogasnejo,« rekel si je Skrzetuski in čakal.

Minila je ura, minili sta dve. Hrup je ponehaval, ognji so res začeli polagoma gasneti, razun dveh stražnjih, ki sta še čim dalje bolj gorela.

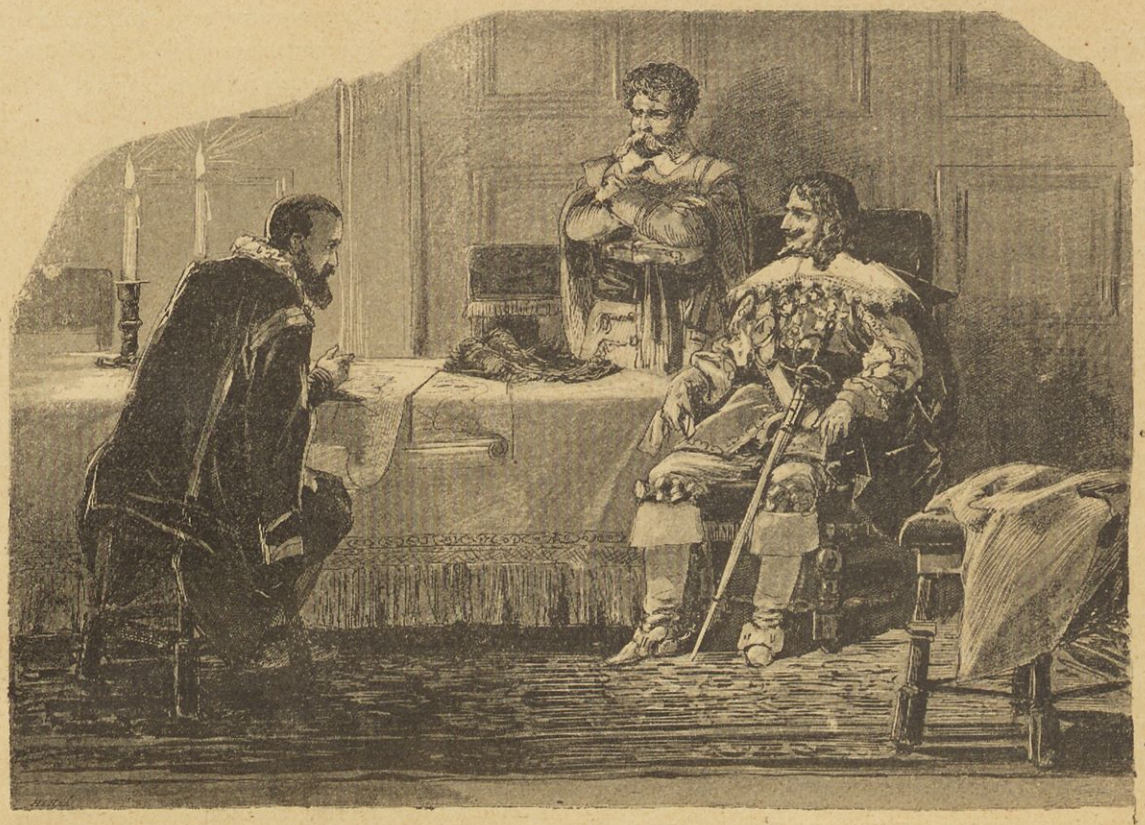

V toporovskem dvoru so sedeli zvečer trije gospodje v tajnem pogovoru... (Str. 202.)

Straže so se menjale, — in videti je bilo, da bodo stale prav do jutra.

Skrzetuskemu je prišlo na misel, da se bode morda laglje podnevi preplazil, — a takoj se je poslovil s to mislijo. Podnevi bodo zajemali vodo, napajali, kopali se, — reka bode polna ljudij.

Kar mu pade pogled na čolne. Ob obeh bregovih jih je kakih desetero stalo v vrsti — in na tatarski strani je biček sezal prav do prvih.

Skrzetuski se je do vratu ponuril v vodo — in se začel polahkem pomikati proti njim. Oči je imel uprte v tatarskega stražnika kakor v tarčo.

Črez pol ure je bil uže prav blizu prvega čolna. Njegov načrt je bil preprost. Konci čolnov so gledali na vodo in delali nekakov svod, pod katerim se je človeška glava lahko pretisnila. Ker so stali vsi čolni vštric, bok ob boku, tatarski stražnik ni mogel opaziti glave, pomikajoče se pod tem svodom. Opasnejši je bil kozaški, — a tudi ta bi težko zagledal, ker je navzlic protivnemu ognju vladal mrak. Sicer pa itak ni bilo druge poti.

Skrzetuski se ni dalje obotavljal in v kratkem je bil pod čolni.

Lezel je po vseh štirih, ali bolje, valil se je, kajti voda je bila plitka. Bil je tako blizu na bregu stoječega Tatarja, da je slišal prhanje njegovega konja. Za hip se je ustavil in poslušal. Na srečo so se čolni drug drugega tiščali. Sedaj je imel oči uprte v kozaškega stražnika, katerega je videl kakor na dlani.

A ta je gledal v tatarski koš. Vitez je minil uže petnajst čolnov, kar naglo zasliši na bregu korake in človeške glasove. Pritajil se je in poslušal. V pohodih na Krim se je priučil tatarščini — in sedaj ga je po vsem telesu spreletel srh, ko je zaslišal ukaz:

»Sédite in idite!«

Skrzetuskemu je postalo vroče, če tudi je bil v vodi. Ako sedejo v te čolne, pod katerimi je on, po njem je; ako sedejo v tiste, ki so pred njim, izgubljen je, ostal bode prazen osvetljen prostor.

Vsak hip se mu je zdel, da je cela ura. Koraki so zaropotali po deskah, — Tatarji so posedli štiri ali pet čolnov za njim, odrinili je ter začeli veslati proti ribniku.

To pa je obrnilo pozornost kozaškega stražnika na čolne. Skrzetuski se kake pol ure niti ganil ni. Stoprv ko so se straže menjale, začel se je pomikati naprej.

Tako je dospel do konca čolnov. Za poslednjim se je zopet začel biček in dalje trstje. Prispevši do njega, padel je utrujeni, oznojeni vitez na kolena ter je iz vsega srca zahvalil Boga.

Odslej se je pogumneje pomikal in se okoriščal z vetrom, ki je šumel po trstji ob bregu. Sedaj pa sedaj se je ozrl. Stražnji ognji so se jeli oddaljevati, prekrivati, migotati, slabeti. Kupi trstja in bičevja so postajali čim dalje temnejši, gostejši, ker so bili bregovi močvirnejši. Straže niso mogle stati blizu, — hrup s taborišča je slabel. Nekaka nadčloveška moč je vitezu okrepila ude. Prodiral je skozi trstje, vgrezal se v blato, potapljal se, plaval in znova vstajal. Na breg še ni smel iti, — a vendar se je uže čutil otetega. Sam ni vedel, koliko časa je hodil, plazil se. Ko se je znova ozrl, — videti so bili stražnji ognji kot svetle pičice v daljavi. Še kakih sto korakov — in izginili so. Mesec je zašel. Naokolo je bilo vse tiho. V tem se je ozval šum, močnejši nego šum trstja. Skrzetuski bi bil skoro zakričal od radosti: po obeh straneh reke je bil gozd.

Krenil je k bregu in stopil iz trstja. Za sitovjem, trstjem se je začel jelov gozd. Vonjava smole mu je udarila na nosnice. Tu pa tam se je v globinah svetila praprot kakor srebro.

Vitez je v drugo padel na zemljo in v molitvi poljuboval tla.

Bil je otet.

Potem je izginil v gozdno globino, — izprašujoč samega sebe, kod naj gre, kam ga dovedó ti gozdi, kje je kralj in vojska.

Pot ni bila skončana, — ni bila niti lahka niti varna, — a ko je pomislil, da se je prekradel iz Zbaraža, mimo straž, črez blato in tabor in pol milijona sovražnikov, — zdelo se mu je, da so uže vse nevarnosti minile, — da ga ta gozd, ta jasna pot popelje naravnost pred kraljevsko veličanstvo.

In ta sestradani revež, prezebel, moker, umazan od svoje krvi, rjav, blaten — je šel z radostjo v srci, z nadejo, da se v kratkem drugače, mogočnejši vrne v Zbaraž.

»Ne ostanete gladni in brez nadeje,« mislil si je o prijateljih v Zbaraži, — »kralja vam privedem!«

In viteško njegovo srce se je tolažilo z rešitvijo kneza, regimentarjev, vojske, Volodijovskega in Zaglobe in vseh junakov, zaprtih v zbaraškem okopu.

Gozdne globine so se odpirale pred njim in ga zaslanjale s senco.

VII.

V toporovskem dvoru, v gostinski sobi, sedeli so zvečer trije gospodje v tajnem pogovoru. Na mizi, pokriti z zemljevidi, predstavljajočimi okolico, gorelo je nekoliko sveč. Poleg njih je ležal visok klobuk s črnim peresom, daljnogled, meč z bisernim ročnikom, na kateri je bila navezana otrepkana vrpca, in dvoje losjih rokavic. Za mizo, v naslonjači, je sedel človek, kakih štiridesetih let, precej droban in šibak, a krepak. Obličje je imel zagorelo, žoltasto, zmučeno, črne oči in črno švedsko vlasuljo z dolgimi kodri, padajočimi na pleča in rame. Redke, črne, na konceh kvišku zavihane brke so mu pokrivale gornjo ustno, dolnja pa, z brado vred, molela mu je naprej, davajoč vsej fizijognomiji značilen obris levje odvažnosti, globoke misli in upora. To obličje ni bilo lepo, a zelo nenavadno. Izraz lahkoživnosti se je na čuden način družil s sanjavo mrtvostjo in hladnostjo. Oči so bile nekako ugasle, a lahko si spoznal, da so metale v hipu razburjenosti, veselosti ali srda bliskavice, katerih ne bi mogel strpeti vsak pogled. Zajedno se je v njih zrcalila dobrota in mir.

Črna obleka, atlasni kaftan, izpod katerega je gledala zlata verižica, kazal je važnost te nenavadne osobe. Razun toge in vidne skrbi na lici in postavi je bilo na njem nekaj veličastnega. Bil je to kralj Jan Kazimir Vaza, naslednik po bratu Vladislavu.

Nekoliko za njim, v polumraku, sedel je Hieronim Radziejovski, starosta lomžinski, človek nizek, debel, rdeč, s tolstim dvorjanskim obličjem, a nasproti, za mizo, tretji gospod, oprt na komolec. Gledal je na zemljevid, predstavljajoč okolico, ter sedaj pa sedaj obračal pogled na kralja.

Njegovo obličje imelo je manj veličanstva, a več razumnosti nego kraljevo. To obličje je bilo razorano od skrbij in mislij, hladno in razumno, kateremu resnost ni kvarila nenavadne lepote. Oči je imel modre, presunljive, polt nad starost gladko. Poljska krasna noša, švedski

ostrižena brada in visoka kečka nad čelom so dajali njegovim pravilnim obrisom še večjo senatorsko važnost.

Bil je to Jurij Osolinski, kronin kancelar in knez rimskega kraljestva, govornik in diplomat, občudovan po dvorih evropskih, slavni nasprotnik Jeremije Višnioviecckega.

Nenavadne njegove sposobnosti so uže zgodaj obrnile na-nj pozornost prvih oblastnikov ter ga naposled povzdignile do najvišjih uradov, na katerih je ležala ladja vladarstva v tistem hipu, ko se je imela razbiti.

A kancelar je bil rojen, da obrača tako ladjo. Delaven, strpen, razumen, zroč v daljšo bodočnost, računajoč na dolga leta, privedel bi bil vsako drugo vladarstvo razun poljskega v varno pristanišče s krepko in mirno roko. Vsakemu drugemu bi bil zagotovil notranjo moč in dolga leta mogočnosti, — ako bi bil samovladen minister takega vladarja, kakoršen je bil na primer francoski ali španski kralj.

Odgojen v inozemstvu, zaljubljen v tuje vzore se navzlic vsej prirojeni bistrosti in razumu, navzlic dolgoletnim izkušnjam ni privadil poljskim razmeram, ni se vse svoje življenje privadil z njimi računati, če prav je bila to skala, ob katero so se razbili vsi njegovi načrti, namere, sile, — akoprem je radi tega v bodočnosti videl propast in podrtino. Nazadnje je umiral z obupom v srci.

Bil je genijalen teoretik, ki ni znal biti genijalen praktik — in padel je v blodno kolo brez izhoda. Zaljubljen v kako misel, ki je imela dajati sad v bodočnosti, uvajal jo je s fanatičnim uporom, ne misleč, da bi utegnila ta misel, po teoriji sicer rešilna, v obstoječih razmerah dovesti strašne poraze.

Hoteč ukrepiti red in vladarstvo, razburil je strašni kozaški življ in ni predvidel, da se bode vihar obrnil ne le proti šlahti, velikaškim latifundijem, predpravicam, svojevoljnosti šlahčiški, marveč proti najvažnejšim interesom samega vladarstva.

S step je vstal Hmielnicki in vzrasel v velikana. Na Poljsko so se zvalili porazi: Žolte vode, Korsun, Pilavice. Na prvem koraku se je Hmielnicki združil s sovražno krimsko močjo. Grom je padal za gromom, — ostajala je le vojna in vojna. Strašni življ je bilo treba pred vsem zgnjesti, da bi se moglo v bodočnosti okoriščevati z njim, — a kancelar se je, zaljubljen v svojo misel, pogajal in odlašal in verjel celo Hmielnickemu.

Sila okolnostij je zmešala njegovo teorijo. Dan za dnem se je jasneje kazalo, da so učinki kancelarjevega prizadevanja baš protivni vsemu njegovemu pričakovanju. — Nazadnje je prišel še Zbaraž in je to najjasneje potrdil.

Kancelar se je šibil pod bremenom nejevolje in občnega srda.

Delal je, kakor delajo ljudje, ko se jim je vse ponesrečilo, v katerih je pa samosvest večja in silnejša nego vsi porazi: iskal je krivcev.

Kriva je bila vsa Poljska in vsi stanovi, njena prešlost in ustroj vladarstva; a kdor želi skalo, ležečo na rebru gore, privaliti na vrh, ker se boji, da se ne bi zvalila v propast, pa ne združi močij: ta pospeši njen pad. Kancelar je storil še več in še slabše. Na pomoč je pozval deroči, strašni potok kozaški in ni pomislil, da bode njegov tok izpodjedel in trgal tla, na katerih leži skala.

Ko je on iskal krivcev, obračale so se vse oči na-nj kot na povzročitelja vojne, porazov in nesreč.

A kralj je še veroval va-nj, veroval tem bolj, ker je občni glas, brez obzira na svetost veličanstva, — tudi njega samega dolžil, baš tako kakor kancelarja.

Sedeli so torej v Toporovu, zmučeni in žalostni, ne vedoč dobro, kaj bi počeli, kajti kralj je imel le petindvajset tisoč mož. Pozivi so bili prepozno razposlani in doslej se je zbral le jeden del vojske. Kdo je bil kriv temu odlašanju? Mar ne zmota trmoglave politike kancelarjeve? Ta tajnost je bila znana le kralju in ministru, — skratka, ta hip sta se vôbeč mogočnosti Hmielnickega oba čutila brez obranbe.

Kar je še važnejša stvar: niti natančnih poročil nista imela o njem. V kraljevem taboru doslej še niso vedeli, če je han z vso silo pri Hmielnickem, ali če le Tuhaj-bej z nekoliko tisoč orde pomaga Hmielnickemu. To je bilo tako važno vprašanje kakor smrt in življenje. S samim Hmielnickim bi kralj poskusil srečo, akoprem je vstaški hetman z desetkrat večjo silo razpolagal. Kraljevo ime je pri Kozakih mnogo zaleglo, — morda več nego trume nerodne in neizvežbane šlahte; — ako je pa han navzoč, bila bi nemožnost in slepota, da bi se meril s tako premočjo.

Širile so se sicer najrazličnejše novice, — a nihče ni natanko vedel. Oprezni Hmielnicki ni izpustil niti jednega oddelka molojcev, niti jedne tolpe Tatarjev, da bi kralj ne mogel dobiti vjetnika. Vstaški hetman je imel drugo na-

mero. Hotel je namreč z jednim oddelkom zapreti Zbaraž, ki je itak uže umiral, z vso tatarsko in kozaško silo pa pojaviti se pred kraljem, obkrožiti ga z vojsko vred ter ga dati hanu v roke.

Kralju torej ni brez vzroka pokril obličja oblak, zakaj ni je večje bolesti nego čut slabosti. Jan Kazimir se je brezvladno oprl stolu na naslono, položil roke na mizo ter rekel pokazavši zemljevide:

»Brez vrednosti! Vjetnikov mi dobite!«

»Tudi jaz si ničesar drugega ne želim,« odgovori Osolinski.

»Ali so se podjezdi vrnili?«

»Vrnili, a niso ničesar privedli.«

»Niti jednega vjetnika?«

»Le kmetov iz okolice, ki pa ničesar ne vedó.«

»Se je-li gospod Pelka vrnil? On je slaven napadovalec.«

»Milostivi kralj,« oglasi se za mizo starosta lomžinski, »gospod Pelka se ni vrnil in se ne vrne, padel je.«

Nastal je molk. Kralj je uprl resni svoj pogled v goreče sveče in je začel s prsti bobnati po mizi.

»Ne vesta nobenega sveta?« izpregovori naposled.

»Čakati!« reče važno kancelar.

Janu Kazimiru se je čelo zgubančilo.

»Čakati?« ponovi. »A tam Višniovieckі in regimentarji zgoré v Zbaraži!«

»Nekaj časa še zdrží,« reče malomarno Radziejovski.

»Rajši bi molčal, gospod starosta, ako ne veš nič dobrega povedati.«

»Pač, milostivi vladar, jaz imam svet.«

»Kakov?«

Poslati koga, kakor bi se šel pogajat s Hmielnickim, v Zbaraž. Poslanec se prepriča, ali je han tamkaj.«

»Ni mogoče,« reče kralj. »Sedaj, ko smo Hmielnickega razglasili za buntovnika in ceno naložili na njegovo glavo in bulávo nad Zaporožjem izročili Zabuskemu, ne pristoji naši časti, da bi občevali s Hmielnickim.

»Pa poslati do hana,« odgovori starosta.

Kralj je obrnil oči na kancelarja, kakor bi ga hotel vprašati, ta pa je vzdignil svoje modre, resne oči in po kratkem premisleku odgovoril:

»Svèt bi bil dober, toda Hmielnicki brezdvojbeno poslanca obdrži in vse to bi bilo brez hasni.«

Jan Kazimir je mahnil z roko.

»Vidimo,« reče počasi, »da nimata nobenega sveta, — torej vama povem jaz svoj svèt. Ukažem trobiti na odhod in krenem z vso vojsko pod Zbaraž. Zgôdi se volja božja! Tam poizvemo, če je han, ali če ga ni.«

Kancelar je poznal kraljevo odločnost in ni dvomil, da to stori. Z druge strani je po izkušnji vedel, da kralja ne prekrene nikako odgovarjanje, ako je kaj sklenil. Kancelar se torej ni takoj protivil, celó pohvalil je to namero, a odsvetoval je naglost: svetoval je kralju, da to izvrši jutri ali pojutrišnjem. — Ta čas pridejo morda važne novice. Vsak dan bode povečal nejevoljo mej črnijo, zmučeno po porazih pod Zbaražem in po poročilu o bližanji kralja. Buna se bode stajala pred žarki veličanstva kakor sneg pred žarki solnčnimi, — ali treba mu dati časa. Na kralju je otetev vse države poljske in ako se izpostavlja nevarnostim, odgovoren je za to pred Bogom in potomstvom, — tem bolj, ker bi bile zbaraške vojske, ako kralja zadene nesreča, izgubljene brez rešitve.

»Delajte, kar hočete, do jutri moram imeti vestnika.«

In znova je nastal molk. Na oknu je stal ogromen zlat mesec, a v sobi se je zmračilo, ker sveč ni nihče trebil.

»Koliko je ura?« vpraša kralj.

»Polnoč je blizu,« odgovori Radziejovski.

»To noč ne bodem spal. Obidem tabor, a vidva gresta z menoj. Kje je Ubald in Arciševski.«

»V taboru. Grem in zapovem jim, naj pripravijo konje,« odgovori starosta.

In stopil je k dverim. V tem je vstal v veži nekakov hrup, slišati je bilo živ pogovor, hlastne korake, naposled so se dveri na stežaj odprle, in vlomastil je zasopel Tizenhavz, kraljev dvorjan.

»Milostivi kralj!« vikne. »Prišel je ‚tovariš' iz Zbaraža!!«

Kralj je planil s sedeža, — kancelar ravno tako in obema se je iztrgal krik iz ust:

»Ne more biti!!«

»Tako je! V veži stoji.«

»Naj vstopi!« klikne kralj in udari v dlan. »Skrb naj odleti. Daj ga semkaj! Za najsvetejšo Mater!«

Tizenhavz je izginil, a mesto njega se je prikazala neka visoka, neznana postava.

»Bližje, gospod!« vikne kralj. »Bližje! Radi te vidimo.«

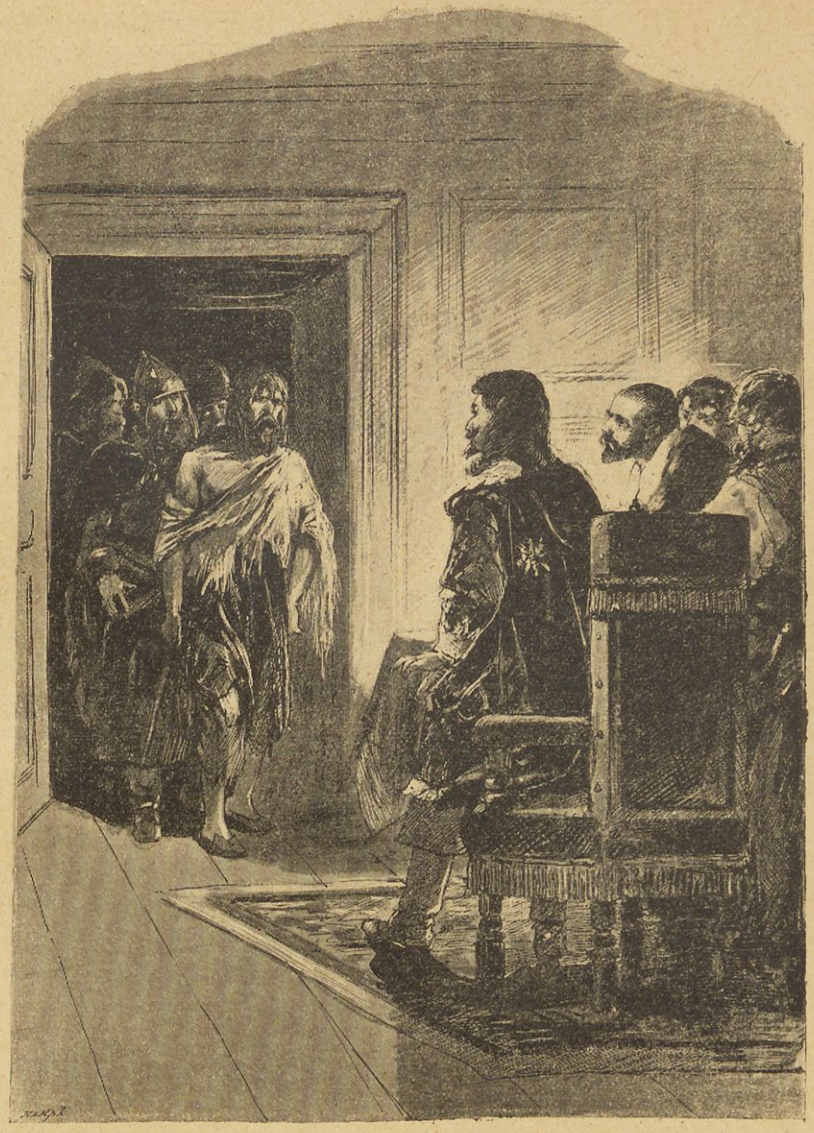

Tovariš je stopil prav pred mizo, a ko so ga zagledali, odmaknili so se kralj, kancelar in starosta, vsi osupli.

Tovariš je stopil prav pred mizo, a ko so ga zagledali, odmaknili so se kralj, kancelar in starosta, vsi osupli. Pred njimi je stal nekakov strašen človek, bolje, pošast. Raztrgana obleka mu je komaj pokrivala suho telo. Obličje mu je bilo posinelo, umazano od blata in krvi; oči so se mu žareče svetile, črna zvihrana brada mu je padala na prsi, — mrliški smrad se je širil okolu njega, a noge so se mu tako tresle, da se je moral opreti ob mizo.

Kralj in oba gospoda so s široko odprtimi očmi gledali na-nj. Ta hip so se dveri odprle in vstopila je množica vojaških in civilnih dostojanstvenikov: generali Ubald, Arciševski, Sapieha, podkancelar litavski, starosta rečiški, gospod sandomjerski. Vsi so stopili za kralja in gledali prišleca. Kralj je rekel:

»Kdo si?«

Prišlec odpre usta, hoče govoriti, a krč ga zgrabi za čeljusti, brada se mu začne tresti in komaj more zašepetati:

»Iz... Zbaraža!«

»Vina mu dajte, reče neki glas.«

In podali so mu nalito kupico. Prišlec jo je siloma izpraznil. Potem je kancelar slekel suknjo in ga ogrnil z njo.

»Ali moreš sedaj govoriti?« vpraša črez nekaj časa kralj.

»Morem!« odgovori vitez s sigurnim glasom.

»Kdo si?«

»Jan Skrzetuski... poročnik huzarski...«

»V čegavi službi?«

»Vojvode ruskega.«

Šum je vstal po dvorani.

»Kako je pri vas? Kako je?« vpraša kralj hlastno.

»Beda... glad... jedna mogila...«

Kralj je zamižal.

»Jezus Nazarenski! Jezus Nazarenski!« govoril je s tihotnim glasom.

Potem znova vpraša:

»Se morete še dolgo držati?«

»Smodnik je pošel, sovražnik je v okopih.«

»Ga je mnogo?«

»Hmielnicki... han z vsemi ordami.«

»Han je?«

»Da...«

Nastalo je gluho molčanje. Navzoči so se spogledali. Negotovost se je zrcalila na vseh obličjih.

»Kako so se mogli vzdržati?« vpraša kancelar s povdarkom suma.

Na te besede je Skrzetuski vzdignil glavo, kakor bi bila nova moč stopila va-nj. Bliskavica ponosa mu je preletela po obličji in odgovoril je z nepričakovano močnim glasom:

»Dvajset napadov je odbitih, šestnajst bitek na polji dobljenih, petinsedemdeset izpadov...«

In znova je zavladal molk.

V tem se je kralj vzravnal, stresnil z vlasuljo, kakor lev z grivo, na žolto lice mu je stopila rdečica in oči so mu plamenele.

»Za Boga!« viknil je. »Dovolj mi je posvetovanja, stanja, odkladanja. Ako je han ali ako ga ni, ako je prišla vseobča vojska ali ni prišla, za Boga! Dovolj mi je tega! Še danes krenemo pod Zbaraž!«

»Pod Zbaraž! Pod Zbaraž!« ponovilo je kakih desetero močnih glasov.

Prišlecu se je obličje zazorilo.

»Milostivi kralj in gospod,« reče, »s teboj živeti in umreti!...«

Na te besede se je kralju plemenito srce omehčalo kakor vosek — in ne meneč se za umazano obleko vitezovo, stisnil mu je glavo z rokama ter rekel:

»Milejši si mi nego drugi v atlasu. Za najsvetejšo Mater! Manjše nagrajajo s starostvi, — brez nagrade ne bode, kar si storil. Ne ugovarjaj! Tvoj dolžnik sem.«

A drugi so začeli vsklikavati za kraljem:

»Večjega viteza še ni bilo!«

»Ta je tudi mej zbaraškimi prvi.«

»Nesmrtno slavo si je pridobil.«

»Kako si se prodrl skozi Kozake in Tatarje?...«

»V blatu sem se skrival, šel sem po trstji, po gozdih, blodil... nič jedel.«

»Jesti mu dajte!« krikne kralj.

»Jesti!« ponové drugi.

»Oblecite ga!«

»Jutri naj ti dade konja in obleko,« reče znova kralj. »Ničesar ti ne bode manjkalo.«

Po kraljevem vzgledu so ga vsi slavili, drug črez drugega.

Znova so ga začeli obsipati z vprašanji, na katera je odgovarjal z največjo težavo, ker so ga poprijemale čim dalje hujše slabosti. V tem so mu prinesli krepčila, zajedno pa je vstopil duhovnik Ciecišovski, kraljev propovednik.

Dostojanstveniki so se razstopili, kajti to je bil zelo učen duhovnik in čislan, čegar beseda je pri kralji celo več veljala nego kancelarjeva, a s propovednice je pravil take reči, kakoršnih si celo v državnem zboru ni upal nihče izpregovoriti. Obkrožili so ga in mu začeli pripovedovati, da je ta prišlec tovariš iz Zbaraža, da tam knez, akoprem sestradan, še tolče hana, ki je navzoč s svojo osobo, in Hmielnickega, ki vse prošlo leto ni toliko ljudij izgubil kakor pod Zbarażem, — naposled, da hoče kralj pohiteti na pomoč, tudi če bi mu imela pasti vsa vojska.

Duhovnik je molče poslušal. Gibal je z ustnama in pogledaval shujšanega viteza, ki je ta čas jedel, kajti kralj mu je velel, naj ne gleda na njegovo navzočnost, in mu je celo sam stregel ter sedaj pa sedaj pil z njim na zdravje iz majhne kupice.

»A kako se zove ta tovariš?« vpraša nazadnje duhovnik.

»Skrzetuski.«

»Ali ne Jan?«

»Da.«

»Poročnik kneza vojvode ruskega?«

»Da.«

Duhovnik je vzdignil kvišku svoje žolto obličje, začel moliti, potem pa je rekel:

»Hvalimo ime Gospodovo, kajti čudovita so pota, ki človeka vodijo do sreče in miru. Amen. Jaz poznam tega tovariša.«

Skrzetuski je to slišal in nehoté obrnil oči na duhovnikovo obličje, — toda obličje, postava in glas so mu bili popolnoma neznani.

»Gospod, si se mari ti jedini izmej vse vojske odločil prodreti skozi sovražnikove tabore?« vpraša duhovnik.

»Pred menoj je šel vrl tovariš, a on je poginil,« odgovori Skrzetuski.

»Tem večja je tvoja zasluga, da si se še potem odločil. Po tvoji bednosti sodim, da je morala biti to strašna pot. Bog je videl tvojo vrlino, tvojo poštenost, tvojo mladost in te je spremljal. Sprejmi blagoslov v njegovem imenu.«

Vitez je vstal in poskušal pokleknuti na tresoča se kolena, a ni mogel. Tizenhavz in Arciševski sta ga morala podpirati. Duhovnik je vzdignil roko in začel govoriti:

»Benedico te in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti — Amen.«

Nato se je obrnil h kralju in navzočim dostojanstvenikom.

»Milostivi kralj!« rekel je. »Kar ste imeli od viteza izvedeti, izvedeli ste. Treba mu dati počitka, ker komaj stoji. Dovoli mi Vaša kraljevska milost, da ga vzamem v svoje stanovanje in prenočim.«

»Dobro, oče!« odgovori kralj. »Prav tako. Tizenhavz ali kdo drugi naj ga pelje, sam gotovo ne more iti. Idi, idi, gospod tovariš! Nihče ni počitka bolj zaslužil. A pomni, da sem ti dolžnik. Preje pozabim sebe nego tebe.«

Tizenhavz in starosta rečiški sta prijela Skrzetuskega za podpazhi in ga odvedla iz dvorane, pred njimi pa je šel duhovnik, pred katerim je stopal sluga s svetilnico.

Noč je bila tiha, topla, mesečna.

»Moj sin, niti ne sanja se ti ne,« reče spotoma duhovnik, »kake nagrade te čakajo. Kralj dá svoje, a Kralj kraljev ti je namenil še več.«

»Oče,« odgovori Skrzetuski s slabotnim glasom, »ako bi me imelo ne vem kaj doleteti, spanje mi je prvo; tri dni sem blodil brez jedila po gozdih, — in sedaj še mi uže črno dela pred očmi.«

»Angeli ti bodo stregli v spanji,« odgovori duhovnik.

V tem so dospeli do duhovnikovega stanovanja in v kratkem potem so položili Skrzetuskega izkópanega, omitega krvi in blata, na trdo posteljo duhovnikovo.

Vitez je spal dva dni trdno spanje. Sedaj pa sedaj so se odpirale dveri sosednje sobe in v njih se je prikazovalo obličje duhovnikovo ali pa drugo polnolično in rdeče obličje. Oba sta skrbno pogledovala na spečega viteza in se umikala, ko sta zaslišala njegovo globoko, a mirno dihanje. On je nepretrgoma spal — in se vzbudil stoprv tretji dan opoldne.

Premencal si je oči, sédel na posteljo in se začel začuden ozirati po sobi.

Ta hip pa so se dveri odprle in duhovnik je vstopil v sobo.

»Dober dan, gospod,« rekel je, ter potrkal tobačnico, »ali bolje: dobro poldne!«

Vitez ga je debelo gledal, niti kraja niti duhovnika ni poznal.

»Kje sem?« vpraša.

»Kakor se kaže, zaspal ti je tudi spomin. V Toporovu si. Prišel si iz Zbaraža h kralju.«

Skrzetuski se je hipoma zavedel.

»O, uže vem!« rekel je. »A kje je kralj?«

»Pred dvema dnevoma je odrinil pod Zbaraž. Strašna drznost. A nad kraljem čuva sam Bog, in tu v srci imam gotovost, da ga obvaruje. Tako, kralj je pred dvema dnevoma odrinil.«

»Ne more biti!« reče vitez. »Sem li tako dolgo spal?«

»V tretje je izšlo solnce. Se čutiš zdravega?«

»Lahko bi takoj sédel na konja, oče!« odgovori Skrzetuski.

»No, no! Gospod Bog ti je dal železno telo... Tu je skleda vode, umij se in obleci. Obleka, katero ti je kralj poslal, leži tu poleg tebe.«

Vitez pogleda. Na stolu je ležal županek iz srebrne lame in temen baržunast kontuš in kučma s čapljinim peresom, kakor senatorska, in dragocen pas in bogato pozlačena sablja, katere ročnik je veselo lesketal od kamenja, — in vse drugo, kar treba.

Skrzetuski je torej čilo skočil s postelje in se začel oblačiti, duhovnik pa je gledal, nasmehaval se, trkal ob tobačnico in naposled rekel:

»Tu je tudi skrinjica z obleko, da se lahko preoblečeš.«

In kratko potem:

»In darovi raznih kavalirjev, ki skoro niso mogli oditi, tako so te občudovali.«

In potem kmalu:

»In trije čili konji grebejo v hlevu zemljo.«

In videč vitezov nasmeh, potrkal je ob tobačnico.

»S tem se končavajo zemske nagrade, a to ni še vse. Kakor sem rekel: zemski kralj svoje, nebeški svoje.«

V tem se je bil vitez oblekel kakor na god. Oba z duhovnikom sta pokleknila na molitev, potem pa je starec rekel:

»Čas je pomisliti na obed.«

»O čas, čas, oče!« reče vitez in pokaže smejoč bele zobe.

Duhovnik je udaril v dlan.

»Dajte nama polivke!« zakliče.

Dveri so se odprle in kdo bi opisal strmenje Skrzetuskega, ko je za oblakom pare, vzdigajoče se iz posode, zagledal polnolično obličje Rzędziana, ki je pihal v oblak, zakrivajoči mu oči.

»Rzędzian!« krikne vitez. »Odkodi te je prineslo?«

Sluga je udaril s posodo ob mizo, da bi se bila kmalu razbila, planil k vitezu, objel ga na pol ter ponavljal z razburjenim glasom:

»O ljubljeni gospod moj! Gospod moj! Gospod moj!«

Skrzetuski ga je poljubljal v čelo, a Rzędzian njega po rokah in po pasu — in tako presrčno sta se pozdravljala, da sta se oba razjokala.

»Odkodi te je sreča prinesla?« ponovi Skrzetuski.

»Sila bi bilo treba govoriti, gospod moj. Tatarji bi me bili kmalu vjeli, ker sem bežal okolu Zbaraža, mej njimi in Burlajem. Oj! Tam mi je šla tesna, tem bolj, ker nisem bil sam.«

Tu je Rzędzian pogledal duhovnika, položil ogromno roko na usta — ter se zasmejal. »Hi, hi! Gospod!«

»Si-li z vojskami prišel iz Zamosta?«

»Da, gospod moj, ker sem vedel, da gredo v Zbaraž in se mi je mudilo do gospoda svojega, — meni in drugim.«

Tu je Rzędzian znova pogledal na duhovnika, znova pokril usta z roko ter se znova zasmejal:

»Hi, hi!«

»Pusti no gospoda, da jé,« reče duhovnik, »niti žlice še ni vzel v usta, a ti pojdi, kamer sem ti velel.«

»Gospoda se ne morem nagledati,« reče Rzędzian, — »vidim pa, da je treba iti.«

Izrekši se je poklonil in odšel, a onadva sta molče jedla — in sicer mnogo, pogovarjajoč se o prihodu kraljevem pod Zbaraž in o obleganji. Skrzetuski je pravil potankosti o bitkah, napadih, o gladu, o tem, kako se je zadnje čase drhal vkopavala v nasipe, naposled o odhodu gospoda Longina, o njegovi smrti in svoji strahoviti poti po bagnih in močarah...

Prišel je duhovnikov sluga in odnesel posodo, a duhovnik je še poslušal pokrivši obraz z dlanjo. Morda je molil za čisto dušo gospoda Podbipięte in za vse junake, ki so bili, rekel bi, živi pokopani v mogili, in za kralja. V tem so se začuli v sosednji sobi nekaki koraki.

Duhovnik je odtegnil roke od obraza.

»Poslušaj me,« reče. »Semkaj v Zbaraž je prišla z vojsko, za soprogom, gospa kastelanka Vitovska, a pri njej je tudi neka druga tvoja znanka, ki uže vé, da si prišel, in bi te rada videla. Hotel sem, da pride semkaj, laglje vama bode brez svedokov.«

Skrzetuski je začudeno pogledal soseda. Duhovnik se je še bolj zresnil.

»Nagla radost včasih ubija kakor meč. Iz njenih ust znam vse tvoje življenje in zategadelj te opozarjam, da te čaka velika, nepričakovana radost, — nagrada božja«...

Skrzetuski je čim dalje bolj začudeno gledal.

Duhovnik vstane.

»Nisi neke deklice iz vsega srca ljubil? Se nisi zaročil z njo?«

Voskova bledost se je Skrzetuskemu razlila po obličji. Vstal je tudi on ter začel na pol ječati, na pol šepetati:

»Da... a ona... ne živi več...«

»Božja ljubezen je drugače obrnila,« reče duhovnik odločno. »Ona živi, neoskrunjena — in bode tvoja.«

Po teh besedah je stopil v drugo sobo in se črez hip pokazal v dverih s Heleno, bledo od vznemirjenosti, zasoplo, z biseri solz na trepalnicah, krasno, kakor rana zora.«

Skrzetuski je nekaj trenotkov stal okamenel in šepetal s tresočimi se ustnami:

»Jezus, Marija! Jezus, Marija!«

»Izpregovôri!« reče duhovnik Heleni.

»Živim,« zašepeče Helena, »tvoji prijatelji so me rešili iz Bohunovih rok.«

Skrzetuski se ji je približal, prijel za obe roke in ponavljal kakor v sanjah:

»Živiš! Živiš!...«

Potem je padel pred njo na kolena.

Krasni poldnevni žarki so zalivali vso sobo, polnil jo je angelski zbor, iz nje sta odleteli žalost, skrb — in mladi sorodni srci sta utripali v nadzemski sreči. Tekle so jasne solze, rože so cvele na licih prekrasni devojki.

Tudi duhovnik je plakal, a Rzędzian je tulil, kakor bi mu bili gospôda umrli.

* * *

Tri dni pozneje je prišla z bojišča novica. Po ljuti bitki pod Zborovom je kralj s hanom sklenil premirje, ki sicer za-nj ni bilo ugodno, ki je pa vsaj za nekaj časa zagotovilo mir omajanemu kraljestvu. Hmielnicki je tudi nadalje ostal hetman in je imel pravico izmej črni izbrati si štirideset tisoč vpisanih vojakov. Za to popustitev pa je prisegel kralju zvestobo in pokorščino. Obleganje Zbaraža, ki se je do zadnjega trenotka jednako junaško upiral premočju, je prenehalo. In te vojske junakov, strašne, raztrgane, gladne, črne od smodnika, zaspane, šle so v Lvov na odpočitek, a knez Jeremija je še grozeč hitel s konjico na levo krilo stražit, da orda ne bi napadala odhajajoče vojske.

Zbaraž se je izpraznil. Ostali so le nasipi poleg nasipov, rovi, podkopi, razrita zemlja, razkopana, nasuta — rekel bi — v jedno velikansko kopico, pod katero so spali neprebudno spanje tisoči in tisoči vojakov.

Ko je Skrzetuski izvedel, da je okolica uže varna, odšel je iz Toporova. Toda jedva je bil krenil odtod, zagradil mu je pod Grabovom pot oddelek jezdecev. Bili so Zagloba, Volodijovski, Kušel, Vieršul in drugi tovariši in prijatelji njegovi. Zagloba je priletel prvi, zasopel, znojen ter se oklenil svojih ljubljencev. Stiskal ja je, poljubljal, nazival svojimi otroki in dolgo nobenemu ni pustil do besede.

»Ha! Jaz sicer nimam sinov legitime natos, a vendar učakam unukov. Pred vama je sicer bežalo dvanajst dečkov, katere vama je nakukala kukavica, a sedaj je dohitita in prehitita. Kaj, gospod Jan? Niti črhnila ti nisva o njej, ker nisva vedela, če je še živa. Bog ve, koliko solz sem prelil v nemiru. Sluga se je vrlo ponašal, — toda pazita, on je lupus insatiabilis.*) No, kaj? Prav pod Jahorlik smo šli po njo in jo iztrgali iz razbojniških rok. Ha! Najbrže je tulil kakor volk, ko je nad Valadinko našel prazno gnezdo in stražnika umorjena. Sam gospod Bog nas je rešil. Jedinega gospoda Longina pogrešamo, a ta sedi pri Bogu v svetlosti. Morda Bohun še sedaj rujové tam po skalah, ker ga ni bilo pod Zbaraž na sejem. Dal bi mu bil popra, kakor Burlaju. Sklenili smo mir, ne sicer takega, kakor bi ga bilo treba, ali kakoršen je bil možen. Hvalo Bogu tudi za to. Gospod Jan, o sedaj bodeš tej krasotici grulil kakor golob! Poglejte, vitezi, to sem jaz peljal skozi vstajo ... Sila mnogo bi bilo praviti!«

In sila mnogo je Zagloba pravil. Ljubimca sta imela nebo na licih, mali vitez pa je strahovito mrdal z brkicami.

Srečen je bil zaradi sreče prijateljeve, a čutil je, da mu bode sedaj nekako samotno na svetu...

Pripovedovanju ni bilo konca. Potovali so hrupno, veselo in zadovoljno. Spotoma se jim je pridruževalo vedno več »tovarištva«, tako da jih je v Lvov prispel skoro cel prapor.

V Lvovu je bila poroka mlade dvojice. Na svatovanji je bil kralj, knez Jeremija, starosta krasnostavski, gospod praporščak Lanckoronski in vsi kneževi častniki. K poroki sta peljala nevesto Zagloba in Volodijovski, nazaj gredé pa kralj in knez. Gostíli so se dolgo. Napivali so na srečo mladih poročencev in bodočega potomstva, in darovi so se v obilni meri usipali iz radodarne kraljeve roke.

Slava soprogova, slavni rod soprogin sta ožarjevala ta zakon. Bog ja je blagoslovil. Dal je Poljski dvanajstero vrlih sinov. Ti so se še mnogobrojnejše razplodili, in poljski prapori so bili polni Skrzetuskih, izmej katerih jih je mnogo slavno in srečno padlo za domovino.

*) Nenasiten volk.

EPILOG.

Toda žaloigra poljske zgodovine se ni skončala niti pod Zbaražem niti pod Zborovom; niti prvi čin njen se ni tam skončal. Dve leti pozneje se je zopet vse kozaštvo vzdignilo proti Poljski. Vstal je Hmielnicki, mogočnejši nego kedaj preje, z njim je šel han vseh ord — in vsi vojvode, ki so stali uže pod Zbaražem: divji Tuhaj-bej, Uram-murza, Artimgirej, Naradin, Galga, Amurat in Subagazi. Požari so naznanjali njih prihod, človeški jeki so šli pred njimi. Tisoči in tisoči vojakov so pokrivali polja, polnili gozde, pol milijona ust je dajalo bojni krik in ljudem se je zdelo, da je prišel poslednji dan poljskega kraljestva.

Toda Poljska se je iz mrtvila probudila, odpovedala prejšnji politiki kancelarjevi in pogajanjem. V svesti si je bila, da more le meč zagotoviti daljši mir. Kralj je torej hitel sovražniku naproti in za njim je šlo stotisoč vojske in šlahte, da ne štejem oprod in slug.

Izmej osob naše povesti ni bilo nikogar pogrešati. Bil je knez Jeremija Višnioviecki z vso svojo divizijo, v kateri so po starem služili Skrzetuski in Volodijovski z radovoljcem Zaglobo; bila sta oba hetmana, Potocki in Kalinovski, tačas uže odkupljena iz tatarskega robstva. Bil je tudi polkovnik Štefan Čarniecki, pozneje zmagalec švedskega kralja Karola Gustava, gospod Przijemski, ki je vodil vso armado, general Ubald, gospod Arciševski, gospod starosta krasnostavski in njegov brat, starosta javorovski, poznejši kralj Jan III., Ludovik Vejher, vojvoda pomoranski, Jakob, vojvoda Malborški, praporščak Koniecpolski, kraljevski dostojanstveniki in senatorji, — vsa Poljska s kraljem na čelu.

Na berestečjih poljih so naposled te sovražne moči trčile druga ob drugo in izvršile jedno največjih bitek v svetovni povestnici. Vsled njenega odmeva se je tresla vsa tedanja Evropa.

Trpela je tri dni. Prva dva dni je usoda omahovala, tretji dan pa je prišlo do glavnega boja, ki je usodo določil. To bitko je razpočel knez Jeremija.

In videti ga je bilo, na čelu vsemu levemu krilu, kako se je gnal brez orožja, gologlav, kakor vihra, po polji na orjaške oddelke, zbrane iz vseh jahajočih molojcev zaporoških, Tatarjev krimskih, nohajskih, bjalogrodskih, Turkov silistrijskih in rumelijskih, Urumbalcev, janičarov, Srbov, Vlahov, Perijerjev in drugih divjih vojevnikov, zbranih od Urala, morja kaspiškega in blata mejotskega, pa do Dunava.

In kakor reka v spenjenih morskih valovih izgine izpred očij, tako so izginili kneževi polki v tem sovražnikovem morji. Oblak prahú je vstal z ravnine in pokril bojevalce...

Na ta nečloveški boj je gledala vsa vojska in kralj, podkancelar Leščinski pa je vzdignil sveti križ in z njim blagoslavljal padajoče junake.

V tem se je kraljevski vojski bližal ves kozaški tabor, broječ dvesto tisoč môž, najéžen s topovi, bruhajoč ogenj kakor pozoj metajoč iz gozda velikanske kepe.

A predno se je njih ogromnost zakadila v boj, začeli so iz onega dima, v kateri so izginili polki Višnovieckega, vihrati posamezni jezdeci, potem desetorice, potem stotine, potem tisoči, potem deset tisoč — in poditi na brdo, na katerem je stal han, obkrožen od svoje garde.

Divje trume so se razkropile neredno in v divjem begu, — poljski polki so se drvili za njimi.

Na tisoče molojcev in Tatarjev je nastlalo bojišče in mej njimi je ležal, razklan z mečem, srdit sovražnik Lahov, a veren sobojevnik Kozakov, divji in brabri Tuhaj-bej. Strašni knez je slavil zmago.

Ko je pa kralj z bistrim očesom zapazil kneževo zmago, sklenil je ordo zmečkati, predno bi utegnil prihiteti tabor kozaški.

Zagnale so se vse vojske, zagrmeli vsi topovi, raznašajoč smrt in zmešnjavo. Padel je celo hanov brat Amurat, prestreljen s krogljo. Orde so bolestno zakričale. Preplašen in uže v začetku ranjen, pogledal je han na polje. Zdaleka, sredi topov in ognja, šel je sam kralj in gospod Przijemski s topničarji, a z bokov je zemlja bobnela pod težo v boj hiteče konjice.

Islam-Girej se je stresel. Ni vzdržal; njegova vojska se je razpršila in za njim so se v največjem neredu razkropile vse orde in Vlahi in Urumbalci in jahajoči molojci zaporoški, Silistrijci in poturčenci, kakor se oblak razprši pred viharjem.

Za beguni je letel Hmielnicki, da bi hana preprosil, naj bi se vrnil, — toda han je srdito kriknil, ko ga je zagledal, naposled pa Tatarjem velel prijeti ga, privezati za konja ter ga je vlekel za seboj.

Sedaj je ostal sam tabor kozaški.

Dziedziala, polkovnik kropivenski, poveljnik tabora, ni vedel, kaj se je zgodilo s Hmielnickim, a ko je zagledal poraz in sramoten beg vseh ord, ustavil se je, s taborom se umaknil in obstal v močvirnatih raztokih Plešove.

V tem se je na nebu razvnel vihar in neizmerni potoki dežja so se ulili. »Bog je zemljo umival po pravični bitki.«

Nekoliko dnij je deževalo in kraljevske vojske, izmučene po prejšnjih bitkah, so nekoliko dnij počivale. Ta čas se je tabor opasaval z okopi in izpreménil v velikánsko trdnjavo.

Ko se je vreme presukalo, začelo se je obleganje, — najčudnejše, kolikor jih je kedaj bilo.

Stotisoč mož kraljevske vojske je obleglo Dziedziali dvestotisočno armado.

Kralju je nedostajalo topov, hrane, streliva, Dziedziala je imel neusahljive zaloge smodnika, hrane, a razun tega sedemdeset težjih in lažjih topov.

Toda na čelu kraljevskim vojskam je stal kralj, — Kozakom je nedostajalo Hmielnickega.

Kraljevske vojske so bile oživljene po sveži zmagi, — Kozaki so obupavali.

Minilo je nekoliko dnij. Nadeja, da se vrneta Hmielnicki in han, je izginila.

In začela so se pogajanja.

Kozaški polkovniki so prišli h kralju in se mu priklanjali, proseč pomiloščenja. Hodili so po šotorih senatorjev, prijemali je za suknje ter obetali, da dobé Hmielnickega ter izroče kralju, ako bi ga morali celo iz tal izkopati.

Srce Jana Kazimira usmiljenosti ni bilo tuje. Hotel je domov pustiti črn in vojsko, ako mu izročé vse starejšinstvo, katero je hotel pridržati, dokler mu ne izročé Hmielnickega.

A taka pogodba starejšinstvu ni bila všeč, ker se po tolikih prestopkih ni nadejalo pomiloščenja.

Molojci so se podnevi borili z obupno hrabrostjo in besnostjo, ponoči pa so se cele trume obešale pred kraljevim taborom, žalostno kričeč za milost.

Dziedziala je bil sklon na pogodbe ter je hotel svojo glavo žrtvovati kralju, da bi le vojsko in narod odkupil.

V kozaškem taboru so vstali nemirí. Nekateri so se hoteli podati, drugi braniti do smrti, vsi pa so premišljevali, kako bi izbežali iz tabora.

A to se je najodvažnejšim Kozakom zdelo nemožno.

Tabor so obkroževali raztoki in močare reke. Braniti bi se dalo v njem celo vse leto, a na vrnitev je bila jedina pot črez kraljevske vojske.

O tej poti v taboru ni nihče mislil.

Pogajanja, pretrgavana z bitkami, vlekla so se prav leno. Nemiri v kozaškem taboru so bili čim dalje češči. V jednem takem nemiru so odstavili Dziedzialo in si izbrali novega poveljnika.

Njegovo ime je vlilo novo odločnost v upadla srca kozaška in odbivši se z gromkim odmevom v kraljevem taboru, razbudilo je v srcih nekaterih vitezov zatrte spomine prebitih bolestij in nesreč.

Novi vojvoda je bil Bohun.

V posvetih in v boji je uže popreje zavzemal mej kozaštvom visoko stališče. Vsi glasovi so kazali na-nj kot na naslednika Hmielnickega, katerega je v sovraštvu do Lahov celo presezal.

Bohun, prvi izmej kozaških polkovnikov, stal je s Tatarji vred pod Berestečkom na čelu petdeset tisoč ljudij. Udeležil se je tridnevne bitke jezdecev. Ko ga je pa Jeremija s hanom vred pobil, posrečilo se mu je, da je odpeljal večino svojih sil in se rešil v tabor. Sedaj, po

Dziedziali, izročila mu je stranka trdovratnežev vrhovno vodstvo, — upajoč, da on otme tabor in vojsko.

In res ni hotel mladi voj ničesar slišati o pogodbah. Želel je bitke in krvolitja, — ako bi celó sam utonil v tej krvi.

V kratkem pa se je prepričal, da ni bilo niti misliti, da bi se dalo rešiti črez trupla kraljevske vojske. Poprijel se je torej drugega načina.

Zgodovina je ohranila spomin teh poskusov, ki so se vrstnikom zdeli vredni velikana in kateri bi bili mogli oteti vojsko in črn.

Bohun je sklenil prodreti črez neizmerna bagna Plešove, — ali bolje, črez ta bagna izdelati most, po katerem bi bili mogli oditi vsi obleženci.

Celi gozdi so torej začeli padati pod sekirami Kozakov in vgrezati se v blato, v katero so metali tudi vozove, šotore, kožuhe, in most je bil vsak dan dalji.

Zdelo se je, da temu voju ni nič nemožnega.

Kralj je z napadom odlašal, ker ni hotel prelivati krvi. Ko je pa videl te velikanske priprave, spoznal je, da ni drugega sredstva, in je velel v vojski trobiti, naj se na večer pripravijo na zadnjo bitko.

O tej nameri v kozaškem taboru ni nihče vedel. Most se je še vso prejšnjo noč podolžaval, zjutraj pa je Bohun s starejšinstvom odjahal, da bi ogledal priprave.

Bil je ponedeljek, sedmega julija l. 1651. Jutro tega dne je vstalo bledo, kakor prestrašeno, zora na vshodu je bila krvava, solnce je izšlo rdeče, bolehavo, nekak krvav odblesk je osvetljeval vode in lesove.

Iz poljskega tabora so gonili konje na pašo; kozaški tabor je šumel s šumom razbujenih ljudij. Porazpalili so ognje in začeli kuhati zajutrek. Vsi so videli Bohunov odhod, njegove čete in za njimi gredočo konjico, s tem je hotel poveljnik odpoditi vojvodo braclavskega, ki je stal za taborom in s topovi prečil kozaške priprave.

Črn je mirno gledala na odhod, celo z nadejo v srci. Na tisoče očij je spremilo mladega vojevnika in na tisoče ust je govorilo za njim:

»Bog te blagoslôvi, sokol!«

Poveljnik, čete in konjica oddaljevali so se polagoma od tabora in došli do gozda, še jedenkrat mignili v ranem solnci in se začeli skrivati v goščavo.

V tem je nekak presunljiv glas zakriknil, ali bolje, zatulil pri brani tabora:

»Ljudje, otmite se!«

»Starejšinstvo beži!« kriknilo je nekoliko glasov ob jednem.

»Starejšinstvo beži!« ponovilo je sto, tisoč ljudij. Šum je preletel trume, kakor kedar vihar udari v gozd, — in strašen, nečloveški glas se je izdrl iz dvesto tisoč grl. »Otmite se! Otmite se! Lahi! Starejšinstvo beži!« Množice so udrle v beg kakor deroč potok. Teptali so ognje, prevračali vozove, šotore, razdirali palisade; gnjeli se, trli. Strašna panika jim je vzela ves razum. Kupi teles so celó pot zagrajali. In drli so po truplih. Vstal je strašen rik, gnječa, vriski, jeki. Trume so se valile z mejdana, drvile na most, pehale v bagna, toneči se krčevito drug drugega oprijemali in tuleč do neba za milost, padali so v hladno neizmerno blato. Na mostu se je vnela ljuta bitka in krvavo klanje. Vode Plešove so se napolnile s telesi. Boginja maščevalka je strašno izplačala za Pilavice z Berestečkom.

Strahoviti kriki so tudi mlademu poveljniku prileteli na uho in takoj je razumel, kaj se je zgodilo. Toda ta hip se je prepozno obrnil do tabora, prepozno je letel proti trumam s kvišku iztegnenimi rokami. Njegov glas je izginil v riku tisočev, — strašna reka begunov ga je s konjem, četami in konjico vred potegnila s seboj — in nesla v pogubo.

Kraljeve vojske je ta nemir osupnil. Smatrali so ga za kak obupni napad, a vendar so morali verjeti očem.

Nekoliko trenotkov pozneje, ko je osuplost prešla, udarili so vsi prapori na sovražnika še predno jim je bilo zapovedano, a prvi je letel, kakor vihar, prapor dragonski, kateremu je bil na čelu majhen polkovnik s sabljo nad glavo.

In prišel je dan sodbe, jeze in poraza. Kdor ni bil udušen, ali ni utonil, šel je pod meč. Reke so krvave tekle, da nisi razpoznal, ali teče kri ali voda. Prestrašene trume so se začele še bolj dušíti in peháti v vodo in utapljati... Klanje je napolnilo te grozne gozde ter je v njih zavladalo tem strahoviteje, ker so se začeli močnejši oddelki besno braniti. Bítke so se bíle po blatu, po gozdih, na polji. Vojvoda braclavski je begunom odrezal pot. Kralj je poveljnikom zaman zapovedoval, naj vojske zadržujejo. Usmiljenje je ugasnilo in klanje je trpelo do trde noči, táko klanje, kakoršnega najstarejši vojaki niso pámetovali in da so se jim pozneje lasje ježili, kedar so se ga spomnili.

Ko pa je tema pregrnila zemljo, — ustrašili so se celo zmagatelji svojega dela. Niso peli »Te Deum« in niso lili solz veselja, marveč solze žalosti, ki so tudi kralju tekle iz očij.

Tako se je odigral prvi čin žaloigre, katero je bil povzročil Hmielnicki.

A Bohun ta strašni dan ni bil z drugimi vred položil svoje glave. Nekateri so pravili, da se je, ko je opazil poraz, prvi otel v begu; drugi pa, da ga je rešil neki dobro znan vitez. Resnice pa nihče ni vedel.

Toliko je gotovega, da je v poznejših vojnah njegovo ime mej imeni najslavnejših vojvod kozaških hodilo na površje.

Nekoliko let pozneje ga je iz neke maščevalne roke dosegel strel, a tudi takrat mu ni udarila zadnja ura. Po smrti kneza Višnioviecckega, ki je umrl vsled vojnih naporov, ko je lubnijansko gospodstvo odpadlo od telesa poljskega kraljestva, prišla je večina njegovega posestva Bohunu v roke. Pravilo se je, da nazadnje niti Hmielnickega ni hotel priznavati nad seboj. Sam Hmielnicki, zlomljen in klet od vlastnega si ljudstva, iskal je inozemskega pokroviteljstva, — ponosni Bohun pa se je otresel vsakega jerobstva in je bil pripravljen, da s sabljo brani svojo kozaško svobodo.

Pravili so tudi, da se ni nikdar smeh zazibal na ustnah tega znamenitega človeka. Živel ni v Lubnijih, marveč v vasici, katero je sezidal nad pepelom in katera se je imenovala Rozlogi. Najbrže je tudi tam umrl.

Domače vojne so ga preživele in so se še dolgo vlekle. Za njimi je prišla kuga in Švedi. Tatarji so bili na Ukrajini vsakdanji gostje in so trume ljudstva odvajali v robstvo. Opustošela je Poljska, opustošela Ukrajina. Volcje so se potikali po pogoriščih davnih mest, in nekdaj cvetoči kraji so bili pusti kakor veliko pokopališče. Sovraštvo se je vraslo v srca, otrovalo bratsko kri — in iz nobenih ust še dolgo ni bilo čuti: »Hvalo Bogu na višavah, a na zemlji mir ljudem, ki so blage volje.«

Konec.

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA LJUBLJANA